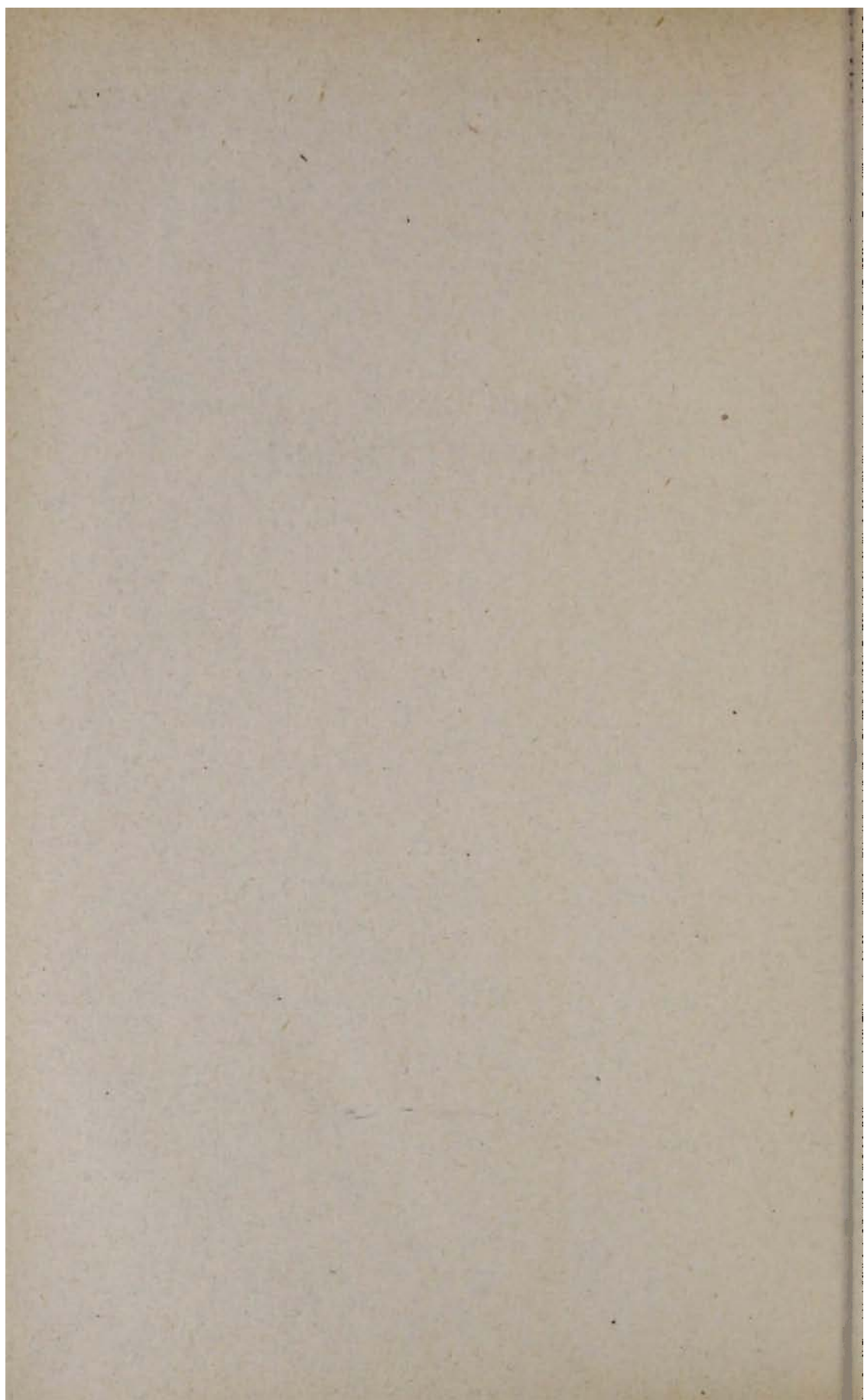
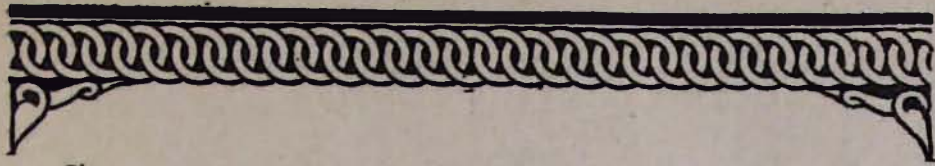

ՀԱՅԵՐԵՆ ԶԵՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԻՇՍԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ
1401—1450 թթ.

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ւ

Երևան 5707

ՈՅՆ՝ Ոստան ցի

1 ա ՊԾ. (1401) Թուին սաստիկ և Թանձր մարախ երեկ ի Շամբէն ի վեր՝ դեղին և Գ. (4) Թեան, ի գարնանային ժամանակն, ի համարաձման աւուրքն: Եւ աստուածային գթական ողորմութիւնն՝ հասաւ և զամենեսեան կոտորեաց ի ծովս Ընշուօնեաց, զոր ալիք ծովուն դէզադէզ, իբր զշիղջս աւազաց, յեզրն կուտեաց. և ի նեհոյն մարդիկ ձանձրանային յանցանելն:

Ի սոյն ամի Թամուր-Բէկն էառ զՍևաստ քաղաք և քանդեաց և աւերեաց, և սրախողող արար զամենեսեան, և զբազումս գերեաց՝ ի կանանց և ի տղայոց, և ԳՌ. (3000) մարդ զերկիր բացեալ և կենդանոյն Թաղեալ՝ զայնոսիկ, որ նետ արձակեցին ի նա: Եւ զայս արարեալ բազմութեամբ զօրօք զնացեալ ի Շամբն՝ ի վերայ Հալապայ և Դամասկոսի.* և մասնեաց աստուած ի ձեռս նորա, էառ և անչափ կոտորումն արար ի Հալապ քաղաք, որ Գ. (3) զլիւ է մնիրա շինեաց ի տաճկանց: Եւ էանց ի վերայ Իամասկոսի, և էառ՝ Լ. (30) օր Թալան արար՝ զոսկի, զարծաթ և զմարգարիտ, և ԲԺՌ. (12,000) ուղտ իւրն հասայ երարձ:

Եւ յետ այնր հրաման եհան և հրով այրեցին զքաղաքն առհասարակ և մզեղեցին: Եւ զմեծ մսքիթն քակել երես, յորում էր գե-

* Հանկ-Թամուրի այս արշավանքի մասին պատկերավոր տվյալներ է հաղորդում Վենետիկի 1205 թ. ընդօրինակված № 038 ձեռագիր ավետարանի հետագա ստացողը: Ստորև բերում ենք այդ ուշագրավ հիշատակարանն ամբողջությամբ. Էի ժամանակին որում ել արքայն Պարսից Թամուր-Ղան խուժադուժ ազգաւ՝ այլակերպ և այլդէմք՝ լայնաճակատ և նեղաչուի, քաւսա և ժանդ. և ել բազում զաւրաւք յարեկից կողմանէ: Եւ սաստիկ զաւրաւք եկն ի վերայ աշխարհիս Շամայ, և զնաց մինչև յԵրուսաղէմ. և զայն տարին յաշխարհիս եկաց և յայնչափ դառնութիւն արար, որ ընդ գրով չեմ կտրել արկանել: Այնչափ մարդիկ, զոր էսպան, զոր գերի վարեաց, ու զոր ի սովու լազումք մեռան, որ հայր յորդոկու հեռանայր և որդի ի հօրէ: Յայնմ ժամանակին զնացեալ Թաւալալն՝ Հալապ տանուտէրն ի հաց ի գնել, ի յԱնթափ քաղաք. և տեսեալ զսուրբ աւետարանս ի ձեռս այլազգեաց, և յոյժ արտասուեաց վասն այնորիկ, զի անարգէին զաւետարանս և զՔրիստոս: Եւ յիշեաց զբանն Քրիստոսի որ ասէ. Գանձեցէք ձեզ գանձ...: Փափաքեցաւ սուրբ աւետարանիս, ետ զիւր հացի գին և էառ զսուրբ աւետարանս, և ազատեաց յանաւքինաց, և էրեր յիւր տուն, և ուրախացան, զի լինի յիշատակ իւրն: Թաւալալն, և իւր կենայկցին Շէն-Տիկնից, և որդոյն Յովանիսից, և զստերն՝ Շնոխվարից, և իւր հաւրն Կաթալեցից, և մաւրն Քուրխաբուցից, և ամենայն արեան մերձաւորին...: Ի ժամանակին յայնմիկ, յորում առաք զսուրբ աւետարանս էր Թիւն Հայոց ի ՊԵՐ. (1400)» (Տէս Բ. Սարգսյան, Յուցակ, Ա., էջ 401—402):

րեղմանն Անանիայ առաքելոյն՝ Եւ զինչ ֆնիրտյ և մզկիթ կայր Բ. (2) քաղաքին՝ զամէն քանդել երեստ և քակել: Եւ զգերելոց համարն որ էառ, ոչ ոք կարէ ի թիւ արկանել, նոյնպէս և զսպանելոցն: Եւ եկեալ մեծաւ յաղթութեամբ ի վերայ Մէրդնայ, և տապալեաց քաղաքն ի հիմանց, և արար որպէս զհոգ արտավարաց, բայց զբէրթն ոչ կարաց առնուլ, այլ յերկրէն շատ գերի և բեր ի քրիստոնէից: Եւ թամուր-ցիքն և մարախն հետ իրերաց հասան յերկիրս մեր՝ այսինքն յՈստան և ի գաւառն իւր:

2

ԳԻՐԻՔ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

Երևան 813

Գրիչ՝ Սարգիս
վայր՝ Տաթև

381 ր . . . Ի թուարեւութեան Հայկազեան տոմարի Գ.-եւորդի քառաս-
ներորդի և տասներորդի (1401) գրեցաւ և յանկ ելեալ աւարտեցաւ
մատեանս աստուածային, որ կոչի Հարցմունք, ի նահանգիս Սիւնեաց,
ի յիշխանութեան տանս մեր պարոն Սմբատայ և հարազատի իւրոյ
պարոն Բիւրթէլի, որգիք Իւանէի, որգւոյ մեծին Բիւրթէլի, որ յՕրպել-
եանց, բնիկ հայկազնիք, ի մեծ և ի գերահոյակ ուխտիս և հրեշտակա-
բնակ սուրբ մենաստանիս, ի վանս Յեստաթէի սուրբ առաքելոյս, ընդ
հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Հուսաւորչիս, և աստուա-
ծային արեամբ ներկեալ սուրբ Նշանացս, և այլ բազում նշխարաց
սրբոց, զոր աստ կան ժողովեալ, առ ոտս երջանիկ և երիցս երանեալ
բազմեմարտ հօրս մեր և երկրորդ արքիաւորչի հայկազեան սեռի՝ Գրի-
գոր քաջ հռետորի և աստուածաբան վարդապետի, զոր յայս դառն և
խաւար ժամանակիս... լուսաւորէ զեկեղեցի, ոչ ունելով հանգիստ մտաց
և ոչ մարմնոյ, քանզի հանէ զգիշերն ի գլուխս* յազաւթս աստուծոյ ի
յարտասուս բազմահոսս, և լսու զկարօտութիւն բազմութեան եղբարցս,
որ առ ոտս սորայ են ժողովեալ, այլ և զբոլոր ազգիս՝ միշտ գնալով
ի մեջ այլազգեաց՝ մեծամեծաց և փոքունց, զի ոչ գոյր իշխան և առաջ-
նորդ, բաց ի սմանէ, զոր տէր | | ** ըստ տուեցելոյն շնորհացն նորա.
8 « Եւ ոչ միայն այս, այլ և նման անարիւնն թռչնոյ, որ շրջելով ի տե-
ղիս զանազանս և ի ծաղիկս ազգի ազգիս բերէ զմեզ ճաշակս քաղցրա-
համս և գեղս բժշկարարս, նմանապէս և մեծս այս մտօքն երկնաճեմ
շրջելով ի հինս և ի նորս, այլև յարտաքին գիտութիւնս, ժողովելով
զօգտակարն՝ կազմէ պսակս լուսաւորս ի գլուխս մանկանց եկեղեցւոյ
և վահան ամրութեան ընդդէմ այլադաւանն տոհմի, և զայս միշտ

* Հի գլուխս բառը գրված է տողից վերև, այլ ձեռագրով:

** Հիշատակարանի շարունակութիւնը տեղահանվել է և այժմ ձեռագրի 8-րդ թերթին
է կազմում: Նորոգման ժամանակ այդ թերթի վերին լուսանցքի և առաջին 4 տողերի
վրա թուղթ է փակցվել, որի հետեանքով այդ տողերը չեն վերծանվում:

առնելով և անդադար ուսուցանելով լուսաւորէ զեկեղեցի. զոր և կացցէ, քնացցէ իբրև զՅան լուսատու ի մէջ եկեղեցւոյ...: Եւ է ի բազում վաստակոց սորա մինն գիրքս այս, որ է Հարցմունք անուանեալ, զոր ցանկացեալ սմա ետ գրել սրբասնեալ և հեզահոգի, մաքրամիտ և ճշմարտապաս Յովնան չկրօնաւոր, չնման մեծին Յուսէպոս, քանզի տէր աստուած Յիսուս Քրիստոս պահեսցէ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց և յամերամս ժամանակաց բարի հոգով և մաքրամիտ մտօք, ի կամս արարչին աստուծոյ անխարթախ, ամէն և եղիցի, հանդերձ ծնողօք, և բարի ազգականօք, և ամենայն երախտաւորօք հասցէ երանաւէտ ձայնին Պրիստոսի աստուծոյ մերոյ, զորմէ լսելոց են արժանաւորացն դասք, եթէ՝ Եկայք օրհնեալք հօր իմոյ, ժառանգեցէք զպատրաստեալն ձեզ ի սկզբանէ աշխ[արհ]ի. Ընդ նմին և զհոգևոր եղբայրս մեր Մարգարայ, որ զաթոռս կապեաց, յիշել ի տէր, աղաչեմք, զոր յոյժ ցանկայ յուսոյն կենաց, որով տացէ տէր աստուած ըստ կամաց նորա, ամէն: Եւ այն, որ առատն է ի պարգևս ողորմութեան իւրոյ տացէ ձեզ յիշողացդ և մեզ՝ փափագողացս զերանութիւն. զայն, որ լի է ամենայն բարութեամբ:

Տ Բ

Ո՛հ, ո՛հ, ո՛հ գրիս | | | և մատուցի ընծայս իրելի և անծկալի եղբորս իմ Յովնան կրօնաւորի և բանասիրի, օգնականութեամբ և կամակցութեամբ մեծիս իմոյ՝ Գրիգոր աստուածունակ պէտի, ի լաւ և յընտիր օրինակէ, զոր էր գրեալ աստուածամուկս մատամբն իւր և ստուգեալ ամենայնիւ՝ յառաջմէն մինչև ցվերջին նշտնախէծն:

Եւ յանցեալ ամի վասն բողոքեալ մեղաց մերոց եղև աստուածասաստ խռովութիւն և աշխարհակործան տապալուծմն, զի իշխանն անօրէն, որդին կորստեան, որ յազգէ խորագմին՝ Թամուր-Լամկ անուանեալ, որ զաշխարհս Հայոց երիցս անգամ կործանեալ էր, եկն կրկին բազում և անթիւ զօրօք և էառ զաշխարհն Վրաց, առաջնորդութեամբ և ձեռնտուութեամբ չտր և անիծեալ իշխանաց և ազատացն Վրաց, և զամենեսեան առհասարակ ի սուր և ի գերութիւն վարեաց, թուով ՃԻ. (100,000)-աւ գրեցաւ զկորուստն, և զեկեղեցիս քարահատակ կործանեաց: Եւ զաղէտս տարակուսանաց ոչ կարեմք բանիւ պատմել կամ գրով ի քարտի արկանել, այլ միայն հեծեմք և հոգոց հանեմք տեսանելով զաղէտս ծնողաց, որ հառաչանօք արտասուեն և ասեն՝ Երանի ամլոց, որ ոչ ծնան և ստ[ե]անցն, որ ոչ դիեցուցին:

Արդ, աղաչեմ զամենեսեան սիրոյն Պրիստոսի, որք հանդիպիք սմայ կարգաւով կամ օրինակելով, յիշեցէք ի յերկնաթռիչ յաղօթս ձեր զփանաքի և զեղկելի գրիչս, հանդերձ ծնողօք և ազգականօք, և զուսուցիչն մեր, որ բազում աշխատեալ են, ընդ նմին զբազմերախտքն մեր, որ բազում ջանիւք զմեզ նուիրեցին: Այլ և աղաչեմ զձեզ արտասուալից, յիշեցէք զհոգևոր տէրն մեր և զեղբայրն՝ տէր Ալեքսիանոս, որ մանկական հասակաւ ի Պրիստոս փոխեցաւ, զՅովնանէս քահանայն ընդ նմին յիշեցէք ի Պրիստոս, զԹամամ զծնողն իմ յիշել ի տէր. եւ զիս՝ զանարժանս յամենայնի մի մոռանայք, այլ պաղատանօք հայցեմ, զի խնդրիցէք թողութիւն բազում յանցանաց իմոց և

ծնողաց մերոց, և սխալանացն ներեցէք, զի կար մեր այս էր, և նայ՝
որ առատն [է] ի տուրս բարիս ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յուսացողացս
առնասարակ ողորմեսցի, ամէն:

Այլ և զհոգոյ ճարակն իմ՝ զԳալուստ աշակերտ բանի և զԳրիգոր
| | | յիշեցէք ի Դրիստոս և ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր, ամէն և եղիցի:
ԶԱստուածատուր քահանայն յիշէք ի տէր և աստուած զձեզ յիշէ:

Բ

313 Բ ԶՍարգիս մեղապարտ յիշեա ի տէր յառիտեանո, ամէն: Աստուած
զյիշողն և զմեզ յիշէ, ամէն:

3

Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն

Ծրեան 1524

Գրիչ՝ Աւետիս
վայր՝ Վարազ

919 ա ... Եւ արդ, ես... բազմամեղ սուտանուն սարկաւազ Աւետիս
տեսի զսէր և զփափագ սոցա՝ զՀայրապետ կրտսնաւորին և զՅովանէս
միակեցին, զոր ունէին առ հոգեւորսն և ըստ իմում տկար անձամբս
յանձն առի և ամենակարող զաւրութեամբն աստուծոյ զսուրբ գիրքս
զթերին կատարեցի, ի դառն և ի վշտաբեր ժամանակիս, որ է բոլոր
աշխարհս ի գերութիւն և ի տարտարոս ի ձեռն անաւրէն զանին Լաւնի-
թամուրիմ, որ էր թիւս Հայոց 90. (1401):

Այլ և գրեցաւ սայ ի գերահոյակ և յերկնահանգէտ սուրբ ուխտս
Վարազ, ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս և այլ սուրբ ուխտեացս, և յա-
ռաջնորդութեան և յեպիսկոպոսութեան տեղոյս տէր Սաճակայ...:

919 Բ ... Ընդ նոսին և զիս՝ զանյիշելի գրիչս զԱւետիս և զիմ ծնաւդ-
սըն՝ զՏղապարոն և զՀէլօք, և զուսուցիչն իմ, և ըստ մարմնոյ զեղ-
բայրն իմ զՎագար կրտսնաւոր, և զհայրն իւր զԳրիգոր, և զամենայն
արեան մերձաւորսն մեր՝ զկենդանիք և զհանգուցեալ...:

931 ա ... Այլ և կրկին յիշա[տակի տրժ]անի արարէք և յիշեցէք յերկ-
նագնաց յաղաւթս ձեր զառաջին գրող սորա զՅոնն[անէս] քահանայ, որ
յառաջն ժԹ. (19) տետր գրեաց և տարաժամ մահուամբ վոխեցաւ ի
Դրիստոս, և սուգ մեծ եթող սիրելեաց իւրոց, զոր տէր աստուած յան-
սպառ ուրախութիւնսն և յանվախճան կեանսն դասեսցէ զնա, հան-
դերձ ծնաւզաւք իւրովք և ամենայն ազգականաւք, ամէն, եղիցի,
եղիցի:

Ընդ նոսին և ես՝ Յովանէս սուտանուն կրտսն[աւոր], որ ԺԳ. (13)
տետր գրեցի, ով զմեզ յիշէ յիշեալ լիցին ի Դրիստոսէ, ամէն:*

* Աւետիս գրիչը իր հիշատակաբանը կառուցել է ճշգրտ ոճով, բազմաթիւ անգամ
կրկնում է նույն «յիշեցեքնքը» և ունի անհետաքրքիր միջաբան էջեր: Այդ բոլորը գուրջ
ենք թողել հրատարակութեանը:

4

Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն

Երևան 4870

Գրիչ՝ Մերուն
վայր՝ Ոստան

ա

813 բ ... Ջոր տեսեալ զայս ամենայն վայելչութիւնս հրաշից երիցս երանեալ 'և սրբասնունդ կրաւնաւորն Ստեփաննոս և բորբոքեալ ի սէրն աստուծոյ ցանկացաւ տոյս աստուածային գրոցս, որ կոչի Տաւնական...:

814 ա ... [Թիշեսջիք] զստացող գրոցս զՍտեփաննոս կրաւնաւոր, և զծնաւդսն իւր զՅովաննէս և զԱզիզ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն իւր՝ զկենդանիսն և զննջեցեալսն՝ զհոսթիւնաւ, և զկենակիցն իւր զՄարգարիտ, զԺամահտր Հերապետն, և զՄկրտիչ, զԱպանգիարն, և զգուստր իւր զԹաշխաթուն, զՈվաննէս, և զորդին իւր զԱստուածատուր, զԹադէն և զԳրիգոր տղայն, որ աշխատեցաւ ի Գ. (4) անգամ յերթեկութիւն, և զայլ ամենայն, որ տւգնական լեալ 'են ի սմա տրաւք, վասն զի սովաւ զուարճանան մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, հանապազ կարգաւով զսա անխափան:

Եւ արդ, ես անպտուղս ի բարեաց, մեղաւորս յանմեղաց... զանարժանս մէկ ողորմի ասելոյ արժանի առ[նել աղաչեմ յեր]կնագնաց յաղաւթս ձեր, և զծնողսն իմ՝ զՍտեփաննոս և զէլիսաթուն, և զվարպետն իմ Կիրակոս կրաւնաւոր, և զկենակիցն իմ զԱրդուն, որ աշխատեցաւ ի Թուղթ կոկելն, և զերկու քորքն իմ՝ զՄէլէք և զՀերիք, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորս՝ զկենդանիս և զննջեցեալս:

Այլ և գրեցաւ սա ի քաղաքիս Ոստան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սրբոյն Ստեփաննոսի նախաժողովին, ի Թուականութիւնս Հայոց ՊԾ. (1401), ի հայրապետութեանն տէր Դաւիթ Աղբաւաւ և Կիլիկեցոց տէր Կարապետի, ի գառն և ի վշտալից [Ժամա]նակիս, յաշխարհակալութեան Ամիր-Թամուրի, որ յայսմ [ամի] աւերեց զՀալապ և զԴ[մշխ] և զԲաղդադ, և բազում [և անմխիթար սուգ եթող տաճկաց ազգի...]:*

814 բ ... Ընդ նմին և զամենամեղ գրիչս՝ զՄերուն և զիմ ծնաւդսն յիշելոյ արժանի առնէք միով աստուած-ողորմիւ, վասն զի մեծ աշխատանաւք հասուցի զսուրբ գիրքս յաւարտ...:

Բ

Կազմող՝ Սարգիս

118 ա ՉՍարգիս մեռեալ հոգիս

Ձեռնարկեցի յայսմ տառիս

Եւ կազմեցի 'ստ իմում կարիս,

Որ ոք յիշէ զծոյլս ի բարիս՝

Նոքա յիշին յերկնից բարիսն:

* Դուրս ենք թողնում քննադատ և անհետաքրքիր մի ընդարձակ հատված:

Գրիչ՝ Զաքարիայ
վայր՝ Հիզան քաղաք

295 ա ... Այլ և գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ Զաքարիայի սու-
տանուն քահանայի, որդւոյ Մկրտիչ քահանայի, եղբօր Յովնանցն քա-
հանայի՝ իմաստուն և աննման գրչի և ծաղկողի. եւ իմ անընդունակ
գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ իմ,
այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգևեաց մեզ մարդասէր հոգին սուրբ,
բազում աշխատասիրեալ իմ ի սմա՝ գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք
յ[ը]նտիր և ի ստոյգ աւրինակէ, կենաւք տառապանօք և բազում
պանդխտութեամբ և անհանգստութեամբ: Որ վասն ծովացեալ մեղաց
իմոց ժամանեաց մեզ ե կն մարախ, և եղև սով սաստիկ ընդ ամե-
նայն երկիր, որ բերէր կապիճ հացն Մ. (200) գր[ամ], և այս ամե-
նայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց: Ի մեծ ի յեղանակ շրբ-
ջադայութեան արեգական ստորիջիւք երկնաշու ճանապարհաւ յերկ-
նից յերկիր հայելով, ըստ արարչութեանցն չափեալ, յելանելոյն Ադա-
մայ ի դրախտէն ԶՌ. և ԶԺ. և Է. (6607) ամ՝ ըստ եւթասանիցն,
որում մեք վարիմք, և է ի մարդեղութենէ բանին աստուծոյ անժա-
մանակ էին և փրկչին Յիսուսի Գրիստոսի ամս ՌՅԶԹ. (1399), իսկ
ըստ թուոյ խոսրովային Յաբեթեան տումարի՝ ՊՄ. (1401), և էր մեծ
295 բ շրջանին, ի կաթողիկոսութեան հայ լ կազեանս սեռի տեառն Դաւթի
Աղթամարցոյ՝ եղբաւր տէր Զաքարիայի, որ վկայական արեամբ կա-
տարեցաւ յանօրէն ամիրայէն էզդնէ, և եղև սուգ մեծ Տաճա Հայոց,
և ապա առաջնորդութեամբ հոգւոյն սրբոյ յաշորդեաց զաթոռն եղ-
բայրն իւր համանման՝ տէր Դաւիթ, և լինի ուրախութիւն անբերելի
տրտմութեան մերում. եւ ի թագաւորութեանն այլասեռից Թամուր-
լանկի, որ է յաղթող 'ւ անպարտելի, զոր տէր աստուածն Իսրայէլի
պահէ անխախտ, որ չսասանի՝ զաթոռ մերոյս հայրապետի և զմեր
ազին թագաւորի, զի յիշել զանուն սոցա սասանել սաքրին և ոչ ևս
երեին թշնամիք ճշմարտութեանն: Եւ գրեցաւ աւետարանս ի քաղա-
քիս, որ կոչի Հիզան, ընդ հովանեաւ սբրուհոյ Աստուածածնին, և
սրբոյն Սարգսի զաւրավարի, և սրբոյն Գէորգեայ, որ է հեռի: Քանզի
ստացաւ զսա պատւական և սրբասէր քահանայն Աստուածատուր, ի
վայելումն անձին իւրոյ և զաւակաց իւրոց՝ Յովնանիսն և այլոցն,* և
յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և Յովնանցն միայնակեցին, և ծնօղացն
իւրոց, զոր տէր աստուած վայելել տացէ զսա ընդ երկայն
աւուրս, ամէն և եղիցի: Եւ կացցէ սա ընդ իշխանութեամբ Աստուա-
ծատուր քահանայի և զաւակի իւրոյ Յովնանի, և այլ մարդոյ գաւէ ի

296 ա հետ չկա: լ Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յս-
* Զեռագրի Յա էջի վրա նկարված են սաացող Աստուածատուր քահանայի, նրա
Յովնանցն որդու և անանուն մի պատանու ուշադրաւ պատկերները (տես նկ. 1):

մենալի սեղանոյս, յիշեցէք ի Դրիստոս զստացաւդ սուրբ աւետարանիս զԱստուածատուր քահանայ, և զհայրն իւր զՎասիլն, և զմայրն իւր զԽոնդի-Խաթունն, և զկենակիցն իւր զԷլիսաբունն, և զծաղկեալ զաւակն իւր զՅովանիսիկն, և զամենայն արեան մերձաւորսն իւրեանց, զքոյրն իւր՝ զՏիկիկ-Խաթունն, և զքւերորդին իւր զԹումա քահանայն, որ իբրեւ զարեգակն փայլէր ի մէջ աստեղաց և լուսաւորէր զամենայն մարդիկ գիտութեամբն իւրով, որ տղա հասակաւ փոխեցաւ ի Դրիստոս և սուգ անմխիթար եթող ծնողաց իւրոց, զի զնա միայն ունէին ի բազում զաւակաց իւրեանց և ի նմանէ այլ զըկեցան, և զծերունի հայրն իւր զՅովանէս քահանայն, որ կսկծամահ եղև և հանգեաւ ի Դրիստոս, և զ[Յ]ովանէս միակեցն, և զհայրն իւր, և զմայրն իւր՝ զփոխեալքն ի Դրիստոս, և զամենեսեան, որք աստ յիշեցան...: Եւ զիս զմեղաւոր գրիչս յիշեցէք ի Դրիստոս, և զհայրն իմ Մկրտիչ քահանայն՝ զփոխեալն ի Դրիստոս, և զմայրն իմ, որ յոյժ աշխատեցաւ ի վերայ մեր, և զմօրքոյրն իմ՝ զփոխեալն ի Դրիստոս, որ յոյժ սիրէր զմեզ, և զԷլիսաթունն, որ քան զմայր առաւել աշխատեցաւ ի վերայ մեր և սնոյց զմեզ, և դուք որք յիշէք զվերագրեալքս ի սմա, զնոյն և ձեզ տացէ տաւաղն ամենայն բարեաց՝ ի միւսանգամ գալստեանն իւրոյ, ամէն և եղիցի, եղիցի:

Նկ. 1 Ձեռագրի ստացող Աստուածատուր քահանան և իր որդիները:

6

ՈՍԿԵՓՈՐԻԿ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

Երևան 5118, Շոտաբք Հայոց, էջ 27*

Հեղինակ՝ Գրիգոր Տաթևացի
Վայր՝ Տաթև

198 ը Եւ ես՝ տարտամս յուսուճնասիրաց Գրիգոր պիտակ անուն խնդրող բանի հաւաքեցի զգիրքս աստուածաբանութեան, որ անուանեալ կոչի

* Փերդալեմյանի մոտ հիշատակարանի թվականը 902. (1407)-ն է, կա նաև ձեռագիր, որ տալիս է 905. (1408) թվականը:

Ոսկեփորիկ, զի ըստ իրին ե զանունն եդեալ ունի, ոսկի՝ այսինքն անապական ե պաառական գանձիւք աստուածային առլցեալ, որ ե զսաացաւդ իւր ե զսիրողս աստուածաբանութեամբ փարթամացուցտնէ:

Արդ, գրեցաւ ստյ ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոյս, առաքելական աթոռոյս Եւստաթէի ե այլ բազմահաւտք սրբութեանց, ի նեղ ե ի նուաղեալ ժամանակի, թուականութեան մերոյ ազգի ՊՄ.-երորդի (1401): Ի խնդրոյ ումեմն բարեպաշտի խաւջտյ Մասուտշահի, բնակութեամբ ի սեպուհ արանց Դավրէթ քաղաքի, զոր խնդրեաց բազում անգամ գրով ե բանիւ] գրել յաղագս սրբոյ երրորդութեանն ե յաղագս Քրիստոսի աստուածութեանն, Եւ ես տկար ոգով ե ծիւրեալ մարմնով հաւաքեցի ի սրբոց արանց զճշմարիտն ե զուղիղն ե գրեցի կարճառաւտ բանիւ: Եւ ի չորս հատորս բաժանեցի վասն գիւրութեան ընթերցողաց: Եւ յաւելեալ բանս ի մերոց վարդապետաց իբր թագաւորական կնիք ե մեկնութիւն ի վերայ եդեալ:

Յիշեցէք ի Քրիստոս զվերոյ ասացեալն ըստ զխոջայ Մասուտշահն՝ հանդերձ ծնողօք իւրովք, զհայր նորա զՅակոբշահն ե զմայրն էլիսթլուսն:*

7

ԱԳԱՄԳԻՐԻՔ ԱՌԱՔԵԼԻ ՄԻԻՆԵՑԻՈՅ (Գ.)**

«Ազամգրք», էջ 321—327

Հեղինակ՝ Առաքել Սիւնեցի

ա

Ի յութ հարիւր Հայոց թուական
Եւ յիսներորդ մըտեալ նոր ամ՝
Ոտանաւոր բանքըս գրեցան,
Հարցարանումն ե պատասխան,
Տէր Առաքեալ նըւաստ ոգի,
Շնորհաց թափուր յամենայնի,
Ջոտանաւորս շարագրեցի
Վասն Ադամայ ե Եւայի,
Բանս որ պատմի համանգամայն՝
Երկուհարիւր տուն ե քըսան.
Ունի խորհուրդ սա զանազան,
Ջոր հանճարեղ միտքն իմանան,
Անճառ լուսոյն անզըննելի,

* Հետաքրքրական է նաեւ Ոսկեփորիկի վերջաբանը (էջ 194ա—196ա), որը մի ուղերձ է պատվիրատու Մասուտշահի հասցեին: Այստեղ Տաթեւացին խոսում է աշխատութեան մեջ հավաքված նյութերի կարեւորութեան մասին:

** Առաքել Սիւնեցին գրել է «Ազամգրքի» երեք տարբեր վարիանտներ: Ըստ հրատարակիչ Պոտուրյանի թվարկության՝ Ա. եւ Բ. վարիանտները՝ 1403 թվականին (տես այդ տարվա թվաշարքում), ե Գ. վարիանտը՝ 1401-ին: Ժամանակի տեսակետից առաջին այս վարիանտն իր հերթին բաժանվում է երկու տարբերակի, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի իր տարբեր հիշատակարանը:

Երբեակ անձանցըն միակի,
 Հոգով մըտօք բանիւ լեզուի
 Տացուք միշտ փառս անլըոելի:
 Յորժամ փառօք յերկնից գայցես
 Եւ զարարածըս նորոգես,
 ԶԲարսեղ եղբայրն իմ որ առ քեզ,
 Անճառ լուսով պըսակեսցես:
 Սիրողք բանից և ընթերցողք
 Զերգողս յիշէք իմով նախնեօք
 Ի սուրբ յաղօթս ձեր արտասուօք,
 Որում և դուք յիշիք փառօք:
 Զմեծ վարդապետն իմ հանճարեղ
 Գրիգորիոս հոգով անմեղ,
 Բազում իմաստք յայտնեաց համեղ.
 Յիշէք յաղօթս ձեր արտասուելի:

Բ

Ի յութ հարիւր Հայոց թուական,
 Ի յիսներորդ սկըսեալ նոր ամ՝
 Ոտանաւոր բանքըս գրեցան,
 Հարցարանումն և պատասխան:
 Տէր Առաքեալ նըւաստ ոգի,
 Շնորհաց թափուրս յամենայնի,
 Զոտանաւորս շարագրեցի
 Վասն Ադամայ և Եւայի:
 Վասըն նախնեաց բանս որ պատմի,
 Բարառնաբար ընդ մեղ խօսի,
 ԲՃ. ու Ի. տունս ըստ կարգի,
 Ի յետիս դէմս բացորոշի:
 Անճառ լուսոյն տնգըննելի,
 Երբեակ անձանցն ի միակի,
 Հոգով մըտօք բանիւ լեզուի
 Տացուք միշտ փառս անլըոելի:
 Դարձցուք ըզբանս առ ցանկալին
 Ի դէմըս մեծ վարդապետին,
 Զի նա ուղղեաց ըզկարգ բանին,
 Ըստ իւրաքանչիւր պատշաճին:
 Վեըադիտողն իմ ըստ հոգոյ,
 Եւ ազգակից հիքիս մարմնոյ.*
 Նա հըրամետց ինձ գըրելոյ
 Զոտանաւորքս ըստ խորհըրդոյ:
 Ասաց գըրել ինձ ըստ կարգի
 Յաղագս նախնեացն յիշատակի,
 Վասն Ադամայ և Եւայի,

* Ահնարկում է Գրիգոր Տաթևացուն:

Ի դէմս օձին և բանսարկուի:
 Ռարունապետ յոյժ պանծալի
 Ծով իմաստից ծաւալք շնորհի,
 Ի նոյն շնորհէ մասն ինչ առի,
 Զոտանաւորքս շարադրեցի:
 Դրախտ նընենեաց և դաշտ ծաղկանց,
 Մըտօք պայծառ լուսաթափանց,
 Իմաստ անջինջ և անանց,
 Քան զայլ հոգտորս տյլ գերազանց:
 Ահա տեսի զճանճըն մեղուի,
 Որ ի ծաղկունս շըրջագայի,
 Առնուլ ըզնիւթըս հընարի
 Նըբբատեսակ հիանալի:
 Պետ* պայծառ և հրաշաբան,
 Ծով իմաստից լուսահոսան:
 Վըտակ դեասց քոց ընթանան,
 Առողջանեն զողիս մարդկան:
 Եւ նա գըրեաց ճառըս բազումս,
 Որ և ունի զիմաստս անհունս,
 Դիրքս քսան եւ չորս որպէս ծաղկունս՝
 Եկեղեցոյ եղեալ ակունս:
 Տուփ խնկալի անուշ ծաղկանց
 Բուրեալի քիմս հանուրց ազանց,
 Զմայլեցուցիչ հոգոց մասանց՝
 Գրիգորիոս՝ այլ ցանկութեանց:
 Ի քէն շընորհք հոսի անանց,
 Ախորժ մըտաց մաքուր մանկանց,
 Քաղցրաճաշակ պասքեալ անձանց:
 Գրիգորիոս՝ պետ հայկազանց:
 Նըստեալ ի մէջ աղբերց ականց,
 Աստուածաշունչ բանից ծաղկանց՝
 Քաղիր ձեռամբ հոգոց մատանց,
 Փունջ փունջ բաշխես հոգոց մանկանց:
 Բնակեալ ի լետոըն զըմըոսոյ,
 Պայծառացեալ նըման լուսոյ,
 Սիրտ իմ հալեալ որպէս ի հրոյ,
 Ի բաղձմանէ քոյին սիրոյ:
 Առեալ զիմաստս աննիւթական,
 Զեռագըրես ի միտ մարդկան:
 Եւ դու ի գիրն անզուգական,
 Դրեսցիս անջինջ յատուկ անուամբ:
 Նըստեալ փառօք ի պարտիզի,
 Թանուշահոտ բուրաստանի,

* Բնագրում եղել է «Գետ»:

Զձայն քո արա ինձ լրսելի,
 Զի հանդարտի շունչս և հոգի:
 Իղձ բաղձանաց սիրովըդ քո,
 Տուր ինձ համբոյրըս բերանոյ,
 Զի ծարաւի սիրտըս հոգոյ,
 Լմպել գրստինքըս քո գինոյ:
 'Ի իւթ իմաստիցդ յոյժ փառազարդ,
 Այլ հոետորաց անհամեմատ,
 Դու հանճարոյ ծառ ե արմատ,
 Մուրը հրեղինացն յանկ և բաղդատ:
 Դովեալդ ի գահըս գումարաց,
 Մեկնիչ հտնուրց կտակարանաց,
 Դու բուրաստան լուսով ծաղկած,
 Թագ և պըսակ եկեղեցեաց:
 Բամեալ ծընունդս Հայաստանեաց,
 Որք ինչ օգտին ի քոյդ շնորհաց,
 Քեզ օրհնուիսն տան երգ վանաց
 Քե ազգակիցք և նախնեաց:
 Եւ ես՝ յետինս յամենայնի,
 Շնորհաց թափուրս և փանաքի՝
 Տէր Առաքել նըւաստ ոգի,
 Զմարթեմ գովել զվեհգ ցանկալի:
 Յընծացեալ ծափըս հար հոգով,
 Պայծառացեալ սուրբ հաւատով,
 Զազախառնեալ սուրբ երամով,
 Մուտ յառագաստ ծաղկեալ լուսով:
 Ի յութ հարիւր թըւականի
 Եւ յիսներորդ սկսեալ ամի,
 Զոտանաւորքս աւարտեցի,
 Կամօք իմոյն վարդապետի:
 Զբանքն Ադամայ և Եւայի
 Բարտոնաբար աստ գրեցի,
 Վասըն խրատու մեղ և օգտի
 Ի յապագայն ժամանակի...:
 Յորժամ փառօք յերկնից գայցես,
 Եւ զարարածս նորոգես,
 ԶԲարսեղ եղբայրն իմ որ առ քեզ՝
 Անճառ լուսով պըսակեսցես:
 Միւրողք բանիս և ընթերցողք,
 Եւ աննախանձ օրինակողք,
 Զերգողս յիշէք մերովք նախնովք՝
 Ի սուրբ աղօթս ձեր արտասուօք:
 Եւ որ զամէնն ասեն սիրով.

Լսող* բանիս ընթեռնելով,
Լըսեն՝ Եկայք օրհնեալք հոգով,
Ջկեանս անսպառ ժառանգելով:**

8

ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ԿԻՒՐՂԻ ՊԱՐԱՊՄԱՆՑ ԳՐՈՑ
ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

«Սիսական», էջ 239

Գրիչ՝ Մէլքիսեդ
վայր՝ Տաթև*

Ի յուր հարիւր Հայոց թուական
Եւ յիսներորդ սկսեալ նոր ամ (1401),
Գիրքս գրեցաւ այս հրաշագան՝
Հարցաբանումն եւ պատասխան,
Ի մեծ հռետոր վարդապետէ
Գրիգոր անուն եւ հսկողէ՝
Այն որ զանճառս խորոց յայտնէ,
Ճաշակ մըտաց մատուցանէ:
Շինեաց ըզգիրքս զայս պիտանի,
Որ զամենայն իմաստս ունի.
Թէ ոք ի բան ինչ ծարաւի՝
Աստի ըմպէ որչափ կամի,
Ջի այս հանճար է նորագոյն,
Ջոր չէր յայանեալ մինչև ի սոյն,
Սայ նոր ճաշակ է քաղցրագոյն,
Ախորժ կամաց ամենեցուն...:

9

Ա Ս Տ Ո Ւ Ա Ծ Ա Շ Ո Ւ Ն Ձ

Ծրեան 184

Գրիչ՝ Յոնանէն Ապարանքեցի

ա

376 ա . . . Արդ, գրեցաւ աստուածաշունչ տառս, հոգևոր բուրաստանս
ձեռամբ անարհեստ եւ անպիտան գրչի Յոն[անէն]ա քահանայի, ի վա-
յելուսն տէր Խաչապոյ սրբասնեալ եւ աստուածասէր քահանայի, եւ յի-
շատակ հոգոյ իւրոյ, եւ ծնողաց իւրոց, եւ ամենայն արեան մերձաւո-
բաց, զոր տէր աստուած վայելել տացէ աստ եւ ի հանդերձեալն, յի-
շատակ անջինջ եւ անսպառ անվախճան յաւիտեանս, ամէն:

* Ձեռագրում եղել է Շիւրոզ:

** Տնասկզբի առեւրով հոգվում է հետևյալը. «Ի սվադ վարդապետին բանիւ գրեցի
զայս եւ: Ըստ երևույթին բնագրի մեջ տների ընդգծված չափագը—ոչինչ չափող սկզբնա-
տառերի փոխարեն եղել են այնպիսի սկզբնատառեր, որոնցով հոգվել է Գրիգոր անունը,
եւ ակրոստիխ հիշատակարանը կարգացվել է այսպես. «Ի Գրիգոր վարդապետին բանիւ
գրեցի զայս ե[րգս]:»

Արդ, ես Յոհ[աննէ]ս քահանայ | | * գրեցի զսուրբ աստուածաշունչս ի վայելուծն տէր հաշատրոյ, և առի շուքրանա գրոցս ԲԹ. (2000) դահեկան, որ առնէ կէսն Բ. (1000) դահեկան՝ թանկա Թարբեզի, վկայութեամբ Անդրէաս սրբասնեալ քահանայի, և որգւոց նորա՝ Գրիգոր քահանայի և Աւետշայ սարկաւագի. Եւ աղաչեմ զամենեանս, որք կարգայք կամ օրինակէք, աստուած ողորմին լի բերանով ասացէք տէր հաշատրոյ՝ ստացողի գրոցս, և ծնողաց իւրոց, և մեզ՝ անարժան ծառայիցս ձեր:

Յանուն աստուծոյ ամենակալին՝ հօր և որդւոյ և հոգոյն սրբոյ, ես՝ հաշատրոյ քահանայս ստացա զսուրբ աստուածաշունչ[ս] ի հալալ արդեանց իմոց, յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց՝ հօր իմոյ Նէքոնզին, և մօր իմոյ Շնոնզին, և եղբարցն իմոց, որք ի Քրիստոս փոխեցան՝ Սեանդարին և Ամիրշային, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց...:

Բ

44 ա Փառք... որ ետ կարողութիւն տկարութեանս իմո հասանել յայսմ նվագ ի փառս Քրիստոսի, ի թվականիս հայկազեանս տօմարիս ՊԽԹ. (1400), և ի թվին մարդեղութեան տեառն մերո և փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի ԲԴՃ. (1400), և ի թագաւորութեանն Թամուրին և որդո նորա Միրանշային:

Յայսմ ամի շարժեցան զօրքն Շամա, որդի Իլդրումին, ի վերայ Թամուրին:

Գ

121 ա Զնուաստ և զապիկար գրիչս՝ զՔրտ Յոհաննէս Ապարաներեցի, յիշեա Քրիստոս աստուած ի քո սուրբ արքայութիւնդ:

Դ

126 ր Զնուաստ և զտառապեալ ոգի՝ զՔրտ Յոհաննէս ի կարգէ սրբոյն Դօմինիկոսի, որո առաջնորդ և հոգեբարձու եղև մեզ պատուական վարդապետն տէր Ֆրանցիսկոս, յիշեցէք ի Քրիստոս...:

Ե

206 ա Յիշեա Քրիստոս աստուած զՄարթա խաթունի հոգին:

Զ

267 ա Զանապատս ի բարեաց և զլծեալս ի կառս մեղաց, զտկարս մարմնօվ և զմեռեալս հոգօվ, զնուաստ ե զանաբհաստ գրիչ զՔրտ Յոհաննէս ի կարգէ սրբոյն Դօմինիկոսի, զառաջինս ի մեղաւորոն և զյետինս ի կարգաւորոն, աղաչեմ յիշել ի սուրբ և ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր: Թվիս ՊԾ. (1401) գրեցաւ:**

* Մի տողի չափ ջնջված է. ամենայն հավանականութեամբ զրված է եղել՝ «ի կարգէ սրբոյն Դօմինիկոսի»:

** Յոհան զրիչը շատ լավ տիրապետել է պարսկերենին: 296 ա էջի վրա նա հայերէն տառերով մի սյունակից ավելի պարսկերէն բան է գրել: Ունեցել է նաև նկարչական շնորհք, 216 ա էջի վրա նկարել է մի հետաքրքիր կրկեսային տեսարան:

10

ՀԱՄԱՌՈՏ ՀԱՒԱՔՈՒՄՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ, ԱԼԲԵՐԹՈՍԻ

ԵՐԼԱՆ 69

Գրիչ՝ Յոհան Քոնեցի*
վայր՝ Ճանուկ

ա

245 ա Ջստորասականս ի բնաւ բարիս,
Ջբացասականս ի բնաւ չարիս,
Ես՝ Քրա Յոհան Քոնայեցիս,
Ձեզ աղօթից եմ ի կարիս:

բ

45 բ Յաղագս դառն ժամտնակիս,
Որ էր ի Ճանկո Փասբլիո,
Յորժամ ԳԾ. էր Հոոց թվիս (1401),
Ի յօգոստոս՝ փոխման տօնիս:

11

Ճ Ա Շ Ո Ց

«Նօսարք Հայոց» 13, Վան

Գրիչ՝ Աստուածատուր
վայր՝ Շաավան

Եւ տրգ, ես՝ անպիտանս ի բարեաց... Աստուածատուր քահանայ,
տեսի զփափաք Յոհաննէս աստուածասէր տանտիրոջ, և իմ տկար ան-
ձամբս յանձն առի, և ամենակարող զօրութեամբն աստուծոյ կատա-
րեցի զսուրբ գիրքս զայս ի դառնացեալ և ի վշտաբեր ժամանակիս,
յորում էր թիւս Հայոց ԳԾ. (1401), ի հայրապետութեան տէր Դաւթի:
Եւ տրգ, գրեցաւ ի գիւղս Շաավան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուա-
ծածնիս, և սուրբ Ստեփաննոսիս, և սուրբ Գէորգայ զօրավարին, և
սուրբ Ոսկեանցս:

12

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

18Վ. անտիպ 543 (Հայկ. ՄՍԹ Գառմ. Թնգ.),

Գրիչ
վայր՝ Ռշաուցիք, Նկար վանք

... Յանկացող եղեալ այսմ աստուածային և պայծառ վայելուչ
ընդաստանիս աստուածասէր և իմաստուն միայնակեացս, նայ՝ որ
մականունն անուն կոչի ("). ... ստացաւ ըզսայ ի հալալ արդեանց իւ-
րոց, յիշատակ իւրն և ծնաւդացն՝ Սիմէոնի և Քընքըշոյ, և եղբաւրն
Յովնաննիսայ, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն:

* Զպեաք է շփոթել Գոնայի ունիթոռներէ գեղավար Յովնանի հետ, որն ապրել է
ժ. Գ. դարի առաջին կեսին:

Արդ, գրեցօ ցանկալի մատեանս այս յերկիրս Ընքշ[ա]ննեաց, և ի հրեշտակայրնակ յարկիս, որ կոչի Նկար, ընդ հովանեաւ Սրբութեանս, և սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Ստեփաննոսին, ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի, և յաշխարհակալութեան Թաւուր-դանի, և ի տեղայպահութիւն սուրբ ուխտիս՝ իմաստուն և հեզահոգի տէր Յոհաննէսի, որ կամակից եղև գրելոյ սորայ մարմնաւոր պիտոիւք եւ այլ ամենայն սպասաւորութեամբ. և կան բնակեալ յայսմ անապատիս բազում կրանաւորք: Այլ և Ստեփանոս և Թումայ սպասաւորեցին մեզ ի պէտս կերակրոյ, այլ և զմեծ հոգտոր զԳրիգոր վարդապետ՝ զուսուցիչն մեր, որ զտունականն սկսաւ ի գրել, և ես զգանձարանս, ի մարգաց սմիս, ի միշարաթ եղև սկսուիմ գրոյս: Ո՛վ սուրբ մանկունք եկեղեցոյ, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զվերնոցն յիշեցեալսն, ուղիղ սրտիւ և լի բերանով ողորմի ասացէք և դուք ողորմութիւն գտջիք.*

13

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 898

Գրիչ՝ Յոհաննէս

վայր՝ Ի գաւառիս Խիզան քաղաքի

162 ա Զստացօղ և զվայելօղ մատենիս զտէր Գրիգոր եպիսկոպոս Մոկաց՝ զգերապատիւ և զերանաշնորհ, զառաքելաշնորհն եւ զճմարիտ պատկերն Քրիստոսի՝ ըստ ներքին մարդոյն, հայրն երկնաւոր անվորձ և անվրդով պահեսցէ յամենայն վտանգից հոգւոյ և մարմնոյ: Ընդ սմին և զհարազատ եղբայրն իւր զԹումայ կրօնաւոր և առաջնորդ սուրբ 162 բ ուխտին, որ սուրբ Խաչ կոչի և մականունն սուրբ Կանանց վանք. || որ ստացան զգիրքս յիշատակ հոգւոյ իւրեանց, և ծնօղաց իւրեանց, և հանգուցեալ եղբօրն իւրեանց Ղազար սարկաւազի, և ամենայն արեանառւացն:

Գրեցաւ ի սուրբ և ի հռչակաւոր ուխտս սուրբ Խաչ յորջորջեալ, ի գաւառիս Խիզան քաղաքի, ձեռամբ անարհեստ գրչի Յոհ[աննէս]ի բանի խնդրողի, ի թվ. ՊՄ. (1401), յամի ձեռնադրութեան տէր Գրիգ[որի]: Աղաչեմ զամենեւեան, որք հանգիպիք սմայ ինչ կերպիւ և իցէ, յիշեսջիք զամենայն վերոյգրեալքս ի սմայ և զԲ. (2) հարազատ եղբարքն իմ՝ զՅակոբ և զՊետրոս կրօնաւորք՝ հանգուցեալք ի գուռն սուրբ Խաչիս, և զՄկրտիչ կրօնաւոր և առաջնորդ սուրբ ուխտիս՝ 163 ա զկազմօղ տառիս և || զպատճառ կենաց իմոց, և զծնօղսն իւր: Նայ և զուսուցիչն մեր՝ զՅոհ[աննէս] և զԿիր[ակոս] վարդապետք, որ էին առաջնորդք սուրբ ուխտիս...:

Տէ՛ր Գրիգ[որ], բազմաւեր հոգիս իմ քեզ յաղօթից ժամն յանձ եղիցի՛:

Յայսմ ամի եկն թանձր մարախ և աւերեաց զբազում տեղիս և զգաւառս:

* Թվականի մասին տվյալ է հաղորդում Դ. Փիրղալեմյանը «Նօտաբե»-ում (էջ 14):

14

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 8904

Գրիչ՝ Յոն[աննէս]
վայր՝ Խիզա՞ն

46

Քրիստոս աստուած, քո անոխակալ քաղցրութեամբդ և բարերար ողորմութեամբդ յարութեան և անմահական կենացն արժանի արայ զստացաւդ սուրբ գրոցս զՅով[աննէս] պատուական քահանայ, որ ստացաւ զսայ յարդար վաստակոց իւրոց, յիշատակ իւրն և ծնաւզացն իւրոց՝ Յակոբին և Ղիաթին, և եղբաւրն՝ Ամիր-Քէլին, և հարազատ զաւակացն՝ Կարապետին և Վարդանին, և կողակցին իւրոյ Աննայի, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց մեղաց թողութիւն շնորհեայ, և արքայութեանդ արժանացոյ, և քեզ փառք յաւ[իտեան], Հնդ նոսին և ինձ՝ մեղապարտ գրչի Յոն[աննէս]ի դերանուն խնդրողի բանի և ծնաւզաց և եղբարց, Նայ և վարդապետացն մերոց Յոն[աննէս]ի և Կիր[աննի]՝ հոգեւոր ծնողաց մեր և վարժողաց՝ ողորմեայ տէր և տուր զբարի պարգեաց քոց հատուցումն, Եւ դուք՝ բարեմիտ ընթերցողք և լսողք, յիշեցէք զամենայն վերոյգրեալքս ի սմայ, և միով բերանով աստուած-ողորմի ասացէք և աստուած ձեզ և մեզ ողորմեսցի յիւր միւսանգամ գալուստն, ամէն:

Թվ. 90. (1401):

15

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Խ

Երևան 732

Հետ. ստացող՝ Յովաննէս Համշիցի

211 Բ Զսակաւ գիրս գրեցի
Եպիսկոպոսըս Համշիցի,
Այս անպիտանս յամենայնի,
Որ Յովաննէս անունս կոչի,
Ծաւաւք նեղեալ յայս աշխարհի,
Դառն և գծնայ և անբարի,
Միտքս վերթով ի չար գիմի,
Եւ ի բարոյն յոյժ հեռացի,
Ու ահեղ աւուրն այն ատենի
[ի՞նչ] գործ գործեցի ինձ հատուցի
Ողորմելիս յամենայնի,
Հստ իմ գործոյս ինձ պատրաստի,
Այլ դու՝ տէր[դ] յամենայնի,
Քաղցր և բարի անքննելի,
Զհոգիս իմ քեզ յանձին արի,
Բարեաց աղքատս յամենայնի.

Եւ քեզ փառք վեր առաքի
Յարարածոցս անլուելի, ամէն.
Թվ. ՊԾ. (1401),

16

ԱՐԲԱ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՍԱՆԴՈՒԽՔ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԵԼԻՑ

Երևան 1925

Գրիչ՝ Մարկոս
վայր՝ Ղրիմ, Տաշքաւրքու դղեակի

220 ա ... Կատարեցաւ երկրորդ Կլիմաքս, այսինքն որ է Սանդուխտ
գիրք, ձեռամբ մեղապարտ անձին Մարկոս գրչի, ի Տաշքաւրքու դղե-
ակս, առ ոտս սրբոյն Ստեփաննոսի, ի յաշխարհս Հոնաց, ի յաշխար-
հի բառ՝ Սուրբաթ և Ղրիմ կոչեցեալ, ի թուականս մեծ յԱդամայ՝ վեց-
հազարերորդի ութհարիւրերորդի քսաներորդի Զ.-երորդի (6826), ի
ծննդենէն Քրիստոսի՝ հազարերորդի չորսհարիւրերորդի երորդի (1403)
Հայոց հաշուի, և ըստ Յունաց հաշուի՝ Ռ.-երորդի երեքհարիւրերորդի
նըսներորդի երորդի (1393), և ըստ Ֆրանգաց՝ հազարերորդի [երեք
հարիւրերորդի] նըսներորդի մին Թ.-երորդի (1399), և ըստ ասորաց՝
Ռ.-երորդի [երեքհարիւրերորդի] նսներորդի ութերորդի (1398), և
ըստ պատճէն յարեթական տոմարիս Հայոց ՊԾ. (1401), Տանուէր
տարոյն՝ Առեւծն, ի մայիս ամսոյ ԻԱ., ի կաթողիկոսութիւն Հայոց
Կարապետի, և յեպիսկոպոսութիւն մերոյ նահանգիս ամենայն հիւ-
սիսական կողմանց՝ տէր Սաեփանոսի, և ի վարդապետութեան տէր
Խաչատրի, և յանրարի ժամանակս, որ սղութիւն էր, հացն կապիճն
Լ. (30) գրամ եղև:

Այս Սանդուխտ գիրքս, որ Կլիմաքս կոչի վաղընջուց թարգ-
մանեալ է յունմեմէ ի յԱնդիոք, ի սուրբ Սիմեոն, զառաջքն Ի. (20)
2:0 բ ճառ ի յոյն լեզուէն, և ոչ ժամա լ նեաց կատարեալ, քան զի վախ-
ճանեցաւ, իսկ այլ ոմն յեղրարց մերոց՝ անուն Սիմէոն կոչեցեալ, ի
քսան ճառէն ի վեր թորգմանեաց ի վրաց լեզուէ, գլուխք երկոտա-
սան և մեկնութիւնս ՃԼԵ-Զ. Արդ, որք ընթեռնոյք կամ աւրինակէք յի-
շեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զստացող գրոցս զՀայրապետ կու-
սակրաւն նորընծայ արեղայ և զամենայն արեան մերձաւոր ազգա-
կանս իւր:

Եւ կրկին յիշմամբ յիշեցէք ի տէր զՅոնանէս կուսակրաւն վճի-
տամիտ արեղայ՝ զհայր վանացն սուրբ ուխտի Աւքսէնդիոսի, ամե-
նայն ազգականաւքն իւր:

Եւ յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր ի բարի մասին՝ զթարմատար
և զկարգընկեց զՄարկոս գրիչս, և սխալանաց և խոշորուտ գրիս մի
մեղադրէք, զի քարտէզս փառանգի էր, և աւրինակն դժար, և այդքան
էր կար մեր և պէտս մեր. Կորկոտ և թան և փորս մեզ գուսան, որ է
ծաղրական: Այլ ըստ շնորհաց ձեր ընթերցջիք ի փառս աստուծոյ:

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՑ

ԵՐԼԱՆ 8863

ԳՐԻԶ՝ Ստեփանոս
վայր՝ Ղրիմ, Կաֆա

307 Բ

... Որում ցանկացաւդ եղեալ քահանայս աստուածամեծ Աբրա-
համ անուն կոչեցեալ, տիաւք մանկագոյն, բայց իմաստութեամբ զար-
գարեալ ետ գրել զսա մեկոտաներկ և աղկաղկ անձին Ստեփանոս փըց-
նագրի, որ տեսի զանհամար ազգս տնաւրէնութեանց և ախտից, զորս
սա թուէ առ իս բազմապատկարար կատարեալ, այլ և անդաքձ ի նոյն,
և առ ստացաւդ սորա՝ յԱբրահամ քահանայ՝ մասնաւոր երևեալ, Եւ
եղաք զսա յիշատակ մեզ հրապարակիչ, դարովիչ և կառավիչ ի կեն-
դանութեան մերում: Եւ զկնի մտնուն մերոյ որչափ անասցէ սա կա-
մաւք տեսն ի ձեռս այլոց, պարսաւելով զխայտառակութեան ար-
ժանիս միայն զգրչակս, զի թերևս և ոգոքանացն, որ աստ լուիցէ
վասն մեր տէր մեր: Արդ, աղաչեմ զդասս մաքրապարիցդ, յիշել ի
312 ա պատկանաւոր աղաւթս ձեր զյիշատակեալքս || ի սմա զԱբրահամ աս-
տուածարեալ քահանայ Մելանցի, և զծնաւզսն իւր՝ զԱրքայուն հայրն
և զԱսան-Մելիք մայրն, և զեղբայրն իւր զՔուրդամիրն, և զեբիցակին
բամբիշն իւր, և զամենայն արեան մերձաւորս իւր՝ զկենդանիս և
զփոխեալսն առ Քրիստոս...:

Եւ ըզգառածեալս մեղաւք զորդիս տնաւրենութեան՝ զգրաւդ սո-
րա՝ զՍտեփանոս սուտանուն քահանայ, և զիմսն մի մոռանալք յիշել,
և զՅովնանէս քահանայն՝ զորգետկն իմ, որ ոսկով զարգարեաց ծաղ-
կելով յիշեցէք ի տէր:

Արդ, յամի թուաբերութեանս Հայոց ՊԾ. (1401) աւարտեցաւ
մատենսն յաշխարհս Կազարիոյ, յաստուածապահ քաղաքս Կաֆա, առ
ստն ամէնաւերջեալ սուրբ Աստուածածնին:

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԵՐԼԱՆ 9222, Ե

Նորոգող՝ Թումա

Արդ, վերստին նորոգեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ յոգնա-
մեղ և անարժան վարդապետի Թումայի, ի թվականիս Հայոց ՊԾ. (1401),
ի վաւելումն սրբասէր քահանայ Կարապետի, որ ստացաւ զսայ ի հա-
լալ վաստակոց իւրոց յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց Դանիէլի, և մօր
իւրոց, և եղբարց իւրոց՝ Թումաշահի և Սիմէոնի, և քեոց իւրոց, և
ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց:

Արդ, որք հանգի || պիք սմա ընթռնելով կամ աւրինակելով յի-
շեցէք ի մաքրափայլ և յերկնագնաց յաղաւթս ձեր զյառաջ յիշեցեալ
քահանայն Կարապետ, և զծնաւզսն, և զհարազատ եղբարսն իւր զՔու-

մաշան, և զՍիմէոն, և զՄարտիրոսն, և զԹումայն, որ դիւրաւ վաճառեցին փոքր գնով զաւետարանն, ընդ նոսին և զանպիտան ոգիս. և որք յիշէք զմեզ սրտի մտաւք՝ յիշեալ լիջիք յառատ ողորմութիւնն աստուծոյ, որ է օրհնեալ, ամէն:*

* Հիշատակարանն այժմ պահոււմ է պատառիկ հիշատակարաններից կազմված № 9222 ժողովրդական-տունի մեջ, Ե. համարի տակ: Հանված է Ախթամարի № 225 ձեռագրից, որ նկարագրված է Ե. Հալալյանի ծուցակի մեջ՝ № 67-ի տակ (սյունակ 126):

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5862

Գրիգ' Յովանէս
վայր' Հիգան

ա

309 ր . . . Այլ և գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ Յովանիսի անի-
մաստ և տխմար գրչի, անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և
բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պար-
գեկեաց մեզ մարդասէր հոգին, բազում աշխատասիրեալ իմ ի սմա,
գրեցի անարժտն ձեռուք իմովք յընտիր և ի ստոյգ աւերինակէ, կենտւք
տառապանօք և բազում պանդխտութեամբ ե անհանգիստ և գժուարին և
տտրտամելի աւուրքք, ի մեծ թուականիս Հայոց ԳՄԱ. (1402), ի կա-
թողիկոսութեանս հայկազեան սեռի տեառն Դաւթի Աղթամարեցոյ, որ ե
եղբայր տեառն Զաքարիայի հայրապետի՝ վկայեցելոյն ի Գրիստոս
մարտիրոսական արեամբ յամիրայէն Ոստանոյ: Եւ ի թագաւորու-
թեանն այլասեռից Թաւմուր-Լաւելի, որ է յաղթող՝ անպարտելի, և յայսմ
ամի եմուտ ի տունն Հոռովոց, ե նուաճեաց զամենեանս ընդ ձեռամբ
իւրով, և զամիրապետն աշխարհին՝ Իլդրուս անուն ըմբռնեաց և կա-
պեաց՝ հանդերձ որդւոջն: Զոր տէր աստուածն Խորայէղի պահեսցէ
անսասան զաթոռ հայրապետական և թագաւորական, ամէն:

Եւ արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի քաղաքիս, որ Հիգան
անուն կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Սարգսի
զօրավարին, և սուրբ Գէորգեայ, ի վայելումն Յովանէս քահանային
և Սուքիաս քահանային՝ քւերորդւոյն իւրոյ, և ի յիշատակ հոգւոց
իւրեանց և հոգւոյ Թումայ քահանային որդո Յովանէս քահանային,
որ մատաղ հասակաւ փոխեցաւ ի Գրիստոս*: Եւ կացցէ սայ ընդ իշ-
խանութեամբ Սուքիաս քահանայի, քւերորդւոյն Յովանէս քահանայի,
և այլ մարդոյ գաւէ ի հետ չկա, և ոչ իշխօղ, բայց միայն ի Սուքիաս
քահանայէ. . .

310 ա . . . Այլ ե զիս՝ զանարժտն գրչակս զՅովանէս յիշեցէք ի Գրիս-
տոս և զհայրն իմ զՄկրտիչ քահանայ, և զհօրեղբայրն զԳրիգոր քա-
հանայ, և զՍտեփաննոս քահանայ՝ զորդի նորա, և զմայրն իմ, և զեղ-
բարսն իմ՝ զԶաքարայ քահանայ և զննքսնս նորաբողոք սարկաւադ,

* Հիշատակարանից հետո՝ 310ա—311ա էջերի վրա, վաղամեռիկ Թումայի անունից
գրված է բավականին հաջող մի ողբ (ե՛ր Թումայ քահանայէ, որդւոյ Յովանէսէս քահա-
նայի, որդ՝), իսկ 10ա էջի վրա, Գրիստոսի պատկերից ներքե նկարված է Թումայ քահանան
իւր ծնողներէ հետ: Նրան կից գրված է. «Ծն Յովանէս քահանայի որդի եմ Թումայ քա-
հանայն, որ տարածամ փոխեցայ ի Գրիստոս, ոհ, ոհ, ոհ» (տես նկ. 2):

և զբարի կիսն զելիսաթում, որ մայրագուլթ սիրով աշխատեցաւ ընդ մեր, և զամենայն երախտաւորսն մեր ուղիղ սրտիւ և կատարեալ հաւատով յիշեսցիք ի Գրիստոս: Եւ խոշորութեան և սխալանաց գրիս անմեղադիր լերուք, զի այդ էր կարն մեր:

Բ

Տ Բ Զսուտանուն ծաղկողս և զանարժան քահանայս զՅովանէս յիշեսցէք ի Գրիստոս և զծնողսն իմ ըստ մարմնոյ՝ զհայրն իմ զՄկրտիչ քահանայ, որ տաքածամ փոխեցաւ ի Գրիստոս և սուգ անմխիթար եթող ինձ: Աղաչեմ զձեզ կողկողագին պաղատանաւք, զի յիշէք զմեզ ըղլորով սրտիւ եւ աստուած ողորմի ասէք, զի շատ աշխատեցաւ վասն իմ յուսով, և ես չեղէ պտուղ բարի հատուցանել նմա փոխարէն, վառն որոյ զձեզ աղաչեմ, որք հանգիպիք տեսեան սուրբ աւետարանիս անմոռաց յիշեսցիք զմեզ և աստուած զձեզ յիշեսցէ:*

Նկ. 2. Ձեռագրի պատվերատու Յոհաննէսը, իր կնոջ և վաղամեռիկ որդու՝ Թումայ քահանայի հետ:

20

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԵԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Փիրգ. Նօտ. 17—18

Գրիչ՝ Յովնանէս
վայր՝ Հիզան, Ս. Խաչ վանք

Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար անձին իմոյ գրել զպատմութիւն երիցս երանեալ և երջանիկ հօրն մերոյ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, ի սուրբ ուխտս, որ սուրբ Խաչ յորջորջի, յերկիրս Հիզան քաղաքի, ի թուին ՊԾԱ. (1402), եւ Յովնանէս գծագրեցի ձեռամբ իմով, որ յետինս եմ ի շարս բանասիրաց՝ անուամբ հռետոր կոչեցեալ և հանճարով և վարուք վերջնոտնեալ, յիշել... և զծնողս իմ

* Յովանէսը Խիզանի գաղտնի հաջողակ նկարիչներէց է:

զԱլեքսան քահանայն... Եւս առաւել զբազմերջանիկ հարքն մեր զՅով-
նաննէս և զԿիրակոս վարդապետք, որ էին առաջնորդք սուրբ ուխտիս
և մեզ տածողք հոգւոյ և մարմնոյ... և միեղէն եղբարքս մեր, որ
ի սուրբ Խաչի դուռս հաւաքեալ կան՝ զՄկրտիչ հայրպետ, և ինձ
արեանառու. զհօրեղբարսն՝ զՊետրոս և զՍտեփաննոս կրօնաւորք, և
զայլ եղբարք՝ զԲարսեղ, զԱւետիս, զՆերսէս և զԿիրակոս վախճանեալ,
զՊետրոս, զՅովնաննէս, զՍտեփաննոս, զՄարտիրոս, զԳրիգոր սարկաւազ,
որ զթուղթ խազէր, և զՅակոբ դպիր և աշակերտ, և զայլ ամենայն
միաբան եղբարքս, որ մեզ կամարար են և ձեռնատու ի գործս բարիս:

Բ

Ես Յովնաննէս վարդապետս... գրեցի զպատմութիւն սուրբ կաթո-
ղիկոսացն և թագաւորացն...

[Յիշեցէք] զեպիսկոպոսն Տաթևոյ՝ զտէր Աստուածաւորն, որ
օգնական եղև ի նիւթ տառիս, պատահողք մատենիս յիշեսլիք զնա:

21

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ,
ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 3578

Գրիչ՝ Թումայ Սիւնեցի
վայր՝ Ի հռչակավոր երկիրս Մար,
ի գեղս Քարավանա

293 Բ

... Գրեցաւ գիրքս այս աստուածաշունչ, որ ունի ամբարեալ առ
ինքն զմեկնութիւն բանից սուրբ աւետարանին և կոչի քաղուածու
գլխոյն Մատթէոսի սուրբ աւետարանչի, նաև ունի ընդ ինքեան զլու-
ծումն չորից գլխոցն, զոր բազում աշխատութեամբ ժողովեալ է մեծ
րաբունոյ և տիեզերալոյս հեռտորի Գրիգորի՝ աշակերտի եռամեծին
Յովնաննու Որոնեցոյ:

Եւ կատարեցաւ սայ ի թուականութեանս հայկազեան տաւմարի՝
ութհարիւրերորդի յիսներորդի առաջներորդի ամի (1402), ի հայ-
րապետութեանն Հայոց և Աղուանից երկուցունց տէրանց Կարապետք
կոչեցելոց, զոր այսպէս պատահեցան ի մերումս ժամանակի՝ անուա-
նակիցք գոլ միմեանց, և յարհեպիսկոսութեան այսմ նահանգիս տէր
Ջաքարիայի Դադի Վանուց վերատեսչի, ի հռչակաւոր երկիրս Մար,
ի գեղս Քարավանա, ընդ հովանեաւ սրբոցս որ ի սմայ, ձեռամբ
մեղսամակտրթ և անտրհետ գրչի՝ Թումայի Սիւնեցոյ, ի խնդրոյ պա-
տուական և սրբասնեալ և կուսակրաւն քահանայի Յովնանու: Յայսմ
ժամանակի, յորում փայլէր ի մէջ եկեղեցոյ պայծառ ջահն անշիջա-
նելի և երկրորդ լուսաւորիչս հայկազեան սեռի, մեծ վարդապետն
Գրիգոր, որ ոչ միայն հոմանուն գոլ սուրբ Լուսաւորչին, այլ բանիւք
և արդեամբք, դաստիարակելով զմանկունս սրբոյ կաթողիկէ, դիա-
ցուցանելով զշնորհս հոգոյն սրբոյ, զանձն ապացոյց տալով և քըրտ-

նաջան վաստակաւք յորդորելով զամենեւեան, զոմանս ի սէր աստուածային առաքինութեան և զոմանս ի ճաշակս աստուածաշունչ վար-
 294 ա դաստնութեան, տիրապէս և մատակարարելով, հանելով ի գանձուց իմաստուն տանուտեառն զհին և զնոր կտակս ե տալով ծառայակցաց ի ժամու զկերակուր բանին, ունելով որդի հարազատ և ժառանգ վարդապետութեան իւրոյ՝ զծաղկեալն ամենայն բարութեամբ և զարդարեալն ամենալի շնորհիւ վարդապետական խոհեմութեամբ և փիլիսոփեական արհեստիւ՝ զախոյանն ընդդէմ հերձուածողաց զվարդապետն Մաթթէոս, զոր յայսմ ամի, կամակցութեամբ սուրբ հոգոյն, և ջանիւ մեծ վարդապետին Գրիգորի, և աղաչանաւք գրոց աշկերտեալ անձանց նստաւ յաթոռ տէլէաութեան, զոր տէր աստուած վայելել տացէ և պահեսցէ զսոսայ՝ հայր որդով բերկրեալ, պսակ պարծանաց կաթուղիկէ եկեղեցոյ, ամէն:

Զոր ե ես, մեռեալս հոգով և թաղեալս ի բազմաբեղուն ախտս չարի՝ Թովմայ անարհեստ գրիչ, զգլուխ ի գետին գնելով և զգարչապարս ոտից համբուրելով, նայ և զաչս յաղբերս արտասուաց առնելով, հայցեմք հառաչալից պաղատանաւք ի ձէնջ, ով մանկունք սուրբ Սիոնի և դասք լուսեբամից, որք ծրծէք սպունգաւ հոգոյն զհոսանս շնորհաց, յորժամ հանդիպիք այսմ աստուածային գանձարանի կարդալով, կամ աւրինակելով, կամ միայն տեսանելով, յիշել ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զվերոյ ասացեալ կրաւնսւորն Յովնան, և զծնողս իւր՝ Առաքեալ և Միեախաբուն, և զհարազատ եղբայրն իւր Խոցադեղ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորս իւր, ե ասել բոլոր սրտիւ, թէ Դրիստոս աստուած... ողորմեայ վերագրելոյս ի սմայ Յովնանին և իւրոցն...:

Ողորութեան և սխալանացն անմեղսգիր լինել աղաչեմք, զի կար մեր այս էր, և Դրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:

22

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Բրիտ. Թանգ. Օր. 5761, 48 21, էջ 38

Գրիչ՝ Յով[նանէս]

ա

252 ... Ոմն Ղազար անուն երէց եռափտի[ազ] սրտիւ ցանկացեալ այսմ... ստանայ զսա ի հալալ և յարդար գոյից իւրոց՝ յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց Սաեփաննոս քահանայի, և մաւրն նորա Անիֆի, և ամենայն արեան մերձաւորաց, և ի վայելուքն նորաբողոք զատանեկին Սաեփան, որո չորս ամ էր, զոր կոչեցեալ էր ի կարգ քահանայութեան... Յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր... և զիս՝ զանարժան գրիչ Յով[նանէս]... Ի մարդեղութենէն Դրիստոսի Յիսուսի տեառն մերո ի ՌՆԲ. (1402) ամն, և ի թուականութեան Մեծ Հայոց ՊԾԱ. (1402). յայս դառնացեալ ժամանակիս, նեղութիւն ազգի ազգիս, որ պահանջեն զգին հաւատիս, գոլով անտէր ազգս Հայոց, զոր խնամքն աստուծոյ և տեառն մերո Յիսուսի Դրիստոսի պահեսցէ զազգս մեր մինչև ի գալուստն իւր միւսանկամ ա[ն]սասան: Կաթողիկոս Հայոց տէր Կարապետ:

Բ

254ա

Արդ աղաչեմ... արժանի յիշման արարէք զնկարագրիչ Յովհաննէս], և զհայրն իմ Զաքարիա, և զմայրն իմ Եղիսա, և զհարազատ եղբարսն իմ զՊողոս և զՅովհաննէս և զՊետրոս, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ ի Տարաւնո, քաղաքէ Մշո:

23

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՀԱ, 1917/18, էջ 59

Գրիչ՝ Գրիգոր Խաթեցի
վայր՝ Մատենվան, մերձ ի Խաթ
... Ձեռնորկեալ գրեցի զսուրբ աւետարանս [ի խնդրոյ Կարապետ քահանայի], ընդ հովանեաւ ամենամաքոր սուրբ Աստուածածնի, ի վանս Մատենվանի, մերձ Խաթայ՝ մայրաքաղաք[ի] Բզնունեաց գաւառի, ի հայրապետութեան տեսոն Կարապետի ընդհանուր կաթողիկոսի, և մերոյս նահանգի տէր Դաւթի՝ Աղթամարայ կաթողիկոսի, իսկ յաշխարհակալութեան նետողաց ազգին Միք-Թամուրիւն և զարմից և զաւակաց նորին: Եւ գրեցու սա ի թուականութեանս Հայոց ի ՊԾԱ. (1402) ամին:

24

ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ,
ՆԵՐՍԻՍԻ ԱՄԲՐՈՆԱՅԻՈՅ

Ն. Զուղա 188, Ս. Տ—Ա, էջ 1242

Գրիչ՝ Ֆռանգ
վայր՝ Սիմէական վանք

274ա

Փառք... որ արժանի արար զանարժան զՖր[այ] Ֆռանգս հասանել ի վերջին գիծ գրոյս...: Յամի մարդեղութեան տեսոն մերոյ և փրկչին Յիսուսի Բրիստոսի ՌՆԲ. թվին և ի թվիս Հաոց ՊԾԱ. (1402) գրեցաւ աստուածարուի մեկնիչս աւետարանին Մատթէոսի ի խնդրոյ պատուական վարդապետին Ֆր. Միսիթարչի Ապարանեցոյ. ընդ ամենայն բարութեանցն և բազում գրեհացն ստացաւ զսա յիշատակ իւր ի սուրբ կարգս միաբանողաց: Արդ, աղաչեմ յիշել ի սուրբ մաղթանս ձեր զամենայն կարգաւորք վանից Ապարանեցոյ՝ զկենդանիքն և զնշեցեալսն, նաե զամենայն գեղեցիկ հաւատով ժողովուրդքն որ ի նմա, նաե աղաչեմ յիշել զբարի մեծ բարունապետն, ուսման պատճառ սուրբ կարգիս՝ զԿարապետ վարդապետն, այլ և զբարեաց պատճառն կարգիս՝ զՄամուէլ վերախնամողն, որ բազում աշխատեցաւ վասն կարգիս մերոյ, և զՄաթէոս ուշիմ վարդապետն, և զամենայն նշեցեալքն յիշել աղաչեմ: Նաե յայսմ ու ժամանակի վերախնամող Ֆր. Ղուկաս, որ բազում աշխատեցու վասն օգնութեան կարգիս՝ գնալով առ սուրբ պապն Բոնոֆացիոս, և բազում շնորհք և ազատութիւն երեր կարգիս՝ նմանելով առաջին

նախնեացն, և աւելի վաստակեալ քան զամենեսեան՝ յիշխջիք ի տէր: Դարձեալ ծանիք, զի գրեցաւ սուրբ տառս ի վանս Սինէտկան, ընդ հովանեաւ սուրբ Յովհաննէս Մկրտչիս, ի նեղութեան և յաղքատութեան:

Աղաչեմ յիշել Սինէականի ֆրաթենիս՝ զնշեցեալսն և զկենդանիք երախտաւորք մեր, այլ և աստուած եւ ամենայն սուրբք, եւ ձեր սուրբ աղօթք օրհնէ զՄուրաւն և զիւր որդիքն, որ օգնական է իմ ծերութեանս՝ ի գրել բազում աշխատանօք և օտար աչօք*, այլ և առաջն<աջ>որդ, միաբանքն յիշեալ լիցի ի ձէնջ...:

Նաև աղաչեմ յիշել զբարի ծերունին զֆրա Աստուածատուր վարդապետ՝ մեր ուսուցիչ, և ֆր. Գալուստն և զֆր. Տիրատուրն՝ մեր երախտաւորքն, և զծնողս մեր յիշել աղաչեմ. և ամենայն սխալանաց և խոշորութեան գրոցս անմեղադիր լերուք, զի կերակուրն ճաթրուր էր և ջուրս ցուրտ...:

Բ

48 ա Զվհիւրմաց րարունապետն զֆր. Մխիթարիչ Ապարաներեցի՝ ստացող գրոյս յիշեսջիք՝ նաև զնուստ գծողս՝ զֆր. Տոանգ:

Գ

228 բ Ա՛խ, վա՛յ, մեղաւոր Սարգիս, կարդայ և միտ առ, և դատաստանին ահէն սարսիւայ, զի մի մնաս | | ուսանքն:

25

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3033

Վաճառման գիր

411 բ Ես լիպիկ որդի Ասկանտարայ, իմ կամաւ և իմ սրտի յաւժարութեամբ, ծախեցի զսուրբ աւետարանս Աւագտիրիմ եւ առի զգինն ի լման

* «Օտար աչօք» գրել նշանակում է օգտագործել ակնոց: Որքան մեզ հայտնի է հայ գրիչներին առաջին անգամ ակնոց է գործածել 1317 թ. Կիպրոսի Կանչուտ վանքում Վեկնութիւն պատարագի աշխատութիւնը ընդօրինակած Յովհաննէս գրիչը: Իր հիշատակարանում նա հայտնում է հետեւյալը. «Եւ զի յաչաց լուսոյ նուազել էի ըստ մարմնոյ, որպէս և ըստ հոգւոյ. և զտի հայթայթել աչք ապակի, որ աւգնական եղև բնական վատելոյն, զոր հիացման արժանի է գողցացն, որ են ֆռանկք, և այնիւ աւարտեցի զգիրս: Եւ ամենայն ոք որ ի լուսոյ պակասել է և պատահէ ապակւոյն՝ յոյժ ձեռնտու լինի նմա ի կարգալ և ի գրել, զոր տեսաք յայտնի ի բազումս և փորձիւ և անձամբ կատարեցաք» (Ձեռագիր Երուսաղեմի № 1141, Մ.Տ-Մ):

Ակնոցից օգտվել է նաև 1353 թվականին ընդօրինակված, այժմ պրոֆ. Լ. Ա. Հովհաննիսյանի անձնական գրադարանում պահվող ավետարանի 69-ամյա գրիչ Յակոբը: Նա հայտնում է, որ «Վատեալ էր աչքս, եզի աչք, և բազում աշխատանաւք գրեցի վասն փափանաց սրտիս»: (Ձեռագրի նկարագրութիւնը և հիշատակարանը տես ԱՅԹ, էջ 135: Այստեղ, սակայն, տարեթիվը սխալ է հաշված, և ձեռագիրը համարված է 1453 թվականի ընդօրինակութիւն):

անպակաս, ու այլ մարդոյ խաւսք ու դաւի չկա ի յայս մէջս, ոչ իմ, ոչ իմ որդւոյ ու ոչ այլ մարդոյ: Ծախեցաւ գիրքս և գրեցաւ սակաւ գիրս ի թվ. ՊԾԱ. (1402):

Հաստատ է գիրս կտման աստուծոյ:

Ես Յովանէս վարդապետս, որ զգիրս գրեցի, վկայ եմ: Ես Կոստանդ արեղէս վկայ եմ:

Ջինչ վարդապետ* գրեց իմ՝ Լիպիկիս խրերով է:**

26

Գ Ա Տ Ա Ս Տ Ա Ն Ա Գ Ի Ր Ք

Ն. Զուղա 106, Մ. Տ-Մ, Ս. Տ-Ա

ա

205ա Ջմեղաւոր տէր Թումայ-Մինաս*** արքեպիսկոպոսի Մաւսլայ, Դիարբաք և զտէր դատաստանայգրոց յիշեցէք ի յաղաւթս, ի թվ. ՊԾԱ. (1402), որ եղաւ ձեռնայ[գր]ութեան տէր Թումա արքեպիսկոպոսի:

բ

35բ Եւ զտէր գրոցս զտէր Մինաս արքեպիսկոպոսի Մաւսլայ յիշեայ:

գ

38բ Ջտէր Թումայ-Մինաս արքեպիսկոպոսի Մաւսլայ-Դիարբաքի՝ զտէր գրոցս, որ բերի ի Սիս, յիշէ յաղաւթս:

27

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան. 4185

Կազմող՝ Սարգիս

1ա Ջստացաւ սուրբ աւ[ետարա]նիս զՍարգիս մական[ուն] | | | յաղաւթս յիշեցէք ի Դրիստոս | | | ծնողաւք և ազգակ[անաւք և] արեան մերձաւորաւք, աղաչ[եմ յիշել] ի տէր. Ընդ նմին զհոգևոր եղբայրն իմ զտէր Ալէքսանդոս աղաչեմ յիշել ի տէր, և դարձեալ աղաչեմ, որ զՅովանէս քահանայն, որ տղայ հասակաւ փոխեցաւ ի Դրիստոս, աղաչեմ յիշել: Ըստ նոցին(°) յիշմամբ արժանի առնէք զՅովանէս կրաւնաւորն, որ բազում աշխատեալ է վասն պատճառի սուրբ | | |

Կազմեցաւ ձեռամբ | | | յիշել ի տէր: Թվիս ՊԾԱ. (1402) էր որ կազմեցաւ, [ա՞ր]անց ԻՅ. (25)-ն, և Դրիստոսի փառք...:

* Ձեռագրում հապաված է այսպէս՝ ՇՂ.:

** Արարերեն՝ Շղարար—հաստատելը բառից, այսինքն՝ հաստատութեամբ, համաձայնութեամբ է:

*** Պետք է ենթադրել, որ առաջին անունը (Մինաս) Թումայ արքեպիսկոպոսի անունն է՝ մինչև ձեռնադրութիւնը:

28

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

ՍՅՎ 206 (822), հտ. Բ. 166

Հետ. ստացող՝ Ստեփանն

Յ Բ Արդ, ի վերջին ժամանակիս,
 Ի ՊԾԱ. Թուականիս (1402),
 Ձեռ[ն] ի գրելոյ յիշատակիս,
 Ձեռամբ անտրուեսա գրչիս
 Ախմար և ծոյլ Ստեփաննիս
 Եւ սուտանուն արեղաիս:
 Որ Հարգալ սմա հանդիպիս
 Զիս յողտւթ քո յիշեսցես,
 Քրիստոս աստուած զքեզ յիշէ, ամէն.

29

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Բագրեանդ», էջ 229—30

Գրիչ՝ Գրիգոր:

Գովեստ տացուք հօրն անեղին
 և միածին նորին բանին.
 Բամից համայն արարողին,
 հոգւոյն սրբոյ զարդարողին
 Ի յախտածէս անձէ յետին,
 որ սպտսաւոր կոչիմ բանին.
 Գրիգորէ անվարժ անձին,
 Թմրեալ մտօք յաղտս կրկին,
 Որ ետ ինձ կար տկար անձին
 ու զԳիմ ու զՆուն հասոյց ի մին,
 Բամեալ զբոլոր, որ ի միջին,
 Գիճն առաջին և Նուն յետին.
 Ինձ երանի հազար ընդ նմին,
 որ և տեսի զաւարտ սորին:
 Էն է գիտակ՝ տէրն ամէնին,
 որ այն գրիչն է առաջին
 Որ Բէնն եման Արրահամին
 էհաս աւարտն, որ գրեալ էին,
 Քառասուն ե՛ երկու աւրն ամենի
 տառս գրեցաւ աստուածային:*

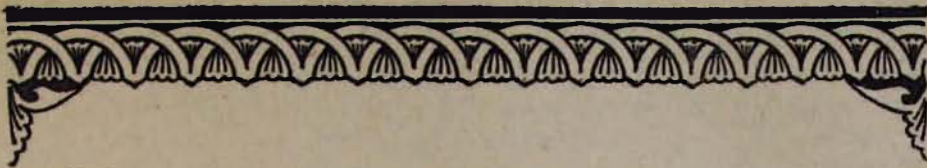
* Աւետարանի վերջը,—գրում է հրատարակիչը,—ընդարձակ մի յիշատակարան կայ, զոր ժամանակ չեմ ունեցած օրինակել, այդ յիշատակարանին մեջ «ՊԾԱ» Թուական մի կայ:

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիբղ. Նօտ. 18. Մուշ. Ղըզլաղաճ զիւղ

Գրիշ

Ի մեծ թուականութեան Հայոց ՊԾԱ. (1403), յայս դառնացեալ ժամանակի, նեղութիւն ազգի ազգիս...: Խնամքն աստուծոյ և տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի պահեսցէ զազգս մեր, մինչև ի գալուստն միւսանգամ անսասան: Ի կաթողիկոսութեան Հայոց տէր Կարապետի:

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ՔԱՐՈՉՔ ՄԱՏԹԵՈՍԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ,
ԱՇԱԿԵՐՏԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

Ծրեան 5232

Գրիչ՝ Թումայ Թավրիզեցի
վայր՝ Շրվանայ երկիր, դիւղ Մաւրասայ

ա

348 բ Արդ, ես՝ վերջինս ի բնաւից և զտրուպս ի համայնից, զթա-
փուրս ի բարեաց և լիացեալս ի չարեաց, ցանգացող եզէ տյսմ աստ-
ւածային քառարուխ քտոավրտակ սուրբ աւետարանիս, ե գծագրեցի
զսա մեծ երկամ[բ]ք և աշխատանօք, ի յերկիրս Շրվանայ, ի գեղջս որ
յորջորջի վերաձայնելով Մաւրասայ, ընդ հովանեաւ մօր լուսոյ
սուրբ Աստուածածնիս, ի նեղ ե ի գառն և ի յանձկացեալ ժամանա-
կիս, զի հէնք և երկեւղ և սասանումն և դողումն թշուառականին և նե-
ոին կարապետին՝ Թամուրին, որ թորքմանի դա մուր, զի ուր և հա-
սանէ մթնատեսակ և մրրատեսակ առնէ, զոմն կողոպտելով, զոմն չար-
չարելով, զոմն սպանելով, զոմն գելելով, զհայր ի յորդւոյ բաժանելով
և զորդի ի հօրէ, և այլն։ Եւ ոմանք պազտպուրծ լինելով ի յայրս ե
ի ծերպս և յամրոցս և ի դղեակս, և ոչ լինէին ազատեալք, զի ոմանք
ի սովոյ մեռանէին և այլք ի տօթոյ և ի ծարաւոյ, կէսք ի յահէ և
յերկեւղէ զինքեանս քարավէժ առնէին, և տյլ բազում չտրիս, զոր
դանդաղիմ ասել առ ի չձանձրանալայ ընթերցողացդ։

249 ա Արդ, եզե զրաւ սուրբ աւետարանիս* ի թու. Հտ[յ]ոց կրկին չո-
րից հարիւրից և տասանց հնգից և երկուց թուոց (1403)։ Արդ, աղա-
չեմ զդասքդ տշակերտելոց բանին, որք հանդիպիք այսմ աստուածա-
յին սուրբ կտակիս ընթեռնելով կամ գազափարելով կամ տեսանելով,
յիշեսցիք ի մեղստքօիչ յաղօթս ձեր զմեղուցեալ գրիչ զԹումայ Թավ-
րիզեցիս, և զհայրն իմ զԿոստանդ քահանայ, և զմայրն իմ զՈւսլու-
Մէլիքն, և զսնուցիչն իմ՝ զԷմելիքն, և զորդին իմ զԹէոդոս, և զայլ
ամենայն արեան մերձակայս իմ, և Գրիստոս առհասարակ զձեզ յի-
շեսցէ յիւրում արքայութիւնն, յանգրաւ կեանքն և յաներեկ աւուրն.
ամ ենեցողն]ց կրկին աղաչեմ, զի խոշորութեան և սխալանաց անմե-
ղադիր լինիք և ընկալլիք իբր զկրկին լումայս այրոյն առ ձերում
մեծանձն[ութեանդ]։

* Պետք է գրեք Շրվանութեան սուրբ աւետարանիս։

|| ԴՈՒՆՎԵՐԺԷՆԱԻՋՆԱԿԻՑ. ԼՈՐՈՒՄՆԱ Ի
ՀԱՄԱՅՆԻՑ. ՂԵԾԱԿՈՒՄ Ի ԲԱՐԵԱՅ. ԼՈՒԱՅԵՆ
Ի ՀԱՐԵԱՅ. ԳԱՆԳԱՅՈՂԵՒԷ ԱՅԱՄԾԱՅԻՆ ՔԱՌ
ԱՐՈՒՄ ՔԱՌԱՎՈՐԱԿ ԱՐԱՆՈՒՄԱՆՈՒՄ. ԼԳԾԱԳ
ՐԵՑԻ ՂԱՍ ՄԵԾԵՐԿԱՄՔ ԼԱՂԻՍԱՏԱՆՈՐ. Ի ՆԵՐԿԻՐՈՒ
ՉՐԱՄՆԱՅ. Ի ԳԵՂԻՆ ՈՐ յՈՐԸՐԸՆԻ ՎԵՐԱՃԱՆԵՆՈՒ
ՄԱՆՐԱՍԱՅ. ՈՒՂԻՈՒՄԵՆԱԼ ՏՈՐՈՒՄՈՒՄ ԱՄԾ
ԱԾՈՒՄ. Ի ՆԵՂԼԻ ԴԱՌՆ ԼԻՆԱՆԾԿԱՅԵԱԼ ԺԱՄ
ԱՆԱԽԱ. ՎԻ ՀԵՆՔ ԼԵՐԿԵՆՂ ԼԱՍԱՆ ՈՒՄ ԼԳՈՂ
ՈՒՄ. ԹՇՇՈՒՄԱՆԿԱՆԻՆ. ԼՆԵՐԻՆԿԱՐԱՅԵՆ ԻՆ.
ԹԱՄՈՐԻՆ. ՈՐԹԱՐԲԱՆԻ. ԴՆ ՄՈՐ. ՎԻՈՐԼԵՄ
ԱՆԻՆ. ՄԹՆԱՏԵՆԱԿ ԼԱՐԱՏԵՆԱԿԱՆԻՆ Է.
ՂՈՒՄ. ԿՈՂՈՒՄԵՆՈՒ. ՂՈՒՄ ՀԱՐԸԱՐԵՆՈՒ ՎՂՈՒՄ
ԱՆԵՆՈՒ ՂՈՒՄ ԳԵՂԵՆՈՒ. ՎԻԱՅՐԻ յՈՐՈՂՈՒ ԲԱՌԱ.
ՆԵՆՈՒ. ԼԳՈՐՈՂԻ Ի ՀՈՐԵ. ԼԱՅՂ. ԼՈՒՄԱՅ ԿԱՐԱՆ
ԿՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒ. Ի յԱՅՐԱ ԼԻԾԵՐԱՅ. ԼՅԱՄԲՐՈՅ.
ԼԻՂԵՆԿԱ. ԼՈՂ ԼԻՆԵՆԱՅԱՅԱՆՈՒՄ. ՎԻՈՐԼԵՄ
ԻՍՈՒՄ ՄԵՆԱՆԵՆ. ԼԱՅՂ Ի ՍՈՐԾՈՒՄ ԼԻԾԱՐԱՆ
ՈՒ. ԿԵՆՔ Ի յԱՀԵԼԵՐԿԵՆՂԷ՝ ՎԻՆԵՆԱՆ ՔԱ
ՐԱՎԵԺԱՆԵՆ. ԼԱՅՂ ԲԱՅՈՒՄ ՀԱՐՈՒ ՂՈՐ ԴԱՆՂ
ԱՂԼԱՍԵԼ ԼՈՒՄ ՀԱՆԾՐԱՆԱԼՈՒ ԸՆԹԵՐՈՂԱՅՐ

Նկ. 3. Թումայ Թավրիզեցու ինքնագիրը:

P

Ստացող՝ Ստեփաննոս Եպիսկոպոս
վայր՝ Շամախի

56

Ո՛վ դասք լուսերամբ... յիշեցէք յամենառատ և հոգիարուզիս
գթասիրեալ ողորմութեանդ ձերոյ զստոցաւոյ սուրբ գրոյս աստուա-
ծաւանդ բանիս ի տիեզերալոյս բարունաց պետի Գրիգորի վարդա-
պետի Մեկնութիւն սուրբ աւետարանչացս՝ զՍտեփաննոս վարդապետ
զմայրաքաղաքին Թավրիզու, և զփոխեցեալն ի Քրիստոս զհայրն իմ
զԲէկնամշանն, և զմայրն իմ զԱզիզ-Մալիքն, և զշնորհալի զեղբայրն իմ
զՅովնանն՝ փոխեցեալն ի Քրիստոս, և զփոխեցեալն ի Քրիստոս
զքորքն իմ՝ զԴուսիա-Մալիքն և զԱխիրաք-Մալիքն և զայլ փոխեցեալսն
ի Քրիստոս: Զոր մերոյ հասեալ ի քարոզութիւն ի մայրաքաղաքս ի
Շամախի և գտաք զտետոն մեծարեալ ոգւոյ զանկողնպտելի զգանձս
և գնեցաք զսուրբ գիրքս զայս ի Շ. (500) դ[ահեկան], ի վարժումն
մեզ և բազմաց լուսերամբից, քանզի Պրիտարքոս իմաստասէրն հրա-
մայէ յիւրում բանին, եթէ՝ ձանապարհորդ ի տունս ե ի հայրենիս
իւրեանց փութան, իսկ իմաստունք՝ [ի] հանճար և ի իմաստութիւն,
և այլ եթէ՝ Նրանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոֆի և ընտանի յերուսա-

56 Բ ղէմ: Աղաչեմ և դարձեալ, կրկին, աղաչեմ զձերոյ || հեզութիւնդ, զի ի մաքրամատոյց աղաւթիւքդ ձերոյ անմոռաց յիշման արժանի առնէք զմեզ, և աստուած զձեր միոյ յիշմանն հազարապատիկ հատուցէ աստ և ի հանդերձեալս, ամէն:

Գրեցաւ ՊԾԲ. (1404), տրէ Ե. [5], և մարտ ԺԳ. (14), Եւ զիս՝ զկշտամբող դպ[իւր] Թ[ու]մ[իւ]՝ զծրաւդ բանիս յիշեա ի տէր:

32

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՍՅՎ 152 (600), հա. Ա., 637

Ոմն նեա. ստացող

200 Բ Թամուրն* որ երեկ յա[յ]սաչեարս**, և գերեց, և բազում հարվածք արար, և գերեց և կոտորեց զՀոռմաց Թագաւորն, և շատք մեռ[ան] և կորան, և յանկան յա[յ]լ աշխար[հ], և մեռան: Թվական Հայոց ՊԾԲ. (1403):

33

ՀԱՄԱՌՈՏ ՀԱԻԱՔՈՒՄՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹԵԱՆ

ՎԵՑԻՑ ՍԿԶԲԱՆՑ ԳՐՈՑ

Երևան 2382

Գրիչ՝ Գրիգոր Տաթևացի
վայր՝ Տաթև

454 ա Ջսաացող սորին, զտիեզերալոյս մեծ վարդապետն Հայոց Յովնանն[ս] Որոնացի, և զիս՝ սակաւ աշխատողս Գրիգոր սպասաւոր նմին, աղաչեմ զձեզ, յիշել ի տէր, ամէն:***

Թվ. ՊԾԲ. (1403) գրեցաւ վերջին գիծս, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոյս միաբանից ուխտիս Տաթևոյ:

34

ԳԻՐՔ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՅԻՈՑ

Երևան 3955

Գրիչ՝ Սիմէոն և Գալուստ
վայր՝ Տաթև

212 Բ ... Գրեցաւ տառս աստուածային, որ կոչի Հարցմունք և է նոր հատորն, ի թվաբերութեան Հայոց Մեծաց ՊԾԲ. (1403) տուամարի, ի

* Ձեռագրում՝ «Թամարն»:

** Իմա աշխարհս:

*** Հիշատակարանի այս մասը ընդօրինակված է նախադադափար օրինակից, որը դրված պետք է լինի մինչև Որոտնեցու մահը՝ այն է 1386 թվականը:

վանս հոչակաւոր՝ յնսստաքէի սուրբ առաքելոյս, առ ոտս քաջ հռետորի
և բանիբուն վարդապետի Գրիգոր անուն հսկողի, նտե տառիս վեր-
ծանողի: Ի խնդրոյ սրբազան և հեզտհոգի, կուսակրօն և ճշմարիտ
քահանայի և խարազանազգեաց ճգնաւորի, որ է ամենայնիւ օրինակ
բարեաց՝ ի պահս, յաղօթս և յարտասուս յորգահոսո, այլ և ի տուրս
աղքատաց ոչ ունելով և ոչ խնայելով, զոր տէր հատուցէ:

Արդ, սրբասէր քահանայս այս Երեմիա ցանկացաւ սմա և ետ
գրել ի վայելուճն անձին իւրոյ և ծնողաց իւրոց: Եւ մեք՝ աշակերտք
բանի՝ Սիմէոն սպասաւոր և Գալուստ պիտակ վարդապետ, գրեցտք
զսա ի վայելուճն վերոյ ասացեալ կրօնաւորի, և աղաչեմք զամենեսեան
զհանգիպողսդ՝ զստացող սորա և զանպիտան գծագրողք՝ յիշեցէք ի
յերկնաթոիչ և ի լուսաբորբոք աղաւթս ձեր և մեղաց թողութիւն
հայեցեցէք, և որպէս յիշէք՝ յիշեալ լիջիք յամենեցունց արարչէն,
ամէն:

Բ

220 ա Զմեղապարտ Վարդանս յաղաւթդ յիշեայ:

35

ԱՆԱՄԳԻՐԻՔ ԱՌԱՔԵԼԻ ՍԻՒՆԵՑԻՈՅ (Ա.)

«Ագամգիրք», էջ 229—232*

Հեղինակ՝ Առաքել Սիւմեցի

Ի յութ հարիւր Հայոց թուական
Յիսուսն՝ և երկու մըտեալ նոր ամ (1403)
Խորհըրդտուր բանլս գրեցան
Ի խրախուծիւն սըրտից մարդկան:
Զձեզ աղաչեմ սուրբ ընթերցողք
Եւ աննախանձ օրինակողք,
Հայրն իմ Դաւիթ յիշէք մըտօք,
Ի սուրբ յաղօթս ձեր արտասուօք:
Այլ և ըզմայրն իմ ըզՄելիք
Եւ զՄարիամ հանն** իմ բարիք,
Ըզննջեցեալսն և զկենդանիք
Յիշէք յաղօթս ձեր նազելիք:
Այլ և զեղբայրն իմ ըզԲարսեղ՝

* Առ. Սյունեցու «Ագամգիրք» բոլոր երեք վարիանները՝ իրենց հիշատակարաննե-
րով հանդերձ, պահպանվել են նաև Պետական Մատենադարանի ձեռագրերում (օր. № № 1,
83, 8689 և այլն): Հիշատակարանները մեջ ենք բերում Մ. Պոտուրյանի հրատարակած
բնագրից, նկատի ունենալով, որ այն կազմված է 10 ձեռագրերի համեմատությամբ: Եր-
բեմն միայն օգտագործում ենք նաև Երևանի № 1 և, հատկապես, № 83 ձեռագրերի ընթերց-
վածքները: Տարբերությունները ցույց ենք տալիս միայն նրանք, որոնք իմաստային
նոր երանգ են տալիս բնագրին:

** Որոշ ձեռագրերում՝ «հարսն»:

Սուրբ քահանայ և հանճարեղ,
 Զի վաղճանեալ էր նա անմեղ,
 Յիշէք յաղօթս ձեր արտասուեղ*
 Զմեծ վարդապետի իմ դասասաց՝
 Գրիգոր անուն՝ պատճառ բարեաց
 Յիշէք յաղօթս ձեր առ աստուած
 Ազգօք՝ և արեամբ մերձաւորաց,
 Պայծառամիտ և հանճարեղ,
 Պահող, հրսկող և արտասուեղ,
 Հոգով մաքուր, բնութեամբ անմեղ,
 Մեծ հրոկոտորն բանիւ համեղ,
 Բանս յարմարեաց հանճարագոյնս
 Գրննեալ զբոլոր էից մասունս
 Գիրք քսանուվեց** որպէս ծաղկունս,
 Եկեղեցւոյ եդեալ ակունս:
 Զկաթողիկոս Հայոց ազգիս՝
 Զտէր Կարապետ օրհնող հողիս,
 Յիշէք յաղօթս ձեր բարիս
 Եւ ընդ նրմին զթըշուառ հոգի[ս]:
 Այլ և իշխանն մեծ՝ Սրմբատ,
 ԶԲիւրթէլ՝ եղբայրն իւր հարազատ,
 Զաւակք նոցա ծնընդհամբ արատ***
 Յազգէս Հայոց լինել անհատ:
 Զոր յիշեղաք առհասարակ
 Յիշէք և դուք մտօք յըստակ
 Պահել զնոսա հոգով սպիտակ
 Կալ**** զանթառամ փառաց պըսակ...:
 Ի զանութեանքս***** Թաւմուրի,
 Որ նա տիրէր***** շատ աշխարհի
 Տեառն ձեռին բաժակ ոսկի,*****
 Սրբուցանէ ում և կամի,*****
 Անդամլուծ էր և տկար,
 Զօրք ունէր ութնարիւր հազար,
 Զաշխարհս էառ հզօրաբար,
 Ոչ ոք նրմա բնդդիմայր:

* Այս քառյակը տպագրված է Նախորդ (մոր մասին) քառյակից առաջ: Դասավորու-
 թյունը փոխում ենք Երեանի № 1 ձեռագրի հիման վրա:

** Որոշ ձեռագրերում՝ «քսանուշորս»:

*** Տպված է՝ «արագ»:

**** № 1 և 83 ձեռագրերում՝ «ճայ»:

***** Որոշ ձեռագրերում՝ «իշխանութեան»:

***** Որոշ ձեռագրերում՝ «ախրեաց»:

***** Հստ երեույթին վերականգնվ տպված է «իսկի», ուղղում ենք № 1 ձեռագրի
 ման վրա:

***** Շարունակությունը բերվում է հիմնականում ըստ № 83 ձեռագրի:

Բազում երկիր առ յաւարի
 Ու ի Սըմըրղաեա տարաւ գերի,
 Յոլովք մընացին յաշխարհ հեռի
 Եւ ոչ տեսին տուն հայրենի:
 Ոտտնաւորքս այս մին մին տուն*
 Հազար ու երկու հարիւր է նոյն,**
 Որ ընթեռնուն մըտօք ըզսոյն
 Գաանէ շատ բանս պիտանագոյն:
 Օրհնեմք հոգով զաստուած հոգին,
 Գովեմք մըտօք գհայրն անքընին,
 Բարեբանեմք մարմնով գորդին,
 Որ ազատեաց ազգօք զնախնին:
 Ունի խորհուրդ սա զանազան,
 Որ ի գըրոց սըրբոց առան,
 Զընթերցողին միտքըն բանան,
 Տալ իմանալ զոր ի սմա կան:
 Բայց ըստ ճառից է սա նոր բան,
 Որ յայլ ուրիք չերեւնան.
 Սա կերակուր մըտաց մարդկան,
 Ճաշակողաց ըզհամըն տան:***
 Որք բաղձանօք ըզսա կարդան
 Ըզլըսելիս հոգոյն բանան,
 Այլ և մըտաց ըզլոյսըն տան,
 Բընեւ զխորինս որ ի սմա կան:
 Բայց թէ իցէ ոք ձանձրամիտ,
 Պարսաւագէտ բանից անկիրթ,
 Նա ոչ առնու զճաշակ բանիդ,
 Այլ մեղադրէ բանից կարգիդ:
 Բայց որ կարդայ զսա աննախանձ,
 Գըտցէ իմաստք պայծառասքանչ,
 Փայլմունքս, որ կայ ի սմա թափած,****
 Ոչ է յինէն, այլ ի բարձանց:
 Ես ոըդն և հոդ եմ և փոշի,
 Դարհամարհանք***** ամենայնի.
 Բայց օրհնութիւն տեառըն շնորհի,
 Որ ի տըկարըս ներգործի:
 Թէ ոք ունի բան ինչ ոսկի
 Ոչ անարգէ զնիւթն արծաթի,
 Զի երկոքեանն են պիտանի,

* Կա վարիանտ՝ «միագոյն»:

** Դե 83 ունի՝ «Առաջին հատորս առ մէն մին տուն, հազար ու երեք հարիւր ութսուն»:
 Այլ ձեռագրեր ունեն՝ «Հազար հարիւր է և ութսուն», իսկ մի ձեռագիր՝ «1203»:

*** Դե 83 — «Ճաշակողաց քաղցր համրս տան»:

**** Դե 83 — «Թափանց»:

***** Մի ձեռագրում՝ «նախատինք»:

Առ իւրաքանչիւր պատշաճի:
 Ոտտնաւորքս վասն այն գրեցի,
 Զի դիւրահաճ մարդկան լիցի,
 Թէպէտ շատ բան կան աշխտրհի,
 Այս հաճելի ըստ ներսէսի:
 Դիրս այս գրեցաւ ի վեհից խնդրոյ
 Յանարժանէս Առաքելոյ,
 Ընտրեալ սուրբ ուխտըս Տաթևոյ,
 Յաթոռ Սիւնեաց հռչակելոյ:
 Որ ախորժակ ունի ի բաց
 Առցէ զբանըս նորիմաց,
 Որոճասցէ ծասկմամբ մտաց,
 Ունի ճաշակ հոգոց բազմաց:
 Միտքն էր որպէս ըզճանճ մեզվի,
 Որ ի ծաղկունս շրջագայի,
 Առնուլ ըզնիւթըս հնարի
 Նրբբատեսակ հիանալի:
 Զի ի ծաղկանց ըրդիսին բարի
 Գոյնք և բուրմունքն ցանկալի,
 Դեղք հիւանդաց ու խարիսխ մեղուի
 Ներկ և անգոց ազդմունք յայտնի:

36

ԱԳԱՄԳԻՐՔ ԱՌԱՔԵԼԻ ՄԻԻՆԵՑԻՈՅ (Բ.)

«Ազամգիրք», էջ 270—272

Հեղինակ՝ Առաքել Սիւնեցի

Վասն յիշատակարանի գրացս*

Հասեալ յաւարտ բանիս օրհնեսցուք ըզտէր,
 Ուստի բանքս ըսկըսաւ՝ անդ և աւարտէր.
 Պատմի Ադամ՝ և Եւա և որ ինչ անցքն էր,**
 Եւ այլ ծածկեալ խորհուրդ, որ հանգերձեալն էր:
 Առէք զխորհուրդս ի միտ, եզրայրք բանասէր,
 Իմաստք որ է ի սմա յայլ ուրէք ոչ կէր.
 Բանքս այս ոչ է*** յինէն, այլ ի բաղձմանց էր,
 Զի սէր տնաւբէնութեանն զմիտըս վառեալ էր.
 Բայց ոչ յերկարեցի զի**** ձանձրանալ տէր,*****

* Հրատարակված է 3 ձեռագրերի բազմատույնով, օգտագործել ենք նաև Երևանի ՁԵՊ 1 և 83 ձեռագրերի բնագրերը:

** № 83—«[յ]անցանքն էր»:

*** Երեք ձեռագրերում—«թէ»:

**** № 83—«զի մի»:

***** Այսինքն՝ «տայր»:

Այսքան բանասիրացըդ բաւական էր:
Գրեցի զոտանաւորքս ոչ զինչ պատճառն էր,
Զի ես՝ տէր Առաքեալ միտքս ցընդեալ էր.*
Ի յայս ժամանակիս սուլթան Թամուրն էր.
Թվականս մեր ութհարիւր՝ և յիսուն երկու էր:**
Բարեմիտ ընթերցողք յիշեցէք առ տէր
Զեղբայրն իմ ըզմարսեղ՝ սուրբ քահանայ էր.
Ըզհայրն իմ ըզմարսեղ, և զՄելիք՝ իմ մէք.
Արեւմտ մերձաւորաւք յիշեցէք առ տէր,
Զիմ մեծ բարունապետն՝ յոյժ իմաստասէր,
ԶԳրիգոր մեծ ճըգնազգեաց աղերսէք առ տէր:
Զդիտող Հայաստանեայց, հոգւով սըրբասէր,
Զընտրեալ տէր Կարապետ շնորհազարդէ տէր.
Զմանկունս եկեղեցոյ, որ ի ներկայս էր,
Զանցեալն և զապառնիսն միշտ յիշեսցէ տէր:
Ով ընտրեալ քահանայք՝ մտօք բանասէր,
Զնուաստ տէր Առաքեալ դուք յիշէք առ տէր.
Զյիշողսք մեր առ աստուած գըթով սըրբասէր
Թաւուրն այցելութեան պըսակեսցէ տէր:
Զծաղկունս պէս պէս լուսոյ, որ աստ յիշած էր՝
Նոցին պըճնեալ գունով զձեզ ծաղկեսցէ տէր,
Զիշխանըն մեծ Սըմբատ և զպարոն Բուրթէլ,
Ազգաւք և զաւակաւք ծաղկեցուցէ տէր:***
Զհերձուածք չարին, որ յայս ժամանակիս էր****
Ի Սիւնեաց վիճակէս փարատեսցէ տէր...:
Երեք հարիւր ու քսան***** տունքս, որ ի սմա կէր,
Այս ձեզ ի յընթերցումս և ինձ յիշման մ'էլ,
Հանուրք զմէք նընջեցեալսն և զյիշողացդ էլ,
Մեծի հարսնարանին ծաղկազարդէ տէր,
Փառաց և յարութեան և պըսակաց մ'էլ,

* Այս երկու տողը № 83 ձեռագրում փոխված է այսպես.

«Գրեցի զոտանաւորքս որ զինչ պատճառն էր
Զի բանքս հոգով լցեալ ընտրեալ արանցն էր»:

** № 83—«Երեք էր»:

*** № 83 ձեռագրում կա նաեւ հետեւյալ երկտողը.

«Նընջեաց իւր դաւաճօք և պարոնն Բիւրթէլ.

Զպարոն Սըմբատ՝ որդովքն պահպանեսցէ տէր»:

**** Երկու ձեռագիր ունենւն «կէր» փխ. «էր»:

№ 83 ձեռագրում տողն այսպէս է.

«Զհերձուած Ֆըռանգաց, որ այսմ ժամանակիս էր»:

***** № 83—ուժ չուրսուն»:

37

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Թորոս Աղբար», Ա. էջ 65—67, Ամասիոյ ս. Աստուածածին եկեղեցի

Կազմող՝ Սէր

Վայր՝ Խայիք

ա

Յիշեցէք զՍէր սուտանուն աբեղայս, որ զսուրբ աւետարանս կազմեցի, Յիշեցէք զՀնազանդ անուն հաւատարիմ կին, որ գնեց և կապել երես... ՊԾԲ. (1403) քակեցին զեկեղեցիքն յնգնկան և ի Խայիքն: Հազար վայ մեղաւորիս:

բ

... Որոց փափազող եղեալ յուսոյ գալստեան աստուածորդւոյն կին ոմն աստուածասէր՝ անուն նորա՝ Հնազանդ, և որդւոյն իւրոյ Տիրաւոր, և գնեաց զսուրբ աւետարանս զայս յիշատակ իւր և ծնաւդաց իւրոց, հաւրն իւրոյ Սէրիմ, և մաւր իւրոյ Գուհար-Խաթունին, և քուրոջն իւր Մարիամքազին, և հաւրեղբաւր իւրոյ Զաւակարին, և Խազարին: Ի թվին Հայոց ՊԾԳ. (1404) գնեաց և ետ յիշատակ ի Խայիքն:

գ

Ես՝ Հնազանդս գնեցի զսուրբ աւետարանս ի հալտլ արդեանց իմոց և տուի Գրիգոր երիցու՝ որդւոյ Խաղաղութեայ, որ այլ մարդ իշխանութիւն չունենայ ի վերայ սուրբ աւետարանիս, ոչ ազգ, ոչ որդի և ոչ գեղխտիքս, թէ կենայ, թէ գնայ՝ և Գրիգոր երէց ինքն պահէ. ոչ ծախէ, ոչ պահէ, այլ կարդայ հանապազ: Եւ ով առնու և կարդայ՝ խնամով պահէ, և զՍէր աբեղան յիշէ՝ զկազմողս:

38

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3085

Գերութիւնից ազատող՝ Գրիգոր

Վայր՝ Ղրիմ

291 ա Ես Գրիգոր երէցս շնորհեցի վասն սուրբ աւետարանիս ոսկի մատանի մի՝ փերութա ակամբ, և դաստըռճա մի՝ Նիկողոսին, վասն զի ինքն ստացեալ էր զսա յայլազգեաց ի Խ. (40) դր[ամ]. և կառուցի ի վերայ սուրբ աւետարանիս արծաթի խաչ, և նոր զարդարեցի և եդի ի վանքն սուրբ Լուսաւորչին ի բարեխօսութիւն և ի յիշատակ մեզ և ամենայն երախտաւորաց մերոց և ամենայն զարմից: Եւ մի ոք հանցէ զսա ի վանիցս, իբրև տիրելով ի խաղաղութեան ժամանակի, զի մի պատժեսցի յաստուածոյ:

Տէր աստուած... ողորմեա վերջին ստացողաց սորա Գրիգորի

անարժանի, և Թորոսաց քահանայիցն, և Նիկողոսին, և ծնաւդացն իւրոց՝ պարոն Յովանէսին, և պարկեշտ ամուսնոյն իւրոյ փոխեցելոցն ի Քրիստոս, և Հազարշին, և ծնսդացն իւրոց, և ամենայն զարմից իւրոց, որք ստացան զսա ի հալալ վաստակոց իւրեանց, զի անկեալ էր ի ձեռս ալլազգեաց, զի գերել էին զվտնեքն ի ժամանակս Ձեկիրին:

Եւ դուք մանկունք սուրբ եկեղեցւոյ, յորժամ ընթեոնոյք զսուրբ աւետարանս և զյիշատակարանս՝ Թողութիւն խնդրեցէք յաստուծոյ ստացողաց սոցա, զի և ձեզ պարգեւեցէ մարդասէրն աստուած Թողութիւն մեղաց, վասն զի առատ է ի տուրս պարգեաց, և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

Ի ԹՎ. Հայոց ՊԾԱ. (1403), ի մայիս ԺԹ. (19) եղև գալ Ձեկիրին ի Ղրիմն:

Գիրս գրեցաւ ի ԹՎ. ՊԾԲ. (1403), յունիս Լ. (30),

39

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4923

Գրիչ՝ Դանիէլ
Վայր՝ Աղթամար

261 ա Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս յաստուածաբնակ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչիս, ի հայրապետութեան տէր Դաւթի, ի Թուականիս Հայոց ՊԾԲ. (1403), ձեռամբ Դանիէլի առաջին Բ. գլուխն գրեցաւ և Բ. գլուխս ձեռամբ հաւրն իմում Կարապետ քահանայի. և իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգեւաց մեզ մարդասէր հոգին և բազում աշխատանաւք գրեցաք զսա անարժան ձեռաւք մերովք ի ստոյգ և յընտիր աւրինակէ, կենաւք տառապանաւք և բազում պանդխտութեամբ:

Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս, որք պտտահիք սմա տեսանելով, կամ կարդալով, կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զստացող սուրբ աւետարանիս զՄխիթար քահանա, և զծնաւդքն՝ զնաեապետն և զՋօղաթիկինն, և զԵղբայրն զԱմենաւաքն, զհաւրեղբարքն զՂազար և զԿարապետ, և զՔոյրքն իւր զՇայմէլիք և զԱյմէլիք, և զհաւրքոյրն Սիրայ, և զՂիմաթ, և զորդին զՅովանէս, և զվայելող սուրբ աւետարանիս զԿարապետ սարկաւագ, և զազգն ամենայն առհաստրակ՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս, և լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուածողորմի ասացէք և աստուած զձեզ յիշէ յարքայութեան իւրում: Ընդ նոսին և զիս՝ զԴանիէլ գրիչս, և զհայրն իմ զԿարապետ քահանայ, և զմայրն իմ զԴուսմէլիք, և զԵղբայրն իմ զԹումա սարկաւագ, որ աշխատեցաւ ի կոկել Թղթիս, և զՔոյրքն իմ, և զամենայն արեան և մերձաւորսն՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն: Դարձեալ, զվարդապետս

262 ա խառնեցաւ ի կոկել Թղթիս, և զՔոյրքն իմ, և զամենայն արեան և մերձաւորսն՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն: Դարձեալ, զվարդապետս

իմ և զհոգևոր հայրն և ըստ մաքնոյ հաւրեղբայրն զՋաքարայ փիլիսոփայն, որ բազում աշխատեցաւ ի ծաղկել զսուրբ աւետարանս, և զամենայն ազգակիցս մեր, և զայնոսիկ, որ աշխատել են ի վերայ մեզ խրատ տալով և այլ ամենայն բանիւ: Բայց խոշորութեան և սզականաց գրիս անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս է, և տեսան փառք յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

40

Ո Ս Կ Ե Փ Ո Ր Ի Կ

Հ. Ոսկեան, Մայր Յուցակ Վիեննայի Միւիթ. մատ. Բ հտ. (անտիպ),
էջ 247, ՀԱ, 1939, սյուն. 161

Գրիչ՝ Աստուածաբանիկ
վայր՝ Անձնագրատի վանք

Գծագրեցաւ սուրբ մատեանս ի թվականութեանս հայոց ՊԾԲ. (1403), ի ցանկալի յանապատիս [Անձնագրատիս],* որ ի յըռամկաց բառից | | | ընդ հովանեաւ աստուածընկալ սուրբ Նշանիս, ի դուռն սուրբ մաւրն լուսոյ և այլ սուրբ եկեղեցեաց, ի հայրապետութեան Կիրակոսի . . . :

Յորժամ կարդայք զՈսկեփորիկս,
Դուք յիշեցէք զԱստուածաբանիկս,
Որ գրեցի զսուրբ գանձիկս
Հրամանաւ իմ վարդապետիս,
Ի տղայութեան ժամտնակիս,
Ի դուռն սուրբ Աստուածածնիս,
Ի վանքս մեծ Անձնագրատիս,
Ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս . . . :

41

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ալեշան, Հայկաբան

Գրիչ
վայր՝ Մզուկք գիւղ

Ի թվ. ՊԾԲ. (1403), ի պարոնութեան Ամիր-Աբգալիւն, և ի հայրապետութեան Կոստանդնուպոլսոյ արհիեպիսկոպոսի տէր Ջաքարիայի, ի գիւղն Մզուկք, ընդ հովանեաւ սուրբ Առաքելոցն, առ ոտս սուրբ Ստեփանոսի:

* Զնշված է:

ՊԾԳ

1404

42

Ք Ա Ր Ո Ջ Գ Ի Ր Ք

Գ. Հովսեփյան, «Գաւիթ փիլիսոփայ», «Արարատ», 1916 թ. էջ 906

Հեղինակ՝ Յակոբ Ղրիմեցի

Ջմեղուցեալ գրիչս զՅակոբ յեղուցեալ միայնակեացս Ղրիմեցի՝ զսիրողս միայն բանի և յիրէնմին հեռի, աղաչեմ յիշել ի տէր աստուած՝ ողորմի ասելով յեղուցեալ հոգոյս, և տէր զձեզ յիշեցէ յողորմութիւնն իւր, ամէն։ Ի թվիս ՊԾԳ. (1404) գրեցի զայս սակաւ հարցմունքս՝ յետոյ քան զգրել գրոցս։

43

ՏԱՂ ՏԷՐ ԱՌԱՔԵԼՈՅ ՈՐՈՏՆԵՑՈՅ ՎԱՍՆ ԱԻՆՏԵԱՑ

Երևան 5951*

Հեղինակ՝ Առաքել

56 Բ . . . Ըջձեզ աղաչեմ սիրով
Ես՝ տէր Առաքեալս յուսով,
Յիշէք զիս յաղաթս հոգով,
Ո՛վ սուրբ ընթերցողք յուով։
Ի թվական Հայոց ազգիս
Ութ հարիւր հիսուն 'ւ երիս (1404)
Բանս այս կարգեցաւ ի գրի
Ի յաւուր Քամուր զանիս։

44

Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն

Փիբղ. նօա. 21—22

Գրիչ՝ Ստեփաննոս
Վայր՝ Տշող գիւղ

. . . Տեսեալ զայս ամենայն վայելչութիւն հրաշից երիցս երանեալ հարազատ եղբարքն Յովնաննէս կրօնաւորն և Եղեկիէլ և Սիոն քա-

* Ձեռագիրը Գանձարան է, հիշատակագրութիւնը վերաբերում է միայն Առաքելի ոտանավորին։

հանայ, և բորբոքեալ ի սէրն աստուծոյ ցանկացան այսմ աստուածային գրոցս, որ կոչի Տօնական....

Եւ արդ, ես ամենամեղ ե անարժան ծառայ ծառայիցն աստուծոյ Ստեփաննոս անարհեստ զրիչ, որպէս ծառայ հրաման առեալ ի տեառնէ, զի յայսմ ամս, յորում զսա գրէաք՝ հայրն մեր փոխեցաւ սու Քրիստոս աստուած, քանզի եղև մահտարածամ սաստիկ ի վերայ երկրի, և ոչ աւարտեցաւ սուրբ գիրքս: Եւ ես յանձն առի տկար անձամբ... բազում և մեծ աշխատանք հասուցաք զսա յաւարտումն ի նոյն գեաւդս որ Տշող կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս ե սուրբ Ստեփաննոսի նախավկայիս, և սուրբ Սիոնիս, ե սուրբ Կիրակոսիս, ի թուականիս Հայոց ՊԾԳ. (1404), ի հայրապետութեան տէր Դաւթի և ի բռնակալութեան աշխարհիս Քամուր դանի... Նաև զանարժան գրիչս զՍտեփաննոս, և զծնողքն մեր զԳրիգոր քանանայ, որ տարածամ փոխեցաւ առ Քրիստոս, և սուգ անմխիթար ֆաջ ի վերայ մեր... և զեղբարքս մեր զՔոչրէկ և զԱռաքել՝ պատուական սարկաւազունքս, որ աշխատեցան ի կոկել թղթիս, տացէ սոցա տէր վարձրս ըստ վաստակոց, և զհօրեղբայրն մեր զՄարտիրոս կրօնաւորն, որ ... մարտիրոսացաւ:

45

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 5334

Գրիչ՝ Ստեփաննոս

ա

117 ր ... Ողորմեացի սորին ստացողի Քումաշան դարբնի, և իւր ծնողի՝ Աստուածատրոյ և Շամշա-խաթունին, և կենակցին Թագունուն, և զաւակաց նոցին Առաքելին և Մկրտ[ա]չին, և Առաքել վանից հաւրն, [և զհայր նորա զխաչատուրն]**, և միւս Առաքելին, որ յայս ամս առ աստուած փոխեցաւ, և Սիմէոնին, և կենակցին Ազրգին, և տղային իւրեանց Աստուածատրուն, և ամենայն ազգայնոցն: Ընդ նոսին և զՍտեփաննոս մեղաւոր գրչի,** և իմոցն ամենայնի՝ կարգացողաց և լսողաց:

բ

186 ա ... Ողորմի Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս Քումաշան դարբնին, և ծնողացն՝ Աստուածատրուն և Շամշա-խաթունին, և կողակցին Թագունուն, և զաւակացն Առաքելին և Մկրտ[ա]չին, և փոխեցելոցն

* Ամենայն հովանականությամբ այս Մարտիրոս կրօնավորի մասին է Երևանի № 5597 ձեռագրի 258 ր էջի հիշատակագրութիւնը: «Յայսմ [տե՛գ]ոյս Մարտիրոս կր[աւ-նաւորն] բազում չարչարանօք մարտիրոս եղև ի ՊԾ. (1356) թվականին»:

** Ուղղագրիժ փակագծերի մեջ բերված է 179 ա էջի հիշատակագրության տվյալը:

*** Հավանաբար նախորդ հիշատակարանի գրիչ Ստեփաննոսն է: Այս ընդունելի են՝ Թաղուկթյամբ էլ անթվական այս հիշատակարանը տեղագրում ենք նրան առնթրելով 1407-ի թվաշարքում:

առ Գրիստոս, և Դեղիանց Ստեփանոսին, և Շնոհուրին, և մեղաւոր Ստեփանոս գրչի, և հոգևոր հարցն իմոց Յոնանէս ճգնաւորին, [և Կաբապետ կրաւնաւորին],* և Յակոբ կրտւնաւորին, և կարդացողաց և լսողաց, ամէն:

Գ

106 Բ ... Ընդ նոսին և ինձ՝ մեղաւոր Ստեփանոս գրչի, և իմ ծնողացն՝ Գրիգոր քահանայի և Խուրիու-Մելիքի, և հայրազատ եղբարցն Յոնանէս քահանայի և Առաքել քահանայի և Թումա քահանայի, որ տղա հասակաւ յաստուած փոխեցան, և ամենայն ազգայնոցն, կարդացողաց և լսողաց, ամէն:**

46

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 4802

Գրիչ՝ Ստեփանոս
վայր՝ Տշոդ գիղ

Ա

572 Բ ... Ինքն Գրիստոս աստուած, որ տէրն է վառաց և տուող ողորմութեան, շնորհեցէ զխաղաղութիւն և զողորմութիւն իւր ամենայն աշխտրհի, տացէ աշխարհակալաց սիրտ քաղցրութեան ի վերա ամենայն քրիստոնէից, եկեղեցեաց զանշարժ հաստատութիւն, այլև հայրապետաց ընդ ամենայն տիեզերս ուղղափառ վերադիտողութիւն, վարդապետաց՝ արիութիւն, կրտւնաւորաց՝ վտրս առաքինութեան, քահանայից՝ սրբութիւն, թագաւորաց հաւատացելոց՝ յաղթութիւն ընդդէմ թշնամեաց խաչին Գրիստոսի, իշխանաց՝ հանդարտութիւն, տանց՝ շինութիւն, տղայոց՝ պահպանութիւն, արանց և կանանց՝ աւրինապահութիւն, ճանապարհորդելոց, որք ի ծովու և ի ցամաքի՝ դարձ խաղաղութեամբ, բուսոց և տնկոց և սերմանց՝ անցնաս աճումն շայեկանութեամբ, աւգոց՝ քաղցրութիւն, անձրեաց՝ առատութիւն, անասնոց՝ աճումն, մեղաւորաց՝ դարձ յապաշխտրութիւն:

Այլ և բարէխաւսութեամբ ամենայն սրբոց, մարգարէից, մարտիրոսաց և բարէխաւսութեամբ սուրբ Աստուածածնին՝ մեղաց թողութիւն խնդրեցէք յաստուծոյ ստացողաց գրոցս՝ Ղազար քահանային և Ստեփանոս կրտւնաւորին, որ ետուն զսա գրել ի հալալ վաստակոց իւ-

* Ուղղագրի փակագծերի մեջ բերված հատվածը քաղել ենք 162բ էջի հիշատակագրութիւնէն:

** Համեմատն և ավելի համառոտ հիշատակագրութիւններ կան համարյա բոլոր ճառերի վերջում: Գլխավոր հիշատակարանից պահպանվել է միայն սկզբի մեկ էջը, ուր մանրամասնորեն խոսվում է ձեռագրի բովանդակության մասին (և որ է վտրք և պատմութիւն աստուածազանից և հոգիւնկալ արանց... և այլն, և այլն), և ապա հայտնվում է, որ ձեռագիրն ընդօրինակվել է չի խնդրոյ աստուածասէր և հաւատարիմ տանուտերոջն Թումաօսանին:

րեանց, յիշատակ բարի հոգոց իւրեանց ե ծնաւդաց նոցին՝ հաւրն Յովանիսին, և մաւրն Սարաւթաին, և եղբաւրն իւրոյ խնգութէկին՝ փոխեցելոյն ի Գրիստոս, և դեռաւրոյս զաւակացն ինովանիսի և Կարապետի, և կենակցին իւրոյ Իմշա-հաքունի, և Թումայ սարկաւագին, և եղբաւրն իւրոյ Վէգէնին: Ընդ նոսին և Ստեփանոս քահանային, և ծնաւդաց նորին Թումայիւն և Շնունքիւն, և Մկրտիչ կրտսնաւորին, և կենակցին իւրոյ Ազիզ-Մէլէքիւն, և ամենայն ազդականացն՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն, ամէն: Եւ ինձ՝ մեղաւոր գրչի Ստեփանոս սարկաւագի, և իմ ծնողացն Գրիգոր քահանայի, և կարդացողաց և լսողաց, ե Գրիստոսի փառք յաւ[իտեան]:

Բ

Ստացողք սուրբ գրոյս զպատուական քահանայք զՂազար և զՍտեփանոս կրօնաւորն և զծնողսն նոցա...: Ընդ նոսին և զիս՝ զմեղաւոր Ստեփանոս գրիչս, և զծնողսն մեր զԳրիգոր քահանայ, որ տղայ հասակաւ առ աստուած փոխեցաւ և մեզ սուգ և կսկիծ եթող,* քանզի մահ սաստիկ էր ի վերայ երկրի, որ կոտորէր զամենայն առ հասարակ և զաղիս ծնողացն զալարեցուցանէր, ե զաւակացն՝ ի վերայ հարցն և մարցն խարշէր առաւել, այլ Աստուածածին մխիթար և բարեխօս լիցի ամենայն սգաւորաց և ննջեցելոց...:

Եւ ինձ՝ մեղապարտ Ստեփանոս գրչի, ե իմ ծնողացն Գրիգոր քահանային, որ առ աստուած փոխեցաւ, և Խաքուն-Մէլէքի՝ մօրն իմոյ, և եղբօրն իմոյ Առաքելի, որ աշխատեցաւ ի կոկել թղթիս, և երկուց վկայիցն, որք մարտիրոսացան... Մելքիսեգի և Կարապետի** ... և քեզ փառք յաւիտեան:

47

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեսն 5727

Գրիչ՝ Ստեփանոս.
վայր՝ Հիգան.

ա

298ր ... Ուստի և տեսեալ զսորայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդ, բարի աբմատոց շառաւիղն, ողջախոր և կուսակրան քահանայն Մովսէս, և հայր վանիցն, որ կոչի Խնծուրուտի վանք, զոր ի վաղուց հետէ ցանկայր այսմ աստուածախաւս սուրբ աւետարանիս, և ետ գրել զսա յիշատակ... հոգւոյ իւրոյ և ծնողացն իւրոց...:

* Ստեփանոս գրչի հայր Գրիգոր քահանան մեռել է 1404 թվականի մահտարաժամի ժամանակ (տես նախորդ հիշատակաբանը): Ուստի այս ձեռագիրը գրված պետք է լինի նույն 1404 թ. կամ հաջորդ մի քանի տարիներին ընթացքում:

Այս մասին ձեռագրի լուսանցքներում և 345 դատարկ թերթի վրա նշումներ է արել Ղ. Փիրզալիսյանը 1883 թվականին: Այդ ժամանակ ձեռագիրը գտնվել է Վանում:

** Փիրզալիսյանի ծանոթագրութեան համաձայն սրանց նահատակութունը չլիւ է: ԳԾԲ. (1403) ամի, ի Ժ. (10) յուլիսիս:

207ա ... Այլ և գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ Ստեփաննոս սուտանուն քահանայի՝ անիմաստ ե տխմար գրչի Նւ իմ՝ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ,
207բ այլ ըստ կտրի մերում, զոր պարգևեաց մեզ մարդասէր հո թին, բազում աշխատասիրեալ իմ ի սմա գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք՝ յընտիր և ի ստոյգ աւրինակէ, կենաւք տառապանաւք ե բազում պանդըխտութեամբ, ի մեծ թուիս, ի յեղանակոն շրջագայութեան արեգական ստորիջիւք երկնաչու ճանապարհաւ յերկնից յերկիր հայելով, ըստ արարչութեանցն չափեալ՝ յեկանելոյն Ադամայ ի դրախտէն ԶՌ. և ԶԺ. ե Է. (6607) ամ, ըստ եւթանասնիցն, որում մեք վարիմք, Նւ է ի մարդեղութենէ բանին աստուծոյ, անժամանակ էին և յիւղին Յիսուսի Քրիստոսի | | ՌՅԼԻ (1335), իսկ ըստ թուի խոսորովային Յաբեթեանս տումարի՝ ՊԾԳ. (1404), ի կաթողիկոսութեանն հայկազանց սեռի՝ տեառն Կաբապետի Կիլիկեցոյ, և ի մերոյ հայրապետութեանս տեառն Դաւթի Ախթամարեցոյ, զոր տէր աստուած պահեսցէ անսասանելի զաթոռ հայրապետական ե զթագաւորական, զի յիշել զանուանսնոցս ասանել սաքրին և ոչ ևս երեին թշնամիք ճմարտութեանն: Նւ գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի քաղաքիս Հիզան, ընդ հովանեալ | | և սուրբ զարա[վտր]ացս Սարգսի և Գէորգեայ, ի վայելու[մն]
208ա հաւատարիմ և պա[տու]լի քահանային Մովսէս[ի] | | եցեալ:

Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս ե յամենալի սեղանոյս յիշեսջիք ի Քրիստոս զՄովսէս քահանայ և | | իւր զՍտեփաննոս | |

... Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք հանգիպիք այսմ աստուածախաւս տառիս, յիշեսջիք ի սուրբ յաղօթս ձեր զիս՝ զանարժան դիւչըս՝ զՍտեփաննոս, և զհայրն իմ զՄեքսէք, որ յայսմ ամի փոխեցաւ առ Քրիստոս և սուգ անմխիթար տուաւ ինձ, և զմայրն իմ զՏիբանց, և զամենայն արեան մերձաւորսն մեր, աղաչեմ կողկողագին պաղատանօք յիշման արժանի առնել...:

Բ

Ծաղկող՝ Յովանէս

2ա Զանպիտան ծաղկող և զսուտանուն զՅովանէս յիշեցէք ի Քրիստոս | | սրտիք և աստուած-ողորմի ասացէք, զի յոյժ տրտում եմ վ[ասն] մեղաց իմոց և դառն ժամանակի և ձմերանի [կատարե]ցաւ սայ և անկիրթ էի մագաղաթի | | ընդ սմայ, որ իբրեւ զըպարկ կու | | զմազկտուցն խանգարէ, անմեղողիւր [լերութե] | | աղաչեմ և յիշեցէք ի սուրբ [աղաւթս ձեր] զիս՝ զանարժանս և զծնողս [իմ]:

Գրիչ՝ Դանիել
վայր՝ Աղբարձ

ա

... Աւարտեցաւ սուրբ գիրքս այս մաշտոց յընտիր աւրինակէ, ի կղզիս Աղբարձ, ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչիս, ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի, և ի թուականիս Հայոց ՊԾԳ. (1404), ի դառն ժամանակիս: Արգ, ցանկացող եղեալ սմա պատուական քահանայն Կիրակոս, և ետ զսա յաստուածապահ գիւղն Գանձակ, ի դուռն սուրբ եկեղեցեաց՝ տիրամաւր Աստուածածնի, և սուրբ Ստեփաննոսի նախավայրին, և սուրբ Սարգսի զօրավարին, յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ... էլխաթունիւն, ... և Ստեփաննոս կրօնաւորին, ... և դստերցն Շնոնվորի, Խոնդ-Խաթունի և Խաթուն-Մէլիքի, և պապերցն Թագէտսի և Յովնանէսի... և Թաթուլի, և Դաւիթ քահանայի...: Յիշեցէք գրիչս զԴանիել սարկաւազն և զԺողովս իմ զԿարապետ քահանայն և զԴուռմէլիք, և զԵղբայրն իմ զԹումայ սարկաւազն ... և զվարդապետն իմ Զաքարայ փիլիսոփայն...: Դարձեալ, յիշեցէք զտանուտէրքն զԳրիգոր, և զՍարգիսն, և զԹումաշանն, և զՌէս Տիրացուն, և զԵղբայր նորին զտէր Աւագն...:

բ

118ա Դրիստոս աստուած, քո սուրբ խոնարհութեամբդ ողորմեա ստացողի սորա Կիրակոս քահանայի, և եղբաւրն՝ Ստեփաննոս կրտսնաւորի, և ծնողացն՝ Յակոբիւն և էլխաթունիւն, և ազգականացն՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն, և ինձ՝ Դանիել անարժան դրչիս, և իմ ծնողացն, և քեզ փառք:

գ

Ես Կիրակոս քահանայս ստացայ զսուրբ գիրքս ի հալալ արդեանց իմոց և ետու զսա նուէր ի դուռն սուրբ եկեղեցւոյս, և մի ոք իշխեսցէ զսա հեռացուցանել կամ ծախելով, կամ գրաւելով, կամ իւր սեպհականելով. և ով որ յանդգնի ... մասն զՅուդային առցէ, և զխաչահանուցն, և զհերձուածողացն զԱրիոսին և զնեստորին, և նմա թողութիւն մի լիցի կամ փրկութիւն, ոչ ի յայս կեանքս և ոչ ի հանդերձեալն, ամէն, եղիցի:

* Ղ. Փերդալեմյանը, 1883 թվականին ծանոթանալով ձեռագրի հետ, հիշատակարանները գտել է հույժ քայքայված վիճակում, նա գրել է՝ «Այս մաշտոցս ՊԾԳ. (1404) թվին գրեալ է Դանիել սարկաւազն յԱղբարձ կղզին, յիշատակարան մաշտուէրուն սակս գրեցի»: Այժմ ձեռագրում չի գտնվում այդ մաշտած հիշատակութունը, ուստի մեջ ենք բերում Գ. Սրուանձտեանի Վերոս Աղբարձից:

49

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Վրացական ՍՍՌ, Կենտրոնական Պատմական Արխիվ, ֆոնդ 233, № 584

հետ. ստացող՝ Ղսգարա

[Յիշեցէք] զվերջին ստացող սուրբ աւետարանիս զՂազարա քահանայս, որ գնեաց զսա ի հալալ ընչից իւրոց՝ ի վայելումն անձին իւրոյ և յիշատակ ծնողաց իւրոց՝ հաւրն Առաքելին, և մաւրն իմ Ուսլուին, և ամենայն զարմից իմոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց...:

50

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 1821

Գրիչ՝ Գրիգոր

ՊԾԳ. (1404) ԹԸԼԻՆ.*

62ա

Ողորմի ստացողաց գրոցս տէր Յոնանէս եպիսկոպոսին, Ստեփանոսին, և Թումային, և քըւերն Շնոնուրին, հաւրեղրաւրն՝ Զաքարին, և քեռոյն Գրիգորին, Աւետիս կոկաւղին, և Գրիգոր գըծողին:**

* Թվականի մասին հիշատակադրութիւնը գրված է այս (№ 1821) ձեռագրի սկզբի մասը հանդիսացող № 1820 ձեռագրի 203ա էջի ներքին լուսանցքում:

** Նմանօրինակ հիշատակադրութիւններ կան նաև ձեռագրի այլ էջերի վրա:

243 ա ...Արդ, ես անարժանս և անպիտանս ի յօքունց և ի նման-
եաց իմոց Յակովբ կոչեցեալ, որդի Վիշապին, ի գեղաքաղաքէս Էրեւ-
անյ... զմտաւ ածեալ իմ յիշեցի զառաքելական հրամանս, որ ասէ՝
Երանի, որ ունիցի զաւակ ի Սիոն և ընդանի յԵրուսաղէմ, և սակս
այս պատճառի աւրըստաւրէ ըղձայի մնալ հասանիլ բաղձանաց սըր-
տիս: Որոյ ողորմածն և բարէգութն աստուած, [որ կաա]արիչն է
խնդրու[ածաց և] լսաւդն է աղաւթից՝ ընդունելի արար զաղաչանս
մեր և բերեալ հանդիպեցոյց պատահմամբ ի դրունս մեր զաստուա-
ծախաւս ըզքրիստոսայւրաք սուրբ աւետարանս ի ձեռն վտճառողաց
անգին մարգարտիս: Որոյ ականատես եղեալ իմ աչօք՝ յարեա, կանգ-
նեցա, կացի և կռուցա, ցնծացա և զուարճացա, բերկրեցա ե բոլո-
րեցա և յոյժ գոհացա զամենառատ պարգևողէն, որ արժանի արար
կատարել զխնդրուածս իմ և հաճոյացոյց զբաղձանս իմ, Վասն
243 բ որոյ և ես կամաւք արարչին ըս ՝ տացայ զհոգէփրկանք սուրբ աւետա-
րանս ի հալալ արդեանց իմոց, յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց և ամե-
նայն արեան մերձաւորաց, առ ի Գրիստոս ննջեցեալ հաւրն իմոյ
Ուշապին, և մաւր իմոյ Ջանեմին, և կենակցին իմո Մամա-Խաթունին,
և ի Գրիստոս փոխեցեալ եղբարց իմոց Գրիգորին և Անտիպէկին, և
որդւոյ իմայ Ղրաբըին: Եւ վասն արեւշատութեան քնացեալ որդոց
իմոց Աղուպըին և Ջանեմըին, [և որդոյ իւրոյ Դովլաթ-Խաւըին, և
զաւակաց նորին Սմբատին և Ջաքարին]*, նաև ծերացեալ զոքանչին
իմո Էսուգանին, որ տւգնական եղև ի գին սուրբ աւետարանիս:

Եւ արդ, ես Յակովբս զաստուածախաւս սուրբ աւետարանս և մէկ
ձեռն սգեստ և ոկիհ արծաթի, որ ստացա ի հալալ արդեանց իմոց՝
ընձայեցի Էրեւան հրաշալի և յորդոր ժամատեղացս, որ յամենայն
ամի յայտնութեանն և զատկին և հոգւոյ զալստեանն պատարագաւ
և Գրիստոս-որդի ասելով յիշատակեն զմեզ, ե զվերասացեալ
ծնողքն մեր, և զայլ արեան մերձաւորս, որք կան շարագրեալ ի կարգ
յիշատակարանիս:

* Փակագծի մեջ տալիս ենք լուսանցքի վրա, այլ ձեռագրով կատարված լրացումը:

Եւ տրդ, աղաչեմ զձեզ, ով սուրբ պատարագողք և ընթերցողք քրիստոսապսակ սուրբ աւետարանիս, յիշեսցիք լիաբերան բոլորով սրտիւ ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զիս՝ զմեղաւոր և զանարժան սգի Յակոբս, և զհայրն իմ զՎիշապն, և զմայրն իմ զՋրնանն, և զկողմ-
 244 ւ կիցն իմ զՄամա-եաթունն, և զոքանչն | | | Է՞ս]ուկանն, և զհարազատ եղբարք | | | Գրիգորն և զԱտիպէկն, և զորդիքն իմ՝ զՆարշահն՝ զփոխեցեալն առ Գրիստոս, և զնորարոյթոյ զեռարոյս որդիքս իմ զԱղուպշէն [և զԳովլաթ-եաշէն, Սմբատն և Զաքարէն] և զՋաննաշէն, և զայլ ամենայն ազգայինս իմ՝ զառաջինս, զմիջինս և զվերջինս: Որով յիշողքս յիշեալ լիջիք ի Գրիստոսէ աստուծոյ մերո՝ աւրհնելոյն յաւիտեանս, ամէն:

Յաստուածարտը սքանչելեացն տեառն բազում ինչ է, զոր տեսանեմք աչաւք ե իմանալ տնկարանամք մտաւք: Եւ բազում ինչ է, զոր իմանամք մտաւք ե զչափն պատմել անգիտանամք բանիւ: Զի ահա տեսանեմք զարեգակն, զի գեղեցիկ է և հրաշալի, և զորպիսութիւն գեղոյն իմանալ տնկարանամք մտաւք. եւ դարձեալ զծով իմանամք թէ՛ մեծ է ու անբաւ, բայց զչտփ երկայնութեան և զլայնութեան և զխորութեան պատմել անգիտանամք բանիւ: Այսպէս և զութ ողորմութեանցն և խնամքն աստուծոյ անթիւ, անպատում և անչափ են առ ամենայն ազգս մարդկան, ե զամենեւեան ըստ իւրաքանչիւր յաւժարութեան յորդորեալ յառաջացուցանէ ի բարիս, և պարգևս ողորմութեան իւրոյ բաժանէ առատապէս յամենեւեան, և կամի զի ամենեւեան ի գիտութիւն ճշմարտութեան եկեսցեն: Ըստ որում եղբայր այս Յակոբ ի յերեւան գեղաքաղաքէ, ի մանկական տիոց հետէ փութացեալ միշտ ի բարիս և յար-
 244 բ գիւնս | | | վերստին ստացաւ ի հալալ ընչից իւրոց զաստուածախաւս սուրբ աւետարանս և սկիհ արծաթի և ձեռն մի [սգես]տ ի գառն և ի նուրբ ժամանակս, ի բռնակալութեան բազում աշխարհաց և տանս Արեւելեան՝ Հայոց և Պարսկաց, աստուածասաստ Թէմուր-լանկին և որդոյ նորին Միքայ-Միքանջին, որ յարեւելից կուսէ ի Սմբրպան քաղքէ բազում և անթիւ հեծելօք վասն մեղաց մեր պատուհաս սպառնացաւ յաստուծոյ, և ազգի ազգի մոգութեամբ խաւար գործեաց բազում աշխարհաց և տանս Հայոց, զոր ոչ կարեմք զամենայն արկանել ընդ գրով, այլ քաջահաւատ այբս այս Յակոբ, յայս նեղ ի նուրբ ժամանակի ստացաւ զհոգէփրկանք ընձայքս և ընձանաց ի դուռն սրբոյ Երկու-Երեսնիս, յիշատակ իւր և ամենայն ազգայնոց իւր: Եւ մեր տեսեալ զքաջ հաւատոս սորա և զբարէգործութիւնս ընդ ամենեւեան՝ առ քահանայս, և յեկեղեցիս, և յաղքատոս, և ի կարօտեալս, և առ ամենայն ոք: Վասն որոյ և կա | | | ստիպեալ յօժարեցուցին զմեզ գրել զինքն և զիւրսն ամենայն յիբու[ն] ստացուածիս, զի ամենեցուն տեսեալ զայս յորդորեսցին ի բարի[ն]:

Եւ արգ, աւրհնութիւն ամենակալին աստուծոյ եկեսցէ, հանկիցէ ի վերա նորա և ի ծնընդոց նորա, և զցաւոն ողորմութեանց ցաւեցցէ յոսկերս ննջեցելոց նորա, և գրեսցէ զանուանս նոցա ի

դպրութիւն կենաց, և աւրհնեսցէ այն աւրհնութեամբն, որ ոչ անցանէ աստ և ի հանդերձեալն, ամէն:

Ջաէր Մանուիլէ՛ համբակ վերջին,
 Յաջորդ Բրնոյ ու Այրարադին,
 Որ ծրբեցի ծայրօք մատին
 Ջիշատակաց գիծս վերջին,
 Միշտ յիշեսցի առ ի բարին
 Ջմեղ և զնախնիքն մեր բնաւին.
 Եւ զձեզ յիշէ տէր ի բարին
 Աստ և ի յօրն ապագային, ամէն:*

Բ

Նորոգող՝ Ներսէս Մոկացի
 վայր՝ Երևան

242 ա ... Արդ և ես յետնեալ և զառաժեալ Ներսէս անուն, որ եմ յերկրէն Մոգաց, ի բնիկ գեղջէն Սուրայ, ի տիս տղաութեան իմոյ ելեալ յերկրէ իմ[մ]է՛ հասի ի մայրաքաղաքն Երևան, և բնակեցա ի սուրբ եկեղեցին, որ է մականունն Երկու-Երեսին, և եղէ սպասաւոր և յաւելածու ի տանս աստուծոյ. ժամանակ ինչ ժամահար եղէ ե տեսի զօրութիւն սուրբ աւետարանիս, որ բազմաց ականատես իսկ են եղեալ բժշկութիւն սորա, որ կոչի Վիշա[պ]կենց աւետարան: Վաղուց ժամանակաց էր սա քայքայեալ և խաղտեալ էր. եւ ես՝ նուաստ Ներսէս՝ հտու հալալ վաստակոց իմոյ վերջստին նորոգել և կազմել, յիշատակ հոգոյ իմոյ և ծնօղաց իմոց, և որ ընթեռնու յիշէ ի սուրբ յաղօթս իւր, ե յինքն յիշեալ լինի ի Գրիստոսէ աստուծոյ մերմէ: Սուտանունն Զաքարայ երէց կաղմօղ ծառայ ձեր [յիշեցէք]:**

52

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՂՄՈՍԱՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 1958

Հեղինակ՝ Գրիգոր Տաթևացի

265 բ Ընդ որոց վերջինս բանասիրաց և տրուպ խնդրողաց բանին պիտակ անուն կոչեցեալ Գրիգոր, մեղսաներկ անձամբ և տխեղծ մա-

* Այս հիշատակարանի գրութեան ժամանակ Լանկ-Թամուրը գեո կենդանի էր (մահացել է 1405 թ. փետրվարի 18-ին), ուստի գրված պետք է լինի մինչև 1405 թվականը (Թամուրի մահվան մասին տես հաջորդ հիշատակարանում):

** Նորոգողի այս հիշատակարանը գրված է նախորդից տասնամյակներ հետո, հավանաբար ԺԾ. գործի վերջերին:

53

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՑԻՈՅ

ԵՐԼԱՆ 5597

259 ր Ես՝ Յովանէս կր[աւնաւոր], Թումաս, Մկրտիչ, Կիրակոս կր[աւնաւոր]քս վերստին թափեցաք զսուրբ նշանն Գետարգել, բերաք ի սուրբ Եղիշէի ուխտն՝ ի Վարդպատրկէ վանքն, առ երջանկաշնորհ կրաւնաւոր առաջնորդն սուրբ վանիցն, և ետուք յիշատակ սուրբ Գէորգայ և սուրբ Եղիշէին, ի կործանման պիղծ Թամուրից՝ ՊԾ[Գ]. (1405) թվին, և սպասուկացաք մեք սուրբ սքանչելագործ նշանին, մինչև ի մահ, ով ոք հանցէ կամ գողասցէ զսուրբ կենս[ունա՜կ] խաչն՝ մասն և պատիժ Կայենին և Յուդային առցէ, ամէն։

Յայսմ [տար]ոյս Մաքաիրոս կր[աւնաւոր] բազում չարչարանօք մարտիրոս եղև, ի Պ[Ծ]Ե. թվն։

54

Յ Ա Յ Ա Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

«Թորոս Աբարա», Բ, 391:

Վայր՝ Անծղեապատ

Գրեալ ի թվին Հայոց ՊԾԳ. (1405), յանապատիս Անծղեապատ, ի հայրապետութեան տեառն Դաւթայ, և ի թագաւորութեան ազգին Մարաց Եգաիւնշերի։ Յայսմ ամի մեռաւ Թամուր Ղան, որ Ի. մի (21) ամ իբրև զրաժակ բարկութեան առեալ էր զնա աստուած ի ձեռն, և ում կամէր արբուցանէր, զի յաբեւելից մինչև ի մոտոս արևու զամենեսին հասարակ գերեաց՝ գհաւտացեալսն և զանհաւատսն, զամենեսեան սրախողխող արար, և զԴրմիւշ այնպէս արար, որպէս Ներսէս հայրապետն էր ասացեալ ի յողբն Ուռհայոյ։

Յայսմ ամի շտրժն Ժ. (10) գիւղ ի Հէջապայ երկիր յիբար խառնեաց։ Յայսմ ամի ջուրքն յէնց պակասեցան, որ բազում գետաղտոց շաղացք խափանեցան։

55

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Մ Մ Ո Ի Ն Ք

ԵՐԼԱՆ 753

Գրիչ՝ Ռըստակէս
Վայր՝ Ավագ վանք

197 ա ... Գրեցաւ եղանակաւոր տառս, որ կոչի Մանրուսումն, ի լաւ և յընտիր աւրինակէ, որ է յարմարած առաջին երաժըշտապետացն սուրբ ուխտին Արքեպիսկոպոսն*։ ձեռամբ անիմաստ գրչի և յոյժ մե-

* Այս տեղեկութեան համաձայն լավագույն և ամենատարածված Մանրուսումնքի իմբագրութիւնը ստեղծվել է Արքեպիսկոպոսի վանքի (Կիլիկիա) երաժշտական դպրոցում, հավանաբար ԺԳ. դարի կեսերին։

զապարտի [Ռքստակիսի]*, ի թվ. ՊԾԴ. (1405), ի մեծափառ անապատիս
197 ր որ կոչի Ավագ վանք, ընդ հովանեաւ սրբուհոյ Աստուածածնին, և
սրբոյ Կարապետին, և սրբոց Առաքելոցն, և ի յառաջնորդութեան
սուրբ ուխտիս քաջ հռետորին և տիեզերալոյս վարդապետին մեծին
Գէորգեա, բազմերախտին իմոյ և ուսուցչին:

199 ա Աղաչեմ զամենեան, ոյք հանդիպիք սմա տեսանելով կամ ||
ուսանելով, յիշեսցիք զվերոյգրեալս, նա և զիս ևս և զծնաւդսն իմ
աղաչեմ յիշել ի տէր, և անմեղադիր լինել մեզ, զի այդ չափ էր կար
մեր. և թէ լինի պակաս կամ աւելի՝ զպակասն դուք լցէք և զաւելորդն՝
ի բոց հանէք, և թողէք զմեզ առանց բամբասանաց: Այլ և յիշեսցիք
199 ր զհոգևոր ծնաւդն մեր՝ զսրբասնեալ կրաւնաւորն, որ է || սպասաւոր
բանի՝ զԳրիգոր արեղայն, որ զաւրինակն շնորհեաց, և դուք յիշեալ
լիջիք ի Գրիստոսէ աստուծոյ մերոյ՝ աւրհնելոյն յաւիտեանս, ամէն:

56

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Սերասիա, ս. Նշան 83, ՀԱ, 1926 թ., էջ 337

Կազմող՝ Յովնաննէս
վայր՝ Կոնկրեկայ գիւղ

499 ա ...Արդ, զվերջին կազմողս և զսակաւ գրչակս զՅովնաննէս սու-
տանուն քահանայն, զի յոյժ անպիտան եմ ի գործս բարիս, և թա-
փուր և ունայն ի յայսմ տշխարհիս, զի չեմ կտցեալ ի պատուիրանս
աստուածայինս, և չյիշեմ զտանջանս անսպառ զեհենիս, որ կամ տա-
րակոյս և գեգերեալ ի յայսմ աշխտբհիս, որ կարդայք և լուսաւորէք
ի յայսմ բանիս՝ թողութիւն խնդրեցէք ինձ մեղապարտիս, և որք
յիշէք զմեզ ի յայսմ տեղիս՝ նա յիշեալ լիջիք ի Գրիստոսի միւսան-
գամ գալուստն ատենին, ամէն:

Կազմեցաւ Մաշթոցս ձեռամբ Յովնաննէս անարժան քահանայիս,
ի գեղս Կոնկրեկայս, ընդ հովանեաւ սուրբ Թէոդորոսի, ի թվ. ՊԾԴ.
(1405), ի փառս Գրիստոսի աստուծոյ մերում:

57

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԴԱՐԷՆՈՒԹԵԱՆՆ ԵԶԵԿԻԷԼԻ ԿԻՒՐՂԻ
ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՅԻՈՅ

Օքսֆորդ Ms. Arm. E. 35

Զի հրաման է արարչի՝
Ամենայն ոք ի հող հանգչի,

* Գրչի անունը քերված է, վերականգնում ենք համաձայն 198 ր էջի ծածկագրի
հիշատակագրութեան, որ բերում ենք ստորև.

Հայնիմաստ գրչակս Դ—Դ, ԵՃ—ԵՃ, Դ—Դ, Ռ—Ռ, Ս—Ս, Օ—Օ, ԱՕ—ԱՕ, Դ—Դ, Ռ—Ռ
յիշեցէք, ով եղբայրք:

Դումարագիր ծածկագրով գրված է գրչի անունը՝ ՀգՌքստակէս:

Եկն էհաս օր վաղճանի
 Մինաւ մեծի քահանայի.
 Վաղճան սորին եղև բարի,
 Օրինական և ընդ կանոնի.
 Որք հանգիպիք՝ տուք ողորմի,
 Աստուած և զձեզ ողորմեսցի: *
 Չորս և երկ հարիւրի**
 Միակ յորեկին և քառեակ, Թուի (1405),
 Փետրվարի ամսոյ է. (7)-ին.

58

ԾԱՂԿԱՔԱՂ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԳՐՈՑ ԾՆՆԴՈՑ,
 ԳՐԻԴՈՐԻ ԽԼԱԹԵՑԻՈՑ

Ծրուադէմ 1273

Ձեռագրի երկրորդ մասն ընդօրինակված է ՊԾԴ. (1405) Թվա-
 կանին: Յիշատակարտնում յիշվում է Վեճազարմ իշխանաց իշխան
 պարոն Վասիլ՝ հանգերձ աստուածապարգև զաւակաւք իւրովք:***

* Բնագրում՝ «ողորմեսցէ»:

** Բնագրում՝ «Դեկրէն»:

*** Հիշատակարանից արված քաղվածքը վերցրել էնք Մ. Տեր-Մովսիսյանի ձեռագիր
 ցուցակից:

ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՐՈՑ, ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

«Սիսական», էջ 239, 240 (տպված է նմանահանութունը)

Գրիչ՝ Թովմայ Մեծոփեցի
վայր՝ Տաթև

ա

... Աստանաւր յանկ ելեալ կատարեցաւ տառս այս իմաստապատում, որ կոչի Լուծմունք արտաքնոց, բացայայտեալ զսա մեծ վարդապետին Հայոց Գրիգորի*, ի սուրբ ուխտս Սաաթէի ոուրբ առաքելոյս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Գրիգորիս, առ ոտս մեծ հռետորիս՝ արարողի այսմ գրոցս: Ի թվիս Հայոց ԳՄԵ. (1406), ձեռամբ Թովմայի սուտանուն քահանայի, ի վայելումն մանկանց եկեղեցւոյ ե յիշատակ հոգւոյ իմոյ, զի աշխատութեամբ և չարչարանօք գրեցի յառաջին աւրինակէն, զի ի Գ. (4) կողմանց նիւսխայ էր արարեալ:**

Արդ, սբ հանդիպիք սմա ուսմամբ կամ օրինակաւ, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զԹովմայ անիմաստ գրիչ, և զծնողսն իմ՝ զՍաեփանոս՝ զհայրն իմ, որ յայսմ ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս, և զմայրն իմ զՇամշա, և զհոգևոր հայրն իմ և զուսուցիչ զՍաթէոս քահանայ, և զհօրեղբայրն իմ զՄկրտիչ քահանայ, և զՄկրտիչ միտոյնակեաց՝ քեռին իմ, և զեւթներորդ հարազատքն իմ: Նաև զերախտաւոր հարքն մեր զՍաթգիւս ռաբուն[ապետ], և զ[յ]աջորդն իւր՝ զՎարդան վարդապետն՝ զհոգևոր հայրն մեր, որ յայսմ ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս, և մեք թափառական գոլով յերկրէ Քաջքերունոյ եկեալ բնակեցաք աստ՝ երկոտասան եղբարքք հանդերձ: Նաև զՍաթգաթէ վարդապետ յիշես[իք] ի Քրիստոս, որ աշխատեցաւ ի կոկել թղթիս:

* Գրիգոր Տաթևացու այս աշխատության (Մեկնութիւն Ստորոգութեանց, Գերի Արմենիսի, Գորգիւրի ևն) ինքնագիրը պահվում է, ըստ երևույթին, Վենետիկի Միքայելեանների մոտ: Այլիցանը «Սիսականում» (էջ 236) հրատարակել է Գրիգորի ինքնագիր հիշատակարանի նմանահանութունը, որտեղ գրված է.

«Արդ, ես թմբրամածս Գրիգոր, վերջինս ի ծնունդն եկեղեցւոյ և տրուպս բանին սպասաւորաց՝ սիրով միայն զանունն ստացայ, ջանիւ ի գործն ոչ միեցայ: Յերեսս անկեալ ազաչեմ զպատահաւազ այսմ. գծից յիշել բարի յիշմամբ զմեզ առաջի Քրիստոսի, զի որպէս և որչափ յիշէք՝ բազմապատիկ և ձեզ շնորհեսցի, ամէն»:

** Այսինքն լրացումներ ու մեկնութիւններ էր ավելացրել լուսանցքների վրա:

Բ

Փառք ողորմութեան քում և գթութեան՝ տէր իմ Յիսուս, որ յայսմ շարժմանէ զերծուցէր զմեզ, զի շարժի տունս իբրև զտեղե:

Գ

Ո՛ր զարմանալի շարժմանս, զի շարժի սուրբ Առաքելս Տաթևու, և զանկատունս և գաւազանս, որ է նոյեմբեր ԻԹ. (29).*

60

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՀՆԳԵՄԱՏԵՆԻՆ ՎԱՐԳԱՆԱՅ ԱՐԵՒԵԼՑԻՈՅ

Երևան 1004

Գրիչ՝ Թովմա Մեծոբեցի

400

...Արդ յերեսս անկեալ պաղատանաւ աղաչեմ զմանկունսդ եկեղեցւոյ, որք հանդիպիք արարչապատում սուրբ կտակիս, յիշեսջիք զմեղապարտս ի մանկանց եկեղեցւոյ՝ զպիտականուն վարդապետս Թովմա** ի բուն բարի բնութիւնն աստուծոյ: Եւ զուսուցիչն իմ՝ զհոգևոր հայրն իմ զՄաթթէոս կրօնաւորն, նաև զաստուածապարփակ և զերանաշնորհ բարունապետքն մեր՝ զմեծ Սարգիս և զՎարդան յիշեսջիք ի Դրիստոս, աղաչեմ, որ զայս գիր աւանդեցին մեզ, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն, եղիցի, եղիցի:

61

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 4072

Գրիչ՝ Գրիգոր Գօրեցի
վայր՝ Տաթև

448 Բ

...Արդ, գրեցաւ սուրբ գանձարանս աստուածային, որ կոչի Հարցմունք Գրիգորի՝ քաջ ախոյանի և արի հռետորի ընդդէմ հերձուածողացն դասուց, ի սուրբ և ի գերահռչակ ուխտս Եւսեպի առաքելոյս, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Հոսաւորչիս, և այլ բազմաժողով սրբոց աստ գումարելոց, առ ոտս երջանիկ բարունապետիս Գրիգորի վերոյգրելոյս, և իշխանութեամբ տեղիս բարեպաշտ իշխանացն Սմբատի և Բուրթելի, ի թվականիս Հայոց ՊԵՆ. (1406), ի ժամանակս յետին և անբարի՝ ըստ հոգոյ և մարմնոյ, յորում միշտ սուրն և գերութիւն էր զաւրացել քրիստոնէից ասեմ և այլազ-

* Բ և Գ հիշատակազրուելոյնները զբնութեան և հեռագրի ստորին լուսանցքներէ վրա, մանր տառերով:

** Հիշատակարանն անթվական է: Տեղազրում ենք Թովմա Մեծոբեցու 1406 թվականի հիշատակարանին առջնութեւ:

գեաց: Ձեռամբ բազմամեղ և յանյարմար գրչի Գրիգոր արեղայի Վրացաճեցի, որ է գեղաքաղաք Գորի, ի վայելուճս իմոյ և յիշատակ ծնողաց իմոց:

Արդ, յերես անկեալ աղաչեմ զամենեանս՝ զհանդիպողսդ [ա]յսմ կտ[ակ]իս կարդալով կամ յօրինակելով, յիշեսցիք ի սուրբ և ի մաք-
 440 րափայլ աղօթս ձեր միով տէր-ոգորմայիւ զիս՝ Գրիգոր գրօղ և ॥
 ստացող սմին, և զծնողսն իմ, որ ըստ հոգւոյ և որ ըստ մարմնոյ,
 զհաւրեղրայրն իմ զՄկրտիչ կրօնաւորն, և զհայրն իմ Լուսաբերն, և
 զեղբայրն Սարգիս, և զմայրն իմ Թամբա-Խաթուն, որ դստն կսկծա-
 նաւք փոխեցաւ ի Քրիստոս, և զեղբայրն իմ զՄկրտիչն, որ չաղաթէն
 գերեաց ու դառն տրամութիւն կսկիծ էթող, և զքուրն իմ Դեաւա-Խա-
 քուն, և զամենայն արեանառու մերձաւորն իմ և զազգայինսն: Եւ
 աստուած, որ առատ է ի տուրս պարգեաց առ հասարակ ողորմեացի
 յիշողացդ և յիշեցելոցս: Եւ Սիմէոն վարդապետն և զՅովնան աշա-
 կերտն, որ զօրինակն մեզ շնորհեցին, Քրիստոս ի գիրն կենաց գրեսցէ
 և զերկնից արքայութիւնն պարգեեսցէ նոցա և մեզ ի յիւր փառաւոր
 գալստեանն, ամէն, եղիցի:

62

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ւ Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Յ

Երևան 1264

Բ. մասի գրիչ՝ Մովսէս
 վայր՝ Տաթև

ա

457 ր Փառք ... որ ետ կարողութիւն մատնադեղև փցուն գրչի՝ Մովսէս
 հիւանդ և ծոյլ արեղաի հասանել ի վերջին գիծ լուսաւոր լուծմանցս
 այս: Արդ, գծեցաւ սա ի թու. Հայոց Պ[Մ]Ե. (1406)*, յիշխանութեան
 պարոն Սմբատին և որդոց նորին Բէշքէնին և Իւանէին, ի հրեշտակա-
 բնակ ուխտս Եւստաթէի սուրբ առաքելոյս, առ ոտս վարդապետին
 Մխիթարայ, որ մխիթարիչ է հոգւոց ծարաւելոց, որ ծարաւի են բա-
 նին շնորհաց, յբնտիր և ի ստոյգ աւրինակէ լուսաւոր վարդապետին
 Գրիգորի, զոր ի մեծ վարդապետին Վարդանա և այլոց սրբոց հաւա-
 քեալ և կոչի լուծմունք Սողոմոնի, և շնորհեաց մանկանց Սիոնի,
 որոյ յիշատակն աւբհնութեամբ եղիցի, ի վայելուճս փակակալի սուրբ
 ուխտիս Յովնանիսի կուսակրաւն արեղաի, ձեռամբ մեռեալ ոգւոյ
 Մովսէսի, ի գառն և ի նեղ ժամանակիս:

Արդ, աղաչեմ զմանկունսդ նորոյ Սիոնի, որք պատահէք ուս-
 մամբ կամ գաղափարելով, յիշեսցիք ի բոլոր սրտէ զՅովնանէս ստա-

* Թվականի տասնավորը պատռված է, կարծում ենք եղած պետք է լինի ՎՄ. (80),
 որովհետև Մխիթար Տաթևացի վարդապետը հիշվում է 1406-ից (Վստական, էջ 238), իսկ
 1407 թ. մի հիշատակարանում նրա հետ մեկտեղ հիշվում է նաև սույն ձեռագրի ստացող
 Վովհաննէս կուսակրոն արեղան:

ցաւդ գրոյս և զծնողսն իւր, ընդ նմին և զփծուն գրիչս, և զՄարաի-
րոս արեղայ՝ եղբայրն իմ, և զամենայն արեանառու մերձաւորոն իմ՝
զհոգեորս և զմարմնաւորս, զկենդանիս և զհանգուցեալս, առհասարակ
զամենեսեան, Եւ նայ, որ առատն է ի տուրս, առհասարակ ողոր-
մեսցի ձեզ յիշողացդ, և մեզ յիշեցելոցս, աղաւթիւք և խնդրուածովք
ձերովք, ամէն, ամէն և եղիցի:

Ա. մասի գրիչ՝ Յունեան

Բ

62 Բ Ջրազմամեղ գրիչս զՅունեան, անբան ի մեջ բանաւորացս աղա-
չեմ յիշել ի տէր Յիսուս....

Գ

274 Բ ... Եւ զեղկելի գծողս արժանի առնէք յիշել ի տէր, աղաչեմ: Եւ
զՅակոբ քահանայն՝ զխորասնունդ եղբայրն մեր, հանդերձ ծնողօքն
իւր եւ ամենայն ընգանետւք, որ կէսօրեայ ժամանակաւ ի Քրիստոս՝
յուսն ամենեցուն փոխեցաւ, յիշեսցիք միշտ ի տէր....

63

ԲԱՂՈՒԱԾՈՅ ԼՈՒԾԾՈՒՆՔ ԱՂԱԾՈՍԱՅ, ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 1411

Գրիչ՝ Սիմէոն
վայր՝ Տաթև

Ա

383 Ա Փառք... որ ետ կարողութիւն տկարիս ժամա[նել յաւմարտ]։
Արգ, գրեցաւ սա ի Թվիս Հայոց ՊԾԵ. (1406) ի ս[ուրբ աթոռս Եւ]—
տաթէի սուրբ առաքելոյս, ձեռամբ բազմամեղ և ս[ուրբ ան] Սիմէոնի
պիտակ բանասիրի, աշակերտի նորին Գ[րիգորի վեհա]մառի՝ առնողի
գրոյս: Արգ, յերեսս անկեալ [աղաչեմ զամեն]սեան, որք հանդիպիք
սմա ուսմամբ կամ կա[րգալով], յիշեսցիք ի մաքրափայլ աղօթս՝
ձեր | | և զծնողն իմ, և զամենայն արեան մերձա[ւորսն իմ, և յիշէ՞]
աստուած զձեզ յիւր] մի. սանգամ գալստեանն | | *

Բ

218 Բ Քրիստոս աստուած... ողորմեա ստացողի և գրողի սորին Սիմէոն.
բազմամեղ վարդապետի, և ծնողաց իմոց, և ամենայն համաւրէն-
հաւատացելոց, և որք զամէն ասեմ, ամէն:

Գ

186 Ա Ո՛վ սուրբ մանկունք առաքաստի,
նորաբողբոջ տնկեալք | | |
[Եւ] ուռճացեալք միշտ ի յոգի,

* Թերթի ձախ եզրը պատուած է և շատ բառեր կիսատ են պահպանվել: Փակագծե-
րում տվել ենք ըստ իմաստի ամենահավանական ընթերցումները:

Եւ մշակեալք տեսուն Յիսուսի
 Ժառան | | | տին ամենալի,
 Դուք վայելողք և անծկալիք
 Ջձեզ ա[ղաչեմ տ]ղերսալի
 Եւ արտասուօք դոճմամբ ի լի
 Յորժամ զսոյն | | |
 Դուք հանդիպիք մեծահոգի
 Ջիս յիշեցէք ջերմամբ սրտ[ի]...:

դ

330 բ Ջրազմամեղ և զանարժան, զապիկար և զտրուպ դժողոս զՍիմէոն
 մեռեալ ոգի վարդապետ յիշեցէք ի Բրիստոս աստուած, և աստուած
 զձեզ յիշէ, ամէն:

64

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Ծրեան 2418

Գրիչ՝ Գալուստ
 վայր՝ Տաթև՝

301 բ ... Արդ, գրեցաւ եղանակաւոր տառս և լուսազարդ երգարանս ի
 Թուակտ[նին] Հայոց ՊԾԵ.(1406), ի տանս Սիսակաթ, յերկիր | | |, * ի
 մեծ և ի հոշակաւ[որ] սուրբ ուխտս | | | ** Առ ոտս մեծ և ամենեքջա-
 նիկ դիտապետիս Հայոց, որ է անուանակիր արքիաւորչին [Գրիգորի],
 այլ և գործոց նորին, նա և պսակացն ասեմ մեծին. ի խնդրոյ սրբա-
 սնունդ և երանաշնորհ եղբաւր մեր և անընդմիջարար սիրելոյ Գրի-
 գորի սիրողի բանի, ի վայելուծն անձին իւրոյ սրբազանի, յիշատակ
 հոգոյ իւրոյ և ծնողաց իւրոց, և ի վարժուծն դեռաբոյս պատանե-
 կին | | |, որ է որդի | | | *** ին իւրոյ, զոր տէր վայելել տացէ ընդ
 երկայն աւուրս, ձեռամբ յոգնամեղ և ապիկար գրչի Գալուստ պիտակ
 սպասաւորի, ի լաւ և յընտիր աւրինակէ Սըսցոյ, որ էր գրեալ ձեռամբ
 բազմարուեստ գրչի Գրիգոր դպրի, մականունն խռլ կոչեցեալ:

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք աւգտիք ի սմանէ կամ գաղա-
 302 ա փարէք, զվերոյասացեալ ստացաւդ սորա և զբազմամեղ || գրչաւոր մի
 մոռանայք, այլ մաղթեմ յիշել ի սուրբ և յերկ[ն]աթռիչ պողատանս
 ձեր առաջի անարատ գառինն և անարիւն զենմանն Բրիստոսի, և
 նա, որ առատն է ի տուրս բարեաց և աննախանձ ի պարգևս շնոր-
 հաց մեզ՝ յուսողացս և ձեզ՝ խնդրողացդ առհասարակ շնորհեցէ, և
 նմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

* Բերված է, հավանաբար եղել է Վիւննեաց:

** Բերված է, եղած պեաք է լինի Վաթեհու:

*** Ստացողի անունը և հայրանունը քերված է, այլ ձեռագրով քերվածի վրա գրված
 է Վարդիսին, որ է որդի Ստեփանոսին:

65

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՀՄՈՍԻ ՎԱՐԳԱՆԱՅ ԱՐԵՒԵԼՅԻՈՅ

ՎԵՆԵՏԻԿ 147

ԳՐԻՆ՝ ՄԽԻՔԱՐԻՆ
ՎԱՅՐ՝ ՄԱԿՈՒ

... Զգծողս Մխիթարիչ [յիշեցէք]: Զմեռն էր և մեր առաջի գիրն այս է, որ գրեցի. ի գաւառս Արագածու, ի գիւղս որ կոչի Մալու, առ պարոնութեան պարոն Նուրադի և բարունապետիս Մխիթարիչ վերակոչեցեալ:

Ի թուի հայկազեանս սեռի ԳԾԵ. (1406) ամի, յամսեանս յուն. վարի ի Ե. (5) օրն:

66

Ա Ս Տ Ո Ւ Ա Մ Ա Շ Ո Ւ Ն Ջ

ԵՐԷԱՆ 354

ԳՐԻՆ՝ ԳՐԻԳՈՐ ԱՊԱՐԱՆԵՐԵՑԻ

Ա

501 ա Զաշխատող սորին զփցուն գրչակս գրիգոր մանուկ Ապարաներցի յիշեսցիք ի տէր Յիսուս, ամենայն ազգականաւք և երախտաւորաւք, ով պատահողք այսմ նշանաթեօծի, և որ առատն է ի տուրս բարեաց պարգեցեցէ մեզ՝ յիշելոցս և ձեզ՝ յիշողացդ առհասարակ զիւր երկնից արքաութիւնն, ամէն:

Բ

252 բ Զգծաւղ սուրբ և աստուածեղէն տառիս՝ գրիգոր դպիր Գաւառեցիս յիշեսցիք ի տէրունիս, զի և դուք յիշեալ լիջիք ընդ տեառն սիրելիս:

Գ

189 բ Զնուաստ ստացող սմին զՖրա Մխիթարիչ՝ վարդապետ յիշես-

* Ակնարկում է Մխիթար Ապարանեցուն, որն իր մի գրութեան մեջ հայտնում է, թե Սիս քաղաքից, 1410 թվականին Մակու է բերված 50 լիար ձեռագիր («Հայապատում», Ա, էջ 123):

** Զեռագրի ընդօրինակութիւնը Մխիթարին սկսել է տարիներ առաջ: Մի այլ հիշատակագրութեան մեջ նա գրում է «Յիշեսցիք և զանարհեստ և զփցուն գծողս ԶՖրա Մխիթարիչ սոսկ անուամբ քահանայ...»: Շտապով գրեցի զսա ի գաւառս Արագածու, ի գեօղս որ կոչի Մալու, առ պարոնութեամբ տէր Զաւարիայի մեծ կրանաւորի և բարունապետիս Մասրէոս վերակոչեցեալ, ի թուականութեան մարգեղութեան տեառն ՌՅՂԲ. (1392):

*** Նման հիշատակագրութիւններ գրելն ունի նաև 62 բ, 101 ա էջերում:

**** Ֆրա Մխիթարիչը կամ Մխիթար Ապարանեցին գործել է 1360—1410 թթ. ընթացքում: Նրա կողմից գրված կամ նրա անվան հիշատակութեամբ այս և մյուս հիշատակագրութիւնները տեղագրում ենք Մխիթարիչ զբնի կողմից 1406 թվականին Մակում գրված հիշատակարանին առընթեր, նկատի ունենալով, որ նրա մեջ Մխիթարիչը հիշատակվում է որպէս զբնի ուսուցիչ—բարունապետ:

ջիք ի տէր կրկին ծնողօք և համայն զարմիւք, ով պատահողք սմին, և
աստուած զձեզ յիշէ առհասարակ:

Ընդ նմին և զփօռն գրչիկս՝ զԳրիգոր սարկաւազ յիշել աղաչեմ
ի տէր, հանդերձ ամենայն ազգականօք և երախտաւորօք, նաև զՅո-
նանէս պատանեակս մեր, որ կու սպասաւորէ մեզ:

Պ

205 Բ Զգծողս յիշեա և անմեղադիր լեր, զի Թանաքս վատ էր և կու
սփռեր, ոհ:

Ե

Ստացող՝ Քրա Մխիթարիչ

389 ա Զստացող սորին զտառապեալ և զնուստ ոգիս զՔրա Մխիթարիչ
սպասաւոր բանի յիշեցէք առ Բրիստոս բարի մտօք:

67

ՀԱՄԱՌՈՏ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ,
ՏԷՐ ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԻ ՍԻՒՆԵԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Երևան 2529

Հետ. ստացող՝ Մխիթարիչ

344 Բ Օ՜վ, վեհանձինք ե պանծալի,
Միշտ ձեռնարկօղք գործոյ բարի,
Յորժամ հանդիպիք այսմ տառի,
Յիշման արարէք զիս արժանի...
ԶՔրա Մխիթարիչս՝ խնդրող բանի,
Զվերջին ստացողս գրողս հրաշալի...:

68

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6792

Գրիչ՝ Գրիգոր Վարդապետ

247 Բ Գոհութիւն հաւր անեղին
և միածին նորա բանին,
Բամից գոյից արարողին,
հոգոյն սրբոյ զաբդարողին,
ի յախտաժետ անձնէ կըրկին
աւետարանիս գրողին,
Գրեալ էր նախ սա Օրպէլից
Սիւնեաց արհի մետրապօլտին,
Որ էր իշխան նա վիճակին
Տանըն Սիւնեաց մեծ նահանգին,
Բարուն արի քարտուղարին
և քաջարան վարդապետին,

Վասն խնդրոյ Ստեփանոսին՝
 իւր հօրեղբաւրն, և Բիւրթելից,
 Արի և քաջ վարդապետին
 և Սուրենաց եպիսկոպոսին.
 Ռամեալ և իմ գիրս ընդ նշմին
 Գրքիգորիս՝ տէր Աւրպէլից,
 Դասակից լինել նշմին
 աղքատս յետին՝ այն փարթամին,
 Աստուածաբան վարդապետին
 և քաջիմաստ հըռետորին,
 Պետ և արհի հայրապետին՝
 Սիւնեաց աթորոյ Տաթևից.
 Ես անպիտան յամենայնի
 Գրիգոր գրծող այսըմ տառի,
 Տեսի զկըտակըս ցանկալի՝
 զաւետարանըս Դրիստոսի,
 Ի թըւականիս ութհարիւրի
 'ւ յիսուն ու հինգ ամ աւելի (1406),
 Հետու քաջալերս իմ սըբտի
 248 ա 'ւ աշխատութեամբ գը Ո՞ ծագրեցի.
 Աւետարանս էր այս թերի
 Միայն Յոհան էր ի կարգի,
 Յերից գըլխոց սակաւ ունի*
 զսկիզբն և զաւարտն ի պատշաճի,
 Սակս որոյ հոգս ինձ արարի
 'ւ յաւժար կամաւք զթերին լըցի:**

69

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 2152

Գրիչ՝ Թումայ
 վայր՝ Բաղէշ

ա

177 ր Փառք անեղին աստուծոյ, անմահին և ամենազօրին և անճառ
 բանին, որ ետ կարողութիւն Թումայի բանի խնդրողի հասանեալ յա-
 ւարտ ծագկաքաղ օրինացս և արարածապատում գրոցս, զոր մեծաւ
 տաժանմամբ և երկօք աշխատութեամբ հասի յաւարտ սորին և խիստ
 նեղացա, յաւուրս նաւասարդի, յօգոյ ձմերայնոյ խստութենէ, և ի

* Հովհ. Օրբելու կողմից գըված ավետարանը մագաղաթյա է, նրանից պահպանվել
 են բարձրորակ լուսանկարներով, նկարներով ու խորաններով զարդարված 168 թեր-
 թեր: Գրիգոր վարդապետը պահպանելը լրացրել է թղթյա թերթերով. ընդամենը գրել է
 144 թերթ:

** Սկզբնատառերով հողվում է՝ Երիգոր վարդապետի է այս:

մթութենէ տունջեանն, և ի ճրագէ գիշերի, և վասն փութոյ օրինակին նօտրեցաք փութով, վասն զի սէր փափագանացս սախեաց զիս առ ի գրել զլուսաւոր և զուրախարար բանքս, որ ի սմա ամբարեալ կան ի ոփոփանս մտաց իմոց և ամենայն բանասիրաց: Որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ և կամ օգտութեամբ ինչ իւրք յիշեցէք զմեզ ի միտս բարիս և սխալանացս, [և] անյարմար գրոյս մի մեղադրէք, զի կար մեր այս էր, և տեղիս՝ մութն և ձմեռն, և յաղթեաց բաղձանս կարողութեանս: Գրեցաւ յանապասս Բաղիշո, որ կոչի Վերի վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի և սուրբ Գէորգեա զօրավարի, յամի ՊԾԵ. (1406) թուականիս, յահիկ ամիս...*

Բ

Մի մասի գրիչ՝ Սանփանոս

84 Բ

Ո՛վ ընթերցողք, յորժամ կարդայք կամ օրինակէք, յիշեցէք ի Դրիստոս զանարժանս՝ զՍանփանոս վարդապետս և զծնողսն իմ, և աստուած-ողորմի ասացէք, և խոշորութեանս անմեղագիր լերուք, զի գիր չեմ գրել, այլ նօտրել եմ | | փօտ, զի այս քարոզերս ի յիմ գրի-անքըն չկայր և հանկարծ հանգիպեցաւ, ըշտապեցայ ու նօտր գրեցի:***

70

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Հայք ի Զմիւռնիա», էջ 21—23

Հետ. ստացող՝ Թուրվանգայ

Ա

...Ես նուաստս և անպիտան ծառայս աստուծոյ Թուրվանգայս, դուստր պարոն Մարգարիե, ստացայ զսուրբ աւետարանս ի հալալ արդեանց իմոց՝ յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց պարոն Մարգարիե, և մօրն իմոյ պարոն Գոնար-Մէլիքիե, և եղբօրն իմ պարոն Բեկլարիե, և առն իմոյ պարոն Յովաննիսիե, և ետու Անդրիաս քահանային և իւր որդւոյն Մխիթարիե՝ յիշատակ անջնջելի:

Արդ, որք ընթեռնուք զսուրբ աւետարանս յիշեցէք յաղաւթս ձեր զիս՝ զԹուրվանգէս, և զպարոն Յովաննէս, և զվերոյգրեալ ծնողսն իմ, և աստուած զձեզ յիշէ:

Ի թվիս ՊԾԵ. (1406) գրեցաւ:

Բ

Ո՛վ դասք լուսերամից, որք հան[դիպիք]*** քառարուխ վտակիս զվերջի [ստացող] զՅովաննէս արեղայ բիւրակն | | անուն Արիքարեց յաղաւթ[ս յիշեցէք], որ ստացաւ զաւետարանս յիշատ[ակ իւր և] ծնո-

* Ձեռագրի ընդօրինակութիւնը, ինչպե՞ս պարզվում է 162 ա էջի ծանոթագրութիւնից ուղղված է եղել արդեն 1402 թվականին: Այդ էջի ծանոթագրութիւն մեջ ասված է. «Զթում[այ] խնդրող բանի աղայեմ յիշել ի տէր, թվ. ՊԾԵ. (1402) գրեցաւ»:

** Ստեփանոս վարդապետն ընդօրինակել է միայն ձեռագրի 74—84 թերթերը:

*** Ուղղագրի՞ծ փակագծերի մեջ առաջարկված հավանական լրացումների փոխարեն հրատարակութիւն մեջ գրված են բազմակետեր:

դաց իւրոց, և ի վտայելուքն ձե[ռնման]ունդ զաւակին իւրոյ Տիրաւ[ոյ]։ Տեր աստուած վայելել տացէ, ամէն։ Ի թվ. ՊԸԾ. (1409), Եւ զեղկելի կազմողակս մի մոռան[այք], ով դասք լուսեւրամից, որք [հանդիման]իք այսմ քառաբուխ վտակիս, [զստ]ացող սորայ զպարոն Թուրվանդէն՝ զդ[ուստր] պարոն Մարգարին յաղաւթս յիշեցէք, որ առ զաւետարանս ի հալալ արդեան[ց իւրոց] յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց պարոն Մուրադի [և] Գոնար*—Մելիքին, և իւր եղբաւրն պարոն Բեկլարին ||| ետ զսայ ի յԱնգրիաւս երէցն և իւր ո[րդի] Միւրաւրին, աստուած վայելել տացէ, ամէն։

71

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Վեհեակ 189

Վայր՝ Կոնքեր զիւղ

Ի թվ. ՊԾԵ. (1406), ի մայիս ԻԲ. (22), ընդ հովանեաւ Գորո-
փոսիսի(“) սուրբ Թէոփորոսի մեծափառ բարձրապատիւ ուխտի, ի
դուռն սուրբ Սարգսի զաւրավարի և որդւոյ նորա Մարտիրոսի, ի
յաստուածապահ գեղն Կոնքէր կոչեցեալ, յիշատակ Շանմելիքին և
Խոնախ մղտսուն ||| և զհայրն [Խոնախին]՝ զՄղպէլն, և զմայրն իւր
զՏիկնացն, և զեղբայր իւր զՊուտալոն, և զՄովսէլն, և զզաւակսն իւր
զՀայրապետն, և զԿարապետն, և զՄաղիկն, և զզաւակն իւր, և զկողա-
կիցն իւր զԹամբան, զՇանմելիքն, և զմայրն իւր զՇնոֆոր պարոնն,
և զՍառան, և զՀոփոսիմէն, և զՅոնողիայն(“), և զեղբարսն իւր զՆեր-
սէս երէցն, և զիւր որդին զԱբգար սարկաւազն, և զՅովնաննէս երէցն,
և զՇանապրոնն, և զՄերուսն, և զԿարապետն, և զփոխեցեալ առ Բրիս-
տոս զՄեծապրոնն, և զքոյրն իւր զՄաթաիւն, և զԳլսոյն... և զզրող
սորա զՅովնաննէս արեղայս, և զծնաւդսն իւր՝ զտէր Պապն և զՍի-
րայն... զսպասաւոր սուրբ ուխտիս, միարանքն՝ զՅովսէփն, և զԿիրա-
կոսն, և զՄարդան, և զՊետրոսն, և զԱռաքելաւորն՝ զսրբասնունդ
արեղայքն, և զՄկրտիչ երէցն, և զԽաչատուր սարկաւազն... և զգոր-
ծաւոր վանացս՝ Մկրտիչ, և զՅակոբ, և զԳրիգոր, ... և զՅակոբ միայ-
նակեցն և զՄղքոնին...:

* Տպված է ՀՀՆԱՐԴ փխ. ՀԳՆԱՐԴ:

ՊԾԶ

1407

72

Յ Ա Յ Ա Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Նրեան 4684

Գրիչ՝ Յովանէս
Վայր՝ Խիզան

III

529 — . . . Պօղոս արեղայ և կրօնաւոր, օտնգացող եղեալ աստուածա-
յին տառիս այս: և ի բարեխօսութիւն սբբոցս՝ որ հաւաքեալ կան
ի սմայ: ի միտ առեալ զբանն Իսայայ որ ասէ: երանի՜ որ ունիցի
զաւտ կ ի Սիովն՝ և ընդանեակ յՅրուստղէմ: և տ գրել զպատմու-
թիւն սբբոցս, յիշատակ հոգւոյ իւրոյ՝ և ամենայն արեան առուացն:
529 Բ Այգ՝ աղաչեմք զամենեւեան որք ॥ հանդիպիք սմա՝ զինչ կերպիւ և
իցէ: Յիշեցէ՛ք պաղպաղունձ յաղօթս՝ ձեր՝ զպատուական կրօնաւորն,
զՊօղոս արեղայն: և զհայրն իւր զՔօշթէկ՝ և զմայրն իւր զՋօնաբ: և
զքւերսն իւր: և զամենայն ազգակիցսն: և զամենայն արեան մերձա-
ւորսն: և զերախտաւորսն: Դարձեալ՝ յերե սս անգեալ աղաչեմ: յի-
շեցէք ի Քրիստոս զանպիտան գրիչս զՅովանէս քահանայ: և զՄկր-
տիչ քահանայ, զհայրն իմ ըստ մարմնոյ: և զծնօղն իմ որ է մայրն,
և աստուած որ առատն է ի տուրս բարեաց. ձեզ և մեզ ողորմեսցի
տոհասարակ, ամէն:

Արդ՝ գրեցաւ տառս այս ձեռամբ յոքնամեղ և անարհեստ գրչի
Յովանէս սուտանուն քահանայի: ի Խիզան քաղաքի, ընդ հովանեաւ
սրբուհւոյ Աստուածածնիս: և քաջ զօրավարացս, Սարգսի և Գէոր-
գեայ: ի թուականիս Հայոց՝ ՊԾԶ.(1407): ի հայրապետութեան, տեառն
Դաւթի Աղքատաբեցոյ: և ի խանութիւնն Ղարա Յուսուֆի թուրքի:

Արդ՝ աղաչեմ զամենեւեան որք հանդիպիք սմայ, խոշորութեան
գրոյս և սխալանացս անմեղադիր լերուք՝ զի կա՛ր մեր՝ այսչափ
էր: Եւ Պօղոս կրօնաւոր, որդի՛ Քօշթէկի, ետուն զՅայսմաւուրքս,

ի սուրբ ուխտս, որ Գամաղիէլ կոչի: Որ է՛ի գաւառիս Հիզանայ,
 և ի վիճակ սորայ: յորում և բնակութիւն իմ, անտ է: Յառաջնոր-
 գութիւն սուրբ ուխտիս, ներսէս վարդապետի՝ և Ստեփաննոս եպիս-
 կոպոսի, և Դաւթի: Եւ ի հայրապետութեան, նորի՛ն Ստեփաննոս
 եպիսկոպոսի, որ և զառաջ գրոցս՝ նայ գրեաց մինչ Ժ. (10) տետրն:
 Յիշաաակ մեզ, և ծնողաց մերոց՝ և ամենայն արեանառուաց: Վկա-
 յութեամբ սիրելի հօրս՝ մեր ծերունի վարդապետիս ներսէսի, և առա-
 ջի՛ն պատճառի բարեացս այս հոգևորի՝ Ստեփաննոս եպիսկոպոսի: և
 Դաւթի եպիսկոպոսի: Որ կարգան և յիշատակեն զմեզ, և զմերսն՝ ի
 գոռն սուրբ եկեղեցւոյս Գամաղիէլի: զի ով ոք որ յիշէ զմեզ, յիշ-
 եա լ լիցի յանմոռաց գո լթն Դրիստոսի: զի որով չափով չափէք՝ ձեզ չա-
 փեսցի յարգարամէտ կըշիռն Քրիստոսի: Իսկ ի փոփոխման ժամանակի:
 մի ոք իշխեսցէ զսայ յետ իմ: իւր սեփականել: ծախել, կամ հանել ի
 դրանէ սուրբ ուխտիս: Բայց եթէ ի խռովութեան ժամանակի, խնա մ
 530 տանի սմայ՝ և | | և ի խաղաղութեան ժամանակին, գարձեալ
 գարձուցէ ի սուրբ եկեղեցիս: անպիսին: ի Քրիստոսի բերանոյն,
 զբերանաւէ տ ձայնն լսէ որ ասէ: եկայք աւրհնեալք հօր իմոյ:

Այլ ես անարժան գրիչս Յովաննէս սուտանուն քահանայ: աղա-
 չեմ զձեզ՝ զի իմաստութեամբ ընթեռնուք զյիշատակարանս սուրբ
 վկայիցն Քրիստոսի: Զի ե ես՝ ոչ անփոյթ արարի վասն սակաւ՝ ի
 պարգևատուէն աստուծոյ: Զի թէպէտ վասն ա յլ բանից աստուածա-
 յայտնութեաց որ ի սմա՝ անհաս գտայ: այլ վասն կետից՝ սակաւ ինչ
 իմացեալ ուղղեցի: Զի է՛ բան՝ որ միտ վ կետիւ կատարի: Եւ է՛ որ
 երկուք: է՛ որ երկուք և չորիւք: Արդ՝ ես զգուշացայ: զի եդի՝ զկի-
 սակէտն: և զմիջնակէտն, և զհետի՛ն կէտն: որ է՛ երկու կէտ: Ո՞վ եղ-
 բայր իմ և լոյս աչաց: զու այսպէս իմացիր: զի յորժամ զմի բանն
 սկսանիս՝ մինչ յայն որ Բ. կետէ ի մին տեղի: մի հանգի: քեզ
 օրինակ առ: զի յորժամ ոք՝ ի հեռաւոր տեղւոյ գնայ ի տեղի իւր ե ի
 տուն, և ունի զինքեամբ շալակ կամ պաշար: Թէպէտ հանգիստ
 առնու ի ճանապարհին: ոչ է՛ կատարեալ հանգիստ՝ մինչև ի տուն
 իւր հասանէ: Սապէս և դու մինչ՝ ոչ կատարի բանն: մի՛ հանգչի-
 ցիս ի կետն: այլ ի կէտն, և ի կիսակէտն՝ ի կա ի կալ զբանն: մին-
 չև հասանիցես ի տունն: Եւ տունն՝ Բ. կէտն է: Իսկ գլխագիրն: ա յն

է, որ զբանն ի ընդնէն բաժանէ: որ ի կարգ բանին չերթայ բանն որ ի գիրս՝ այլ նոր բանն որ ի գիրս՝ այլ նոր բան ցուցանի որ չէ՝ ըստ կարգի այնմ բանի: Եւ ես անարժանս յամենայնի Յովնանէս՝ իմացայ զայս, և այնպէս արարի. Նախ, կէտ եղի ի մէջ բանին: և ապա կիսակէտ՝ և ապա կատարեալ կէտ: որ է՝ Բ. կէտն:

Արդ, ով եղբայր: Թէ դու այնպէս աշխատիս և ուսանիս: լուսաւորի՝ ս մտօք շնորհօքն աստուծոյ, և լուսաւորես զլսօզսն: Վասն որոյ՝ մի անմտաբար համարիր զկէտն որ ի գիրս յայս: Զի խանգարիչ է այնպիսին սուրբ գրոց՝ որ ոչ գիտէ դնել զկէտն, և զկիսակէտն, և զմիջակէտն, և զտունն:

Եւ ես, այնպէս արարի աստ:

530 Եւ թէ սխալ գտանես՝ եղբայրաբար ուզգեալ: Զի ես եմ զորս գտի սխալ ի կէտսն՝ քերեցի:

Իսկ արդ, ով հոգի իմ և քաղցրիկ եղբայր: իմացի՛ր և զայս: զի զխունջն որ եդի ի սմտյա զխոնաբն և զքաղցր բանն ցուցանէ: Եւ բերն որ ի սմայ և դիւր ի միջին՝ զլաւական և զողբումն բանից ցուցանէ: Եւ զարկն. զդիմադարձից, և զոչ լինելոյ բաւից. Եւ այսպիսիս՝ զայն ցուցանէ: որպէս ասէ ոք թէ ոչ լսես ինձ՝ ես տաց զքո ջազայն: Եւ զայն ամենայն իմացիբ, և լուսաւորի՝ ս հոգւոյն սրբով:

Պարտ է պատմել զբան աղետիս,
զդառնութիւն. ժամանակիս,
որ զործեցաւ յետին դարիս,
որ և զրեցաւ բան սուրբ տառիս:
Ահա եզե խաւար երկրիս,
Ղարա-Յուսուֆի չար համբաւիս,
որ է պարոն Թուրքըստանիս,
Խրոխտ ե անյաղթ յայս աշխարհիս:
Ի իւծեալ բեկէ զմէջս ամենից,
ի Մէքղընայ սկսեալ բերդիս,
մինչ ի քաղաք Թավրէժ տեղիս.
Ղեղի արբոյց դառն վշտիս,
գնալով ի տուն Վըբաց ազգիս,
լրցաւ Թուսօք նըման իժից,

* Յովնանս զբնի օգտագործած կետագրական նշանները նույնությամբ վերաբրտագրելու հնարավորութիւն չունենք, ուստի հրատարակուած ենք հիշատակարանի մի հատվածի լուսանկարը, որտեղ օգտագործված են նրա կողմից կիրառվող համարյա բոլոր նշանները (տես նկ. 4):

Չի թեպէտ վնայլ բանից ամա յայ
տնութեց որ ի սմա՝ անհասցաւ
այլ վն կետից՝ սակաւինչ իմա
ցեալ ուղղեցի։ Չիէ բան որ
միով կետիւ կատարի։ Եւ է որ
երկունք։ Ե՛ որ երեք և չորեք
և յոգ՝ եւս ցուցայն։ զի եղի՛
վկիսա կետն։ և վմիջնա կետն,
և վշտին կետն։ որ է՛ երկուն
կետ։ Ո՛վ եղբայրիմ և լոյս ա
չաց։ դու ախար իմացիր։ Վիյոր
ժամ վմի բանն սկսանիս՝ միւշ
յայն որ ք կետէ իմին տեղի
մի հանգիր։

Նկ. 4. Մի հատված Յովանէս զբնիչիչատակարանից։

մահացոյց զա[զգս]՝ քրիստոնէից։
Ուստի տուեալ բազում գերիս՝
հնգետասան հազար ի թիւս,
և հինգ հազար սպաննեալ յանգիս,
չարչարանօք ազգի-ազգիս։
Սուր մերկացաւ վաղակաւոր,
խոցեաց զսիրտս մեր բոլոր,
քանզի հեղին արիւն յորդոր
ըզսուրբ մտնկանց Սիոնի նոր։
Ի հարկի տեառն փառաւոր,
յեկեղեցի խորհրդաւոր,
բորբոքեցին հուր զօրաւոր,
որք այրեցան կըտոր-կըտոր։

Ամուր բերդեր արձանաւոր,
 և քրիստոնեայք անգ փառաւոր
 ի միասին բոցով յորդոր
 այրեալ եղեն որպէս փայտ չոր.
 Ղամբարտպէս նմանապէս
 լուցաւ հըրով երկիրն բոլոր,
 Որպէս գառինք եղեն մոլոր
 ի մէջ գայլոցն պատառող,
 Ելեալ հրաման Նեոխրն նոր,
 բղխեաց ըզրանն որպէս ըզրոր,
 Թէ որ սպանանէ՝ բան է շնորհոր,
 Երթա առ հաղըն փառաւոր:
 Բամք հաւատով սուրբ միաւոր
 բազումք բարի գործովք աղւոր
 ըսփոեալ եղեն յաշխարհ մոլոր,
 Խնդրել զգերիոն, որք խոցեալ խոր:
 Սիրտ չիմանայ զիրաց այս որ
 զինչ գործեցաւ բան ահաւոր,
 չկարէ պատմել ճառքս բոլոր,
 զխիղճ և զաղէտ կըսկըծաւոր:
 Իսկ ի յերկիրը՝ երգանայ
 531 « Նոր հը | | | ձայն գուժոյ գայ,
 որ ի [յմզ]գէն իսմայելայ
 արիւնախանձ | | | զօրանայ.
 Յարիւն չխնայեն | | | ոյ զինչ կայ,
 չասեն Թէ կին ե [Թէ տ]ղայ,
 զամէն խոցեն ի յանխը[նայ],
 որ ցաւ վիրին չառողջանայ
 [Վայ և] եղուկըն շատանայ
 քրիստո[նէից ազ]գի, որ կայ,
 հացըն մոխրի համ [ունե]նայ
 զջուրն արտասուք ըմբեն | | |
 Արդ, ի յաւուրքս չար, որ տե[սայ]
 յետինս Պօղոս արեղայ,
 յայնժամ [բ]անս այս խորհեցայ,
 կազմել սեղան [սուր]բ, որ մնայ:
 Նոր Սիոնի մանկունք զինչ կայ,
 ի գիրքս ես շատ աշխատեցայ,
 զի սուրբ զաւակ լիցի ինձ սա,
 և յիշատակ անջինջ մընայ:
 Ի յաշխարհի տուն ոչ ստացայ,
 արծաթ 'ւ ոսկւոյ ոչ ցանկացայ,
 ոչ մարմնաւոր ինձ ժառանկ կայ,
 ե. զմարմնոյս փառք չկամեցայ:

Միրտիւ ի յայս յօժարեցայ,
զտառս ի Միոն զաւակ ուսայ,
և ի սեղան որ չթերանայ,
յուսով զայս տալ ձեզ ցանկացայ.
Է աչքս յաստուած՝ Է ի ձեզ ահա,
ասել սրտիւ տէր-ողորմեա,
ինձ և ծնողացն, որ գրեալ ի սմա,
և զինչ արեան մերձաւոր կայ...*

Ր

280 ա Որ հեռաւորդ անչափելի,
Մօտեորեալ անմեկնելի,
Եւ թագաւորդ ամենայնի
Առէր ըզկերպըս ծառայի,
Այժմն նայեա յաղերս բանի
Լեր ունզնգիր խոնարհելի,
Եւ տուջնորդս այս սուրբ ուխտի
Կցորդ փառացդ արա մեծի,
Չվարդապետս մեր բարի,
Որ և ներսէս անուն կոչի:
ԸզՍտեփաննոս ընդ տէր Դաւթի՝
Չեսլիսկոպոսքս նազելի,
Եւս ե զստացող այս սուրբ տառի,
Որ և Պօղոս անուն կոչի,
Եւ զիւր ծնողսն որ ըստ մարմնի,
Չհայրն Քօշիկ՝ ընդ Գօնաբի,
Իսկ և զգծողս այս եղկելի,
Որ չեմ յիշման իսկ արժանի,
Եւ զՄկրտիչ հայրն իմ բարի,
Եւ զմայրն յիշման տուք արժանի...:

Գ

333 ա Տւել է ինձ գրելէ գրոցս ՍԶԾ. (2150) ԴԲ[ամ] և Զ. (6) կապիճ
հաց, որ | | էր կապիճն, Ա. (1) լիտր եղ, Բ. (2) մեղր: Չորս ճԾ. (450)
իւր ասելովն եպիսկոպոսին է տւել, այդ ԶԶ. (600)՝ իմ տվածովն
ԴԲ[ամ] ընդտ[մէնն]. ԲԶ. (200) կոկելէն, ԲԶ. (200) էլ ցորենն՝ ԳՌ. (3000)
գայ ընգամէնն,**

* Տների սկզբնատառերով հոգվում է հետևյալը՝ «Պաւղոսի աղերս ի Յ[ո]վանիսէ»:

** Հիշատակարանը գիտավորութեամբ ջնջված է, երկար աշխատանքից հետո միայն
հնարավոր եղավ վերծանել ամբողջը (բացի երկրորդ տողից մի քանի տառ): Վերծանու-
թյան ճշտութիւնը ստուգվում է այսպես. պատվիրատուն ձեռագրի համար վճարել է 2150
դրամ ընդօրինակողին, 450 դրամ եպիսկոպոսին, 200 դրամ կոկելու վարձ և 200 դրամի
արժողութեամբ ցորեն, ընդամենը 3000 դրամ, այսինքն՝ ճիշտ այնքան, ինչքան ստուծ է
ինքը գրելը՝ «ԳՌ. (3000) գայ ընգամէնն»:

ՔԱՐՈՂԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Ծրեան 5072 և 5740

Հեղինակ՝ Գրիգոր Տաթևացի

231 ա . . . Արդ, ես՝ թաղծեալս մտաւք և ցաւադին անձամբ, վերջինս ի ծնունդս եկեղեցւոյ և տրուպս բանասիրաց փութոյ Գրիգոր պիտակ անուն խնդրող բանի հաւաքեցի ձեռամբ իմով զգիրքս քարոզողաց ի ստորասուզեալ ժամանակի թուարեւութեանս մեծի ութհարիւրի յիսուն և վեցերորդի ամի (1407), ընդ հովանեաւ դրան սուրբ առաքելոյս Եւստաթէի:

Եւ եղև պատճառ սորտ յերից, նախ՝ հարկեցեալ յեղբարց համաշունչ աշտկերտաց. երկրորդ՝ զի ոչ գոյր գիրք քարոզաց՝ մերո վարդապետաց, բայց միայն խորին ասացուածք. եւ երրորդ պատճառ, զի ես տարտամ հոգւով և ծոյլ մարմնով ոչ կարացի բազմաց քարոզել, վտանորոյ հնարեցայ զգիրս քարոզաց, զի և ինձ մասն լիցի ընդ ձեզ բարեաց: Զի նախ քան զայս լինէր յերից մինն՝ կամ ոչ քարոզել, կամ դժուարութեամբ աշխատել, կտմ զայլոցն առեալ՝ անպարկեշտ քարոզել: Որ և յերկուս հատորս արարի վասն դիւրութեան՝ զմինն ձմեռան և զմիւսն յամարան, որպէս և տեսանէք: Առաջինն ի ծնընդանէն սկսեալ և կարգաւ ի յարութիւն տեառն կատարեալ, երկրորդն ի համբարձմանէն՝ սկսեալ և յերկրորդ դալուստն՝ աւարտեալ: Այսպիսի իմի կարգաւ. նախ՝ յաւրինացն հին և ապա ի նորս շնորհաց, եւթանց առաքելութեանց, եւ խորհրդոց եկեղեցւոյ, և ամենայն մեղաց, և հասարակ բոլոր և մասնաւոր ապաշխարութեանց, եւ ապա ի կարգս տաւնացուցից յարմարեալ: Որոց առաջին հատորն ունի քարոզս ՃԿ. (160) թուով, և երկրորդն՝ նոյն չափով՝ սակաւ ինչ յաւելեալ: Է և այլ ուրեք՝ ի Գաղուածոյս սաղմոսացն, և յԾսայայն, յԱռակացն եւ յԵրգոցն Աւետարանն, և յԱռաքելական քարոզն եւ բանք զխաւորք: Եւ իսկ այն որ ճորիճ և յայլմէ վերադրեալն է, զի հատկասցին ի միմեանց և մի դողացեալ թուեսցին ախմարաց մտաց: Եւ յայլմէն ևս պիտանին և բարին ընտրեալ և զաւելորդն խոտեալ:

Արդ, աղաչեմ ի խորոց սրտից առ համշիրակ դասդ սրբազանից, որ բազու մաշխատութեամբ դիւրացուցտք ձեզ զբանս քարոզութեան, և զուք խնդրեցէք դիւրութիւն մեզ յիշմամբ ձեր ի տէր, զի յուսով հաւատամ ի մարդասէրն կամաց, ի ձեռն խնդրոյ ձերոյ մաղթանաց, ներումն շնորհել բազմաթիւ մերոց յանցանաց:

Այլ և վեհին իմոյ պետի՝
Ազգիս հայոց մեծ հռետորի
Յովնաթան մակ Որոտանէի՝
Կանխեալ ի սէրն սիրելի,
Բարեաց ի սմա յիշեալ լիցի,

* Ք 5740 ձեռագրում «քարոզողաց»:
** Ք 5740 «ի հոգոյն սրբոյ գալուստնէն» փխ. «ի համբարձմանէն»:
*** Ք 5740 «Գալուստն Բրիտոսի և յաւազ տաւներն»:

Յանդերձ ծնողօք իւր կրկնակի,
 Այլ և զծնողսն վիժածիս
 Եւ համաւրէն ազգատոհմից,
 Որ ըստ հոգւոյ եղեն վարժիչ
 Կամ ըստ արեան կցորդակից:
 Նախ՝ քեռորդւոյն իմ ըստ մարմնի,
 Ծնորդամիա երգարանի՝
 Առաքելոյ առաքինի,
 Եւ Սիւնապա զլուս արհի,
 Եւ նորարոյս քահանայի՝
 Նախ ի Դրիստոս կոչեալ լինի՝
 Նորին եղբաւրն՝ Բարսեղի՝
 Բարեաց մասին յիշեալ լիցի:
 Այլ և գրոյս այս խնդրողի՝
 Յալոբ րաբուն համշիրակի,
 Ի տանէ Գուրջնեայ, ի Բուստ բնակողի,
 Որոյ յիշատակն աւրհնութեամբ լիցի:
 Եւ զՀերայեա միայնական,
 Որ նա եղև մեզ աւգնական,
 Հոգալ զպէսս մարմնական
 Աշտկերտաց մերոց լրման,
 Յիշման ի տէր լիցի արժան
 Մասին բարեաց ողորմութեան:
 Եւ համօրէն վաստակողաց,
 Ի սրբագիրս աշխատողաց
 Որք առաջին և ի վերջին
 Ի կենաց գիրն արձանացին:
 Աշխոյժ մտօք ընթերցողաց
 Եւ բարեսէր ունկնդրողաց
 Եւ զօրինակն շնորհողաց
 Եւ ուղղիչն սխալանաց,
 Ընդ քանքարին շահեցողաց
 Ժառանգեսցեն պարգևք բարեաց:
 Որ և մաղթեմ յամենայնի
 Ջգաղափարողդ տւրինակի
 Գրել զգիրս յիշատակի
 Ձեռամբ ձերով ի քարտիսի,
 Եւ դուք ի գիրն կենդանի
 Լիջիք գրեալ անջնջելի:
 Եւ յուսողացս և յիշողացդ
 Այլ և զամէնն ասացողաց
 Առհասարակ տեառնէն բարեաց
 Հազորդեսցուք մասին շնորհաց,
 Որ ում պատիւ և սրբասաց

Ի յերկնայնոց ու յերկրաւորաց՝
Հանուրց գոյից և ի մասանց,
Այժմ ե յանկէտ ժամանակաց,
Ամէն, եղիցի:

74

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՑ

Երևան 3104

Գրիչ՝ Թումայ
Վայր՝ Տաթև

358 Բ . . . Ի թվաբերութեան Հայկազեան տոմարի Գ.-երորդի Ծ.-երորդի Զ.-երորդի (1407) գրեցաւ և յանկ ելեալ աւարտեցաւ մատենան աստուածային, որ կոչի Հարցմունք, ի նահանգիս Սիւնեաց, ի յիշ-
խանութեան տանս մեր պարոն Սմբատայ և հարազատի իւրոյ պարոն Բիրքէլի; որդիք Իւսմէի, որդոյ մեծին Բուրքէլի, որ յՕրպէլեալեցն,
ընիկ հայկազնիք. ի մեծ և ի գերահռչակ ուխտիս և հրեշտակաբնակ
սուրբ մեծաստանիս ի վանս Յւստաթէի սուրբ առաքելոյս, ընդ հո-
վանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Լուսաւորչիս, և աստուածա-
յին արեամբ ներկեալ սուրբ Նշանացս, ե այլ բազում նշխարաց սըր-
բոց, զոր աստ կան ժողովեալ: Առ ուրս երջանիկ և երիցս երանեալ
բազմերախտ հօրս մեր և երկրորդ արժիաւորչի հայկազեանս սեռի
Գրիգոր քաջ հոգևորի և աստուածաբան վարդապետի, զոր յայս դառն
և խաւար ժամանակիս իբրեւ զարեգակ ի մէջօրէի պայծասացեալ լու-
սաւորէ զեկեղեցի, ոչ ունելով հանգիստ մտաց և ոչ մաքմոյ. քանզի
359 և հանէ զգիշերն ի գլուխ յաղօթս աստուծոյ ի յարտ || ասուս բազմտոհոս
և լնու զկարօտութիւն բազմութեան եղբարցս, որ առ ոտս սորա են
ժողովեալ, այլ և զբոլոր ազգիս, միշտ գնալով ի մէջ այլազգեաց մե-
ծամեծաց և փոքունց, զի ոչ գոյ իշխան և առաջնորդ բաց ի սմանէ,
զոր տէր տացէ զհատուցումն բարի: Եւ լուսաւոր մտօք շրջելով ի բու-
րաստանս հոգեբուրս և ի մատենան աստուածայինս, բերելով ի յայտ
զծածուկս խորինս ըստ տուեցելոյ շնորհացն նորա: Եւ ոչ միայն այս,
այլ և նման սնարիւն թռչ[ն]ոյ, որ շրջելով ի տեղիս զանազանս և ի
ծաղիկս ազգի ազգի, բերէ մեզ ճաշակս քաղցրահամս և գեղս բժշկա-
րարս, նմանապէս և մեծս այս, մտօքն երկնաճեմ շրջելով ի հինս և ի
նորս, այլ և յարտաքին գիտութիւնս և ժողովելով զօգտակարն՝ կազմէ
պսակս լուսաւորս ի գլուխս մտնկանց եկեղեցոյ և վահան ամբու-
թեան ընդդէմ այլադաւանն տոհմի, և զայս միշտ առնելով ե անդա-
դար ուսուցանելով լուսաւորէ զեկեղեցի, զոր ե կացցէ, մնասցէ սա
իբրեւ զշտն լուսատու ի մէջ եկեղեցւոյ և արժանի լինիցի լսել, եթէ՝
Ազնիւ ծառայ, որովհետեւ ի փոքրուտ հաւատարիմ ես՝ ի վերայ բազ-
մաց կացուց[ից], մո'ւտ յուրախութիւն տեսուն քո:

Եւ ի բազում վաստակոց սորա մինն գիրքս այս, որ է Հարցմունք անուանեալ, զոր ցանկացա սմա յետնեալս յամենայն եղբարցս մեղօքս մեռեալ Թովմայ անուանեալ, զոր յոյժ ծարաւեալ, առ ի զովացումն անձին իմոյ և ի լուսաւորութիւն մտաց իմոց:

Արդ, ես Թովմայ՝ տկարս և անվարժս, ոչ գոլով հմուտ արուեստիս, պիտակ աշակերտ, ապաւինեալ յայն որ զտկարս զօրացուցանէ, տկար մարմնով և դողդոջ ձեռք սկսեալ, աղօթիւք սրբոց և ողորմութեամբն աստուծոյ աւարտեցաւ, ոչ հարեանցի ե կամ վեր ի վերոյ, այլ յոյժ փափաքմամբ և մեծաւ ջանիւ, օգնականութեամբ և կամակցութեամբ մեծիս իմոյ և կրկին ստացողիս Գրիգոր աստուածունակ պւէտի, ի լաւ և յբնտիր օրինակէ:

Եւ այսմ ամի, վասն բազմացեալ մեղաց մերոց, եղև աստուածասաստ խռովութիւն, թէպէտ պատիժ, սակայն վասն սիրոյ, զի զոր սիրէ տէր՝ խրատէ: Զի եղև կրկին պատուհաս. առաջին՝ շարժ ահագին, զի շարժեցէ զչարս ի բարի, որ և խնայեաց ի մեզ, թէպէտ ոչ բստ արժանեաց, սակայն յաղթեալ ի սիրոյն. երկրորդն՝ մահ տարածամ, որ յոյժ տրամեցաք, զի իշխան մեր Բիւրթէլ կոչեցեալ՝ ի Քրիստոս փոխեալ, մանկամ[բ]քն ծաղկեալ:

359 Բ Արդ, աղաչեմ զամենեւեան սիրողն Քրիստոսի, որք հանդիպիք սմայ կարգալով կամ գաղափարելով, յիշեցէք ի յերկնաթոիչ յաղօթս ձեր զգծող սորա զԹովմայ՝ հանդերձ ծնողօք և ամենայն արեան մերձաւորօք: Եւ զիս՝ զանարժանս յամենայնի, մի՛ մոռանտյք, այլ պաղատանօք հայցեմ, զի խնդրեցէք թողութիւն բազում յանցանաց իմոց, և ծնողաց մերոց, և ուսուցչաց, սխալանացն ներեցէք, զի կար մեր այս էր, և նա, որ առատն է ի տուրս բարիս ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յուսողացս, առհասարակ, ողորմեսցի յօրն աներեկ և յանաչառ դատաստանն, ուր բանք սպառին և գործք միայն թագաւորեն, ամէն, ամէն և եղիցի:

Բ

251 Բ Զտարտամս ի բարեաց գործոց, զվարանեալս ի յամէն կողմանց, զմեղուցեալ գծողս զԹովմայ թափառականս, ո՛վ սուրբ եղբարք, յիշեցէք ի զենեալ գառն, և զծնողսն իմ՝ զՄարտիրոսն ի Քրիստոս հանգուցեալ, և զԱրև-Տիկի՛ն՝ բազմերախտ մայրն իմ, աստուած զձեզ յիշէ, ամէն, եղիցի, եղիցի:

75

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ն. Զուղա 24

Գրիչ՝ Մաթթէոս վարդապետ
վայր՝ Տաթև

266 Բ . . . Արդ, գրեցաւ աստուածաշունչ սուրբ աւետարանս ի լաւ և ընտիր աւերինակէ, ի գերահոշակ սուրբ մենաստանս ի վանս Եւստատ-

քէի սուրբ առաքելոյս, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ
Հոսաւորչիս, և այլ բազմագումար աստ ժողովելոց սրբոց, ի յառաջ-
նորդութեան և տեղակալութեան սուրբ աթոռոյս Գրիգորի քաջ հեռե-
տորի՝ արթուն բարունակեալի և անյաղթ փիլիսոփայի, տրի ախոյանի
ընդդէմ չարափառ և քրիստոսամարտիցն դասուց և յորդորիչ և հաս-
տատիչ և յաւրինիչ ուղղադաւանիցն խմբից... Ձեռամբ նուաստ և
անարհեստ գրչի՝ Մաաթնոս պիտակ անուն վարդապետի, և Գրիգոր
վարդապետի, և Եղիա վարդապետի։ Եւ ըստ իշխանութեան տեղոյս ի
բարի զարմից մնացելոց ի վաղընջուց իշխանացն պարոն Սմբատ,
ամենաւրհնեալ զաւակօք, զօրօք և ամենայն հնազանդ(ելովք)։ Եւ ոմն
ցանկացեալ խնգրեաց զաստուածագիծ տառս... յիշատակ անջինջ
իւր՝ Մըմբարաջանին, և ծնողաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձա-
ւորաց, և երախտաւոր հոգեւոր հօրն՝ Քրմանջանին, և մօրն | | | ...։ Եւ
եստ գրել՝ ի թուականութեանն Հայոց ութհարիւրերորդի յիսներորդի և
վեցեակ թուի (1407), ի դառն և ի նեղ ժամանակիւ, որում ազգն
նետողաց անջինջ կորաւ և փոխանորդ նորին իշխեց աթոռոյս Աաբը-
պատակամի թորգոմածին Ղարա-Ուսուֆ անուամբ, որ և մարտեաւ
երկու անգամ և յաղթահարեաց զոմն ի թոռանց չար գազանին Թամու-
րին, չարաբարու, անեղատեսիլ և չարասիրտ, անուամբ Ար(ու-Բ)աքր. եւ
այն ևս ի վերին խնամոցն ամենակարողին աստուծոյ, որ ազատեաց
աշխարհս ի յայն անիրաւ խնգրողացն, որ և զամենայն ազգ և զամե-
նայն լեզու ի ներքոյ նոցա հնազանդ և գերի կային, որում ազատեաց
զմեզ փրկիչն Յիսուս Քրիստոս, որում փառք յաւիտեանս, ամէն։

Արդ, յերեսս անկեալ աղաչեմ զամենեւեան՝ զհանդիպողսդ տե-
սութեամբ և զղծալի ընթերցողսդ և զգաղափարողսդ աստուածային
կտակիս այս՝ յիշել եռափափագ ջերմեռանդ սիրով և սրտի մտաւք
ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զվերոյասացեալ ստացողս սորա՝ զՄըմբա-
րաքջանին և զամենայն երախտաւորքն իւր՝ զհոգեւոր և զմարմնաւոր։
Այլ և զամենայն աշխատողք սուրբ աւետարանիս, որ շատ [և որ
սակ]աւ, ի գրե[լն] | | | և ի կազմել յիշեսջիք միով տէր-ողորմիայիւ ի
Քրիստոս Յիսուս, և յիշողացդ և կարգողացդ և լսողացդ և աշխատո-
ղացդ, առհասարակ, ողորմեսցի Քրիստոս յոյսն ամենեցուն, և որ
զամէնն ասէ, ամէն, եղիցի։

76

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9223, Թ

Գրիչ՝ Մաաթնոս վարդապետ
վայր՝ Տաթև

ա

... Արդ, եղև զբաւ սորայ գծագրութեան յամի ութհարիւրերորդի
2 և յիսներորդի վեցերորդի հայկազեան տումարի (1407) և [և յիշխանու-

թեան) մերուսն նա[հանգի Ամբատի և՞ | | | Բու[րթէի]՞, Յառաջնորդու-
թեան վիճակիս մերոյ տանս Սիւնեաց և տելետութեան բարունակ գոր-
ծոյ Գրիգորի՝ առն սքանչելոյ, որ է լցեալ և յղփացեալ իմաստիւքն ճո-
խութեամբ. յորոյ և բազում թելադրութենէ եղև զբաւ այսմ աւետա-
րանի. և եպիսկոպոսութեան տէր Ասաքելոյ քեռորդոյ նորա, և իմոյ
անձին տկար Մաթէոսի սուտանուն կեղծաւորի և Գրիգորի պիտակ
աշակերտի, որ և ստոյգ գլուխ եմ մեղաւորաց, որ ի չար ժամու եղէ
քաղաքապետ եկեալ ի սուրբ ուխտս Եւստաթէի: Ընդ հովանեաւ երիցս
ընտրեալ եկեղեցեացս՝ սուրբ Առաքելոյս, և սուրբ Աստուածածնիս,
[և սուրբ Գր]իգորի, յորոց թեալք [ձեռն]արկեցի. և էածի կատար
| | | իմ, Եւ ոչ տրար զիս | | | կորեալ և զաշխատա | | | եալ, Եւ
խոշորութեան [գրիս] անմեղայդիւ լինել ազաչ[եմ, զի այս չ]տի էր
կար մեր, [Եւ աղա]չեմ զամենեւեան | | | պաղատիմ արտասուալից
գիմաւք | | | զընթերձողսդ այսմ աստուածային տառիս, յիշեսչիք ի
բոլոր սրտէ զՅովէլ քահանայ՝ ստացաւ սուրբ գրոցս, և զհանգու-
ցեալն ի Քրիստոս Միսիթար քահանայ, և զԲարսեղ քահանայ՝ պապ և
հայր գոլով սորա, և հարազատ եղբայրն սորա զԴանիէլ՝ փոխեցեալն
առ Քրիստոս, և զՍիմէոն եղբաւորդի սորա, որ բազում աշխատեցաւ
յառաջին գլուխ գրոցս, և զմայր սորա Քնար կոչեցեալ, և ամուսնոյն
իւրոյ Խուլուրի, և դստերն իւրոյ Մինա-Խաթունայ, և զամենայն ար-
եան մերձաւորսն....

Բ

Մտացող՝ Յովանէս

2 Բ Եւ ես մեղաւոր և անարժան սուտանուն քահանայս Յովանէս
ստացայ | | | աւ]ետարանս յիշատակ ինձ, քանզի անզաւակ գոլով
իմ հասա ի ծերութիւն, յուսացայ ի Քրիստոս և ի հրամանքն որ
ասէ, թէ՛ Նրանի որ ունի զաւակ ի Սիոն և ընտանի յԵրուսաղէմ: Եւ
արարի զսուրբ աւետարանս յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց՝ մեծ
աստուածաշնորհ վարդապետին Գոշիկ, որ եմք յաղ[գ]է նորա, և պապին
իմ Միսիթար քահանայի, և հաւր իմոյ Բարսեղ քահանայի, և մայր
իմոյ Քնարիկ, և ամուսնոյն իմոյ Խուլուրի, և դստեր իմոյ Մինա-
Խաթունի, և եղբաւր իմ Դանիէլի և Մուսիէլի, և եղբաւորդոյ իմ Սի-
մէոն քահանայի, որ զՄաթէոս գլուխն գրեաց, և հաւրեղբաւր իմ
Սարգսի, և Ստեփանոս սարկաւագի, և քուերաց իմոց Նիսաբեթի և
Տիրամաւր, և համաւրէն ամենայն ազգականաց իմոց, և Մաթէոսի
գրոց աշակերտի, որ բազում աշխատութեամբ գրեաց զսայ, և հոգե-
հեղ և հաւատարիմ նաղաշին՝ Հայրապետիկ, որ բազում աշխատանաւք
նաղաշեաց զաւետար[անս] | | |

Եւ եթէ յետ վախճանի իմոյ ով ոք հանել ջանա և ա | | | նով
ի թողանց իմոց, կամ յիմոց, կամ յաւտարաց, կամ եպիսկոպոս, կամ
վարդապետ, կամ երէց, կամ աշխարհական՝ մասն և բաժին զՅուդա-
յին առցէ և զԿոյննին և զխաչահանուացն՝ յահաւոր ատենին Քրիս-
տոսի, որում բանք սպառին և գործք մարդոյ միայն թագաւորեն, և
Քրիստոսի փառք յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

ԳԻՐԻՔ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Ծրեան 2247

Գրիչ՝ Թովմայ Մեծոփեցի
վայլ՝ Տաթև-Մեծոփայ վանք

ս

401

...Արդ, գրեցաւ աստուածային այս մատեան ի յաւարտումն կատարման եւթն և տասներեակ յորելինին, ի սկիզբն պսակելոյ մտի վեցերորդ ամաց յարեթական տումարի, որ է ՊԾԶ. (1407), ընդ հովանեաւ երկնահանգէտ մեծարգոյ ուխտի Սիւնեաց նահանգի առաքելական աթոռոյ՝ սուրբ Առաքելոյս, և մօրս լուսոյ Աստուածածնի, և սուրբ Գրիգորի. առ ոտս մեծ վարժապետի, քաջ հոգեւորի և անյաղթ փիլիսոփայի արթուն անուն Գրիգորի՝ արարողի այսմ սոփերի արգասաւորի, որ իբր զարեգակն պայծառ վայլէ ի մէջ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ և լուսաւորէ իմաստութեամբ և գիտութեամբ առհասարակ զամենեւեան՝ զմերձաւորս և զհեռաւորս, և կարկէ զբերանս երկաբնակ հերձուածողաց. զոր ե տացէ զսա տէր աստուած եկեղեցւոյ իւրում երկայն աւուրբ մինչ ի խորին ծերութիւնս. Եւ ի յիշխանութեան տեղւոյս աստուածասէր և բարեպաշտ իշխանիս Սմբատայ, որդւոյ Իււսնէի, Թոռին Բուրթլիի, զոր պահեսցէ զսա տէր աստուած անալէկոծ կենօք յամենայն փորձութեանց՝ ծաղկեալ զաւակօք իւրովք։ Ձեռամբ անարհեստ և անիմաստ սխալագիր գրչի՝ ամենավերջ և նուաստ ոգի անձին Թովմայի, ըստ յօժարութեան կամաց և ոչ ըստ գործոց գրոց աշակերտի, զոր ես ինձէն ստացայ զսա դատախազ տարտամ առողս տաղանդին, ի յիշատակ բարի իմում անձին հիքականի և որոց գթացին ի կեանս մեր, մանաւանդ հոգեւոր հօր իմոյ և ուսուցչի Մաթթէոս կրօնաւորի, և ծնօղաց իմոց հանգուցելոցն ի Քրիստոս՝ հօր իմոյ Ստեփանոսի, ե մօր իմոյ Շամշի, և հօրեղբոր իմոյ Մկրտիչ կրօնաւորի, և եղբարց իմոց հարազատաց՝ Յովհաննէս քահանայի, և Յովանիսի, Ռըստակիսի, և Գօրգի-Մելիքի, Ամիր-Մելիքի, և Սօլթանշի, և Մկրտիչ միայնակեցի, և քեռն իմոյ Սուրաթ-Մելիքի, և նաեւ արժանեացն աւբհնութեան աստուածաշնորհ և երախտաւոր վարժապետացն մերոց՝ Սարգիս վարդապետի և Վարդան վարդապետի՝ հանգուցելոցն ի Քրիստոս. Այլ և համշիրակ եղբարցս իմոց ուսուցնասիրեալ անձանցս՝ Մարգարէ վարդապետի, և Յակոբ վարդապետի, և Յովանէս վարդապետի, և սիրասնունդ եղբօրս իմոյ Մկրտչի, աշակերտեալ աստուածային բանին, որ բազում աշխատութեամբ և չարչարանօք նեղացաւ ի կոկել թղթիս, և այլ վեցեքեան եղբարցս, որք եկեալ եմք տարաշխարհիկ ի գաւառէ Քաջբերունոյ վասն ուսման օգտի. և ոչ դիպեցաւ մեզ որպէս կամք մեր էր, այլ պանդխտութեամբ կացաք ի միասին ժամանակս ինչ։

Արդ, հայցեմք ի ճաշակողացդ յայսմ սեղանոյ յողնօրէն և ախոր-

ժահամ հանդերձելոյ, և աղաչանս բազմապիսիս մատուցանեմ՝ յիշատակել զմեզ և զվերոյ ծանուցեալքդ, հանդերձ ծնօղօք մերովք և հարազատօք, ի մաղթանս ուղիղս և ի պատկանաւոր խնդրուածս և սեռն սիրով՝ ի միտս բարիս. որք հանդիպիք սրմա կարդալով կամ օրինակելով և կամ սակս մասին ինչ տեսանելով՝ ներուհն և թողութիւն խնդրեցէք բազում յանցանաց իմոց, աղաչեմ զձեզ, զի կար մեր այս էր։ Որով և դուք եղիջիք դրեալ ի մատեանս կենաց վերին դպրութեանն, ամէն, եղիցի, եղիցի։

Դարձեալ, յերեսս անկեալ աղաչեմք զմանկունս սուրբ եկեղեցւոյ, որք ուսանիք կամ գազափարէք և կամ մասին սակս սմա պատահիք, վասն սիրոյն Քրիստոսի յիշեսլիք ի բարին Քրիստոս զհոգևոր զհայրն իմ և զուսուցիչ զՄատթէոս քահանայ, որ բազում աշխատութեամբ եւ չարչարանօք կոկեաց զթուղթս եւ խազեաց եւ զնիւթն պատրաստեաց, զի եւ դուք անմոռաց դրիք ի դպրութիւնն կենաց, ամէն։

Բ

244 ր Արդ, յանկ ելեալ աւարտեցաւ աստուածային կտակս, որ կոչի Հարցմունք, զի եւթներորդ հատորն ի Տաթև գրեցաւ և Գ. (3)-ն՝ յերկրիս Քաջբերուկոյ, յանապատիս Մեծոփոյ, առ ոտս բազմերջանիկ և երանաշնորհ վարդապետի և վերագիտողի երկրիս Քաջբերուկի՝ Յովհաննէս կոչեցելոյ, և երախտաւոր հօրս մերոյ, որ տածեալ խնամէ զմեզ հոգևորական սիրով և մարմնական պիտոյիւք։

Յայսմ ամի յորում աւարտեաց օգնականութեամբ աստուծոյ հօրին զսուրբ խորանս լուսոյ Տիրամօր աստուածածնին, և կարկեալ եղեն անօրէն և չարահնար աղանդն այլազգեացն գարշելի, որ ոչ կամէին զշինութիւն սրբոյ տաճարիս։ Զոր և պահեսցէ զսա տէր աստուած երկայն աւուրք մինչ ի խորին ծերութիւն անտլէկօծ կենօք, և զյիշատակ սորտ Քրիստոս աստուած պահեսցէ հաստատուն և անշարժ մինչև ի կէտ պայմանի այսմ կենցաղի, եղիցի, եղիցի, ամէն։

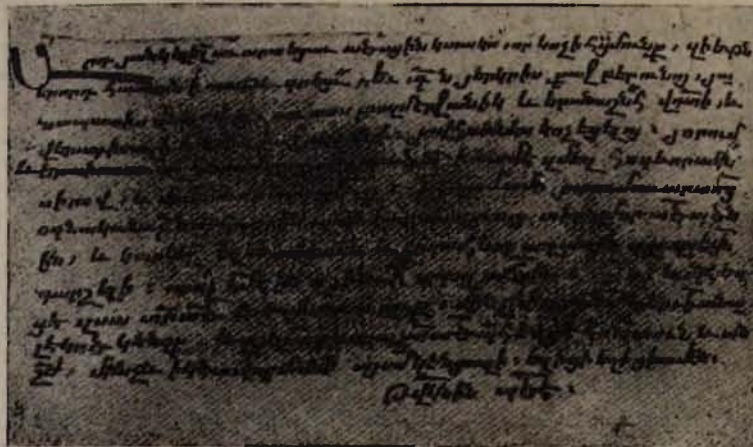
Թվականին ՊԾԷ. (1408)։

Գ

280 ս Զտարտամս ի բարեաց գործոց և զվարանեալս ի յամէն կողմանց, զմեղուցեալ գծողս զԹումայ թափառականս, ո՛վ սուրբ եղբարք, յիշեցէք... և զծնօղսն մեր՝ զհանգուցեալսն ի Քրիստոս։ Այլ և զհոգևոր հայրն իմ և զուսուցիչ զՄատթէոս քահանայ, հանդերձ ծնօղօք և ամենայն մերձաւորօք արեան յիշեցէք ի Քրիստոս, և աստուած զձեզ յիշէ ամէն, և զիցի։

[Այլև զհարազատ եղբայրն իմ զՅովհաննէս քահանայ յիշեցէք ի Քրիստոս, որ ի ՊԶԹ. (1430) Թվականիս փոխեցաւ ի Քրիստոս և բազում երախտիս ունի ի վերայ մեր, և տէր Յիսուս զձեզ յիշէ, ամէն, եղիցի]։*

* Փակագծերի մեջ առնված վերջին պարբերութիւնը ավելացված է Թովմայի կողմից, ավելի մանր տառերով, ձեռագրի գրչութիւնից և Գ. հիշատակագրութիւնից տարիներ հետո՝ 1430 Թվականին։

նկ. 5. Թովմա Մեծոփեցու ինքնագիրը:

դ

275 Բ Յայսմ վայրի հանդիպելով մեզ ի սուրբ ուխտս Վաղանդնու, գո-
լով մեզ ի սուրբ ուխտէն Նւստաթէի, և տեսաք զկսկիծ և զաղէտ
փոքր՝ երիցուս Ներսիսի Որոտնեցոյ, հանգոյ տէր աստուած զնա ի
դասս սրբոցն:

ե

282 Բ Աւաղ աղետիս և դառն կսկծիս, զի ի սոյն օր հանգեալ ի Գրիստոս
Օգրէկն ի ճանապարհին, և թաղեցաւ ի սուրբ ուխտս Վաղանդնու, և
յեռանդեան օր երկոքին որդիք պարոն Բուրթելին, և տեսաք սուգ, զոր
ոչ է իմ տեսեալ, և աղէկիզիմ յամենայն օր վասն մեծ պտտուհասիս,
որ ի ներս կամք:

Տէր իմ Յիսուս, վասն անյիշաչար գթութեան քո բարձո զպա-
տուհասս:

զ

289 Բ Արդ, պատմեմ յայսմ վայրի զաղէտ տարակուսանաց և կսկծի,
Զի վասն բազմութեան մեղաց մերոց եզև շարժ ի վերայ երկրի, զի
հաստատութիւնք երկրի դըղրգեցան, և կարծր բնութիւնք վիմաց պա-
տուեցան, և բազում դիակունք մեռեալ դտան, և ամ մի ի ման
երկիրս շարժեալ: Եւ մինչ ի յայս տագնապի կայաք՝ եկն մահ տա-
րածամ ի վերայ երկրիս [ի Զուղայ և ի Շամբն],* և այսօր եղբայր
Սմբատին պարոն Բուրթել՝ հանդերձ որդւովք իւրովք՝ հանգեալ ի Գրիս-
տոս, և որդի Սմբատին, և այլքս՝ անթուելիք են: Եւ ով կարէ պատմել
զձայն կանացեաց՝ կականալիւր և աղիողորմ, զի ամենեքեան որդեկո-
րոյս եղեն՝ որք և այրի, զի նախախնամութիւնն աստուծոյ ծաղկաքաղ
առնէ զընտիրս ի մանկանց հաճելոց:

* Փակագծի մեջ բերված բառերը գրված են լուսանցքում:

Եւ վասն այն զքօղս մերկանան,
 200 ր Պատուեն զժածկ || ոյթս զարգի,
 Փետտեն զհերսն և խզեն զվարսն անխնայելի,
 Նստին ի սուգ ի տան մթի,
 Որպէս օրէն է սգաւորի,
 Եւ փոխանակ յորգան սգեստի՝
 Սեաւ զգենուն՝ գոյն տխրալի,
 Մարտմը ծեծեն զկուրծս սրտի
 Բախեն զերեսս ի յապտակի,
 Հեղուն արտոսր անչափելի,
 Յորգ և առատ նման գետի.
 Եւ ոչ կարեմ պատմել աստի
 Զաղետ, զկսկիծ, զվայ և զըճչիւն այս գաւառի,
 Զոր ես ինքնին աչօք տեսնում
 Ու ի միջի կամ յամէն ժամի,
 Եղբարք իմովք՝ Մարգարէ վարդապետի,
 Եւ այլոցեօքն, որ են ի վանքն Ստաթէի.
 Եւ վասն այս տարակուսի
 Եւ զշիւարանաց թուղթս մնաց ի միջոցի.
 Բարերար տէր ե աստուած՝ խնայեա ի գինս արեան քո միածնի
 Եւ թողութիւն արա սոցա,
 Որք եկին և այժմ գան ի յառագաստ քում հարսնարանի:

78

ՔԱՂՈՒԱԾՈՅ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ,
 ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 3030

Գրիչ՝ Յովանէս
 վայր՝ Տաթև

360 ր ...Արդ գրեցաւ սուրբ և գերամբարձ աւետարանի քաղուածոյս
 ի լուսաւոր բանից Մատթէոս գլխոյ, յարմարեալ և աշխատասիրեալ
 Գրիգորի տրի վարդապետի, ի սուրբ և ի գերահռչակ ուխտս և յտկա-
 նաւոր աթոռս Շատաթէի սուրբ առաքելոյս, ընդ հովանեաւ սուրբ
 Նշանիս, Աստուածածնիս, և սուրբ Լուսաւորչիս, և այլ բազմտհանգէս
 սրբոցս աստ գումարելոց, ի տեղապահութեան աթոռոյս վերոյսա-
 ցելոյ վարժապետին Գրիգորի, և իշխանութեան տեղոյս մեծատոհմի
 Սեպտի. հարազատով Բուրդիլ՝ ի տէր փոխեցելոյ, ձեռամբ ապիկար
 և թարմատար գրչի Յովանիսի, զոր գրեցի ե ստացայ գոյիւք և աշ-
 խատութեամբ անձին իմոյ, յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, ի թվիս
 Հայոց եւթն և տասն յորեք[ւե]նի և վեցից թուի ($17 \times 50 + 6 + 551 = 1407$),
 ի գառն և յետին ժամանակի...*

* Շարունակութեան (11 տող) ձախ եղբը պատուած է, պահպանված մասից պարզ
 երևում է, որ հետաքրքրական ոչ մի նորութիւն չի հաղորդում:

ՔԱՐՈՋԳԻՐԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՑ

Երևան 3023

Գրիչ՝ Յոհաննէս
Վայր՝ Սիւնիք

440 ա . . . Արդ, գրեցաւ գիրքս քարոզից ի վա[նս | | | ոյ, ընդ հո-
վանեաւ սուրբ եկեղեցեացս՝ սուրբ Կարապետիս, և սուրբ Սաե[փա-
նոսիս, և՝] Գրիգորի Օձահալած, ձեռամբ Յոհաննիսի վարդապետի և
հետ | | | վասն անձին իւրոյ և յիշատակի[չ], որ բազում աշխատու-
թեամբ կտր | | | և վշտաւք, և իմ յոյժ ց[անկացայ սմ՝]այ և առ-
եալ զխնդի[ր | | | ք գրոցս անմխիթարելի սգի հետ. (հանդիպե-
ցմք) ի պ | | | անիրաւութեամբ հեծել տարեալ տէր երկրիս Սմ[բ]առ
անուն | | | ունգացեալ, և մեր ական ունելով գալոյ խաղաղութեամբ
ի մէջ գ | | | , զոր զլտց ե զաղաղակ իմ և զազգականաց իմոց միայն
տէրն գ[իտէ՝ | | | ութիւն մեր և զկսկիծ, զոր աէր Յիսուս զրեցցէ
զնա ի գիրն կենաց և արքա[յութեանն արժա՞ն]իս արասցէ, և զձեզ
աղաչեմ յիշել ի տէր բոլորիւ սրտիւ:

440 բ Այլ ե ծնողաց իմոց և ազգականաց թողութիւն շնորհեսցէ տէր
սխալանաց նոցա: Այլ և զձեզ աղաչեմ, յիշման արժանի առնէք զհայրն
իմ զԽորիշխան, և զմայրն մի զՀանաթ, և զհօրեղբայրն իմ զԹորիս,
և զմիւս հօրեղբայրն իմ զՀարպէկ՝ փոխեցեալն ի Գրիստոս, այլ և
փոխեցեալ ի սմին ամսի Բ.* (2) հօրեղբաւորդիք իմ ի Գրիստոս՝
Թուլթաւիշ և Բալշաիշ անուամբ, և այլ բազում, զի Բ. (2) քոյրք
իմ ամսով մի յառաջ՝ է. (7) տղեցով և գստերով մեռան, զի այսմ
ամի մահ տարածամ շարժեցաւ ի վերայ աշխարհի, զտղայոց վերջք
արար, որ բերանով չէ պատմելի, ի քսանէ, ի երեսնէ, ի յսնէ թէ
մին տղ[այ] մնաց՝ ԺԵ. (15) տարոյ ի վեր, պակաս՝ մեռաւ, զոր
աղաչեմ յիշման արժանի առնէք զննջեցեալսն մեր ե աստուած զձեզ
յիշէ:

Այլ ե զիս Յոհաննէս գրիչս ե զեղբայրն իմ ի վաղուց հանգուց-
եալ Վելի անուամբ յիշման արժանի առնէք:

Արդ, վարդապետն մեր Գրիգոր բայբունապետ, որ հսկի յաթոռ
վարդապետութեան և աթոռակալութեան Սիւնեաց վիճակիս և բան
իմաստութեան և քարոզութեան | | | ամենայն աշխարհս Հայոց
տարածեալ և բազում աշխատութեամբ և ջանիւք Հայոց ազգին լոյս
բանից | | | և լինել, զի մինչ ի յայս ժամանակս ոչ կայր Քարոզա-
գիրք մեզ, և սորա Բ. հատոր [Քարոզագ]իքք շինեալ, որ զտարին կա-
տարէ և այլ տօնից կրկին և երեքկին և այլ [ևս] առաւել, զոր տէր
Յիսուս ըստ աշխատանաց նորա և ըստ յուսոյն հատուցէ, ամէն:

| | | տիբէր աշխարհիս մեր Յուսուփ անուն թուրքման և այսմ
ամէ | | | յաղթահարեալաց՝ ճաղաթին, որ եկեալ ի վերայ սորա՝

* Բ.-ից հետո նկատվում է նաև մի այլ տառի հետք, որը նմանվում է Ծ.-ի. դեմ-
վարանում ենք որոշել թիվ է այդ, թի ինչ որ բառի մաս:

թոռն Թամուրին կոչեցեալ | | | Աբու-Բաքր], և Յուսուփս տիրէ Թագաւորութեան | | | ի Թվականիս Հայոց ՊԾԶ. (1407)-ի, մարտի ամսոյն ի ԻԵ. (25), մայիսի ամսոյն Թ. (9).*

80

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4818

Հետ. ստացող՝ Դաւիթ

282 ա ... Արդ, ես Դաւիթս գնեցի զսուրբ աւետարանս ի հազար և ի հարիւր դրամ, ի հալալ արդեանց մերոց, ի Թվ. ՊԾԶ. (1407), Թուսնէն և իւր եղբայրն՝ զաւետարանս ծախեցին Դաւիթին՝ Գորգոյ որդոյն, Բաճաւին, և Բրեճիմն, Հանաւն, Ումարն, և Թագիկն, և Սաճազն, և Յոճանէս երէց վկա են:

81

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Թորոս Աղբար», Բ, էջ 303—304, Կամախ, Թագէոս առաքեալի վանք

Նվիրաբերող՝ Մովսէս երէց
վայր՝ Աւագ վանք

Առաջնորդութեամբն աստուծոյ ես՝ Մովսէս երէցս, եղի զսուրբ աւետարանս յԱւագ վանքն, ի յիշատակ ինձ և հաւրն իմոյ մղտեսի Ամիրապէի, և ծնողին իմոյ Ասլան-Մելիքին, և երէցկոջն Ուստիանէ, և որդւոյ իմոյ Անանիա դպրին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց անշնչելի յիշատակ...: Ի Թվ. ՊԾԶ. (1407) ...:

82

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԵՐԳՈՅ ԵՐԳՈՅՆ,

ՎԱՐԴԱՆԱՅ ՎԱՐԳԱՊԵՏԻ

Երևան 1181

Գրիչ՝ Յովանէս

77 բ Ի Թուականիս Հայոց ՊԾԶ. (1407) գրեցաւ գանձս աստուածային, որ կոչի Երգ երգոց, որ է սուրբ սրբոց.

Ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի

Յովանիսի մտաց յոռի,

Ի խնդրոյ եղբոր մեր սիրելի,

Որ խաչատուր անուն կոչի,

* Ողջ հիշատակարանը մաշված է, 440 թերթի աջ եզրը ներքեից՝ 5—6 տառի չափով պատռված է, որի պատճառով անընթեռնելի են մնում մի շարք բառեր: Թվականի հիշատակութեամբ տողը, որն անչափ եղծված է, էջի ցածում ընդօրինակել է ձեռագրի նորոգող Աղուկեցի Պողոսը, 1780 թվականին:

Որ և խնդրող եղեր բանի,
Գանձի և անգին մարգարտի,
Քեզ ի տեառնէ հոգի շնորհի,
Գիտութեան և երկիւղի,
Տալով քեզ զգոյսալ յամենայնի
Գնել ըստ բանին տէրունի,
Բայց դու յիշեալ զբանն Յիսուսի,
Ձոր է գրեալ յիւր մատենի
Իւր սիրելի աշակերտի՝
Գլուխ ամենայն պատուիրանի
Ջսէրն դրել սերտ ի սրտի,
Եւ զայն անկեղծ, անխղելի,
Գու ընթերցիր զինքն ի յոճի
Եւ կատարեալ գործով բարի,
Եւ զիո յիշեալ ի սուրբ սեղանի,
Յորժամ լինիս տեառն առաջի,
Եւ քեզ նոյնն հատուցի
Այժմ ե յաւուրն ապագայի.
Եւ նմա փառք յամենայնի,
Անցեալն, յաժմուս և յապառնի:

Բ

Գրիչ՝ Յովսէփ

...Արժանաւորեալ տէր աստուած մեր զքահանայս զԽաչատուր աստուածարուխ շնորհաց... և ախմար գրչիս՝ սուտանուն քահանայիս Յովսէփի, որ միայն զանունս ունիմ և զգործս ոչ, որ ի յաչս մարդկան երևիմ գեղեցիկ, բայց յետոյ՝ գոյլ եմ յափշտակող:

83

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑՄԱՆՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՅԻՈՅ

Երևան 918

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Երուսաղէմ

351 Բ Կատարեցաւ Գիրք Հարցմանցս եռայմեծին Գրիգորի ռարուն-
եացն պետի, Հայոց մեծ հոետորի... ձեռամբ յոգնայմեզ և անպիտան
Կարապետ սուտանուն արեղայի, ի յաստուածայկոխ և յերկնտանգէտ
մայրաքաղաքս Երուսաղէմ, ընդ հովանեալ սուրբ Գողգոթայիս և աս-
տուածընկալ սուրբ գերեզմանի, յորում ամի կացի անարժանս սպասա-
ւոր և լուսարար այսմ երկրորդ երկնի, ըստ ներող և երկայնամիտ մար-
դասիրութեանն աստուծոյ ձեռնարկեցի այսմ համառաւտեալ աստուա-
ծայշունչ գտակի, նոր պարգեաց հոգոյն շնորհողի հայկազեանս տոհմի,
ոչ թէ հմուտ գոլով գրչութեան արուեստի և կամ ուսեալ ընաւ, որ-
պէս և յայտ է ի գործս, այլ տեսեալ իմ զհոգեբուխ վտակս զայս
յոյժ փափաքեցի սմայ և հայեցեալ տեսի, զի ոչ ուստէք գոյր հնար

ստանալ զսա, և կամ առն ճարտարի վասն իմ փոխարկել զսալ: Ապա, հայցեալ իմ ի սուրբ և յաստուածընկալ գերեզմանէս, և ես ինձէն ձեռնարկեալ գրեցի տխեղծ և դողդոջ մատամբս: Արդ, յերես անգեալ մոխրայթաւալ դիմօք աղաչեմ զդասս լուսեւրամ կրօնաւորաց և աշ-
 352 ա խատասէր բանայսիրաց, որք օգտիք ի սմանէ || կամ օրինակէք յիշեցէք զտարայկուսեալս մեղօք և մոլորեալս մտօք զԿարապետ արեղայս Վրացաւանցի, և զծնողս իմ՝ զհայրն իմ զՍտեփաննոս քահանայ, և զմայր իմ զԽրմգ-Խաթուն, և զխակայկոտոր եղբայրն իմ զԴաւիթ դպիր՝ զվերայփոխեալսն առ Քրիստոս, և զքոյրսն իմ զԱմեն-Տիկիցն և զՔնքուշն, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն և զերախտաւորս՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն: Եւ որք սրտի մտօք յիշէք զմեզ և դուք յիշեսջիք ողորմութեամբ ի պարգեատուէն բաբեա[ց, զի մե]ծ ջան մեր և յոյս այս էր, [այ]լ յիշատակ չունիմ յաշխարհի քան զայս գիրքս, որ ձեր միջնորդութեամբ կու հայցէ ողորմութիւն յտոատ պարգեողէն: Եւ թէպէտ գիրս ե արուեստս անհաւանելի է, բայց բանքն յոյժ պիտանի է, և ի մէջ սուրբ Յարութեանս, ի դրան աստուածընկալ սուրբ գերե[զ]մանիս գրեալ է:

Կատարեցաւ ի թվ. ՊԾԶ. (1407), ի փառս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ԴԺՈՒԱՐԻՄԱՅ ԲԱՆԻՑ
Ի ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԳՐՈՅՆ ՅՈՐԱՅ, ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Ծրեան 1115

Հեղինակ՝ Գրիգոր Տաթևացի

123 Եւ ժողովողն մեկնութեանս է վանական վարդապետն՝ աշակերտ Մխիթար վարդապետի, որ Գոշ անուանի, և է սա վարդապետն վարդապետաց, և վարդապետաց՝ Ներսէսի, և նա Եւսեբիոս վարդապետին, որ և Յոնանեմու Որոտնեցւոյ՝ լուսավորչին մերոյ, որոց յիշատակն աւրհնութեամբ եղիցի, ամէն:

Արդ, ես վերջինս ի ծնունդս եկեղեցւոյ, Գրիգոր մականուն խնդրող բանի, որ ի վաղուց հետէ փափագէի բոլոր մեկնութեանս Յորայ: Եւ ի թուականութեանս Հայոց ՊԾԷ. (1408) ամի եկեալ մեր յերկիրս Քաջրեմունի, և ձմեռեալ ի հրեշտակաբնակ վանքս Մեծոփոյ, ի սպասու դամբարանաց վարդապետացն սրբոց: Եւ ընթերցմամբ հաւաքեցի զդժուարալոյծ բանս Յորայ և զմեկնչաց նորա, այլ և սակաւ ինչ լուծումն Առիստակիսի և Գէորգեայ ի խրատս գրչութեան, ընդ նմին և զքաղաածոյ մեկնութեանն Յովհաննու աւետարանչի, և ընծայեցի ի պատիւ սուրբ տեղւոյս ուսումնասէր անձանց՝ ուղղադաւան մտաց, և ի գլուխս բաժանելով վասն մտաւոր տեսութեան և ի զարդ ուսման ի պէտս բեմասացութեան և ի խրատս զբուցատըրութեան:

Այդ, եթէ գտցի ինչ ի սմա ըստ հաճոյից խնդրողաց՝ տեսան շնորհք, և թէ ոչ՝ և այնպէս շնորհք, և պակասն փոքրընկալ անաւթոյս մերոյ ներեսցի:

Որ և լուսաւոր վարդապետին մերոյ Յովնանեմու Որոտնեցւոյ ի սմա մասն բարեաց յիշեալ եղիցի, և մեզ աշխատողաց բազում և անթիւ սխալանաց թողութիւն յեղբայրասէր կամաց ձերոց հայցեսցի: Որ և մեզ յուսողաց և ձեզ յիշողաց ողորմութիւն տեսան հասարակեսցի, ամէն:

Այլ և աղաչեմ զմտերիմ գաղափարաւորս գրել զսակաւ յիշատակս մեր, և դուք գրեալ լիջիք ի գիրն կենացն յաւիտենից, ամէն, եղիցի:*

* Ձեռագիրը եթէ ինքնագիր չէ, ապա ընդօրինակված է անմիջապէս հեղինակի օրինակից, աշխատութեան զրուցման կամ հաջորդ՝ 1409 թվականին:

172 Բ էջում պահպանվել է մի հիշատակագրություն՝ Շիրեցաւ ի թվիս ՊԾԷ. (1409), Յունիս ԺԴ. (14)՝ որը սակայն վերաբերում է ձեռագրի Բ. մասին, ուր գտնվում են քերականագիտական մի քանի երկեր:

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՅ

ԾՐԼԱՆ 7502

ԳՐԻԶ՝ Յակոբ Ասպիսընկցի
ՎԱՅՐ՝ Տաթև

ա

115 Բ ԵՆ ԵՍ Յակոբ անուամբ պետի,
Օրինաւոր գործով թերի,
Մականունս Ասպիսընկցի,
Այրի հոգի ու ողորմելի,
Ի դամբարանէ գառագեղի,
Նսեմացեալ երեկոյի,
Բախեմ զդուռն ողորմածին
Միջնորդութեամբ ընթերցողիդ,
Եւ հանդիպող այս կտակի,
Ներածութեամբ սոյն սոփերի,
Ջի տացես զտէր ողորմին
Ջնկանակ երիս հացին,
Խոստովանել երիս անձինս
Անցեալ մեղացն և ներկայիս,
Որպէս զցաւդ առաւօտին,
Ի յհոգիս իմ ծարաւի,
Կամ զսառն ամառայնի
Ձայն աւետեաց ինձ լսելի,
Որք պաղատիք վասն իմ առ տէր
Ի թողութիւն մեղաւորիս,
Ըստ իս և ձեզ մասն լիցի
Մաղթողական բան նուիրիս:

Եւ զայլ ամենայն արեանառու մերձաւորսն և զերախտաւորսն
առհասարակ, որք ձեռնատուք եղեն ի հոգևորս և ի մարմնաւորս, աս-
տուած ողորմի նոցայ, ամէն, և որոց զամէն ասեն:

Գրեցաւ ի վանքս զՍտաթև, յերկրիս Սուրենաց, առ ոտս հանճա-
րեղ և բանիբուն վարդապետի Գրիգորի, և յիշխանութեան պարոն
Սըմբատի որդոյ Իմանիկի, որոց յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի, ամէն:

Թիւն ՊԵՆ. (1408), յայս ամի Ղաթա-Յուսուֆ էառ զԱռաքաիման՝
Թավրէզ:

բ

28 Բ Աղաչեմ զհանդիպողդ յիշեա առ Քրիստոս զՅակոբ գծողս և ան-
մեղադիր լեր, զի անհմուտ էի գործոյս, վասն սիրոյ արարի:

գ

128 ա Ով զմեզ անհատնգիստ արար Քրիստոս յիւր միւսանգամ գալուստն
անհանգիստ առնէ զինքն:*

* Այսպիսի մանր հիշատակագրութիւններ կան նաև 56ա, 59բ և այլ էջերում:

Գրիչ՝ Արիստակէս
Վայր՝ Աւագ Վաճէք

- 316 ա ... Գրեցաւ եղանակաւոր տառս, որ կոչի Մանրուսուհիս ի լաւ
և յընտիր աւրինակէ, որ էր հարմարած առաջին երաժշտապետացն
սուրբ ուխտին Արքակաղնոյն, զոր էր բազում տշխտութեամբ աւր-
ըստաւրէ աւուրն դասն գրած, լի ամենայն արհեստիւ, զոր առեալ
316 բ զնոյն աւրինա || կեցի ձեռամբ իմոյ՝ անիմառտ գրչի և յոյժ մե-
ղապարտի Արիստակիսի, ի մեծախոտ և ի հրոշակաւոր անապատիս,
որ կսչի Ավագ Վաճէք, ընդ հովանեաւ սրբուհոյ Աստուածածնին, և
սրբոյ Կարապետին, և սրբոց Առաքելոցն, և ի յառաջնորդութեան
սուրբ ուխտիս գերիմաստ քաջ հեռետորին և տիեզերալոյս վարդա-
316 ա պետին մեծին Գէորգեա, բազմ || երախտ սուրբ հաւրն իմոյ և վար-
ժապետին:

Զոր ի յայժմուս սա ընդրեցաւ,
Որ յընթանուրբս ծանուցաւ,
Ծագաց ի ծագս երևեցաւ,
Գարծանք Հայոց ազգիս եղաւ,
Շնորհաւք փրկչին սոյն յարգեցաւ,
Որ և հոգւոյն աման գտաւ:

- Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, ոյք հանդիպիք սմա ուսանելով և
316 բ կամ աւրինակելով, յիշեսցիք զվերոգրեալս, նա || և զիս ես, և
զծնաւդսն իմ, և զեղբայրսն, և զամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկեն-
դանիս և զհանգուցեալսն ի Բրիստոս, զոր և աղաչեմ զձեզ, զի հայ-
ցեսցցիք ի Բրիստոսէ կենդանեացն զբարիոք կենցաղավարութիւն՝
ի կամս տեառն գնալ, և ննջեցելոցն խնդրելով զթողութիւն յանցա-
նաց: Եւ անմեղադիր լինել մեզ, զի այսքան էր կար մեր, և թէ լի-
317 ա նի պակաս կամ աւելի, զպակ || ասն դուք լցէք և զաւելորդն ի բաց
հանէք և թողէք զմեզ առանց բամբասանաց, զի ոչ եթէ ըստ հմտու-
թեան արհեստիս փութացա զսա <ո> քերդել, ոչ, այլ ի կարեկցու-
թիւն հոգեւոր և համշխրակ եղբաւրն մերոյ, նորընծա և շնորհազարգ
ծաղկին և սպասաւորաւդ զանգին մարգարտին, սրբասնեալ կրաւնաւո-
317 բ րին Աւետիքիմ, զոր տէր աստուած վայել || եալ տացէ զսա նմայ՝
խաղաղական կենաւք և յամերամ ժամանակաւ, խորին ծերութեամբ:
Այլ և յիշեսցիք զբազմերախտ և զհոգեւոր ծնաւզն սորին՝ զերաժշտա-
պետն մեր, զպատուելի և զհեզահոգի զսրբասնեալ կրաւնաւորն՝ զտէր
Սաճալ սպասաւոր բանի, իւրայաւքն հանդերձ, որ զաւրինակն պար-
318 ա գեհաց մեզ երկրորդ անգամ, և այս երրորդ, զոր շնորհ || եաց յա-
ղաքս հոգեւոր զաւակին իւրոյ Աւետիքիմ՝ շնորհազարգ կրաւնաւորին,
և ետ զսա մեզ գրել առ ի վայելուհի անձանց իւրեանց և ամենայն
արեան մերձաւորաց:

**Այլ և աղաչեմ զիս յիշեցիք, զամենայն երախտաւորսն իմ՝
զհոգեորսն և զմարմնաւորսն, ընդ դրելոցս նաև զիս ևս՝ զանիմաստ
ԼՇԿԶՄԿԶՄԸԺԻԺԷՄՍ,*** զհայր մեր, որ յերկինս ասելով վասն
ինձ՝ ըա[զ]մամեղիս:

318 Բայց եղև զբաւ սորա ի յութհաբուր թվականի և յիսուն և եւթն յաւելարդի (1408), ի յամսետնն մայիսի, յաւր համբարձման Գրիստոսի, զոր և մեք [և] դուք լինիմք արժանի տեսանել զպայծառութիւն այն հրաշալի, ամէն, ամէն և եղիցի:

Ո՛հ, ո՛հ դառն ժամանակիս, դարձեալ աղաչեմ, դի անմեղադիր
լինիցիք, զի շաղգամով մալէզն* և կորեկէ ճաթն օգնական եզև մեզ
310 Ի գրելն: ॥ Է՛, վայ ու եղուկ ասեմ հազար բերան, երկոյտասանցս և Յ.
աւելորդօքս կամ ի դեգերման և խիստ փողիման, վայ, չիք ունամ
յառաջիկան մինչ ի հասանելն իմ կէտ կոչման, | | | | | *****
| | | | | ** | | | | | * | | | | | ***** | | | | | ** | | | | | ***

F

141բ ... Նայ և դժադկոցս գլ'աբղանս յիշեա:

87

U H E S U P U I

«Արարատ», 1905 թ. էջ 716, Մշտ. ս. Կարապետ

Գերութիւնից ազատող՝ Դաւիթ Մշեցի
վայր՝ Մուշ

... Ես նուստատ Մշեցի Դավիթ երէցս ի դառն ժամանակին, որ
այլազգիքն նեղէին զազգս քրիստոնէից, ևս առաւել զհոչակաւոր
ուխտն զսուրբ Կարապետ Տարնունյ. և նոքա ի չքաւորութենէ՝ բերեալ
գրաւին այլազգեաց: Եւ յիշեցի թէ՛ Երանի որ ունիցի զաւակ ի
Սիոն, և ընտանեաց նորա յերուսաղէմ, և իմ ի հալալարդեանց տվի
Մ. (200) դեկան, և թափեցի զսուրբ աւետարանս, և վերստին գար-
ձուցի ի ս. Կարապետ յիշատակ ինձ, և նախնեաց իմոց, և զաւակին
իմոյ Յովամէսիւն, և կողակցի, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց:
Որք ընթեռնոյք գԴավիթ քահանայս յիշեցէք ի Քրիստոս, և որ յիշե՛
ինքն յիշեալ լիջի առ Քրիստոս, ամէն: Ի թվ. Հայոց ՊԾԷ. (1408),
որ թափեցի:

* Փոխարինյալի բաժկազրով կարգացում է Վարդա դերտակէտա, այսպէս՝ Լ→Ք (տասնավորի փոխարէն՝ միավոր), Շ→Բ (հարյուրավորի փոխարէն՝ հազարավոր), Կ→Ո (տասնավորի փխ. հարյուրավոր), Զ→Ղ (հարյուր. փխ. տասն.) Մ→Ս, Կ→Զ, ԻՃ→Խ, Զ→Ը, Մ→Ս, Ն→Տ, Ժ→Ա, Զ→Կ, Հ→Է, Մ→Ս, Մ→Ս:

**** Այսուհետև պատրաստված կերակուր:**

*** Գծակետային ծածկադրով կարգացվում է Շիրստակէսս:

Խմբագրող՝ Գրիգոր Մերեճցի Խլաթեցի*
վայր՝ Յիպմայ վանք

[Այդ, որք և կամիցին ի խընդիր գիւտի իմաստից ընթա-
նալ մարմնական և կամ հոգեկան մասանց՝ յանձին բարձեալ կրիցեն
զամենայն տաժանմունո, զի թերևս հասանիցեն ի տենչանս փափա-
քանացն որում ըրադանայցեն, որպէս և է տեսանել յաստուածային
անձիս մերոց առաջնորդացն, որ զամենայն կիրս մարմնական գնա-
280 ցից ի ըաց ընկեցին առ նըսլատակ վերին կոչմանն ընթանալով] հա-
սանել առ որ ցանկային ի բազում ժամանակաց, և զամենայն ժամա-
նակս կենաց իւրեանց առ նա համբարձեալ զուշ մտաց՝ բեւեռեալք ի սէր
նորա և կարգեալ հաստատեցին առ ի սլաշձառու թիւն նոր Սիոնի տաւնս
և կանոնադրութիւն ժամուց և տղօթից՝ առ ի ձգել զամենեսեան ի սէր
աստուածային պաշտաման՝ է զի ներբողական գովասանութեամբ զար-
դարեցին զմայր մեր զսուրբ եկեղեցի, և երբեմն ի ձայն արկեալ երգէին
զերգս աստուածային և ուսուցանէին հարք որգւոց և վարդապետք
սշակերտաց, զի մի մտացունք լինիցին երախտեաց աստուածատուր
պարգեւաց արարչին մերոյ աստուծոյ: Յայս փափագ և ես՝ տրուպս ի
կարգաւորաց և յետինս ի բանասիրաց՝ անւամբս Գրիգոր պիտակաբար, և
թըմբընալս ծուլութեամբ ի տիղմս մեղաց և անընդոստ մըրափած, մեծաւ
տաժանմամբ ի հոգս անկեալ ժողովեցի զպիտանի գանձերս և եդի կար-

* Գծվար է հաստատապես որոշել, թե որ թվականին է ավարտել Գրիգոր Խլաթեցին
Ժն—Ժէ դարերում այնքան տարածված «Գանձարան» կոչվող ժողովածուի հավաքման,
իմրագրման ու լրացման աշխատանքները:

Սուրհ հիշատակարանում մանրամասնորեն խոսվում է ժողովածուի նպատակների
ու կազմության պարագաների մասին: Ուստի հնարավոր է ենթադրել, որ այս հիշատա-
կարանը հենց Գրիգոր Խլաթեցու «Գանձարանի» ինքնագիր օրինակի հիշատակարանն է, և
որ այդ ժողովածուն պատրաստվել է Թովմա Մեծփեցու և նրա աշակերտների՝ Մաթէո-
սի, Պետրոսի և Սահակոսի խնդրանքով: Սակայն կարելի է կարծել նաև, որ վերոհիշյալ
անձինք խնդրել են Գր. Խլաթեցուն ընդօրինակել արդեն գոյություն ունեցող ու ճանաչ-
ված ժողովածուն, նրա խմբագրումից տարիներ հետո: Անկասկած է սակայն, որ այս հի-
շատակարանը գրվել է Ղարա-Յուսուֆի և նրա որդիների իշխանության ժամանակ (այսինքն
Թագաւորութեան նետողաց Ղարա-Ուսուֆին և որդոց նորին), ուրեմն 1408—1420 թթ.
միջոցին:

Հիշատակարանը տեղադրում ենք 1408-ի թվադրքում նկատի ունենալով նաև հե-
տևյալը: Նույն այս թվականին, Յիպմայի վանքում, լաո ոտս գերիմաստ և երանաշնորհ
և արդիւնական հեռետորի Գրիգոր վարդապետի (Խլաթեցու)՝ Յովանէս անունով մի գրիչ
ընդօրինակել է Խլաթեցու խմբագրած նույն այս «Գանձարանը», և իր հիշատակարանի
սկզբի մասը բառացիորեն արտագրել է այս հիշատակարանից (տես հանրագ հիշատակա-
րանը): Պետք է ենթադրել, ուստի, որ «Գանձարան» ժողովածուն իր այս հիշատակարանով
արդեն գոյություն ունեն 1408 թվականին:

Յովանէսի հիշատակարանի համապատասխան տողերը հնարավորություն են տալիս
նաև վերականգնելու այս հիշատակարանի սկզբի մասը, որն այժմ բացակայում է ձե-
ռագրից:

զաւ ի միում տըփի զասացեալս ի հոգեկիր արանց յառաջնոցն և յետնոցս, որք արժանի եղեն պարգեւաց հոգոյն սրբոյ և ասացին զանազան ոճով ի կերպ և ի գոյնս ձայնի, ի կարգ և ի շարս բանի՝ զանազան եղանակաւ, ի պայծառութիւն սրբոյ եկեղեցւոյ և ի զըւարճութիւն մանկանց նոր Սիովնի, որ աւրըստաւրէ գեղգեղեալ փոփոխին ի վառս աստուծոյ և ի պատիւ սրբոց նորա:

Արդ, այսոցիկ ցանկացող եղեալ բարեմիտ և սրբասէր վարդապետն Թուլ(մա) և իւր մտերիմ և համակամ աշակերտքն՝ Մաթեոս, Պետրոս և Ստեփաննոս, և եառն գրել զսա եռտփսփագ և սիրատարփ ոգով:

289 Բ Եւ ես՝ անարգս Գր[իգոր], զտկարութիւն անձին մոռացեալ, սկըսայ և յաւարտ հանի նոցին աղօթիւք և բարի կամաւք ստացողաց սոր[ա]: Եւ արդ, գրեցաւ սա ի վա || նս Յիպնայ, ընդ հովանեաւ ամենազաւր սուրբ Նշանի ե կաթողիկեայ սուրբ Ստեփանոսի, հանդէպ սըրբարար ծովուն, ուր մանր ձկունքն ելանեն, յամս թագաւորութեան ազգին նետողաց Ղարա-Ուսուֆին և որդոց նորին:

Արդ, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ և կամ աւգտութեամբ ինչ իւրիք, յիշեցէք ի միտս բարիս և ի պատկանաւոր խընդրւածս զվարդապետն Թուլմա, և զմտերիմ եղբարս նորա՝ զսրբակրտուն արեղայսն՝ զՄաթեոսն, զՊետրոսն և զՍտեփանոս՝ քըւերորդի վարդապետին: Նաև զթարմատար մեղսամած գրիչս Գրիգոր, և զծնողսն իմ, ե զուսուցիչսն: Եւ որք յիշէք զմեզ յիշեալ լիջիք և դուք ի Գրիստոսէ աստուծոյ մերոյ:

89

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 3540

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Յիպնայ վանք

ա

287 Գ Փառք ... որ ետ կարողութիւն տկար ոգոյ Յովանիսի սուտանուն կրանաւորի, որ անուամբս միայն եմ ձեւացեալ և ոչ գործովս, ըստ այնմ, որ ասէ՝ Մարմնովս արտաքուստ պճնիմ և անձամբս երփնիւ ճային ճանաչիմ, հասանել յաւարտ լուսայիզձ տառիս, յամի ՊԾԷ. (1408) թըւականիս մերում:

287 Բ Արդ, որք և կամիցին ի խընդիր գիւտի իմաստից ընթանալ մարմնական և կամ հոգեկան մասանց, յանձին բարձեալ կրիցեն զամենայն տաժանմունս, զի թերևս հասանիցեն ի տենչանս փափաքանացն, որում բաղձանայցեն... Յայս փափագ և ես տրուպս ի կարգաւորաց և անարժանս յարժանաւորաց Յովանէս ազազուն և փցուն գրիչ՝ մեծաւ տաժանմամբ և եռատարփ յաւթարմամբ գրեցի զմարգարտաշար բանս իմաստուն և հոգեկիր արանց ի վարժումն կրթութեան և ի խրատ ուսման մանկանց Սիոնի, ի սփ[ոփ]անս մըտաց բա-

նասիրաց և տաւնասիրաց անձանց, մանաւանդ ի սէր սիրելեաց աստուծոյ և ի պայծառութիւն սուրբ եկեղեցւոյ:

Եւ արդ, գրեցաւ սա ի գաւառիս ի վանք Յիպնայ, ընդ հովանեաւ ամենազաւր սուրբ Նշանիս, և սուրբ Ստեփանոսի նախավրկայիս, և այլ բազմագումար սրբորոցս, որ աստ կան հաւտքեալ, և առոտս գերիմաստ և երանաշնորհ և արդիւնական հեռետորիս Գրիգոր վարդապետիս, ի փառս Քրիստոսի աստուծոյ:

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպեդ այսմ գանձարանիս, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթըս ձեր զվերոյասացեալ վարդապետն Գրիգոր և զամենայն արեան մերձաւորսն իւր, ամէն: Դարձեալ 258 ա աղաչեմ զուսափայլ սրբոյ Սիոնի մանկունքդ, || որք հանդիպիք այսմ աստուածային աւոյս յիշեցէք ի միտս բարիս զհարազատ եղբայրս իմ զՎարդան զ[սաչ]ընդուս կրաւնաւորս, որ բազում փափաքանաւք և ըղձամար սրտիւ ետ գրել զստ ի վայելումն անձ[ին] իւրոյ և յիշատակ բարի ծնաւդաց մերոց Պաւղոսի և Խուքիի, և հօրեղբօրն մեր Մաթէոսի, և ամենայն արեան մերձաւորաց մերոց, ամէն: Այլ և զորովայնէ ընտրեալն և նախ քան զարտաքսողութիւնն զսրբեալն և զմաքրեալն՝ զԳուրիս սրբասէր կրաւնաւորն, և զծնաւզսն իւր զԹովմայ քահանայն, և զմայրն, և զամենայն արեան մերձաւորսն յիշեցէք...:

Բ

34 ա Արդ, ես վերջինս ի մանկունս եկեղեցւոյ Յովանէս կրօնաւոր, որ անուամբս միայն եմ ձեացեալ և ոչ գործով, բստ այնմ որ ասէ՝ Մարմնովս արտաքուստ պճնիմ և անձամբս երփիւ ճային ճառաչիմ: Արդ, ստացա զուսայիղձ տառս յիշատակ բարի հոգւոյ իմոյ, և ծնողաց իմոց Ամիրիցն, և հոգեւոր հաւրն Մարտիրոսիցն, և մաւր իմոյ Մամթաթուցիցն, և եղբարց իմոց Ֆառուխշիցն և Խորշիցն, և քերց իմոց Առամելիքիցն, Նաղմաթիցն, Հռադնիցն, և Ստեփանոսիցն՝ փեսային, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց մերոց: Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք այսմ գանձարանիս եղանակելով կամ աւրինակելով յիշեցէք ի մաքրափայլ և յիշնաբացիկ յաղաթս ձեր զվերոյգրեալքս ի սմա...:

90

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՐԱԾՈՑ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԱՐԵՒԵԼՅԻՈՑ

Երևան 6399

Գրավական վերցնող՝ Խաչատուր

1 բ Զայս Արարածոց մեկնիչս ես՝ Խաչատուր ս[արկաւա]դ գրօկան առի սուրբ Երրորդութեան [եկեղեցւոյ] Աստուածատուր իրիցվէն, ՊԾԷ. (1408) տէր, Օգոստոս վկայ, տէր Եսայիցն [վկայ]:

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 921

Գրիչ՝ Սարգիս,
վայր՝ Մեծոփայ վանք.

ա

367բ ...Արդ, գրեցաւ աստուածային այս մատենան ի յաւարտումն կատարման եւթնևտասներեակ յորելնին և յաւելեալ ութերորդ ամի յարեթական տոմարի, որ է ՊԾԸ. (1409): Եւ արդ, փոքր մի համառաւտեցից զսկիզբն գրոցս, թէ ուր գրեցաւ և զխարդ, վասն զի գնացաք մեք ի ծառայութիւն և յաշակերտութիւն մեծ և յազթող և քաջ ախոյանին հաւատոյ սուրբ ընտանապետին Գրիգորի՝ անձինք ժԲ. (12). և ոչ հանդիպեցաւ մեզ ըստ կամաց մեր, վասն ոչ դիպելոյ ժամանակին. և ոմանք ի մեծագոյն եղբարց իմոց անդ ստացան զսուրբ գիրս զայս: Եւ արդ, անտ եղև սկիզբն գրոցս, և գրեցաւ Գ. հատորն ի վանք Ստաթէի. եւ անտի քա[յ]քայեալ ցրուեցաք, և եկեալ յերկիրս Քաջքերուն, որ կոչի Արճէշ, ի վանքս Սուհար, որ կոչի Խառաքաւա. եւ աստ գրեցաւ Բ. հատոր գրոցս, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ շիրմի բազմերախտ հօրս մերո և մեծ հռետորին Սարգսի: Եւ յազդմանէ հոգւոյն սրբոյ վասն իւրիք ինչ պատճառի եկն մեծ վարդապետ և երկրորդ լուսաւորիչն յերկիրս Քաջքերունի, ի սուրբ վանս Մեծոփոյ, և վասն աղաչանաց մերոց, զի ժողովեցան առ նա ամենեքեան՝ քահանայք և տանուտէրք, և լալով և աղաչելով արգելցին, և ասաց գաս՝ զմեծ նահատակն Յոր, և զԽրատն գրչութեան, և զաստուածաբան աւետարանն Յոհաննու, և արար այլ ևս լուսաւոր բացայայտութիւն սոցա: Եւ են ժողովեալ առ ոտս սորա անձինք ճԿ. (160) արեղայ և Ը. (8) վարդապետ և այլ միակեցունք: Եւ տրամութիւն մեր զոր յառաջուստ ունէաք՝ յուրախութիւն եղև, և զոր յայնժամ ցրուեցաք՝ այժմ ժողովեցաք, և այլ ևս աւելի: Եւ աստ եղև կատարումն՝ ընդ հովանեաւ երկնահանգէտ և նորաշէն, մեծարգոյ ուխտիս Մեծոփոյ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Յակոբիս, և սուրբ վարդապետի զերեզմանացս, առ ոտս մեծ վարժապետի, քաջ հռետորի և անյաղթ փիլիսոփայի՝ արթուն անուն Գրիգորի, արարողի այսմ սոփերի արգասաւորի, որ իբր զարեգակն պայծառ փայլէ ի մէջ Հայաստանեայց եկեղեցոյ, և լուսաւորէ իմաստութեամբ և գիտութեամբ առհասարակ զամենեկեան՝ զմերձաւորս և զհեռաւորս, և կարկէ զբերանս երկաբնակ:

հերձուածողաց: Ջոր և տացէ զսա տէր աստուած եկեղեցոյ իւրում եր-
 388 ա կայն աւուրբք՝ մինչ ի խորին ծերութիւն, ամէն: Եւ ի խան || ութեան
 պարոն Ուսփին: Ձեռամբ անարհեստ և անիմաստ, սխալագիր գրչի,
 ամենավերջ և նուաստ ոգի անձին Սարգսի, ըստ յօժարութեան կա-
 մաց և ոչ ըստ գործոց հոմանուն անուամբ և ոչ փաղանուն գրոց
 աշակերտի, զոր ես ինձէն ստաց[այ] զսա դատախազ՝ տարտամ առողս
 տաղանդին, ի յիշատակ բարի իմում անձին հիքականի, զի եմ լը-
 ցեալ բազմազան մեղօք, և որոց գթասցին ի կեանս մեր: Այլ և հօրն
 իմ Մարտիրոսի, և հօրեղբօրն իմ Կիրակոսի, և մօր իմոյ Թամբաի, և
 հոգևոր մօր իմոյ Զրմուրի, նաև քեռոյն իմոյ Բախշաիշի, որ յայսմ
 ամի փոխեցաւ ի Բրիստոս, և հօրաքեռոց իմ Խաթունի և Ջուլաբի, և
 մօրքվեր իմոյ Մարթի, և հօրքվերորդոյ իմոյ Յովանիսի, և ամենայն
 արեան մերձաւորի իմոյ, ամէն: Նա ե հաւատարիմ և երկիւղած աս-
 տուծոյ պարոն Գորգի և ամուսնոյ իւրոյ Խաթունի, որ սակաւ աւուրս
 հանգաք առ նոսա, նաև արժանեացն աւրհնութեան աստուածաշնորհ
 և երախտաւոր վարժապետացն մերոց՝ Սարգսի և Վարդանի, այլև զիս՝
 զախմարս և զյետինս, որ ոչ եմ ի կարգի եղբարց իմոց, այլ անհա-
 մեմատ նոցա և համեմատեմ զիս ընդ սոսա, այլ թէպէտ ոչ եմ ի
 կարգի նոցա, տյլ յիշեմ զիս ընդ նոսա, որ են աւագ և երէց ամե-
 նայն իրօք ուսումնասիրեալ անձանցս՝ Թումայի, Մկրտչի,* և Ղազարի,
 և Մելքիսէթի, և երկու Մկրտչի, և միւս Թումայի...:

Եւ սխալանացն և անարուեստ գրոյս մի մեղադրէք, զի կտր մեր
 այս էր, մանաւանդ յիշել աղաչեմ զվերոյասացեալ և զսիրելի եղբայրս
 իմ զՂազար՝ գողջամիտ և զուշիմ աշակերտեալ բանին կենաց, որ գե-
 ղեցիկ կազմեաց զգիրքս զայս:

Բ

289 ա Ջտարտամս ի բարեաց գործոց և զվարանեալս ի յամէն կողմանց՝
 զմեղուցեալ գծողս զՍարգիս Թափառնականս, ո՛վ սուրբ եղբարք, յիշե-
 ցէք ի զենել գառն ե ի յօրհնեալ բաժակն: Եւ զծնօղսն մեր՝ զհանգու-
 ցեալսն ի Բրիստոս: Այլ և զհայրն զՄարտիրոս, և զհօրեղբայրն իմ զԿի-
 րակոս, որ պատուհասամա՜հ եղև, և զմայրն իմ զԹամբա, ընդ նոսին և
 զհոգևոր մայրն իմ Զմրութ, որ յայսմ ամի արեգի ԺԴ. (14) փոխեցաւ
 ի Բրիստոս, և զայլ արեան մերձաւորսն իմ առհասարակ յիշեցէք ի
 Բրիստոս...:

* Հաւանաբար այս Մկրտչի գրչին է պատկանում Բաքվի Վ. Ի. Լենինի անվան
 Կենտրոնական Գրադարանի հայկական բաժնի՝ № 1 ձեռագրի միջին մասը, որի բովանդա-
 կությունն է Գր. Տաթևացու Քարոզգիրքը: Քարոզներից մեկի վերջում Մկրտչիը թողել է
 հետևյալ անթվական հիշատակագրությունը. «Ի Մեհեկի ԺԾ. զմեծ բաբունապետն (խոսքը,
 անշուշտ, Տաթևացու մասին է) ի սուրբ ուխտէս Մեծօփու կու տանէին ի Տաթև, և մեծ
 տրամութիւնք եհաս մեծի և փոքու, այլ ողորմութիւնն աստուծոյ եհաս յօգնութիւն,
 Յովանէս վարդապետն երեք գրերթաւագն և գրքիստոնեայ տանուտեարքն ամենայն և
 արգելեց, և եղև ուրախութիւն մեծ վարդապետաց և աշակերտաց ամենեցուն: Յիշման
 արժանի առնէք զսուտանունս Մկրտչիս:»

Ամենայն հաւանականությամբ այդ հիշատակագրությունը նույնպէս 1409 թվակա-
 նից է:

92

Մ Ա Շ Տ Ո Ց

Երևան 902

381բ Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զվերջին ստացող սուրբ մաշթոցիս զԹումայ ըրարունայպետ վարդապետն, որ առեալ ի հալալ ինչից իւրոց եդ ի գուռն Մեծոքայ սուրբ Աստուածածնին. լաւ պահողն աւրհնին ի յաստուծոյ և ամենայն սրբոց: Թվին ՊԾԸ. (1409):

93

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

Երևան 7629

39բ Ո՛հ, ո՛հ, ո՛հ, ձայն լալոյ առի և ձայն սգոյ և ողբալոյ. ի դեկտեմբեր ամսոյ ԺԱ. (11) զտէր Աւետիքն նահատակեցին. մեր ազգիս արեգակն էր և խաւարեցաւ այսօր. Եւ այս բանս եղև ի Թվիս ՊԾԸ. (1409), պատկեր աւրն չորեքշաբթի: Ջապիւրատ գրչակս յիշեսցիք, որ զգիրքս գրեցի ի վայելուճն զաւակին իմոյ՝ Յոնանիսին:

94

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՂԾՎ 137. սյուն, 293—295, Մուսի քաղաքի Թաղի Երեց Խորան եկ. 15

Գրիչ՝ Յոնանէս

վայր՝ Մոկս, ի գիւղն Կազբանց

...Ջոր և փափաքեաց մեծահաւատն և սիրողն սրբութեանց Թաղէն քահանայն՝ առաքինութեան սրբոց և փառաց նոցա. այլ և տեսեալ զգառն ժամանակս, զի պահանջուին անաւրինաց խստանայ ի վերայ քրիստոնէից, և միշտ և հանապազ ի հոսման և ի ծորման է աշխտրհ ամենայն, և ոչ երբեք հանդիպի դադարման. և ետես զի ինչք պակասեն, ստացուածք յափշտակին՝ ստացաւ զաստուածունակ աւետարանս յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնողաց իւրոց՝ հօրն որ Վարդան կոչի, և մօրն իւրոյ Թամարա, այլև որդոց իւրոց Աստուածաբոյ, որ տարածամ հասակաւ փոխեցաւ առ Քրիստոս, և Յոնանէս սարկաւագին, որ ժառանգելոց է զսա, զոր և վայել[ել] տացէ սմա Քրիստոս, և քերցն իւրոց՝ Մինասին և Նազիւթունին, և եղբարցն իւրոց՝ փոխեցելոց առ Քրիստոս աստուած՝ Ղուկասին և Հէրապետին, և ամենայն արեան մերձաւորացն:

Արդ, որք հտնգիպիք այսմ աստուածախումբ տառիս, յիշեցէք ի Քրիստոս զԹաղէն քահանայն և զկենակիցն իւր...:

Եւ արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ մեղապարտ գրչի Յոնանիսի, ի գաւառ Թրաւկա, որ Մոկս կոչի, ի գեղն Կազբանց, ընդ հովանեաւ սրբոյն

Թումայի առաքելոյն, Այն անեղական պահապան լինի նոցա ե ողորմեսցի ամենայն ննջեցելոցն նոցա, ամէն, զի յայս դառն ե ի նեղ տարիս զմեզ կերակրեցին: Քրիստոս աստուած զնոսա կերակրէ իւր անմահական հացիւն:

Այլ յիշեցէք ի Քրիստոս զանպիտան գրիչս Յոնանէս սուտանուն քահանայ, և ծնողն իմ՝ զՅակոբ և զՄիւնա, և զեղբարսն իմ զՍարգիս և զՄարաիրոս քահանայ, և զհաւրեղորորդին իմ զՊետրոս քահանայ, ե ծնաւդսն իւր զԹումայ և զԳոննար, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Գարձեալ, կրկին մաղթանաւք աղաչեմ զօրրողքդ աստուածային տառիս յիշել յերկնարացիկ յաղաւթս ձեր զԹադէոս քահանայ, զի որպէս զաղքատ շրջի ի դրունս ողորմածացդ, զի դուք յարարչէն խնդրէք զթողութիւն մեղաց մերոց, և ծնողաց իւրոց Վարդան և Թամարա, և ամենայն արեան մերձաւորացն, ե որ սրտի մտօք և անբեկ բառով աստուած-ողորմի սուէ՝ աստուած նմա ողորմեսցի, ամէն:

Գրեցաւ ի Թւականիս Հայոց ՊԾԸ. (1499), ի ընտիր և ի ստոյգ օրինակէ կիլիկեցւոց, զի թէպէտ և գիրս խոշոր է, բայց բանիւ ճոխ է, և դուք անմեղադիր լերուք, զի կտր մեր այս էր...

95

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՀՅՎ 236, սյուն. 569-500, Մոկսի Անճըղանց Թաղի ս. Աստուածածնի եկ. 2

Գրիչ՝ Յոնանէս
վայր՝ Մոկք

...Արդ, կատարեցաւ աստուծախօս և տիեզերաքարոզ աւետարանս ի յերկիր որ Մոգս կոչի, ընդ հովանեաւ եկեղեցւոյ սուրբ Վարդան զօրավարի, ի խնդրոյ պատուական և աստուածասէր քահանայի Թումայի, որ ստացաւ զաստուծային գանձս ի յարդար վաստակոց իւրոց և [ի] վայելումն մանկան[ց] սուրբ եկեղեցոյ: Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք սմա, թէ օրինակէք ի լաւ ե ընտիր օրինակէ, ե թէ կարդայք, յիշեցէք յերկնարացիկ յաղաւթս ձեր զերջանիկ ե հրաշալի մշակն եկեղեցւոյ զԹումայ քահանայն, և զեղբայրն իւր Ստեփաննոս, և զծնաւդսն իւր զՎարդան և զՄարեմ, և այլ ամենայն [հ]անգուցեալսն իւրեանց...

Դարձեալ, յերեսս անկեալ աղաչեմ զձեզ սուրբ դասք քահանայից յիշել Բարսեղս (°) անարժանս Յոնանէս գրիչ, որ ձեռնամուխ եղա ի սա, և զծնողսն իմ զՅակովբ ե զՄիւնա: Այլ սխալանաց և խոշորութեան, աղաչեմ, անմեղաւոր անել, զի կտր մեր այս էր...*

* Հիշատակարանն անթվական է. տեղադրում ենք նույն Յոնանէս գրիչի 1409 թ. գրած հիշատակարանին կից:

Գրիչ՝ Դանիել
վայր՝ Աղթամար

484 ա . . . Զօր յայսմ ժամանակիս, որ բռնացեալ ունի զաշխարհս ազգն
Իսմայէլեան և նեղեն զազգս քրիստոնէից անիրաւութեամբ և ոչ իրա-
ւամբ: Արդ, ի յայսմ դառն և վշտաբեր ժամանակիս երևեալ աստուա-
ծասէր և բարեպաշտ տանուտէրն Յովաննէս, և ելեալ ի խնդիր այսմ
աստուածային անկողոպտելի տէրունական գանձուցս, և ետ գրել
զսուրբ գիրքս զայս, որ անուանի Տաւնական, ի հալալ և յարգար
վաստակոց իւրոց, վասն զի կայ ի սմա գրեալ տունքն տէրունակա-
նաց, ընդ նմին և պատմութիւնք և վարք և չարչարանք և ճգնու-
թիւնք սրբազան առաքելոցն, և հոգիացեալ հայրապետաց, և վսե-
մակտն վարդապետաց, և բարեպաշտ ուղղափառ թագաւորաց, և ամե-
նայն տաւնախմբութիւնք, զոր տաւնեն ընթանբտկան ուղղադաւան
եկեղեցիք | | | գրեալ | | | վարդապետութիւնք | | | ընթեռնուն
յտուորս [ազ]ուհացիցն և յարութիւն փրկչին, զոր մեծ փափաքանաւք
ետ գրել զսա Յովաննէս տանուտէրն յիշատակ անջինջ հոգոյ իւրոյ, և
ծնողացն Ավրաիմ և Թ.սեմ Եթուսիմ, և կենակցին Մարգարտիմ, և հան-
գուցեալ տղայոցն Կիրաւիսիմ և Ստեփանոսիմ և Թադէոսիմ, և կենակցին
Շաւշայիմ, և որդոյն Աստուածաբարիմ, և Թանգիսթուսիմ, և քվերն
Գուլմիլիքիմ, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ կենդանեաց և հան-
գուցեալք: Եւ ետուն զսա նուէր և ընծայ ի գուռն Հաւրգոմու սուրբ
Աստուածածնին, որ հանապազ հրճուին սովաւ սպասաւորք սորա՝ ըն-
488 բ տրեալ քահանայքն, և անմոռաց յիշմամբ յիշեսցեն | | * զՅովան-
[նէս], և զծնաւդքն, և զկենակի[ի]ցն, և զորդիքն, և զեղբարքն, և զազ-
գքն ամենայն:

Եւ արդ, ես՝ ամենամեղ և անարժան ծառայ ծառայիցն աստու-
ծոյ Դանիել անարհեստ գրիչ, յանձն առի տկար անձամբ և ծանրա-
բեռն մեղաւք, տգէտ գիտութեամբ և անիմաստ մտաւք, անմոլտ
դրոց գիտութեան և անվարժ արուեստիւք, յանդգնութեամբ ձեռնար-
կելով ի մեծ գործս յայս, ոչ ըստ իմում արժանաւորութեանս, այլ
ապաւինելով յամենակարող զաւրութիւն պարգևատուին, որ տայ առա-
տապէս և ոչ նախատէ, բազում և մեծ աշխատանաւք հասուցի զսա յա-
ւարտումն յաստուածաբնակ կղզոջս Աղթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ
Խաչիո և սուրբ Նշանիս, ի թուականութեանս Հայոց ՊԵՐ. (1409), ի
հայրապետութեան տէր Դաւթի . . . :

Բ

200 բ . . . Ընդ նոսին և ինձ ողորմեա՝ բազմամեղ Դանիել գրչի, և իմ
ծնաւդացն՝ Կարապետ քահանայի, և եղբաւր նորին Զաքարիայ փիլի-
սոփայի, և ամենայն ազգականաց իմոց. . . :

* Երկու տող պատուած է:

97

Մ Ա Շ Տ Ո Ց

ՍՅՀ, հտ. Ա. 79, էջ 101.

Գրիչ՝ Սարգիս
վայր՝ Զեթուն

279 ... Արդ, գրեցաւ զսուրբ տառս Մաշթոցի
ի քաղաքի Զեթունն կոչի,
Ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի
եւ սուրբ Սարգսի զօրավարին,
ի թվին ՊԾԸ. (1409).
Ձեռամբ Սարգսի մեղաւք լցեալ և անբարի,
Ես մեղաւորս ամենայնի,
Երես դնեմ ձեզ ի գետնի,
Յիշե՛լ զգծողս այս տառի՝
ՉՍարգիս անուն մեղաւք ի լի,
Եւ զծնողսն իմ ըստ մարմնի,

98

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Երևանդէմ 1105, Մ.Տ.Մ.

Գրիչ՝ Ղազար
վայր՝ Աւագ վանք

Ձեռագիրս գրվել է յայտաջնորդութեան սուրբ ուխտիս մեծ վար-
ժապետիս մերոյ Գէորգեայ, ի գաւառէն Դարանաղեաց, որ և առաջ-
նորդ է սա վանից Աւագ կոչեցեալ, ընդ շքով տիրամայր սուրբ Աս-
տուածածնին և սուրբ Առաքելոցս և սուրբ Կարապետիս: Գրիչն է
Ղազար կրօնաւոր:

99

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի Ճ Ա Ռ Ի Ց

Երևան 039

Գրիչ՝ Յոհանէս
վայր՝ Սամսոն (*)

408 Բ Թվ. ՊԾԸ. (1409):

... Շնորհաւք ամենակալին աստուծոյ սկսա և ողորմութեամբ և
աւգնականութեամբ նորին յանգ ելեալ կատարեցաւ յոյժ պիտանի և
աւկտակար գիրքս այս, որ է բուրաստան ծաղկաւետ, և դրախտ
409 ւ ամ[ենա]լի պտղովք, ի յիշատակ || Գրիգոր իրիցուն, և դեռաբոյս զա-
ւակին իւրոյ Մինաս սարկաւագին, և Մելիք-Թամուրին, և Եղիարին,
և Աւագ-Պարոնին, և քուերցն իւրեանց Մարիանէին, և զծնողսն իւ-
րեանց, որ ի Դրիստոս հանգուցեալ են զԽուրմա-Խաթուն, և զտաւան
իւր զԳրիանէն, յորժամ կարդայք և լուսաւորիք յիշեցէք և թողութիւն

խնդրեցէք ամենեղուն... տէր Պետրոս վարդապետի, որ է գաւառա-
409 ր պետ Սամխունի և սրբոյնոյ Աստուածածնի || և Գէորգի զաւրավալի,
արագահաս յաւր ատենի, յորոց հերձուածք խլին. արմատաքի...
և զգրողս իմ արժանի՝ մեղապարտ և անպիտան Յոնանէս սուտանուն
քահանայի... և ով որ զմեզ յիշման առնէ արժանի, և իւր մեղացն
թողութիւն լինի...:

100

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Երևան 2783

Խմբագիր՝ Գրիգոր Վարդապետ

ա

32 ա | | զաստուածային աւրհնութեանց արժանաւորսն՝ զՔաղէտն
և զՄաթէոսն, և զքոյր նոցին զայրի Քաղուհին արժանիս արասցէ Քրիս-
տոս սրբոց պսակին, ամէն, և զԳրիգոր գրեթոզ՝ պիտակ անուն վար-
դապետ, որ ժողովեալ է զգիրս աւրինացն աստուծոյ և համառատել
ի մի զլինելութիւն արարածոցս և զծննդոցն ի փառս արարչին
արարածոց՝ հաւր և որդոյ և հոգոյն սրբոյն, Յելիցն Ադամայ ի դրախ-
տէն մինչ ի վախճանն Մօսէսի ԳՌ. և էՃ. ու ԻԶ. (3726) ամ է. եւ
ի մահուանէն Մովսէսի մինչ ի Քրիստոս Ռ. ու ԳՃԿԸ. (1468) ամ է.
եւ ի Քրիստոսէ մինչ յայս, որ գիրքս գրեցաւ Ռ. ու ԳՃ. և ԺԱ. (1411)
ամ է, զի ՊԾԸ. (1409) ամին գրեցաւ:

բ

34 ա Ողորմի ստացողի գրոցս՝ համեստ ե հարկեւոր տիկնոջն Աննային,
և իւր ծնողացն Աղւոր տիկնայ և Թօղանին, և զաւակաց նոցին՝ Փօլա-
տին և Մուրապին:

101

Տ Օ Ն Ա Յ Ո Յ Ց

Առ Կ. Երևան, Մ.Տ.Մ.

Գրիչ՝ Ալեքսիանոս

վայր՝ Երուսաղէմ

124 բ Փառք... գրեցաւ տաւնացուցս ի սուրբ Երուսաղէմ... ի թվականիս
մերո[Պ]ԾԸ.* (1409*), ձեռամբ անմիտ Ալեքսիանոս անուամբ արեղայի...:
Ո՞վ եղբարք, ժամանակս էր վերջի ու տեղս էր խիստ դժար, մահա-
սիս, որ ինձ ընկեր էր, խիստ կաշկաշան էր,** անմեղադիր լերուք
սղալութեան:

* Հարյուրավոր թվանշանը գիտավորյալ քերած է եղել: Մ. Տեր-Մովսիսյանը, հնա-
դրական տվյալների հիման վրա, ձեռագիրը համարել է ԺԵ. դարի ընդօրինակություն,
գրանից պիտի եղբայրացնել, որ ջնջված թվականը եղել է ՎՊ (800), և ձեռագիրն ընդօրին-
ակվել է 1400 թվականին:

** Իմա «հոգացող», «ծիծաղող» էր: Մեքենադրված է այսպես՝ «խիստ կաշ կաշ
անէր(»):

ԺՈՂՈՎԱԾ ՈՒ ՄԵԿԵՆՈՒԹԵԱՆՑ

Նրեան 2690

Գրիչ՝ Ղազար

94 =

Արդ, ես կորուսեալ եղկելիս և թշուառականս Ղազարս անպիտան, որ փոյթ յաւժար եմ ի զանազան չարիսն և ծոյլ ի բարիս, յերեսս անգետլ աղաչեմ զրարունգ բարի, և երանելի վարդապետ ճշմարտութեան, և քանոն ուղղութեան, քաջ պլուքտիկոս և իմաստուն սոփեստես տէր Գրիգոր* արթուն անուն՝ զքեզ, քո սրբազան դասուց աշակերտութեդ, պաղատիմ ե խնդրեմ, որ վտղտեղացեալ ե զտգիտացեալ տիղմս տաղտկալի ոչ անտես առնես, այլ միոյ ողորմոյ արժանի առնես զխոր խոցեալս, և սղալանացս և անարհեստ և խոշոր գրիս անմեղադիր առնես, քանզի կար տկարիս այս էր,**

ՔԱՐՈՋԳԻՐԲ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Նրեան 2075

Գրիչ՝ Թովմայ Մեծոփեցի
վայր՝ Մեծոփայ վանք

390 ր

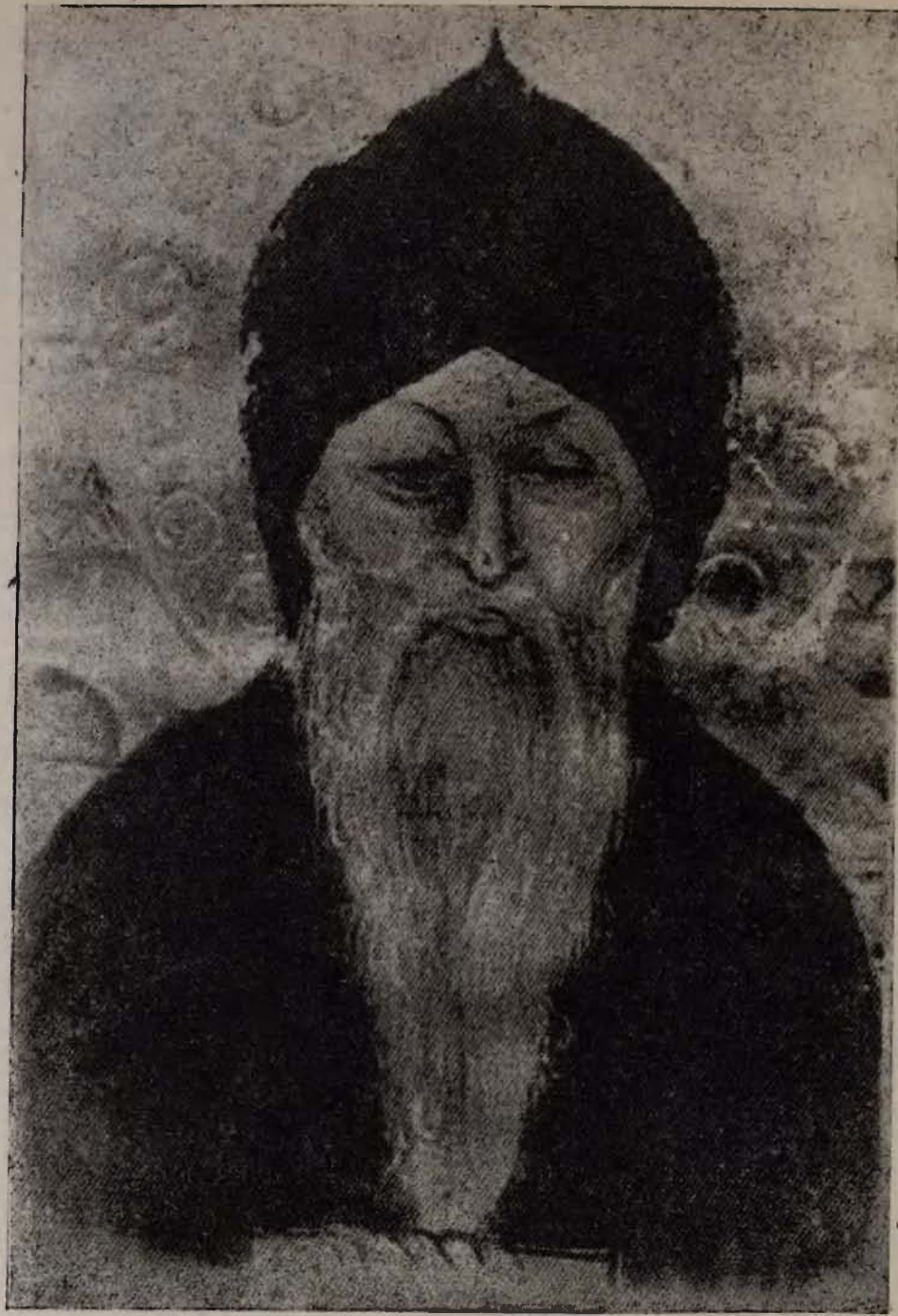
... Արդ, ի յամի ծննդեան փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի հազարերորդի չորսհարիւրերորդի և երեքտասան թիւ յաւելեալ ընդ նմին, և ի թվականիս Հայկազեան տոհմիս տուժարի ըստ հոլովման ամաց ՊԾԹ. (1410), գրեցաւ գիրք Քարոզութեանս առաջին հատորի, հաւաքեալ ձեռամբ սուրբ հաւրն մերոյ՝ երկրորդ լուսաւորչի, մեծ վարժապետի, քաջ հռետորի և անյաղթ փիլիսոփայի, արթուն անուն գերապատիւ սուրբ բարունապետի Գրիգորի՝ աշակերտի Յովհաննու Որոտմեցւոյ, որ էր աշխարհաւ Քաջբերուցի, ի կարգէ աստուածաբան վարդապետաց սրբոց՝ երանելոյն Գրիգորի Աստուածաբանի, Կիւրղի

* Ամենայն հավանությամբ ուղերձը հասցեագրված է Գրիգոր Տաթևացուն, ուստի և գրված պետք է լինի մինչև նրա մահվան թվականը, այն է՝ մինչև 1410 թ., կամ ավելի ճիշտ՝ մինչև 1409 թ. գեղտեմբերի 27-ը (տես հաջորդ հիշատակարանի ընդարձակ ծանոթագրությունը):

** Ձեռագրի 2-րդ մասի վերջում կա մի հիշատակարան գրված Սրապիոն բարունապետի ժամանակ, ուստի 1586—1603 թթ. ընթացքում (վարդապետական դավադան ստանալուց մինչև կաթողիկոսանալը): Այդ հիշատակարանի տարեթիվը կեղծված է և ինչ-ինչ նկատառումներով (թերևս ձեռագրի արժեքը բարձրացնելու համար) գործված է ՊԵՆ. (1418):

և Աթանասի, միաբանութիւն զաւանդաց՝ զբանն աստուած միացեալ ի մարմնի, ձեռամբ անաբնետ և անիմաստ, մեզսամած և մառնադեղեւ, սխալագիր գրչաց Թովմայի պիտակ անուն վարդապետի, [և ս]րբասէր կրօնաւորի Յովանիսի, և ամենաւրհնեալ աստուածասէր մանկանն Յակոբայ դպրի, ի յիշատակ բարի իմում անձին հիքականի՝ Թովմայի, և ի յօգուտս խոնարհ և հեզ գրոց աշակերտեալ անձանց և որոց գթացին ի կեանս մեր, մանաւանդ հոգեւոր հաւր իմոյ և ուսուցչի՝ Մատթէոս կրաւնաւորի բազմաշարհար և աշխատողի ի վերայ իմ անարժանի, որ պատրաստեաց զնիւթս քարտիսի, և եղբարւր իմոյ Յովնանէս քահանայի, որ բազում աշխատութեամբ, երթեւեկութեամբ եգիս զթուղթս այսմ աստուածային սոփերի և քրտնաջան աշխատութեամբ կոկեաց զսա, և հօրեղբարց իմոց՝ Մկրտիչ քահանայի և Մկրտիչ միայնակեցի։ Այլ և յիշատակ անջինջ եղիցի սա սուրբ հարցն մերոց երախտաւորաց, մանաւանդ եռամեծին Գրիգորի, արարողի այսմ սոփերի, որ ի սոյն և ի սմին ժամանակի փայլէր ջահն լուսոյ և արուսեակն մեծապայծառ ի նսեմ և ի մօթն գիշերիս, և կամ թէ իբր ճիւղ ի մէջ ողկուզաց ի գաւառին Սիւնեաց, ուստի և համբաւ սորա տարածեալ առ ամենեքում[ր]ք։ Ընթանային ամինեքեան և գային, լուսաւորէին հոգով և մտաւք ի քաղցրաբան վարդապետութեանց սորա, զի առաքելանման բղխէր զշնորհս հոգոյն աստուծոյ, և նա թեքեալ շարժէր զլեզու նորա առ ի վարդապետել զբանն ճշմարտութեան։ Ընդ որս և ես տկար հոգով և ցականեալս գնացաք ի լուր նորա՝ հանդերձ երկոտասան եղբարք, և կացաք առ ոտս նմա ամս Բ. (2)՝ խնամածութեամբ և սիրով նորին։ Եւ յերթորդ ամին, շարժեալ ի հոգոյն ազգմանէ, եկեալ ընակեցաւ յերջիրս Քաջերունոյ, ի սուրբ ուխտս Մեծովիտ, Եւ ժողովեաց բազում վարդապետս և կրօնաւորս, աւելի քան զութսուն ոգիս։ Եւ զամ մի լլման դասիւ վարդապետութեան զամենեւեան լուսաւորեաց։ Երիս գիրս բացայայտեաց՝ զՀամբերութիւն քաջ նահատակին Յորայ, և զԳիրս գրչութեան Առիստակիսի և Մեծին Գէորգեայ, և զսուրբ աւետարանն Յովհաննու։ Եւ եհաս մինչ ի յայն տեղի, որ ասէ՝ Յառաջագոյն քան զտօն զատկին։ Եւ եկեալ սիրելի աշակերտք նորա՝ զո-
391 ա զադան զնա ի գիշերի։ Եւ մեք ելեալ գնա ը ցաք զկնի նորա՝ հանդերձ վարդապետաւք և եպիսկոպոսաւք և գրոց աշակերտաւք, և հասաք նմա յերկիրն Արայրատեան, լալով, ողբով, արտասուօք, աղիողորմ կսկծանօք, և ոչ կարացաք դարձուցանել զնա։ Եւ անդ ետ մեզ հրաման վարդապետութեան։ Եւ մինչ դեռ յսուգաստի պարէաք և հոգով և մարմնով ուրախ էաք, իսկոյն համբաւ մահու նորա խռովեցոյց զմեզ, զի յետ բաժանելոյն մեր ի նմանէ ԼԶ. (36) օր միայն եկաց ի մարմնի, այսինքն՝ վերջին աւրհասն եհաս նմա, որ որջացեալ է ի սկզբանէ ի բնութիւնս մեր։* Աւագ մեծի տարակուսանացս

* Գրեղոր Տաթեացու մահը տեղի է ունեցել 1409 թվականի դեկտեմբերի 27-ին։ Ժամանակակիցներից շատերը, սակայն, հայտնում են, որ նա վախճանվել է Հայոց ՊԵՐ. այսինքն 1410 թվականին։ Այստեղ, ըստ էության, հակասութիւն չկա, որովհետեւ

**Նկ. 6. Գրիգոր Տաթևացու գիմանկարը
(Հանված է Նրեանի № 1203 ձեռագրից, մեծացված է մոտ 2 անգամ)**

և հանկարծահաս թշուառութեանցս, զի մինչև ցայսօր ժամանակի յայտնի գիտէաք, թէ ողորմած է աստուած տառապեալ ազգիս մեր Հայկազնի, բայց այժմ երեւցաւ, թէ բարկացեալ է աստուած ազգիս Հայոց, զի զնա ունէաք հոգեւոր և մարմնաւոր թագաւոր աստուածապարգև, և զնա երարձ ի մեզանէ: Որոյ յիշատակն աւրհնութեամբ եղիցի ի վերայ երկրի և աղաւթք նորա ի վերայ ամենայն աշխարհի: Եւ մեք մնացաք անգլուխ անձն և մարմին առանց հոգոյ, զի աստանդեալ, քոյքայեալ ցրուեցան գրոց աշակերտեալ մանկունք, ոչ ունեւոյ տեղիք ապաստանի և հոգեւոր հանգստեան, բայց միայն զՔրիստոս՝ զյոյսն ամենեցուն:

Դարձեալ, աղաչեմ զամենեւեան սիրոյն Քրիստոսի, որք հանդիպիք այսմ հոգիարուղիս պատգամացս, յիշել զիմս աղկաղկութիւնս ի տէր սրտի մտաւք, ընդ ինև և զհանգուցեալ բարունապետքն մեր՝ զերախտաւոր հարքն մեր ի Քրիստոս Յիսուս՝ զՍարգիս վարդապետ, զՎարդան վարդապետ և զՅովնանէս վարդապետ՝ զհանգուցեալքն ի Քրիստոս: Այլև զմարմնաւոր ծնողքն մեր, զվտղ ննջեցեալքն ի Քրիստոս՝ զՍտեփանոս և զՇամշա մաղթեմ հոգելից արանցդ խնդրել ի Քրիստոսէ թողութիւն մեղաց սոցա: Նաև զհարազաք իմ զՅովնանէս քահանայ, զՅովնանէս, զԱռիստակէս, զԳորգի, զԱմիր-Մէլիք, զՍօլթան-շիւս, և զքեռն իմ, որք օգնական եղեն ի նիւթ սորա, աղաչեմ յիշել ի տէր, առ ի սլանել զսոսա ըստ կամաց իւրոց և թողութիւն մեղաց գտանել ի Քրիստոսէ աստ և ի հանդերձեալն:

Արդ, գրեցաւ սա յերկիրս Քաջբերունոյ, ի սուրբ ուխտս Մեծփնփոյ, ի հրեշտակարնակ կայարանս սրբոց վարդապետաց և ճգնաւորացն առաջնոց, ի դրունս տիրամօր Աստուածածնի և սուրբ Յակոբայ հայրապետի, ի դառն և յանրաբի ժամանակիս, յորմէ սաստկաց-

գեկտեմբերի 27-ը, տարին հունվարի 1-ից սկսելու գեպքում՝ 1409 թվականի վերջին օրերից է, իսկ տարին, ըստ հայկական տոմարի, օգոստոսի 11-ից սկսելու գեպքում՝ ընկնում է արդեն 1410 թվականի տակ:

Գր. Տաթևացու մահվան թվականի ու ամսաթվի, ինչպես նաև նրա կյանքի և գործունեության առանձին գրվածքների ուսումնասիրման համար մեծ արժեք է ներկայացնում նրա վաղըր, գրված հավանաբար Մատթեոս Զուղայեցու կողմից, որ պահպանվել է Երևանի № 6807 ձեռագրի Ծա-Յա էջերում: Մտորե տալիս ենք այդ կարևոր վաղաբանական գրվածքն ամբողջությամբ:

«Ի սմին առևր՝ ի գեկտեմբերի Ի՛շ. (27), ննջումն և հանգիստ երիցս երանեալ քաջ բարունապետին Գրիգորի, աշակերտի Յովհաննու Որոտնեցոյ:

[Մ]քանչեւ յայր աստուծոյ էր աղաւ Հայկազնի, աշխարհաւ կրկնակի՝ ի հայրենական տոհմէ Քաջբերունի և մայրենական ցեղն յԱյրարատ գաւառէ, ի գեղաւանէն Փարպոյ: Ծնեալ յաշխարհին Վրաց, ի յամուրն Թմոք և սնեալ ի ձեռն հարազատ եղբօրն՝ ի տան Թագաւորին Գաւթի: Եւ էր մանուկ գեղեցկատիպ, և ուշիմ, և լի հոգոյն պարգևօք: Եւ յորժամ կամեցաւ մեծ փիլիսոփայն Հայոց Յոհաննէս Որոտնեցին գնալ յԵրուսաղէմ՝ յերկրապարտութիւն սուրբ տեղեցոյն, ետես զմանուկն Գրիգոր յառաջագէմ յամենայն ուսմունս, էառ առ ինքն, և արաբ ըստ հոգոյ որդի, և սնոյց ի բարին, և ուսոյց զամենայն իմաստս աստուածային գրոց և արտաքին սոփեստից: Եւ տաբեալ ի հանգիստ զամբարանի սուրբ Լուսաւորչին, ի Սեպուհ լեռն, և ետ ձեռնագրել սարկաւազ, և յանուն Լուսաւորչին կոչեցաւ Գրիգոր (նրա մկրտութեան անունը եղել է՝ Ուրթուշահ Լ. խ.), և անուամբ

եալ է սուրն իսմայելացոց ի վերայ մեր հալածտնօք, ըստ հառաջա-
անս տեսլեան սրբոյն Սահակայ: Որ ե տատանեալ ծիւիմք ամենա-
ներհակ արկածիւք ի ներքուստ և արտաքուստ, որ ավշութիւն գոր-
ծէր տեսականի և ի միջումն գործոյս: Ի ձեռնտուութենէ հոգոյն աս-
տուծոյ գրեցի և գրել ետու մեծաւ տաժանմամբ և եռափափագ ըղձ-
մամբ զտենչալիս ոգւոյ իմոյ ե յոքունց զգերահրաշ իմաստութիւն
և զոգեշահ, լուսաւոր վարդապետութիւն մեծ հոետորին Գրիգորի հօր
մերոյ, ամենավերջ վիժեալս ի ծննդոց նորին: Եւ ընկալայ զսա սըր-
տալիւր ուրախութեամբ, իբրեւ զտախտակսն նախամարգարէին մեծի:
Եւ հայցեմ յամենայնէ ներումն գտանել սխալանացս, որ աստ գտանի,
որք օրինակաւ և որք պատահմամբ հանդիպելով: Զի թէ օգուտ ու-
մեք լիցի՝ շնորհակալութիւն հոգոյն շնորհաց եղիցի, եւ կաթ աղաւ-
թից ձերոց ցաւդեսցի ի տապան իմ գերեզմանի և սուրբ հօր մերոյ
և ճգնաւորի Յովսէփէս վարդապետի, որ սաղմոսերգութեամբ և աղօ-
թիւք ընոյր զպակասութիւն մեր, և Միթիթար վարդապետի, և Յովսէփ-
նէս գրագրի՝ գրոց աշակերտի, հոգեւոր հարազատի եղբօր մերոյ, և
հարազատի իւրոյ՝ Վարդաճ աբեղայի, նա և Ղազար կրօնաւորի, և սի-
րելի եղբօր Յովսէփի, և այլոց կրօնաւորացս՝ բազմութիւն եղբարցս
391 ա ի Գրիստոս, և եղկելի մատանցս այս վաստակ մտերիմ || և խոհեմ
քննողացդ ի վայելս մեծ և օգտութիւն եղիցի: Զի մի լիջիք բազմիս
առաւղ և սակաւին ոչ տուօղ, որով աւրհնեալ փառաւորեսցի ամենա-
սուրբ երրորդութիւնն անբաժանելի ի ներկայս և յապառնին և յան-
սպառ յաւիտենին, ամէն:

Այլ և զվարդապետն Գալուստ՝ զսիրեյի աշակերտ սուրբ հօրն
մերոյ մեծին Գրիգորի, որ պատճառ եղև մեզ բաղում բարութեան ե
զօրինակն շնորհեաց մեզ յերկրէ հեռաստանէ, աղաչեմ սիրոյն Յիսու-
սի յիշել զնա մաքուր աղօթիւք... հանդերձ կրկին ծնողօք հարազա-
տօք և ամենայն մերձաւորաւք իւրովք, ամէն:

և իբօք ելից զտեղի նորա՝ լուսաւորելով իմաստութեան լուսովն զազս Հայոց: Եւ տարեալ
յժրուաղէմ արար քահանայ, և դարձեալ բերեալ առ դերեզմանն սուրբ Լուսաւորչին՝
արար վարդապետ՝ ազ համեմիչ և լոյս լուսաւորիչ տանն աստուածոյ, և բերեալ յաշխարհն
Սիւնեաց, և զկնի մահուանն իւր ետ հրաման նստել յաթոռ մեծ համալսարանին Նսայեայ
և բարունապետ Հայոց Մեծաց:

Եւ մեծաբեցաւ և պատուեցաւ ի մեծ աշխարհակալէն Թամուրէն, և յորդոյ նորին
Միւրանշայէն. և պատուեցաւ ազգս Հայոց յայլասեռիցն վասն ախորժ և իմաստայեղժ բա-
նից վեհին Գրիգորի: Այլ և արար զիւրս յոգնիմաստք ընդդէմ ամենայն ազգաց, ճշմարիտ
ցոլցանելով զհայք. և արար բան խրատական, և իմաստ և հանճարս, և իմաստնացոյց
զազս Հայոց քան զամենայն ազգս, և ուղղեաց զկարգս և զսահմանս եկեղեցոյս: Եւ էր
անդադար յընթերցումն և ի գրել աստուածային իմաստից, և անձանձիւր ի յաղօթս, և
անպարապ ի ծնրադրութիւնս. աղքատասէր և օտարասէր. առատ ի տուրս աղքատաց, խա-
րաղանազգեստ մարմնով և խոնարհ հոգւով և ծննդական մտօքն. հասակաւ երկայն, զիմօք
պայծառ, տեսակ արժանի զոռոգութեանն, հերօք խարտեաշ, մուրուօք առատ, միշտ պա-
հացող, յոյժ արտասուեղ, պատուող տօնից, սիրող սրբոցն և բանից [նոցա]: Հանդեաւ
երանելի մահուամբ ի վանքն Տաթևոյ ի դեկտեմբերի իէ. (27), և թաղեցաւ ի տօնի մեծ
առաքելոյն Գեորգիսի և Գօղոսի, և եղև դասակից և պատուակից նորին, ի թվին ԳԾԼ.
(1409). ի քառս Գրիստոսի աստուածոյ մերոյ, օրհնելոյն յաւիտեանս, ամէն. որոյ յիշա-
տակն օրհնութեամբ եղիցի, ամէն:

Այլ և զվերոյասացեալ բարունապետն Գրիգորիսս, որ եղև պատ-
ճառ բազում բարութեան, զի ժողովեաց բազում վարդապետք և քա-
հանայք, տածելով զամենեսեան ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ, և թարգ-
մանեաց զիրս ողբշահս և լուսաւորիչս, և ոչ այսչափ միայն, այլ եղև
իրրև զհաւատարիմ լրտեսն Յեսու Նաւեայ, մտանելով յերկիրն պար-
գեաց, այսինքն արձակեաց զմեզ ի բանագրութենէ անիծից սուտ և
ապստամբ կաթողիկոսացն Աղթամարայ, և երեք ազգիս Հայոց զփըր-
կտկան համբաւն և առաջնորդեաց արժանաւորացն մտանել ի միա-
բանութիւն և ի հնազանդութիւն գերադրական և սուրբ աթոռոյն
Գրիգորի լուսաւորչին մերոյ, որ է դուռն և մուտ երկնից արքա-
յութեանն, յայտնութեամբ հոգոյն ի տեսեւեան դիշերոյ, որ է գրեալ
յերկրորդ թուղթն Աղթամար[եցւոց]*, անդ գտանես, և զեղկելիս յի-
շեսցես, ամէն, եղիցի:

Այլ և զաշակերտակից հարքն մեր և եղբարք՝ զՄարգարէ վար-
դապետ, զՅակոբ վարդապետ, զՅովանէս վարդապետ, զմիւս Յովանէս
վարդապետ, զԿարապետ վարդապետ, զՄկրտիչ Նահապետեց, զՄկր-
տիչ Օրբէլեց, զՄկրտիչ Հովսէփ, զՎազար Մանգասեց, զԹովմա, զՂա-
զար Աղթամարցի, և զՄելքիսէդեկ Բերկրցի, և զՍարգիս աղաչեմ յիշել
ի տէր սրտի մտաւք, նա և Յակոբ զպիր և զՅովանէս կրօնաւոր, որ
բազում աշխատութեամբ և չարչարանաւք օգնական եղեն ինձ ի
գրելս, տացէ նոցա Քրիստոս աստուած վարձս ողորմութեան և պա-
հեսցէ ի կամս իւր, ամէն, եղիցի:

Բ

Գրիչ՝ Յակոբ

353 ա Քրիստոս աստուած, բարեխօսութեամբ սրբոց առաքելոց, որ
այսօր ակն ունին առ քեզ, զի դարձեալ գաս՝ մխիթարեսցես զնոսա,
մխիթարեայ, Քրիստոս աստուած, զՇաքարբէկ մահապառ հոգին ի
դասս սուրբ առաքելոցդ, որ այսօր մեզ լո** ծիրան և խնձոր երեն,
և զիս՝ զանպիտոն զՅակոբ դպիրս:

104

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՅԻՈՅ

Երևան 6405***

Գրիչ և ստացող՝ Թովմայ Մեծոփեցի
վայր՝ Երևան

ա

429 ա ... Շնորհօք բարերարին աստուծոյ ես մեղապարտս ի ման-
կունս եկեղեցւոյ պիտակ անուն վարդապետս Թովմա ստացայ զերկրորդ

* Այս մասին տես Գր. Տաթևացու Վերջ գեղեցիկ և յոյժ պիտանի վասն աթոռոյն
Աղթամարայ, որ է ի ներքոյ բանադրանաց աշխատութեան մեջ (Երևան, № 4669 ձեռագիր):

** Կարգա՝ Վալա:

*** Ա. Հիշատակարանը հասել է մեզ պատահականօրէն ու մաշված վիճակում: Անընթե-

հատոր Քարոզգրոցս աստուածապատիւ և երանաշնորհ քաջ հոգևորին և անյաղթ փիլիսոփային՝ սուրբ հօրն մերոյ մեծին Գրիգորի, յամի թվականութեան մերս տուամարի ՊԾԹ. (1410)-երորդի՝ բազում աշխատութեամբ և չարչարանաւք, ի դառն և ի չար ժամանակի, ի գաւառիս Այրարատեան, յանապատիս Երևանոյ, առ դրան սուրբ տաճարիս Անանիայ առաքելոյ, ձեռամբ երախտաւորի և մեր ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ բարեկամի՝ քրիստոսակիր առն աստուծոյ Գալուստ վարդապետի, և հոգևոր եղբար մերոյ և ընկերակցի Սիմէոն կրօնաւորի։ Եւ մասն ինչ ևս՝ տրկտրս հոգով և մտրմնով զծագրեցի ի յուսուեմն վարդապետաց եկեղեցւոյ և ի գիտութիւն մանկանց Սիոնի, մանաւանդ յիշատակ հոգւոյ իմոյ, և հոգևոր ծնողաց իմոց և ուսուցչաց՝ Մաթէոս կրօնաւորի, և վարժապետացն մերոց՝ երկրորդ լուսաւորչի մեծին Գրիգորի՝ հաւաքողի և արարողի այսմ սոփերի, որ ի սոյն ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս և եթող մեզ սուգ անմխիթարելի, որոյ յիշատակն աւրհնութեամբ եղիցի, և հեզահոգի բարունապետացն՝ Սարգիս վարդապետի, և Վարդան վարդապետի, և Յովնանէս վարդապետի՝ բազմաշարժար նահտտակի, որ ի սոյն ամի աւարտեաց զսուրբ եկեղեցի | | |

Բ

218 ր Զնուաստ և զմեղուցեալ պիտականուն վարդապետս Թովմա աղաչեմ յիշել ի տէր, որ սակաւ ինչ աշխատեցայ և զպակասութիւն քարոզիս լցի ի հոգելից վարդապետաց բանից, որ էր թերի մնացեալ ի սուրբ հօրէն մերմէ։*

Գ

416 ա Այլ և զստացաւ գրոցս զպիտականուն վարդապետս Թովմա, որ բազում աշխատութեամբ գրել ետու զգիր վարդապետութեան հօր մերոյ մեծ վարժապետին Գրիգորի, ի հալալ արդեանց ծնողաց իմոց, հոգևոր եղբօր իմոյ Սիմէոն կրօնաւորի, որ ի յաւարտ գրոյս վճարեցաւ ի սուտ կենցաղոյս։

Դ

Աւրհնեալ էս Քրիստոս աստուած
և գովեալ յամէն ընդհանոյ,
Որ զամենեցուն կարիս
կատարես առանց հոգալոյ,
Այսաւր զանպիտան գրչիս
լցուցեր զիդձս տենչալոյ,

նկի հատվածները վերականգնում ենք Ս. Տէր-Ավետիսյանի Նախավկայի վանքի ձեռագրերի անտիպ ցուցակի հիման վրա, որը կազմված է 1904 թվականին, երբ ձեռագրերը (այն ժամանակ № 113 ձեռագիր Նախավկայի վանքի) եղել է համեմատաբար լավ վիճակում։

* Խոսքը Գր. Տաթևացու «Վասն կարգաց ազօթից» (սկզբում «Ջրերան իմ բացի և առի զհոգի...») քարոզի մասին է։

Ձի յիս չունէի կասկած
զայսպիսի գործ վճարելոյ,
Ով հաստատ ի մեզ յուսա
չըն[կ]անի ի գործ ամօթոյ,
Ինքն դու հնար առնես՝
դու աւարտես առանց հոգալոյ,
Քեզ փառք և պատիւ տացուք
գոհութիւն ընդ հօր և հոգւոյ:

Ե

Գրիչ՝ Սիմէոն

225 ա Ջստացող գրոցս՝ զհոգևոր հայր մեր զվարդապետն Թովմա ե՛
զՍիմէոն գրիչս [յիշեցէք], և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

զ

Գրիչ՝ Գալուստ

39 բ Եւ ես՝ անարհեստ և մեղաւք մածեալ գրչակս Գալուստ սպա-
սաւոր բանի գոչեմ ընդ անառակին խնդրելով յարարչէն ամենից, զի
և ինձ շնորհեսցէ զբազմութիւն պարտուց յանցանաց և որք զամէնն
ասասցեն: ՊԾԸ. (1409) գրեցաւ:

է

31 բ Ջբազում մեղաւք զառածեալս և ի հոգոց աշխարհի տատան-
եալս՝ զԳալուստ անարհեստ գրիչ ե զանպիտան սպասաւոր բանի, որ
գրեցի զսա ի վայելումն անձին իմոյ տառապելոյ և յիշատակ ոգւոյ
իմոյ, աղաչեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք սմա, զի ասիցէք բոլո-
րով սրտիւ զաստուած-ողորմին, որ և դուք գտանիցէք յանյիշաչարն
տեառնէ:

Ը

318 բ Որք հանդիպիք այսմ վայրի
ՋՈՂԱՆԵՍՍ* մեղաւք ի լի
Յիշեցէք դուք ի բարի:

105

ԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ՆԵՐՍԻՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Երևան 5255

Հետ. ստացող՝ Յովհաննէս
վայր՝ Մեծուփայ վանք

5 բ Ջստացաւ սուրբ կտակիս զերանաշնորհ քարոզն կենաց զՅով-

* Ոհանէսը ձեռագրի մի քանի թերթերի գրիչն է:

հանգեալ վարդապետ* ասառւածարնակ ուխտին Մեծոփայ վանաց յիշեսջիք առաջի Գրիսառոսի, և զհոգևոր որդեակն իւր զնքսէս, և ասառւած զձեզ յիշէ, ամէն:

106

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երուսաղէմ 2178

Գրիչ՝ Թումա [Մեծոփեցի*]

... Յօտար երկիր էի և թանաք չկայր, զվարդապետս Թումա աղաչեմ անպարսաւ թողցես, սուրբ եզրայր. ի սոյն առօրս փոխեցաւ մեծ վարդապետն Գրիգորիոս ի Գրիսառոս, ի թվկ. ՊԾԹ. (1410), և ես անմխիթար կամ յամենայն կողմանց, վայ ինձ:

107

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՂՄՈՍԱՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երուսաղէմ 1180

Գրիչ՝ Թումա

Սկսեալ ձեռամբ մեծին մերոյ արքիաւորչի և հսկողի [Գրիգորի Տոբեացոյ], որ յայսմ ամի փոխեցաւ առ բարձրեալն իւր մեծ հրաշիւք...: Եւ աւարտեցաւ յանապատս, որ կոչի սուրբ Նշան, առ ոտս նորաբողոջ բաբունապետիս, որ կոչի Սիմէոն՝ աշակերտ արարողի գրոցս, որ յայսմ ամի զայս գիրքս դաս ասէր, ձեռամբ Թումայի պիտակ և սնարժան և տրուպ փափաքողի կաթի անկախարգի:

108

ԳԻՐՔ ՀԱՐՅՄԱՆՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 856

Գրիչ՝ Սիմէոն
վայր՝ Ղրիմ

351 ա ... Արդ, եղև կատարուին և զբաւ գրոցս Հարցմանց ի յայսմ տաբոջ, որ արքիածին և երջանիկ մեծ հռետորն Գրիգոր վարդապետն՝ գանձն իմաստիցս, երկրորդ աստուածաբանն, կրկին լուսաւորիչն հասարակեաց զկեանս առօրեայ, հասեալ ի կէտն իմաստու-

* Մեծոփայ վանքի նշանավոր առաջնորդ Յովհ. Մեծոփեցին է, որ հիշատակվում է թ. 1410-ի զարի առաջին տասնամյակներում՝ մի շարք հիշատակագիրներին կողմից: Նախորդ հիշատակարանում Թովմա Մեծոփեցին հայտնում է, որ նա (Յովհաննէսը) չի սոյն ամի (1410 թ.) աւարտեաց զսուրբ եկեղեցի[ն]: Պայմանականորեն հիշատակարանը տեղադրում ենք 1410-ի թվաշարքում:

թեան և յաղբիւրն գիտութեան. Եղիցի նմա յիշատակ մաղթանաց մասին աւրհնութեանց սրբոցն ի լոյս, ամէն: Ի շրջագայութեան Հայ-
 351 ր կազեան տումարի ի ՊԾԹ. (1410) գրեց[աւ | | | այսմ մեծարգոյ
 նահանգիս Ղազրաց աշխարհի Ղրբմիս, ի շրջակայ մենաստանս և ի
 հրեշտակաբնակ անապատս, առ գուրս սուրբ Հոսաւորչին, Աղաչեմ
 զամենես[եան], որք հանդիպիք կարգալով կամ օրինակելով, յիշեւ
 զՅովանէս արեղ[այն]՝ զհարադատն իմ, զի սա ծն[աւ] զմեզ ըստ բանի
 բազմաշնն երկաւք՝ կրթեալ ի մամուլս վարժարանի: Դարձեալ յերեսս
 անկեալ արտասուալիւր դիմաւք հողս և փռչիս սուրբ գարշապարաց
 ձերոց զՍիմէոն կրօնաւորս յիշել, սխալանաց և անարհեստ և փցուն
 գրիս չմեղադրել, զի թողծեալ մտաւք և տխեղծ մատամբ գրեցի,
 բազմահաւք և ծաղկերանք լուսաւոր բանիցս մոռացունմն արար
 տկարութեանս. և մաղթեմ եղբայրական սիրով յիշել և զծնաւդսն
 մեր և զԱրգիս եղբայրն մեր հարազ[ա]տ...:

109

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 2538

ա

Գրիչ՝ Սիմէոն

231 ա Յիշատակ քո աւրհնութեամբ եղիցի՝ սուրբ Հայր,* որ յայսմ
 ամի վերափոխեաց զքեզ Դրիստոս ի դասս երջանիկ վարդապետաց և
 մեզ՝ ազգիս Հայոց մեծ սուգ եղև, և զեղկելի գծողս յիշեա՝ զՍիմէոն:

բ

Վաճառող՝ Ստեփաննոս Թավրեթեցի

134 ա Նուաստ և ներգեալ ոգի Ստեփաննոս լալուկ վարդապետս
 Թավրեթեցիս, տուի զայս աւետարանս Շ. (500) դ[ահե]կ[ա]ն, որ էլ
 մարդոյ հաղ ու դաւ վասն հետ Աբրահամ արեղին չկայ, աւետարանս
 իւրն հաղ ու մուլք է: Ով որ խօսի կամ դաւէ առնէ՝ դատի յաստու-
 ծոյ և ամենայն սրբոց նորայ, ի թվ. ՊԾԹ. (1410), յարաց ԺԹ. (19),
 մայիս ԻԶ. (20) գրեցաւ հաստատ բանս:

110

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երեան 9087

ա

Գրիչ՝ Եղեկիէլ Որոտնեցի

106 ա Դրիստոս աստուած իւր սուրբ չարչարանացն բարեխաւսութեամբ
 ողորմեսցի ստացողի սուրբ գրոցս տէր Աբրահամի և ամենայն հարա-

* Դիմում է հեղինակին՝ Գրիգոր Տաթևացուն, լսելով նրա մահվան բոթը:

զատաց նորա, նաև Եզեկիէլի Որոտնեցոյ եզկելի գրչի, և ծնողաց իւրոց....:

Ր

138 ա Ջատացաւդ տառիս՝ զամեներջանիկ և զքաջ դիտապետն զտէր Աթանաս յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր, ով սուրբ ընթերցողք, նաև զեզկելի գրչիս զԵզեկիէլ մեռեալ ոգի....:

Պ

137 բ Ջատացող սուրբ գրոցս և զաշխատողք և զամենայն արդիւնակատարք, որք շատ և որք սակաւ, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր, ով սուրբ վայելողք, նաև զմեղուցեալ ծրողս զԵզեկիէլ....:
Ի թվիս ՊԾԹ. (1410).

Պ

263 ա Այսաւր գլուխս խիստ ցաւէր.
Եւ ով ոք ոչ ինձ ողորմէր
Քրիստոս սոցա չողորմէ:

Ե

292 բ Յորժամ գրէի զմահ Եսայի,
Հասաւ վախճան գրոցս ստացողի
Ջհայր[ապետ] տէր ծերունի,
Որ Աթանասն որջորջի,
Փառաւք պատուեալ միշտ ի հոգի,
Եւ վրիցեալ ի դասս հրեշտակի.
Յոյժ դառնացաք մեք ի հոգի,
Ջի բարձին զտէրն ի մարմնոյ աստի,
Եւ հանգեալ ի գոգն Քրիստոսի,
Անդամալոյծ մի ալազգի
Եկն ի նշխար հայր[ապետի]
Եւ ողջացաւ ի նմին ժամի,
Աղաչեմ զձեզ, եղբարք սիրելի,
Ջտէր Աթանաս սուրբ ծերունի
Յիշման առնէք դուք արժանի,
Ընդ նմին և զգրիչս զեզկելի՝
ՋԵզեկիէլ մեռեալ ոգի
Աղաչեմ յիշել բոլոր սրտի.*

* Գրիչ Եզեկիէլի ընդարձակ հիշատակարանները տէս 1441-ի թվադրեում:

Տ Օ Ն Ա Պ Ա Տ Ճ Ա Ռ

Երևան 3082

Գրիչ՝ Թումա

280 Բ ... Յիշեցէք ի մաքրափայլ և յերկնագնաց յաղաւթս ձեր զտկար ոգի՝ զվերջինս ի պետաց և զյետնետուս ի պարս բանասիրաց զԹումա խնդրող բանի, զուսուցիչն զԱլեքսան արեղա՝ զհոգևոր ծնողն մեր, և զըստ մարմնոյ ծնաւղսն մեր՝ զքրտնաջան հայրն Սարգիս, և զմայրն Շնոնուր, և զբազմերախտ քոյրն իմ զԼիլիան, որ զամենայն աւուրս իւր տո իս անցոյց ծառայութեամբ և բազում աշխատութեամբ՝ ատեալ աշխարհ և սիրել զաստուած՝ հաւատաւոր կոչեցեալ, որ է հաւատացեալ և հաւատով լցեալ, և զքւերորդիսն իմ զՀայրապետ դպիր, և զՏիրատուր, և զՆերսէս, զՄելքիսէօ՝ զհանգուցեալսն ի Քրիստոս, և զՍտեփաննոս կրանաւոր, և զամենայն արեան մերձաւորսն մեր՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս, ընդ նոցին և զսիրելի աշակերտն իմ զՊետրոս արեղա, և Քրիստոս յիշողացդ և ոչ յիշեցելոցս ողորմեսցի, ամէն:

Ձի ԺԵ. (15) ամ ի Բաւլլի թաւանն եկաց, յորժամ եկ Թումուրի որդին Ամիրզայն ի վերայ Բաղիշու, և տարան ի Թաւրէժ: Եւ ես յամենայն ժամ լալոտ աչաւք կայի և աղեխարշեալ ընդդէմ սմա, ոչ գտանելով հնար ազատել զսա, զի անգեալ էր ի ձեռն անողորմ եկեղեցականաց: Ապա յետոյ ուրախարար և մխիթարիչ հոգին աստուած մխիթարեաց և ուրախացոյց զվշտագնեալ անձս և զբեկեալ սիրտս և զտրտեալ ոգիս. և ինքեանք իւրեանց անձամբ բերին զգիրքս առ իս: Բայց թուլացեալ և բրդացեալ են կրունկք գրոցս՝ կտրատեալ և խաբխարեալ:

Աստուծոյ գործութիւն և իառք յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն: ՊԾԹ. (1410) եկաւ գիրքս:

Ձեռագիր յաւոր վրայագրութեամբ իրաւագրութեամբ

Նկ. 7. Յակոբ Արիմեցու ինքնագիրը:

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳՐՈՑ

Երևան 1718

Պակասները լրացնող և մեկնող՝ Յակոբ Արիմեցի

73 Բ Ձմեղուցեալ Յակոբ վարդապետս Արիմեցի աղաչեմ յիշել ի տէր. ի թվիս ՊԾԹ. (1410),*

* Ձեռագիրն ընդօրինակված է 1276 թ., Կիլիկիայում: Մեկնողական իր գիտողութունները Հ. Արիմեցին թողել է լուսանցքների վրա:

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՏԹԷԻ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ
ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

ԵՐԵԱՆ 1295

ԳՐԻԳՐ՝ ԱՐԷԼ

ՎԱՅՐ՝ ՍԱՐԿԻՍԱՊԱՆԵՑ ՎԱՆՔ

679

... Արդ, գրեցաւ սուրբ և գերաժառանգ աւետարանի քաղաւածոյս ի լուսաւոր բանից Մաթէոս գլխոյ, յարմարեալ և աշխատասիրեալ Գրիգորի արի վարդապետի:

Արդ, ես՝ մեղապարտ և անարժանս, տարտամ և ծոյս ի բարեաց ցանկադող եղէ սմայ, վասն տկարութեան և ծոյլութեանս ոչ կտրէի ձեռնարկել, վասն զի անհմուտ էի տրուեսախո: Այլ հրամանաւ և աւգնականութեամբ վարդապետին իմոյ Յովաննիսի մականուն Կարմիր կոչեցելոյ, աշակերտի վերոյասացեալ վարդապետին Գրիգորի՝ գրեցի: Զոր ի միում շարաթոջ շիջան Բ. լուսաւոր ջահքն և զմեզ թողին խուար, զոր յիշատակ նոցա աւրհնութեամբ եղիցի: Վանդի ո՛վ կարէ զանչափ դառնութիւնն, որ յետ մահուան նոցա հանգիպեցաւ, պատմել, քանզի եղեն ազգս Հայոց և քահանայքն մոլորեալ իրեն զհաւտ առանց հովվի, և վանաւրէից հասանէին դառնութիւնք արքունուստ և ի սուտ և ոռահակ եղբարց, զոր տէր խաղաղեցուցէ:

680

Արդ, գրեցաւ աստուածաշունչ տառս ի թու. ԳԾԹ. (1410), ձեռամբ մեղապարտ և ախմար գրչի Արէլ սուտանուն արեղայի, ի վանս Սարկաւազանց կոչեցելոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետիս, առոտս բազմեր || ախտ հաւր իմոյ և վարժապետին Յովաննիս Կարմիր:

Արդ, մոխրամած գիմաւք և արտասուալի աչաւք աղաչեմ զամենեան, որք հանգիպիք սմա կարգալով կամ աւրինակելով, յիշեցէք զվերոյասացեալ վարդապետն իմ և զհոգեւոր եղբայրն իմ Զէքիէլ կուսակրան արեղա, որ զաւրինակն շնորհեաց և զՄարկոս՝ պատուական քահանայ, որ բազում խրատով օգնական եղև, զի անհմուտ էի: Այլ և զծնաւղքն իմ՝ զհայր իմ զԻնայոս և զմայրն իմ զԹամար, և զեղբայրն իմ վոխեցեալն առ Գրիստոս՝ զԽաչնամ, այլ և զկենդանիս՝ զԲէնամ և զՆէքնամ, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ յիշել աղաչեմ, և զիս՝ զանարժան գծող սորին մի մոռանայք: Այլ և խոշորութեան գրոյս անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս է, և սխալանացն ներեցէք, զի վասն կարաւորութեան [յ]անդգնեցաւ: Դարձեալ աղաչեմ զհանգիպողք սորին յիշել ի սուրբ և ի հաշտարար աղ[ա]ւթս ձեր զվերոյասացեալքդ, և որք յիշէք յիշեալ լիջիք ի Գրիստոսէ, ամէն:

Բ

413

Ո՛վ պատուական եղբայրք, ընտրեալք ի ընդոց և զատեալք ի [յ]ողունց, զանարժան ծրաւդս յիշել աղաչեմ, նաև զվարդապետն իմ զՅովաննիս, որ յայսմ ամի փոխեցաւ առ Գրիստոս [յ]ոյսն ամենե-

* Հապաված է այսպէս՝ Էզմիս:

ցուն և զմեզ եթող որբս: Այլ և զհոգևոր եղբարքս, որ կան ասա ժողովեալ, զմարմնաւոր ծնաւդքն իմ և զեղբարքն, և զանարժանս մի մոռանար յիշել, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայութեանն, ամէն:

114

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԴՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՅԻՈՅ

Երևան 5740

Գրիչ՝ Մելքիսէդեկ

վայր՝ Բաղէշ

447 Բ Աւրինութիւն... որ արժանի արար զանարժանս հասանել ի կատարումն գծոյս:

Եւ արդ, ես թաղծեալս մտաւք և ցաւագին անձամբ, վերջինս ի ծնունդս եկեղեցոյ և տրուպս բանասիրաց փութոյ՝ Մելքիսէդեկ պիտակ անուն խնդրող բանի, գծեցի ձեռամբ իմով զգիրքս քարոզողաց, յիշատակ ինձ և ծնաւդաց իմոց, հաւրն իմոյ Տիրացու քահանայի, և մաւրն իմոյ Մեծ-Տիկնայ, և այլ ամենայն ազգականաց իմոց: Ի թուարեորութեանս մեծի ութհարիւրի յիսուն և իններորդի ամի (1410), յաստուածապահ գաւառս և ի քրիստոսաշէն քաղաքս Բաղէշ կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ ամենազաւր աջոյ ձեռինն աստուծոյ և պահպանութեամբ աստուածընկալ խաչին Քրիստոսի: Դարձեալ, յերես անկեալ արտասուալիւր դիմաւք, ես՝ անարժան հոգս և փոշիս սուրբ գարշապարաց ձերոց աղերսեմ ի խորոց սրտէ զհտրազատութի հարց և եղբարց մեր հոգևորաց, զի կտթ մի արտասուաց ի կաթիլ դուլէ ձերդ մաղթանաց ցաւդեսցէ ի գերեզման հոգոյ իմոյ տապանաց և լուսսցէ զբազմաշարաւ զազրացեալ ոսկերս մեղաւք մեռելոյս, զի թերևս վասն ձեր սիրալիր մաղթանացդ | | |

115

Յ Ա Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 4737 և Փերդ., Նօտ. 38

Գրիչ՝ Ստեփանոս

վայր՝ Տշող

239 Բ ... Դրեցաւ սուրբ տառս ի թուականիս Հայոց ՊԾԹ. (1410), ի հայրապետութեան տեառն տէր Դաւթի սուրբ և անբիծ քաւչապետին, [ձեռամբ մեղապարտ Ստեփանոս գրչի]*, ի խնդրոյ աստուածասէր և քաղցբահամ պողաբեր ծառոյն Յովնանէ քահանայի, որ պողաբերեաց զսուրբ գիրքս ե շնորհեաց Աստուածածնին Ոստանի նոր քաղաքին ընձտ յաւիտենական, յիշատակ և բարեխաւս հոգոյ իւրոյ, և բարի ծնողացն Յովնանիսին և Խելաւքին, և հարազատ եղբարցն Սարգր-սին և Թոււմային, և համեստագոյն կենակցին իւրոյ Խնդ-Քաղաւնոյն, և զաւակի նոցին Փաշաի և այլոցն, որ առ աստուած գնացին, և Սուլտան-Մելէքի և Զըմրութի՝ փոխեցելոցն առ Քրիստոս, և ամենայն ազգայնոցն իւրեանց՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն, առհաստրակ: Եւ մի ոք

* Այս տեղեկութիւնը քաշել ենք 1բ և 3բ էջերի վրա գտնվող հեշտակազրու-թյուններից:

խիստեցէ զսա հեռադուցանել ի դրանէ Աստուածածնին, ոչ յիմոց ե ոչ յաւտարտց, կամ ծախելով, կամ գրաւելով և կամ այլ ինչ չար առնելով: Եւ որ յանդիմանի և առնէ՝ խաչեալն աստուած ջնջեցէ զնա ի դպրութենէ կենաց ե զմասն նորա ընդ անհաւատս դիցէ, և որ սրով և դանակով մերձենա ի սուրբ գիրքս ե հատանէ ի թխթէս ե ի գրոցս՝ սուրն հրեղէն կտրեցէ զմէջս նորա, այլ հանապազ ի դուռն Աստուածածնին կեն[ա | | | *]

| | | գրեցաւ սուրբ տառս ի դառն և ի վշտաբեր ժամանակիս | | | ի բռնակալութեան] աշխարհիս Ղարայ-Յուսուֆին, և երկրիս մերում Ամիր-էզաքնի, յանուանի ե ի հռչակաւոր գեաւդ որ Տշող կոչի, բնգ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, ե սուրբ Ատեփաննոս Նախավկայիս, և սուրբ Կիրակոսիս, և սուրբ Սիոնիս: Եւ արդ, ես ունայնացեալս ի գործոց բարեաց | | | յիշեցէք զանյիշելիս ի գրչաց զԱտեփաննոս գծողս ի տէր Քրիստոս՝ յոյսն ամենեցուն... և զծնողսն իմ զԳրիգոր քահանայն հոգեւոր գրիչ... ե զօրեղրայրն իմ զՄարտիրոս կրօնաւորն, որ ... նահատակեցաւ:

116

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 1818

Հետ. ստացող՝ Մարտիրոս որդի Գորգոյ

280 ր Արդ, ես Մարտիրոս որդի Գորգոյ, յետո գնեցի զսուրբ աւետարանս ի Դաւթա, ի հալալ վաստակոց իմոց, յիշատակ հոգոյ իմոյ, և ծնաւդաց իմոց, ե ամենայն ազգականաց:

Արդ, որք աւկտիք ի սմանէ կարդալով կամ օրինակ դնելով յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զՄարտիրոս Քաննի, և զամուսինն զԱւագ-Տիկիմ, ե զծնողսն իւր... Ընդ նոսին և զԹումա՝ տարաժամ փոխեցեալն առ Քրիստոս, որ յայսմ ամի փոխեցաւ առ Քրիստոս և սուք եթող մեզ յաւիտեան, և զամուսին իւր ը[զ]Զարդարիկ, որ ոչ մխիթարեցաւ և ոչ զարդրեցաւ, այլ ի տարոջէ ի սուք մտաւ...:

Ընդ նոսին և զԹումա քահանայ Ոստանցի, որ զսակաւս գրեցի յիշեցէք առ Քրիստոս աստուած, և դուք յիշեալ լիջիք, ամէն: ՊԾԹ. (1410) Թվ. մեռաւ Թումէն, և խիստ դառն սուք եթող ծնողացն և քեւրցն և ամենայն ազգականաց և եղբարցն, աւաղ, աւաղ:

117

ՔԱՐՈՉԳԻՐԻՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՆԱՅԻՈՅ

Երևան 2076

Գրիչ՝ Մեքիսեդեկ
վայր՝ Հիզան քաղաք

209 ր ... Եւ արդ, ես՝ Թաղծեալս մտաւք և ցաւագին անձամբ, վեր-

Շարունակութիւնը չի պահպանվել, բերում ենք Ղ. Փիլղալեմյանի լեռնաբեր չա-
յոց-ից (էջ 38), ուր բերված է հիշատակարանը մեծ հապավումներով:

ջինս ի ծնունդս եկեղեցւոյ և տրուպս բանասիրաց փութոյ՝ Մելքիսե-
ղեկ պիտականուն խնդրող բանի, գծեցի ձեռամբ իմով զգիրքս քա-
րողողաց յիշատակ ինձ և ծնաւդաց իմոց՝ հաւրն իմոյ Տիրացու քա-
հանայի, և մաւրն իմոյ Մեծ-Տիկնայ, և այլ ամենայն ազգականաց
իմոց: Ի թուարերութեանս մեծի ութհարիւրի յիսուն և իննեւորդի
ամի (1410), յոստուածապահ գաւառս և ի քրիստոսաշէն քաղաքս
Հիզան* կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ ամենազոր աջոյ ձեռինն աստուծոյ
և աստուածընկալ խաչին Քրիստոսի...:**

118

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԼՅՎ 138, սյուն. 206—208, Աղթամար

Գրիչ՝ Աստուածաւոր

վայր՝ յերկիրս Մոկաց, ի վանքս Սուրբ Խաչ

... Ուստի և տեսեալ զայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդ
ոմանք քահանայք՝ անուն Ղազար և Անան, հարազատ եղբարք, զոր
ի վաղուց հետէ ցանկանային այսմ աստուածախաւս աւետարանիս,
և ետուն գրել զսա յիշատակ հոգոց իւրեանց և ծնողացն՝ Յովնանէս
քահանայի, և մաւրն իւրեանց, և եղբաւրն Յովնանի, դեռաբոյս զա-
ւակին՝ Վարդանայ, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդան-
եաց և հանգուցելոց, և երախտաւորացն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս այս ի թուականիս Հայոց
ՊԵՐ. (1410), ի յերկիրս Մոկաց, ի վանքս Սուրբ Խաչ և ի սուրբ
Կարապետի, ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի, ձեռամբ յոգնամեղ
և փծուն և անարժան գրչի [Աստուածաւոր քահանայի].***

Ի գործի տեառն չըկացի,
Եւ պատուիրանն ոչ պահեցի
Եւ | | | ոչ գնացի,
Շատ ի մեղացն գործեցի:
Պատուհաս եկ ի յաշխարհի

Բարեխաւսէք առ միածնի,
Ջի ջընջեսցէ զմեղս ամենի,
Եւ առաւել զմեր ծընողի,
[Եւ ըստ] մարմնոյ մեր զաւակի՝

* Ղ. Փիրղալիմյանն իր ճշտարք Հայոց-ում նույնպէս մեջ է բերում այս հիշա-
տակարանը (էջ 37), սակայն գրչութեան վայրը նրա մոտ Հիզանի վոխարեն ցույց է տրե-
ված Բաղէշ:

** Շարունակութեամբ երկարորեն խնդրում է հիշել իրեն և իր մեղքերի թողու-
թյունը հայցել:

*** Գրչի անունը քաղում ենք ձեռագրի նկարագրական բաժնից:

Թումայի և Ատումի,
Տէրն պահեսցէ ողջ յերկրի.
Եւ ըսա աստեացս որ ելանեն,
Արքայութեան արժանացեն:
Ո՛վ սուրբ մանկունք նոր Սիոնի,
Որ կայք հոգով յեկեղեցի,
Զձեզ աղաչեմ ես փանաքի,
'Ի առ ոտս անկեալ արտասուալի.
Յորժամ կարգայք յեկեղեցի
Կամ աւրին[ակէք] յարկ տեղի՝
Աղաչեցէք զաստուած յերկրի,
Վասն ստացող այս[մ տառի]՝
Ղազար, Անտոն քահանայի,
Յովանի և Վարդանի.
Եւ ծընողացն Յոնանիսի՝
Սուրբ ե ընտրեալ քահանայի,
Որ դմասնակցեալ մարտիրոսի,
Որ և արեամբ շահատակի,
Եւ Քրիստոսի արժանացի
Ու արքայութեան ժառանգ լինի:
Եւ ազգացըն ամենայնի,
Որք ի յերկրի են կենդանի
Եւ որք հանգեան ի տապանի:
Աղաչեցէք զտէր ամենի,
Որ ողորմի ստացող տառի
Եւ ջնջեսցէ զկեղտ ամենի:

... Աղաչեմ զձեզ, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս զտեղապահ ուխտիս զտէր Գրիգոր հեզահոգին և զքրտնաջան մշակն տեառն ուխտի, ե զՅոնանեցէս հայրպետն՝ ամենայն առաքինութեամբ լցեալ, որ ե խնամածու և վերակացու եղեն մեզ ամենայն պիտոյի[ւ]ք և հանգուցանեն զմեզ յամենայն վշտաց: Ինքն որ հանգուցանողն է ամենայն սրբոց՝ հանգուցէ զնոսա յարքայութեան երկնից, ամենայն ծնաւդաւք և զարմաւք, ձեզ ի մեղաց ձերոց, ամէն:

Զստացող աւետարանիս զՂազար քահանայ, և զԱնտոն, ե զՅովանանէս քահանայ՝ զհայրն յիշեցէք առ աստուած: Ընդ նմին զտառապեալ գրիչս յիշման արժանի առնէք մին տէր-ողորմիւ:

119

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փերդ. Նօտ. 37—38

Նորոգող՝ Աւետիս
վայր՝ Կաւալու վանք

... Եւ արգ, ես՝ անպտուղս ի բարեաց... Աւետիս արեղայ... Էա-
տարեցի զսուրբ աւետարանս... յաստուածարնակ ուխտ, ի վանքս որ

կոչի Կաւալու, ընդ հովանեաւ սուրբ տիրածին Աստուածածնի, յանուն
սուրբ Կարապետին և սուրբ Խտչին է կառուցեալ, ի յառաջնորդու-
թեան տէր Սահակ եպիսկոպոսին, և ինքն բարի և հնազանդ օրի-
նացն աստուծոյ... և վանից միաբան տնտես մահտասի Ազ | | | որ
է մարագութ՝ խնամ տանի ի վերայ մեղաւորիս, հալաւ վլանալ, թա-
վելով և կերակրելով, Գրիգոր ամուլավար, որ աշխատէ բազում ջանիւ
ի դուռն Աստուածածնին, և Դաւալից, որ է աւելածու տան և դռան:
Աստուած-ողորմի ասացէք: Թուին ՊԾԹ. (1410):

120

Ճ Ա Շ Ո Յ

Յեղ, Բ, էջ 51, Սալմաստի Հաֆթուան գլուղ

Գրիչ

Վայր՝ Խորածորու Ս. Աստուածածին

... Գրեցի... ի տեղիս որ կոչի Խորածորու սուրբ Աստուածա-
ծին, որ է տխում(“) Ասորոց, ի թվ. Հայոց ՊԾԹ. (1410), ի հայրա-
պետութեան տէր Դաւթի...: [Յիշեցէք] զԱտոմ քահանայ... զՀայրա-
պետ սարկաւազն, և զՅովաքսէս կրաւնաւորն, զՊետրոս եղբայրն մեր, և
զԱռաքել սարկաւազն, զի սա[կ]աւ մի թղթին աւգնական եղև մեզ և
աշխատեցաւ ի ծաղկել սուրբ գրոցս, և զՇլէմոն բարեպաշտ տան-
ուտէրն:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԳՈՐԾՈՑ ԱՌԱՔԵԼՈՑ, Ի ՄԱՏԹԵՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ

ՆՐԿԱՆ 1402*

Հեղինակ՝ Մատթեոս վարդապետ

ա

208 ք Վասն սրոյ աղաչեմ զհանգիպող մանկունսդ հայաստանեայց մի ծուլութեամբ ազգիս յամսոցեալ ցնդիցէք ի պատրանս ծովտօնով կենցաղոյս՝ ուրանալով զուխտն աստուածեղէն, քանզի գիտեմ զպատճառ բերանոյ ձերոյ. նախ զմեզ նախատելով թէ՝ «Ասեն և ոչ առնեն»։ Եւ այս յիշաւի, զի ոչ եմք գնացիւք ըստ ասացելովքս, այլ գոնեա զարարեալս ընթերցչիք, զի ահա և այսոքիկ աշխատութիւնք մեր են պարգեւեալ ի հոգւոյն. զի որպէս մեք աշխատեցաք և առաք և դուք ընթերցչիք և լուիջիք, զի ոչ յաւելի մեծամեծ բեռինս կոչեմ զձեզ՝ բայց միայն ի յուսումն. Գարձեալ, աւրինակ դնէք, թէ «Այս անուն ընթերցաւ և զայս ինչ արար»։ Վասն որոյ և դուք ոչ ընթերցողք։ Գիտացիր բարեկամ մեր, զի ոչ թէ ընթերցումն արար այն, քաւ լիցի, այլ անուղղայ բարքն. և յայտէ ի յոչ ընթերցողացն, որք ոչ ընթերցան և արարին անուղղայ վատթարութիւնս։ Այլ և պատճառեն ոմանք զհեշտ կեանսն թէ՝ «Այս ամենայն ընթերցումն վասն ընչից է և փառաց, ե ահա, առանց ընթերցման գտանեմք զայն»։

Իմա, ով եղբայր, զի փառք առանց ընթերցման պատկեր անցաւորիս է, իսկ ընթերցմամբ փառք՝ յայտնութիւն է կենացն յաւիտենից, որոյ կաթիլ է նա ցուցեալ յաստուծոյ ի հոգիս մեր առ ի զովացուցանել զպապեղումն սրտից մերոց։

209 ա Արդ, գիտացեալ զայս ամենայն միայն կամաւորութեամբ սիրեցողք զսա, ընկալցողք զգանձս զայս յամանս խեցեղէնս. քանզի և աղքատացաք յամենայն կողմանց ի մեծամեծաց և ի փոքունց և ունայնութեան աւուրք մեր անցին, միայն մնացեալ այսոքիկ, որ գըրեալ են և գրին։ Թէ և փառք մեր ոչ գտանին աստ, սակայն փառքն աստուծոյ սոքաւք յայտնի լինին։ Եւ ահա այսմ պարտական եմք փառաւորել զնա և գորութիւն տալ, որ զանց արարեալ զմերով անարժանութեամբս, ետ մեզ ըստ չափու մերում զխնդրուածս սրտից մերոց, և հասեալ այս երևելի շնորհացս, սոքօք հետևեսցողք հաղորդել

* Օգտագործել ենք նաև №№ 2510 և 9402 ձեռագրերը և «Թորոս Աղբար», Բ., էջ 479.-483:

մեծի անհասական* ծովուն՝ ընդ ամենայն սիրողս անուան իւրոյ, թե-
րես լիցի մեզ հասանել մասին սրբոց և փառաց ընտրելոցն, և խոս-
տացեալ ըրեացն ժողովագորդ լիցուք ի Գրիստոս Յիսուս...:

Բ

Ի սպառել ազգիս հայկազեան և ի վերջին դարուս սառուցեալ
ոգւոց տարածամ կորուսելոց՝ մեծի և փոքու, և ի ստորասուզեալ դա-
սուն քահանայական, և ի հարեալ ժանեաց բանսարկուին, յամս
թուականի ՊԿ. (1411), ի բռնակալութեան ազգին թորգոմեան, որ
յետին գազան հանդիպեալ դանիէլականն, որ ուտէր և մանրէր զիւրան
և զօտարսն՝ ոչ յայտնի գոլով առաջնորդին և հնազանդին, այլ հա-
ւասարեալ կորստեամբ և չարեօք առաւելեալ, որ և յիշել ետ զառա-
ջին չարիսն Թաւմուր կոչեցեալ կաղին, և ի նոյն վտանգի գոլով: Յե-
տոյ ամենայնի հարեալ զՎատնիարեան դաշտն, և զկալաւ տէր նորա,
և սպան զթագաւորն Վրաց Կոստանդին, և զբազումս գերի վարեալ:
Յայսմ դառնութեան ժամանակիս ես՝ նուաստ և խեղդամտս ի մեղս
Մաթէոս, յետեալս յիմաստից և տգէտս ի գիտնականաց և ճնացեալս
որբ ի յիմ հարազատագոյն հարանց՝ հոգեկանաց և մարմնականաց,
որ և յայսմ ամի եղև զբաւ կենաց մեծ ըրուենոյն իմոյ Գրիգորի*
յիշատակին մեծի հօրն Յովնան Որոտնեցւոյ, որոյ սուգն պաշարեաց
289 ր զիս և ետ մոռանալ զառօրեայ կենցաղս, վասն որոյ տատանեալ
կենօք ձեռնարկեցի հաւաքել զբանս սուրբ հօրն մերոյ Ոսկեբերանի,
և Նիքիմի, և զոր ինչ պարգևեաց մեզ հոգին սուրբ, ի խնդրոյ հարա-
զատ և սիրեցեալ եղբօր մերոյ Յակոբ վարդապետի, յորոյ սիրոյ
հարկեալ յանձն առեալ մեր զմեծ աշխատանս զայս, որ չէր իմ կա-

* Քորոս Աղբարձ-ի մեջ՝ շահունական:

Գրիգոր Տաթևացու մահվան և Վրաստանի կոտորածի ու գերեվարութեան առի-
թով՝ Մատթէոս վարդապետը կարգացել է մի դամբանական, որ կրում է հետևյալ ընդար-
ձակ խորագիրը. «Նորին Մաթէոսի վարդապետի ներբողեան ողբերգաբար, ոգեալ ի թա-
ղուծ երջանիկ բաբունապետին Գրիգորի: Ընդ նմին յիշատակեալ զոգբս լալեաց կոտորա-
ծին, որ ի Վրացտուն՝ ի Փայտակարան քաղաքի, քանզի պատկեր աւուրց ի մի գիպեցաւ:
Մանաւանդ ի հրաշագեղ Կաբապեճ՝ եղբայր իւր (Գրիգորի)» (Ձեռագիր № 1402, էջ 270բ—
278ա):

Դամբանական ճառի մեջ Մատթէոս վարդապետը, գրվածելով իր ուսուցչի բարե-
մասնութիւնները, հաղորդում է ուշագրավ տվյալներ Գր. Տաթևացու կյանքի ու ժամա-
նակաշրջանի մասին: Մտորեք քաղվածաբար տալիս ենք երկու հատված դամբանականի
կարևոր մասերից:

«Եւ արդ, ուստի ներբողեցիք զքեզ ճառս ողբերգականս,—ավաղում է նա զիմելով
իւր հանգուցյալ ուսուցչին,—քանզի թէ ընթանամ ի հրապարակս եկեղեցւոյն՝ ոչ զտանեմ
զքեզ. եւ ի ժողովս բարի արանց, ուր հանապազ նստէիք՝ նոյնպէս և անդ ոչ երևիս. իսկ
թէ ի գահոյս թագաւորական շտապեցայց, ուր հանապազ կանխէիք՝ և անդ ևս խնդրեն
զքեզ. իսկ թէ ի բնակութիւն ձեր ընթացայց՝ առ ընտանիս և սիրելիսն՝ և նոքա զեռեւ
ողբան զքեզ. իսկ թէ զմայր քո հարցանեմ՝ ի յողբալոյն ոչ կարէ պատասխանել ինձ. եւ
թէ ի գրկեցութեան քննեցիք զքեզ՝ և նոքա յոգւոց հանեն. իսկ թէ յուսուճակիցսն քո
ժպտիմ՝ և նոքա ի սուգ են անհնաբին վասն քոյին տեսութեան զրկելոյն... իսկ թէ
զգասս զրոց աշակերտացն հարցանեմ՝ նոքա իբր զմոյի եղեալ են անտերուսջ՝ շրջելով ի

բողոքի, այլ ի չգոյէ առն և ի հոսեալ ժամու անաբրունջ զոլով, և ի խնդրոյ սրբազան եղբորն մերոյ սկսայ շնորհօքն Գրիստոսի աստուծոյ, և ողորմութեամբ նորին կատարեցի:

Արգ, աղաչեմ զհանդիպողսդ սուրբ գանձիս՝ մտադիւրութեամբ ընթեռնուլ, և զաւելորդն կռել, և պակասութեանն ներել, զի ոչ միայն զիւրն հոգացաք աստուծով, այլ և զմանակից բանին, որ ի հոմանունութենէ յայլեայլ գրոց առնթեր միմեանց եդի, առ ի դիւրագիւտ լինել աղքատ մանկանց իմոց ի բեմասացութիւն և ի կարգ զրուցաց հրապարակաց բանին: Եւ այս գառն և տաժանելի կրիւք, քանզի ոչ ունէի զարժանաւորութիւն հոգւոյն, որ դիւրաւ մտածէի, այլ ժտելով և չարչարանօք տկար ոգւոյ ի լոյս էած աստուած հոգին առ ի լցուցանել զփափագող սրտին: Վասն որոյ աղաչեմ խնդրել զթողութիւն բազմավրէպ յանցանաց իմոց, թերեւ իջցէ աղօթք մաղթանաց և ողորմութիւն փրկչին ի շարաւալի ոգիս իմ, և լուսացէ զաղտ հնութեան մեղօք մեռելոյս, և արժանացուցէ ողորմութեան մասին սրբոց, և կարգեսցէ ընդ յետին մշակացն: Այլ և երջանիկ հօրն մերոյ Սարգիս վարդապետի յիշատակ ի սմա եղիցի, զի պատճառ եղև մերոյս գծագրութեան, քանզի նա կանխաւ համառօտեալ էր զսա, և մեք նորին շաւղացն հետեցաք: Այլ և անմեղադիր լինել աղաչեմ, զի դառնութիւն ժամանակիս և աշխատանք* չար խորհրդոց շփոթեալ աղտեղացուցին զհոգի և զմարմին իմ, մանաւանդ ծուլութիւն անգութ և անհնազանդ տշակերտաց վիրաւորեցին զիս, և յաւէա վիշտք և ի սուտ եղբարց, որք անհրաժեշտ վատթարութեամբ դառնացուցին զիս. վասն որոյ և ոչ կարացի զբովանգակն մակագրել, այլ զստկաւս ի բազմաց գրեցի առ ի յիշատակ մանկանցդ եկեղեցեացդ Հայաստանեայց. Վասն որոյ գրեսցիք զյիշատակութիւնս իմ ի վերջ գրոցս որք գտղափարէք, զի և դուք յիշեալ լիջիք ի Գրիստոս յաւիտենական կենօք: Եւ որ յաչաղենն և հակառակինն՝ առցեն զնոյն, զոր և արարին, իսկ կատարողք աղաչանաց մերոց՝ օրհնեալ լիջին ի Գրիստոս Յիսուս՝ ի տէր մեր:

Այլ և սովորութիւն է բնական մերոյ ազինս՝ ի յօտար ազգաց իմաստից բանին ցանկալ և որոնել, թէև կարի յետնոց է արարեալ, և զնոյն ընթեռնուլ և զիւրոյ հօր, թէև կարի մեծաց է աշխատեալ՝

մացառուտ վայրս փշոց, որք ավելի ինչ ոչ գտանն, բայց միայն զխոցուածս հոգոց: Վասն որոյ ի միտ ածեալ ոչ ուրէք երեք ասա՝ յայսմ աշխարհիս, բայց միայն առ տենչալին ձեր Գրիստոս (էջ 271 բ—272 ա):

Մատթէոսի կարծիքով սոցիալական լարված հարաբերութիւնները, ժողովրդի բողոքն ու դժգոհութիւնը առկա անտանելի պայմաններից ավելի ևս խորանում ու ակնհայտ բնույթ են ստանում Գր. Տաթևացու մահով: Հետևյալ խոսքերով է բնութագրում Մատթէոսը իր ժամանակը. «(Ամենեքեան) աքացեն զմիմեանս, խաժատեն զմարմինս իրերաց, բամբասեն զառաջնորդս իւրեանց, տրտնջան ի տանուահառնէ իւրեանց. ի մարմինս մաշին, ի միտս տանջին, ի հարկահանաց ձանձբանան, յանօրինաց տառապին, զտիւ լան, զգիշերն ողբան, բարեքն տրամին, և չարացեալքն ուրախանան: Եւ այս ամենայն վասն մեղաց մերոց» (էջ 276 բ—277 ա):

* ՁԵ 2519 ձեռագրում՝ «աղճատանք»:

ոչ ընդունել, վասն որոյ աղաչեմ մի զանմտութիւնս զայս ի գործ ածել, այլ ընդ օտարացն և զքոյսս [սիրել և] մեծարել և կամակար մտօք ընթեռնուլ, զի լիցի ձեզ թերևս հասանել յաւիտենական գիտութեանցն՝ մտանել յանդրաւական գիտութիւնն՝ ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր մեր, որ է աւրհնեալ ընդ հօր իւրում և սուրբ հոգոյն, այժմ և յաւիտենս, ամէն:

Գ

207 ա ... Արդ, եկեալ տեսցուք զհաւատացեալ ազգս Հայկազեան, որ նորագոյն սկսան խաւարանալ՝ բացեալ զբերանս յերկինս և իբր զտիւ և զգիշեր ընթերցման լեալ այնպէս ձանձրութեամբ հայհոյեն զգիրս սուրբս, մանաւանդ զայս, թէ զինչ իցեն դրեալքդ: Այլ և որք սակաւ ինչ յտճախեալ վասն ագահութեան ի բանս՝ առասպելօքն կամին անուն առնուլ և համոճեանալ փառօքն տեառն: Որ և յաւելաւ այս սուգ ի վերայ իմ առաւել քան զկորուստ թագաւորացն և իշխանաց: Եւ սոքօք խոցոտեալ ի յոգի և ի գերեզմանի դրան՝ կամիմ զհնարս իմանալ իրացս և ոչ գտանեմ. Վասն որոյ ողբամ զտիւ և զգիշեր, թողեալ զյիշատակ բանի ողբերգականի զկնի եկելոցս, թերևս հանգիլեսցի բարեխորհ և մտաւոր ընթերցողի յիշել ի ժամ արտասուաց աղօթականի. յորոց հասցէ մասն կաթլաց յոսկերք մեղօք մեռելոցս և արժանի արասցէ խոստացելոց բարեացն տեառն մերոյ....

122

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

Եբեան 5871

Հեղինակ՝ Մատթէոս Զուղայեցի

57 բ Որ և այս տեսչութեան բանի ընդ նախասացեալ մեկնութեանն որ ըստ Ղուկասու աւետարանին է գիցի ե իբր զկրկին լոմայս այրոյն՝ բնծայեսցի ձեր մեծանձնութեանդ: Արդ, սայ է մասն ինչ յաշխատութենէ վարժապետին իմո Գրիգորի մեծի, և մասն ինչ ի քրտանց հարցն, և բոլորն իսկ յառատաձիրն տեառնէ, զոր և յոյժ աշխատութեամբ հաւաքեցի ի մի վայր առ ի դիւրահասութիւն մանկանց նորածնելոց եկեղեցեացդ Հայաստանեայց: Զոր և հայցեմ երկրամած գիմօք, ով դասք լուսափայլից, որք պատահիք այսմ աստուածածեմ բուրաստանիս յիշեսջիք զանպիտանս ի բնաւս, զյոգնամեղ անձն զՄատթէոս սպասաւոր բանի, և զվարժապետն իմ զմեծն Գրիգոր, և զմիւս Գրիգոր բաբունի՝ զազգականն իմ՝ զխնգրող այսմ աշխատանաց. և զսակաւ ծրիկս ուղղութեամբ ընթերցջիք և զպակասն ուղղեցէք, և զաւելորդն կշռել պարտիք, և պակասութեանն ներեցէք: Զի ոչ թէ լիապէս գրեալ է աստ, այլ այս գլխաւոր բանից եզե լուծումն և որք պիտոյ են մեծի աշխատութեանն. իսկ զայլ մասնաւորն, եթէ կամիք, ի մեծ անդր գտջիք, ուր բոլորն է մակագրեալ:

Դարձեալ, աղաչեմ զսակաւ յիշատակիկս գծել ի վերջքս գրոց, որք գաղափարէք, զի և գուք գրեալ լիջիք ի գիրն կենաց: Եւ որք բառնան՝ թողցի նմա ըսա գործոց իւրոց, բայց սխալանաց թողու- թիւն հայցեմ, զի այնքան կարացի:³

123

ՄԱՏԹԷՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՔԱՐՈՋ Ի ԲԱՆՆ՝ ՅԱՐԻՑԵՆ
ՍՈՒՏ ՄԱՐԳԱՐԷՔ

Երևան 2229

Հեղինակ՝ Մատթէոս Զուղայեցի

Եւ քանզի ոչ վայել է թագաւորի ի տառապելէ իր ինչ խնդրել, և այս թէպէտ գործ սիրոյ է և խոնարհութեան, սակայն մեզ ոչ վա- 199 ր յել էր. բայց զի և թագաւորք ի չքաւորաց առնուն զնիւթ այրմանն, զոր աշխատանօք ժողովին, այսպես և հայր մեր, ընկալցիս զպատճառ բանիս և իմաստութեամբ շնորհացդ աստուածային, որ ի քեզ է ամ- րարեալ՝ այբեցես զանուղղա գործս և զօրէնս նոցա: Ողջ լիւր ի տէր:

124

Ճ Ա Շ Ո Ց

Փիրզ, Նօտ. 39-40, Վանի Հայկական եկեղեցի

Գրիչ՝ Թովմա Սիւնեցի
վայր՝ յերկիրս Մար, ի վանս Գեաւմէջ

...Գրեցաւ և զբաւ առեալ աւարտեցաւ տօնազարդ և ասառա- ծամեծաբ սուրբ գիրքս ի թուարեւութեան հայկազեան տօմարիս ՊԿ. (1411), ի թագաւորութեան Յուսուֆիւն, ի հայրապետութեան Հայոց տէր Կարապետի, և յԱղուանից՝ նորին անուանակցի տէր Կարապետի, և յեպիսկոպոսութեան նահանգիս աթոռոյն Ադդէի՝ տէր Զաքարիայի, և յիշխանութեան տեղւոյս պարոն Վահրամայ, պարոն Տուրսունիւն, պարոն Շրուանիւն, պարոն Սաւոյիւն, պարոն Պոօշիւն, պարոն Գրիգո- րիւն, յաստուածաշէն երկիրս Մար կոչեցելոյ, ի վանս Գեաւմէջ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և այլ սրբոց նշանացս, զոր սօքօք ամրացեալ փրկեսցին յամենայն որոգայթից հոգւոյ և մարմնոյ, ամէն:

Յիշատակ եղիցի և ի սմա հանգուցեալ իշխանացն այսմ նա- հանգի ... Նախ մեծաշուք իշխանին Հասաւայ որդւոյ Դաւրիւն, և ամուսնոյն իւրոյ Խոնճայիւն, և զաւակացն իւրոց՝ քաջ և արի պարո- նացն Գրիգորայ, Սարգսի, Շանշի, Զհանշի, Աղրուղիւն, Շրվանիւն, նաև թագազարմ իշխանին Սաղունիւն, զոր տէրն տէրանց և թագաւորն թագաւորաց՝ ընդ սրբոց թագաւորացն և բարեպաշտ իշխանացն գա-

* Մատթէոս Զուղայեցի վարդապետի այս և հաջորդ անթվական հիշատակարան- ները տեղագրուած ենք նույն հեղինակի 1411 թվականին գրած ընդարձակ հիշատակարա- նին աւելնթեր:

հետոյ է և պսակեցէ զնոսա, ամէն: Յիշատակ եղիցի և ի սմա աղա-
տացն տանս Դաւրեան, նախ՝ ամենայն օրհնութեանց արժանաւոր
պարոն Աթապալիկ և այլ ամենայն ազատաց: Նաև յիշել ի տէր զա-
մենայն տանուտեարսն աստուածաշէն երկրիս Մարայ, նախ Զա-
ղիկ | | *

Գրեցաւ սուրբ տառս ձեռամբ Սիւնեցի Թովմա գրչի, ի խնդրոյ
Յովնանցէս քահանայի:

125

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ՔԱՐՈՋԻՑ ԵՒ ԳՈՐԾՈՑ ԵՒԱԳՐԱՅ

Երևան 4181

Գրիչ՝ Մովսէս
Վայր՝ Տաթև

ա

246 ր ... Գրեցաւ սուրբ և ընտիր մարգարիտս լուսափայլ ձեռամբ
մեղապարտ Մովսէսի, զոր մեծ փափագանաւ խնդրեցի զգանձս աստ-
ուածին, ծաղկաւէտ և սաղարթափթիթ զարդարեալ, ի պէտս հիւան-
դացեալ հոգոյ իմոյ, և ծնողաց իմոց, և եղբաւրս՝ Մարտիրոս քա-
հանախ, վասն զի գտա զսայ բըժիշկ և ողջացուցիչ բազմաց:

Վա ձեռացս, որ մեղաւ[քս] հողանա, երանի հասկացողին, որ
հասկանա և ի միտ պահելն խիստ ջանա:

Ո՛վ եղբայրք, որք կարդայք կամ ընթեռնոյք, իմ բազում յան-
247 ցանացն թողութիւն խնդրեցէք, աղաչեմ, || և ընդ նմին հատուցէ
ձեզ արար[իչն աստուած]:

Արդ, գրեցաւ սա ի թու[ականիս] Հայոց 94.** (1411), ընդ հո-
վանեալ Կաթողիկէիս, և [Ե.]ստաթէի սուրբ առաքելոյս, և սուրբ
Աստուածածնիս, և սուրբ Լուսաւորչիս, և այլ բազմահաւաք սուրբ
նշխարացս, որ կան աստ ամփոփեալ, առ ոտս քաղցրուսուց հաւրս
մերոյ Յովնանցէս փակակալի սուրբ ուխտիս:

Ո՛վ պատուական սուրբ հարք և եղբայրք, աղաչեմ զձեզ և
խնդրեմք ի ձէնջ, հայցեցէք յաստուծոյ, որ ողորմեալ և վերստին
կանգնեցէ զանկեալ և զկործանեալքս մեղաւք՝ աղաթիւք ձերովք
ամէն:

բ

191 ր Տէր աստուած, ողորմեա Մովսէս գրչի և Դեղիկ միակեցի և ծնո-
ղաց նոցա...:

* Ձեռագրից թերթ է ընկած եղել:

** 9. (800) թիվը պարզ երևում է, իսկ Կ. (80)-ն պատուած է: Նորոգողը, ԺԹ.
գարի մարդ, թվականը կորուստից փրկելու համար նորից այն գրել է տողամիջին, այդ
ընդօրինակութեան հիման վրա երկրորդ՝ այժմ բացակայող տասնավոր թիվը եղել է
Կ. (80):

Գ

Ո՞վ, սուրբ միայնակեաց, աղաչեմ վասն Քրիստոսի, յիշեա զմայրն իմ, որ յայսմ ամի վոխեցաւ ի Քրիստոս։*

Դ

Ո՞վ սուրբ ընթերձող, աղաչեմ, յիշեա զծեր հայրս մեր՝ զՀայրապետ, զի շատ երախտաւոր է մեզ։**

Ե

Ո՞վ սուրբ ընթերցողք, յիշեցէք զՄովսէս կաղիկս, զի դառն և անբժշկելի ցաւ է հաս որովայնիս, և ես ոչ զոքուն ունենով դեղ, բայց միայն զսուրբ աստուածածինն և զսուրբ վարդապետաց աղտւթքս, և բժշկեցաւ։***

126

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 225

Գրիչ՝ Յոհաննէս Սերասաացի
վայր՝ Բագարան, Աղմաղալայ բերդ

309 Բ ... Այլ և գրեցաւ սուրբ աւետարանս այս ձեռամբ մեղապարտ և անիմաստ և տխմար գրչի Յոհաննէս սուտանուն քահանայի, որ կոչի Սերասաացի, և իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք սլաշաբեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգեհաց մեզ մարդասէր հոգին, գրեցի անարժան ձեռաւք իմով յընդիր և ի ստոյգ աւերինակէ՝ կենաւք, տառապանաւք և բազում պանդխտութեամբ։ Իսկ ի հայկազան թվականիս ՊԿ. (1411), ի գաւառս Բագրանա, ի բերդս Տիկրանա, որ կոչի Աղմաղալայ, ընդ հովանեաւ 310 Կ սուրբ Յովհաննիսի և սուրբ նշխարացս Դաւթի, ի մեծ ի հայրապետութիւն տեառն Յանովրայ, և ի կայսերակալ բռնակալութիւն ազգին նետողաց Ուսուլի խանին, և ի պարոնութեանն Փիր-Հուսէնի, որ և եղեալ կան հարկ ի վերա քրիստոնէից և կան ի տառապանք յայլասեռից, և է ամենայն ուրէք բարեկարգութիւն նուազեալ և անիրաւութեան յամենայն կողմանց զաւրացեալ. և կատարեցաւ բանն մարգարէական, որ ասէ թէ՝ Դոյ ժամանակ, որ ասեն լերանց, թէ անկերուք ի վերա մեր և բլրոց, թէ ծածկեցէք զմեզ։ Զոր տէր աստուած տյց արասցէ ազգի մերում և փրկեսցէ զմեզ ի ձեռաց նեղաց մերոց։

Այլ և արդ, սուրբ հարք և եզբայրք և մանկունք եկեղեցւոյ, որք ընթեռնուք զսուրբ աւետարանս զայս և կամ աւգտիք և աւրի-

* Գրված է 224 ր—225 Կ էջերի ստորին լուսանցքում։

Գրված է 232 ր—233 Կ էջերի ստորին լուսանցքում։

*** Գրված է 241 ր—242 Կ էջերի ստորին լուսանցքում։

նակէք, յիշեցիք աղաւթիւք ձերովք զստացաւդ սորա՝ զԱբրահամ կրաւնաւորս, և զծնողսն մեր՝ զհայր մեր զպարոն Սարգիսն, և զմայրն 310 ր մեր ը զԽուբլու-Խաթունն, և զհարազատ եղբարն մեր զպարոն Շաքար-պէկն, և զկենակիցն իւր զԱմեն-Տիկինն, և զհանգուցեալն առ Քրիստոս զեղբայրսն մեր զԴաւիթն և զԴրիգորն և զՇահին-պէկն, և զամենայն արեան մերձաւորքս մեր, որ ի վերա մեր երախտիք ունին, և զՅով-աննէս կրաւնաւորս, որ աստ հանդիպեցաք: Ընդ նմին և զիս՝ զան-պիտան գրիչս զՅովաննէս սուտանուն քահանայս, և զծնողսն մեր զԱմիրպէկն, և զմայրն մեր զԽալիսաթունն: Արդ, յորժամ ընթեռնուք սուրբ աւետարանս, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր և աստուածն ամենայնի յիշեցէ զձեզ ի յիւր միւսանգամ գալուստն, ամէն:

Եւ զիս զնեքսէս, որ զթուղթս կոկեց[ի], յիշեցէք ի ձեր սուրբ, աղաւթքդ, ամէն:

127

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5240

ա

Հետ. ստացող՝ ներսէս:

139 ա ... Ես՝ վերջին ստացողս խուսն* ներսէս ստացայ** զԱւետարանս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ և զՇարականոց մի՝ ի հալալ և յարդար յընչից իմոց և տուի իմ եղբաւորդդոյն՝ Կարապետ քահանային, յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց, և եղբարց իմոց՝ Հայրապետ քահանային և Աւետիս քահանային, և խու ը սն Խոցդեղին, և որդոց իմոց 139 ր Ընկնէն և Աւաք-Պարոնի՜ն***, և որք կարգայք կամ աւրինակէք յիշեցիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր և աստուած զձեզ յիշէ:****

Յետ ժամանակի փոխեցաւ Կարապետ քահանայն առ աստուած, և մնաց երեք որդի՝ Ղազարն, Հերապետ քահանայն և Մկրտիչն աշխարհական: Եւ անգաւ աղաղակ և աղմուկն***** ի մէջս իւրեանց վասն Աւետարանիս և Շարականոցին, և երեկ Թումա վարդապետն և Յովաննէս վարդապետն, և բաժանեցին զամենայն ինչս որ կայր՝ երեք բաժին. և մնաց Աւետարանս և Շարականոցն: Հայրապետն ասաց, թէ Շարականոցն ինձ տուր. նա Ղազարն չետուրն. էառ Շարականոցն Ղազարն և տուին [վարդապետք]***** զաւետարանն Հայրապետ քահանային, թէ ծախ ը է, թէ գրաւէ վարդապետաց վկայութեամբն՝ ինքն 140 ա գիտէ:***** Աստուած ետուր իւրն Շարականոց. Եւ***** յետոյ:

* Իմա՝ շիւնն:

** Տողամիջում, շտացայ՝ բառի վրա, անվարժ ձեռագրով գրված է՝ Շոնեցի:

*** Տողամիջում գրված է՝ Շա ամենայն արեան մերձաւորաց:

**** Տողամիջում՝ Շիւր արքայութիւնն:

***** Իմա՝ Շաղմուկ:

***** Գրված է տողամիջում, անվարժ ձեռագրով:

***** Նույն անվարժ ձեռագրով տողամիջում գրված է՝ Շուրն էն (Իմա՝ Շիւրն էն):

***** Շեւ-ից հետո տողամիջում՝ ՇԲ. որդի:

ժամանակաց փոխեցան* որդիքն նորա [աէր]** Ատոմն և Թումէն առ աստուած, և Թագ անյիշատակ: Եւ ես Հայրապետ [քահանայ]*** տուի զԱւետարտնս ի դուռն սուրբ Գորգուս և սուրբ Աստուածածնին, յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց՝ Ղազարուն և Մկրտչին, և որդւոց իմոց՝ Ատոմին և Թումային, և կենակցին իմոյ Եղիաքէթին, և դստերն իմոյ Աննա-Խաթունին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց, և թէ քանի կենդանի է*** առ ինք պահէ, և յետ մահուանն իւրոյ՝ կենտ ի դուռն Եկեղեցեացն: Եւ որք դաւի ենէ, ի յեկեղեցոյ դրանէն <և> հանէ, նա զմասն զԹուդային և զԽաչայիսնուացն և զԿայենին առցէ, [ամէն],****

128

ՔԱՐՈՉԳԻՐԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՅ

Երևան 2177 *****

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Մեծոփայ վանք

360 ա ...Արգ, ի յամի ծննդեան փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ հազարերորդի չորսհարիւրերորդի և չորեքտասան թիւ յաւելեալ ընդ նմին, և ի թուականիս Հայկազեան տոհմիս տումարի՝ ըստ հոլովման ամաց 94. (1411), գրեցաւ գիրք քարոզութեանս առաջին հատորի, հաւաքեալ ձեռամբ սուրբ հօրն մերոյ երկրորդ լուսաւորչի՝ մեծ վարժապետի, քաջ հոգեւորի և անյաղթ փիլիսոփայի արթուն անուն գերապատիւ սուրբ րաբունապետի Գրիգորի՝ աշակերտի Յովանու Որոտնեցւոյ, որ էր յերկրէս Քաջրեքունցի, ի կարգէ աստուածաբան վարդապետաց սրբոց՝ երանելոյն Գրիգորի աստուածաբանի, Կիւրղի և Աթանասի՝ միաբանութիւն դաւանողաց զբանն աստուած միացեալ

* Զեռագրում՝ «Իրիեցաւ»:

— Գրված է տողամիջում նույն անվարժ ձեռագրով:

— Ավելացված է տողամիջում նույն անվարժ ձեռագրով:

*** Ում մասին է խոսքը չի ասված. հավանորեն վերը հիշված վարդապետներից մեկի:

**** Ավետարանն ըստ հնագրական տվյալների թ. Գ. դարի կեսի ընդօրինակութունն է, հիշատակարանի բուն և հետաքրքրական մասը դրված պետք է լինի մի քանի տասնամյակ ընդօրինակութունից հետո, հավանաբար 1400—1411 թվականների ընթացքում: Թվականի որոշման համար, բացի հնագրական հիմքերից ունենք նաև հետևյալ տվյալները: Հիշատակարանում նշված Թովմա և Յովանէս վարդապետները նույնանուն Մեծոբեցի վարդապետներն են: Թովմա Մեծոբեցին վարդապետական դավադան ստացել է Գր. Տաթևացուց 1400 թվականի նոյեմբեր ամսին, իսկ Յովան Մեծոբեցին վախճանվել է 1411 թվականին, ուստի և նրանք համատեղ կարող էին հանգես դալ որպես Կարապետ քահանայի ժառանգության բաժանորդներ 1400-ից ոչ շուտ, 1411-ից ոչ ուշ, նկատի ունենալով այս տվյալները հիշատակարանը պայմանականորեն տեղադրում ենք 1411-ի թվաշարքում:

***** Այս ձեռագրի միայն 301—303 թերթերն են ընդօրինակված 1411 թվականին, մյուս մասը (թերթք՝ 1—300, 364—455) ժէ. դարի ընդօրինակութունն է:

ի մարմնի, որոց յիշատակն աւրհնութեամբ եղիցի եւ աղօթք սոցա ի վերայ ամենայն աշխարհի։ Զեռամբ անարհեստ եւ անիմաստ, մեղսամած եւ մատնադեմ սխալագիր գրչի Յովանէս անարժան կրօնաւորի, որ անուամբս միայն եմ ձեացեալ եւ ոչ գործովս, ըստ այնմ որ ասէ՝ Մարմնովս արտաքուստ սլնիմ եւ անձամբս երփնիւ ճայիմ ճանաչիմ, ի յիշատակ իմում անձին հիքականի եւ ի յօգուտս խոնարհ եւ հեզ գրոց տշակերտեալ անձանց, մանաւանդ հոգեւոր հօր իմոյ եւ ուսուցչի Դաւիթ կրօնաւորի եւ Թումայ քահանայի՝ հանգուցելոցն ի Բրիստոս, մանաւանդ հարազատ եղբորս իմ՝ Վարդան խաչընդուս կրօնաւորի, որ բաղում աշխատանաւք, երթեկութեամբ եգիտ զթուղթս այսմ 360 ր աստուածային սովերի եւ քրտնաջան աշխատութեամբ կոկեաց։ ॥ Այլ եւ հոգեւոր հօրս մեր Թումայի՝ եւ եղբորս մեր Ղազար սարկաւազի, որ եւ սա օգնական եղև տուն տալով եւ ողորդելով, աղաչեմ յիշել ի տէր, առ ի սլանել զսա ըստ կամաց իւրոց։ Դարձեալ աղաչեմ զսմենեսեան սիրող Բրիստոսի, որք հանդիպիք այսմ հոգիաբուխ պատգամացս, յիշել զիմ աղկաղկութիւնս ի տէր սրտի մտօք, եւ զամենայն աշխատողսն ի սմա։ Նաև զհանգուցեալ բաբունապետքն մեր՝ զՍարգիս վարդապետ, զՎարդան վարդապետ, եւ զՅովհաննէս եւ զԿիրակոս աշխարհալոյս վարդապետքն եկեղեցւոյ, որոց յիշատակն աւրհնութեամբ եղիցի։ Այլ եւ զմարմնաւոր ծնողքն մեր, զվաղ ննջեցեալքն ի Բրիստոս՝ զՊօղոս եւ զԽուրթու, եւ զմօրաքեոն իմ զՍթլալ, եւ զհօրեղբայրքն իմ՝ զՎարդան քահանայ, եւ զՊետրոս, եւ զՍաղաթէլ, եւ զՄաթէոս, եւ զկենակիցն իւր զՄարթայ՝ զհանգուցեալքն ի Բրիստոս։ Այլ եւ զքեոն իմ զԱննա, եւ զայր իւր զՄարտիրոս աղաչեմ յիշել ի տէր եւ մեղաց թողութիւն խնդրել։ Եւ որ լի սրտիւ աստուած-ողորմի ասէ, եւ ինքն ողորմութիւն գտցէ յողորմածէն աստուծոյ, որ է աւրհնեալ յաւիտեան, ամէն։

Արդ, գրեցաւ սա յերկիրս Քաջքերումնոյ, ի սուրբ ուխտս Մեծփնոյ, ի հրեշտակաբնակ կայարանս սրբոց վարդապետաց եւ ճգնաւորացն առաջնոց, ի դրունս տիրամօր Աստուածածնի եւ սուրբ Յակոբայ հայրապետի, հրամանաւ գիտնական եւ արդիւնական հռետորի Թումայ վարդապետի, ի ծնունդ եւ ի սնունդ մաքրափայլ որդւոց մաւր մերոյ Սիոնի, որ եւ զյօժարամիտսն ծնանի երկօք բանին ճշմարտութեան, այլ եւ յիշատակ իւր եւ իւրոցն ամենայնի։

Արդ, աղաչեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք այսմ կենսապարգև կտակիս յիշեսլիք զվերոյասացեալ վարժապետն Թումայ, եւ զհաբազատսն եւ զծնողսն իւր, եւ զհոգեւոր հայրն իւր եւ զուսուցիչն՝ զՄաթէոս սրբասէր կրօնաւորն, որք օգնական եղեն մեզ յօժար կամօք եւ անկեղծ սիրով՝ կերակրով, զգեստիւ, զօրինակն շնորհելով, քաջալերելով եւ այլ ամենայն պիտոյիւք, զոր հատուցէ սոցա տէր միոյն հարիւրապատիկ, հազարապատիկ եւ բիւրապատիկ, կրկին կենօք, ամէն։ Ի ձեռնորոգութենէ հոգւոյն աստուծոյ գրեցի մեծաւ տաժանմամբ եւ եռափափաք ըզմամբ զտենչալիս ոգւոյ իմոյ եւ յօքունց՝ զգերահրաշ 361 ր իմաստութիւն եւ ॥ զոգեշահ լուսաւոր վարդապետութիւն մեծ հռետո-

ըին Գրիգորի, ի դառն և յանբարի ժամանակիս, յորմէ սասակացեալ է սուրն իսմայելացւոց ի վերայ մեր հալածանօք, ըստ յառաջատեսան սրբոյն Սահակոյ: Որ և տատանեալ ծփիմք ամենաներհակ արկածիւք ի ներքուստ և արտաքուստ, որ տփշութիւն գործէր տեսականի և միջուկն գործոյս: Եւ ընկալայ զոս սրտալիր ուրախութեամբ իբրև գտախտակսն նախամարգարէին մեծի: Եւ հայցէմ յամենայնէ ներուսն գտանել սխալանացս, որ աստ գտանի, քան զի կար մեր այս էր, զի թէ օգուտ ումէք լիցի՝ շնորհակալութիւն հոգւոյն շնորհաց եղիցի, և կաթիլ աղօթից ձերոց ցօղեսցի ի առդտն իմ գերեզմանի և սուրբ հօր մերոյ Յովաննէս ճգնաւորի, որ էր տեսականաւն և գործնականաւն զտրդարեալ, և յետ Գրիստոսի երախտաւորին մեր Մարգարէ* վարդապետին, և ամենայն արեան ժերձաւորաց նորին, ամէն:

Դարձեալ աղաչեմ զամենեան, որք օգտիք ի սմանէ յիշեցէք յերկնարացիկ և յաստուածամերձ յաղօթս ձեր զհայրապետ սուրբ ուխտիս՝ զՄկրտիչ կրօնաւորն, և զՅովաննէս, և զհարազատն իւր զԿարապետ կրօնաւորն, այլև զմիարան եղբարքս՝ զՂազար խաչընդուս կրօնաւորն, զԿարապետ կրօնաւորն, և զհարազատքն իւր՝ զՍարգիս փիլիսոփա Վարդգեսի, և զԹումա Շուշանցի, և զՊ[ե]տր[ոս], և զՍտեփաննոս, և զՄերուն, և զՅովաննէս, և զՄկրտիչ Հիւսանորդի, և զԳրիգոր Սալնապատեցի, և զքաջ ամուսնի՝ զՅովաննէս և զՅակոբ, և զմիւս Յովաննէս, և զՍտեփանոս, զԱրքաճամ, զԹումա, զԳրիգոր տնտեսն, և զայլ ամենայն գործաւորքս՝ զմեծ և զփոքր: Եւ որ սրտի մտօք յիշէ և լի սրտիւ աստուած-ողորմի ասէ վերոյգրելոցս ի սմա, և զի[ն]քն յիշէ յանուանէ Գրիստոս աստուած, թէ՛ Ազնիւ ծառայ բարի և հաւատարիմ, մօտ յուրախութիւն քո, այլև զԱստուածատուր մողղասին, զՄ[ա]ր[գարէ]՝ հոգևոր եղբայրն, և զծնողսն իւր, զհարազատ եղբայրն իւր զՅովաննէս՝ զհանգուցեալն ի Գրիստոս, որ խիստ լաւ կողիչ երբ թղթիս և կնկուղ գլխիս և մոմ լուսատու խաւար գիշերիս, փաբատեսցէ Գրիստոս աստուած զխաւար մեղաց և անգիտութեան նորին, ամէն:

129

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5510

Վայր՝ Ոստան քաղաք

274 ա | | | ն]ահատակին սրբոյն Ատեփաննոսի բարե[խաւսութեամբ]*
ողորմեա համաւրեն երախտաւորաց սրբոյն [Ստեփան]նոսի Ոստան քաղաքիս, որք զսա են զարգարել [տրոփ]ք՝ Աւետարանաւ, Ճառով, շուրջառով, ծածկո[ցով], շուշփայով և այլ սպասիւք, որ ի պէտք է սուրբ տաճարիս սրբոյն Ատեփաննոսի նախավկային, ամէն:

* Ձեռագրում գրված է հապաված, այսպես՝ «Մզէ.»:

** Փակագծերի մեջ առնված տառերը, թղթի ձախ եզրի վերին մասի պատուած լինելով՝ բացակայում են, վերականգնում ենք ըստ իմաստի:

[Ե]ւ են այսոքիկ՝ Դ. (4) Աւետարան տախտակագիր, և Բ. (2) Լորկաթագիր, Բ. (2) Տարէգիրք, մեծ Տաւնականն, Ճառքնդիրն, Մարդիւ գիրքն, Կոչումն [լինծայութեանն], բիճգիր Ճառն, քահանայաթաղն, փոքր Մաշթոցն, մեծ սուրբ Նշանն, Գ. (3) պղընձէ խաչ, Ա. (1) փայտէ [խաչ], շուրջառ, առաջինն, նախ կանաչն, կարմիր նախն, դեղին շուրջառն, Բ. (2) հասլհասն, կարմիր շուրջառն, ժանկառի շուրջառն, Բ. (2) կանաչ շուրջառ, գուլըստան շուրջառն, Գութի շուրջառն, Բարի-Տիկնոջ շուրջառն, արծաթի սկայն՝ մաղըզմանոցն, Զ. (6) շապիք, Ը. (8) ջուհտակ ու ֆրտ մի բազպան, Զ. (6) ուլրար, Զ. (6) ծածկոց, ԺԲ (12) շուշփայ, ապրիշոմէ վարագոյրն, զանկակն, Յայսմաւուրք Բ.՝ Սարգիս իրիցուն և հովիւ Թումաշահին: Եւ եղիցին սոքա յիշատակ անջինջ ի սուրբ եկեղեցիս, և ով որ յանգգնի ի սմա գողանալով և հեռացուցանէ ի սմանէ՝ մասն զթուդային և զխաչահանուացն առցէ, և զասեսցէ ընդ սատանայի և ընդ կամարարս նորա. և ով որ խնամ տանի սոցա՝ լսէ զձայն աւրհնութեան, եթէ՝ Եկայք աւրհնեալք հաւր իմոյ, ժառանգեցէք զարքայութիւնն իմ, ամէն:

Գրեցաւ ի թվ. ՊԿ. (1411): Յայսմ ամի այրեցին զմեր ժամատունս Ղարա-Ուսուֆն, և քրիստոնեայք քաղաքիս նոր շինեցին: Գրիստոս աստուած զսոցա հոգոյ տունն շինէ՝ զարքայութիւնն, և զաշխատողացն և զգրողիս, ամէն:

130

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 6291

Գրիչ՝ Յոհաննէս
վայր՝ Կասր գիւղ

362 Բ ... Արդ, կատարեցաւ աստուածախաւս և տիեզերաքարոզ աւետարանս ի գեաւզս որ կոչի Կասր, ընդ հովանեաւ սուրբ Փրկչիս, ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Յոհաննէս սուտանուն քահանայի: Աղաչեմ զձեզ մանկունք սուրբ եկեղեցւոյ, զի սխալանաց և 363 ա խոշորութեան գրիս անմե յղագիր հայցեմք, զի կար մեր այս է:

Դարձեալ, աղաչեմ զձեզ յիշեցէք յաստուածամեծ յաղտութն ձեր զհայրն իմ զՅովհաննէս քահանայ, և զմայրն իմ զՂաղ-Խաթուն* զհանգուցեալն ի Գրիստոս, այլ և զեղբարքն իմ, և զամենայն արեան մերձաւորքն, և զիս՝ զանարժան Յոհաննէսս և լի բերանով աստուածողորմի ասացէք, և որ զմեզ յիշէ և ինքն յիշեալ լիջի ի Գրիստոսէ աստուծոյ մերո:

Գրեցաւ ի թվականիս Հայոց ՊԿ. (1411):

Արդ, ես յետինս ի կարգաւորաց, անարգս ի պատուականաց, տկարս ի զաւրաւորաց, որ միայն անուամբս երևիմ յաչս մարգկան

* Կարգա՝ «զլալ-խաթուն»:

արդար և ոչ գործովք բարեաց, առաջի մարդկան կարգաւոր և առաջի
աստուծոյ անկարգ, առաջի մարդկան քահանայ և ճշմարտագործ և
363 բ առաջի աստուծոյ ոչ ևս: Եւ || ... ետու գրել յարդար վաստակոց
իմոց՝ յիշատակ ինձ և ծնաւգաց իմոց: Արդ՝ յերեսս անկեալ երկրա-
մերձ գիւմօք և կողկողագին հառաչմամբ հայցեմք ի ձէնջ ... որք
հանդիպիք այսմ աստուածային և առաքելաբաւ տառիս, յիշեցէք
ի Գրիստոս աստուած սրտի մտօք և լի բերանով զիս՝ զանարժանս
զԹումայ կրաւնաւորս, և զծնաւդսն իմ՝ զհայրն զտէր Աւագ, որ ծերա-
ցեալ անձամբ առ Գրիստոս վոխեցաւ, և զմայրն իմ զՍիրայ, և զեղ-
364 ա բայրն իմ զՈւլէկն, այլ և || զեղրորորգիքն իմ զՅոննաննէս քահանայ,
զՍարգիսն, զՆերսէսն, զԳեորգիոսիկ սարկաւագ Աստուածատուրն, այլ
և զամենայն արեան մերձաւորքն իմ՝ զկենդանիսն և զմեռեալսն:

Գարձեալ, աղաչեմ զձեզ, ով դասք լուսերամից, որք կարդայք
կամ օրինակէք, յիշեցէք ի հեշտալուրն Գրիստոս զբարէմիտ տիկինն
Մարթայ և զՊետրոս՝ որդի նորին, որ վոխեցաւ առ Գրիստոս, և
մայր նորա, վասն հոգւոյ որդւոյ իւրոյ աւգնական եղև ի սուրբ յա-
ւետա[ր]նս, այլ և զՆազ-Խաթունն՝ զկենակիցն Պետրոսի, որ և նա
կամակից եղև ի յաւետարանս վասն հոգւոյ առն իւրոյ: Այլ և զամե-
նայն արեան մերձաւորսն նոցա՝ զզաւակս, զընդանիսն, զկենդանիքն
և զհանգուցեալսն, և որ լի սրտիւ աստուած-ողորմի ասէ, և ինքն
ողորմութիւն գտցէ ի Գրիստոսէ, և նմա վառք յաւիտեան:

131

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻԻՆ ՏՈՒՄԱՐԻ ՅԱԿՈԲԱՅ ՂՐԻՄԵՑԻՈՅ

Երուսաղէմ 1223

Գրիչ՝ Աւետիք
վայր՝ Աւագ վանք

Գրեցաւ ի թվին 94. (1411), ի սուրբ մենաստանս որ կոչի Աւագ
անապատ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի և սուրբ Կարապետի,
յառաջնորդութեան մեծ բարունապետի և քաջ փաղերայի և վարժա-
պետի Գէորգ վարդապետի, ձեռամբ աշակերտի սորին Աւետիք կրաւ-
նաւորի:

132

Մ Ա Ն Ր Ո Ւ Ս Մ Ո Ւ Ն Ք

Եվրոպայի մասնավոր հաժաքումներ, № 24, էջ 44—45

Գրիչ՝ Յովնաննէս Սանահնեցի
վայր՝ Երուսաղէմ

Արդ, գրեցաւ եղանակաւոր տառս, որ կոչի Մանրուսուհի ի
սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, ընդ հովանեաւ տիեզերաժողով, իոյակապ,
գերահոյակեալ հրաշափառ մեծի Յարութեանս, եւ երկնանման սուրբ

Գողգոթայիս, եւ աստուածընկալ սուրբ գերեզմանիս Բրիստոսի՝ աստուծոյ մերոց, եւ այլ համաւրեն սուրբ տնաւրինականացս, ի սուրբ ուխտս Հայոց սուրբ առաքելոյս Յակորայ Զերեթեան. ի թուականութեանս Հայոց ՊԿ. (1411), ի խնդրոյ սիրելի եւ համշիրակ եղբաւր մերոյ սրբասէր եւ պատուական կրտսնաւորի Սարգիս արեղայի, ձեռամբ ամենամեղ եւ փրցուն գրչի Յովնաննէս Սանահնեցոյ, ի լաւ եւ յընտիր աւերակէ Կարապետոյ: Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք աւգտիք ի սմանէ, յիշեցէք ի Բրիստոս զստացող սորին՝ զցանկալի եղբայրն մեր զՍարգիս, որ յոյժ աշխատեցաւ ի սպասաւորութիւն մեզ: Նաեւ զվարժիչ նորա՝ զքաջ դիտողապետն՝ զհաւրեղբայրն իւր զտէր Յովնաննէս մականուն կոչեցեալ Հեթում՝ զփոխեցեալն ի Բրիստոս, որոյ յիշատակն աւերնութեամբ եղիցի, հանդերձ ծնողաւք եւ համաւրէն ազգայնաւք՝ կենդանեաւք եւ ննջեցելովք: Ընդ նմին եւ զերանաշնորհ զգերիցս երանեալ զըստ հոգւոյ հայրն իմ եւ զուսուցիչն զՅովնաննէս փիլիսոփայ աղաչեմ յիշել սրտի մտաւք, հանդերձ միեղէն եղբայրութեամբս՝ տէր Մարկոսիւ եւ տէր Գրիգորիւ, որ ի միասին ժամանեցաք յերկրպագութիւն սուրբ տնաւրինականացս:

Ո՛հ, եւ զանապատս ի բարեաց, զմեղաւոր գրիչս մաղթեմ յիշել եւ սխալանացն անմեղադիր լինել, որով յիշողսդ ոգորմեսցի Բրիստոս, եւ նմա փառք յաւիտեան:

133

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4171

Հետ ստացող՝ Սարգիս

3 ր [Եիշեցէք] զըստացող սուրբ աւետարան[ի]ս՝ զՍարգիս արեղայս, որ գնեցի զսուրբ աւետարանս ի հալալ ընչից իմոց, յիշատակ իմ և ծնողաց իմոց: Առայ զսուրբ աւետարանս Ներսէս իրիցոյ որդի Սարգսէն* Ժ. (100) թանկայ, վկայութեամբ էծկանց Գրիգորիւն, Գառնեցի Ներսէսիւն. Սուտես(“) վկա է, [Ա՞ն]տոն եպիսկոպոս վկայ եմ, ես՝ Խուրսուպուդես վկա եմ:

Հաւրն իմոյ Նահապետիւն և մաւրն իմոյ Սիմքուրիւն, արդ, որք հանդիպիք սմայ կարդալով կամ աւերնակելով, յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր, և զիս՝ զՈվնանէս | | | ե աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Ի թվ. ՊԿ. (1411):

134

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6792

Հետ ստացող՝ Յովնանէս

11 ւ Կամաւն աստուծոյ ամենակալին, ես Յովնանէս երէց ընդանի, որ եմ Ամիրբէկի թոռն, և սպասաւոր և ծառայ Վտսիլ Թագաւորի պա-

* Սրա պապը՝ Էլբեգին, 1382 Բվականին, տեսնելով ավետարանը չի ձեռն ալլաւեռից ի գերուքիւն, գնել էր այն՝ վճարելով 100 դահեկան:

տերաղմի սուրբ Նշանին, ի յամի ՊԿ. (1411) Թըւակտնիւ Հայոց
ստացայ զպատերազմի* սուրբ աւետարանս յիշատակ ծնաւզաց իմոց,
խաչպան Թօդանին և Մելիքին, այլև պահապան ինձ, և տրդտյոց
իմոց աստուածապարզ և զաւակացն՝ Կարապետին և Յովանիսին, Մկրտա-
չին և Մարգարին:

Եւ Գրիգոր վարդապետս ծախոցի զաւետարանս Յոհանէս խաչ-
պան երիցուն, որ այլ ումեք դաւի չկայ ի հետ, Աստուած իւր ստա-
ցողին զսա բարով և ողջ անձին վայելել տացէ, ամէն:

* Ավետարանի սուլն՝ «Պատերազմի» անունը կրկնվում է նաև ԺԸ. դարի մի հիշա-
տակադրութեան մեջ, ուր ասված է. «Եւս տէր Սարգիս արեղայս զայս Ի. աւետարանս, որ
է սա՝ Պատերազմին և միւսն՝ Աւետարեբ, և Գ. խաչ, որ զողացեալ տաբեալ էին ի Բօհ-
տան, զնացեալ գտի բազում աշխատանօք, և բերեալ զարձեալ եզի ի դուռն Մեծոփայ
սուրբ Աստուածածնին»... (էջ 12 բ):

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

ԵՔԼԱՆ 1809

Գրիչ՝ Մելքիսեդեկ
վայր՝ Վրաստան, Աֆլիսցիխէ գիւղաքաղաք

419 Բ Փառք... որ ետ կարողութիւն մատնադէտ և փծուն գրչի Մելքիսեդեկի նստաթէի հասանել ի վերջք երգարանիս:

420 Ե Հղաւրն ի գոյսս և նախագաղափարն ամենայն բնութեանց եղեալ սահմանէ ի կերպս և ի ձևս աւրըստաւրէ առաւելուլ քան զոր առնու ի նախասկզբնէ իւրմէ, ուստի յայտնի լինի արարչական կամք նորա, թէ եղեալ է զհանճար ի փանաքի մարմինս վերաթռիչ լինել առ նա, վասն որոյ և ամենայն ոք ցանկայ ըարեաց, թէ և կարի յետինն իցէ, իսկ կատարեալքն ամենայն հոգւոց՝ բարեաւ մնալ ասացեալ միշտ զվերինն խորին, ուր Քրիստոս նստի ընդ աջմէ աստուծոյ, յորոց և մի գոլով Տէրունաւիպն կուսակբաւն աբեղայ, որ յոյժ փափագմամբ և բազում կարաւտիւ ստացաւ զՇարակնոցս զայս ի յարդար ընչից իւրոց, ի վայելումն անձին իւրոյ և յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց, և եղբարց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորացն, մանաւանդ առ ի յիշատակ առ յապա յեկելոց մանկանցդ Հայաստանեաց. ի թուիս ՊԿԱ. (1412), ի հայրապետութեան տեառն Յակոբայ:

420 Բ Արդ, եղև զբաւ գրչութեան սորա յաշխարհս Վրաց, ի թագաւորութեան Կոստանդիլի, ի գեղա լ քաղաքս Աֆլիսցիխէ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և իշխանութեան տեղոյս պարոն Սմբատի և որգւոյ նորին պարոն Բէշքենի, որ ի յաստմանէ չարին վտաւեցան ի հայրենեաց իւրեանց, միայն յուսալով ի Քրիստոս աստուած, զի այց արասցէ:

Արդ, որք հանդիպիք սմա յաւրինակելով կամ ընթերցմամբ, յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զստացող սորին՝ զՏէրունաւիպն սրբասնեալ քահանայ:

Արդ, երես անկեալ աղաչեմ զտեսանողքդ կտակիս՝ յիշել զքաջ ըրարունապետն իմ զՄաթէոս վարդապետն, որ սնոյց զմեզ և ուսոյց մեզ զարուեստ գրչութեան: Ընդ նմին և զիս՝ զանպիտան գծող սորին զՄելք[իսեդեկ], որ դառն պանդխտութեամբ գրեցի և կատարեցի շնորհաւք տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, յորում վայել է փառք:

136

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ն. Զուգա 531, Մ.Տ.Մ.

Նորոգող և կազմող
Վալր՝ Կարս

311 ր ... Արդ, ի թուականութեանս հայկազեան տումարի ՊԿԱ. (1412) եղե շինութիւն և նորոգութիւն հռչակաւոր քաղաքիս Կարուց, ի ձեռն արդարադատ պարոնին պարոն Փիր-Հիւսէնին:

Չոր ե յառաջնումն աւերման քաղաքիս ի պահեստի կայր սուրբ աւետարանս ի ստորոտ կլայիս, ի մէջ քարանձաւաց վիմաձորիս, որ և իշխանութեանս յայս ոմն ի յայլասեռից եղիտ զսա հնացեալ և ալյալեալ, և եկն երեք զսայ՝ ծախեաց ի վերայ քրիստոսայտէր և երկիւղած կրկին հարազատ եղբարցն՝ Յովանէսին և Ալթունին, զոր և ըստ աստուածասէր բարուց իւրեանց ետուն զգին և ազատեցին ի գերութենէ: Եւ դարձեալ ետուն ծախք և ետուն կազմել զսուրբ աւետարանս յիշատակ նախնեաց իւրոց Մկրտչին և մօրն իւրեանց Մարթային:

137

ԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ԳԻՈՆԻՍԵԱՅ ԱՐԻՍՊԱԳԱՑԻՈՑ ԵՒ ՊԱՐԱՊԱՆՑ
ԳԻՐՔ ԿԻՐՐՂԻ

«Մասենագ. Հայկ. Թարգմանութեանց», էջ 391

Թովմա Մեծոփեցի

ՋՄկրտիչ վարդապետն Մեծոփեցի յիշեսլիք առաջի Քրիստոսի անմահ գառինն անարատի, որ զսուրբ գիրս Կիւրղի՝ գրեալ ձեռամբ սուրբ հօրն Նքսիսի [Համբրոնացւոյ] երեք՝ ի մեզ հասոյց, ի պիտակ անուն վարդապետս Թովմայ, որ ես տեսի և ուրախացայ յոգի, ե երկրպագութեամբ համբուրեցի, նաև զսիրելի եղբայրն մեր հարազատ ՋՄկրտիչ վարդապետն Աւրբելի որդի, որ ստացաւ զսա... Գրեցաւ ՊԿԱ.(1412):

138

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9223, Ժ

ա

Գրիչ
Վալր՝ Արճէշ

1 ... Արդ, գրեցաւ քարոզութիւն աւետարանիս Յիսուսի Քրիստոսի տեառն մերոյ՝ յամի գալըստեան վրկչիս հազարերորդի չորս-հարիւրերորդի տասներորդի չորրորդի, և ի կատարման եւթն և տասներեակ յորելինին՝ ի սկիզբն մտանելոյ տասն և մի ամաց յա-

բեթական տոհմի տուժարի, որ է ՊԿԱ. (1412) թվականիս մեծի, ի նահանգիս Բզնունեաց, ի քաղաքիս Ար[նեշ] կոչեցելալ, ձեռամբ ան-
 2 արժան | | *, ի խնդրոյ պատուական և երջանիկ առն աստուծոյ ճշմարիտ և սուրբ կրտսնաւորին և փրկիսոփային Թադէոս քահանային: Եւ ետ զսա ինքեան և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն խընկայ, և մաւրն իւրոյ Աւթայիմ յիշատակ բարի և հոգեւոր զաւակ՝ յաստուածաբնակ և հրեշտակերամ ուխտն Մեծոփայ վանք անուանելոյ: Եւ ինքն գնաց ի միշտ կենդա[նին] | | *... Արգ, աղաչանս բազմապիսիս առաջի վեր-
 ծանողացդ այսմ սոփերի մատուցանեմք՝ յիշատակել բարի կամաւք ե սեռն սիրով ի պատկանաւոր խնդրուածս զաստուածապատիւ և զքրիստոսունակ քահանայն զԹադէոս, և զհոգեւոր և զմարմնաւոր ծնաւղքն իւր, և զամենայն արեան մերձաւորս իւր՝ զկենդանի և զհանգուցեալ: Այլ և զուսուցիչն իւր զՍտեփանոս փրկիսոփայն, և
 3 զեղբայրն իւր զՅովնանէս վարդապետ զհանգուցեալք | | |

... Յիշեցիք... զհեղահոգին՝ զմիայնակեացն Եւաթ, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց վաստակի քրտանց իւրոց, և ետ զսա վերստին դարձեալ յաստուածաբնակ ուխտս Մեծոփայ վանաց, ի դուռն տաճարին Աստուածածնի կուսին՝ յիշատակ բարի [հոգ]ւոյ իւրոյ | | | և բարեպաշտ երախտաւոր ծնողաց իւրոց, հաւրն իւրոյ Հընդուիմ, և մաւրն Թամամիմ, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց...:

Բ

Կազմող՝ Թովմա Մեծոփեցի

Ընդ որս և ես՝ անպիտանս յամենայնի նուաստ և մեղապարտ ի մանկունս եկեղեցւոյ վարդապետս Թովմա, և Մառթէոս կրաւնաւորս աղաչեմք զեղբարքդ յիշել զմեզ, որ զսուրբ գիրս ծաղկել տուաք և կազմեցաք, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

4 | | | և զազգականս իւր զՄհրաիչ հէրպետն, և զեղբայրն իւր զՍտեփանոս ձեռնաւոր, և զորդիսն իւր զՅովանէս, զՅովնանէս քահանայ, զԱռիստակէս, զԳորգի-Մելիք, զՍուրբանշա, և զամենայն բարեկամ և զսիրելիս իւր, ե որք աւգնական և առիթ եղեն ի գինս գրոցս...:

139

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 9093

Գրիչ՝ Դանիէլ
 Վայր՝ Աղթամար

429 ա ... Արգ, ես՝ անպտուղս ի բարեաց... բազմամեղ սուտանուն Դանիէլ քահանայ, տեսի զսէր ե զփափաք Յովանէս և Ստեփանոս կրաւ-

* 3 տող պատուած:

նաւորի, զոր ունէին առ հոգևորսն և կատարեցի զսուրբ գիրքս զայս, բաղում և մեծ աշխատանաւք հասուցի զսա յաւարտումն յոստուածարնակ կղզոջս Ալթաւմար, ընդ հովանեաւ ամենայաղթ սուրբ Խաչիս և սուրբ Նշանիս, ի թուականութեանս Հայոց ՊԿԱ. (1412). ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի...

Դարձեալ և մեղապարտ Դաւիթի գրիչս... յիշեսցիք և զիմ ան-
 420 բ արժանութիւնս || ... նաև զծնաւղքն մեր զԿարապետ քահանայ և զԴուռմէլիք, և զեղբայրս մեր զԹումայ կրօնաւոր, որ աւգնական և ձեռնտու եղև մեզ, և զքորքն մեր, և զամենայն արեան մերձաւորքն մեր՝ զկենդանիք և զնշնեցեալք, և զուսուցիչն մեր զՋաքարայ փիլիսոփայ՝ հաւրեղբայր մեր, և զայնոսիկ որք երախտաւորք եղեն մեզ ի պէտս մարմնաւոր պիտոյից: Այլ և զառաջնորդ և զսպասաւոր աստուածաբնակ սուրբ տաճարին սրբոյ առաքելոյն Բարդուղիմէոսի՝ զպատուական և զընտրեալ եպիսկոպոսն զտէր Ստեփաննոս, և զՊետարոս՝ քվերորդի նորա, և զգեռաբոյս ծաղիկն զտէր Մեսրոպ, և զհանգուցեալն ի Քրիստոս զՄարգարէ վանից հայրն, որ հայրական և եղբայրական գթով խնամէր զմեզ, և զայլ ամենայն կրաւնաւորսն՝ զմեծ և զփոքր արժանի արասցէ Քրիստոս աստուած իւր սուրբ տեսեանն...

140

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4167

Դրիչ՝ Մերուց
վայր՝ Ոստան

... Սրբասնունդ քահանայն Ստեփաննոս... ցանկացաւ այսմ աստուածային աւետարանիս և ետ գրել զսա յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց Սարգիս ներկարարի, և մաւր իւրոյ Խոնդի, և կենակցի իւրոյ Խաթուն-Մելիք տիրուհւոյ, և բարի զաւակաց իւրոց Մելքոնի և Սարգսի, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց: Եւ արդ, ես՝ յետնեալ և աքսորեալս ի կարգաւորաց, բազմամեղ և անպիտան սուտանուն Մերուց, հրաման առեալ ի պատուիրանագիր առաքելական բանէն, որ ասէ՝ Յոր կոչումն կոչեցար՝ ի նմին կացցիր: Եւ արդ, իմ ոչ բերելով զայսպիսի վստահութիւն, այլ ունայն յամենայն բարեաց և թափուր, այլ յուսամ ի մարդասիրութիւնն աստուծոյ, զի իմ բազում մեղացն թողութիւն արասցէ:

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի քաղաքիս Ոստան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի և սրբոյն Ստեփաննոսի նախավկայի, ի հայրապետութեանն Աղթամարայ՝ տէր Դաւթի, և ի թուին Հայոց ՊԿԱ. (1412), ձեռամբ մեղապարտ և անարժան Մերուցի, և անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաւք պաշարեալ, այլ
 243 ա ըստ կարի մեր, զոր [Ետ] | | | մարդասէր հոգին, բազում աշխատանաւք գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք, ի ստոյգ և յընտիր աւրինակէ: Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի

սեղանոյս, որք պատահիք սմա տեսութեամբ կամ ընթերցմամբ, յիշեսցիք յաղաւթս ձեր զյառաջասացեալ ստացող [սորա] զՍտեփաննոս քահանայ [և] զծնողսն իւր...

Ընդ նոսին և զանպիտան գրիչ զՄերուն, և զծնողսն իւր զՍտեփաննոս և զԹանխաթուն, և զկենակիցն իւր, որ աշխատեցաւ ի թուղթ կոկելն, և զերկու քուերքն իւր զՄէլէք և զՀերիք, և զվարպետն իւր զԿիրակոս կր[աւնաւոր], և զՅոնաննէս կր[աւնաւոր], որ զգիրն ուսոյց, և զԳէորգ վարդապետն, որ զծաղիկն ուսոյց, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն իւր՝ զկենդանիսն և զնշեցեալսն. Նւ որք զմեզ յիշէք սրտի մտաւք և դուք յիշեալ լիջիք յառաա յողորմութեանն աստուծոյ, որ է աւրհնեալ, գովեալ, բարեբանեալ, այժմ [և յաւիտեանս]:

243 բ Դարձեալ վերջստին յիշեսցիք զհոգեոր աներն իմ զՔաշիշաւիլի, և զկենակիցն իւր զԳոնար-Մելէք, և զորդին իւր զԽաչատուր՝ զփոխեցեալն ի Քրիստոս, և զՏիրատուր, և զՅորդանան, և զԴաւար, և զԱւաք-Պարոն, և զԳուստրն իւր՝ զհանգուց[եալ]ն ի Քրիստոս զԱյմէլէք, և զծնաւդսն իւրեանց: Ընդ նոսին զերախտաւոր և զհոգեոր եղբայրն մեր զՄարտիրոս, և զծնաւդսն իւր զՍոկ (") Ստեփաննոս և զՇնոնուր, և զեղբարսն իւր զէլէքսան և զԹաւաքալ, և զկենակիցն իւր զԽաթուն-Մէլէք: Դարձեալ, յիշեսցիք յաղաւթս ձեր զՅովաննէս, [և զկենակիցն իւր զՅովաննէս, և զեղբայրն իւր զԵղիայ, և զծնաւդսն իւր, ընդ նոսին և զՄարկոս, և զեղբայրն իւր զՄաթէոս, և զծնաւդսն իւրեանց, զԱռաքել և զծնաւդսն իւր]:

Յիշեա Քրիստոս աստուած զՍտեփաննոս՝ զքեռի Ստեփաննոս քահանայի, և զԳուստր նորին զԵղիաքեթ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն իւրեանց՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն ի Քրիստոս, և ինքն, որ առատն է ի տուրս բարեաց՝ տացէ զիւր առատ ողորմութիւնն առհասարակ, որ շատ և որ սակաւ! | |

141

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Բրիտ. Թնգ. Օր. 2608, 58 54, էջ 120—121

Գրիչ՝ Վարդանէս

Վայր՝ Արծըրունեաց գաւառ, Կոնեքաց վանք

Փառք... որ ետ կարողութիւն բազմավէր ոգւոյ իմոյ Վարդանէս արեղայի հասանել ի յաւաքդ գանձարանիս յամի ՊԿԱ. (1412) թուականի Հայոց, յամսեանս քաղոց, որ օր Ե. (5) էք ամսոյս: Աւարտեցաւ ի փառս աստուծոյ հաւր: Արդ, գրեցաւ սա ի գաւառին Արծըրունեաց, ի վանքս Կոնեքաց, ընդ հովանեաւ սուրբ ծովահայեաց Աստուածածնիս և այլ հաւաքեալ նշխարաց սոցա, առ ոտս տէր Յոնաննէս վարդապետի և առաջնորդ սուրբ ուխտիս | | որ է եղբայր վարդապետիս և ինձ հօրեղբաւր որդիք...:

Յիշեցէք զեղկելիս՝ զՎարդանէս արեղայս, և զհայրն իմ զՀամա-

զասաց, և զմայրն իմ զՓաշա-Մելիք, և զեղրայրքն իմ զՄելքիսէթն և Զաքարէն, զՅովաննէս և զՄինաս, և զքոյրն իմ զԹաղա-Մ[ել]իքն, և զայլ ամենայն մերձաւորքն իմ յիշեսցիք ի տէր մեր:

Արդ, ես առաւել աղաչեմք զձեզ վասն խոշորութեան և սխալանաց սորա, զի ի յաշնանէ մինչ ի զատիկ՝ ապա վճարեցաւ, զի այս էր կար մեր* վասն խիստ ձիւնամեծիս և առաւել ցըրտիս, այս է:

Արդ, յիշեսցիք ի սուրբ յաղթս ձեր զքարտիս կոկողքս՝ զգեռայրոյս արեղայքս՝ զՅոնաննէս և զԿարապետ և զՎարդան սարկաւազն, ամէն. այլ և զՄովսէս հեզահոգի արեղայս, որ զօրինակն շնորհեաց և զայլ արեան մերձաւորքն իւր...:**

142

ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳՐՈՅ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՐՈՏՆԵՑԻՈՅ

Երևան 1701

Գրիչ՝ Ռըստակէս Սեբաստացի
վայր՝ Աւաք վանք

ա

271 ա ... Արդ, և ընդ արժանաւորացս յիշեսցիք և զանարժանս՝ զբազմաշարաւ անձս զՌըստակէս Սեբաստացի, զվերջինս և զծոյլս յաշակերտաց տեառնս իմոյ՝ մեծի վարժապետի Գէորգէոս փաղերայի: Զոր առեալ զսա գաղափարեցի ի թուականութեան Հայոց Մեծաց երկքառասնից տասանց և եռակի քսանից, նեզակ թուով յաւելից (1412):***

Եւ եղև զրաւ սորա ի մեծափառ անապատիս, որ կոչի Ավաք վանք, և ի յառաջ[նորդ]ութեան նոյն տեառնս իմոյ, յաւուր մեծի հինգշաբաթի, ի փառս Քրիստոսի:

բ

Ո՛հ, զի Աստուածածնին կրեցի զթուղթս ի յԱւագ վանքն և սուրբ Յակոբիս՝ ի Կափոսիս կու գրեմ, սառնասառոյց ցրտութեամբ:

143

ՈՍԿԵՓՈՐԻԿ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 5118

Գրիչ՝ Ռըստակէս Սեբաստացի
վայր՝ Ավաք վանք

ա

197 ա Արդ, զրեցաւ քաղուածոյս աստուածաբանութեան ի հաւաքմանէ առն մեծի վարժապետի՝ անուն արթուն զուարթուն առն Գրիգորիսի, ձեռամբ եղկելի և կրկնամեռիկ անձին Ռըստակիսի, ի գերա-

* Տպված է «Երկար մեր»:

** Ձեռագրի 278 բ էջում խնդրում են հիշել իրենց ոմն Գօղոս քահանայ և Սահփանոս եպիսկոպոս Խարբերդու, ԳՁԴ. (1435) թվականին:

*** Պետք է հաշվել այսպես՝ $3 \times 40 \times 10 (= 800) + 3 \times 20 (= 60) + 1$ (նեզակ թիվ) + 551 = 1412 թ.,

հոչակ անապատս որ կոչի Ավաք վանք, ընդ հովանեաւ տիրամաւր Աստուածածնին, և սրբոց Առաքելոցն, և այլ բազմահաւաք նշխարաց, և սրբոյն Կարապետին, և ի յառաջնորդութեան նորին հարազատի Գէորգէոս փաղերայի, Արդ, յերես անկեալ աղաչեմ զհանդիպողսդ յիշել սրտի մտաւք զթշուառականս ոգորմայիւ ի տէր, հանդերձ ծնաւդաւք և ամենայն արեան մերձաւորաւք, և ասացեալն ի ձէնջ վասն մեզ կրկնապատիկ պարգևեսցէ ձեզ տէրն ամենագութ, յորժամ բանքս սպառի և թագաւորութիւն գործոց լիցի, և տեառն փառք անլուելի, ամէն, ամէն և եղիցի:

Գրեցաւ ի թվ. ՊԿԱ. (1412), յամսեանն աւգոստոսի, ի փառս Քրիստոսի:

Բ

287 = Գանձս այս բազմազեղուն
Եւ մարգարիտ պատուելագոյն,
Յանմահական ծովէ հոգոյն
Պարգե տուաւ մեզ ի վերայն,
Յեռամեծէ բարունոյն
Գէորգէն սուրբ հաւրն իմում:

Ձոր տէր ասցէ սօրին ունել զիշխանութիւն տան քաղաքի իւրայովքն ամենեցուն, որ և մեզ լիցի ընդ սօրին իշխանութեամբ Բայց ես՝ պիտակ ոգի Ռքստալէս Սերաստացի, աշխատասիրութեամբ զսա աւրինակեցի առ ի վայելումն ուսումնասիրաց եղբարց, որոց և լիցի:

Արդ, աղաչեմ անմեղադիր լինել մեզ վասն սխալանաց և անարհեստ քերդողութեանս, ներել աղաչեմ հայրաբար և ուղղել եղբայրաբար...

144

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Մ Մ Ո Ի Ն Ք

ՄՅՀ հա. Ա. 73, էջ 153

Գրիչ՝ Ստեփանոս Ավաքերիցաց
վայր՝ Սիս.

308

... Գրեցաւ շարականքս, որ կոչի գետք և գիշերութեան ալէլուքս զկնի, ի թուիս Հայոց ՊԿԱ. (1412), ի մայրաքաղաքիս Սիսոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետին Մկրտչի և Յակովբա հայրապետի, ձեռամբ մեղաւոր և ախմար գրչի Ստեփանոսի՝ կոչեցեալ Ավաքերիցաց. ի վայելումն անձին սրբասէր քահանային Կոստանդինի, որ ետ գրել զսա յաղագս հսկմանց գիշերո, զի շարականն բոլոր ի սմայ է հաւաքած, զարդ ի հարցներոյն, զի է որ ծայրքաղ է, և է որ առաջաբան է, և է որ կատարեալ է. նոյնպէս և ութն ձայնի ալէլուքն՝ իր սարաւքն, զի մնա յիշատակ իւր, և ծնողաց նորա, և զուգակցին իւրոյ Իթլիշանի, և դեռաբոյս զաւակաց նորա Լեւոնի և Յոնանիս Գպրի, և ամենայն զարմից:

Արդ, յերեսս անկեալ աղաչեմ զձեզ վասն սիրոյն Քրիստոսի, որք հանգիպիք սմայ, յիշեսցիք ի Քրիստոս զծնաւդս իմ և զամե-

նայն նընջեցեալսն, և ինքն որ առատն է ի տուրս ըարեաց նաև ձեզ պարգեհեցէ ըստ այնմ կերպի, զոր դուք մեզ խնդրէք:

Ո՛վ սուրբ քահանայք, շարականքս որ ի սմայ են, նաև վերջն է սկսած ու քաջած ծուռ՝ մինչև յառաջն. թէ կամիս ուղորդ քաղել դու, յոր ձայն որ լինիս դու ի յերջն սկսիր ի ձայնին ու քաղէ, ու զթղթերն ի յետ շրջէ, նայ տանի զքեզ ուղորդ՝ ըստ կամաց քոց. և ողալանաց սորա անմեղադիր լերուք զի կար մեր այս էր...:

145

Ճ Ա Շ Ո Ց

Երևան 7448

Ստացող՝ Գարիանէ
վայր՝ Հայտար գիւղ

305 ր Ես՝ Գարիանէս, որ կու կենամ ի գեւղս Հայտարից, ետու զայս գիրքս ի յեկեղեցին՝ ի սուրբ Աստուածածինն, ինձ յիշատակ, ե իմ կողակցին, և իմ ծնողացն, և իմ ամէն արեանառու ազգականացն, եդի յիշատակ ի յեկեղեցին ի սուրբ Աստուածածինն, որ է ի գեւղս ի Հայտարից, յիշատակ անջնջելի մինչև ի գալուստն Քրիստոսի: Եւ եթէ ոք յանդիմանցի՝ ի զաւակաց իմոց կամ ի յազգականաց ձեռնամուխ լինել ի գիրքս՝ ծախելով, կամ կրական դնելով, կամ թուղթ կտրելով, և Քրիստոս աստուած կտրեսցէ զինքն ընդ մէջ, և զմասն նորա ընդ անհաւասան դիցէ, և որք հանդիպիք ի քահանայիցն, կամ ի սարկաւազացն, կամ ի սպասաւորաց եկեղեցւոյ խնամս տանի զըրոցս, մերկ ոչ պահէ, կամ մերկ ի վերայ քտրի ոչ դիցէ, աւրհնեալ եղիցի <լիցի> ի Քրիստոսէ: Բայց խնամարկու և վերակացու գրոցս՝ Յովաննէս քահանայ եղիցի:

Գրեցաւ յիշատակարանս] ի թվ. ՊԿԱ. (1412):*

146

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԲԱՐԳՈՒՂԻՄԷՈՍԻ ՄԱՐԱՂԱՑԻՈՅ

Երևան 2184

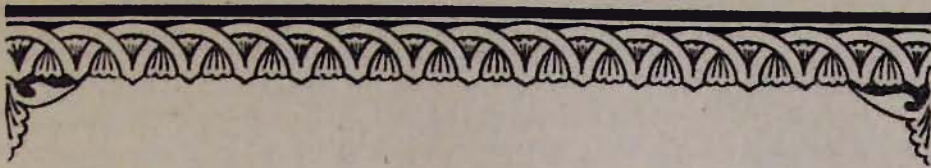
5 ա Ես տէր Զում. ** տրհեպիսկոպոս ծախեցի զիմ Քարոզագիրքս ֆրա Կարապետին ԲՃԾ. (250) դեկան:

Ես Յոնան վարդապետս վկայ եմ, ես ֆրա Ղուկաս վկա, ես ֆրա Ղալր. ** քարոզս (°) վկայ եմ, ես ֆրա Յոնանէս վկայ եմ: Թվ. մարդեղութեան ՌՆԺԲ. (1412): Աստուած վայելել տացէ,***

* Ստացողի այս հիշատակարանին նախորդում է գրչի ընդարձակ, բայց սակավարժեք հիշատակարանը, ուր թվարկվում են նաև Գարիանէի մերձավոր ազգականները. այդ հատվածը բերում ենք ստորև՝ «Յիշեցիք առ տէր զվերոյգրեալ Գարիանէ, և Սիմէոն՝ զայր իւր՝ զփոխեցեալն առ Քրիստոս, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Շահեկան, մաւրն իւրոյ, և զաւակաց իւրոց՝ Հայոցից և Ուսխանէ, և որդոյ իւրոյ Մելիքի, և ի յաստուած փոխեցեալ որդոյ իւրոյ Յոնանիսին, և քւերորդոյ իւրոյ՝ Սարգիս մղաեսուն, և զամենայն արեան ազգայինսն իւրձ (էջ 505 ա):

** Անունը հաղավոված է, վերծանել զժվարանում ենք:

*** Հիշատակարանին կից կա միւս մեծ ձվաձև կնիք՝ լատիներեն զբռնութեամբ, որը լավ չի ընթերցվում: Կնիքը հավանորեն վաճառող Զում. (Ջերոնիմոս) եպիսկոպոսինն է:

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՂՄՈՍԱՅ ԵՒ ՄԱՏԹԷՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ
ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Ծրական 1198

ա

Գրիչ՝ Յոնանէս Եզնկացի
վայր՝ Տաթև-Հերմոն-Եղևարդ

457 ա ... Բայց պատահեալ երբեմն, զի վասն բազմանալոյ անաւրէ-
նութեան և չարեաց, նուազեալ ընդադաւտացաւ ի մէջ անհամե-
մատ պարգևս այս իմաստից, որպէս թէ սովէաք ի լսելոյ զբանն
աստուծոյ, Յայնժամ, ամենագուր և անյիշաչար պարգևատուն՝ զթա-
լով ի հաւաս իւր փոքրիկ, ծագեաց որպէս ի մէջ գիշերի սջահն ան-
շիջանելի՝ զպէտն բաբունեաց, զքաջ հռետորն և զերկրորդ լուսաւո-
րիչն մեր զՅովհաննէս Որոտնցի մականունն Կախեալ ի սէրն Քրիս-
տոսի. և բազմաջան շառաւիղաւք զարգացեալ աճեցոյց ի պայծառու-
թիւն եկեղեցւոյ իւրոյ և ի վանումն ամենայն հակառակամարտից,
որ և նա ըստ շաւղաց ճշմարտասիրաց աստուածաբանիցն հետեւեալ,
անսխալապէս հասեալ ի կէտ կոչման իւրոյ, փոխեցաւ առ փափաքելին
457 բ ամենեցուն՝ տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս, և բազում շահս և ան-
թուելի բարեաց պատճառս թողեալ յեկեղեցի աստուծոյ, որոյ յիշա-
տակն աւրհնութեամբ եղիցի, ամէն:

Բայց ի նմանէ վարժեալք եղեն բազումք ըստ իւրաքանչիւր
կարողութեան և տարողութեան, յորոց երիս ոմանս արեգակնանման
ճառագայթիւք ցաւաքեալ երևեցան ի մէջ բազմահոյլ բանասիրաց,
համշիրակք և հարազատք միմեանց:

Եւ ոչ է ինձ կարողութիւն գտանել զկարգ շարադրութեան սո-
ցայ, թէ զորս նախադաս գրեցից կամ զորս ըզկնի որոյ, զի զանազան
պատուականութիւնս երևի ի սոսա, յիւրաքանչիւրս անհամեմատ
միմեանց: Եւ համարձակիմ դնել առաջին զպատուեալն կրկին ալեաւք,
իմաստիւք [ԽճԻ] եմ և մարմնական ծերութեամբ, զանուանակիր տեառն
եղբաւրն (Յակոբայ) և զսպիտակացեալ աղաւնին ի յոգի և ի մար-
մին, զմեծ բաբունապետն և զամենեցունց վարժիչն աշակերտակցաց
իւրոց: Եւ զկնի սորին՝ զանհամեմատ փարթամութիւնն, զբազմե-
րախտ հայրն համայնից, զպայծառացեալն իբրև զոսկի ի ք[ր]այումն
ի մամուլս կրթութեան, որ ոչ սակաւ ինչ արդիւնս երևեցուցեալ մեզ
ի բազում երկանց իւրոց, հաստակառոյց սիւնն եկեղեցոյ, անուանակիր
լուսաւորչին մերոյ (Գրիգորի), նաև զգաւն և զուարթուն գոլով նման
նմին, որ զամենայն բարիք[ք զ]ընթացս իւր կատարեալ, ժամանեալ
էհաս մեծաւ ուրախութեամբ առ բաղձալին մեր Քրիստոս, զոր ի յիշելս:

իմ գնա աստանաւր ոչ տան թոյլ վտակք արտասուեացս ուղիղ հայել ի քարտեզս կամ ի մելանս: Եւ զկնի սորին զբոլորովիմբ հոգիացեալն ի մարմնի, զանկշռելի բարեաց անաւթն և զհասուն ի ծայրս ամենայն իմաստից՝ տեսականին ասեմ և գործնականին, զպետս պուշտիցն և զնազելի հոետորն, զհտմայնից բաղձալին ասեմ՝ զմեծն Գէորգէոս, զանյաղթ զաւրականն Քրիստոսի՝ ընդդէմ բաղմահնաբ մեքենայից չարին:

Արդ, մի ոք տկար մտաւք եպերանս հտմարեսցի, զի ի վերջոյ դրի զանուն ըաբունոյն իմոյ Գէորգեա, զի ոչ թէ վասն անպատուութեան, քաւ ե մի լիցի, զի ոչ ամենայն ուրէք առաջինն պատուական երեի քան զվերջինն, նմանապէս և ոչ վերջինն քան զառաջինն, որպէս յայտ է ի բազում իրաց, զի առաջին է կենցաղս և ապա յաւիտենական և անսպառն, դարձեալ՝ առաջին է մարմին և ապա բանական հոգի, դարձեալ՝ ի ստեղծմանն յետինն է մարդն և առաջին՝ ալլքն, դարձեալ՝ ի ծնունդն առաջին ախտաւորն և ապա հոգեւորն, և ևս գերագոյն, զի թէ ի փառս տալն զորս և կամիս առաջին անուանես, զերրորդութեան անձինսն ոչինչ է առաւելութիւն և նուազութիւն:

Եւ սոքա երեքեան պետքս ըստ իւրաքանչիւր կարգի և յաջողւածոյ և դիւման, երկասիրութեամբ և բազում չարչարանօք ստացան մանգունս ստնդիայս կաթինն իմաստից: Զոր տէր աստուած արդիւնական շահաւէտութեամբ պտղաբերեալ զարգացուցանէ ամենայն սրբոց բարեխաւսութեամբ, ամէն:

Յորոց և ես՝ յետնեալս յամենեցունց Յոնանէս անուանեալս և ոչ ենթակայացեալս կրաւնաւոր և կամ սպասաւոր բանի, տկար մտաւք և տարտամ լեզուաւ կամեցա հետեւել այսքան բարի արանց, թէպէտ 458 և ոչ է կարողութիւն, զի լինիցիմ հասու: Եւ ժամանակս ինչ ॥ Դեզերեալ եղէ առ ոտս երջանիկ ըաբունապետին իմոյ Գէորգայ և ապա, լուեալ իմ զհամբաւս համալսարանի տանս Արեւելեան, ցանգացա և զսոցա տեսանել, և աղօթիւք սրբոց հասի փափազանացս: Եւ ժամանակս ինչ, իբրեւ ամս երկուս անցեալ, և մեծ ըաբունին Գրիգորիոս փոխեցաւ յաստեացս առ Քրիստոս, և անմխիթար օուք եթող համայն ազգիս. և ի նմին ամի պակասեցաւ և եղբայր և ընգերակիցն իմ Մելքիսեդեկ: Եւ ես բազում թախանձանաւք շրջըջի ի տունս Արեւելեան, վասն զի բազումք յաշակերտաց սորին սկսեալ էին յարմարել դասատունս ըստ իւրաքանչիւր կարողութեան, ոչ համարձակէի դառնալ առ հայրն իմ հոգեւոր՝ Գէորգէոս Մեծն: Եւ յետ ժամանակաց ապայ այցելութեամբ տեսուն եկն առ իս ոմն յեղբարց իմոց յուսումնականաց՝ Ղազար սպասաւոր [ըան]ի, և ապա նովաւ փարատեալ եղև տրտմութիւն իմ յաւտարութեան աստ: Եւ յետ սուղ ինչ ժամանակի, դարձեալ ոմն բարեկամ եղբայր և ուսումնակից մեր ենաս առ մեզ՝ Առիստաքէս անուն, որ և սա սիրաւղ և սպասաւոր բանի, յորմէ ոչ սակաւ դիւրութիւն եղև մեր տառապանացս: Եւ եկեալ ի միտս մեր հղաք ի սրտի դառնալ անդրէն առ հոգեւոր հայրն մեր Գէորգէոս, զոր

յուսամ յապենիազն աստուած, զի տեսութեան նորին արժանաւորեսցէ զմեզ՝ բարեխօսութեամբ մաւր իւրոյ, ամէն:

Արդ, գրեցաւ և յանկ ելեալ աւարտեցաւ մատենս աստուածային ձեռամբ անարհեստ և փցուն գրչի Յոնանէս եզնկացոյ՝ սիրողի բանի, ի թուարերութեանս Հայոց յՊ-երորդի վաթսերորդի երկրորդի (1413), ի տունս Արեւելեան, մասն ինչ ի վանս Եւստաթէի տոաքելոյն Բրիստոսի, և մասն ինչ ի վանս Հերմոնի, առ ոտս բարունոյն Յով-հանիսի՝ աշակերտի Գրիգորի, և մասն ինչ ի վանս Եղևարդու, ի գաւառս Այրարատեան, առ ոտս բարունոյն Սիմէոնի, որ և սա աշակերտ նոյն Գրիգորի:

Արդ, աղաչեմ զամենեսեան զհանդիպաւղք այսմ տառի կարդալով կամ աւրինակելով և կամ միայն տեսանելով, յիշեսցիք յերկնաթոռիչ աղաւթս ձեր առաջի մեղսաքաւիչ անարատ գառինն աստուծոյ զվերոյսացեալ պետքն մեր, նայ և զաւրինակի շնորհօզն՝ զՍիմէոն վարդապետն, որ զԱւետարանին [մեկնիչն] շնորհեաց, և զՄատթէոս գրոց աշակերտն, որ զՍաղմոսին [մեկնիչն] ետ, և զամենեսեան որք շատ և որ սակաւ աւգնական եղեն մեզ, վասն զի յամենեցունց բազում մարդասիրութիւն տեսաք աստ՝ զԹ. (9) ամ, զոր աստ կացաք, նաև զհամշիրակ եզրայրքս իմ՝ զՂազար և զԱռիստանէս, որոց ես եզէ պատճառ աւտարութեան սոցա, ի բնական տեղոյն և ի վարդապետէն և ուսումնասիրացն: Դարձեալ, մեծ հառաչանօք անգանիմ առ ոտս ձեր, եղբայրք իմ գթասիրտք և ողորմածք, և արտասուածք կականմամբ հայցեմ անդադարապէս միով տէր ողորմայիւ յիշել զծնաւղսն իմ մարմնաւոր, վասն զի ոչ եմ կարող կամ աղաւթիւք, կամ նուիրաւք, կամ այլևայլ իրաւք օգնական լինել նոցա: Եւ եթէ ոք խոնարհեսցի առ ժահանգոտ-
458 բ եալս ազգի ազգի վիրաւք, և յիշման արժանի արասցէ, և բան ինչ մի ի թարական տացէ ինձ առ ի պատճառս բժշկութեան, այսինքն՝ զի զանուն ամենակարաւղ տեառն կարդասցէ յաւգնութիւն տկարացելոյ անձինս, հաւատամ ճշմարտապէս, զի զփոխարէնսն հարկւրապատիկ առցէ սստ և ի հանդերձելումս, ամէն:

Արդ, որք ուղիղ և ցաւագին սրտիւ յիշեն զտառապետս, և նոքա յիշեալ լիցին ի Բրիստոսէ աստուծոյ մերմէ, ամէն: Եւ սխալանաց և անարհեստութեան գրոյս անմեղադիր [լեր]ուք, զի կար մեր այս էր:

Բ

ՈՅՆ՝ Մովսէս

2 ա ՁՄովսէս կարճահասակս, որ է քաղցեալ յիշեցէք ի Բրիստոս:

Գ

Ստացող՝ Սարգիս վարդապետ

458 բ Ընդ առաջին և ընդ վերջին զստացող գրոցս՝ զպիտականուն Սարգիս վարդապետս, այլև զհայրն իմ զտէր Վարդան, և զեղբայրն իմ զԿարապետ յիշեցէք ի Բրիստոս Յիսուս ի տէր մեր, և դուք յիշեալ լիջիք:

148

ԱՌ ՈՐՍ ԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԻ

«Այրարամ», 103 (նմանահանութիւն)

Գրիչ՝ Մկրտիչ Եղեգեցի
վայր՝ Սաղմոսավանք

... Այլև զմեղօք մեռեալ ոգի
ՋՄկրտիչ Եղեգեցի.
Սուտանուն կարօտ բանի
Առնէք յիշման զիս արժանի,
Եւ ձեզ լիցի մասն ի բարի
Եւ ձեր ամէն յանցանք [ք]աւի.
Ձմեզ յիշեցէք ի յազաւթի:

Ի թուականիս հայոց ՊԿԲ. (1413) գրեցաւ լուծմունքս ի սուրբ
մենաստանիս Սաղմոսի: Եւ ետու զգիրքս յիշատակ հոգոյ իմոյ հոգեւոր
եզրուր իմոյ Թովմա վարդապետի՝ աստուածաբանակ ուխտին ՄեծնԱիւսյ
վանացն, վասն զի նա զԱռ որս գիրս Աստուածաբանին ինձ և ազգա-
կանին իմոյ Մարգարէ վարդապետին՝ ինքնագիր ձեռաւք գրեալ
շնորհեաց մեզ:

149

ԳԻՐՔ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 917

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Խառաքատ

ա

290 ա Ջնուաստ ոգի Գրիգոր աշակերտ բանի մի մոռանայք, ո՛վ բա-
րեմիտ ընթերցողք, այլ յիշեցէք ի բարի մասին: Եւ խոշորութեան
գրոյս անմեղագիր լերուք, զի նորոգումն էի յարհեստ գրչութեանս,
և յօտար երկիր, և տառապեալ կեանք, և անձանձիր փոյթ ի կարգալ,
ի վանս Խառաքատաւ կոչեցեալ, ի թվ. ՊԿԲ. (1413):

բ

279 ա | | | *Եւ ուրացաւ զտէր կենդանի
Վա ձեզ յաւուրն աներեկի,
Յորժամ փառօք գայ հայրենի,
Նստի յաթոռ դատաստանի,
Հրեղէն սրոյն անրբեկի
Ընդ մէջ կտրէ զֆրաթանիդ,**
Ձվայն տայ լսել յաւիտենից:

* Գրված է նշված էջի ստորին լուսանցքում, նախորդ թերթի ստորին լուսանցքը
պատռված է, կարծում ենք, որ հիշատակադրության սկզբի մասը եղել է այդ լու-
սանցքի վրա:

** Սոսքն ուղղված է: ըստ երևույթին, հայ կաթողիկոսների թոռներին («Ֆրաթանիդ»—
հենց պետք է նշանակի «եղբայրներ», ֆրանս. freres—եղբայր բառից), որոնք, գրչի կար-
ծիքով, աստուծո անեղ դատաստանի օրը զատասպարտվելու են դժոխքի արհավիրքներին:

Գ

4 ր Ձյետինս ի բանասիրաց՝ զնուաստ տառապեալ ոգի վարդապետս Գրիգոր, յիշել աղաչեմ սրտի մտօք, նաև զիմսն ամենայն՝ զԹադէոս սրբասնունդ կրօնաւոր՝ քրէւորդի իմ, որ և տարածամ մահուամբ փոխեցաւ ի Քրիստոս, և զԿարայել և զՎրդանէս դրպիրք և սաղմոսերգուք՝ եղբօրորդիք և աշակերտք մեր, որ և նոքա ընդ Թադէոսին հանգեալն ի Քրիստոս և [ըն]կալան զպսակսն անապական: Եւ որ զմեզ բանիւ հայցէ՝ ն[մա] գործով եղիցի ի Քրիստոսէ աստուծոյն մերոյ, օրհնելոյն յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն, աւախ, աւախ:

Դ

182 ա Քրիստոս աստուած, լուսաւորէ զհոգի Թովմա վարդապետին, որ մականունն Տկլոզ կոչիւր, զի զայս Բ. Թխթիկս նա գրեաց ի վանս Խառաքաւաւայ, յիշատակ նորին օրհնութեամբ եղիցի, ամէն:

Ե

224 ա Վա, ի գլխի ցաւէս, թէ որպէս նեղիմ, բայց փափաքումն բանիս կու յաղթէ:

Զ

391 ա [Այ]ս էջս Թովմա եպիսկոպոսն գրեաց՝ Ջուղայեցին, աստուած ողորմի նմայ:

Է

292 ա Վայ, զայս ապլահ և գէշ մարդս, որ երէկ ի մեր գլուխս ելօ:

Ը

Գրիչ՝ Անդրիաս

285 ր Ջանարժանս խարեղայս զԱնդրիաս՝ զսակաւ գիրս գրեցի ծուռ ու մուռ. անմեղադիր լերուք, զի նոր կու ուսանիմ:

Թ

Գրիչ՝ Կարապետ

293 ա Ջգծող էջիս՝ զնուաստ Կարապետ աշակերտ բանի [յիշեցէք]:

150

ԳԻՐԳ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՑ

184 1256, 1ԷԿ

Գրիչ՝ Յովանէս

վայր՝ Խառաքաւաւայ վանք

... Ի թուայբերութեան հայկազեանս սեռի ՊԿԲ. (1413) գրեցաւ և յանկ ելեալ աւարտեցաւ մատեանս աստուածային, որ կոչի Հարցմունք, ի նահանգիս Քաջբերունի, ի մեծահոջակ ուխտս և ի հրեշտա-

կարճակ սուրբ մենարանիս՝ ի վանս Խառաքատայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, և ի Սարգիս վարդապետի գերեզմանի, և յայլ սուրբ նշխարացս, զոր աստ կան ժողովեալ: Եւ ես՝ պիտակ անուն Յովանէս գաւառաւ Քաջբեր[ուց]ի, ի վանից Սուհարա, [որ] կոչի այժմ Խոռարաստա վանք, վասն յօժարութեան սրտի ձեռն ի գործ [արկի] և գրեցի տխեզձ մատամբ և տկար անձամբ ի բոլոր ամի. և մի ամսոյ վճարեցաւ....:

[Աղաչեմ] յիշել... զհայրն [իմ] զՎարդան, և զՍահակ, և զքոյրն իմ զՄարթա... և զիս՝ ըզգոցոյս՝ զՅովանէս, որ անուամբ միայն եմ քահանայ:

151

ԳԻՐԳ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՑ

Երուսաղէմ 1155, ՀԱ, 1925, սյուն. 566

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Ապահուեաց սր. ուխտ

... Գրեցաւ ի թվիս ՊԿԲ. (1413) և ի հոկտեմբերի ամսոյ ի ԻԵ. (25): Արդ, աղաչեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք սուրբ գրոցս յիշեսցիք յազաւթս ձեր սուրբ՝ զպարծանք պարծանաց մերոց հոգւոյ և մարմնոյ, զհոգևոր եղբայրն իմ զՅակոբ արեղայն, և զծնաւզսն իւր, և զեղբարսն իւր ի Գրիստոս Յիսուս, որ զօրինակն շնորհեաց:

Գրեցաւ ծաղկազարդ և վարդափրթիթ, մարգարտաշար գիրքս, որ կոչի Հարցմանց ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Յովանէս արեղայի, ի սուրբ և ի հրաշափառ և սքանչելագործ ուխտս, ի վանս (") | | | սուրբ թ | | | նի | | | և սուրբ | | | Սարգսի, և | | | աղաչեմք զամենեսեան որք հանդիպիք, ո՛վ սուրբ երամք ընթերցողաց, ընթեռնելով կամ գաղափարելով, յիշեսցիք ի մաքրափայլ ազաւթս ձեր զգոց և զծրոց սորայ [զՅովանէս] արեղայ, և զհայրն իմ զտէր Պապն, և զմայրն իմ զՍիրայն, և զեղբարսն իմ, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ՝ զփոխեցեալսն առ Գրիստոս և զկենդանիս. Ընդ նմին և զհարազատսն իմ՝ զհայր [վանացս] զՄարտիրոս արեղայն և զՄարուգէ արեղայն. ընդ նմին և զբազմերախտ, սրբասնունդ և պատճառաւոր այսմ գրոցս գրելոյ՝ զպանծալի հոգևոր եղբայրն մեր զՅակոբ արեղայն, և զԳրիգոր արեղայն, և զԿարապետ երէցն, ընդ նմին | | | միաբանք | | | արեղայն, և զՅովսէփ արեղայն | | | և զՄկրտիչ և զՆերսէս [երթց]անին, և | | | զՄկրտիչ [տնտեսն], և զՅովանէս | | | և զՄիթիթարն | | | որք | | | րապէս՝ [զմե]ծ և զփոքր [միաբանսն սուրբ] ուխտիս: Ընդ նմին և զ[Պա՛ւղ]ոս | | | արեղայն զ | | | սուրբ ուխտիս որ կոչի Ապան[ուցեա]ց | | | վերջք գր | | | ա[ստ աւարտե]ցաւ, և մեզ եղբայրութեան սէր կատարեաց, զոր հատուցէ տէրն Յիսուս ի միւսանգամ գալուստն, և սուրբ [եկեղեցեամց] բարեխաւսութեամբ՝ սուրբ Նի[կողայոսի, և սուրբ] Աստուածածնին, և սուրբ Թէոդորոսի, և ամենայն սրբոց:

Քրիստոս աստուած մեր, որ առատն է ի տուրս բարեաց ձեզ՝ յիշողացդ սրտի մտօք, և մեզ՝ յուսողացս և յիշելոցս, առհասարակ, ողորմեսցի, և պարգևեսցէ զիւր երկնից արքայութիւնն, և նմա փառք յօրտեանս, ամէն:

152

Ե Ի Թ Ն Ա Գ Ր Ե Ա Ն Ք

Երեան 599

Գրիչ՝ Թովմայ
Վայր՝ Խլաթայ վանք

ա

61 ա Զյետնեալս յամենայն շնորհաց և զծոյլս յամենայն կրանաւորաց, զբազմավէր ոգիս, զպիտականուն վարդապետս* աղաչեմ յիշել ի տէր, որ բազում աշխատութեամբ հաւաքեցի զայս գիրքս, որ ցրուեալ և ցընդեալ էր ի վաղուց հետէ և ոչ ոք գիտէր թէ զինչ էր սա: Այլ և զհոգեոր և զմարմնաւոր ծնաւդքն մեր, մանաւանդ զՄաթէոս քահանայ յիշեսցիք ի բարին Քրիստոս, և կաթ մի յարտասուաց ձերոց ցաւդեսցի ի թարախալից մեռեալ հոգիս և մարմինս մեր, և Քրիստոս աստուած զյիշողդ յիշէ ի վառս իւր, ամէն. ՊԿԲ. (1413) գրեցաւ:

բ

62 ա Աղաչեմ անպարսաւ [թողուլ զիս]: Զայս ի հին գիրս գտի, ի Խլաթայ վանք:

153

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Արարատ», 1906, էջ 728—729

Կիւմուշխանէ, Ս. Փրկչի վանքի ձեռագիր № 2

Գրիչ՝ Զաքարիա
Վայր՝ Վան

... Գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ Զաքարիայի՝ որդւոյ Մկրտիչ քահանայի...: Գրեցի ձեռօք իմովք յընտիր և ի ստոյգ աւրինակէ, կենօք տառապանօք ե բազում պանդխտութեամբ և անհանգըստութեամբ, ի քաղաքիս որ կոչի Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Սարգսի զտւրավարին և որդւոյ նորա Մարտիրոսի, և սուրբ Գէորգայ զաւրավարին, ի կաթողիկոսութեան հայկազեան սեռի տէր Դաթի Աղթամարեցւոյ, ե թագաւորութեան այլասեռից Դուրա-Նուսուֆի, զոր տէր աստուած Խորայէլի պահէ անխախտ, որ չի սասանի զաթոռ մերոյս հայրապետի և զմերազին թագաւորին, զի յիշելով զանուն սոցա՝ սասանել սաքրին և ոչ ևս [եքեին] թշնամիք ճշմարտութեան: Եւ էր մեծ թիւն Հայոց ՊԿԲ. (1413)...

* Այս տողի շարունակութեամբ, լուսանցքի վրա, գրված է եղել ինչ որ անուն, որից պահպանվել են միայն՝ ՀԹՅ և ՀԱՅ տառերը, վերից վար ղառավորութեամբ: Հնարավոր է ենթադրել, որ այստեղ գրված է եղել գրչի անունը՝ «Թովմայ»:

Յիշեցէք ի Քրիստոս զստացող սուրբ աւետարանիս զՂուկաս քահանայն, և զզաւակն զՍիմէօն քահանայն, և զնորարողորջ զաւակն զՅովնանէսն, և զծնող Սիմէոնից զՄարթէն, և զկողակիցն զՄամ-իս-թուն... և զանարժան գրիչս զՋաքարիա, և հայրն իմ զՄկրտիչ քահանայ, և զմայրն իմ ըստ մարմնոյ, և զմօրքորն իմ զԽերմելիք, և զկրկին մայրն մեր զԻլիսաբէտն, որ առաւել [քան] մայր սնուցանէր զմեզ և դարմանէր, և զերկու եղբայրս իմ զՅովնանէս գրիչ ե ներսէս... այլ և զհոգեւոր եղբայրն իմ զՅովնանէս, որ հանապազ կերակրէր զմեզ և ուրախացուցանէր:

154

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր — Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն

ՄՅՀ, հտ. Ա. 146, էջ 267—275

Գրիչ՝ Կարապետ

վայր՝ Մոկաց երկիր, Մպատայ վանք

ա

... Եւ յիշեցեն յազաւթս իւրեանց զստացող սուրբ գրոցս զԹադէոս հոգեւոր քահանայս, և զծնողսն իւր՝ զհեզահոգին զՎարդան հայրն, և զաստուածասէր մայրն զԹամար, և զկենակիցն իւր զՇուշան, և զգեղեցկատիպ որդեակն զԱստուածատուրն, որ տարածամ հասակաւ վոխեցաւ առ Քրիստոս և սուք եթող անմոռանալի, զոր տէր աստուած դասեսցէ զհոգիս սոցա ի տեղիս հրեշտակաց, ի խորանս լուսեղէն, ամէն: Կրկին մաղթանաւք աղաչեմ յիշել զփեսայքն իւր, որ աւգնական եղեն գրոցս, զպատուական տանուտէրն զՅովնանէս, և զկենակիցն իւր զՆազիսաբուն, զբարէմիտն զՄովսէս, և զհաւատարիմ կինն իւր զՄիւնայ...:

Ո՛վ քահանայք՝ առաջինք և յետինք, լաւ խըն[ւմ]ով պահեցէք և կարգացէք, զի գիրքն մարդոյ հոգի է և կեանք. իմ դատաստանն, թէ գրէանքս չէին՝ նա աշխարհըս ամէն ի կռապաշտութիւն անկանէր:

Աստուած փառաւորէ զԹադէոսի հոգին, որ Ոգիմ գեղիդ լուսաւորիչ եղև, ժողովեաց զաստուածային ծաղկունքն՝ աւետարան, տարեգիրք, յայսմաւուրք, տաւնական, ճշմարիտ աստուածն գիտէ, որ երախտիք է ի վերայ ձեր, ո՛վ պատուական տանուտեայք և տանդիկնայք, մեծ և վոքր առհասարակ, լաւ հարկիք արարէք Թադէոսիդ, իբրև ծնաւդի ձերոյ, զի խիստ շատ աշխատեցաւ յերթեկութիւն սուրբ գրոցս...:

Եւ արգ, ես՝ ունայնս ի գործոց բարեաց և փցունս ի գրչաց Կարապետ սուտանուն կրօնաւոր և անարժանս ի կարգաւորս՝ յանձն առի ըստ իմում կարի և գրեցի զսուրբ գիրքս դրոշմամբ մեղսամած մատամբ իմով, բազում և պէսպէս աշխատանաւք, վասն զի զիմ անարժանութիւնս յիշելոյ արժանի առնէք յերկնագնաց յազաւթս ձեր և մեղաց թողութիւն խնդրէք ինձ և ծնողաց իմոց և ամենայն երախտաւորացն մերոց, աղաչեմ:

Արդ, գրեցաւ սա յերկիրս Մոկաց, ի վանքս Մպատայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Փրկչիս, ի հայրութեան տէր Յովնանէսի հեզահոգւոյ

և աղքատայսիքի, աստուած սմա բազում վարձս պարգեհացէ, զի զմեզ ինամէ իրբե զիւր որդի, և միեղէն սուրբ եղբարցս աննախանձ կրօնաւորացս աացէ տէր աստուած զերկնից արքայութիւնն, ամէն: Եւ ի հայրապետութեան Հայոց տեառն Դաւթի, ի դառն և ի վշտալից ժամանակի, որ հորկապահանջութեամբ ազգս տապալի ի հար ազգէն նետողականի, ի թուականութեանս Հայոց ՊԿԻ. (1413)...

Արդ, ես՝ ամենամեղ գրիչս Կարապետ, աղաչեմ զամենեսեան հոգացեալս ի գերեզմանի, զի ահաւասիկ կամ յաջ և յահեակ պարապեալ հողով, և ոչ զոք ունիմ թէ աւգնեացէ ինձ յայսմ տեղւոյս, և յոյժ սրտաբեկեալ կամ, զի զամենայն աւուրքս իմ կացի կեղծաւորութեամբ եմ մարդահաճութեամբ, որ համբաւեն զչարս բարի, զխաւարս լոյս կարծելով, զի ոչ գիտեն զմեզս իմ և ոչ ճանաչեն զխաբէութիւնս իմ, որ երեւիմ սրբութեամբ և լի եմ աղտեղութեամբ, գիտեմ զարդարութիւն և գործեմ զանաւրէնութիւն, այլ արտասուալից աչաւք և հառաչամբ սրտիւ դէմս ի ձեզ ապաւինիմ, զի վասն իմ աղաչէք դողորմածն աստուած, զի ողորմեսցի ինձ՝ բազմամեղիս: Եւ արդ, կարող է աստուած ի ձեռն այլոց աղաչանաց այլում ողորմութիւն շնորհել, և ինքն ողորմածն աստուած ողորմեսցի ամենեցուն, ես առաւել այնոցիկ, որ զմեզ յիշեն և մեր մեղացն թողութիւն խնդրեն, ամէն:

Ո՛վ դասք սրբազանից, որք հաճոյ եղէք սուրբ երրորդութեանն ... աղաչեմ զձեզ բարեխաւսեցէք առ տէր Յիսուս և աստուած բանն, զի շնորհեսցէ թողութիւն աստուածասէր քահանային Թադէոսի և իւրոցն ամէնի, և ամենայն աշխարհի զանշարժ զխաղաղութիւն, եկեղեցեաց Հայաստանեաց՝ զանսասանելի զհաստատութիւն, հայրապետաց՝ ուղղափառութիւն, աշխարհակալաց՝ սիրտ քաղցրութեան ի վերայ ամենայն քրիստոսադաւան ժողովրդոց, թագաւորաց հաւատացելոց՝ արիւթիւն ընդդէմ թշնամեաց խաչին Քրիստոսի, իշխանաց՝ անդորրութիւն, կրօնաւորաց՝ ժուժկալութիւն, քահանայից՝ պարկեշտութիւն, սարկաւազաց՝ սրբութիւն, ժողովրդոց քրիստոնէից՝ պահպանութիւն յերեւելի և յաներեւոյթ թշնամւոյն, պահել զանդաստանս մեր ի ցասմանէ կարկտոյ, ի սառնամանեաց, յերաշտութենէ, անձրեաց՝ առատութիւն, ծառոց՝ պտղաբերութիւն, սերմանց՝ բազմապատիկ շահեկանութիւն, անասնոց՝ անսխալ ծննդականութիւն, ծերոց՝ զգաստութիւն, երիտասարդաց և կուսանաց՝ զաւրութիւն ընդդէմ չարին, արանց և կանանց՝ աւրինապահութիւն, արդարոցն՝ համբերութիւն կեալ ի նմին արդարութեան, մեղաւորացն՝ դարձ և զղջումն ապաշխարութեան, ննջեցելոցն՝ մեղաց թողութիւն, հանգիստ և ողորմութիւն, և Քրիստոսի աստուծոյ մորոյ փառք և պատիւ...:

Յիշեա Քրիստոս աստուած ի քո յահաւոր գալստեանն զՊետրոս կրօնաւորն, որ զգրելոյ տեղիքս երիտ...:

Աւաղ, զգերիս յայսմ աշխարհի,
Ձեռով նման արեղայի,
Բարի անուն ժառանգեցի,

Զհոգիս բաղում հարեաւք ւցի
 Եւ անպաշար ի բաց թողի:
 Կարգ տուին ինձ հրեշտակի՝
 Զայն կորուսեալ եմ աշխարհի,
 Սրբութիւնն ես ատեցի,
 Զաղտեղութիւնն սիրեցի:
 Վա՛յ աւուրն իմ ծննդեան,
 Մայրն իմ յղացաւ զիս մեղաց որդի,
 Այս կեանքս սուտ է և սնոտի,
 Վա՛յ, որ ի սա ապաւինի:

Ո՛վ, Ողիմ գեղի սուրբ ժողովուրդք, հայեցէք ի ձեր նախնի
 ննջեցեալքն, որոց ոչ ևս երեին, ոչ երևանան.

Ո՛ւր են ձեր սիրասնունդ տղայքն,
 Որ զէթ զվարդ գունով ծաղկեցան,
 Եւ փոյթ ընդ փոյթ շուտով թառամեցան,
 Գնացին՝ մտան հողիկն ի զնտան,
 Որ ոչ լոյսնացոյց և ոչ պատուհան.
 Կան և մեան մինչ ի դատաստանն:
 Յորժամ գոչէ փոզ Գաբրիէլեանն
 Յահել ձայնէն աշխարհ որոտան,
 Սոքա յառնեն լուսով աննման,
 Երթան ընդ յառաջ փրկչին տիրական,
 Հանգչին ի գոգն մեծն արբահամեան...:

Դարձեալ, կրկին մաղթանաւք աղաչեմ յիշել զպատուական ե.
 զաստուածասէր տանուտէրն զՄկր[տ]իչն, և զորդիքն իւր զԴաւիթ.,
 զԹաժդին, զՀերպեմն: Յուսամք յաստուած, որ պահեսցէ զսոսա մինչև
 ի խորին ծերութիւնն, զի զանգն տուին մեզ, որ այգի տնկեցինք:
 Ինքն արարիչն աստուած զանմահական պտուղն, զյաւիտենից երա-
 նութիւնն և զհանգիստն պատրաստէ Մկրտչին և ամենայն արեան
 մենձաւորացն իւրոց, ամէն: Ու զպուճ արտն գնեցինք մեզ մուլք,
 ի մեր հալալ ըռուճկոն, ով որ յետ մեզ դաւի կամ աս ու կամ լիս
 առնէ՝ նա որոշեալ և կապեալ յաստուծոյ և յամենայն սրբոց, ամէն:

Ո՛վ ժողովուրդք, գիտութիւն լիցի ձեզ, որ Թաղէռս երէցս գան-
 գատէ ի ձեզանէ, ամէն մարդ ով որ գիրք է գրել գեղնցիքն էլ կու-
 ցանկան, թէ զմեզ էլ մասն լինի յայս գիրքս. սա իրք մի չխնդրեց
 ի ձէնջ, իմ դատաստանն, որ խիստ՝լաւ ջանաց: Թէ բարի չէր ոք
 չար ընդէր իւրն երկոք մի ի պահ երիտ, նա չար կանանիքն ի վեր
 կալան, մեծ անաւրէնութիւն և անաստուածութիւն է: Աստուած է այս
 բանիս վկայ, որ ամենայն մեղաց թողութիւն գտաք ու զրկանացն
 ոչ, մինչև ի տէրն դարձուցանեն անխախտ*, մի խարիք, աստուած ոչ

* Տպված է «անբախտ»:

արհամարհի, սատանայ խաբեց, առ զքո ամանադ, լաւ ըստայ* ամա-
չել քան յահեղ ատեանն հրապարակի:

Բ

931 Բրիստոս աստուած... ողորմես ամենայն հաւատացելոց, եւս
առաւել ստացողաց գրոցս Թադէոսի և Յոնանէսի, և փեսայիցն իւր-
եանց Յոնանիսի և Նազմէլիքի, և դեռարուսիկ տղային, որ վաղվա-
ղակի ծաղկեցաւ և շուտով թառամեցաւ, զՄովսէս և զՄիգէն, որ աւգ-
նական եղեն գրոցս, միոյն հազարապատիկ հտտուցումն սուրէ տէր
աստուած սոցա և ծնուղացն, ամէն, ամէն: Սոյնպէս և Յովաննէս եղև
օգնական, տէր աստուած տացէ սմա զերկնից արքայութիւնն:**

Գրիչ՝ Յովաննէս

Գ

1162 ... Ողորմես ստացողի գրոցս Թադէոս քահանային, և ծնողաց
իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորացն, և զդեռաբոյս քահանայն
Յովաննէս...: Եւ ինձ՝ ստկաւ աշխատողիս՝ Յովաննէս գրչի, և ծնողաց
իմոց, և կարդացողաց, և լսողաց...:

Ո՛վ եղբարք, անմեղադիր լերուք խոշորութեան գրիս, զի այս
տետրս յետո գրեցաւ. վասն այն պատճառին մանտր է գիրս, զի այլ
թուխթ չկայր:

Դ

1272 Ո՛վ եղբայր, դու զիս յիշեա,
Սառն լկաւ ես չիմացա,
Կաթիլս անկաւ ես վախեցայ,
Եւ ես կարի վայր մնացայ:

Ե

1318 Ո՛վ եղբարք, անմեղադիր լերուք, երկու տարպայ գրեցաւ, մո-
ռացայ:

Զ

1338 Ո՛հ, ի պիղծ ճանճերոյս:

Է

1347 Ո՛հ, լարն կտրաւ, շատ քնաս պիտի առնէր:***

Ը

1350 Գրեցաւ Ճառքնտիրս ի Մոքաց երկիրն, ի հռչակաւոր սուրբ
Փրկչին, ի հայրապետութեան տեառն Յոնանէսի, և յետոյ այլ հայրա-

* Իմա չայստեղծ:

** Կարպետ գրիչը նման և ավելի համառոտ հիշատակադրութիւններ շատ ունի:

*** Հավանաբար խոսքը այն լարի մասին է, որով գրչի շարժական տախտակ-սեղանը
կապում էին առաստաղից:

պետութեան Հայոց Դաւթի, աւարտեցաւ ճառընտիրս այս ի սուրբ Փրկիչն, որ և յիշէք զստացողքս՝ զԹաղէնս երէցն և զԿարապետն միով հայր մեղայիւ ողորմի ասացէք, ամէն, որ է թվ. ՊԿԲ. (1413).*

155

ՔԱՐՈՋԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Փիրղ. նօս. 43—44, Իաղէշ, Ամրդուռ վանք

Գրիչ՝ Յովնաննէս
վայր՝ Հիզան

ա

... Եւ արգ, ես... վերջինս ի մանկունս եկեղեցւոյ... Յովնաննէս պիտակ անուամբ սպասաւոր բանի, գծեցի ձեռամբ իմով զգիրս սուրբս յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց՝ հօրն իմոյ Ալեքսան քահանայի, և մօրն իմոյ, և հաւուն իմոյ Յովնաննէս քահանայի, և եղբարց իմոց ըստ մարմնոյ՝ Յակոբի և Պետրոսի՝ կուսակրօն քահանայից...:

Բայց գրեցաւ ի ՊԿԲ. (1413) ամի,** յաստուածապահ և մեծափառ և գերահոյակ ուխտն, որ սուրբ Խաչ յորջորջի, ի գաւառիս Հիզան քաղաքի, եւ կամք մեք ընդ հովանեաւ ամենազօր աջոյ ձեռին աստուծոյ և պահպանութեամբ աստուածընկալ սուրբ խաչիս Գրիստոսի, նաեւ զյիշատակի տրժանաւորսն՝ զհոգեոր հարքն մեր զՅովնաննէս և զԿիրակոս բարունիք, որ էին մեզ տածողք հոգեպէս և մարմնապէս և վարժիչք աստուածային պատուիրանացն՝ բարեաց յիշման ի տէր արժանի առնել, Այլ և զմերս միաբան եղբարքս, որք կան հաւաքեալ ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչիս, կուսակրօն և սրբասնեալ եղբարքս մեր, նախ և առաջին՝ գրոց որդիքս Աւետիս, Բարսեղ, և ապա այլքն ամենեքեան՝ Ներսէս, Պետրոս, Յակոբ, Գրիգոր, Յովնաննէս, Ստեփաննոս, Յովնաննէս, Մարտիրոս, Առաքել, Դաւիթ, Յակոբ, և հանգուցեալքն՝ Կիրակոս կրօնաւորն, և Յովնաննէս միակեցն, և աշակերտն մեր Գրիգոր, որ յայսմ ամի փոխեցաւ առ Գրիստոս աստուած: Նաեւ այլ միաբանք, որ կան ի դուռն սուրբ եկեղեցւոյս մեծաւ յուսով և սպասեն անճառ խոստմանցն աստուծոյ...: Նաեւ Կիրակոս՝ Շիրիցի որդին ի Տիոյ***, և իւր՝ կողակիցն՝ Նազ-Խաթունն, որ օգնական եղեն ի սուրբ գիրս:

Գծագրեցաւ սուրբ մատեանս ի դառն և ի բազմավրդով ժամանակիս, որ մահտարաժամ է անկեալ վասն մեղաց մերոց յաստուածասասա բարկութենէն, և կոճոպէ և յափշտակէ զմատաղ մանկունս ի գրկաց ծնողացն և մորմոքեցուցանէ զծնողս և զեղբարս, ի թուակտնին ՊԿԲ. (1413):

* Հրատարակիչը հայտնում է, որ այս հիշատակարանը հավանաբար ընդօրինակված պետք է լինի այժմ կորած նախնական բնագրից:

** Ձեռագրի ընդօրինակութիւնը, համաձայն Աւետեաց քարոզի սկզբում եղած հիշատակագրութեան, սկսվել է ՊԿ. (1411) թվականին:

*** Գյուղ է Հիզանի շրջանում: Դ. Փիրղալիմյանի ժամանակ ունեցել է 39 տուն հայ բնակիչ:

Բ

Ջերջանիկ և զփառաւորեալ ըաբունիք մեր՝ զՅովնաննէս և զԿիրակոս՝ զվերափոխեցեալսն ի Դրիստոս ուղիղ հաւատով, և զնոցին ծնողսն, և զիս՝ զանարժան գծողս յիշման արժանի առնէք ի բարին...

Գ

Ջառաջնորդ սուրբ ուխտիս (Հիգանոյ սուրբ Խաչի վանից)՝ զՄկրտիչ կրօնաւոր, և զծնողսն իւր, և զհոգեւոր եղբարքս մեր և զորդիւրս՝ զԲարսեղ, զԱւետիս, զՆերսէս, զԱռամ, զՊետրոս, զՅովնաննէս, զՍտեփաննոս, զԳրիգոր, զՅակոբ, զՄարտիրոս, զՅովնաննէս, զԱռաքել կրօնաւորք, և զայլ միեղէն միարան եղբարքս և զծնողք նոցին, առհասարակ, և զյետնեալս ի շարս բանասիրաց զՅովնաննէս ծրողս, և զեղբարսն և զծնողսն մեր, պատահողք սմին, ինչ կերպիւ և լինի, յիշելոյ արժանի առնեք...

156

ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿԷՏԻՅ ԹՂԹՈՅ

ՍԱՐԳՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

ԵՐԷԱՆ 1317

Գրիչ՝ Սամուէլ

վայր՝ Ի գաւառիս Եկեղեաց,
ի վանս Սաղի ս. Ստեփաննոս

535 ա ... Արդ, այսմ համատարած ծովուս ալեացն կուտակ առեալ և զհոյս բազմածին կենդանեացն զարհուրեցուցանեն, մանաւանդ զայնոսիկ, որ դձգն լաստիւ համարձակապէս արշաւեն անհոգութեամբ ընդ մկանունս նորա, առ ոչինչ համարելով զփրփրադէզ սաստիկ կռահկս գոչմանն, զոր և զազանացն, որ ի նմա ի սաստիկ մրրկածին աւդասաստ խառնակութեանն զարհուրեալք ելանեն ի բնակութեանցն երևելով հողածին կենդանեացն: Իսկ նաւուղիդն՝ զիմաստութիւն խելացն յինքն բերելով, իբրև արիական պատերազմող զնաւն անվրդով սայթաքմամբ, առանց իրիք ֆլասու, ի նաւահանգիստն հասուցանելով, և ինքն պարծանաւք անցանիցի ի ցոյցս տեսողացն՝ բազմելով հրճուալից բերկրանաւք ի վերա բարձի: Ապա զմթերս գանձուցն, զոր ի նաւարկութենէն շահելիցէ՝ բերեալ մատուցանիցէ սիրելեացն, պատմելով զանցս աղետիցն, զոր կրեալ էր, զնեղութիւնսն բազում տառապանաւք ի վերա ծովուն: Իսկ յորժամ ժողովին սիրելիքն և պարագեն ուրախութեան գինոյ և զբաւանաց ցանկալի հրճու[ութեան], մոռանայ զանցեալ իրս նեղութեան և դարձեալ ի նոյն յաւժարանայ նաւարկութիւն:

535 բ Արդ, նմանապէս երջանիկ և սուրբ վարդապետ || տս այս Սարգիս անուն, ցանկորդեալ պատուական գանձիս և անգին մարգարտիս, զոր բազումք ի վարդապետաց եկեղեցոյ անփոյթ արարեալ զմեկնութիւն

թղթոցս սուրբ առաքելոցն Յակովբայ և Պետրոսի, Յոհաննու և Յուդայի: Իսկ յառաջատացեալ մեծ վարդապետս այս Սարգիս, յաւթարական կամաւք անձամբ զանձն տուեալ տեառն ի ծառայութիւն, առ ոչինչ համարելով զմարմնաւոր վտանգս յազազս սիրոյ հոգոյն՝ ձեռն զմաճով արկեալ ի խնդրոյ երջանիկ և սուրբ կաթողիկոսին Հայոց տեառն Գրիգորիսի և հարազատ եզրաւր նորին տեառն Ներսէսի: Արդ, մտեալ ի խորս աստուածային գանձուցն վերաբերելով զանգին մարգարիտս՝ տալով զսա մանկանց առաջաստի ընդ հանուրց հաւատացելոց՝ ի խրատ և ի զղջումն ապաշխարութեան և ի լուսաւորութիւն համաւրէն ազգիս Հայոց տանս Թորգոմայ:

Արդ, գրեցաւ աստուածախաւս քնարս այս ձեռամբ Սամուէլի անիմաստ, փցուն և անարժան գրչի, ի գաւառիս Եկեղեաց, ի սուրբ ուխտս որ կոչի Սաղի սուրբ Ստեփաննոս, ընդ հովանեաւ սբրոյ Նախավկայիս և այլ բողմահաւաք սուրբ նշանացս եւ սուրբ նշխարացս, հրամանաւ Մարգարէի աստուածասիրի՝ առաջնորդի անապատիս, ծախիւք և արդեամբք Ոնոփրիոսի աւաք սարկաւազի, և Պետրոսի կուսակրաւն արեղ[այ]ի, և Յակոբ կրտսնաւորի:

Արդ, ի սպառեալ դարուց և ի նուազեալ ժամանակաց մերոյս աղքատութեան՝ յայտնեալ ի հոգոյն սբրոյ, և զհուր աստուածային սիրոյն բորբոքեալ ի սրտի իւրեանց, ոչ անտես արարին զկտակ մատենիս, այլ ըստ իւրեանց յաւթարական սիրոյն, զոր ունէին առ խրմբարան սուրբ եկեղեցիս, նա և վասն անչափ խոնարհութեան հոգոյն, զոր ունէին՝ ոչ ամաւթ համարեցան զթաւ հայրաբար ի վերա իմոյ անարժանութեան և ախմարութեան գրչիս, այլ հրամայեցին հայրաբար եւ տիրապէս, և ես կատարեցի որդիաբար և ծառայապէս: Եւ տկար անձամբ եւ մեղուցեալ ոգով ջանացի, որչափ և կարացի ըստ իմում
536 և կարի և ըստ բերման ժամանակիս, գրելով ի սմա զմեկնութիւն թղթոցս սուրբ առաքելոցն Յակովբայ և Պետրոսի և Յոհաննու եւ Յուդայի:

Արդ, գրեցաւ սա ի թուականիս Հայոց ՊԿԲ. (1413), ի հայրապետութեան տեառն տէր Գրիգորի արքեպիսկոպոսի, զոր տէր աստուած խաղաղութեամբ պահեսցէ: Արդ, աղաչեմ զամենեսեան արտասուալից պաղատանաւք, զի զամենեսեան յիշատակի արժանի առնիջիք զաստուածազարդ սուրբ կտակիս զստացող տառիս զՈնոփրիոս աւաք սարկաւազ՝ զհայր վանացս*, որ ստացաւ զսա ի հալալ արգեանց իւրոյ և եդ ի գուռն սուրբ Կարապետիս յիշատակ անջինջ:

Արդ, որք հանդիպիք սմա կարգալով կամ տեսանելով կամ գաղափար առնելով, յիշեցէք յաղաւթս ձեր զհայր Ոնոփր[ի]ոսն, և զեղբայրն իւր զՏիրաւոր արեղան, և զհայրն իւր զԴաւիթ՝ զհանգուցեալսն ի Քրիստոս, և զմայրն իւր զՍիրմայն, և զեղբայրսն իւր զԱստուածատուրն և զՍիմէոնն, և զաւակսն իւրեանց զտէր Աւագ և զՅակոբ, զոր աստուած հասուցանէ ի խորին ծերութիւն:

* Ձեռագրում՝ «զվայր վանացս», ուղղում ենք համաձայն 482 ա էջի հիշատակազրության, ուր գրված է Շնորհրդոսի վանացս հաւրն են:

Յիշեցէք և զՊետրոս արեղան, որ աւգնական եղև ի գրոցս գրեւէն ԳՃ. (300) դրամ, և զքուրն իւր զէլտաթունն, և զգաւակն սորա զՍտեփաննոս սարկաւազն՝ զփոխեցեալն ի Քրիստոս, որ եթող սուգ մեծ, և զամենայն արեան մերձաւորս սոցա՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն: Յիշեցէք և զՅովոր արեղան զփակակալն, և զծնաւդսն, և զեղբարս նորա, և զՏաւնալեան երէցն, և զԲարսեղն՝ զծերունին, և զերկուդեռաբոյս կրաւնաւորքն*, և զամենայն աշխատաւոր և զգործաւոր և զերախտաւոր սուրբ Կարապետիս...:

Ընդ նմին յիշեսցիք ի սուրբ և ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զառաջնորդ սուրբ անապատիս զսուրբ Ստեփաննոսունախավկայիս՝ զհայր Մարգարէ, որ բազում երախտիք ունի առ մեզ, և յորդորեաց ի բանս յայսմիկ և հանգոյց, զոր տէր աստուած պահեսցէ ի կամս իւր, և զծնաւդսն և զեղբարսն նորա, և զամենայն արեան մերձաւորս նորա՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն ի Քրիստոս: Եւ զամենայն եղբայրու-
536 ր թիւնս առհասարակ՝ զՅովնանէն կրաւնաւորն՝ զհոգևոր հայրն մեր, որ բազում աշխատութեամբ սնոյց և ուսոյց զիս, և նա եղև պատճառ այսմիկ և զաւրինակն շնորհեաց, և զծնաւդսն և զեղբայրսն նորա՝ զհանգուցեալսն ի Քրիստոս, և զքուէրորդիսն զՇանքիարն, որ զգիրքս գլխագրեաց, և զկարապետն, և զՄատթէոս զկուսակրաւն արեղան՝ զգասակալս, որ զգիրքս զորդեաց և աւգնական եղև մեզ բազում անգամ, և զքուերորդին իւր զՄկրտիչ սարկաւազն, և զծնաւդսն նորա, և զԱռաքել արեղան՝ զհոգևոր եղբարս մեր, որ աւգնական եղև ի խազելն, և զծնաւդսն նորա, և զՊաղոս արեղան՝ զճգնաւոր և զփակակալ, որ աւգնական եղև ի պէտս մարմնականս, և զծնաւդսն և զեղբարս նորա, և զսպասաւորքս և զգործաւորքս և զաշխատաւորք սուրբ անապատիս: Ընդ նմին և զմեղապարտ և զանարժան գրիչս զՍաւմուէլ արեղաս, զթոյլս և զտարտամս հոգով և զպարտապան բիւր քանքարիս, և զեղբայրս իմ զՊետրոս՝ զբարեսէր և զհեզահոգի կուսակրաւն արեղաս, որ աւգնական եղև ի կոկելն և ի պէտս հանդերձից, զոր տէր աստուած պահեսցէ յիւր կամս և մշակ առանց ամաւթոյ, և զեղբարսն իմ զԿարապետ և զՊաղոս, և զաւակսն իւրեանց, և զքոյրն մեր զՄեծ-Խաթունն, զոր տէր աստուած ընդ երկայն աւուրս արասցէ, և զծնաւդսն մեր զՍարգիս և զՃաշ՝ զփոխեցեալսն ի Քրիստոս...:

Եւ ով ոք որ հանդիպիք այսմ տառիս կարգալով, կամ տեսանելով, կամ գաղափարելով, նախախնամելով պահեսցէ զգիրքս եւ լաթով բոնեսցէ և մի իշխեսցէ ի գրոցէս պարապ թուղթ կտրել, կամ ի յիշատակարանէս քերել և այլ անուն գրել: Եւ ոչ ոք յազգականաց Ոճոփ-րիտսին կամ ի Պետրոսին մի իշխեսցէ ծախել կամ գրաւկնել զգիրքս: Ողորմեցի Քրիստոս և համաւրէն ամենայն ազգի քրիստոնէից և ընդհանուրց հաւատացելոց, տացէ խաղաղութիւն ամենայն աշխարհի, և
537 ւ հաստատութիւն և կէն զեցոյ իւրում սրբոյ: Եւ եթէ ոք յանդգնեցի ծախելով, կամ գրաւկնելով, կամ թուղթ կտրելով, կամ անպարկեշտ

* Կրօնավորների անունները լրացնելու համար տեղ է բաց թողնված:

պահելով՝ նա զմասն Յուդայի առցէ և զբաժին նորա ընդ անհաւատսն
դիցէ, և մեզ յիշեցելոցս և ձեզ յիշողաց, առհասարակ, զայն ձայնն
լսել աայ, որ ասէ՝ Եկայք աւրհնեալք հաւր իմոյ, ժառանգեցէք զար-
քայութիւնն...*

157

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Ծրեան 5435

Գրիչ՝ Գրիգոր Խլաթեցի

344 ր Թարգմտնեցաւ գիրքս խրատական սուրբ վարուց** հրամանաւ
տղայ տէր Գրիգորիսին Հայոց կաթողիկոսի, եղբորորդոյ տեառն Ներ-
սէսի, յասորի լեզւէ ի հայս, յամի ՈԼԶ. (1187) թըւակսնին:

Եւ ես՝ անիմաստ ե մեղսամած գըծողս Գրիգոր պիտականուն
խնդրողս բանի, ցանկացայ ե դրեցի զսա յամի ՊԿԲ. (1413) թըւա-
կանիս, ի փառս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ:

158

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ

ՆԱՐԵԿԱՑԻՈՑ

Ծրեան 1573

Գրիչ՝ Գրիգոր Խլաթեցի

340 ր Թիւն ՊԿԲ. (1413):

Գովեստ տացուք հօր անեղին

և սրածին բանի նորին,

Բամից համայն արարողին,

հոգոյն սրբոյ զարդարողին,

Ի յախտածեա անձնէ յետին,

որ սպասաւոր կոչի բանին,

Գըրիգորէ մեղսասիրին,

որ թաւալեալս եմ ի տըղմին,

Որ ետ ինձ ոյժ տըկարս անձին

ու զԴայն ու զՆուն հասոյց ի մին,

Բամեալ զհամայնն, որ ի միջին,

Դայն առաջին և Նուն յետին...**

* Սամուէլ գրիչը մանր և ոչինչ նորություն պարունակող հիշատակագրություններ
է թողել ձեռագրի 4 ա, 139 ր, 214 ր, 230 ա, 419 ա, 482 ա, 494 ր էջերում:

** Հիշատակարանը գրված է Փիլիքսիանոսի Վասն սկիզբն առնելոյ ելանելոյ յաշ-
խարհէս յայսմանէ՝ խրատական գրվածքի վերջում, ուստի և վերաբերում է նրան:

*** Ամբողջի սկզբնաառերով հոգվում է հետևյալ նախադասությունը՝ «Գրիգոր է այս
բանքս թողուլ զմեզս: Շարունակությունը անարժեք է, տարտամ տաղաչափությամբ
ճլաթեցին գրվատում է Նարեկացու Մատյանի արժանիքները:

159

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Միարանք և այցելութեան Երուսաղէմի», էջ 214—216»

Հետ ստացող՝ Կոստանդին Վահկացի
վայր՝ Երուսաղէմ

ա

... Յիշեցէք ի սուրբ և ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զտէր Կոստանդինս, և զծնաւդսն իմ զՎասիլ, և զմայրն իմ զՏիրուհի, և զաստուծոյ աւրինաւք ամուսին իմ զՄարիուն, և զաստուածատուր որդեակն իմ զԱկոբ, [որ] Ժ. (10) ամեայ փոխեցաւ ի Քրիստոս և ինձ մեծ սուգ և տրտմութիւն եղև, որ այլ չունիմ ինձ միտքար յաշխարհս...:

Արծաթապատ զարդարեցաւ ի մեծ թվին Հայոց ՊԿԲ. (1413), և ի հայրապետութեան տեառն տէր Յակոբայ կաթողիկոսի՝ ընդհանուր ամենայն հայկազեան սեռի, և ի նորա աթոռակալութեան տէր Վահրամիւն...:

բ

... Տէր Կոստանդինս՝ ես անպիտան,
Ընծայեցի զաւետարանս
Ի սուրբ քաղաքս տնաւրինական՝
Յերուսաղէմս պանծական,
Որ Քրիստոսի է գերեզման,
Ինձ և իմոց պատճառ յիշման,
Որ զմեզ յիշէք միշտ անխափան...:
Տէր Կոստանդինս էր փակակալ,
Եպիսկոպոս Հայոց պատուեալ,
Ջայս աւետեաց մատեան ստացեալ
Եւ աստուծոյ ընծայ տուեալ:
Սա յիշատակ բարեաց լիցի
Տէր Կոստանդին՝ իւր ստացողի,
Եւ իւր ծնողաց մարմնաւորի,
Եւ իւր որդւոյն պատանեկի՝
Յակոբ՝ անունն ցանկալի...:
Մնալ յիշատակ ի տաճարի,
Որ Յարութիւն անունն կոչի,
Ի Քրիստոսին գերեզմանի,

* Հրատարակելը հայտնում է, որ ավետարանն ընդօրինակված է 1380-ին, Հռոմ-կալուստ, Կոստանդին Բարձրերդցի կաթողիկոսի համար, Թորոս Ռոսլինի ծագողողութեամբ: Այնուհետև, նույն այս հիշատակարանի չհրատարակած մասի տվյալները հիման վրա, նա գրում է. «Այս թանկագին ձեռագիրը ժամանակ հետո գրավ կը գրվի ասորի խոճա Ասիւնտին անուն մեկուն մոտ: Վահկացին՝ դեռ եպիսկոպոս, փափաքող կըլլա ձեռագիր մը ունենալու. կիմանա որ հիշյալ ձեռագիրը գրավ կը մնա նոյն ասորիին մոտ, ամեն ջանք կը թափե և թշ. (48) ֆլորէի կը գնե ու կ'ստանա և ոսկեղոծել ու արծաթել կուտա զայն»:

Ի Դողգոթա Խաչին տեղի,
 Յերուսաղէմ մեծ քաղաքի,
 Ի սուրբ Յակոբ եկեղեցի...:
 Ոչ ոք հանէ սա ի յաստի,
 Ոչ տայ ի ձեռս անօրինի:
 Թէ յայլազգեաց ահ մի լինի՝
 Դընեն պահուստ ի յամբոցի,
 Կամ ի Կիպրոս կղզին տանի,
 Մինչ բարկութիւնն այն անցանի,
 Դարձեալ բերեն ի սոյն տեղի
 Եւ վարձս առցեն ըստ վաստակի....*

160

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 7463

Ստացող՝ Յովաննէս

ա

300 ա

... Ի Թվականի Հայոց ազգի
 Արեթական սերեալ տոհմի
 ՊԿՔ. (1413)-երորդի,
 Յամսեան Բ.-ն մայիսի,
 Եղև զրաւ գրոցս այս պանծալի,
 Որ Այսմաւուրք սա անուանի...:
 Ի յիշատակ անջնջելի
 Ինձ՝ անարժան քահանայի
 Յովաննէս անուն բազմամեղի,
 Եւ ի վայելումն դեռարուսի՝
 Որդւոյ իմոյ Նիկողայոսի,
 Դաւանութեամբ սուրբ Դրիգորի
 Հայաստանեայց լուսաւորչի,
 Եւ իմ նախ[ն]եացն ամենայնի,
 Երախտաւորաց մեր բոլորի,
 Եւ արեանառու մերձաւորի:
 Զնջող զգիր մեր յիշատակի
 Ոչ ֆնասցէ առանց պատժի,
 Եւ յիշողացդ զմեզ ի բարի՝
 Ի տեառնէ և իւր պարգևեսցի,
 Ողորմութիւն մեզ խնդրողի՝
 Ի Քրիստոսէ և նմին տացի, ամէն,
 Դարձեալ և այս յայտնի լիցի
 Քահանայիցդ սուրբ կարգի,

* Այս երկու հիշատակարաններն էլ ի դիմաց Կոստանդին Վահկացու, գրել է ոմն Պրիշ՝ Աստուածատուր երէց:

Ջի ես Յովաննէսս նուաստ հոգի
Ստացայ զգանձս գովելի,
Եգի ի տաճար սուրբ Աստուածածնի՝
Ինձ յիշատակ անջնջելի
Եւ նախնեացն համայնի:
350 Բայց իշխանութիւն || ոչ ոք չունի
Տալ գրաւական վասն արծաթի,
Կամ վաճառել ընդ քանքարի,
Ջի է ազատ յամենայնի:
Բայց ընթերցցի աստ ի խրատի
Մինչ ի գալուստն Բրիստոսի:
Եւ թէ ոք յանդգնեսցի
Գրաւելով կամ ծախելով՝
Ի Բրիստոսէ ինք պատժեսցի:

Դարձեալ, աղաչեմ զձեզ, ո՛վ սուրբ քահանայք և տյլ[ք], որք
կարդայք, կամ աւրինակէք, և որ հանդիպիք՝ լի և առատ սրտիւ մե-
ղաց թողութիւն խնդրեցէք յաստուծոյ ինձ՝ անարժան քահանայիս
Յովաննէսս, որ լոկ զանունն ունիմ և ոչ զգործք, և եղբաւրն իմո
Ղազար քահանային, և կենակցին իմոյ Զարմանգուխտին, և զաւակին
իմոյ Խաչատրին, և Գրիգորին, և Հովսէփսին, և Յուստիանէ, և Մաթէո-
սին, և միւս Մաթէոսին, և Բագոսին, և Իրինէ, և Նիկողոսին, և միւս
Հովսէփսին, և զՍտեփանոսին: Յիշեսցիք և զծնողսն իմ՝ զհայրն իմ
զՄկրտիչն, և զմայրն իմ զԱղուքն, և զնոցին ծնողսն՝ զՍտեփանոսն և
Յուստիանէն, և զՄուրատն և զՀիւսիւն, և զԷւբքն իմ՝ զԹանկ-Խաթունն,
և ըզՍառան, և զՍայինն, և զԳրիգորն և զԷմինն, և զՎարդերեսն, և զՄար-
տիրոսն, և զՄեղիտէն, և զՍարգիսն, և զԳոնար-Մելիքն, և զՇանքոն,
և զՀովսէփսին, և հաւրեղբայր իմ զԿարապետ քահանայն, և զԷսէին
իմ՝ զՍարգիս քահանայ, և զՄարտիրոս քահանայ, և զԽաչատուր կրօ-
նաւորն, և զԿարապետ քահանայ, և զաներն իմ զՍտեփաննոս քահա-
նայ, և զորդին իւր զՄարկոս քահանայ, և զմայրն իւր զՄարիանէն,
և զԸնքնատն, և զՎարդերեսն, և զՍանգուխտն, և Սարգիս քահանայ, և
զՇարերն, և զԳրիգորն, և զՅոնաննէսն, և զԳոնար-Խաթունն, և Հովսէփ-
սին, և զՅուստիանէն, և զՄարիանէն, և զՍիմէոնն, և զՍտեփաննոսն, և
զՄելքիսեղեկն, որ աշխատեցաւ յետ մեզ, և զկնքահայրն իմ զԿիրա-
կոսն, և զկնքամայրն իմ, և զՊաւլոսն, և զԵսայիքն, և զԱլքամն, և
զՈւսուցիչքն իմ, և զամենայն արեան մերձաւոր, և զայնոսիկ, որ
երախտիք ունին ի վերայ մեր, և զՍիմէոն երէց՝ զգրող գրոցս...:

Յիշեսցիք և զԸնքնատն, որ զգրոցս կոճակն շինեաց, յիշեսցիք և
զՍիմէոն քահանայն, որ աշխատեցաւ ի յետ գրոցս:*

* Վերջին պարբերութիւնը զբոված է նույն թանաքով, բայց այլ ձեւով:

161

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

«Արարատ», 1005, էջ 734—735, Գիւմուշխանէ

Գրիչ՝ Յովհաննէս

Աստուծաւ աւարտեցաւ քրիստոսաշնորհ վկայապատում մարդարաշար ատոս այս ի թվականիս Հայոց ՊԿԲ. (1413) և մայիս ԻԶ. (26), ընդ հովանեաւ սուրբ Թէոփորոսի մեծափառ և բարձրապատիւ ուխտի, և սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Սարգսի, և սուրբ Յակորայ՝ կենաց բարեխաւսի, և սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի, և այլ սուրբ նշանացս և սուրբ նշխարաց, որ աստ կան հաւաքեալ:

Արդ, աղահեմք զամենեւեան՝ յիշել յաղաթս ձեռ զստացող գրոցս զՄատթէոս երէցն, և զհայրն իւր զԹորոս երէցն, և զմայր իւր զՄեծխաթուն, և զերախտաւորն իւր զԿարապետն և զՄելիքն, և զամենայն արեան մերձաւորսն իւր՝ զկենդանիս և զնշնեցեալս առ Դրիստոս, և զԱռաքել երէցն, և զծնաւդսն և զեղբարսն իւր, ընդ նմին և զգրող սորոս զՅովհաննէս արեղայն, և զծնաւդսն իւր, և զեղբարսն իւր՝ զկենդանին և զհանգուցեալս առ աստուած, և զհայր վանացն Զաքարէ արեղայն, և զծնողսն իւր, և զայլ սպասաւոր սուրբ ուխտիս, միարանքն՝ զՄարտիրոս հին հայրապետն, և զՅովսէփն, և զԿիրակոսն, և զՎարդանն, և զՊետրոս, և զԱստուածատուր արեղայքն, և զՄկրտիչ երէցն. որ մեզ սիրով սէր արարին, և զգործաւոր վանիցս՝ զՄկրտիչ տնտես, և զերկու Յակորն, և զՅովհաննէս, և զԳրիգորն, և զԼուսապարոն, և զԽաչատուր, և զՍիօն սարկաւազերն...:

162

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 7305

Վահառման գիր

209 Բ Յանուն աստուծոյ, ես Մարտիրոս Աբրահամու որդի, Թադէոս քահանային եղբաւր որդի, Յորժամ վաղճանեցաւ հաւրեղբաւրն իմ Թադէոս քահանայն, ես Մարտիրոս զնորայ աւետարանս ծախեցի Յակոբ քահանային՝ Ո. (600) դ[ահե]կ[ա]յն. գնին առի մին կով ու մին եղն, ու մատաղ արարի Թադէոս քահանային: Ով ոք որ յայսմ հետէ դաւի առնէ այս աւետարանիս՝ կամ յիմ ազգէ, կամ յաւտարաց՝ ՅԺԸ. (318) հայրապետացն անիծած եղիցի, և մասն զՅուզաին և զԽաչահանուացն և զԿայէնին առցէ: Մուսուլման Մուտամ-Փաշին վկայութեամբ, Էպիսկոպոս վկայութեամբ, Սատաթիարին՝ Սափատինին որդոյն վկայութեամբ, Կարապետ քահանային, Մկրտիչ քահանային, Յովհաննէս քահանային՝ սոցա վկայութեամբ: Եւ ես Բարսեղ քահանայս, որ զգիրս դրեցի՝ վկայ եմ: Այլ տանուտերացս վկայութեամբ՝ Տիրատրին վկայութեամբ, Խուրվուպէկին վկայութեամբ, Գրիգորին վկայութեամբ, Ամ-

սաղանին վկայութեամբ, Պապիկին վկայութեամբ, աստուծոյ վկայութեամբ: Մեք ամենեքեան վկայ եմք առաջի աստուծոյ, որ այս աւետարանս գնեց Յակոբ և քահանայն ի Մարտիրոսէն, ի վայելուքն անձին իւրոյ և յիշատակ ծնողաց իւրոց:

Եւ ես Յակոբս անարժան քահանայս յերեսս անկեալ աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք այս սուրբ աստուածային և անապական գանձարանիս կարդալով կամ աւրինակելով, յիշեալիք ի բոլոր սրտէ զծնողսն իմ, զհայրն իմ զՊետիկ, և զմայրն իմ զՆազ, և զեղբարսն իմ զՎարդան, և զՍեւան, զՄելիքշայ, զԱրթուրշայ, և զքոյրն իմ զՎախաթ, և զբազմերախտ հայրն իմ ըստ հոգոյ և զվարպետն զՄկրտիչ քահանայ, և զամենայն աստուածային աւրհնութեանց արժանաւոր մայր վարպետին իմ զՍամար, վասն զի բազում և անչափ երախտիս ունին ի վերայ մեր, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն իմ, զոր կան այժմ, և որոց գնացեալ են առ աստուած՝ զքեռին իմ զՄարտիրոս, և զմեծ մասն իմ զՍրամարգ: Յորժամ յաղաւթս կայցէք յիշեալիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զվերոյսացեալքս ի սմա:

Եւ զիս՝ զՅակոբ քահանայս աղաչեմ յիշատակել առաջի անմահ գառինն, ո՛վ սուրբ ընթերցողք, վասն զի բազում տենչանաւք և բազում փափա[ք]նաւք ստացայ զսուրբ աւետարանս յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, զոր վերոյ գրեցաք, քանզի լուայ զհրաման տեառն, որ ասէ, թէ՝ Երանի որ և ունի յիշատակ ի Սիոն և ընտանի յԵրուսաղէմ...: Վասն որոյ զայս ամենայն մխիթարութիւնս ի մտի ունելով, ի հալալ ընչից իմոց ըստացայ զսուրբ քաւարանս յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, և ի վայելուքն որդոյ իմոյ Թումային, որ դեռես մանուկ է | | | տէր աստուած վայելել տացէ, ի թվ. Պ[Կ]Բ.* (1413*),

Սոցա վկայութեամբ, զոր վերոյ գրեցաւ:

* Թվականի թվանշանները հետազայում սե թանաքով նորոգված են, առաջին և երրորդ թվանշանների մասին կասկածներ չեն կարող լինել, սակայն երկրորդ՝ ԵԳ (00) թվանշանը կասկածելի է. այն գրված է ջնջված ինչ-որ այլ տառի վրա, որը կարող է ԵԳ եղած չլինել:

Գրիչ՝ Սարգիս Թմոքեցի
վայր՝ Աւշական գեղական

III

432 ... Աւարտեցաւ քրիստոսահիմն և առաքելական մարգարէաշէն հոգիաբուլս [Ճաշոցս ի ձեռն] փցուն և անարհեստ գրչի, ի խնդրոյ սրբասէր քահանայի ներսեսի քաղցրանվագ փիլիսոփայի, որ ստացաւ զշտր մարգարիտս և զանառիկ մեծութիւն՝ զպայծառութիւն սրբոյ եկեղեցոյ:

Արդ, որք աւգտիք այսմ հոգիանորոգ լուսերանգ վարդափթիթ 432 ր անուշահոտ բուրաստանիս, կամ աւրինա լ կելով, [կամ] կարդալով, յիշեսջիք ի Քրիստոս ըզտէր Մանուէլն արհեպիսկոպոս Բըջնոյ և Արարաւեան, և զտէր Յովաննէս, որք բազում աշխատութեամբ աւգտակարք եղեն աստուածաշունչ տառիս, ընդ նոսին և զներսէս քահանա, որ բազում աշխատութեամբ հալալ ընչից իւրոց ստացաւ զսա յիշատակ իւր, և վարդապետին իւրոյ Սեթեկի, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Սարգսին, և մաւրն Սիթա-Խաթունին, և կենակցին Մինա-Խաթունին, և զաւակացն իւր՝ Անթառամին, և Յոնանիսին, Ջինին, Աւագին, և տէր Գրչին, և փեսային իմոյ Մկրտչին, և Խաչատրին, և Սարգսին՝ իմոյ աշակերտին, Գալստին, և Հովսիսմեացն, և Աթաղին, և Աթա-Մելիքին, և ամենայն ազգականաց, որք կենդանի, որք ննջեցին...:

Աղաչեմ զամենեսեան որք հանդիպիք այսմ հոգիանորոգ բուրաստանիս, յիշեսջիք ի Քրիստոս զսրբասէր քահանայն զներսէս, որ ստացաւ զսա յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ամենայն արեան մերձաւորացն:

Ընդ նոսին և զեղկելի փծուն գրիչ, որ բազում չարչարանաւք հաւաքեցի, միթէ յիշման արժանի առնէք զեղկելի գրիչ զՍարգիս, և զծնաւդսն իմ, և զեղբայրն զՌաւիթ, զհայրն իմ զԿիրակոս:

Աւարտեցաւ գիրքս աստուածաշունչ ի թուաբերութեանս Հայոց ՊԿԳ. (1414), ի գեղաւանս յԱւշական, ընդ հովանեաւ ամէնաւրհնեալ կամակատար Աստուածածնիս, և Մեսրոբայ վարդապետիս, և այլ համաւրէն սրբոցս, ի թագաւորութեանն Ուսուփին և Փիւր-Հուսիմին, որդոյ Սանաթին, Գարձեալ աղաչեմք զամենեսեան, զի ասիցէք բոլորով սրտիւ ամբիժք աւետարան, և Քրիստոս որդի աստուծոյ: Եւ որք յիշէք և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ, ամէն:

Բ

438 ր Յիշեցէք ի Քրիստոս զփծուն գրիչս Սարգիս Թմաքեցի, որ բազում աշխատութիւն կրեցի:

164

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՅԻՈՅ

Երևան 817

Գրիչ՝ Գրիգոր

վայր՝ Հերմոնի վանք-Եղվարդ

441 ա ... Ի թուարեւութեան Հայկազեան տոմարի Պ.-երորդի վացսու-
ներորդի երորդի (1414) եղև զրաւ այսմ աստուածայշունչ և հոգոյն
աստուածային բղխեալ Հարցմանցս: Եւ զարդարեալն ամենայն առա-
քինութեամբ՝ գունագեղ, ընտրող, զանցեալ գեղով բազմայգան մեծ
րարունին և իմաստասէրն Հայկազեան ազգի Գրիգորիոս պետն ամե-
նայն հանճարի, որ առեալ զիմաստս բազմայգան և ազգի ազգի աստուա-
ծայշունչ հին և նոր կտակարանաց և արտաքին իմաստիցն քեր-
թողն, բազում աշխատութեամբ և երկամբք ժողովեալ զամենայն
իմաստս ճարտայսանից ի մի վայր և տուեալ մանգանց եկեղեցոյ ի
զմայլունն և յընթերցումն և ուսումն ամենայն առաքինութեան, և
պատասխանիք ընդդէմ ամենայն ազգաց՝ չարեաց և բարեաց:

441 ր Արգ, և ես՝ եղկելիս սուտանուն կրօնաւոր Գրիգոր սիրող բանի
ցանկացա այսմ տառի և ըստ կարի մերում տառայտպեցի բազում
աշխատութեամբ և յոյժ փափագանօք, ի վայելումն անձին իմոյ և
յիշատակ ծնողաց իմոց՝ հօրն իմոյ Հասանին, և մօրն իմոյ Մամայ-
խաթունին, և եղբօրն իմոյ Մկրաչին, և այլ ամենայն արեան մեր-
ձաւորաց, որք հանգուցեալ, և որք այժմ կան, որք աւգտիք յիշեցէք
ի մաքրափայլ յազօթս ձեր, զի ձեզ՝ անաշխատելի բան, և մեզ՝ յոյժ
գովելի պարգև, զի աստուած ի ձեռն այլոց ողորմի:

Դարձեալ, կրկին աղաչեմ զընթերցողսդ և զլսողսդ և զմայլողսդ,
զի միով տէր-ողորմիւ յիշէք, և աստուած զձեզ յիշէ, զի բազում
վշտօք ի բազում վայրի պարայգայ ամօք եղև աւարտ: Զի եղև
սկիզբն ի գաւառին Եղեգեաց որ կոչի Վայոլճաք, ի վանս Հերմոնի, առ
ոտս մեծ րարունոյն Յովաննէս հեռետորի, և միջայմուխ եղեալ ի
ճգնողական յարկին Նորայվանս, և աւարտ գրչութեան սորա ի գա-
ւառս Արարդեան, ի գեղաքաղաքս յԵղիվարդ, ի վանքս սուրբ Յակոբ,
առ ոտս երջանիկ պետին Սիմէոն րարունի, և յիշատակս ի հայրենի
քաղաքս Կարբի, և որք յիշէք յիշեալ լիցիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ
մերմէ, ամէն:

ԼՇԲԼԾՇ, ԴՏԼԳ*

Բ

109 ր Ո՛, զմեղօք մեռեալս հոգով,
Եւ աղքատ ի բարիս գործով,
Եւ զծոյլս հեղգանալով,
Եւ զնժդեհս ժամանակով,

* Տառերի առաջին խումբը փոխաբերաբար ծածկագրով կարգացվում է «Գրիգոր»,
իսկ երկրորդը՝ եղբայրագիր (անկանոն) ծածկագրով՝ «գրիչ»:

Վասն զի նեղիմք յայս տագնապով
 Վասն այլազգեաց սեռից յոլով,
 Աղաչեմ զձեզ սիրով,
 Որք զայս կարդայք ընթեռնով,
 Զաղքատս յիշեա դու յոյժ սիրով,
 Աստուած-ողորմի մեզ ասելով,
 Զի տէրն առ[ա]տապարգև է յոլով,
 Զի կար մեր այս է տառայտպելով:

165

ԳԻՐԲ ՊԱՐԱՊՄԱՆՑ ԿԻՒՐՂԻ ԱՂԵՔԱԱՆԴՐԱՑԻՈՑ

Երևադէմ, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Սարգիս Արիմեցի
 վայր՝ Հերմոնի վաճառք

... Զոր այսու յուսով տաքվացաւ եղեալ սորին ուղղութեան
 վերջինս ի ծնունդս եկեղեցոյ և տրուպս ի մէջ գրոց տշակերտաց
 Սարգիս Արիմեցի և որդի Հաքիմի, զոր ի վազ ժամանակաց տենչացեալ
 կարտւտ էաք՝ յեղակարծ ժամու գտեալ եղև ի վարժապետական աթոռս,
 ի վանս որ կոչի Հերմոնի...: Գծագրեցի զսա առ ոտս մեծ վարժա-
 պետին իմոյ Յովաննիսի՝ աշակերտին Գրիգորի Հայոց փիլիսոփայի,
 որ և կրկին ընթերցմամբ լուսաւորեալ առաջնորդեցայ ի նմանէ:
 Յորում էր թիւ շրջագայութեան տօմարի մեծի Պ. և ԿԳ. (1414) ամի...:
 Յիշել աղաչեմ... զառաջնորդ իմ զվերոյգրեալն Յովաննէս առաջնոր-
 դաց պետի, ընդ նմին և զհոգևոր եղբայրն իմ զտէր Ղազար սպասա-
 ւոր բանի:*

166

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՂՄՈՍԱՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

Երևան 1122

Գրիչ՝ Սարգիս Արիմեցի

Նաև զիս՝ զեղկելի,
 Բազում հարեալք հոգիս ի լի,
 Մինչ զի ներկեալ և ի մարմնի,
 Արիմեցի Սարգիսս, որ գրեցի
 Յոյժ փափագմամբ և ծարաւի
 Այս քաղցրահամ բուրաստանի,
 Մինչ զի գրոյն փոյթ ոչ արի,

* Հիշատակարանն օգտագործել է Ալիշանն իր «Միտականում» (էջ 125), համարե-
 լով 1415 թվականի:

Ոչ քարտիսի լաւագունի,
 Զի չէր հասու ժամանակիս.*

167

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ ԳՐԻԳՈՐԻ
 ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Կ. Պօլիս, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Յակոբ
 վայր՝ Սուխարայ վանք

ԶՅակոբ սպասաւոր բանի, և զԱնդրէաս կուսակրան արեղայ, և միագումար զամենայն ազգայինսն յիշեցէք... Գրեցաւ ի թվին ՊԿԳ. (1414), ի վանս Սուխարայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս որ Արծուաբեր կոչի:

168

ԳՐԻԳ ԼԱՐՑՄԱՆՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երուսաղէմ 2180

Գրիչ՝ Մելքիսէա
 վայր՝ Գոմուց վանք, մերձ ի Բաղէշ

Գրեցաւ ի գերանոչակ ուխտս Գոմուց վանք կոչեցեալ, մերձ աստուածաշէն քաղաքս Բաղէշ անուանեալ, ի յառաջնորդութեան տեղոյս գորովագութ պարծանաց հաւրս մերոյ Թովմա վարդապետի... ձեռամբ... Մելքիսէա պիտակ անուն բանի խնդրողի... ի ՊԿԳ. (1414) թվին...:** [Ծնողքն գրչի՝ Տիրացու քահանայ և Մեծաիկին, եղբարքն Գրիգորիս և Միտիթար, քոյրքն Խաս և Աղուք...]:***

169

Ա Ի Ե Ս Ա Ռ Ա Ն

«Արցախ», էջ 145—146

Գրիչ՝ Յովսէփ քանաճայ
 վայր՝ Կաուց անապատ

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թվին Հայոց ՊԿԳ. (1414), ի դրան սուրբ Խաչին, և սուրբ Կարապետին, և սուրբ Գրիգոր լուսաւորչին... որ կոչի Կաուց... Ի հայրապետութեան տեառն Հայոց կաթողիկոսի տէր Դաւթի՝ սուրբ Խաչի Աթ[թ]ամարա առաջնորդի, և

* Անթվական այս հիշատակագրութիւնը տեղագրում ենք 1414-ի թվաշարում, նույն Սարգիս Ղրիմեցու հիշատակարանին առնթեր:

** Շարունակութիւնը հիշատակարանի տվյալների հիման վրա էր խոսքերով համառոտակի շարադրել է ձեռագրի նկարագրող Մ. Տեր-Մովսիսյանը:

*** Ձեռագրում կա նաև հիշատակարան 1462 թվականից, գրված ստացող Յովհաննէս ձրէց Երզնկացու կողմից, որը նկարագրողի կողմից մեջ չի բերված:

առաջնորդութեան սուրբ ուխտին սուրբ Կարապետին... արհիեպիսկոպոսին Մի[խր]արա:

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի դառն ե ի նեղ ժամանակիս, որ հարկապահանջութեամբ ազգս տապալլ՝ | | | զի կարի ձանձրացեալ եմք յանաւրինաց բռնութենէ. ի քրթէ, ի թաթարէ ե յայլ ամենայն | | |

170

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

Երևան 5523

Գրիչ՝ Թումա
վայր՝ Ուտան քաղաք

270 ա ...Ուստի տեսեալ զսորա անձառ փրկայգործութեան խորհուրդ իմաստուն քահանայ Կիրակոս ե ստացաւ զսուրբ աւետարանս յիշատակ հոգոյ իւրոյ, ե ծնողացն՝ հաւրն Սարգսի, ե մաւրն Թանկ-Խաթունի, ե քորբոջն Թուխթանի, ե Խաթուն-Մէլէք, ե Խաթունշայ, ե զկողակիցն իւր
270 բ զՇարմէլէք, || Եւ արդ, ես՝ յետինս ե բազմայմեղ սուտանուն քահանայ Թումա, հրաման առեալ ի պատուիրանադիր առաքելական բանէն, որ ասէ՝ Յոր կոչումն կոչեցար ի նմին կացչիր, ե արդ, իմ՝ ոչ բերելով զայսպիսի վստահութիւն, այլ ունայն յամենայն բարեաց ե թափուր, այլ յուսամ ի մարդայսիրութիւնն աստուծոյ, զի իմ բազում մեղացն թողութիւն արասցէ:

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի քաղաքիս Ուտան, ընդ հովհաննէաւ սուրբ Աստուածածնին ե սուրբ Ստեփանոսի, ի հայրապետութեան տէր Դաւթի, ե ի թուին Հայոց ՊԿԳ. (1414), ձեռամբ մեղապարտ ե անարժան Թումայ անիմաստ ե ախմար գրչի, ե անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան, ե բազում մեղաւք ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգեեաց մեզ մարդասէր հոգին, բա-
271 ա զում աշխատանաւք գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք: || Արդ, որք ճաշակիք յաստուածին բուրաստանէս ե յամենալի սեղանոյս, որք պատահիք ի սմայ տեսութեամբ կամ ընթերցմամբ, յիշեալիք յաղաթս՝ ձեր զառաջ յիշեցեալ ստացող սորայ՝ զԿիրակոս քահանայ, ե զծնաւդքն իւր զՍարգիս, ե զմայրն իւր զԹանկ-Խաթուն, ե զեղբայրն զՅովանէս, ե զՄկրտիչ, ե զՍտեփանոս, ե զԳրիգոր, ե զքոյրն զԳուլշատ, ե զմորքուրն զԱրուս, ե զփեսայն զՇախրամիր, ե զՅաւուխշէն, ե զՍարգիս, ե զքեռին իմ զՅովաննէս, ե զՄարեմ, ե զԳուլմէլէք, ե զկնքաւորն իմ զՄկրտիչ, որ կամաւոր եղաւ սուրբ աւետարանիս, ե զծնաւդքն իւր, ե զՄարտիրոս, ե զՍտեփանոս, ե զՅովաննէս, ե զԱւաք-Պարոն, ե զեղբարքն իւր, ե զԽաչատուրն՝ զփոխեցեալն ի Գրիգորոս, լի բերանով աստուած—ողորմի ասացէք ե աստուած զձեզ յիշէ, ամէն, ե որք
271 բ շատ ե որք ստկաւ աւգնութիւն արարին || միոյն հարիւրայպատիկ տացէ ըզկեանսն յաւիտեականս, ամէն:

171

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիբդ. Նօտ. 44, Աղթամար

Հետ. ստացող՝ Խնդուրէկ
վայր՝ Ոստան

[Յիշեցէք] յետին ստացողի Զովաննէս անարժան քահանայի ...
թվին ՊԿԳ. (1414),

Եւ արդ, ես՝ Խնդուրէկ դերձակս՝ ի յՈստան քաղաքի գնեցի ի
քրդէ, զի էր գերի բերած, յիշատակ ինձ ...:

Յետոյ տէրն [Զովաննէս քահանայն] եկն և գտաւ առ իս, և իմ յօ-
ժար սրտիւն ի տէրն տուի, որ յիւր սուրբ աղօթքն յիշեցէ զիս...:

172

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Ախալքալաք, Արաղողա գյուղ, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Զովաննէս
վայր՝ յերկիրն Արծրունեաց

Գրեալ ի վայելս Երեմիայի, ի Թուականութեան Հայկազեան տո-
մարի Պ.-երորդի, Կ.-երորդի, Գ.-երորդի (1414), յերկիրն Արծրու-
նեաց, ի վանքս որ կոչի Սքանչելագործ, ընդ հովանեաւ սուրբ Խա-
չիս Սքանչելագործի, օծեալ ձեռամբ առաքելոյն Թագէտսի:

173

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 2063

Գրիչ՝ Ստեփաննոս
վայր՝ Գամաղիէլի վանք, մերձ ի Հիգան

278 ր ...Եւ արդ, ես՝ Թախիծ մտօք և տառապեալ անձամբ, վերջինս
ի մանգունս եկեղեցւոյ և յետնեալս ի շարս քահանայապետից Ստե-
փաննոս անուամբ այցելու պիտակ բանիւ և ոչ գործով, գրեցի ձե-
ռամբ իմով զսուրբ տառս զայս յիշատակ Պետրոս կրօնաւորի, որ և
գծողիս քրքրորդի, և ծնողաց իւրոց՝ Յուսուֆի և Էլիսաթունի, և այլ
ամենայն արեան մերձաւորացն՝ մերձակայից և հեռաւորաց, մեծի և
փոքու, առհասարակ, նաև ամենայն աշխատաւորացն ի սուրբ մա-
տեանս:

Բայց գրեցաւ ի Թուարբերութեանս մեծի ութհարիւրի և վաթ-
սուէն և երկրորդ (1413) ամի, յաստուածապահ և գերափառ և բարէ-
հռչակ սուրբ ուխտս, որ Գամաղիէլ առաքելոյ անուամբն յորջորջի, ի

գաւառիս Հիզաւն քաղաքի: Եւ կամք ընդ հովանեաւ ամենազօր աջոյ ձեռինն աստուծոյ և պտիպանութեամբ աստուածընգալ սուրբ խաչիս Քրիստոսի և առաքելոյս Գամաղիէլի, նաև զյիշատակի արժանաւորն զհոգևոր հայրս մեր, որ և մաքնոյ արեանառս մեզ զնքնսն վարդապետս և զծնողսն իւր, որ է մեզ տածող հոգեպէս և մարմնապէս, այլ և ուսուցիչ և խրատիչ, բարեաց յիշման ի տէր արժանի առնել: Այլ և զՎարդաւն եպիսկոպոս և զայլ միեղէն եղբարքս, որ կան հաւաքեալ ի գուռն սուրբ տաճարիս և սպասեն անճառ խոստմանցն Քրիստոսի աստուծոյ, զոր և տացէ նոցա անսուտն աստուած զանըսպառ բարիսն և զանապատում երանութիւնսն, ամէն:

Արդ, ես՝ Ստեփ[աննոս] եպիսկոպոս, աղաչեմ զպատահողք սուրբ մատենիս յիշման արժանի առնել զիս՝ զանարժանս, և զծնողսն իմ զԿիրակոս, և... զեղբարսն իմ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիք և զհանգուցեալք: Եւ աստուած յիշողացդ և յիշելոցս առհասարակ ողորմեսցի, ամէն:

279 Գարձեալ, յերեսս անգեալ աղաչեմ աղերսալից գիմօք Պետրոս կրօնաւոր՝ անխոնտբհս և անհնազանդս, հողս և փոշիս սուրբ գարշապարացաւ ձերոց, մաղթեմ ի խորոց սրտէ զհարազատգութ հարց և եղբարց մեր հոգևորաց, զի կաթ մի արասուաց ի կաթիլ մի դուլէ ձերաւ պաղատանաց ցօզեսցէ ի գերեզման իմոյ տապանաց և լուսսցէ զբազմաշարաւ զազրացեալ ոսկերս մեղօք մեռելոյս, քանզի գրեալ է, թէ՝ Կարօտին գնացեալ հոգիքն այլոց մաղթանաց, զի և ես՝ անարժանս գտայց ողորմութիւն յամենողորմ և բարերար փրկչէն մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ...:

Բ

380 Բ... Արդ, յանգ ելեալ կատարեցաւ սուրբ տառս... ձեռամբ Ստեփ[աննոսի] եպիսկոպոսի: Եւ զայս չափաւորս ես գրեցի՝ Յոնան պիտականունն բարունի, տկար անձամբ և ներգեալ մարմնով, յիշատակի վասն մեզ, և ծնողաց մերոց, և եղբարց Յակոբի և Պետրոսի սրբասնունդ կրօնաւորաց, և այլ ամենայն արեանառաց, նաև վարդապետացն մեր՝ Յոնաննէսի և Կիրակոսի՝ մեզ ծնողք հոգևոր և տածողք մարմնաւոր և մարզիչք յօրէնսն աստուծոյ:

Արդ, ցանգացող եղեալ սուրբ մատենիս Պետրոս կրօնաւոր և ետ գրել զսա ըղձամբ սրտի և յօժարութեամբ ոգւոյ, ի վայելումն անձին իւրոյ և՛ այլոց բազմաց, և յետ աստեացս՝ յիշատակ ինքեան, և ծնողաց իւրոց Յուսուֆին և Էլիսաբոնին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց, յիշատակ յետ իւր թողլով յերկրի. զի ով որ հանդիպի կարգալով, կամ գաղափարելով, կամ տեսանելով, յիշման արժանի առնէք զստացող սորին զՊետրոս կրօնաւորն և զայլ վերոյգրեալսն ի սմայ: Այլ և զՄկրտիչ կրօնաւոր և զառաջնորդ սուրբ ուխտիս, որ է կազմող մատենիս, և զծնողսն իւր, և զայլ ամենայն արեանառուսն,

և աստուած յիշողացդ և յիշեցելոցս առհասարակ ողորմեսցի, յաւուրն մեծի ատենի:

Բայց գրեցաւ սա ի սուրբ և ի բարեհոյակ ուխտս, որ սուրբ Խաչ կոչի, յերկիրս Հիզան քաղաքի, ի Թու. ՊԿԳ. (1414), Դարձեալ զմեր միաբան եղբարքս և զհամաշունչ, որ կան ի գուռն սուրբ տաճարիս, նախ՝ Աւետիս վարդապետ, և Բարսեղ գրոց աշակերտ, Ներսէս, 351 ա Ասոմ, Գրիգոր, Յակոբ, Յոնաննէս և Յոն[անն]էս, Սարաիրոս, Դաւիթ, Յակոբ, իսկ հանգուցեալքն՝ Կիրակոս վարդապետն և Յով[նաննէս] միակեցն՝ սիրելի և սիրասնունդ և սրբասէր կրօնաւորք, սպասեն անճառ խոստմանցն աստուծոյ, զոր և տացէ սոցա Գրիստոս աստուած զանմահական զկեանսն և զանվախճան հանգիստն, զմշտաւետ ուրախութիւնն, հանդերձ ծնօղօք իւրեանց, որ օգնական և կամեցող եղեն ամենեքեան սուրբ գրոցս: Այլ և զՆերսէս երէց՝ ծաղկող սորին, և զծնօղսն իւր յիշեցէք...

174

ՔԱՂՈՒԱԾՈՅ ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ՍԱՂՄՈՍԱՅՆ,
ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 3876

Գրիչ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Տարբերունի գաւառ, Յուսկայ որդւոյ վանք

384 բ ... Արդ, ես՝ ունայնս ի բարեաց գործոց և լցեալս յաղտեղի գործոց Մկրտիչ պիտակ. անուն խնդրող բանի, փափագեցի և ցանկացող եղէ հոգիահրաշ բացայայտութեան սաղմոսացս Գաւթի, զոր արարեալ է սուրբ հօրն մերոյ և նորոգ լուսաւորչի Գրիգորի բանիբուն վարդապետի: Եւ զի ոչ կարացի գծագրել իմով ձեռամբ վասն ծուլութեան բազմավրդով մարմնոյս և ժամանակիս բերման, այլ ետու գրել զսա ձեռնասուն և հեզահոգի աշակերտիս իմոյ Մկրտիչ կրաւնաւորի, ի վայելս սիրողաց բանի և ի սեղանաւորութիւն մանկանց նորոյս Սիոնի սուրբ եկեղեցոյ, և յիշատակ բարի իմոյս հիքական անձին, զի Թերևս ընկալայց յամենառատ սեղանոյ ձերոյդ աղօթից փշբանրս ողորմութեան ի հրամանացդ վեհից, և որ տուողն է բարեաց ձրի շնորհաց՝ Թողութիւն մեղաց տացէ տուողաց մերս աղքատութեանց զտեսութիւն փառաց անանցն կենաց, ամէն:

Նաև հոգևոր հաւրս մերոյ և բազմերախտ խրատաւորի Կարապետ կրօնաւորի եղիցի մասն բարի յաւուրն անեղ և սոսկալի:

Արդ, գրեցաւ սա ի Թուականութեանս Հայոց ՊԿԳ. (1414), ի գաւառիս, որ կոչի Տարբերունի, ի սուրբ ուխտս, որ կոչի Յուսկայ որդի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Յարութեանս, և սուրբ Կարապետի, և սքանչելագործ սուրբ Նշանիս, որ կոչի Կարմիրակն,

ի հայրապետութեան տեառն Յալովայ և ի բռնակալութեան պարոն Ուսուֆին, առ ոստ Ստեփանոս վարդապետի և հօր վանաց՝ Մելքիսեթի, որոց տացէ տէրն բարի զարթայութիւն անճառելի:

Արդ, ես՝ Մկրտիչ սուտանուն կրօնաւոր, որ զգիրքս դրեցի, յերես անկետոյ աղաչեմ զմանկունսդ նոր Սիոնի, որք հանդիպիք սմա ուսմամբ կամ օրինակելով և կամ հարաւանցի տեսութեամբ, յիշեսջիք առաջի զենման գառինն զրազմավէր ոգիս՝ զՄկրտիչ գծօզս, և զծնօզսն իմ՝ զփոխեցեալուն ի Գրիստոս, զհայրն իմ զմահադասի Մուրաւան, և զմայրն իմ զԴովլաթ[շա], և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ, և զխրատիչքն իմ՝ զՄկրտիչ վարդապետ և զԿարապետ կրօնաւորն...: Եւ աղաչեմ պաղատանօք, զի սխալանացն և խռոշորութեան անմեղադիր լինիք, զի կար մեր այս էր և գիրս առաջին, և տէր աստուած զձեր սխալանսն թողու և դուք՝ զմերն:

Այլ և զաստուածապատիւ հոգեւոր հարազատն իմ զՂազար կրօնաւորն, որ բազում աշխատութեամբ զգիրս կտգմեաց, յիշեսջիք ի բարին Գրիստոս, հանդերձ ծնողօք և ամենայն արեան մերձաւորօք, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

175

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Ծրեան 6034

Գրիչ՝ Ղազար

302 ք . . . Աստանաւք կատարեցաւ տառս աստուածային, որ կոչի շաբաթնոց, ի թուականիս ՊԿԳ. (1414), ի հայրապետութեան Դաւթի, և ի բռնակալութիւն աշխարհիս Հայ)ոց Ամիր-եզդնի, ձեռամբ մեղսամակարթ, փծուն և անարհեստ գրչի՝ Ղազար սուտանուն սարկաւագի, ի խնդրոյ աստուածասէր և բարեպաշտ առն, որոյ անուն Հայրապետ կոչի, որ ստացաւ զսա յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնողաց իւրոց, և ի վայելուծի զաւակին իւրոյ խաչատուր(“) կրօնաւորի, որոյ տէր աստուած վայելել տացէ, ամէն:

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք սմա, յիշեսջիք զստացող սորա զՀայրապետն, և զհայրն իւր Նաճապետ, և զմայրն իւր զՍտեփան-Ստեփան, և զհորաբայրն իւր զՅովա || ճնէս, և զքոյրն իւր զԱրքա-Տիկին և զՄարգարիտն, և զկենակիցն իւր զՄարգարիտ, և զաւակսն իւրեանց զԹան-Ստեփան, և զԱստուածատուր, և զՏիրատուր, և զհաւրեղբայրն իւր զԿարապետ քահանայն, և զորդին իւր զՄիսիթար, և զմիւս կենակիցն իւր զՓաշա, և զմայրն իւր զՍառայ, և զքոյրն իւր զՇախմէլէք, և զզաւակսն՝ զՍառայտուր, և զՏիրատուր, և զՄարմէլէք, և զԱյմէլէք, և զամենայն արեան մերձաւորսն իւրեանց: Եւ զիս՝ զանարժան և զփծուն գրիչս, և զիմ ծնողսն՝ զհայրն իմ զԴաւիթի քահանայն, և զհաւրեղբայրն իմ զՍառայտուր վարդապետն, և զմայրն իմ զՍառայ, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ՝ զկենդանիսն և զանգուցեալսն առ Գրիստոս...:

176

Մ Ա Շ Տ Ո Ց

Ծրեան 7873

Ստացող՝ Գրիգոր
Վայր՝ Կաթայ

...Արդ, ցանկացաւ եղեալ այսմ աստուածախաւս մատենիս
Գրիգոր քահանայն և իւրքն ամենայն, և ետուն գրել զսա յիշատակ
210 ր անջինջ և կտակ յաւիտենական ոգւոց իւրեանց՝ աստ և ի հան-
դերձելումն: Վասն որոյ աղաչանաւք հարկաւորեմք աղերսական պա-
ղատանաւք զդասս երջանիկ քահանայիցդ և զբոլոր լրութիւն ուխտի
եկեղեցւոյ սրբոյ՝ զմանկունս պանծալի լուսակիր մաւր մերոյ հոգեւո-
րի սրբոցն Սիոնի, որք հանգիպիք մատենիս սրբոյ և պատուականի,
յիշեսջիք ի Քրիստոս՝ ի տէր մեր զստացաւ սորա զԳրիգոր քահա-
նայն, և զիւրիցակինն իւր զՄարթա-Խաթունն, յիշեսջիք ի տէր զհայրն
իմ զնորնաւ, և զմայրն իմ զԴիմաթն, և զաներն իմ զՄիսիս քա-
հանայ, և զոքանչն իմ զՎարդէաիկինն, և զեղբայր իւր զպարոն Գոր-
գըն, և զմիւս եղբայրն զՅակոբն, և զկենակիցն իւր զՄարթա-Խաթունն,
և զզաւակսն իւրեանց, և զքոյրն իւր զՀեղինէ, և զՄելիքն, և զեղիսա-
րէքն, յիշեսջիք ի տէր և զայլ ամենայն ազգայինս՝ զպապն իւր
զԳրիգորն, և զմամն իւր զՀեղինէ, և զմիւս պապն զՅեվաթն, և զմամն
զԱղուծ-Խաթունն, յիշեսջիք ի Քրիստոս զփեսայքն իւր զՍաճաթն և
զՍիմէոնն, հանգերձ զաւակաւքն իւրեանց, և զԱստուածաւորն, և
զզաւակսն իւր, զՄարտիրոս քահանայ, և զԿուլա-Խաթունն, և ըզաւակ-
սըն իւր, այլ և զամենայն ազգայինս իւր՝ զայժմու կենդանիքս և
211 ւ զկանխաւ ննջեցեալսն և իւրոց ...: Հուսկ յետոյ իբրեւ անարգի միոջ
յիշեսջիք և զծրագրաւոյս զԳրիգոր՝ զմեղաւոր հոգս՝ զսուտանուն քա-
հանայ, զհայրն իմ և զմայրն իմ՝ զփոխեցեալսն առ Քրիստոս, նաև
զզաւակսն իմ՝ զԽաչատուրն և զՅակոբ կրաւնաւորն, և զմայր նոցին,
և հարազատ եղբայրն իմ՝ զՄարտիրոսն: Եւ ինքն Քրիստոս՝ կոչաւոյն
աշխատողաց և ծանրաբեռնից, յիշեսցէ զյիշողքդ վերոյգրեալ արանցս,
և որ ի նիւթս աշխատեցան, որք սեռն սիրով ի պատկանաւոր խըն-
գրուածս ի միտս բարիս հայցէք ի տեառնէ զթողութիւն և զողոր-
մութիւն, և ինքն Քրիստոս աւրհնեալ յաւիտեան:

Արդ, գրեցաւ սա ի քաղաքս Կաթայ, առ ոտս սրբուհւոյ Աստուա-
ծածինն, որ Յարութիւն կոչի, ի թվ. Հայոց ՊԵՐ. (1414): Ո՛վ ըն-
թերցաւ և լսաւդք, յիշեսջիք ի տէր զնորհաւոյ աւրինակիս՝ զեղ-
բայրն մեր ըստ հոգւոյ զԱրքայաւ քահանայ, և դուք զնոյն ընկալ-
ջիք ի տեառնէն...:

177

Մ Ե Կ Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

Ծրեան 8429

Հետ. ստացող՝ Սարգիս

1 ւ Կամաւն աստուծոյ ևս՝ Սարգիս վարդապետ ստացա զգիրքս: Յով
անկանի ի Ե. (5) աւր պատարագ ինձ առնէ: Յորայ մեկնիչն է կէսն

և Բարձրացուցէքն: Ով Հառնէ [զպատարագն]՝ դատի ի տեառնէ, մեր մեղացն պարտական է առաջի անաչառ ատենի:

ՊԿԳ. (1414):*

178

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ՄԵԿԵՆՈՒԹԵԱՆՑ

Երևան 1391

ա

Գրիչ՝ Կիրակոս

271 ր ...Արդ, որք հանդիպիք աստուածային գանձուցս վայելելով կամ բեզ[մ]նաւորաբար պողաբերելով, զամենայն գովութեանցն արժանաւորն և զպայծառ ջահն հաւատոյ և զանդրդուելի սիւնն եկեղեցոյ՝ զՍիմէոն վարդապետն յաղօթս յիշեսցիք, որ եռափափաք սիրով կամեցաւ յիշատակ մանկանց եկեղեցոյ թողուլ և ժրջան ընթեցողաց ուսումնասիրաց...:

272 ա Ի թվ. Հայոց Պ. և ԿԳ. (1414) գրեցաւ, ձեռամբ յոգնամեղ և ախմար և անարհեստ գրչի սուտանուն Կիրակոսի, որ ամաչեմ յիշել զիս կրօն[աւ]որ, քանզի աղքատ եմ ի բարեաց և առաւել փարթամ ի չարեաց...:

բ

Ստացող և վերջին մասի
գրիչ՝ Սիմէոն

300 ր Ջվերջինս ի ծնունդս եկեղեցոյ, զվերջացեալս յամենայն բարեաց՝ տեսականաց և գործոց, զգծօզ վերջին բանից և գործոց աստուածաբան աւետարանչի [Յովհաննու], ի թուիս ՊԿԵ. (1416), զՍիմէոն վարդապետ՝ պարտական ըլլալ քանաքարոյ, յիշեսցիք սրտի յօժարութեամբ ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր, բարեխօսութեամբ մաքրեցելոյ և սիրելի աշակերտին Յոհանու, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

179

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4817

Հետ. ստացող՝ Յովաննէս

74 ա Ո՛վ սուրբ նշան աստուածային...

Ջքեզ աղաչեմ ողորմագին,

Լեր բարեխաւս Տիրացու քահանային,

Իւր ծնաւդին:

* Թվականը գրված է նույն էջի ներքեւում, Յորի մասին գրած ոտանավոր ուղերձի մեջ (սկ. «Սուրբ Յոր արգար և ողորմած...»):

Հիշատակագրության և ուղերձի ձեռագրերը տարբեր են, բայց ժամանակով ոչ հեռու միմյանցից:

Հստ նմին ե գըրողին՝
 Յովաճնէս մեղապարտին,
 Եւ իր ծնողին և ամենայն հաւատացելոց:
 Յետին ստացողին Յովաճնէս անարժան քահանային, և զեռա-
 րոյս Յովաճնէս քահանային, աստուած ողորմի իւրէն Մարգայ կողայ-
 կցին. ով զմեզ յիշէ՝ Բրիստոս յիւր միւսանգամ զալուստ զինքն յիշէ:
 ԹՎ. ՊԿԳ. (1414).

180

ՔԱՐՈՋԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 5405

Գրիչ՝ Յուճնէս

ա

71 Բ Եւ ես՝ անարհեստ և մեղօք մածեալ գրչակն, սոսկ տէր Յուճնէս
 «իրօղ բանի, գոչեմ ընդ անառակին, խնդրելով յարարչէն ամենեցուն,
 զի և ինձ շնորհեսցէ զրազմութիւն պարտուց յանցանաց և որք զա-
 մէնն ասացեն: ՊԿԳ. (1414) գրեցաւ:

բ

94 Բ Ջրտղում մեղօք զառածեալս և ի հոգոց աշխարհի տատանեալս՝
 զՅուճնէս անարհեստ գրիչ ե զանպիտան սպասաւոր բանի, որ գրեցի
 զսա ի վայելումն անձին իմոյ տառապելոյ և յիշատակ ոգւոյ իմոյ ե.
 ծնողաց, աղաչեմ զամենեւեան որք հանդիպիք սմա, զի ասիցէք բո-
 լորով սրտիւ զառտուած-ողորմին, որ և դուք գտանիցէք յանյիշաչա-
 րըն տեառնէ, ամէն:

ՅՈՎԱՆՆՈՒ՝ ԱՇԱԿԵՐՏԻ ԳՐԻԴՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ, ՀԱՒԱԲԵԱԼ
Ի ԼՈՒՍԱՒՈՐ ԲԱՆԻՑ ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ, Ի ՊԱՏՃԱՌՍ
ԻՄԱՍՏԻՑ... ՄԱՐԴԱՐԷԻՆ ԵՍԱՅԵԱՅ

Երևան 1128

Հեղինակ Յովաննէս Կոլոտիկ
Վայր՝ Հերմոնի վանք

ՍԶԳ Եւ ի կաաարուան գրոցս՝ զկաաարուան արարածոցս և զհատու-
ցուան ըստ գործոց յայտնէ, թէ արդարքն նորոգին և մեղաւորքն
տանջին ի հուրն անշէջ և ի յորդն անմահ: Յորոց փրկեսցէ զմեզ
Քրիստոս աստուած զամենայն հաւատացեալս անուան նորա, բարե-
խօսութեամբ սուրբ մարգարէիս, եւ ամենայն բարի և աստուածահա-
ճոյ արանց մեկնողացն սորա՝ սրբոյն Յովնաննու Ոսկերերանիւն, և Եփրեմի
երանելոյ, վիմին ուղղափառ հաւատոյ Կիւրղի Աղեքսանդրացոյ, և
Սարգսի մերոյինս ազգի լուսաւորչի, որ ի վանքն Խորանաշատոյ, մա-
կանուին Կուճա կոչեցելոյ, և հօրն մերոյ և երջանիկ պետին Գէորգեայ,
և մեծ վեհին Յովնաննու Որոտնեցոյ, և աշակերտի նորին Գրիգորի՝
կրկին լուսաւորչին ի վերջացեալ ժամանակի և անպողացելոյ յար-
գասեաց բարոյ: Տացի խաղաղութիւն անդամոց քրիստոսադաւան
տոհմից, նաեւ քաւութիւն մեղաց և սրբութիւն մտաց և խորհրդոց, զի
կարասցուք հասանել մասին ժառանգութեան սրբոցն ի լոյս, հանդերձ
ամենայն վարդապետօք և երախտաւորօք մերովք, անսպառ յաւիտե-
սիւ յաւիտեանս, ամէն:

Դարձեալ, աղաչեմք զանդիպողսք ի սմա, մի մեղադրեալ մեզ,
զի ոչ եթէ վասն աղարտելոյ զբանս նախնեացն մերոց ձեռնարկեցաք
ի գործս, որ ի վեր էր քան զկար մեր, այլ այս եղև պատճառ գրու-
թեան սորա. նախ, զի վեհն իմ և երախտաւորն* հրամայեաց ինձ
վճաւ երդման և կապանաց առնել զքաղուածոյս, զի առաջ քաղուա-
ծուին չէր հաւան, զի ի տղայութեանն էր արարեալ, և երկրորդ:
մեր՝ զարմանալով յանարգամեծարութիւնն աստուծոյ, որ բանայ
զբերան անարժանից ի յօգուտ այլոց, մանաւանդ ընդ անյիշարու-
թիւն պարգեատուին, որ ներգործ || եաց առ մերս անարժանութիւն,
և ես՝ աշակերտակից եղբարց աղաչեցեալ, հարկեցայ: Եւ դուք ներե-
ցէք իմում յանդգնութեանս, զի յօժարութիւն մտացս բռնադատեաց
մոռանալով զտկարութիւնս իմ: Զի թէ գտցի ի սմա բան ինչ ըստ

* Գրիգոր Տաթևացու մասին է խոսքը:

հաճութեան մտաց ձերոց՝ տեառն շնորհ և գովութիւն և վեհին իմո՛ւ վարժողին, և թէ պակաս և անհաճոյ բարեսէր կամաց ձերոց՝ մեզ լիցի անսխալութիւն յեղբայրական գթոց ձերոց:

Դրեցաւ տխեղծ մատամբ Յովաննէս պիտակ պետի, ի թվս. ՊԿԴ. (1415), ի վանքս Հերմոնի, առ դրան սուրբ Լուսաւորչիս և սուրբ դամբարանաց սուրբ վարդապետաց Տիրաւորոյ, Գրիգորի և այլոց, ի սակաւ կրթութիւն և ի վարժ մանկանց Սիոնի, և ի փառս ե ի գովեստ տւրհնելոյն յամենայն արարածոց Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ յաւիտեանս, ամէն:

182

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ ՄԱՐԳԱՐԷԻՑ
ՆԷՐՍԻՍԻ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻՈՅ

Երևան 3276*

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Հերմոնի վանք

454 ա Արդ, բարունապետ մի գովելի ընտրեալ յազգէս հայկազենի, որ գաւառաւ էր Սիւնեցի, և բնակութեամբ էր յաթոռոյն Եւստաթէի, որ Սիմէոն անուն կոչի, յողորմութենէ սուրբ հոգւոյն եկեալ ի գաւառս Արարատեան և դաս հրամեալ բազում ժամանակ, որպէս ի Քրիստոսէ շնորհեալ մեզ: Եւ ապա ի խնդիր ամենայն աստուածաշունչ գըրոց և մեկնչաց, և ստացեալ բազում՝ զոմանս գրելով, զոմանս գըրել տալով հալալ ընչիւք, որ և զայս Երկոտասանից [մարգարէից] մեկնիչս ստացաւ ի վայելուճն անձին իւրոց և աշակերտաց իւրոց, և յետ աստեացս անջինջ յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց:

Արդ, գրեցաւ սա ի վանքն Հերմոնի, ձեռամբ Գրիգորի, ի թուականիս Հայոց ՊԿԴ. (1415): Արդ, յերես անկեալ աղաչեմ զամենեանսդ, յիշեսլիք զվերոյ ասացեալ զմեծ բարունապետն, որ որբոց խնամիչ է և տնանկաց մխիթարիչ...:

183

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Վենետիկ 230, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Յովաննէս
վայր՝ Մեծոփայ վանք

Ի թվ. Հայոց ՊԿԴ. (1415), ի յերկիր Քաջրերունուոյ, ի սուրբ մենաստանիս որ կոչի Մեծոփայ վանք, ի յառաջնորդութեան երիցս

* № 3276 ձեռագիրը աւրբեր նյութերի ժողովածու է: Գրիչն այստեղ ընդօրինակել է նաև իր գաղափար օրինակներէ հիշատակարանները:

երանեալ արհիեպիսկոպոսի տեառն Յովնանկու, և առ ոտս լոյս վարդապետիս Թովմայի, ընդ հովանեալ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Յակորայ, և սուրբ վարդապետաց գերեզմանացս, ձեռամբ... Յովանկու խաբեբայի, ի խնդրոյ... կրօնաւորի Անդրէասի, ի վայելուքն անձին իւրոյ և յիշատակ բարի ծնողաց իւրոյ պարոն Ստեփան և Խաւթլամէլիքիւն... ։

184

ՅԱՂԱԳՍ ԽՈՐՀՐԳՈՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ, ԹՈՎՄԱՅԻ ԱՔՈՒԻՆԱՅԻՈՅ

Վրաց Թանգարան 10

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Շահապօճք

353 Բ Գերտմեծար և գերահարգելի հայր[ն] մեր Ֆրա Յովսէփ, կոչեալ մականուամբ Շահապօճեցի, սկսեալ զաստուածային խորհրդաւոր գործա[ւոն]ութեան մատեանս, և ոչ առեալ զաւարտ վասն վրդովման ժամանակին ե ի խստութենէ այլազգեաց, և փնայեալ թերատ բազում ամ, ե յետոյ շնորհեաց մեզ ի խնդրոյ մեր՝ լնլով զթերին։ [Յա]ղագս որոյ ես՝ նուաստ ի Գրիստոսէ և յետին որդիս Սիօնի, ապիկար ոգիս Ֆրա Գրիգոր սպասաւոր բանի... սկսեալ կատարեալ յանկեցաւ... ։

Արդ, մակագրեալ եղև աստուածային մատեանս յամի հազարերորդի չորեքհարիւրերորդի* տասներորդի հինգերորդի, յուլիս ամսոյ ԻԳ. (23), և ի թուականութեանս Հայոց ՊԿԳ. (1415)։

Վասն որոյ աղաչեմ զաստուածաբան ընթերցողսդ և վայելողսդ զսխալանս մեր որ աստ՝ հարազատաբար սիրով ուղղել և մեզ, հանդերձ ծնողօքն մերովք՝ հոգևորօք և մարմնաւորօք, ի տերութիւն բարիսն յիշատակել... և զուսուցիչն իմ՝ հոգևոր հայրն զսրբակրօն քահանայ զՖրա Պետրոս, զմարմնաւոր ծնողսն իմ՝ զտառապեալ հայր[ն] իմ զՍոցաղեղ, և զմայրն իմ զԹանգիկ, և զեղբայրն իմ զԲեկի, որ կայ այժմ, և այլ ամենայն արեան մերձաւորքն իմ... ։**

185

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Աղուանից երկիր, էջ 247, Վարդաշէն

Գրիչ՝ Ստեփաննու
վայր՝ Նարեկ

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ անարժան Ստեփաննուսի անիմաստ և տխմար գրչի... այլ ըստ կարի մերում աշխատեալ

* Հիշատակարանը հասել է ԺԸ. դարի ընդօրինակութեամբ (ընդօրինակողն է Արթանաս եպիսկոպոսը)։ Չորեքհարիւրերորդի-ի փոխարեն ձեռագրում սխալմամբ գրված է չորեքհարիւրերորդի։

** Հիշատակարանի ընդօրինակութեամբ շնորհակալութեամբ ստացաւ ընկ. Ս. Լաւֆարյանից, որը ձեռնարկել է՝ Վրաց Թանգարանի հայերեն ձեռագրերի մանրամասն ցուցակագրման կարևոր աշխատանքին։

առաջնամբ գրեցի զսուրբ աւետարանս... յընտիր և ի ստոյգ աւրինակէ, ի թուականութեանս Հայոց ՊԿԴ. (1415), ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի և յիշխանութեան գաւառիս մերոյ Բէլէք-Բէլի...: Գրեցաւ սուրբ աստուածաբնակ գիւզս, ուր հանգուցեալ է աստուածընդունակ նշխար սրբոյն Գրիգոր վարդապետի, որ կոչի Նաբեկացի, ընդ հովանեաւ սուրբ տաճարացս լուսոյ մօր Աստուածածնի և միածնի իւրոյ:

186

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Փիւղ. Նօա. 44—45, Կտուց անապատ

Գրիչ՝ Ստեփաննոս
վայր՝ Տշոզ գիւղ

...Նւ արդ, ես անպտուղս ի բարեաց Ստեփաննոս գրիչս տեսի զսէր և զփափաք բարի ծառային Քրիստոսի Ստեփաննոսի, և իմ տկար անձամբս յանձն առի և ամենակարող զօրութեամբն աստուծոյ կատարեցի զսուրբ գիրքս ի գառն ժամանակիս, յորում էր թիւս Հայոց ՊԿԴ. (1415): Նւ արդ, գրեցաւ սա ի գեաւզս որ կոչի Տշոզ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Ստեփանոսիս, և սուրբ Սիօնիս, և սուրբ Կիրակոսիս, և այլ սրբոց առհասարակ: Ստեփաննոս քահանայ յիշման արժանի առնէք, և զծնողսն իմ... [Գրիգոր քահանայ], և զհօբեղբայրն մեր Մարտիրոս կրօնաւորն... որ մարտիրոսացաւ... և զօրինակի տուողն զՅովնաննէս փիլիսոփայն՝ զսրբասէր քահանայն, և զՊօղոս քահանայ...:

187

Յ Ա Յ Ա Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փիւղ. Նօա. 45, Ոչտունեաց Բէլու գիւղ

Գրիչ՝ Ղազար
վայր՝ Իւոյվանք գիւղ

...Արգ, գրեցաւ աստուածապատում տառս ի գեղս որ կոչի Իւոյվանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս... ձեռամբ Ղազար գրիչի, ի խնդրոյ տանուտէր Յովնաննու, ի հայրապետութեան տէր Դաւթի... ի թուականիս Հայոց ՊԿԴ. (1415), ի ժամանակիս զանութեան Ղաթայ-Ուաութիս, ի յամիրութեան Եղգիւնէրիւն և որդւոյ իւր Մելիքիւն:

Նւ ետուք զսա նուէր և ընծայ ի գոռն սուրբ Յակոբայ, և սուրբ Աստուածածնին, և Յոհանայ, որ ի տեղն կենայ:

— 177 —

Յ Ա Ճ Ա Խ Ա Պ Ա Տ Ո Ի Մ Ճ Ա Ռ Ք

Երևան 6775

ա

Գրիգոր՝ Գրիգոր
վայր՝ Երուսաղեմ

316 ա ... Որոց (ճառիցս) ցանկացայ հոգս Գրիգոր՝ խնդրողս բանի և մեծաւ ջանիւ և աշխատութեամբ գրեցի զսա, և ետու իմ համշիրակ եղբօրն՝ Մկրտիչ վարդապետին, ի վայելուցն անձին իւրոյ և մեզ յիշատակ: Զի ԿԶ. (66) ամաց եմ ես ու ՊԸ. (48) տարւոյ արեղայ, և զայս ճառերս չէմ տեսել, և ոչ ի մեր երկիրն կային սոքա՝ Յաճախապատումս և կամ ներբողեանքս ասացած ի Վարդաւանայ բանիբուն վարդապետէ: Վասն որոյ փափագանօք գրեցի յԵրուսաղեմս, յորժամ և գտի, ընդ հովանեաւ սրբոյն Յակոբայ և տէր Պօղոսի եպիսկոպոսի, որ քան զարժանն մեր ի վեր ընկալաւ զմեզ և հանգոյց, ՊԿԴ. (1415) Թրին,

բ

Ստացող և վերջին մասի գրիչ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Մեծոփայ վանք

367 ա ... Կատարեցաւ լուսաւոր վարդապետութիւնս որբոյն տեառն Ներսէսի երկրորդ լուսաւորչի, գիրքս որ կոչի Հնթ[ան]բական և խըրատ ամենայն հասակի, [ի] Թրականութեանս Հայոց ի ՊԿԶ. (1418), ի վանս Մեծոփայ սուրբ Աստուածածնիս, յերկիրս Քաջրեբունայ: Որք ընթեռնուք կամ աւերինակէք յիշեցէք ի Գրիստոս զսուրբ հայրն մեր՝ զմեծ Բարուհապետն զարթուն անուն, զերկրորդ աստուածաբանն, զբազմերջանիկն, զաղքատասէր և զհեզահոգին, և զքաղցր եղանակաւ
367 բ երգեցիկն, և լի ամենայն աստուածային շնորհաւք || զԳրիգոր վարդապետն, որ զ[Յ]աճախապատումն ետ ինձ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղեմ, որ և տացէ նմայ Գրիստոս զերկնից արքայութիւնն, ամէն: Այլ և զտէր Կարապետն, որ զաւրինակն ետ, և զԱկոբ այբեղայն սրբակրօն, որ փոքր մի աւգնական եղև գրելով, և զԳրիգոր կազմող գրոցս, և զառաջնորդ սուրբ ուխտիս զԿարապետ վարդապետ, և զամենայն միաբանքս, որ կան ի տեղիս յիշեցէք ի Գրիստոս:

Դարձեալ, աղաչեմ զամենիսեան՝ զմեզսամած գրիչս զՄկրտիչ պիտականուն վարդապետ, և զծնաւզսն իմ՝ զՆահապետ և զԹաւմուշ, և զամենայն արեան մերձաւորսն յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն: Դիտութիւն լիցի, զի կար իմ այս է, ոչ գիտելով գիր, այլ յաւժարութիւնս յաղթեաց և սէր գրոցս, որ և սիրոյն Գրիստոսի արժանի արասցէ զմեզ և զամենայն հաւատացեալս, ամէն:

189

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 1950

Նվիրաբերող՝ Յիսէ
վայր՝ Մար

Ի թվ. ՊԿԴ. (1415) երեկ Երուսաղէմայ եպիսկոպոս տէր Պաւղոս
ի մայրաքաղաքս ի Մարս: Ես Յիսէ՝ որդի Սարգիս Իրիցուն, որ տվի
զաստուածաբան աւետարանս յԵրուսաղէմ՝ ի սուրբ Յակոբ, յիշատակ
իմ հաւրն Սարգիս Իրիցուն, և իմ աղբաւրն Յովանիսին, և իմ մաւրն
Աղբէրացին, որ յաստուած են հանգուցեալ: Ես՝ Յիսէս և իմ քոյր Մա-
րիամս, որ տվաք մեր սրտի կամաւքն և յաւժարութեամբ զարծաթա-
պատ աւետարանս յիշատակ մեզ և մեր ննջեցելոցն, և մի ոք իշ-
խեսցէ հանել սուրբ աւետարանս ի սուրբ Յակոբայ, կամ ծախելով,
կամ տալով, կամ գողանալով, կամ այլ հնարիւք: Որ հանին զաւետա-
րանս ի սուրբ Յակոբայ՝ նոյն այնպիսին զանէծքն առցեն յաստուածոյ
և ի սուրբ Յակոբայ և այլ սուրբ տնաւրինականացն:

190

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՂՄՈՍԱՑ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԱՐԵՒԵԼՅԻՈՅ

Երևան 1953

Գրիչ՝ Կիրակոս

ա

279 ր Ի թու[ականիս] հայայկազմեան տոմարի ՊԿԴ. (1415) գծագրե-
ցաւ Մեկնիչ Սաղմոսի ձեռամբ ախմար և մեղապարտ գրչի Կիրակոսի
սուտանուն կրանաւորի, որ ամաչեմ յիշել զիս կրանաւոր, ի յի-
շատակ ժրջան քաջակրան, հոգով բարի լցեալ և առաքինութեամբ
ծաղկեալ Յովանէս բարունո, զոր աէր աստուած վաւելեալ տացէ իւր
ամենայն մերձաւորաւք և սպասաւորաւք բանի, ամէն...:*

բ

275 ր ...Տէր աստուած շնահաւոր արասցէ և վաւելեալ տացէ զՄեկնիչ
սուրբ Սաղմոսի աստուածահաւրն Դաւթի, ամէն. և [պա]տուելի երկ-
նայնոցն և երկրայնոցն յոգիազարգ անձին՝ <ի> սպասաւորի բանի և հա-
րազատի՝ Յովանիսի հոգտորի յերկար ժամանակաւ, մինչ ի խորին ծերու-
թիւնն, ի պարծանս Սիոնի և մանկանց առագաստի, և մխիթար տարա-
կացեալ հաւատա[ց]ելոց, ջահ անշիջանելի, և սիւն անդրդուելի կայցէ,
ամէն: Զիս մի մոռանար ընտրեալ սուրբ վարդապետ, զի կարաւտ եմ

* Համանման հիշատակագրություններ կան նաև ձեռագրի 188ա, 279ա և այլ
էջերում:

շնորհաւք լցեալ հոգևոր և աստուածատուր գետաւքէն և ամենալից
ջրո ե հացի, զի ձերիւ աղաւթիւք յագեսցի և զովեոցի սովալլուկ յո-
գիս իմ, ամէն:

191

ՔԱՐՈՋԳԻՐԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

ԼՅՎ 1287

Գրիչ՝ Կարապետ

Արգ, սուրբ հարք և եղբարք, որ բաղձալի փափագմամբ ընթեռ-
նուք զՔարոզգիրքս, զոր արարեալ է մեծ բարունոյն եռամեծին Գրի-
գորի, և աւգտիք ի լուսատու բանից սորա՝ յիշեցէք զգրիչս՝ զԿարա-
պետ սուտանուն արեղայ, և զծնողսն իմ, նաև զամենայն առաքինու-
թեամբ լցեալ եղբայրն իմ զՅակոբ արեղայն, որ բազում աշխատեցաւ
ի կոկել թղթիս և ի սպասաւորութիւն անարժանիս: Տացէ սմա տէր
աստուած զանճառ բարին:

Գրեցաւ ի թվին ՊԿԳ. (1415),

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՏՈՒՄԱՐԻ ՅԱԿՈԲԱՅ ՂՐԻՄԵՑԻՈՅ

Ծրեան 2914

Հեղինակ՝ Յակոբ Ղրիմեցի
վայր՝ Մեծափայ վանք

... Արդ, ես՝ Յակոբ վարդապետ Ղրիմեցի, ի թվիս Հայոց ՊԿԾ. (1416), զՏումարն դաս ասացի ի հռչակաւոր վանքս Մեծափայ, ի խնդրոյ Թումայ ընտանապետին* և աշակերտաց նորին:

185 « Արդ, վասն զի բազում տումարատետրք, որ աստ կային՝ պատճենք նոցա ոչ համաձայն դտանէին միմեանց ըստ շարադրութեան կարգի, այլ յետ ե յառաջ շարագրեալք էին: Վասն որոյ հարկ եղև մեզ ըստ կարգի նոր մեկնչիս, զոր արարաք ի շնորհաց սուրբ հոգոյն, շարագրել զտումարս մեծ Հայոյն, զի դիւրին լիցի ուսումնասէր մակացու արանց: Այլ և ի շար սորայ զՀռոմայեցոցն և զԵրայեցոցն պատճէն ևս եղաք, զի այս Գ. (3) ազգիս հարկաւորք են ի տումարագրութեան գործս, զի դրունք և մուտք յերկոտասան յազգս տումարաց սոքայ են:

Այլ և զմեկնիչն տումարիս զկնի սոցա եղաք շարագրեցաք, զի առ ձեռն պատրաստ լիցի խնդրողին զսայ...:

Արդ, յիշեսցիք յաղօթս ձեր զՅակոբ վարդապետս զՂրիմեցիս, 186 « || որ շարադրեցի զտումարս և զմեկնիչս, և լի բերանով աստուածողորմի ասացէք ի սէրն Քրիստոսի ծնաւդաց իմոց և ամենայն արեան մերձաւորացն:

Բայց աղաչեմ զօրինակողսդ, որ ուշիմ մտօք շարագրէք զսայ, զի տումարական արհեստն անհնար է առ ի ներընդունել զյաւէտն և զնուազն, զի բոլորովին արհեստս այս ի վերայ ճշմարտութեան է հիմնարկեալ, և ստութիւն ի սայ ամենեւին անկար է առ ի ներգործել: Զի որպէս անհնար է միակ թվին երկուս լինել և կամ երկուցն զմիակի անունն յինքն բերել, այսպէս և տումարական մակացութիւնս անհնար է զաւելի և զպակաս շարագրածութիւնն ներընդունել, զի համարողական արուեստիւ գոյանայ, որ մէկն մէկ է ե երկուս չէ, և երկուսն երկուս է և մէկ չէ: Վասն որոյ աղաչեմ, յորժամ սրբագրես և օրինակես՝ հոգաբարձութեամբ զաւելորդն հանես և

* «Մեկնութիւն տումարի» աշխատութեան որոշ ձեռագրերում պահպանվել է Յակոբ Ղրիմեցու ուղերձը՝ պատվիրատու Թովմայ Մեծոփեցու հասցեին: Բուն հիշատակարանից հետո տալիս ենք այդ ուղերձի բնագիրը երկու խմբագրութեան ներքո՝ Ա.—Ծրեանի ՁԵ 5975 ձեռագրից և Բ.—Փիղալեմյանի «Նօտարք»-ից (էջ 159):

զպակասն գրես, զի զվարձս յաստուծոյ առցես և զաստուած-ողորմի լսելն արդարութեամբ վայելես:*

Ուղերձ առ Թովմայ Մեծորեցի

ա

137 ր Փառք... որ ետ հասանել մեզ յաւարտ տումարական մեկնութեանս՝ ի յուրախութիւն ուսումնասիրաց անձանց.

Արդ, ով բարունապետդ սուրբ և առաքինի, ահա ե զայս ես զխնդիր քո կատարեցի բազում աշխատութեամբ: Եւ առցես զսայ և ըստ ուշիմ և նրբահայեաց մտաց քոց որոնեսցես՝ զպակասն լցուցես և զաւելորդն կշռեսցես. և զոր ինչ հաւանական գտցես՝ տեսնոմատուցանիցես զշնորհս և զփառս, զի նորա են ամենայն գանձք իմաստութեան, և յոչ հաւանականս՝ տկարութեանս մեր ներեսցես, զի խնդիրդ քո ի վեր է քան զկար մեր, այլ սիրով խնդրելոյդ յաղթեալ ձեռնարկեցաք: Վասն որոյ աղաչեմ զհեղութիւնդ քո քոյին սիրովդ, զի յիմաստասիրելն քո զքո հոգւոյ աղքատս՝ զՅակոբ Ղրիմեցի սոսկանունն վարդապետս, ի հառաջալիր աղօթս քո մի մոռասցիս, այլ ի յիշելն քո ե զաստուած ողորմին յիշեսցես, ողջ լեր:***

բ

... Արդ, ով բարունի և աստուածաբան, աստուածային իմաստութեան ցանկացող որդեակ իմ հոգևոր և եղբայր ցանկալի և բաղձալի վարդապետ Թովմայ՝ առաջնորդ աստուածաբանի քրորէագումար հռչակաւոր սուրբ ուխտին Մեծովայ վանք անուանելոյ. Ահա զայս ևս խնդիր քո կատարեցի բազում աշխատութեամբ, և առցես զսա և ընդ ուշիմ մտաց քոց նրբահայեաց որոնեսցես, և զպակասն լցուցանիցես, վասն որոյ աղաչեմ զքոյին հեղութիւնդ սիրով բաղձանաց, զի մօտասիրելն քոյովդ հանդերձ զհոգւոյս աղքատս քո զՅակոբ Ղրիմեցիս՝ սոսկանունն միայն վարդապետս ի յառաջալիր յաղօթս քո մի մոռասցիս:***

* Սույն հիշատակարանը փոքր ինչ ազավաղումներով և ստացողների անվանց հավելումով ընդօրինակված է նաև նույն այս ձեռագրի 195ա—196ա էջերում, ՌՊԳ. (1595) թվականին:

** Այս նույն (ՁԵ 5975) ձեռագրի 150բ էջում, «Եղադս բնութեան մարդոյ» հոգվածի վերջում՝ պահպանվել է Յակոբ Ղրիմեցու հիշատակագրութիւնը որպէս ընդօրինակող: Նա գրել է «Ջմեղուցեալ գրիչս զՅակոբ Ղրիմեցի՝ զսպասաւոր բանի աղաչեմ յիշել յաղօթս՝ աստուած-ողորմի ասելով. և տէր ձեզ ողորմեսցի, ամէն»:

Ե՛վ Ղրիմեցու ուղերձը և՛ այս հիշատակագրութիւնը պահպանվել են ԺԵ. դարի կեսերին ոմն «մեղուցեալ գրիչ Սանփանոսի» կատարած ընդօրինակութիւններով:

*** Այս ուղերձը Ղ. Փիլղալեմյանը թյուրիմացութեամբ հրատարակել է 1448-ի թվարկում:

193

ՅԱՂԱԳՍ ԱԶԳԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՑ ԲԱԺԱՆՄԱՆ, ՅԱԿՈԲԱՅ ՂՐԻՄԵՑԻՈՑ

ՓԷՐԳ. ՆՕՄ. 189

Հեղինակ՝ Յակոբ Ղրիմեցի

Եւ այսքան շատ լիցի, որ ցուցեալ եղև ի մէնջ, ամէն: Ի խընդ-
րոյ Թովմայ վարդապետի հրեշտակաբնակ սուրբ ուխտիս Մեծոփայ,
և ես ծառայաբար կատարեցի՝ Յակոբ վարդապետս Ղրիմեցի՝ աշա-
կերտ Գէորգայ վարդապետի և քաջ դիտաստի եղբայրացոյ, յաղափա-
ռաբար կանխութեանց բաժանման:*

194

ՅԱՂԱԳՍ ԱՆՅԱՅՏ ՆՇԻ, ՅԱԿՈԲԱՅ ՂՐԻՄԵՑԻՈՑ*

ԵՐԿԱՆ 8076

73 ր Զհոգեմբ հայր մեր և վարդապետ Յակոբ Ղրիմեցի՝ ճգնաւորն և
շարագրօղ գծիս այս, և զԹովմա հեղահոգի վարդապետն, խնդրող բա-
նիս ի տէր վարձատրեսցէք, և տէր զձեզ վարձատրեսցէ, ամէն:

195

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԵՐԿԱՆ 7043

Գրիչ՝ Վարդան

281 ր ... Եւ տրգ, գրեցաւ սա ի թուականութեանս Ը*** հարիւր և ԿԵ.
թվի (1416*), ձեռամբ [անարժան] Վարդան ար [եղայի | | |, ի ժամ] ա-
նակի, որ [կա]յր [անհնար] ին հաւածուցի | | | ի վերա | | | քրիս-
տոյնէից [յազգ]աց իսմայէլեան, որ հանապազ ոչ դադարէին ի խընդ-
րելոյ հարկս ի քրիստոնէից, և ամենեքեան գրաւեալ կային ընդ ձե-
ռամբ նոցա, որպէս թէ կապեալք ի շխթայս իբրև զհինն Խորայել առ
Փարաւոնիւ: Եւ ոչ ուստէք ունին ակն փրկութեան, բայց միայն
զփրկիչն մեր Քրիստոս, որ մերձ ընդ մերձ կորուսցէ զհաւածիչսն

* Սույն և հաջորդ հիշատակարանները անթվական են, տեղագրում ենք Յակոբ
Ղրիմեցու «Մեկնութիւն տումարի» աշխատութեան հիշատակարաններին աւելցնելով: Սա-
կայն գրանք կարող են գրված լինել ինչպես ավելի վաղ, այնպես էլ Յակոբ Ղրիմեցու
կենդանութեան հետագա տարիներին: Երևանի № 9100 ձեռագրի 343 էջի վրա պահպան-
ված տվյալի համաձայն Ղրիմեցին վախճանվել է 1426 թվականին: Այնտեղ գրված է.
«Թվին Հա[յոց] 946 (1426) մեծ վարդապետն Յակոբ Ղրիմեցին փոխեցաւ ի Քրիստոս, ի
քաղաքն Արծկէ, և եգաւ ի տաճար սուրբ Աստուածածնի»:

** Աստվածաբանական դատողութիւններով համեմատելով երկրաչափական փոքրիկ
աշխատութիւնն է:

*** Հիշատակարանը մաշված ու եղծված է: Ը. (8) թվանշանի տակ աղոտ կերպով նըշ-
մարվում է «Եւ» բառը, ըստ որի հիշատակարանի գրութիւնը՝ հարյուր տարի առաջ
ընկնելով դառնում է 1316-ը: Հիշատակարանը տեղագրում ենք 1416-ի թվաշարքում կար-
ծելով, որ գործ ունենք գրչական սխալի հետ: Ընդօրինակողն սկզբից սխալմամբ գրել է
«Եւ» բառը, բայց հետո, նկատելով իր սխալը՝ ցնչել է այն և վրան գրել Ը. (8):

քրիստոնէից և քարագլխեսցէ թաւագլորելով | | | ըստ] չարութեան
283 ա [իւրե]անց և ըստ գործոց: || Եւ հաստատեսցէ զհաւատացեալս անուան
իւրոյ ան | | | սնելի մինչև ի սահմանեալ կէտ կոչման և պտհեսցէ
անսայթաք և անգթելի ի վերա վիմի հիման մաւր մերո նոր Սիոնի,
ամէն,*

196

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4300

Գրիչ՝ Սարգիս

ա

273 բ Զմեղսաներկ ե զսեւ|ացեալ հոգով, չարագործ մարմնով աչօք
կուրացածս Սարգիս աղ[աչեմ յ]իշել ի տէր, և աստուած զձեզ յիշէ].
ի թվ. ՊԿԵ. (1416),

բ

279 ա Ո՛վ պատուական սուրբ հանդիպողք, պաղատելով աղաչեմք զձեզ,
որ և զքաջ հով[ու]ապետքն մեր զտէր Զաքարայն, զտէր Թադէոսն,
զտէր Ստեփաննոսն, զտէր Գրիգորն, զտէր Աղեքսիանոսն, զտէր Վանա-
կանն, զտէր Մարկոսն, զտէր Անդոնն, զտէր Յովանէսն, և զտէր Սար-
գիսն աղաչեմ յիշել ի տէր, և աստուած զձեզ յիշէ ի յիւր միւսան-
գամ գալուստն, ամէն, և զիս՝ զմեղապարտ գրչակս, ամէն:

գ

213 բ Զտառապեալս և զմեղսաներկս անձն և հոգով մեռեալս և մարմ-
նով մոլորեալս Սարգիս գրիչ՝ անուամբ եպիսկոպոս և գործով թա-
րաւր ի յամենայն քահանագործութենէ, և սեվերես դիմաւք կամ ի
պատրանք աշխարհիս անդարձ մեղաւորս, հանդերձ ծնողաւք և ազ-
գականաւք աղաչեմ յիշել ի տէր, և աստուած զձեզ յիշէ ի տէր աս-
տուած, ամէն:

ԶԹադէոս քահանայ և զՍարգիս քահանայ աղաչեմ յիշել ի տէր,
և աստուած զձեզ յիշէ:

դ

294 ա Ընդ նմին զհոգևոր եղբայրն մեր՝ զՄաաթէոս քահանայն և զՅո-
վանէս քահանայն, հանդերձ ծնողաւք և ազգականօք, աղաչեմ յիշել ի
տէր, և զիս՝ զանարժանս, ամէն:

ե

100 ա Վայ, որ ձեռս կու դողայ, ու ազգի ազգի կիրս կու || աւիրեմ,
ի՞նչ առնեմ, որ ծեր եմ ու աչքս վատատես է. 10. (40) տարի է, որ
գիր կու գրեմ, թողութիւն արարէք:

* Շարունակութիւնից (2,8 սյունակ) կարգացվում են միայն որոշ բառեր ու նա-
խադասութիւններ, որոնցով գրիչը խնդրում է հիշել իր ծնողներին և իրեն:

Ղ

181 ա Վայ, որ զձեռնս ի դողմանէ, ու աչքս վատա || տես, և ես ծերացեալ կամ: Խ. (40) տարի է, որ կու գրեմ:

Է

206 ա Վայ, որ զձեռնս կու դողայ, ինչ առ || նեմ, ուժեղ չեմ կարել, որ չգրեմ, թողութիւն արարէք վասն աստուծոյ:

Ը

70 բ Ջտառապեալ և զսեվաց[եալ] հոգով անձն Սարգիս կոչեցեալ եպիսկոպոս և գործովք թափուր ի յամենայն մասանց բարեաց աղաչեմ յիշել ի տէր, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:
Ը. (8) օրն գրեցաւ գլուխս [Մատթէոսի].*

197

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երեւան 3670

Գրիչ՝ Սարգիս

154 ա Եւ զնուաստ գրչակս փծուն՝ զտառապեալ անձն զՍարգիս եպիսկոպոս** յաղաւթս յիշեցէք ի Դրիստոս, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր ամենագութ յողորմութիւնն, ամէն, ժսհտ.***

198

ԹՈՒՂԹ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ՆԵՐՄԻՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Կ. Երեւան, Պետերբուրգ 72

Նուիրատու՝ Սարգիս

Կամաւն աստուծոյ մեք՝ նուաստ ոգի Սարգիս եպիսկոպոս, իմ սրտի կամաւ և յաւժարութեամբ տուաք զգիրքս զայս ըսա հոգոյ որդոյն իմոյ և ձեռնայնոյց աշակերտին՝ Մարաիրոս արեղային, զոր տէր աստուած վայելել տացէ:

Արդ, եթէ ի մերոց սուտ ազգականաց կամ յաւտարաց հակառակին այսմ հայրէնատուր աւանդութեանս՝ նայ այնպիսի[քն] մասն ե բաժին զՈւղային և զխաչահանուացն առցեն ե ընդ անիծիւք եղիցին:

* Ութ օրում Սարգիս գրիչն ընդօրինակել է 70 թերթ, ավելի քան 88,000 տպագրական նիշ: Եթե նույն արագութեամբ է նա աշխատել նաև ձեռագրի հաջորդ մասերն ընդօրինակելիս, ապա ամբողջ ավետարանի ընդօրինակութիւնն ավարտած պետք է լինի շուրջ մեկ ամսվա ընթացքում: Արտակարգ արագաշարժ և վարժ գրիչ է:

** Ամենայն հավանականութեամբ նախորդ համարի տակ բերված հիշատակագրութիւններն հեղինակը Սարգիս եպիսկոպոսն է: Ըստ այդմ էլ այս և հաջորդ անթվական հիշատակարանները տեղադրում ենք նրան առնթրել՝ 1416-ի թվաշարքում:

*** Փոխարինագիր ծածկագրով կարգացվում է չամէն:

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

ԵՐԼԱՆ 2074

ԳՐԻԶ՝ ԳՐԻԳՈՐ
ՎԱՅՐ՝ ԿԱՓՈՍԻ ՎԱՆՔ

428 ր

Փառք... որոյ ողորմութեամբն սկսաւ և աւգնականութեամբ նորին աւարտեցի զփափագելի և զտենչալի զգիրս զայս Քարոզաց, արարեալ երիցս երանեալ մեծ հռետորին Գրիգորի բարունապետին՝ ի պայծառութիւն տօնից տէրունականաց և ի գովեստ սրբոց նորին և սիրողաց, նաև ի զուարճութիւն մանկանց եկեղեցոյ: Զոր ես եղկելիս, թափուրս յամենայն բարեգործութեանց, ծոյս և տարտամս յամենայնի, Գրիգոր բանի սպասաւրս, պետ կոչեցեալ ըստ անուանեցելոցն և ոչ ենթակայեցելոցն, նմանապէս և ես անուանս սոսկալոյ հաղորդեալ և ի յարմար գործոյ սորին ամենեին տարակացեալ, յերկուցն ասեմ առաքինութեանց՝ տեսականին և գործնականին, մանօանգ թէ և տեղի տուեալ սերմանցն չարին: Եւ թէպէտ այսու ամենայնիւ զգածեալ էի, սակայն փափագող եղէ այսմ շնորհաբուխ մատենիս, և զի որպէս հոգով հիւանդացեալ, սապէս և մարմնովս տկարացեալ՝ աչաւք շլացեալ և գլխով ցաւեցեալ, և բոլորովին անգամօք անպիտանացեալ: Այլ քանզի յաստուած խրախուսեալ և ի սատարութիւն իմոցս հարազատաց, ի բաց եգեալ զանձին տկարութիւն՝ գրեցի զսա, մանաւանդ յորդորմամբ և նպաստաւորութեամբ բազմերախտ և գորովագութ հօրս իմոյ հոգևորի ուսուցչի՝ տէր Սարգիս բանի սիրողի և քաջ երաժշտապետի, զոր տէր Յիսուս գրեսցէ զսա՝ իւրաաւքն հանդերձ ի գիրն կենաց անջնջելի:

Արգ, գրեցաւ սա ի սուրբ մենաստանիս, որ յորորջեալ կոչի Կափոսի, ընդ հովանեաւ սրբոյն Յակոբայ սքանչելագործ հայրապետին Մծբնա, ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս եռամեծի և քաջ փիլիսոփայի՝ բազմերախտ հօրս մերոյ և վարժապետի Գէորգեա՝ արի և քաջ բարունապետի: Զոր յայսմ ժամանակի զսա տեսանեմք օթեան հոգոյն սրբոյ և հանգուցանող կամացն աստուծոյ, զոր և տէր Յիսուս պահեսցէ զսա յերկարեալ ամօք և բազմերամ ժամանակաւք մինչև ի խորին ծերութիւնն՝ անսասան կենօք և երկու աշխարհօք, ամէն:

Այլ և գրեցաւ սա ի թվականութեան հայկազեան տոմարիս յարեթականս տոհմի ԸՃ.-երորդի Կ. և Ե. յաւելորդի (1416), ի գառն և յանբարի ժամանակի, ի վերջ եկեալ անցաւորիս: Նաև առ մեզ կատարի բանն տէրունի, թէ՛ Յաւուրն յայնոսիկ յարիցէ ազգ յազգի վերայ և եղիցին սրածութիւնք և մահք տարածամք, զոր և միոյն ականատես եղաք և միւսոյն ականջալուր: Քանզի առ մեզ եղեալ մասսատիկ յնկեղեաց գաւառիս, զոր ով կարասցէ ընդ գրով արկանել զաղէտս տարակուսանացս: Այլ և գնացեալ անօրէն բռնաւորն Խարա-Ուառֆ կոչեցեալ, վառեալ չարութեամբ, և մտեալ ի Տուրք Վրաց, և առեալ զքաղաքն Յաղծիս, և զամենեսեան, առհասարակ, զարսն ի

սուրն սուսերի մաշեալ, և զկանայս և զմանկունս գերի վարեալ. և այլ այսպիսի յոլովս գոյ տեսանել ի հոսեալ ժամուս:

Արգ, յերեսս անկեալ աղաչեմ զսիրողքդ բանի, որք յետ մեր հանդիպիք, յիշել ի Բրիստոս զվերոյգրեալ զգծող սմին՝ զտառապեալս ոգի, և բազում և անթիւ սխալանաց մերոց՝ բանիցն և գործոցն, կամայիցն և ակամայիցն ներուռն թողութեան հայցել, նաև ծնողաց մերոց, և եղբարց, և ամենայն ազգականաց մերոց, և ամենայն աշխատողաց ի սմա, զոր և ձեզ և մեզ և ամենայն հաւատացելոց, առհասարակ, ողորմեսցի Բրիստոս ի միւսանգամ գալըստեանն իւրում, և երանաւէտ ձայնին արժանի արասցէ, ամէն:

Այլ և աղաչեմ յիշել ի տէր զպանծալի եղբայրս մեր զյիմաստայեղ զփեսայն եկեղեցոյ զՂազար բաբունին, և զհամշիրակ եղբայր մեր զԹուվա բանի սպասաւոր, որ զօրինակն շնորհեցին մեզ, զոր տէր Յիսուս պարգևեսցէ ինքեանց և ծնողաց իւրեանց զերկնից արքայութիւնն, ամէն:

200

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի Մ Ե Կ Ն Ո Ի Թ Ե Ա Ն Ց

Երևան 5869

Գրիչ՝ Աւետիք

ա

402 բ Այլ և զիս՝ զանարժանս և զեղկելի զփցուն գրիչս՝ զԱւետիք սպասաւոր բանի և սոսկ անուամբ վարդապետ, աղաչեմ զսուրբ Ընթերցողսդ և զածխոյժ մտաւորսդ յիշել ի սուրբ և ի մաքրափայլ աղաթս ձեր, և մեղաց թողութիւն հայցել մեզ, և ծնողաց մերոց, և ուսուցչաց, և ամենայն մերձաւորաց, և աստուած զձեզ յիշեսցէ և կատարեսցէ զխնդրուածս ձեր, ամէն:

Այլ և աղաչեմ յիշել ի տէր զպատուական եղբայրս մեր զԹուվայ գրոց աշակերտս, որ պատճառ եղև աւրինակի գրոցս, որ բազում հնարիւք առեալ մեզ պարգևեաց, զոր տէր Յիսուս գրեսցէ զսա ի գիրն կենաց անջնջելի, հանդերձ ծնողօք իւրովք, ամէն:

Այլ և աղաչեմ անմեղադիր լինել սխալանաց և խռոտութեան գրոցս, զի աւրինակն թագուն էր և խիստ ըշտապով: Ի թվականիս ՊԿԴ. (1415):

բ

321 բ ... Այլ և եղկելիս յամենայնի և թշուառացեալս ոգի, անարժանս և յետնեալս յամենայնի Աւետիք պիտականուն փափագող բանի՝ գծող այսմ տառի, յերեսս անկեալ մաղթեմ զամէներջանիկ բանասէրքա, որ յետ մեր հանդիպիք սմա յընթերցումն կամ ի գաղափարումն, զի ի մաքրափայլ աղաթս ձեր յիշման արժանի առնիցէք:

զմեզ՝ հանդերձ ծնողօք մերովք և ամենայն արեան մերձաւորօք: Եւ սխալանացն և խռոշորութեան գրոյս անմեղադիր լինել աղաչեմ, զի այսչափ էր կար մեր, այլև կարի շտապով էր: Գարձեալ աղաչեմ յիշել ի տէր զհոգևոր հայրս իմ և զյոյժ երախտաւոր ուսուցիչս իմ զտէր Սաճաղ րանի սպասաւորս և զքաղցրաձայն երաժիշտս, զոր տէր Յիսուս գրեցէ զսա ի գիրն կենաց անջնջելի, ամեն: Այլ ե զհամշիրակ եղբայրն մեր զՅովնանէս րաբունին, որ զօրինակս շնորհեաց, այլ և զպատուական եղբայրս մեր զԹովմա րանի սպասաւորս, որ բաղում աշխատութեամբ առեալ զօրինակն և մեզ շնորհեաց, նայ և զամենայն երախտաւորս ի սմա աղաչեմ յիշել ի տէր և մեղաց թողութիւն հայցել, զոր և ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ, առհասարակ, ողորմեսցի Կրիստոս ի միւսանգամ գալստեանն իւրում, և եկայք ձայնին արժանաւոր արասցէ լսել, ամէն:

Ի թվականիս ՊԿԵ. (1416).*

201

Մ Ա Շ Տ Ո Ց

«Լոյս», 1905, էջ 140—141, Բալու

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Երզնկայ

Գրուած է Երզնկայի ս. Յակոբ (Մեծբնա) եկեղեցին շինուամբ յոգնամեղ և անպիտան գրչի Յովանիսի, որ անուամբ եմ քահանայ և գործովքս զազրալի: Գրութեան թուականն է ՊԿԵ. (1516)...: Գիրքըն գրուելուն ծախքը ևրն. հոգացողն է Նուրաթաթուց. թէպէտ միևնոյն ատեն կը յիշուին Յովնանէս աւագերէց մը և իր որդին Մկըրտիչ, որ սարկաւագ է եղեր: Ասոնք գրել կուտան իրենց եկեղեցիին համար որուն անունն է Լուսաւորիչ...:

202

Մ Ա Շ Տ Ո Ց

Նոր-Ջուղա 420

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Վան

...Արդ, գրեցաւ մաշտոցս ի քաղաքիս որ կոչի Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Վարդանա, ձեռամբ յոգնամեղ և անարժան, սուտանուն քահանայի Կարապետի, ի թվ. ՊԿԵ. (1416): Արդ, աղաչեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք սմա տիրելով, կամ կարդալով, կամ աւրինակելով յիշեցէք ի սուրբ և յարժա-

* Այս առգը գրված է կարմիր թանաքով:

նաւոր յաղաւթս ձեր զստացող սորա զԿիրակոս կուսակարան քահանայ, և զծնողքն իւր՝ զհայրն Մկրտիչ և զմայրն Աղբրաց, և զհոգևոր հայրն զԱստուածատուր քահանայ, և զքուերորդին զԱւետիս քահանայ և զՍտեփանոս, և զծնաւղքն իւրեանց՝ զհայրն Սարկաւազն, և զմայրն Գուհար: Դարձեալ, յիշեցէք ի սուրբ յաղթս ձեր զԱստուածատուր տնտեսն, որ աւգնական եղև մաշթոցիս, և զեղրայրն զՅակոբ, և զծնողսն իւրեանց՝ զհայրն Գրիգորէս, և զմայրն Արղուն-Մելիք. և զյառաջ յիշեալսն զԿիրակոս քահանայ և զԱւետիս... Ընդ նմին. և զանարժան գծողս զԿարապետ աշխարհի երէց... և եղրաւրն իմ՝ Վարդան սարկաւազի, և իմ ծնողացն՝ հօրն իմ Յովանէս քահանայ, և մաւրն իմ Զմրուքի, ամէն:

Դարձեալ, յիշեցէք ի Բրիստոս զյառաջ յիշեցեալն զԿիրակոս: քահանայ, և զԱւետիս քահանայ, և զԱստուածատուր տնտես, որ ըստացան զսա յարդար վաստակոց իւրեանց և ետուն ի դուռն սուրբ Աստուածածնին Սղաւոյ:

203

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՂՄՈՍԱՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևաւ զէմ 2179

Գրիչ՝ Յովնանէս:

Վայր՝ Հիզան, ս. Խաչ վանք:

... Նաև զհօրեղրայրս իմ զՅովանէս և զՄարտիրոս, նաև զյիշատակի արժանաւորն՝ զհոգևոր հարքն մեր զՅովնանէս և զԱւետիս ըստունիքս [յիշեցէք]... Գրեցաւ... ի գերահռչակ ուխտս որ կոչի Աւաք սուրբ Խաչ... ի թուականիս ՊԿԵ. (1416), ի գաւառիս Հիզան. քաղաքիս:

204

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 2148

Գրիչ՝ Մելքիսէդ:

ա

377 Բ ... Արգ, գրեցաւ սա ձեռամբ բազմամեղ գրչի Մելքիսէդ պիտականունն բանի խնդրողի, ի վայելուճն եղկելի անձին իմոյ, այլ և մանկանց եկեղեցոյ: Եւ ստացա զսա եռափափաք սիրով անջինջ յիշատակ ինձ անարժանիս, և ծնաւղաց իմոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց, ի շրջագայութեան Հայկազան տաւմարի ՊԿԵ. (1416)՝ թուի:

Արդ, յերեսս անկեալ աղաչեմ զամենեւեան սրտառուչ մազթանաւք՝ զհանդիպողսդ այսմ աստուածային և հոգեկեցոյց գանձիս կարգալով կամ գաղափարելով, կամ տեսութեամբ, յիշեսցիք ի մաք-

րափայլ տղաւթս ձեր ջերմեռանգ սիրով զիս՝ զանպիտան և զփցուն
գծող սորա, և զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ զՏիրա[տուր | | | *]

Բ

Կաֆայ ասացեալ

Աւրհնեալ ես Գրիստոս աստուած
Եւ գովեալ յամէն բերանոյ,
Որ զամենեցուն կարիս
Կատարես առանց հոգալոյ.
Այսաւր զանպիտան գրչիս
Լցուցեր զիղձս տենչալոյ,
Զի յիս չունէի կասկած
Զայսպիսի գործ վճարելոյ,
Ով հաստատ ի քեզ յուսա
Զանկանի ի գործ ամաւթոյ
Խնքն, դու հնար առնես
376 Բ 'Ի աւարտես առանց հո թալոյ.
Քեզ փառք ե պատիւ տացուք,
Գոհութիւն ընդ հաւր և հոգոյ,
Որ զմեզ արժանի առնես
Յառագասան մտանելոյ:

205

Հ Ա Ր Ա Ն Ց Վ Ա Ր Ք

Երեան 4921

Գրիչ՝ Յակոբ
վայր՝ Ղրիմ

248 Բ . . . Արդ, եզև զրաւ գրչութեանս ի թվականիս Հայոց թ ԳԿԵ.
(1416), յաշխարհս Հոնաց, որ կոչի աշտմ Ղրիմ, ի վանքս որ է յա-
նուն սուրբ Խաչին, որ մերձ է | | | , ի հայրապետութեան տեառն
Պօղոսի, և յարհիւպիսկոպոսութեան ամենայն հիւսիսայնոցս տէր
Կիւրեղի, ձեռամբ անարժան և պիտականուն կրօնաւորի Յակոբի
մեղայպարտի:

Արգ, յերես անկեալ աղաչեմ զձեզ, ով դասք լուսեբամից և գու-
մարք խաչակրօնից, որք հանդիպիք ի սմա կարդալով կամ օրինա-
կելով, թողութիւն մեղաց հայեցեք եղկելի գծողիս և ծնողաց իմոց՝
հօր իմոյ և մօր իմոյ, և եղբօր իմոյ Ամիր-Սարգսիս, և ամենայն
արեան մերձաւորաց իմոց . . . :

Այլ և տգեղութեան գրոյս անմեղագիր լերուք, զի կար մեր
այսչափ էր, և թէ մեղադրէք, նա զայն դուք գիտէք, ձեր կամք է և

* Մի թերթ պատուած:

մեր արժանք: Եւս առաւել յիշեցցի՛ք զօրինակիս շնորհօզն՝ զՄեկքի-
սեղեկ կրօնաւորն, և զնորին աշակերտն՝ զՎարդան կրօնաւորն, և քրիս-
տոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:

206

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նոր-Ջուղայ 547, Մ.Տ.Ա. և Մ.Տ.Մ.

Կազմող՝ Թումայ Թավրիզեցի

343 ր ... [Եիշեցէ՛ք] զվերջին ստացող քառավտակ սուրբ աւետարանիս
զհեզահոգի և զսրբասնեալ քահանայ զԶաքարիայ, որ ետ վերստին նո-
րոգել զսուրբ աւետարանս ի վայելութիւն անձին իւրոյ: Արդ, որք հան-
դիպիք սմայ տարազաւ իւրիք՝ յիշեցէ՛ք... զստացող սորա Զաքարիայ
քահանայ, և զհայրն իւր զԱմիր-Սարգիս, և զմայրն իւր զՀերիք, և
ծաղկեալ անդրանիկ զաւակն իւր զԱլէքսիանոս, և զհամշիրակ եղբար-
քն իւր՝ զԹաւաքալ և զԵրանշահն, և զամենայն ազգայինս իւր՝
զկենդանիս և զհանգուցեալսն: Ընդ նոսին և զեղկելի կազմողակս՝
զԹումայ էրէց Թավրիզեցիս և զմերսն ամենայն: Եւ ինքն, որ առատն
է ի սուրբ պարգեւաց, որ տա առատապէս և ոչ նախատէ, ձեզ՝ յիշո-
ղացդ և մեզ՝ յիշելեացս, առհասարակ, ողորմեսցի, ամէն: ՊԿԵ. (1416)
Թուականիս կազմեցօ:

207

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիւրդ. Նօա. 49, Արճէշ

Գրիչ՝ Յոհաննէս
վայր՝ Երուսաղէմ

... Արդ, զրեցաւ սա ձեռամբ Յոհաննէս սուտանուն քահա-
նայի*... ի մեծափառ և ի գերահրաշ աստուածակոխ քաղաքս Երու-
սաղէմ, ի Թուականի Հայոց ՊԿԵ. (1416), ի մէջ Յարութեանս, ի
դուռն սուրբ գերեզմանիս, և ընդ հովանեաւ սուրբ Գողգոթայի և այլ
տնօրինականացս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ:

208

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՅ

Փաբիգ 31, Մ.Տ.Մ.

Գրիչ՝ Ղազար

33 ր Այլ և զիս՝ զանարժան և զեղկելի զփցուն գրիչս և զՂազար
սպասաւոր բանի և սոսկ անուամբ վարդապետ աղաչեմ զսուրբ ըն-
թերցամբ յիշել...:

* Մրա մասին մանրամասնութիւններ կան ստացող Կաբապետ վարդապետի հիշա-
տակարանում, տես 1431-ի Թվաշարքում:

Այլ ևս աղաչեմ անմեղադիր լինել սխալանաց և խոչորութեան գրոյս, զի գրչութեան արհեստին այսքան հմուտ էաք, և կար մեր այս է: Ջաւելին ջնջէ և զպակասն ուղղէ և զաստուած-ողորմիսն ասա, և աստուած զքեզ յիշէ, ամէն:

Այլ և մարմնաւորս տկար սաստիկ և մարմնաւոր ընչից ևս առաւել աղքատ, որ անգամ թղթի գին ոչ ունէի. ի թվիս ՊԿԵ. (1416):

209

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳՐՈՑ

Երևան 5674

Գրիչ՝ Անդրիաս

Ա

238 ա . . . Աստանաւր յանկ ելեալ կատարեցաւ տառ[ս] այս իմաստայն-պատում, որ կոչի Լուծ[մունք] արտաքնոց, բացայայտեալ զսա մեծ վարդապետն Հայոց Գրիգորի, ի թվիս ՊԿԵ. (1416), ձեռամբ Անդրիաս սուտանուն խաբեղայի, որ զանունս ունիմ և զգործս ոչ: Այլև զբն-տացոյ սուրբ տառիս՝ զԿարապետ վարդապետ, և զեղբայրն իւր Յովանէս կրանաւոր, և զամենայն մերձաւորս՝ զկենդանիսն և հան-գուցեալն ի Դրիստոս, ամէն:

Արդ, որք հանդիպիք սմա ուսմամբ կամ աւրինակաւ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զԿարապետ վարդապետս:

Բ

16 բ Աստուած լուսաւորէ զԹումայ վարդապետի հոգին:

Գ

151 բ Զնեքսէս կրանաւոր, որ սիրով ընկալաւ զիս, [յիշեցէք]:

210

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Փերգ. Նօա. 40, Վարադ

Գրիչ՝ Յովնաննէս

Որք նուազէք աստուածային անուշաձայն եղանակաւ առ դրան սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Սարգսի զօրավարիս՝ յիշեցէք . . . գրիչս Յովնաննէս . . . քահանայ, հօրն իմ Մկրտիչ քահանային . . . :

Այս է առաջին գիրն, զոր գրեցի, ի թուականիս Հայոց ՊԿԵ. (1416):

ՈՏԱՆԱՒՈՐ ՆԵՐՔՈՂԵԱՆՔ Ի ՎԵՐԱՅ ՍՐԲՈՅ ԵՒ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԼԱՆ 8689

ԳՐԻՂ՝ ՄԱՌՔԷՆԱ ՄՈՆՈՂՈՆԵ
ՎԱՅՐ՝ ԳԱՆՃԱՍԱՐ

Ա

86 ա Փառք քեզ կերտող գոյեղինիս, և բոլորող կիսագնտի և եթերի, և կառուցող հաստահիմն դեմետրի և նիւթոյ պարզոյ, և ջոկատող ի միջոցի աստ սեռի և տեսակի ե մանրամաղ հիւղէի՝ հայր և որդի և սուրբ հոգի, որ ներեցեր քոյին մարդասիրութեամբդ առ բովանդակ մեղանշականս յերիս սեռս՝ մատնադէտ և փծուն գրչիս Մառքէնսի՝ անարժան քո ծառայի հասանել ի վերջք աստուածախումբ տառիս և հայել խոհական մտօք և տեսանել զգալի աչօք զվերջիս գիծ տառիս...*

87 ա ... Արհեստաւորք յայտ կացուցանեն յանպատշաճ իրաց զպատշաճաւորն և զպիտանին, որպէս հիւսունք ի մայրից՝ սեղան ե աթոռ, կարուակք յօդից՝ կօշիկ ե զգեստ, դարբինք ի քարանց՝ երկաթ, և երկաթոյ՝ սուսեր և այլ ինչ գործի. ահա այսոքիւք նըմանին մարդիկ աստուծոյ, և արարչակից կոչին...:

87 բ Յորոց մի էր և ոմն Մանուէլ քահանայ՝ վերջին ի ծնունդս մանկանց եկեղեցւոյ, որ թէպէտ յանկար հասակի այն ինչ յարբունս հա || - սեալ երիտասարդական ձեռն և կերպարանաց, ի մանկութենէ կրելով զխիղճ մտացն և ելս ի մտի դնելով ի հովտէս տրտմութեանց, Վասն որոյ նախքան զայս գործառնութիւնս թողեալ զմեզ և զծնօղսն իւր և զեղբայրսն լալագին երեսօք՝ հետեւեաց տեսանել զտեղի կոխման գարշապարաց մարմնացեալ բանին աստուծոյ յԵՐԱՍԱՊԼԻՄ և երկիրպազանել սուրբ տեղացն, ուր կացեալ են ոտք նորա, ըստ մարգարէին։ Յորում ճանապարհին բանսարկուն ոչ սակաւ փորձութիւնս յարուցեալ՝ ալեկոծութիւն ի ծովու և ծփանս ի մէջ կոհակացն՝ ամսօրեայ ժամանակօք, որպէս Պօղոսին յաւուրս աշնան, յորոց զերծուցեալ աստուած և տարեալ հասոյց յիւր սուրբ տնօրէնութեան տեղեացն տեսուն...:

88 ա ... Եւ մարգարեն յառաջագոյն գոչէ զպատուականութիւն սմին իրի. թէ՛ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն, որ է գիրք, և ընտանի յԵՐՈՍԱՊԼԻՄ, որ է յիշատակ նորին յորքայութեանն աստուծոյ։ Զայսպիսի բանքս ի միտ ածեալ յորժամ դարձաւ յԵՐԱՍԱՊԼԻՄ՝ յետ երկուց ամաց, առեալ զնիւթ թղթիս ի Դաւաւսկոսէ, և եկն խաղաղութեամբ

* Բաց ենք թողնում մի ընդարձակ հատված, որի մեջ գրչին անում է աստվածաբանական դատողութիւններ։

առ մեզ. և թախանձեալ զհոգիս իմ առ ի փափագմանն կատարումն, գրել զյիշատակարան մատենից ընդ որ տարոյն, որ է ի բանից աստուածաշունչ տառից, յարմարեալ ի հարցն սրբոց շարժեալք ի հոգւոյն, կարգեալ կերակուր հոգւոց իւրաքանչիւր աւուր ըստ կարգի: Եւ իմ տեսեալ զՅերմեոանդ սէր նորտ, մանաւանդ հայեցեալ յաղքատութիւն ձեռինն և ի կատարեալ սէրն՝ ոչ խնայեցի յիս, այլ մոռացեալ զտկարութիւն ծերութեան իմոյ և զգառնութիւն ժամանակիս՝ յանձն առի գրել բազում ե դառն չարչարանօք, նախ՝ զի օրինակ ոչ գոյր կատարեալ, և այն որ կայր՝ թերի և սգալ և պակաս, զի ի մինն աւետարանն կտյր յետ և յառաջ գրեալ ե սաղմոսն ոչ, և միւսն՝ ներհակ սորին: Զոր զկսկիծ մտաց կրեցի գնելով երիս օրինակս, և յերիցն զուգորդն ընտրեցի՝ որչափ և կարացի, որպէս տեսանէ աստուած և ի թերեացն լիապէս գծագրեցի, շարագրելով զընդ որ ա թմենին՝ զտըւընջեանն և գիշերսյ, ի հեշտութիւն համբալն և անտարակուսելի մեալ, այլ սկսեալ ի ծնընգենէն մինչև ի նոյն՝ վճարի:

Եւ այս եղև ի տունն Աղուանից, ի թվականութեանն Հայոց տու մարի ՊԿԶ. (1417), յորում ամի կատարեցաւ ընթացք լուսնին ըստ թուոյ մասանց նորին, զոր գրեալ էին նախնիքն մեր: Յորում ամի եղև երաշտ սաստիկ, և չորացան ամենայն բոյսք, և ջուրք ցամաքեցան, ի հայրապետութեան տէր Կարապետ կաթողիկոսի տանս Աղուանից, ի ժամանակի անիշխանութեանն քրիստոնէից: Քանզի այն, որ կայր մտցեալ շառաւիղ տանն Բիւրթելեանց՝ գնաց փախըստական ի Տոււն Վրաց, որոյ անուն Սքմբաւ կոչիւր, և անդ՝ ի յօտարութեանն վախճանեցաւ: Եւ մնացեալ Բ. որդիք իւր եկին ի հայրենիս իւրեանց, և ոչ են տեարք իշխանութեանն իւրեանց, այլ ընդ ձեռամբ անօրինաց: Իսկ տանս Խաչենոյ բարեպաշտ ոմն կայր՝ Զազայ անուն, այն փոխեցաւ յաստեացս, և մնացեալքն յազգէ սորին՝ Զալալն և որդիք նորին, և որդիք Զազային՝ Արղուօն և Զալալադաւլէն, և եզրայրք նորին՝ Էլէզուսն և Էլէզանն՝ են ի ներքոյ ձեռին անօրինացն. և այսպէս պտկասեալ է իշխանութիւն տանս Հայկազեան:

Զի դառնացաւ ժամանակս և թագաւորեաց ոմն թուրքման անունն Ուսուֆ, զի թմենաչիւր ըստ թոյլ տալոյն աստուծոյ լինել կշտամբիչ, ըստ այնմ թէ զչարսն չարեաւ կորուսցէ, զի ի բառնալ գազանին չորբորդի Թամուրն կոչեցեալ Կաղն, բոնացեալ Ուսուֆն, պատերազմեալ ընդ որդիսն նորա երիցս անգամ, և սպան զնոսա, և մնացեալքն փախըստական գնացին յաշխարհն իւրեանց: Իսկ զբնական խանն Անւաւ կոչեցեալ, որ եկն կամաւն իւրով ի Բաբելոնէ ի քաղաքն Թաւրէզ, և ի վերայ նորա ևս յարուցեալ Ուսուֆն, և սպան զնա: Եւ մնացեալ աստանոր միայն ամիբայն Շըրուանայ, յորոյ յապստամբելս երիցս անգամ եկն ի վերայ նորա Ուսուֆն, և ի վերջին գալն՝ ձեռակալ արար զնա և զբազումս ի միջի նոցա, եսպան զթշուառական թագաւորն Վրաց զԽաւաւանդին, որ եկեալ էր յօգնականութիւն իշխանին Շըրուանայ, և զերկիրն առ աւար և գնաց: Զայս չափ չարիս առ գլխաւորս աշխարհիս հասոյց Ուսուֆն, իսկ առ փոքունսն զԹնչ

ասացից: Զի վայրենացեալ զինուորք նորա ուր և հասանէին, ոչ զընտանիսն գիտեն և ոչ զօտարսն, թալանեն և կոփեն զձեռնհասն իւրեանց, թէ ի ճանապարհի, թէ ի տան, թէ առանձին, թէ ի քաղաքի, և այսպէս ոչ գոյր թիւ աղաղակի մերոյ:

39 ր Ահա այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց ॥ մերոց: Եւ դեռևս ի տարակուսի եմք, ոչ գիտելով թէ յառաջիկայսն զինչ ծնանի մեզ և կամ թէ որպէս տի զերծանիմք յայսպիսի դառն նեղութեանցս, ակն ամենեցուն արտասուած թորր առ աստուած նայի, թերևս գթասցի ի մեզ ողորմութեամբ:

Յայսպիսի դառն և ի նեղութեանց միջի գծագրեալ եղև գիրքս իմով ձեռամբ՝ նուաստ և յետինս բանասիրաց, սապղար ծնունդս եկեղեցւոյ Մաթթէոս Մոնոզոմս, որ ի ծերացեալ արգանդէ ծընայ տեսանել զայս ամենայն վիշտս և այլ բազում ցաւս, զոր ոչ գրեցի: Իսկ տեղիք գծագրութեան սորա եղև ի սուրբ ուխտս Գաճաւարայ, յերկիրս Արցախեան, որ այժմ կոչի Խաչէն, ընդ հովանեաւ սուրբ նըշխարացս Յովհաննու Կարապետին, որ ի բերանոյ տեառն գովեցաւ և ի նմանէ վկայի հաճոյ լինել, որ յամենայն ամի երիցս և չորս լոյս ծագելով ի վերայ սուրբ նշխարացն՝ ակներև ամենեցուն, որում կարի եմք ցանկացեալ, և վասն սիրոյ նորին ոչ կարեմք հեռանալ աստի, զի է ի վերայ ճանապարհի: Եւ յայսմ աղէտիցս, որ վերոյ ասացաւ նախ քան զգրել զրոցս՝ պատահեցաւ մեզ յաւար անկանիլ կրկին անդամ ի նոյն չարասեռ ազգէն թուրքմանայ: Զի ի գնալն ի Նրուան մեք նոցա հանդիպելով՝ նախ զմեզ յաւար հարին, և ապա գնացեալ 20 ասածին զմատունս ի ծակ իծ ॥ ից, և դարձեալ բերին ի վերայ մեր զանօրէն ազգն թաթարաց, և յաւար հարին կրկին զսուրբ ուխտս, և ոչ ինչ ի մարմնաւոր ընչից ֆաթ, բայց միայն մեք և սրբութիւնքն:

Իսկ յետ այսր ամենայնի ծփանաց և խռովութեանց և աւարի, թախանձեաց զմեզ սիրեցեալ որդիս մեր Մանուէլ քահանայն, և ետ գրել զսա ոչ ձրի, այլ գոյիւ չափ, զոր ինչ ունէր արկ առաջի մեր: Եւ մեք ողորմութեամբն աստուծոյ և պարգեաց նորին սկսեալ, և հանկ հանեալ հասոյց ամենողորմ աստուածն իմ, որում գոհութիւն պարտիմ տալ յաւուրն բիւրս բազումս, որ ոչ յիշեաց աստանօր զմեզս իմ և ոչ թերի եթող, այլ արար առ իս ողորմութիւն և զիղծս կտտարեաց:

Արգ, աղաչեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք այսմ աստուածազարդ բուրաստանիս օրինակելով, և ընթերցմամբ, և կամ սոսկ տեսութեամբ, յիշեցիք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր զստացող սորին [զՄանուէլ] քահանայ:*

* Հաւանաբար ակնարկում է ստորեւ մեջ բերվող Բ. հիշատակարանը:

** Սուրբ հիշատակարանը պահպանվել է Ժէ. դարի ընդօրինակութեամբ: Զեռագրի մեծ մասի (էջ 39ա—228բ) ընդօրինակող գրիչը ստացողի անվան փոխարեն գրել է: «զայս անուն և գ.», չկամենալով կրկնել Մանուէլ քահանայի անունը: Մաթթէոս Մոնոզոմի կողմից գրված բնագրով պահպանվել է այս հիշատակարանի միայն սկզբի մասը և Բ. հիշատակարանն ամբողջութեամբ, որովհետև այն գտնվում է ձեռագրի հին մասում:

Եւ ի կատարման գրոցս պարտիք՝ Երանի որում թողան մեղք, ասել, և Դրիստոս որդի աստուծոյ, և զյիշատակաւ[րա]նս ընթեռնուլ յամենայն ամի, զի և ձեր յիշատակն ընթերցցի առաջի աստուծոյ ի դպրութիւն կենացն յաւիտենից: Յետ ամենեցուն ժտեմ և ես մեղսամակարձ անձնս, ներգեեալս և սեացեալ ոգիս, փերեետեալ և ձեագրեալ ի տիպս ողջանդամի, և ամենայն անդամօք հոգւոյ և մարմնոյ ॥ անբժշկելի վիրօք խոցոտեալ ի բանսարկուէն, քանզի յերեւելիսս օգիս և ի ներքոյ գայլ, ասացեալ բանիւք բազմօք, հեռացեալ յամենայն ախորժելի կրից որում հաճոյանայ աստուած, յետինս ի բանասիրաց և կրտսերս յորդիս եկեղցւոյ՝ Մաթթէոս Մոնոզոնս, որ բազում տառապանօք գծեցի ըստ իմում կարի, և ոչ կարացի որպէս վայել էր ձերում մեծանձնութեանդ զգեղեցկատիպն նկարել, որ վայելչականն է աշաց և դիւրընկալ մտաց. այլ ըստ մոլորեալ մտաց իմոց անցուցի զհարկ գրելեացս՝ ոչ հետեեալ ձեռն և արհեստագրչութեանն, այլ միայն ճշմարտութեան և ուղղութեան և անթերի գոլոյն ի կարգի ընթերցուածսն: Վասն որոյ երես անկեալ աղաչեմ մտադիւրութեամբ ընթեռնուլ և գծագրել որք գաղափարէք, զաւելորդն կշռել և պակասութեանն ներել իմում տկար անօթոյս. և յորժամ զուարճանայք ընթերցմամբ յիշեսցիք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր, խնդրելով ի Դրիստոսէ զթողութիւն անթուելի յանցանաց իմոց, զի թերեւ իջէ մասն ինչ ի սրբանբւէր աղօթից ձերոց և յողորմութեանցն աստուծոյ յոսկերս հնացեալ մեղօք մեռելոյս և լուսսցէ զազտ մեղաց իմոց, և ջնջեսցէ զձեռագիր իմոյս յանցանաց և արժանի արասցէ յետին մշակացն...:

Բ

17 ր Այլ, ողբալի որդիք մարդկան,
Որ նախքան զգալն ի դատաստան
Եհաս վճիռ ատենական՝
Մահ տարածամ յանկարծական,
Եհար զորդիս իմ զորբական՝
ԸզՄկըրաիչ մանուկ տըղայն,
Եւ ըզնեքսեմ աղքատական,
Եւ զԴամիէլ՝ մանուկ բարի,
Այն ինչ հասեալ տիս հասակի,
Ոչ հասարակ կենաց գիպեալ
Եւ ոչ բարեաց այսմ աշխարհի,
Այլ ի կանաչ ի հասակի
Թառամեցան ի մին տեղի:
Եւ այս եղև վասն իմ մեղաց,
Որ շատացաւ ի յիմ կամաց

(էջ՝ 1ա—38բ): Համեմատելով հիշատակարանի սկզբի մասի բնագիրը ԺԷ. դարի ընդօրինակութեան համապատասխան մասի հետ, համոզվում ենք, որ այն կատարված է մեծ ջանասիրութեամբ և զրեթե առանց սխալների, ուստի և հրատարակվող բնագիրը լիարժեք է:

Եւ բարկացոյց ըզմեծն աստուած,
Որով ի յայս ժամըս էած,
Ապա եհաս ինձ ժամ լալոյ
Եւ ըզիբխցուկս իմ Թափելոյ,
Ջի քտն զայս ամս գիրս գըրելոյ,
Երիւք ամաւք յառաջ այսոյ*
Ապանաւ արքայն Վերացաւնոյ՝
Այն Կոստանդին՝ գերեալն յոգւոյ,
Ի ձեռնն չար ազգ Թսւրքմենոյ,
Որոյ Ուսուֆ անուն գոլոյ:
Եւ մեզ էած սուգ գերագոյ
'Ատ երկուց դիմաց և խորհրդոյ,
Ջի փոխանորդ զնա ունէաք
Մեր մեծ ազգին, զոր կորուստք,
Եւ ի տեղի աղտեղութեան,
Որ գայլք ե հաւք ըղնա կերան,
Եւ կարապետ մեծի վըշտիս
Եզե աւէր մերոյ վանիս.
Նախ Փիրումար ոմն ի չարեաց,
Որ էր իշխան նորին զօրաց,
Եկն ի վերայ դաշտին Վաւնեաց:
Եւ նախ ըզվանքս մեր Թալանեաց,
Եւ ի վաղիւն էանց, գընաց,
Եւ զեղկելի դաշտըն կոխեաց,
Մասն ինչ զնոցին ապականեաց,
Իսկ որ իշխանն էր այն դաշտին
Հառ ըզգօրըս Շըրվանին,
Հանց յայս կոյս ի Կուր գետին,
Նախ ըզմեր վանքս կոխեալ յոտին
'Ի ապա զվերին լերին սորին,
Յոր մընացաք խնամօք վերին
Թափուր 'ւ ունայն և լալագին,**

212

Բ Ա Ռ Գ Ի Ր Ք

Երեան 3202

ա

Գրիչ՝ Զաքարայ
վայր՝ Խիզան

230 ր . . . Արդ կատարեցաւ գիծս, որ կոչի Բառագիրք, ձեռամբ անի-
մաստ և ախմար գրչի Զաքարայի սուտանուն քահանայի | | *** կո-

* Զափածոյ այս հիշատակարանը, ըստ երևույթին, գրված է գլխավոր հիշատակա-
րանից մի երկու տարի առաջ՝ հավանաբար 1415 թվականին:

** Հիշատակարանի սկզբում, ընդգծված տառերով, գրված է «Այս գրոցս չէ՛ այլ աշ-
խարհի զբաղմանցն, զինչ անցք անցեալ է զայն է գրեալ ի վերայ իւրայնոցն»:

*** Երկու բառ քերված:

չեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Ստրգսի զօ-
 231 ա բա || վարին և որդւոյ նորա Մարտիրոսի, և սուրբ Գէորգեայ զօրա[վա-
 րին], Զպատահողք սորա զամ[ենե]սեան աղաչեմ զինչ կերպիւ և իղէ
 յիշել ի պաղապանծ յաղօթս ձեր զստացող սուրբ գրոցս՝ զԱւետիս
 վարդապետն և զհարազատ եղբայրն իւր զՆերսէս կրօնաւորն՝ զգով-
 եալն յամենայնէ, և զմարմնաւոր ծնողքն իւրեանց, և զամենայն արեա-
 նաոռսն՝ զվերափոխեալսն առ Քրիստոս աստուած, աղաչեմ յիշ-
 ման արժանի առնէք և աստուած յիշողացդ նովին չափով տացէ զիւր
 առատ ողորմութիւնն: Դարձեալ աղաչեմ յիշման առնել արժանի զմե-
 ղաւոր գրիչս և զհայրն իմ զՄկրտիչ քահանայ՝ զփոխեալն ի Քրիս-
 231 ր տոս | | *

Այլ և գրեցաւ տառս ի յայսմ ամի, որ յարեան հարք [ի] վերայ
 որդւոց և | | | զքա[ղաքն] և գնային ի Ղարա-Յուսուֆ[ն | | | ի
 ԺԱ. հարիւր—Ռ. (1,100—1000), և նեղէ[ին] զքրիստոնեայս | | | ծե-
 ծել[ով] թուրքերուն, և բազումք փ[ա]խեան և զերծան ի ձեռաց նոցա,
 զոր տէր աստուած այց արասցէ | | | Հայոց, ամէն: Եւ էր թվ. ՊԿԶ.
 (1417):

Եւ այս եղև ի զօրութենէ աւագ սուրբ խաչին,
 Որ վրէժխնդիր եղև Ամիր-Դայուքիւն,
 Զի յանցեալ ամին, որ զսուրբ խաչն առին
 232 ա Զղա || ւլն և զերդումն իւրեանց փոխեցին,
 Եւ սուրբ խաչին տուգանք հասուցին.
 ԾՌ. (50,000) յառաջըն արւին
 Եւ ԻՌ. (20,000) ետև տօգնեցին.
 Նոյնպէս և հայրն Ամիր-Դայուքիւն
 [Ե՞տ իւ]րո զհոգւոն ի յիւրեն որդին,
 Երբ որ չեկաց ի յիւր հրամանին,
 Դարձեալ էառ 'ւ աքսորեաց զորդին,
 Եւ այս եղև զօրութեամբ խաչին:

Այլ և սխալանաց և խռորութեան գրիս անմեղադիր լեր, զի
 հանապազ ի տարտարոս ի ներս կային ք, և շփոթէր միտքս իմ ի հոգս
 աշխարհիս:

Բ

Հետ. ստացող՝ Բարսեղ

Զվերջին ստացող այս սուրբ տառիս, որ կոչի Բառգիրք՝ զտէր
 232 ր Բարսեղ երիցս երանեալ ընթերցողս, որք ընթեռն || ուք յիշեալիք
 առաջի ան[մահ]ին և միշտ էին, ի յաներեկ օրն վե[րջին],**

* 231 ր էջի սկզբի երկու տողն ամբողջապէս, և մյուս տողերի ծայրերը՝ 2—3 տառի
 չափով, մաշվել ու դարձել են անընթեռնելի:

** Հստ հնագրական տվյալներէ հիշատակութիւնը դրված է ԺԵ. դարի վերջին:

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Հիզան

307 ր . . . Ուստի և տեսեալ զսորայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդ
ոմն ի լուսածնունդ զարմից սրբոյ Սիոնի Սաեփաննոս անուն, կրօ-
նաւոր գորով ցանկացող եղև այսմ հոգիանորոգ և կենսաբեր սուրբ
աւետարանիս, զոր ի վաղուց հետէ փափագէր այսմ լուսալրական և
աստուածախօս մատենիս:

Այլ և գրեցաւ սա ճեռամբ [յո]քնամեղ և փցուէ [գր]չի Յովա-
նիսի, ի քաղաքիս Հիզան կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուա-
308 ա ծածնի, և սր || բոյն Սարգսի զօրավարի, և սրբոյն Գէորգեայ, որ է
սակաւ մի հեռի, կենաւ տառապանօք և բազում պանդխտութեամբ:
Ի թուականութեանս Հայոց ՊԿՁ. (1417), և ի հայրապետութեանն նա-
հանգին Կիլիկիայ տեառն,* և մերոյ հայրապետութեան տեառն Դաւթի
Աղթամարեցւոյ, հեզահոգի և հացատու ամենայնի և բարի ընդդէմ
չար հատուցանողաց:

Արդ, ստացաւ զսա սրբասէր կրօնաւորն Սաեփաննոս, որ է ամե-
նայն առաքինութեամբ զտրդարեալ. նախ՝ զի հեզ է և խոնարհ, և ոչ
սրտմտող բնաւ և կամ բարկացող, և իբրև զԳրիգորիոսն վկայասէր՝
սիրող եղև սա ամենայն աւուրս իւր [աստուածա]խօս և աստուածա-
[շունչ մատեն]ից և միշտ աշխատելով ըստ տէրունական հրամանին,
բռամբ [յափշտա]կէր** զարքայութիւնն [երկ]նից ինքեան և այլ[ոց,
դ]ողորմութիւն տալով [օգնէ]ին, զի եղիցի որպէս և սուրբ աւետա-
րանս այս ի յիշատ[ակ հո]գւոյ իւրոյ և ծնող[աց իւ]րոց, հօրն Յովանի-
ս[ի]ն, և մօրն՝ Աղբղին, և ամենայն երախտաւորա[ց | | | ...]***

308 ր . . . Եւ արգ, աղաչեմ զամենեւեան՝ զմանկունսդ նորածնունդ սըր-
բոյն Սիոնի, որք հանդիպիք աստուածախօս սուրբաւետարանիս կար-
դալով կամ օրինակելով, յիշեսցիք ի Դրիստոս զվերագրեալքս ի սմայ՝
զՍաեփաննոս կրօնաւոր, և զծնողսն իւր, և զամենայն արեան մեր-
ճաւորսն իւր, և զանարժան գրիչս և զծնողսն իմ . . . :

Ի [յիշառակ մերոյ բանիս]

[Պարտիմք խառնել զբան աղէտիս]

* Անվան լրացման համար տեղ է բաց թողնված:

** Ձեռագրի աջ եզրին նորոգման ժամանակ թուղթ են փակցրել, այդ թղթի տակ են
մնացել տողերի վերջին 4—6 տառերը: Լույսի տակ պահելով զբանք աղոտ կերպով նշմար-
վում են ու տրված են մեր կողմից ուղղագրի փակագծերի մեջ:

*** Շարունակությունը՝ 14 տող, պատված է, պահպանվել են միայն նորոգման ժա-
մանակ փակցված թղթի փակ եզրող տողավերջերը, որոնք, սակայն, հնարավորությունն չեն
տալիս վերականգնելու պատված մասի բովանդակությունը:

[Թէ որպէս] յայժմ դառնա...*

.

Յ...անուոյն...

...սայ...ն...մեր ազգ[իս]

[Եղ]րայըն եհան եղբօրն ի...

Ջարիւնն ջուր եցոյց, վ[ան] զիս:

Ուստի և նոյն...յայս դարիս

Տաբած[եցան] ի յօր վերջինս,

Յարոյց...չար մերոյ ազգիս,

Ջյետինս չար քան զառաջինս:

Վկայելով Պօղ[ոս]...նիս

Թէ վիշտս յազգէ եհաս առիս,

Որպէս ե ազգ իսմայէլիս,

Որ հալածէ զԻսահակիս:

Անուոնն է չար սոցա մեծիս,

Թուրքբատանաց խըրոխտ զանիս,

Ղարա-Յուսուֆ սև մակազրիս,

Որ սևէ զազգս մեր և զազինս:

Նայ կայ 'ւ իշխէ Մերդնայ բերդիս

Եւ Թալրիժու մեծի Թաղթիս,

Նըւաճելով զքուրդ և զպարսիկս,

Պահանջէ հարկ և տոկոսիս:

Իսկ ընդ այս մեծ տրտմութիւնս

Մեզ յաւելաւ շատ [հ]եծութիւնս,

Ընդ յոյժ...մեր նեղութիւնս

....աւաց հե...թիւնս

Ս....տեցաւ....

Յոյժ**

Բ

Յա ջրագմամեղ սուտանունն ծաղկողս՝ զՅովանէս յիշման արժանի արարէք, աղաչեմ, ով ոք որ հանդիպի սմայ, ե աստուած, որ առատն է ի տուրս րարեաց, մեզ և ձեզ առհասարակ ողորմեսցի, ամէն:

* Այս երեք տողը վերցնում ենք Ղ. Փիլղալեմյանի «Նօտաբեք»-ից (էջ 152), ուր բերված է այս հիշատակարանից 11 տող:

** Էջի ներքին մասը պատկած է և շատ տողեր մաշված են: Հնարավորին չափով աշխատեցինք վերականգնել բացակայող և մաշված մասերը: Շարունակութիւնը, վերջին թերթի կորուստի պատճառով, չի պահպանվել: Պահպանված տները սկզբնատառերով հոգ-վում է գրչի թերթի անունը՝ լի Յովանիս[է]»:

Գ

Սաացող՝ Ստեփաննոս

Դ Ես՝ Ստեփաննոս սուտ քահանայ,
Որ արեղայ անւանեցայ,
Ի մահուանէ զարհուրեցայ,
Մանուկ տիաւք չարչարեցայ,
Ոչ տուն և տեղ ես ստացայ,
Արծաթ՝ և ոսկի խորեալ չը կայ,
Զի քո խոստմանց տէր ցանկացայ,
Զոր Պետրոսի տւեր յապայ,
Մարգարէի բանին լւայ,
Որ երանի մարդոյ նայ տայ,
Թէ ում զաւակ ի Սիոն կայ՝
Յաւիտենից ուրախանայ,
Արդ, աէր, ընկալ զայս, որ ստացայ,
Զորդի հոգւոյս որով ծնայ.
Եւ բնդ որդւոյդ աստուծոյ սայ
Քանքար բարեաց ինձ բազմանայ.*

214

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Փիլղ. Նոտ. 52, Լոնդոն, Բրիտ. Թնգ.

Գրիչ՝ Մարտիրոս
վայր՝ Հաղբատ

... Արդ, գրեցաւ գիրքս այս որ կոչի շարականոց ի թուականութեանս հայկազեան ՊԿԶ. (1417) ամի, ի սուրբ ուխտս Հաղբատայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս, և սուրբ Կաթողիկէիս, և սուրբ գերեզմանիս Սարկաւազ վարդապետիս, և Շուշանայ սուրբ վկային. ի վարդապետութեան մեծ բաբունոյս և քաջ հոետորիս Յովնանէս վարդապետիս, ի յառաջնորդութեան տէր Զաքարիէի, ձեռամբ փծուն գրչի Մարտիրոսի սուտանուն արեղայի, ի վայելս անձին, և յետ մահուն յիշատակ հոգւոյ կրկին ծնողաց և եղբարց... Յիշեցէք... և զհօրեղբայրն իմ՝ զտէր Յովնան, զհայրն իմ զԽոսրոսեղ, և զմայրն իմ զՍոֆիկի, զեղբայրն իմ զՍարգիս, և զամուսինն զՄամքան, և զաւակսն իւրեանց, զքոյրն իմ զՈւախիանէ, որ միամտութեամբ սպասաւորեաց մեզ...:

* Սույն հիշատակագրութիւնը գրված է սաացող Ստեփաննոս քահանայի նկարին առջնորդ: Ստեփաննոսը նստել է ծալապատիկ էջի ձախ անկյունում և ձեռքերը պարզել վեր, ուր մեծ գիրքով իր «չորեքկերպան» աթոռի վրա բազմել է Գրիստոսը:

215

Ա Խ Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 1841

Ա

Գրիչ՝ Յովնանց

Վայր՝ Ջերմանորոյ երկիր, Ակոռոյ վանք

... Կատարեցաւ սուրբ աւետարանս ի յերկիրս Ջերմանորոյ, ի
361 ա || վանքս Ակոռոյ, ընդ հովանեաւ սրբոյն Ստեփաննոսի նախա[վկայի],
ի յիշատակ ինձ ե եղբօրն իմոյ Մարտիրոս քահանային, [որ դեռեալ
տղա գոլով փոխեցաւ առ Գրիստոս ե մեզ սուգ անպակաս եթող],* և
միւս եղբօրն Սարգսիւ, և ծնողացն մերոց Յակոբայ ե Մինայի:

Գրիստոս աստուած, թէպէտ որ անարժան ձեռք յանդգնեցայ ի
գործ աւետարանիս քո, բայց գու մի իսպառ բարկանար ինձ ե մի
յիշեր զանթիւ չարիք տնաւրէնութեան իմո: Ո՛վ մանկունք նոր Սիո-
նի սուրբ եկեղեցւոյ, ապաւինիմք ի Գրիստոս և ի սուրբ աղօթս ձեր,
զի յորժամ կարգայք կամ օրին[ակ]էք [յիշեցէք] ի Գրիստոս աստուած
զեղկելի անձն իմ զՅովնանց գրիչ ե զեղբայրքն իմ զՄարտիրոս քա-
հանայն և զՍարգիս, և զծնաւզսն մեր զՅակոբ և զՄինայ, և զհանիկն
իմ զՏիրանց, որ բազում աշխատեցաւ ի սպասաւորութիւն մեզ, Այլ
և զհօրեղրաւր որդին մեր զՊետրոս քահանայ, որ և մասնակից եղե
սմա, և զծնողսն իւր՝ զԹովմէն և Կոնստանտին, և զձեզ յիշէ աստուած ի
բարին, ամէն:

Դարձեալ, աղաչեմք զձեզ դասք լուսերամից, յիշել ի տէր աս-
361 ր աստուած զհօրեղրաւր դուստրն մեր զԹամա || րն, որ մայրաբար գութ
տարաւ ի մեզ...

Դարձեալ... միոյ աստուած-ողորմոյ արժանի արարէք զկիսա-
մահ անարժան գրիչս Յովնանց, որ ոչ մեռած եմ և ոչ կենդանի, և
զեղրարքն իմ զՄարտիրոս, և զՊետրոս,** և զՍարգիս, և զկենակիցն
իւր, ե զզաւակսն նոցա, այլ և զՄկրտիչն, և զկենակիցն իւր զԹամարն,
և զորդիսն նոցա զՄխիթարն և զՅովնանց քահանայ, և զամենայն
արեան մերձաւորքն մեր...

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի լաւ և յընտիր աւրինակէ ի
թվարերութեանս Հայկազեան տումարի ՊԿԶ. (1417), ի հայրապետու-
թեանս Հայոց աէր Դաւթի:

Եւս առաւել ողորմեա աէր աստուած Սիրունին, և կողակցոյն
Համեմին, և տղայոց՝ Հանէսին և Վանէսին, Հայրապետին, Թուրանգին,
Մուղամին, և Նարքնջին, Գուլստանին, և Առաքելին, ամէն,**

* Փակագծերի մեջ առնված նախադասութիւնն մեջ ենք բերում հիշատակարանի
սկզբի անհետաքրքիր մասից:

** Ձեռագրի Յ ա էջի վրա Աստուածատուր ծաղկողը նկարել է Յովնանց գրչին և
նրա աջ ու ձախ կողմերում՝ ստացողներ Մարտիրոսին և Պետրոսին, որոնք ծախապատիկ
նստած են դահի վրա բաղմած Գրիստոսի ներքեւում (տե՛ս նկ. 8):

*** Վերջին պարբերութիւնը գրված է գրչին ժամանակակից այլ ձեռագրով:

Բ

Ծաղկող՝ Աստուածատուր

15 ր

Ո՛վ եղբարք, կարաւտելոցն ողորմութիւն արարէք, զի և դուք զձեր կարօտութիւնն առնուք ողորմածէն աստուծոյ: Աղաչեմ զձեզ յիշել աղաւթիւք զիս՝ զանարժան արեղայ Աստուածատուր, որ ծաղկեցի զսուրբ աւետարանս, և զհանգուցեալ հայրն իմ զԱտոմ, և զմայրն իմ զՇաքար, և զեղբարսն իմ զԹումաբէկ և զՅովնանէս, և զհանգուցեալ զքոյրն իմ զՇառնըրման, և զհանիկն իմ զԳօնար, և աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն:

Նկ. 8. Յռհաննէս գրչի և ստացողներ Մարտիրոսի ու Գեորգիսի պատկերները:

216

Ո Մ Կ Ե Փ Ո Ր Դ Կ

Փիրզ. Նօտ. 53, Հղուն աւանի եկեղեցի

Գրիչ

վայր՝ Յիպնայ վանք

...Աւտրտեցաւ ճառս որ կոչի Ոսկեփորիկ ի վանքս Յիպնայ, ընդ հովանեաւ Կաթողիկէիս, սուրբ Ստեփաննոսի և սուրբ Նշանիս Վասիլ թագաւորի... ի թուականութեան Հայոց ՊԿԶ. (1417), ի դանութեան Ուսուֆի, և ի կաթողիկոսութիւն Սըսայ Գրիգորի և յԱղթամարայ կաթողիկոսութեան տէր Դաւթի, ի չար և ի դառն ժամանակի... առ ոտս մեծ ըաբունապետիս մերոյ Գրիգորի, որ մականուն Մերենց կոչի: Սա բազում աշխատութեամբ ուսոյց ինձ զգիրս...:

217

ԳԱՐՈՉԳԻՐԳ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Փիւրգ. նօս. 52-53, Մշ, սր. Կարապետ

Գրիչ՝ Աստուածատուր
վայր՝ Նարեկայ վանք

... Ի թուականութեանս ՊԿԶ. (1417), ի հայրապետութեան տեանն Դաւթի, և թագաւորութեան... Ղարայ-Յուսուֆի... Իսկ իշխանութեան գաւառիս մերոյ Մելիք-Մանուկի. լաւ պահէ զմեզ, աստուած զինքն հետ իւր առաջնորդին դասէ, ամէն:

Արդ, աւարտեցաւ սուրբ տառս, զոր արարեալ է եռամեծին Գրիգորի քաջ հոգեւորի և անյաղթ փիլիսոփայի: Գրեցաւ ի վանս Նարեկայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Վարդանայ զօրավարին, և աւարտեցաւ ի մեծ և հռչակաւոր սուրբ ուխտս սուրբ Յակոբ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Յոհաննէս աւետարանչիս, և սուրբ Յակոբ հայրապետիս, և սուրբ Երից մանկանց, առ սուրբ աղբերս, զոր ընդեաց սուրբն Յակոբ, ձեռամբ գրչի Աստուածատուր կրօնաւորի:

218

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Փիւրգ. նօս. 50-51, Աղթամար

Գրիչ՝ Ստեփաննոս
վայր՝ Տշող գիւղ

... Յիշեցէք ... զՍտեփաննոս քահանայ, որ գրեցի զսա, և զհայրն իմ զԳրիգոր քահանայ, և զմայրն՝ զԽուրմուսիք, զհօրեղբայրն՝ զՄարտիրոս կրօնաւորն, որ... մարտիրոսացաւ, և զհարազատ եղբարսն իմ՝ զՅովնանէս և զԱռաքել սրբասէր քահանայք, գրեցաւ ի գեաւդս, որ կոչի Տշող, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Սիոնին, և սուրբ Կիբակոսին, և սուրբ Ստեփաննոս նախավկայի, ի հայրապետութեան տէր Դաւթի, յոր էր թիւս ՊԿԶ. (1417), ի խնդրոյ կօշկակար բարեպաշտ Թովմայի:

219

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Վրաց թանգարան 17

Գրիչ՝ Բարսեղ

Փառք ... որ ետ կարողութիւն և ժուժկալութիւն ինձ՝ տկարի և մեղսամակարթ և անարժան ծրողի Բարսեղ անուամբ եպիսկոպոսայլ ոչ գործաւք՝ հասանել յաւարտ աստուածախաւս մատենիս...

213 ք

... Առաքեալ ոմն անուն քտհանա, սա կեցեալ յաշխարհի բազում վայելչութեամբ և յիշեաց զի յունայն և յանցաւոր և կորըստական է,

ապա յոյս ի մտի եգ ստանալ յանցաւորաւքս զանանցն և մարմնաւորաւքս զհոգեւորն. զամենայն ինչ զոր ունէր վաճառեաց ըստ տէրունական բանին և գնաց զհետ Բրիստոսի, ինքն երթեալ կնաւն իւրով փափաքանաւք տեսանել զտեղի տնաւրէնութեանն Բրիստոսի, Եւրագում նեղութեամբ գնացեալ նաւարկութեամբ՝ յերկց ամսաւք նաւակոծեալ, և անտի առաջնորդեալ վերին խնամոյն՝ հասեալ փափաքանաց իւրոց, և դարձեալ ի գալն՝ անկեալ ի ձեռս աւազակաց, սրախողխող լեալ վիրաւորեցաւ: Սայ էր բնական ի Հերգա գաւառէ, ի նահանգէ Առանա, ի քաղաքէ Բարսաւա, ի գեաւղջէ որ կոչի Պարիս, ժառանգ ունելով զԲրիստոս: Վասն զի որք հետեին բարոյն ոչ յագին. յետ ամենայն բարեաց զոր գործեաց յաւել ևս՝ և ստացաւ զաւետարանս ॥ զայս յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց, և ամուսնոյ իւրոյ:

Նաև որք ընթեռնոյք զսուրբ աւետարանս, յիշեցէք ի Բրիստոս. զԱռաքեալ քահանայ, և զամուսինն իւր զՀերիքն, և զհայրն նորա զԱմիրն, և զմայր նորա զԱրուզն, և զեղբայր նորա զՏալէն, զՄիսիթարն, հաւրեղբայրն զԽոցադեղն, և զգաւակն զՅակոբն, և ծնաւդս ամուսնոյն իւրոյ զԷդիլն և զՋանիթաբունն, և զեղբայրն զՄիսիթարն և զԴամուր-Բուղէն, և զամենայն արեան մերձաւորսն նորա, նայ և զիս՝ զբազմամեղ գրիչս զԲարսեղ միայնամեղօրոս, [որ] չեմ իսկ արժանի յիշման, այլ յուսամ ի սուրբ յաղաւթս ձեր, զի ձերով բանիւ և խնդրուածաւք շնորհեսցէ աստուած զյանցանս մեր և գտայց ողորմութիւն ի նմանէ...:

Գրեցաւ ի թվ. ՊԿԶ. (1417):

220

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՏԹԷԻ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՅԻՈՅ

Երևան 1303

Գրիչ՝ Գրիգոր.

ա

... Արգ, ես՝ Գրիգոր սուտանուն կրօնաւոր տառատպեցի զայս աստուածային գանձս իմաստից բազում աշխատութեամբ ի բազում վայրի, յիշատակ | | * և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց՝ հանգուցելոց և կենդանեաց՝ գանձ աստուածային, ի ընթեռնումն աշակերտողաց բանի ի մամուլ[ւ]ս աստուածային վարժարանի:

Արգ, հայցեմք ի ճաշակողացդ յայսմ սեղանոյ յոքնարկն և ախորժահամ մատենիս, յիշատակել զմեզ ի մաղթանս ուղիղս և ի պատկանաւոր խնդրուածս սեռն սիրով ի միտս բարի՝ միով տէր-ողորմայիւ, որ և դուք եղիջիք գրեալ ի մատենան կենաց վերին դպրութեանն, ամէն: Ի թվ. ՊԿԶ. (1417):

* 1424 թ. ստացող Կերակոսը ջնջել է նախկին ստացողների անունները և ջնջված երկու տողերի վրա գրել՝ «Կերակոս վարդապետին, իւր հաւրն՝ Մարտիրոսին, և Ծաղուբէն»:

Բ

20 ա Աւախ, զի առաւօտ է և ես մեղօք երեկոյ, աւախ:

Գ

94 ր Եւ զեղկելի գրիչս՝ զթափօրս ի գործոց բարեաց՝ զԳրիգոր, աղա-
չեմ յիշել ի տէր, զի խիստ ըշտապ գրեցի, մանաւանդ՝ գիշերով:

Դ

98 ա Աւախ, զմեղօք մեռելոյս յիշեայ, ով ընթերցող, զայս էջս յայլ
երկիր ե միւսն յայլ աշխարհ:

Ե

164 ա Աւախ, թէ դառն եմ և տնանկ ի յիմ խելացս, ով եղբայր, յիշեայ
զմեղօք մեռեալ ոգիս, զի միտքս խիստ ժխոր է, և օրինակս նօտր է,
ե միտքս ի գնալն խիստ քան զլինալն:

Վ

212 ա Աւախ, զմեղօք մեռեալ հոգիս, զի ընդ հոգոյս և մարմինս է ցաւօք
հեծեալ, թէ յիշես և դու յիշեալ լիցիս:

Զ

217 ր Փառք Քրիստոսի, որ հասայ ի վերջս գծի, ով եղբայր, աղաչեմ
յայսմ վայրի, զի միտքս յոյժ է աղտեղի և բազում խորհրդով ի լի, զի
զոր սկսա՝ չկատարեցի, զայս կարգայ և զմեզ յիշեայ ողորմելի, զի
աստուած ի տուրս է խնդրողի, և ձեզ և մեզ ողորմեսցի, ճրագով զայս
նկարեցի, զաւուր պատճառն, որ կարգի, զի մեծ բաբունին իմ պան-
ծալի, որ Յովաճճէս վարժող կոչի, և նայ ծասկի միտս ցանկողի այսմ
տառի:

Է

256 ա Քրիստոս անիծէ զմեծաւոր ե զամբախտ մարդն, որ յականջէն
ի բերանն որչափ է:*

221

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 9087

Գրիչ՝ Եղեկիէլ

162 ր Յայսմաւոր յիշատակ սրբոյն Սահակայ Թաւրիզեցոյ, որ ի Շամախի
քարկոծեցաւ, ի թվ. Հայոց ՊԿԶ. (1417), յապրիլ ամսոյ ԻԱ. (21),
յայս հինգշաբթի աւրս նահատակեցաւ ի փառս Քրիստոսի աստու-
ծոյ մերոյ:

* Բ - Ը հիշատակագրութիւնները գրված են նշված էջերի ստորին լուսանցքնե-
րում, մանր տառերով:

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂՔԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՑԻՈՅ

«Արարատ», 1914, էջ 1935, «Ազոուլիս և շրջակայք»

Գրիգ' Քրիստոսաւոր
վայր՝ Ղրիմ, Քիմնակի վանք

290 ր Փառք... որ ետ կարողութիւն ապիկար ծառայիս և զաւրացոյց
դմասունս բազկիս և հասոյց յաւարտ այսմ հոգենուագ մատենիս:
Արդ, եղև զրաւ գրչութեանս ըստ հոլովման շրջագայութեան
ամաց թվակի ասզանաղեան ազինս արեթական տումարի երկեակ՝ քա-
ռից հարիւրոց և տասանց վեցից և թուոց վեցից (1417), յաշխարհս
Հոնաց, որ կոչի Ղրիմ: Ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի և մերոյ
արքեպիսկոպոսին տէր Կիւրեղի՛ն, ձեռամբ թարմատար և փցուն գրչի
Քրիստոսաւոր պիտակ անուն կրաւնաւորի, ընդ հովանեաւ հոչակա-
ւոր երկնահանգէտ և սուրբ ուխտիս, որ կոչի Քիմնակի վանք, յանուն
կենսակիր մօրն լուսոյ սուրբ Աստուածածնին, և առ հանգստա-
րան երջանիկ և սուրբ հօրն մերոյ խաչաչարչար խոտաճարակ մեծ
ճգնաւորին Քրիստոսի և տիեզերալոյս Աւետիք վարդապետին՝ յոյժ
վայելուչ զուարթատեսիլ և տրամահալած լեառնային և դաշտային
ծովահայեաց: Արդ, այսմ հոգեպատում սուրբ կտակիս... ցանկացաւ
եղեալ սրբասնեալ և կուսակրաւն քահանայն Մաղաքիա, և ըստացաւ
զսա արդեանց իւրոց, ի վայելումն անձին իւրոյ և հրահանգ և վար-
ժիչ հոգւոյ և մտաց, և յիշատակ ծնաւդաց իւրոց...:

Ժ Ո Ղ ՈՒՎ Ա Ծ ՈՒ

Կիպրոս, Նիկոսիա. ՀԱ, 1938, սյուն. 227—229

Ցանկ գրոց ոմն գրասիրի

Ի թուականս ՊԿԷ. (1418) ի հոկտեմբերի ԻԵ. (25)-ն, ի յանուն
աստուծոյ, գիրք որ կայ ինձ այսչափ.

Ա. Մէկ Աւետարան մի.

Բ. Մէկ Աւետարանի մեկնիչ Յոհան գլխոյն, Անան[իայ]ին.

Գ. Մէկ նաւար Նարեկ մի.

Դ. Մէկ նաւար Նաւաւս մի, առանց կող.

Ե. Մէկ մեծ Կանոնք, վարդապետին տված.

Զ. Մէկ այլ Նաւաւս, միջակ գրի, ցանկն ի վերջն.

Է. Մէկ այլ Պրոկլի Գիադոխոսի.

Ը. Մէկ Կիւրղի պարապմանց, նաւարգիր, Մելքիսե[թ].

Թ. Մէկ Հաւաքմունք, իմ գրած է.

Ժ. Մէկ Արտաքին՝ Սահմանք և Սովրատ և Պէրի արմէն[իաս].

ԺԱ. Մէկ Սաղմոսի մեկնիչ, ընդ կանոնի Վարդանա.

ԺԲ. Մէկ Աւետարանի մեկնիչ Յոհաննու ժողովածու Վարդանա, դասի.

ԺԳ. Մէկ Երգ երգոցի մեկնիչ, Նարեկա Գրիգորի.

ԺԴ. Մէկ Բառգիրք և Գրչութեան խրատ՝ ի մի.

ԺԵ. Մէկ Քարոզգիրք, ախթարմի է.

ԺԶ. Մէկ Կանոնք, ծաթգիր.

ԺԷ. Մէկ փոքրիկ Նարեկա լուծմունք.

ԺԸ. Գրիգորի նիւսացոյ կազմութեանց.

ԺԹ. Մէկ գեղեցիկ Հաւաքմունք աւետարանաց.

Ի. Մէկ Մեկնիչ արարածոց, Եփրեմի.

ԻԱ. Մէկ Ղուկասու մեկնիչ, կրկին՝ Իգնատիոսի և Կիւրղի:

ԻԲ. Մէկ այլ իմաստասիրական՝ Պրոկլի.

ԻԳ. Մէկ մեծ արարածոց մեկնիչ դասի, ժող[ով]ած Վարդան վար-
դապետի.

ԻԴ. Մէկ Աղուանից գաւազանք.

ԻԵ. Մէկ Եւսեբի գաւազանք, մագաղաթ ձեռագիր:

ԻԶ. Մէկ Լուծմունք իմաստասիրաց Պերիմեն (իմա՝ Պերի արմենիաս)

ԻԷ. Մէկ մեծ Քարոզգիրք, լաւ.

ԻԸ. Մէկ այլ փոքր նաւաւ[ը] և Ֆռանկի թուխտսն.

ԻԹ. Մէկ Հարցմանց:

224

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՀԵԳԱՄԱՏԵՆԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԱՐԵՒԵԼՑԻՈՅ

Ծրեան 1094

400 Բ Արիստղոմիմ գրէնքն, որ կայ՝ այս է. Բ. Տաւնապաճառ, Ա. Սաղմոսի մեկնիչ, Ա. Արարածք, Ա. Արարածոց մեկնիչ, Ա. Առակս, Ա. Յեսայի, Ա. Ճառքատիր, Ա. Տետր, Ա. Նեղոս, Բ. Նոհ (°), Բ. Զուխտ սարծուղտ, չարմին, հացգորեն (°):*

225

ԴԱՐՈՉԳԻՐԴ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Ծրեան 3525

Ա

Խմբագրող՝ Յակոբ Արիմեցի

336 Բ Արդ, ես՝ Յակոբ մեղաւոր վարդապետս Արիմեցի, որ ի խաչելութեան քարոզս աշխատասիրեցայ, աղաչեմ զձեզ յիշել ի տէր միով րանիւ:

Բ

Գրիչ՝ Յովաքէս

486 Բ ...Ի թըւիս Հայկազան տօմարի Պ.-երորդի Կ.-երորդի ե է.-երորդի (1418) գրեցաւ և յանկ ելեալ [աւարտեցաւ] տառս աստուածային, և բուրաստանս երկնայ[ի]ն, դրախտ եղեմային, և ծառս կենաց անմահութեան պտղոյն...:

Արդ, աւարտեցաւ սա յերկիրս | | | ,** ընդ հովանեաւ սուրբ 487 Ե Աստուածածնիս | | | քանզի ըստ ասիցն իմաստասիրին, թէ այս պատկեր է՝ առն վեհին Պղատոնի, զոր գովելոյ անգամ ոչ եմ արժանի...:

Արդ, ես՝ [Յովաքէս]՝ մեղօք մեռեալ և բազմավէր ոգի նվաստ վարդապետս շնորհիւ տեառն սկսայ և ողորմութեամբ նորին կատարեցի բազում և յոյժ տառապանօք և խիստ ջանիւ:

Արդ, աղաչեմ զձեզ, որք հանդիպիք սմա ուսմամբ կամ օրինակելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ և ի սրաթռիչ յաղօթս ձեր զՅովաքէս ստացողս և զծնողսն իմ, զհայրն իմ | | | և զմայրն իմ | | | և զքոյրն իմ | | | և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիս և զփոխեցեալսն ի Գրիստոս, և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք նոցա, աղաչեմ զձեզ, և դուք որ յիշէք՝ յիշեալ լիցիք ի Գրիստոսէ:

* Տեղագրում ենք նախորդ հիշատակարան—գրացանկին առընթեր, նկատի ունենալով Բրովանդակութեան ընդհանրութիւնը: Ըստ հնագրական տվյալների գրված է ԺԾ. դարում:

** Ուղղահայաց երեք գծիկներով այստեղ ցույց ենք տալիս հետագա ստացողներին մեկի կողմից միտումնավոր քերված բոլոր այն բառերն ու տողերը, որոնք վերաբերել են ձեռագրի գրչութեան հանգամանքներին:

Դարձեալ, ես առաւել ծուներ կրկնեալ աղաչեմ զսուրբ հանդիպողքդ յիշել ի սուրբ յաղօթս ձեր զհոգեւոր հայրն իմ և զբազում երախտաւորն | | , զի նա պատճառ մեզ այսմ ամենայն բարութեան, զոր աղաչեմ յիշատակել յաղաւթս ձեր | | , զոր տացէ նմա տէր աստուած մեր փոխարէն զարքայութիւնն երկնից...:

Դարձեալ յիշեցէք յաղօթս ձեր [զՅակոբ վարդապետ Արիմեցի]*, որ եկն ի հռոմայեան և բազում աշխատութեամբ | | ** զայս ՃՀԷ. (177) քարոզս և է ինչ, զի ինքն շարադրեաց ի շնորհաց սուրբ հոգոյն, զոր տացէ նմա տէր աստուած մեր զփոխարէն վաստակոց իւրոց: Այլ և | | | եղբայր մեր, որ աշխատութեամբ սպասաւորեաց մեզ: Այլ և | | | , որ հոգաբարձու եղև մեզ, հատուցէ նոցա տէր աստուած մեր ըստ վաստակոց նոցա զարքայութիւնն իւր: Եւ դուք խոշորութեան գրոյս անմեղադիր լերուք, զի օրինակն յայլ աշխարհ կերթայր, և զիս փութացուցանէին:

226

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 2137

ա

Խմբագրող՝ Յակոբ Արիմեցի

123 ր Զմեղուցեալ Յակոբ վարդապետս Արիմեցի, որ զքարոզս շարադրեցի ի շնորհաց հոգւոյն յիշեցէք ի տէր Քրիստոս, աղաչեմ:

բ

Գրիչ՝ Իգնատիոս

102 ր Յորոց փրկեսցէ զմեզ Քրիստոս աստուած բարեխօսութեամբ սուրբ աստուածածնին՝ մանաւանդ ստացողի սորա Յովսէփ վարդապետի, և զԺօղի Իգնատիոս սուտ կրօնաւորի, և շարադրողի Յակոբ վարդապետի Արիմեցւոյ, և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:

գ

234 ա Զստացող լուսազարդ կտակիս զՅովսէփ վարդապետն, և զհարազատ եղբարքն՝ զՆիկողայոս քահանայն և զՅովաննէս, և զքուերքն իւր Մարթա և զՄրաթ, և զամենայն արեան մերձաւորս իւր յիշեցէք առ բարին աստուած:

դ

5 ր Զաստուածարեալ և զխաչընդուս կրօնաւորն զԱնդրէաս աղաչեմ յիշել ի տէր, որ փոքր մի աւգնական եղև մեզ ի գլխագրելն և համարագրելն, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

* Նույնպէս քերված է, սակայն երկուս և ուշագիւր քննութիւնից հետո հնարավոր եղավ վերանշել:

** Քերված է 1,5 տող:

ԱՌԱԿՔ ՎԱՐԳԱՆԱՅ ԱՅԳԵԿՑԻՈՅ ԵՒ ԱՅԼ ԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Երևան 801

Գրիչ՝ Տաւնաղան
Վայր՝ Խոթին անաղատ

ա

201 ր . . . Գրեցաւ գիրս այս ի Խոթին անաղատիս՝ ի հռչակաւոր և ի սուրբ ուխտիս, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետիս և կենսաբեր սուրբ Նշանիս, ձեռամբ յոգնամեղ Տաւնաղան մեղապարտիս:

Արդ, յերես անգեալ աղաչեմ զամենեան, որք ընթեռնուք յիշեցէք զմեղապարտ ծերուկս, ամենայն մերձաւորաւք և ամենայն զարմիւք՝ կենդանեաւք և ննջեցելեաւք, և զմեր տէր Կիրազոս եպիսկոպոս, և զմիարանքս ամենայն, ի խնդրոյ դեռաբոյս կրաւնաւորիս՝ զՍիմէոնս՝ ծնողիւք և ամենայն զարմիւք...

Գրեցաւ ի թվին ՊԿԷ. (1418):

Արդ, աղաչեմ կրկին զամենեան, որ զայս գիրս ընթերցի՝ գրոյս մեղադիր ոչ լիցի, և որ յիշէ զմեզ ի բարին՝ նոյն և ինքն յիշեսցի: Եւ որ զայս գրկունքս ընդ ձեռամբ ունիցի, աղաչեմ, զի հանապազ ընթերցի, այնչափ տարոյ իւր մեղքն և իւր ծնողացն և ամէն զարմիցն թողցի, նոյնպէս և լսողն այսմ տառի, և տէրն ամենեցուն մեզ և ձեզ ողորմեսցի, ամէն, և որ զամէնն ասէ, ամէն:

Հետ. ստացող՝ Զուլանա՞ն

բ

Արդ, աղաչեմ կրկին զամենեան, որք հանդիպիք այսմ տառիս յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զստացող տառիս | | *
202 ր Զուլանաղիս, և | | | ան, և զաւա[կս նորա՝ զհանգուց] || եալսն ի Քրիստոս, և զամենայն արեան մերձաւորս իւր՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս, որ ստացան զսայ ի հալալ արդեանց իւրեանց, յիշատակ իւր և ծնողաց իւրեանց, ՃՁ. (180) գրամ, և ետուն ի Վաւիքա, ի ձեռն Աղազար էրիցուն, որ քանի ի հաւն կենայ՝ կարդայ, ու եփ երթայ՝ ի հետն տանի, և մի իշխեսցէ զսայ ծախել կամ գրաւկան դնել, այլ հանապազ ընթեռնուր: Եւ որ զայս գիրքս ընդ ձեռամբ ունիցի, աղաչեմ, զի հանապազ ընթերցի, և յիշել զմեզ ի բարի: Ընդ նմին յիշեցէք զՀայրապետ քահանայն, որ յորդորեաց զԶուլանաղի, որ ետ զգիրքս ի Ղազար էրէցն, Ժ. (10) գր[ամ] ես տուի, ու ՃՁ. (180) Զուլա[նաղի] | | | ողորմեսցի առհ[ասարակ] | | | ն, ամէն: **

* 202-րդ թերթը ներքեւից պատուած է, վերջին երեք աղերի կետից ա՛վելին չի պահպանվել:

** Սույն հիշատակարանի գրութեան տարեթիվը հայտնի չէ, ըստ հնագրական տեղեկանքի գրված պետք է լինի ԺՆ. գարուն, ձեռագրի գրութեանից (1418 թ.) ոչ շատ հետո:

Գրիգ' Յակոբ

վայր՝ Խառաքատայ վանք

486 ք

...Արդ, ի յամի ծննդեան փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի հազարերորդի չորսհարիւր և քսաներորդի և ի թուականիս Հայկազեան տոհմիս տուժարիս ըստ հոլովման ամաց ՊԿԷ. (1418), գրեցաւ գիրքս քարոզութեան յերկուց հատորաց մեծ վարժապետին քաջ հռետորի և անյաղթ փիլիսոփային, արթուն անուն դերապատիւ սուրբ րաբունապետի Գրիգորի՝ աշակերտի Յովնանու Որոտնեցւոյ, ի կարգէ աստուածաբան վարդապետաց՝ երանելոյն Գրիգորի աստուածաբանի, Կիւրդի և Աթանասի՝ միաբանութիւն դաւանողաց զբանն աստուած միացեալ ի մարմնի, որոց յիշատակն աւրհնութեամբ եղիցի, և աղօթք սոցա ի վերայ ամենայն աշխարհի, ձեռամբ անարհեստ և անիմաստ, մեղսամած, մատնադեղև սխալագիր գրչի Յակոբի՝ անարժան, ծոյլ և մեղսասէր կրտսնաւորի, ի յիշատակ և ի վայելումն աստուածապարփակ հոգիւնկալ և երանաշնորհ քաջ րաբունապետին և տիեզերալոյս վարդապետին Կարապետի, ի վայելումն անձին և ի յիշատակ բարի ծնողաց իւրոց և ամենայն արեան մերձաւորացն...: Այլ և զաստուածամերձ և զաստուածարեալ զհոգեոր հայրն իւր զտէր Զաքէոս եպիսկոպոսն, որ բազում ջանիւ և աշխատութեամբ աշխատել է ի յուսուցանել և ի յառաջնորդելն սուրբ ուխտիս, զոր և տէր աստուած գասաւորեսցէ զհոգի նորին ընդ սուրբ հայրապետացն Գրիգորի, Ներսէսի և այլ սուրբ հայրապետացն, ամէն:

487 ք

Քարձեալ, աղաչեմ զամենեանս սիրոյն Քրիստոսի, որք հանդիպիք այսմ հոգիարուխ պատգամացս, յիշել լ առաջի անմահ գառինն Յիսուսի Քրիստոսի զաստուածաբան վարդապետն զԿարապետ, որ մեծաւ տաժանմամբ և եռափափաք սիրով ետ գրել զտենչալիս ոգւոյ և զգերահաշ իմաստութիւն և զոգէշահ լուսաւոր վարդապետութիւն մեծ հռետորին Գրիգորի, զոր և պաղատիմք առ բարերարն աստուած պահել զսա անփորձ և անբասիր մինչ ի խորին ծերութիւնն, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սա ի յերկիրս Քաջրեքունի, ի սուրբ ուխտս Խառաքատայ, ի հրեշտակաբնակ կայարանս սրբոց վարդապետաց և ճգնաւորացն առաջնոց, ի դրունս տիրամօր Աստուածածնիս, և սուրբ Ստեփանոսի, և սուրբ Աբգսի, հրամանաւ գիտնական և արդիւնական հռետորի Կարապետ վարդապետի, ծնունդ և ի սնունդ մաքրափայլ որդւոց մօր մերոյ Արոմի, ի յիշատակ իւր և իւրոցն ամենայնի՝ հարազատ եղբարցն խաչաչարչար մշակին և կենդանի նահատակին Յովնան սրբասէր կրօնաւորի՝ առաջնորդի սուրբ ուխտիս, զի չէ պակաս յառաջին սուրբ հարանցն, զոր և տէր աստուած պահեսցէ զսա ի կամս իւր և յետ աստեացս ընդ սուրբ հարանցն գասեսցէ և պսակե[սցէ] | | զԱզիզբէկ և զգաւակոս [իւր], ամէն:

Այլ և զմարմնաւոր ծնողսն՝ զՄարգարէն, և զմայրն, և զհոգեոր.

հայրն աէր Զաքէոս եպիսկոպոս՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս, և զքւեր-
որդին՝ զտէր Սաեփանոս նորընծայ եպիսկոպոս սուրբ ուխտիս, և
զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն,
լսել տայ զերանաւէտ ձայնն, որ ասէ՝ Եկայք աւրհնեալք հօր իմոյ,
ժառանգեցէք պատրաստեալ ձեզ զարքայութիւնն, ամէն:

Դարձեալ աղաչեմ զամենեւեան, որք օգտիք ի սմանէ յիշեցէք
յերկնարացիկ և յաստուածամերձ յաղօթս ձեր զիս՝ զանիմաստ և
զսխալ գրիչս զՅակոբ, որ գրել սորա ի հարկէ և ի սիրոյ եղև և ոչ
մակացութիւն արուեստից: Եւ հայցեմք յամենայնէ ներուստի գտա-
նել սխալանաց, որ աստ գտանի, քանզի կար մեր այս էր:

Զի թէ օգուտ ումեք լիցի՝ շնորհակալութիւն հոգւոյն շնորհաց
եղիցի՝ և կաթիլ աղօթից ձերոց ցօղեսցէ ի տապան իմ գերեզմանի
և սուրբ հոգեւոր հօրս իմոյ Վարապետ վարդապետի, որ տեսականաւն
և գործնականաւն զարդարեալ է: Որ օգնական եղև մեզ յօժար կամօք
487 ր և անկեղծ սիրով կերակ ը[հաց զմեզ քա]ջալերելով, և ամենայն
պիտոյիւք, զոր հատուցէ սորա միոյն հարիւրապատիկ, հազարապա-
տիկ և բիւրապատիկ, կրկին կենաւք, ամէն: Այլ և յետ Քրիստոսի
երախտաւոր հոգեւոր հայրն իմ զմեծ վարդապետն Գրիգոր, որ զսա-
կաւ գիրս ուսոյց մեզ, նաև զուսուցիչն և զմարմնաւոր երախտիքն
զոր ունին ի վերայ մեզ՝ զստուածապարփակ հոգին զԹումայ վար-
դապետն, որ զօրինակն շնորհաց և յաջողեաց, և զՄաթէոս կրօ-
նաւորն, որ բազում երախտիք կա ի վերայ մեզ: Այլ և զաստուածա-
րեալ կրօնաւորքն՝ հարազատ եղբարքն, որ զպակասութիւն սորա
լցին օրինակ շնորհելով, և զՄկրտիչքն, որ սակաւ ինչ աշխատեցան
ի պակասութիւն սորին: Եւ դարձեալ, աղաչեմք զամենեւեան, որք
օգտիք ի սմանէ ուսանելով, և կամ օրինակելով, և կամ այլ ինչ իւրիք,
յիշեսցիք ի բարին Քրիստոս զվերոյասացեալքն՝ զՎարապետ վարդա-
պետ, և զեղբարքն իւր, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն, և զայ-
նոսիկ, որ ի սուրբ գիրքս երախտիք և աշխատանք ունին՝ մեղաց
թողութիւն խնդրեցէք և լի սրտիւ և առատ բերանով աստուած-ողոր-
մի ասացէք, և աստուած ձեզ ողորմի և ձեր ննջեցելոցն, ամէն:

229

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիղդ. նոտ. 54—55, Բերկրի՝ ի վանս Տէր Յուսկան որդւոյն (Արգելան)

Գրիչ՝ Յակոբ

վայր՝ Բերկրի

...Արդ, գրեցաւ քարոզութիւն սուրբ աւետարանիս Քրիստոսի
աստուծոյ մերոյ... ի թուականութեան Յաբեթական տոհմիս տու-
մարի ՊԿԷ. (1418)-երորդի, ի լուսազարդ և քրիստոսաբնակ անա-
պատիս տէր Յուսկայ որդւոյ... ի գաւառիս Տարբերուցեաց, որ այժմ
Բերկրի [կոչի], ընդ հովանեաւ սուրբ եկեղեցեացս, սուրբ մօրս լու-
սոյ Տիրամայր աստուածածնի կուսին, և սուրբ Կարապետին, և սուրբ

Յարութեան, ձեռամբ յոգնամեղ գրչի Յակոբ սուտանուն կրօնաւորի, ի խնդրոյ սրբասէր Մկրտիչ քահանայի, որ է կարգեալ ի սպասաւորութիւն ժողովրդեան Քրիստոսի, յիշատակ բարի իւր և ծնողաց իւրոց՝ հօրն Օգրէկին, և մօր իւրոյ Խուքլու-Խաթունին, և ծաղկեալ զաւակաց իւրոց Պետրոսին և Թումային... ի հալալ արդեանց մօրեղբօր իւրոյ և քեռոյն Ստեփաննոսին, և Մարտիրոսին, քրիստոսասէր և բարեպաշտ տանուտէրացն Բերկրոյ...:

[Յիշեցէք] զերջանիկ և զեբնաշնորհ քարոզն կենաց, զարժանին յիշման՝ զերախտաւոր հայրն մեր զՄկրտիչ վարդապետ, զառաջնորդ սուրբ ուխտիս, որ բազում բարութեան մեզ պատճառ եղև, որ և պահեսցէ զսա Քրիստոս աստուած անփորձ և անբասիր կենօք մինչև ի խորին ծերութեան, ամէն:

230

ԳԻՐՔ ԳԱՆՁՈՒՑ ԿԻՒՐՂԻ ԱՂԵՔՍԱՆԳՐԱՑԻՈՑ

Ծրեան 1009

Ստացող՝ Յովանէս
վայր՝ Հերմոնի վանք

231 ր ...Արդ, ես՝ վերջինս և անպիտանս ի ծնունդս եկեղեցոյ Յովանէս պիտակ խնդրող բանի ի յօլով ժամանակս ցանկացող եղէ սուրբ և հոգիւնկալ և աստուածունակ մատենիս լուսաւոր և լուսաւորիչ բանիցս, սուրբ և հռչակաւոր ախոյանին սուրբ և ուղղափառ հաւատոյ՝ առնն աստուծոյ սրբոյն Կիւրղի: Եւ ետու գրել զգանձաւանս աստուածային միեղէն եղբարց աշակերտեալ անձանց, որպէս զի և գրեսցին նոքա ի գիրն կենաց անջնջելի դրոշմամբ: Այլ և ես՝ տկար անձամբ զպակասն լցի յետոյ՝ ի կազմած ժամանակս: Արդ, որք հանդիպիք ի սմա ընթերցմամբ կամ օրինակելով՝ յիշէք ի մեղսաքաւիչ և ի սրբարար յաղօթս ձեր Յովանէս մեղսաներկ անձն, ասելով թէ՝ տէր աստուած Յիսուս Քրիստոս, ողորմի մեղաւոր և բազմավէր Յովանէս սուտանուն վարդապետին, և աստուած զյիշողք յիշէ յիւր յարքայութիւնն, ամէն:

Գրեցաւ ի վանքս Հերմոնի, ընդ հովանեաւ սուրբ Լուսաւորչիս, ի թվո. ՊԿԷ. (1418), ի փառս և ի գովեստ սուրբ երրորդութեանն և միոյ աստուածութեանն՝ տւրհնելոյն յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

| . | | | . | . | | | : : | : | : | . | | | | -
 | . | | | : | . | | | : | : | | | : : | | | | : :
 | . | | | : | | | : | | | : *

* Կետագծային ծածկազրով կարգացվում է ՇԱՏԱՔԵԼ ծառայ աստ[ծ]ու, ամէնք:

231

Յ Ա Յ Մ Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փիւրդ. Նօտ. 55—56, Վան

Գրիչ՝ Մկրտիչ

վայր՝ Բաղիշոյ գաւառ, Պոռ գիւղ
 | | | Հստ որում և սրբազան և մաքրամիտ կրօնաւորն Մար-
 տիրոսն՝ խնդիր եղեալ եռափափագ սրտիւ և ստացաւ զկարմրեանդ
 և զլուսաբորբոք կտակս... ի վայելումն անձին իւրոյ... յիշատակ
 բարի ծնողաց իւրոց՝ Աբրահամուն և Քամալին, և եղբարց իւրոց Կի-
 րակոսին և Մկրտչին...։ Եւ ես... մեղսամած և տարտամ ոգի Մկրտիչ
 գրիչս, որ կոչիմ սարկաւագ, բայց բացասութեամբ և ոչ ստորասու-
 թեամբ, զի գործով ե խորհրդով ևս վատթարագոյն գտանիմ քան
 զամենայն ոք ի ռամկաց, և զարտուղի մարմնական գնացիւքս, քան-
 զի շնչմունք զանազան տապախառն փորձութեանց շուրջ զմեօք մա-
 ծեալ կայ, և ախտք անհնարինք և հեշտութիւն ձգիչ, կարիք ի ձե-
 ոին, և անմտութիւն մերձ, ծուլութիւն խաւարեցուցիչ և անարիու-
 թիւն պատեալ զինեւ։ Արդ, թէ սխալանաց հանդիպիք՝ վասն այսր
 ամենայնի անմեղադիր լերուք...։

Ի մեծ տարակուսանս կայի վասն գառնութեան ժամանակիս և
 աւերման աշխարհիս. այլ զազգիս մերոյ զտառապանս ի վարէ ընդ
 գրով արկանել. քանզի ի բազմանալ մեղաց մերոց փակեցաւ դուռն
 ողորմութեան աստուծոյ, և պատուհանք բարկութեան բացան և ի
 մերում ժամանակիս...։

Գրեցաւ սա ի գաւառն Բաղիշոյ, ի գեաւղս որ կոչի Պոռ, ընդ
 հովանեալ մեծաշնորհ և տիեզերահամբաւ սուրբ և գերապատիւ առա-
 քելոյն Անտնիայի և սուրբ Գէորգայ, ի կաթողիկոսութեան մեր
 աթոռոյն տէր Պօղոսի, յամի ՊԿԷ. (1418) Հայոց թուականիս, բայց
 եղև կատարումն գրոյս արաց ամսոյ ԻԱ. (21), յաւուրն հինգշաբթի։

232

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 5178

Գրիչ՝ Նիկողայոս

վայր՝ Վարազ

...Արդ, եղև պատճառ մակագրութեան սորա վասն չորից։
 Նախ, զի ես՝ Նիկողայոս, անկիրթ գոլով ուսման և կարգաւոյ, վասն
 ճանգարման ժամանակիս և ծուլութեան իմոյ, զսայ իբրև զվարժա-
 րան և լցուցիչ թերութեան իմոյ գծագրեցի։ Երկրորդ, զի յայսմ
 309 Ժամանակիս վարժայպետն մեր Գրիգորիոս կրկին նորոգ լ եաց զեկե-
 ղեցիս Հայոց բազում գրեանս առնելով և զխոր և զխրթին բանս
 գրոց ի յայտ ածելով։ Եւ ես՝ սուտանուն աշակերտ և յետին, որ և
 յետնեալ գտայ քան զամենայն, վասն զի լուս[աւ]որ հոգի վարդա-
 պետն իմ Վարդան յաստուած փոխեցաւ, և ես տաբակուսեալ մնացի
 ժամանակ ինչ թափառական, շրջեցա ի բազում տեղիս, և ոչ ուսայ
 զգիրս վասն ծուլութեան իմոյ. Ապայ յետոյ ցանգացայ սմայ և ի

չատեն զսակաւն, ի մեծէն զփոքրն գրեցի, զի յիշատակ նորին ան-
ջինջ եղիցի յեկեղեցի: Երրորդ, և ես՝ անարժան[ս], ոչ ունելով ինձ
յիշատակ բարի յեկեղեցի, որպէս բազումք զբազում ինչս ստանան
ի վերինն Սիոն, ես զսա ստացա ինձ յիշատակ, զի որպէս զնքաբա-
կիտ այրի կնոջն ընգալ, և զսայ ընգալցի բազմապարգ[և]ն տէր:
Չորրորդ, զի զամենայն տնաւրինական տաւն փրկչին և զիւրաքան-
չիւր սրբոցն սովաւ կատարելով պայծառ տաւնախմբութեամբ, զի և
ինձ լիցի մասն կաթիլ մի շնորհի յառատոյձիւր պարգևի բարեբարի
փրկչին իմոյ Յիսուսի, և համաւրէն սրբոց նորին բարէխաւսի, և ի
ձերդ աղերսի, որք փայլիք միշտ յեկեղեցի:

Արդ, գրեցաւ լուսաւոր և հոգեկեցոյց վարդապետութիւնս մեծ
հեռետորին և արի և քաջ ախոյանին ընդդէմ ամենայն հերձուածո-
ղաց և չարափառացն գնդին սատանայի ի գերայնոյակ և յերկնայ-
հանգէտ և աստուածաբնակ ուխտս Վարազ, ընդ հովան[ե]աւ սուրբ
և աստուածահրաշ Նշանիս, և սուրբ մաւրս լուսոյ Աստուածածնիս,
և այլ բազում եկեղեցեացս որ աստ կան կառուցեալ, ձեռամբ բազ-
մամեղ և՝ անարժան գրչի՝ Նիկողայոսի պիտականուն աշակերտի, ի
թիվս Հայոց ՊԿԷ. (1418), ի յառաջնորդութեան սորա աստուածա-
բան և քաջ բարունապետիս մերոյ Մարգարայ վարդապետիս: Արդ,
399 ր յերես անգեալ մոխրամած գիմօք || աղաչեմ զձեր սրբութիւնդ, ով
մանգունք սուրբ եկեղեցոյ որք հանդիպիք՝ այսմ տառի, յիշեցէք
յերկնաթռիչ յաղաւթս ձեր զՆիկողայոս քահանայ՝ անարժան յիշման,
նայ և զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ զՄարտիրոս, և զմայրն իմ զԳոնհար՝
զհանգուցեալսն առ Քրիստոս, և զեղբարսն իմ զՀայրապետն և զՆա-
խապետն, և զեղբաւորդին իմ՝ զդեռաբոյս ծաղիկն եկեղեցոյ զՍաե-
փառնոս կրօնօրոն, և զքոյրն իմ զՀռիփսիմէ, և զհանգուցեալ եղբայրն
իմ առ Քրիստոս՝ զՏիրապետւրն, և զամենայն արեան մերձօրոսն իմ....*

233

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5512

Գրիչ՝ Թումայ
վայր՝ Աղթամար

297 ա ... Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի կղզիս Աղթամար, ընդ
հովանեաւ սուրբ Խաչիս և սուրբ Նշանի, ի հայրապետութեան տէր
Դաւթի, և ի թուին Հայոց ՊԿԷ. (1418), ձեռամբ մեղապարտ և անար-
ժան Թումայի անիմաստ և ախմար գրչի, և անընդունակ գոլով յար-
ւեստ գրչութեան, և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ

* Յա էջի վրա Գեղարդավանքի մի վանական թողել է մի քանի ուղագրով պատ-
մական զեպքերի մասին համառոտ զբանցումներ, զբանք են՝ լԹՎ. ՌձԻԸ. (1679) մայիս
ամսոյ աւրն Գ, չորեք[շաբթի] շաբթ եղև Երևան:

Սուրբ Գեղարդայ եկեղեցոյ շինումն թվ. ՌձԽԵ. (1696):

Սահպան[ոս] կաթուղ[ի]կոսի մեռանելն թվ. ՌձԽԷ. (1698):

Թվ. ՌձԽԸ. (1699) ճաղացն սելաւ եկաւ տաբաւ, գեղս | |

Թվ. ՌձԽԸ. (1699) դարպասին ձեռն տըւինք, սայկայն կատարած[ն] աստուծոյ է
գիտելիք:

կարի մերում, զոր պարզեհաց մեզ մարդասէր հոգին՝ բազում աշխատանաւք գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք, ի ստոյգ և յրնտիր աւրինակէ՝ կենաւք տառապանաւք և բազում պանդխտութեամբ:

Արդ, որք ճաշակէք յառտուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս, որք պատահիք սմա տեսութեամբ կամ ընթերցմամբ, յիշեսջիք յաղաւթս ձեր զյառաջ յիշեցեալ ստացող սորա զհաշտաւոր, 297 ք և զծնողքն իւր զԹումայ և զԹամար, և զհաւրեղբայրն զԵղիայ, և զազգն ամենայն յիշեցէք և աստուած-ողորմի ասացէք, Ընդ նոսին և զանպիտան Թումայ գրիչ, և զմեր ծնաւդքն՝ զԿարապետ քահանայ և զԴուռմէլիք, և զուսուցիչն մեր և զեղբայրն՝ զԴանիէլ քահանայ, որ ծաղկեաց և կազմեաց զսուրբ աւետարանս, և զհաբսն մեր զՇամսա-հաթուն, և զքոյրքն մեր, և զտղայքս՝ զՋաքարայ և զԿարապետ, և զՎարդան կրաւնաւոր, որ աշխատեցաւ ի կոկել թղթիս, և զամենայն ազգականքն մեր՝ զկենդանիք և զհանգուցեալք: Եւ որք զմեզ յիշէք սրտի մտաւք և դուք յիշեալ լիջիք յառատ յողորմութեանն աստուծոյ, որ է աւերհեալ յաւիտեանս, ամէն:

Ես՝ հաշտաւորս, ստացայ զսուրբ աւետարանս ի հալալ արդեանց իմոց, և ետու զսայ ի վայելուծն Աստու քահանային, յիշատակ ինձ և ծնաւդաց իմոց...:

298 ա Արդ, աղաչեմ զհանդիպեալքդ սմա տեսութեամբ կամ կարգալով, յիշեցէք զմիջնորդ սուրբ աւետարանիս զխոջայ Աստու, և զծնաւդքն՝ զԱնդրէաս և զհաթուն-Մէլիք, և զկենակիցն զԴուրջի-հաթուն, և Բրիստոս աստուած ամենեցուն առասարակ ողորմեսցի, և թողութիւն մեղաց շնորհեսցէ, և երկնից սուրբ արքայութեանն արժանի արասցէ, և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

234

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե. Լալայան, Զաւախք, Ազգ. Հնդ. 1897, Բ., էջ 286

Գրիչ՝ Թումայ
վայր՝ Աղթամար

[Ընդօրինակեալ] Թումայ մեղուցեալ գրչի մեղսամած մատամբ ի յաստուածաբնակ և յանառիկ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս և աստուածամուխ սուրբ Գեղարդեան, ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի, Հայոց ի ՊԿԷ. (1418):

235

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4931

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Վան

ա

290 ք ... Արդ, այսմ աստուածեղէն և փարթամ գանձիս և լուսափայլ

մարգարտիս ցանկացաւ աստուածասէր և բարեպաշտ տանուէրն Ղազար, և ետ գրել զսա յիշատակ իւր և բարի ծնողացն իւր, հաւրն՝ Շամօին, և մաւրն Մարեմայ, և եղբարցն Մովսէսի, և Խաչկայ, և Մանուկի, և քուրսն Սուրաթի, և կենակցին Գուհարի, և որդոյն Պետրոսի, որ տարածամ վոխեցաւ ի Դրիստոս և սուգ անմխիթար եթող ծնողացն, և ամենայն արեան մերձաւորացն իւրոց...

291 ր Արդ, յանկ ելեալ կատարեցաւ սուրբ աւետարանս ... ի քաղաքիս Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ տաքելոցս Պետրոսի և Պաւլոսի, և սուրբ հայրապետին Ստեփանայ, և սուրբ Տիրամաւր Աստուածածնին, և սուրբ զաւրավարացն Վարդանեանց:

Եւ ես՝ թափորս ի բարեաց գործոց, մեղանչականս յանմեղաց, անչիշելիս ի գրչաց, անկարգս ի կարգաւորաց՝ Կարապետ անարժան քահանայ, որ զանունս ունիմ և զգործս ոչ, ընդ հովանեաւ սրբոցս կատարեցի զսուրբ աւետարանս, մեղսամած մատամբս յաւրինեցի, միթէ քաւի մեղս ի մարմնի:

Ի թուական հայկազեան տաւմարիս ՊԿԷ. (1418), ի հայրապետութեանն տեառն Պաւլոսի և յաշխտրհակալութեանն Ղարայ-Ուսուֆի...:

... Այլ յերես անկեալ ես առաւել աղաչեմք զձեզ, յիշեցէք ի 292 ա Դրիստոս և ի սուրբ յազաւթս ձեր զիս՝ զանարժան գծողս և Կարապետ սուտանուն քահանայ, և զծնողքն իմ՝ զհայրն իմ զՍտեփաննոս քահանայ, և զմայրն իմ զՄինայ, և զհաւրեղրայրն իմ զՄովսէս, և զեղրարքն իմ զՅովաննէս քահանայ և զՄելքիսէթ՝ զհոգեւորացիքն ի Դրիստոս, և զՅակոբ քահանայ, և զՅովաննէս քահանայ՝ զերախտաւորքն մեր, և բոլոր սրտիւ և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք, և ինքն՝ Դրիստոս աստուած, որ առատն է ի տուրս բարեաց, ձեզ և մեզ առհասարակ ողորմեսցի և լսել տացէ զբարբառն, որ ասէ, թէ Եկայք աւրինեալք հաւր իմոյ, ժառանգեցէք պատրաստեալ ձեզ զարքայութիւնն, ամէն:

Բ

14 ա Ջրազմամեղ ոգի զԿարապետ սուտանուն քահանայ յիշեցէք, որ գրեցի և ծաղկեցի զսուրբ աւետարանս, և անարհեստութեանս անմեղադիր լերուք, քանզի այս առաջին ծաղիկ էր, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

236

Մ Ա Շ Տ Ո Ց

Վիեն. 108, Տաշ. ծուց. էջ 383—384

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Վան

188 ա ... Զոր տեսեալ զայսպիսի գանձս աստուածասէր եւ բարեպաշտ տանուէրն Յովաննէս, եւ ցանկացաւ այսմ լուսափայլ մարգարտիս,

եւ ստացաւ զսա յարդար վաստակոց իւրոց, յիշատակ իւրն, եւ ծնողաց իւրոց՝ հաւրն Անդրիանոսի, եւ մաւրն Խոնդի, եւ որդւոյն Ստեփաննոսի, եւ դստերն Ազիզի, եւ կենակցին Շնովհորի, եւ այլ տղայոցն, եւ եղ զսա անջինջ յիշատակ ի դուռն սուրբ Աստուածածնին՝ ի գիւղն Յատականց. եւ ի յայսմ ամի շինեցաւ եկեղեցիս, որ գիրքս գրեցաւ...: Եւ արդ. գրեցաւ սա ի քաղաքս որ կոչի Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ տոաքելոցս Պետրոսի և Պաւղոսի, ձեռամբ անարժան քահանայի Կարապետի, ի հայրապետութեան տեառն Պօղոսի, եւ ի թվականիս Հայոց ՊԿԷ. (1418):

Արդ, դուք հան[դիպողք | | |

237

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Փերդ. Նօմ. 54, Վան

Գրիչ՝ Կարապետ

վայր՝ Մոկաց Երկիր, [Փութկոյ] սուրբ Գէորգ

... Գրեցաւ սուրբ տառս աստուածային ի թուականիս Հայոց ՊԿԷ. (1418), ձեռամբ պարտաւոր գրչի՝ սուտանուն Կարապետ արեղայի, յարքունական յերկիրս Մոկաց, ի յանապատիս սուրբ Գէորգ, և առաջնորդիս մերոյ, որ անուն տէր Ստեփաննոս յորջորջած, ի խնդրոյ Մարգարէ պատուական քահանայի, որ մականուն Յակոբ Ասորի կոչի...:

238

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 4151

ա

Գրիչ՝ Աստուածատուր

վայր՝ Ռշտունիք, Ս. Վարդանի անապատ

... Զոր տեսեալ զայսպիսի գանձս աստուածային և պայծառ լուսով զարդարեալ... քրիստոսասէր տանուտէրն Ստեփաննոս, և ջերմեռանգ սիրողն որ առ աստուած և մեծաւ փափագմամբ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց... և ետ զսա ընձայ և նըւէր ի սուրբ եկեղեցին, որ է շինեալ յանուն սրբոյն Ստեփաննոսի նախազկային, ի մայրաքաղաքիս Ոստան, յիշատակ բարի հոգւոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց՝ Քրիստոսատրին և Փաշամէլէքին, և եղբարն իւրոյ՝ տարածամ հանգուցելոյն առ աստուած ի հասակ երիտասարդական՝ Աստուածատրուն, և հօրեղբարն իւրեանց Աւաք-Պարոնին, և կենակցին Ստեփաննոսին՝ ստացողի տառիս Բուղանին, և զաւակացն իւրեանց Քրիստոսատրին, և Աւետիսին, և Մելքիսէթ սարկաւագին, և պարոն Ազրզին՝ հանգուցելոյն ի Քրիստոս, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն իւրոց՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն, և որոց տէր կամեսցի:

Եւ արդ, ես՝ անպտուղս ի բարեաց, մեղաւորս յարդարոց և ան-
 373 ա կատարս ի կա ը տարելոց... Աստուածատուր սոսկանուն արեղայս...
 կատարեցի զսուրբ գիրքս զայս ի գառն ե ի նեղութեան ժամանա-
 կիս, ի թուականութեան հայկազեան տումարիս 945. (1418), և ի
 հայրապետութեան տեսոն Դաւթի, ի յերկիրս Ընքշտունեաց, ի սուրբ
 ե ի հռչակաւոր անապատս, որ կոչի սուրբ Վարդան, որ է հանդէպ
 Գաւաշից, ի դուռն սուրբ Աստուածածնիս և ի սրբոյ Վարդանայ զաւ-
 րավարիս, ի զանութեանն պարոն Յուսուֆին, ե ի բոնակալութեան
 375 բ մերոյս նահատիկի ը Ամիր-էզզին և որդոյն իւրոյ Մելիք-Մանմադին,
 որոց աւգնական և պահապան լիցի նոցա տէր աստուած, վասն զի
 յոյժ խնամածութեանն ազգիս Հայոց...:

375 ա ... Դարձեալ, յերես անկեալ աղաչեմ զսրբութիւնդ ձեր ես՝ մե-
 ղուցեալ և անարժան ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ Աստուածատուր
 սոսկանուն արեղայս՝ ծրագրող սորա, ով պատուական հարք իմ և
 եղբարք, ընթերցողք ե լսողք այսմ կտակի... յիշեցէք ի սուրբ և
 յերկնաթուիչ յաղաթս ձեր և զիմ անարժանութիւնս, մանաւանդ
 զերջանիկ և զքրտնաջան մշակն եկեղեցոյ՝ զցանկալին հրեշտակաց և
 մարդկան, զգովելին յամենայն բերանոյ, զհնազանդ և զաստուածա-
 սէր հոգին, զսուրբ և զընտրեալ բարունին իմ զՅակոբ վարդապետն՝
 376 բ զուսուցիչն իմ, ու որ է հոգի թեթև ի թանձր մարմնի, մշակ Բրիս-
 տոսի առանց ամաթոյ, զարգարեալ ամենայն հոգեկան և մարմնա-
 կան առաքինութեամբ, որ է հայր իմ ըստ հոգոյ և քեռի ըստ մարմ-
 նոյ, որ ըստ քաղցր բարեմտութեանն իւրում էառ զիս և սնոյց և
 ուսոյց ինձ զամենայն կարգ և զբարեմտութիւն, զոր ոչ առնեմ բնաւ՝
 զՍաղմոս, զՇաբաղան, զգիր, զծաղիկ, զոսկել և զկազմել, և այլ բա-
 զում բարութիւն՝ հոգեկան ե մարմնական առատապէս ընձեռեաց ինձ,
 և ես ոչինչ ունիմ նմա փոխարէն հատուցանելոյ՝ վասնորոյ հայցեմ
 ի ձէնջ պաղատանաւք, ով պատուական հարք իմ ե եղբարք, խնդրե-
 ցէք յաստուծոյ, զի բազմաթամանակեա և յերկար ամաւք պահեսցէ
 զսա աստուած ի պարծանս ինձ և ամենայն աշխարհի, և յետ աս-
 376 ա տեաց ելանելոյ ընդ սրբոց վարդապետացն դա ը սակցեսցէ զնա և
 պսակեսցէ ընդ Ոսկիաբանին, և Աստուածաբանին, և նմանեաց նոցին,
 և զծնաւդսն իւր զԱւտով և զԼըբէլ, և զեղբայրն իւր զՅովաննէս արժանի
 արասցէ Բրիստոս ողորմութեան իւրոյ, ամէն:

Այլ և ըստ մարմնոյ ծնաւդացն իմոց աղաչեմ զձեզ աստուած-
 ողորմի ասել՝ հաւրն իմոյ Ատովի, և մաւրն իմոյ Շաքար-Խաթունի,
 և եղբարցն իմոց Թումաբէկի և Յովաննիսի, և քրեւերցն իմոց հանգու-
 ցելոցն ի Բրիստոս Շահրմանի և Գուլիշայի, և մեծ մամուն իմոյ
 Գաւհարի, և հաւրքրեւերն իմոյ Թավրէզ-Մէլիքի, և որդւոց նոցին էվա-
 տին ե Մուրատին և Ստեփանոսին, և մօրքրեւերն իմոյ Գաւհար-Մէլիքին,
 և որդւոյն իւրոյ պարսն Ումէկին, և այլ ամենայն արեան մերձաւո-
 րացն իմոց՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն, և որոց ինքն կամեսցի
 ողորմեսցի Բրիստոս, ամէն:

376 բ Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի Բրիստոս զՈստան քաղաքի քահա-

նայքս, որք սպասաւորք են սրբոյն Ստեփաննոսի նախավկային և վայելողք և ընթերցողք այսմ տառի՝ զտէր Թումա և զտէր Յովաննէս. փիլիսոփայքն, զՍտեփանոս քահանայն և զորդին իւր զՅովաննէս, զՋաքարա և զՄկրտիչ, զՅովաննէս և զերիս Ստեփանոսեանքն, զՎարդան և զԹումա և զՅովաննիսեանքն, և զծնաւդսն նոցին ամենեցուն, առհասարակ...:

Բ

Ստացող՝ Ստեփանոս

Եւ արդ, ես՝ մեղուցեալ ծառայս աստուծոյ Ստեփանոս, ստացա զսուրբ գիրքս զայս ի հալալ արդեանց իմոց և ետու զսա ընծայ և նըւէր սրբոյն Ստեփաննոսի նախավկային, ի քաղաքիս Ոստան: Եւ 377 « մի ոք իշխեսցէ || հեռացուցանել զսա ի դրանէ սուրբ տաճարիս ծախելով, կամ գրաւելով, կամ գողանալով: Եւ ով ոք յանդըդնի և հեռացուցանէ զսա այսքան պատճառաւքս՝ և ինքն հեռացի յողորմութենէն աստուծոյ և պատիժ պատուհասի կրեսցէ յաստուծոյ ընդ Կայենի և ընդ Յուդայի և ընդ խաչահանուացն, ամէն: Իսկ որք սրտացաւաբար և խնամարկութեամբ սպասաւորեն սուրբ գրոցս՝ գտցեն ողորմութիւն և թողութիւն մեղաց ի Բրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Գ

Կազմող՝ Թումա

377 « Առաջեմ զսրբասէր ընթերցողսդ և զքրիստոսասէր ունկնդիրսդ՝ յիշման արժանի առնել և զիմս անարժանութիւն՝ զբազմամեղ և զոսկանուն աբեղայս Թումա, և զծնաւդսն, որ սակաւ ինչ գծագրեցի ի գիրքս և կազմեցի զսա:»

239

Ճ Ա Շ Ո Ց

Ծրեան 4551

Գրիչ՝ Աստուածատուր

326 « Յիշեցէք ի սուրբ և ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զստացաւդ սուրբ գրոցս զԱրևշահն, և զծնաւդսն իւր զՄելիքայն և զԽաթունն, որ յուսով և հաւատով ստացան զսուրբ գիրքս յիշատակ հոգոյ իւրեանց և ամենայն մերձաւորացն, ամէն: Նաև զյիմար գրիչս Աստուա-

* Ծրկու տող հետո, այլ ձեռագրով, գրված է Ասիւանցի Սարգսի հիշատակարանը, շոր թափեաց զսուրբ գիրքս ի ձեռաց յանաւրինաց: Հնազրական տվյալներով այդ հիշատակարանը կամ ԺԵ. դարի վերջից է, կամ ԺԶ. դարից:

Ձեռագրի 1ա—1բ էջերում կա նույն ժամանակների (ԺԵ/ԺԶ դար) մի այլ հիշատակարան՝ պարոն Թադէոսի որդի պարոն Բաղդայիչի և նրա խոջա եղբայրների կողմից ձեռագրի ձեռք բերման մասին:

ծառուր* անարժան, և զծնաւդսն իմ զԱռոմ և զՇաքար-խաթուն, և ձեզ ողորմեսցի Բրիստոս աստուած, ամէն.**

240

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիւրգ. Նօա. 58, Վանի շրջան, Մանգան զիւղ

Ստացող՝ Շաքար
վայր՝ Գաւառք

...Ի Թուաբերութեանս Հայոց տումարի ի ՊԿԷ. (1418), ի կաթողիկոսութեան տեառն Գրիգորի, որ մականունն Խանձողաւ կոչի, ի վիճակիս առաքելոյս Բարթողիմէոսի, ի հայրապետութեան տէր Մեսրոպի, ի յերկիրս որ Գաւառս կոչի, Նս ցանկացող եղէ այս սուրբ աւետարանիս՝ Շաքար, և ստացայ զսա յիշատակ ինձ և կողակցին իմոյ Մարեմի:

241

Վ Ա Ր Ք Հ Ա Ր Ա Ն Յ

Վեներեկ 538

Գրիչ՝ Խաչատուր
վայր՝ Աւագ վանք

Խաչատուր կրօնաւոր և պանդխտակից եղբայրն իմ Յովհաննէս արքեպիսկոպոս յիշեցէք... Գրեցաւ ի թվիս Հայոց ՊԿԷ. (1418) փետրւար ԺԳ. (13), ի դրան սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Ովանիսին և սուրբ Առաքելոյն, որ կոչի Աւագ վանք:

242

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ներակ, Ղուլիճան զիւղ, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Վրաց գաւառ, գիւղ Օթայ

Ի Թուաբերութեանս Հայոց տումարիս ի ՊԿԷ. (1418), ի գաւառիս Վրաց, ի գիւղն որ կոչի Օթայ, ի հայրապետութեան տեառն Ներսիսի և տէր Յակովբոսի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին...: Թիշեցէք զվարպետն իմ զտէր Յովհաննէս, որ մականունն կոչի Ոսկեփոր, ընդ նմին և զեղկելի գրչակս զՄկրտիչ...:

* Հիշատակարանը տեղագրում ենք 1418-ի թվադրբում՝ նույն այս Աստուածատուր գրչի թվակիւր հիշատակարանին կից: Որ գործ ունենք նույն գրչի հիշատակարանների հետ՝ այդ երեւում է նրա ծնողների անուններից՝ Առոմ և Շաքար-խաթուն:

** Համանման բովանդակութեամբ հիշատակագրութիւններ կան նաև ձեռագրի 21 բ, 87 բ, 111 ա, և 330 բ էջերում: Ձեռագիրը հարուստ է լուսանցադրգերով և բարձրորակ մեծագիր մանրանկարներով:

243

ՀԱՄԱՌՈՏ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԳՐՈՑՆ ԱՐԱՐԱՆՈՑ
ԳՐԻԳՈՐԻ ՎԱՐԳԱՊԵՏԻ ԽԼԱԹԵՑԻՈՑ

Երևան 1063, նաև 5574

Հեղինակ՝ Գրիգոր Խլաթեցի

34 ա Յեղիցն Ադամա ի դրախտէն մինչև ի վախճանն Մովսիսի ԳՆ. և էձ. ու ԴՁ. (3726) ամ է, և ի մահուանէն Մովսիսի մինչ ի Քրիստոս Ռ. ու Դձ. և ԺԱ. (1411) ամ է. և [է] Քրիստոսէ մինչ յայս, որ գիրքըս գրեցաւ՝ Ռ. ու Դձ. և Ի. (1420) ամ է, զի Պ. և Կէ. (=1418) ամին գրեցաւ:

244

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7234

Գրիչ՝ Սարգիս

ա

349 ա Ջստացող սուրբ աւետարուի աւետարանիս՝ զԴավիթ կուսակրան արեղայս, հանդերձ ծնողաւք և ազգականաւք, աղաչեմ յիշել ի տէր, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն: Եւ զմեզ յիշեայ, և մայր իմ Թաճառդ, որ յայսմ ամի ի Քրիստոս փոխեցաւ: ԹՎ. ՊԿԷ. (1418), աշխարհայկալութեան Ուսուֆիմ:

բ

349 բ Ջմեղապարտ Սարգիս աղաչեմ յիշել ի տէր, և աստուած զյիշաւդք յիշէ, ամէն:

245

ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ԳՐՈՑՆ ՊՈՐՓԻՒՐԻ

ԲՅՎ 143

Գրիչ՝ Անդրիաս

... Կատարեցաւ տառս այս իմաստայաւորում, որ կոչի լուծմունք Արտաքնոցս, բացտհայտեալ զսա մեծ վարդապետին Հայոց Գրիգորի, ի ԹՎիս ՊԿԷ. (1418), ձեռամբ Անդրիաս սուտանուն խաբեբայի...: Այլ և զստացող սորա զԿարապետ վարդապետ և զեղբայրն իւր Յովանէս կրօնաւոր [յիշեցէք]...:

94Ը

1419

246

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3714

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Յիպնայ վանք

268 ր . . . Որոյ (Աւետարանիս) ցանկացող եղեալ բարեմիտ և ողջա-
խոհ քահանայն Յոհաննէս, և ստացաւ զսա ի վայելուին անձին իւրոյ,
զի նորընծայ է ի կարգ և յաստիճան քահանայութեանն: Վասն որոյ
եռափափագ ըղձիւ ստացաւ զգանձս աստուածային յիշատակ իւրն և
բարի ծնողաց իւրոց՝ Դանիէլ քահանայի, և Խիկարի՝ հանգուցելոյն
ի Գրիստոս, և եղբարց իւրոց հարազատաց՝ Մովսէս քահանայի և Ներ-
սէսի, այլ և զբազմերախտ քեոոյն իւրոյ՝ տէր Աւագ քահանայի:
Եւ արդ, զրեցաւ սա ի վանս Յիպնայ, ընդ հովանեաւ ամենա-
269 աջօր սուրբ Նշանի և սուրբ Ստեփանոսի, ձեռամբ յոգնամէջ և ան || -

Նկ. Թ. Ձեռագրի ստացող Յոհաննէս երեցը
և նրա հայր՝ Դանիէլ քահանան

Իմաստ գրչի Գրիգորի պիտականուն վարդապետի, յամի ՊԿԸ. (1419) թրականի, ի հայրապետութեան տեառն Պաւլոսի և յաշխարհակալութեան Ղաթայ-Ուսուֆին: Յորում ամի և մարախ ել յարևելից ի վերայ երկրի, և թանձրախիտ ծածկեաց զգաշտ և զլերինս, զսար և զձոր, միահազոյն, ի Սալմաստայ մինչ յԱրզըռումն, և կերաւ շատ վաստակ ի բազում տեղիս, յորմէ սասանեցան մարդիկք, և եղև սըղութիւն: Արդ, որք հանդիպիք սուրբ աւետարանիս յիշեցէք ի միտս բարիս զստացող սորա զՅովնանէս քահանայ*, և զճնօղսն իւր, և զեղբարսն:

Նկ. 10. № 3714 ձեռագրի գրչի Գրիգոր վարդապետը դասավանդելիս

* Ձեռագրի 15ա էջի վրա, նստած դիրքով, նկարված է ձեռագրի ստացող «Յոհանէս երէց»-ը՝ ձեռքին բռնած ավետարանը, իսկ նրա դիմաց, աջ կողմում, նստած է ավելի ծեր մի քահանա, հավանաբար ստացողի հայր Դանիէլը (տես նկ. 9):

Մեծ հետաքրքրութիւն է ներկայացնում նաև 14բ էջի նկարը:

Ձախ կողմում՝ աթոռի վրա բաղմէլ է մի վարդապետ, ձախ ձեռքին բռնած ունի խաւազան, աջ ձեռքին՝ մի տախտակ, վրան գրված՝ «Ծրանեալ է այլ որ [ոչ գնաց ի խորհուրդս ամբարշտաց]»: Նրա դիմաց, ձեռքերը կրծքին ծալած կանգնած է գաս պատասխանող աշակերտը, ավելի աջ՝ հատակին ծալապատիկ նստած է մեկ ուրիշը, ձեռքին թարմ ճիւղոններ, որոնք պետք էին գալու վարդապետին աշակերտներին խաւազանելու համար (տես նկ. 10):

247

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Փիրգ. Նօտ. 59—69, Վարագ և Երեան 3790*

Գրիչ՝ Ստեփաննոս
վայր՝ Ռշաունիք, Տայշող գիւղ

... Եւ արդ, ես՝ անպտուղս ի բարեաց... սուտանուն քահանայ Ստեփաննոս գրիչս, տեսի զսէր և զփափաք սրբասէր քահանային Յովանիսի, և իմ տկար անձամբս յանձն առի և ամենակարող զօրութեամբ աստուծոյ կատարեցի զսուրբ գիրքս ի գառն ժամանակիս, որ և ի ծովացեալ մեղաց մերոց և ի չար գործոց եկն ազգի-ազգի պատուհաս ի վերայ երկրի՝ սով, սրածովիւն, մահատրաժամ։ Եւ յայսմ ամի եկն մարախ բազում ի յաշխարհս մեր, և եկեր զամենայն բոյս դաւարի, և եղև նեղութիւն մեծ, յորում էր թիւս Հայոց ՊԷԸ. (1419), ի նաւասարգի ամսոյ Ի. (20), ի հայրապետութեան տէր Դաւթի, և փոքր Զաքարիայի, և ի բռնակալութեան աշխարհիս Ղարայ-Յուսուֆի և Ամիր-էզդընի։

Արդ, գրեցաւ յերկիրս Ռշաունեաց, յանուանի և հռչակաւոր գեաւզս որ կոչի Տայշող, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Ատեփաննոս Նախավկայի, և սուրբ Սիոնի, և սուրբ Կիրակոսի։ Ի խնդրոյ երիցս երանեալ պատուական քահանային Յովանիսի, յիշատակ բարի հօրն իւրոյ Ստեփաննոսին, և մօրն Մոքանին, և եղբորն Յուսէփին, և քուերն Փաշմելեքին, և քեռացն Մարկոսին, և իւր կենակցին Շաքար-Խաթունին...։ Նաև զիս յիշեցէք՝ զՍտեփաննոս քահանայ գրիչս, որ գրեցի զսա, և զհայրն իմ զԳրիգոր քահանայ, որ առ աստուած վրիսեցաւ, և զմայրն իմ զԽուսիւ-Մելիքն, և զհարազատ եղբարքն իմ զՅովաննէս և զԱւաքել սրբասէր քահանայքն, և զհօրեղբայրն մեր զՄարտիրոս կրօնաւորն... և զկենակիցն իմ զՄիմա-Թագունին, որ սպասաւորէր մեզ ի մարմնաւոր պիտոյիցս։ Յիշեցէք և զսրբազան քահանայքն զԱւետիս և զՅովաննէս, որ զօրինակ գրել ետուն՝ զհանգուցեալքն առ աստուած։**

* Ք 3799 ձեռագրի մեջ եղող հիշատակարանը ամենայն հավանականութեամբ ընդօրինակված է Ղ. Փիրգալեմյանի կողմից օգտագործված ձեռնարկից։

Ք 3790 ձեռագրում հիշատակարանը պահպանվել է շատ վատ վիճակում, բաղձաթիվ բառեր ու տողեր դարձել են անընթեռնելի։ Միևնույն հիշատակարանի այս երկու ընդօրինակությունների միակ նշանակալից տարբերությունը վերաբերում է գրչության վայրին։ Ք 3799 ձեռագրի հիշատակարանի մեջ որպես գրչության վայր նշված է՝ «Գեաւդա[քաղաքս Բ]աբեղոյ, ընդ հովան[եաւ սուրբ Յովհան]նիսին», տարբերություն այս հիշատակարանի, որ գրված է Ռշաունիքի Տայշող գյուղում։

** Ք 3790 ձեռագրի 7ր էջում կա նաև հետևյալ հիշատակագրությունը. «Ի յայս տեղս մարգիկ եկին ու կռիւ արարին. նայ այս երեսս ի մէջ անցաւ (այսինքն՝ անգրեյ Ձեաց), անմեղադիր լերուք»։

... Որք պատահիք սմա ընթերցմամբ կամ աւրինակելով, յի-
շեսշիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զստացաւդ սորա զՄուրաւշէն,
325 ր և զիւր ծնաւզսն, թԱնայէտն, զԹաւրէզն, զԷվաւն, զՍտեփաննոսն,
զՔամաւն, զԳաւհար-Մելիքն, զՂարիպշանն, զԿենակիցն՝ զՀալիմ-Խա-
թունն, և զիւր քվերսն, և զամենայն արեան մերձաւորսն: Ընդ նոսին
և զանսիրտան գրիչս՝ զԱստուածատուր արեղայ, և զծնաւղքն իմ՝
զԱտոմ և զՇաքար-Խաթունն, և զհարազատ եղբարսն իմ՝ զԹումարէկ
և զՅոնաննէս, և զհանգուցեալ քվերսն իմ՝ զՇանքըման և զԳուլիշայ,
և զմեծ մայրն իմ զԳաւհար-Մելիք, և զՂարիպշանն: Նաև յիշեցէք ի
Քրիստոս զվարդապետն իմ զՅակոբ, որ բազում աշխատեցաւ ի վերայ
իմ և ուսոյց ինձ զսաղմոս, զշարական, զ[խազ]տետր, զգծագրութիւն
և զամենայն բարեձևութիւն, զոր ոչ առնեմ. Քրիստոս աստուած յեր-
կար կենաւք պահէ ի գլուխս մեր, և յետ աստեաց զերկնից արքայու-
326 ա թիւնն ժառանգէ ընդ թիւնն և երկնաւոր վարդապետին, ամէն...

Այլև, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի յանապատիս սուրբ Վար-
դանայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Վարդանայ
զաւրավարիս, ի հայրութեան Թումայի, ի հայրապետութեանն տեառն
Դաթի, և ի Թուականութեանս Հայոց ՊԿԸ. (1419), ձեռամբ Աստ-
ւածատուր արեղայի՝ անիմաստ և ախմար գրչի, բազում մեղաւք
ցնորեալ և ափշեալ, այլ ըստ կտրի մերում, զոր պարգևեաց մեզ
մարդասէր հոգին, բազում աշխատանաւք կատարեցի զցանկ և զբառն
326 ր թիւնն և աւետարանէն որ ի Սիւ էր գրած:

Գարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զՈստան քաղաքի քահանայքս՝
զԿենդանիքս և զհանգուցեալսն՝ զՅոնաննէս քահանայն և աւագերէց
սուրբ Աստուածածնին, և զՅոնաննէս փրկիսոփայն զԱմիրլուսնն, և
զԳորգ փրկիսոփայն, և զՍտեփաննոս քահանայն, և զԱստուածատուր
փրկիսոփայն, և զԱտոմ փրկիսոփայն, զՍեբուն գրագիրն, և զՍարգիս
քահանայն, և այլք, որ գնացին առ Քրիստոս, ջնջէ Քրիստոս աստ-
ւած զիւրեանց ձեռագիր յանցանացն: Իսկ զԿենդանիքս՝ զՍտեփան-
նոս քահանայն, որդի Յոնաննէս քահանային, և զորդի նորին Յովան-

* Այկատարանիչներէ նկարներէց գատելով ընդօրինակութիւնը կատարված է Սար-
գիս Գիծակի մի ձեռագրէց: Այդ նկարներէ պատճենահանումը կատարված է այն աստի-
ճանի ծառայարար, որ նույնիսկ կարելի է ցույց տալ գաղափար օրինակը՝ որն իրոք
ծաղկված է Սարգիս Գիծակի կողմէ (Երևան, № 5786), 1336 թվականին: Աստվածա-
տուրի նկարչական շնորքն ու հմտութիւնը երևում է սկզբից եզոզ 14 թերթ նկարներէ
ու խորաններէ մեջ, որոնք կատարված են Վանի մանրանկարչական դպրոցին հատուկ
արագիցեայով ու տեխնիկայով:

նէս քահանայ, Այլ և զաւագերէց սուրբ եկեղեցոյս՝ զտէր Թումայ, և զՅովանէս փրկիսոփայ, զՍտեփաննոս որդի Աստուածատուր փրկիսոփային, զոր ի վերոյ յիշեցաք, և զմիւս Ստեփաննոս որդի Ատոմ քահանային, և Զաքարիայ որդի Սան և փաննոս քահանայի, և զԹումայ որդի Մերուցին, զՄկրտիչ, զՍտեփաննոս, զՅովանէս, զՄկրտիչ, զՎարդան...:

Բ

15 Բ Ո՛վ եղբայրք, թէ ևս յայս աւետարանս յոսկելն յիշտապել եմ ու անփոյթ առնել, նա աստուած զիմ մեղքն ոչ թողու, ապտ հաճք առնէին զիս, թէ զմեր գիրքն ի մեզ չի տալ, ի նաւասարդի ամիս ոսկել տուին, ու թանաքն ամէն մասաւ, յիշ[տ]ապաւղքն ամօթով լինին յաստուծոյ:

Գ

Ստացող՝ Մուրաւ

337 Բ Ես՝ Մուրաւս, որդի Անպետին, տուի զսուրբ աւետարանս Ուտան քաղաքի կաթաւզիկէ եկեղեցոյն ընծայ, յիշատակ հոգոյ իմոյ և իմ ծնաւ և զաջն, Եւ արդ, մի ոք իշխեսցէ ձեռնարկել ի սա ծախելով գրաւելով, գողանալով, կամ այլ ինչ հնարք առնելով՝ հեռացուցանել ի սուրբ Ստեփաննոսէն. Ով որ զայս առնէ ան[էծս] | | *

Եւ արդ, ով եղբարք, զաւակ ոչ ունիմ յաշխարհիս, ե ստացայ զսուրբ աւետարանս յիշատակ ինձ, ով որ | | **, թէ եղբայր, թէ որդի, թէ քահանայ, թէ աւագերէց, թէ եպիսկոպոս | | ***

Դ

Գերությունից ազատող՝ Խոջայ Զանգիշա

329 Բ ... Եւ արդ, ես՝ Խոջայ Զանգիշա ստացայ և գնեցի զսուրբ աւետարանս ի յանաւրինաց, ի յարդար վաստակոց իմոց, ի ՃԶ. (180) շախուխի, ե եղի ի դուռն սուրբ Առաքելոցն՝ ի Վան քաղաքի, ե մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի դրանէ սուրբ Առաքելոցն գողանալով, կամ ծախելով, կամ գրաւելով. Եւ եթէ ոք յանդգնի և հեռացուցանէ, նա զմասն զՅուդային առցէ և զայլ խաչահանացն.***

* Յոթ տող, ուր գրված են եղել անեծքի խոսքեր գրավորի կամ գողացողի հասցեին, գանակով քերված է՝ հավանաբար ոմն գողացողի կողմից, կարգացվում են միայն առանձին տառեր, որոնցով ենթադրաբար գուրս են դալիս «[ղիայի]նին առցէ... և զխաչահանուցն...» ևն:

** Մի բառ քերված է:

*** Երեք տող քերված է:

**** Խոջայ Զանգիշայի հիշատակարանի սկիզբը չի պահպանվել, ուստի և դրության տարեթիվն անհայտ է: Ըստ հնագրական տվյալների գրված պետք է լինի ամենաուշը ԺԵ. դարի երկրորդ կեսերին:

249

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԵՐԼԱՆ 8785

Գրիչ՝ Սարգիս
Վալր՝ Գեղազունի

Ա

82 ր Զտառապետաւ և սեվաց հուրով Սարգիս կոչեցեալ քահանայ և գործովք Թափուր աղաչեմ յիշել ի տէր, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն: Թ. (9) օրն աւարտեցաւ գլուխս:*

Բ

218 ա Զտառապետաւ և զժահայնոտս, ներկեալ շարաւալի հոտով, յերկարեալս մինչև ի յայսմ տեղիս՝ Սարգիս մեղաւք լցեալս, ի բազում ժամանակս, որ կամ և մնամ հայեալ ի մեծն աստուած, միթէ զվերջն արասցէ ի կէտ վերջինս ի բարի, աղաչեմ յիշել տերամբ, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Թվիս ՊԿԸ. (1419), ի մուտն մարերի: **

Գ

Գրեցաւ ի Գեղազունի, ի դուրս սուրբ Գրիգորի Լուսաւորչի, ի Թվ. ՊԿԸ. (1419), մարերի Ը. (8), և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:***

277 ր Նաև յիշման արժանի առէք զծնողքն մեր՝ զՍուլթանշահն, զՄի-նա-խաթունն, զՏիրիկն, զԽուանդն, զԹանկսուղն, և զայլ արեան մեր-ձաւորքն մեր, և զերախտաւորքն մեր, և զսիրալի եղբայրն մեր զտէր Դանիէլն, և զճգնաւոր Սիմէոն սրբուի, և զկերակրողքն մեր, որ բա-զում նեղածացեալ(“) կա՝ զՄաղաքիա, զԱմիրազիզն, զկենակցին իւր զԹանկսուղն, և զայլն, որ կան ի վերայ մեր երախտաւորք:

Զհոգևոր տէրքն մեր՝ զտէր Ստեփանոս, զտէր Յովաննէս, զտէր Ստեփանոս, զտէր Թադէոսն, զտէր Սաեփանոսն, զտէր Գրիգորն, զտէր Ալեքսիանոսն, զտէր Վանական, զտէր Մարկոս, զտէր Անատոն, զԵսայի, զտէր Մաթէոս քահանայն, որ ի Քրիստոս [փոխեցաւ], զԱստուածա-ւոր քահանայ, և զամենեսեան, որ բազում աշխատեալ կան ի վերայ մեր, որում փառք յաւիտեանս, ամէն:

Եւ որպէս զմեզ յիշեն, նոյնպէս և Քրիստոս զձեզ յիշէ: Գիտեմք զպակասութիւն գրոյդ, ապա ծեր եմ ու աչք չի տեսնուլ, ձեռս կու դողայ, այնոր համար գիրդ ձագուձու(“) երեկ, վասն աստուծոյ Թո-ղութիւն արարէք:

* Իմա՝ Մատթէոսի ավետարանը:

** Իմա՝ Մարերի մասվա 1-ին:

*** Եթե Սարգիս գրիչը նույն արագութեամբ ընդօրինակել է նաև մյուս երկու (Մարկոսի և Լուկասի) ավետարանները, ապա 277 թերթից բաղկացած ձեռագրի ընդօ-րինակութիւնը նա կատարել է բացառիկ արագութեամբ, շուրջ մեկ մասվա ընթացքում:

250

Տ Օ Ն Ա Պ Ա Տ Ժ Ա Ռ

«Բազրկանդ», էջ 185—186

Կազմել տվող՝ Թովմայ Մեծոփեցի

Արդ ... [գրեցաւ] ի վանս Յովանու, ընդ հովանեաւ սրբոյ Կա-
րապետիս, ի խնդրոյ տոն ումեմն կոչեցելոյ Անդրէաս՝ այր աստուա-
ծասէր և գովելի, ձեռամբ Արքանամու, աշխատութեամբ և ջանիւ մե-
ծաւ, ի պանդխտութեան ժամանակիս: Արդ, յերես անկեալ հայցեմ
յամենեցունց յիշել ի մաքրամատոյց և գերաստիճան յաղաւթս ձեր
զատացող սորին և զգծող...:

Այլ և զխաչառուր վարդապետ Կեչառուեցի յիշել աղաչեմ, որ
յետոյ ժամանակի ստացայ զսա յիշատակ հոգւոյն, աստուած զնա
յիշէ:*

Այլ և ես լցեալ մեղաւք և անպտուղ ամենայն բարեաց, յերես
անկեալ պաղատիմ մանկանցդ եկեղեցւոյ վարդապետ Թովմայ Մեծո-
փայ վանուց, և աղերս մաղթանաց արկանեմ առաջի հմտականացդ
և ընթերցողացդ՝ յիշել զամենամեղս զԹովմայ ի մաքրափայլ և հասո-
ղական յաղաւթս ձեր, ընդ սմին և զծնողսն մեր՝ զհոգևոր և զմարմ-
նաւոր, որ ետ[ու] սա վերստին կազմել զգիրս զայս հոգևոր հաւր
իմոյ Մաթէոս կրօնաւորի, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն...:

Ի թուականութեանս մեր ՊԿԸ. (1419), կազմեցաւ, ի փառս աս-
տուծոյ:

251

Ճ Ա Շ Ո Յ

Փիւղ. Նօտ. 57—58, Վան, Կարմրաւոր Աստուածածնի վանք

Գրիչ՝ Թովմայ
վայր՝ Աղթամար

... Փափագմամբ ստացաւ զսա յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և ծնո-
ղացն՝ Ապրիլուսի և Մարթայի, և եղբարցն Արքանամու և Մարաիրո-
սի, և կենակցւոյ նորա Բաղդասին, որդւոյն՝ Յորդանանու: Եւ ետ զսա
նուէր և ընծայ ի գուռն՝ սրբոյն Սանդխտոյ, ի գերեզման սուրբ և
սքանչելագործ վարդապետին Գրիգորի Նարեկացւոյ...: Անկարգս ի
կարգաւորաց Թովմայ՝ մեղօք դառնացեալ կրօնաւոր... գծագրեցի
զսուրբ գիրքս զայս... ի յաստուածաբնակ կղզիս Աղթամար, ընդ հո-
վանեաւ սուրբ Խաչիս և այլ սրբութեանց որ աստ կան, ի հայրապե-
տութեան տեառն Դաւթի, ի թուականութեան Հայոց ՊԿԸ. (1419):

* Կազմել տվող Թովմա Մեծոփեցու հիշատակարանը սկսվում է այս պարբերություն-
ներից հետո: Մինչ այստեղ զբված է Արքանամ գրչի կողմից, հավանաբար ԺԴ դարի
սկզբներին:

252

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

184 145, սյուն. 320

Գրիչ՝ Ստեփաննոս
վայր՝ Նարեկ գիւղ

... Գրեցաւ... ի թուականութեանս Հայոց ՊԿԸ. (1419), ի հայ-
րապետութեան տեառն Դաւթի, և իշխանութեան մերոյ նահանգիս՝
Միլիքի՝ որդոյ Ամիր-էզըդին մէլիքին: Արդ, և գրեցաւ սա յաստուա-
ծապահ գեաւդս Նարեկ, ուր հանգուցեալ կայ աստուածընդունակ
նշխարք սրբոյն Գրիգորի վարդապետի, ընդ հովանեաւ սուրբ տաճա-
րացս՝ լուսամաւր Աստուածածնի և միածնի իւրոյ, սուրբ Յարութեան,
և սուրբ Առաքելոցն, և Գրիգորի սուրբ Հուսաւորչի, և սրբոյն Սան-
գըլ[ա]ոյ կուսին...:

253

Հ Ա Ր Ա Ն Յ Վ Ա Ր Ք

Ծրեան 847

Գրիչ
վայր՝ ի վանս Պառվազրաքի

ա

272 ր ... Յազգանազեան մեծ տումարի
Հայոց Մեծացս թվականի,
Երկեակ քառիցս հարիւրի,
Վեցից տասանց և ութ աւելի (1419),
Աւարտ եղե այսմ տառի,
Որ Հարանց վարք սա յորջորջեալ,
Զի զվարս սուրբ հարցն պատմեալ...:^{*}
273 ա Որ ոք սիրով սա ընթերցի
Եւ փափաքմամբ ընդ սա խաւսի՝
Սբրոցս, որ աստ յիշատակի,
Փառաց նոցին հաղորդ լիցի:
Հոգենորոգ այսմ տառի
Յոյժ ցանկացեալ տարփմամբ սրտի,
Հոգով աղքատ կրաւնաւորի,
Որ Յոնանէս անուն կոչի:

Բ

95 ր Ո՛վ սուրբ ընթերցողք, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր
զեղկելի գծողակս, որ եմ յեղեւեացն և ոչ յերանելեացն, և զծնօղս իմ,
և զեղբայրս իմ, և զՅովանէս կրօնաւորն, և զՄէլքիսէք կրօնաւորն, որ
զօրինակն շնորհեաց, և զՌըստաղէսն, որ պատճառ եղև գրելոյ գրոց,
և թողութիւն մեղաց հայեցեցէք:

^{*} Բաց ենք թողնում ընդարձակ մի հաստուած Հարանց վարք-ի բովանդակութեան
մասին:

Գ

135 Բ Զեղկելի գծողակս յիշեա, ով սուրբ ընթերցողք, և զՅովանէս կրօնաւորն, որ կարեկից եղև մեզ ի պանդխտութիւնս...:

Դ

Ստացող՝ Յովանէս

Ես՝ Յովանէս սիրող բանի,
Որ եմ ի վանս Պառլազրալի,
Ի դուռն սուրբ Կարապետի,
Հզգիրքս որ Հարանց վարք կոչի,
Ինձ յիշատակ զսայ եդի,
Ծնողաց իմոցն, իմոց,
Եւ հաւր իմոյ Իշխախարի,
Եւ եղբաւրն իմոյ Առքաւունի,
Եւ ամենայն զարմից իմոց,
Որ հանգուցեալ են և կենդանի,
Հստ փափագման իմոյ սրտի,
Զի խնդրելին իմ կատարի,
Զի որ ընթեռնու և բան աւգտի,
Նա զիս յիշէ անմոռնալի,
Ի դուռն սուրբ Կարապետի,
Եւ առաջի աստուածընկալ սուրբ Նշանի,
Որ է յոյս ամենայն Բրիստոնէի:

Ո՛վ եզրայրք, չունի ոք հրաման, որ զգիրքս ի սուրբ Կարապետէն հանէ կամ ձեռնամուխ լինի՝ թէ իմ է, ոչ հայր վանիցս և ոչ իմ ազգական, այլ միշտ և հանապազ կարդան և խնամով պահեն, և պահաւորն և կարգացաւորն աւրհնին յաստուածոյ և ի մէնջ, ամէն:

Ե

Կազմող՝ Սարգիս

273 ա Զկտգմող սորայ՝ զՍարգիս սուտանունն արեղա, աղաչեմ յիշել յաղաւթս ձեր:

254

ՔԱՂՈՒԱԾՈՅ ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ,
ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 1908

Գրիչ՝ Մկրտիչ Նահապետանց
վայր՝ Յուսկան որդոյ վանք

Ա

142 Բ Զիս ամենայն չարութեամբ և զպակասեալս յամենայն բարութեանց՝ ի գործնական և ի տեսական առաքինութենէ, զպիտականուն վարդապետ Մկրտիչ՝ մականունն Նահապետանց, միով տէր-ողորմայիւ յիշեցէք ի Բրիստոս ասուած, և աստուած զձեզ յիշէ յարքայութիւնն: Գրեցաւ ի տէր Յուսկան որդոյ Վանս:

Բ

Վայր՝ Սուխարայ վանք

190 Բ Գրեցաւ ի սուրբ վանքս Սուխարայ, ի յերկիրս Քաջբերունի, ի թուականութեան ՊԿԸ. (1419): Զգծողս յիշեցէք ի Քրիստոս:

255

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

«Միաբանք և այցելութեան Երեսօղէմի», էջ 247, 380 և Մ.Տ.Մ.

Գրիչ՝ Մանուէլ
վայր՝ Երուսաղէմ

Փառք... վասն որոյ սուրբ և երջանիկ սրբաւնեալ և ամենայն առաքինութեամբ զարգարեալ տէր Պօղոս, որ էր արքեպիսկոպոս յԵրուսաղէմայ, զոր սուղ ինչ աւուրց եղև կաթողիկոս ամենայն Հայոց՝ յոյժ ջերմեռանդ սիրով ցանկացող և փափագող եղեալ յայսմ բազմերանգ և յոգնագործ մատենիս...: [Յիշեցէք] զտէր Պօղոս կաթողիկոսն, զհայրն իւր Զաւարշան, և զմայրն իւր Թեմնա, և զամենայն զերախտաւորսն...: Եւ ընդ նմա յիշեսցի՛ք զԱստուածատուր միայնակեցն զԼեւոնաքոմեացի, որ ի ծախքն աւգնական եղեն, և զԳրիգորէ միակեց... այլև առհասարակ միաբանք և բնակիչք սուրբ Յակոբա և սուրբ Փրկչին և սուրբ Հրեշտակապետացն...:

Եւ արդ, եղև զբաւ գրչութեան այսմ տառիս ձեռամբ մեղսամած և յոգնամեղ և յոյժ մեղաւորի, որ զանունս միայն ունեմ և բարի գործոց դատարկ... Մանուէլ անուն յորջորջողի, և միւս գրագիր [Յոհաննէս] Եղբնեցի՝ հեղահոգի և բարի: Եւ երկուքս սկսաք գրել ի սուրբ աստուածակոխ քաղաքն Երուսաղէմ, ընդ հովանեաւ աստուածընկալ սուրբ գերեզմանին, ի հռչակաւոր վանքս՝ ի սուրբ Յակոբ: Եւ գիրքս այս... գրեցաւ ի թվականութեան Հայոց ՊԿԸ. (1419)*, և իշխանութեան այլասեռից՝ ի սուլտանութեան Շեխոյն, և ի հայրապետութեան տեառն Պօղոսի, որոյ զգիրքս ետ գրել, և եպիսկոպոսութեան սուրբ քաղաքիս... տէր Մարտիրոս Անցոյն, զոր տէր աստուած պահեսցէ մինչև ի խորին ծերութիւն, և զվակա[կա]լ սուրբ Յակոբո զԳրիգորէ փիլիսոփայն և զայլ սպասաւորք սուրբ դամբարանիս: Այլ և զկրաւնաւոր եղբայրքս՝ զՄկրտիչն, որ օգնական էր ուղղել և յազոդելն, և Յակոբ արեղայն, որ զտէտրն շինէր, և խազէր, և ի կապելն, և Սանփանոս արեղայն...: Այլ և յայսմ ամի կաթողիկոսն, որ էր նստած յաթոռն՝ Գրիգոր անուն՝ մականունն էր Խանձողաջուր, վասն ապիրատ ինչ գործոյ՝ ընկեցեալ եղև յաթոռոյ: Եւ եկեալ դուռսն զտէր Պօղոս, և ստացեալ յաթոռ կաթողիկոսութեան, և եդ յիւրում տեղոջ զիւր խոստովանահայն՝ զՄաթէոս արեղայն՝ վերակացու գրոցս, և շատ աշխատեցաւ արդեամբք և գործովք սպասաւորել մեզ, այլ և Հայրապետ... արագայն և զմայրն իւր զապաշխարողն, որ յոյժ աշխատութեամբ սպասաւորէր մեզ յեփել և թափել հանապազ սպասաւորութիւն

* Ձեռագրի ընդօրինակութիւնն սկսված է եղել 2 տարի առաջ՝ 1417 թվականին:

մեզ, զկոկող թղթիս առաջինն զՄկրտիչ, որ | | | մօտ ի կաթուղիկոսն, և Խաչատուր ժամկեզն և զեղբայրն մեր զՅոքաջն:

Արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ մեղապարտ և անարհեստ գրչի Ման-ւէլի և Յոնանէսի, ի մեծի գերահրաշ աստուածակոխ քաղաքս յԵրուսաղէմ, ի հռչակաւոր վանքս ի Յակոբ | | | * և յոյժ աշխատեցաք, և ես Մանուէլս ծաղկեցի, և ոռոյսի որդի Յակոբ արեղայն լաւ օգնական եղև մեզ ի ծաղկելն, զի հայր նորա էաւր ոչսն գնացեալ էր ի Կիւլ-րոս կղզին, այս աւուրքս խարար երիք, թէ փոխեալ է ի Գրիստոս...: Եւ յորժամ սկսաք զգիրքս ի թիւն ՊԿԸ. (1417) էր, ի մտանել ՊԿԸ. (1419) թիւն եղև կատարումն գրոցս...:

Բ

Գրիստոս աստուած, քո սուրբ վկայիցն բարեխօսութեամբ և ամենայն սրբոց ողորմեա սրբազան արքեպիսկոպոսիս Երուսաղէմայ տէր Պաղոսի, որ յոյժ փափաքմամբ ետ զսա գրել յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց, և միւս արքեպիսկոպոսիս Երուսաղէմայ տէր Մարտիրոսի, և սպասաւորացն սուրբ Յակոբայ՝ առաջնոց, միջնոց և վերջնոցս, այլ և Աստուածատուր միակեցին, և ծնողացն, և ինձ՝ եղկելի բազմամեղ և փծուռ անարհեստի գրչիս՝ Մանուէլիս, և ծնողաց իմոց, և բազմերախտ հոգեւոր մաւրն իմոյ, և թուղթս կոկող Մկրտիչն, այլ և կարգացողացդ և լսողացդ և որ զամէնն ասեն, ամէն:

Գ

Գրիչ՝ Յովնանէս Երզնկացի

Ո՛վ սուրբ ընթերցողք և միարանք սուրբ Յակոբայ, յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր զարհիւսկոպոսն Երուսաղէմայ զտէր Պաղ-ղոսն և զծնողսն իւր, վասն զի ջերմեռանգ սիրով գրել ետ զգիրս յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց, ի վայելումն սուրբ Յակոբայ, ընդ նմին և զանարժան գծողս զՅովնանէս արեղայ [Երզնկացի]...:

256

ՅԻՍՈՒՍ ՈՐԴԻ, ՆԵՐՍԻՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

ՆԵՐԱՆ 1551

Գրիչ՝ Յոնանէս
վայր՝ Երուսաղէմ

300 Բ Գրեցաւ սայ ի թվականիս Հայոց ՊԿԸ. (1419), ի մարտի ԻԱ. (21), ի յԵրուսաղէմ քաղաքիս, ի սուրբ Յակոբայ դուռն, ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Յոնանէս արեղի, ի խնդրոյ ճգնազգեաց կուսակրօն Յակոբ տրեզի և հարազատ եղբօր իւր Գրիգոր սրբասնունդ միակեցի:

Արդ, աղաչեմ, ով ոք հանդիպի յիշեսջիք ի տէր զվերոյսացեալսդ, և աստուած, որ առատն է, յիշողացդ և յիշեցելոցս առհասարակ ողորմի...:

* Երկու տող քերված:

257

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

ՓԻՐԳ. ՆՕՄ. 58, Մարդուան

Գրիչ՝ Աթանագիւնէ Սեբաստացի
վայր՝ Սաւիտոն քաղաք

... Արդ, գրեցաւ. հայր Մաշտոցս ձեռամբ անարհեստ գրչի Աթա-
նագիւնէ Սեբաստացւոյ, ի քաղաքս որ կոչի Սաւիտոն, ընդ հովանեաւ
սուրբ Աստուածածնին, ի հայրապետութեան տէր Յակոբայ հեղի և
ճշմարտախորհի, որ կարգաք կամ օրինակէք՝ յիշեցէք ի մաքրափայլ
յաղօթս ձեր զմեղուցեալ գրիչս զԱթանագիւնէ կրօնաւորս... Գրեցաւ
Մաշտոցս ի թուին ՊԿԸ. (1419):

258

ՔԱՐՈՉԳԻՐԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

ՎԷԿՆ. 505, Տաշ. Յուլ. էջ 978

Գրիչ՝ Յովնանէս

ա

18 ր Զտառապեալ ծրողս Յովնանէս անուամբ վարդապետ և գոր-
ծով [Թափուր], և զԳրիգոր կրօնաւոր ստացող սորին յիշման արժանի
առնէք:

բ

48 ր Զստացող տառիս զԳրիգոր կրօնաւոր, և զծնողսն իւր զՍիմէոն և
զԼուուզ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն, նաեւ զԿիրակոս Լիա-
նուսեց՝ հանդերձ ծնողօքն, յիշման արժանի առնէք:

գ

71 ր ... Նա ևս զԿիրակոս և զծնողսն՝ զԼիանոս և զՄարգարիտ յիշ-
ման արժանի առնէք:

դ

110 ա Զեղկելի գրիչս զՅովնանէս, և զծնողսն իմ, և զեղբարսն յիշե-
ցէք ի Գրիստոս... ԹՎ. ՊԿԸ. (1419):

ե

194 ա ԶԿիրակոս, և զծնողսն իւր, և զկողակիցն իւր զՍուլամոն, և
զամենայն արեան մերձաւորսն յիշելոյ և աստուածողորմի ասելոյ
արժանի առնէք, պատահողք կտակիս:

զ

206 ա Զերջանիկ և զհանգուցեալ ընդունիքն մեր զՅովնանէս և զԿի-
րակոս յիշելոյ արժանի առնէք...

է

311 ա ՋԳրիգոր կրօնաւոր եւ զծնօղսն իւր զՍիմէոն եւ զԼուսա յիշման արժանի առնէք ընթերցողք տառիս. Ընդ նոսին եւ զԿիրակոս եւ զծնօղսն իւր՝ զԼիանոս եւ զնազիսաթուն, որ ձեռնտու եւ օժանդակ եղեւ ի սուրբ գիծս յուսոյ աղագաւ...*

259

ՔԱՐՈՉԳԻՐԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 2142

Գրիգ' Բարսեղ

ա

301 բ ... Եւ արգ, ես՝ Թախիծ մտօք եւ տառապեալ անձամբ Բարսեղ սուտանուն քահանայ գրեցի զվերջին մասն սուրբ գրոցս, աղաչեմ խոշորութեան եւ սխալանաց անմեղադիր լերուք, եւ եղբայրաբար ուղղեցէք:

Բայց գրեցաւ ի Թուարերութեանս մեծի ԸՃ. և Կ. և Ը. (1419), 302 ա յաստուածապահ եւ ի գերանչակ ուխտս, || որ կոչի սուրբ Յակոբ, յիշատակ սրբասնեալ կրօնաւորի Սիմէոնի սպասաւորի բանի, եւ ծնօղաց իւրոց, եւ ամենայն մերձաւորաց իւրոց:

Արդ, յերեսս անգեալ աղաչեմ զսրբասնեալ մտնգունս սուրբ եկեղեցոյ, որք հանդիպիք սմա կարգալով կամ օրինակելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զՍիմէոն, եւ զծնօղսն, եւ զամենայն արեան մերձաւորսն իւր՝ զյիշման արժանիսն...:

Աչքս հունի լոյս, անմեղադիր [լերուք]**

բ

337 բ Ով, Սիմէոն՝ սիրող բանի
Եւ բարձօղ յուս զխաչն Քրիստոսի,
Գու հասանիս մտացըդ խորհրդի,
Ձոր ցունկայիր այսմ բանի,
Տէր զքո խնդիրսդ քեզ շնորհի,
Յորժամ յիշես զբանս յատենի,
Մի ողորմի զիս յիշեա, իմ սիրելի,
Ձի եմ լցեալ մեղօք ի լի,
Եւ շիւարեալ յոյժ եղկելի,
Միթէ Քրիստոս ողորմեսցի
Քեզ և մեզ 'ւ ամենայնի:

* Հրատարակելը հայտնում է, որ նման հիշատակադրութիւններ ձեռագրում չառնվան:

** Այս տողը գրված է ներքին լուսանցքում:

260

Բ Ա Ռ Գ Ի Ր Գ

Ծրեան 3201

ա

Գրիչ՝ Բարսեղ

219 Բ ... Աւարտեցաւ գրելունքս ի թվականիս ՊԿԸ. (1419), ձեռամբ անարհեստ գրչի Բարսղի, ի խնդրոյ Սիմէոնի սպասաւորի բանի, որոտէր աստուած վայել[ել] տաց[է] ընդ երկայն աւուրս, ամէն...:

Բ

142 Բ ... Արդ, կատարեցաւ գիրքո, որ կոչի Բառ[գիրք] || ձեռամբ անիմաստ գրչի Բարսղի սուտանուն քահանայի, ի հռչակաւոր սուրբ ուխտս, որ կոչի սուրբ Յակոբ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սրբոյն Յակոբայ, և սուրբ Յոհանիսիս, սուրբ Գ. Մանգանցն, ի խնդրոյ Սիմէոնի պատուական կրօնաւորի՝ սպասաւոր[ի] բանի, որոյ տէր աստուած վայել[ել] տացէ ընդ երկայն աւուրս...:

261

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 6263

Հետ. ստացող՝ Ուլուն

8 ա ... Արդ, այսմ վերջի ստացողի և քրիստոսադաւան սուրբ աւետարանիս ցանկացաւդ եղեալ պարոն Ուլուն ոսկեգործ, և ամենայն պարկեշտութեամբ զարգարեալն համեստ ե իմաստուն աղախինն Քրիստոսի Քուլաք-խաթունն, ի հալալ արդեանց իւրեանց ծախիւք, ի կենդանութեան իւրեանց յիշատակեցին ի պայծառութիւն սուրբ եկեղեցւոյ, որ յանուն սուրբ Առաքելոցն շինեալ է...:

Գրեցաւ վերջի յիշատակարանս ի մեծ թվականիս Հայոց ՊԿԸ. (1419), ի մարտի ամսոյ 2. (6):

262

ՔԱՐՈՉԳԻՐԻԳ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Ծրեան 2117

Գրիչ՝ Ղազար

430 ա ... Գրեցաւ աստուածաշունչ գիրքս և տառս | | |, որ կոչի Քարոզգիրք, [ձեռամբ] բազմամեղ և խիստեալ մեղաւք ոգւոյ Ղազար աշակերտ բանի, ի վայելումն մ[ի]անկա]նց Սիոնի:

Արդ, աղաչեմ զհանգիպողսդ, յորժամ ճաշակէք ի քաղցրահամ պտղոյ սորա, յիշեսջիք սրտի մտաւք եղկելի գծողակս, և թողութիւն մեղաց հայցեցէք, և սխալանացս անմեղադիր լինել աղաչեմ, զի հարկ կարգաւոյն ի վերայ կայր: Ի թվ. ՊԿԸ. (1419):*

* Մ. Տէր-Մովսիսյանի ցուցակում տեղեկութիւն կա նաև 1419 թվականին ընդօրինակված Գր. Տաթևացու Քարոզգրքի մասին (Ծրուսադեմի Մատենադարանի № 2148 ձեռագիր):

Այդ ձեռագրի հիշատակարանից Մ. Տէր-Մովսիսյանը քաղել է հետևյալ տեղեկութիւնները: «Գրիչք Յովնանցէս որդի Ամիրբէկի և Մաքթայի և Նեռսէս, թղթի կոկող՝ Յովնանցէս Երևանցի՝ միակեց»:

Գրիչ՝ Թումայ Մինասենց
վայր՝ Աղթամար

... Եւ արգ, ես՝ ... սուտանուն արեղայս Թումայ, տեսի զփախագ սորա և զսէրն, զոր ունէր առ հոգեւորսն, և իմով իսկ տկար անձամբս յանձն առի և ամենակարաւ զաւրութեամբն աստուծոյ կատարեցի զսուրբ աւետարանո զայս յաստուածախնամ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչի և սուրբ Նշանի, ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի, և ի թվարերութեան հայկազեանս տոմարի ԳԿԹ. (1420), յամ-
սեանն սահմի ԺԵ. (15), ի դառն և ի նեղ ժամանակի, որ եր և կիր ամենայն երեւեալ կայ և տատանեալ ի ձեռաց անաւրէն ազգին նե-
տողաց՝ Արգ, աղաչեմ զամենեսեան... ուղիղ մտաւք աստուած-ողորմի ասասջիք ստացողի սուրբ աւետարանիս՝ պատուական և ընտրեալ կրտսնաւորին Վարդանայ, և ծնաւդաց նորին Յովնանիս և Ամէն-Տիկ-
նէն, և եղբարցն Թումային և Աստուածաւորուն, Գրիգորին և Սիոնին, և կենակցաց նոցին, և զաւակացն, և քրքերցն Ուսլունին և Շամշային, և հաւրեղբարցն Վարդիէն և Սարգսին, և եղբաւորորդոյն իւրոյ Կարապետ
կրտսնաւորին, և մաւր նորա Հովսիսիսին, և Աւետիս կրաւն և աւորին, և հաւրեղբաւորորդոյն Թումային, և Յովնանիսին, և Սարգսին, և այլ ամե-
նայն արեան մերձաւորաց նոցին՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն...
... Եւ արգ, ես՝ վերջինս ի ծնունդս եկեղեցւոյ և առաջինս ի դասս մեղաւորաց... Վարդան անուամբ միայն արեղայս... ստացտ
զսա յարդար վաստակոց իմոց և ետու զսա ըն և ծայ և նըւէր ի մեծ և ի հըռչակաւոր և յանուանի սուրբ ուխտս, որ Պապիկի վանք յոր-
ջորջի, որ կայ հանդէպ Ոստան քաղաքի, ի դուռն գերամաքուր սուրբ Աստուածածնին և սրբոյն Գէորգեայ զաւրավարին, ի մխիթարութիւն անձին իմոյ և ի յոյս փրկութեան:

Արգ, աղաչեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ և կամ ընթերցմամբ, յիշել զմեզ ի տէր սրտի մտաւք, և աստուած-
ողորմի ասել մեզ և մերոցն ամենայնի՝ յիշելոցն ի սմա: Այլև հոգեւոր զաւակին իմոյ Թումայ կրտսնաւորին՝ հանգուցելոյն առ Քրիստոս, և ծնաւդաց նորին Աստուածաւորուն և Շաքարին, և հոգեւոր եղբօրն իմոյ Յովնանին, և կենակցին իւրոյ Թանգիլէքին, և ամենայն հաւատացելոց քրիստոնէից, որոց տէր կամեսցի, ամէն:

Գարձեալ, յերես անկեալ աղաչեմ զսրբութիւնդ ձեր յիշել ի
Քրիստոս և զսպասաւորք սուրբ եկեղեցեացս: և Նախ և առաջին զբաղ-
ձալին հրեզինաց, զամբիծն հոգով և զանարատն մարմնով՝ զիմաս-
տասէր և զհանճարեղ և զմեծահամբաւ րարունին՝ զՅովնանէս, որ է

պատճառ շինութեան և ամենայն բարեկարգութեան սուրբ ուխտիս, և խրատիչ և վարժիչ ամենեցուն, և պարծանք ամենայն Հայաստանեայց եկեղեցեաց, զոր աէր աստուած պահեսցէ զսա պարագայց ամօք պարծանք աշխարհիս մերոյ, ամէն: Եւ ծաղկեալ ալեաւք, մանաւանդ թէ իմաստութեամբ, զառաջնորդ սուրբ ուխտիս զՍտեփաննոս փիլիսոփայ, և զԱստուածատուր վարպետ, և զհոգեւոր եղբարքս մեր զՄկրտիչ մահդասի և զՅովաննէս, զԱրրաճում և զՄարտիրոս, զՂազար և զՅովաննէս, զՄարգարէ և զԿարապետ, զՅովսէփ և զԱստուածատուր, զՍտեփաննոս և զՅովաննէս, զԱտոմ և զԱստուածատուր, զՄկրտիչ և զՍտեփաննոս մահդասի, զՍտեփաննոս և զՄկրտիչ, և զայլ ամենայն գործաւորք և սպասաւորք սուրբ ուխտիս...:

Ի թուականութեան Հայկազեան տումարիս ՊԿԸ. (1419), յամսեանն արեգի ԻԴ. (24)* տեղաց բաժակ բարկութեանն աստուծոյ, այսինքն 300 ր յինքն և մարախն ապականիչ, եմուտ ի յերկիրս մեր, և ուր և եգիտ կիսահաս վաստակ՝ եկեր, և ընկէց զսերմ իւր յերկիր, և սասանեցոյց զամենեսեան, զոր տէր Յիսուս սատակեսցէ զնա հոգւոյ բերանոյ իւրոյ և քաղցրութեամբ ակամբ հայեսցի ի տառապեալ ազգս քրիստոնէից, ամէն:

Սուրբ աւետարանս Պատրիկի վանից սուրբ Աստուածածնին է, և մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի դրանէ սորին, ոչ վանիս հայր և ոչ այլ ոք, ոչ ծախելով և ոչ գրաւելով, և ով յանդրգնի ե հանէ՝ պատժի և պատուհասի յաստուծոյ...:**

264

ԳԻՐԳ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՑ

Երևան 2880

Գրիչ
վայր՝ Աղուանք

308 ա Գրեցաւ գիրս այս, որ կոչի
Հարցմունք Գրիգորի բանասիրի՝
Արի և քոյ՝ րաբունապետի,
Իմոյ ծնողի ըստ բանի,
Ձի ոչ թէ բազում, այլ սակաւ և ըստ կարի
Մնեալ մեր ի նորին հանգիսի,
Եւ ճաշակեալ ի պտղոյ նորա ըստ արժանի,
Եւ ապա եկեալ ի նահանգ այսմ աշխարհի,
Որ բնական Աղուանք կոչի,
Ոչ վայելեալ ի վայելս հրճուալի
Եւ ոչ հասեալ ի նաւահանգիստն ախորժելի,
Այլ կամք ալեկոծեալ ի մէծաւրէի,
Եւ ակն ունիմ ձեռնատուողին մեծին Պետրոսի,

* Ըստ շարժական տումարի՝ օգոստոսի 10-ը:

** Հիշատակագրութիւններ կան նաեւ ձեռագրի 88բ—89ա, 143ա էջերում, որոնք կրկնում են գլխավոր հիշատակարանի բովանդակութիւնը:

Ձի տացէ մեզ լսել զձայնն վիմին շնորհալի
 Եւ հանցէ ի խորոյ խաւարի,
 Եւ նմա փառք ընդ հաւրն և հոգոյն, ամէն:

Գծագրեցաւ տառս աստուածային ի թվ. ՊԿԹ. (1420), ի հայ-
 րապետութեան տանս Ազոուանից տեառն Կարապետի, և եպիսկոպոսու-
 թեան յայսմ աթոռոյ տէր Կարապետի, և թագաւորութեան մեծին
 Լուսինի՝ քաջ և արի անրարշտին, թէպէտ և է այլազգի, բայց խա-
 ղաղութիւն ունի ընդ քրիստոնայս, և ընդ քահանայս, և ընդ եկեղե-
 ցիս, բայց վասն մեղաց մերոց է. (7) ամ է, որ մարախ զամենայն
 տշխարհ աւերեաց, և դեռևս եմք ի կաս[կ]ածի: Այլ յոյս և ապաւէն
 զՔրիստոս ունիմք, զի դարձուցէ զամենայն պատուհաս մեղաց մերոց,
 և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

265

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Մ. Աթոռ 80, «էջմիածին», 1051 թ., նոյեմբեր-դեկտեմբեր, էջ 88

Գրիչ՝ Մարտիրոս
 վայր՝ Սանահին

34ր-36ա ... Արդ, ես Մարտիրոս քահանայ թախծեալ եմ տրտմական ոգով,
 ոչ ունելով իմ զաւակ ի Սիոնի և ընտանեակ յԵրուսաղէմ, ցանկացայ
 այսմ... ի վայելս անձին իմոյ և ի պայ[ծառութիւն] մանկանց Սիոնի,
 և փոխեց[ելոցն] ի Քրիստոս հաւրն իմոյ Իգնատիոսի, և մաւրն իմոյ
 Խալիմարի, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն... և զհարազատ
 եղբայրն իմ զԴաւիթ, և զդեռաբոյս զաւակն իւր զԱրիսաղամն, և դուք
 յիշեալ լիջիք առաջի Քրիստոսի, ամէն:

Արդ, զրեալ եղև սա ի ժամանակս բռնակալին Յուսովի, ի թա-
 գաւորութեան Վրաց Ալեքսանդրի, ի նահանգի Գուգա[րա]ցոց, ի գաւա-
 ռիս Ձորոց, և ի գերահռչաք և յերկնահանգնտ սուրբ ուխտիս Սանա-
 հին, որ է ան | | | հիմն մանկ | | | ի, ձեռամբ [յոգ]նամեղ և փրցուն
 գրչացս | | | և Յովնաննէս վարդապետս՝ երկուց հարազատաց, և ոս-
 կիաղաւծ խորանաց և ծաղկերանգ վարդաշատ ծաղկանց նկարողի
 Յովնաննիսի սիրասնունդ աշակերտի, ընդ նոսին և զմեզ՝ զաշխատողքս
 յիշեցէք ի Քրիստոս Յիսուս, ամէն:

Ի թուարեւորութեանս [յ]արեթական մեծ տոմարիս ՊԿԹ. (1420),
 տանուտէր Ձուկն, և նտհանջ ամին:

266

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 4004

Ստացող՝ Սարգիս
 վայր՝ Գեղարքունեաց գաւառ

900 ... Վասն որոյ և տկարս ամենայնի և տառապեալս և յետեալս
 ի դասս աշակերտաց բարունեաց տէր Սարգիս ետու զսա | | | գրել

Ռսաապիսի գրչի, զի փափաքէի այս ժողովեալ գանձուցս, զոր արարեալ երկրորդ լուսավորիչն... վարդապետն Գրիգոր...:

Արդ, ստացա զսա ի վայելումն անձին իմոյ և ի յիշատակ ծնողաց իմոց, հաւրն իմ Շնորհքին, և մաւրն իմոյ՝ Սիրա | | * գրեցաւ սայ ի գաւառս Գեղարքիւնեաց, ծաղկեցաւ և կազմեցաւ ձեռամբ Առաքել արեղայի, աղաչեմ յիշել ի տէր:

Ի թվականիս ՊԿԹ. (1420),

Ի դրան սուրբ և հրաշալի և աստուածաբնակ սուրբ աթոռոյս Գանձաւարա եղև կատարումն սորա, զոր տէր աստուած հաստատ պահեսցէ մինչև ի գալուստն իւրն միւսանգամ, ամէն:**

267

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Ծրուադէմ 1718

Գրիչ՝ Պետրոս
վայր՝ Մեծոփայ վանք

Յերկիրն Քաջբերունի ի սուրբ ուխտն Մեծոփայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Տիրամաւր, առ ոտս երջանիկ բարունապետին Թովմայի, յառաջնորդութեան Յովնանցեալ արքեպիսկոպոսի, ձեռամբ Պետրոս արեղայի, որգւոյ Կտոնի(“) և Նազիթաթունցի, և աշակերտի Թովմայ բարունապետի:

268

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փերդ. նօտ. 60—61, Բերկրի, ի վանս տէր Յուսական որդւոյն

Գրիչ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Բերկրի

... Եւ արդ, ես՝ յետինս ի կրօնաւորաց և անպիտանս ի բանասիրաց, անարժանս ի մանկունս եկեղեցւոյ և անիմաստս ի քարաուղարաց [Մկրտիչ] շնորհիւ տեառն սկսայ և ողորմութեամբ նորին կատարեցի զսուրբ աւետաբանս թուականիս Հայոց Մեծաց ՊԿԹ. (1420), ի հայրապետութեան տեառն Պօղոսի՝ արի և քաջ ախոյանի և ճշմարիտ ուղղափառի, ի գաւառիս Տարբերունցի, որ այժմ կոչի Բերկրի, ի սուրբ ուխտս որ կոչի տէր Յուսական որդի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Յարութեանս, և սուրբ Կարապետիս, և սքանչելագործ սուրբ Նշանիս, որ կոչի Կարմիրակն, ի յառաջնորդութեան

* Ձեռագրի վերին մասն ամբողջովին բոբբոսնել է, քայքայվել և դարձել անբերանելի: Հիշատակարանի 901 էջի վրա գտնվող շարունակությունից հնարավոր է լինում կարգաւ միայն վերջին 6 տողը և նախորդ տողերից միայն առանձին բառեր, օրինակ՝ «զհոգեւոր Հայրն իմ», «զանյաղթ փիլիսոփայն», «որ յիշէք յիշեալ լիջիք» և այլն:

** Վերջին պարբերությունը դրված է այլ ձեռագրով:

սուրբ ուխտիս Մելքիսէօ հեզահոգի և աստուածաբան վարդապետի, և այլ միեղէն եղբարցս, հոգևոր հօրս իմոյ Կարապետ խաչընդուս կրօնաւորի, և հոգևոր եղբօրս իմոյ, որ բազում պիտոյիւք սպասաւորէ մեզ՝ Յակոբայ Խօյեցւոյ, Կիրակոսի և Յովանիսի, Մկրտչի և Վարդանի, համարուեստակից եղբօրս Յակոբի, Սիմօնի և Կիրակոսի, Ստեփաննոսի և Յովանիսի, նաև սպասաւորաց մարմնաւոր պիտոյից մերոց՝ հայր Սարգսի, և Գորգի տնտեսին, և Մկրտիչ մաճակալին, և Աստուածատուր միայնակեցին, և Մեծատուր հովուին, և զամենայն միաբանքս սուրբ ուխտիս, տէր աստուած հանգուցանէ զսոսա յարքայութեան իւրում, ամէն:

Եւս առաւել աղաչեմ յիշել զՅակոբ Խօյեցի արեղայն, որ զօրինակն շնորհեաց... Յիշեսջիք յաղօթս ձեր [զստացող սորին]՝ զբարեպաշտ տանուտէրն զՆաւարապի, և զծնողսն իւր [զՍեւիջընէն և զՍուրաթ-Մէլիքն], ընդ նոսին աղաչեմ յիշման արժանի առնել զանպիտան գրիչս, և ծնողսն իմ՝ զՕրպէլ և զՌօվլաթ, և զմամն իմ զԲաղդատ...: Յիշեցէք զԱրքաճամ սրբահոգի կրօնաւորն, որ զարդարեաց և ծաղկեցոյց սուրբ աւետարանս և երկու ֆլօրի եթող ի վարձէն: Վարձատուն Բրիտոս տացէ նմա զիւր ողորմութիւն, ամէն: Աղաչեմ յիշել զարժանին յիշատակի՝ զպատուելի քահանայն զՄկրտիչ՝ առաջնորդ քաղաքին Բերկրոյ, որ բազում գուլթ և խնամ տանի մեզ:

269

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4636

Գրիչ՝ Իգիա
վայր՝ Նաբեկ գիւղ

ա

393 Բ ... Ուստի և տեսեալ զսորայս փրկագործութեան խորհուրդ ոմն աստուածասէր և բարեպաշտ տանուտէր Թաթարբէկ կոչեցեալ, հարեալ ի սէրն Յիսուսի ետ գրել զսուրբ աւետարանս յիշատակ և բարեխաւս առ Գրիստոս աստուած վասն հոգւոյ իւրոյ, և ծնաւզացն իւրոց Մովսէղեցի և Նորաիկեայ, և եղբաւրն Առաքելայ, և կենակցին իւրոյ Միւնայի, և որդւոյն Ամիրբէկի, և քեռն իւրոյ Արդունի, և եղբաւորդւոյն Թումայի, և կնոջ նորա Գահարի, և մաւրն Շնոնուորի, և Առաքելի, որ ողորմելի մնաց յաշխարհի փոքր մի աւուրք, քանզի էր յոյժ ծերացեալ, և ետես զմահ որդւոց իւրոց և զաւերումն տանն և յհեծեծ[ան]-աւք շրջէր, հոգոց հանելով:

... Եւ արգ, ես՝ յետինս ի կրաւնաւորաց և անարժանս ի մանկունս եկեղեցւոյ Իգիա անուն, քանզի խորշեցայ ի Պսալ անւանէ, որ Նախավկային միայն վայել է, հրաման առեալ ի պատուիրանագիր առաքելական բանէն, որ ասէ՝ Յոր կոչումն կոչեցարուք՝ ի նմին կացջիք, սկսայ գրել զսուրբ աւետարանս անարժան ձեռաւքս:

Գրեցաւ սա ի գեաւղս, որ կոչի Նաբեկ, ձեռամբ սուտանուն կրօնաւորի Իգիաի, ընդ հովանեաւ սուրբ եկեղեցայցս՝ Յարութեանս,

204 ր Աստուածածնիս, Առաքելոյս || և սուրբ Գրիգորիս, և առ գերեզմանի տիեզերալուր Գրիգոր վարդապետի Նարեկացւոյ, ի թուականութեանս Հայոց ՊԿԹ. (1420), ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի, և ի բռնակալութեան Նախա[ն]կիս մերոյ բարձրանուն Մելէքի:

Արդ, որք աւգտիք ի սմանէ կարգալով կամ աւրինակելով, յիշեցէք յաղաթս ձեր զվերոյգրեալսն՝ զԹաթարբէկն, և զծնաւդսն իւր, և զամենայն արեան մերձաւորսն, ընդ նոսին և զմեղուցեալ գծողս, և զծնաւդսն իմ՝ զԱմիրբէկ և զԴուռմելէք, և զեղբարսն իմ զԹովմայ քահանայ, զՂազար և զՍտեփաննոս, և զկենակից իւր զՍուլթան-Մելէք, որ սուրբ սրտիւ և անկեղծ հաւատով սպասաւորէր մեզ և պատրաստէր զկերակրիկն, աստուած զնտ կերակրէ յա || ըջայութեան իւրում, և զՔալչրէկ սարկաւազ, և զեռաբոյս զաւակսն նոցա...:

Ով որ զայս թղթերս կտրէ, թէ գիր չկայ ի ներս՝ աստուած զնա կտրէ ընդ մէջ, և զբաժին նորա ընդ կեղծաւորսն դիցէ, և զտանջանսն սատանայի արկցէ զգլխով նորա: Այս բաւական է լսող մարդոյն, և անլուր և թերի մարդոյն՝ սակաւն և բազումն միապէս է:

Բ

Ստացող՝ Թաթարբէկ

205 ր Ես Թաթարբէկս տըւեր եմ զսուրբ աւետարանս ի գեաւզս, որ կոչի Մաւիւ, ի դուռն սուրբ Գէորգեայ զաւրավարին, յիշատակ ինձ, և իմ ծնողացն, և իմ զաւակացն, և ամենայն արեան մերձաւորացն, ամէն:

Ով որ զայս սուրբ աւետարանս ի դրանէ սուրբ Գէորգեայ զաւրավարէս հեռացուցանէ ծախելով կամ գրաւելով, հետ Յուդայի դասի և հետ խաչահանուացն, ամէն:

Գ

206 ա Աւետիսն՝ Թումի տըղէ[ն], տարածամ փ[ոխ]եցաւ առ աստուած, շատ տրտմութիւն երեր հաւրն և մաւրն, աստուած ողորմի իւր հոգուն, ամէն,

Աստուած ողորմած եղաւ և ետ իւրեանց նոր զաւակ, իւրեանց տրտմութեանն մխիթար՝ Սաղաղայ անուն, աստուած զինքն ընդ երկայն աւուրս առնէ, իւր հաւր և մաւրն ժառանգ պահէ, մինչև ի խորին ձերութիւնն, ամէն:*

Դ

... Աստուած-ողորմի ասացէք Նաւնօշին և Աւետիսին, որ են սոքա 206 ր ի Բէլաւէնից, || որ ազատեցին զաւետարանս ի ձեռաց անաւրինաց...:

Դարձեալ յիշեսջիք... զՄերուն, և զկին իւր զՇաղգաղէն, և զգուստրն իւրեանց զՀանաղէն, զի այժ մ' սոքա ետուն ի գին սուրբ աւետարանիս...:**

* Այս և նախորդ (ստացող Թաթարբէկի) հիշատակարանները գրված են միևնույն ձեռագրով Եւ թանաքով, կամ գլխավոր հիշատակարանի գրութեան տարեթիւն (1420), կամ մի-երկու տարի միայն նրանից հետո:

** Հստ հնագրական աղյալներէ այս հիշատակարանը գրված պէտք է լինի կամ Ժն. դարի վերջին, և կամ, որ ավելի հավանական է, ԺՁ. դարի ընթացքում:

270

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

ՎԻԵՆ. 260, Տաշ. ծուց. էջ 666

Նորոգող և կազմող՝ Արքանամ
վայր՝ Շառախ, Մեղկուք գիւղ

136 Բ Թվիս Հայոց ՊԿԹ. (1420) նորոգեցաւ սուրբ գիրքս ի գաւառիս
Շաթխոյ, ի գեղն որ կոչի Մեղկուք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուա-
ծածնին. Արդ, յիշեցէք զԱստուածատուր երէցն եւ զծնաւդս իւր, որ
երես նորոգել զգիրքս յիշատակ իւր եւ ծնողաց իւրոց, եւ որ յիշէ՝
յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ, որ առատն է ի տուրս բարեաց, Այլ գիրքս
սուրբ Կարապետին է, ոչ ոք իշխէ ասել զսա իւր, կամ եպիսկոպոս
կամ քահանայ ոչ իշխէ ասել թէ իմ է, այլ յիշատակ է իւր տիրոն՝
ի սուրբ Կարապետին:

Արդ ես՝ Արքանամ արեղէս, որ կապեցի զսա, յերես անգեալ աղա-
չեմ յիշել ի սուրբ աղաւթս ձեր...:

271

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6374

Գրիչ
վայր՝ Ակէոյ վանք

170 Բ ...ի Թուականութիւն Հայոց ՊԿԹ. (1420), ի հայրապետութեանն
տեառն Դաւթի Փոքու գրեցաւ սուրբ աւետարանս, ընդ հովանեաւ
սուրբ Սարգսի զաւարմարիս, յանապատիս որ կոչի Ակէոյ վանք, Եւ
արգ, աղաչեմ զամենեսեանդ սիրովն աստուծոյ՝ զընթերցողսդ և
զլսողսդ, յիշման արժանի առնել զվերոյստացեալ պատուական ե հո-
գևորն Եղիա և զկենակիցն իւր Սիրա | | |

272

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7686

Գրիչ՝ Քրիստոսատուր
վայր՝ Կաֆա

280 ա ...ի Թուարերութեանս ասքանագեան և յարեգա || կան տու-
մարի ի ՊԿԹ. (1420), ի հայրապետութեան տեառն Պաւլոսի և յա-
թսոսկալութեան ամենայն հիւսիսական կողմանց տէր Կիւրեղին: Բայց
գրեցաւ սա յաշխարհի Հոնաց և յերկիր Խրիմի, ի հոյակապ և ի հռչա-
կաւոր քաղաքիս որ կոչի Կաֆա, ընդ հովանեաւ առ ոտն սուրբ Ան-
նտին:

Այժմ աղաչեմ զամենեսեան զդասս լուսերամից, որք հանդիպիք
այսմ աստուածաին խրախճանութեան, յիշեսջիք ի մաքրափայլ աղաւթս
ձեր զփափաղմամբ ստացաւդ սորա զվերոյգրեալ զպարոն Աստուածա-
տուրն, և զզուգակիցն իւր զԵղիա-Խաթունն, և զիւր ծնաւդսն նորա՝

զպապն իւր զԳրիգորն, և զմամն իւր զԱննա, և զհայրն իւր զՍտաթ, և զմայրն իւր Մարեմ-Խաթ[ուն], և զքոյրն իւր Մարի-Մելիք, և զեղբայրն իւր զԽաչատուրն, զՅովնանէս, զՍիմէոնն, և զորգեակն իւր զԵսանայէկն: Նա և զամենայն արեան մերձակայս նորին՝ զարս և զկանայս, զծերս և զտղայս, զկենդանիս և զհանգուցեալս, զպատուեալս և զզանցարարեալն: Նա և եթէ արժանի համարիք զանարժան գծաւզս, զծաղկաւզս և զկապաւզս զՔրիստոսաւոր անարժան կրանաւորս և զծնաւզսն || իմ ցաւակցաբար յիշման ի փառաւոր և ի սոսկալի ատեանն, և զհոգեւոր ծնաւզն իմ զՍիմէոն արեղան, և զհոգեւոր եղբայրն իմ զսիրասնունդ զՄաղաքիա կրանաւորն...:

273

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 1107

Ա

Ա. մասի գրիչ՝ Սարգիս

503

Զմեղսաներկ, զժահահոտ, գարշելի, զազրագործ զտոկոսիս և զփանաքի զծոյլս ի բարի և արի ի չարի, զբարկացողս և զբանբասողս, ի յամենայն կողմանէ զիմն թողուլ և զայլոցն քաւել՝ զՍարգիս սոսկանունն եպիսկոպոս և ամենայն. բարեաց թափուր, աղաչեմ զսուրբ հանդիպողքդ, որ յիշամբ արժանի առնէք ի բարի... և աստուած զձեզ, որպէս և դուք բոլորով սրտիւ յիշել, քան զի բիւր հազար քանքարոց պարտական եմ և իմ կարգէս սեղերես իբրև Յուդա յաստուծոյ, նոյնպէս մեղուցեալ ծառայս աստուծոյ:

Բայց գիտեմք, որ գրիդ բազում պակասութիւն կայ և անթիւ, թէպէտ որ շատ կայ՝ մեր կարն այդ չափդ էր, ձեռս կու դողայր և աչքս բնաւ չէր տեսնուլ, գրչի մատն չորացած էր, միջի մատամբս ծրեցաք, Թ. (1000) բերան աստուծոյ և ձեզ մեղայ, թողութիւն առնէք մեր բազում և անթիւ մեղացն և աստուածն, որ առատն է ի տուրս բարեաց, պարգևեսցէ առհասարակ հանդերձ ծնողաւք և ազգականօք, ամէն, զՅովնանէս քահանայն, և զԱստուածաւորս, և զայլն ամենայն երախտաւորքն մեր յիշեցէք առ Քրիստոս Յիսուս, ամէն:

ԺՄԱ[Ն]Գ. ՔԲԲՀՏ,* դարձեալ ամէն:

Ո՛հ, տէրդ իմ, հիմայ ԽԲ. (42) տարի է, որ մեր բանս այս է. ապա այսոր նման անդէպ չէր եղեալ, խիստ կու ամաչեմ ի ձեզնէ, թողութիւն արարէք,**

Բ

Գրիչ՝ Յունան

920

... Աւարտեցաւ քրիստոսահիմն, առաքելաշէն, մարգարէախաւս այս կտակ յամի ութհարեւրերորդի վացսներորդի և իններորդի թըւա-

* Այս երկու բառերը տարբեր տիպի փոխարինազիւր ծածկազերծով կարգացվում են չամմէնս:

** Գրված է էջի ներքին լուսանցքի վրա, մանր տառերով:

կանութեան Հայկազեան ազգիս տոմարի (1420), յամսեան հրոտից ԻԱ. (21), պատկեր աւուրս՝ հինգշաբթի, ձեռամբ յոգնապայծառ և ջահաւորեալ տէր Սարգսի և ներգեալ և մեղսամակարթ և փծուն գրչի Յուճաճի, որպէս և գիրգ ցուցանի՝ ի ԻԲ. (22) տետրիցն ի վեր. Արդ, եռափափաք սիրով գրեաց զսա տէր Սարգիս և մեզ գրել ետ անջինջ յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և ամենայն հոգեւոր և մարմնաւոր ծնողաց և երախտաւորաց և ամենայն քրիստոնէից:

921 Քանզի, որք մեծութեան ընչից ըզձանան՝ ոչ ինչ աշխատութիւն զմտաւ ածեն, յայլմէ յայլ անցանել գաւառս հեռագնացս ուղղուորութեան, որպէս զի շահն աճեցուցանել մարթացեն: Նա և ընդ համատարած ծովուն ծփանաց նաւարկեալք, որ բարկացայտ ալեաւքն լեռնացեալ կոհակաձև դաշտանան: Անդընդապտոյտ խորոցն բզացեալ կուտիցն մէտ առ մէտ ալեացն ահ պակուցանող տեսողացն արկանելով, իսկ արիւտցեալքն ստորիջիցն ի խիւզս խոռոջիցն, ի խորս խաւարային ձորոցն համարձակին, ի քարաժեռս դժւաբամուտս տեղեացն, ի խնդիր ականց զանազանից, լաւ համարելով զմահ անձանց, քան թէ ունայն ձեռաւք զվատացն ժառանգել զանուն: Եւ տլլք, ըստ քրայական արուեստին, հալոցաւք հնոցացն զոսկւոյն զգիւտ արուեստաւորեալ՝ յառաջ բերեն զանաւթն պատուական:

Ըստ նմին աւրինակի և ես տառապեալ ոգի տէր Սարգիս Պարտաւեցի ի խնդիր ելայ այսմ հոգենորոգ ծաղկաւէտ, վարդափթիթ, անոյշահոտ բուրաստանիս, և գծագրեցի զմարգարտաշար և զանառիկ փարթամութիւնս մանկանց Սիոնի և զուրախարարս սուրբ եկեղեցւոյ, ի յիշատակ վերոյգրելոցն ամենայնի, յուսալով յաստցեալն, թէ՛ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն և ընտանի նորա յԵրուսաղէմ:

922 Եւ քանզի ունի սա զըզլոր մասունս տօնից տէրունականաց, զոր սուրբ հարքն հաստատեցին՝ զընթերցւածսն Յակոբոսի տեառն եղբաւրն և զԿիւրղի Երուսաղէմացւոյն, և զԳործս առաքելոցն՝ կաթողիկէից թղթովքն և Յովհաննու աւետարանաւն, և զտաւնանամակս սրբոց առաքելոցն, մարգարէից, վարդապետաց, հայրապետաց, մարտիրոսաց, ճգնաւորաց, կուսանաց, զկիրակէի, || զչորեքշաբթի և զուրբաթի, յիսկըզբանէ տարւոյն մինչև ցկատարուոյն տարւոյն ամենայն աւուրս պատշաճի իւրում ունի յինքեան զգիրք և զաւետարան: Եւ վասն տօնիցս կարգելոց մի ոք յերկւասցի, զի կարգեալ է զսա սրբոց հարանցն և սուրբ վարդապետին Գէորգայ, ի սուրբ ուխտն, որ կոչի Դրազարկ, ի սահմանս Կիւրիկեցւոց, զոր ընկալեալ լուսաւորեցան սուրբ եկեղեցիք: Իսկ երջանիկ քահանայն Տիրացու, ի քաղաքէն Մշոյ, որ կարողութեամբն աստուծոյ և հրամանաւ երանեալ վարդապետին Ստեփանոսի, որ ի վասն Խննակնեան, որ յանուն սուրբ Կարապետին, ի գաւառին Տարօնոյ, զայս ամենայն բազմութիւն ծաղկանց ի հոգւոյն սրբոյ գալստեան աւրէն մինչ ի մեծ պահսն աղուհացից շարագրեաց, ի վայելուոյն և ի պայծառութիւն սուրբ եկեղեցւոյ...

274

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիբդ. Նօա. 62—63 և № 4515, էջ 123—124, Բաբերդ

Գրիչ՝ Ստեփաննոս
վայր՝ Խզան

... [Գրեցաւ] ի մեծ թուիս Հայոց ՊԿԹ. (1420), ի կաթողիկոսութեան Հայկազեան սեռի տեառն Գրիգորի, և ի մերոյ կաթողիկոսութեան Աղթամարայ տեառն Դաւթի, և ի թագաւորութեան ալլասեռից Ղարայ-Յուսուֆի...: Եւ արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի քաղաքս Խզան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Սարգսի զօրավարին և որդոյ նորա Մարտիրոսին, և սուրբ Գէորգայ, որ է սահաւ մի հեռի:

Այլ և գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ Ստեփաննոս քահանայի՝ սուտանուն և ախմար գրչի ե անարժանի...: Գրեցի անարժան ձեռօք իմովք յընտիր և ի ստոյգ օրինակէ, կենօք տառապանօք և բազում պանդխտութեամբ, ի դառն և ի նեղ ժամանակի, ի վայելուճն անձին Մերուն քահանայի, և որդւոյն իւրոյ Թովայ քահանայի, և դեռարոյս զաւակին Յոնաննիսի: Եւս առաւել զննջեցեալս և զծնողս իմ՝ զՅովնաննէս և զմայրն իմ զԱւագ-Տիկից աղաչեմ յիշման արժանի առնել, Եւս առաւել զհոգևոր եղբարս իմ... զԱւետիս վարդապետն և զներսէս կրօնաւորքն, և զհոգևոր զաւակն մեր զՍուքիաս կրօնաւորն, և զամենայն արեան մերձաւորս մեր առհասարակ յիշեսջիք ի Դրիստոս:

275

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե. Լալայան, Ջաւախք, Աղդ. Հանգէս, Բ. 1897, էջ 286

Գրիչ՝ Յովնաննէս գրչիկ

... Ի հայրապետութեան Հայոց տեառն Յակովբայ, և յեպիսկոպոսութեան տեառն Խաչատրի արհեսպիսկոպոսի վերադիտող Հացունեաց զաւառի:

276

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 5917

Գրիչ

III

98 Բ

Ջհաւատարիմ և զհոգևոր մայրն իմ զՇնորհւոր, որ յայսմ ամի փոխեցաւ ի Դրիստոս, պատահողք տառիս, յիշման արժանի առնէք զնա, ԹՎ. ՊԿԹ. (1420):

Բ

154

Ջնազելի և զհողևոր մայրն մեր զՇնոնուոր, որ ձեռնտու և
աւգնական եղև ի սուրբ գիրս, պատահողք սուրբ մատենիս յիշման
արժանի առնէք զնա, և մեղաց թողութիւն խնդրէք ի Քրիստոսէ
աստուծոյ մերոյ, Եւ ինձ՝ անպիտան գրծողիս, և իմոցն ամենայնի.
Գրեցաւ ի թվ. Հայոց ՊԿԹ. (1420):

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 4522

Գրիչ՝ Կարապետ
Վայր՝ Աղէթ

III

431 ա . . . Աւարտեցաւ քրիստոսահիմն առաքելաշէն մարգարէախօս այս գիրք յամի Գ. և Հ. թուականիս Հայոց (1421), ձեռամբ Կարապետ արեւդայի, ի խնդրոյ բարեմիտ հիւսանն Յոնանիսի: Քանզի որք մեծութեան ընչից ըղձանան՝ ոչինչ աշխատութիւն զմտաւ ածեն՝ յայլմէ յայլ անցանել գաւառս հեռագնաց ուղեորութեան, որպէսզի զշահն աճեցուցանել մարթասցեն: Նաեւ ընդ համատարած ծովուն ծփանաց նաւարկեալք, որ բարկացայտ ալեաւքն լեռնացեալ կոհակաձե դաշտանան, անընդապտոյտ խորոցն բքացեալ կուտիցն, մէտ առ մէտ ալեացն, անպակուցանող տեսողացն արկանելով: Իսկ արիացեալքն ստորիջիցն ի խիւղս խոռոջիցն, ի խորս խաւարային ձորոցն համարձակին, ի քարաժեռս դժւարամուտս տեղեացն, ի խնդիր ականց զանազանից, լաւ համարելով զմահ անձանց, քան թէ ունայն ձեռաւք զվատացն ժառանգել զանուն: Եւ այլք, ըստ քրէական արեւստին հալոցաւք հնոցացն՝ զոսկւոյն զգիւտ արեւստաւորեալ, յառաջ բերեն զանաւթն պատւական:

Ըստ նմին աւրինակի և աստուածասէր Յոնանէսն հեւսն՝ Ամիրզայն, որ ոչ ունէր զաւակ մարմնաւոր, զի միակեց էր և անախտ ի մարմնական ամուսնութենէ, վասն որոյ ի խնդիր եղեալ այսմ հոգենորոգ և ծաղկաւէտ, վարդափթիթ, անուշահոտ բուրաստանիս, և ստացաւ զմարգարտաշար ե զանառիկ փարթամութիւնս՝ զպայծառութիւնս մանկանց Սիոնի և զուրախութիւնս սուրբ եկեղեցւոյ ի վայելումն անձին իւրոյ և յիշատակ բարի ծնողաց իւրոց Աւետիսին և Խաթւու՝ Մելիքին, և եղբարցն Սարգսին և Մարտիրոսին, Շնոհֆորին և Շամշին . . .

431 բ . . . Եւ վասն տաւնիցս կարգելոցս [ի սմայ] մի ոք յերկւասցի, զի կարգեալ է զայս սրբոց հարանցն և սուրբ վարդապետին Գէորգեայ, ի սուրբ ուխտն, որ կոչի Դրազարի, ի սահմանս Կիւլիկեայ, յերկրին Սըւայ, զոր ընկալեալ լուսաւորեցան եկեղեցիք Հայաստանեայց ի պայծառ տաւնակարգութիւնս: Իսկ երջանիկ քահանայն Տիրացու, ի քաղաքէն Սըշոյ, որ կարողութեամբն աստուծոյ և հրամանաւ երանեալ վարդապետին Ստեփաննոսին, որ ի վանսն Իննակնեան՝ որ յանուն սուրբ Կարապետին, ի գաւառին Տարաւնոյ, զայս ամենայն բազմութիւն ծաղկանց՝ ի հոգոյն սրբոյ գալըստեան աւրէն մինչ ի յաւագ պահսն

աղուհացից շարագրեաց ի վայելուծն և ի պայծառութիւն սուրբ եկեղեցւոյ: Վասն որոյ հայցեմք յաստուծոյ, զի զցաւոյն ողորմութեան ցաւ-
դեսցէ յոսկերս նոցին, և բուսուսցէ զնոսին յօրն վերջին . . .:

Արդ, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ և կամ աւգտութեամբ ինչ իւրք, յիշեցէք ի միտս բարիս և ի պատկանաւոր խնդրուածս զստացող գրոցս՝ զմիակեց Յոնաննէս հեւսն, ե զծնողսն իւր, նաև զԿա-
րապետ աբեղայ՝ գծող սորին, որ բազում աշխատութեամբ գրեցի
զգիրքս յԱղէթ, ընդ հովանեաւ սրբոյն Յակոբայ, ի խնդրոյ Յոնաննէս
հիւսանն, որ էր նա անկին և անտուն, վարուքն մաքուր և ողջախոհ,
անբամբաս և անպարսաւ ի բասրանաց մարդկան:

Վասն որոյ և ես տեսի զյաւժարութիւն կամաց նորա և զբարի
մտածմունսն, և յանձն առեալ գրեցի զսա բազում աշխատութեամբ և
տառապանաւք՝ յահ և ի փախ, սասանմամբ ե գողութեամբ: Զի Շան-
ըռու ի չաղութայն՝ բարեսէր և արդարադատ արքայն, եկն ի զխլաթ
432ա և փախոյց զթուրքմանն, և շատ պակասու || թիւն եղև մեզ և շատոց,
զի թուրքմանն զառաջինն փախեալ ի ներքին երկիրն, և անտի դար-
ձեալ եկն ի վեր թուրքմանն բազում զաւրաւք, Ճ. և Մ. հազար
(150,000) ձիաւորաւք, և խիստ խայտառակ կոտորեցան ի չաղաթի
դօրացն, ի գաւառն Վաղաշկերտոյ, մերձ Բաւգլանայ: Բայց զի ողոր-
մած էր Շանըռուքն և քաղցր էր բարութեն՝ թոյլ ետ նոցա փաղչել
մազապուրծ, և զորս գերեացն՝ ազատ արար:

Եւ մեր՝ գրելն զգիրքս յայս պըղտոր տարիս եղև, որ էր հեծե-
լաշարժ, սըղու թիւն հացի և ամենայն իրաց պակասութիւն: Իսկ բա-
րեսէր Յոնաննէսն յոյս գառն տարիս, վառեցաւ ի սէր գրոցս, զըրկեաց
զմարմինն և զաւրացոյց զնոգին: Վասն որոյ ոչ ունին իշխանութիւն
եղբարք սորա և կամ տյլ ոք յազգականաց տիրապետել զգիրքս, զի
ի սմանէ ընծայեալ է աստուծոյ, յոր տեղ որ լինի, և այլ մարդոյ
հուքըմ ոչ կայ ի վերայ գրոցս, զի աստուծոյ նըւիրեալ է:*

Բ

27 ա Ո՛վ եղբայր, անմեղադիր լերուք, զի անկոխել է թուխթս,** ո՛ր ի
վատ մարդոյ գարդէս:

Գ

186՝ Բրիստոս աստուած, քոյ աստուածային յարութեամբդ ողորմես:
ստացողի սուրբ տառիս ուսթա Յոնաննիսին, և ծնողաց նորին՝ Աւետիսին
և Խուրլու-Մէլէքին, և եղբարցն՝ Ամիր-Սարգսին և Մարտիրոսին, և հարս-
ներուն՝ Շայ-Մէլէքին, և այլ արեան մերձաւորացն, ամէն, եղիցի: Այլև
բազմամեղ և տըրտում ոգոյ Կարապետ գրչի և իւր ծնողացն, և եղ-

* Որպես հիշատակարանի շարունակութիւնն Կարապետ Աղեթցին հետագայում ավե-
լացրել է իւր ուսուցիչ Գրիգոր Խլաթեցու «Յիշատակարան աղետից» չափաւ հիշատակա-
րանի 279 - 417 տողերը (աւես 1422-ի թվաշարքում):

** Բնագրում՝ «թողխս»:

րաւրըն՝ Թումա նորընծայ քահանային: Այլև Թումա վարդապետին իմոյ, որ կու աշխատի ի թըղթի կոկելն, և իւր ծնողացն, և մեր աշակերտիս՝ Աւետարիս, որ իբրև զժուր է ի ձեռս մեր, Գրիստոս զսա աւրհնէ, ամէն:

278

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 4695

Գրիչ՝ Թումայ
վայր՝ Աղթամար

464 ա . . . Զոր տեսեալ զայսպիսի գանձս աստուածային և պայծառ լուսով սրբասնեալ և բարեմիտ կրանաւորն Յոնանէս, և ցանկացեալ այսմ աստուածային փարթամ գանձուցս, և ջերմեռանդ սիրով հոգոյն սըր-րոյ և մեծ փափաղմամբ ստացաւ զսա ի յարդար վաստակոց իւրոց և ի քրտնաջան աշխատանաց, ի վայելուծմն անձին իւրոյ և յետ աս-տի կենացս ելանելոյ՝ յիշատակ բարի հոգոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց Կիրակոսի և Ուալուհ-Մէլիքի, նաև եղբաւր իւրում Յովանիսի, և զա-ւակաց նորա Սադալի, և Մարմէլիքի, և կենակցին Մարեմի, այլ և քը-ւեր նորին Խութլու-Մէլիքի, և զաւակացն Աստուածատրոյ, Ստեփանոսի և Յոնանիսի, և սնուցողացն իւր Շնոնվորի և Նոր-Տիկնայ, և այլ ամե-նայն արեան մերձաւորաց իւրոց և երախտաւորաց՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն ի Գրիստոս: Եւ ետ զսա ընծայ և նուէր ի սուրբ և ի հոչակաւոր և յանուանի ուխտն, որ կոչի Վարազ, ի դուռն սուրբ և գերամաքուր Աստուածածնին, և սրբոյն Յոհաննու աւետարանչի, և յայլ բազմահաւաք սուրբ եկեղեցեացն, որպէս զի վայելեսցեն զսա ման-կունք սուրբ եկեղեցեացն և ուրախասցին սովաւ հանապազ ընթերց-մամբ, և յիշեսցեն անմոռաց յիշմամբ յերկնագնաց յաղաւթս իւ-րեանց զյառաջ յիշեսցեալ ստացող գրոցս՝ զՅոնանէս. . . :

Ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտին իմաստուն և հանճարեղ վարդապետին Մարգարայ կոչեցեալ, այլ և յեպիսկոպոսութեան տեղոյն սրբասնեալ եպիսկոպոսացն տէր Յովանիսի և աէր Աստուծոյ: Ի թվա-կանիս Հայոց 92. (1421) ամին, ի դառն և ի վշտաբեր ժամանակիս, յորում կամք ի նեղութիւն և ի տառապանս ի ձեռն այլասեռից աղ-
464 բ զաց, զի զամենեսեան չարչարեն և նեղեն, տուժեն և || տուգանեն, կեղեն և կեղեքեն, և այլ ազգի-ազգի վշտաւք տանջեն:

Եւ այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց, և ոչ դառնամք և ոչ ապաշխարեմք զանչափ չարիս մեր, այլ աւր[ք]ստաւ-բէ առաւելումք ի մեղս և արհամարհեմք և անարգեմք զամենայն խրատ և զբանս սուրբ գրոց, որ է ի շահ և յաւգուտ հոգոց մերոց: Այլ և առ մեզ է տեսանել զբանս առաքելոյն, որ ասէ, թէ ի ժամա-նակս յետինս, որ եմք մեք, յարիցեն մարդք արհամարհողք, ժպիրհք, յանդուգն, անսուրբք, աննուէրք, ուսուցնատեացք, արծաթասէրք, անձ-նասէրք քան աստուածասէրք, ծոյլք, գատարկակեացք, չարաճճիք,

որպէս առ մեզ և ի մէջն է ուսանել, զի փոխանակ բարոյ չարք եղաք՝ ամբարտաւանք, ամբարհաւաճք, վէսք, սնափառք, ստախաւսք, նենգաւորք, րամբասողք, շոգմողք, հայհոյիչք, մարդահաճոյք, կեղծաւորք, արատաւորք, նախանձոտք, երախտամոռացք, եղբայրատեացք, մանաւանդ թէ աստուածատեացք իսկ, ե որ այլ ես սոյնպիսիս և յաճախագոյնս քան զսոյնս հայրն չարեաց և ծնիչն անաւրէնութեան՝ այսինքն սատանայ, սերմանեաց ի մէջ զուտ և սուրբ ցորենոյն, այսինքն ի սպասաւորքս սրբարար ե աստուածընկալ սեղանոյն և զմարմին և զարիւնն Քրիստոսի պատարագողացս, զի ոմանք զսահմանեալ աղօթիցն անփոյթ արարեալ անխտիր՝ ի տաւնս տէրունականս ի մարմին և յարիւնն Քրիստոսի մերձեանս, և կէսք զուսման և զգիտութեան ոչինչ փոյթ առնեն, այլ լոկ միայն տգիտաբար զքահանայականն գործեն զգործ, և կէսք զհետ գինոյ և ցքոյ շրջին և երեկանան ի նմա, ե ոչ միայն այս, այլ և եպիսկոպոսք ի վերայ եպիսկոպոսաց յառնեն, և քահանայք ի վերայ քահանայից, ե ուխտաւորք ի վերայ, ուխտաւորաց, ե կրաւնաւորք ի վերա կրաւնաւորաց, և զազատն ի բնէ՝ զեկեղեցի ասեմ, զոր Քրիստոս իւրով սուրբ արեամբն ազատեաց, մեք ի հարկ և ի ծառայութիւն արկաք անաւրինաց, յաղաքս վառաց և անձնահաճոյ կամաց. և արգ, որոմ թողութեան արժանաւոր գտանիցիմք, Եւ արգ, բաւականացի ասացեալս, զի ոչ եթէ նախատելով

485 « կամ չա || րախաւսելով զումեքէ գրեցի զայս, այլ ի խրատ և ի ղըջնուն բարեմիտ ընթերցողացն ասեմ և լսողացն... »

Եւ տրգ, ես՝ ...սուտանուն կրաւնաւոր Թումայ գծողս, տեսի զսէր ե զվափագ սորա, զոր ունէր առ հոգեորսն, և իմով տկարութեամբս յանձն առի, և ամենակարող զաւրութեամբն Քրիստոսի կատարեցի զսուրբ գիրքս զայս, բազում և մեծ աշխատանաւք հասուցի զսա յաւորտումն յաստուածարնակ և յանառիկ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչիս և սուրբ Գեղարզեանս, ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի կաթողիկոսի, զոր տէր պահեսցէ զտեղիս զայս խաղաղութեամբ, աթոռակալաւն իւրով, ամէն... :

485 բ ... Նաե զծնօղքն մեր զԽաչիկ և զԱզիզ-Մէլիք, և զեղբարքն իմ զՆաւասարդ՝ տարածամ հանգուցեալն, և զԳէորգ քահանայ, և զքոյրն մեր զՀալիմ-Խաթուն, նաե զհաւրեղբարքն իմ զՋաքարիայ գրագիր, և զԿարապետ քահանայ, և զՅովանէս՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս, և զայլ ամենայն ազգատոհմքն մեր և զերախտաւորքն՝ զկենդանիսն և զնընջեցեալսն, այլ և զուսուցիչն մեր՝ զիմաստասէր փիլիսոփայն՝ զԱսում վարդապետ, և զԱւետիս, և զՅովանէս կրաւնաւորք, որ աշխատեցան ի կոկել թղթիս, այլ և զայնոսիկ, որ բոլոր սրտիւ մեզ աստուած-ողորմի ասեն յիշելոցս ի սմա՝ ստացողաց և գրողաց և այլ աշխատաւորացն, ամէն... :

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 4624

Գրիչ՝ Յովանէս.
Վայր՝ Լիմ

III

- 287 բ ... Ես՝ յետինս ի գրչաց և անպիտանս յամենայնի Յովանէս, ան-
լամբ կրանաւոր և գործով թափուր յամենայն վարուց կրանաւորաց,
որ անուամբս միայն եմ ձեւացեալ առանց գործոց, ըստ այնմ որ ասէ՝
Մարմնովս արտաքուստ պէնիմ և անձամբս երկնիւ ճային ճանաչիմ,
գրեցի զսուրբ աւետարանս ի թուականիս Հայոց ՊՅ. (1421), ի սուրբ
մենաստանիս, որ է հանդէպ Արեւիշտ, կղզի վայելուչ ի ծովս Ընթառու-
նեաց՝ Լիմն կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ հոյակապ և հրոչակաւոր տաճա-
288 ա ըիս աստուծոյ, որ յանուն սրբոյն Գէորգեայ զաւ || բաւարին կառու-
ցեալ է, որ է նման վերին խորանին. Եւ ետու զսուրբ աւետարանս
սուրբ եկեղեցւոյս սուրբ Գէորգ կոչեցեալ, յիշատակ բարի հարազա-
տին իմ Վարդան որբասէր կրանաւորի, հանգուցելոյն ի Քրիստոս,
որ յայսմ ամի փոխեցաւ առ աստուած, յուրիս ամսոյ ի Դ. (4), և
եզաւ ի տապանի յարեւելից կողմանէ, ընդ հովանեաւ սուրբ եկեղեց-
ւոյս, ի թեւս հարաւոյ: Արդ, աղաչեմ զամենեանս, որք ընթեռնու-
զսուրբ աւետարանս կամ աւրինակէք յիշեսջիք զՎարդան կրանաւորն,
ե մեղաց թողութիւն խնդրեցէք յաստուծոյ, զի և ձերն թողցի, ամէն-
Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի դառն և ի չար ժամանակի,
ձեռամբ անարժան և փցուն գրչի Յովանիսի, զի իմ անընդունակ եղ-
եալ յարուեստ գրչութեան, և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ: Այլ
ըստ կարի մերում, զոր պարգեեաց մեզ մարդասէր հոգին բազում աշ-
288 բ խա || տանաւք և տրտում և ցաւ[ա]գին անձամբ գրեցի մեղասամած
մատամբք իմովք, կենաւք տառապեալ և տարակուսեալ մեղաւք:
Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի-
սեղանոյս, յիշեսջիք յաղաւթս ձեր զՎարդան սրբասէր կրանաւորն և
զիս՝ զմեղուցեալս յամենայնի, ե զծնաւդսն մեր զՊաւղոս և զԽովսիմ,
և զԱննա՝ քոյր իմ, և գհաւրեղբայրն մեր զՄաթէոս, ե զկենակիցն իւր
զՄաթթա՝ զհանգուցեալսն ի Քրիստոս:
Այլ և զհոգեւոր ծնաւզսն մեր և զուսուցիչսն՝ զԴաւիթ կրանաւո-
րըն և զծնաւդսն իւր զԹովմայ քահանայ... և լի սրտիւ աստուած
ողորմի ասացէք: Այլ և զառաջնորդ սուրբ ուխտիս զՅովանէս խաչըն-
դուս կրանաւորն, և զմիաբանքս՝ զտէր Յովնանէս եպիսկոպոս, և
զՍարգիս փիլիսոփայն, և զՄկրտիչ կրանաւորն, և զՍտեփաննոս եկե-
289 ա ղեցպանն, և զԹովմա կը || բանաւորն, և գհարազատն իւր զՅովն
կրաւ[նա]ւոր, և գհայրն իւրեանց զՍտեփաննոս: Այլ և զՎարդան փիլի-
սոփա, հանդերձ հարազատին իւր Թորոսիւ, և զՅովանէս, և զերկու
հարազատսն իւր զՅովն և զՄարտիրոսն՝ զքաջսն և զարիսն ի գործս

հոգեւորս և մարմնաւորս, և զծեր հայրն նոցա զՍտեփաննոս, և զԿարապետ արեղայն, և զՅովաննէս Արցիշեցի, և զամենայն գործաւորք դրան սուրբ եկեղեցւոյս՝ զտնտես, զմաճակալ, զհովիւ և զամե[նե]սեան՝ զմեծ և զփոքը, աղաչեմ յիշել ի տէր, որք յաւժար կամաւք աւգնական եղեն մեզ: Այլ և զհոգեւոր եղբայրս մեր զԳրիգոր կազմաւղ և զծնաւդսն Խւր զհոգեւոր և զմարմնաւոր, որ բազում աշխատութեամբ աւգնական եղև մեզ յամենայն գործ և ի սըպա[սա]ւորութիւն, հաաուսցի սմա փոխարէն յարքայութիւնն աստուծոյ հազարապատիկ և բիւրապատիկ, ամէն:

280 Բ Դարձեալ, յերես և անկեալ աղաչեմ զամենեսեան, որ խնամով պահէք հանապազ ի սուրբ սեղանն, և խնամք աստուածային ի վերայ խնամով պահողին եղիցի, ամէն: Եւ մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսուրբ աւետարանս ի դրանէ սուրբ եկեղեցւոյս՝ ծախելով, կամ գրաւելով, կամ այլ ինչ պատճառաւ: Եւ եթէ լրբի ոք և յանդգնի՝ զանէծսն Կայենի առցէ և զԹուգային և զխաչահանուացն և զնմանեաց նոցին, ամէն:

Եւ թէ փախուցանէ ոք և ի գերողաց ազատէ եկեղեցւոյս համար՝ աստուած զնա ի մեղաց ազատէ և ի գերողէն սատանայէ փրկէ, և առաջին արդարոյն Աբիլի, և միջնոցն, և ներկայիս, և վերջնոցն աւրհնութեանցն և պսակացն և փառացն դասակից և մասնակից և պսակակից և փառակից արասցէ, ամէն, և որք զամէնն ասեն, ամէն:

Բ

221 Ե Յամի ութհարիւր և եւթանասուն թուականի Հայոց (1421), յետ մահուան Ղարա-Յու[ս]ուֆին եղեւ խոռովութիւն և յոյժ սասանուծեալ ընդ ամենայն երկիրս Հայաստանեայց, զի հեծեւաղաւթն ամենայն շփոթեալ՝ զմիմեանս հարկանէին և կողոպտէին: Որ և գունդ մի ի զաւարացն հառեալ, զորս փաւռնակ կոչէին՝ հինգ հազար տուն, և եկեալ հասին յերկիրն Քաջրեքունցւոյ, և բազում աւար և գերի առին, Եւ էր որդի մի Յուսուֆին՝ չարաճճի և անագորոյն և յոյժ անողորմ ի բերդն Արծիւոյ, ելանէ ընդ առաջ նոցա և առնէ սէր ընդ նոսա, և դարձուցէ և սփռէ ի վերայ երկրին՝ տնով և խոստակաւք: Եւ զչարչարանսն և զաղէտս կսկծանացն ո՛ր կարէ ընդ գրով արկանել, զոր առնէին ընդ տառապեալ ազգս քրիստոնէից է. (?)ամիս բոլոր: Եւ ես՝ յետինս ի մանկունս 221 Բ եկեղեցւոյ Յովաննէս և հարազատս իմ՝ Վարդան սրբասէր կրաւ[նա]ւոր և եկաք փախստական ի հոչակաւոր մէնաստանս Լիմն կոչեցեալ: Եւ եղև զրաւ կենաց եղբաւրս իմ Վարդան կրաւնաւորի, և եթող ինձ սուգ անմխիթարելի և վէրք անբժշկելի: Եւ ես գրեցի զսուրբ աւետարանս և ետու սուրբ եկեղեցւոյս յիշատակ եղբաւր իմոյ Վարդան արեղայի՝ հանգուցելոյն ի Դրիստոս, այլ և ծնողաց իմոց՝ հոգեւորաց և մարմնաւորաց, և ինձ՝ մեղապարտի: Ո՛վ սուրբ առաջնորդք և միարանք սուրբ ուխտիս, յերես անկեալ աղաչեմ զձեզ չհեռացուցանել զսա ի դրանէ սուրբ եկեղեցւոյս ոչ ծախելով և ոչ գրաւելով, և թէ ոք լրբի և յանդգնի՝ զանէծս առնու նա յիրաւի զԹուգային և զայլ խաչահա-

նուաքն, այլ և զառաջնոյն՝ Կայէնի և զվերջնոյն՝ զնեռինն, ամէն: Եւ խնամքն աստուծոյ ի վերայ խնամով պահողին եղիցի յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Գ

87. Ջվարդան սրբասէր կրանաւորն՝ զկոկոզ քարտիսիս, որ յետ թղթիս կոկելոյ Ը. (8) աւր եկաց և փոխեցաւ առ յոյսն ամենեցուն՝ Գրիստոս աստուած, աղաչեմ յիշել յաղաւթս և աստուած-ողորմի ասել, զի և դուք ողորմութիւն գտջիք յողորմածէն աստուծոյ, ամէն:*

280

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԳՐՈՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

Առ Կ. Եղյան, Պետերբուրգ Մ.Տ.Մ.*

Գրիչ՝ Յովնանէս

124 Բ ... Աստանաւր յանկ ելեալ կատարեցաւ տառս այս իմաստապատում որ կոչի Հուծմունք արտաքնոց՝ բացայայտեալ զսա մեծ վարդապետին Հայոց Գրիգորի, ի քարանձաւս վիմանց լերանց, յորում փախուցեալ էաք [յերկիւզէ] անհուն զօրաց ջաղաթայից և թուրքաց, յորում նեղէին զմեզ յերկուց կողմանց, ի թվին Հայոց ՊՅ. (1421), ձեռամբ անիմաստ և պիտակ անուն վարդապետի Յովնանէսի ի պէտս կարեաց իմոց: Եւ որոց հետեւեալ և որք հետեիք յիշեցէք ի տէր Յիսուս զՅովնանէս մեղուցեալ վարդապետ և զծնողսն իմ:

281

ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ՊԱՐԱՊՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

Վենետիկ 8

Գրիչ՝ Մկրտիչ Եղեգեցի

... Եւ ետու զգիրս յիշատակ հոգւոյ իմոյ՝ հոգեւոր եղբաւր իմոյ Թովմա վարդապետի աստուածաբանակ ուխտին Մեծութայ վանուց, վասն զի նա զԱռ որս գիրս Աստուածաբանին ինձ և ազգականին իմոյ Մարգարէ վարդապետին ինքնագիր ձեռուք գրեալ շնորհեաց մեզ,** ի ՊՅ. (1421) թվին մեք կացաք ի սուրբ մենարանս Վարագ, յահէ Թագաւորին արեւելից Շախրուհ կոչեցեալ, առ հոգեւոր եղբարս մեր Մարգարէ վարդապետին, և բաղձալի սրբազան եպիսկոպոսին տէր Յովնանէսիսին... և տեսաք զմածեալն արեամբ Յիսուսի զփրկական փայտ խաչին Վարագայ... Եւ սոյն ամի յաղթեաց չաղաթէն զթուրքմանն՝ զորգիք Յուսուֆին ի Վաղարշապետ, և դառն գերեաց:

* 138 ա—137 բ էջերի վրա ևս կա մի հիշատակագրութիւն, որը հետաքրքրական է միայն իր վերջին պարբերութեամբ. այդտեղ ասված է. «Որ խնամով և շուշափայլ պահէ զսուրբ աւետարանս, խնամքն աստուծային ի վերայ նմին եղիցի, ամէն»:

** Ձեռագիրը գնված է եղել Սանատարյան վարժարանի համար: Զոհ է գնացել հրդեհի:

*** Հմմ. № 148 հիշատակարանի հետ (էջ 144):

282

Բ Ա Ռ Գ Ի Ր Ք

Երևան 3201

Ստացող՝ Գրիգոր
վայր՝ Բերկրի՞

1 ա

Ով | | | կորովամիտ վերածնող այսմ լուսազարդ սուրբ տա(ռիս),
յիշեցէք յերկնաբացիկ սուրբ յաղօթս ձեր զնուապատ ոգի վարդապետս
Գրիգոր՝ սպասաւոր սուրբ ուխտին Առաքելոց, որ ստացա զս(ա յ)աւա-
րէ երկրին Տառ[քերու]նոյ, որ այժմ Բերկրի կոչի։ Եւ եղև ստացունի
սորա ի թվ. ՊՀ. (1421), յամի յորում եկն ազգն նետ[ոյ]աց և աւե-
րեաց զբոլոր ա[շխարհս] Հայաստանեայց, աւախ։

283

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիրզ. Նոտ. 49-50, Արհէշ, Արծուաբեր Աստուածածնին վանք

ա

Ստացող՝ Կարապետ
վայր՝ Սուխարայ վանք

... Գարձեալ, ես՝ նուապատ ի բանասիրաց և վերջինս ի վար-
դապետաց Կարապետ կարօտ բանի՝ փափագող էի աստուածաբանակ
քաղաքին Երուսաղէմի, որ բազում անգամ ջանայի գնալ և ոչ յաջո-
ղէր... զի բռնէն էր հարկապահանջութիւն Ղարայ-Ուսուֆ խանին ի
վերայ մեր...։ Եւ ի միւսում տարին գութ մարմնական ծնողաց նեղ-
եաց զմեզ և բնական աշխարհի սովորութիւն, և խնդրեցաք յաստուծոյ
հասուցանել զմեզ [Թերուսազէմէ] յերկիրս Քաջքերունի՝ ի վանքս Սու-
խարայ, որ այժմ Խառաքաւտայ վանք կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ
Աստուածածնի տաճարիս։ Եւ տեսեալ իմ զսուրբ աւետարանս ի յԵրու-
սաղէմ, գրեալ ձեռամբ Յովնանէս կրօնաւորին, որ փակակալ* էր աս-
տուածային սուրբ գերեզմանին, և ջահաւառ սուրբ Գողգոթային, և
գրեալ ի մէջ սուրբ Յարութեան։ Վասն որոյ ցանկացող եղէ ես Կա-
րապետ վարդապետս, զի յայն աւուրն էր գրեալ զաւետարանս, որ
աստուածային խորհուրդ մատուցեալ էր ի սուրբ Գողգոթայ։ Եւ գնե-
ցի զսա ի հալալ վաստակոց իմոց, յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց,
[և] հօրեղբորն իմում տէր Զաքէոսի...

Եւ դառնալն իմում ոչ եղէ արժանի տեսանել զեղբայրն իմ զՅով-
նանէս, զի փոխեալ էր առ Քրիստոս ի չար և ի դառն ժամանակիս,
որ վերջացեալ էր Ղարայ-Ուսուֆն...։ Եւ իմ՝ այրեցեալ սրտիւ նուի-
րեցի զսուրբ աւետարանս գռան սուրբ Աստուածածնի տաճարիս...

Բ

Եւ զիս զՀայրապետ կազմողս յիշեցէք ի Քրիստոս, ի թուակա-
նութեան հայոց ՊՀ. (1421),

* Տպված է «փակեալ» (")։

284

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Ս Մ Ո Ի Ն Ք

Վիեն. 419. Տաշ. Ցուց., էջ 873

Գրիչ՝ Յոհաննէս
Վայր՝ Սաքսոնից

ա

237 ա- ... Կատարեցաւ ցանկալի երգարանս երաժշտական ձայնաւորաց
239 ա ի թվականութեան հայկազեան տումարի յութից հարիւրոց եւ է.— եակ
տասանց (1421). յամի յորում եղեւ ելանել ասպատակաւ՝ ի մերում
ժամանակս չորրորդ անկամ, ազգին նետողաց՝ խորազմն անուանեալ
ազանց Շահնուխ փաթշահին Պարսից, սատակչին Թուրքման ազգին.
ի յայս եւ ի սոյն ժամանակս գրեցաւ տետրովս ի սուրբ եւ ի գերա-
հոչակ ուխտս որ կոչի Սաքսոնից, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածած-
նիս եւ հրաշափառ Կաթողիկէիս, յառ ոտս Ղազար վարդապետի եւ հա-
րազատ եղբոր իւրոյ Յովսէփ փիլիսոփայի, ձեռամբ ամենամեղ եւ
փցուն գրչի Յոհաննիսի, ի լաւ եւ յընտիր աւրինակէ Առաքելոյ, ի
վայելս անձին սրբասէր աշակերտի եւ ըստ հոգւոյ եղբոր մերոյ Մելքի-
սեդ կուսակրան քահանայի: Վասն որոյ ազայեմք զամենեսեան, որք
աւկտիք ի սմանէ ուսմամբ կամ զաղափար առնելով, յիշեցէք ի Քրիստոս
տոս զիս՝ զմեղապարտ գրիչս զՅոհաննէս, եւ զծնողսն իմ, խնդրելով ի
տեառնէ զթողութիւն մեղաց, նաեւ զստացաւս սորին զՄելքիսէք ծաղ-
կող եւ կազմող. եւ զբազմերախտ սնուցողն՝ զալեօք ծաղկեալ հօրեղ-
բայրն իւր՝ զսրբասէր քահանայն զԴաւիթ, և զքեռին իւր զտէր Զաքա-
րայ, եւ զբարեպաշտ ծնողսն իւր զհայրն զԽոսրոսիս եւ զմայրն զՄի-
նա-Խաթուն, եւ զհարազատ եղբարքն իւր զԱլէքս, զԱթաբեկն, զՄելքի եւ
զՅովսէփ, հանդերձ ամենայն լրմամբ յիշեցէք ի Քրիստոս:

բ

233 բ Ո՛վ դասք լուսերամից եւ քաղցրանուագ երաժշտապետք, որք
օգտիք ի սմանէ եւ վայելէք՝ զմեղաւոր գծողս յիշեցէք ի Քրիստոս:

285

ԳԱՐՈՋԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՑ

Երևան 2064

Գրիչ՝ Թումայ Կափայեցի
Վայր՝ Տաթև

ա

403 բ Փառք... որ ետ մեզ հասանել ի զրաւ մատենիս աստուածային
և զանձիս հոգևոր, ժողովեալ ի գրոց սրբոց՝ ի խրատ և ի լուսաւորու-
թիւն հաւատացելոց, և յաւժանդտկութիւն վարդապետաց և աշակեր-
տաց գրոց:

— 257 —

Եւ արդ, եղև զըաւ սորայ ի թուականութեանս Հայոց ՊՀ. (1421), ձեռամբ [յ]ոգնամեզ և տրուալ անուն Թումայի՝ գրոց աշակերտի Կափայեցոյ,* երկրին Որոտեան, ի վանս Տաթևոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոյս Եւստաթէի, ի յառաջնորդութեան տէր Ըստեփաննոսի ի զարմէն Պուռթեւանց, եղև զըաւ սորայ ի փառս Դրիստոսի աւրհնելոյն, ամէն:

Արդ, և ես՝ Իգնատիոս վարդապետ, տրուալ և յետին ամենայն վարդապետաց՝ մեղսաներկ և դառնացեալ ոգի, ստացայ զգիրքս խրատոյ ի հալալ ընչից իմոց, յիշատակ և բարեխօս ինձ և ծնաւդաց իմոց և ամենայն յարեան մերձաւորաց իմոց՝ եղբարց և քերց և եղբաւորդաց իմոց՝ քահանայից և աշխարհակ[ան]աց, կենդանեաց և մեռելոց, և ամենայն երախտաւորաց իմոց, առհասարակ, ամէն...:

Բ

380 ա Զսակաւ աշխատողս՝ զՄարտիրոս սուտանուն արեղա յիշեցէք յաղաթըս ձեր, ով սուրբ ընթերձողք, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

286

Ք Ա Ր Ո Ջ Գ Ի Ր Ք

ձեռմբան Արևելեան լեզուաց 3, Cod. Arm. III 5. 3, ՀԱ, 1892, էջ 80—83

Գրիչ՝ Կարապետ Դերմանցի
վայր՝ Հերմոնցի վանք

443 ա- ... Դարողգրոցս ցանկացեալ եղէ [ես] Կարապետ Դերմանցի,
444 ա վասն որոյ յաւժարութիւն սրտիս մոռանալ ետ զտգիտութիւն արհեստիս, զի ոչ գիտէի կատարել զգրագրութիւն, և համարձակեցայ առ ի գրել զաստուածային բուրաստանս...

Արդ, գրեցաւ սայ ի Հերմոնցի վանս, առ ոտս մեծ բարունապետին Յովնանիսի, ի թուականութեանս Հայոց ի ՊՀ. (1421), ձեռամբ անիմաստ և ախմար գրչի Կարապետի սուտանուն գրսց աշակերտի | | ** ընդ հովանեաւ վարդապետաց գերեզմանացս:

Արդ, որք հանդիպիք այսմ տառիս յիշեալիք ի մաքրափայլ և յարժանաւոր աղօթս՝ զանարժան և զփցուն գրողս զԿարապետս, և զհայրն իմ զՄկրտիչ քահանայն, և զմայրն իմ զԵղիսաբեթն, և զքոյրն իմ զՄարթայն, և զքեռորդիքն իմ զՄեղիտոնն և զՈսկէգոյնն, որ օգնական եղեն ի գնալն իմ առ դասատունն և ետուն գրաստ մի, զոր տէր

* Այս նույն գրիչը՝ Թումայ Կափայեցի՝ 1422 թ. ընդօրինակած մի ձեռագրի հիշատակարանում մաղթում է յիշել իր ուսուցչին. «Վարժապետն և զուսուցիչն, զանհաս երաժիշտն և զքաղցրաճան փիլիսոփայն, զմեծ պարոն Սաբկաւաղն, զուսուցիչն մանկանց նոր Սիոնի» (տե՛ս «Միսական», էջ 241): Այնչափ կարծիքով, այստեղ հիշատակվողը Գր. Տաթևացու հաջորդ Միկիթար Տաթևացին է (*):

** Զնչված է երեք տող:

աստուած ընդ երկայն աւուրս արասցէ զնոսա, և զայլ ամենայն ազգայինսն իմ՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս... Նայ և զհոգեոր հայրն իմ՝ զյոյժ երախտաւորն առ հոգեւորն և առ մարմնաւորն, զուսուցիչն և զվերակացուն զՅակոբ զկուսակրաւն արեղայն, զանարատ և զանբիծ փիլիսոփայն՝ զպայծառ ջահն եկեղեցոյ և զուսուցիչն մանկանց նոր Սիոնի, զոր ընդ միոյն հարիւրապատիկ և հազարապատիկ տացէ նմա Յիսուս Դրիստոս վարձս [աշխատանաց իւրոց՝ զպսակն անթառամելի և զկեանսն յաւիտենականս։ Նայ և զհարազատ եղբայր նորա՝ զփոխեցեալն առ Դրիստոս [զհա]յրն Մուսիս, և զաստուածատուր զաւակքն նորա՝ զԱւիր-Ազանն(°) և զԱւիր-Ճիմանն և զ[Կարա]պետն, զոր աստուած անփորձ պահեցցէ և ընդ երկայն աւուրս արասցէ զնոսա, նայ և զհոգեոր մայր իմ զՄարեմ-Խաթունն։ Այլ և զկուսակրաւն արեղայն զԳալուստ գրոց աշակերտն, որ զաւրինակն շնորհեաց։ Այլ և զբազմերախտ եղբայր իմ ըստ հոգոյ՝ զԿարապետ կուսակրօն արեղայն՝ ամենայն ժամ օգնական և ձեռնտու եղև ինձ ի գիշերի և ի տուընջեան, և զգիրքս կտգմեաց...

Այլ և զՍարգիս(°) արեղայն՝ զկատարեալն հաւատով, յուսով և [սիրոյ]վ։ Ա[րդ], յերես անկե[ալ ազա]յնմ զձեզ մի [մեղադիր լինիք] վատթարութեան գրոյս, զի կար մեր այսչափ էր...

287

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՆՅՎ 151, սյուն. 340—344, Վանի Արաբուց եկեղեցի

ա

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Վան

...Եւ գրեցաւ սա ի թվարեբութեանս Հայոց ՊՅ. (1421), ի հայրապետութեան տեառն Պաւղոսի, և մերոյ աթոռակալի և առաջնորդի սուրբ ուխտիս Վարազայ՝ քաջ հոգեորի տիեզերալոյս վարդապետին Մարգարէի և տէր Յովնաննէս եպիսկոպոսի, ի քաղաքս որ կոչի Վան, ընդ հովանեաւ սրբազան առաքելոցս Պետրոսի և Պաւղոսի, ձեռամբ անարժան և սուտանուն երիցու՝ Կարապետ անարհեստ գրչի։

Արդ, աղաչեմ զմանկունսդ սուրբ եկեղեցւոյ, որք հանդիպիք նմա յիշեցէք ի Դրիստոս և ի սուրբ յաղաւթս ձեր զստացող սուրբ աւետարանիս զՍտեփանոս սրբասէր կրօնաւորն և զծնողքն իւր՝ զԹումայ և զՇնոնովոր-Տիկիւն, և զքեռին զՄկրաիչ կրօնաւոր, որ ի ձեռաց Թամուրիս մարտիրոսացաւ, և զպապիկն զՍարգիս քահանայ, և զկենակիցն իւր զԱզիզ-Մէլէք, որ տարածամ մահուամբ փոխեցաւ առ Դրիստոս, և զհաւրեղբաւրն զՍտեփանոս քահանայ, և զամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիք և զհանգուցեալսն... Եւ դարձեալ, յիշեցէք ի սուրբ յաղաւթս ձեր զՂազար քահանայ, և զծնողքն զՅովնաննէսն և Սարաւթայ, և զեղբայրն զԽնդուրէի՝ զհանգուցեալն ի Դրիստոս...

Եւ զիս՝ զանարժան գծողս, և զծնողսն իմ զՍտեփանոս քահանայ

և զՄիևայ, և զհօրեղբայրն իմ զՄովսէս միայնակեցն, և զեղբայրն իմ զՅովնանէս քահանայ՝ զհանգուցեալն ի Բրիստոս, և զկենակիցն իմ՝ զԹանու-խաթուն, և զամենայն ազգականսն իմ...: Այլ ե յիշեցէք ի Բրիստոս զուսուցիչն մեր զՄիքայիլ սրբասնեալ քահանայ, որ բազում աշխատեցաւ ի վերայ մեր...: Այլ և յիշեցէք ի սուրբ յաղաւթս ձեր զՍաեփանոս սպասաւոր բանի, որ այսօր առ մեզ հանդիպեցաւ...:*

Բ

Կազմող՝ Միքայիլ Գուգիկ

Արդ, յիշման արժանի առնէք զեղկելի կազմողս՝ զՄիքայիլ արեղայս, որ մականունն Գուգիկ կոչի[մ]։

Որ մեղաւք լըցեալ եմ զհոգիս
Եւ սեաւ ներկեալ քան զթանաքիս,
Կըպրտեսակ մթացուցի,
Դեղ չեմ գտնուր ես այս վիրիս։
Ջձեզ աղաչեմ և պտղատեմ,
Արտասուաթոր ի ձէնջ հայցեմ,
Մի բերան աստուած-ողորմի
Ասացէք մեղաւորիս,
Եւ աստուած ձեզ ողորմի
[Ի] սոսկալի դատաստանին, ամէն...:

288

Ա Ի Ծ Ա Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8989

Գրիչ՝ Սարգիս

ա

87 ա Ջմեղսաներկ անձն զսեվացեալ հոգով Սարգիս եպիսկոպոս՝ անուամբ և գործովք թափուր ի յամենայն բարեաց, աղաչեմ զձեզ վասն սիրոյն Բրիստոսի յիշեցէք ի տէր, հանդերձ ծնողաւք ե մամենայնիւ...:

Բ

208 Բ | | Սարգիս | | Գ]իծս գրոցս հասան[ել] վերջին գիրս։ Գրեցօ
| | | յաւուր [Լուսա]ւորչի պահոցս, [չթ]րեքշաբթի, մեհեկի վերջն
| | | և անհուն դառնութեամբ՝ տեղաց ի տեղս փախչելով, ի յաւ-
տարութիւն ընթանալով, անհանգիստ, քաղց[ած] և ծարաւ, անչափ ու
կարէ ի գիր արկանել, ի նետողաց ազգէ, որ կոչի Շաղաւթ, ե ապա
ի սուտ եղբարց, վայ հազար բերան, [ի թվական]իս Հայոց 92. (1421)*:

* Հիշատակում են ձեռագրի գրչութեան հետ հեռավոր կապ ունեցող մի շարք այլ անուններ։

** Ամբողջ հիշատակարանը եղծված է, նամանավանդ վերջին այս տողը։ 92. (1421) թվանիշերը հազիվ են նշմարվում, և նրանց հշտութեան մասին երաշխավոր լինել չենք կարող։

Գրիչ՝ Կարապետ
Վայր՝ Վան

ա

... Արդ, զայս պատուական ակնքս շափիւղայ... առեալ բարեպաշտ տանուտէրն Յովնանցն պաշար երկայնաձիգ ճանապարհին, որ 298 ր տանի առ հանդերձե || ալ և ահագին դատաստանն...

Արդ, յանկ ելեալ կատարեցաւ սուրբ աւետարանս ի քաղաքս, որ կոչի Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոցս Պետրոսի և Պաւղոսի, և այլ սուրբ եկեղեցեացս: Եւ ես՝ Թաւուրս ի բարեաց գործոց Կարապետ սուտանուն քահանայ և գործովք ունայն, տկար անձամբ յանձն առի եւ ամենակարող զաւրութեամբն աստուծոյ կատարեցի զսուրբ աւետարանս, մեղսամած մատամբս յաւրինեցի, միթէ քաւի մեղս ի մարմնի. ի Թուականութեանս Հայոց ՊՀ. (1421), ի հայրապետութեան տեառն Պաւղոսի և մերոյ աթոռակալի Մարգարէ վարդապետի և տէր Յովնանցն եպիսկոպոսի՝ առաջնորդացս ուխտին Վարազայ:

Արդ, աղաչեմք զմանկունսդ սուրբ եկեղեցւոյ, յիշեցէք ի Գրիստոս || և ի սուրբ յաղաթս ձեր զՅովնանցն բարեպաշտ տանուտէր, և 299 ր տոս || և ի զծնողքն իւր, և զամենայն արեան մերձաւորքն իւր լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք, և աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն.

Դարձեալ, յիշեցէք ի Գրիստոս և ի սուրբ յաղաթս ձեր զՄկրտիչ քահանայ, և զծնողքն իւր՝ զհայրն զԿարապետ, և զմայրն զԳոնար-Մէլէք, և զկենակիցն զՆսեֆ-Խաթուն, և զդեռարոյս զաւակն զԻգնատիոս, որ կամակից եղև այսմ բարի գործոյս և բազում աշխատանս կրեաց, տացէ նմա տէր աստուած վարձս բարիս ի հանդերձեալ աւուրն: Եւ Յովնանցն ետ նմա զսուրբ աւետարանս, զի հանապազ ընթեռնու և աստուած-ողորմի ասէ...

Այլ յերես անկեալ ևս առաւել աղաչեմ զձեզ յիշեցէք ի Գրիստոս 300 ր և ի սուրբ յաղաթս || ձեր և զիս՝ զանարժան գծողս զԿարապետ, և զծնողքն իմ՝ զհայրն իմ զՍտեփաննոս քահանայ, և զմայրն իմ զՄիւնայ, և զհաւրեղբայրն իմ զՄովսէս, և զեղբայրն իմ զՅովնանցն քահանայ՝ զհանգուցեալն ի Գրիստոս, և զկենակիցն իմ զԹամար, և զդեռարունս իկն իմ զՄեսրոպ, և զամենայն արեան մերձաւորսն... իմ՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս...

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զաշխատողս և զկոկող Թղթիս զԱւետիս քահանայ...

Դարձեալ, յիշեցէք ի Գրիստոս զՍտեփաննոս սարկաւաք՝ ծառայ Կարապետ քահանայ.*

* Վերջին պարբերութիւնը գրված է այլ ձեռագրով:

Բ

Յիշեա Քրիստոս աստուած յարքայութեան քում զաստուածա-
սէր և զբարեպաշտ տանուտէրն՝ զուսթա Մուրառչէն, և զկենակիցն իւր
զՕլթա-խաթունն, և զորդեակն իւրեանց զՄիքիշանն, որ էր տեսեամբ
գեղեցիկ և հասակաւ վայելուչ, և տարածամ մահուամբ առ Քրիստոս
փոխեցաւ, և սուգ անմխիթար եթող ծնողաց իւրոց: Աղաչեմ զամե-
նեսեան յիշեցէք յաղօթս ձեր և աստուած-ողորմի ասացէք Օլթա-խա-
թունին և ծնողաց նորին՝ Թումային և Հուփսիմին, զի արարին ձեռն
մի զգեստ պատարագի՝ շուրջառ և ուրար և բազպան, և ետուն վա-
յելուքն Մկրտիչ քահանային և որդոյն իւրոյ Կարապետ քահանային,
որ որդեգիր եղև Օլթա-խաթունին, տէր աստուած վայելել տացէ, ամէն:
Դարձեալ, յիշեցէք զՀայ-խաթունն և զՄէլէք-խաթունն, և աս-
տուած-ողորմի ասացէք:

290

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

184, 186, սյուն. 361—362, Վանի Հայկավանք եկեղեցի

Գրիչ՝ Յովնաննէս
վայր՝ Սուրբ Խաչ (Աղթամա՞ր)

... Ի յութ [հ]արիւր թըւին մըտեալ
Եւ եւթանասուն, որ յաւելեալ (—1421)*
Աւետարանս եղև գըրեալ,
Ի գուռն սուրբ Պաշիս կոչեցեալ,
Ես Յովնաննէս կրաւնաւորեալ,
Դործ գըրչութեան յաւթ[տր]եցեալ,
Եւ մըտայգիւր ի սայ ետեալ
Ծըրագրեցի արկար անձամբ.
Եւ մեղսամած մատամբ իմով
Կատարեցի մեծաւ յուսով,
Առիթ գրտեալ ինձ փրկութեան,
Ներքին մարդոյս՝ ըրժըշկութեան,
Ըզսուրբ մատեանս տէրունական,
Որ է պատմիչ տնաւրինութեան,
Որով ի լըուքն եկն՝ ամենայն

* Հրատարակիչը ձեռագրի գրչութեան թվականը համարել է 1431-ը, ըստ երևույ-
թին նրան շփոթութեան մեջ է ձգել շեւթանասուն, որ յաւելեալն արտահայտութիւնն է:
Այդ նշանակում է, որ ձեռագիրը գրված է ութհարյուր գումարած (ստուգելով) յոթա-
նասուն թվականին (1421): Բայց կարելի է «յաւելեալ»-ը անմիջապէս 70-ին կցել և հաս-
կանալ ճշմարտված յոթանասուն, այսինքն 80: Այդ դեպքում իրոք ձեռագիրը գրված կլի-
նէր 1431-ին:

Խորհուրդ կամացըն հայրական,
 Որք հանդիպիք սրմայ սիրով
 Եւ ընթեռնուք մեծ հաւատով,
 Դուք հայցեցէք բոլոր սըրտով,
 Ջտէրըն տերանց աղաչելով,
 Ջնայր երկն աւոր աղերսելով,
 Ընդ անառակին յիս գըթալով,
 Ըզբանըն հաւր առեալ մարմնով,
 Ընդ աւազակին զիս յիշելով,
 Ըզբըղխումըն համապատուով
 Ընդ հովանեաւ պարփայլելով,
 Յերիս անձինս բաժանելով,
 Ի մի բնութիւն միանալով,
 Ջի աշխատանս իմ, զոր կըրեալ,
 Ի սուրբ մատեանս և ծրագրեալ,
 Իբր ի լումայ այր[ւ]ոյն հաճեալ,
 Ի գանձանակն առնկալեալ.
 Նոյնասարաս յիս նայեցեալ
 Տաճար անւան իւր ընձայեալ.
 Պարտ[ե]ացն իմոց, որ ոչ թըւին
 Ներքին մարդոյս և արտաքին,
 Ջի քան զաւազ շատ է զծովին
 Եւ քան ըզշիթս անձրեային,
 Քաւարան սայ եղիցի
 Արքայութիւնըն ըըռնալի.
 Եւ մի զմիայն իմումս անձին,
 Այլ իմ բոլոր ազգատոհմին,
 Ծնաւդացն իմոց մարմնաւորին,
 Որք ի ժողովքն են երկնային,
 Որ տարաժամ [ե]լին յաստեացն,
 Առհասարակ մասն և բաժին:

Բ

Ես՝ Հեռեմա մնացի միայն՝ զե[ր]թ զթուփ մի ի մէջ դաշտի,
 զաւակ չունէի: Այլ յիշեցի զբանն տերունի՝ որ ասէ, թէ՝ Երանի որ
 ունիցի զաւակ ի Սիոն և ընտանեակք իցեն նորա յԵրուսաղէմ:
 ՋՔրիստոս եղի ինձ յոյս և ապաւէն ըստ իմ կարողութեանս, ու գնե-
 ցի զայս աւետարանս Ռ. հարիւր (1,100) գրամ: Ու տուի ի գունն
 սրբոյն Սարգսի զաւրավարին, որ Հերպետ քահանայն կարդայ և այլ
 քահանայք, որք լինին...^{*}

^{*} Հեռեմի այս հիշատակարանի գրութեան ժամանակի մասին հրատարակելը ոչինչ
 չի հայտնել: Հնարավոր է, որ այն ձեռագրի գրչութեան թվականից (1421) շատ հետո է
 գրված:

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Ծ Ա Շ Ո Ի Ն Չ

Երեան 207

Գրիչ՝ Թումայ
Վայր՝ Աղթամար

Ա

557 ր . . . Արդ, այսմ աստուածեղէն և երկնապարգև գանձիս, և լուսա-
փայլ և մաքուր մարգարտիս ցանկացող եղեալ երջանիկ ոմն կրօնաւոր և
աստուածեղէն ձրիւքն բարգաւաճեալ, որոյ անուն Սաղաթիէլ ճանաչի,
ե ելեալ ի խնդիր այսմ աստուածախօս և աստուածունակ տառիս, որ
ունի ամրարեալ յինքեան զրոյր հին և զնոր կտակարտնսն՝ զմար-
գարէականս և զառաքելականս, որ և անուն գրոցս աստուածաշունչ
յորջորջի, ե ետ գրծագրել զսա յոյժ փափագանօք ըազում գրծագրո-
ղաց՝ ի հալալ արդեանց իւրոց: Որ և վասն առաւել ջերմեռանդ սի-
րոյն, զոր ունէր առ աստուած, ե վասն չքաւորութեան իւրոյ՝ զմեծ
մասն գրոցս իւրով իսկ ձեռամբն գծագրեաց ի մեծահոյակ ե յաս-
տուածարնակ և յակնաւոր և յերեւելի և ի մայրաքաղաքն ամենայն
վանորայից՝ ի Վաքազ վանքն, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածին
ե այլ բազմահաւաք սրբոցն, որ անգ կան հաւաքեալ: Աւրինակ եղջե-
րունին, որ յոլովութենէ հրական մասինն բաղձայ փափագամբ ի
յազբիւրս ջուրց, ըստ բանի երջանկին Դաւթայ, այսպէս և սրբասէր
և ընթերցասէր կրաւնաւորն Սաղաթիէլ, ի յօժարութենէ կամացն յաղ-
թեալ փափագեցաւ այսմ աստուածախօս և աստուածաշունչ կտակիս
և ստացաւ զգանձս անկողոպտելի և զանառիկ մեծութիւնս ի պայ-
ծառութիւն սուրբ եկեղեցոյ, և ի զուարճութիւն մանկանց Սիրոյնի, ի
վայելութեան անձին իւրոյ յաստի կենցաղումս, և յիշատակ բարի հոգոյ
իւրոյ, և ծնողաց իւրոց՝ հօրն իւրոյ Ամիրբէկին, և մօրն Խելօքին, և
եղբօրն Մկրտչին, և քրւերն Փաշա-Մելէքին, և հօրեղբօրն Սէթին, և այլ
ամենայն արեան մերձաւորացն իւրոց՝ կենդանեացն ե հանգուցելոցն,
և որոց տէր կամեսցի. . .

Այլ և զգծագրողք այսմ աստուածաշունչ կտակիս՝ նախ ե առա-
ջին զՅովնանէս պատուական վարդապետն, մականուն Մոնթ կոչեցեալ*,
558 ա որ պատճառ և սկիզբն գրծագրու || Թե(անս | | եղեալ, և զԽաչատուր
քահանայն**, և զԿարապետ քահանայն, [և զԱնդրիաս և զՎար-

* 488 ա էջի ներքին լուսանցքում այս Յովհաննէսը գրել է՝ «Ջովհաննէս գծողս
ազաչեմ յիշել ի տէր, որ զկէս տետրիս գրեցի մինչև ի վերջն»:

** 377 ր էջի ներքին լուսանցքում Խաչատուրը գրել է՝ «Զստացող գրոցս յիշեցէք ի
Բրիտոս՝ զՍաղաթիէլ կրօնաւորն, և աստուած-ողորմի սասցէք: Ընդ նմին և զմեղապարտ
գրիչս զԽաչատուր, եւ աստուած զձեզ յիշէ, ամէն, եղիցի»: Ունի նաև այլ հիշատակա-
գրութիւններ՝ «Աւագ, զայս վատ Թանաքս, անմեղադիր լերուք» (էջ 378 ա), «Աւախ,
զայս վատ Թղթերս» (էջ 341 ր):

դան],* և զծնողս նոցին յիշեցէք ի Քրիստոս սրտի մտօք և աստուածոգորմի ասացէք նոցա, ով պատուական հարք իմ և եղբարք, ընթերցողք և վայելողք այսմ տառի:

Ընդ նոսին և զիս... զանարհեստ սոսկանուն արեղայս Թումա, որ և ես արժանի եղէ սակաւ ինչ աշխատութեան՝ գծագրելով զերկրորդ աւբէնքն ի տառս յոյս մեղսամած մատամբ իմով ե զյիշատակարան գրոցս, և կազմեցի զսա ըստ կարի փանաքիմաց գիտութեան իմոյ, միոյ աստուածոգորմայի արժանի արարէք և զիմս անարժանութիւն...:

Աւարտեցաւ և կազմեցաւ գիրքս այս ի թվաբերութեան Հայկազեան տումարի ի 92. (1421), յաստուածախնամ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ գերահոչակ սուրբ Խաչին և սուրբ Աստուածածնին, ի հայրապետութեան Դաւթի: Արդ, աղաչեմ զհանդիպողդդ սմա զաստուածոգորմին աննախանձ կամօք ասասջիք սրբասէր և պատուական կրօնաւորին Սաղաթէլին, որ և սպասաւոր է բանի, և ծնողաց նորին Ամիրբէկին և Խելօքին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց նորին...:

Բ

103 Բ Յամի 9. և Հ. և Ա. (1422) Թվականութեան Հայկազեան տումարիս գծագրեցաւ գիրս երկրորդում օրինացս ի կղզիս Աղթամար, ձեռամբ Թումայի անարժանի, ի խնդրոյ սրբասէր արեղային Սաղաթէլի: Աղաչեմ զհանդիպողսդ զաստուածոգորմին անմոռաց ասել ստացողի սորին և ծնողաց նորին, և մեղաւոր գծողին և ծնողաց նորին, և ձեռողորմեսցի տէր, ամէն:

Գ

181 Բ Ո՛հ, հօ, զանիծածն սատանա, որ ոչ կամի թոյլ տալ գրել զսա, այլ ցնորեցուցանէ զմիտս յայլ դեհ, ապաւէնն աստուած:

Դ

Ստացող և մի մասի գրիչ՝ Սաղաթէլ վայր՝ Վարազ

558 ա Յայսմ ամի եղև զբաւ սորա, որ էր թիւս Հայոց 92Ա. (1422) ի պարնութիւնն էգդիցէրին և որդոյ նորին Մելեքին:

Գրեցաւ գիրքս հոգելից ի գաւառս Տոգր կոչեցեալ, ի սուրբ մենաստանիս Վարազք կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ կենսատու սուրբ Նշանիս, և յմրկոտասան սիւն լուսոյս, և սուրբ Աստուածածնիս, և Նախա-

* Ձեռագրի ընդօրինակութեանը մասնակցած մյուս զրիչներէ անունները լրացնելու համար տեղ է բաց թողնված: Մենք լրացնում ենք այդ անունները ձեռագրի մեջ պահպանված հիշատակագրութիւնների հիման վրա: 420 ա էջում գրված է՝ «ԶԱնգրիւս գծողս աղաչեմ [յիշեցէք]», 428 բ էջի ներքին լուսանցքում գրված է՝ «ԶՎարդան սակաւ գծողս յիշեցէք»:

վկայիս, և սուրբ Յովհաննէս աւետարանչիս, և գերապանծ սրբոյ Սիոնիս, և սուրբ Սովայիս: Ի յառաջնորդութիւն տիեզերալոյս րարունապետիս Մարգարէ քաջ հռետորի և իմաստասիրի, ի հայրապետութեան արքեպիսկոպոսիս տէր Յովաքիմի, որ սիրող և խնամածու եղև մեզ իբրև հայր առ որդի, գորովագութ գթով ուսուցանելով և խրատելով, զոր տէր Յիսուս վարձատու լինի սմա, վասն զի սա եղև պատճառ գրոցս, որ Ժ. (10) տետր ետուր և զաւրինակն շնորհաց, հազարապատիկ առցէ ի հանդերձեալն: Ես՝ պիտակ անուն վարդապետ Սաղաթէլ առ ի յիշատակ ինձ և ծնաւզաց իմոց. [որք հանդիպիք] կարգալով, կամ տեսութեամբ, կամ գաղափար ունելով յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զվերոյգրեալս ի սմա, և մեղաց թողութիւն հայցեցէք ի Քրիստոսէ աստուծոյն մերմէ, ամէն: Եւ նա, որ առատն է յամենայնի ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յիշեցելոցս առհասարակ ողորմեսցի, ամէն, եղիցի, եղիցի:

ե.

327 ա ՋՍաղաթէլ՝ մեղաւք լցեալ,
Եւ ազգի ազգի ախտիւ գերեալ,
Ի բարի գործոց ունա[յնա]ցեալ,
Եւ գրչէ բան մի չուսեալ,
Ու ի ծերութեանն այս պատահեալ,
Ամէն գրեանքս սխալ* եկեալ:

Եւ աղաչեմ մոխրամած գիմօք, յիշեսցիք ի բարին Քրիստոս զծնաւդ իմ զԱմիրբէկ, և զԽելաքն՝ զմայրն իմ, և զքոյրն իմ զՓաշաՄէլէք, և զհօրեղբայրն իմ զԱլէք, և զորդի նորին Կիրակոս, և զամենայն ազգն իմ... **

292

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիբդ. Նօտ. 66, Վան, Ս. Խաչի վանք

Գրիչ՝ Սիմէոն
վայր՝ Մարմեա գիւղ

... Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուականութեանս Հայոց տումարի 92. (1421), ի հայրապետութեան Հայոց կաթողիկոսի տէր Պողոսի Ստյ, և Աղթամարայ՝ տէր Դաւթի, ի յաշխարհակալութեան Սքանաւար զանին, ի յերկիրս Վասպուրականի, ի գեաւզս որ կոչի Մարմեա, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփաննոսիս և այլ սուրբ նշանացս որ աստ կան հաւաքեալ, առ ոտս բարեսիրտ և հեզահոգի եպիսկոպոսին մերոյ տէր Միսիթարի, որ է գէտ, հովիւ և տեսուչ և վերակացու այսմ վիճակի, որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի:

Արդ, գրեցաւ և աւարտեցաւ ի նոյն ամի, ձեռամբ անարուեստ գրչի Սիմէոն արեղայի:

* Բնագրում՝ Ըսլախլ:

** Ձեռագրում կան նաև սակավարժեք այլ հիշատակագրութիւններ:

293

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիրդ. Նօա. 68, Վանի Տիրամայր եկեղեցի

Գրիչ.

վայր՝ Խիզան

... Գրեցաւ ի մեծ թուականիս Հայոց ՊՆ. (1421), ի կաթողիկոսութեան հայկազեան սեռի տեառն Պօղոսի, և յամիրութեան Ամիր-Դայուաի, ի քաղաքիս Խիզան:

294

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն ԵՒ Տ Ա Ղ Ա Ր Ա Ն

Սերասիա, Ս. Նշան, 136, ՀԱ. 1927, սյուն. 313—314

Գրիչ՝ Աստուածատուր

վայր՝ Պառուզքաղ

736

... Գրեցաւ տաղերս ձեռամբ անիմաստ գրչի սուտանուն Աստուածատուր դպրի, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետիս, ի յանապատս որ կոչի Պառուզքաղ, ի թվ. ՊՆ. (1421):

Արդ, աղաչեմք զամենեւեան յիշման առնել զմեզ արժանի... զայս սակաւ աշխատողի և ծաղկողի և գլխագրողի, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն. Ընդ նմին և զհարազատ եղբայրն իմ՝ զՀայր կուսակրան արեղայն, որ աշխատեցաւ յետ ինձ...

Արդ, աղաչեմք զամենեւեան, որք հանդիպիք այսմ եղանակաւոր տառիս յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զստացաւոր սորա զպատւական կուսակրան արեղայն զՅովնոր ճգնաւորն, որ բազում փափաքամբ ցանկացաւ գնել զաստուածազարդ գիրքս, որ է գանձ ե: տաղ ի մի տուփ, ամենայն տէրունական տաւնից զարդ և պայծառութիւն, յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ զեղբաւորդի նորա զԱստուածատուր արեղայն, և զխաչատուր սարկաւազն, և զՊետրոս կուսակրան արեղայն՝ զծերունին, և զհոգեւոր եղբայրն մեր զՍտեփանոս կուսակրան արեղայն: Արդ, որք հանդիպիք սմա կարգալով, կամ աւրինակելով, կամ տեսանելով, յիշեսցիք ի սուրբ աղաթս ձեր զՅովնոր ճգնաւորն, որ ստացաւ զսա յիշատակ իւր ի դուռն սուրբ Կարապետին՝ ի Պառուզքաղ: Արդ, մի ոք իշխեսցէ ի սուրբ հարցն ընդ ձեռամբ պահել կամ արգելուլ, քանզի հասարակաց՝ մեծի և փոքու է: Արդ, կացցէ սա յեկեղեցւոյն՝ ի սուրբ Կարապետն և եղիցի հասարակաց ամենեցուն՝ յաւրինակ և յուսումն և յամենայն պէտս կարեաց. և կամ որ յանդգնի կամ ընդ ձեռամբ պահէ և արգելու՝ զՈւռայի և զՏորեւայ մասն առցէ:

Ո՛վ եղբարք հոգեւորք, ընկալաբուք ի մէնջ զսակաւն զայս նշանակ սիրոյ և զՅովնոր ճգնաւորն՝ զբարին և զընտիրն, յիշեցէք յաղաթըս ձեր հոգեւոր սիրով, զի և զձեզ աւրհնեսցէ Քրիստոս՝ որդին աստուծոյ հոգով և մարմնով, և զարդարեսցէ շնաւհաւք սուրբ հոգւոյն,

ամէն: Ընդ նմին և զառաջնորդ վանիցս զՄաղաքիայն՝ զկուսակրան արեղայն... և զՅակով Բարի ճգնաւորն և զհոգեւոր հայրն մեր զՈճո-
փրիոս, որ բազում աշխատեցաւ և ուսոյց և սնոյց զմեզ...:

Մի մեղադրէք սղալանաց և խոշորութեան գրոյն, զի ձմեռն էր, և գրողս տխմար էր, և թանաքս պայծառ չէր, և Գրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:

295

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

184, 150, սյուն. 329—332, վանի Արարուց եկեղեցի

Գրիչ՝ Վարդան

վայր՝ Մպաա աճապատ

...Այլ և գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ Վարդան արեղայի
անիմաստ և ախմար գրչի...ի գառն ժամանակիս, որ ոչ գոյ համ-
բաւ բարեաց, և ոչ գլուխ Հայոց աղգաց, յայլասեռից յոյժ վ[տ]ա-
ցած՝ հոգոց հանեմք ի խոր սրտաց: Ի մեծ թուիս՝ ի յեղանակ շրջա-
գայութեան արեգական ստորիջիւք երկնաչու ճանապարհաւ յերկնից
յերկիր հայելով, ըստ արարչութեանցն չափեալ յելանելոյն Ադամայ
ի դրախտէն ԶՌ. և ԶԺ. (6600) ամ ըստ եւթանասնիցն, որով մեք
վարիմք: Եւ է ի մարգեղութենէ բանին աստուծոյ անժամանակ էին
փրկչին Յիսուսի Գրիստոսի ամս ՌԴՃԻԱ. (1421), իսկ ըստ Խոսրո-
վային յարեթեանս տոմարի՝ ՊՀ. (1421), և էր մեծ շրջանին: Ի կա-
թողիկոսութեան հայկազեան սեռի տէր Դաւթի՝ եղբաւր տեառն Զա-
քարիա, որ վկայական արեամբ կատարեցաւ, որպէս հնուն Զաքա-
րիայն:

էր նա տեսլեամբ սուրբ հրեշտակի
Որպէր ճրագու* պատարագի,
Յերեսն առեալ զտիպն Յիսուսի
Միրտըն լըցեալ հոգով ի լի:
էր իմաստուն յոյժ և արի,
Ծաղրատեսակ(“) յամենայնի,
Անձամբ յաղթող և կորովի
Տղայ հասկաւ եւթնիցս հնգի:
Պսակեցաւ արեամբ բարի,
Ոչ ուրացաւ զտէրն ամենի,
Զիւր զաւրաւոր անձն և արի
Ետ նա ի սուր վասն Յիսուսի:
Եւ աէր աստուածն Խաբայէլի,
Որ պահապանն աննիրհելի
Պահէ զաթոռ հայրապետի՝
Հաստատ, անշարժ վերայ վիմի,
Աղաչանաւք մօրըն կուսի՝

* Տպված է չգրակ ուս(“):

Ո՞ր արիամու Աստուածածնի
 'ի ամէն* սրբոց յերկինս 'ւ յերկրի,
 Զխաղաղութիւն տայ աշխարհի:
 Արդ, այս անդ ժամանակի,
 Որ կամ լըցեալ չարեաւք ի լի,
 Զաւետարան ըստ Քրիստոսի
 Ես անարժան՝ գծագրեցի,
 Ի յանապատս, որ Մպտա կոչի,
 Ընդ հովանեաւ Ամենափրկչի
 Եւ Յովաննու Կարապետի**,
 Եւ յայլ համաւրէն եղբարց մերոց,
 Որք կան բնակեալ յայս ըմ տեղի.
 Եղբայրութեամբ խնամ[ա]րկեցին,
 Որ զգործըս մեր կատարեցի:

...Եւս առաւել ողորմեա, Քրիստոս աստուած, առաջնորդին.
 սուրբ ուխտիս մերոյ՝ տէր Յովնէսին, որ հայրախնամ խնամէ ի վե-
 րայ մեր...:

Արդ, որ ճաշակէք յաստուածային սեղանոյս, յիշեսջիք ի մաքրա-
 փայլ յաղաւթս ձեր զըստացող սուրբ աւետարանիս՝ զԹումայ կրաւնա-
 ւորն, և զհայրն իւր ըստ մարմնոյ զՎարդան, և զմայրն իւր զՄարեմ, և
 զեղբայրն իմ*** զՍտեփաննոս, և զկենակիցն իւր, և զեղբաւորորդիքն իմ՝
 զԳրիգոր սարկաւազն, և զՄիրանն և զԿարապետն, և զքոյրն իւրեանց
 Նոր-Տիկիւնն, և զՏիրանցն, և զԹանկ-Խաթուն՝ քեռոյ դուստ[ը]ն իմ, և
 զամենայն արեան մերձաւորացն իմ յիշեսջիք ի Քրիստոս աստուած...:

Եւ ինքն՝ ամենառատն և պարզեատուն Քրիստոս աստուած, տա-
 ցէ զիւր յաւիտենից հանգիստն Թումային և կենակցին իւրոյ Ոսկոյն,
 որ զաւրինակն շնորհեցին մեզ: Յերես անկեալ աղաչեմ զձեզ, ով որք
 հանդիպիք աստուածային բուրաստանիս՝ անմեղադիր լերուք սխալա-
 նաց և խոշորութեան գրոյս, ոհ, ոհ...:

296

ԳԻՐԳ ԿԱՅԾԱԿԱՆՅ ԲԷԳԱ ՔԱՀԱՆԱՅԻ

Երևան 2037

Գրիչ՝ Յովասար Ապարանեցի
 վայր՝ Կաֆայ

187 ա Փառք... որ հասոյց զմեղապարտ ոգիս և զփրկուն գրիչս՝ զՔրայ
 Յովասար Ապարանեցիս ի յաւարտ սորին, զոր և ծրագրեցաք ի սուրբ
 Նիկոլ, ի Կաֆայ, ի յամի տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ՌՆՆԱ.
 (1421), յապրիլ ԺԲ. (12) եղև աւարտումն սորա, ի յերեսնամեայ
 կենաց մերոց: Արդ, աղաչեմք զամենայն հանդիպողք այսմ սուրբ ե-

* Տպված է լամենայն:

** Տպված է սուրբ Կարապետի:

*** Իմ ոչ Թե գրչի, այլ ստացողի:

պատուական և ի փրկութիւն բազում հոգոց գրոցս, որ կոչի Կայծա-
կանց, յիշեցէք զմեղայալարտ ոգիս զՔրայ Յովնաւարս և զծնողսն իմ՝
զՔարիմշայ և զԿաւառիմայ, և աստուած զձեզ յիշէ ի յիւր յանմահ
տեսութիւնն և յարքայութիւնն, նայ և զվարպետսն իմ զառաջին և
զերկրորդ՝ զՔրայ Օգոստինոս և զՄիսիթարիչ | | և զբարունին յիշե-
ցէք ի Բրիստոս:

Ի սոյն ամի ի Սամիւոն քաղաք կրա[կ | | և զամենեսեան
առհասարակ կիզեաց | | և զամենայն հասակ: Ի սոյն ամի | |
զթուրքն* կոտրեաց, և կոտոր | | իրրե ՀՌ. (70,000) մարդ:

297

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Փիրգ. Նոտ. 66, Կ. Պօլիս, Հալաթիոյ Թանգարան

Գրիչ՝ Միսիթար

... Գրեցաւ քահանայաթաղս ի Թուաբերութեանս Ասքանազեան
և Արեթական տումարի ՊՀ. (1421) ամի, ի հայրապետութեան տէր
Պողոսի, և եպիսկոպոսութեան Աղեքսանդր վայվոգային, ընդ հովա-
նեաւ սուրբ Աստուածածնին, ձեռամբ մեղապարտ գրչի՝ Միսիթար
անարժան քահանայի, որ ի | |

298

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 918

352 ա Ո՛վ քահանայք սուրբ Սիոնի և դասք ընթերցողաց, որք հանդիպիք
սմայ կարդալով կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի Բրիստոս զսրբասնեալ
և զարժանապատվեալ, ծաղկեալ ալեաւք ծերունին, զգահազուրի քա-
հանայն զտէր Վառնամ, որ էր երաժշտապետ պանծալի և փակակալ
սուրբ լուսաւորչին Գրիգորի: Քանզի յայսմ ամի, որ էր թվական
Հայոց ՊԿ. (1421) ամ, գնացեալ յերուսաղէմ յերկրպագութիւն սուրբ
տնաւորինականացն Բրիստոսի, և տեսեալ զմատենանս աստուածային,
ծաղկաւէտ բուրաստանս որպէս դրախտ վայելուչ և գեղեցիկ, հաւաքեալ
ի սմա ծաղիկս զանազանս, բերելով մեզ ճաշակս քաղցրահամս և դեղս
բժշկարարս, և եռափափաք սիրով գնեաց զսայ ի հալալ արդեանց ի
նոյն վերոյիշեալ Կաթապետ արեղաէ, որ էր յայնժամ փակակալ և
սպասաւոր սուրբ դամբարանի Յակոբայ առաքելոյն, ի վայելուսն
շքեղազարդ անձին իւրոյ, և յետ աստեացս ելանելոյ՝ մնալ յիշատակ
իւր և ծնողաց նորին և ամենայն զարմից:

Արգ, աղաչեմ զձեզ զամենեսեան ... յիշեցէք ի յերկնաթռիչ
աղաւթս ձեր զվերոյգրեալ քահանայն զՎառնամ, և զբարեհամետ
զուգակիցն իւր զտիկին Եղնեքն, և զիւր նազելի դուստրն՝ տիկին Մա-

* Գրիչն ընդօրինակել է նաև Թարգմանողի կարեւոր հիշատակարանը՝ 1356 թվա-
կանից:

352 Բ քիռնցն, և զփեսայն իւր՝ զպարոն Թորոսն, և զաստուածա || պարզե զաւակքն իւր, Այլ և զհանգուցեալ սիրուն որդեակն իւրեանց, զսըր-
րամիտ, զմաքուր և զամբիծ սարկավաքն, որոյ անուն յորջորջիւր Հե-
թում, քանզի յայսմ ամի, որ էր թվական Հայոց ՊՀ. (1421) ամ, ի յու-
նիս ամսոյ ԺԱ. (11), ե պատկեր աւուրն չորեքշաբթի, փոխեցաւ առ
Քրիստոս յոյսն ամենեցուն և զնաց տարածամ յաշխարհս, զի էր
ամաց Ժ. և Ը. (18)-ից, և եթող մեծ սուգ և անփարատելի տրտմու-
թիւն իւր ծնողացն և ամենայն զարմիցն, եւս առաւել մեզ, քանզի
ի մանկութենէ ի վեր սնուցել էաք գորովալիւր աղետիւք, Որոյ տէր
աստուած զինքն սուրբ սարկաւագացն դասակից և պսակակից և մաս-
նակից արասցէ, և ինքն փրկիչն ամենեցուն, որ առատն է ի տուրս
բարեաց ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ որ զյիշատակարանս գրեցի, ընդ
միոյն հազարապատիկ և բիւրապատիկ պարզեզ զիւր սուրբ արքայու-
թիւնն, ամէն ու հազար ամէն:

299

Ա Ի Ծ Ա Տ Ա Ր Ա Ն

ՍՅՀ հտ. Ա. 36, էջ 77—78

Հետ. կազմող՝ Սիմէոն

639 ... Զվերջին կազմողս սորայ զՍիմէոն դպիրս յիշեցէք ի տէր, և
տէր յիշէ զձեզ յիւր երկնից արքայութեանն, ամէն:

Ո՛վ դու սուրբ աւետարան, աւգնեայ ինձ և զանարժան Սիմէոն
դպիրս արժանացոյ ողորմութեան. ի թվականին ՊՀ. (1421)...:

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 5708 (Ա), 4522 (Բ), 8908 (Գ) 1117 (Դ)

Յիշատակարան աղէտից ի ժամանակիս մերում, զոր ասացեալ է Գրիգոր վարդապետի, որ մականունն Մերենց կոչի, Խլաթեցի*

Ի յութհարիւր Հայոց թուական
Ընդ որ և հինգ եօթն յաւելան (1386),
Յունւարի մին պտհք յայտնութեան
Հոյս արեւուն խաւարեցան:
5 Մեծ վարդապետն անուն Յոնան,
Որ և Կախիկ անուն ծննդեան
Յետ վեց աւուրըն խաւարման՝
Փոխի առ տէր իւր անձկական:
Ի սոյն աւուրս դառնութեան
10 Ճրագալուցի աւր յայտնութեան
Մեծ պատուհաս ի շահաստան
Բարբարոսաց ազգէն հասան:
Արքայն Հոնաց Թուխթամիշ խան
Ջաւրս առաքեաց ի Պարսկաստան,
15 Որ եկն, արար առ և թախթան
Մինչև յերկիրըն Հայաստան,
Հինգն յունւարի Թարվէզ մտան,
Ի քսան և ինն՝ ի Նախըւան,
Անտի գնացին դէպ ի Մուղան,
20 Դարձան յաշխարհն իւրեանց բնական:

Վերնագիր ունի միայն Ա-ն՝ Ծպ. ընդ որս 3 Գ. Յունութարի մէկ փխ. Յունւարի մին 4 Գ. արեւու 5 Գ. Յովհան 6—8 Այլ, չիք 9 Գ. իւրեան փխ. Ժննդեան 8 Տպ. աէրն իւր անժամանական, 7. անձկական 9 Գ. Ժննդեան փխ. դառնութեան 10 Գ. սուրբ փխ. աւր 13 Գ. յոնաց Թուխթան իշխան 15 Տպ. Թախտան, Գ. Թալան 16 Գ. յերկիրս 18 Գ. Նաջուան 20 Գ. յաշխարհ

* Գրիգոր Խլաթեցին ճիշտապարան աղէտից կոչվող պատմական ճոխ բողանդակությամբ իր չափածո հիշատակարանը, որ հայագիտության մեջ իրավամբ կոչվել է՝ պատմական վիպասանություն, գրել է 1422 թվականին, իր իսկ խմբագրությամբ, շուրջ 1408 թվականին լույս ընծայած «Գանձարան» ժողովածուի մի ընդօրինակության առիթով: Ո՞վ է եղել այդ ընդօրինակության պատվիրատուն և ի՞նչ հանգամանքներում է կատարվել այն՝ պարզ չէ, որովհետև հիշատակարանը մեզ հասել է հետագա (ընդարձակ և համառոտ) ընդօրինակություններով, որոնք լրիվ են իրենց պատմական ու արժեքավոր մասով, սակայն թերի են վերջից: Մեզ հասած ամենաընդարձակ (Ա) օրինակում պահպանվել է մի հատված, որտեղ գրիչ—հեղինակը փառաբանում է երրորդությանը զանձե-

Զառ ու զաւար ընդ ինքեանս տարան,
 Մըտին յաշխարհըն Հոնական,
 Անթիւ վընաս էր գործեցան,
 Ի գալ նոցա մինչև դարձան.
 25 Բազմաց արիւնք յերկիր հեղան
 Եւ շատք ի ձիւնն մըսեցան,
 Բազումք յահէ նոցին փախեան
 Եւ ի նըզմունս սատակեցան.
 Մարք ըզտղայոց գութ մոռացան,
 30 Ծընաւզք մանկանց դահիճ եզան.
 Շատք ի սըրոյ նոցին մեռան
 Եւ այլք բազումք չարչարեցան:
 Ընդ սոյն՝ ընդ այս գործըս չարին
 Եւ ընդ կորուստ Հայաստանին
 35 Եհաս միւս այլ հարուած կըրկին
 Յոյժ դառնագոյն քան զառաջին,
 Մինչ դեռ ի նոյն էաք սըգին.
 Եկեալ եհաս մեզ ձայն գուժին,
 Թէ շարժեցաւ տուն Խորազմին,
 40 Առհասարակ ցեղ Թաթարին,
 Ժառանգաւորք Սըմըրղընդին,
 Աւտար որդիքն Արրահամին
 Միահաղոյն յաշխարհս մըտին,
 Յաթոոս Ատըրպատականին:

21—22. Գ. չիք 23. Գ. յոյժ փխ. էր, Տպ. վնասեալ, Ալշ. վնասներ, փխ. վնաս էր
 28 Գ. սառեալ միջւան փխ. մըսեցան 28 Գ. ի նիղմունս վախճանեցան 28—30 Գ. չիք. 32—34
 տղերի փխ. Գ. ունի լի յաստուծոյ պսակեցան 34 Տպ. Ընա ընա այս, Ալշ. ընդ այս, փխ.
 ընդ սոյն՝ ընդ այս 35 Ա. Տպ. Եւ փխ. Յոյժ 27 Գ. էաք ի նոյն 38 Գ. Խորա-
 սան փխ. Խորազմին 40 Գ. ազգ փխ. ցեղ 41 Գ. Ժառանգաւորք 42 Գ. Հազար փխ. Աւտար
 44 Գ. Արպատական ամուրն հասին

Բից բաղկացած (բամեալ զանձերս որ ի միջին) ժողովածուի, այսինքն «Գանձարանի»
 ընդօրինակութեան ավարտման կապակցութեամբ, ե հայ գրիչներ ի համար տրաքիցիոն
 դարձած արտահայտութիւններով խնդրում է ներողամիտ լինել ընդօրինակութեան ըն-
 թացքում թույլ տված սխալների համար (եւս սխալանաց շարագրիս անմեղադիր լեռուք
 անձինս): Սպըզած սխալները (եթե իրոք եղել են սխալներ) Խաթեցին բացատրում է իր
 հոգեկան ծանր վիճակով: «Տառապեալ Հայոց առհմին» հասած աղետները անհուն վշտով
 են համակել հեղինակին, լիքնալիք սիրտս ի փորինս—գրում է նա:

«Յիշատակարան աղէտից»-ը առաջին անգամ հրատարակել է 1897 թվականին Գրիգոր
 Խալաթյանցի համառոտ առաջաբանով (տես Յիշատակարան աղէտից Գրիգորի Խաթեցւոյ,
 պատմական վիպասանութիւն, հրատարակեց Գր. Խալաթեանց, արտատպւած «Արարատ»
 ամսագրից, Վաղարշապատ, 1897): Մինչ այդ որոշ հատվածներ հրատարակվել էին Ղ. Փիւ-
 դախյանի «Նոտաբը Հայոց»-ում (էջ 5, 36, 47, ընդամենը 33 տող) ե Ղ. Ալիշանի «Այրա-
 բատ»-ում (էջ 323—325, ընդամենը 78 տող): Երկրորդ ամբողջական հրատարակու-
 թիւնը չույս տեսավ 1901 թվականին Ալիշանի «Հայաստանում» Բ. հատորում
 (էջ 563—568): Գր. Խալաթյանցի (ինչպես նաեւ Ղ. Ալիշանի) հրատարակութիւնը կատար-
 ված է Արգիլինի Հայոց եկեղեցու մի «Գանձարանի» մեջ եղած բնագրի ընդօրինակութեան
 հիման վրա: Արգիլինի այդ ձեռագիրը՝ ընդօրինակված 1462 թ. Վանում, հարապետ գրչի

- 45 Առին աւար և գերեցին
 Չազգըս Պարսից և Հայ զարմին,
 Տապալեցին 'ւ յատակեցին,
 Անխայարար խոցոտեցին,
 Չարըս սըրոյ ճարակ տըւին,
 50 Եւ ըզկանայսըն գերեցին.
 Չոմանց զգլուխսըն քերթէին,
 Հանդերձ հերաւքն խըլէին,
 Չայլոց ըզշունչսն արգելուին
 Եւ հեզձամահս խեղդէին.
 55 Որպէս զոչխարըս մորթէին,
 Փոկս ի թիկանցըն հանէին.
 Չկէսըս հըրով խորովէին
 Եւ ճենճերովքըն ցընծային,
 Շատք ըզՔրիստոս ուրանային
 60 Եւ ըզՄահմետ դաւանէին,
 Եւ ընդ գաւսուն Այրարաթին
 Մըտին յաշխարհըն յԱղւանին,
 Չարքայանխոս քաղաքն առին
 Որում Տըփիսիսըն կոչէին.
 65 Չարքայն Բագրատ ըզվրացին
 Ի հաւատոցն ուրացուցին:

46 Գ. Չազգն 47 Ա. չիք 'ւ 48 Գ. Անխայարար կոտորեցին 49 Գ. Չոման փխ Չա-
 ըըս 51 Ա. գլուխսըն, Գ. կարէին փխ քերթէին 52—60 ռոդերի փխ Գ. ունի Վերդէս զոչ-
 խարս զենէին || Չոմանց զգլուխսն քերթէին || Փոկս ի թիկանցն հանէին || Չոմանս ի հոխ-
 արգելէին || Եւ հեզձամահս խեղդէին || Չոմանս հըրով խորովէին || Եւ զջենջերովն խնային
 61 Տգ. ընտ գաւառ, Գ. Արարատին, Ալշ. Այրարատին: 62 Գ. ի յԱղուանից աշխարհ մտին
 63—64 Գ. չիք. 65 Գ. Բագրատ փխ Բագրատ 66 Ալշ. ի հաւատոյն

կողմից, այժմ գտնվում է Երևանի մատենադարանում և գրանցված է 5798 համարի տակ
 (Վերջնականաբար՝ գրավում է ձեռագրեր 311ը—317ը էջերը): Բնագրի և հրատարակու-
 թյունների համեմատությունը ցույց է տալիս, որ հրատարակությունների մեջ տեղ են
 գտել մի շարք տխուր ու ազավազումներ և հրատարակիչները (հատկապես Ղ. Ալիշանը)
 սրբագրել են բնագրից որոշ սոգեր ու աբսուրդություններ:

Վերջնականաբար աղետից—ի համեմատական բնագրերը կազմել ենք, հիմք ընդունե-
 լով Երևանի վերահիշյալ № 5798 ձեռագիրը (Ա. ձեռագիր): Հայտնի են օգտագործել ենք
 նաև հետևյալ ձեռագրերը:

Բ.— Երևան 4522: Ճաշոց, ընդօրինակված Կարապետ գրչի կողմից, Աղեթ գյու-
 ղում: Գրիչը, ըստ երևույթի, անձամբ ծանոթ է եղել Գր. Խյաթեցուն և, Վերջնականա-
 բար՝ գրությունից շատ չանցած, 136 տողանոց մի ընդարձակ հատված է քաղել այնտե-
 ղից և կցել իր 1421 թվականին շարադրած հիշատակարանին:

Գ.— Երևան 8908: Ձեռագիրը միջնադարյան տաղերի ու բանաստեղծությունների
 ուղագրով ժողովածու է, որ հավաքել ու խնամքով ընդօրինակել է ձեռագրերի մեղվաշան
 խուզարկու Ղ. Փերզալեմյանը: Նրա ընդօրինակած բնագրերը պատկանում է այլ խմբա-
 գրություն և բազմաթիվ շեղումներ ունի Ա. և Բ. ձեռագրերի նկատմամբ: Որոշ հատված-
 ներում կան սղումներ ու խմբագրական կարգի փոփոխություններ, որ ամենայն հավա-
 նականությունով արել է ինքը՝ Ղ. Փերզալեմյանը:

Անտի անդրէն դարձ արարին
 Եւ ի Մուղան ձմրանեցին,
 Ապա յաւուրս գարնանային
 70 Դարձ ի Սիւնիս Մեծն արարին
 Ըզնորոտայն դըղեակն առին,
 Մինչև ի Կարս արշաւեցին,
 Ջերկիրս ամէն չաւլ արարին
 Ի յանցանելն երթեակին.
 75 Ջի յետ դարձան և կըրկնեցին
 Երրորդ անգամ չորրորդեցին,
 Որոյ անուն գըլխաւորին
 Էր Լանկ-Թամուր չարեաց գընդին:
 Այո էր ի թիւ ութհարիւրին
 80 Եւ երեսուն և վեց ամին (1387).
 Ջամուր տեղիսն յաւար առին
 Եւ շատ ոճիրըս գործեցին,
 Յորոց և մի էր և Բըլնին,
 Որ էր աթոռ երկուց պետին,
 85 Ջոր առին և քանդեցին,
 Ջեպիսկոպոսն սպանեցին:
 Այլ և զՀասանն Մարեցին
 Երեք որդւոյքըն զենեցին,
 Ջի ըզնոցին ամուրն առին

69—70 տողերը Գ.—ում տեղափոխված և տեղադրված են 244—245 տողերի միջև 71 Գ. ՋԱրարատեան փխ ըզնորոտայն 78 Գ. անմարդ արին փխ չաւլ (չօլ) արարին 81 Տպ. տեղոն 83 Գ. Պրճնին 84 Գ. է փխ էր 86 Գ. գլխատեցին 88 Ա. Տպ. ուսանեցին փխ դե- նեցին

Գ.— Երեան 1117: Ժողովածու, ընդօրինակված Յովհաննէն Շոռթեցու կողմից, 1698 թվականին: Զեռագրի 451բ—452ա էջերում, «Յիշատակարանի» պատմական մասից ընդօրինակված է 54 տող, «Այս Շ[ա]մ[ա]խի մեկ զրքի յիշատակարան էր, զրեցի» խո- րագրի տակ:

Տարբերվածքների բաժնում նշել ենք Գր. Խալաթյանցի (Տպ.) և Ղ. Ալիշանի (Ալշ.) հրատարակությունների միայն կարևոր տարբերակները:

Մատենադարանի գիտ. աշխատող ընկ. Ա. Մնացականյանից տեղեկացանք, որ «Յի- շատակարան աղետից»-ի Լանկ-Թամուրի արշավանքներին ու ասպատակություններին նվիրված բաժնի նյութը Գր. Խալաթյանցի շարադրել է նաև 1422-ից տարիներ առաջ, իր մի այլ չափածո ստեղծագործության մեջ (Երեան 6629, էջ 4բ-6բ): Այդ ստեղծագոր- ծության սկզբի մասից տեղեկանում ենք, որ Խալաթյանցի ՊԼՁ. (1387) թվականին, ծանո- թանալով Մխիթար Այբեկանեցու հարյուր տարի իրենից առաջ (1286-ին) գրված Վերտի- ղանձերի հետ, մտադրվել է անձամբ լինել Այբեկանեցու, տեսնել նրա սրբություններն ու Մխիթարի դամբարանը, իր փափագը նա իրագործել է 26 տարի հետո, այսինքն 1403 թվականին: Այդ ժամանակ էլ գրել է պատմական բովանդակությամբ վերը հիշված իր չափածո ստեղծագործությունը, որի մեջ կան ուշագրավ որոշ մանրամասնություններ, որոնք բացակայում են «Յիշատակարան աղետից»-ից: Նկատի ունենալով վերոհիշյալը՝ կից հրատարակում ենք նաև այդ բանաստեղծության պատմագիտական արժեք ներկայացնող մասը:

- 125 Իշխանք, որ պետք անուանէին
 Եւ արծաթով յըղբանային՝
 Ազքատացեալք լինէին
 Եւ կերակրոց կարաւտէին.
 Եւ որք բազմաց հացըս տային՝
- 130 Մին պատառոյ ակն ածէին,
 Թէպէտ և յոյժ ամալէին,
 Այլ ի կարեացըն լըրբէին,
 Թէև մուրալ պատկառէին,
 Այլ ի սովոյն յտնգըզնէին,
- 135 Ծիւրեալք ի ցաւս ախտանային
 Աւն անդր և աստ մեռանէին:
 Մանկունք ի մարսըն նայէին,
 Միթէ կենաց հընարս առնէին,
 Մարքն ի գթոյն խորովէին,
- 140 Արագ ըզկեանս վըճարէին.
 Հարքն ի գորով տղայոց լային,
 Աղիողորմն վայէին
 Ի տեսանելն զոր սընուցին
 Դառն կարեաւքն ցաւագին.
- 145 Ի մեռանել մանկանց նոցին
 Ինքեանց հոգիքն քաղէին.
 Կիսոց չկայր ոք որ լային,
 'Ի ոչ գերեզմանս ճանաչէին,
 Եւ այսպիսի ողորմագին
- 150 Այս տեսողացն երեւէին:
 Այս ոչ միայն քրիստոնէին,
 Այլ ի տաճիկ ազգաց բնաւին,
 Զի հասարակ էր նեղութիւն
 Պարսից ազգին, Հայ և Թուրքին:
- 155 Եւ այս ամէն յայնկոյս գետին,
 Որ յերաւստայ անուն կոչի[ն]:
 Իսկ յանցանելն յայսկոյս գետին,
 Եւ յարշաւելն ըզհետ Թուրքին
 Մինչև յԱմթայ ջուրըն հասին,
- 160 Բազում ոճիրըս գործեցին:
 Անտի դարձան 'ւ ի Հայք ելին
 Եւ ի վերայ Վաճայ եկին,

125 Գ. բազմաց էին փխ անուանէին 127—128 Գ. չիք 130 Տպ. ունէին 133 Գ. ամա-
 չէին փխ պատկառէին: 135—136 Գ. չիք 137 Գ. Տղայք ի մայրսն հայէին 138 Գ. չիք 139 Գ.
 Մայրքն 140—144 թողեքի փխ Գ. ունի՝ չի մարց գորովն տղայքն լային || աղիողորմ և գառ-
 նաղին: 146 Գ. Տպ. ինքեանք 147—150 Գ. չիք 151 Ա. Տպ. քրիստոնէից 153 Գ. հաւասար
 փխ հասարակ 158—157 Գ. Այլ. չիք 158 Գ. ի փխ եւ, ի հետ 159 Գ. մինչ ի 161 Գ. Տպ. 'ւ
 չիք Գ. ի Հայս եկին: 163 Գ. հասին փխ եկին

- Պատեցին 'ւ պաշտրեցին,
 Զամուր գրդեակն յաւար առին,
 165 ԶՀայ և զՏաճիկսրն կապեցին
 Եւ ի քարանցն հոսեցին,
 Այնքան հարին, սատակեցին,
 Մինչ մըսագէզ անդ արարին:
 Այլ և զամուրն Երեւանի
 170 Զթողում ասել զանցրս նորին,
 Որ ի յաւուրց աւագ զատկին,
 Մինչև ի տաւն սըրբոյ Խաչին
 Ծանր զաւրուք սլաշարեցին,
 Իայց վընասել ոչ կարացին.
 175 Ապա յետոյ դարձ արարին
 Յաշխարհն իւրեանց ուստի եկին:
 Դարձեալ կրկին ի դուրս ելին
 Ի քառասուն 'ւ երկու ամին
 Ի Բաբելոն արշաւեցին
 180 'ի ի Միջագետրս կոխեցին,
 ԶՈւրմա քաղաքըն պանծալին
 Եւ ըզԱմրթ երևելին,
 ԶՄէրդին մամուր և զնըսերին՝
 Զորս ընաջինջ գերեցուցին,
 185 Եւ այլ ըզում քաղաքանին,
 Զորս քանդեցին և գերեցին:
 Անտի դարձան յաշխարհս վերին,
 Մինչև յԱւիկ արշաւեցին,
 Զոր և ջանիւ մեծաւ առին
 190 Եւ ըզՄարմն գերեցին:
 Անտի դարձեալ յետ գնացին
 Եւ զաւրս թողին յԵրեւանի,
 Տասնունհինգ ամ խրսարեցին
 Զերեգն Երեւան 'ւ ապա առին:
 195 Զթողում ասել զգործ անարին
 Զմեծ հանդէսն Վրաց արքային,
 Որ եկն արար շատ յազթուլին
 Զզաւրսն փախոյց ըզչաղաթին,

183 Ա. Տպ. 'ւ չիք 185 Գ. զՏաճիկն: 186 Գ. Եւ ի բերդէն վայր հոսէին 187—188 տողե-
 րի փխ Գ. ունի՝ «Այնքան մտադեղն բարձրացուցին || որ յանկանելն չմեռանէին» 189 Գ.
 Զկարեմ, Տպ. Այլ. Թողում փխ Զթողում, Այլ. զանընաբին փխ զանցրս նորին 177 Ա.
 Տպ. եկին 180 Գ. Եւ փխ 'ի ի 182 Գ. զԱմրթ 183 Տպ. ԶՄերան, Գ. ԶՄէրան մամուր
 և զՄծրին 184 Գ. Զամէն փխ Զորս 186 Գ. Զորս և քանդեալ կողոպտեցին, Տպ. աւերեցին
 փխ և գերեցին 187 Գ. Ապա փխ Անտի, յաշխարհ 188 Գ. ի Յոյն փխ յԱւիկ 189 Գ. Զորս
 190 Գ. Եւ ըզՄըբը յոյժ քանդեցին 192 Գ. Եւ յԵրեւան կրկին մահն 193 Այլ. ամիս փխ ամ
 184 Գ. Երեւանայ, Տպ. Գ. 'ւ չիք 195 Գ. զգործաբանին (*), 196 Ա. Զվաթարհանդէս, տպ.
 Զվաթարհանդէս 197 Ա. վատ փխ շատ 198 Գ. Փախոյց ըզգործ ջաղաթին 199 Գ. Որք

- Որ պաշարեալ խըսարէին
 200 Ջամուր գըղեակն Երընջափին,
 Անաի եհան զխանի որդին՝
 Ջուլթան Տափիրն յԵրընջակին,
 Տարաւ առ իւր և զաւրացոյց
 Եւ ետ տանել Ահմատ խանին,
 205 Եւ ի գնալ չար զաւակին՝
 Ապըստամրեաց ընդդէմ խանին՝
 Սուլթան Ահմատ Թագաւորին,
 Որ էր որդի խան Ոյիսին,
 Ոչ աջողեաց այն անբախտին՝
 210 Սուլթան Տափիր որդւոյ խանին,
 Ջի հայրանենգ եղեալ չարին
 Գետն տարաւ ի Բաղդադին,
 Իսկ ի լըսել Լաւկ-Քամուրին,
 Ջոր ինչ արար արքայ Վրացին,
 215 Ի բարկութիւն շարժեալ կրկին
 Հանդէս արար իւր հեծելին,
 Այլ բազմութեամբ քան զտոռաջին
 Ի դուրս եկեալ Քամուր քէփին,
 Յամուրսն եմուտ Վրացտանին,
 220 Արար գերի զամենեսին,
 Անտի գնաց մինչ ի Ջըմիւռին
 Քաղաք Լիկեաց ծովեղերին,
 Ջզաւրսըն կոխեալ զԻղրումին՝
 Ջըզաւր յաղթող մեծ սուլթանին,
 225 Ջղարայ-Թաթարս այլ ընդ նմին
 Գերի տարաւ զամենեսին,
 Որոց ոչ էր թիւ համարին՝
 Կոտորելոց, զորս գերեցին
 Ի տուն Գամրաց Կապագովկին,
 230 Որ Մէջերկրեայ Հոռոմք ասին,
 Ո՛հ, զայն զազայն զոր արարին
 Արանց, կանանց և ընդ մանկտին,
 Ջարսն Թագեալ մինչ կենդանին,
 Հողով, ջրովըն հեղձուցին,

202 Ա. Ջուլթան, Տպ. Ջուլթան, Ա. Տափիրն 203 Գ. ինքն փխ իւր 207 Ա. Սուլթան 208 Տպ. Խանոյիսին, Գ. Իսայ խանին 209 Գ. անբազդին 210 Ա. Սուլթան, Գ. որդի 212 Տպ. Հետն փխ Գետն 214 Տպ. արքայն 217 Տպ. զտոռաջին 218 Գ. Վրաստանին 222 Գ. Լիկեայց 223 Տպ. Ջզաւրսըն, փխ Ջզաւրսն Գ. Այլ. կոխեաց Գ. ըզորս Իլաւրմին 224 Գ. Հոռ, Ա. Սուլթանին, Տպ. Սուլթանին 225 Գ. ըզաւրայ Թաթարն 227 Գ. զորս փխ էր 228 Գ. գերի տարաւ զամենեսին 230 Գ. և երկու Հոռոմք փխ Մէջերկրեայ Հոռոմք 231 Գ. Հարսն փխ զազայն, զործեցին փխ արարին 233 Գ. Ջորսն փխ Ջարսն, Ա. Թագեալ փխ Թագեալ, Գ. գետ փխ մինչ 234 Գ. Ժափեալ մեռանէին փխ ջրովըն հեղձուցին

- 335 Իսկ ըզմատաղ տըղայ մանկտին՝
 Ջայն կալոտիս ձիոցն արկին,
 Իսկ յիջանել Միր Թամուրից
 Ի Շամատուն Դամասկոսին,
 Ծով ու ցամաք սասանէին
- 240 Վասըն լըրոյ չար համբաւին,
 Ջորըս սըրոյ ճարակ տային
 Եւ զորս բոցով հրոյ այրէին,
 Եւ ըզգլուխսն զոր կըտրէին՝
 Ջայնս մընիրայս յաւրինէին:
- 245 Եւ յայսպիսի չար համբաւին
 Աշխարհ ամէն սասանեցին,
 Ջայս արարեալ Միր Թամուրից՝
 Դարձաւ յաթոռ Սըմըղընդին,
 Եւ անդ եհաս աւր վաղճանին՝
- 250 Սատակեցաւ յիւր աթոռին:
 Իսկ Միրանշայ՝ որդի նորին
 Եկեալ ի թախթն Թաւրիզին,
 Որոյ ընդդէմ կացեալ նորին
 Ղարա—Ուսուֆ Բահադուռին՝
- 255 Ծհար զգաւրսն չաղաթին
 'Ի էառ ըզգլուխ Միրանշային,
 Թագաւորեաց ի նոյն թախթին՝
 Թաւրէզ քաղաք շահաստանին.
 Արար բազում խաղաղութիւն
- 260 Եւ աջողութիւն մարդկային.
 Էր էջնութիւն և էժնութիւն,
 Ամենեւին անգողութիւն:
 Իսկ յաճախել մեղաց ախտին
 Ծարդկան ազգիս քրիստոնէին,
- 265 Եղև գընալ խան Ուսուֆին
 ՅԱխըլծըխէ Վրաց քաղքին,
 Արար զաղայ և գերութիւն,
 Անթիւ ֆնաս և չարութիւն:
 Այս էր ի թիւ ութհարիւրին,
- 270 Այլ և վաթսուն և հինգ ամին (1416),

235 Գ. Զկանայս և զմանկտին փիւ ըզմատաղ տըղայ մանկտին 236 Գ. կալոտին, Ա. տա-
 յին փիւ արկին 237 Գ. լանկ—Թամուրին 238 Տպ. շահաստան փիւ Շամատուն 239 Գ. և
 փիւ ու, Ա. սասանեցին 244 Տպ. մընիրայ, Գ. մընիրայ 240 Ա. համբաւէս, Գ. համբաւով
 246 Գ. Ջաշխարհ 247 Գ. լանկ—Թամուրին 249 Գ. Եւ անդ մեռաւ չար կենդանին 250 Գ.
 աշխարհին փիւ աթոռին 252 Գ. Մնաց ի թախթն, Տպ. եկեալ ի թախթն 253 Գ. Որ և, նմին
 փիւ նորին 254 Ա. Տպ. բախտաւորին, Այլ. Բախտաւորին 255 Ա. Տպ. էհար 256 Գ. էառ,
 Տպ. Եւ առ փիւ 'Ի էառ, Գ. զգլուխ 258 Ա. Տպ. Թաւրէզ, Ա. շահաստանին 261 Գ. էմ-
 նութիւն և յէժնութիւն 264 Գ. Միրոյ փիւ Մարգկան 266 Գ. ՅԱխըլծըխայ, Ա. Տպ. քաղաք
 Վրացին 269 Գ. ի թիւն ութն

Իսկ զգերիսըն զոր առին
 Յաւտար երկիր վըտարեցին՝
 Բաղդատ 'ւ ի Մըսըր հասուցին
 'Ի ի Խորասան Պարսկաստանին,
 275 Ոչ մին հազար կամ հինգ վեցին,
 Այլ քան ըզրիւրըն էր աւելին,
 Նոյն սպաննելոցն էր բազմութիւն
 Եւ անհամար, որ ոչ թըւին*
 Իսկ ի յամի ութհարիւրին
 280 'Ի եւթանասուն թրւականին (1421)
 Ղարայ-Ուսուֆ տէրըն թախթին
 Սատակեցաւ ըստ արժանին,
 Խաղք, խայտառակ որպէս տեսին
 Անկեալ յերկիր զպըղծոյն մարմին,
 285 Ուռեսուլ նեխաւ գէշ գարշելին,
 Ագռաւք հանին զաչեր նորին,
 Ձի շփոթեցաւ զաւրքըն չարին
 Եւ յիրերաց փախուստ առին,
 Իսկ յետ երից աւուրց եկին,
 290 Բարձին ըզգէշն՝ յԱրշէշ բերին,
 Իսկ զաւրք չարին՝ Միր Ուսուֆին
 Ընդ որ գնացին՝ աւերեցին,
 Չար, անզգամ որդիք էին
 Եւ անասախ ազգ Թուրքմանին,
 295 Ընդ մեռանել Ուսուֆ բէկին
 Չաւրք չաղաթին եկին հասին,
 Որոց գըլուխ՝ և առաջնորդ
 էր Շախըռուհ անուն նորին.
 էր նա որդի Միր Թամուրիհ,
 300 Կըրսեր եղբայր Միրանշային.
 Չաւրքըն բազում քան զԹամուրիհ,
 'Ի այլ աւելի քան ըզնոսին,
 Հինգ բիւր, որ է յիսուն հազար,
 էր սորա զաւրքն ընդ նոյն համար.
 305 Ձի երեսուն էր Թամուրիհ.
 'Ի այլ աւելի քան ըզնոսին՝
 Երեսուն ու հինք բիւր Շահառուհին

* Բ. Ե. Գ. օրինակներում «Յիւսափաւրանը» սկսվում է այստեղից.

273 Գ. ի Բաղդատ և ի Մըսըր 274 Գ. 'ւ չիֆ, Պարսկաստանին 275—278 Գ. չիֆ 284 Ա.
 մարմին պղծին 285—288 Գ. չիֆ, այս երկու տողը Ա. Տպ. օրինակներում տեղափոխված է
 288 տողից նետո 289 Գ. երկուց փխ երեց 290 Ա. Բ. Գ. և Թաղեցին փխ յԱրշէշ բերին 298
 Ա. Տպ. Ալմ. մարգէկ փխ որդիք 294 Գ. Ալմ. անառակ փխ անառախ 296 Ալմ. Չաղաթին զաւրքն
 297 Տպ. առաջին 298 Տպ. այստեղ և ամենուրեք՝ Շախ Ռուհ կամ Շահրուհ 299 Գ. լանկ-
 Թամուրիհ 300 Բ. կըրսեր 302 Ա. Տպ. 'Ի չիֆ, Գ. առաւել փխ աւելի զնորին 304 Ալմ. այս
 փխ տորա, Գ. տոյն 305 Գ. երեսուն բիւր 306 այս տողի փխ Գ. ունի՝ «Յոյժ չարագործ նման
 նեռին» 307—308 Ա. Տպ. Ալմ. չիֆ

- Ջաւրքն ամենայն ի միասին,
 Բայց ոչ ունէր սա չարութիւն,
 310 Այլ բարեսէր հանգարաութիւն.
 Յորմէ սարահաւ ազգ Թուրքմանին
 Վասն չարեաց զոր գործեցին,
 Ջի անողորմ էր 'ւ անիրաւ,
 էր անմըրւաթ 'ւ անշողաւաթ,
 315 Անդատառաւան ե անհաւատ,
 Գիղծ, չարագործ իսկ ե տըմարդ,
 Անպատկառ ե անամաւթ,
 Մեղաց աման, չարեաց անաւթ,
 Փառք աստուծոյ զոր ինչ արար
 320 Ընդ թուրքմանի չարեացն յարմար,
 Քանզի խրտան նախ ե փախետն
 Եւ յետ դարձեալ կոտորեցան,
 Ըստ արժանեացն ի ձեռս անկան
 Շահըռուխի ե մատնեցան.
 325 Շատք ի սրբոյ նոցա մեռան
 'Ի այլքըն փախեան ե գերեցան,
 Ջիոց կոխան սատակեցան,
 Խաղք խայտառակ թալանեցան,
 Ի սար ' ի ձոր փախըստական,
 330 Ընդ որ փախեան հալածեցան
 'Ի ինքեանք միմեանց դահիճ դարձան,
 Անթիւ ըզգակ էր զոր տարան,
 Աղէկ ձիան ե շատ ուղտան,
 Կին ե տըզայքն ի թիւ չանկան
 33 Ջոր գերեցան ե կոխեցան,
 Բայց ողորմած ե խըղճական
 Նա սիրտ ունէր՝ Շահըռուխոյն այն,
 Ասախ արար, հուքմ ե հրաման
 Ոչ կոտորել զամենեան,
 340 Այլ թոյլ ետուր որ ցըրուեցան
 'Ի աւտար երկիր վըտարեցան:

311 Ա. Ալշ. սարսեաւ, Տպ. սարսեան(“) 311 Ա. Տպ. Բ. Գ. վասն իւր չարեացըն զոր
 ունին 313—318 տողերի փխ. Բ. ունի՝ Վէպէտ բազմաց զուր փորեցին || ինքեանք անկան
 ըստ Սաղմոսին 314 Ա. Տպ. էր չիւ 316 Ա. պեղծ 320 Ա. թուրքմանին 321 Ա. Տպ. խըրան
 Ալշ. խրտան, Գ. եղեն փախստական փխ խրտան նախ ե փախեան 322 Գ. յետս, Ա. Գ.
 դարձան 323 Բ. Գ. արժանեաց, Գ. ի ձեռն 324 Բ. պարտեցան 325 Գ. նորին 326 Գ. 'ի չիւ
 'Պ'ից հետո Ա. Բ. Գ. ունեն՝ Վնողոպտեցան ե գերեցան, 327 Գ. չիւ 328 Գ. ամենեքեան
 փխ թալանեցան 331 Այս տողով ավարտվում է Վեպէտի 1117) ձեռագրում.
 332 Բ. Այսու փխ Աղէկ, Գ. ձիանք, ապրանք փխ ուղտան 334 Գ. տըզայք 336—338 տողեր
 Գ. ում այսպես՝ Բայց Շահըռուխին, որ էր սուլթան || նա սիրտ ունէր ողորմական || քանզի
 եան հիւքմ ու հրաման 339 Ա. Տպ. Ալշ. կորուսել փխ կոտորել 340 Բ. երես, Գ. որք 341
 Գ. Յօտար փխ 'ի աւտար

Եւ Շահրաւրդն այն մեծ սուլթան
 Գնաց, դարձաւ ի Խորասան,
 Երթեալ յաթոռն իւր բընական՝
 345 Ի Սըմըրղընդ հայրենական.
 Զթախթըն թողեալ ըզհաստան
 Անտէր՝ Թաւրէզ քաղաքըն զայն,
 Ապա որդիք Ուսուֆ բէկին
 Եկեալ թախթին այն տիրեցին,
 350 Բայց ինքեանք ոչ բարիշէցին,
 Այլ մին ըզմիւսըն փախուցին:
 Իսկ անիծեալն ամենեւին՝
 Կըրսեր որդի Միր Ուսուֆին՝
 Սպանդիարն անաւթ չարին,
 355 Լիրբ, անըզգամ, յիմար հոգին,
 Էր ֆեսասկար ե աւերիչ
 Շատ բարելի շէն գաւառին.
 ԶԱրմէշ և զԱրծկէ աւերեց,
 ԶԲասեն ե զԱւնիկըն քակեց,
 360 ԶԿարնոյ քաղաքըն՝ զԱղղըռում
 Քան զամենայն խիստ աւերեց:
 Իսկ Ըսքանդար աւագ որդին
 Ղարա-Ուսուֆ ըհազուռին,
 Նա ի Թաւրէզ տիրեաց՝ թախթին
 365 'Ի ասախ արար, շատ բարութիւն,
 Բայց մեզ աւար ած և խաւար
 Եւ չաբութիւն դառն ե դըժար:
 Ի տարելից իւր փախըստին,
 Որ ի ձեռացն Չաղաթին,
 370 Հեծել արար շատ բազմութիւն
 'Ի եկն ի վերայ Խաթայ բերդին.
 Բերդին ֆեսսել ոչ կարացին,
 Այլ զքաղաքն այրեցին.
 Ի յԱղուվանք արշաւեցին
 375 Եւ չար ոճիրս անգ գործեցին,

342—343 Գ.—ում տյապես՝ շահ ինքն և զօրքն իւր ամենայն ի զարձեալ գնացին ի Խո-
 րասան 344 Ա. Տպ. Գ. Գընաց փխ երթեալ 345 Ա. Տպ. Մամըրղանդ, Գ. Մամըրղանդն 346—347
 Գ.—ում տյապես՝ շահըն Թաւրէզն ըզհաստան թողեալ անգէն և անիշխան 347 Ա.
 զթաւրէզ 348 Գ. որդիքն 350 Գ. Բայց և ինքեանք չմիաբանեցին 353 Գ. որդին 354 Տպ-
 Ըսքանդարն 355 Գ. յամառ փխ յիմար 356 Ա. Տպ. և աւերող, Գ. 'ւ աւերողին 357 Բ.
 շէն, բարելի շատ գաւառին 358 Բ. շահըն և զԱրմէշ աւերեց, Գ. աւերեցին 359 Գ.
 չիք 361 Բ. աւերեց 362 Այլ. իսկ չիք Ա. Տպ. Իսքանդար, Գ. Սքանդար 363 Ա. բախազու-
 ուն 364 Գ. նախ փխ նա 365 Գ. չիք 366 Գ. շահ մեզ խաւար եղև կրկին 367 Գ. չիք 368 Գ.
 ի Դաւրիդից փխ ի տարելից 370 Տպ. Խեծել, Գ. Հեծեալ 371 Գ. 'ի չիք, Ղըլաթ քաղաքին 373
 Այլ. աւերեցին փխ այրեցին 374 Բ. յԱղուվանք, Գ. Տպ. յԱղուվանք 375 Ա. Տպ. զազայ-
 Այլ. Ղալայմ, Գ. չարիք փխ ոճիրս Ա. Տպ. Այլ. արարին փխ գործեցին

Ըզբերդն առին, կոտորեցին,
 Շատ քրիստոնեայք անդէն սպանին,
 Քան զերկերիւրն այլ աւելի,
 Զորս սրբոյ ճարակ տըւին,
 380 Թող զորս ի ծովըն խեղդեցան
 Եւ քարավէժ եղեալ կորեան:
 Ո՛հ, գեղեցիկ կերպ ու սուրաթ
 Այն մանկտեկացն որ կորուստն,
 Լաւ հարկեւոր տանուտրայք
 385 Համեստ 'ւ աղւոր լաւ տանտիկնայք,
 Բարձրահոսակ 'ւ աղէկ տեսակ
 Գունն ու կերպով ճոխ կըտրրճակ,
 Այս ամենայն ի սուր անցան,
 Գերեզմանի չարժանացան,
 390 Կանայք տղայաւքն գերեցան,
 Քան զհինգհարիւրն այլ աւելան.
 Զի ի միոյ գեղջէ չէին,
 Այլ ի բազում տեղաց էին,
 Ի հիզաւայ 'ւ ի Բաղիշոյ,
 395 Որք հասկաքաղ եկեալ էին,
 Ծըղաք 'ւ Աղաղ ամենեւին,
 Շատք յԱղիթայ անդէն էին,
 Որք ի սուրն քարշեցան,
 Կին և տղայքըն գերեցան:
 400 Այս ամենայն ի պատճառէ
 Այն Շամբղդիկն ամիրայէ,
 Զար սատանին արբանեկէ
 Եւ ի նեռին կարապետէ,
 Որ նա արար հպարտութիւն,
 405 Զհնազանդեցաւ Ըսքանդարին:
 Շատք որ մեռան՝ անթաղ մնացին,
 Ոչ հաց հոգւոյ 'ւ ոչ դրամ հողին.

376 Գ. և քանգեցին փխ. կոտորեցին 377 Գ. կոտորեցին փխ անգէն սպանին
 378 Ա. Տպ. Այլ. Զոր անգ (Գ. Անգէն) ի սուրըն քարշեցին 380 Գ. Զոմանս փխ Թող
 զորս 381 Գ. Զայլ քարավէժս մահացուցին 382 Այլ. զըւարթ փխ սուրաթ 382—383 Գ. չիւ
 384—388 թողեր Գ.-ում ճեղափախված են 415 թողից հետո և խմբագրված են այսպես՝ «Մեծ
 պարոնայք և շատ իշխանք ի Համեստ 'ւ աղւոր լաւ տանտիկնայք ի ամենեքեան ի սուր ան-
 ցան» 384 Տպ. տանուտրայք Այլ. տանուտրայք 385 Ա. Բ. լաւ չիւ, Բ. ճոխ և աղւոր
 տանտիկնանայք, Տպ. տանտիկնայք, Այլ. տանտիկնայք 388 Ա. Այլ. Այսք 390 Գ. և
 զտղայքըն գերեցին 391—408 Գ. չիւ 394 Ա. Տպ. Այլ. Հիզանայ 397 Բ. յԱղիթայ, Տպ.
 յԱղիթայ 399 Ա. կանայքն որդւոյքըն, Տպ. կանայք որդւոյքըն 400 Տպ. ամենայնի պատճառ
 է այն 401 Ա. Շամբղդիկն, Տպ. ամիրայի 402 Տպ. արբանեկի 402—403 Բ. չիւ 405 Ա. Տպ.
 Այլ. Իսքանդարին 406 Ա. Շատք որ սպանւան, Այլ. Շատ ոք ըսպան, Տպ. Շատ ոք սպան
 'ւ, Գ. Զի որք սպանան փխ Շատք որ մեռան 407 Ա. ոչ դրամ հողին, Տպ. ոչ դրամ Թո-
 զին, Գ. ոչ մաս բերնին փխ 'ւ ոչ դրամ հողին 408—407 թողեր Գ.-ում ճեղափախված են
 415-ից հետո

- Եւ որք գերի վարեալ գնացին,
 Յաւտար երկիր վըտարեցին,
 410 Ի յայլազգիս խառնակեցան,
 Ըզչաբութիւն նոցա ուսան.
 Աւտարացան և յոռացան,
 Ըզհայրենիսըն մոռացան.
 Ոչ ի կամաց, այլ յակամայ
 415 Հանդիպեցաւ այս դէպք նոցա:
 Միթէ աստուածըն քաղցրանայ
 Եւ ազատէ անտի զնոսա:
 Որք հանդիպիք այս երգակիս
 Ջիս յիշեցէք ըզեղկելիս՝
 420 Զմրափած Գրիգոր Խըլաթեցիս,
 Որ սպասաւոր կոչիմ բանիս,
 Եւ սխալանաց շարագրիս
 Անմեղադիր լերուք անձինս.
 Որ գըրէի ըզբանս ողբիս
 425 Եւ կըսկըծայր սիրտս ի փորիս,
 Ոչ հանգուլթեալ մըտաց խըղճիս,
 Ջոր գըրեցի ես ի քարտիս,
 Քանզի ի մէջ էաք չարիս,
 Որ եկն եհաս մեր աշխարհիս,
 430 Եւս առաւել մերում ազգիս,
 Այս տառապեալ Հայոց տոհմիս՝
 Անուամբ միայն քրիստոնէիս
 Գործոց դատարկ ամըտըրջտիս,
 Սուրբ աւրինաց հակառակիս.
 435 Բաբիստեաց չարասիրիս,
 Եմք անաղաւթք հեղգ ի բարիս,
 Անապաշաւ խըղճամըտիս,
 Ծոյլ և պըղերգ յամէն բարիս,
 Ի անկարեկից յայլոց կարիս,
 440 Յիշոցնատու ոչինչ բանիս,
 Ի երգըմնազանց ևս ի սնոտիս,
 Բախիլ՝ և յաչաղ յայլոց բարիս
 Եւ նախանձոտ առ ընկերիս,
 Քինախընդիր, չարաճըճիս.
 445 Եւ բամբասող միտ ըզրարիս:

410 Գ. յայլազգիսն խառնեցան, Տպ. յայլազգին 411 Գ. եւ զչարիսըն փիս ըզչաբութիւն 412 Բ. Յոռացան՝ և աւտարացան 413 Գ. չիք 413-ից հետո Ա. Տպ. ունեն՝ Վըգծեցան և զարշեցան || Աղտեղացան և զազրացան 414 Գ. կամայ 415 Ա. Տպ. գարք Այլ. չարք, Գ. բանս փիս դէպք 416 Բ. Մեծ է փիս Միթէ 418—417 տողերով ավարտվում է «Եիշատակաւ» րանը Բ. (Երևան 4522) և Գ. (Երևան 8908) ձեռագրերում. այդ տողերը Գ.-ում խմբագրված են այսպես, «Միթէ գթայ տէրն երկնային» || և ողորմեացի հոգոց նոցին, ամէն» 419 Տպ. գրէի 433 Ա. քրիստոնէից 434—410 Այլ. չիք 436 Տպ. պղերգ 443 Տպ. և չիք

Վասն այսորիկ տաժանելիս
 Եւ տառապեալ եմք յաշխարհիս,
 Մերս խաւարած եկեղեցիս,
 Աղգըս ցըրւած յամեն տեղիս:
 450 Բայց գոհութիւն մարդասիրին,
 Որ ապրեցաք ի յայս վրշտիս,
 Ջմեզ ոչ թողեալ ի նեղութիւն,
 Այլ փոյթ եհան յանգորութիւն:
 Տուք արհնաւթիւն հաւրն անեղին
 455 Եւ միածին բանի նորին,
 Այլ և հոգւոյն՝ իւր էակցին:
 Փառք ե պատիւ ի մէնջ տացին
 Երրորդութեանն միակին՝
 Հայր և որդի և սուրբ հոգին,
 460 Որ էտ ինձ կար՝ տկար անձին
 Եւ զեչն ու զնուն հասոյց ի մին՝
 Բամեալ գանձերս որ ի միջին
 Եչն առաջին և նուն յետին:

[Պատմութիւն արշաւանաց և ասպատակութեանց
 զաւրաց Լանկ-Քամուրի, ի Գրիգորէ Խլաթեցւոյ]

... էր թըւականն յաբաբարդեալ
 Ամս ութհարեւր՝ հոլով անցեալ,
 Երեսուն ու վեց ի նոյն յանկեալ (1387)
 Ժամանակաց շատալըծեալ.
 Յորում ամի էր սաստկացեալ
 Ջաւրք Քամուրին ի դուրս եկեալ,
 Բազում ոճիրըս գործեցեալ
 Եւ շատ արիւն յերկիր հեղեալ:
 ԸզՊարսկաստան երկիր կոխեալ
 Եւ զՀայաստան ի յոտք տարեալ.
 Այն գազանին էր նըմանեալ,
 Ջոր Դանիէլ սուրբն ասացեալ:
 Մինչ ի սահմանս Ամթայ հասեալ,
 Ջերկիրս ամէն չաւլ արարեալ.
 Ապա դարձեալ՝ ի Վան եկեալ,
 Ջամուր դըղեակըն պաշարեալ,
 Վեց ու քսան աւր հըսարեալ,
 'ի ապա ի ձեռս նոցա մատնեալ:
 Բազմաց աւրհասըն ժամանեալ
 Դուռն մահաւմբ քարավիթեալ,
 Ոչ մին հազար 'ւ երկու եղեալ,
 Այլ քան զերեքն առաւելեալ,

448 Տպ. Մեր 449 Տպ. Աղգս ցըրւած

Մինչ մըսադէզըն բարձրացեալ
 Եւ որք անկեալ՝ այլ ոչ մեռեալ,
 Իսկ և գերեացն ըզթիւ անցեալ*
 Եւ համարոյ գերազանցեալ,
 Ջորս առեալ և վըտարեալ՝
 Ի Սըմըրղանդ քաղաք հասեալ,
 Դարձեալ յեաւթներորդ ամին (1394)
 Այլ բազմութեամբ ի դուրս եկին,
 Բաղդէացոց աշխարհն իջին
 Եւ զԲարեյուն քաղաքն առին,
 Ի Միջագետս արշաւեցին
 Եւ շատ աւերս անդ արարին,
 ՋԱմիթ քաղաքն երևելին
 Առհասարակ կոտորեցին,
 Անտի ելին յերկիրս վերին
 Եւ զԱլքնիոյ ամուրն առին,
 Այլ և ըզբերդն Բագրանդին,
 Որ անհրնար էր առողին,
 Բազմաց զաւրհասըն հասուցին,
 Ջշատս ի քաբանցն ի վայր արկին.
 Եւ ըզգըլուխսն զոր հատին
 Ջայնս մընարա յաւրինեցին.
 Այս էր ի թիւ ութհարիւրին
 Եւ քառասուն 'ւ երեք ամին (1394),
 Երկիւր բոլոր սասանէին
 Ի տազնապի անէ նոցին,
 Եւ այնմ աւրէ հըսարեցին
 Ջամուր դղեակն Երընջաղին,
 Պատեցին, բոլորեցին
 Ամուր պատնէշս կանգնեցին,
 Դարձեալ յետ հինգերորդ ամին (1399)
 Եւ թագաւորըն Վըբացին...
 Եկեալ ի բերդն Երինջաղին,
 Մանր զաւրաւք շատ 'ւ ահագին,
 'Ի հան զորդի Անմաւ զանին,
 Փախոյց զզաւրսն չաղաթին,
 'Ի այլ ամրացոյց զորս ի բերդին,
 Ջոր և լուեալ Թամուր բէկին,
 Կըրկին շարժեալ ի բարկութիւն,
 Ի քաղաքէն Սամարղանդին
 Դարձաւ զաւրաւք ծանր, ահագին,
 Բազում փըղաւք՝ ազգ վիթխարին,
 'Ի այլ հընարիւք մեքենային,

* Ձեռագրում՝ «անցին»:

Ի յութ հարիւր Հայոց թըլին
 Եւ քառասուն և ութ ամին (1399)
 Եկեալ աւուրս աշնանային
 Մինչ յեղանակն ամառնային,
 Քանդեալ կորոյս ըզլորացին
 Եւթըն ամիս բոլորովին.
 Եւ սըպանելոցըն թիւ գըտին
 Հարիւր հազար՝ այլ աւելին,
 Բայց զգերելոցն ըզթիւ անցին
 Եւ ի համար ոչ անկանին,
 Թող զոր ձիոցն էին կոխած
 Եւ ի քարանցն էին լիծած,*
 Եւ այս նըման Իսրայելեանցն,
 Որ ի յաւուրս Մակաբայեանցն,
 Զոր մարգարէն յառաջ ասաց,
 Աստուածախաւսըն գուշակեաց,
 Զնետն աստուծոյ արեամբ արբած,
 Սուրն ի յարիւննս շաղախած.
 Այս ամենայն պըտուղ մեղաց
 Եւ անաւրէն գործոց չարեաց,
 Զոր սատանայ ի մեզ ազգեաց՝
 Սուտ քրիստոնեայքս և խարխալեաց,
 Որով արբաք ըստ արժանեաց
 Զդառնն բաժակն ի յայլ ազգաց,
 Յետ այսորիկ չարըն խաղաց
 Անթիւ զաւրաւքն իւր և գընաց,
 Եմուտ սաստիւ ի տունն [Թ]ունաց՝
 Ի Մէջերկրեայ սահման Գամրաց,
 Մայրաքաղաք Սեբաստիայ.
 Սաստիկ հարուած եհաս նըմայ,
 Զոր պաշարեալ ըզնայ առին
 Եւ նորաձե պաշար տըլին,
 Զարս ամենայն ըզքաղաքին
 Ըզգլխաւորս երևեսցին
 Գուր և խանդակ փոս փորեցին
 Եւ կենդանոյն ի ներս արկին.
 Զամենեսեան քարկոծեցին,
 Շնչոփն իւրեանց և ծածկեցին,
 Ո՛ր, յահագին պատուհասին
 Եւ անծանաւթ, որ ոչ պատմին,
 Զի մինչ աւուրըն չորրորդին
 Գողունն գայր անընգային,
 Զի ոչ հարիւր կամ հազարին,
 Այլ ութ հազար գու թիւ նոցին:

* Զեռագրում՝ Վիծած:

Գրիչ՝ Սիմէոն
վայր՝ Երզնկա

180 Բ . . . Արդ, գրեցաւ աստուածաբանական քնարս, որ կոչի հայր Մաշ-
տոց ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Սիմէոն սուտանուն քա-
հանայի, ի գաւառս Եկեղեաց, ի քաղաքս Երզնկա, ընդ հովանեաւ սրբոյ
Կարապետիս և սուրբ Աստուածածնիս:

Արդ, գրեցաւ սա ի թվականիս Հայոց ՊՀԱ. (1422), սեպտեմբեր
ամսոյ Ե. (5) աւարտեցաւ, ի հայրապետութեան տեառն տէր Յո-
նանիսի արքեպիսկոպոսի, զոր աստուած ընդ երկայն աւուրս արաս-
ցէ: Արդ, աղաչեմ զամենեան արտասուալից պաղատանաւք, զի զա-
մենեան յիշատակի արժանի առնիջիք. նախ՝ զաստուածազարդ
սուրբ կտակիս զոտացաւ տառիս՝ զերիցակին Թանն, և զՄիսիթար
քահանայն, և զաւակն իւրեանց զՍառա-Խաթունն, և զամենայն արեան
մերձս նորա՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս: Եւ զառաջնորդ անապա-
190 տին զհայր Մարգարէ, որ զաւրինակն շնորհեաց և բազում երա լի-
տիք ունի առ մեզ, և զտէր Առաքելն, և զտէր Մաթէոսն, որ շատ աշ-
խատեցաւ հետ ինձ:

Երեցէք և զհոգեոր հայրն մեր զՅովննէս կրանաւորն, որ աշխա-
տութեամբ սնոյց և ուսոյց զիս և զծնողսն նորա: Ընդ նմին զմեղապարտ
և զանարժան գրիչս զՍիմէոն երէցս, և զեղբայրն իմ զԿարապետ սար-
կաւագ, և զծնաւորսն մեր զՍտեփանոս՝ զհանգուցեալն ի Գրիստոս, և
զՄնովոր, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ՝ զկենդանիս և զհան-
գուցեալսն ի Գրիստոս: Երեցէք և զՌաքալիսն և զԽելաքն, և զա-
ւակն իւրեանց զՄարթաթունն*, և զստացաւ գրոցս զերիցակին
Թանն, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց և եզ ի լուսեղէն
տաճարս՝ ի սուրբ Գէորգս և ի սուրբ Աստուածածնիս, յիշատակ իւր
և ծնողաց իւրոց: Եւ ով ոք զյիշատակեալքս լի սրտիւ յիշէ՝ յիշեսցէ
և զձեզ Գրիստոս յիւր երկնից սուրբ արքայութիւնն, ամէն: Եւ ով
ոք մի իշխեսցէ ի գրոցէս պարապ թուղթ կտրել կամ յիշատակարա-
190 նէս քերել և այլ անուն գրել: Եւ ոչ ոք յազգականաց սոցա մի լիշ-
խեսցէ ծախել, կամ գրաւկնել, կամ ի սուրբ Աստուածածնիս գոնէս
հանել. եւ եթէ ի պատահմանէ յայլազգեաց ձեռք անկանի, ով որ գնէ՝
բերէ ի սուրբ առորս՝ ի սուրբ Գէորգս:

Այլ և վատութեան գրիս և սղալանաց մի մեղադրէք, զի ի խիստ
դառն ժամանակի գրեցաւ. զի երեկ Աւթմանն ի վերա մեր և դառն աւա-
րեց, և ԺԳ. (13) շաբաթ ի վերա քաղքիս նստու և զվաստակն կերցուց,
և ով որ ի ձեռք անկաւ՝ զոմն սպանեց և զոմն ծառա բռնեց և խիստ խսա-
րեց, ապա ի յաստուծոյ (") և ով որ ի յափ ընկաւ՝ նա բերին ծախեցին. և
հանց խսարեց, որ մոթ հացն ԸՃ. (500) դրամ եղաւ և մոթ աղն ի ՌԲՃ.

* Թերեւս աղաղակաւ է «Մարթա-Խաթուն» անվան:

(1200) դրամ, և ոնց որ յԱնի անկ եղաւ: Նայողորմեցաւ աստուած, որ ասաց քաղքին պարոնն, թէ զամէնքս ի դուրս արէք, զինչ որ մարդ կայ, որ ազեխ չունի. և զամէնքս ի դուրս արին: Նայողորմութիւնն աստուծոյ անսպառ էր, որ հանց քաղցրացոյց զԱւթմանին սիրտն, որ
101 ով ի դուրս ելաւ, նա մարդ կու դնէր ի հե|| տ, որ կու տանէին՝ ի շէն աշխարհ հասուցանէին:

Այլ աղաչեմ զձեզ յիշեցէք զԿարապետ քահանայն և զծնաւդսն իւր, և զԳէորգ ժամակոյն և զծնաւդսն իւր, զսպասաւորք սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Գէորգայ զաւրավարիս, և զիս՝ զանարժան գրիչս զՍիմէոն մեղապարտ քահանայս. և որ յիշէ յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է աւրինեալ յաւիտեանս, ամէն:

Յիշեցէք զՄիսիթարիչն, և զերիցակին թանն, և զՍիւոնն, որ հալալ արդեամբք իւրեանց աւգնական եղեն և զժամատունս շինեցին, և զԿարապետ քահանայ, որ յանձն առ և բազում երախտիք ունի, և զայլ մեծ և փոքր, որ աշխատեցան ի հետ. Քրիստոս աստուած թողցէ զյանցանս նոցա աստ և ի հանդերձեալն. և աստուած թողցէ զյտնցանս Ասպետին, որ շատ աշխատեցաւ ի հետ և զպատերն շինեալ:

Ամենամեծ
... Թէ գրիս և սղալանաց մի մեղադրէք զի
իսկստ դատն ժամանակի գրեցաւ զինք
կաւ Թմաննի վերա մեր և դատն աւարեց
և զճշաբար թիվերա քաղքէս նստաւ և զվաս
տակն կերցուց. և ովորի ձեռք անկաւ զո
մնապանեց և զոմն ծառաբունեց և իսկ
տխասարեց. ապա յիշնյ և ովոր ի յաւիւր
նկաւ նաբերին ծախեցին և հանցիա
արեց որմն հացն. ԸՃ. Գրամեղաւ
և մեծ աղչի. ԸՃ. Զոհան և ոնց որ յա
նիան կեղաւ:

Նկ. 11. Մի հատված Միմենոն զրչի հիշատակաբանից

Յիշեցէք զՀայրապետն, և զաւակն իւր զԱմիրպէկն, և զՄարեմ-Խաթունն, որ զիպրեզն (*) և զգրտկալուցն ծածկոցն տուին յիշատակ
101 իւ|| րեանց և ծնաւդաց իւրեանց: Քրիստոս աստուած թողցէ զյանցանս նոցա աստ և ի հանդերձելումն:

Յիշեցէք զՍտեփանոսն, որ կէս լիտր կերիոն իլից յամէն տարի...:

Յիշեցէք զՅակոբն և զհամեստ կինն իւր, որ քիմիսա շուրջառ և զբոլոր սպասքն դրին յիշատակ իւրեանց...:

* Թեքէս կարգալու է՝ Շ. (Շ) իտր եգն:

Յիշեցէք զտանտիկնաք զգեզիս, որ զատենի շուրջառն գրին յիշատակ...

Յիշեցէք զՍամուէլ քահանայ, որ զաւետարան գնեց...

Յիշեցէք զԹաթէոսն և զգեզիս մեծ և փոքր, որ զճաշոցն առին և եղին յիշատակ իւրեանց...

Յիշեցէք և զՍտեփաննոս քահանայ, որ զպայծառ խորանս կազմեաց... և զգեզիս մեծ և փոքր, որ շատ աշխատեցան, Քրիստոս աստուած ջնջէ զձեռագիր յանցանացն նոցա աստ և ի հանդերձեալն:

302

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Ծ Ա Շ Ո Ի Ն Չ

ՍՅՎ 10 (280), հա. Ա., էջ 114—115

Գրիչ՝ Կարապետ
Վայր՝ Խլաթ

ա

774 ր ... Արդ, աւարտեցաւ աստուածաշունչ գիրքս՝ հին և նոր կտակարանքս՝ ընդ ձեռամբ մեղսամած գրչի Կարապետի, ի քաղաքիս որ կոչի Խլաթ, ընդ հովանեաւ ԺԱ. (11) խորանիս, որ է գեղեցկայարմար և բարձրաբերձ և լայնատարած տաճարիս, ի խնդրոյ բարիբարւոյ և փառաւոր վարդապետի Յովնանցիսի, որ բազում աշխատութեամբ ե յօժար փափաքմամբ և թաղիւծեալ անձամբ տըւի զսա գրել ի ժամանակս նեղ և անձուկ, որ կանք փախուցեալ ի յամուրս և ի ծերպս վիմաց ի յահէ անօրինաց, բազում աշխատութեամբ և տառապանօք:

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք սմա տեսեամբ կամ օրինակելով, անյապաղ զաստուած-ողորմին շնորհեցէք ստացողի սորա Յովնանցէս վարդապետին, և ծնողաց նորին՝ հօրն Սահմադնից, և մաւրն, և ամենայն ազգականաց իւր՝ բարեկամաց և սիրելեաց իւրոց, ամէն...

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան յիշել զանարժան գծողս զԿարապետ, որ բազում աշխատութեամբ ե տառապանօք հասի յաւարտ սորա, միով աստուած-ողորմիւ յիշել զծնողսն իմ՝ գհայբն իմ զՅովնանցիս, և զմայրն իմ զԹանգ-Խաթունն, և զհոգեոր հարքն իմ զԱնպէտն և զԿիրակոս, զվարդապետն իմ՝ զշնորհալիր կրաւնաւորն զՊետրոս, և զամենայն երախդաւորսն մեր, ամէն:

Արդ, հիմնեցաւ սուրբ կտակարանքս ի թվին ՊԿԷ. (1418), և աւարտեցաւ ՊՀԱ. (1422):

բ

349 ա ... Յիշեշիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր ստացող աստուածաբուրս տառիս՝ զհեզ և զխոնարհամիտ վարդապետն Յովնանցիս, և զծնողսն իւր, և զեղբայր զԹովթթամուր, և զամենայն ազգայինսն, և զմեղապարտ գծողս Կարապետ՝ միով աստուած-ողորմիւ յիշել ի տէր:

Ծաղկող՝ Մկրտիչ Նաղաշ

Գ

607 Բ Ջաստուածարեալ և զտիեզերալոյս վարդապետն՝ զստացող աստուածոյշունչ տառիս զՅովանէս սրբակրօն զրարունին աղաչեմ յիշել ի տէր, ընդ նմին և զմեղապարտ նկարիչս՝ զտրուպ ծառայ համաւրէն ծառայից աստուծոյ զՄկրտիչ մեղաւք զառածեալս, զի խոնջաքիրտն աշխատանաւք վաստակեցայ ի նկարել տառքս։ Աղաչեմ յիշման արժանի առնել զմերս անարժանութիւն և աստուած յիշողացդ ողորմեսցի։

Դ

777 Բ Եւ զմեղաւորս Մկրտիչ սոսկ տնւամբ հպիսկոպոս Ամիրք քաղաքի և Մերաքնայ, Ուռնայու և Թիւկուրնայ, Հիւնու և Արղնու, Վալն է պատեղ զիս, յորժամ առնուն զհամարն տնտեսութեան։

Ողորմելի գերի Նաղաշ,
Քանի ուտես զաւրրն պրլաշ,
Ջաչքդ բաց ու հատր պտշ,
Որ չլինիս որթանցըն ճաշ։

Յիշեցէք ի Քրիստոս զԹանգրուէրմեշ տղայն,* որ հանդիպեցաւ այսօր աստ։ Յիշեցէք զմզտսի Մանուտն, որ յամէն օր ինձ Ժ. (10) լաւշ կու բերէր։**

303

ՈՍԿԵՓՈՐԻԿ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երուսաղէմ 1248

Գրիչ՝ Թումայ
վայր՝ Տաթև

Գրեցաւ ի վանս Սաաթէի, առ ոտս քաջ բարունապետին մերոյ Միքիթարայ, և յառաջնորդութեան տանս Սիսականայ տէր Ստեփաննոսի՝ որդւոյ պարոն Սմբատիւն, որ և յայսմ ամի գնացեալ ի Տուրք Վրաց, առ մայրն իւր՝ փոխեցաւ ի Քրիստոս... և իշխանութեան պարոն Պէշքեցիւն՝ եղբօր նորին, և Յովհաննէս փակակալին... ի թուին Հայոց՝ ՊՀԱ. (1422), ձեռամբ Թումայի։

304

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեւն 3713

Գրիչ՝ Առաքել Սիւնեցի
վայր՝ Անգեղակոթ

212 ա ... Կատարեցաւ սուրբ և աստուածախաւս աւետարանս ձեռամբ տէր Առաքելոյ Սիւնեաց, յանապատիս Անգեղակոթոյ, ի թվիս Հայոց

* Շահնգրիվերմիշ — Թրք. Աստուածատուր անունն է։ Տպված է ազավազված, այսպէս՝ Շահնգրուէր Մեշաղայն։

** Տես նաև ՊՀԸ. (1449) — ի թվադրում։

ՊՀԱ. (1422) ամի, ի խնդրոյ սրբասէր և աստուածահաճոյ, կուսակրան քահանային՝ Գրիգոր արեղային, որ ըստացաւ սուրբ աւետարանս ի հալալ արդեանց իւրոց, ի յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց:

ՃԼԻՄԱՐԻՄՈՒՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ
ՆԱԿԱՄԱՐԻՄՈՒՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ
ՀԱՄԻՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ
ԵՆՆՈՒՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ
ՀԱՄԻՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ ԵՆՆՈՒՄԻ

Նկ. 12. Առաքել Սիւնեցու ինքնագիրը:

Արդ, որք հանդիպիք սմա [տեսան]ելով և կամ աւերինակելով, յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր զպատուելի քահանայն զտէր Գրիգոր, և զծնաւզսն իւր զԹագուորշայն, և զեղբայրսն իւր [Վ]այրամշայն և զխորշայն և ե | |

305

ԳՈՎԱՍՏԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ ԱՌԱՔԵԼԻ ԲԱՂԻՇԵՑԻՈՑ

Երևան 7362 և 101*

Հեղինակ՝ Առաքել
Վայր՝ Ղազարու վանք

Յարմարեցաւ ճառս ի վանքն Ղազարու, ձեռամբ ամենամեղ և եղկելի թշուառական անձին Առաքել վարդապետի, ի թվականիս Հայոց ՊՀԱ. (1422):

... Եւ արդ, զոր ի համբաւէ լուեալ և զոր ի գրոց պատմութեանց ընթերցեալ պատուեմք և մեծարեմք զոր յիշատակի նոցա, ապա ևս առաւել պարտիմք գովել և ներփողել զայնոսիկ, որք ականատես եղաք մեզէն նոցա հրեշտակակրօն և բազմօրինակ վարուցն: Եւ թէ զհամօրէն ընտրեալսն յիշատակօք տօնախմբել արժան է, ապա ևս առաւել զհոգևոր ծնողսն մեր և զվարդապետսն, որք բանիւք և իմաստութեամբ երկնեալ ծնան զմեզ անխարդախ կաթամբ աստուածաշունչ գրոց, ըստ բանի մեծին Պօղոսի, յորոց և մի ի բազմաց վարդապետաց եկեղեցւոյ և աստուածաբան քարոզողաց սքանչելի այլն աստուծոյ և ախոյանն հաւատոյ, զարգարեալսն ամենայն առաքինութեամբ և լցեալն շնորհօք աստուածային բարունապետն Գրիգորիոս Խլաթեցի, որդի Մերիմ, որ ի վերջին աւուրս քան զառաջինսն գերագոյն երևեցաւ և յերեկոյացեալ ժամու նախնի մշակացն արժանաւորեալ հաւասարեցաւ աստուածատունկ այգիս եկեղեցիս սրբոյ:

* Այս հիշատակարանի առաջին պարբերութիւնը շտամպ եւն Նաե Երևանի № 7468 ձեռագիր Յայմաւուրդի 445ր էջում:

Արդ, ես՝ տարտամեալ մեղօք և զառացեալ աղղեղութեամբ, մտօք յիմարեալ և հոգով ընդորեալ և մարմնով անսրբութեամբ, անվարժ իմաստութեամբ և անպիտանս եկեղեցւոյ, պղինձ հնչողական և ցնծոյս զօղանջական, ժտնկոտեալս պատրանօք և նսեմացեալս ի գործ խաւարին, անարգս ի մէջ պատուաւորաց և անհմուտս ի կարգս բանասիրաց՝ Առաքեալ պիտականուն վարդապետ, որ չեմ բաւական գովել զամենայն գովութեանց արժանաւորն՝ զքաջ վարդապետն Գրիգորիոս, որ չէ կարօտ [գովութեանց]...:

306

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5635

Գրիչ՝ Յակոբ
վայր՝ Բերկրի, Եղիվանք

376 « ... Սրբամաքուր կրաւնաւորն Յոնանցէս, զարհուրելով ի սպառնալեացն և փափաքելով աւետեացն ստացաւ զանառիկ մեծութիւնս և զանկողնպտելի գանձս՝ զսուրբ աւետարանս, յիշատակ բարի իւրն, և ծնաւզացն իւրոց՝ հաւրն քրիստոսադաւան Ստեփանոսին և մաւրն Աւթին, և բար[ե]պաշա եղբարցն իւրոց՝ Մովսէսին, Կարապետին և Մարտիրոսին, և եղբաւորդուոցն՝ նորաբողոքոյ պատան[ե]ականցն՝ Յովանցէսին, Կարապետին, Սիւրաչին, Ստեփանոսին և Թովմային, քրիստոսասէր և հաւատարիմ քւերցն՝ Էւտա-Մէլիքին, և աստուածապահ զաւակին իւրոյ՝ Հայրապետին, Սուլտան-Խաթունին, Մըրուաթին և Դուխաւարին, և հաւրեղբաւրն իմ Ամիրին, և Մարտիրոսին, և մեծ պապուն իւր՝ Գրիգորին, և Գինէ՝ մեծ մաւրն, և հաւրեղբաւորդուոյն Գրիգորին, և զաւակին իւր Առովմ<ոն>ին, և հոգեւոր հաւրն և վարդապետին իւր Թովմա քահանային, և որդւոցն իւր՝ Յովանցիսին և Ստեփանոսին, այլ և զերախտաւորն մեր և զխրատ[ատ]ուն՝ զՅովանցէս աստուածարտն վարդապետն, որ բազում բարութեանց պատճառ եղեւ սորին ի յուսումն պէս պէս, և զԱստուածատուր կրաւնաւոր, և զՍտեփանոս հայրապետն, նաև զհոգեւոր եղբայրն և զքնկերակիցն՝ զՄարտիրոս կուսակրաւն արեղայն, և զհոգեւոր մայրն մեր զՄարթա, և 377 « զքոյրն իւր զԴովիթ, և զգտտերսն իւր զՀովսիսիմէ և զԱննա, ի զորդիսն իւր զԿիրակոս և զԹովմա, և զհայրն նոցին զԱստուածատուրն, և զՍտեփանոս, և զամենայն արեան մերձաւորսն իւր՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս, յիշեալ լիցի ի գիրն կենդանի, ամէն:

Արդ, ես՝ մեղուցեալ և անարժանս ի կրաւնաւորաց Յոնանցէս, ստացա զսուրբ աւետարանս ի հալալ և յարգար վաստակոց իմոց ի Թողութիւն մեղաց և ի բժշկութիւն հոգւոյ իմոյ, զի յոյժ խոցոտեալ եմ ի սատանայէ և ի բազում խաղբից նորին, քանզի սովաւ հասից առ անձկալին իմ Գրիստոս:

377 Բ ... Եւ արդ, ես՝ յետինս ի կրաւնաւորաց... Յակոբ սոսկանուն

արեղա, շնորհիւ տեառն սկսայ և ողորմութեամբ նորին կատարեցի զսուրբ աւետարանս ի թուականիս Հայոց Մեծաց ՊՀԱ. (1422), ի գաւառիս Տարբերունի, որ այժմ կոչի Բերկրի, ի սուրբ ուխտս, որ կոչի Եղավանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփաննոսիս և արեամբ ներկեալ նահատակացն Գրիստոսի՝ սրբոց Վարդանանցն, ի յառաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս՝ Մելքիսէօ հեզահոգի և աստուածաբան վարդապետի և այլ միեղէն եղբարցս, որ աստ կան ի սպառաւորութիւն սուրբ ուխտիս, նաև զհոգեւոր հայրն մեր և զառաջնորդ սուրբ ուխտին տէր Յուսկա որդւոյ՝ զերանաշնորհ և զաստուածարուղիսն ի հոգւոյն սրբոյ զՄկրտիչ վարդապետ, և զՅակոբ Խօյեցի հոգեւոր եղբայրն իւր, որ
278 ՝ զաւրինակն || ետուն, տացէ նոցա տէր աստուած զիւր անճառ ողորմութիւնն, ամէն:

... Ընդ նոսին աղաչեմ և յերեսս անկեալ պաղատիմ, յիշման արժանի առնել զանպիտան գրիչս ե զծնաւդսն իմ զՅուսիկ և զՂրէլ, և զեղբայրն իմ զպարոն Լուսեր, նաև զհոգեւոր որդեակս իմ զԳրիգոր դպիր, որ զպէտս մեր լցուցանէ, և զմիաբանք սուրբ ուխտիս՝ զՍտեփանոս կրաւնաւոր, և զՅակոբ մահաբասի արեղայն, և զԽսարով մոնթն,
278 Բ || որ սպասաւորէ մեզ ի պէտս տնտեսութեան, և զԴովլաշան մահաւկալն յիշեցէք ի Գրիստոս...:

Այլ և աղաչեմ անմեղադիր լինել խոշորութեան գրիս և սխալանաց, զի անընդունակ եմ արուեստի գրչութեան և բազում մեղացն որիւք պաշարեալ, այլ ի սիրոյ հարկեալ և սիրով վճարեալ:

Յիշել աղաչեմ զարժանին յիշատակի զքեռին իմ՝ պատուէլի քահանայն զՄկրտիչ՝ առաջնորդ քաղաքին Բերկրոյ, որ բազում գուր և զխնամ ունի առ մեզ, նաև զծաղկեալ զաւակքն իւր զՊետրոս՝ ծաղկող սուրբ աւետարանիս և զԹուման, ծաղկեցուցէ զնոսա տէր աստուած հանդերձ զաւակաւք և ծնաւդ[աւք] իւրեանց՝ ի բարին Գրիստոս, ամէն:

Դարձեալ, յիշեցէք ի բարեգութն աստուած զհամապատիւ աստուածարեալ տանուտեարքն՝ զՇիրինշանն, և զՊարբնշանն, և զԶաքարէն, և զորդիքն իւր՝ զՀազարբէկն, զՖուանգն, զԱսումն և զՅովանէսն, և լի սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք նոցա, ամէն:*

307

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիրդ. Նօա. 88—89, Արծկէ, Սքանչեւագործի վանք

Գերութիւնից ազատող՝ Աստուածատուր վայր՝ Տկուց վանք

Ես՝ Աստուածատուրս և եղբայրն իմ Յովնաննէս, թափեցաք զսուրբ աւետարանս, որ էր գերի... այլասեռաց. և տուտք ի սուրբ ուխտն՝ ի Տկուց վանքն, ի գուռն սուրբ Անանիայի, յիշատակ մեզ և

* Ձեռագրի 279—281ր էջերում կան հետագա ստացողների մի քանի անթվական աւակավարժեք հիշատակարաններ:

ծնողացն մերոց Բաներգեսին և Ուլուխաթունին, զի յառաջն վանացն էր աւետարանս, և մեք այլ յիւր տեղն տրւինք, ՊՀԱ. (1422):

308

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փերդ. Նօտ. 69, Արծկէ, Սբանչեւագործի վանք

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Վան

... Սրբամաքուր քահանայն Յովնանցնէս՝ զարհուրելով ի սպառնալեացն և փտիաքելով աւետեացն ստացաւ զանառիկ մեծութիւնս և զանկողոպտելի գանձս՝ զսուրբ աւետարանս, յիշատակ բարի իւրն, և ծնողացն իւրոց՝ հօրն Թուլուխին, մօրն Մարթային, եղբօրն Յովնանցիսին և Բաղշայիշին, և քերց խալիմ-խաթունին, Ուսլումին, էդըլ-Մէլիքին, և որդւոցն Սուլթանշահին և էդըլշա սարկաւագին, և կենակցին Աթա-Մէլիքին, և զոքանչին Ջնան-Մէլիքին, և մօրքրօջն Թան-Մէլիքին և Ֆառուխին:

Եւ արգ, ես... Կարապետ սուտանուն քահանայ, շնորհիւ տեառն սկսայ և ոգորմութեամբ նորին կատարեցի զսուրբ աւետարանս ի Թուականիս Հայոց Մեծաց ՊՀԱ. (1422), ի քաղաքս որ կոչի Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոցս Պետրոսի և Պօղոսի...:

Գարձեալ, յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր զՄիսիթարն... որ ստացաւ զսուրբ աւետարանս ի յարգար վաստակոց իւրոց ի յառաջին ստացողէն՝ ի Յովնանցնէս քահանայէն. և ետ ի գուռն սուրբ Վարդանայ, որոյ տէր աստուած զերկնից արքայութիւն տացէ, ամէն:

309

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փերդ. Նօտ. 68

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Վան

... Պատուական կրօնաւորն և բարեսէր արեղայն Ատոմ սիրով ցանկացաւ այսմ աստուածաբեալ գանձիս, և ստացաւ զսա յիշատակ բարի իւր, և ծնողաց իւրոց Պարիշահին և Մարթային, նաև զմիաբանք սուրբ ուխտին՝ Կացի սուրբ Խաչին, և սուրբ Նարապետին, և սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Գրիգորին, և սուրբ Հռիփսիմեանցն, զառաջնորդ ուխտին զտէր Միսիթար եպիսկոպոսն, և զԿարապետ սպասաւոր բանի, և զՄելիքիսէք կրօնաւոր, և զՄկրտիչ կրօնաւոր, և զԿարապետ կրօնաւոր, և զՍարգիս կրօնաւոր, և զՅովնանցնէս կրօնաւոր, և զՍիմէոն կրօնաւորն, և զՅովնանցնէս կրօնաւոր, այլ և զԴաւիթ կրօնաւոր, հանգերձ ամենայն բնակչօքն, որոց տացէ տէր աստուած հանգիստ արքայութիւն արդարոց, Արդ, գրեցաւ սա ի խնդրոյ Ատոմ արեղային, ձեռամբ յօգնամեղ

և անարհեստ գրչաց՝ Գրիգոր տրեղայի և Մկրտիչ սուտանուն երիցու
ե Կարապետի, ի Վան քաղաքի, յամի ՊՀԱ. թուականիս Հայոց
(1422)....

310

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8423

Գրիչ՝ Սարգիս

ա

171 ր Փառք... որ ետ կտրողութիւն՝ ամենախնամ տէրն և արարիչն
Քրիստոս աստուած, մեղապարտ և բիւր հազար քանքարոցն պարտա-
կան Սարգիս անուամբ եպիսկոպոս ե գործովք թափօր յամենայն բա-
րութենէ։ Արգ, ես՝ ամենայնթշուառ՝ ծրեցի ձեռամբ իմով, յաղագս
յիշատակ[ի] հոգոյս իմ և ծնողացն մեր, նախ՝ Սօթանցիւն, Միւնախա-
թունցիւն, և եղբարն իմ Յովանէս քահանային, Մաթէոսին, և այլ ամե-
նայն արեան մերձաւորաց մերոց, ե ինձ՝ հոգւով մեռեալ չարագոր-
ծիս, բարկացողիս, լանբասողիս, ամբարհաւաճիս, ապարասանիս, ամ-
բարտաւանիս, գիճագնացիս, կանամբի գարշե[ալ հոտո]տելիս և բուր-
մամբ աղտեղիս ազգի ազգի, [զոր ո՛]չ է պարտ ի գիր սուրբս արկա-
նել, բայց պակասութեան գրոյս մի մեղադրէք, վասն աստուծոյ և
վասն անեղ դատաստանին Քրիստոսի թողութիւն շնորհեցէք մեղա-
պարտ[իս]։

Թվ. ՊՀԱ. (1422) էր, և քրիստոսի փառք յաւիտեանս յա[ւիտենից]։

172 ա Ո՛վ դասք քահանայից ե սուրբ հանդիպողք, որ և զքաջ հով[ու]ա-
պետքն մեր՝ յիշեսցիք ի Քրիստոս զտէր Ստեփանոս, զտէր Յովա-
նէս, զտէր Ստեփանոս, զտէր Զաքարիայն, և զմիւս Զաքարէն, զտէր Թա-
ղէսն, զտէր Ստեփանոս, զտէր Վանական, զտէր Մարկոսն, զտէր Մար-
տիրոսն, զտէր Գրիգորն, զտէր Ալեքսիանոսն, իւրայիւքն, զտէր Կարա-
պետն, զտէր Աստուածատուրն, և զայլն ամենայն ուղղափառ հայրա-
պետքն մեր, որ ի Քրիստոս են հանգուցեալ, ընդ նմին և ինձ՝ եղուկ
և եղկելի Սարգիս, ամէն, եղիցի։ Ընդ սոցին զվարժապետքն մեր
վասն Գոշայ, Վարդանայ, Ներսեսի, Սարգսի, Յեսայեա, Տիրատուր, Առա-
քելոյն, Գրիգորի, Յակոբի, Կիրիոնի, Ղազարի, Յովսէփի, Սարգսի, և
Սարկաւազի, Ստեփանոսի, Մաղաքիայի, Յովանիսի, Գրիգորի քաջ հոե-
տորի, Մաթէոսի, Յուանոս, Բարսղի և այլ ուղղափառ վարդապետացն,
որ ի Քրիստոս են հանգուցեալ, զտէր Սարգիս, աղաչեմ յիշել ի տէր....

բ

171 ա Որպէս դիւրին է նաւավարին յեւանելն ի յեզր ծովուն, նոյնպէս
եղկելի և գարշելի և պիղծ շքնծեր Սարգսիս՝ ի գիծս գրոցս հասանել։
Գրեցաւ վերջք գրոյս յաւուր համբարձմանս, շատ և անհուն գառ-
նութեամբ ե հեծութեամբ, գրչի մատն ա՝ չորացած է, այնոր համար
գիրդ ձագուձու է, թողութիւն շնորհեցէք, ԽԲ. (42) տարի է, որ կու
աշխատիմ, բանս իմ՝ [սր]տովս չէ, մերն այգ չափ [էր]։

Գ

130 Բ [Զմեղս]անհրկ անձն՝ Սարգիս գրիչ, հիվանդ հոգովս և մարմնովս
տկար, փանաքի, զժահահոտ գարշելիս աղաչեմ յիշել ի [տէր]։

Պ

132 ա Ջսաֆարշայն յաղօթս յիշեցէք։

311

Հ Ա Ր Ա Ն Ց Վ Ա Ր Ք

Երևան 3874

Գրիչ՝ Ղազար Ղրիմեցի
վայր՝ Տրապէզ[ոն]

Ա

430 ա . . . Ազգանազեանս մեծ տումարի
Հայոց Մեծաց թուականի՝
Երկեակ քառիցրս հարիւրի,
Եւթանց տասանց և միակի (1422)
Աւարտ եղև այսմ տառի,
Ի մեծ քաղաքս արքունի,
Որ Տրապէզ սա յորջորջի,
Հնդ հովանեաւ սուրբ Տիրամաւր,
Որ Ջարխափան սայ անուանի....*

431 ա . . . Հոգենորոգ այսմ տառի
Յոյժ ցանկացա տարփմամբ սրտի
Ղազարս՝ մեղաւք մեռեալ ոգի
Եւ խըխայթեալս յամենայնի,
Ձեռամբ իմով գծագրեցի
Ինձ յիշատակ անջնջելի,
Նաև ծնաւդացն իմ կրկնակի,
Եւ ամենայն ազգատոհմի,
Եւ իմ եղբաւրն հարազատի,
Որ Յէաիլալէն անուն կոչի,
Նաև եղբաւրն իմ ըստ հոգւոյ
Մեքիսեթեկ կրաւնաւորի,
Եւ ըզկոկաւղ նիւթոյ սորին,
Եւ ըզնորհաւղն աւրինակի,
Որք հանդիպիք զսա ընթեռնուլ,
Կամ փափագմամբ աւրինակել,
Յաղաւթըս ձեր յիշատակել
Եւ թողութիւն մեղաց հայցել,
Զի և ձեզ տէրն ողորմեսցի,

* Դուրս ենք թողնում մի ընդարձակ հաաված, ուր գովերգվում են Հարանց Վար-
քի նյութերը։

Այն որ առատն է ի բարի,
Նմա փառք յամենայնի,
Այժմ և յանցեալն և յապառնի:

Նաև զվերջին ստացող սուրբ զրոց զՄկրտիչ գրոց աշակերտն յիշեցէք ի բարի մասին, զի յոյժ եռափափագ սիրով ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց ի վայելումն անձին իւրոյ: Եւ ես՝ եղկելիս Ղազար, թէպէտ վասն անձին իմոյ գծեալ էի, այլ յորժամ խնդրեաց եղբայրս՝ մեր՝ ոչ կարացի զխնդիրքն սորա անտես առնել վասն եղբայրական սիրոյն, այլ շնորհեցի նմա զխնդրելին իւր և առի ի նմանէ զգինն, զոր տէր աստուած վայելել տացէ յամերամս ժամանակաց, ամէն:

Բ

278 ա Ջեղկելի գծողակս՝ զՂազար Ղրիմեցի, յիշեցէք ի մաքրափայլ առաւթս ձեր...:

312

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ալիշան, «Կամենից», էջ 161, Մակլեր, Հանդես հայագիտութեան, VII
(հրատարակված է ֆոտո-պատճենը)

Վաճառող՝ Սիմէոն
վաճառ՝ Ղրիմ

Ջվերջին ստացող սուրբ աւետարանիս զպարոն Խուրաւալէկն, յիւր հալալ արդեանցն գնեաց զսուրբ աւետարանս ի Սիմէոն արեղայէս, ի յիշատակ իւրեանն, և իւր կողակցին Մելիք-Խաթունիկն, և իւրեանց ծնողացն: Որ ոք հանդիպի սուրբ աւետարանիս կարդալով կամ օրինակելով, յիշման առնէք արժանի զվերոգրեալ պր. Խուրաւալէկն և զՏաւնալիկն վարպետն, որ զայս սուրբ աւետարանս մեզ երեր, և աստուած զձեզ յիշէ:

Ի թվ. ՊՀԱ. (1422), ես Սիմէոն արեղաս՝ եղբայր Յովանիսի, ծախեցի սուրբ աւետարանս պր. Խուրաւալէկին:

313

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 7362

Գրիչ՝ Թորոս
վաճառ՝ Երուսաղէմ

Ա

631 ր Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար և տարտամ անձին և անպիտան գրչի Թորոս արեղի հասանել յաւարտ գրոցս պիտանի, որ աւրջատաւուր սոսկացնէ զոսկերս լսողաց սորա՝ պատմութիւն կարծազոյն տանջանաց և սքանչելի չընաշխարհիկ վարուց սրբոցն, որ

ասա հաւաքեալ կան: Որոց սիրատարփ տենչմամբ ե եռափափագ ըղձմամբ սրտի ցանկացայ աստուածակոխ քաղաքիս՝ սուրբ յԵրուսաղէմաւ ե աստուածընկալ սուրբ տնաւրինականացս, ե կամաւք ե նախախնամութեամբն աստուծոյ ի սուրբ յԵրուսաղէմաւ մեծաւ սիրով ե հառաչմամբ անկեալ՝ երկրպագեցի Քրիստոսի ե սուրբ անաւրինականաց նորա ե դամբարանի սրբոյն Յակոբա, ե կացեալ Յնացի յԵրուսաղէմս, ի հոյակապ ե ի հռչակաւոր վանքս սրբոյն Յակոբա: Եւ արդ, ես՝ անպառուս ի բարեաց, մեղաւորս արդարոց ե անկատարս ի կաաարելոց, տգէաս ի գիտնականաց ե յանյիշելիս ի յիշեցելոցս՝ բազմամեղ, սուտանուն արեղայ Թորոս ես առաւել ցանկացայ | | | *

Ր

13բ Այլ ե ստացողաց սուրբ գրոցս Թորոս արեղին, Ներսէս սարկաւագին, Խրիմ-Խաթուցի, ե ծնողաց սոցին. այլ ես առաւել Աստուածածնին սուրբ գերեզմանին լուսարարացն՝ Կաֆացի Մարիանեացն, զի ինձ Թորոս գծողիո ի հետ բազում աշխատանո կրեցին, այլ ե կարդացողաց ե լսողաց [յիշեցէք]:

Գ

27ա Որսյ աղաւթիւքն ողորմի Քրիստոս Թորոս անարժան արեղին, ե ծնողաց նորին Աթուպէկի, զԱմէն-Տիկնայ, ե եղբարցն՝ Յոնանէսի, Ներսէսի, Աւետիքի, ե քրւերցն՝ Գուհար-Տիկնայ, Ղրիմի, Եաղուքի, եւս առաւել իմ հոգևոր մարցն Մարանէիցն, որ բազում աշխատէին ընդ իս, ե Ներսէս արեղին, որ զթուխտս կոկեաց...:

Դ

4բ ... Ողորմի Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս՝ Սաեփանոս հերպետին ե ծնողաց նորին՝ Մարտիրոսի, Գուհար-Տիկնայ: **

* Շարունակութիւնը չի պահպանվել: Ձեռագրում կան բազմաթիվ մանր հիշատակութիւններ, որոնցից մի քանիսը մեջ ենք բերում:

** Ձեռագրի գրչութիւն տարեթիվը հայտնի չէ, սակայն գրված պետք է լինի Առաքել Բաղիշեցու Շրջանաձևութիւն սրբոց (կամ ՇԽԵԺի գալստեան ծագկազարգին) վերնագրով ճառի հորինումից, այսինքն՝ 1422 թվականից հետո: Ըստ այդմ էլ հիշատակարանները պայմանականորեն տեղագրում ենք 1422-ի թվաշարքում:

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

Ծրուսադէմ 2181

Գրիչ՝ Թումայ Սպառներտեցի
վայր՝ Բերդավանք

Գրեցաւ ի թու. ՊՀԲ. (1423), ձեռամբ Թումայի Սպառներտեցո, ի գեղէն Բերդավանից, ի յերկիրն Վայոժոռ, ի յանապատի վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Գրիգորի մերոյ լուսաւորչին և սուրբ վարդապետացն, որ աստ հանգուցեալ կան՝ Տիրալուր վարդապետն, Գրիգոր վարդապետն, Բարսեղ վարդապետն, տէր Սուլտանշէն, առ ոտս Յովաննէս ընդունապետին... որ տքնութեամբ և անդադար ընթերցմամբ աշխատի ի գիրս աստուածային հնո և նորո կտակարանաց՝ առաջտապէս լիացուցանէ զգրոց տշակերտեալ մանկունս, որ աստ հաւաքեալ կան:

Արդ, գրոցս երկու հատորն ի յոնաոիկն Մալիւ [գրեց]աւ, ձեռամբ Գրիգոր վարդապետի: Եւ ես պատմեցից զաղէտ ժամանակիս և զպատուհաս, որ եղև առհասարակ, զի քաղցրութիւն ժամանակի ի դառնութիւն փոխեցաւ, զի ապերախտ եղաք առ երախտաւորն և ապարանք առ բազմապարգէն, միշտ մեղուցեալ յոռ երկայնամիտն, մինչ զի զարդար զցասումն նորա շարժեցաք ի մեզ: Առաքեաց ի մեզ ըստ մարգարէին զօր իւր մեծ՝ այսինքն զմարախ, և զխառնիճ, որ էր կոնգն, և թեւաւորն՝ խառն ի խուռն ընդ միմեանս: Ջի առաջին տարին ինքն թեւաւորն [եկն] և սերմանեաց, և ի միւս այլ տարին՝ ի գարնան յեղանակին ընդ խոտոյն ի վեր փչեաց՝ առաւել քան զըոյս, մինչ զի լի եղեւ ի խորութիւն ձորոց և ի յայնութիւն դաշտաց, ի գագաթունս լեռանց, էր երկիր առաջի նորա իրրև զգրախտ փափկութեան և վերջ նորա՝ դաշտ ապականութեան, ըստ մարգարէին: Եկեր զամենայն խոտ և սպառեաց զամենայն վաստակն սերմանեալ, նուազէին անասունք, լքեալ դատարկացան երկրագործք ի վաստակելոյ, խցեալ կալնուին զերդ ե զպատուհան ի ներքս լինելոյ նոցա, մինչ զի զերգս պահէին աւելելով կամ մաղ ի վերայ դնելով, և ապա հաց եփէին ի ներքս կամ ուտէին: Ամենայն ժողովք ջուրց պարզք և բարեհամբ՝ գիշահոտեալ տղամային արիւնատեսիլ իրրև զեգիպտացւոցն լինէր ի ներքս կուտելոյ նոցա:

Անբնակ ի մարդոյ և յանասնոյ գեօղք լինէին գնալով նոցա:

յայլ տեղով է յայլ. քակտեցաւ ամենայն միաբանութիւնք, որ հացիւ և կերակրով էին շագկապեալ:

Եւ ապա իմ՝ եկեալ յերկիրս Ռշտունեաց, ի դերահոչակ ուխտն Անձնապատ կոչեցեալ, և ոչ տային դադար դրելոյ կամ կարգալոյ, զի անկանք ի մէջ ագիտաց եւ անվարժ և անկրօն կրօնաւորաց: Եւ չարչարէին զմեզ որպէս զայլազդի. եւ զամենայն անարգ և անպիտան գործ ի յանձն առաք եւ չկարացաք հաճեցուցանել զանբարեւէր կամս նոցա, զի բարիսն(°) եւ զչարսն սիրէին, զի էին ինքնահաճք եւ ինքնահաւանք, ցոփազրուցք, շաղակրատողք, այլոց տրհամարողք և զինքեանս յարգողք, և այլ զի՞նչ ասացից, զի յոտից մինչև ցզլուխ չիք առողջութիւն: Երբ ոչ գտաք հանգիստ ոտից մերոց՝ ցրուեցաք յիւրաքանչիւր տեղիս՝ վարդապետք և աշակերտք: Եւ իմ եկեալ առ ծնողն իմ՝ ի գեղն որ կոչի Բերդավանք, և աստ վճարեցի զգիրքս, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս մօրս մերոյ: Եւ ոչ տայ գադար միտքս իմ ինձ, զի կամ իմ դառնալ առ վարդապետն իմ Յակոբ, զի կամ ի խիստ զուսուցանելն եւ է վայելչատիպ չափահասակ, բարիոք ալեօք ծաղկեալ, զուարճալիօս, առատաբան, արդիւնաւոր եւ ուսուցանող անձանձրոյթ, որոյ եղիցի մասն և վիճակ ժառանգութեան ընդ ամենայն սրբոց ուղղափառ վարդապետաց, ամէն:

Գարձեալ, աղաչեմ զամենեանդ, որք հանդիպիք այսմ գրոց օրինակելով, կամ ընթեռնելով, կամ տեսանելով յիշեսջիք զիս՝ զտառապետս թումա, և զծնողսն իմ՝ զհայրն իմ զՄարգարէ և զմայրն զՇնոնվոր, և զեղբայրն իմ զՅովհաննէս, որ ի պատահմանէ չարին անկաւ ի բերդի գոնէն ի վայր և փոխեցաւ յաստեացս ի հանդերձեալն, և զքոյրն իմ զԹաքն-Մէլիք, և զԹագունի...:

Գարձեալ աղաչեմ զամենեան յիշեսջիք... զխուրն* իմ զԱռաքել, որ անձանձիր աշխատի միշտ ու հանապազ...:

315

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 1887

ա

Գրիչ՝ Յով[աննէս] Անեցի

313 բ Գրեցաւ եղանակաւոր տառս ի թուարեբութեանս Հայոց ՊՀԲ. (1423), ձեռամբ ախմար և փցուն գրչի Յով[աննէս] եպիսկոպոսի Անոյ, ի խնդրոյ հոգելից և շնորհաց աւթարանի՝ աշակերտի քաջ բարունւոյ Ղազարու և ճըգնագգեաց հարազատի իւրոյ Յովաննու երաժշտապետի: Աղաչեմ զմանկունսդ նորոյ յիշեսջիք ի Քրիստոս զստացող սորին՝ զՅով[աննէս] զկուսակրան քահանայն՝ զաշակերտ քաջ արանցս, և զիս ընդ նոսին՝ զծրող սորին, և աստուած զձեզ:

* Հավանաբար ցանկացել է ասել՝ «գհիւրն»:

Բ

Ստացող՝ Յոն[աննես] քանանայ

344 ա Արդ, ես յետինս ի ծնունդս եկեղեցւոյ և անարգս յամենայնի
 Յոն[աննէ]ս մեղապարտ ոգի, ի մանկութենէ սնեալ և վարժեալ ի
 դրան սուրբ Աստուածածնիս Սաւառնոյ, յաղագս յիշատակի հոգւոյ
 իմոյ ի հալալ ընչից իմոց ետու գրել Յով[աննէ]ս արքիեպիսկոպոսի
 մականուն Ոսկեփորիկ վերածայնելոյ՝ շնորհազարդի և ճարտար գրչի,
 որոյ յիշատակ նորին աւրհնութեամբ եղիցի։ Որ և ես ըստ կարի
 տկարութեան իմոյ յուսով անմահին և սիրով հոգւոյն սրբոյ ծաղկե-
 344 բ ցի զսա ոսկիճաճանչ զարդուք և զառնազան գունովք, ի յիշա-
 տակ հոգւոյ իմոյ, ծնաւդաց իմոց Վարդանայ և Խոնձի, և բազմերախտ
 մաւրաքեռ իմոյ պարոն Ֆարխունդէի, և հարազատ եղբարց իմոց Խա-
 չաարոյ, Աստուածատրի և Մկրտչի, և քերց իմոց Բաարա-Խաթունի և
 Խաթունի՝ փոխեցելոցն ի Գրիստոս, և ի վայելումն անձին եղբաւորդ-
 ւոյ իմոյ ներսէս կուսակրան քահանայի, և եղբօր նորին Վարդանայ
 դպրի։ Վասն որոյ յերես անկեալ աղաչեմ զամենեսեան, որք վայելէք
 և աւգտիք ի սմանէ ուսանելով կամ գաղափար առնելով, յիշեցէք
 ի Գրիստոս զիս՝ զբազմամեղ ստացաւ և զնկարող տառիս՝ զՅով-
 ն[աննէ]ս սուտանուն կրօնաւոր, և զներսէս վայելող, հանդերձ ծնօղաւք
 և հարազատաւք և ամենայն արեան մերձաւորաւք՝ կենդանեօք և
 ննջեցելովք։ Որով յիշողացդ և յուսացելոցս ողորմեսցի Գրիստոս
 աստուած, և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն։

Ընդ որս և զտէր Աստուածատուր՝ կազմող և սպասաւոր բանի, և
 զտէր Մելիքսէթէկ ծաղկող, և զՏէրունակեան աբեղայ, որ զնիւթ մա-
 գաղաթիս շնորհեաց, ամէն, եղիցի, եղիցի։

316

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

«Թորոս Աղբար» Ա. էջ 233—234, Բ. էջ 338—339
 Տիվրիկի ս. Լուսաւորչի վանք

Գրիչ՝ Դաւիթ
 վայր՝ Այրիվանք-Գառնի

...Աւրհնութեանց աւրհնարեր գիրքս այս Մաշտոց մեք՝ նու-
 աստ և անպիտանք Սարգիս քահանայ և Դաւիթ ստացաք... յիշատակ
 ծնողաց մերոց և մեզ։ Սարգիս ծերունի և պատուական քահանայն ի
 սուրբ ուխտէս Հաւոց-Քառ զթուղտն պատբաստեաց, և ես՝ անյիշելի
 Դաւիթ գրեցի զգիրքս...։ Եւ ընծայեցաք զսա ի սուրբ ուխտն Հաւոց-
 Քառ, ի գունն սուրբ Կաթողիկէին, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ
 Յարութեան, և ամենազաւր սուրբ Ամենափրկչին և այլ սրբոց։ Եւ

եղե գրչութիւն սորա ի նախադրական սուրբ ուխտն՝ ի մեծն Այրի-
վանս, և կատարումն գրոցս՝ յաստուածապահ գիւղաքաղաքս Գառնի,
առ դրան սուրբ և հրաշափառ Կաթողիկէիս ե այլ սուրբ եկեղեցեացս,
ի թվ. ՊՀԲ. (1423), ի հայրապետութեան տեսոն Պաւղոսի Գառնեցւոյ՝
սրբազան կաթողիկոսի, և ի վերադիտողութեան սուրբ ուխտիս Հաւու-
թառ՝ հեզահոգի և սրբասէր ե մաքրամիտ և մեծազգի արհիապատիւ
եպիսկոպոսի տէր Զաքարիայ... Յիշեցէք ի սուրբ պատարագն զՍարգիս
քահանայն, և զծնողսն նորա զՄեհեւանն և զԱստղիկն, և զիս զբազ-
մամեղ սուտանուն քահանայ զԴաւիթ գրիչ, և զծնողսն իմ՝ զհայրն իմ
Վարդան և զմայրն իմ . . . :

317

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Հագաթի Հուլալի գիւղ Մ.Տ.Մ.

Գրիչ՝ Յովնաննէս
վայր՝ Ի վանս Հերմոնի

. . . ի ժամանակս, որ Ըսքանդարն թագաւորեաց Թաւրիզոյ աշխար-
հիս ե զբազումս ի քրիստոնէից կոտորեաց . . . :

318

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երեան 5114

Գրիչ՝ Թովմայ Մեծոփացի
վայր՝ Մեծոփայ վանք

ա

114 բ ԶՍտացող լուսազարդ տառիս՝ զՍեփանոս կրաւնաւորն և զծնաւդ-
սըն իւր զՆերսէս, [և զմայրն]՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս յիշեցէք...
Եւ եղկելի գրչիս Թովմայի Մեծոփացւոյ, գրեցաւ [ի թուականիս] ՊՀԲ.
(1423),

բ

372 ա . . . Արդ, գրեցաւ սա յերկիրս Քաջքերտունոյ, ի սուրբ մեծաստա-
նիս, որ կոչի Մեծոփայ վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս,
և սուրբ Յակովբայ, ե սուրբ վարդապետաց գերեզմանացս, ի թվա-
կանութեանս Հայոց ՊՀԳ. (1424), ձեռամբ անարհեստ ե սխալագիր
գրչի Թովմայ խարեղայի,* ի հայրապետութեանն տեսոն Պաւղոսի, ե

* Բառախաղ է, ստեղծված «արեղայ» և «խարեբայ» բառերի լծորդումով:

ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս հոգիազարդ և երանաշնորհ և աշխարհալոյս մեծ րաբունապետիս մերոյ Թովմայ վարդապետի, որ հանապազ խրատ [տ]այ մեզ ի յարուեստ գրչութեանն, Քրիստոս աստուած զերկնից արքայութիւնն պարգևէ ը իւրն և իւր ննջեցելոցն, ամէն: Արդ, ի խնդիր ելեալ այսմ աստուածաշունչ կտակիս երանաշնորհ և սրբասէր կրանաւորն Ստեփաննոս, որ ետ դրել զսա ի յարդար վաստակոց իւրոց յիշատակ իւր և բարի ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն ներսէսին և մաւրն՝ հանգուցելոյն ի Քրիստոս...:

Դարձեալ, աղաչեմ զամենեւեան, որք աւգտիք ի սմանէ, յիշեցէք ի բարին Քրիստոս զվերոյգրեալքսն՝ Ստեփաննոս և զհարազատ եղբայրն իւր զԵլէքսան կրանաւորն՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս, և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոս Յիսուս՝ ի տէր մեր, որ է աւրհնեալ յաւիտեան]:

Այլ ե կրկնակի աղաչեմ զամենեւեան, որք պատահիք ի սմա կարդալով կամ աւրինակելով յիշեցէք առաջի աստուծոյ զստացող սորա և զիս՝ զանպիտան գրիչս, խոշորութեան և սխալանացս անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս է:

Գ

Ստացող՝ Ատոմ

373 ա Դարձեալ յիշեցէք... զվերջին ստացող սուրբ կտակիս զԱտոմ վարդապետ՝ զքաջն և զարին ի գործս առաքինութեան... որ ստացաւ զսա ի հալալ վաստակոց իւրոց, յիշատակ բարի հոգոյ իւրոյ և ծնաւդացն՝ հաւրն Կարապետին և մաւրն Թովսոսեանին, կենդանեաց և հանգուցելոցն ի Քրիստոս...:

Դ

Ստացող՝ Արքանա

373 բ Զվերջին ստացող Շարակնոցիս յիշեցէք ի Քրիստոս՝ զԱրքանամ պիսկոպոսն, որ բարի մահուամբ փոխեցաւ առ Քրիստոս, և ի կենդանութիւնն ետ զՇարակնոցս վերըստին նորաւգել, յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնաւդաց իւրոց Սիրուհին, և մաւրն,** և եղբաւրն Յովաննիսին, և կողակցին իւրոյ Գուլգուլին, և եղբորորդոցն Գուլմագարին, որ բարի մահուամբ փոխեցաւ առ Քրիստոս ե եթող սուք անմխիթար ծնաւդաց իւրոց, և Փովատին, և եղբոր դստերն Թովմանդին, և քուրոջն,** և որդոյ նորին պարոն Գորգին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն, յիշեցէք և աստուած ողորմի ասացէք ամենեցուն, ամէն...:***

* Ըստ հնագրական տվյալների այս հիշատակարանը պետք է գրված լինի ձեռագրի գրչութունից ընդամենը մի քանի տարի, գուցե մի տասնամյակ միայն հետո:

** Անվան լրացման համար դատարկ տեղ է թողնված:

*** Ըստ հնագրական տվյալների այս հիշատակարանը գրված պետք է լինի ԺԾ. դարի վերջին կամ հաջորդ ԺԶ. դարի սկզբին:

319

Ճ Ա Շ Ո Յ

Փերդ. Նոա. 72, Վան, Համզկերտ գիւղ

Գրիչ՝ Կարապետ
Վայր՝ Մոկաց երկիր, Մպատ վանք

...Աւարտեցաւ այս տառ ձեռամբ անարհեստ գրչի Կարապետի, ի թվ. ՊԿԲ. (1423) հայկազեան սեռիս տոմարի և հայրապետութեան տեառն Դաւթի... ղանութեան թիւըմէն ազգի, որ Իսքանդար-բէկ անուն կոչի... Գրեցաւ աստուածախօս այս տառ յարքունական յերկիրս Մոկաց, ի վանքն որ կոչի Մպատ, ընդ հովանեաւ Ամենափրկչիս, որ* է սրբազործ եկեղեցի, և ձեռնադրողին Քրիստոսի Կարապետի, և զօրավարիս քաջ նահատակի, և այլ հաւաքեալ սրբոց, ի խնդրոյ սրբասէր Թումա կրօնաւօրին:

320

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5734

Հետ. ստացող՝ Աստուածատուր
Վայր՝ Ուլիպոմ գիւղ

151բ Եւ արդ, ես՝ վերջինս ի ծնունդս եկեղեցւոյ, անպիտան և անարժան ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ Աստուածատուր, ստացայ զսուրբ աւետարանս զայս ի հալալ արդեանց իմոց, և ետու ըզսա ընծայ ե նըւէր սուրբ Շմաւոնի առաքելսյ հրաշագործ տաճարիս, յանուանի գեաւդս Ուլիպոմ կոչեցեալ, որպէս զի հանապազ ընթերցցին զսա մանկունք սուրբ եկեղեցոյ:

Արդ, աղաչեմ զամենեսեան զհանդիպողքդ սմա լի բերանով և ուղիղ մտաւք աստուած-ողորմի ասացէք ինձ՝ մեղաւոր և անարժան ստացողիս Աստուածատուր, և եղբաւրն իմոյ Յովանիսի, և ծնաւդացն մերոց Աւագ-Պարնի և Փոթան-Շահի, և Հռիփսիմէի, և Նըշտունի, և Կենակցին իմոյ Եղիսարեթի, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն մերոց, և Դանիէլ քահանային, և ծնողաց նորին, որ միջնորդ եղև այսմ գործոյ...

Ի թուականիս Հայոց ի ՊՀԲ. (1423):**

* Տպագրած է չուրս:

** Այս տողը վերջոված է նույն ստացող Աստուածատուրի 336ա էջում թողած հեշատակարանից, որը բովանդակությամբ շատ աղքատ է:

321

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5708

Նվիրաբերող՝ Սահակ
վայր՝ Ազուանից աշխարհ

268 Բ ... Ողջ Սահակ անուն մուղտսի ցանկացող եղև այս սուրբ աւետարանիս և ստացաւ զսայ ի հալալ արդեանց իւրոյ՝ յիշատակ հոգոյ և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Աբրահամին և մաւրն իւրոյ Դաւիթ-
հաթուռնին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց...

Ես Սահակ միայնակեացս ստացա զսուրբ աւետարանս և իմ սրտի յաւժարութեամբ տուի... իմ ազգականիս տէր Կարապետ եկեղեց-
պանին և հոգոյ որդոյ իւր Թումայ արեղային: Եւ ի հայրապետու-
թեան տեառն Կարապետի և յաջորդի նորին տեառն Մաթթնուի, զոր
տէր աստուած պահեսցէ զսայ բարձր փառօք և անսասան կենօք
աստ և ի յանդերձելումն, ամէն: Եւ սուրբ և ուղղափառ եպիսկոպոսացս
տէր Կարապետին, և տէր Կիրակոսին, տէր Սաեփանոսին, և տէր Տի-
րաարին, և Գալուստ աղին, և խօճա Յաշաիշին, զոր տէր աստուած
հաստատուն պահեսցէ զսոսայ ի սէրն աստուածային, ամէն:

Աթոռիս վկաութեամբ, և տեառն Մաթթնուի, և իւր սուրբ և
ուղղափառ եպիսկոպոսացն վկաութեամբ տվի զսուրբ աւետարանս
տէր Կարապետ եկեղեցպանին: Այլ ումէք դաւի չկա, ոչ եղբաւր, ոչ
ազգականի, այլ աստուծով և տեառն Մաթթնուի և իւր սուրբ եպիսկո-
պոսացն բանս հաստատ է: Որք հակառակին այս բանիս զանէծս Կա-
յենի և Յուդայի մատնչի և զԱրիոսի առցէ: Եւ ես հոգոյ հաւասար
Մովսէս եպիսկոպոս, որ զգիրս գրեցի առաջի տեառն Մաթթնուի կա-
թողիկոսի Հայոց և Աղաւնից, վկա եմ այս բանիս. ի թվարեւու-
թեանս Հայոց ՊՀԲ. (1423), ի փառս աստուծոյ, ամէն:

322

Ճ Ա Ծ Ո Յ

Վեհաբեկ 1533

Նորոգողն է Յովնաննէս քահանայ սուրբ Թորոսեցի, ձեռնտուու-
թեամբ պարոն Կիրակոսի, ի թվ. ՊՀԲ. (1423): Սաստիկ սով եղև. մի
մոթ հացն Պ. (800) դրամ եղև:

323

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4980

Գրիշ՝ թումայ

1 ր [Յուրհար]իւր թուականին,
 Յեւթանասուն երկրորդ սկսեալ ամին,
 Ի Հայկան ազգի սեռին,
 Ի Թորգոմի մեծի զարմին
 Ի նեղութեանց ժամանակին,
 Ձոր ալազգիքն նեղէին,
 Ջըրիստոնեայք նախատէին,
 Ջեկեղեցիոն քակէին,
 Եւ ըզհիմունսն շարժէին,
 Քտհանայք նստեալ լային,
 Եւ ժողովուրդք գումարէին,
 Եւ այսպէս է՞ր հանդիպին,
 Վասն մեղացն, որ գործէին,
 Որ րազմացեալ էր առ նոսին
 Որպէս զճուրս հեղեղատին:
 Որպէս ե ես կամ ի նմին,
 Ջգայարանաւքս տասնեան,
 Բաղում չարիք որ գործեցին,
 Ջայրի հոգիս կողոպտեցին,
 Վէրս ի վերայ սորա եդին,
 Եւ կիսամահ թողեալ գնացին,
 Միթէ գթա տէրն ամենին,
 Նորոգեցէ զրկեալ այրին,
 Միթիքարն՝ հայր Հռիփսիմին,
 Որ յետոյ եկեալ նա ի մտին,
 Եւ զղջացեալ ըստ անառակին,
 Ձոր ե գործեաց կրսեր որդին,
 Ձոր հեռացեալ եղև նմին,
 Եւ տար աշխարհ որպէս պատմին,
 Ջինչս վատնեաց զհայրենին,
 Եւ սովամահ լինէր հացին,
 Եւ ոչ ոք էր որ տայր նմին,
 Եւ նայ ցանկայր ի յեղջիւրին,
 Ձոր անբան հոգքն* ուտէին.
 Յետոյ դարձեալ առ հայրենին
 Անկեալ ի գիրկս իւր ստեղծաւորին,

* Իմա «խոզքն»:

Թէ հայր, մեղա քեզ ի յերկինս,
 Եւ գթացեալ հայրն առ նմին,
 Ի ձեռն նորա ետ զմատանին,
 Զեզն եզեն զպարարակին,
 Եգիտ զմեռեալն զիւր որդին:
 Նոյնպէս գտեալ այն Հռիփսիմին,
 Անուանակից սուրբ նախատակին,
 Յաշխատանաց իւրոց չնչին,
 Ի յարծաթոյ ժանկահարին,
 Ստացաւ զգանձս աստուածային,
 Ի յիշատակ հոգւոյ նմին,
 Զոր ետ ի դուռն սուրբ [Ատոմ]ին
 Ի վանքն | | * Ի ձեռն ընտրեալ կրտսնաւորին,
 Սրբասնեալ Ստեփաննոսին,
 Եւ զՄիսիթար հայր սոցին,
 Յիշել արժէ յեկեղեցին,
 Եւ զհայրազատ որդիք սորին,
 ԶԱւոմ և զՎարդան ժառանգ նմին,
 Եւ զնախապեա՝ Թոռն նորին,
 Եւ որք յետոյ նորա լինին,
 Զսր արժանի լինել նոցին:
 Եւ որք ընթեռնուն զսայ յեկեղեցին,
 Յայնժամ յիշեն զգծող սորին,
 Զտառապեալ անձն ի բարին,
 ԶԹումայ անարժանին,
 Զմեզաւք ծածկեալն ի մէջ տղմին...:

324

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեւան 4819

- 304 բ ... Արդ, գրեցաւ յիշատակարանս սուրբ աւետարանիս ի դրան
 սուրբ Աստուածածնիս, որ կոչի Քաւ և Քաւարան, ձեռամբ յոգնամեզ
 և անարհեստ գրչի, ի թվին ՊՀԲ. (1423) հայկազեան սեռիս տուժարի,
 ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի, ի Թագաւորութեան Հայոց ազ-
 գիս պարոյնաց, ի խնդրոյ աստուածասէր և պատուական կրաւնա-
 ւորի Յովանէս քահանայի, որ գնեաց զսուրբ աւետարանս ի հալալ
 305 ա վաստակոց իւրոց... || ...ի ՅՄ. (350) Թանկայ, ի ձեռաց անաւրինաց...:
 Եւ ինքն ամենագութն աստուած, որ հատուցանողն է ամենե-
 ցուն ձեզ ողորմեսցի և... այնոցիկ, որ աւգնական եղեն ի գին աւե-
 տարանիս...:

— Մեկ բառ քերված է:

325

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 2829

Գրիչ

278 Բ Ի թվականութեանս Հայոց ՊՀԲ. (1423), ի հայրապետութեան տեառն Պաղտսի, և ի յառաջնորդութեան հրոչակաւոր և աստուածապահ քաղաքիս՝ արի և քաջ ընտանապետիս Մաթթէոս վարդապետի, որ է ժառանգ և աթոռակալ և աջորդ գլխոյն համայնի Հայոց տեառն տէր Պաղտսի կաթողիկոս[ի] ամենայն Հայոց:

Արդ, ի յայս ժամանակիս այր ոմն բարեպաշտ և հաւատարիմ, համեստ և պարկեշտ, որոյ անունն խաւնզաւ, որ է կենակից հանգիստաւոր, անուանի և պատուելի մեծ խաւնզային պարոն Ամիրիմ, որ յայսմ ամի ընտրեալ քաղաքավարութեամբ հանգեաւ խաղաղութեամբ և փոխեցաւ ի յոյսն ամենեցուն Քրիստոս...: Արդ, ստացաւ զսա իւրեկ զհոգեւոր գանձ և անշիջանելի լապտեր և ամենագով պարզ և պատճառ փրկութեան և առաջնորդ երկնաշու ճանապարհին, Եւ ընծայեաց զսա խաւնզա-խաթուն ամենաւրհնեալ զաւրեղ զաւրավարին սրբոյն Սարգրսի եկեղեցւոյս, և մի ոք իշխեսցէ հանել զսա ի դրանէ սրբոյն Սարգրսի՝ ոչ վաճառելով, ոչ գրաւկնելով և ոչ գողանալով: Եթէ ոք յանգրջնեսցի անզգամութեամբ և խորհեսցի հանել զսա ի դրանէ սրբոյն Սարգրսի՝ մեր մեղացն պարտական լիցի, և նզովեալ եղիցի յաստուծոյ և ի զաւրեղ զաւրականէն իւրոյ, և ի սուրբ աւետարանչացն, ամէն...:

326

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒԹԱՆՅՈՒՆՑ ԹՂԹՈՑՆ ԿԱԹՈՂԻԿԵՒՑ

Երևան 1408

Թերին լրացնող՝ Սիմէոն

234 Կատարեցաւ մեկնութիւնս եւթանեցունց թղթոցն կաթողիկ[էից] աւարտեալ ի մեծէն Աթանասէ պաթառ և գեղեցիկ տեսութեամբ, ի փառս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, ի թվիս Հայոց ՊՀԲ. (1423), զպակասն գրելով:

Արդ, յերեսս անկեալ աղաչեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք ոռւր լուսատեսակ կտակիս, յիշեսցիք յաւթար կամաւք և սրտի մտաւք զհոգացեալս ի վերջին ծայրս աւուրց, մաշեալ և ապականեալ բազմապատիկ և սաստիկ մեղաւք զիս՝ զՍիմէոն վարդապետ ընտանապատիկ պարտական յամենայն տաղանդաց և քանքարաց...:

327

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

ՍՅՀ հա. Բ. 10, էջ 50

Գրիչ՝ Սողոմոն

84 ...Գրեցաւ սայ ձեռամբ յոգնամեղ ե փծուն գրչի Սողոմոնի, ի թվականութեան Հայոց ՊԶԲ. (1423): Արդ, աղաչեմ զամենեանս որք հանդիպիք սմա՝ մեղաց թողութիւն խնդրեցէք բազմամեղ և անիմաստ քահանայի Սողոմոնի, ե եղբարց, և ծնողաց, և ամենայն զարմի հայցեմք, զի տէր ողորմեսցի: Եւ Աստուածաւոր քահանայի, որ զաւրինակն շնորհեաց տէր Յիսուս ողորմեսցի:

Գարձեալ, յերես անկեալ աղաչեմ զամենեանս, որք պատահիք սմա, անմեղադիր լերուք | | | * անիմաստ և տխմար գրչի ե սղաւանաց սորայ, զի յոյժ տատանեալ և խելագար էի մտաւքս ի դառն և ի մահաթոյն ժամանակիս:

Գարձեալ, աղաչեմ ըզձեզ յիշեցէք զվարդապետն իմ ըզԳրիգոր ճգնաւորն՝ զփոխեցեալն առ Գրիստոս, ե ով որ զմեզ յիշէ՝ ի [բա]-րին՝ յիշեալ լիցի յիւր արքայութիւնն, ամէն:

328

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅ

Երեւն 7019

Գրիչ՝ Գրիգոր

104 ր ... Յամի թուականութեանս Հայոց ՊԶԲ. (1423) գրեցաւ գիրքս այս աղօթական եռամեծին սրբոյն Գրիգորի Նաբեկացւոյն և վանից վանականի և Հայոց փիլիսոփայի: Գրեցաւ ձեռամբ եզնկացւոյ, և Գրիգորի խաթեցւոյ, և իմովս մեղապարտի տխիղժ մատամբս, և յետինս ի րանասիրաց ե տրուպս ի բանաստեղծաց, և ի խնդրողաց բանին Յիսուսի հսկող անուանեալ հոմանուն Գրիգորի, և իրօք որոշեալ և արթուն թմրեալ, զոր ե աղաչեմ զաստուածասէր պատահողս ընթեռնելով և կամ ընդօրինակելով յիշել ի տէր, և թողութիւն յանցանաց մերոց հայցել, այլև զստացող սուրբ կտակիս Կիրաքոս կրօնաւորն և զծնողն յիշել առաջի զենման գառինն, և վերջի զստացող մահդասի պատուելի Սահաք աղան,** ի հպիլն յիշեցէք զստացողսն, հանդերձ իւրայնովք:

* Քերված է եղել մի փոքր բառ, ըստ իմաստի թերեւ՝ «ինձ»:

** Մահաչ աղայի՝ անունից նույն այս ձեռագրով մի այլ հիշատակարան էլ գրեւոված է նախորդ 1644 էջի վրա: Այնտեղ պատմվում է, որ 1801 թվականին «Վանայ հեծեալն զնաց ի Մահմուտի, ի վերոյ Աւտի աղին, նա փախեալ զնաց Խոյ, գիրք իմայ գոյք» նորին աւարի և թախթան արարին: Այդ ժամանակ գրվում է նաև սույն ձեռագրի վրա: Մի քանի տարի անց՝ 1800 թվականին Հէքիմպաշոնց Մահգասի Մահաչ աղան գե-

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

Х. Кучук-Иоаннпесов. Древняя армянская рукописи
из Крыма*

Գրիչ՝ Քրիստոսատուր
վայր՝ Կաֆայ

Նւ արդ, ես նուստ ծառայս ի ծառայիցդ ճշմարիտ տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի տէր Ստեփանոս՝ սպասաւոր բանի, յետինըս ի բանասիրաց, որ ի գաւառս Վրաց, ծննդեամբ յԱխալցխայոյ, փծուն գրիչ ե մուրեալ հովիւ, ի վաղուց հետէ ցանկայի տեսանել աշխարհն Հոնաց՝ վանորայքն, արեղայքն և աշխարհականքն: Նւ արդ, եկեալ մտի յաստուածապտհ քաղաքն Կաֆայ, և հանդիպեցայ մեծիմաստ արքեպիսկոպոսին տէր Մատթէոսի՝ աշակերտի մեծի հռետորին Գրիգորի. աւժանդակութեամբ նորա գտի զառաքինի արեղայն գՔրիստոսատուրն՝ գրիչ, ծաղկող ե կազմող, և տուեալ նմա զարդիւնս իմ՝ ցանկացայ այսմ եղանակաւոր տառիս, ի վայելուցն անձին իմոյ և ի յիշատակ նախնեացն իմոց:

Նւ արդ, գրեցաւ յաշխարհն Հոնաց, որ ասի Ղրիմ, ի մեծահռչակ ե փառաւոր քաղաքն Կաֆայ, ընդ հովանեաւ սրբոյն Աննայի և այլ բազում սրբոց, ի կաթողիկոսութեանն տէր Պաւղոսի, և յեպիսկոպոսութեան հանճարեղ և իմաստուն հռետորի Մատթէոսի վարդապետի, ի թուականութեանն Հայոց ՊՀԲ. (1423):

Նւ ես վատնողս տէրունական գանձուց ե թագուցողս տաղանդաց տէր Ստեփանոս, յերկիր անկեալ աղաչեմ զսրբամաքուր դասս պաշտօնէից սրբոյ եկեղեցւոյ, որք հանդիպիք սմա տեսանելով և օգտիք ի սմանէ կարդալով կամ օրինակելով, յիշեցէք ի սուրբ ե ի մաքուր յաղօթս ձեր զստացող սորա զտէր Ստեփանոս, նաև զվաստակաւոր, զիմաստուն և զփառաւոր ուսուցիչն մեր՝ զհանգուցեալ վարդապետն Յակոբ, զարքեպիսկոպոսն տէր Ներսէս, զտէր Յակոբ՝ վանահայր մեծահռչակ ուխտին Հաղրատայ, և զդաստիարակն մեր՝ զՎարդան արեղայ, զկենակիցն և զհայրն բարերարին իմոյ պարոն Յովնաննիսի որդւոյ պարոն Քուրդամիրի, զմարմնաւոր ծնողսն իմ աղա Կիրակոս և Կուլ-Մէլիք խաթուն, աղա Մուրադ և Շան-Խուրթու**, զհայրն իմ պարոն

ընթացունից ազատում է, նորոգել է տալիս ձեռագիրը, և հին հիշատակարանի տվյալների օգտագործմամբ կազմում վերը բերված հիշատակարանը:

Այսպիսով, 1423 թվականի մասին տվյալներ ունեցող սույն հիշատակարանը խմբագրված է 1800 թվականին:

* Отгиск из № 47 „Известий“ Таврической Ученой Архивной Комиссии, № 21—3, Տպված է ուսերեն թարգմանությամբ, չունենալով բնագիրը՝ ուսերենից կրկին անգամ թարգմանում ենք հայերեն, աշխատելով հարազատ մնալ հիշատակարանների լեզվին և ոճին:

** Սրանք, անշուշտ, ստացող տեր Ստեփանոսի հոր և մոր ծնողներն են, այսինքն՝ պապն ու տատը՝ հոր և մոր կողմից:

Մարտիրոս և զմայրն իմ Շնաւոր, զեղբայրն պարոն Յովհաննիօ զպսակեալն վկայական մահուամբ ի Միջագետս. զհօրեղբայրն՝ պարոն Յակոբ, զհարսն իմ Նուկզար-խաթուն, զփեսայն պարոն Վազար, զքրոյրն իմ Դեսպինա-խաթուն, զքեռին պարոն Դրիգոր, և զամենայն արեան մերձաւորս և ազգականս իմ՝ զկենդանիս և զանգուցեալս, որոց փըրկեսցէ Քրիստոս աստուած ի միւսանգամ գալստեանն իւրում, ամէն՝

Նաև... անարժան գրիչս, ծաղկողս և կազմողս՝ զՔրիստոսաւանդ, և զծնողսն իմ...:

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևանի 1941

Գերութիւնից ազատող՝ Խոջա Գորգ

... Եւ յայսմ ամի, որ թվականն Հայոց էր ՊՀԳ. (1424), վասն ծովացեալ մեղաց մերոց եկն Սքանդարն յերկիրն Ռաշտունեաց բազում հեծելօք, և զՎանայ բերդս խսարեաց, և շատ աւեր էած, զոր սպանմամբ և զոր գերութեամբ և զոր այրելով: Եւ զեկեղեցիքն կործանեցին, և զգրեանքն գերի վարեցին և բերին ի քաղաքն Սղերա, զոր և տեսեալ հաւատարիմ և աստուածասէր տանուտէրն խոջա Գորգ, և փեսայն խոջա Բաղշաիշ, և կենակիցն Ղրիմ-Խաթուն, և ազատեցին ի գերութենէ զսուրբ աւետարանս...: Եւ ետուն ի գին նորա ՌԵՃ. (1500) դր[ամ] մերտնցի, և ետուն կրկին ի սուրբ ուխտն | | * յիշատակ հոգոյ իւրեանց և ծնողաց իւրեանց Բաղեղ ին(°) և Թավրէզ-Մէլիքի, Մըմրաքաքշիս և էլիսաթունի, և ամենայն արեան մերձաւորացն, ամէն:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՏԹԷԻ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՅ

Երևան 1903

Հետ. ստացող՝ Կիրազու

ա

44 ր ի թվարեւութեանս Հայոց ՊՀԳ. (1424) Սկանդար զանն զՎանա ընրթն էառ, և տանուտէր առիւծն էր, և բազում քրիստոնէք հալածական եզան ի տար աշխարհ. նոյնպէս ես՝ Կիրազուս շատ նեղութեան հանդիպեցայ վասն գրոցս: Արգ, աղաչեմ զամէնէսեան, որք ոգաիք ի սմանէ յիշեցէք ի Գրիստոս աստուած զԿիրազուս ստացող գրոցս, և 45 ա զծնողսն իմ՝ զհայրն իմ Մարտիրոս, || և զմայրն իմ զԱղուծ, և զեղբարքն իմ, և զվարդապետն իմ զԹումա փիլիսոփա Վարազեցի, և զծնաւզսն իւր զհայրն Զաքարա, և զամենայն արեան մերձաւորս իւր, զի զգրոց գինս նա է տվէր, տացէ նմա տէր աստուած փոխարէն զանմահ կեանքն, ամէն:

Արդ, և ես՝ Կիրազուս արեղայ, անձնական օձս եղեռնախն, յերեսս անկեալ աղաչեմ զԺրածան մեղուսա ի հովիտս ծաղ[կ]անց բու-

* Անունը եղծված է:

րասանաց աստուածսին տառից, յիշման արժանի արարէք և ձրի ողորմութիւն Քրիստոսի տուք մեզ, և ձեզ յիշողացա լիցի մասն քնդմեզ, ամէն:

Բ

284 ր Ծա կ[իրաւնու] | | | * գիրս[գնեց] | | | Ի Գր[իգոր] արեղայէ, յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց, և այնոցիկ, որք երախտիք ունին ի վերա մեր, թէ հոգևոր, թէ մարմնաւոր: Որք հանգիպիք սմա տեսանելով, կամ օրինակելով, կամ ուսանելով, յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած | | | * և զծնողսն իմ, և զհոգևոր հայրն իմ զԹուա փրկսոփա Վարդգեցի, և զծնողսն իւր...
Ապա հետ իմ մահուան առ ով որ գիրք[ս լինի, ի]նձ** Ժ. (10)՝ պատարագ առնէ, [կատարողն]** աւրհնեալ եղիցի:

332

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4435

Գրիչ՝ Յոնանէս
Վայր՝ Ստեանին

... Արդ, ականջալուր եղեալ աւետարանական հրամանիս, որ
315 ա ասէ՝ Դանձեցէք || ձեզ գանձ յերկինս, ուր ոչ գող մերձենա և ոչ ցեց ապականէ, երիցս երանեալ երջանիկս այս, երրակի մասամբ առաքինութեան հոգւոյ ըրաբաւաճեալ, սպիտակացեալ ալեաւք և լուսափայլեալ հոգւով, ի տիս համբակաց մաքուր կուսութեամբ սնեալ սրբասէր քահանայս Մաթթէոս, յԱրարատեան գաւառէ, սնընդեամբ ի բարձրագիտակ յականաւոր և ի գերահռչակ սուրբ ուխտէն Հայոց-Թառոյ, առ որ մեծաւ փափագմամբ ցանկացող եղեալ այսմ աստուածաշունչ կտակի և աւետարանի...: Եւ ստացաւ զսա յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և ծնաւդաց իւրոց, [հաւրն իւրոյ Խաղաղութեն, և փոխեցելոյն ի Քրիստոս Առաքի, եղբաւր իւրոյ Մելքիսեդեկի]**, գանձ անկողոպտելի, պաշար և առաջնորդ երկնաչու ճանապարհին, և փունջ մի անուշահոտ ըրազմերանկ ծաղկանց առ ի յընծայո ամենասուրբ երրորդութեանն՝ հաւր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ:

315 ր Արդ, եղև զրաւ գրչու || Թեան սորա ի շրջագայութեան հայկազեան տումարի ՊՀԳ. Թուի (1424), յամի որում եղև սաստիկ մահտարածում, առ ի խրատ մեղաց մերոց: Ի Թագաւորութեանն Վրաց Ալէքսանդրեա, և ի բռնակալութեան տանս Հայոց Թուրքման Սքանդարի, և մեզ Թագաւորելոյ՝ Քրիստոսի աստուծոյ, ի հայրապետութեան տեառն Պաւլոսի: Յաստուածապահ գաւառիս Լաւոյ, ի յերկ-

* Քերված է:

** Նորոգման ժամանակ այս բառերի վրա թուղթ է փակցվել:

*** Փակագծերի մեջ առնված հատվածը զրված է այլ ձեռագրով:

նահանգէտ, մեծարգոյ և ի գերահոյակ ուխտի Սաւաճիկ վերաձայնելոյ, ի դրան մաւր լուսոյ սուրբ Աստուածածնիս և հրաշափառ կաթողիկէ Ամենափրկիչ սուրբ տաճարիս և աստուածընկալ սուրբ նշանացս: Ձեռամբ ամենամեղ և փցուն գրչացս՝ Ղազար վարդապետի՝ առաջնորդի սուրբ ուխտիս, և նորին հարազատի Յովանէս վարդապետի Վասն որո յերես անկեալ աղաչեմք զամենեսեան, որք լուսաւորիք սովաւ կարգալով կամ գաղտփար առնելով, յիշեցէք ի Բրիստոս տոս զստացաւդ տառիս զարժանապատիւ կուսակրօն քահանայն Մաթէոս, հանդերձ ամենայն արեան մերձաւորաւք, և զնորաբողոք զեղ-

316 « րօրորդի նորին զՈւմեկն՝ զվայելող սուրբ աւետարանիս: || Ընդ նոսին և զսնրնդակից զըստ հոգւոյ հարազատք նորին՝ զսրբասէր քահանայսն զպարոն-տէր Յովանէս, և զմեծ Յովանէս, և զտէր Սարգիս, և զԳրիգոր, և զայլ միաբանեալսն սիրով ընդ նմա յիշեցէք ի Բրիստոս: Այլ և զճիւռն աւրհնութեան, զիշխանն իշխանաց զպարոն Չալապի, և զպարոն և ծաղկեալ զաւակաց նոցս: Եղիցի յիշատակ մասին աւրհնութեան:

Դարձեալ, ի ծունկս անկեալ աղաչեմք մայրամած դիմօք զընաւ դասքդ պաշտաւնէից, յիշեցէք ի Բրիստոս զթարմատար գրիչս՝ զՂազար վարդապետ, և զՅովանէս վարդապետ, և զտէր Կիրաքոս կազմող, և զանպիտանս յամենայնի զՅովանէս, որ յոյժ աշխատեցաք ի գիր և ի ծաղիկ և ի համարարառսն, և զծնողսն մեր ամենայն արեան մերձաւորօք, ասելով ի խորոց սրտէ, թէ՝ Տէր աստուած, ողորմեայ նոցա: Այլ և սղալանաց և խոշորութեան գրոյս անմեղադիր լերուք, զի այս էր կար միւր ի ժամ ծերութեան...:

Թիշատակեալքդ յիշատակարանի աստ զյիշատակողս մի մոռանայք:*

333

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7833

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Կիւրդի վանք

ա

... Արդ, ես՝ նուաստ հոգս Գրիգորս, ծոյլս և անարժանս ի կրաւնաւորս, և շնորհիւն աստուծոյ և ողորմութեամբ նորին գրեցի զսուրբ

* Ձեռագրի սկզբից և վերջից կան մեկական թերթ երկաթագիր մագաղաթյա պահպանակներ (բաւ երեւոյթին Պատարագամատուցից), որոնք հնագրական տվյալներով դրված պետք է լինեն հավանաբար Ժ. դարում: Վերջում գտնվող թերթի ա. էջի վրա կա բարձրորակ մի մանրանկար, որի ներկերը, ցավոք, թափված են, նկարը խոնացած ու եղծված է: Էջի մեջտեղում նկարված է Բրիստոսը նստած ավանակի վրա, հետևից երեւում են նրա ուղեկիցների եղծված պատկերները: առաջից 3 դիմավորողներ, որոնք հանդերձանք են փռում Բրիստոսի ճանապարհին: Ավանակի մեծութունը, զլիւից մինչև պոչ, 18 սմ է, իսկ զլիւից մինչև գետին՝ 13 սմ: Բրիստոսը նստած գիրքով նկարված է 11 սմ բարձրութեամբ, լուսապսակը ոսկեգույն է: Նկարը մեծ հետաքրքրութուն է ներկայացնում որպես հայ մանրանկարչության մեզ հասած հնագույն նմուշներից մեկը:

և զկենսունակ աւետարանս ի պայծառութիւն սրբոյ եկեղեցւոյ և ի զուարճութիւն մանկանց նորին:

391 ա Բայց գրեցաւ սա ի թուականութեանս Հայոց ՊՀԳ. (1424), ի սուրբ և գերահռչակ անապատս որ կոչի Կիւրդի վանք, ընդ հովանեաւ սրբունոյ Աստուածածնին, և սուրբ Լուսաւորչին, և սուրբ Յովհաննու, և բազմահաւաք սուրբ Նշանացս, որ աստ:

Արգ, աղաչեմ ըզձեզ մանկունք նորոյ Սիոնի, որք հանդիպիք այս սուրբ և աւետաքարոզ աւետարանիս՝ կարդայք, աւգտիք և աւրինակէք, յիշեցէք սրտի մտաւք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր զփրկուն և զխոշոր գրչակս զԳրիգոր, և յանդգնութեանս իմոյ ոչ մեղադրել, զի յաւժարութիւն և փափագ սրտիս մոռացումն եղև տխմարութեանս...*

Բ

391 Բ Ես՝ [պարոն] Ամիրապէկս՝ Շահրիարին որդին, որ տուի Ծ. (50) դրամ ի յաւետարանին գինն՝ իմ հոգւոյս, և իմ հաւրն հոգւոյն, և իմ մաւրն հոգւոյն, Աստուած ֆնացական առնէ զիւր տղայքն՝ զԿոնանն և զՃանիպէկն:

Ես՝ պարոն Կարապետս, որ տուի Ծ. (50) դրամ իմ հոգւոյս և իմ [կող]ակցին, և իմ նը[նջե]ցելոցն, աստուած դասակից և պսակակից առնէ սրբոց մարտիրոսացն, ամէն:

Ես՝ Հիւրմէլիքս, որ տուի իմ հոգւոյս Ծ. (50) դրամ:

[Ես]՝ Խոճա Շամնա...՝ որ տուի իմ հոգւոյն և իմ ծնաւղաց Ծ. (50) դրամ:

Ես՝ Թուխթանիս, որ տուի իմ հոգւոյս և իմ ծնաւղացն Խ. (40) դրամ:

Ես՝ Կիրա-Խաթունս, որ տուի իմ հոգւոյ և իմ ծնաւղացն Լ. (30) դրամ:

Ես՝ Ալէքսանդոս որ տուի իմ հոգւոյ 'և իմ ծնաւղացն [Ծ. գրամ]** աստուած ֆնացական առնէ զիւր որդիքն:***

Գ

392 Բ Արգ, ով դասք լուսերամ քահանայք և սրբասէր ժողովուրդք, որք հանդիպիք այսմ սուրբ աւետարանիս կարդալով կամ տեսանելով, յիշեցէք ի սուրբ յաղաւթս ձեր ըզվերջին ստացող սուրբ աւետարանիս:

* Հիշատակարանի շարունակութիւնը ոտանավոր է, գրիչը փառաբանում է Քրիստոսին ձեռագրի ընդօրինակութեան ավարտման առթիւ, և այնուհետև դրում:

Այլ յիշատակ սայ եղիցի
Եւ բարեխաւս առ տէր լիցի,
Թէ տէր Յիսուս ողորմեսցի
Ինձ, և նախնեաց, և ուսուցչի
Եւ ամենայն ոք ընթերցի
Եւ կամ գնող սորա լիցի...»:

** «Ծ. գրամ» բառերը գրված են այլ ձեռագրով նախագասութեան վերջում:

*** Ըստ հնագրական տվյալների նվերաբերման այս արձանագրութիւնը գրված պետք է լինի անմիջապէս ձեռագրի դրութիւնից հետո, թերևս, հենց նույն Գրիգոր գրչի ձեռքով:

զՊաղոս սրբասէր քահանայն, որ եռափափաք սրտիւ և տենչմամբ հոգւով գնեցի զսուրբ աւետարանս ի հալալ յընչից իմոց և արդար վաստակոց յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց, և զաւակաց իմոց, և ամենայն արեան մերձաւորացն, ամէն:

393 Եւ դարձեալ, յիշեցէք եղբայրն իմ զԹադէոս կուսակրօն կրաւն[աւ]որն, Յիշեցէք զերիցկինն զՄարթան, որ ետ զերկու ապարան- շանն ի գին սուրբ աւետարանիս: Եւ դարձեալ, յիշեցէք զՄանու- շակն մամն, որ ետ ի գին սուրբ աւետարանիս Ֆլորի մի: Եւ դար- ձեալ յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր սուրբ քահանայք, սուրբ* հայ- րապետք և սուրբ վարդապետք միով ողորմիս ասելով և հայր մեր յերկինս կարգալով, յիշեցէք զծնաւդսն իմ զԻշխանն, և զմայրն իմ ըզԽոնդ, և զեղբայրն իմ զԱլէքսանդոսն, և զտղայն իւր ըզՔէկն, և զա- մենայն արեան մերձաւորսն միաբան, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

Յիշեցէք յաղաւթս ձեր զՄարիամն, որ ետ Ժ. (10) կանգուն կտաւ ի գին սուրբ աւետարանիս: Գարձեալ յիշեցէք զՄիքայիլն, որ ետ ի գին սուրբ աւետարանիս ոչխար մի, աստուած ողորմի իրենց հոգ- ւոյն և տայ զերկնից արքայութիւնն, ամէն:**

334

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՅ

Երևան 8173

ա

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Տաթև

Աստուածունակ բան ցանկալի,
Վարժող մտաց և բաղձալի,
Կրթող զմարմին նա և զհոգի,
Հանող ի լոյսն անըստու[ե]րի
Որ ոք ըղձմամբ սմա փափաքի,
Զի ասէ գանձ անգլխելի,
Որ յարժամ փարթամասցի
340 Եւ յաւատողէն անհատելի,
Որ յաւիտեան ոչ պակասի,
Զոր ժողովեալ Գրիգորի,
Հայաստանեաց հռետորի,
Արի ե քաջ մերոյ պետի
Եւ Սիսաքեանս նահանգի,
Բանքս այս քաղցր, խորխիւ մեղուի,
Ի քիմս ուղիղ գաւ[ան]ողի,
Իսկ սայ սրեալ սուր երկսայրի

* Բնադրում՝ շորքոյ:

** Գրված պետք է լինի ԺԾ. գարի կեռերին:

Ընդդէմ ամէն հերձուածողի,
Որ ազգ ազգ հերձիք ի տէր խօսի,
Նայ և կարկիչ պիղծ բերանի
Եւ բարաքար ի ճակատի՝
Որք հաւանի Գաղկեդոնի
Եւ հայհոյողք են Քրիստոսի:
Իսկ դուք՝ մանկունք սուրբ Սիոնի,
Պայծառամիտք և հրաշալի,
Որք ընթեռնուք զբան կտակի
Եւ զամբարեալս յայս մատենի,
Ինձ ողորմել՝ անարժանի՝
Փցուն գրչի Կարապետի:

Արդ, գրեցաւ սա ի վանքս Տաթևի, ի դրունս սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ առաքելոյն Եւստաթէի, և սուրբ Հուսաւորչին, և առոտս մեծ բարունապետին և տիեզերալոյս վարդապետին Միսիթարա, ի թվականութեանս Հայոց ՊՅԳ. (1424):

Արդ, որք հանդիպիք այսմ տառիս տեսանելով վամ աւրինակելով, յիշեսցիք սրտի մտօք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր զանարժան հողս՝ զԿարապետ սուտանուն երէցս, և զծնողսն իմ՝ զՄկրտիչ քահանայն, և զԵղիաթէք մայրն իմ, և զայլ ամենայն մերձաւորսն իմ, նաև զՅակոբ կուսակրօն ճգնաւորն և փիլիսոփայն՝ զուսուցիչն իմ և զիւրաւ[առ]ուն և զերախտաւորն, և զամենայն արեան մերձաւորսն նորա՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս ի Քրիստոս: Այլ և զերախտաւոր հոգեւոր եղբայրն իմ զԹումայ Կաֆացի՝ զիմաստուն և զհանճարեղ, սիրող բանի և արժանապատիւ քահանայ Քրիստոսի, որ ամենայն գիտութեամբ և զաւրութեամբ աւգնակտն և ձեռնտու եղև ինձ, զի աւրինակն շնորհեաց ուրախութեամբ և սրտի մտօք, և շատ աշխատեցաւ ի սմայ, զի զառաջի տետր ցանկին գրեաց, և զամենայն երկաթագիր որ կայ ի գիրքս, ի յառաջմէ մինչև ի վերջն գրեաց, այլ և զկարմիր և զսև թանաքն ի յամենայն ժամս պատրաստեաց. խնդրեցէք ի սուրբ հոգոյն բոլորով սրտիւ, զի պատրաստ և արժան լիցի երանաւետ ձայնին Քրիստոսի և պատրաստեալ տեզոյ հանգրստեան արդարոցն: Այլ և զկուսակրաւն նորընծայ քահանայն Թորոս կոչեցեալ, որ յոյժ աշխատեցաւ և զթուխտս կոկեաց, որ և մասն ե բաժին լիցի նմայ ընդ ամենայն վարդապետաց և քահանայից, որք կարդան զսա կամ օրինակեն, ուսանին և ուսուցանեն աղօթիւք ձերովք: Այլ և զխոնարհամիտ և զհեղահոգի սարկաւագունքն, զհարազատ եղբայրքն զՍարգիս և զԵղիա, որ յոյժ աշխատ եղեն ի հաց, ի սպաս և ի ջուր պատրաստեն, ի թոնիր և ի ճրագ վառելն, որ և վառեալ լապտերօք սուրբ առաքաստին արժանասցին:

Այլ և զՍարգիս ծերունի միա[յ]նակեացն, որ և նա շատ օգնական եղև և պանդխտակից մեզ, զի ընդ սուրբ ծերոցն դասեսցի: Եւ աստուած յիշողացդ և յիշեցելոցս առհասարակ ողորմեսցի: Դարձեալ, յերես անկեալ աղաչեմ զսուրբ ընթերցողսդ, զի անմեղադիր լինիք

վատութեան և սխալանաց գրիս, զի կար մեր այսչափ էր, և դուք աւրհնիք յաստուծոյ:

Բ

Ծաղկող՝ Թումայ Կաֆացի

Ո՛վ, մանկունք սուրբ Աիոն[ի]
 Եւ վայելողք այսմ կաակի,
 Զիս, որ աղար եմ ի բարին,
 Երագամիտ եմ ի չարին
 Զ[Թումայ]* անարժան արեւ[դայ], որ զծաղկագրէր**
 հանեցի, յիշեցէք յաղօթս ձեր, ով սուրբ ընդերձողք***

335

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Ս Մ Ո Ի Ն Ք

Երուսաղէմ 1635

Գրիչ՝ Գրիգոր
 վայր՝ Հերմոնի վանք

Գրեցաւ ի թվ. ՊՀԳ. (1424), ձեռամբ անարհեստ Գրիգորի արեւդայիս, ի գաւառս Եղեգեաց, ի վանս Հերմոնի, ընդ հովանեաւ սուրբ Յակոբայ ե սուրբ Սահակայ, յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս տիեզերալոյս հոեաոր Յովհաննէս վարդապետի:

336

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 5114

Գրիչ՝ Թովմայ
 վայր՝ Մեծոփայ վանք

372 ա Փառք... որ ետ դարութիւն իմոյ տկարութեանս հասանել ի յաւարտ այսմ լուսափայլ շարագրեալ Շարակնոցիս, զոր եղեալ և հաստատեալ է սուրբ հայրապետացն և վարդապետացն սրբոց, ի պայծառութիւն սրբոց ե ի մանկանց սուրբ եկեղեցւոյ:

Արդ, գրեցաւ սա ի յերկիրս Քաջքերուցւոյ, ի սուրբ մենաստանիս, որ կոչի Մեծոփայ վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, ե սուրբ Յակոբայ, և սուրբ վարդապետաց գերեզմանացս, ի թվականութեանս Հայոց ՊՀԳ. (1424), ձեռամբ անարհեստ և սխալագիր գրչի Թովմայ խարեղայի, ի հայրապետութեան տեառն Պաւղոսի, և ի յառաջն[որդ]ութեան սուրբ ուխտիս հոգիազարդ և երանաշնորհ և

* Անունը ջնջված է, վերականգնում ենք գլխավոր հիշատակարանի տվյալների համաձայն, ըստ որոց Թումայ Կաֆացին, օգնել է գրչին, գրել է Վերկաթագիր տառերը, պատրաստել է թանաքը՝ կարմիր, սև և այլն:

** Բնագրում գրված է հապավումով՝ Շղկգրերն:

*** Հիշատակագրությունը գրված է 330 ր էջի ներքին լուսանցքում, կարմիր թանաքով:

աշխարհալոյս մեծ րարունապետի մերոյ Թովմայ վարդապետի, որ հանապազ խրատ [տ]այ մեզ ի յարուեստ գրչութեանն, Քրիստոս 372 ր աստուած զերկնից արքայութիւնն պարգեւէ թիւրն և իւր ննջեցելոցն, ամէն:

Արդ, ի խնդիր ելեալ այսմ աստուածաշունչ կտակիս երանաշնորհ և սրբասէր կրանաւորն Ստեփաննոս, որ ետ գրել զսա ի յարդար վաստակոց իւրոց, յիշատակ իւր ե բարի ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն ներսէսին և մաւրն* հանգուցելոյն ի Քրիստոս....

Դարձեալ աղաչեմ զամենեան, որք աւգտիք ի սմանէ յիշեցէք ի բարին Քրիստոս զվերոյգրեալքսն Ստեփաննոս և զհարազատ եղբայրն իւր զԵլեքսան կրանաւորն՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս. և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր մեր, որ է աւրհնեալ յաւ- [իտեանս]: Այլ և կրկնակի աղաչեմ զամենեան, որք պատահիք ի սմա կարգալով կամ աւերինակելով յիշեցէք առաջի աստուծոյ զստացող սորա, և զիս զանպիտան գրիչս. խոշորութեան և սխալանացս 373 ր անմեղադիր լե թուք, զի կար մեր այս է:

337

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Շուշի Մ. Տ. Մ.

Դրիչ՝ Յակոբ
վայր՝ Բերկրի, Եղեվանք

ա

333 ր ...Արդ, գրեցաւ եղանակաւոր տառս ի թվին Հայոց Մեծաց ՊԶԳ. (1424), ձեռամբ ախմար և սխալագիր խելահեզ անպիտան գրողի՝ սուտանուն կրանաւորի Յակոբի, ի խնդրոյ պատուական և սրբասէր կրանաւորի Յովաննէսի, յիշատակ բարի նմա եղիցի. Ի նտհանգիս Տարբերունի, որ այժմ Բերկրի կոչի, ի սուրբ ե ի հրեշտակաձեմ յանտպատիս Եղեվանք, ընդ հովանեաւ նախավկայ սուրբ Ստեփանոսի ե սրբոց Վարդանացս արեամբ ներկեալ բազմութիւն նշխարացս, ի յառաջնորդութիւն բարեմիտ Մելիքսէթ վարդապետի...:

Յիշեցէք ...Յովաննէս մաքրամիտ արեղայն, և ծնաւդաց իւրոց՝ սրբասէր Մերուն** քահանայի, մաւրն*** Արղուն-Մելիքի, և խանկայ իւրոյ Խուքու-Մելիքի, և եղբարց իւրոց Թովմա քահանայի՝ կոչեցելոյ ի Քրիստոս, Վարդանի, Ստեփաննոսի և Կիրակոսի, և քեբրցն Թամ-Մելիքի, Խաթուն-Մելիքի, և Մամախաթունի, Մեսրովպի, Մկրտչի, և Կարապետին, և Մարտիրոսի... նաև զհոգևոր որդեակս իմ՝ զԳրիգոր դպիր, որ բազում աշխատանք ունի ի տուն տալ խաչելոյն(°):

* Անվան լրացման համար տեղ է բաց թողնված:

** Մեքենագրված է «ծերունի», ուղղում ենք՝ «Մերուն»:

*** Մեքենագրված է «հաւրն»:

Բ

304 ր Ի յութհարիւր Հայոց թվի
 եւթանասուն և երեքի
 Ի նահանգիս Աորերունի,
 որ Բերկրի այժմ կոչի,
 Ի լեառնայարա անապատիս,
 որ Եղվանք սա* անուանի,
 Ձեռամբ մերով գծագրեցաք,
 եզրաւր մերոյ Յովանիսի
 Սա յիշատակ սմա լիցի**
 և ծնաւդացն իւրոյ բարի:

338

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8188

Գրիչ՝ Ղազար
 վայր՝ Սըղգայ գիւղ

- 338 ա Փառք ... որ ետ կարողութիւն տկար մարմնոյ և տարտամ հոգոյ՝ մեղսասէր և բազմավէր անձին Ղազար մեղուցելոյս հասանել յաւարտ այսմ գանձարանի, յամի ՊՀԳ. (1424) թրւականի մերումս տումարի, որ գրեցաւ յանւանի գեաւդս որ կոչի Սըղգայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և այլ սրբոց, որ աստ կան հաւաքեալ, ի խնդրոյ ժրաջան և գովելի սրբակրան արեղային Յովանիսի, որ ստացաւ զսա ի հալալ ընչից իւրոց և յարգար վաստակոց, ի վայելումն անձին իւրոյ աստի կենացս և յետ աստեացս՝ յիշատակ իւրն, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն Կիրակոսի և մաւրն Բաղդասի, [և եղբօրն]
- 338 ր Պ Միւր[ա]չի և փոխեցելոյն առ Գրիստոս, և միւս եղբօրն Կիրակոսի, և զհաւր փոխանն իւր Սարգիսն, և մեծ պապն իւր զՓօլաւն, և զիւր կենակիցն զԱննայ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն առ Գրիստոս: Ընդ նոսին և զիս՝ զանյիշելի և բազմավէր հիւանդ զՂազար գրիչս, հանդերձ ծնողօքն և ամենայն ազգականաւքն իմովք՝ կենդանեաւքն և հանգուցելովքն առ Գրիստոս: Արդ, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ և կամ աւգտութեամբ յիշեցէք ի միտս բարիս և ի պատկանաւոր խնդրուածս զստացող սորա զՅովանիս արեղայ և զանյարմար գրող սորա զՂազար: Եւ խոշորութեան գրոյս անմեղադիր լերուք, զի շատ ել ու մուտ և զրոյց անաւգուտ մարդկան ձանձրացուցանէին զիս:
- Արդ, յերեսս անկեալ աղաչեմ զհանգիպողքս սորա, որ լաւ [խնա]մով պահէք զգիրքս և առանց շորի | | | հանապազ զմատս
- 337 ա չթրքոյ Պ տեն ու զթուղթն վայրապար շրջմբջեն, և որ յայս թղթե-

* Մեքենագրված է Հեռավանդ. տոմ(“):

** Մեքենագրված է Մալեցի Ֆիւ Համա լիցի:

րոյս կտրէ՝ նայ աստուած զնա ի կենաց կտրէ, և որ խնամով պահէ և զարդուք՝ նայ աստուած զհոգի նորա զարդարէ և արքայութեանն արժանաւոր առնէ, և Բրիստոսի աստուծոյ մերոյ փառք յաւիտեանս, ամէն:

Ո՛վ եղբարք, վկայ է աստուած, որ այս այն գրիչն է, որ յառաջին եմ սկսել, մէկ հետ է կտրած, գանձ ու տաղ ու խազն՝ մէկ գրչի:

Բ

205 ա Ո՛հ, ո՛հ, Ամիրի բաւթն եկաւ,
Մեզ տրտմութիւն հանդիպեցաւ
Ի յայսմ աւուր, քր նա մեռաւ:

339

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն
ՀՎՈՎԻ համալրարան, Cod. arm. 52,
ՀԱ. 1937, սյուն. 121—122

Գրիչ՝ Յովնանէս
Վայր՝ Ամասիւս

238 ա ...Արդ, անգ ելեալ աւարտեցաւ սուրբ երգարանս, որ է յարմարեալ սուրբ վարդապետաց, որ կոչի գանձարան և տաղարան, և է՝ զարդ եկեղեցւոյ և պայծառութիւն քահանայից և ժողովրդեան, ի վայելուձն շնորհազարդ և առաքելաշնորհ արհիեպիսկոպոսին տէր Միսիթարիճ՝ վերադիտողի մայրաքաղաքիս Ամասիոյ և իւր վիճակին, ի յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրում՝ հաւրն իւր Աւետիք քահանային, և մաւրն իւրոյ Կիրա-Խաթ[ուն]իճ, և երկու քերցն իւրոց, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց:

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան... յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր զվերոյասացեալ զտէր Միսիթար արհիեպիսկոպոսն և զծնողսն իւր, որ ստացաւ զսա ի հալալ արգեան[ց] իւրոց՝ ի վայելուձն անձին և հոգեւոր զաւակին իւրոյ՝ դեռարոյս սարկ[աւագ]ին Սիմէոնիճ...: Արդ, գրեցաւ սա ի հայրապետութեան Հայոց տեառն տէր Պաւլաի, և եպիսկոպոսութեան տէր Միսիթարի, ի թվ. Հայոց Մեծաց ՊՀԳ. (1424)...: Ընդ նմին և զիս՝ զանպիտան գրչակս զՅովնանէս սուտ քահանայն աղաչեմ յիշել ի ձեր սուրբ աղաւթք, ամէն:

340

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՆԱՅԻՈՅ

Ծրեան 3588

Գրիչ՝ Յովնանէս Սուրբ-Թորոսեցի

132 ա Տէր աստուած, ողորմեա ստացողի գրոցս Մարտիրոս վարդապետի, և ծնողաց, և եղբարց իւրոց, և ամենայն արեան մերձո՞րաց: Ընդ նմին և գրողի սորայ՝ Յովնանէս արեղի, և ծնողի իւր, և ամենայն արեան մերձօրի, և որ ասէ ամէն: Գրեցաւ ձեռամբ յոգնամեղ գրչի՝ Յովնանէս արեղի Սուրբ-Թորոսեցոյ, ի գուռն և ի գերեզմանս սուրբ

Հոռւօճորչի, և սուրբ Փրկչիս հովանեաւ, և ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Կարապետին: Ի հայրապետութեան Մկրտիչ տրեզի Սէրոբեցոյ, ի վայելումն Մարտիրոս վարդապետի, և յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց: Գրեցաւ ի թվականիս ՊՀԳ. (1424), ի յօգոստոս Ը. (8),*

341

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՅԻՈՅ

Երևան 2167

Գրիչ՝ Մկրտիչ Արիմեցի
վայր՝ Երուսաղէմ

320 ւ

... Արդ, գրեցաւ Քարոզչիւրքս հաւտքեալ, զոր արարեալ է սուրբ և տիեզերալոյս վարդապետին Գրիգորի, որ և եղէ ես անպիտան և անիմաստ, մեղօք լցեալ Մկրտիչ սուտանուն արեղայս Արիմեցի ի Երուսաղէմ՝ Փրկչի վանացս փակակալ, և զհարազատ եղբայրն իմ հեղահոգի՝ զՏրատուր արեղան, և զՄարուգէ փլիխսփայն, և զԳրիգոր միայնակեցն, և զայլ ամենայն միաբանքս Փրկչիս: Զի փափաքմամբ սիրով սկսայ և խիստ շտապով գրեցի, զի օրինակն չին ի տալ,** և ձմեռն էր, թուխթն քամ և թանաքն աւեր, և յաւժարութիւնս սրտիս մոռանալ ետ զպակասութիւնն: Արդ, աղաչեմ, զի անմեղադիր լինիք տկարութեանս և թողութիւն մեղաց հայցեցէք որք կարդայք կամ օրինակէք: Արդ, գրեցաւ սա ի թվականիս Հայոց ՊՀԳ. (1424), և [Ի] սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, և ի Փրկչի վանքս:

Բ

Աղաչեմ զքեզ, վարդապետ, մի մոռանար զիս ի քո պատարագն, աստուծոյ սիրուն համար:***

342

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՍՅՎ 150 (1313), հա. Ա., էջ 645

Հետ. ստացող՝ Ղազարոս

216 Բ

Ես պրն. Ղազարոս՝ որդի Ամիր-Գրիգորի, որ առի սուրբ աւետարանքս յիմ հալալ արդեանցս, որ տվի յիր տէրն, յիշատակ ինձ և կենակցին իմոյ Անլի-Խաթունցի, և հարազատ որդոյ իմոյ պրն. Թորոսու, և Ամիր-Գրիգորի, և աստուածատուր զաւակին իմոյ, և մաւրն իմոյ Մարիանցի՝ առփոխեցեալն ի Քրիստոս, և հայրն իմ Ամիր-Գրիգորն՝ առփոխեալն ի Քրիստոս: Որք ընթեռնուք զսուրբ աւետարանս յիշեսցիք ի սուրբ

* Ձեռագրի 10 Բ, 35 Բ, 123 ւ, 157 Բ և 167 ւ էջերում պահպանվել են Յովաննէս գրչի կողմից գրված հիշատակագրություններ, որոնցում ես նա խնդրում է հիշել ձեռագրի ստացող Մկրտչին և իրեն:

** Իմա չլէին տալիս:

*** Գրված է 51 Բ—52 ւ էջերի ներքին լուսանցքում:

մաքրափայլ յաղաւթս ձեր և զծնաւդսն մեր, և դուք յիշեալ եղիցիք ի միոս անգամ զալլըստեանն, ամէն:

Թ.Յին. ՊՀԳ. (1424) . . .

343

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿԷԻՑ ԹՂԹՈՅ ՍԱՐԳՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

«Միաբանք և այցելութեան Երեսօրագրի», էջ 351—352

Գրիչ՝ Յովնաննէս
Վայր՝ Երուսաղէմ

... Արդ, գրեցաւ սուրբ տառս ի թվին Հայոց ՊՀԳ. (1424), ի հայրապետութեան տեսան տէր Պաւլոսի, զոր աջն անեղին և բազումն հաւաքին անսասանելի և անդրդուելի պահեսցէ զաթոռ հայրապետական, և յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Երուսաղէմայ տէր Եսայիա և տէր Մարտիրոսի, և փակակալի՝ Գրիգորիս փիլիսոփայի: Այլ և աղաչեմ չլինել մեղադիր խոշորութեան և սխալանաց և անարհեստութեան սորա, զի ըստ կարի իմոյ յոյժ աշխատեցայ ի սմա և գրեցի ի ստոյգ և յընտիր աւրինակէ, զի որ օգտիք ի սմանէ կամ կարգայք կամ աւրինակէք, յիշեցիք... զփծուն գրիչս զՅովնաննէս լոկ անուն արեղա, և զծնողս իմ, և զամենայն արեան մերձաւորն իմ զհանգուցեալ. ընդ նմին՝ զրաբունի վարդապետքս մեր՝ զհեղահոգի Արիստակէս, և զՄելքիսէթ, և զՅովնոյ ճգնաւոր արեղայ, և զՅովնաննէս վարդապետ արեղայ, որ ի յորդորելն աւգնական եղէն և ի խաղելն, և զկուսակրաւն արեղայ զՍիմէոն Մելիքի, որ ծաղկեաց, և զթղթի կոկողսն, և զպատուելի եղբայրս մեր զԵմովք քահանայ, զսիրելի ըստ հոգւոյ եղբայրս մեր զԱմինայիմն և զծնողս իւր, և ըստ հոգւոյ մայրերս մեր, որ սպասաւորին մեզ ըստ պիտոյից մարմնոյ...:

Եւ արդ, ես՝ Յովնաննէս արեղայս եղի զգիրք յիշատակ ի սուրբ Փրկիչս, յիշատակ ինձ և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց: Եւ զդէմս իմ յերկիր եգեալ պաղատիմ սպասաւորաց սուրբ Փրկչի լուսազարդ տաճարիս, և սուրբ կափարիչ վիմիս, և սուրբ բանտիս, որ զգիրքս լաւ պահէք և խնամով պահէք և դուք այլ արժանաւորիք մասին ժողովութեան սրբոցն ի լոյս...:

344

ՔԱՐՈՉԳԻՐԻՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 2077

Գրիչ՝ Յովնաննէս

313 « Եւ ի ներգեւեալ և ի չանարգի (*) անձնէ իմէ՝ Յովնաննէս խնդրողէ բանի, որ ետ կարողութիւն հասանել գործաւորութեամբ ի յաւարտ սորին: Արդ, յիշման արժանի արարէք զանպիտանս, աղաչեմ, նաև զծնողսն մեր հոգեւոր և մարմնաւոր: Գրեցաւ ի թուականիս ՊՀԳ. (1424):

Դրիչ՝ Թումայ Մինասեց
վայր՝ Աղբումար

ա

238 ր . . . Եւ արդ, ես ունայնս և թափուրս յամենայն ըարեաց, մե-
ղաւոր ե անարժան ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ՝ սոսկանուն արեղա
Թումայ . . . կատարեցի զսա յաստուածախնամ կղզիս Աղբումար, ընդ
հովանեաւ գերահոչակ սուրբ Խաչի, ե սուրբ Աստուածածնի, և այլ
բազմահաւաք սրբոցս, որ աստ կան բաղմեալ, ի հայրապետութեան
տեառն Դաւթի, և ի թվականութեան հայկազեանս տումարի յԳՀԴ.
(1425), ի յամենեւին չար և ի դառն և ի նեղութեան ժամանակի,
յորում ամի բոլոր աշխարհս Հայոց ի յառ և ի յաւարի, ի սուր ե ի
գերութիւն մատնեցաւ վասն ծովացեալ մեղաց իմոց, ի ձեռս անաւ-
րէն ե անիծեալ ազգին նետողաց, վասն զի այս բոլոր տարի մ'է, որ
239 ւ չար բռնաւորն ամիրզա Սքանդարն՝ տէրն Թավրիզոյ՝ և ազգաւ թուրք,
զամիրապետն Ոստան քաղաքի՝ զսուլտան Ահմադն ըմբռնեալ է ե
երկաթի կապանաւք ի յԱլընջոյ բերթն ի բանտի է եղեալ, խրնդ-
րելով ի նմանէ զանառիկ ամրոցս նորա. և զերկիրս Հայոց՝ զԱղբալի,
և զՓարպաւն, և զՈստանայ երկիրս, մինչ ի Բաղէշ անմարդաբնակ արա-
րեալ: Եւ բնակիչք աշխարհիս մերկ և բոկ և սովալըլուկ տարաշ-
խարհիկ եղեալ, և ոմանք յաստուածախնամ կղզիս անկեալ ա[պաւին]ե-
լով յաստուած և յամենայաղթ զաւրութիւն սուրբ Խաչիս ազատե-
ցան ի գերութենէ չար բռնաւորին:

Դարձեալ պատմեցից ե այլ ևս աղէտ և կըսկիծ արժանի արտա-
սուաց, որ եկն եհաս ազգիս քրիստոնէից: Վասն զի Աւթման-բէկն՝
տէրն Ամթայ, ջատագով եղեալ մերոյ իշխանացս, և եկեալ բազում
զաւրաւք, և զերկիրն Արմիշոյ և զԱրծկոյ բնաջինջ գերի վարեալ և
239 ր սրոյ ճարակ արարեալ, ի տաւնի գա և լրստեան | | | աստուծոյ,
Աւաղ . . . գառնութեան ժամանակիս, որ մեք պատահեցաք, վասն զի
աշխարհս մեր աւերակ, և սեղանք և դրունք եկեղեցեաց մերոց աա-
պաւեալ, և սպասք սրբութեանցն գերի վարեալ, և աւրհներգութիւնքն
աստուծոյ լռեալ ի բոլոր երկիրս մեր, միայն խոյակապ սուրբ Խաչս
է փառեալ իբր զհաւր թագաւոր՝ անսասան և անպարտելի, որ և աջ

անեղին աստուծոյ հրեղէն պարիսպ եղիցի սմա՝ պահելով առանց փորձանաց ի պարծանս ամենայն քրիստոնէից:

Արդ, ի յայսմ դառնութեան ժամանակի գծագրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ անարհեստ գրչի Թումայի, վասն որոյ աղաչեմ զհանդիպողսդ ուղիղ մտաւք աստուած-ողորմի ասացէք ինձ՝ մեղուցելոյս Թումայի, և ծնաւդացն իմոց՝ Սիմէոնի և Արղունի, և հաւրեղբարորդ-
 240 ւոյն իմոյ Մկրտիչ կրտսնաւորի՝ ծաղկողի սորին, և ծնաւդաց նորին, եւ քրւերցն իմոց, և ազգայնոցն ամենայնի: Այլ և այնո թիկ, որ ձե-
 նեցին զինքեանս ի մեզ յիշատակել յաղաւթս՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն: Որոց տէր աստուած՝ տուողն բարեաց ամենեցուն, առհասարակ, պարգևեացէ զանսպառ ողորմութիւնն իւր և զերկնից արքայութիւնն՝ ստացողի սորին Հաթունի՞ն*, և ծնաւդաց նորին՝ Յակոբի և Գուլ-Մէլէքի, և մեղաւոր Թումա գրչիս, և ծնաւդացն իմոց՝ ազգայնաւքն [հանդերձ]: Եւ որ յիշէ զմեզ սրտի մտաւք և աստուած-ողորմի ասացէ մեզ, և ինքն արժանասցի ողորմութեանն աստուծոյ յաւրհնութեանն պահու, ամէն, ամէն:

Այլ և զնորարողըջ տղայն զՀէրապեա սարկաւագն՝ զքրւերորդին իմ պահեսցէ Դրիստոս աստուած յամենայն արկածից չարին և ողորմեցի սմին, ամէն:

Ապա վայ ամենայն տշխարհովս ի դառնութեան ժամանակիս, զի հէրու զմահն ու կըսկիծն տեսաք եւ այս տարի զգերեացն...

Բ

Աւանդ, աւանդ և հազար աւանդ դառնութեանս, որ ի յայսմ աւուր աշխարհս մեր ի յաւար եւ ի գերութիւն մատնեցաւ զաւրացն թուրքաց, ի յամսեանն տրէ ի Ի. (20), ի տաւնի սուրբ Լուսաւորչի: Ով պատահէ գրոյս մեզ աստուած ողորմի ասէ: **

346

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Ն. Զուգա 429. Մ. Տ. Մ.

Վայր՝ Սիսգայոյ վանք, մերձ ի Վան

Դրիստոս աստուած... ողորմեա բարեպաշտ տանուտրոջն Յովսեփէն և ծնողաց նորին՝ Որդորուն և Յաւմար-Մէլիքի, և որոյն Առումուն,

* 240 բ—241 ա էջերում Հաթունի և նրա մերձավորների մասին կան սակավարժեք մանրամասնություններ. հայտնվում է, որ նա յայտ մահուան առն իւրոյ Առաքելից ստացաւ զսուրբ աւետարանս: Ձեռագրում կան նաև գրչի և հետագա ստացողների այլ յիշատակագրություններ, որոնցից որոշ հետաքրքրություն է ներկայացնում հետագա ստացող Կարապետի յիշատակագրության ստորև բերվող հատվածը. «Ես՝ Կառապետս զնեցի զաւետարանս և տուի Կիրակոս աբեղայի, յիշատակ մեզ և մեր ծնողացն...»: Աստուած ողորմի Մկրտչի, Գաւրիէն, որ երեք թանկա երես, որ կոստաներն զուգեցին...»: (էջ 181 ա):

** Գրված է 236 ա—237 ա էջերի ներքին լուսանցքներում, մանր տառերով:

որ զսուրբ գիրքս թափեաց ի յանօրինաց, յորժամ էառ Իսկանդար ամիր-
զայն զՎան, և դարձոյց ի դուռն Սխգայոյ վանաց սուրբ Աստու-
ծածնին, եւ դուք՝ միաբանք սուրբ ուխտին, յամէն տարի երկու ժամ
առնէք անխափան. ի թվ. ՊՀԴ. (1425),

347

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԴՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՑԻՈՑ

ԵՐԷՆ 4041

Գերութիւնից ազատող՝ Խոջայ Աստուածատուր

353

Ես խօջայ Աստուածատուրս՝ որդի խօջայ Ամիրմուլք մահապառն
գնեցի զնարեկացիս ի գերութենէ թուրքմանին, յայն տարին որ զՎա-
նայ բերդն առին ի քրդուն Սքանդար ամիրզէն, ի ՊՀԴ. (1425)
ամին, եւ շատ աւերութիւն արարին, և զսրբութիւնսն զամէն գերի
առին, և հանդիպեցաւ այս նարեկացիս, որ ի Վերի Վարազայ բերին,
և գնեցի զսա ի հալալ արդեանց իմոց և հառ ի սուրբ ուխտն Վերի
Վարազ, ուր եղեալն էր, ի յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց՝ մահապառն
Ամիրմուլքին և Մար-Մէլեքին, և կենակցին իմոյ Խաթուն-Մէլեքին, և
ծաղկեալ զաւակացն իմոց Միրաքին, Կարապետին և Յովանիսին, և
ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց, ամէն, եղիցի. և զեղբայրն իմ
զԱմիրմուլքս, և զփեսայն իմ զԵւաղայն յիշեցէք ի Դրիստոս, և աստ-
ուած զձեզ յիշէ յերկնային արքայութիւնն, ամէն, եղիցի:

348

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիրդ. Նօս. 77—78 և Նշխարք (ՄՁ 4515), էջ 128, Բաղէշ

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Հիզան

...Այլ և գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ անիմաստ գրչի
Կարապետի, ի գառն և ի վշտացեալ ժամանակիս, որ վասն ծովա-
ցեալ մեղաց մերոց անօրէն Իսքանդարն ըմբոսեաց զամիրայն մեր
զսուրբան Անմատն, և եկեալ բազում զօրօք ի վերայ մեր, և յիսուն
օր խսարեաց զանառիկ դղեակս Վան, և ոչ կարաց առնուլ զսա. և սուտ
երդմամբ գնացեալ ի Դարէժ, և ի գարնանային աւուրսն առաքեաց
զզօրս և գերեաց և աւերեաց զերկիրն Ընշաունեաց: Եւ մեր փախստա-
կան եղեալ՝ եկաք ի Հիզան, և եղև կատարումն սորա աստ, ընդ հո-
վանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և սրբոյն Ստրգսի զօրավարին, և
Դէորդայ քաջ նահատակի, ի թուականիս Հայոց ՊՀԴ. (1425). Յիշես-
ջիք...ստացող սուրբ աւետարանիս զՍարգիս, որ գնեաց զսուրբ աւե-
տարանս և ետ...ի դուռն Ալանայ սուրբ նշանին, ձեռամբ Թադէոս
կրօնաւորին,

349

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիլոս. Նոտ. 78—79, Վան, Հոգոց վանք

Հետ. ստացող՝ Կարապետ

Վայր՝ Արգելան վանք

Ձվերջին ստացող սուրբ աւետարանիս զԿարապետ կրօնաւորն, նաև զՄկրտիչ քահանայն, որ խնամ տարաւ սուրբ աւետարանիս՝ ի Վանայ բերդն ի Սքանտարի հասարն [յիշեցէք]...

Գրեցաւ ի թվ. ՊՀԳ. (1425), ի վանս Արգելան: Ձմեղաւոր վարդապետս Մկրտիչ յիշել աղաչեմ:

350

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 1876

Գրիչ՝ Յակոբ*

Վայր՝ Խառաքատի վանք

519 Բ Եւ ի յամի թրւականիս Հայոց ՊՀԳ. (1425): Եւ եկ[ի]ն ի վերա երկրին արիւնակեր գազանքն՝ զօրքն Օթմանին և հեծեալքն Ընօշկանին, և առ և գերի արարին զերկիրս՝ զորս և կարացին, և շատոց արիւն հեղին: Ընդ որս և զմեծ բարունապետն մեր և զլուսաւորիչն հոգոց և մարմնոց մերոց նահատակեցին ի վանքն Յիպնա, յաւուր պենդէկոստէի կիրակէին, և անբուժելի կսկիծ հասուցին ամենայն երկրի, ևս առաւել մեղուցեալ անձին գծողի և խաւարնալ աչաց Յակոբի:

Որ էր ինձ հայր գովելի**

Եւ պարծանաց բարունի՝

Արեանառու մեր ազգի,

Եւ հօրեղբայր գծողի:

Լալով գոչեմ ողբալի

Կոծ և եղուկ իմ սրտի,

Ձի ջահն մեծ պանծալի

Այսօր շիջաւ ի յերկրի:

Եղուկ անձինս եղկելի,

Վայ իմ աչացս, որ տեսի

Ձմեծ վարդապետն իմ բարի

Ներկեալ արեամբ ի յերկրի:***

* Ձեռագիրն ընդօրինակված է 1477 թվականին Յովնէֆ և Գրիգոր գրիչներէ կողմից: Յակոբ գրչի այս հիշատակարանը, հավանաբար, գրիչներն ընդօրինակել են գաղափար օրինակէն:

** Խոսքը Գրիգոր Խլաթեցու մասին է:

*** Շարունակութեամբ գրիչ Յակոբը, որն եղել է Առաքել Բաղիշեցու նոտարը (տես չ. Աճառյան, «Հայոց անձնանունների բառարան», հա. Գ, էջ 503—504), մեջ է բերում

Գորովադուր ձայն կականի
Աղաղակեմ արտասուալի,
Շարժեմ ի կոծ զազգս Արամի,
ԶԱսքանադեան Հայկայ տոհմի:

Բարունք համայն, որ յաշխարհի,
Լուցէք զՀայոցս եկեղեցի,
Որ մերկացաւ յանկարծակի
Զլոյսն պայծառ յաշտանակի:

Ինձ վայ'ւ եղուկ՝ ախմար գրչի,
Յալոք անուն՝ գծող բանի,
Հոգոյ ծնունդ հօրն մեծի՝
Քաջ բարունոյն իմ Գրիգորի:

Գանձ մերկացայ ես՝ եղկելի,
Որ արտասուաց եմ արժանի,
Զբարունապետն իմ բաղձալի,
Որ և Գրիգոր անուն կոչի:

Ոչ հանդուրժեմ այսմ աղետի,
Այլ յօրինեմ կոծ սխրալի,
Քանդի տեսի զհայրն բարի
Ներկեալ արեամբ այսօր յերկրի:

Բապադ ոգիս մեղօք ի լի,
Զունիմ իմաստ բանականի,
Զինչ ասիցեմ ես արժանի
Մեծ բարունոյն իմ Գրիգորի:

Վարդապետաց էր ցանկալի
Խրատիչ քանոն ամենայնի,
Վարդ անթառամ յեկեղեցի
Հոտով լրցեալ զտունըս Արամի:

Արթուն անունն այն ըզձալի
Գրիգորիոսն երանելի,
Արեգական նման յերկրի
Լուսաւորէր զեկեղեցի:

Բամից Հայոց, որ յաշխարհի,
Լուսաւորիչ էր նա յայտնի,
Մեղուցելոց մարդկան ազգի՝
Մաքրիչ մեղաց ամենայնի:

Բաղիշեցու հորինած ոգը Գրիգոր Խլաթեցու նահատակութեան առթիւ: Վերջինս ծնունդն առնուած հրատարակչները, սխալմամբ, նույնացրել են այս Յակոբին նշանավոր տոմարագետ Յակոբ Ղրիմեցու հետ (տես Վերջինս ծնունդն առնուած հրատարակչները, զիտական հրատարակութեան, 1903, էջ 274):

Դրախտ բազմազան պտղով ի լի,
Անուշահամ անծախելի,
Սուրբ վարդապետն հոգելի
Գրիգորինու, որդին Մերի:

Անձամբ առնէր զգործս բարի,
Նման փրկչին տեառն Յիսուսի,
Եւ քարոզէր ամենայնի,
Խափանեցաւ այսօր յերկրի:

Պատւէր զվկայսն Բրիստոսի,
Եւ յօրինէր ճառ ցանկալի,
Վկայասէրն բաղձալի,
Անւանակից նախնոյն մեծի:

Եհան անանցն պսակի,
Որում ցանկայր տենչմամբ սրտի,
Բարունապետըն հրաշալի՝
Սպանեալ ձեռամբ անօրինի:

Տանըս Հայոց՝ գերեալ ազգի,
Էած կրսկիծ անբերելի
Ամենագով հայրն բարի
Գրիգորինուն Բզնունի:

Ի նեղութեան ժամանակի
Էր օգնական ամենայնի,
Միշտ կերակրող էր աղքատի,
Զգեցուցանող մարմնոյ մերկի:

Նման նախնոյն այն ներսէսի՝
Եղբօր մեծին տէր Գրիգորի,
Նոր զարգարեաց զեկեզեցի
Դանձ և տաղիւ բազմաղունի:

Յոյժ քաղցրրախօս էր աղքատի,
Հեզ և խոնարհ յամենայնի,
Ոչ էր սիրող նա արծաթի,
Ունէր զպատւէրն Բրիստոսի:

Արթուն հրսկօղ անձանձրալի,
Պատւող տօնիցն տէրունի;
Հանգոյն Մաշտոցին Մեսրոպի
Եւ Գրիգորին Լուսաւորչի:

Ռետին բաշխէր մարդկան ազգի,
Զբանս գրոց պատւիրանի,
Մատամբ իւրով անխոնջելի
Դպիր վերին տեառն արքայի:

Այսօր եթող զմեզ ուր յերկրի
 Ամենագութ հայրն բարի,
 Հաւասարեալ երկնից գնդի,
 Ժառանգ անանցն պսակի:

520 Բ Դուրձ ըզ զեցիր եկեղեցի,
 Այրի եղեր յանկարծակի,
 Փեսայն բարձաւ քո ի միջի,
 Յառագաստէ քում խորանի:

Եկեալ հասին վաղվաղակի
 Ազգքն մարաց, որ քուրթ կոչի,
 Սպանին զհայրն ցանկալի
 Ի Յիպնավանքն երեւելի:

Լուսոյ ծնունդք աւազանի
 Դտոն ողբացէք զյանցս աղետի,
 Խաւարեցաւ լոյսն տրիենի,
 Ջահն շիջաւ նոր Սիոնի:

Էհաս ինձ սուգ անբուժելի,
 Լալով գոչեմ անլրոելի
 Ջի խրատատուն իմ ըղձալի
 Այսօր թողեալ զիս ամայի:

Նոր ձայն երգեմ ի յատենի,
 Ներբողական ի չափ տաղի,
 Առ քեզ խօսիմ հայր բարունի,
 Միթէ հոգիս մխիթարի:

Ո՛վ ցանկալիդ ամենայնի,
 Բարունապեա Հայոց ազգի,
 Մտօք մաքուր, պայծառ հոգի,
 Մարմնովդ կոյս 'ւ առաքինի:

Բոտեալ սիրոյն Գրիստոսի,
 Հովիւրդ քաջ նորին հօտի,
 Վանիչ գայլոյն իմանալի
 Եւ արածող ի գալարի:

Իմաստութիւնն հօր յերկրի
 Ջքեզ զարդարեաց իւրքն տեղի՝
 Յոբս և հոգով հայրն հանգչի,
 Երրորդութիւնն անտրոհելի:

Նաւ ի ծովու ալմ աշխարհի
 Ուռկան մեծին այն, որ | | ի,
 Որ որսացէր զծնունդս ախտի
 Հանէր ի կեանս, որ մահ չունի:

Աղբիւր ջրոյն այն կենդանի
Բրխեալ հոգոյն Գրիստոսի,
Որ ծարաւեալ մարդկան աղգի
Միշտ արբուցէր անսպառելի:

Շնորհազարդ տանն Յիսուսի
Դու գանձապետ իմաստիւք լի,
Միշտ բաշխէիր, յեկեղեցի
Զգանձ հին և նոր կտակարանի:

Ամենիմաստ գլուխ բարի,
Խոնարհեցար ի տապանի,
Ակն պայծառ առատալի
Ծածկեալ հոգով այսօր յերկրի:

Կարօտելոցն աղաղակի
Ունկդ՝ որ լրսօղ էր ամենի,
Խափանեցար յանկարծակի,
Թողեր մեզ սուգ անբուժելի:

Եւ երգարանդ հոգոյն մեծի,
Որ միշտ հրնչէր յեկեղեցի,
Խրցեալ սրբով անօրինի,
Որ խօսակից էր աղքատի:

Րամից որբոց և տնանկի
Աջդ, որ շնորհէր տուրս ամէնի՝
Կապեալ եգաւ իսկ ի շիրմի,
Որ միշտ գրէր զբանս տէրունի:

Տարակուսիմ յամենայնի,
Քանզի չունիմ իմաստ բանի
Զքեզ ներրողել ըստ արժանի,
Երախտաւոր հայր հոգելի:

Էին տացուք փառք ի յերկրի
Հօր և հոգւոյն ընդ միածնի
Որ դասակցեաց ճրարուն սեռի
Այսօր զքեզ տէր ըրարունի:*

Արդ, աղաչեմ զամենեսան, որք հանդիպիք այսմ տառի տեսու-
թեամբ կամ աւգտութեամբ իւրիք, զվերոյասացեալքս | | |

* Ոտանովոր ողբի քառյակներէ սկզբնատառերով հոգովում են՝ «Գրեգոր վարդապե-
տին յԱռաքել նորին աշակերտէ» բառերը:

351

ԳԱՆՁ ԹԷՈԳՈՐՈՍԻ ՎԿԱՅԻ

Երևան 8908

3 ա Գանձս գրեցաւ ըստ պատշաճին
 Թէոփորոս քաջ վկային.
 Երգեաց ըզսայ քաջ բարունին
 Տէր Առաքել Բաղիշեցի
 Վասն խնդրոյ իւր վարպետին՝
 Ծերենց Գրիգոր վարդապետին*
 Ասա թէ ձայն ունիս յոճին
 Հանց, որ ժողովքդ հաւանին.
 Եթէ հրմուտ չես դու սըմին՝
 Նա մի ձըգտիր յանհասելին,
 Որ չի լըսիս բանս գըժուարին,
 Հանց, որ գըժար գայ քո սըրտին:

352

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՏՈՒՄԱՐԻ ՅԱԿՈԲԱՅ ՂՐԻՄԵՑԻՈՑ
 ԵՒ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԱՅԼՈՑ ԳՐՈՑ

Երևան 1114

ա

Գրիչ՝ Սանփանոս
 վայր՝ Ջազավանք

102 բ Փառք... որ ետ հասանել ինձ՝ յախմար ե սխալագիր գրչիս
 Սանփանոս անուամբ և ձեռով միայն կրօնաւոր կոչեցելոյ յաւարտ
 տումարական մեկնութեանս, ի յուրախութիւն ուսումնասիրաց ան-
 ձանց և ի պահել անսխալ զլրումն տօնից տէրունականաց՝ զատիկն և
 զայլն:

Արդ, գրեցաւ սա յաստուածաբնակ սուրբ ուխտս, որ կոչի Ջազա-
 վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Գետարգելիս, և սուրբ Սարգսիս՝ Կու-
 րանց կոչեցեալ, և սուրբ աջոյս Գիրակոսի և այլ սրբոցս, որք կան
 հաւաքեալ. Գրեցաւ գիրքս ի թվականիս Հայոց ՊՀԳ. (1425), ի խընդ-
 րոյ հօր վանիցս Գաւթի և նորին աշակերտի Սարգիսի կրօնաւորի և
 փակակալի, որ ստացան զսայ յիշատակ իւրեանց և ծնօզաց իւրեանց,
 զի վասն բազում պատճառի ստանայ մարդ զգիրս և տայ գրել, զի մեք
 ապականացու և մահկանացու գոլով ոչ նոյնպէս կանք, մնամք, որ-

* Նախորդ հիշատակարանի տվյալով Գրիգոր Ծերենցը նահատակվել է 1425 թվա-
 չանի մայիսին, հետևաբար Թէոփորոս վկայի մասին իր գանձը Առաքել Բաղիշեցին գրած
 պետք է լինի մինչ այդ:

պէս ասէ մարգարէն՝ Պանդուխտ և անցաւ որ եմք, որպէս մանայն հարքն մեր, ստանամք զգիրքս, զի անապական կենացն արժանի լիցուք շնորհօքն Քրիստոսի, զի ասէ մարգարէն՝ Երանի, որ ունիցի զա-
103 աւակ ի Սիրոն և ընդան ՝ եակ իցեն նորա յԵրուսաղէմ:

Արդ, գրեցաւ յառաջնորդութեան* ազգիս Հայոց տեառն Պաւլոսի, ե յարհիւսկոպոսութեան մեծ նահապետ Արարադեան տէր Յովնանի՝ նորընծայ ընդունակ նոր շնորհացն Քրիստոսի, զի է ընդունող գեր ի վերոյ տուողէն անընդմէջարար ե բաշխող կարօտելոց անձանց միջնորդութեամբ, զոր տէր աստուած պահեսցէ երկար ամօք յամենայն փորձութենէ՝ հարազատ եզբօրօքն իւրովք, ամէն: Եւ ի բունակալութեան Սքանդարի, որոյ Ուսուփին Թորգոմեան, երկրորդ Աշրափ ազգիս Հայոց և աւերող եկեղեցեաց, և ի պարոնութեան երկրիս Փիր-Ղաիպի և Աղուլի՝ թողանց Սահաթի: Արդ, աղաչեմ, որք հանդիպիք յայսմ տառիս ուսանելով, կամ ուսուցանելով, կամ ընդօրինակելով յիշեցէք զվերոյգրեալդ՝ զտէր Յովնան, և զԴաւիթ, զԱրարգիս փակակալ, ե զայլ մի[ա]րանք տեղոյս, զի բազում երախտաւորք են մեզ ի պէտս հոգևորի և մարմնաւորի, զոր ոչ կարեմ ընդ գրով արկանել զերախտիս սոցա: Ընդ նմին և զիս՝ զանարժանս, զհեղգս ի բարին և զ<զ>արիացեալս ի չարն՝ արժանի առնէք յիշելոյ միով աստուած-ողորմալիւ...:

Բ

Ստացող՝ Սարգիս

116 Բ Զստացաւ սուրբ գրոցս զՍարգիս մեռեալ ոգով աղաչեմ յիշել ի տէր հոգևոր և մարմնաւոր ծնողաւք մերովք: Այլ և զկապողք սորա զԹովմա և զնեքսէս յիշեցէք ի Քրիստոս:

Գ

Գրիչ՝ Մաթէոս**

Զմեղուցեալ գրիչ զՄաթէոս աղաչեմ յիշել ի տէր: Թվ. ԳԼԴ. (1429).***

* Բառի վերևում, նույն ձեռագրով, գրված է՝ «Ի հայրապետութեան», որ, անշուշտ, ավելի ճիշտ է:

** Մաթէոսը ձեռագրի մի փոքր մասի (էջ 111 ա—116 բ) գրիչն է:

*** Ձեռագրի կիսախորանները, լուսանցարգերը և զլեռնաբերը նկարված են գրութիւնից շատ հետո՝ 1877 թվականին, այդ առթիվ ծաղկողը 27 բ էջում թողել է համառոտ մի հիշատակագրութիւն: «Մաղկելոյ մամանակս թիւն Հայոց Ռ. ու ԻԶ. (1877) էր, ժամանակս ձմեռն էր, թողոյթիւն արեք, խիստ անբախտ ժամանակ էր»:

Ձեռագրի 11 ա էջում կա նաև անթվական մի հիշատակարան գրված հետագա ստացողներէց մեկի՝ Գրիգոր Բաղիշեցու կողմէց. «Արդ՝ ես մեզաւք լցեալ ի ծնունդս եկեղեցոյ պիտակ անուն Գրիգոր վարդապետ Բաղիշեցի, ըստացայ զգիրքս զայս յիշատակ ինձ, և ծնաւաց իմոց՝ Ամիրաղիւն [և] Հովսիփիմի, և եղբաւրն իմոյ Պաւսաստի, քւերն իմոյ Եփրատիմի, և մեծ պապուն իմոյ՝ Էդիլեայի: Արդ, որք հանդիպիք սմա տեսանելով յիշեցէք զիս՝ զԳրիգոր վարդապետս, և գուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ»:

Ըստ հնագրական տվյալների հիշատակարանը գրված պետք է լինի կամ ԺԶ. դարի վերջերին, և կամ էլ՝ ԺԶ. դարի ընթացքում:

ՔԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԱՌԳԻՐՔ

Երևան 530

Գրիչ՝ Ստեփաննոս Վարազեցի
վայր՝ Ձագավանք

- 116 Բ Փառք... որ ետ զաւրութիւն և կարողութիւն տկար և մեղապարտ և անարժան ծառայիս իւրոյ հասանել ի կատարութեան սակաւ և փոքր քաղաւածոյս գրոցն, որ կոչի Քերական:
- Արդ, գրեցաւ սայ ի սուրբ ուխտս, որ կոչի Ձագավանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս, որ կոչի Գետարգել, և սուրբ եկեղեցեացս, որ կոչի[ն] սուրբ Գէորգ և սուրբ Կարապետ, և սուրբ զաւրավարիս և մեծ վկայիս և նահատակ[ի]ս Քրիստոսի՝ սրբոյս Սարգսի և որդոյ նորա սուրբ Մարտիրոսի:
- Արդ, աղաչեմ զամենեան, որ հանդիպիք սմա կարդալով կամ աւրինակելով յիշեսցիք ի սուրբ և ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զերջանիկ ըստուանայեան զտէր Առաքել կոչեցեալ՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս, որ բազում աշխատութեամբ արար զքաղաւածոյս Քերականիս յիշատակ իւրն և ծնաւդաց իւրոց, որոյ յիշատակն աւրինութեամբ եղիցի: Այլ և յիշեսցիք ի սուրբ յաղաւթս ձեր զկենդանի նահատակն՝ զՍարգիս վարդապետն՝ զառաջնորդ սուրբ ուխտիս, զբազմերախտ հայրն մեր, որ յետ աստուծոյ նախախնամութեանն բազում կե || րպիւ նախախնամէ զմեզ հոգեւոր և մարմնաւոր բարութեամբ, այլ և զինչ աւրինակ և խնդրեմք՝ աննախանձաբար պարգեւէ մեզ, նոյնպէս և զայս աւրինակս շնորհեաց: Վասն որոյ խնդրեմք յաստուծոյ՝ յամենառատ պարգեւողէն, զի տացէ նմայ յիւր առատ պարգեւացն զհոգեւորն և զմարմնաւորն յայսմ աշխարհիս ընդ երկայն աւուրս, և յետ աստեացս զանճառական պարգեւն և զմնացական բարիքն պարգեւեցէ նմայ, և ծնաւդաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց, ամէն: Եւ յայսմ կենցաղութեան փրկեցէ զնայ յերեւելի և յաներևոյթ թշնամոյն, և ի հոգեւոր և ի մարմնաւոր որոգայթից զերժուցէ զնայ, և պահեցէ զնայ խաղաղական կենաւք պարագայց ամաւք, և յետ աստեացս ելանեոյ* զանսպառ բարիքն ժառանգել տայ նմայ:
- Այլ և յիշեսցիք ի սուրբ և ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զանարժան և զանպիտան ծառայս աստուծոյ զՍտեփաննոս Վարազեցիս** զգրոց աշակերտս, զմեղաւորս և զ[յ]անցաւորս ի յամենայնի՝ զստացող և զփցուն գրիչս... || և զծնաւդսն իմ, և զեղբարսն, և զամենայն արեան մերձաւորսն և զերախտաւորսն մեր՝ զհոգեւորս և զմարմնաւորս...:

* Բնագրում՝ «ելանեանելոյս»:

** Նախորդ հիշատակարանի գրիչն է, ըստ այդմ անթվական այս հիշատակարանը տեղագրում ենք նրան աւրինքեր:

354

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

«Միսական», էջ 326*

Գրիչ՝ Մատթէոս
վայր՝ Ագուլիս

[Գրեցաւ] յեպիսկոպոսութեան տեառն Տէրունականի, զոր գրիչն գովութեամբ կօչէ սուրբ և երանեալ, զի ի նեղ և յետին ժամանակիս առաջնորդ և լուսաւորիչ է եկեղեցւոյ, և քաղցելոց կերակրիչ, և աղքատաց մխիթարիչ, գերեաց ազատիչ և ամենեցուն սփոփիչ, իսկ վարդապետ տեղւոյն ըստ այնր վկայութեան էր քաջ և արդիւնական ըարուհապետ և հոգևոր հայր և վարժապետ Յակոբ, Յիշին և միաբանք Յակոբ աբեղայ, Բարսեղ շնորհալի գրագիր, Յոնաննէս եկեղեցպան, Ստեփանոս, հայր վանացն, յեղբայրական կարգէ՝ Սատոն և Մկրտիչ, որ զարդիւնքս հասարակաց կու ժողովէ յեշտեմարանս, և տնտեսս Ֆառուխ, որ կու սպասաւորէ միաբանիցս և այլն: Իսկ գրողն է Մատթէոս վարդապետ՝ եղբայր Խաչատրոյ քանանայի, որ և յիշէ զկարևոր քաղաքական անցս ինչ ժամանակին, զման [Գարա]-Նուսուֆ բռնաւորի, և զքաղաւորել որդւոյն նորին Սկանդարի. որ զի յոյժ ողորմած էր ազգիս Հայոց, եւս առաւել մեր գեղիս Ագուլեաց, իւր խաս արար, և մէկ տարի թարխան արար: Մանուցանէ ևս զի էին յայնմ ժամանակի առաջնորդք աստուածապահ գեղոյս աղա Գէորգ, ըռախ՝ Սանր-Բէկ, և տանուտէր էգիլշայ, որ բարեպաշտութեամբն իւրեանց տածող և խնամածու էին Ագուլեաց, և հայր որբոց և այրեաց: Պատմէ և արկած ինչ. Յայսմ ամի որ թիւն Հայոց ՊՀԴ. (1425) էր զմեր աշակերտի եղբայրըն գետ տարաւ և անյայտ արար, և անմխիթար սուգ եղև ծնողաց իւրոց և մեզ՝ յոյժ դառնութիւն, որ չէ եղել հայնց դառն կսկիծ՝ որ եղև յանկարծակի, որ տղային անունն Յետղմուրշայ էր, զոր տէր աստուած իւր տեսուն և երկնից արքայութեանն արժանի արասցէ, ամէն:

355

ՔԱՐՈՉԳԻՐԲ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Երևան 2144

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Տաթև

463 ր . . . Եւ արդ, գրեցաւ սայ ձեռամբ ախմար և փցուն գրչի Կարապետ բանի խնդրողի . . . ի թվականութեանս Հայոց ՊՀԴ. (1425), ի սուրբ

* Ղ. Ալիշանը վերապատմում է հիշատակարանի բովանդակութիւնը, երբեք բնագրից հարազատորեն մեջ բերելով որոշ արտահայտութիւններ ու նախադասութիւններ: Ալիշանի վերապատմած հատվածները տալիս ենք շեղադրով, իսկ հիշատակարանից անադարտորեն բերված հատվածները՝ սովորական գրով:

ուխտս Տաթևի, առ դրան սուրբ տաճարաց տիրամալը Աստուածածնի, և Ստաթէի սուրբ առաքելոյն, և սուրբ Գրիգորին, առ ոտս մեծ բարունտպետին Միսիթաբա: Արդ, որք հանդիպիք այսմ տառիս տեսանելով կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի մեղսաքաւիչ յաղաթս ձեր զսուտանուն քահանա զԿարապետ, և զհայրն իմ զՄկրտիչ քահանայն, և զմայրն իմ զՅղիսաբեթ՝ զփոխեցեալսն ի Քրիստոս, և զայլ ամենայն մերձաւորսն իմ՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս: Այլև զգորովագութ հոգեւոր հայրն իմ՝ զբարեբարն և զյոյժ երախտաւորն՝ զանյաղթ փիլիսոփայն և զխարանազգեաց ճգնաւորն զՅակոբ կուսակրաւն արեղայն, որ առաջնորդ եղև ինձ ի յամենայն բարիս ոչ միայն բանիւ, այլ և գործով, որոյ փոխարէնն ոչ է ի մէնջ և յայսմ աշխարհիս, այլ յաստուծոյ ի հանդերձեալն: Այլ և զհամշիրակ և զմիաշունչ զհայրն իմ հոգեւոր և զեղբայրն գթաւոր զԹովմա քահանայն՝ զաշակերտն և սիրողն բանին Յիսուսի, որ զաւրինակն շնորհեաց և զցանկ գրոցս և զամենայն երկաթագիր որ ի սմա՝ [մա]կագրեաց, և ինձ աւգնական եյորդորող եղև, հանապազ ակն ի վարձահատոյցն ունելով՝ ի Քրիստոս, 463 ր որ ասաց՝ Որում արարէք ի փոքրկանցս՝ ինձ արարէք: Այլև զգեոա || - բոյս կուսակրաւն քահանայն զԹորոս՝ զխաչաչարչար մշակն և զկենդանի նահատակն, որ յոյժ չարչարեցաւ և զթուխթն կոկեաց, որոյ յիշատակն աւրհնութեամբ եղիցի: Այլ և զաւագ սարգաւ[ագ]ունս՝ զերկոսին եղբարսն՝ զՅղիայն և զՍարգիսն, որ և նոքա յոյժ աշխատեցան ի սպաս առնելն, և ի ջուր բերելն, և ի ճրագ վառելն, զի վառեալ լապտերօք Քրիստոսի հանդիպեսցին: Այլ և զծերունի հայրն իմ զՍարգիս միայնակեցն, որ է պանգղտակից մեզ և սպասաւոր և բազում կերպիւ օգն[ակ]ան՝ ի բարի մտաց մի մոռանայք...: Դարձեալ, յերես անկեալ աղաչեմ զհեղութիւնդ ձեր անմեղագիր լինել սխալանաց և վատութեան գրիս, զի յոյժ կ[ար]օտութիւն ունէի սուրբ գրոցս, և բազում աշխատութեամբ այս չափ կարողացայ...:

356

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Տ. Գալեան, «Ձեռագիրք Կեսարիոյ վիճակին», № 4,
 «Լոյս» շաբաթաթերթ, 1905 թ., էջ 518—519

Դրիչ՝ Յակոբ
 Վայր՝ Բերկրի

Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար բնաւորութեան մերոյ հասանել ի վերջ սուրբ աւետարանիս... ի խնդրոյ աստուածապատիւ և քրիստոսափափաք սրբասէր արեղային Մարտիրոսին և հարազատ եղբաւրն նորին Միսիթաբին, որ յաւժար կամաւք ե առատ սրտիւ ստացան զսա ի հալալ արդեանց իւրեանց...:

Արդ, գրեցաւ սա ի լուսազարդ և գեղեցկայեզց աստուածընկալ և քրիստոսաբընակ անապատիս տէր Յուսկայ որդւոյ, ի գաւառիս

Քերկրոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ եկեղեցեացս՝ սուրբ մաւրս լուսոյ տիրամաւր Աստուածածնի կուսին, և սուրբ Կարապետին, և սուրբ Յարութեանս, և սուրբ Գերեզմանաց, և սուրբ տէր Յուսկան որդւոյ Ստեփաննոս վարդապետի: Ընդ որս ես՝ անպիտանս ի մանկանց եկեղեցւոյ սուտանուն կրանաւորս Յակոբ, անուամբ միայն և ոչ գործով գծող գրոյս, որ սակաւ ինչ տաժանամբ երկոց գրեցի ի դէմք քարտիսիս, պաղատանս ձեզ ընծայեմ յիշել ե զմեզ, և զհոգեոր ե զմարմնաւոր ծնաւդքն մեր, զերջանիկ և զերա[նա]շնորհ քարոզքն կենաց՝ զարժանիքն յիշման զերախտաւոր հարքն մեր զՄկրտիչ վարդապետ զառաջնորդ սուրբ ուխտիս և զՄելիքսեթ վարդապետն, որ բազում բարութեանց մեզ պատճառ եղեն. և զայլ ամենայն միաբանք սուրբ ուխտիս՝ վարդապետաւք և կրանաւորաւք, ընդ սարկուազունս և միայնակեցունք, և այլ գործաւորք, որք աշխատին առ հասարակ ի դուռն սուրբ եկեղեցւոյս, ընդ ԽԸ. (48) ոգի, որ ե պահեսցէ Քրիստոս աստուած անվորձ:

Գրեցաւ քարոզութիւն սուրբ աւետարանիս... ի թուականութեան ՊՀԳ. (1425), ե ընծայեցաք տիրամաւր Աստուածածնին ի վանս խառարատաւ, զոր տէր աստուած վայելել տացէ յամենայն ժամանակի ի դուռն սուրբ Աստուածածնին, ամէն:

357

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

Նրեան 1818

Վայր՝ Արծիկ, Առքնիկ գիւղ

...Արդ, կատարեցաւ հոգելից մատեանս ի թվականիս Հայոց ՊՀԳ. (1425), ի յընտիւր աւերինակէ, ի յերկիրս Արծիկու, ի գ[ե]աւղս Առքնիկու, ընդ հովանեաւ սուրբ Ամենափրկչիս և սուրբ Գէորգեայ զաւրավարիս:

358

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Նրեան 2523

Կազմող՝ Սարգիս
վայր՝ Հիզաւն

Ո՞վ լոյսերամիցդասք, որք հանդիպիք լուսափայլ մարգարտաշար ափիս ժողովեալ բազում անգին ակունք ուսումնասիրաց, թէ կարդալով, թէ աւերինակելով, թէ աւկ[տ]ելով, յիշման արժանի առնէք զՍարգիս քահանայ, և զծնաւղս իւր, ե զամենայն արեան մերձօրսն, և լի բերանով ասէք զտէր ողորմեայն, ե ինքն, որ առատն է ի տուրսն և զուարթ ի բաշխելն՝ տայ յամենունակ մառանէն յիշողացդ և յիշեցելոցս միահամուռ զիւր պարգեքն և զարքայութիւնն, ամէն:

Կազմեցաւ վերըստին գիրքս այս ի Հիզան քաղաք, ի թվական.
ՊՀԴ. (1425).*

359

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՆՄՈՍԱՑ

Փիրդ. Նոտ. 78, Տարօն, Առաքելոց վանք

Դրիչ՝ Թումաչ

Վայր՝ Բաքի-Ձորի վանք, (Հիզան)

Արդ, ես վերջինս խնդրող բանի,
Որ եմ տրուպ յամենայնի,
Փափագանօք զտառս գրեցի
Նեղ և անձուկ ժամանակի,
Հնդ հովանեաւ Աստուածածնի,
Որ Բաքի-Ձոր անուն կոչի,
Ի թուականիս ութհարիւրի
Ծօթանասուն և չորս ամի (1425)
Ձեռամբ... Թումայի:

360

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

Երևան 5955

Դրիչ՝ Վարդան.

Վայր՝ Մոկաց երկիր, Մպառ ուխտ.

ա

320 բ ... Աւարտեցաւ վարգափրթիթ անուշաձայն և երգարան սուրբ.
Շարակնոցս ձեռամբ յոգնամեղ եանարհեստ գրչի՝ Վարդան ունայն արե-
ղայի, ի խնդրոյ սրբասէր և ժրաջան Յոնանէս քահանայի, ի թւակա-
նութիւն Հայոց ՊՀԴ. ի հայկազեան սեռիս տուժարի (1425), ի դառն
և նեղ ժամանակիս, որ բազում մորմոք ե տրտմութիւն եկն ի վերայ.
մարդկաց, որք կոտորեցան անմեղ գառինք վասն ծովացեալ մեղաց
իմոց: Գրեցաւ երգարանող սուրբ Շարակնոցս ի յերկիրս Մոկաց, ի
սուրբ ուխտս որ կոչի Մպառ, ընդ հովանեաւ Ամենափրկչի, և սուրբ
Աստուածածնի, և սրբոյն Կարապետի, և յայլ միաբան եղբարց իմոց,
որ աստ կան բնակեալ և կան ի սպասու սուրբ ուխտիս, զոր ասցէ առ-
ջայ աստուած զիւր ողորմութիւնն, ամէն:

330 ա Արդ, ես՝ Յոնանէս քահանայս ցանկացայ աստուածային բուրառ-

* Ձեռագիրն ընդօրինակված է 1425 թվականից տասնամյակներ առաջ, հավանաբար.
ժ. Դ. դարի կեսերին: Գրչից պահպանվել է միայն մի փոքրիկ հիշատակագրութիւն, ուր
ասված է. «Ո՛վ հայր պատուական, սղալանաց բանից մի մեղադրել, զի շտապով գրեցաւ.
և յորժամ առցես զգիրս դայս ի սուրբ ձեռն ըն, թողութիւն մեղաց խնդրեալ ի Քրիս-
տոսէ սակաւ գծաւդիս՝ Գրիգորիսի մեղապարտի, և իմոց նընջեցելոցն» (էջ 222 ա):

տանիս փափագմամբ սրտիւ, հտու գրել զՇարականոցս յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց՝ հաւրն Թադէնս քահանայի և մօրն իմ Շուշանայ՝ և Կնոջն Մինայի, և զաւակացն Գորգիայ, և Շուշանա, և Արդունի, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց:

Արդ, որք հանգիսիք սմա ուսմամբ կամ օրինակելով՝ լի սրտիւ և ըլոր հաւատով աստուած-ողորմի ասացէք Թադէնս ըստէսէր քահանային, և որդւոյն իւր Յոնանէսի, և քւերցն նազխաթունի և Մինայի, և քւերորդոյն Սարգսի՝ քաղցր և անուշատիպ մանգան, որպէս զծաղիկ նոնենեաց հարեալ ի կարկտէ, և բազում տրտմութիւն և սուք երբ ի վերայ ծնողաց և սիրելեաց իւրոց, զոր տէր աստուած գասեսցէ զսոքա ընդ սուրբ քահանայիցն և սրբոց մարտիրոսացն, ամէն: Ի սոյն ժամու անպիտանս ի մանգանց եկեղեցոյ և բազմավէրս 330 Բ ի սուրբ կարգաւորաց՝ փոռն գրիչս Վարդան անուն, յերեսս ան լ գեալ աղաչեմք յով որք հանգիսիք սմա՝ անմեղադիր լերուք խոշորութեանց ե սղնալանաց սորա...:

Ծաղկող՝ Յոնանէս

Բ

330 Բ Հոգով վառեալ ի սէր նոցին
Եւ ետ ծաղկել զծաղիկ սորին,
Զոր ե պա[յ]ծառ յո[յ]ծ երեին,
Քան զայլ գրոցս, որ հռչակին:
Ի իւսեմ Յոնանէս քահանայի զտէր ողորմի,
Հանդերձ ծնողօք իւր և զարմի,
Եւս և որդոցն իւր գեղեցկի,
Որ իւր անուն Ստեփանոս կոչ[ի]
Հա[յ]ցել աւուրս* երկարելի:
Ո՛վ, վեհագոյն եղբարք բարի,
Մանկունք վերին նոր Սիոնի,

Յովանէս ծաղկող արեղայս, որ անու<ան>ամբ եմ արեղա և Գործօքս խաբիբա, Դ, ԴԶ, ԴԸ, զովանէս մականունն Լեւկանց,

Առ ոտս անգեալ արտասուելի,
Ջճեզ աղաչեմ յար ըզդճալի,
Յիշել բանիւ տէր ողորմի
Ջմեզ, մերայնովք հանդերձ ծնողի:
Լերուք և ինձ քաղցուք բարի,
Առնել յիշման զովանէս արժանի
Ի մեղսամակճրդս յոյժ եղկելի,
Վա[տ]թարս մեղաւք ի լի:

* Քահագրում՝ «ՅՈՒՐԱՆ»:

361

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

Երևան 4007

Դրիչ՝ Յոնաննէս
վայր՝ Խարնոց գիւղ

- 630 . . . Եւ արդ, ես՝ ունայնս ի բարեաց գործոց՝ սուտանուն գրչակս
Յոնաննէս . . . ըստ իմում տըկարութեանս գրեցի զսա՝ զսուրբ աւետա-
րանս, ի գեաւզս որ կոչի Խարնոց, ընդ հովանեաւ սուրբ Գրիստափո-
րի: Եւ արդ, յայսքան ե յայսպիսի բարեւայելուչ և մեծաշխատ սըբ-
631 րոցս գումար բարէխաւս աշխարհի և ապաւէն ապաստանի քաւու-
թիւն մեղուցելոց, զոր գիմեալ մեծաւ յուսով բարի արմատոյ շառա-
ւեղն՝ կատարեալն հաւատով և գործով բարեաց Սիմէովն կամեցաւ
սըտանալ զաստուածախաւս սուրբ աւետարանս և ետ ի դուռն սուրբ
Խաչիս, և թէ ոք ծախ առնէ՝ ի վերա բանն, զոր տէրն հրամայեաց
Յուդայի և Կաննի՝ հանգչի ի վերա նորա և այլն ամէն, ուր լալ աչա-
ցըն իցէ ե կրճել ատամանց . . .
- 632 . . . Եւ արդ, ես՝ Սիմէովն և Միքայ, ետու գրել զսուրբ աւետարանս
յիշատակ ծնաւդաց մերոց և ամենայն արեան մերձաւորացն, որ և
ինձ մասն ընդ նոսին լիցի, ամէն:

Ի ութ* հարիւր Հայոց թուին
'Ի եւթանասուն չորս** յաւելուածին (1425),
Դառն և ի նեղ ժամանակի,
Ի հայրապետութիւնն Հայոց տէր Դաւթի,
Ի զանութիւն Թաւրիզոյ՝ Ըսքանդարի,
Որ աւար էառ զաշխարհն Հեքարի:
Որ և կրկին զաղերսալին
Ձեզ առաջի արկեալ բանին,
Ձերեսս դնեմ ձեզ ի մոխրին,
Յիշել յաղաւթս՝ զվերայգրելին՝
ՁՅովաննէս ու զՇնոնոս,
033 Ձփոխեցեա և լքն յերկինս՝ զՍիմէովն
Ու զՄիքայ՝ զհոգով արին,
Ձթղթի կոկաւզն,** որ ի կարգին,
Ամէն արեան մերձաւորին...:
Եւ ծնաւդացն իմ ըստ մարմնի,
Որ Մարտիրոս: անուն կոչի,
Եւ հաւրեղբարն Յովաննի,

* Բնագրում՝ «Ը» (8):

** Բնագրում՝ «Չ» (74):

*** Նույն թղթի կոկոզի մասին 228 էջի հիշատակագրութեան մեջ ասված է՝ «Յիշեցէք
ի Բրիստոս զԱռաքել փոքր երէց, որ աշխատեցաւ ի կռիւլ թրիթիս և ի հոգս եկաց...»:

Որ փոխեցան նոքա ի բարի,
Կարճեալ աւուրք են և ոչ լի,
Մեզ սուգ առաւ անպաամելի
Եւ այլ բազում քրիստոնէի,
Զի ոչ գտայ նոցա նմանի,
Այլ ե բնաւ յո[յ]ժ եմ հեռի,
Վասն այսորիկ յամենայնի
Ոչ կայ հանգիստ մեզ յաշխարհ[ի],
Եւ զհաւրեղրայրն իմ զկալ ի մարմնի՝
Մկրտիչ կրաւնաւորի,
Որ քան զծնաւզ էր աւելի,
Շատ աշխատանք առ իս ունի,
Տէրն է վկայ ամենայնի,
Նոյնպէս և ձեզ այնպէս չափ[ի],
Որպէս ե դուք մեզ ամէնի։*

362

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Ծ Ա Շ Ո Ի Ն Ձ

Փէրզ. Նօտ. 70—80, Վան

Հետ. ստացող՝ Աւետիք
վայր՝ Դարանաղեաց գաւառ, Կապուսի վանք

...Տարտամա և տառապեալս ոգւով՝ Աւետիք աշակերտ բանի, ի
Դարանաղեաց գաւառէ, ի վաղուց հետէ փափազեալ ըղծայի այսմ վա-
յելուչ...աստուածաշունչ հին ե նոր կտակարանացս։ Իսկ ի վախճա-
նել հոգելից ե տիեզերահոչակ մեծ բարունապետին իմոյ և վարժա-
պետին (Գէորգեայ)՝ ժառանգեաց զսա եղբորորդի նորին Եղեկիէլ սար-
կաւազ, և կամեցեալ նորա վաճառել, որ ե ես անձեռնհաս էի ե ան-
արժան. կամակցութեամբ ե օժանդակութեամբ բազմերախտ հօրս իմոյ
հոգևորի տէր Սաքալ կորովամիտ բանասիրի և երաժշտապետի...
[որ] տեսեալ զտենչանս իմ առ այս անգին մարգարիտս՝ օգնական
եղեալ յորդորեաց զմեզ։ Որ և վաճառեալ զամենայն ինչս մեր, զոր
ունէաք ի նախնեաց և յազգականաց, և խնդութեամբ ստացաք զայս
լուսատու մարգարիտս ե զաստուածային գանձս։

* Համանման բովանդակութեամբ մի այլ ոտանավոր հիշատակարան էլ գրելը թո-
ւել է 200 էջի վրա։ Այնտեղ նա խնդրում է, հիշել նաեւ իր ամուսնուն։

«Եւ ամուսնին իմ՝ Նուսրաթի,
Որ փոխեցաւ ինքն ի բարի...»։

Հայտնում է նաեւ, որ իր հայրն ու հորեղբայրը մահացել են չորս տարի առաջ։

«Զորբորդն եմուս ի յայս ամի,
Որ փոխեցան իւրեանք ի բարի,
Սուգ մեզ թողին անանցելի...»։

Արդ, որք ժառանգէք զսա յետ մեր՝ ողորմելով մեղուցեալ ոգոցս, ողորմութիւն հայցեցէք ի Քրիստոսէ և յիշման արժանի արարէք ի բարին: Մանաւանդ զերջանիկ վարժապետն իմ զԳէորգ լուսաւոր հոգին, և զուսուցիչն իմ զտէր Սահաղ, և զարեւմր նահատակեալ հայրն իւր զՍեղրեսարոս քահանայն:

Եւ ստացաք զամենազով աստուածաշունչս ի թուականիս Հայոց ՊՀԴ. (1425), ի դառն և ի դժնեայ ժամանակիս, զի մեծ պատուհաս պատահեցաւ Եկեղեցաց դաւառիս, քանզի ի նոյն ամի յորում փոխեցաւ սո Քրիստոս հոչակելի բարունապետն մեր Գէորգ՝ եկն տէրն Ամբայ ի վերայ Եզնկիս, և . . . հրդեհեաց զգեղաւանսն առհասարակ և զվանօրայս, ընդ որ և հոչակելի մենաստանս մեր Կապուսու վանքս հրդեհեալ աւերեցաւ: Եւ երեք ամ ի խսար պահեաց զքաղաքն, և առեալ ապա խաղաղացոյց, և խնամօքն աստուծոյ սկիզբն եղև շինութեան գաւառիս: Որ և մեք, ողորմութեամբն աստուծոյ նորոգեցաք զսուրբ անապատս պայծառ շինութեով՝ առաւել քան զառաջինն, զժամատունն ըն, և զխցերն, և զտնտեստունն, և զայլ ամենայն շինութան, որ և խնամօք բարերարին աստուծոյ ֆնասցէ սա անխախտ ի վայելուքն սրբազան կրօնաւորաց և յիշատակ մեզ՝ անարժանիցս և ամենայն աշխատաւորաց ի սմա, ամէն:

363

Ճ Ա Շ Ո Յ

Վենետիկ 630, «Այրարատ», էջ 322, Ծ. Տ. Ծ.

Դրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Եզնկայ

Ես՝ Յովանէս երէց Սեւանցի գրեցի զսուրբ գիրքս և ծաղկեցի և կազմեցի վասն սուրբ կաթողիկէին, ի քաղաքս Եզնկայ:

Ստացող՝ Պանդաւելուն, և եղբայրն Ներսէս քահանայք, և [միւս] եղբայրն Յովհաննէս ոսկերիչ. ի ժամանակս Օթման պակին օգնակաւութեամբ Դէսմիւն-Խաթունի և Եաղուր աղային, որ եղբօր հօրն որդի պարոն Խոթիւլչի և պարոն Սուլէմանի:

Ի թվ. Հայոց ՊՀԴ. (1425),

364

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Երուսաղէմ 1617*

Վայր՝ Համշեն, Քոշանց վանք

[Ընդօրինակված է ՊՀԴ. (1425) թվին], ի խնդրոյ պարոնաց պարոն Դաւթի, ի դրան սուրբ Աստուածածնի, որ կոչի Քոշանց վանք,

* Ձեռագրի սկզբի մասը, ուր գտնվում են Գր. Տաթևացու քարոզները, ընդօրինակված է 1422 թվականին, չի խնդրոյ պարոնաց պարոն Առաքելին: Վերջին մասը առաջ պեղախառն մի պատմութիւն է Վասն Թագաւորելոյ Թէոդոսի խորագրով:

ի գաւառն Համշինու, ի հայրապետութեան տէր Պօղոսի և ի Թազա-
ւորութեան Սքանաթար պակին, ի պարոնութեան պարոն Դաւթին: *

365

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՍՅՎ 108 (1400), հա. Ա, էջ 485 - 486

ա

Հետ. ստացող՝ էվաչայ

290 ա . . . Սոյն կերպիւ և ձևով եղեալ շնորհնկալ ի հոգոյն այր աստուա-
ծայկոչ և արժանավոր՝ պարոն էվաչայ, որ գնեցի ես զայս սուրբ
ավետարանս իմ հալալ արդեանցս, որ այլոց իրք մ' աւգնութիւն չի
կայ, գնեցի սայ՝ յաւգնութիւն ինձ և իմ տան և տղայոց: Եւ ետու
զայս սուրբ ավետարանս ի վերի սուրբ Աստուածածին, ի տէր Վարդը-
նայ յեկեղեցին՝ զաւակ ի Սիոն և ընդանի յԵրուսաղէմ, յիշատակ ինձ
պր. Յեւաչիս, և իմ հաւրն Խաչերեսի, և իմ մաւրն Մելիքի, և իմ
մաւրն (**) Խէր-Խաթունի, և իմ կողակցին Շնոֆոր-Խաթունի, և իմ
նորայրոյ[րոջ] զաւակին Յովանէսի, և իմ քուրոչն Դիլշա-Խաթ-
ունի, և իմ փեսայ պր. Մուսեխի, և իւր գոտերն** Լալ-Խաթունի,
և Խոյանդի, և Գորքի՝ յաստուած փոխեցելոյն, և ի Գրիստոս աստ-
ած հանգուցեալն իմ եղբաւրն Խաթընի, և իմ որդոյն Խաթընի, և
Յովանէսի, և Դովլաթի, և զամենայն ազգատոհմի՝ իմ առհասարակ
ի Գրիստոս հանգ[ուց]եալ. և զԵտիլ-Մէլիքն և զԽարշայս յիշեցէք՝ իմ
հոգոյ որդի է...:

Ո՞վ եղբարք, ով ոք իշխանութիւն չունի, ազլսէ (**) իմ ազգէ,
կամ այլոց ազգէ, որ ասէ կամ իմն է, կամ տվէք, կամ ով ոք ծախէ
կամ գրավկանէ՝ չունի հրամանք ի Գրիստոսէ. զի իմ հալալ արդ-
[ե]անցս գնել եմ և տվել սուրբ Աստուածածինն ողբ,** իշխեցողն
սուրբ Աստուածածինն է. ով որ դաւի անաւղ լինենայ, նայ ունենայ
զանէծքն սուրբ աստուածածինն և զտիրասպան քահանայից, և զմասն
Յուդայի, և զանէծքն զհայենի, և ԿՃԺԸ (318) հայրապետացն առցէ,
կամ ջնջելով, կամ թուղթս կտրելով՝ անիծած կեն[այ] ի սուրբ աւե-

* Ձեռագրում այս նույն պարոն Դավթի անունով կա մի ուշագրավ գրութիւն, որ
բերում ենք ստորև.

Եթանուն աստուծոյ և սուրբ Նիկիտոսի՝ պարոն Դաւիթ, յառաջն գուն զայս ուխտէ
աստուծոյ, որ ճամփորթ համար լաւ լինաս ու զճամփորթի ապրանքն հանց պահես՝ որ-
պէս զաստուծոյ տված հոգիդ, ով որ լինա՝ թէ քրիստոնեա և թէ այլազն, առ քեզ ավանդ-
եւ զինչ քեզ ես Շամօադինս ավանդ գնեմ՝ զայն առնուս, այլ աւելի տամահութիւն չլինայ:
Վրայ այս բանիս գրէ մօտ ի Սպեռու տէրն, որ բեռն բեռ բռնէ, Թամպալիթ՝ Թամպալիթ,
իլոման՝ իլոմայ, խուրճին՝ խուրճի, պողչան՝ պողչայ. եւ բեռին տալիքն ընդ սազված ընդ
ամեն խորճ, մինչև Բաքնուս սինօռն՝ զան որ պիտ առնուն՝ զան յիստակ զբեն, որ [թա]-
մահ և ստութիւն չլինայ ի մէջն:

** Տպագրում շառաւրթ:

*** Իմա՝ «վակուֆ» — եկեղեցուն նվիրված անշարժ կալվածք, գույք:

տարանէս. կատարողքն աւրհնեալ լինին ի Գրիստոսէ աստուծոյ մե-
րոյ, ամէն:

Գրեցաւ թվին Հայոց ՊՀԳ. (1425), սեկտեմբրի Բ. (2):

Բ

191

Գրիստոս աստուած քո սուրբ չարչարանացա բարեխաւսու-
թեամբ ողորմեայ պր. Յեւաղիս, և իմ ծնողացն. ով զմեզ յիշէ՝ Գրիստոս
զինքն յիշէ յիւր արքայութիւն:

Եւ զիս յիշեայ, ով սուրբ ընթերցող, զանարժան գԱլէքսանդա
քահանայս և զՄկրտիչ քահանայս, որ մենք այլ[ւ] հանաքիպեցաք, որ
պր. էվաչան զաւետարանս գրեց...:

366

ՔԱՐՈՉԳԻՐԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 2003

Յիշատակարան վերջին ստացողիս

351 = Արդ, ես՝ վերջինս մեղօք լցեալ
Եւ ի բարեաց թափաւր մնացեալ
Ջձեզ աղաչեմ յերես անգեալ
Ջսուրբ քահանայդ, որ հանդիպեալ,
Ջեր սուրբ յաղօթագ ըզմեզ յիշեալ,
Արտի մտօք բարին խնդրեալ,
Ի յարարչէն, որ փոյթ ի տալ՝
Սանփանոսիս մեղօք լցեալ,
Ջի ես վաղուց ՚ի ցանկացեալ
Եւ սուրբ գրոց կարօտ մնացեալ,
Տէրն իմ Յիսուս յիս գթացեալ
Եւ զիմ փափաքս կատարեալ,
Տեսի սուրբ գիրքս զարգարեալ
Անգին ակամբ մարգարտաշար,
Աղութ, զմրուխտ ու ակն գօհար,
Հոյս համասփիւռ և կառավար,
Սա բուրաստան արփիափայլ,
Անմահական պտղօք լցեալ,
Ի սուրբ հոգւոյն շնորհիւ լցեալ՝
Անմահական հոտ մեզ բխրեալ,
Մարգարէիւքն է հաստատեալ
՚Խ առաքելօքն է ամրացեալ,
Հայրապետացն է ճոխաբառ
Եւ բարունեացն ջահ ի վառ:
Իմաստասէրքն են զարմացեալ,
Թէ անչափ շնորհ[ւ]քն, ոյր աստ հեղեալ,

Հերձուածողքն են կարկամեալ
Եւ բանսարկուն տարէկուեալ,
Արդ, ես մեղօքս յերես անկեալ
Ջձեզ աղաչեմ արտասուաբար
Հղբանասէրքըդ հաւասար,
Որք հանդիպիք աստ ի կարդալ,
Թէ ուսանելով, թէ աւրինակել՝
Ի սուրբ յաղօթս ըզմեզ յիշել,
Ի սուրբ սրտէ զտէրն աղաչել,
Ի փորձանաց զմեզ պահել:

Այլ և զծնողքն մեր զՀայրապետ քահանայ և զնազխաթուցն՝ փոխեցեալքն ի Գրիստոս, և զհայրազատ եղբայրն մեր զՍարգիս քահանայ, և զտիրասնունդ որդիքն իւր զՄարտիրոս, զՀայրապետ, զՅովանէս, զՄելքիսեդ սարկաւազ և զՇլուկն, նաև զդեռարոյս որդին մեր զԳրիգոր, և զՅովնանիսիկն, և զմայրիկն իւր՝ զփոխեցեալք ի Գրիստոս, զի արարիչն աստուած հանգչի ի հոգիս նոցա, և զամենայն արեան մերձաւորքն, նաև զամենայն քրիստոնեա, այլ և զքվերդուստրն մեր և զմայրն: Յիշեցէք ի Գրիստոս զխոճա Մաթէոսն, և զՈւնուսն, և զԱվրանքիկն, որ աւգնական եղեն գնոջն և զԵւայ-Խաթունն՝ զքվերդուստրն մեր, որ յօժար կամօք աւգնական եղև, նաև երախտաւորքն մեր, և ուսուցողքն մեր. հոգևոր և մարմնօր ծնողքն իմ յիշեցէք ի Գրիստոս և ի սրտիւ ասացէք զաստուած-ողորմին, և ինքն որ տէրն է տէրանց և աստուածն աստուածոց՝ Յիսուս Գրիստոս, յորժամ նստի [ի դատաստան], առհասարակ, ողորմեսցի յիշելոցդ և յիշելոցս, և ասէ՝ Եկայք օրհնեալք:

Թվ. ՊՀԴ. (1425) գնեցօ:

367

Ք Ա Ր Ո Ջ Գ Ի Ր Ք

ՀԱ, 1892, էջ 83, ձեմարան Արևելեան լեզուաց, 3, Cod. Arm. III. 5. 3.

Հետ. ստացող՝ Դանիէլ

Այլ և զվերջին ստացող սուրբ մատենիս զԴանիէլ պիտակ աշակերտ և զկուսակրան արեղայ, և զծնաւղսն իւր զհայրն իւր զՊլաուիս՝ զփոխեցեալն ի Գրիստոս, և զմայրն իւր Ջրմբախտ-Խաթունն և զեղբարսն իւր զՄարգարէ կուսակրան արեղա, և զԽաբրըշանն, և զԹոււմայն. այլ և ըստ հոգոյ զծնաւղսն իւր՝ զաէր Յովանէսն քաջիմաստ քահանա և զբազմեղբայր հայր իւր ըստ հոգոյ զԲարաքշայ, և զամուսինն իւր զԹամար-Խաթունն, և զայլ ամենայն երախտաւորսն իւր հոգևոր և մարմնաւոր՝ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր ով ոք [որ] տե[ս]անէք, կամ ընթեռնուք, կամ [ընդօր]ինակէք, զի խիստ փ[ափա]ք[ա]նաւք էա[ռ] զգիրքս [յ]ի[շա]ա[կ] իւրն և ծնաւղացն, և յամենայն

արեան մերձաւորաց. յիշեցէք յամենայն սրտի մտաւք, ե աստուած
զձեզ յիշէ, և սխալանաց ձերոց ներեցէ, և զՆկայքն ձեզ լսելի արասցէ:

Եւ զՇմաւոն յետնեալս յամենայնի,
Որ զյիշատակս գրեցի,
Դու զիս յիշեա միշտ ի բարի,
Ո՛վ ցանկալի եղբայր իմ նազելի,
Զի արգեալ ևս դու ամէն լեզուի,
Եւ ըարգտւտեալ ի հանդիսի՝
Սուրբ Դանիէլ, որ քո անունդ է մարգարի
Յիրաւաբարն Շուշանի,
Դու ընկալցիս պսակ անթառամելի
Եւ մասն մի մեզ անգանի,
Որպէս կնոջն այն ալլազգի,
Որ ի փշրանաց տեառն կերակրի:
Դնեցաւ գիրքս ի թվ. ՊՀԴ. (1425):

ՊՀԵ

1426

368

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

ՍՅՀ, հա. Ա. Թ, էջ 27

Գրիչ՝ Յակոբ
վայր՝ Հերմոնի վանք.

437 ... Կարաւզութեամբն աստուծոյ սկսայ և շնորհիւ նորին աւարտեցի տկար և ախմար մտաւք և անձամբ, ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, որ տիրեալ էր աշխարհիս Հայոց ազգն հագարու Թուրքման և զամենայն աշխարհս ի սուր, ի սով և ի գերութիւն մաշեաց, որ ոչ ուստէք ունէաք մխիթարութիւն, բայց միայն զԲրիստոս և զնոցին անսուտ խոստմունքն:

Արդ, գրեցաւ գիրքս ի գաւառիս Եղեգեաց, ի վանքս Հերմոնի, ընդ հովանեաւ սուրբ Լուսաւորչին և սուրբ Յակորայ՝ կենաց բարեխաւսին, ի լաւ և յընախաւարինակէ Խլիցի, ձեռամբ Յակոբ մեղսամակարդ անձին և սոսկ անուամբ քահանայի, յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, ի Թուականութեան հայկազեան տօմարի ՊՀԵ. (1426). ...

36

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5418

Գրիչ՝ Ստեփանոս:

291 Բ ... Եւ արդ, ես՝ անարժանս ի մանգունս եկեղեցոյ Ստեփանոս գրիչս ... ॥ Գրեցի զսուրբ աւետարանս ի յիշատակ եղբաւրն իմոյ Կարապետ քահանային, որ և ինձ մասն ընդ նմին լիցի, ե ծնողացն մերոց, և ամենայն արեան մերձաւորացն մերոց, այլ և զաշխարհական եղբայրս մեր զՅովանէս, որ և սա փափաքէր սուրբ աւետարանիս աւարտման, աղաչեմ յիշել զնայ, և զկողակիցն իւր զՍանդուխտ, և զդեռարոյս զաւակն իւրեանց զՄկրտիչ, զոր պահեսցէ Բրիստոս աստուած յերկար ամաւք և բազում ժամանակաւք, և զհանգուցեալքուրիկն իմ զԱնայ:

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի Թվականիս Հայոց ՊՀԵ. (1426):

Ի դառն ե ի նեղ ժամանակիս,
Ի զանութիւն Սքանդար Թաթարիս,
Որ աղաղակ մեր ե չարիս

Ասգարարեալ անաւրիւնիս,
 Ըստ նախագրեալ մարգարէիս,
 Ըզկծեցոյց զմեզ յաշխարհիս:
 Շատ թագաւորք ե խրոխտաւիս,
 Տէր քաղաքաց մեծագունից,
 Ջտունս Հայոց զերթ զանապատ արար, գերիս,
 Միայն չեմուտ ի յայս տեղիս,
 Բայց դողացոյց զամենեւին,
 Եւ ուր եհաս ոտքն չարին,
 Սրոյ ճարակ ետ զնոսին:
 Ոմանք սովով մեռանէին,
 Եւ այլք սրով կոտորէին:
 201 = Այլ ոչ գրով [ըմն]ս ճառի
 Եւ ոչ բանիւ լեզուաւ պատմի,
 Ի յայսմ ամի նեղ և դառին.
 Եղև գրումն այսմ տառին,
 Որ և կրկին զաղերսաւին,
 Ձեզ առաջի արկեալ բանին,
 Ջերեսս գնեմ ձեզ ի մոխրին,
 Յիշել յաղաւթս զվերագրելին՝
 Ջպարապետն՝ փոխեալ յերկին,
 Եւ զեղկելի եղբայրս նորին,
 Ջհայրն և զմայրն, որ ըստ մարմնին,
 Ամէն արեան մերձաւորին,
 Ընդ նոսին և իմս կցորդեսցին
 Սրտահառաչ ձայնիւ ուժգին,
 Ունկն դնելով խոնարհագին
 Ջձեզ աղաչեմ լսել և զիմն,
 Որպես և մեծ վարդապ[ետին]
 | | | *ցաւակից ևղև չարին,
 Այն կռամով թագաւորին,
 Որ առ նմայ ներողութիւն | | | **
 Եւ ծնաւդացն իմ | | |
 Եւ իմ եղբաւրն | | |
 Էր քահանայ | | |
 Անկեղծ ասեմ ըզ | | |,
 Որ փոխեցաւ նայ ի յ | | |
 Կարճեալ աւուրբք ի | | |

* 5—6 տառի չափ տեղ՝ պատուած:

** 201 էջի Բ. սյունակի վրա նորոգման ժամանակ, վերեւից մինչև միջին մասը, թուղթ են փակցրել: Առաջին 8 տողերից կարդացվում են միայն անորոշ բառեր (չբանք չենք բերում), իսկ այնուհետև, մինչև 18-րդ տողը, անընթեռնելի են մնում միայն որոշ բառեր, որ ցույց են տալիս երեք ուղղահայաց գծիկներով:

Մեղ սուգ տուաւ անպատ[մելի],
Այլ ե բազում քրիստոնէի,
Զի ոչ գտայ նորայ նմանի,
Այլ ե ընաւ յոյժ եմ հեռի,
Վասն այնորիկ յամենայնի
Ոչ կայ հանգիստ մեզ յաշխարհի:

Բ

1 ր Ես անարժանս յամենայնի
ՀՍտեփաննոս մեղօք ի լի
Ստացող սուրբ մարգարտի,
Որ է անգին և անթերի,
Մաքուր անձանց յոյժ պիտանի,
Ակն ունելով տեառն և փրկչի,
Տալ ինձ փոխան զանանց բարի.
Թէպէտ որ չեմ ես արժանի
Գրիլ ի սուրբ գիրս մա[տե]նի,
Եւ զեղբայրն իմ բստ մարմնի,
Որ [Հայր]ապետ անուն կոչի,
Որ փոխեցաւ նա ի բարի,
[Աղաչան]ս ձեզ ի հողի
Յիշման առնել մեզ արժանի*:

370

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 5588**

Գրիչ՝ Պետրոս

վայր՝ Բերկրոյ գաւառ, Յեղեվաճք

106 ր . . . Զի զորաւրինակ նաւ, որ ի բռնութենէ հողմոյ և ի սաստ-
կութենէ ալեաց ծովուն տրտմեալ տարակուսեալ լինի, և ի խնամոցն
աստուծոյ յանկարծակի հողմն շնչէ յաջողակի և զնաւն ի նաւահան-
գիստն հասուցանէ՝ յոյժ ուրախութիւն է: Նոյնպես և ինձ՝ տկարու-
թեանս՝

Հանդիպեալ վերջին գծիս
Ի յուրախութենէ սրտիս
Ջստեղծիչն աւրհնեմ զգոյիս,

* Գրված է Մատթէոս ավետարանիչի մանրանկարից ներքե՝ լուսանցքում: Նման
ոտանավոր հիշատակագրութիւններ Ստեփաննոս գրիչը թողել է նաեւ 81 ր, 138 ր և
228 ր էջերի վրա, Մարկոս, Ղուկաս և Յովհաննէս ավետարանիչների մանրանկարնե-
րին կից:

** Ողջ ձեռագիրը, բացի վերջին տետրից, կրկնագիր է: Շատ թերթերի վրա պարզ
կերպով նկատվում են ջնջված գրերի հետքերը: Ջնջված տեքստը, որ գրված է բոլորձե
երկաթագրով, հավանորեն Ժ. գարում, ըստ երևույթին, նույնպես եղել է Մաշտոց:

Ջգեղեցկութիւնս զճառիս,
 Ջանհասութիւն զբանիս,
 Ջարմանազան սքանչելիս,
 Որ կայ ծրեալ ի շարիս,
 Նիւթ և մեկան գղթորիս,
 Թուղին է արջասպն աւղթեցիս.
 Գոյն սպիաակ քարաղիս
 Թանգ գնեցի ես՝ գերիս,
 Վասն շտապոյն իմ սրտիս,
 Ջգիրքն կարգի զնիւսացիս,
 Գծուարալուր խոր բանիս.

Երեցաւ ի թիւն հայոց, ՊԶԵ, ի զաւատիս
 բերկրոյ ի յանապատիս յեղեվանք ընդհովան
 եաւ սքստեփաննոս նախապէկայիս և սքգրի
 գորլուսաւորչիս և սքնշխարացս վարդան
 անցն ի յատաշնորհութի սքուխտիս ստփննս.
 կրօնւն. շպղէնց կոչեցեալ բարի և հեղահոգի
 ի շանութի սքանդար ամիրզի. որհորդի ուս
 ու քի. զի այս է ուր ամէս ուր յամէն տարի զայ.
 և աւար և գէր ի արար զաշխարհն մեր. զվան և
 զոստան. և ապա առեալ զամուրն զվան. և մէք
 ի նախըստական եղաք ամէնէքեան առհասարակ
 հայրապետք և մէք կրօնւնք և քահնյէ տանու
 տեարք և տանտիկնայք. ի յաւտար և ի տարհշրջ

Նկ. 13. Մի հատված Պետրոս գրչի հիշատակարանից

Ո՛վ սուրբ ընթերցողք, յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած զգծողս
 զՊետրոս կրօնաւոր և զծնողսն մեր՝ զհայրն զՅովաննէս, և զմայրն Շամ-
 107 շայ՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս, և զեղբարքն իմ զԿարապետ, և զԱտուհ, ||
 և զկրսեր սարկաւազն զՄկրտիչն, և զկանայքն նոցա՝ զԹադևոս, և զԳե-
 ոաբոյս ծաղիկք՝ զՄարտիրոս պատանեակ, և զՄարթայ, զմիւս զՆըշ-
 խուն, և զաւակ նոցա՝ զՅովաննէս պատանեակ և զամենայն արեան
 մերձաւորսն մեր, և զուսուցիչքն մեր և զխրատիչքն և զերախտա-
 ւօրքն, և որ յիշէ զմեզ առ աստուած՝ յիշեալ լիցի և ինքն առ Քրիս-
 տոս աստուած:

Գրեցաւ ի թվական Հայոց ՊՀԵ. (1426), ի գաւառիս Բերկրոյ, ի յանապատիս Յեղեվանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Ծտեփաննոս նախա-
վկայիս, և սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչիս, և սուրբ Նշխարացս Վարդա-
նանցն: Ի յառաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս Ստեփաննոս կրօնաւորս
Դպրեցեց կոչեցեալ՝ ըստի և հեզահոգի, ի դանութեան Սքանդար ամիր-
զի, որ է որդի Ուսուֆի, զի այս երեք ամ է, որ յամէն տարի գայ, և
աւար և գերի արար զաշխարհն մեր՝ զՎան և զՈւտան, և ապա առ-
եալ զամուրն զՎան, և մեք փախըստական եղաք ամենեքեան առհա-
սարակ՝ հայրապետք և վարդապետք, կրօնաւորք և քահանայք, տա-
նուտեարք և տանտիկնայք, ի յաւտար աշխարհ շրջ || եցանք և ի դըռ-
107 ք նէդուռն աւտարացանք, և այս ամենայն եկն ի վեր[այ] մեր վասն
ծովացեալ մեղաց մերոց, փառք աստուծոյ ամէն:

371

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Ծրուաղէմ 1582

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Թաղէոս Առաքեալի վանք

... Գրեցաւ... ի թվին Հայոց ՊՀԵ. (1426), ի մայրաքաղաքի որ
այժմ Դավրէժ կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարին,
զի անդ սկսայ և փոքր ինչ գրեցի, և եկեալ առ ոտս սուրբ առաքե-
լսյն Թաղէոսի՝ աւարտեցի, ի սոյն ամի որում էառ Ըսքանդար անուն
ոմն բռնաւոր՝ որդի Ղարա-Ուսուֆի՝ զանաւիկ բերդն Մալուայ, և
զերկարնակ ազգն ախթարմայից տարագիր և տարաշխարհ արար ի
վերայ երկրի, և կատարեցաւ բան տեառն, զի չարքն չարեաւ կորոյո
և զայգին ետ այլոց մշակաց:

Որ և ես՝ նուաստից նուաստս և տրուպս ամենայնի Գրիգոր անձն
եղկելի՝ գծող սմին, ի վաղուց հետէ փափաքէի շինութեան առաքելա-
կան սուրբ աթոռոյս մերոյ և ոչ տային թոյլ նախասացեալ ներհակքն՝
բնակիչքն Մալվայ: Որ և կրկին վայ եկն ի վերայ նոցա ի յԱրտազ
գաւառէ, և ետ շխ Բայազիթ ոմն այլազգոյ: Եւ զոր յառաջասացեալ չար-
քըն բարձեալ էին ի դրանէ սուրբ Առաքելոյս և տարեալ թասպու-
թեամբ և նախանձու, սա դարձեալ ի տեղի իւր երեք մեծաւ յաւժա-
րութեամբ և հնազանդութեան սիրով՝ զդուռն եկեղեցոյս, և զմեծ
զանկակն, և զգերան ժամատանս, և այլ ամենայն ափաթ (") և զողոր-
մութիւն, զոր ի մարդապաշտ անիծեալ յազգէն յայն ոչ տեսաք ամե-
նեին, զոր սա արար, որ և ըստ հնազանդութեան իւրոյ զհատուցու-
մըն ի մարմնաւորս առցէ՝ զառողջութիւն և զգաւաթ:

372

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիրզ. Նօտ. 81, Վանի նահանգի Ալիւր զիւղ

Գրիչ՝ Կիրակոս

Վայր՝ Մերաիւն մայրաքաղաք

...Գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ Կիրակոսի անարժան գրչի, ի դառն և ի նեղ ժամանակի, ի մայրաքաղաքս Մերաիւն, ընդ հովանեաւ Գէորգեայ զօրավարին, ի հայրապետութեան տեառն Պօղոսի, և յեպիսկոպոսութեան տէր Արքանամին, յիշխանութեան ազգին նետողաց ամիրդայ Սքանաւարին, և ի Մերտնայ իշխանութեանս՝ ամիր նաւրին, և ի թուականութեանս Հայոց ՊՀԵ. (1426):

373

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԿԱԹՈՂԻԿՆԻՑ ԹՂԹՈՑ, ԱԱՐԳՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Երևան 6262

Գրիչ՝ Գասպար Համբեցի

Վայր՝ Կիպրոս

175 Բ Հով[ու]ապետ բարի՝ Քրիստոս աստուած մեր, որ եկիր ի խնդիր մոլորեալ ոչխարին, խնդրեայ և զիս զմոլորեալս՝ զստացող գրոցս զՄարկոս եպիսկոպոսն, և զծնաւոյն իւր, և զմերձ ազգայ<կայ>ինքն, և զամենայն արեան մերձաւորն, և ինձ գրագրիս՝ Համբեցի Գասպար իրիցուն, և ծնաւդացն իմոց, և վարպետիս<իս> իմ Սաւրեցի Առաքել աշակերտին, և ամենայն նախնեաց նոցայ, մեզ՝ կարգացողաց և ձեզ լսողաց, և որ ողորմին ասէ՝ աստուած ողորմեսցի իւրն և ծնաւդացն իւր || ոյ, ամէն:

176 Կ Ի յայս ժամանակի ի թվականութեանս ՊՀԵ. (1426), ի վարդավառին կիրակի, Մարայ սուլթանն զԿիպրոս էառ և զբաղում քրիստոնեայս գերի էառ, որ էին ոգիք Բ. (5000), զկոտորեալսն ու թու<ով>է, ոհ, վայ է զիս:*

374

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

Երուսաղէմ 1534

Գրիչ՝ Յովնանէս եպիսկոպոս Անոյ

Վայր՝ յաճառիկ ղղեակս Թմոք

Թվ. ՊՀԵ. (1426), ի Մալխաս և յանառիկ ղղեակս Թմոք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, ձեռամբ մեղապարտ գրչի Անոյ եպիսկո-

* Մանր և անարժեք հիշատակագրութիւններ կան աշխատութեան համարյա բոլոր զլուխներէն հետո: Այս ձեռագիրն ուշագրավ է, որպէս նոտր գրութիւն ունեցող հնագույն ձեռագրերէն մեկը:

պոսին տէր Յովնաննիսի, ի խնդրոյ մաքրամիտ և սրբասէր կրօնա-
ւորի... տէր Աստուածատրոյ, ի լաւ և յընտիր աւրինակէն մեծ և քաջ
քարտուղարին Սիսոյ Գրիգոր դպրի՝ մականունն խուլ կոչեցելոյ: [Ծաղ-
կողն է Յովնաննէս կրօնաւոր]:

375

Ա Ս Տ Ո Ւ Ա Ծ Ա Շ Ո Ւ Ն Ձ

«Արցախ», էջ 78

Գրիչ՝ Յովնաննէս եպիսկոպոս Անույ

Ջստացող սուրբ գրոցս զՍիմէօն բաբունի՝ զաշակերտ մեծին Գրի-
գորի, և զանիմաստ ծրող սորին՝ զՅովնաննէս եպիսկոպոս Անույ, աղա-
չեմ զձեզ դասք լուսեւրամից յիշման առնել զձեզ արժանի...*

376

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԵՐԳՈՑ ԵՐԳՈՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՑԻՈՅ

Երուսաղէմ 1225

Թովմա Մեծոփեցի

ա

Գիրք Մեծոփու վանաց սուրբ Աստուածածնին: Լաւ պահողն և
ընթերցողն աւրհնի յաստուծոյ և յամենայն սրբոց: Ընդ առաջին աշ-
խատողացն յիշել աղաչեմ զպիտակ անուն վարդապետս Թովմա:

բ

ՊՀԵ. (1426) Թվին դասիւ կարդացի հետ Վարդանայ մեկնչին,**
և զարմանալի տեսայ զմիտք սորին: Գրիստոս աստուած ողորմի Թով-
մա վարդապետին և իւր ծնողացն:

377

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4807

Հետ. ստացող՝ Ուսթայ էվառայ
վայր՝ Վառնիշատ գիւղ

1 ա Գրիստոս աստուած... քաղցրութեամբ հայեաց ի հոգի վերջին
ստացողի սուրբ աւետարանիս Յէվառային, և յիւր ծնողացն՝ ուսթայ
Ամիր-Սարգսին և Ուսլուն-Խաթունին, և ի յեղբարցն Սաեփաննոսին, և
Յովաննիսին, և ի խաչատրուն, և մեծ հարսին Գուլ-Մէ[լէ]քին, և զաւա-

* Անթվական այս հիշատակարանը տեղագրում ենք նույն Յովնաննէս եպիսկոպոսի
1426 թվականի հիշատակարանին առընթեր:

** Խոսքը վարդան Արեւելցու «Մեկնութիւն երգոց երգոյն» աշխատութեան մասին է:

կացն [Սուա]թմիշին, և Յովսէփին, և Բաղշայիշին, և ի յայլ ամենայն ազգականացն... Գնեցաւ սուրբ աւետարանս ի Թվ. ՊՀԵ. (1426)...

Ջսակավ գծողս զԿարապետ անարժան քահանայ և զծնաւդսն իմ յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած-ողորմի ասացէք, և Քրիստոս աստուած ձեզ և մեզ և զստացողացն և աշխատողացն ողորմեսցի, ամէն:

Բ

185 ա ...Արդ, ի վերջին գարուս և յերեկոացեալ ժամանակիս ես՝ էվաւշայ ի յՈստան քաղաքէ, ստացայ զսուրբ աւետարանս ի հալալ ինչից իմոց, յիշատակ ինձ, և ծնողացն իմ՝ հաւրն իմ Ամիր-Սարգիսի, և մաւրն իմ Ուսուլ-Խաթունի, և եղբարցն իմ Ստեփանոսի, և Յովսէփին, և Խաչիկէն, և հանգուցեալ քուրոջն իմ Շար-Մէլէքի և եղբաւորորդոցն իմ Սուաթմիշին և Յովսէփին, որ յայսմ ամի վոխեցան առ Քրիստոս՝ յոյսն ամենեցուն: Եւ եգի զսա ի դրան սուրբ Եզիշէ վարդապետին, ի գողն որ Վառնիշաա կոչի...

Ընդ նմին և զիս՝ զսակաւ գծողս զԿարապետս, որ լի եմ մեղօք և անառակ վարուք ի մէջ մարդկան, հայցեմ ի ձէն՞, որ խընդրէք ի Քրիստոսէ զթողութիւն բազում յանցանաց իմոց...

185 բ Ես էվաւշայ ստացայ զսուրբ աւետարանս յիշա || տակ ինձ և նախնեացն իմոց, ի Թվարեւոթիւնս Հայոց ՊՀԵ. (1526): Եւ ով ոք հեռացուցանէ զսա ի դրանէ սուրբ եկեղեցոյս ի մերոց և յաւտարաց՝ մասն զՈւրայիմ առցէ, ամէն: Եւ խնամ տարողքն աւրհնին յաստուծոյ և յամենայն սրբոց, ամէն...*

378

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 1553

Հետ. ստացողներ՝ Անտոն և Սիմէոն

247 բ Արդ, աղաչեմ զամենեանեան առհասարակ յիշեսցիք... զվերջին ստացողք սորա՝ սուրբ Ընթերցուածիս... սրբասէր քահանայն զտէր Անտոն, և զբարիհասակ եղբաւորորդին իւր և զիմաստուն և զբարէսէր քահանայն զտէր Սիմէոն, որ կանգնեցան և աւգնական եղին և յորդորեցին զգեզ Պապաւրեանց ժողովուրդն՝ զմեծ և զփոքր, զայր և զկին, և բազում բարեաց առաջնորդք եղին, ես առաւել այս գրոցս և այլ բազում բարեաց:

Արդ, որք հանդիպիք սմա յիշեսցիք յաղաւթս ձեր զպարոն ներսէսն և զկողակիցն իւր զՍիւրմայ-Խաթունն, որ ետուն ի գրոցս գինն ՃԾ. (150) դրամ, և զպարոն Գրիգորն, որ ետ ԲՃ. (200) դրամ: Եւ ստացան զսա ի հալալ ընչից իւրեանց և ետուն յիշատակ ի գեզ

* Շարունակութեան մեջ կրկին ու նորից խնդրում են հիշել ստացողին և նրա ազգականներին: Էվաւշան այստեղ կոչվում է «ուսթայ»:

Պռաստինքս, ի դուռն սուրբ Գէորգեա յիշատակ իւրեանց ե ծնողաց
և ամենայն արեան մերձաւորաց...

Եւ զՍամուէլ ար[եղմի], որ զգիրքս ծախեցի, զսուրբ քահա-
նայք, զգիրքս խնամով պահեցէք և լաթով բռնեցէք, և ի յահու ժա-
մանակ շուտով փախուցէք: Եւ ոչ ոք ունի իշխանութիւն յազգակա-
նաց սոցա, որ զգիրքս կամ ծախէ, կամ դրաւկնէ, կամ ի սուրբ Գէոր-
գեա դռանէս հանէ, կամ զյիշատակարանս քերէ...

Գնեցաւ գիրքս ԳՃ. (400) [դրամաւ],* ի թվին Հայոց ՊՀԵ. (1426)
մայիս ամսոյ ԺԷ. (17), ի փառս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ:

379

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Վրաց Թանգարան 23

Գրիչ՝ Թումայ
Վայր՝ Աղթամար

289 ա ... Հաւատարիմ և բարեսէր տանուտէրն Յովաննէս և կենակիցն
իւր Շնամուր ... ստացան զսուրբ աւետարանս անջինջ յիշատակ
իւրեանց, և ծնողաց իւրեանց՝ Աւետիսին և Ղիմաթին, Սարգսին և Մե-
լիք-Խաթունին, և ամենայն արեան մերձաւորաց...

289 բ ... Արդ, գրեցաւ սուրբ || աւետարանս ի կղզիս Աղթամար, ընդ
հովանեաւ սուրբ Խաչիս և սուրբ Նշանի, ի հայրապետութեան տէր
Դաւթի, և ի թուին Հայոց ՊՀԵ. (1426), ձեռամբ Թումայի սուտանուն
կրանաւորի: Եւ իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բա-
զում մեղացն ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պար-
գեւաց մեզ մարդասէր հոգին, բազում աշխատանաւք գրեցի անար-
ժան ձեռաւք իմովք ի ստոյգ և յընտիր աւրինակէ՝ կենաւք տառա-
պանաւք և բազում պանդխտութեամբ:

Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի
սեղանոյս, որք պատահիք սմա տեսութեամբ և ընթերցմամբ, յիշես-
ջիք յաղաթս ձեր զստացող սորա** զվերոյ յիշեցեալն զՅովաննէս և
290 ա զՇնամուրն, և բոլոր հաւատով || և սերտ սիրով աստուած-ողորմի
ասացէք...: Ընդ նոսին և զանպիտան Թումայ գրիչ, և զծնողքն իմ
զԿարապետ քահանայ, և զԴուսմէլիք, և զԵրբայրն իմ և զուսուցիչն
զԴանիէլ քահանայ, որ ծաղկեաց և կազմեաց, և զշնորհալի սարկաւազն
զՋաքարայ՝ որդի նորին, որ տարածամ մահուամբ փոխեցաւ առ Քրիս-
տոս և մեզ եթող սուգ անմխիթարելի, և զքոյրքն մեր, և զհաւրեղ-
բայրն մեր զՋաքարայ փիլիսոփայն՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս ե զա-
մենայն ազգականքն մեր՝ զկենդանիք և զննջեցեալք...

* Բառք քերված է:

** Շարունակութունը՝ այլ ձեռագրով:

380

ՄԱՍՈՒՆՔ ԱՄՏՈՒԱԾԱՇՆՁԻ

ԵՐԼԱՆ 231

Յանուն հեա. ստացող՝ Մշցի Առաքելի

252 ր Արդ, աղաչեմ զձեզ եղրարք, որ ով զգիրքս կարգայ՝ նայ յիշէ զՄշցի Առաքելն ի մաքրափայլ յաղաւթս իւր, որ գնեաց զգիրքս և ազատ[ե]աց ի յանաւրինաց գերութիւնէ, ի թվ. Հ[այո]ց ՊՀԵ. (1426), Աղաչեմ զձեզ, որ տստուած-ողորմի ասէք իւր ծնաւդացն և ննջեցեւեաց հոգոյն. . . :

381

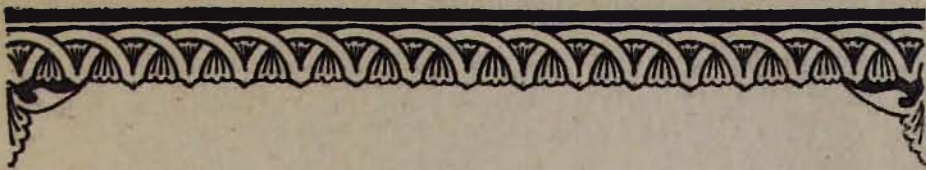
Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

ՍՅՎ 201 (1014), հա. Բ., 06

ՈՒՄԵՆԱՅԵՐ

132 ր Ես՝ ծասա աստուծոյ, եկի ի սուրբ Ուննէս վանքն*, ի թվ. Հայոց ՊՀԵ. (1426), ի ասլրիէլ Զ. (6), ո[ւ]րբաթ, աւր աւետեաց Աստուածածնի,

* Մերտին քաղաքի սուրբ Յովանէս, որ շահանուն թվին կոչի՝ մենաստանի մասին է:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՂՈՒԿԱՍՈՒ, ՍԱՐԳՍԻ ԿՈՒՆՏԻ

Ծրական 5591

Խմբագրող՝ Թովմա Մեծովեցի
վայր՝ Մեծովայ վանք

Այլ և ես՝ վերջինս ե մեղապարտս ի ծնունդս եկեղեցւոյ, տրու-
պըս բանասիրաց և անարժանս ի կարգաւորաց, սոսկանուն վարդա-
պետս Թովմա, յերեսս անկեալ արտասուալիւ գիմաւք հոգս ե մոխիր
սուրբ գարշապարաց ձերոց, աղերսեմ ի խորոց սրտէ, մանաւանդ
240 Բ աստուածաբան վարդապետաց ուղղտփառութեան, և գրոց աշակեր-
տեալ և անձանցդ մաքրութեան, և քրիստոսակիր մանկանցդ նորոյս
Միովի քահանայիցդ լրման, որք հանդիպիք նորընծայ աստուածա-
քարոզ սուրբ աւետարանիս Ղուկասու մեկնութեան, ընթերցմամբ դա-
սիւ կամ աւրինակելով և կամ սակս մասին սմին պատահէք տեսու-
թեամբ՝ յիշեսցիք և զիմս աշխատութիւն, որ ի վերջին ժամանակի
զգիրս զայս գտի և ետու ի ձեռս վարժապետաց և բարունապետացդ
հայկազեանս սեռի՝ դաս ասել սովաւ և զաշակերտեալսն ի հոգի և ի
մարմին մխիթարել: Եւ թողութիւն հայցել ի տեառնէ բազմադիմի և
բազմատեսակ յանցանաց մերոց, մանաւանդ հոգևոր և մարմնաւոր
ծնողաց մերոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց՝ Մաթթէոս կրօնաւորին, և
ծնողաց նորին, և հոգևոր և մարմնաւոր հարազատաց մերոց, և ամե-
նայն երախտաւորաց և արեան մերձաւորաց: Եւս առաւել յիշատակ
եղիցի սա վարժապետացն մերոց և հոգևոր հարցն և ուսուցչացն՝ Գրի-
գորի մեծի հռետորին, և Սարգիս վարդապետին, և Վարդաճալ վարդա-
պետին, և Յովնանէս վարդապետին, և ամենայն վարդապետաց ուղ-
ղափառաց...

Աղաչեմ զերջանիկ գաղափտրաւղսդ, որք աւրինակէք զգիրս զայս՝
զսակաւ յիշատակս այսոցիկ գրեսցիք, զի գիտասցեն վերջինքն, թէ
յումէ գտեալ եղև, զի և գուք գրեսցիք ի գիր յաւիտենական կենացն
դպրութեան, ամէն:

Եւ պարտ է գիտել, թէ զճարդ գտեալ եղև մեկնութիւն աւետա-
րանիս:

Հարկեցին զմեզ եղբարքն զմեկնիչն տէր Իզնաախոսի գաս ասել:
Եւ մեք սկսաք ըստ տկարիմաց մտաց մերոց բան-բան լուծանել, և
տեսաք, զի ոչ էր առեալ զընագիրն ի ներս՝ ըստ կարգի մեկնու-
թեանն բանի: Մտաւք և բանիւ տրտնջեաք, որպէս սովորութիւն է

ազգիս մեր: Եւ ի նոյն աւուրսն եկն եհաս տաւն ծննդեան Գրիստոսի
աստուծոյ մերոյ: Ելեալ գնացաք ի գեօղ մի կոչեցեալ Ասպիւրեան:
Մտաք յեկեղեցին և գտաք ի խորանին՝ ձգեալ անպիտան ի մէջ մոխ-
րակուտին: Առեալ տեսաք ե գոհացաք զաստուծոյ, զի վասն առատա-
241 տուր պարգեացն ե ձրի շնորհացն զհասարակաց զշահն ե զօգուտն ոչ
արգելէ ողորմած և մարդասէրն աստուած ի յանարժան վարդապե-
տաց: Եւ վասն դառն ե չար ժամանակիս թշուառութեան Ը. (8) ամ
ի մէջ անցաւ, և ոչ կարացաք գրել: Իսկ յորժամ բարեբարն աստուած
սակաւ ինչ անդորրութիւն ետ՝ ի ՊՀԶ. (1427) թվականիս, կամաւքն
աստուծոյ սակաւ ինչ ես գրեցի, և զրոլորն գրել ետու հոգեւոր որդոց
իմոց՝ Թովմայ գրագրի և Յովաննէս գրոց աշակերտի: Ջոր խնդրեմք
ի Գրիստոսէ պահել զսոսա անփորձ և անսաստն կենաւք մինչ ի խո-
րին ծերութիւն: Եւ թողութիւն մեղաց արասցէ Գրիստոս աստուած
ծնողացն նոցին և ամենայն արեան մերձաւորացն ի միասին:

Բայց սկիզբն անկեալ էր, մինչև յամսեանն վեցերորդի՝ զնա-
խերգան Ի: Ըաաիոսից եդի, և զցանդ խորանացն նոր եդի, զի դիւ-
րագիւտ և առձեռն պատրաստ ուսումնասիրացն եղիցի:

Այլ սխալանացն անմեղագիր լինել աղաչեմ, զի էր ինչ որ ջշն-
ջեալ էր և էր ինչ որ գրիչն սխալեալ էր, զի ԲԶ. և Լ. (230) ամաց
էր*: Եւ յոյժ աշխատութեամբ ի յաւարտ ածաք:

Իսկ դու, սուրբ եղբայր, զսխալն ուղղեա, զի և զու մասն բարեաց
ի տեսնէ ընկայցիս և վիճակի սրբոցն ի լոյս արժանի լինիցիս՝ հան-
դերձ ծնողաւք և ամենայն արեան մերձաւորօք, ամէն, եղիցի:

Այլ և զհոգեւոր և զմարմնաւոր հարազատքն մեր՝ զՄկրաիչ վար-
դապետն, և զՅովաննէս քահանայն, և զպարոն Գորգի-Մելիքն, և զՅո-
վաննէս, և զԱրիստակէս, և զԱմիր-Մելիքն, և զՍօլթանշա, և զհայրն իմ
զՍաեփանոս, և զմայրն իմ՝ զհանգուցեալքն ի Գրիստոս, աղաչեմ յի-
շել ի տէր... Վասն զի սոքա հանգուցանեն զմեզ ի վշտաց անաւ-
րինաց և ի դառնաբարոյից՝ անհնազանգ և անսէր հոգեւոր կրօնաւո-
րական եղբարց:

Գրեցաւ աստուածային կտակս ի սուրբ ուխտս Աստուածածնի,
որ այժմ Մեծուփայ վանք անուանի, ի գաւառս Քաջրերունեաց: Եւ աւ-
րինակն առաջին գրեալ էր ի սուրբ ուխտն եղէվարդու, ի գուռն սրբ-
րոյ եկեղեցոյն Թէոփորոսի, որ էր գրեալ յառաջին օրինակէն ձեռամբ
աշակերտաց սուրբ վարդապետին Սարգսի՝ Դաւթի և Ներսէսի՝ յոյժ
սխալ: Գրիստոս աստուած ողորմի հոգոց նոցին, ամէն:

* Ուրեմն գաած ձեռագիրն ընդօրինակված է եղել 1427-ից 230 տարի առաջ, այն է
1197 թվականին:

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆՑ

Ծրեաւ 1419

ա

Ստացող՝ Թովմա Մեծոփեցի
վայր՝ Մեծոփայ վանք

81 ա

... Այլ և զհոգևոր հարազատն իմ զՄկրտիչ վարդապետն, որ զգիր-
բն երեւ յերուսաղէմայ քաղաք աշխատութեամբ, և հասոյց յաս-
տուածարնակ ուխտս Աստուածածնի, որ այժմ Մեծոփայ վանք անուա-
նակոյի: Եւ ես մեղապարտս և վերջինս ի [ման]կունս եկեղեցւոյ՝ դա-
սիւ զգիրս ի դուրս ելի ի ՊՀԶ. (1427) Թվականի, ի դառն և չար ժա-
մանակի, որ սէրն աստուածային պակասեցաւ ի մարդկանէ և ի սոսկ-
անուն կարգաւորէ, վասն այնորիկ աւերեցաւ աշխարհս ամէն ի
անաւրէն թուրքմանէն. և Զ. (6) տարի է, որ պատարագ չէ եղել ի
ծովու բոլորս ամէն: Արդ, աղաչեմք [զեղբարեք] ամէն՝ մեզ թողու-
թիւն հայցել...:

բ

Ստացող՝ Մկրտիչ Մեծոփավանեցի

201 բ

Արդ, յերեսս անկեալ պաղատիմ քրիստոսակիր մանկանցդ սըր-
բոյն Սիոնի, յիշեսջիք առաջի անմահ գառինն Յիսուսի Քրիստոսի
զպիտականուն վարդապետս Մկրտիչ, և զծնողքն իմ զնահապեա, և
զեղբարեքն իմ՝ զհանգուցեալքն ի Քրիստոս՝ զԱրթուրշա և Էփեմիկ, և
զմիւս եղբայրն Յովանէս, և զամենայն արեան մերձաւորքն իմ՝ զկեն-
դանի և զհանգուցեալ, որ ստացայ զսա ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ,
և քաղաք անիւ և դողութեամբ ի տեղս հասուցի, վասն այն յուսոյն,
որ գիրս ի դաստուն մտանէ և ի վարդապետաց և ի զրոց աշակեր-
տաց ձեռն միայ:

Եւ դուք, որ առողջ էք պարգև<որ>ացս հոգևոր, տուք մեզ
ձրի զառատ ողորմութիւն հօրն մեր երկնաւոր: Աստուած ողորմի
Մկրտիչ վարդապետին, և իւր ծնողացն, և վարդապետացն երախ-
տաւոր...:

Այլ և զհոգևոր հարազատն իմ զԹովմա վարդապետն յիշել [աղա-
չեմ], ամէն:

ՊՀԶ. (1425) Թվականին հանգեաւ նահատակութեամբ Գրիգոր
վարդապետն Սեբեց ի Քրիստոս, հոգոյ զալստեան կիրակէին, և ի
միւս ամի ՊՀԶ. (1426)՝ Յակոբ վարդապետն Ղրիմեցի, հինգշ[աբթ]ի,
որ համբարձմանն, Ժ. (10) պակաս քան զվարդապետին, ի փառս
աստուծոյ, ամէն:

Գ

262 ա Ընդ առաջին աշխատողացն յիշեսցիք և զվերջին ստացողս՝ զմեղապարտս ի մանկունս եկեղեցւոյ՝ զՄերախն վարդապետս Մեծոփայվանցի, և զհոգեւոր և զմարմնաւոր ծնողքն իմ, որ ստացա զսուրբ գիրս ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, և ընդունիմ աշխատութեամբ բերի ի տեղս հասուցի, նա և զհարազատն իմ զԹովմա վարդապետն, որ դասիւ զգիրս ի դուրս ելաւ և զեղբարքս մխիթարեաց...

ՊԼԶ. (1426) գրեցաւ:

384

Ժ Ա Մ Ա Գ Ի Ր Ք

Վիեն. 428, Տաշ. Յուլ., էջ 880

Գրիչ՝ Ղազար
վայր՝ Մեծոփայ վանք

ա

185 ա—186 ա | | | հասա|րակաց աղաւթից քրիստոնէից, ի թուականութեանս մեր ՊԼԶ. (1427) ամին, ի յերկիրս Քաջրերունոյ, ի սուրբ մենաստանիս որ կոչի Մեծոփայ վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Յակովբիս, և սուրբ վարդապետաց գերեզմանաց, առ ոտս տիեզերալոյս ե քաջ ընդունապետիս Թովմա վարդապետիս, ձեռամբ յոգնամեղ ե անարժան գրչի Ղազար սարկաւազի: Արդ, որք հանդիպիք սմա յիշեցէք ի Գրիստոս զանարժան գրիչս զՂազար, ե զհոգեւոր հայրն իմ՝ զարհիական գլուխն զաէր Յովնաննէս եպիսկոպոսն՝ վերատեսուչ երկրիս Քաջրերունոյ, և զհոգեւոր հայրն իւր զԹովմա վարդապետն, որ զգիրս ուսոյց ե աւր ըստ աւրէ յորդորէ զմեզ և զամենայն եղբարք, զի ի յայս ամի զտեսիլ Յովհաննու աւետարանչին յայտնեաց մեզ դասիւ | | | *

Այլ ե կրկին կենաւք, աղաչեմ յիշել ի տէր զհոգեւոր հայրն իմ զվերոյսացեալդ զաէր Յովնաննէս եպիսկոպոսն, ե զերախտաւոր հայրն իմ զՅովնաննէս կուսակրաւն քահանայն՝ զփոխեցեալն ի Գրիստոս...

Բ

141 Բ Տէր Յիսուս... կնքեա զտեղի հանգստեան, մանաւանդ զհոգի և զմարմին աստուածապատիւ հոգեւոր հաւր մերոյ տէր Յովնաննէս եպիսկոպոսին, և զհոգեւոր հաւրն իւրոյ զԹովմա ընդունապետին:

* Ձեռագրից Թերթ է ընկել:

385

Յ Ա Յ Մ Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երևան 1973

Գրիչ՝ Սարգիս Եպիսկոպոս
Վայր՝ Կոթիփորոյ վանք (Ընկուզազամ)

385 ր . . . Պարգեաւք և առատ ողորմութեամբն աստուծոյ բարեբարիին
ցանկացող եղեալ բաղձանօք հոգեւոր սիրոյ տէր Սարգիս Եպիսկոպոս
սոսկանուն և թափովր ի յամենայն բարեգործութենէ և սեւերես կամ
դիմօք և պատառող ցանկոյն աստուծոյ, որ և ցանկացող եղէ ի բա-
զում ժամանակաց մինչև ցայժմ, զոր տէր պատրաստեաց զփափագս
մեր յայսմ հոգեւոր գանձիս, որ է յիշատակ անջնջելի հոգւոյս մեր ի
տանն աստուծոյ . . . :

386 ա Արգ, ես՝ ամէնմեղ հոգով մեռեալ և մարմնով մոլորեալ, ի հոգս
աշխարհիս և պատրանք մեծութեան, ե ի յաստուծոյ սեւերես և յիմ
աւրհնողէն մահրում, և ի մարգկանէ ամաւթով՝ Սարգիս սոսկանուն
Եպիսկոպոս և գործովք թափաւոր ի յամենայն բարութենէ, ցանկա-
պատառս, որ և ստացայ զսա ինձ՝ անջնջելի յիշատակ մեզ, և մեր
ծնողացն, և ամենայն արեան մերձաւորաց: Փափագ ունի[է] ի տղա-
յութենէ յայս սուրբ նշխարացս և չգտանէի. Ի՞նչ (20) ամ շուրջ եկի՝ աւ-
րինակ չըտային, լալով և պաղատ[ան]աւք հայցեցի ի յամենայկարող
փրկչէն, և տէր եցոյց բազմամեղիս զկարաւտ ծարաւոյս: Մատանայ
հանց կապել էր, ընդ որ գնացի՝ դուռն փակեցօ ի յիմ գարշելի և յա-
ռակ չարեացն իմ, յամենայն ժամ գոհութիւն ստեղծողին, որ ետուր
ինձ ողորմութիւն: Մատանայ հանց հակառակեցաւ, որ (ետու) ԲՈ.
(2000) դ[ահե]կ[ան] ու զթուղթն ու զամէն նիւթ, ու չգրեցին այնի-
բաւն: Մեք էաք Հ. (70) ամեայ, գրչի մատն չոր էր և աչքս վատայ-
տես, անճար էաք, և ուխտեալ էաք աստուծոյ, վստահացաք ի ձեր ողոր-
մութենէն և մասնակից եղաք ձեր սրբութեանդ, որ մէկ տէր-ողոր-
մայիւ յիշէք ի տէր աստուած զբազմաբիծ գարշելիս՝ Սարգիս Եպիս-
կոպոս, աղաչեմ յիշել ի աէր, և աստուած զինքն յիշէ, և նայ
զմեզ, և զբարեմիտ հոգի ծնողքն մեր, որ հանգուցեալ կան . . . նախ
հաւրն մեր պարոն Սաւ[ւ]թանշին, և մաւրն՝ Մինա-Խաթունին, և եղբար-
ցըն, և քուերացն, և եղբաւրն մեր ըստ՝ հոգոյ՝ Յովանէս քահանային,
և զաւակին՝ Կարապետ կրօնաւորին, որ զօրինակն շնորհեաց, աս-
տուած բազում վարձս տացէ նմա, և տէր Առաքելին, և այլ հոգեւոր
հաւրն մեր պարոն Տիրիկին, Խուանդին, Թանկուլին և մեր ամենայն
ազգականացն, մինչև ի քառասուն պորտն, ամէն: Դարձեալ, զհոգիայ-
բուի և զարփիայշնորհ, զհոգելիցս և զեղբայրս՝ զտէր Սիմէոն ճգնա-
ւորն, աստուած զինքն յամենայն ճգնաւորաց մասնակից արասցէ, ի
վերին Երուսաղէմ գասեսցէ, ամէն, այլև զեղբայրն ճգնաւորին՝
զՄաթէոս քահանայն, յիւր լուսոյն ե տեսոյն արժանի արասցէ, ամէն,
նաև զկենակիցն իւր զԵսայն-Տիկինն . . . , և զիւր զաւակսն զՄելքիսե-
ղեկն պահեսցէ մինչև ի խորին ծերութեան անսայթաք . . . հանդերձ

դստրաւն նուր-Ջահաննիւն, ամէն: Այլև հանգուցեալն... զպարոն Դա-
նիէլն, և զեղբայր սոցայ՝ զմիայնայկեացն և զխորին ծերնն, զնոր նըն-
ջեցեալն, որ և այժմ հանգեալ՝ զտէր Յովիէլ, և զաշխարհի կարօտածս՝
360 Բ զԲարսեղոն, և [որ] և տղայ հասակաւ ի Գրիստոս փոխեցաւ, յի-
շատակ նորա աւրհնութեամբ, եղիցի, ամէն:

... Պաղատանաւք հայցեմք ի սուրբ հանդիպողացդ, որ զիգնա-
ախոս վարդապետն, և զՅորդանան, և զԵրեմիայն յաղաւթս յիշէք, որ
բազում աշխատեալ են վասն մեր՝ կերակրելով և յամենայն կողմանց,
աստուած զսոսայ կերակրէ, ամէն: Այլ և բազկատարած խնդրեմք ի
յամենայն լեզուաց՝ աւրհնեալ է աստուած, յաղագս քաջ և արի, ժրա-
ջան զսուրբ վարդապետն մեր յիշեսցիք ի մաքրայփայլ յաղաւթս ձեր.
նախ՝ Գոշա, Վանազանա, Վարդանա, Նէրսէսի, Յեսայիայ, Տիրայարս,
Բարսեղի, Գրիգորի, Մերուցի, Կիրակոսի, Գրիգորի, Յովսէփի, Յակոբի,
Մաղաքիայի, Յոնանիսի, Սարգսի, Վարդանի, Գրիգորի՝ քաջ և արի հոե-
տորի, Գէորգեայ, Յակոբի, Մաթէոսի և այլ ամենայն համաւրէն վար-
դապետացն, որ ի ստեղծմանէն յաշխարհիս մինչև ցայսօր հանգուցեալ
կան...: Որ և զհոգևոր հայրապետն մեր յիշեսցիք տերամբ ի տէր՝
զկաթողիկոսն, որ և հանգուցեալ կան՝ զտէր Ստեփաննոս, զտէր Ներ-
սէս, զտէր Մեսրոպ, զտէր Ստեփաննոս, զտէր Յովաննէս, զտէր Ջաքա-
րիայ, և զմիւս Ջաքարայ, զտէր Թադէոս, զտէր Թէոփոս, զտէր Ստեփա-
նոս, զտէր Կարապետ, զտէր Գրիգոր, զտէր Վանազան, զտէր Ալէքսիա-
նոս, զտէր Կարապետ, զտէր Նիկողայոս, զտէր Կարապետ, զտէր անուն
տէր Սարգսի(»), զտէր Յովաննէս, տէր Առաքել, զտէր Սարգսիս, որ զդիր-
քըս գրեցի, զՄաթէոս քահանայ, զԹանգիւտուզ, զպարոն Ամիրազիզն,
զՋանազիզն, զՀազարմարզն և զայլն ամենայն, որ և յառաջին կիւրա-
կէ են հանգուցեալ և այլ պիտի հանգչին ի Գրիստոս աստուած...:

Վասն աստուծոյ թողութիւն արարէք խոշորութեան գրոյդ և
սխալանաց, անտըրտունջ ուղղեցէք զպակասութիւն գրոյդ, քանզի
ջան և կար մեր այս է. վասն աստուծոյ և վասն անեղ դատաստանին
Գրիստոսի մի արհամարհէք, ձեր խոչդ ու աստուած վկայ է. որ ԻԱ.
(21) տարի է, որ գրչի ծայրն ու մազ չեմ տեսուլ, ու ձեռս կու դո-
ղայ, վասն աստուծոյ մի մեղադրէք...:

367 ա Ի թուիս Հայոց ՊՀԶ. (1427), յահկի ի Բ. (2), ի տեղիս որ
աւարտեցաւ՝ ի Կոթիփորոյ վանքս, որ կոչի Ընկուզայգամ, ընդ հո-
վան<աւ>եաւ սուրբ Աստուածածնիս, քանզի պահեսցէ զձեզ և զմեզ,
ամէն:

Թողութիւն արարէք վասն սիրոյն Գրիստոսի, ձանձրացուցի
զհանդիպողքդ. և զկարգացողք աւրհնի յաստուծոյ և յամենայն սրբոց և
ի մէ[ն]ջ, ամէն:

Ջնովաննէսն ու զՍարգիս յիշէք, որ մեզ ջուր են բեր[ել], զՄար-
տիրոսն, որ մեզ մեղր է տուել, աստուած զիւր քաղցրութիւնն նմա
տացէ, ամէն:

386

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՍՂՅ. 91 (942), հա. Ա., էջ 413—414

Գրիչ՝ Գրիգոր Արծկեցի
վայր՝ Շամրի-Ձոր գաւառ, Մաղարգայ վանք

ա

13 ա

... Կատարեցի զսուրբ աւետարանս... ես՝ իմով տկարացեալ բնութեամբս, բազմամեղ և անարժան սուտանուն կրանաւոր Գրիգոր գաւառաւ Արծկեցի, որ մականուամբ էլմէլիքեց կոչիմ. գրեցի զսա ի խնդրոյ Դանիէլի կրանաւորի՝ աշակերտ բանի, և ստացողի հօր ուրեմն բանասէր և աստուածահաճոյ Արքանամիւն, յիշատակ իւրն, և ծնաւդաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց:

Ես Արքանամիւ... ետու գրել զսուրբ աւետարանս ի հալալ արդեանց և յարդար վաստակոց իմոց, յիշատակ ինձ և ծնաւդաց իմոց, և ետու զսա հոգևոր որդւոյն իմոյ տէր Դանիէլի աշակերտ բանի, որոյ տէր աստուած վայելել տացէ իւր և հոգևոր որդւոյն իմոյ | | |, * ամէն:

Արդ, գրեցաւ և աւարտեցաւ քրիստոսախօս աւետարանս ի գաւառիս Շամրի-Ձորոյ, ի մենաստանիս՝ որ մականուամբ Մաղարգայ վանք կոչի, ընդ հովանեաւ քրիստոսահիմն և առաքելաշնորհ սուրբ խորանացս՝ սուրբ Աստուածածնի, և սրբոյն Ստեփաննոսի նախավկայի, և սրբոյն Դէորգեայ զօրավարին, որ կառուցեալ կան ի հարաւակոյս կողմանէ, հանգէսլ Երաւոյ գետոյ: Ի թագաւորութեանն Իսքանդարի՝ Յուսուֆոյ որդւոյ, և յաթոռակալութիւնն կիլիկեցւոց՝ տեառն տէր Պողոսի, և ի թըւականութեանն Հայոց ՊՀԶ. (1427), ձեռամբ անարհեստ գրչի Գրիգորի: Գրեցաւ ի լաւ և յընգիր աւրինակէ, և ունի զհամաբարբառքն չորեցունց աւետարանացն՝ ըստ իւրաքանչիւր թըւոցն, և զտասն խորանացն զկարմիր գիրն՝ ըստ իւրաքանչիւրոցն: Եւ եթէ սղիալ կամ այլայլուեմն ունի՝ ի յօրինակէ է, և ոչ ի գրչէս, քանզի խնդրողն զայս կամեցաւ և ես գրեցի զստոյգն զօրինակիս: Եւ եթէ գրչութեան արուեստին կամ գրադարձութեանն, շեշտին, և բըդին, և պարուկին, և այլ ճոռգանութեանցն՝ անմեղադիր լերուք, զի ի ծրբողէս է՝ ըստ տկարիմաց տեսութեան իմոյ. և զիս զանարժանս և զփանաքիս ի գրչաց յիշեսլիք ի մաքրափայլ և յերկնաթռիչ յաղաւթս ձեր, և զծնողսն՝ զէլմէլիք և զԳոմար, և զքարտիս կոկոզս զՄիմաս քրւերորդին իմ, և զվերոյգրեալսգ ի սմա՝ զԱրքանամիւ, և զայլ արեան մերձաւորսն...:

բ

247 ա

Ես՝ Դանիէլ աշակերտ բանի՝ ետու գրել զսուրբ աւետարանս՝ յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց՝ հաւրն իմոյ Պողոս, և մաւրն իմոյ:

* Մի բառ քերված է:

Ջմրուխտի, և էրէց եղբարց իմոց Թումի և տէր Մարգարին, և հարազատ եղբարն իմ Խաբըշի, և կուսակրան որդոյ իմս Առաքելին, և զանարժան գրիչս յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր...:

9

Նպաստող՝ Արրաճամ

247 ա Ես՝ աղաւաշ Արրաճամս հոգով տկար, դարձոյց զիս ի մոլորեալ ճանապարհէ տէր Դանիէլ՝ աշակերտ բանի: Եւ ետու թղթո գին Խ. (40) դրամ զլիճպաղի, էառ և բազում ընչաւք և աշխատանաւք կատարեաց զսուրբ աւետարանս ուղիղ սրտիւք և ուղափառ հաւատով, զոր և աստուած վայելել տացէ իւր և արեան մերձաւորաց իւրոց, ամէն:

387

Ա Ի Ծ Ա Տ Ա Ր Ա Ն

Երեւն 4019

Գրիչ՝ Սարգիս
վայր՝ Տաթև

III

574 ... Յանգ ելեալ աւարտեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ յոգնամեզ և փցուն գրչի Սարգսի, ի դերահոչակ և սուրբ ուխտիս Եւսաաթէի, ընդ հովանեաւ սուրբ Առաքելոցս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Հոսաւորչիս, և այլ համարէն սբբոցս. առ ի յիշատակ հոգելից հաւրն իմ Թադէոսի, և բազմերախտ և արտասուալից մաւրն իմ էլմին, վասն բազում երախտեացն, զոր ունին ի վերա իմ սակաւ մի փոխարէն հատուցանելոյ, զի եղիցի սայ պատճառ բարեաց և ի փրկութիւն հոգ յոց նոցա, ամէն:

575 Ո՛վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, աղաչեմ զձեզ, որք հանդիպիք աստ, յիշեցէք զհոգեոր վարդապետն իմ Զեկիէլ, նայ և զծնաւզսն իմ՝ զհայրն իմ Թադէոս, և զմայրն իմ էլմայ,* և զսնուցիչ մամն իմ Ազիզ, և զեղբայրքն իմ զԲախիյար, զՄանրիյար, զԳրիգոր, զԱղուֆայ, և զքոյրն իմ Խովանդ, և զամենայն արեան մերձաւորքն իմ՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն: Դարձեալ աղաչեմ և առ ոռոս ձեր անկեալ պաղատիմ, յիշեցէք և զիս՝ զՍարգիս անարհեստ գրողս միով տէրողորմայիւ...:

Ի թվիս Հայոց 922. (1427):

P

161 Արդ, աղաչեմ զձեզ, ով մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, որք հանդիպիք աստ, յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր զհոգեոր մայրն իմ Ուլուխաթուն, որ զթուլթս գնեց, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

* 22-րդ էջի վրա, Հիսուսի և Մարիամի նկարներից ցած, կանգնած գիրքով նկարված են Թադէոսի, էլմայի և գրիչ Սարգսի պորտրետները: Գննատրոնում կանգնած է Սարգսի կրօնավորի զգեստով, աջ ձեռքով կրծքին է սեղմել ավետարանը, ձախով բռնել է մետաղյա մի խաչ, աջ կողմում Թադէոսն է՝ ձեռքերը պարզած գեպի կենտրոն, իսկ ձախ կողմում՝ գրչի մայր էլման:

Գ

432

Աղաչեմ յիշել յաղաւթս ձեր զհաւատարիմ արեղայն Մովսէս, որ զթուղթս կոկեց:

Դ

Ծաղկող՝ Ղազար

162

Ո՛վ եղբայրք, աղաչեմ զձեզ, որք հանդիպիք աստ, յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր զհոգեւոր վարդապետն իմ Շմաւոն, և զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ Խնդիւր և զմայրն իմ Խնդիկ, և զիս՝ զանպիտանս Ղազար անարհեստ ծաղկաւղ սորայ...:

388

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիւղ. Նօտ. 82—83, Արապկեր

Գրիչ՝ Յովնաննէս

վայր՝ Հիզան, ի վանս Գամաղիէի

...Արդ, կատարեցաւ աստուածախօս և տիեզերաքարոզ սուրբ աւետարանս ի խնդրոյ աստուածասէր և հաւատարիմ Հնիփսիմին, յիշատակ իւրն և ծնողաց իւրոց՝ հօրն Սաղոմին և մօրն Թան-Խաթունին...

Նւ արդ, ես՝ ունայնս ի բարեաց գործոց, սուտանուն գրչակս Յովնաննէս, որ անուամբս եմ և եթ և ոչ արդեամբք... ըստ իմում տկարութեանս գրեցի զսա՝ զսուրբ աւետարանս, ի վանքս որ կոչի Գամաղիէի, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոյն Գամաղիէի և ամենայն սրբոց, որ աստ՝ շուրջ զմեօք բնակեալ կան: Ի յառաջնորդութիւն վանացս բարունւոյս մերոյ՝ Ներսէս բանախնդրի, և յեպիսկոպոսաց մերոց՝ տէր Ստեփաննոսի, և տէր Վարդանի, և տէր Դաւթի, զոր տէր աստուած ընդ երկայն աւուրս առնէ, և ի յայլ միեղէն եղբարցս՝ Պօղոսուն, Ստեփաննոսի, Դաւթին, Յովնաննիսին, Սարգսին, Միսիթարին, Յովսէփին, և տնտես Միսիթարին, զոր տէր աստուած պահեսցէ զսոսա խաղաղական կենօք մինչև ի խորին ծերութեան, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուակտնիս Հայոց ՊՀԶ. (1427), ի զանութիւն... Սքանաարին, և մերոյս քուրդ ամիրիս Դաւուաին:

389

ԺԱՄԱԳԻՐՔ ԵՒ ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ

Գալեմք. Յուլ. Միւնիսի 6, էջ 20

Գրիչ՝ Զաքարիայ

վայր՝ Ուրծայ վանք

Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար ոգոյ և տարտամ մարմնոյ Զաքարիայի փծուն գրչի հասանել յաւարտունն այսմ հոգեւորոգ և բազմափթիթ աստուածային բուրաստանիս: Արդ, գրեցաւ վրկական

սուրբ խորհուրդ և մեղսաքաւիչ պատարագիս ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Յովորիս, ի վանս որ կոչի Ուրծայ*, առ ոան վարժապետիս մերոյ Սարգսի, և այլ միեղէն եղբարցս, որ աստ են հաւաքեալ ի թվականութեանս Հայոց ՊՀԶ. (1427):

Արդ, յիշեսցիք ի մաքրափայլ և յերկնաթոիչ յաղաւթս ձեր ղստացաւդ սորա զնքնէս սրբամիտ և կուսակրան քահանայ, որ բազում փափաքանաւք և տենչմամբ սրտիւ խնդիր եղեալ վարգափթիթ և աստուածային պատարագացս, և եկեալ հանդիպեցաւ ի սուրբ ուխտ առաքելոցս Անդրէի և Մաթէի, և գտեալ զփափաքելին իւր՝ մեծ ուրախացաւ: Եւ բազում աշխատութեամբ և մեծ ջանիւ ետ գրել ի հալալ բնչից իւրոց, յիշատակ բարի իւր, և ծնաւղաց իւրոց հանգուցելոցն ի Քրիստոս՝ հաւրն Սարգսի և մաւրն Շնոնվորի, և եղբարցն իւրոց Թումայի և Շահանջանի, և քերցն, և ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն, ամէն:

Արդ, յերես անկեալ աղաչեմ զամենեւեան... յիշեսցիք ի ժամ սուրբ պատարագին զվերոյգրեալքս ի սմա՝ զնքնէս քահանայ, և զիւրքըն ամէն, նաև զՍարգիս Զաքարիանցի, որ զգլխագիրն գրեաց, նաև ղյաւրինակին տվաւդն, և որ զսակաւ յիշատակարանս գրեաց՝ զՅովաննէս, և զծնողսն իւր...:

390

Հ Ա Շ Ո Յ

Փիւղ. Նօտ. 83, Վան, Հայկականք

Գրիչ՝ Մարտիրոս
վայր՝ Սիսգայ գիւղ

...Եւ արդ, ես՝ անպտուղս ի բարեաց... Մարտիրոս սուտանուն քահանայ, տեսի զսէր և զփափագ սոցա՝ զԹումայի և զԱրքանաւո, և ըստ իմում տկար անձամբս յանձն առի, և ամենակարող զօրութեամբն աստուծոյ կատարեցի... ի թուականիս Հայոց ՊՀԶ. (1427): Եւ գրեցաւ սա ի գեաւդս Սիսգայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Ամենափրկչիս և սուրբ Աստուածածնի:

391

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Եթորոս Աղբարձ, Ա. էջ 65, Փիւղ. Նօտ. 81—82,
Ամասիոյ ս. Աստուածածին եկեղեցի

Հետ. ստացող՝ Սահակ
վայր՝ Ղաղալայ գիւղաքաղաք

Ի թիւ. ՊՀԶ. (1427), ի հայրապետութեան տէր Պաղոսի և յեպիսկոպոսութեան տէր Միսիթարայ Ամասիոյ վիճակին, աստուածասէր և բարեպաշտ քրիստոնեայս մղտեցի Սահակս գնեց զսուրբ աւետա-

* Ուրծայ վանքը՝ համանուն գավառի մեջ՝ գտնվում է Սյունիքի արևմտյան կողմում:

բանս ի յԱստուածատուր քահանայէն ԻԴ. (24) Ֆլորի, ի յիւր հալալ յընչիցն ե ի յարդար վաստակոցն, և ետ ի Ղապալու եկեղեցին՝ ի սուրբ Սարգիս, յիշատակ իւր և ծնողացն՝ հաւրն Գառնուկին և մաւրն Ուտիւնէ, և մի ոք իշխեսցէ յաիշտակել զաւետարանս կամ ի քահանայից, կամ ի սարկաւագաց, կամ ի ժողովրդոց, կամ գողանալով, կամ տիրելով, այլ կացցէ ի հրճուանս սուրբ եկեղեցւոյս ի գիւղաքաղաքիս ի Ղապալայ՝ ի սուրբ Սարգիսն: Եւ որ ոք յանդգնի հանելոյ զսա ի սուրբ եկեղեցւոյս՝ նա այնպիսին անիծիւք լիցի և բանադրանաւք ի սուրբ հայրապետացն և ի սուրբ եկեղեցւոյս, ե որ ոք կարդայ կամ աւրինակէ աստուած-ողորմի ասէ մղտեցի Սանաքին, և ամենայն արեան մերձաւորաց, ե կարդացողաց, և լաւ պահողաց:

392

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ՆԵՐՍԻՍԻ

Երևան 3429

Հետ. ստացող՝ Թորոս Ասիլպալենց
վայր՝ Մուլիվոն

103 — Ո՞վ գրայգէտք, որ գիր գիտէք ու կու կարդայք, նայ զմեզավորս յիշեցէք՝ զԹորոս պարոն Ասիլպալենցս, ե մեղաց թողութիւն խնդրեցէք, և աստուած զձերն թողու, ամէն:

Ի Թվին ԸՃՀԶ. (1427) ի հոգտեմպերն ամիսն ԻԸ. (28), կիրակի, մտաք ի Մուլիվոն՝ ես Թորոսս, իմ որդաւքն ու տընաւ, ու իմ մայրն, ու իմ աղբերն Գրիգորն ի հետս եկաք յառ Մաթիկ պապէն ու յառ իր որդիքն, և [որ] զմեզ յիշէ՝ աստուած զինք յիշէ ի բարին:

393

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Վենետիկ 131, Մ.Տ.Մ.

Մ. Ագերեան, Լիակատար վարք սրբոց, ԺԱ. էջ 47-48

Գրիչ՝ Ղազար Ղրիմեցի
վայր՝ Տրապիզոն

... Կարգեալ եղեւ բովանդակ տօնք սոցա աշխատութեամբ տէր Խարայելի, ի խնդրոյ Զալալ-Դաւալայի տեառն Խաչենոյ, հրամանաւ Վանապետ վարդապետի և հաբազատին տէր Խարայելի Գրիգորոյ, զի նոքա հրամայեցին նմա, հայելով ի համբերութիւն և ի հնարիմաց գիտութիւն նորա, զի ջանս եղեալ գտցէ զօր նահատակութեան սրբոցն, որ գրեալ կայ ի լիակատար պատմութիւն նոցա, համառօտելով նմա զսքանչելի կատարումն սոցա: Եդ ըստ այլ կարգի և զԱյսմաւուրս, զոր միաշունչ եղեալ՝ անսղալ զտարին կատարեն: Բայց ոմանք յանգէտս եղեալ հակառակին այսպիսի գեղեցիկ և սքանչելի ընթերցմանց, որ յամենայն օր զլսելիս մեր զարհուրեցուցանեն ե դողումն ցաւագին տան անձանց մերոց, և ճանաչել իմանամք, թէ այնպիսեացն է ար-

քայլութիւնն աստուծոյ, և զայս զմտաւ ածեալ՝ խորհիմք, թէ մեզ զինչ լինիցի՝ ծուլիցս և հեղգացելոցս:

...[Գրեցաւ] ի թվ. ՊՀԶ. (1427), ի յանապատս Տրապիզոնու, ընդ հովանեաւ սուրբ Փրկչիս և սուրբ Յովհաննէսիս... ձեռամբ Ղազարի Ղրիմեցոյ...:

394

Ճ Ա Շ Ո Յ

Վենետիկ 1613

Գրիչ՝ Ղազար Ղրիմեցի
վայր՝ Պոնտոս քաղաք

...Արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ բազմամեղ և անարհեստ գրչի Ղազարի Ղրիմեցոյ,* ընդ հովանեաւ սուրբ և փառաւոր գերեզմանին լուսաւորչին մերոյ Գրիգորի, ի խնդրոյ... պարոն Վարդանայ և ամուսնոյն իւրոյ Մամախաթունի... Եղին ի դրան սուրբ Աւքեսեմիս, [զոր հիմնարկեալ է Մելիաէ քահանայն], որ է Պոնտոս քաղաքիս, յիշատակ... հաւրն Պարոնի, և մաւրն Դովլաթ-Խաթունի, հարազատ եղբաւրն իւրոյ Յազիզընի... Յիշեցէք... զառաջնորդն սուրբ ուխտիս... զՄարտիրոս վարդապետն և զՄկրտիչ հայրպետն, այլ և գեղոցք նիւթիս՝ զԱրքեման և զՅովանէս...:

395

ՔԱՐՈՉԳԻՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՅԻՈՅ

Երևան 4452

Գրիչ՝ Ղազար Ղրիմեցի

ա

103 ա Գրեցաւ աստուածաշունչ բուրաստանս, որ կոչի Քարոզգիրք, ձեռամբ յոգնամեղ խրխայթեալ մեղօք ոգո Ղազար արեղի Ղրիմեցոյ**, ի խնդրոյ պատւական և գովելի իմաստայեղ գրոց աշակերտի [Մարտիրոսի]***:

Արդ, աղաչեմ զհանգիպողսդ, յորժամ ճաշակէք ի քաղցրորակ պտղոյ սորա, յիշեսցիք սրտի մտօք զվերոյսացեալ ստացող սորա [զՄարտիրոս] գրոց աշակերտն, որ ստացաւ զսա ի վայելուճն անձին իւրոյ և յիշատակ ծնողաց իւրոց:

Նաև զեղկելի ծրօղ սորա զՂազար արեղայո աղաչեմ յիշել ի բա-

* Նախորդ հիշատակարանի գրիչն է: Ըստ այդմ էլ անթվական այս հիշատակարանը տեղադրում ենք նրան կից, 1427-ի թվաշարքում:

** Նախորդ հիշատակարանի նման տեղադրում ենք 1427-ի թվաշարքում, նույն Ղազար Ղրիմեցու թվական ունեցող հիշատակարանին առնթեր:

*** Ստացողի անունը, և՛ այստեղ, և՛ մյուս հիշատակագրության մեջ խնամքով քերված է: Առաջարկվող անունը հնարավոր եղավ վերծանել քերվածի հազիվ նկատելի հետքով:

րի մասին, և ծնողսն իմ, և զամենայն արեան մերձաւորսն, և որ յիշէ յիշեալ լիցի ի Գրիստոսէ աստուծոյ մերոյ:

Այլ և սխալանացս և խոշորութեան գրոյս անմեղադիր լինել աղաչեմ, զի կար իմ այս չափ էր, զի անհմուտ էի արհեստիս, և թէ մեղադրէր՝ այն ձեր հրամանք է և մեր արժանք:

Բ

Գրիչ՝ Յոնանէս

21 ա Տէր աստուած, ոգորմեա ստացողի սորա [Մարաիրոսի գրոց աշակերալ], և ծնողի իւր, և ամենայն արեան մերձորի, և գրողի սորա Յոնանէս արեղի, և ծնողի իւր, բարեխօսութեամբ աստուածածնին և իւր, որ ամէն ասէ, ամէն, հազար:

Գ

130 ա Ո՛հ, զգրող սորա զՅոնանէս մեղօր արեղաս և զծնողս իմ աղաչեմ յիշել...

396

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԿԱԹՈՂԻԿԷՒՑ ԹՂԹՈՑ

Փերդ. Նօտ. 83, Մարզուան, ի վանս Չարեափան Աստուածածնի

Գրիչ՝ Տիրաաւուր և Վարդան
վայր՝ Երուսաղէմ

...Գրեցաւ սա ի թուականութեանս Հայոց ՊՀԶ. (1427), ի կաթողիկոսութեան տեառն Պօղոսի, և յեպիսկոպոսութեանս Երուսաղէմայ՝ տէր Մարաիրոսի: Տէր աստուած ոգորմեա ստացողի գրոյս Միքայիլ արեղային, որ է լուսարար սուրբ Յարութեան տաճարին և սուրբ Գողգոթայիս, և զծոգաց սուրբ տառիս՝ Տիրաաւուր և Վարդան արեղայիցս: Յիշեցէք զեղիսաբեզ հաւատաւորն, որ յոյժ երախտաւոր է մեզ ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ:

397

ԲԱՂՈՒԱԾՈՑ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱԻՆՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ

ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՑ

Երեւան 8133

Գրիչ՝ Թորոս
վայր՝ Երուսաղէմ

Ա

58 ա Ո՛վ տեարք, աղաչեմ յիշել ի սուրբ յաղօթս ձեր զհեզահոգի վարդապետն Մել[ք]իսէդ, որ ետ գրել զսայ յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց և ի վայելուճն անձին իւրոյ: Ընդ նմին աղաչեմ յիշել յա-

զօթս զսչ արժան գրիչս՝ զԹորոսս սուտանուն արեղայ, և զծնօղս իմ, և զերախտաւորս, և անմեղադիր լերուք, զի չէի հմուտ արուեստիս:

Գրեցաւ ի սուրբ ե յաստուածակոխ քաղաքս Երուսաղէմ, ի վանքս սուրբ Յակորայ, ի թվ. ՊՀԶ. (1427):

Բ

Գրիչ՝ Վարդան

10 Բ ՁՄելքիսէդ հեղահոգի վարդապետն և զՎարդան սուտանուն արեղայ, աղաչեմ յիշել ի տէր:

Գ

162 Բ Ջրազմամեղ անձնս զՎարդան պիտականուն և զհեղահոգի կուսակրօն վարդապետն զՄելքիսէդ յիշել մաղթեմ սիրողացդ բանի, ամէն:

Գրիչ՝ Գէորգ

Դ

194 ա Ջանարժան գծող սորա ե զանարհեստ Գէորգ երէցս՝ միայն անւամբ և ոչ գործօք, աղաչեմ զձեզ, ով սուրբ ընթերցողք տեսուն հրամանի, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր...:

Ե

162 Բ Յիշեսջիք զՄկրտիչ արեղայն՝ սիրող բանի՝ զլուսարար սուրբ Յարութեանն, որ զօրինակն շնորհեաց, ե աստուած զձեզ յիշէ, ամէն...: Գրեցաւ գիրս ի մէջ սուրբ Յարութեանս: Անմեղադիր լերուք խոշորութեան գրիս ե սղալանացն, զի շտապով գրէի:

Ղ

58 ա Գարձեալ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զՄելքիսէթ վարդապետն, որ ետ գրել սա յիշատակ իւր ե ծնաւդաց իւրոց, ի վայելումն անձանց տէր Եսայիս և տէր Դանիէլին, ով որ այս գրոցս հահակառակի ծախելով կամ գողանալով՝ նայ անիծեալ է յամենայն սրբոց:

398

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 4977

Կազմող՝ Վարդան

149 Բ Ջկազմող սուրբ գրոցս զպանտուխտեալ ե զվշտացեալ անձս՝ զՎարդան սուտանուն սարկաւաք աղաչեմ յիշել յաղաւթս ձեր, ով սուրբ ընթերցողք: Կազմեցաւ ի թվ. Հայոց ՊՀԶ. (1427):

ՌԵՃ. ՌԵՃ. Ս. Ս. ԲՌԵՃ. ԲՌԵՃ. Բ. Բ. Ս. Ս. ԲՃ. ԲՃ. Ս. Ս. ԳՃ.

ԲՃԾ. ԲՃԾ. Ս. Ս. ԳՃ. Ժ. Ժ. ԲԹ. ԲԹ. ԵԹ.՝
 Եթէ դպիր ես դու կարդա, թէ չէ՝ վզիտ տուր ու հազայ.՝*

399

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիւղ. Նոտ. 84, Երդնկայ, Շոխայ վանք

Հետ ստացող՝ Ղազար

...Ես՝ Ղազար, որդի Ստեփաննոսի, ի վերին-թիկանէն, դնեցի
 զսուրբ աւետարանս և եղի յիշատակ ի դուռն սուրբ զինաւորին՝ սըր-
 րոյն Սարգսի... Թվ. ՊՀԶ. (1427):

Գումարագիր ծածկադրով կարգացվում է՝ Վարդան այդայ ի ար» հավանարար
 ցանկացել է գրել՝ Վարդանս յիշեայ ի տէր»։ Ս նշանը կես է նշանակում, ուրեմն Ս+Ս
 հավասար է մեկի, այսինքն՝ Ա-ի։

*Ձեռագիրն ըստ հնագրական տվյալների գրված պետք է լինի շուրջ մեկ հարյուր-
 ամյակ Վարդան կազմողի հիշատակարանից առաջ՝ ԺԴ. դարի առաջին կեսին։ Ձեռագրի
 99 ը էջում պահպանվել է առաջին ստացողի հիշատակարանը, ուր գրված է՝ «Ջստացող
 այսմ աստուածախաւս սրբոյ մատենիս՝ զպատուէլի հայրն՝ զվանական կոյս կրանաւոր
 քահանայն զԳաբաբիայս յիշեցիք ի բարին Գրիստոս, հանգերձ ժընողիւք և եղբարբք, ի
 հաշտութիւն հոգւոյ և ի թողութիւն մեղանաց . . .»։

Գրիչ՝ Թումայ Մինասենց
վայր՝ Աղթամար

Ա

...Արդ, այսմ... մարգարտիս ցանկացող եղեալ... պատուական
և սրբասէր կրանաւորն Արքայամ, ստացաւ զսուրբ աւետարանս...
298 ր յիշատակ րաբի հոգւոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Վարդա-
նայ և մաւրն իւրոյ Խաթւնի, որպէս զի հանապազ ընթերցցին զսա-
մանկունք եկեղեցւոյ և զաստուած-ողորմին աննախանձ կամաւք
ասասցեն նոցա։ Եւ ես՝ մեղուցեալ և անարժան ծառայս ծառայիցդ
աստուծոյ Թումայ, անուամբ և եթ միայն արեղայ և ոչ գործով, տեսի
զփափագ սորա և զսէրն զոր ունէր առ հոգեորսն, և իմով անկատար
գիտութեամբս և տկար հոգւով և անարժան մարմնով յանձն առի զսա՝
վըստահանալով ի ներողութիւնն աստուծոյ. Եւ յամենակարող զաւ-
րութեամբ նորին կատարեցի զսա յաստուծով նախախնամեալ կրղզիս
297 ր Աղթամար, ընդ հովանեաւ գըմբէթայարկ և երկնանման սուրբ Խաչին
և սուրբ ॥ Աստուածածնին, և այլ բազմահաւաք սրբոց նշխարացս, որ
աստ կան հաւաքեալ։

Ի հայրապետութեան տեառն Դաւթի, և ի զանութեան ազգին
նետողաց ամիրզա Սքանդարի՛ն՝ թուրք ազգաւ, որ և տիրեաց աշխար-
հիս մերում և էառ բռնութեամբ զանառիկ ամրոցք աշխարհիս մե-
րոյ, այս է՝ զանմատչելիս և զանկոխս ոտից թշնամեաց և զտեղիս
ապաստանի բոլոր աշխարհացս՝ զկղզիս Աղթամարայ, և զանառիկ ամ-
րոցս և զմայրաքաղաքս երկրիս զՈւտան, և զպարանոցատանջն զԱմուկ,
և մինչ ի Հէշտա և ի Նըւան՝ զբոլոր աշխարհս բռնակալեաց ընդ ձե-
ռամբ իւրով և ընդ իշխանութեամբ։ Եւ բազում և անթիւ չարիս և
դառնութիւնս անասելիս և անպատմելիս լեզուաց անցոյց ընդ աշ-
խարհս մեր, զոր ոչ կարեմ մի ըստ միողէ ընդ գրով արկանել զաւէր
297 ր աշ ॥ խարհիս մերոյ և [կործան] նուաճ բնակչաց սորին։ Վասն զի այս
Ժ. (10) ամ է, որ մրրիկ բարկութեանն աստուծոյ ի յաշխարհիս մերում
յաճախագոյն երեեցաւ վասն ծովացեալ մեղաց իմոց։

Եւ պատմեցից ձեզ զգլխաւորսն կարճ ի կարճոյ բանիւ, զոր
տեսաք աչաւք մերովք, զի առ յապա եկեալքդ, լսելով զաղէտս մեր,
երկնչելով յաստուծոյ՝ դադարեսջիք ի մեղաց ձերոց։

Ի յ Գ. և ի ԿԸ. Թվականին (1419) եկն մարախ սաստիկ, ըստ ան-
չափութեան աւազոյ ծովու, բայց ի յաւուրս հնձոցն եկն, և իրք մի
կերաւ զվաստակն և իրք մեաց, և ձգեաց զսերմ իւր յերկիր. և միւս այլ
տարին ձագն ելաւ ե խիստ աւէր էած: Բայց յաստուծոյ խնամոցն
ի գութ շարժեալ իշխան աշխարհիս
մերոյ Ամիր-էզզիցն՝ առաքեաց մարդ
և երեք ջուր, և հաւ եկն զկնի ջրոյն,
և սատակեաց զմարախն, և ազաան-
ցաւ երկիրս:

298 = Իսկ ի յԳԸ. (1431) Թվին շարժե-
ցաւ Թագաւորն Արեւելից ամիրզա Շադ-
աուխն՝ անթիւ հեծելով, և սատակեցաւ
Ղարայ-Ուսուֆն՝ տէրն Թավրիզոյ իւ-
րով մահուամբ, և որդին նորա ամիր-
զա Սքանդարն՝ մարտ պատերազմի եդ-
եալ ընդ ջաղաթային, կոտորեալ եղև
ի նմանէ. և սատակեցան սպանմամբ
բազումք ի զաւրաց նոցա, և ինքն մա-
ղապուրծ փախեալ ի ձեռաց նոցա:
Իսկ Թագաւորն Արեւելից առեալ զա-
մենայն աւար և անրաւ բարիս ի զաւ-
րուն թուրքաց՝ դարձեալ յաշխարհն
իւր, և մեաց թաղթն անտէր: Ապա վե-
րջստին դարձաւ Սքանդարն ի Թավ-
րէզ և տիրեաց նմա, և ժողովեաց բա-
զում զաւրս: Եւ միւս այլ տարին եկն
բազում զաւրաւք ի վերայ Խըլաթայ,
և բազում անձինք քրիստոնէից ի գե-

298 ր թութին վարեցան ի ձեռաց նոցա,
և բազումք սրոյ ճա || [րակ եղեն | | |
Սքանդարն* եկն | | | ելին] ի | | |
յերկիրս մեր [և՝ խ]աղաղութեամբ [և գ]նաց ի Թավ[րէզ], տանելով
ընդ իւր զգերիսն:

Իսկ ի յԳԸԲ. (1423) Թվին գնաց նոյն Սքանդարն բազում զաւ-
րաւք ի վերայ Ալքեյոյ, և էառ զնա: Եւ իշխան աշխարհիս մերոյ գնա-
ցեալ առ նա բազում ընձայիւք ի գործ պատերազմին, և նա գեղ մա-
հու աբրուցեալ իշխանին մերոյ Մէլիք-Մահմադին՝ սպան զնա, և ան-
հնարին սուգ և անմխիթար տրտմութիւն եհաս աշխարհիս մերոյ:

Եւ ի սոյն ամի եկն սաստիկ մահ տարածամ ի յաշխարհս մեր
և մեաց Բ. (2) տարի ի բոլոր ծովուս, և բազում տունք աւերեցան
և ծնաւղք անզաւակ մեացին:

Իսկ ի յԳԸԳ. (1424) Թվին կոչեաց նոյն Սքանդարն՝ զտէրն Ու-
տանայ զսուլտան Ահմադ և զտէրն Բաղիշոյ զՇըմըզդինն խարանաւք

* Էջի ձախ եզրը փլուզած է, մի քանի բառեր թերի են վերծանվում:

Իսկ ի յԳԸ. Թվին.
Շարժեցաւ Թագ-
աւորն արեւելից. և
միրզա շադաուխն
անթիւ հեծելով:
և սատակեցաւ
շարայուսուֆն
տէրն Թավրիզոյ
իւրով մահուամբ:
և որդին նորա և
միրզա սքանդար-
ն մարտ պատերազ-
մի եդեալ ընդ
ջաղաթային. կո-
տորեալ եղև ի
նմանէ:

Նկ. 14. Թուայ Մինսեկնցի
ինքնագիրը:

299 ա առ ինքն յ և կալաւ զերկոսինն: ԶՇմզգիմն սպան ի Խլաթ, և ինքն յանդուգն յարձակմամբ և լի դառնութեամբ և անթիւ զաւրաւք եկեալ նըստաւ ի վերայ անառիկ ամրոցին Վանայ, ընդ իւր ունելով երկաթի կապանաւք զսուլտան Ահմատն: Եւ զերկիրս մեր ի յառ և յաւար և ի գերութիւն տուեալ Բ. (2) տարի, զոր ոչ է բաւական քարտէզս զրով ընդունել յինքեան զաւէր աշխարհիս մերոյ. և [զնեզմիւ]թիւնն, զոր կրեցաք մտրմնով և վշտացաք հոգով ի կղզիս Աղթամար:

Իսկ ի յՊՀԳ. (1425) թվին էառ ամիրզա Սքանդարն զՎան և զայլ բերգորայքն, և մրլքեց զաշխարհս մեր: Եւ միւս ալ տարին գնաց ի վերայ Բաղիշոյ: Եւ այս Գ. (3) տարի է, որ Բաղիշ ի խըսար է, և զվերջն աստուած գիտէ:

Իսկ ի յՊՀԶ. (1427) թվին էառ նոյն Սքանդարն զանառիկ բերթն 299 բ Սաղաւայ ի ձեռաց քրիստո յ [նէից | | և անմիտ]թար կըս[կիծ. ե]-հաս բոլոր ազգացս քրիստոնէից, զի բոլոր աշխարհացս այն մին բերթն միայն էր մնացեալ ի ձեռս քրիստոնէից. և այն ես առաւ ի մէնջ:

Արդ, այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց. եւ այսքան բաւական է առ այս:

Եւ արդ, ես՝ վերջինս ի ծնունդս եկեղեցոյ և առաջինս ի դասս մեղաւորաց, ամենամեղ և յանցաւոր ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ Աբրաիմ սոսկանուն արեղայս, յայսպիսում դառնութեան ժամանակի ցանկացաւդ եղէ այսմ աստուածունակ և աստուածախաւս կտակիս...*: Ստացայ զսա ի հալալ արդեանց իմոց, և ետու զսա ընծայ և նըւէր ի մեծ և ի հոչակաւոր ուխտս Պատրիկ վանք կոչեցեալ, որ կայ հանդէպ Ոստան քաղաքի, ի դուռն սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Գէորգ զաւրսովարին: Վասն որոյ յերես անկեալ աղաչեմ զհանդիպողդ սմա տեսութեամբ, կամ կարդալով և կամ աւրինակելով, լի բերանով և բոլորախաւս լեզուաւ և ուղիղ մտաւք աստուածողորմ 300 ա մի ասացէք ինձ՝ մեղաւոր կրաւնաւորիս Աբրա ի համու, և ծնաւդացն իմոց Վարդանա և Խուքլուի, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն մերոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն: Դարձեալ, յերես անկեալ աղաչեմ զսրբութիւնդ ձեր յիշել ի Գրիստոս զսպասաւորք սուրբ եկեղեցւոյս, որք վայելողք են սուրբ աւետարանիս՝ զքաջ և զարիաբան, զսրբազան և զուղղադաւան վարդապետն մեր զՅովաննէս և զԱստուածատուր վարդապետն | | * զՄարտիրոս և զՅովաննէս, զՅովսէփ և զԱստուածատուր, զՄկրտիչ և զՎարդան, զԿարապետ և զՍտեփանոս, զՎարդան և զԱտամ միայնակեացն: Այլ և զխրատիչքն մեր և զուսուցիչքն և զառհասարակ երախտաւորքն, որք ընդ հովանեաւ սուրբ 301 բ եկեղեցեացս հանգուցեալ կան, որք յառաջ քան՝ զմեզ, զորս | | ***

* Բաց ենք Թողնում մեկեկեա էջ, ուր գովաբանվում է ավետարանը և արվում են աստվածաբանական դատողություններ:

** Չորս տեղ մաշված և անընթեռնելի:

*** Երեք տող՝ անընթեռնելի:

ան] ժամանակեայ փոխ] եցան յաշխարհէս՝ զԹումա վարդապետն, և զՍարգիս սրբակրան արեղայն, զՍտեփանոս հեղահոգի վանից հայրն, և զՅովանէս, և զՄարգարէ, և զՄկրտիչ, զՅովանէս, և զՍտեփանոս, զՄարտիրոս, զՋաքարիայ, և զՅովանէս, և զՎարդան, և զայլ առհասարակ ննջեցեալսն ի դուռն սուրբ եկեղեցացս, վասն որոյ ազաչեմ զձեզ ուղիղ մտաւք աստուած-ողորմի ասել ամենեցուն առհասարակ յիշելոցս ի սմա՝ կենդանեացս և հանգուցելոցսն:

Եւ արդ, ես՝ ունայնս և Թափուրս յամենայն հոգևոր բարեմասնութեանց, անկարգս ի կարգաւորաց և անյիշելիս ի գրչաց, անուամբ միայն արեղայս Թումայ յերես անկեալ ազաչեմ զսրբութիւնդ ձեր յիշման արժանի առնել և զիմ անարժանու || Թիւնս և Թողութիւն մեղաց խնդրել ի Բրիստոսէ ինձ, և ծնաւդացն իմոց Սիմէոնի և Արղունի, և քրւերցն իմոց, և ամենայն արեան մերձաւորացն, այլ և երախտաւոր քեռոյն իմոյ և ուսուցչին Թումա միայնակեցին, և հաւերգբաւրն իմոյ Վարդանէն, և որոյ նորա Մկրտիչ կրօնաւորին՝ հանգուցելոցն ի Բրիստոս, և նորաբողոք զքրւերորդւոյն իմոյ Հայրապետ կրանաւորի, որ աւգնական և ձեռնտու եզե [սմա՝ կո]կելով զնիւթ [Թ Թղթիս] . . .

Այլ և խոշոր և անյարմար գրոյս և անարհեստ ծաղկիս, ազաչեմ 302 բ լանմեղադիր լինել | | . . . : Գծագրեցաւ և աւարտեցաւ սուրբ աւետարանս ի յԳ. և յՀԷ. (1428) Թվականին, և ընծայեցաւ ի դուռն Պաւլոսի վանից սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Գէորգ զաւրավարին: Եւ մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի դրանէ սուրբ տաճարացս գողանալով, կամ ծախելով և կամ գրաւելով: Եւ ով յանդգնի և հանէ՝ պատիժ պատուհասի կրեսցէ ի Բրիստոսէ, ընդ Կայենի և ընդ Յուդայի և ընդ խաչահանացն, ամէն,*

Բ

141 բ Ո՛վ կրանաւորք և կարգակիցք,
Ճգնաւորաց հանդիսակիցք,
Սուրբ կուսանացն դասակիցք,
Եւ անմարմնոցն հանդիսակիցք,
Որք հանդիպիք այս մատենիս,
Աստուածախաւս սուրբ կտակիս՝
Ըզնարանամ մեղաւք գերիս,
Կարգիւ պատուեալ, գործովք յոռիս,

* Այս ընդարձակ ու բովանգակալից հիշատակարանը Ղ. Փերղալեմյանը իրավամբ համարել է «Տարեգրութիւն», բայց ամբողջական հրատարակելու փոխարեն՝ ըստ առանձին տարեթիւերի բաժանել է հատվածների ու ցրել իր «նօտաբք Հայոց»-ի տարբեր թվականների տակ՝ սկսած ՊԶԷ. (1410)-ից մինչև ՊԶԷ. (1428) թվականը:

Փերղալեմյանի ընդօրինակութիւնից օգտվելով, հիշատակարանն ամբողջութեամբ հրատարակել է Գ. Աղանյանը «Գիւտն Հայոց Պատմութիւն» ժողովածուի Ժ. հատորում (Թիֆլիս, 1913, էջ 1—5): Այդ հրատարակութեան մեջ կան որոշ հատվածների հազարվածներ ու կրճատումներ:

Յաղաթս ձեր միշտ յիշեսցիք.
 Եւ զողորմին բարբառեսցիք,
 Յորժամ սիրով միարանիք
 'Ի յԱստուածածնի գոռնա կանգնիք:
 Իմ աչքս ի ձեզ է հանապազ,
 Զի իմ գործել մեղք աննուազ,
 Դուք կարգալով զայս հանապազ
 Զհոգիս հանէք ի սրբոց դասն:
 142 = Այլ և զԹուալ՝ գերեալ մտաւք
 Եւ զանպիտան հոգիս տիաւք
 Մաղթեմ յիշել սրտի մտաւք,
 Սեոն սիրով, բարի կամաւք:
 Զտէր-ողորմայն լի արտասուաւք
 Ողորմագին պաղատանաւք՝
 Ինձ առձայնել սրտի մտաւք,
 Եւ ձեզ լիցի կրկին չափաւք:

Զկնի Ռ. և ԳՃ. և ՂԷ. (1397) ամի համրառնալոյ փրկչին* գծա-
 գրեցաւ սուրբ աւետարանս:**

401

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4156

Գրիչ՝ Մելքիսեթ Բաղէշցի
 վայր՝ Արմէշ

258 = ... Արգ, գրեցաւ սուրբ աւ || ետարանս ի քաղաքս ի Բաղէշ՝ կէսն.
 Եւ ի յայնմ աւուր մեղքն մեր բազմացաւ, և աստուած մեզ բարկա-
 ցաւ և առաքեաց ի վերայ մեր զպարոն Սքանդարն, զոր եկեալ պաշա-
 րեաց զքաղաքն մեր, և բազում չարիս գործեաց ի քաղաքն մեր ե յեր-
 կիրն: Շատ աստուածաբնակ վանորայս աւերեաց և բազում ժամա-
 տեղս խափանեաց: Զոր մեզ փախստական լեալ, ի բազում տեղիս ի
 շուրջ եկեալ, և շատ վիշտս կրեալ մեզ ի բազում մեղաց մերոց, և ոչ
 գտեալ մեզ հանգիստ: Այլ յետո գթացեալ արարիչն աստուած և առաջ-
 նորդեալ մեզ հասոյց զմեզ ի յերկիրս Քաջբերունի: Զոր եկեալ բնա-
 կեալ մեր ի քաղաքիս Արմէշ, և եղև աւարտուծն սորա աստ, առ ոտս

* Այստեղ ևս նշված է ձեռագրի գրութայն 1428 թվականը: Այսպես՝ ըստ ավետա-
 րանի Քրիստոսը, իբր, խաչվել և համբարձվել է 33 տարեկան հասակում (ուստի քրիստո-
 նեական թվարկութայն 33 թվականին): Ուրեմն 1397 թվականին պետք է ավելացնել Քրիս-
 տոսի տարեքը (33 տարի), ստացվում է 1430 թվականը՝ ըստ հայկական թվարկութայն,
 որը համապատասխանում է այժմ կիրառվող թվարկութայն 1428 թվականին:

** Ձեռագրի վերջում կան մի քանի ուղագրավ կալվածագրեր վարդ-Պատրիկի վան-
 քին անշարժ կալվածքներ նվիրաբերելու մասին:

սուրբ Ծիրանաւոր Աստուածածնիս և աստուածաբնակ վանորէիցս՝ Մեծաւիժու սուրբ Աստուածածնիս և Արծաւբեր սուրբ Աստուածածնիս, ի մէջ հեռտոր և քաջ րարունապետացն՝ Թումա վարդապետի և Կաթողեոս վարդապետի, ընդ հովանեաւ գմբեթաձև և գերազարդ հինգ խորանացս Կաթողիկէ եկեղեցոյս՝ սուրբ Աստուածածնիս, սուրբ Յովհաննէսի, սուրբ Ստեփանոսի և սուրբ Յակոբաւ ի հայրապետութեանն

288 ր Հայոց տեառն Պողոսի, ի մեծ թու ըն ին Հայոց Պէթ. (1428), ձեռամբ սուտանուն քահանայի Մելքիսէթ Բաղիշցոյ: Եւ իմ անընդունակ գոլով յարուեստս գրչութեան և բազում մեղացն ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգևեաց մեզ մարդասէր հոգին, բազում աշխատանաւք գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք, ի սառոյք և յընտիր աւրինակէ, կենաւք տառապանաւք և բազում պանդխտութեամբ: Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս, որք պատահիք սմա տեսութեամբ և ընթերցմամբ յիշեսջիք յաղաւթս ձեր զստացող սորա զվերոյ յիշեցեալն ի սմա [զՅակոբ կրաւնաւորն, և զՅովհաննէս, և զԹումէն],* և բոլոր հաւատով և սերտ սրտիւ աստուածողորմի ասացէք, և աստուած ձեզ՝ յիշողացող ողորմեսցի առհասարակ, ամէն: Ընդ նոսին և զանպիտան գրիչս զՄելքիսէթ, և զծնողքն իմ զՅակոբ քահանայ, և զմայրն իմ զԱթաբուն՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս, և զկենակիցն մեր, և դարձեալ զհաւերդարայրն իմ զպարոն Աշխարհէկն, և զկենակիցն իւր, և զաւակքն իւր՝ զհանգուցեալքն ի Քրիստոս, և զբարի յիշատակն իւր զՅովհաննէսն:

289 = Եւ դարձեալ, զքոյրն իմ զՇահանդուխտն, և զքեռին իմ՝ զպատուական քահանայն զԿաթողեոս, և զկենակիցն իւր, և զուսուցիչքն մեր և զխրատատուքն, որք հետ մեզ աշխատել են, և զամենայն ազգականքն մեր՝ զկենդանիքն և զհանգուցեալքն ի Քրիստոս . . . :

Արդ, յերես անկեալ աղաչեմ զամենեսեան սխալանացն և խոշորութեան ծաղկին և գրին անմեղադիր լինել, զի այս էր կար մեր:

Բ

Նղբարք, աղաչեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք այս սուրբ աւետարանիս և այս | | | յիշեալիք ի սուրբ և ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զանարժան քահանայս զՄելքիսէթ, և բո | | | այս չափ էր կար մեր, զի վարդապետի չենք ծառայել և ոչ այլ հանել, այլ ինձ սէր գն | | | **

* Փակագծի մեջ աւելած հատվածը գրված է հետո՝ այլ ձեռագրով:

** Հիշատակագրութիւնը գրված է երեք տողով. տողերի ձախ կեսը գտնվում է 3 ր էջի ստորին լուսանցքի վրա, իսկ դրա շարունակութիւնը (աջ կեսը) գտնվելիս է եղել այժմ բացակայող հաջորդ էջի ստորին լուսանցքի վրա: Այսպիսով, հիշատակագրութիւնը կիսով չափ թերի է:

402

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փիրզ. Նօա. 89—90, Վան, Հայկականք

Գրիչ՝ Յովաննէս
Վայր՝ Մեծոփայ վանք

... Ի Թուարերուժեանս Հայոց ՊՀԵ. (1428) Թուականին գրեցաւ գիրքս սոսկացուցիչ, ի հայրապետութեան տեառն Պօղոսի, և յաշխարհակալութեան շահ Լսքանաւարին, որ ունէր զթաղթն և բազում աշխարհ, ի Սօլթանիոյ մինչ ի Մէրտին, և զայս միջոցս զամէն ի ձեռն ունէր. եւ զի տղայ էր ե չոր գլուխ՝ շատ աւեր երեւ Քրդաստանաց, և սպանեց զպարնէքն, ե շատ աւար տարաւ և դերի՝ վասն ծովացեալ մեղաց մերոց: Եւ յայսմ ամի հոգեգալստեան ծնկահար ձիւն երեկ:

Արդ, այս չար ժամանակիս կրօնաւոր ոմն արեղայ Սարգիս անուն ետ զգիրս ի գրել և ինքն փոխեցաւ առ Քրիստոս... Եւ ես՝ սուտանուն Յովաննէս, յանձն առի և շնորհօք Քրիստոսի աւարտ հանի. Գրեցաւ գիրքս լուսազարդ ի վանքս Մեծոփայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս ե սուրբ Յակոբիս, և առ ոտն մեծ ըաբունապետի Թումայ վարդապետի՝ պարոն Գօրգու աղբեր, և տէր Յովաննիսի, զոր տէր աստուած պահեսցէ զնոսա ի խաղաղութեան ամրածածուկ աջոյն իւրով և բարձր ի գլուխ:

403

ՀԱՌԸՆՏԻՐ—ՏՕՆԱԿԱՆ

Վիեն. 224. Տաշ. Յուլ. էջ 583

Գրիչ՝ Կարապետ
Վայր՝ Կողուց վանք

ա

431 ա-431 բ

Փառք... որ ետ մեզ կարողութիւն հասանել ի յետի գիծ ոսկիփոր աւանականիս յաստուածարնակ ուխտս որ կոչի Կալուց վանք, ընդ հովանեաւ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, եւ սուրբ նշանացն Քրիստոսի: Յառաջնորդութիւն երջանիկ... մեծ ըաբունապետին Յակովբայ: Ի խնդրոյ հաւատարիմ եւ աստուածասէր տանուտիրոջն պարոն Մկրտչին, որ մեծաւ փափագանօք... ետ գրել զսա յիշատակ իւր, եւ ծնողաց իւրոց՝ Սալաթելին եւ տիկին Մելեքին, եղբարցն՝ կենդանւոյն Ստեփաննոսի, եւ փոխեցելոցն առ Քրիստոս Սահակին եւ Գէորգ սարկաւազին, եւ կնոջն՝ Նունուֆար-Խաթունին, եւ որդւոյն Յովաննէս սարկաւազին:

Եւ ես՝ ամենամեզ եւ սխալամիտ գծողս Կարապետ արեղայս տեղի զփափագ սորա եւ տկար անձամբ ի գրել սկսայ:

... Արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ նոյն ախմար Կարապետի եւ անպիտան գրչի, յամի ՊՀԵ. Թուականի մերումս տումարի (1428): Յաշխարհակալութիւն եւ ի տիրութիւն Թախտին Լսքանդար իմիրզին, որ տիրեաց Պարսից եւ Բաբելացոց, Հայոց եւ Միջագետաց Ասորւոց, յԱրա-

բաթեան տանէն Հայոց՝ մինչ յեզնկայն, ի Մերդին, ի Բաղդադ, ի Սաււ-
թանիայ, եւ ի Գանձակ շահաստանն Թաւրէզ, եւ մինչ ի մեծ գետն
Քուռ: Ջայս ամենայն ի բռն ունէր Իսքանդար յմիր[զ]այն:

Արդ, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ կամ աւգտութեամբ ինչ
իւրիք՝ յիշեցէք ի միտս բարիս եւ ի հայցուածս պատկանաւորս՝ զստա-
ցող սորա զՄկրտիչ* հաւատարիմ տանուտէրն . . . քանզի ստացաւ զսա
իւր զաւակ հոգւոյ եւ յիշատակ բարի յեկեղեցի . . .

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան [յիշեցէք] յաղօթս ձեր՝ զբազմամեղ
գորիչս Կարապետ, եւ զծնաւդսն իմ զհաշատուր եւ զԱղբրաց, եւ զեղ-
բարքն՝ զԱւետիս սրբասնունդ եւ բարեմիտ արեղայ, որ պայծառ է
իբրեւ զշահ ի մէջ եկեղեցւոյ, եւ զԹումայ քահանայ, այլ եւ զվարպետն
իմ զԹումայ կրօնաւոր, եւ զծնողսն իւր զԱբրահամ եւ զՀերիք-Տիկին,
ամէն: Այլ եւ զհոգեւոր հայրս մեր զՄելքիսէթ առաջնորդ սուրբ ուխ-
տիս . . . Այլ եւ յիշեցէք ի Գրիստոս զհոգեւոր եղբարքս իմ՝ զԱնդրիաս
սրբասնունդ կրօնաւոր՝ զեղբայր մեծ հռետորին Յակովբայ, . . . եւ
զտշակերտքն իւրեանց՝ զՅովհաննէս գրոց աշակերտ եւ զՅովհաննէս
Ղազարոսեց, զՄիսիթար եւ զՄարտիրոս, զՀայրապետ եւ զՄարտիրոս,
զԴանիէլ փակակալն եւ զՆերսէս վիլիստփայն, զՄկրտիչ եւ զԹումաս, եւ
զայլ միարանք վանացս՝ զսարկաւազ եւ զաշխարհական՝ զմեծ եւ
զփոքը, որ կան ի գունն սուրբ Լուսաւորչին: Ո՛վ կարդացողք եւ լսողք,
վասն եղբայրսիրութեան գրեցաք, որ ի կարդալն չձանձբանայք . . .

Բ

Վայր՝ Արծկէ

432 ա Ընդ նմին եւ աստուած-ողորմի ասացէք Յովհաննիսին, Նղիին եւ
Իկաիշ մամուն, զի գիրքս բոլոր ի յԱրծկէ գրեցաւ, զի փախած էաք
ի քրդուն, եւ ի սոցա տունն հանգչաք, Գրիստոս յիւրեանց հոգին
հանգչի, ամէն:**

404

ՔԱՂՈՒԱԾՈՅ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱԽԵՏԱՐԱՆԻ

Ալիշան, Հայկարան

Գրիչ՝ Ստեփանոս

Գրիչ Ստեփանոս, որդի պարոն Մկրտչի և Մլքէ-Խաթունի, եղբայր
Աբրահամի և Սարգսի, ի քաղաքիս | | | ան,** ի հայրապետութեան
տեառն Պաւղոսի և յԱղթամարայ Դաւթի, ի խանութեան Սրանդարի,
ի Թշուռն և ի չար ժամանակիս, որ եղև թանկութիւն սաստիկ, որ մի
բեռ հացն է Ռ. (1000) դրամ:

* Վրան գրված՝ «գնրեմիան»:

** Ձեռագրում կան նաև բազմաթիվ մանր հիշատակագրութիւններ, որոնցում հիշ-
վում են նաև «քարտես կռիողներ» Թումայ արեղան (էջ 100 ա), Աւետիս կրօնաւորը (էջ
100 ա) և Ղազար սարկաւազը (էջ 341 բ):

*** Հավանաբար եղել է «Ոստան»:

405

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 0401

Գրիչ՝ Մովսէս Անկեղակութեցի
վայր՝ Անկեղակութ

340 ր Փառք... որ ետ կարողութիւն անարժան և ապուշ գրչի Մովսէս-
սիս Անկեղակութեցոյ հասանել ի վերջին գիտութեան աստուածաբան
սուրբ աւետարանիս...

Այսմ մեծ երանութիւն վափաքեալ հոգով ոմն երկիւղած քրիս-
տոնեայ Տաշ անուն, ե ստացաւ ի սուրբ աւետար || [անս] հալալ ար-
դեանց իւրեանց, վասն զի ոչ ունէր զաւակ մարմնոյ, յոյս եղեալ ի
սուրբ աւետարանս ըստ [իո]ստմանն տեառն, եթէ՝ Նս եղեց նմայ ուս-
տերս ե դստերս...

Արգ, ես՝ անարժանս Տաշ ստացայ զսուրբ աւետարանս յիշատակ
հոգոյ իմոյ և ծնողաց իմոց, Նւ յետու իմ սրտիս յաւթարութեամբ
Հայրապետին յազգէ յազգ և ինձ յիշատակ յաւիտեանն. Նւ յայժմ յե-
րես անկեալ դառն արտաս[ու]աւք, աղաչեմք հանգիպաւզ սուրբ աւե-
տարանիս յիշել ի սուրբ աղաւթս ձեր զիս և զծնաւդս իմ...

350 ր Դրեցաւ աստուածահոս քառարուղիս [ջիւ]րս, աստուածախաւս
հրամանս, ի թվկայութիւնս ՊՀԷ. (1428), ի հռչակաւոր գեղս Անկե-
ղակութ. ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, ի զանութիւն Սքան-
դար միւրզին, և յիշխանութիւնն Բէշկ[եց]ին, և տանըտրութիւնն Շա-
պաւնին: Վասն որոյ և ես՝ մեռեալս հոգով ե նեղեալս ի բազմադիմի
հէնից չարին՝ հեծեծեալ աղէտիւ և տգնաթաղիծ մաղթանաւք, հայ-
ցեմք ի մանկանց սուրբ կաթողիկէի յիշել ի մաքրափայլ յազաւթո
ձեր զՄովսէս անարհեստ գրիչս, և զծնողս իմ զՄիսիթար, և զյուսու-
ցիչն իմ զՍանփանդս, և զեղբայրն իմ զՆերսէս, և զայլ ամենայն մեր-
ձաւորն իմ ի Գրիստոս, և իբրև կաթիլ մի ի դուլէ ձերոյդ կենեղուտ
լեառնէ կարկաջահոս իջմամբ ցաւղելով ի մեր պասքեալ ե տոչորեալ
հոգի՝ զովացուցել զծարաւ տագնապի խորշակահարս հայցողի Մով-
սէսի, որ և զարժանն և եթ, զանիմանալին յեղական սեռից զանպա-
տում և զանճառ ուրախութիւն առնոյք փոխարէն ամենառատ պար-
գեողէն:

406

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Աւարառ», 1911, էջ 567, «Ազուլիս և շրջակայք», № 23

Գրիչ՝ Եղիայ Հաղրուղեցի
վայր՝ Ճգնաւորի Քար

342 ր ... Յանգ ելեալ աւարտեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ յողնա-
մեղ ե փցուն գրչի Եղիայի, որ անուամբ կոչիմ արեղայ ե ոչ գոր-
ծով, աշխարհաւ յԱղվանից, և տեղեալ Դիզակեցի, և գեղաւ Հաղրուղեցի:

Դրեցաւ սուրբ մատենան ի յանապատիս որ կոչի ձգնաւորի քար, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, որ է մաւտ* ի քաղաքս Եղեգիս. ընկերակից մեր տէր Սարգիս կուսակրաւն և ճգնազգաց | | | ընդիս քահանայիս | | | է պատճառ մեզ հանգստեան այսմ դառն ժամանակիս. անփորձ ե անսասան պահեսցէ զսա Քրիստոս աստուած յայսմ կենցաղիս և յետ աստեացս ընդ ճշմարիտ քահանայիցն լիցի դասակից ե պսակակից:

Դարձեալ, աղաչեմ զձեզ՝ զժնօղսն իմ ըստ մարմնոյ՝ զհայրն իմ զՄէսաք, և զեղբայրն իմ զՋէսաք, ե զամենայն արեան մերձաւորս իմ յիշել ի տէր, և աստուած զձեզ յիշէ ի բարին, ամէն:

Դարձեալ, աղաչեմ զձեզ հանդիպողք սորին՝ զվարպետն իմ զտէր Յաթմաս յիշել ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր և զմեղսապարտ գրիչս, որ յետ սակաւ ժամանակաց ձեռս իմ հողանայ և մաղթանք իմ առ ձեզ մնայ...

Ի թվիս Հայոց ՊՀԷ. (1428):

407

Ա Ի Շ Ա Տ Ա Ր Ա Ն

ԼԾՎ 73, սյուն. 135—136, ԲԾՎ 252, Վանի Յայկայնեբաց եկեղեցի

Հետ. ստացող՝ Պետրոս Եղեգեցի

Կամաւն ամենակալին աստուծոյ ես՝ տէր Պետրոս արհեպիսկոպոս (Եղեգեցի), վերագիտող այսմ նահանգի, իմ կամաւ և յուժարութեամբ զիմ աւետարանս, որ բերի յԵրուսաղէմայ, ստացուած հալալ արդեանց իմոց՝ ավի իմ սանամայր պարոն Սէթի-Խաթունիճ** և իւր աստուածատուր զաւակացն՝ կենաց բարեխօս և քաւիչ յանցանաց, որ քանի կենդանի է՝ յամէն տարի Բ. (2) պատարագ տայ առնել մեզ, և երկու ոչխար մատաղ՝ անխափան:

Աստուած շնորհաւոր առնէ պարընացն զսուրբ աւետարանս՝ անջինջ յիշատակ հոգոց նոցա այժմ և յապագայն ե յետ մահու, և բարեխօս առաջի զենման անմահին:

Հաստատ է կտակս կամաւն աստուծոյ:

Դրեցաւ յիշատակս ձեռամբ պիտակ պետի Յովանիսի, առ դրան սուրբ Աստուածածնիս, և Դէորդեայ զօրավարիս, և սուրբ Ստեփանոսիս, ի թվաբերութեան հայկազեան տօմարի ՊՀԷ. (1428): Աստուած շնորհաւոր առնէ, ամէն:

* Տպված է՝ շուր եմուտ:

** ԼԾՎ՝ ՇԵԹԻ-Խաթունիճ:

Գրիչ՝ Մանաւէլ
վայր՝ Աղուանք, Շուշու գիւղ

ա

359 ր ... Արդ, գրեցաւ աստուածագիծ սուրբ աւետարանս ձեռամբ
[յ]ոգնամեղ և ապիկար գրչի տէր Մանաւէլի,* ի թվականութեանս
Հայոց ՊՀԷ. (1428), ի յտշխարհիս Աղուանից, ի վիճակս Ամարասայ, ի
360 ր գեղո Շուշու կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, ի կա-
թողիկոսութեան տէր Յովնանի, զոր տէր Յիսուս պահեսցէ երկար
ամաւք, ամէն, և ի բռնակալութեանն Ըսքանդարին, որ է թորգոմա-
ծին և չարչարող քրիստոնէից, և յոյսն աստուած է:

Արդ, աղաչեմ զամենեանեան, որք հանգիպիք սուրբ աւետարա-
նիս, յիշեցէք զիս՝ զտառատիպ գրողս զտէր Մանաւէլ, և զծնողսն իմ,
և զամենայն տղգայինսն իմ, և աստուած, որ առատն է ի տուրս պար-
գեաց, ողորմեսցի մեզ և ձեզ, ամէն, և որ յիշէ յիշեալ լիցի առաջի
Քրիստոսի, ամէն:

բ

Ալեքսիանոս եպիսկոպոս Ամարասայ

10 ր Տէր Մանուէլայ գր[ե]անքն բաժանեցին, աւետարանք անկաւ ի
Մեսրոբ: Ես՝ տէր Ալեքսիանոս գրեցի, որ Մեսրոպայ հախ ելաւ, ապ-
րանք Մեսրոպայ ելաւ ե իւր որդոյն | | | ** ոչ ով ուժ չանի կալըս-
տան*** պահի, քանի որ կենդանի է, ոչ ով ուժ չանի: Մկրտչայ աս-
տուած-ողորմի ասէ և իւր ննջեցեւոցն:

գ

Կամաւ. ամենակալին աստուծոյ. յորժամ որ տէր Մանուէլ վախ-
ջանեցաւ՝ գրեա<եա>նքն բաժանեցին տէր Մանուէլայ եղբարքն: Դ.
(4) եղբարքն էին տէր Մանուէլայ՝ [Մեսրոպ],**** Խոջագիզի, Մկրտիչ և
Մարտիրոս՝ Զանագիզայ որդի:

Ես աէր Ալեքսանոս՝ եմ եպիսկոպոս Ամարասայ, և յիշատակ տէր

* Բնագրում՝ Շաւանէլ:

** Մեսրոպի որդու անունը ջնջված է:

*** Սույն բառի երկրորդ տառը լավ չի երեւում, կարելի է կարգաւ նաեւ «ու» և այլն,
սակայն կարծում ենք, որ մեր առաջարկածը («կալըստան») ճիշտ է, և պետք է նշանակի
այստեղ՝ «կալ մեջ առնել», «սեփականել»:

**** Նգբայրներից Մեսրոպի անունը ջնջված է, վերականգնում ենք նախորդ հիշա-
տակագրության ավյալով:

Մանուկ[է]լայ, և որդի նորա Կոստանդինոս[ի]. և որդոյ որդի Ոյիսի* և այլոց:**

409

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Երնջաէ», էջ 253

Գրիչ՝ Մանուէլ

վայր՝ Ամարասայ վիճակ, Քթիսոյ վանք

ա

...Գրեցաւ աւետարանս ի թվ. Հայոց ՊՀԷ. (1428), ձեռամբ մեղապարտ գրչի տէր Մանուէլի, ի վիճակս Ամարասայ, ի վանքս Քթիսոյ, ի դառն և անբարի ժամանակիս, որ թորդոմացի ազգն տիրեն աշխարհի, և ամենեքեան ի մեծ վշտի կան, և ազատութիւն տեսնն կամքն է:

Արդ, աղաչեմ զհանդիպողք կենաց բարբարոցիս, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր զտէր Մանուէլ մեղաւոր հողս, և ըզճնօղսն իմ, և զամենայն երախտաւորս ի յաշխարհի...:

Բ

Ստացող՝ Մելքիսէդ

Ես նուաստ Մելքիսէդ արեղայ, որդի Ասաղայ, ետու գրել զաւետարանս ձեռամբ տէր Մանուէլայ, յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց՝ հաւրն իմոյ Ասաղայ, և մաւրն իմոյ, և եղբարցն իմոց, և ամենայն ազգականաց և արեան մերձաւորաց...: Ով որ կտրել ջանայ զյիշատակարանս՝ նզովեալ լիցի ՅՃԺԸ. (318) հայրապետացն, մասն երաժի՛ն զՅուգային աոցէ, ամէն:

410

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 3456

Գրիչ՝ Մելքիսէք

վայր՝ Խուք գաւառ, Քեռու գիւղաքաղաք

ա

204 ր. ...Գրեցաւ սուրբ տառս, որ Մաշտոց անուանի*** ձեռամբ անարժան փժուռն և ախմար գրչի Մելքիսէք քահանայի, ի գաւառիս, որ Խուք կոչի, ի գեւղաքաղաքս, որ Քեռու անուանի,*** առ-ոտս սուրբ

* Բնագրում մեծ գծավարությամբ կարգացվում է Վրի յիսի: Ենթադրաբար սրբագրում ենք՝ Շորգի Ոյիսի:

** Հիշատակարանի վերջին նախագասուկայան իմաստը մնում է մոլթ:

*** Բնագրում՝ «անուանուանն»:

**** Բնագրում՝ «անուանանի»:

անապատի գլխոյն մեծին Թադէոսի, որոյ անուն Վանդիր կոչի, ընդ հովանեաւ սրբոյն Սարգսի՝ և որդւոյ նորա Մարտիրոսի և սրբւոյն Շամօնի:

Արգ, աղաչեմ զամենեան, որք հանդիպիք սմա ուսմամբ՝ կար-
 305 ա դալով, աւրինա ը կելով կամ հարեանցի, յիշեսցիք ի Քրիստոս ե ի սուրբ
 յաղաւթս ձեր զՍիմէոն քահանայ, և զծնաւդսն իւր՝ ըզհայրն Ուզրէկ* և
 զմայրն իւր ըզԲնչայն*, և զեղրայրքն իւր, և զորդիքն, և զԱյմելէքն, որ
 ստացաւ գիրքս*, ե զամենայն արեան մերձաւորքն, և լի բերանով
 և ուղիղ մտաւք աստուած-ողորմի ասացէք Ամելէքին* և ծնողաց իւ-
 րոց, որ ստացաւ զսա ի հալալ ընչից իւրոց և ի յարդար վաստակոց,
 զոր տէր աստուած վայելել տացէ՝ երկար ամաւք մինչև ի խորին ծե-
 րութիւն, ամէն: Այլ և զմեղուցեալ գրիչս զՄելքիսէք քահանայ, և
 զհայրն իմ զՅակոբ քահանայ, և զմայրն իմ զԱթաթունն, և զամենայն
 306 արեան մերձաւոր ըրքն մեր յիշեցէք...

Ի թվկ. Հայոց ՊՀԷ. (1428), ի յարեգ ամսո ժՁ. (16), ի յունիս
 ի ժԸ. (18), հրորտից ի Է. (7) գրեցաւ յիշատակարանս:

Բ

Աւախ հազար յէս քնի զահմաթէս:

Աւախ հազար ի յայս քնո զահմաթէս:**

411

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երեան 6050

Գրիչ՝ Մելքիսէք

վայր՝ Խուք գաւառ, Քեռու գիւղաքաղաք

ա

... Գրեցաւ սայ ի գաւառիս, որ Խուք կոչի, ի գեւղս, որ Քեռու
 անուանի, ը առ ոտս սրբոյն Վանդրի՝ գլխոյն մեծին Թադէոսի, ընդ
 հովանեաւ սրբոյն Սարգսի զաւրայվարի և որդւոյ նորա Մարտիրոսի և
 սրբոյն Շամաւնի: Արգ աղաչեմք զամենեան, որք հանդիպիք սմա
 ուսմամբ, կարդալով, օւրինակելով կամ հարեանցի՝ յիշեսցիք ի Քրիս-
 տոս զՅովանէս կրանաւորն, և զծնողսն իւր՝ զհայրն զԵնիկիւղէկն, և
 զմայրն զՇնոֆորն, և զամենայն արեան մերձաւորքն իւր...: Որոյ
 տէր աստուած վայելել տացէ իւրն և եղբորորդոյն իւրո Սիմէոն քա-
 հանային, մինչ ի խորին ծերութիւն խաղաղական կենաւք, և ինքն
 զփոփարէնն յաստուծոյ առցէ ի միւսանգամ գալստեան հազարապա-
 տիկ և բիւրապատիկ, և ընդ սրբոցն դասեսցի ամէն, եղիցի:

* Գրված է այլ թանաքով ու ձեռագրով:

** Գրված են 13 ա և 63 ա էջերի ներքին լուսանցքներում:

Բ

142 Բ Ջստացող սուրբ գրոցս զՅովնանէս կրաւնաւորն յիշեսցիք ի Դրիս-
առո եւ լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք ծնողացն իւրոց: Եւ
գարձեալ ինձ՝ մեղայալարտ եւ փծուն գրչիս Մելքիսէօ դպրիս՝ թողու-
թիւն խնդրեցէք ինձ եւ ծնաւդացն իմոց ի Դրիստոսէ աստուծոյ, եւ
աստուած զձեր գործեցեալ մեղքն թողու, ամէն: Դարձեալ յիշեսցիք
զԿաթաղեան ի Դրիստոս, որ քաղցրութեամբ զկաւկիչն էրէտ:

Գ

24 Գ Խոշորութեան անմեղադիր լեր [եղբայր], զի աւուրքս ցուրտ:

Պ

37 Պ Ո՛վ սուրբ ընթերձողք, խոշորութեան անմեղադիր լինիք, զի
աւուրքս այս խիստ դառն հանդիպաւ ինձ յիմ մեղացն:

Ե

38 Ե Խոշորութեան անմեղադիր [լեր] եւ զՄելքիսէօ դպիր առ աստուած
յիշեալ:

Ղ

62 Ղ Եթէ յոճ չնստի քեզ գիրս՝ նա պատճառն այն է եղբայր, որ ձի-
թի տակն էր, եւ ճրագն լուս պակաս:

Է

69 Է Եւ կարդա, եւ զանպիտան Մելքիսէօս առ տէր յիշեալ, եւ խոշորու-
թեան գրիս անմեղադիր լեր, քանզի գիշերն գրեցաւ ի ճրագն, քանզի
ցորեկն պզտիկ էր, եւ ցնորն շատ, եւ սիրտս խոցած յեղբաւրէ:

Ր

126 Ր Եղբարք, որք հանդիպիք սմա յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաւթս
ձեր զՅովնանէս կրաւնաւորն, եւ լի բերանով աստուած-ողորմի ասա-
ցէք, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց:

Ք

132 Ք Խոշորութեան անմեղադիր լեր, ո՛վ եղբայր, զի գիշերն եմ գրեր՝
ի ճրագն, յամէն գիշեր Ը. (8) թուիսթ եւ ցորեկն՝ երկու թուիսթ կամ
երեք:

Ժ

162 Ջ Ա՛յ ձիս, սիրտ խոց եւ միտք մոլոր, գթուն մայր եւ սիրուն եղ-
բայր կորուսած:

* Նախորդ հիշատակարանի գրիչ Մելքիսէթն է, ըստ այդմ էլ այս անթվական հի-
շատակարանը տեղագրում ենք նույն գրչի 1428 թվականին գրած հիշատակարանին առ-
ջինքեր:

412

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիբդ. Նոմ. 80, Վա

Գրիչ՝ Մարգարէ
վայր՝ յերկիրս Բուխտանից

ա

...Արդ, կատարեցաւ... աւետարանս ի խնդրոյ պատուական և աստուածասէր քահանայիս Խաչատրոյ... հօրն Թումայ քահանային, և մօրն Հռիփսիմին, և կենակցին իւրոյ Սաւարթային... Եւ արդ, ես՝ ունայնացեալս ի գործոց բարեաց... Մարգարէ փանաքի գրիչս... Արդ, աւարտեցաւ աւետարանս յերկիրս Բուխտանից, բնդ հովանեաւ սրբոյ Սարգսի զօրավարիս, ի թվիս Հայոց ՊՀԷ. (1428):

Ո՛վ եղբարք իմ սիրելիք, ի յաւուրս յայսմիկ խիստ արամու-թիւն հանգիպեցաւ մեզ, զի հարկեոր և պատուական ասնուէրն, որում անուն էր Մարտիրոս, որ զօրինակն մեզ շնորհեաց... այսօր նահատակեցաւ Գրիստոս ասառած դասակից արասցէ զՄարտիրոսն ընդ սրբոց մարտիրոսաց ե զուրախութեան ձայն լսել տացէ նմա՝ Թէ եկ բարի ծառայ և հաւատարիմ, մուտ յուրախութիւն անառն քո՝ ընդ երջանկին սրբոյն Ստեփաննոսի, ամէն:

բ

Ջստացող սուրբ աւետարանիս զԽաչատուր քահանայն... և կե-նակցին իւրոյ Սաւարթային, ... ես առաւել զնոգեոր հայրապետն մեր զԹումայ եպիսկոպոսն, և զծնօղսն իւր՝ զՊօղոս քահանայն և զՄարեմն, և զեղբայրն զԱտոմ քահանայն, ե զքոյրն զՈսկին [յիշեցէք]...:

413

ՅԻՍՈՒՍ ՈՐԴԻ ՆԵՐՍԻՍԻ ԵՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Երևան 5972

Գրիչ

վայր՝ Ս. Կարապետի վանք, Մո՛ւլ:

Ի յուր հարիւր Հայոց թվի
Եւթանասուն և եւթնեկի (1428),
Ի քսանվեց* ամսո հոռի,
Ի ի տասնիինն** յունվարի
Վճարեցաւ երգ սըրբալի,
Ջոր ասացեալ տէր Ներսէսի
Կըլայեցո և Տարսոնի.

* Բնագրում՝ «ԻՋ» (28):

** Բնագրում՝ «ԻԹ-ն» (29):

Ի յիշատակ Ամիր-Սարգսի
 Եւ ծընաւզաց իւրոց բարի,
 Որ և աղաչեմք զտէրն ամեն[ի]
 Պահել ամբողջ յայսմ աշխարհի
 Ջինքն իւրոյաւքն հաւաստի,
 Յերկար կենաւք լինել յերկրի.
 Եւ յելանելն իւրում յաստի,
 Ընդ || իշխանացն պըսակ[ի]
 [Ար]ըհամու և ընդ Դաւթ[ի]
 [Եւ] այլ սըրբոց հարցըն նախ[նի],
 Ջի ետ գրել ըղձամբ սրտի
 Ջստ, որ Յիսուս Որդի ասի,
 Ջի յորժամ գա տէրն ամենի,
 Նստի յաթոռն դատաստանի,
 Յայնժամ տացէ սմա տեղի՝
 Յեզեմ գրախոս ընդ հայրենի,
 Եւ ես մեռեալ մեղաւք ի լի,
 Որ անըզգայ եմ ի բարի,
 Շատ մի բաներ կայր ի մտի,
 Որ շարէի յայս նափորտի,
 Բայց ոք չըկար յայսմ վայրի,
 Որ միտ դնի [ի]մում բանի,
 Եւ ես աւտար այս գաւառի
 Ի դըրան սըբոյ Կարապետի
 Դարձեալ ըզ | | |

414

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Նիվկայ, 187/24, Ս. Տ. Ա.

Գրիչ՝ Միսիթար

182 Բ Աւետիս արեղայն ի նկարեցոյ վանիցն, բազում աշխատու-
 թեամբ շրջեալ ի գերափրկանք ճանապարհ, հանդիպեցաւ ի սուրբ
 ուխտոս Նախավկայս, հանգեալ խաղաղութեամբ առ Քրիստոս ի թվ.
 ՊՀԷ. (1428), ահկի ամսոյ Է. (7):

415

ՀՈՒՇՄՈՒՆՔ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳՐՈՑ, ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՐՈՏՆԵՑԻՈՑ

Վենետիկ 525

Գրիչ՝ Թադէոս Ավրամեց
 վայր՝ Կաֆայ

Սկսեալ ի ՊՀԷ. (1428) ամի, նոյեմբերի Լ. (30) օրն, քանզի յայսմ
 աւուր սկիզբն արար մեծ վարդապետս և քաջ հռետորս և արին տէր

Սարգիս դաս տալ ե ուսուցանել... մեզ եղբարցս՝ տէր Թորոսին և տէր Սիմէոնին և ինձ՝ յետնեալ փանտքոյս Թադէոսի, որ զլուծմունքն փոխեցի՝ զամէն աւուր զդասն միայն. Նւ ուշիկք ե հանդարտ կարգացաք զՊորփիրն և զԱրիստոտէլն, և ի հոկտեմբեր ամսոյն վճարեցաք, քանզի երբեմն-երբեմն խափան պատահէր ի պատճառէ իմեքէ։*

416

ՄԱՆՐՈՒՍՄՈՒՆՔ

Ալիշան, Հայկաբան (Փարիզ)

Գրիշ՝ Քրիստոսաւանդ.
Վայր՝ Կաֆա

215 « ... Գրեցաւ խաղտեալս ի թուականութեան Հայոց 925. (1428), և ի հայրապետութեան տեառն Կոստանդնուպոլս, ի յաշխարհս Հոնաց, ի մայրաքաղաքս ի Կաֆայ, ընդ հովանեալ ե յառ ոտն սրբոյն Անաոնի-անապատականին, յեպիսկոպոսութեան Յովսէփու Գաղաթացւոյ, և ի վարդապետութեան Սարգիս վարդապետի, որ է առաջնորդ սուրբ ուխտիս և ուսուցիչ մեր, ձեռամբ Քրիստոսաւանդի մեղապարտ կրանաւորի։**

Արդ, այսմ եղանակաւոր տառիս ցանկացող եղեալ եռափափաք սիրով Աւետիք կուսակրան արեղայն զսա ետ ինձ դրել՝ Քրիստոսաւանդ անարժան գրչի, յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, ի լաւ և յընաիւր օրինակէ, որ կոչի Առաքելցի... »

* Թադէոս Ավրամեանցի մյուս հիշատակարանը Սարգիս վարդապետի դատախազութիւններէ մասին, որ նա կարդացել է Կաֆայից ոչ հեռու գտնվող ս. Անաոնի վանքում, 1428-ի թվաշարքում։

** Գրչի ծնողներն են Սիւան և Աճնա-Խաթուն, եղբայրք՝ Գրիգոր և Խաչատուր։

Մ Ա Ն Ր ՈՒ Ս Մ ՈՒ Ն Ք

Փարիզ 33, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Գառնոյ գաւառ, Մանուէլի անապատ

100 Արդ, յանգ ելեալ աւարտեցաւ հոգիարուի Մանրոսմունս, որ կոչի տետր, ի գաւառս Գառնոյ, ի յանապատս, որ կոչի Մանուէլի, որ է ի սիրտ լեռինս Այրիվանուց, յորում ըզմեալ կայ գեղարդն աստուածամուխ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, եւ սուրբ Ստեփանոսիս, եւ սուրբ ճգնաւորաց սուրբ զերզմանացս, ի յառաջնորդութեան սուրբ մենարանիս Ստեփանոս միայնակեցիս, ի հայրապետութեան մեծ աթոռոյն տէր Թէոդոր Կոստանդնի (°): Ի յայսմ ամի եկն չաղաթէն արեւելից՝ ի Սամարղանդայ՝ Շանաուի անուն, որդի Լանգ-Քամուրի, բազում զաւրաւք եւ անթիւ հեծելաւք, եւ էառ զԳաւրէժ քաղաք, եւ զթուրքման ազգն աւառ էառ եւ զբազումս գերի վարեաց, Բայց զայս միայն էր բարութիւն, զի սպանումն եւ արիւն ոչ արար եւ զթուրքման ազգն ցիրուցան արար ընդ երեսս երկրի: Եւ ազգս քրիստոնէից փախստական ի ծերպ եւ ծակ մտած եւ ի յիւրեանց բնակութենէն էլած: Եւ փախուցեալ թուրքմանն՝ թաւանեաց զաշխարհս Հայոց. զհաց եւ զգինի հանին եւ մեծ աւերութիւն ածին աշխարհիս, եւ ի խիստ վտանգի կայ ազգս, ահ ու երկիւղն պատել է, կու վախեն, թէ զամէն ազգս գերի վարեն յորժամ գարնանէ, Բայց նա, որ զընդութիւնս ազատեաց ի ծառայութենէն սատանայի՝ նա ազատէ:

Արդ, գրեցաւ սա ի թվականութեանս Հայոց ՊՀԸ. (1429)-ն ձեռամբ յոգնամեղ եւ փցուն վարդապետիս Գրիգորի, ի դառն եւ յանբարի ժամանակի, զոր փախստական եկաք ի յանապատս, եւ ամիս երկու մնացաք ի տեղ: Եւ մենարանիս հայրն իւր միաբանաւք ծառայութիւն ոչ սակաւ արարին, զի բազում աշխատանք կրեցին ի վերայ մեր եւ խնդրեցին զայս Մանրոսմունքս, եւ թէպէտ դառն էաք ի ներքին սատանայի հնարիցն եւ յարտաքին, ի զանազան փորձանաց, Բայց սէրն հարկեց զմեզ եւ սկսաք աւգնականութեամբն աստուծոյ եւ կատարեցաք:

Արդ, աղաչեմ զուսանողքդ եւ աւրինակողսդ յիշեցէք ի Գրիստոս աստուած զՍտեփանոս միայնակեցն եւ զծնողսն իւր, եւ զՍտեփանոս արեղայն եւ զծնողսն, եւ զայլ մի[եղէն] եղբարքս, զԱռաքել Կրաւնաւորն, եւ զԱնան ճգնաւորն յիշեցէք, ընդ սոցին եւ զերախտաւոր ուսուցիչն իմ ԳԴէորդ վարդապետն... եւ զիս անարժան գծողս Գրիգոր վարդապետս,

զծնողս իմ զՈվանէս կրանաւորն, զորգիացեալս իմ... և վասն խո-
շորութեան և սղալանաց անմեղադիր լերուք, զի ժամանակս ցայս
չափս կաաարեաց...:

418

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեան 987

Հեա. ստացող՝ Աւագ

ա

234- Ջվերջին ստացող սուրբ աւետարանիս՝ զԱւագս, և զծնաւդսն իմ
զՇնոհաւոր և զԹղթիկ, և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ յիշեցէք
ի Գրիստոս, որ ես՝ Աւագս ի հալալ ընչից իմոց ստացայ զսուրբ
աւետարանս յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, և ի վայելումն դեռա-
բոյս պատանեկին՝ եղբօրորդւոյն իմոյ Սարգսին, զոր տէր աստուած
վայելել տացէ ընդ երկայն աւուրս: Ազուր շայն գերի կու տանէր,
ես Աւաքս թափեցի:

բ

313- Յանուկն աստուծոյ ես՝ Բեշկէն, որդի մեծի իշխանին Սմպա[ւա]յ,
տեսի զաւետարանս, որ բազում ժամանակ ի մեր երկիրս էր ու գնել
էր Տանծիկանց Աւագն: Երեկ Թումայ երէց Սիւնայվանից, թէ այա մեր
եկեղեցոյն է, Սիւնեվանից թալան է տարել, ու երգումն կերաւ: Ես
Բեշքէն, որդի պարոն Սմպաւաին տուի մեզ արեւշատութեան ու մեր
նախ[ն]եցն յիշատակ ի Սիւնեց վանիցն, որ Սիւնիվանք ասեն:

Ես Յովնանէս վարդայ[ա]յեա, որ զգիրս գրեցի, վկայ եմ: Ես Յո-
վանէս եկեղեցայպան Վաղարշոյ [վա]նացն վկայ եմ: Ես Դիւանցի՝ որ-
դի Լեշին վկայ [եմ], ես Պաշարաթ՝ որդի Էլէկ[ս]անին Լորեցի վկայ եմ,
ես էլաուր՝ որդի Փալիկին վկայ եմ, ես Ափղազ՝ որդի Սեթիկայ, որ մեր
հայրն ու հաւրեղբայրն Աւաքն գնել էր, մեք էլ յետ տւինք, մեք ենք
Դաւայքարու տէր՝ տւինք ի յեկեղեցին Սիւնեվանից, ոչ ում խաւաք,
ու զրոյց չկայ, աստուած շնհաւոր առնէ:

Ամիս արեգ, թուական Հայոց ՊԼԸ. (1429).

Դաւայքարն պատժաւք լինի:

419

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երեան 1023

Կազմող՝ Սարգիս
վայր՝ Յաղրճին

Ես մեզայպարտ Սարգիս սարկաւարկս, որ կազմեցի Մաշաոցս
յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, ի հայրապետութեանն տէր Միթիար

եպիսկոպոսի՝ հոգևոր հաւրն իմ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածած-
նին, որ կոչի Յաղորմին, ի թվ. Հայոց ՊՀԸ. (1429). ի մարտ ամսոյն
Ե. (5):*

420

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7740

Վայր՝ Սուլթանիա՝

391

Սոյն սուրբ աւետարանս է յիշատակ պարոն Հեղուշանին, և
կենակցին իւրոյ խաթուն** Մամաչային, և զաւակացն՝ Սաֆար-Մելի-
քին, պարոն Մելիքշանին, և եղբարցն պարոն Խարշանին, պարոն Թու-
րանշանին, պարոն Թուրկանշանին, պարոն Ամիրշանին, որ թափել են
զսուրբ աւետարանս ի ճղաթայէ, հալալ արդեամբ իւրեանց:

391բ

Այժմ դիպող ժամանակիս կաւանգ[ի] վերոյգրեալ պարոնայքս
ի սուրբ Սարգիս, ի յաթոր եկեղեցին, յիշատակ իւրեանց և ծնողացն:
Ի թվ. Հայոց ի ՊՀԸ. (1429), աւգոստոսի ամսոյ ԻԳ. (23), զի կացցէ
սա յիշատակ անջնջելի ի ներհակացն: Ով ոք ոչ ունի իշխանութիւն
զսուրբ աւետարանս կամ գրաւելով, կամ ծախելով, կամ այլ բազում
պատճառաւ: Ազատ է, ազատ է: Որ ոք յանդգնեցի դրուատելոյս մեր
զպատիժն առցէ զԿայանի, զՅուդայի և զԽաչահանուացն, և պարտա-
կան լիցի [մը]եան ազգականաց մերոց առաջի Յիսուսի Քրիստոսի
մեծ հրապարակին. և ով ոք զանարժանքս յիշման արժանի արասցէ,
և ինքն յիշեալ լիցի ի մարանաթաին Քրիստոսի աստուծոյ՝ աւրհնելոյն
յաւիտենից յաւիտեանս, ամէն: Եւ նոյն շնորհօք սուրբ աւետարանիս
Ա. (1) շուրջառ ծիրանի աթլաս, զի կացցէ յիշատակ ի սուրբ Սարգիս
եկեղեցին՝ վերոյգրեալ բանադր[ան]աւք և դաշամբքն, ամէն:

421

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

ԲՅՎ 267

Գրիչ՝ Յովանէս
Վայր, Թուխ զիւլ

Փառք... որ ետ կարողութիւն սղալամիտ և մեղսապարտ Յովա-
նիսիս և հասոյց ի յաւարտ Մաշթոցիս...: Աստուած-ողորմի ասացէք
Խանոււ-Խաթունին, որ ետ զսա գրել ի հալալ վաստակոց իւրոց...:

* Ձեռագիրը հայերեն լեզվով պահպանված հնագույն Մաշտոցներից է, գրված 1298
թվականին:

** Այս բառը ձեռագրում հապավված է այսպես՝ «միթ» ('): Առաջարկված վերծա-
նությունը երկրաչափ է:

Գրեցաւ սա թվականիս Հայոց ՊՀԸ. (1429) ամին, ի յերկիրն | | |
ընդ հովանեաւ սուրբ] Աստուածածնին և Իզրուզ* վկային | | | Ի
գեաւզս, որ կոչի Թուխ...:

422

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Փիբդ. նոս. 91—92, Կաթախ, Աւագ վանք

Գրիչ՝ Գրիգոր Տիրիկեցի
վայր՝ Եկեղեց գաւառ, ի գերեզմանի
Լուսաւորչիս, յուխաս Զորեմանգիսա

Ի թուականութեանս Հայոց ՊՀԸ. (1429), յիշխանութեան Աւթ-
ման պակին, որ գրեցաւ բոլոր Մաշտոցս ձեռամբ Գրիգորի անիմաստ
գրչի Տիրիկեցւոյ: **

423

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիբդ. նոս. 91, Մարմեա դյուզ

Վայր՝ Կարբի
... Արգ գրեցաւ սա ի գիւղաքաղաքս Կարբի, ընդ հովանեաւ
Աստուածածնին և այլ սուրբ եկեղեցեացս, յամի ՊՀԸ. (1429) թուա-
կանիս մերում:

424

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երուսաղէմ 1631

Գրիչ՝ Թադէոս Ավրամեց
վայր՝ Կաֆա

... Մեկնեալ մեծի և անյաղթ փիլիսոփայի Դաւթայ և լուծեալ
ի մեծ հռետորէ Յոնանցու Որոմեցւոյ և ի լուսաւոր բարունապետէ
Գրիգորիսէ եռամեծէ: Եւ զմնացեալն զայս յիմաստասիրական գրոց
խնդրեալ մեր ի բարեսէր վարդապետէն մեր՝ ի տէր Սարգիս քաջ

* Իմա՝ Վերադարձ վկայի, որ նահատակվել է Զ. դարում:

** Սույն հիշատակարանը Փիբդալեմյանը (ավելի ճիշտ Արսեն վրդ. Թոմատ-
յանը, որի ընդօրինակութիւնն օգտվել է Փիբդալեմյանը) կցել է նույն ձեռագրի մեջ
եղած նվիրաբերական երկու աղտերին, որոնք գրանցվել են Յազուլ-բեկի (1478—90)
իշխանութեան տարիներին, ուստի անմիջական աւանդութիւն հիշատակարանի հետ չեն
կարող ունենալ:

բարունոյ՝ առ ի կարդալ, և նա խոնարհեալ յաղաչանս մեր աշխատեցաւ ընդ մեզ, և կարդացաք՝ երկու աւուրն մին ճառ կարդալով, և այնպէս օր ըսա օրէ գրելով հոգ ի մտի ունէի մի ինչ բան դժուարիմաց ծածուկ և անյայտ մնասցէ՝* Վասն որոյ ի լուսանցքն ի դասէն իմացեալս դրոշմեցի, ի վանս մենաստանի մեծի սրբոյն Անտոնի անապատականի, առնթեր մեծի մայրաքաղաքի Կաֆայի, յաշխարհս Հոնաց Գազարիա կոչեցելոյ, և ի հայրապետութեան տեառն Կոստանդնուպոլսոյ, և յեպիսկոպոսութեան նահանգիս մեր Կաֆայի ե Ղրքմի տէր Կարապետի սրբասիրի, ե ի վարդապետութեան տէր Սարգիս քաջ հոեմորի՝ մերոյ վարժապետի...: Յիշեցէք զանարժան Թաղէս Ավրամեց կոչեցելոյ...:**

425

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Փարեզ 132, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Քրիստոսաւոր
վայր՝ Կաֆայ

133ա

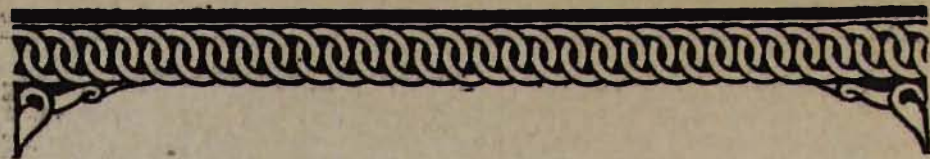
... Դրեցաւ Շարակնոցս ի թվին Հայոց ՊԶԸ. (1429) ամի, ձեռամբ ապիկար ե ախմար գրչի Քրիստոսաւոր կրանաւոր քահանայի, ի խնդրոյ եղբաւր մերում Մարտիրոս կոստանդնուպոլսոյ քահանայի, ի վայելումն անձին իւրոյ: Արդ, եղև սկիզբն և զբաւ եղանակաւոր տառիս յաշխարհս Հոնաց, ի վանս սուրբ Անտոնի, առնթեր Կաֆայ... քաղաքին, առաջնորդութեամբ վանացս մեծի վարդապետի և քաջ բարունոյ տեառն Սարգիսի, ի հայրապետութիւն տեառն Կոստանդնուպոլսոյ և ի նուիրակութեան տէր Կարապետի:

Արդ, որք հանդիպիք ի սմայ յիշեցէք զվերադրեալն զՄարտիրոս կրանաւոր քահանայն, և զծնաւդսն իւր՝ զհանգուցեալսն Ասելն և զմայրն իւր, զՍտեփանոս էրէցն, և զքոյրն իւր զԶիմաթ-Խաթունն, և զփեսայն իւր զպարոն Փիլիպպոսն, և զամենայն ազգայինս նորա: Եւ զիս՝ զանպիտան գրիչս, զծաղկաւդս, և զկազմաւդս զՔրիստոսաւոր մեղապարտ արեղայս, և զհեղն՝ իմոյ սնուցեալն զԱւքսէնդ կրանաւոր քահանայն, որ մաքաղաթն տողեաց:***

* Խոսքը վերաբերում է ժողովածուի վերջին աշխատութեանը, որ է Հիւսիսային Գերիսիանի Յովհաննու Որոտնեցւոյ:

** Մ. Տեր-Մովսիսյանը հայտնում է, որ ձեռագիրն ընդօրինակվել է ՊԶԸ-ՊԶԹ. (1429—1433) թվականների ընթացքում:

*** Մ. Տեր-Մովսիսյանի մեքենագիր ցուցակում այս բառը գրված է «առողջից» խալ ձևով:

ԳԼԹ

426

1430

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Ներկայ 187/24 Ս. Յ. Ա.

Գրիչ՝ Մխիթար
վայր՝ Մաղարդի վանք

143

Փառք... որ ետ կարողութիւն արկար մարմնոյ և տարտամ հոգոյ Մխիթար սուտանուն արեղի հասանել յառարտ այսմ գանձարանի յամի ԳԼԹ. (1430) Թըւականի մերումս տումարի, որ գրեցաւ սայ ի վայելուչ տեղս, որ կոչի Մաղարդի վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփանոս նախավկայիս և յայլ սուրբ նշխարացս, ի յառաջնորդութիւն աէր Աւագի և Յակոբ վարդապետի, ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, որ Շահնուզ դանն էրեկ, բազում աւեր էած աշխարհիս մեր, և զՀայոց ազգս գերեց և փորձութիւն ձգեց, վասն բազում մեղաց իմոց, Վա՛յ ինձ հազար բերան, որ տեսի աչաւք իմ զՔրիստոսի արեամբ գնեալ ժողովուրդս ի ձեռն տաճկաց գերի, մերկ և քաղցած ի ծառայութիւն անաւրինաց.

Արդ, ես մեղուցեալ ոգի մեռեալ անձն Մխիթար գրիչս, որ եմ արեղայ՝ ձեռովս միայն և ոչ գործով, ցանկացայ և փափագ եղէ այս սուրբ գանձուցս և անմահական պտղոյս, և բազում աշխատութեամբ գրեցի զսա ի վայելումն անձին իմոյ աստի կենացս, և յետ աստեացս յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց՝ հաւր իմոյ Ամիր-Ասաթիւն, և մաւր իմ Հասրաթոյն, և եղբարց իմ, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց....

Արդ, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ և կամ աւգտութեամբ, յիշեցէք ի միտս բարիս և ի պատկանաւոր խնդրուածս | | | զպատուական վարդապետն մեր զՅակոբ, որպէս արեգակն լուսաւորէ զտեղիքս մեր, զոր և Քրիստոս աստուած | | |

Բ

129 Երչեա յաղաւթս ձեր զեղկելիս՝ զխոցեալ ոգիս Մխիթարիս, վա՛ ինձ,

427

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

184 73, սյուն. 133—134, վանի Յայնկոյսներ եկեղեցի

Նորոգող և կազմող՝ Սաեփանոս

... Արդ, կազմեցաւ և թերին լցաւ... թվաբերութեանս Հայոց ԳԼԹ. (1430):

Ջոր ստացեալ էր զսա տէր Պետրոս Եղեգեցի*
 Ի դռանն արքունի և ի գերեզման Գրիստոսի,
 Ի վայելումն անձին իւրո նահատակի,
 Որ ի հոգսն մաշի վասն Երուսաղէմի,
 Եւթն անգամ յերթեակի,
 Նաև եզրօրորդոյն Ստեփանոսի
 Սուտանուն կրաւնաւորի:
 Եւ ի յահէ չարին Շահբաւի,
 Որ աւար էառ զաշխարհս Հայկազնի:
 Սա պահեստի եղեալ ի վիմի,
 Եւ ըղիւեալ վտակ ջրի,
 Եւ տապալեաց զմշտահոսան աղբիւրս կենդանի:

Արդ, որք հանդիպիք սմա՝ անմեղադիր լերուք սղալանաց և թե-
 րութեան, որ ի սմա, զի յոյժ աւերեալ էր: Այլ ևս յիշեսցիք ի սուրբ
 յերկնաթոռի յաղաւթս ձեր զստացաւդ սորին զաէր Պետրոս և զամե-
 նայն արեան մերձաւորս, և զիս՝ զանարժան Ստեփանոս և զժնողս
 մեր, և որ յիշէ յիշեալ լիցի և նա յաւուրն աներեկի և յաջակոզմեան
 դասին բազմի, ամէն

428

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4827

Գրիչ՝ Վարդան
 վայր՝ Խոսրովավանք

257 ր ... Այլ և արգ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս աստուածախաւս ձե-
 ռամբ անարժան և ախմար գրչի Վարդանի: Եւ իմ՝ անընդել գոլով
 յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ
 կարի մերում, զոր պարգևեաց մեզ մարդասէր հոգին, բազում աշ-
 խատասիրեալ իմ ի սմա, գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք յընտիր և ի
 ստոյգ աւրինակէ, կենաւք տառապանօք և բազում տրտմութեամբ:
 Եւ է ի մեծ թուականիս Հայոց ՊԶԹ. (1430), ի կաթողիկոսութեան
 Հայոց Աղքամարեցւոյ տեառն Դաւթի՝ եղբօր տեառն Ջաքարիայի, որ
 վկայական տրեամբ կատարեցաւ և պսակեցաւ ի Գրիստոսէ ընդ ամե-
 նայն սուրբս: Ի սուրբ ուխտս, որ կոչի Հոսրովավանք, ընդ հովանեաւ
 սուրբ տաճարիս ճոսրովային սուրբ Նշանիս և Աստուածածնիս, և ա-
 ռաջնորդ սուրբ ուխտիս՝ Մկրտիչ քահանային և այլ միաբան եղ-
 288 ր բարցս, որ աստ կան հաւաքեալ լ աղաչեմ յիշել ի աէր աստուած:

* Պետրոս Եպիսկոպոս Եղեգեցու հիշատակաբանը, ահա 1428-ի թվադրբում:

Քանզի ստացաւ զսուրբ Լուսաւորանս պատուական և սրբասէր կրօնաւորն Սահփանոս*, ետ դրել յիշատակ իւրն և ծն[աւդ]ացն իւրոյ՝ հաւրն Թումայի, և մօրն Շնոնորի, և պարուն Խոցդեղի, և ևեղբաւրն Աստուածատրոյ, և Մկրտիչ քահանային, և Ղազարին, և ծնաւ զաղն իւրեանց Հէրապետ քահանային, և Յոնանէսին, և ամենայն տարեան մերձաւորացն իւրեանց, ամէն: Եւ կացցէ սա ընդ իշխանութեամբ տաճարի սուրբ Նշանիս: Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս՝ յիշեսջիք ի Կրիստոս աստուած զՍամաաիկին ապաշխարողն, և զծնաւդսն իւր՝ զՅովսէփն և զԵղիսա-

Նկ. 15. Ձեռագրի ստացող Սահփանոս կրօնավորը

բէթն, և զեղբարքն զԱստուածատուրն և զԱնտոնն, և զեղբորորդին զՅոնանէս դեռարոսիկն, և զզաւակս իւր զԽոսրովն և զԹագուլսն, և զհօրեղբայրն Թովմաս, և զորդին իւր զԱռաքելն, և զամենայն արեան մերձաւորս, և աստուած-ողորմի ասացէք լի բերանաւ և զուարթառատ սրտիւ սոցա, ամէն, և զՅովանէսն, որ զօրինակն ետ:

Յերես անկեալ աղաչեմ և արտասուալից պաղատանօք զդէմս
 288 բ առ ձեզ ուղա | | | ես, ով ձիւնք պտշտաւ || նեայք. յիշման արժանի զեղկելիս և զմեղուցեալ փեռն զրիչս զՎարդան ունայն արեղայս... և զհայրն իմ զՍամուէլ քահանայ, և զմայրն իմ Միւնայ, զԹումէն, և զՏիրանցն՝ զհոգևոր ծնողքն իմ, և զամենայն արեան մերձաւորսն, ամէն:

... Ի դառն ժամանակի, աւախ, զայնքան դառնութիւն դժնդակութեանս, զի վասն մեղաց իմոց, թէ ինչ երեկ ի վերայ այնքան քրիստոնէից, ոհ:

* Յ ա էջի վրայ կրօնավորի հազուստով, նկարված է Սահփանոսը (տես նկ. 15):

429

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 2886

Գերութիւնից ազատող՝ Շաաիպէկ

276 բ ... Ի Թուականութեանս Հայկազեան տումարի ՊՀԹ. (1430)-
երորդի, յունուարի ԻԹ. (29), բերին զսուրբ աւետարանս ալազգիքն
դերի, զոր լուեալ ոմն քաջատաւատ և բարիանունս պարոն Շաաիպէկ
և ստացօ զսա ի հալալ ընչից իւրոց ... և եդ ի սուրբ Կիրակոս՝ յիշա-
տակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց՝ պարոն Յալիմախին, և մաւրն Արգուն-
Խաթունին, և ի Գրիստոս փոխեցեալ զաւակին Ալիմախին:

Արդ, յասն Դ. (4) պատճառի գնեաց զսա. մի՛ զի զպաւստու-
թիւն տաճարին լրցուցէ, և երկու՝ զի ծնաւդաց իւրոց յիշատակ լի-
ցի, և Գ.՝ զի զաւակաց իւրոց յերկար կեանք խնդրեցի, և Դ.՝ զի
աստուածին կամքըն քաղցրասցի իւրենն և կենակցին իւրո: Արդ,
որք աւկտիք ի սմանէ, կամ աւինակէք և կամ վաեկէք ի սուրբ Կի-
րակոս՝ յիշեցէք յաղաւթս ձեր, զպարոն Յալիմախին և զԱրգուն-Խաթուն:

276 ա Հրաման ունիք ի Գրիստոսէ, որ յորժամ կարդան || * զայս յի-
շատակարանս՝ ա[մեն] մարդ մէկ մէկ ծունր դնէ ու Գ. Գ. աստուած
ողորմի ասէ, զի ձեզ խիստ հեշտ է և նոցա կարիք է: Ընդ նմին յի-
շեցէք զպարոն Շաաիպէկին, և զկենակիցն իւր զԱւդուլ-Խաթունին, և
ծաղկեալ զաւակացն պարոն Սարթախին, և զպարոն Յալուրշան, և զԿու-
լաւիին և զքոյրն Մարիամ-Խաթուն, և զորդին իւր Սովիապիին, և
զեղբայրն իւր զԱւիւրպիկին, ամենին [առ]հասարակ արեւշատութիւն և
յերկար կեանք խնդրեցէք...:

Արդ, ով որ զայս սուրբ աւետարանս գողանա կամ ծախէ՝ յան-
դիմանեցի մոլար ժողովոյն Մահամետի, և որ յանգզնի՝ զպատիժն
Յուդաի առցէ և զխաչահանուացն, և որք լսէք ի միտ առէք և մի
պարսաւէք:

430

Վ Ա Ր Գ Հ Ա Ր Ա Ն Յ

184, 659 Փբբդ. Նօա. 95

Գրիչ և խմբագրող՝ Թագէտս Ավրամեց
վայր՝ Կաֆայ

Փառք... որ շնորհեաց անպիտան և ազկաղկ և անարժան ծառա-
յիս տեսանել զաւարտումն շնորհազարդ գրոցս սուրբ Հարանց Վա-
րուց, զոր ի հերուն հետէ ցանկացեալ կարաւտանայի տենչմամբ մե-
ծաւ գրել, ժողովել, ամբարել զերանելեացն և զամէն երջանկացն
վարս սուրբս և գերաշխարհիկս, անմարմնոցն նմանս, և զբանս լու-
սաւոր հոգևորական խրատուց նոցա, որ քաղցր է ի քիմս ճաշակո-

* Թերթը այժմ շրջված է, սկզբից պետք է կարդալ 276 բ էջը, ապա՝ 276 ա:

դացն զսա առաւել քան զմեղու խորիսխ ե զոետին, և գիտէ լուսաւորել, նորոգել և կենսագործել, ե զի հանդիմանիչ ևս է և կշտամբիչ ե յայտնիչ անզղջայ գնացելոց:

Արդ, նայելով ի գործս քննայոյզ ծուլացելոցս և անիմաստ շաւղաց մտելոյս և անտէրունջ ընթացելոցս, ըղձամբ մեծաւ փափաքեցայ գրել և արձանացուցանել ե առ իս պահել և ունել յար և հանապազ ինձ կշտամբիչ և յանդիմանիչ և յայտնիչ խորհրդոց՝ մաքուր կարծեցելոյս: Եւ դարձեալ, մխիթարիչ և սփոփիչ և տածիչ ախմաբացեալ յիմարացելոյս, ե ինձ հայր խնամակալ և գութածնօղական, և խրատ անխարդախ զսա վարկանելով սիրեցի գրգաւով ի վերայ սորա: Զի գոնէ միայն ի լուր աստուածազարդ բանից խրատուց սուրբ հարց երկնանման կրաւնից գործոց նոցին գիտութիւն զիմ անդէպ և կարծելի միայն գնացեալս, ամաչեցուցեալս գլխակորեալ՝ զգլուխս յերկիր հայեցուցեն:

Եւ արգ, այսպէս սկսայ զսա ջերմեռանդն սիրով և յուսով, որ տայն առ ամենայնի առատապէս ու ոչ նախատէ՝ հասուցանել յաւարտ սորա, այլ յոյժ տառապանաւք ե աշխատութեամբ զաւրհանապազ՝ զլաւագոյնն ընտրելով և զճշմարտագոյնսն խղզելով և համառաւտն թողեալ՝ զկատարեալ պատմութեան հետեւելով ժողովեցի, բրդեցի օրինակք ոչ սակաւ, որչափ ձեռնահաս եղէ գտանել: Եւ թէ ի մինն սխալ գտանիւր ի գրչաց կամ աւրինակաց ե համառաւտել զնս իմանայի, նա զիւրաքանչիւր աւրինակքն առընթեր բերելով՝ գտանէի զնոյն բանն ոչ վկայելով միմեանց, այլ ի նոցանէ խնդրելով զընտրելագոյնսն, և զհաճելին ի նոցունց առեալ գրէի յարմարեալ և կատարեալ բան զճշմարտագոյնսն շարադրելով: Այլ ի հասանել պատմութեան կամաւոր աղքատին սրբոյն Ալէքսիանոսի, տարակուսեալ արգելայ, քանզի այլ և այլ պատմէին աւրինակքն զնմանէ, ոմանք ի Կոստանդնուպուլիս լեալ ասէին և ոմանք՝ ի Հռովմայ: Եւ այլն երկոտասան ամի ի դուռն ծնողաց ասէին, և կէսք՝ երկոտասան օր, և այլն է. (?) ամ, և այլք զԵրուսաղէմ աեսեալ ասէին զնա, և կէսք Եդեսիայ միայն, այլ՝ ոչ ուրէք գնացեալ: Այսպէս ամենայն պատմութիւն այլևայլ էին գրեալ, մինչ հարկ եղև և ի յունաց բերել աւրինակ ի ձեռն բարեկամաց և ոչ շատանալ միով, այլ մինչ վկայեցեն և նոքա միմեանց:

Եւ այսպիսի սիրով աշխատեալ գտի զայն, որ միմեանց վկայեցին ե գրեցի զճշմարտագոյնն՝ զլաւն և զանսխալն: Այսպէս և զամենայն արարի, այլ ոչ զսրբոյն Ալէքսիանոսին աշխատեցայ: Եւ բազում վարք և բան աւելի եդի ի սմա, զայն՝ որ ոչ գոյր ի մեծի աւրինակն:

Արդ, ամենայն գլխոյն վերջքն, որ կարմիր յի խաչագլուխ կա ի լուսանցքն ներքին՝ այն այլ գրոց աւրինակեալ է, իսկ ի կողմանէ լուսանցքին կարմիր նշան և թուխ կռագլուխ խաչ՝ բազմեալն՝ այն պիտանի և աւգտակար նշանաւոր բանք են, և եդի նշան առ ի փոյթ գրտանել զայնպիսի և ախորժագոյնսն: Եւ ի վճար մեծ աւրինակին յի-

շատակարանս եղեալ սկսայ և զայլն, որ ոչ գոյին ի մեծ աւրինակն: Եւ որչափ կարող եղէ հաւաքեցի և զայնոսիկ նմանապէս պաշտելով զընտիրն և զճշմարտագոյնսն խնդրելով գրել:

Իսկ աւարտ սորա եղև ի թվին ամաց յելանելոյ ի դախտէն Ադամայ ի ՅՈՒ. (6630) ամի ըստ Մեծ Հային տօմարական արհեստին, և դարձեալ յԱդամայ ի ՅՊԾԵ. (6855) ամի հինգհարիւրեկին, որ է էասայ իմաստասիրին, որ ի յԱղէքսանգրիայն ժողովին, և սա է բուն թվական կիկլոնին. և դարձեալ յԱդամայ ՅԶԺԱ, (6711) ամի ըստ Անանիա վարդապետին Շիրակայնո, և ի ծննդենէ կենարար փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ի ՌՆԼԲ. (1432) ամի, իսկ ըստ Հոովմայեցոց ՌՆԼ. (1430) ամի, և թվին Հայոց ըստ արեթական տօմարի ՊԶԹ. (1430) ամի, յօգոստոս ամսոյ ԻԵ. (25), օրն երեքշաբթի, յաշխարհս Հոնաց և Գազարիայ կոչեցելոյ, յերկիրն Սուղաքայ, ի մայրաքաղաքս Կաֆայիս, մենաստանիս, որ յանուն մեծի ճգնաւորին սրբոյն Անտոնի, և ընդ հովանեաւ նորին արժանաւոր աղօթիցն, և յառաջնորդութեան սորին վանից մեծի երջանիկ րաբունապետի Սարգիս լուսաւոր վարդապետի՝ արթուն և ժիր մշակի, որ զաւերս զայս և զամալացեալս, որ մուրալով էին կերակուր ընակչաց սորա՝ նորոգեաց շինելով, և յօրինեաց զբոլոր պակասութիւն սորա, և զարգարեաց եղբարք և պայծառ ժամատեղաւ, և հոստատեաց մտաւք և արդեամբք, զոր ընդ երկայն աւուրս արասցէ տէր աստուած զսա բազմամեայ ժամանակաւք տեւել մնալ առ մեզ: Իսկ ի հայրապետութեան տեառն Կոստանդեայ աստուածասէր իմաստուն խաղաղասիրի և ի նուիրակութեան և եպիսկոպոսութեան տէր Կարապետի՝ սբբասնունդ և խոհմի, ձեռամբ անարժան և պիտակ անուն կրաւնաւորի Թադէոսի Ավրամեց, ի վայելումն ծարաւելոյս և կշտամբող մխիթարիչ վտարանգելոյս, և յիշատակ յետ իմոյ ելանելոյն յաշխարհէս կամողաց զսա ջերմեռանդ սիրով զսա կարդալ, իսկ ձանձրացկոտացս լսել զսա առիթ կամելով լինել և նոցա հաղորդել ընդ երջանկացն, կարդալով և ի միտ առնելով՝ զարդարացի կենդանակիր պատկերաւք և ծաղկաւք ոսկով, զի գոնէ ի սիրոյ պայծառութեան ծաղկանց և պատկերաց կարդալ ձեռնարկեսցեն:

Եւ դարձեալ և զանուանս սրբոց յայտնիչ՝ կարմրադեզով արարի, մի՛ զի յորդորիչ լիցին կարգացողացն, որք ոչ սիրով, և երկրորդ՝ զի նման նմա լինել ակն ունիմք մեք, բայց նոքա յամենայն անլանց երկրաւորաց՝ անուն տէրունական կարմրադեզով, սոյնպէս և սրբոցն անուանք երանելիացն դասուց նմանեցան նմա կարմրադեզովն և որպէս և նայն:

431

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 6403

Նուիրատու՝ Հեղինե
վայր՝ Սուրբ-Թորոս գիւղ

III

183 ր Աստուած ողորմի Խուպիարիւն դստերն Հեղինե, որ էառ. այս աւետարանս յիշատակ իւր հոգուն ե իւր ծնողացն, ամէն. և ետ յիշատակ ի դուռն Սուրբ-Թորոս, ի դուռն սուրբ Աստուածածնի, ի ձեռն տէր Ղուկասիւն, հայրապետութիւն տէր Մելքիսեփիւն, թիւ [Պ]ՀԹ*.(1430). Որք հանդիպիք՝ ողորմիս ասէք, ամէն: Աստուած-ողորմի Աթիկիւն՝ Կենդանի հոգուն, որ սապապ եղաւ յա[յ]ս բանիս:**

Բ

281 ր Ես Հեղինա գնեցի սուրբ աւետարանս հալալ արդեանց իմոց, եզի յիշատակ ի դուռն Սուրբ-Թորոս, ի դուռն սուրբ Աստուածածնի, ի ձեռն տէր Ղուկասիւն, ոչ ոք չունի իշխանութիւն հանել այս գիւղէն կամ տէր Ղուկասի ձեռացն...:

432

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՍՅՀ, հա. Ա. 32, էջ 70—71

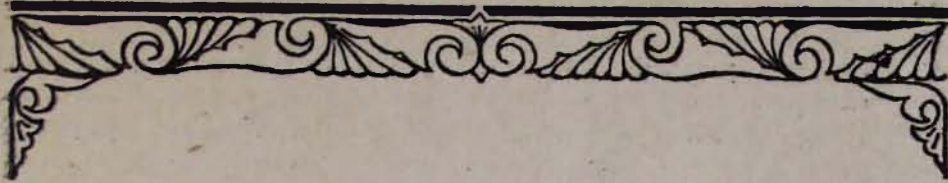
Հետ. ստացող՝ Ստեփանոս

314 Արդ, ես [յետինս] ի մանկունս եկեղեցոյ տէր Ստեփանոս ստացայ զսուրբ աւետարանս ի հալալ արդ(ե)անց իմոց՝ յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց՝ հաւրն իմոյ Սիմէոնի, ե մաւրն իմ Աղէկի: Ով որ հանդիպիք սմայ կարդալով կամ աւրինակելով, զինչ կերպ որ իցէ, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զտէր Ստեփանոս քահանայն և զծնաւդսն իւր...:

Ի թվ. ՊՀԹ. (1430):

* Հարյուրավոր թվանշանը ջնջված է: Հնագրական տվյալներով ձեռագիրը գրված ղեաք է լինի ժն. դարում, ուստի ջնջված թվանշանը, որոշ կառվածներով, վերականգնում ենք՝ Պ. (800):

** Համանման բովանդակությամբ մի հիշատակագրություն էլ կա ձեռագրի 281 ր էջում:

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 8130

Գրիչ՝ Գրիգոր
Վայր՝ Ամիթ

ա

... Արդ, գրեցաւ և աւարտեցաւ սուրբ աւետարանս ի գաւառս Միջագետաց, յԱմիթ մայրաքաղաքի, ընդ հովանաւ սուրբ Թէոդորոսի զինաւորի, և ամենասրբունի կուսին Մարիամու Աստուածածնին, և սուրբ Կարապետին Յովաննու, և Գէորգեայ զաւրավարին: Ի հայրապետութիւն տեառն Կոստանդի Վառկեցոյ, և ի վերադիտողութեան Ամիթ շահաստանի տէր Մկրտչի աստուածաբան վարդապետի և արքեպիսկոպոսի ամենայն Միջագետաց երեսփոխանի կաթողիկոսի ամենայն Հայաստանեայց և մինչ ի ծայրս արևելեան իշխեցողի, և ի թագաւորութեանն ամենայն Միջագետացս պարոնաց պարոնին, որ կոչի շահ Աւթամն Պաճաւադ, ի թվ. Հայկազանս տումարի 92.

(1431)~ || երբորդի:

Յորում ամի. բացան պատուհանք հենից բարկութեանն աստուծոյ և մերկացաւ սուրն վաղակաւոր յազդերէ իւրմէ, և վասն ծովացեալ մեղաց մերոց սուր պատուհասին աստուծոյ տարածեցաւ՝ տարաժամ մահ ընդ ամենայն երկիր, և առաւել ևս բարկութիւնն աստուծոյ տեղեաց յԱմիթ մայրաքաղաքի, և ի սպառ կոտորեաց զամենեւեան առհառարակ, առաւել քան զանդրանկածախն Եգիպտոսի, որպէս յանապատին՝ զԽսրայէլ և յաւուրս Դաւթի՝ զկոտորուիւն ՀՅ. (75) հազարացն, զի անկաւ ի ժողովրդենէն ԶՌ. (6000) արանց միայն, զորս ի թիւ արկան, թող. զանհամարսն, և զայն, որ արտաքոյ քաղաքին՝ ի գաւառսն և ի գեաւդսն. որ և զբազում աւանս անմարդարնակ արար, մինչ զի || չորքոտանիքն յամայի շրջէին և ամենայն հայրենիք կոտորուտ եղեն յարքունիսն:

Եւ արդ, ոչ ոք կարէ ընդ գրով արկանել կամ լեզուա ճառել զաղէտս կսկծանաց և զողորս տարակուսանաց և զհառաչանս սրտից և զկոծս տարակուսանաց, զոր գործեցան ի միջի մերում, զի բարկութիւնն աստուածային էր և սաստիկ էր հրամանն. կենարարն մահու մատնեաց և ով էր որ ապրեցուցանէր, քաղցր բնութիւն աստուծոյ դառնացեալ էր, և ով ոք էր որ ապրեցուցանէր կամ ողորմէր քաղցրութեամբ, զի բարձաւ նախախնամութիւնն բարերար բնութեանն և հասին մեզ ահեղ վրէժխնդրութիւն դատաստանին աստուծոյ, և կոտոր-

301 Բեաց յանխնա հաստիկ հար || Լածով և արար լալագին զբազումս ի մարդկանէ, դի եղև ամենայն Թիրտ խոցեալ ի սրոյն առաւծայ, և աչք ամենեցուն յաղբերս արտասւտց, յամենայն ուրեք ոգր հառաչանաց և յամենայն տուն կոծս տարակուսանաց, լալուռ, որրոց և աղաղակ այրեաց, կըսկիծ ձերոց և մաղկատուռ մանկամեռ մարց, յամենայն լեզւէ վայ և յամենայն ընթոնոյ, աղաշաւանք: Որ և ի սոյն հաստիկ հարւածոց, տարածամ մահամբ յատուած փոխեցաւ րարէպաշտ և աստուածասէր քրիստոնայն Կարապետ և դեռորորոջ զաւակքն իւր՝ Վնվանէսն և Յիսէն* և Սաղաթն, և անմր-

Նկ. 16. Ստացող մահաասի Յաղագի վաղամեռիկ Թոռներ՝ Յիսէն և Յովանէսը

խիթար սուգ Թողին րարեպաշտաւն մաւր իւրեանց՝ մահաասի Յաղի-
301 ր զին, որ ձեր անձամբ քնաց || իբրև զբոլ յաւերակի միայնացեալ՝ լա-
լագին աչաւք և խոցեալ սրտիւ, անմխիթար յամենայն կողմանց,
վերջացեալ ի զաւակաց և յաղպականաց, վասն որոյ ի միտ ածեալ

* Յովանէսի և Յիսէի պատկերները, կանգնած զիրքով, նկարված են ծա էջի վրա-
նրանց հագուստներն ու զլիարկները ուշագրավ են և ունեն կենցաղագրական նշանա-
կաւթյուն (տես նկ. 16):

զբանն աստուածային, թէ՛ Երանի, որ ունիցի զաւակ ի Սիոն. և ցան-
 փացող եղև անկողնապաշտ գանձիս աստուածային, և ըստացաւ զոռւրը
 աւետարանս յիշատակ բարի որդոյն իւրոյ Կարապետի, և զաւակաց
 նորա Յովանիսի, և Յիսէի, և Սադաթի, և հաւր նորայ՝ Վանքամ
 երիցու, և եղբարց նորին Արքանաւու և Մուսիսի, և որ[գ]ոց նոցին
 Յորդանի, և Վալի, Սարգսի և ամենայն արեանառու ազգականաց
 նոցին, յիշատակ յաւիտենական կենաց ի կեանս յաւիտենական,
 303 և վասն որոյ աղաչեմք զա թմենեան,* որք անդիպիք սմա կարգալով,
 կամ օրինակելով, կամ տեսանելով, կամ լսելով զյիշատակ[ակ]ութիւն
 վերագրելոցն ի սմա՝ յիշեսցիք ի մաքրափայլ և յերկնաթոյն սուրբ
 յաղօթս ձեր զՎանքամ քահանայ, և զորդի նորա Կարապետ, և զզա-
 ւակսն Կարապետի զ[Յ]ովանէս, և զՅիսէ, և զՍադաթ, և զազգայինս
 նոցա զԱրքանամ և զՄովսէս, և զորդիս նոցա՝ զՅորդանան, և զՎա-
 սիլ, և զամենայն արեան մերձաւորս նոցայ, և զՍարիամ, և առա-
 ւել ևս զբարեպաշտ և զաստուածասէր մայր Կարապետի՝ զմահաւոր
 Յազնի յիշեցէք ի Քրիստոս, որ բարո պատճառ եղև և ինքն ստացաւ
 303 և զսուրբ աւետարանս ի բաղում աշխատանաց իւրոց, և զամենայն
 ծախք սորայ լի սրտիւ և միամտութեամբ արարեալ և բոլոր հաւատով
 տուեալ, որպէս թէ ի ձեռս Քրիստոսի ընծայեալ, զի ի Քրիստոսէ
 առցէ զփոխարէնն աստ և ի հանգերձելաւն՝ զարքայութիւնն երկնից,
 և ընծայեաց զսուրբ աւետարանս նուէրք սուրբ Թորոս զաւրավա-
 րին և ամենասուրբ կուսին Մարիամու աստուածածնի, զի կացցէ
 սուրբ աւետարանս յիշատակ անջնջելի ի տաճար սրբոյն Թորոսի, ի
 սորին յաւիտենի, և մի ոք իշխեսցէ հետոցուցանել զսուրբ աւետա-
 րանս ի գրանէ սորայ...

303 և ... Այլ և յիշեցէք ի Քրիստոս զամենայն հաւատացեալ ննջե-
 ցեալսն և առաւել զայնոսիկ, որք ի սոյն ամի տարածամ մահաւմ ի
 Քրիստոս փոխեցան՝ զսրբասէր քահանայքն և զաստուածապաշտ տանու-
 տեարքն, զգեղեցիկ երիտասարդքն և զբարետեսիլ մանկունքն, զբա-
 րեմիա կանայքն և զքեղատեսիլ նորահարսոսն, որք ի սուր տեսառն
 մաշեցան և ի բարկութենէ աստուածասաստ պատուհասին, որպէս
 զծաղիկ նոնենեաց հաբեալ ի կարկտէ և յանխնտ կոտորեցան ողոր-
 մաբար: Վասն որոյ յիշեցէք ի Քրիստոս զամենայն ննջեցեալսն, որք
 յԱմթայ ժողովրդենէն ի սոյն ամի փոխեցան...

Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զայնոսիկ, որք աշխատանք ունին
 ի սուրբ աւետարանս, որ շատ և որ սակաւ, զթղթին կոկողքն, և զայնո-
 սիկ, որք զգրագիրն ծառայեցին և սպասաւորեցին, և զայնոսիկ, որք
 կամակից եղեն, որ զայս սուրբ աւետարանս ստացաք և ընծացաք
 սուրբ Թորոս զաւրավարին:

Այլ և յիշեցէք ի Քրիստոս զայնոսիկ, որք յամենայն տաւնի և
 304 և ոռւրք զատկի ընթեռնուն զյիշատակարան աւետարանիս: Եւ որ
 առատն է ի տուրս բարեաց, ողորմեսցի ամենեցուն առհասարակ՝ յի-

* Բնագրում՝ «զամենեան»:

շողացող և յիշեցելոցս ի սմայ, և տացէ իւրաքանչիւրոցն՝ վարձս ըսա
վաստակոց աստ և ի հանգերձեալն յաւիտենիւ յաւիտեանս, ամէն և
եղիցի:

Գարձեալ, յիշեցէք ի Գրիստոս զքաջ քարտուղարն՝ զԳրիգոր դբա-
գիր, որ գրեաց զսա յ[ը]նդիր աւրինակէ: Այլ և զԱրքայապետ,
որ զարդարեաց զսա ծաղկով և ամենայն տնաւրինականաւք և կազ-
մեաց, և զայնոսիկ, որք աշխատեցան ի գործառութիւն սորայ, որ
աւարտեցաւ սուրբ աւետարանս, որոց ամենեցուն յամենայնի ողոր-
մեսցի տէրն ամենայնի, ամէն և եղիցի:

Բ

97 Բ Տէր աստուած...

Ողորմեա ստացողի սորին,
Այլ և յոռի, վրձուն գրչին,
Որ վեց տառիւ անունս կոչին,
Գիմն՝ առաջին և ըրէն՝ յետին,
Որ համարով վերաբերին՝
Տասն հազար բոլորովին
Եւ վեցհարիւր քսան ու վեցին*:

Գ

10 Գ Ո՛վ պատուական եղբայր ծաղկող,
Խոհեմ, ճարտար և [սրբա]գրաւդ
Զվասն էրդ անթիւ շատագրելով
Մի մեղադրեր դու ին[ձ] | |
Դու զաւրացեալ ես սուրբ հոգով,
Զթերին լնուս վերին տր | |
[Ե]ւ աւրինակ չունի լաւով,
Որ գրէի զդա համա[րով]:

434

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՍՅՎ 154 (52), հտ. Ա., էջ 662—664

Գրիչ՝ Ղազար
վայր՝ Երզնկայ:

104 Գ ... Գրեցաւ տառս աստուածայինս և տիեզերաքաղաքի սուրբ աւետա-
րանս ձեռամբ անարժան սուտանուն արեղայի՝ Ղազարի փցուն գրչի-
Արդ, գրեցաւ սա ի մայրաքաղաքս Երզնկայս՝ առ դրան սրբոյն Ստե-

* Գրչի անունը, ինչպես երևում է նաև զխափոր հիշատակարանից՝ Գրիգոր է՝ Եվ
Էրաք, Երբեգոր՝ անունը հոգող տառերի թվական արժեքների գումարը հավասար է 10,626-ի
(Գ=3, Բ=8000, Ի=20, Դ=3, Ո=600, Բ=8000):

փաննոսի նախավկայի, ի թուականութիւնս Հայոց 92. (1431) եղև աւարտ սուրբ աւետարանիս աստուածախաւս կտակիս:

Արդ, ի յայսմ դառն՝ ի նեղ և նուրբ ժամանակիս, որ զաւրացեալ են հաքարացիք ի վերայ քրիստոնէից, որ կոչի թուրքիման, և յոյժ նեղին հաւատացեալ քրիստոնէք ի վերայ աշխարհիս:

Յայսմ նեղ ժամանակիս ցանկացող եղեալ աստուածասէր և բարիհաւատ և ըրեմիտ կին ոմն, որ կոչի անուն նորա Մեծ-Խաթուն, յոյժ փափա[գ]նաւք և ըղձամբ սիրով և անշափելի յուսով ետ գրել զաստուածախաւսակ սուրբ աւետարանս անջնջելի յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Անդրիասի, և մաւրն իւրոյ Աւագ-Տիգնա, և ամուսնոյն իւրոյ Ամիր-Դաւթին, և եղբաւրն իւրոյ Կարապետին, և Կապուտին, և քերցն իւրոյ Էլիաթունին, Ուսուին, և Շնոֆորին, և քերոցն իւրոց՝ Կիրակոսին, Ղազարին և Աստուածապրին, և ամենայն ազգականաց և արեան մերձաւորաց, ի լուսաւորութիւն հոգոց և մարմնոց...:

Նաև զգրող սորա զՂազարս՝ յետնեալս յամենայն կարգաւորաց, և զծնաւդսն իմ յիշեսլիք ի Գրիստոս, աղաչեմ, և սխալանաց սորա մի մեղադրէք, զի կար մեր այս էր...:

435

Ո Ս Կ Ե Փ Ո Ր Ի Կ

Երևան 944

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ էրէզ անապատ

ա

11 Բ Յիշեցէք զՄկրտիչ աւագերէցն, և զիւր որդին զՅովանէս աւագերէցն, և զփոխեցեալն առ Գրիստոս զՅովանէսն, որ մականուն Թաթար կոչի, և յիշեցէք զՇնոֆորն, որ զգիրքս գրել երես յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց պարոն Աստուածապրին, և ամենայն զարմից իւրեանց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց, ամէն, Եւ զիս զՅովանէս արեղաբս՝ զմեղաւք լցեալս, և զծնաւդսն մեր յիշեցէք ի բարին...:

բ

36 Բ Ձողորմելի գծողս յիշեցէք՝ զՅովանէս արեղաս, և զծնաւդսն իմ զՍարգիս քահանայ, և զմայրն զՄանանն: Եւ յիշեցէք զվանիս հայրապետս՝ զՍտեփաննոս արեղայս, որ ի թխտիս կոկելն կաշխատի և զահմաթ կու քաշէ: Յիշեցէք զՇ[նոֆորն], որ զգիրքս գրել կու տա, և զիւր տղայքն՝ զփոխեցեալն առ Գրիստոս զԱստուածապատրն և զԱլամ-Խաթունն, և զիւրեանց հայրն՝ զփոխեցեալն առ Գրիստոս Յովանէսն, և յիշելոցդ ողորմեսցի, ամէն:

Գ

Գրիչ՝ Ղազար
վայր՝ էրէզ անապատ

221 ր ... Արդ, աստուածային կանոնքս, որ վառն գեղեցիկ բանիցն կոչի Ոսկէփոր, ի լաւ և յընդիր աւրինակէ և վատթար գծողէ գրեցաւ սայ յանապատիս, որ կոչի էրէզ, ի գոռոս սուրբ Աստուածածնին: Թվ. 92. (1431) գրեցաւ սայ: Արգ, որք աւգտիք կամ աւրինակէք յիշեցէք զգծողս սորա և զծնաւդսն և զեղբարսն և զամենայն երախտաւորսն մեր, ևս առաւել յիշեցցիք զհոգևոր հայրն մեր զտէր Յովանէսն, որ նայ այլ շատ աշխատեցաւ ի գիրս և փոխեցաւ յանանց ի կեանս: Յիշեցցիք և զայժմուս առաջնորդս զտէր Սանփանոս՝ զհոգևոր հայրս մեր, յիշեցցիք և զդասս կրաւնաւորաց, որ աստ կան հաւաքեալ... և զողորմելի գծողս զՂազար արեղայս, և զհայրն իմ զԱմիշան, զմարիկն իմ, սարգաւարք եղբայրն իմ, որ փոխեցաւ առ Գրիստոս, և զմիւս

222 ա և զրայր իմ և զԱստուածատուրն, և զամենայն ազգատոհմս մեր յիշեցէք ի բարին, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայսւթիւնն:

Արգ, աղաչեմ զամենեան յիշեցէք զՄկրտիչ աւագերէցն, և զիւր որդին զՅովնանէս աւագերէցն, և զփոխեցեալ առ Գրիստոս զՅովանէսն, որ մականուն Թաթար կոչի: Եւ յիշեցէք զՇնոֆորն, որ զգիրքս գրել երես յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց պարոն Աստուածատրին, և մաւրն էթի-Խաթունին, զաւակաց իւրեանց Աստուածատրին, և Յալսա-Խաթունին, և եղբաւր իւրոյ, և ամենայն արեան մերձաւորաց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց, ամէն: Եւ գիտ՝ զՂազար արեղայս զմեզաւք լցեալս, և զծնաւդսն մեր յիշեցէք ի բարին...:

Դ

96 ր Եւ ես՝ յերեսս անկեալ ողորմելի և անարուեստ գծողս Ղազարս, մեղաւք լցեալս և սրտովս խոցեալս՝ աղաչեմ յիշեցէք զիս, և զնախնիքն մեր, և զհայրիկն իմ զԱմիշան, և զմայրն իմ Խէր-Խաթունն, և զհարազատ եղբարքն իմ զԱստուածատուրն, և զփոխեալ եղբարն Շահինջալ սարգաւադ յիշեցէք...:

436

ԱՌԱՔԵԼ ՇՆՈՐՀԱԼԻՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՍԱՑԵԱԼ
ԳՈՎԵՍՏ ՈՏԱՆԱԻՈՐ Ի ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆՆ

Երեան 7465

Հեղինակ՝ Առաքել Բաղիշեցի

311 ա Յարմարեցաւ ճառ ծննդեան և յայտնութեանն Գրիստոսի աստուծոյ մերոյ և գովեստ Տիրամայր աստուածածնին ի բազմամեղ Առաքել պիտականուն վարդապետէ, ի նորաշէն յանապատիս, որ յա-

նուն սրբո[ւ]հոյ Աստուածածնին և Յովաննու Կարապետին, ի թվականիս Հայոց 92. (1431)*:

437

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅ

Երևան 1889

Գրիչ՝ Մաթեոս

Վայր՝ Անկեղակոյա գիւղաքաղաք

382 ա ... Արդ, գրեցաւ Նարեկս սուրբ վարժապետի աղաւթից կըտակս
այս ի թվականութեանս Հայոց 92. (1431), ի գեաւղաքաղաքս, որ
Անկեղակոյա յորջորջի, ընդ հովանեաւ սուրբ Գրիգորի Լուսաւորչիս
և սուրբ Թադաւորիս Սիմֆուի:

Ձեռամբ անարհեստ և վցուն գրչի՝
Մաթեոս սուտանուն իրիցի,
Որ պարտականս եմ բիւր քանքարի,
Ձի զտաղանդ տեառն չյարգեցի,
Այլ անիրաւ գործի կացի
. *

283 ա Վասն այնորիկ խորհուրդ արարի
Գրել զմատեանս այս ցանկալի,
Որ է աղօթք զարմանալի,
Ոգեալ սրբոյն Գրիգորի:
Ջսա բստացայ ինձ գանձ յերկրի,
Ձի զյոյս բարեացն չունէի.
Վասն այն բզսա գծագրեցի,
Ձի ապաւէն ինձ եղիցի,
Այլ յետ աստեացս իմ՝ երբ լինի,
Յորժամ նիրհիմ ի տապանի,
Ձի յիշատակ սա ինձ լիցի,
Եւ ծնաւղացն իմ գովելի՝
Աղա-Սուլղան անուն կոչի,
Ու մօրն իմ գէդայ մեծ Թուխթէնի,
Բարի կենաւք կացեալ յերկրի,
Եւ [ըն]կալեալ զաւր վախճանի,
[Եւ] եղբարձ իմ կենդանի,
Ջոր Փա[ռ]ուխշան կու անուանի,
Կրսեր եղբաւրն հեզահոգի՝
Սալուք անուն քաջ մշակի,

* Առաքել Բաղիշեցու ոտանավոր այս գովեստը գտնվում է 1808 թվականին ընդօրինակված Յայսմաւուրքի մեջ:

** Բաց ենք թողնում ՅՃ անարժեք տող, որտեղ գրելը պախարակում է ինքն իրեն:

Եւ հաւրեղբարն իմ անորդի՝
 Իկիթ-Աղայ՝ գործովք բարի,
 Ու ամուսնոյն իւր Թուխծամի,
 Որք են ննջեալ ի տապանի,
 Եղբաւորդոյն իմ Սաւթանջի,
 Քաջ կարգացաւդ սարկաւազի,
 283 Բ Բր վախճանեաց | | | *
 Իգնատիոս կարգացաւդի,
 Ու լալագին մաւրն իմ Հոփսիմի,
 Վասն իւր որդոցն վախճանի,
 Այլ և իմոյս մեռեալ ոգի,
 Մաթոս անուն՝ մեղաւք ի լի,
 Յիշատակ սայ ինձ եղիցի,
 Զի փափագանաւք գրեցի,
 Ո՛հ. ս)ուրբ մանկունք առագաստի,
 Որք ընթեռնուք զգիրքս աղաւթի
 Յիշմ[ան առն]ել զմեզ արժանի
 Եւ զննջեցեալսն իմ, զոր գրեցի:
 Եթէ ասէք սրտով ի լի,
 Թէ թող, աստուած ձեզ ողորմի,
 Թողցէ զյանցանս ձեր չարի
 Եւ ազատէ ի հրոյն գեհենի:
 Նա և աստուած ձեզ ողորմի
 Յաւուր մեծին դատաստանի,
 Յորժամ յաթոռ բազմեալ նստի
 Ու գործոց հատուցմունք լինիցի:
 Փառք արդարոցն յայտնի լիցի,
 Աւրհնեն զաստուածն յաւիտենի:

Բ

101 Բ Քրիստոս աստուած, քո սուրբ մարմնով և արեամբդ, որ միշտ պա-
 տարագիս անծախապէս, ողորմեա տառապեալ ոգւոյ զծողի սորա
 Մաթէոսի անարժան իրիցի, և ծնաւդացն իմ Սուլդանի և Թուխթեմոյ,
 նաև գեղեցիկ պատանոյն իմ Ղուլիջան կոչեցելոյն, որ և յայսմ ամ-
 սոյս առ քեզ կոչեցեր...:
 Ընդ նոսին և ինձ՝ մեղաւոր և անարժան Վարազեցի Յովանի-
 սիս, որ զանունս ունիմ և զգործս ոչ: Ընդ նոսին և ձեզ՝ յիշողաց-
 զմեզ թողութեան մասն պարգևի, ամէն:

* Նորոգման ժամանակ փակցված Թղթի տակ մնացել է չորս անվերծանելի առդ:

438

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 4023

Հետ. ստացող՝ Դրպօ
վայր՝ Ալի[վ]ա՞նք

... Ես Դրպօ և եղբայր իմ Յովսէփ՝ Մովսեսա որդիքս, գնեցինք
202 ր զսուրբ աւետարանս ի հալալ յարդեանց մերոց և տուինք || ի դուռն
սուրբ Աստուածածնին Միլանից եկեղեցուն։ Ո՛վ սուրբ քահանայք և
դասք լուսերամից, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զԴրպօ, և
զկենակիցն իւր զՀաթուն, և զեղ[բ]տյր իւր զ[Յ]ովսէփ, և զկենակիցն
իւր զՄիլան, և զիւրեանց ժողովքս՝ զՄովսէս և զՀաթուն, և զամենայն
ազգակիցն իւրեանց, և զայնոսիկ, որ աւգնական են եղեր ի գին սուրբ
աւետարանիս, և լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասա-
ցէք...

Վերջին գնել սուրբ աւետարանիս ի Թիվս Հայոց 92. (1431):

439

Հ Ա Ր Ա Ն Յ Վ Ա Ր Ք

Ծրեան 848

Գրիչ՝ Յակոբ
վայր՝ Երեքան վանք

... Ի Թիւ Հայոց 92. (1431) գրեցաւ հոգիաբողոք բուրաստանս
վարք սուրբ Հարանց, ի վանքս ի յԵրեքան, ընդ հովանեաւ սուրբ
Աստուածածնիս, և սուրբ Գէորգիս, և սուրբ Ստեփանոսիս, և սուրբ
Նշանիս, և սուրբ Յովաննէս րարունապետիս, և ընտրեալ աշակեր-
244 ւ տացն գրոց, և սուրբ կրաւնաւորացս, | | | որք աստ կան հաւաքեալ։
Արդ, ցանկացող եզէ ես այսմ հոգիաբողոք և ծաղկաւէտ բուրաստա-
նիս՝ Յակոբ անարժան արեղայս, և իմով ձեռամբս գծագրեցի զսա, զի
եղիցի սայ ի վայելուծն անձին իմոյ և ամենայն մանկանց Սիոնի։
Արդ, աղաչեմ զամենեան, որք հանդիպիք սմա տեսանելով, կամ
աւրինակելով, կամ կարդալով, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր
զիս՝ զանարժան զստացաւդս՝ զՅակոբ կրաւնաւորս, և զծնաւդսն իմ՝
զհայրն իմ զԹադէոսն, և զմայրն իմ զՓաշիկն, և զամենայն արեան-
մերձաւորսն իմ։ Եւս առաւել զբազմեղախտ ուսուցիչս և զվարդա-
պետս մեր զՅովաննէս հաւրեղբայրն իմ, որ է երկրորդ ստեղծաւ մեր,
յիշեսցիք ի Քրիստոս...

Բ

Քրիստոս աստուած... գտէր Ստեփանոս ընդ կուսակրաւն սուրբ
քահանայիցն դասեսցէ, որ սա եղև պատճառ սուրբ Հարանց Վարուցս.
որ աստ կատարեցաւ։

440

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՀԱ, 1917/18, էջ 63

Վայր՝ Ռշտունիք, Շաղուան գիւղ

Արդ, գրեցաւ սա ի թիֆլիս 92. (1431), ի հայրապետութեան տէր Դաւթի, յերկիրս Ռշտունեաց, ի գիւղս, որ Շաղուան, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, ի գառն ժամանակիս, զոր չեմ կարող ընդ գրող արկանել:

441

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիրղ. Նօա. 97—98, Նշխարք (ՁԵ 4315), էջ 136—137, Բաղէշ

Նորոգող և կազմող՝ Ներսէս
վայր՝ Հիզան(°)

... Հայրապետ կրօնաւոր, զոր ի վաղուց հետէ ցանկայր այսմ աստ-
տծախօս սուրբ աւետարանիս, և գնեաց զսա յիշատակ հոգւոյ իւրոյ
և ի վայելումն անձին իւրում, և քուերարդւոյ իւրոյ Միքայիլ գեղա-
բողբոջ և նորածաղիկ քահանայի, և ծնողացն իւրոց հօրն Խաւսէն-Քէ-
կին և մօրն Խէրիքին, ի մեծ թուականութեանս Հայոց 92. (1431),
ի կաթողիկոսութեան Հայկազեանս սեռի տեառն Կոստանդնույ, ե ի
մերոյ կաթողիկոսութեան Աղթամարայ տեառն Դաւթի, և ի թագա-
ւորութեան մերոյ Ամիր-Դաւիթի, և ի դանութեան տշխարհիս Սքան-
աւարի, զոր տէր աստուած Իսրայէլի պահեսցէ անսաստն զաթոռ հայ-
րապետական և զթագաւորական մերոյ ազին և բարձրացուցէ զեղ-
ջիւր Սիոնի ի մէջ Հայաստանեայց...:

Եւ ես... Ներսէս մահաասի... ծրագրեցի զյիշատակարան ե նո-
րակերտեալ կազմեցի, և աղաչեմ յիշել և զիս միով աստուած-ողորմիւ,
և զստացող սուրբ աւետարանիս զՀայրապետ հաւատարիմ կրօնաւորն,
և զՄիքայիլ քահանայ, և զԾնողս իւր զԽաւսէն-Քէկին և զԽէրիքին, և
զերկու քոյրն զԴուռնար և զՇնոմուոր, և զերկու աղբերն զԳրիգորն և
զՔուրդամիրն և Ղազար*, և զկողակիցն իւր զԹանխաթուն, [ե զգու-
տըրն] զՄարգարիան, զփեսէն իմ զՎաւակ, և զնորաբողբոջ զաւակն
մեր զՄուսէս, և զկնքաւորն իմ զՆիկողայոսն յիշեցէք առ աստուած:

* Երկու եղբոր փոխարեն՝ բերված են երեքի անունները, ինչպես նաև որպես շնորհակց շնորհ է երկու անուն (Թաճխաթուն, Մարգարիտ): Սրա վրա ուղարկութիւն է դարձրել Փիրղալեմյանը և հանգել մեր կարծիքով անհիմն եզրակացութիւն: Լսենք նրան. «Զոյգ անուամբ յիշին թէ Թաճխաթուն և թէ Քուրդամիրն, և այսու յայտ լինի մեզ, թէ առ նախնիս մեր կայր սովորութիւն զոյգ անուն գործածելոյ»:

Թվում է, որ պարզապես «երկու աղբերն» արտահայտութիւնը պետք է սրբազրել շնորհակց շնորհ է երկու անուն (Թաճխաթուն, Մարգարիտ) անունից առաջ ավելացնել «և դուստրն» բառը: Որ Մարգարիտը, իրոք, եղել է ստացողի դուստրը, այդ երկուսն է նաև այն բանից, որ նրանից անմիջապէս հետո հիշատակվում է ստացողի փեսան (այսինքն՝ դստեր ամուսինը). ոչ մի հիմք չունենք ենթադրելու, որ հիշատակարանի մեջ տեղ են հատկացրել փեսային, բայց արյունակից դստեր մասին լռել են:

442

Ճ Ա Շ Ո Ց

Երևան 7434

Գրիչ՝ Քրիստոսատուր
վայր՝ մերձ ի Կաֆայ.

395 ...Սապէս և երջանիկ բարունապետս մեր և առաքինասէր և քաջ հռետորական իմաստիւք լցեալ տէր Սարգիս վարդապետս՝ երեսփոխանն սրբոյ կաթողիկոսին և աթոռակալ Հոնաց աշխարհի և Կաֆայիս. ի մերում ժամանակիս, որ աստ պատահեցաք՝ սա խորհուրդ բարի եղեալ ի մտի, զարգարեաց զմենաստանս մեծի հաւրն սրբոյն Անտոնի շինուածովք յաւրինելով՝ յիշատակ անջնջելի ազգաց յազգս, բրգամ[բ]ք և պարսպով, և գեղեցկայարմար տնտեստնով, և ջրհորով, և հողմային ջաղջով, և պայծառագոյն ծանր ժամատեղով, և բազում բարի և հեղահոգի եղբարք, նաև զմատենան գրոյ ժամատեղաց լնուկ կամելով՝ ըղձայր փափագելի տենչմամբ, որով պատրաստէր թուխտս յոլովագոյնս գնոջ, զնելով արդեամբք իւր:

Իսկ ես վիցուն և անարհեստ գրիչս Քրիստոսատուր մեղապարտ և սուտանուն կրանաւորս, աւգնական լինել ցանկացա սրբոյ եկեղեցւոյս ըստ ի || մում չափոյս, և յանձին կալա՝ գրել ձեռամբ իմով զձառոցս զայս, ստանալ կամելով ինձ գանձ պատուական և անդրժրելի յանառիկն Սիոն, ուր ոչ գող մերձենալ կարեն և ոչ ցեց ուտիչ լինել. Եւ հողեւոր որդեակն իմ Աւգսէնա մանուկ կրանաւորն աւգնակաւն եղև կոկելովն և յարգարեալ պատրաստելով. Քանզի պատուականութիւնն սրբասէր վարդապետին մերոյ յորդորեալ ստիպէր զամենեանս ի լաւ անդր՝ ի բարերարութիւն և ի սէր խաղաղութեան և ի վաստակս և յանխոնջ աշխատութիւնս, այնք՝ որոց քնան փոխարէնքն ի կեանսն յաւիտենականս, որք ի սէր երջանիկ վարդապետին ընթերցեալք մակաղեցտն առ սովաւ ի գութ խնամոց սորա եղբարք պիտանիք և հաւատարիմք, յորոց մինն ի սոցանէ նախ եղբայրն մեր Թադէոս կրանաւոր քահանայն Ավրամնց, և զԹորոս արեղայն զգրոց աշակերտն, և զմիւս Թորոս արեղայն, և զՍիմէոն արեղայն, և զՅովն Ենցէս արեղայն, և զՎարդան արեղայն՝ աշխատասէրն, և զՍտեփանոս արեղայն՝ զլուսարարն, և զՄաղաքիտ արեղայն, և Յովանցէս արեղայն, և զխոնարհ հոգին զՍարգիս արեղայն՝ որ ինձ՝ փցուն գրչիս լուաղ էր և զամենայն ժամակարգութիւնն ի մաւտս կատարաւ էր, և զՄիքայիլ արեղայն. Իսկ աստուածասէրն և ըղձային Սաճախ աւագ սարկաւագն՝ անխոնձ աշխատաւորն, որ զբովանդակ ցաւն և զհոգսն վանացս ունի յանձին իւրում հրամանաւ մեծի վարդապետին, որ է սիւն և հաստատութիւն սրտի նորին, միեղէն եղբայրութեամբք, որք աստ բնականապէս կացեալք աշխատեցան ընդ նոսա հնաղանդք և հլուք գոլով, որ փախուցեալք յանտերունջ գոլոյն աստ եկեալք զկամս իւրեանց ուրացան, և զմիւս սպասաւոր վանացս՝

զԱստուածատուրն, որ է որդի պարոն Նուրաւիցին, և զԵսայի արե-
ղայն, որ մանուկ հասակաւն իւրով ուրտցեալ զաշխարհն և զինչսն՝
եկեալ աստ կրաւնաւորեցաւ, որդի գոլով պարոն Աստուածատրին, և
եղև պատճառ ըստ ըստ վանացս, քանզի բարեպաշտ տիկինն
խաթուն Ազիզ-Մելիքն՝ գուստրն պարոն Ամիրին, և որդին իւր Եսայի
կրաւնաւորն ետուն վանացս սուրբ Անտոնի Ճ. (100) սոմ ի պանքն
եղեալ, անդրդուելի, Յնալով անդ ի կուսինին գլուխքն, որ է Ճ. (100)
սոմ, և զմուտքն նորին յամենայն ամի ուտէ վանքս՝ Ռն. (1400)
սպ[իտակ]:

Եւ պարոն Ամիրն, որ է պապն Եսայեա՝ Ին. (25) սոմ, և
մուտքն է Յ. (300) սպ[իտակ] ամ յամէ անխափան վանացս:

Եւ հայր Սաեփանոս եկեալ աստ միայնակեաց եղև, տուեալ վա-
նացս ոչխարք և շինուածք, եկեալ յարեցաւ ի սրբութիւնս՝ ի գո-
վութիւն և ի գութ վարդապետին, ուրանալով զաշխարհ: Զորոց տես-
եալ զայսպիսի զհաւատարմագոյն սէրն, որ առ աստուած և առ սուրբ
եկեղեցի նորա, ըզձալով փափագեցայ և ես այսպիսի գեղեցկայար-
մար և խորհրդաւոր գիրս ստանալ, որ ունի բովանդակեալ ի ծոց իւր
զընդուն ամին ընթերցմունսն՝ զտաւնից տէրունականաց և զաստուա-
ծահաճոյից արանց և կիրակէից և զպահոց, ըստ ՅԿԵ. (365) աւուրց
396 տարոյն, անմոլար շաւիղ || եկեղեցւոյ մանկանց թողեալ ի հոգեկիր
արանց աստուածագգեստից, որ ի նախնեաց անտի հիմանց եկե-
ղեցւոյ սահմանեցաւ ի փառս Քրիստոսի և ի պայծառութիւն որդւոց
Սիովնի, զի յար ընթերցմամբ լուսաւորեսցին միտք մարդկան ի
պատուիրանս տեառն, որ է լոյս և լոյս տան աչաց:

Եւ եղև աւարտ սորա ի ծննդենէն կենարար փրկչին Ռն. (1431)
ամի, իսկ ի մերում թուականիս յաբեթական տաւմարի Հայկազան
սեռիս ԳՁ. (1431) ամի, ի մարտի ԻԶ. (26), աւր աւագ երկուշաբթի,
ի հայրապետութեանն տեառն Կոստանդնուս բարեպաշտի և աստուածա-
սիրի և իմաստնոյ, և ի յաթոռակալութեանն և յերեսփոխանութեանն
սրբասիրի, մեծի և քաջ ըստունապետի տէր Սարգիս վարդապետի, ի
մերում Հոնաց աշխարհիս և Գագարիայ նահանգիս՝ Սալիսայ՝ Լիմի և
Կաֆայիս մայրաքաղաքիս, ի մենաստանս մեծի սրբոյն Անտոնի և
սուրբ Աստուածածնի, և առ ոտն սոցայց աղաւթից, ի վայելուծի
այսմ մերում մենաստանիս սրբոյն Անտոնի, և մանկանց սոցին
յաւիտեան: Յիշատակ մեզ՝ վերոյգրելոցս մեծի վարդապետի և ինձ՝
աշխատողի բազում տառապանաւք, քանզի ի տուէ և ի գիշերի ոչ
դադարեցի ի գրելոյ և ի ժամ նեղասրտութեան իմոյ և յամ աշխա-
տութեան տկարանալոյ մարմնոյս ոչ արգելայ ի գրելոյ: Վասն այ-
նորիկ աղաչեմ մի լինել մեղադիր խոշորութեան և կամ սխալանաց
սորա: Եւ զի ծաղկեցի և կազմեցի և պաճուճեալ զարդարեցի վասն
յուսոյ ողորմութեանն աստուծոյ յիշատակ լինելոյ ինձ, և ծնողաց
իմոց Յովաննէսին և Հուսիմէին, և հաւրքուերն իմոյ Մարանէ, և
մաւրքուերն իմոյ Եղիսաբէթին, և իւր երեք որդւոցն, և միւս մաւր-

քուերն իմոյ Սուրաթիւն, և երկու քերցն իմոյ՝ Ետիլ-Մելիքիւն և Աննա-
յիւն, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց:

Արդ, զճաշոցս զայս ազատ արարեալ եդաք ի սուրբ եկեղեցիս՝ ի
վանս մեծի սրբոյն Անտոնի, որ կացցէ մինչև յաւիտեան ազգ յազգէ
մնալով և տեւելով աստ: Եւ ոչ ոք ի մերոց մերձաւորաց իշխեսցէ սո-
րա, և ոչ յայլոց իշխողաց վանացս կամ ծախելով և կամ գրաւ գնե-
լով և կամ երախտիք առնելով՝ մեր գոլ ասել զսա, այլ որպէս մեք
ազատելով զսա տուաք աստ՝ ի սուրբ Անտոն վանքս սեփական և
անահ յումեքէ, զի ոչ մեք, որ երախտաւորք եմք՝ վարդապետս և
գրիչս և կոկոզս, ասել կամ իշխել ունիմք սմայ, քանզի մեր յաւթա-
րական կամաւքս արարաք զսա ազատ, վասն այնորիկ ոչ ունիմք
մեք իշխանութիւն ճաշոցիս ծախել, և կամ գրաւ գնել, և կամ այլ
ինչ դրդուելի իրաւք զսա նենգել և խախտել ի վանացս: Այսպէս և
մերձաւորքն ոչ ունին ամենեւին հրաման իշխելով խաւսել ընդդէմ
ճաշոցիս, և որք յանդգնաբար իշխելոյ աղաքաւ բան ասիցէ խոտո-
րեցուցանել կամելով զճաշոցս ի վանացս, նա զվարձն Կայենի և Յու-
դայի և խաչահանուացն առցէ և սուտ լիցի առաջի ամենայն դատա-
տանաց, և ճաշոցս այս սեփական վանացս եղիցի: Արդ, աղաչանաւք
հայցեմք զլուսեբամիցդ պարս, հանդերձ հաւատացեալ որդւոց լու-
սոյ ժողովրդական դասիւք, որք հանդիպիք թիւրդալով և կամ լսե-
լով զյիշատակարանս զայս, յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած, խնդրելով
ի նմանէ շնորհել մեզ զերջանիկն մեր զսրբաւնեալ և զաւրինակն ամե-
նայն բարեաց զտէր Սարգիս վարդապետն ընդ երկայն աւուրս, յա-
մերամս ժամանակաւք, պարագայց ամաւք, մինչև ի խորին ծերու-
թիւնն խաղաղական կենաւք մնալ և տեւել առ մեզ, և յետ աստեացս
եւանելոյ՝ սրբոց վարդապետաց դասակից և պսակակից առնել:

Եւ զիս՝ զաղկաղկ և փանաքի գրիչս զՔրիստոսաւորս արեղայս
յիշեցէք ի տէր Քրիստոս, ողորմութիւն հայցելով ինձ, և ծնողացն
իմոց, և հոգեւոր որդւոյն իմոյ Աւգսէնդ մանուկ կբաւնաւորի, և եղ-
բաւրն և ծնողաց նորին: Եւ յիշեցէք ի տէր ողորմութիւն խնդրելով
և սոցա, զորս ի վերոյ յիշեցաք՝ զբարեկամք վանացս՝ զերախտա-
ւորքն և զաշխատաւորքն, և զշնորհողն աւրինակի ճաշոցիս զԳէորգ
արեղայն յիշեցէք ի բարի մասին ողորմիս տալով...:

443

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 6122

Գրիչ՝ Յովնաննէս
վայր՝ մերձ ի Կաֆայ

318 ա ... Գրեցաւ Շարակնոցս այս ձեռամբ բազմամեղ Յովնաննէս
արեղի ի սուրբ Գրիգոր վանք, որ է մաւտ Կաֆայի, ի ստոյգ
աւրինակէ Գրիգոր խրլուն: Եւ սա լինի յիշատակ գրողի սորա Յովնան-
նէս արեղայի, և եղբաւր իւրոյ Սիմէոնի կբաւնաւորի, և հաւրն Թա-

թուսին, և մաւր նոցայ Թան-Մէլիքի, և քրսջն իւրեանց Մարիանէի, փեսին իւրեանց տէր Ավագի և ճըշմարիտ քահանայի, և որդոյ նորայ-
աէր Աւքսենտին: Ես Յովնաննէս արեղայս աղաչեմ զամենեսեան, որք
աւգտիք ի սմանէ, խնդրեցէք յաստուծոյ մեղաց իմոց թողութիւն, և
ծնաւդաց իմոց, և ամենայն ազգաց իմոց... Գրեցաւ սա ի թվակա-
նիս Հայոց ՊՁ. (1431), սեպտ[եմբերի] ԻԲ. (22), ի հայրապետութեան
տեառն տէր Կոստանդնեա, և մերոյ նահանգիս տէր Կարապետին և
ճըշմարիտ հայրապետին, զոր տէր աստուած վայելել տացէ, ամէն,
ամէն: Այլ և յիշեցէք յաղաւթըս ձեր զաւրինակին տաւաղն՝ զԳորգ
սարկաւազն...*

444

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Երևան 2981

Հետ. ստացող՝ Ատոմ

73 ա Զվերջին ստացաւդ այսմ զրոց զԱտոմ արեղա, և ըզծնաւդսն իւր՝
զհայր իւր զՅակովբ, և զմայրն իւր Նէտիր, որք են ի Գրիստոս հան-
գուցեալ, և զհարազատ եղբայրսն իմ զՋըրքի, զԽուրթուրդա, զՄե-
նաւ, և զսարկաւազ եղբայրն իմ զՅովնաննէս, և զաւագ եղբարորդեակքն
իմ զՍտեփաննոս և զԹաիպշա, զՅակովբ և զՊարոնշա, և զիս զմեղաւք
լըցեալ ոգիս զԱտոմ սուտանուն արեղա աղաչեմ, աղաչեմ զսուրբ գա-
ղափարողսդ այսմ գրոց, յիշել ի սուրբ աղաւթս ձեր զվերոյգրեալսգ
միով աստուած ողորմայիւ...

Ի թվիս Հայոց ՊՁ. (1431) ստացայ զսուրբ գիրքս ի հալալ արդ-
եանց իմոց առ ի յիշատակ և յոյս բարեաց ինձ և ծնաւդացն իմ...:

445

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 4285

Գրիչ՝ Թաւրոս

ա

16 բ Արդ, աղաչեմ զամենեսեան, որք պատահէք սմա և կարգայք
յիշեցեք ի Գրիստոս զտնարժան գրիչս՝ զԹաւրոսս, և զծնաւդսն իմ, և
այլն, որ ի յետ և յառաջ դրեցաք: Ես իմով տգիտութեամբս ժողովե-
ցի զաւրինակերն աստի և անտի, և հաւաքեցի ի մի տուփ, և ձմեռն
էր և ցու[ր]տ, և թանաքն մսեցաւ, և այս չափ էր կար մեր:
Գրեցաւ թվ. ՊՁՁ. (1431):

* Ներքին, լուսանցքի վրա կա ժն. դարի անթվական մի հիշատակարան, որտեղ
ասված է. «Զվերջին ստացող գրոցս զԽեռ-Խարունցն, [որ ստ]ացաւ զսա ի հալալ արդեանց
իւրոց, զաւակ /// մանուկ կրաւնաւորին, տէր Կիւրեղին, զոր /// վայելել տացէ, ամէն:
Այլ և յիշեցէք յաղաւթս /// տիկին, որ և նա մայրութիւն կանէ տէր Կիւրեղին»:

Բ

133 ...Կատարեցաւ հոգիաքնար սուրբ մատեանս՝ մեծի աթոռոյս
սուրբ Փրկչիս և սուրբ Նրեմանս և սուրբ Նշանիս աթոռոյս, և ի հայ-
րապետութեան աթոռակալէս ի տէր Սարգէս, և զգծող գրիս՝ զսուտա-
նուն արեղաս զԹաւրոսս յիշեսցիք, զՉոքինն և զիւր որդին զԱռա-
քել սարկաւազն, որ զաւրինակն շնորհեց մեզ, դարձեալ և զմեր նախ-
133 քնին, և զհայրն մեր զՄկրտիչն ॥ քահանան, և զիւր ամուսին Պուլիպն
յիշեսցէք ի տէր և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք, ամէն,

Արդ, գրեցաք զՄաշտոցս ի ցուրտ և ի դառն ժամանակ, որ և
թանաքն մսեցաւ և ոչ եղաւ պիտոյ, որ ոչ մեղադրէք թէ սղալ կենա,
ծեր եմ։ Գրեցաւ Մաշտոցս ի կարգ և ի պատիւ ամենայն հաւատա-
ցելոց մանգանց եկեղեցոյ մաւր մերոյ Սիոնի, ի խնդրոյ զաւակի իմոյ
Յովանէս սարկաւազի, ի վայելումն անձին իւրոյ և զաւակաց իւրոց,
յիշեսցէք և զիւր ծնաւդն՝ զԽաւ-Խաթունն և մեղաց թողութիւն խնդ-
րեցէք։

Արդ, որք աւգտիք ի սմանէ ուսմամբ կամ աւրինակելով յիշե-
ցէք և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք մեզ և ձեզ, ամէն։

Գրեցաւ հոգիաքնարս ի թվ. Ճ. և Ը. ԶԱ.* (1432), ձեռամբ
անարժան գրչի Թորոսի։

446

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 3656

Ստացող՝ Մանուէլ

Ա

265 Բ ...ի թվ. 92. (1431) ես՝ Մանուէլ արեղա և եղբարս իմ տէր Տի-
րաւագ ստացաք զգանձարանս ի հալալ յընչիս մերոց ի վայելումն
անձին և յիշատակ հոգւոց մերոց, և ծնողաց, և ամենայն արեան մեր-
ձաւորաց։ Արդ, աղաչեմք զամենեսեան, որք հանդիպիք սմա տեսու-
թեամբ կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի մաքրագործ յաղաւթս ձեր
զվերոյգրեալսդ...։

Բ

265 Բ Ո՛վ տէր իմ Տիրաւագ, զայս երգեայ, և մեղուցեալ զգրչակս
յիշեայ։

447

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

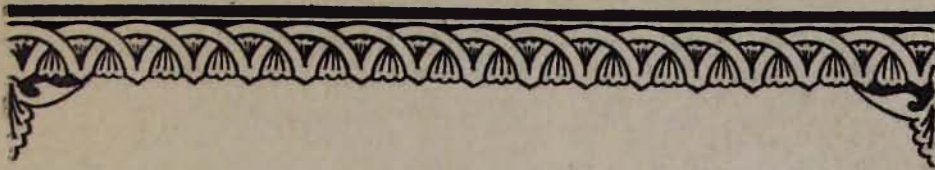
F. Macler, Rapp. sur une miss. scient. en Belgique, էջ 114—115,
միջնորդութամբ ՀԱ, 1939, սյուն. 181

Ստացող՝ Սիմէոն

Ի վերջին դարն ժամանակին, յորժամ սէրն ցամաքին և աշ-

* Իմա «ԸՃԶԱ», այսինքն՝ 92Ա. (=1432)։

խարհ մեղաւք տապալին, մարդկան յոյսն պակասին ե սատանայի կամքն լինին ե տեսիլ սրբոյն Սահակի ի մեզ կատարի: Ես վերջապեալս ի էն (°) սուտանուն Սիմէոն աշակերտս ցանկացող եղա աստուածաշունչ գրիս ի թվ. Հոյոց Պ[Ձ°]. (1431°), ի սուրբ յանապատիս, որ սուրբ Թակորն յորջորջէի, ի շնորհազարդ վարդապետն Ստեփաննոս, որ էր ի յերկրէն Գաւաշից, ի յորդոյ Թումայէ՝ ի Պաւղոս[ի] թոռնէն, զի նա առաքելոյն նմանեալ... և զաւետարանս է ինձ տուեալ և ԺԲ.(12) Ֆլաւրին գին է առեալ, և իմ էլ ճար չյիմացեալ, մինչ զսա բարեխօս կալեալ, զի խիստ եմ մեղաւք լցեալ ե սատանի ըստին եղեալ, ի յանապատէ եմ հեռացեալ ե յաշխարհի վողոց մտեալ, զի իմ մեղքն ըստմացեալ ե զանապաւաներն աւերեալ: Արդ, որք հանդիպիք այս սուրբ աստուածաշնչիս զիս յիշեցէք՝ զՍիմէոն վարդապետս...:

Գրիգորի Դավիթ

վայր՝ Եղեգեաց գաւառ, Երեւան անապատ

377 ա ... Արգ, եղև աւարառուսն հոգիարուխ տառիս, որ կոչի Մաշգոց, ի թիւարերութիւնս Հայոց Մեծաց 420. (1432) | | * [ի հայրապետութեան] Կոստանդնուպոլս, և յաշխարհակալութեան ըստ ներելոյն աստուծոյ՝ Սքանդարին, ի գաւառիս Եղեգեաց, ի սուրբ [անապատ] աս ձերերաց, ընդ [հո]վանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Յակոբիս, ռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Դավիթ կրանաւորի, առ ոտս գերերջանիկ րաբունապետի Յովանիսի, դառն և պանդուխտ կենաւք, ի դառն ժամանակիս, որ եղև սով սառստիկ՝ մինչև զպեղծ կենդանիս կերան բազումք, նաև ի Դաւիթ քաղաք զմարգիկ կերան, և զեւղն մարդոյ որպէս զանասնոյ վաճառէին միմեանց։ Եւ եղև այս պատուհաս ի գալ անաւրէն ազգին Պարսից, որ կոչի չաղաթայ, որ և վասն ծո-
377 բ վացեալ մեղաց մերոց եկեալ Ս [Է]ր Թագաւորն Պարսից Շահնուհ յաշխարհս Հայոց, յերկրորդ գալստեան իւրոյ։ Եւ աւերեալ քանդեաց զրադում տեղիս, և զբազումս գերեաց, նաև յերկիրն Վասպուրականի և Քաջբերդունոյ կին և տղայ ոչ մնաց, այլ զամենայն առեալ տարաւ ի Սամարղանդ, և զկնի նորա եղև սոփե, որ գրեցաք, և զամս Գ. (4) մըրրիկ խոռովութեան ոչ գաղարեաց յաշխարհէս, որ գեռ ևս է։

Արդ, աղաչեմք զամենեանս, որք հանգիպիք այսմ տառի կամ զխորհրդածութիւնս եկեղեցւոյ կատարելով կամ աւրինակելով, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զանապիտան գծողս, որ ոչ աստուծոյ եմ պիտոյ և ոչ մարդոյ, նաև զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ զՀնդու, և զմայրն իմ զՄարթայ, և զքոյր մաւր իմոյ զՀովսիփսիմէ՝ զհանգուցեալսն ի Դրիստոս, այլ և զհարազատ եղբարքն իմ զԹումայ մաքրամիտ քահանայ, և զՄիքայիլ աշխարհական, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն իմ՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն։ Եւ լի սրտիւ աստուածողորմի ասացէք և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք, և ձերն թողեալ լիցի յամենակալ տեսառնէն, ամէն։

* Ձեռագիրը եղել է չափազանց վատ վիճակում, հավանաբար ԺԶ. դարում մեծ վարդապետութեամբ նորոգել են և որոշ էջերի վրա թուղթ են փակցրել։ Այստեղ 4 տող մնացել է նորոգման ժամանակ փակցված թղթի տակ։

Ջսակաւ աշխատող սորա գտրուպ | | , որ զգիրքս ծրեցի հանդերձ ծնողաւքն յիշեցէք ի Գրիստոս . . . *

Բ

248 Բ Ի թուականիս մեծ Հայոց ՊԶԱ. (1432) գրեցաւ տառս Մաշտոց-
ձեռամբ տառապեալ Դաւթի՝ աշակերտի ուղարկած գրի, ի խստաբեր
և ի դառն ամի, որ ամենայն հասակ մահուամբ կատարի՝ ծերի և
տղայի, երիտասարդի ե կուսի, ե այլոց ամենայնի:

Արդ, աղաչեմ զձեզ մանկունք Սիոնի, յորժամ կատարէք զա-
րէնս Քրիստոսի, յորում եղեալ կայ ի յայսմ գրի, յիշատակի արա-
րէք արժանի ըզանիմաստ գրիչս եղկելի, նաև զծնաւդսն իմ նազելի
և դուք գրիք ի գիր կենդանի այժմ և յապտյն յաւիտենի, ամէն:

449

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9223, ԺԲ**

Գրիչ՝ Կարապետ Աղթամարցի
վայր՝ Տփլիս:

Ա

. . . Շնորհիւ տեառն սկսաւ և ողորմութեամբ տեառն աստուծոյ.
կատարեցի ի ՊԶԱ. (1432) թվականի Հայոց, յաւգոստոս ամսոյ ի ԺԶ.
(16): Գրեցաւ ձեռամբ սուտանուն արեղայի Կարապետի,*** ի մայ-
րաքաղաքս Տփլիս, ի վանքս պարոն Սաւաղենց, ի || դրան սուրբ
Ամենափրկչիս, զոր տէր աստուած զանձեռագործ խորանն պարգևես-
ցէ՝ զերկնից արքայութիւնն՝ շինողաց սուրբ ուխտիս, ամէն:

Եւ ես մեղսամած գրիչ աղաչեմ զամենեան, որք աւգտիք ի
սմանէ կարդալով կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեք
զիս, և զծնաւդսն մեր՝ զՊետրոս քահանայ և զՇնոհմուդ, և զեղբայրն
իմ զՅովնանէս, և զքեռն իմ զՍուլտան՝ զհանգուցեալսն ի Գրիստոս, որ
և զմիւս եղբայրս, որ աւգնական եղև ի կոկել թղթիս. . .

Եղբայրք, խոշորութեան գրիս և սզալանացս անմեղադիր լերուք,
զի կարն մեր այդ չափդ էր:

Բ

1 ա Յայսմ ամի փոխեցաւ ի Գրիստոս պարոն Չալաբէն, և յես-
իւ. (40) աւուր փոխեցաւ ի Գրիստոս արհնպիսկոպոսն տէր Յովնանէս՝ եղ-

* Վերջին պարբերութիւնը գրված է 377 ր էջի ներքեւում՝ շատ մանր տառերով, գիրը
խունացել է և մեծ գծավարութեամբ է վերծանվում: Գրողի անունը չի կարգացվում:

** Ձեռագրից պահպանվել է միայն հիշատակարանը:

*** 1 ր էջի ստորին լուսանցքի վրա հազիվ նշմարելի մանր տառերով գրված է կե-
սով չափ ջնջված հիշատակագրութիւն, ուր կարգացվում է գրչի անունը և Կարապետ Աղ-
թամարցի:

բայր նորին, որդիք պարոն Փաշի, երիտասարդական մահուամբ, և թողին սուք անբժշկելի իւրոցն և աւտարաց: Ջոր տէր աստուած թողցէ զամենայն սխալանս նոցա ի յաւուր դատաստանին, ամէն:

450

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե. Լալայան, Ջաւախք, Ազգ. հնդ. Բ. 1897, էջ 288

Գրիչ՝ Մատուր
վայր՝ Բջնի

Կամաւ ամենակալին աստուծոյ հաւր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ, ի դարձ վերջին և ի ժամանակս չար և անբարի, ի թուականութեան հայկազեան տումարի ՊԶԱ. (1432), յանիշխանութեան Արարազեան գաւառիս, ցիր և ցան եղեալ տարաշխարհիկ ի մէջ... ազգին Վրաց: Արդ, ի յայս և ի սոյն ժամանակի, յեպիսկոպոսութեան արհիական աթոռոյս Բջնւոյ* տէր Յովնանի, ես Մատուր՝ ծառայ ծառայիցն աստուծոյ, նախարար, վերակացու և առաջնորդ քաղաքիս Բջնւոյ,** և ամուսին իմ Սարիբէկ՝ հասեալ ի ժամ ծերութեան, ակն ունելով ելից ի կենցաղոյս՝ ջերմեռանդ սիրով ստացաք զսուրբ աւետարանս՝ մեզ և նախնեաց մերոց յիշատակ յաւիտենական, կտակ անվախճան կենացն, պաշար և առաջնորդ երկնաչու ճանապարհին, ի հալալ արդեանց մերոց՝ զաւակ ի Սիրոյն և գանձ անկողոպտելի ի վերինն Շրուսաղէմ: Եւ ընծայեցաք զսա մեծ սիրով արհիական աթոռոյս Բջնւոյ և երկնահանգէտ մաւրս լուսոյ սուրբ Աստուածածնիս, յիշատակ հոգւոց մերոց:

451

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9480

Վաճառող՝ Մկրտիչ Սըսցի

ա

373 Բ Կամաւ անմահին աստուծոյ ես՝ Մկրտիչ Սըսցի, որդի Ստեփաննուսի, եկի յաթոռն Բջնւոյ, և իմ սրտի յաւժարութեամբ զիմ հալալ արգեամբ գնած աւետարանս ծախեցի Երեմիայ արեղին և իւր եղբաւրն Սարգսին, ոչ ի հարկէ կամ ի բռնութենէ, այլ իմ սրտի յաւժարութեամբ: Այսաւրէ վեր ոչ իմ, ոչ իմ ազգականաց, ոչ այլ մարդոց դաւի չկայ հետ սացան: Ով հանդգնէ և դաւի անէ՝ յերից սուրբ ժողովոյն որոշեալ լիցի, և զիւրն ոչ ժառանգեսցէ, և մասն Յուդային առցէ, ամէն:

Հասաւ գինն լի և անթերի ԲՃԾ. (250) դ[ահե]կ[ան], որ անէ կէսն ձիւն. (125) դկ.:

* Տպված է Վերջնոյ:

** Տպված է Վերջնոյ:

Վկայ գրոյս պարոն Սատրիկս և | | | Թամաշայ Ստեփաննոս հայրապետ, և ես Յովաննէս, որ զգիրս գրեցի:

Բ

Նուիրատու՝ Երեմիայ:

288 Բ Կամաւն անմահին աստուծոյ ես՝ Երեմիայ արեղայ, որդի Աւկրին-
նի, ծընընդեամբ ես ծընընդեամբ Բջնոյ, ի հասեալ ժամս մահու և յելս
գնացից իմոց յաշխարհէս, և յանյոյս ֆնացեալ էի ի յազգականաց յետ
իմոյ յիշատակութեան: Վասն այն պատճառին տուի զիմ հալալ արդ-
եանց ստացեալ սուրբ աւետարանս Բարսեղ տրեզին, որ ինձ քառա-
սունք կատարէ, միշտ ու հանապազ զիմ հոգիս ի բարին յիշատակէ:
Այսօրէ յետ աւետարանիս ոչ ով դաւեքաբ չեղնի, ոչ իմոց, և ոչ աւտա-
րաց: Եթէ ոք յանաքնի ու զիմ անդարձս խափանել ջանայ՝ դատի
յաստուծոյ և իմ մեղացն պարտական լիցի, զվարձ զՈւդայի ե զԿա-
յէնին առցէ:

Ես տէր Յովաննէս արքեպիսկոպոս Բջնոյ և Արարառեան, * որ զգիրս
գրեցի վկայ եմ, աստուած շնորհաւոր սունէ, ամէն:

452

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8410

Գրիչ՝ Սարգիս
վայր՝ Եղեգեաց անապատ

14 ա ... Շնորհիւ ամենակալին աստուծոյ... աւարտեցաւ սուրբ աւե-
տարանս ի յանապատ[իս Եղեգեաց],** որ Քար կոչի, ընդ հովանեաւ
սուրբ Աստուածածնիս, ես առ յոտս Յակոբ հրեշտակակրան ճգնաւորի,
ձեռամբ Սարգիս անպիտան ծառայի, վասն զի գրեցի զլուսաւոր և
314 Բ զմաքրափայլ աւե || տարանս բժիշկ հոգոյ իմոյ...

Ո՛վ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, աղաչեմ զձեզ, որք հանդիպիք
աստ, յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր զՄաթէոս բարի ե հաւատարիմ,
քաջ և ընտրեալ քահանայն, որ է փափագ և ջերմեռանդ նախանձա-
ւոր շնորհացն աստուծոյ և յուսոյն կենաց, զոր տէր աստուած կաա-
րեսցէ զամենայն խնդրուածս իւր աստ և ի հանդերձելումն, քանզի
315 ա նա հաճեցաւ յաւժարութեամբ սրտի վասն || յուսոյ արքայութեանն
ե վասն սիրոյն Գրիստոսի՝ զաւետարանիս մագաղատս ինձ ողորմու-
թիւն արար, և այն, որ առատն է յամենայնի՝ նմա պարզեցէ զիւր
յերկնից արքայութիւնն, ե ծնաւդացն իւրոց մասն ե բաժին շնորհեցէ:

* Հիշատակարանը անթվական է. տեղագրում ենք 1432-ի թվաշարում, որովհետև
նախորդ հիշատակարանում ևս հանգես է դալիս նույն այս Յովհաննէսը, որպես Իջնի
եպիսկոպոս (Եյեպիսկոպոսութեան արհիական աթոռոյս Բջնոյ տէր Յովհաննէսի):

** Փակագծերի մեջ առնվածը քերված է, նկատվում են տառերի ազոտ հետքերը.
միայն:

Յիշեցէք և զհոգևոր հայրն իմ զՅակոբ անբիծ և արտասուալից արեղայն, որ եղև մեզ մխիթարութիւն և հոգևոր ուրախութիւն յայսմ անապատիս, նաև զբազմերախտ տէրն իմ զԵրեմիա մաքուր և սրբասնեալ արեղայն, Յիշեցէք և զտէր Ստեփանոսն, որ զաւրինակն շնորհ-
 315 ր եաց, յիշեցէք և զհոգևոր եղբայրն իմ՝ զմիւս Յակոբն՝ զհոգևոր անապատիս զՅովնան և զկուսակրաւն արեղայն, Յիշեցէք և զմանկունք անապատիս զՅովնան և զԿարտիքի և ընտիր միայնակեացն և զՄարտիրոս աշխատասէր և բազմաշար կրաւնաւորն, որ զմարմնաւոր պիտոյսն իմ և զսպասաւորութիւնն անձանձրանալի, անտրտունջ, անթերի կատարեցին, Յիշեցէք և զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ Թադէոս, և զմայրն իմ էլմա, և զեղբայրքն իմ Բաթիլար, Մարտիրոս, Գրիգոր, Դովաթիլար, Գովիլար, Արղուֆա, Բիրթէլ և զամենայն արեան մերձաւորքն իմ՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն:

316 ա Դարձեալ, աղաչեմ և առ յոռոս ձեր անկեալ մաղթեմ, յիշեցէք միով տէր-ողորմայիւ զիս, որ յետինս և անարգս եմ ամենեցուն՝ զՍարգիս անարհեստ գծողս . . . :

Թվ. ՊԶԱ. (1432):

453

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ ՄԻՔԱՅԷԼԻ ԱՍՈՐԻՈՅ, ՎԱՐԳԱՆԱՅ ԵՒ ԿԻՐԱԿՈՍԻ

Տյուրինդեն 70, ՀԱ, 1942, սյուն. 33

Գրիչ՝ Թումայ
 վայր՝ Ագուլեսց վանք

Գծագրեցաւ պատմագիրս այս... ի Թուիս ՊԶԱ. (1432), ձեռամբ մեղսաներկ և անարհեստ գրչի Թումայի՝ սիրողի գրոցս, և ծնողացն իմոց Սիմէոն քահանայի, և մօրն իմոյ Սայիմին: Արդ, գրեցաւ սա ի վանքս Ագուլեց, առ դրան սուրբ Առաքելոյս Թումայի, որ է աթոռ Գողթեան գաւառիս, ի Թագաւորութեան պիղծ ու անօրէն և այլազգի Սքանաւարիս, և ի կաթողիկոսութեան տեառն Կոստանդնեա, և ի վերագիտողութեան սուրբ հայրապետիս մերո տէր Տէրունակեացայ:

454

ԺԱՄԱԳԻՐՔ ԵՒ ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ

Գալեմք. Յուգ. Միւնիէնի, Թ, էջ 19

Գրիչ՝ Ներսէս
 վայր՝ Մեծոփայ վանք

118 ա—119 ր . . . Արդ, ես՝ Ներսէս սուտանուն կրաւնաւորս ցանկացաւ զեղէ աստուածային բուրաստանիս, և եռափափագ և տենչալի հայցմամբ խնդրեցի յաստուածարան վարդապետէն և ի քաջ բարունապետէն Թովմայէ: Վասն որոյ ըստ բնածին բարուցն և հայրական գթոյն խոնարհեցաւ յաղաչանս տառապելոյս և ինքն շնորհեաց զբարտէսն և ետ գրել իւր ձեռնասուն աշակերտացն՝ Մկրտիչ վարդապետին և Յով-

նաճնէսին և Զաքարիային և ելից զտէնչուհն փափաղանաց իմոց, Վասն որոյ գրեցէ զնա աէր աստուած և զաշակերտսն իւր՝ յաւիտենական իրն և յանվախճան ուրախութիւնսն, ամէն, Եւ արդ, գրեցաւ սա ի թվականիս Հայոց 928. (1432), ի հրեշտակարնակ յանապատու և ի հրաշափառ ուխտս Մեծոփայ, ընթ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Յակոբ հայրապետիս, և սուրբ վարդապետաց գերեզմանաց առ ոտս նախասացեալ ըստրուհապետիս, որ փայլէ ի մերումս ժամանակի իրեք զարեգակն ի կորընթարթո երկնից, Զոր և պահեսցէ զսա Քրիստոս աստուած երկար ամաւք ի պարծանս Հայոց ազգիս, Եւ արդ, ստացայ զսա ի վայելս և ի մխիթարութիւն անձին իմոյ՝ Ներսէս կրօնաւորի, և ծնողաց իմոց՝ հօրն իմ Սարգսի, և մաւրն իմոյ Շնոհուորի, և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց, Զի որք ընթեռնուք և կամ ընդյաւրինակէք և կամ հարեանցի տեսութեամբ հանդիպիք, լի սրտիւ, յաւժար կամաւք և բոլոր հաւատով ի ժամ սրբանուէր աղօթից ձերոց աստուած-ողորմի ասացէք...

Այլ և յիշել աղաչեմ զերջանիկ և զերանաշնորհ զարհալիսկոպոսն զտէր Մկրտիչ Ամթայ, որ երփն-երփն գունով և զանազան երանգով զարգարեաց* զսուրբ գիրքս առ ի յիշատակ բարեաց հոգւոյ իւրոյ և ի պատճառս աւրինակի տանս արեւելեան...

455

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Փիւղ. Նօա. 100—101, Նշխարք (№ 4515), էջ 138, Բաղէշ՝ ի Գոմադ վանք

Ստացող՝ Մկրտիչ
վայր՝ Արմէշ

... Արդ, ես ... Մկրտիչ սոսկանուն վարդապետս եղէ ցանկացող այսմ աստուածաշունչ կտակիս, որ կոչի Մաշտոց, Ետու դրել զսա սիրելի եղբօր մեր հոգեւորի և սրբասէր քահանայի Կարապետի, յիշատակ ինձ, և հոգեւոր ծնողաց իմոց՝ Կարապետ կրօնաւորի և Յակոբի, այլ և մարմնաւոր ծնողաց իմոց՝ Օրալէի և Դովլաթի:

Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի բարին Քրիստոս զերջանիկ և զքաջ հոգեւորն և զտիեզերալոյս բարունին զԹովմայ, որ զօրինակն շնորհեաց և բազում բարութիւնս եցոյց մեզ, նաև զհոգեւոր եղբայրս մեր՝ զգրոց աշակերտեալ անձինս զՅովաննէս կրօնաւոր, որ զեօթն օրէնքն գրեաց և զյիշատակարանս գրոցս, և զՀայրապետ կրօնաւորն, որ զգիրս կազմեաց, նաև զհոգեւոր որդեակս իմ զՄինաս դպիրն, որ զգիրս ծաղկեաց, և զԳրիգոր դպիրն, որ հանապազ մեզ սպասաւորէ, և զեղբայրն իւր զՄկրտիչ մոթն, գրեցէ զսոսա Քրիստոս աստուած ի դիրն կենաց և յանջնջելի դպրութիւնն, ամէն:

Եւ արդ, գրեցաւ սա ի թուականութեանս Հայոց 928. (1432), ի չար և ի գառն ժամանակիս, յորում տառապին ազգ քրիստոնէից

* Մկրտիչ Նաղաշի երեք նկարները, որոնք գտնվում են այս ձեռագրում, հրատարակելը «տեք» է համարում:

զանազան պատուհասիւ ի ձեռաց անօրինաց ի թոյլ տալոյն աստուծոյ վասն բազմութեան մեղաց մերոց, ի թագաւորութեան աշխարհաւէր և անիմաստ Սքանաւարին, և ի հայրապետութեան տեառն Կոստանդնայ, և յեպիսկոպոսութեան տէր Յովնանիսի, յերկիրս Քաջբերունի, ի քաղաքս, որ կոչի Արնէշ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Յակոբիս, ձեռամբ Կարապետ քահանայի՝ հանճարեղ և իմաստուն քարտուղարի . . . :

456

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՔՅԲ Ծ, էջ 7

Գրիչ՝ Թումայ Մարաղացի
վայր՝ Ղարայմանիս գիւղ

188 ր

. . . Եւ ես Թումայ տկար անձամբ
Եւ բնական Մարաղացի,
Որ եմ տխմար և անպիտան,
Փծուն գրիչ ե խիստ լալի,
Քանզի չէի վարժել գրի
Եւ ոչ ուսեալ զարուեստ գծի . . . :

Արդ, գրեցաւ ի գեւղս Ղարայմանիս, ընդ հովանեաւ Աստուածածնիս, ի դառն ժամանակիս և այս զարկալութենիս, և այլ զինչ ասեմ ե զորն պատմեմ. ի թուականութիւն հայոց ՊԶԱ. (1432), որ տարիս կենդայ[նա]կերպ ձուկն էր . . . :

457

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ալիշան, Հայկաբան

Գրիչ՝ Յովնանէս Արճրումեցի
վայր՝ Ղապալոյ գաւառ, Եղունգի գիւղ

[Ստացող Յովնանէս քահանայ, ի հասակի ծերութեան գնաց յԵրուսաղէմ . . . և զնիւթն աւետարանի առեալ՝ եկն խաղաղութեամբ].* և ետ գաղափարել զսա ի ձեռն անարժան և փանաքի գրչի ի ժամանակս վերջինս, ի թվ. Հայոց ՊԶԱ. (1432), ի դաւառիս Ղապալոյ. յառաջնորդութեան տեառն Մատթէոսի Աղուանից կաթողիկոսի . . . ի մենաստանիս Ճալէթոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի և սուրբ աջերուն Պրիգորի և Աթանագիի, և նոցին սպասաւորի տէր Կարապետի փակակալի, որ զաւրինակն շնորհեաց . . . :

* Փակաքծերի մեջ առած հատվածը պատկանում է Ալիշանին, որը երկու խոսքով -վերապատմում է հիշատակարանի սկզբի մասի բովանդակությունը:

Արդ, գրեցաւ սա ի լաւ և յընտիր աւրինակէ ի գիւղն Եղունդի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, ձեռամբ... Յովնանցն գրչի Արարումեցոյ...:

458

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 1957

Գրիչ՝ Գրիգոր Կուզեցի
վայր՝ Չմշկածագ, Երկէն-Ընկուզեց անապատ

Ստացող Հայրապետ կուսակրօն արեղա սկսեալ յԱմիր քաղաքի, ի վերագիտողութեան նորին տեառն Մկրտչին, և աւարտեցաւ ի Յաղման գաւառի, ի նահանգին Չմշկածակի, ի սուրբ ուխտիս Երկէն-Ընկուզեց, յառաջնորդութեամբ Առաքել վարդապետի, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետին և սուրբ Աստուածածնին, ձեռամբ անարհեստ գրչի Գրիգորի Կուզեցոյ, ի կաթողիկոսութեան Կիլիկիոյ տեառն Կոստանդեայ, և յաշխարհակալութեան Օթման-Բէկին, և ի թուականութեանս Հայոց ՊԶԱ. (1432) ամին*:

45

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

Սերասիա, ս. Նշան 86, ՀԱ, 1928, սյուն. 46—47

Գրիչ՝ Յովսէփ
վայր՝ Կիւրդի անապատ (Տիւրիկոյ գաւառ)

...Գրեցաւ սա ի թուականութեան Հայոց ՊԶԱ. (1432), ի սուրբ և ի գերահռչակ անապատս, որ կոչի Կիւրդի, ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս, և սրբուհւոյ Աստուածածնի, և Կարապետին և Յովհաննու, և բազմահաւաք սուրբ Նշխարացս, որ աստ: Արդ, աղաչեմ զձեզ մանկունք նորոյ Սիոնի, որք հանդիպիք այս սուրբ աւետարանիս և աւդտիք և աւրինակէք, յիշեցէք սրտի մտաւք ի մաքրափայլ աղաթս ձեր զփցուն և զխոշոր գրչակս զՅովսէփս, և յանդգնութեանս իմոյ ոչ մեղադրել, զի յաւժաբութիւն և փափաք սրտիս մոռացումն եղև տկարութեանս: Յիշեցէք և զուսուցիչսն իմ զԱրիստակէս վարդապետն, որ բազում աշխատութեամբ ուսոյց մեզ զգիրս և ինքն ի Բրիստոս փոխեցաւ, նաև զծնողն իմ զՅակոբ քահանայ, և զմայրն իմ զԱլամ-Խաթուն, և զեղբարքն իմ զԳրիգորն և զՄիքայէլն, նաև զհանգուցեալսն եղբարք իմ զԱսման սարկաւազն, որ յուսով առ Բրիստոս փոխեցաւ:

* Հրատարակածը հիշատակարանի բովանդակութեան համառոտակի շարադրանքն է՝ կատարված Մ. Տէր-Մովսիսյանի կողմից:

460

Ճ Ա Շ Ո Յ

Ալիշան, Հայկաբան

Գրիչ՝ Ղազար Արիմեցի
վայր՝ Տրապիզոն

...Արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ բազմամեղ և անարհեստ գրչի Ղազարի Արիմեցոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ և փառաւոր գերեզմանին լուսաւորչին մերոյ Գրիգորի, ի խնդրոյ... պարոն Վարդանա և ամուսնոյն իւրոյ Մամաթաթունի...: Եդին ի դրան սուրբ Աւքսենտիս, [զոր հիմնարկեալ է Մելիաէ քահանայ], որ է Պոնտոս քաղաքիս, յիշատակ... հաւրն Պարոնի և մաւրն Դովլաթ-խաթունի, հարազատ եղբաւրն իւրոյ Յազիզբէկի...:

Յիշեցէք... զառաջնորդն սուրբ ուխտիս... զՄարտիրոս վարդապետն և զՄկրտիչ հայրապետն, այլ և զկոկողք նիւթիս զԱբրահամ և զՅովանէս...:

461

ՎԱՐԲ ՀԱՐԱՆՅ

Երևան 3484

Գրիչ՝ Յակոբ
վայր՝ Տրապիզոն

¹⁸⁰ Բ Գրեցաւ գիրգս այս ի Պոնտոս քաղաքին, որ անուն կոչի Տրապիզոն, և ի դուռն սուրբ Փրկչին, և մատուռ նորին սուրբ Կարապետին, որ է արդեամբ շինեալ խոճա Ստեփաննոսին:

Գրեցաւ Թուաբերութիւն Հայոց ՊՁԱ. (1432), յունվար Ժ. (10), ձեռամբ բազմամեղ սուտանուն Յակոբ արեղի: Ո՛վ սուրբ ընթերցաւդք, յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զեղկելի գծողակս և զծնողսն ¹⁸¹ իմ, և զեղբարսն, ե զամենայն արեան մերձաւորսն իմ, նաև զստացող գրիս՝ զԱւետիք միայնակեացն, և ետ գրել յիշատակ հոգոյ իւրոյ. և թողութիւն մեղաց հայեցեցէք, զի և ձեզ թողցէ ողորմածն աստուած, որ առատն է ի տուրս պարգեացն, ամէն և յամենայն ժամ: Եւ զարժանագով զհոգեւոր հայրն մեր զտէր Ղազար Արիմեցի՝ գրոց աշակերտ, ¹⁸² և զմանկագոյն եղբայրս մեր կբաւնաւորսն՝ և տէր զՅովնաննէսն և զՂազարն յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր...:

Նայ և խոշորութեան և սխալանացս՝ անմեղադրելի լերուք, զի կար [մեր] այս չափ էր, ով սուրբ ընթերցողք:

* Բնագրում՝ «Սղխանացս»:

462

ՄԱՆՐՈՒՍՄՈՒՆՔ

Երևան 2387

Գրիչ՝ Քրիստոսատուր
վայր՝ առընթեր Կաֆայի

252 ր Փառք ամենասուրբ երրորդութեանն, որ ետ կարողութիւն տկա-
րութեանս իմ յաւարտ ելանել գրոյս: Գրեցաւ խաղտետրս ի թվին
Հայոց ՊԶԱ. (1432) ամի, ձեռամբ ապիկար և ակամար գրչի՝ Քրիստո-
սատուր մեղապարտ կրտսնաւորի, ի վայելուճն շնորհազարդ Սարգիս
սարկաւազին, որ ըազում վափազանաւք ստացաւ զսա իւր հալալ ար-
դեանցն, յիշատակ իւր ե ծնողացն: Արդ, եղև սկիզբն և զրաւ խաղ-
տետրիս լաւ և ընտիր աւրինակէ, որ կոչի Առաքելցի, յաշխարհս Հո-
253 ա ւաց, ի վանս, որ յանուն սուրբ Անտոնի, յոր առընթեր մեծի մայ-
րաքաղաքի Կաֆայի, առաջնորդութեամբ վանացս և աթոռակալու-
թեանն մեծի վարդապետի՝ քաջ ըաբունոյ տեառն Սարգսի, ի հայրա-
պետութեան տեառն Կոստանդնուս և եպիսկոպոսութեանն տէր Կարա-
պետին: Արդ, որք հանդիպիք ի սմա ուսանելով կամ աւրինակելով
յիշեսջիք զվերոյգրեալն զՍարգիս սարկաւազն, և զհայրն իւր զնիկո-
ղաոսն, ե զմայրն իւր զԵմիլիքն, և զհանգուցեալ եղբայրն իւր
զԽաչիկն, և զքուերսն իւր՝ զԱղուք-Խաթունն և զՓաշա-Խաթունն, և
ամենայն ազգայինսն: Եւ զիս՝ զանպիտան և զփցուն գրիչս զՔրիս-
253 տատուր արեղայս՝ զծաղկաւղ և զկազմաւղ, և զաշակերտն իմ զԱւք-
պէնտ կրտսնաւոր քահանայն, ե զծնաւդսն իմ յիշեցէք ի տէր...

463

ՏԱՂԱԶԱՓՈՒԹԻՒՆՔ ՆԵՐՄԻՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Վիենն. 843, Տաշ. Ցուց. էջ 1016

Գրիչ՝ Քրիստոսատուր
վայր՝ առընթեր Կաֆայի

336 ր ... ի թվականիս Հայոց ՊԶԱ. (1432), գրեալ ձեռամբ փցուն եւ
անարհեստ գրչի Քրիստոսատուր մեղապարտ կրտսնաւորի ստոյգ եւ
յրնտիր աւրինակէ, ի վանս, որ յանուն սուրբ Անտոնի, որ առընթեր
մեծի մայրաքաղաքի Կաֆայի, ի խնդրոյ պարոն Շամշատինին, յիշա-
տակ իւր եւ ի վայելուճն որդւոյն իւրոյ պարոն Խաչատրի:

ԱՌԻՇՄՈՒՆՔ ՍԱՂՄՈՍԱՑՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՅ

Երևան 1125

Գրիչ՝ Յակոբ Բերկրեցի
վայր՝ Երուսաղէմ

ա

522 ր . . . Արդ, գրեցաւ սուրբ գիրս, որ կոչի Սաղմոսի Քաղուածոյ, զոր արարեալ քաջ հոգեւորին և անյաղթ փիլիսոփային մեծ վարդապետին Գրիգորի Որոտնեցւոյ* բազում աշխատութեամբ ի վարժունք եյուսունքս գրոց աշակերտեալ անձանց և վարդապետաց: Զոր ե տեսեալ զսա արի և ժրաջան, հեղահոգի և ամենայն առաքինութեամբ զարդարեալ աստուածաբան վարդապետս Մարտիրոս՝ սպասաւոր սուրբ Լուսաւորչի գերեզմանի, և ետ գրել զսա մատնագեղեւ և սխալագիր գրչի Յակոբ սուտ արեղայիս. ոչ թէ ի մակացութիւն արուեստի է այս, այլ ի սիրոյ սրտէ եղև, զի կատարեալ սէրն մերժեաց զերկիւղն ի բաց: Եւ գրեցաւ սա ի սուրբ և ի փառաւորեալ աստուածակոխ քաղաքս Երուսաղէմ, ընդ հովանեաւ սուրբ Յարութեան և սուրբ Գողգոթային, և աստուածընկալ: և լուսափայլ սուրբ գերեզմանին Քրիստոսի, և սուրբ դամբարանին Յակոբայ առաքելոյ: Ի թուականութեանս Հայոց 92Ա. (1432), ի հայրապետութեան տեսոն Կոստանդնույ, և ի յաթոռակալութիւն սուրբ քաղաքիս Երուսաղէմայ տէր Մարտիրոս արհեսպիսկոպոսի՝ Գրեցաւ գիրքս այս յիշատակ բարի երիցս երանեալ քաջ ըստուհոյս՝ խաչաչարչար մշակին Քրիստոսի և կենդանի նահատակիս Մարտիրոս վարդապետիս, և հոգեւոր հարցն՝ խաչընդուն Գրիգոր արեղայի և Սարգիս ճգնաւոր մահաւոր, և մարմնաւոր ծնողացն իւր՝ հօրն Յովսէփայ և մօրն Ամենտիկնայ, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն: Արդ, որք օգտիք ի սմանէ կարդալով և տեսանելով և մասին սակ ինչ վայել[ել]ով ի սմայ, յիշեսցիք առաջի անմահ գառինն Յիսուսի զՄարտիրոս վարդապետն և զվերոյսացեալ ծնողսն իւր. . . :

Այլ և յիշել աղաչեմք զկուսակրօն միարան եզրայ[բ]քս իւր՝ զԵրեմիայ արեղայ, որ սպասաւորէ ի պէտս մարմնաւոր կերակրոց մեզ և բազում աղքատաց, այլև զԱրքանամ և զՍտեփանոս սրբամաքուր արեղայք, և զՄկրաիչ ժրաջան աղօթող ի սուրբ տնօրինականսն, որ և աշխատեցաւ ի թղթի կոկելն, նաև զԱմբրէկն, որ մահաւորս, և զայլ ամենայն երախտաւորքս աղաչեմ յիշել ի տէր:

523 ր Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի աէր զԳրիգոր գրոց աշակերտ՝ կուսակրօն արեղայ, որ զօրինակն շնորհեաց, նաև զՄէլքիսէթ սրբամաքուր արեղայ. որ ծաղկեաց զսա, զոր և պայծառացուցէ զսա տէր աս-

* Իմա «Տաթևացւոյ»:

տուած իւր անճառելի տեսեամբ, ընդ նոսին յիշել աղաչեմ ե զհոգևոր զծնողսն մեր ե զուսուցիչքն՝ զԳրիգոր մեծ վարդապետն, որ զքաղ-
ուածոյս է արարեալ, ե զԹովմայ վարդապետ Մեծոփոյ, որ անչափ ե
անեզր խնամեալ է զիս հոգևոր ե մարմնաւոր: Եւ ի վերայ այսր ամե-
նայնի դամէնն անցոյց սիրով ե գթով՝ ստացող սուրբ գրոցս Մար-
տիրոս վարդապետս, զի զհրամայեալն վրկչին կատարեաց, որ ասէ
Աւտար էի ե ժողովեցէք զիս, մերկ՝ ե զգեցուցէք, քաղցեալ ե կերա-
կրեալ զմեզ, ե դարձեալ, այլ առաւել մեծ պարգեաց հասոյց, զի ար-
ժանաւորեցոյց կուսածին գերեզմանին Քրիստոսի իւր ողորմութեամ-
բըն ե այլ տնօրինականացն: Քրիստոս աստուած յորժամ գայ հայ-
րական փառօք զսա՝ հանդերձ ծնողօքն իւր ե ամենայն երախտաւո-
րաւքն, արժանաւորեցէ իւր վերնոյն Երուսաղէմի, ե լսել տա սմա
զերանաւէտ ձայն, որ ասէ՝ Եկայք աւրհնեալք հօր խմոյ ժառանգել
սմա զերկնից արքայութիւնն, ամէն ե եղիցի:

Այլ ե աղաչեմ զձեզ սիրողն աստուծոյ չլինել մեղադիր խոշորու-
թեան ե սխալանաց սուրբ գրոցս, զի բազում փութով գրեցաք զսա,
որ յաւուր մեծի հինգշաբաթին կատարեցու յետ պատարագին, ե աս-
տուած յիշողացգ ե յիշեցելոցս ողորմի, ամէն:

Բ

522 ր Զեռքս փտի ու ի հող դառնայ, գիրս յիշատակ առ ձեզ մնայ, որք
ընթեռնուք յիշել հայցեմք զՅակոբ գծողըս Բերկրեցի:

465

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8242

Գրիչ՝ Տիրատուր
վայր՝ Երուսաղէմ

232 ր ... Զստացող գանձտետրիս՝ զՅովնանէս սրբասէր ե հեղահոգի
աբեղայն, զոր փափագանօք գրել ետ ինձ անուամբ միայն աբեղայի
Տիրատուր, ի յիշատակ իւր ե ի վայելումն իւրայոցն ...:

Արդ, գրեցաւ սա յԵրուսաղէմս, ընդ հովանեաւ սուրբ Փրկչիս, որ
է սուրբ վէմն կափարիչ ե Քրիստոսի բանտն: Յիշեսջիք ի Քրիստոս
զառաջաստցետլ Յովնանէս աբեղայն, ընդ նմին ե զծնողսն իւր,
ե զհղբայրն իւր հարազատ զՍիմէոն քահանայն, ե զամենայն ար-
եան մերձաւորսն իւր՝ զկենդանիսն ե զհանգուցեալսն առ Քրիստոս:
Գրեցաւ ի թվականին ՊԶԱ. (1432), յունվարի ԻԸ. (28):

466

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 1958

Հետ. ստացող՝ Վասիլ Խարասարցի
վայր՝ Երուսաղէմ

Զվերջին ստացաւ սուրբ աւետարանիս զՎասիլ Խարասարցի և զծնաւզս իւր աղաչեմ յիշել յաղաւթս, որ ստացաւ զսա յիշատակ իւր և ծնաւդաց իւր, ի հալալ արդեանց իւրոց, հաւրն իւրոյ Սահակի, և մաւրն Թէֆաճէ, և կողակցին իւր Աւարայ, և զաւակաց իւր, և ամենայն արեան մերձաւորացն. Եւ ետ զսա յիշատակ անջինջ, որ կենայ ի սուրբ Յակոբայ սեփական: Արդ, մի ոք իշխեսցէ հանել զսա ի սուրբ Յակոբայ կամ գողանալ կամ ծախել: Եւ որ ոք յանդգնի և հանէ՝ զպատիժն զԿայէնի և զՅուդայի մատնչին և զխաչահանուացն ընկալցի. և խնամով պահողն աւրհնի յաստուծոյ և ի սուրբ Յակոբայէն . . .

Դրեցաւ սակաւ յիշատակիկս ձեռամբ Թորոսի անարժանի ի թվ. ՊԶԱ. (1432), յեղիսկոպոսութեան սուրբ քաղաքիս Երուսաղէմայ տէր Մարտիրոսի:

467

Մ Ա Ս Ո Ւ Ն Ք Ա Ս Տ Ո Ւ Ա Ծ Ա Շ Ն Ձ Ի

Երևան 287

Գրիչ՝ Վասիլ

63 Բ Զվերջին ստացաւ սուրբ տառիս զՎասիլ Դպիր աղաչեմ յիշել ի տէր, ևս առաւել զծնաւզսն իմ զԹորոս հազարապետ,* և զմայրն իմ զՄարիամ, և զեղբարսն իմ զԿոստանդին, և զԹադէոս, և զՍտեփաննոս՝ զհանգուցեալն առ Քրիստոս, որ և ի յայսմ ամի վախճանեցաւ . . .

Դրեցաւ, ի թվ. հայոց ի Պ. և ՁԱ. (1432), և երբ զսա գրեցի էի ի ԺԸ. (18) ամաց:

468

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ւ

Փարիզ 43, Մ. Տ. Մ.

Նորոգողներ՝ Թումա և Ներսէս

358 Կ Զվերջին ստացողի գրոցս՝ զսրբասէր կրանաւորքն զԹումա և Ներսէս յիշեցէք, որ ստացան զգիրս և զեզծեալ նիւթս սորա վերստին հաստատեցին և կազմեցին թուին Հայոց ՊԶԱ. (1432):

* Բնագրում հապավում է այսպէս՝ «Ռ. պետ»:

469

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4818

Վայր՝ Օհովոց գիւղ

280 « . . . Բարէպաշտ տանուտէրն Յովսէփ ստացաւ զսուրբ աւետարանս ի թուականիս մերում Գ. Ե ՁԱ. (1432): Արդ, որք հանդիպիք սմայ յիշեցէք ի Դրիստոս զՅովսէփ, և զհայրն իւր Բուրթէլ, և զԿոստիկն, և զՅովաւն, և զկողակիցն Յովաննուն՝ զԱրուս-Խաթունն, և զայլ արեան մերձաւորսն, ամէն:

Թէ ով զէս աւետարանս ի գեղէս Օհովոց, ի դրանէ Աստուածածնէն և ի սուրբ Յովաննէսէ հանէ՝ ընդանեաց կամ յաւտարաց, կամ ծախելով, կամ գրաւելով, կամ գողանալով՝ նա զանէծս զԿայիին և զՅուդային և զխաչնաւոցան առցէ . . .

470

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Փիւղ. Նօա. 100, Նիկոմիդեայ, ս. Աստուածածին եկեղեցի

Գրիչ՝ Յովաննէս

. . . Արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ . . . Յովաննէս պիտակ անուն արեւոյի, ի վանս սուրբ Կիրակոսու,* ի թուարեւոթեանս հայկազեանս տոհմի ԳՁԱ. (1432):

* Ղ. Փիւղաւեմյանը ենթադրում է, որ այդ վանքն այն է, զոր կայ ի Սպարկերա գաւառի յաշիւարհին Մոկաց՝ մերձ ի Ղիւզն Գեղիս:

Գրիչ՝ Թումայ
վայր՝ Ի գեղա Ուրանց

... Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս յաստուածապահ և յան || ուս-
նի գեղա Ուրանց, ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս և ի Թուին Հայոց
ՊԶԲ. (1433), ձեռամբ Թումայ կրանաւորի: Եւ իմ՝ անընդունակ գոլով
յարուեստ գրչութեան և բազում մեղացն ցնորիւք պաշարեալ, այլ
ըստ կարի մերում, զոր պարգեւաց մեզ մարդասէր հոգին, բազում
աշխատանաւք գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք, ի ստոյգ և յընտիր
աւրինակէ, կենաւք տառապանաւք և բազում պանդխտութեամբ, ի
դառն և ի վշտաբեր ժամանակիս: Վասն զի եկեալ գաղտարար անաւ-
րէնն Փիլի-Բէկ՝ պաշարեաց և էտու զկղզին Աղթաւար, և մեր եղեալ
փախստական ի տեղոջէն՝ մերկ և Թափուր ի հայրենի ընչիցն լինե-
լով, և եկեալ բնակեցաք ի քրիստոսապահ գեղա Ուրանց, և գրեցաք
զսուրբ տետարանս: Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստա-
նէս և || յամենալի սեղանոյս, որք պատահիք սմա տեսութեամբ և ըն-
թերցմամբ յիշեցիք յաղաթս ձեր զյառաջ յիշեցեալ ստացողք սորա
զներսէս քահանայ, և զծնողքն՝ զՈւֆիկ և զԹաճնաթուն, և զեղբարքն
զԳրիգոր, զՈրդանան և զՍտեփանոս, և զկենակիցքն զԲուզ, զԼի-Հաթուն
և զՄարեմ, և զտղայքն զՄարտիրոս և զԿիրակոս, և զհօրքվերորդին
զԿիրակոս, և զըռէս Մուսէս, և զՄարեմ, և զՄարտիրոս, և զազգն ամե-
նայն յիշեցէք և աստուած-ողորմի ասացէք:

Ընդ նոսին և զանախտան Թումայ գրիչ, և զծնողքն իմ զԿարա-
պետ քահանայ և զԴուռ-Մելիք, և զեղբայրն իմ և զուսուցիչն զԴանիէլ
քահանայ, որ ծաղկեաց և կազմեաց, և զհարսն մեր ըզՇամս-Հաթուն,
և զտղայքն զՍտեփանոս և զՅովաննէս, և զհանդուցեալ տղայքն մեր, և
զհաւրեղբայրն զՋաքարիայ փիլիսոփայն, և զամենայն ազգականքն
մեր՝ զկենդանիք և զնշեցեալք...:

Այլ և զսպասաւորք սուրբ եկեղեցոյս, և զգեղի քահանայքս՝ զԹու-
մայ, և զԿարսեղ, զմեծ Թումայն, և զորդին զՄուսէս, և զՍարգիս, որ
հայրական գթով և եղբայրական սիրով խնամեն զմեզ, Գրիստոս աս-
տուած վարձս բարեաց պարգեւեցէ նոցա և ծնողաց նսցա...:

* Նորութիւն չպարունակող հիշատակարաններ կան նաև Մատթէոսի, Մարկոսի և
Ղուկասի ավետարանների վերջերում՝ 85 բ, 136 բ, և 221 ա — 222 ա էջերի վրա:

472

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 1915

Մտացող՝ Յովանէս

Վայր՝ Մոկաց երկիր, Սուրբկանց գիւղ

III

287 ր Արդ, կամաւն աստուծոյ և ողորմութեամբ նորին ես՝ Յովանէս
 ունա[յ]նացեալս ի բարեաց... ըստացայ սուրբ աւետարանս և գնեցի
 հալալ արդեանց իմոց յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց Ստեփանոսին
 և Զմրութին, և եզրորց իմ Լէանոսին, և զօակաց նորին՝ Ստեփանոսին,
 և Յոնանէսին, և Յովանէս քահանային, և Կարայալետին, և զօակաց նո-
 րին Թումային, որ անժամանակ փոխեց[աւ] ի Բրիստոս, և Պետ-
 րոս բրուտին, որ աստուած զինք անփորձ պահէ, ամէն, և Խա-
 չայառուին, և ամենայն արեան մերձաւորաց մերոց, ամէն: Եւ
 արդ, ես՝ Յովանէս, որ ոչ եմ արժանի զոչիւ ի կարգս կրանաւորաց,
 զի զանունս միայն ունիմ ե ոչ զդործս, յերես անգեալ աղաչեմ զդաս
 լուսերամիցդ յիշելոյ արժանի առնել զանարժանութիւնս իմ, զի մեղաւք
 զառացեալ եմ և ցնորիւք պաշարեալ, և այլ յոյս ե ապաւէն ոչ ունիմ,
 բայց զաստուծոյ մարդասիրութիւնն և զձեր ընդունակ աղաւթսդ, զի
 288 ա թողութիւն հայցեցէք յամէն || առատ մարդայսնէն աստուծոյ ինձ, և
 ծնողաց իմոց, և ազգականաց իմոց Ոսկեկին...:

Ես Յովանէս արեղայս գնեցի սուրբ աւետարանս ի թվականիս
 Հայոց 928. (1433), ի յերկիրս Մոզոց, ի գեւղս, որ կոչի Սուրբկանց,
 ընդ հովանեաւ սուրբ Գէորջայ զօրայվ[ար]ին, որ պահէ զիս յամէն
 չարէ ի զատ, ամէն, ամէն*:

Բ

Ոմն ժամանակակից

5 ա Վայ ասացէք հարիւր հազար,
 Մուգ հասաւ** Հայոց խաւսար,
 Մարտիս, որ չենք տեսեր աչաւք,
 Վէր մեզ տարով երէկ, իջաւ,
 Բազում տներք աւերեցան,
 Էլուկ էհան գեւ ի վերայ,
 Շատոց տղայ տեսանք տարաւ:
 Յարեւից հեծելն ելաւ,
 Մայրաքաղաքն երեկ իջաւ.
 Առ ու գերի զամէն տարաւ:
 Մեզ Փիր-բէկն արար խաւար,

* Ձեռագրում կան հայերեն և արաբերեն բազմաթիւ նվիրաբերական ակտերի և
 այլ փաստաթղթերի ընդօրինակութիւններ:

** Բնագրում՝ «հասո»:

Մտաւ կղզին յԱզրամար,
Գերի տարաւ խաչ, աւետարան:
Զիս յիշացէք, որ չեմ արժան,
Անուն չունիմ, որ ձեզ ես տամ,
Ես աստուծոյ անպիտան,
Յայսմ հետէ մինչ յաւիտեան:*

473

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6173

Գրիչ՝ Կարապետ
Վայր՝ Արմէշ

ա

... Եւ արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի քաղաքս, որ կոչի
295 ա Արմէշ, ընդ հովա || նեաւ սուրբ Աստուածածնիս և այլ համաւերէն սըր-
ըոցս, ի թվ. Հայոց ՊԶԲ. (1433), ձեռամբ անարժան և յոգնամեզ
փծուն գրչի Կարապետի: Այլ ըստ ըազում հայցման և պատկառանաց
աստուածասէր տանուտէրիս Յովանիսի ձեռն ի գործ արկի, տիեզծ
մատամբ և մեղաւոր անձամբ գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք:

Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի
սեղանոյս ընթերցմամբ և գողափար առնելով և կամ հարևանցի տե-
սութեամբ, յիշեսլիք ի սուրբ յաղաւթս ձեր զստացող սորա զոսկերիչ
Յովանէսն, և զեղբայրն իւր զՌըսաակէսն, և զծնաւդսն իւրեանց՝ զհայրն
Պատաւակն, և զմայրն Ուսթիակն, և զկենակիցն իւր Գուլակ-Խաթուն,
295 բ և զզաւակսն իւրեանց զպարոն Գորգն, և զհաւաւսա-Խաթուն, || որ տա-
րածամ մահուամբ փոխեցան առ Դրիստոս, և զնորաբոյս ծաղկեալ
զաւակն՝ զԹումարէկ, և զաշխատաւոր զոքանչն իւր զՍուլտան-Մէլիք,
և զհաւրեղրայրն զՄկրտիչ, և զքեռին զԿարապետ քահանայ, և զայլ
ամենայն արեան մերձաւորսն՝ զպապերն և զհաներն և զազգն ամե-
նայն յիշեցէք...

Դարձեալ փծուն գրիչս Կարապետ, զիմ անարժան երեսս ձեզ ի
գետին դնելով աղաչեմ զամենեանս և զիս միոյ աստուած-ողորմոյ
արժանի արարէք, և զծնաւդսն մեր, և զուսուցիչն իմ՝ զքաջ քարտո-
ղարն՝ Թումայ ըաբունապետն, և զվերոյիշեցեալ ստացող գրոցս՝
զերգընկեցի ոսկերիչ Յովանէսն, և զեղբայրն՝ Ըսքսաակէս յիշեցէք և ի
սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք:

բ

Ծաղկող՝ Մինաս**

298 բ ԶՄինաս ծաղկողս և զծնողս իմ յիշեցէք ի Դ[րիստոս]:

* Բնագրում հապավւած է այսպէս՝ Հիւց.՝:

** Ծաղկող Մինասը Թողել է խորաններէ և ավետարանիչներէ ինքնատիպ նկարներ:

474

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5509

Հետ. ստացող՝ Յովաննէս

334 ա ... Ուստի և տեսեալ զսորա փրկադործութեան խորհուրդ սրբա-
սէր կրանաւորքն Յովաննէս և Մկրտիչ հարազատ եղբարքն... դնեցին
զսուրբ աւետարանս ի խալալ արդեանց իւրեանց, յիշատակ իւրեանց
և ծնաւդացն Նոր-Ամիրի, և մաւրն Մէլէքի, և եղբարցն Մարտիրոսի և
334 բ Թու յմայի և Յովսէփոյ, և քուերցն Շաքար-Խաթունին և Շամշայ-
Խաթունին, և այլ ամենայն արեանց մերձուորացն:

Արդ, որք աւդտիք յաստուածային բուրաստանէս յիշեցէք առ
աստուած զըրարէսէր և զժրաջան կրանաւորքս զՅովաննէս և զՄկրտիչ
զխարազատ եղբարքս, որք ստացան զանառիկ մեծութիւնս ի պատ-
ճառս արքայութեանն երկնից ինքեանց, և ծնաւդացն իւրեանց, և
եղբարցն, և եղբարորդոցն Զանիրէկին և Սուլտանշին, և այլ ամենայն
ազգականացն...:

Եւ արդ, ես յետինս ի կրանաւորաց և անպիտանս ի պիաակա-
նաց յերես անկեալ աղաչեմ և խնդրեմ ի ձէն] յիշման արժանի առ-
նէք զիս զՅովաննէսս, և զեղբարն իմ զՄկրտիչ, և զծնաւդսն իմ զՆոր-
Ամիրն և զՄէլէքն, և աստուած-ողորմի ասացէք ի ժամ պատարագին,
և մեղաց թ[ողութի]ւն խնդրեցէք, ամէն:

Այլ և գնեցաք զսուրբ աւետարանս ի տաճկանց, ի վերջին թուիս
926. (1433), յիշատակ մեր և ծնողաց մերոց:

475

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7887

Հետ. ստացողք՝ Տիրատուր և Էտիլ-Մելիք

290 ա ... Յիշատակ է սուրբ աւետարանս պարոն Տիրատուր և իւր կո-
ղակցին Էտիլ-Մելիքին, և դնեցին իւրեանց հալալ արդեանցն զայս
սուրբ աւետարանս, աշխատեցան պարոն Տիրատուրն և իւր կողակիցն
խաթուն Էտիլ-Մելիքն, արծաթով զարդարեցին, և փրկչական պատկեր
ի վերայ խաչին կայ, և տուաք ի սուրբ Յակոբ եկեղեցին վասն յի-
շատակի պարոն Տիրատրին և իւր կողակցին Էտիլ-Մելիքին, և յԱմիր-
290 բ Սարգսին, Ֆուսգ-Խաթունին՝ փոխեցեալն առ Գրիստոս, և իւր զաւա-
կացն Ուլու-Խաթ յունին, և Կուլաֆ-Խաթունին, և Յազիզայէին՝ զփո-
խեցեալն առ Գրիստոս, և կենդանի զաւակացն, սոքա են՝ Տրեար-
Խաթունն, և եղբար որդւոյն Աւետիքն, և իւր փեսայոց Ուլուպէին, և
մեծ Միքայէին և փոքր Միքայէին: Ի խնդրոյ աստուածասէր և բարե-
պաշտ առն պր. Աստուածատուրին և հեղահոգի իւր կենակցին Էտիլ-

Մեկիքին: Յիշատակ է այս սուրբ աւետարանս անջնջելի, ոչ երէց, ոչ եկեղեցական, ոչ տանուտէր ձեռնամուխ չի լինայ այս սուրբ աւետարանիս: Եւ ոչ ազգ և ոչ մեծ, ոչ փոքր ձեռնամուխ չի լինայ, ոչ ծախելով և ոչ գրաւելով, բայց խնամս տանելով սուրբ աւետարանիս, որ կենայ ի սուրբ Յակոբ եկեղեցիս. ոչ ոք իշխանութիւն չունենայ
291 հանելոյ || ի սուրբ եկեղեցոյս: Եւ որք [յ]անդգնի և հանէ ի սուրբ եկեղեցոյս զայս սուրբ աւետարանս՝ որոշեալ լիցի ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, ամէն:

Արդ, աղաչանք եմ ձեզ, զայս սուրբ աւետարանս, որ իմ ազգէս, թէ ազգ մնայ, նայ իշխանութիւն ունենայ, որ փրտըռեն զայս սուրբ աւետարանս, որ չծախեն և ոչ գրաւեն: Այսպէս կու պնդեմ, որ իմ յիշատակս այս սուրբ աւետարանս է, որ տարին Ա. (1) տարապայմ[ա]ն կարգան զյիշատակարանս, որ ինձ ողորմիս ասեն...: Ի թվ. 928. (1433), ի վայելու՞մ Յակոբին:*

476

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԲՅՎ 186

Գրիչ՝ Ստեփանոս

Աղաչեմք զամենեւեան, ով սուրբ հարք և եղբարք, որք հանգիպիք այս սուրբ աւետարանիս, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր և աստուած-ողորմի ասացէք ստացողաց սուրբ աւետարանիս հոգւոցն հայրազատ եղբարցն՝ Մանգաւագիւն և Յոհաննէսին, և իւրեանց ծնողացն հաւրն՝ Մեծաարու, և մաւրն Սառին, և փոխեցեալ եղբարն Սահակին, և կենակցին իւր Շնանաւորին, և միւս եղբարն Յովանիսին, որ առ աստուած փոխեցաւ, և Մելիքսեփին, զի աստուած ողորմեսցի նոցա: Ընդ նոսին և ինձ աստուած-ողորմի ասացէք, որ զսա գրեցի՝ Ստեփանոս սուտանուն քահանայի, որ զանունս ունիմ և զգործս ոչ, և կողակցին իմոյ Միւնայի, որ յայսմ ամի առ աստուած փոխեցաւ, և իմոցն ամենայնի:

Գրեցաւ ի թուականիս 928. (1433):

477

ՅԱՂԱԳՍ ՏՆՕՐԻՆՈՒԹԵԱՆՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ԹՈՎՄԱՅԻ
ԱՔՈՒԻՆԱՅԻՈՅ

Երևան 3936

Գրիչ՝ Գուլիար

ա

299 Եւ որք ֆրա Սարգիս, խոշորութեան գրոյս անմեղադիր լեր վասն բազում պատճառաց, և զանարժան և զփանաքի նուաս[տս]՝ ֆրա Գուլիարս յիշեալ | | |

* Ձեռագրի կազմին փակցված է արծաթե մի խաչ, որի վրա փորագրված է. ՇԹՎԻՍ 927. (1435), ս[ուրբ]ը նշանս եւ ս[ուրբ]ը ավետարանս յիշատակէ և Տիւրաքիւն եւ Եփիմ-յիին:

Բ

Նորոգող և կազմող՝ Դոմինիկոս Շահապոնցի

30 Բ Ջֆրա Դոմինիկոս Շահապոնցի՝ վերըստին նորոգող և կազմող յիշեցէք ի մաքրաւիայլ յաղօթս ձեր, ով սուրբ սիրողք այսմ սուրբ աստուածայն գանձիս: Աղաչեմ վասն սիրոյն Քրիստոսի յիշել յաղօթս նաև զհոգևոր և զմարմնաւոր ծնօղսն իմ, որ հանկ[ուց]եալ են ի Քրիստոս: Նորոգեցաւ ի թվ. Հաոց ՊԶԲ. (1433):

478

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փերդ. Նօտ. 102, Մուշ. Ս. Առաքելոց վանք

Վայր՝ Մոկունք գիւղ

Դրի մի աւետարան ի թվ. ՊԶԲ. (1433), ի պարոնութեան Ամիր-Արաալին, ի հայրապետութեան տեառն Կոստանդեայ, ի գիւղն Մոկունք:*

* Ղ. Փերդաւեմյանը ձեռագիրն անձամբ չի տեսել. այդ, ինչպես և մի շարք այլ ձեռագրերի մասին նա տեղեկութիւն է ստացել Արսէն վարդապետ Թութաբեյանից:

479

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4185

Հետ. ստացող՝ Մաթեոս կաթողիկոս Աղուանից

ա

1 ա Ես՝ Մաթեոս Աղուանից կաթողիկոս ունէի մաւտ Յոհաննէս էրէցն՝ Առաքել իրից ուրդին ՉՌ. (6000) դեկան ստակ ու ի. (20) թաղար ցորեն՝ դապալու հաւիովն. Իւրեանքն ի Գրիստոս փոխեցան, իրքմին չունին, որ զիմ պարտքն տէին, տանուտէրք և ք[ահանայք] մէջ քնկան, աւետարանս ու Ա. (1) ձի, Ա. (1) թ[ամբ] բերին, թէ այլ իրքմին չունին, երես դրին, թէ | | | խեղճ են, ես այլ խղջացի, ձին ու թամբն յետ տվի, զաւետարանն առի:

բ

Գնող՝ Եղիշայ երէց

1 ա Ես Եղիշայ երէցս գնեցի զաւետարանս ի տէր Մաթեոս կաթողիկոսէն՝ ՌՄ. (1200) դեկանայ, վկաութեամբ Եղուեցեցի Ովանէս իրիցուն, վկաութեամբ Խուշփայշէն Մանուէլ իրիցին, վկաութեամբ Սուկութլու դարբուն Գաւգումին, յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց, հաւրն իմոյ Շաաուն, և մաւրն իմոյ Գուլիւն, եղբաւրն իմ Արթուրշին և Սալդուրշին, ի պարտութեան Ամիր-Խալիլին և որդոյն իւրոյ Վահրամին, Թիւն 927. (1434):

480

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎԱԾԱՓՈՒ ԵՒ ԲԱՐԱՂԱՄՈՒ, ԱՌԱՔԵԼԻ ԲԱՂԻՇԵՑԻՈՅ

Երևան 3081

Հեղինակ՝ Առաքել Բաղիշեցի

176 բ Ի թվականիս Հայոց, որ ութհարիւր էր,
Ութսուն 'ւ երեք ի նոյն յարաբարդեալ էր,
Ոտնաչափ շինեցաւ յայս Առաքել՝
Վարդապետ կոչեցեալ բանիս խնգրողէ:
Արգ, աղաչեմ ըզձեզ, որք եղանակէք
Եւ քաղցրաձայն լեզուաւ սիրով զայս երգէք՝

Ջրս և զիմ ննջեցեալսն յաղաւթս յիշեցէք,
 Եւ թողութիւն մեղաց մերոց հայցեցէք,
 Ով ուր զգրողս յիշէ ի կամբս բարի
 Եւ լի սրտիւ ասէ աստուած-ողորմի,
 Անփորձ կենայ նայ՝ յիշողն ի յայսմ աշխարհի,
 7 Եւ արժանի || լիցի տեսոյն Բրիստոսի:
 Ես Առաքել նուազտ ոգի
 Մեղաւք լըցեալ Բաղըշեցի,
 Ջրանս պատմութեան նախնեաց մեծի՝
 Հընդբատանայ թագաւորի՝
 Արհնեբայ՝ և Յովասափի,
 Կամիմ շինել ի չափ տոռի,
 Դիւրահաւան երչեցողի
 Եւ բարեմիտ վերծանողի,
 Ջր իմանան սիրով սըրտի
 Եւ փառքս տան տեառն արարչի,
 Որ ի քարանց անրեր պըտղի
 Ծնանի որդի Աբրահամի:

481

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 1693*

Հետ. ոտացող՝ Ստեփանոս

... Որոյ մասին և իմս տկարութեան Ստեփանոս քահանայի եղև փափաքումն սիրոյ յայսմ աստուածապաշտում աւետարանի և ծաղկաւէտ բուրաստանի. եւ ստացա զսա ի հալալ ընչից իմոց ի նեղ և ի ոտորասուզեալ ժամանակիս, ի թվիս ՊՁԳ. (1434) ի կաթողիկոսութեան տէր Կոստանդեան, և ի հայրապետութեան քրտնաջան նահատակին և իմաստայեղձ փեսային եկեղեցոյ Տէրունայեանայ, և բարունապետին՝ մեծ փաղերային Միքիթարայ. և հարազատ աշակերտսցն. Արդ, ես Ստեփանոս հայրապետս՝ վերջինս ի վերջին դարուս, վերջինս ի ծնունդս եկեղեցւոյ ընծ[այ]եցի զսուրբ աւետարանս սուրբ առաքելոյն Թումայի, յիշատակ հոգւոյ իմոյ, և ծնաւդաց իմոց՝ հաւըն իմ Աղապուղի և մաւրն Խուանդի, և քուերցն, և աւրիորդ մանկանն՝ ըստ հոգւոյ արքունեկին Աբրահամ դպրին, յիշեցցիք և զամենայն եղբայրութիւնս, որ են յայս սուրբ ուխտս՝ զվարդապետս, զփակակալս, և զկրանաւորքս, զտէր Յակոբ, և զտէր Բարսեղ քաջ քարտուլարն, և զայլ գործաւորքս և զպաշտաւնեայք սուրբ եկեղեցւոյս: Եւ զիս զանարժան Ստեփանոս յիշման արժանի առնէք սրտի մտաւք...:

* Ձեռագիրն իմաստասիրական նյութերի ժողովածու է, ընդօրինակված ԺՁ. դարում, 1434 թվականին ընդօրինակված ավետարանի հիշատակարանը, որ գրված է մազազարթի վրա, օգտագործված է այս ձեռագրի մեջ որպես պահպանակ:

Նաև զկազմող սուրբ աւետարանիս զՄիքայի կուսակրօն արեղայ յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր, զի և դուք | | եղբայրութիւնս, որ են յայս սուրբ ուխտս՝ զվարդապետս, զփակակալս, զծերս, զերիտասարդս, զդոկտայնորս, և զամենայն պաշտաւնեայս սուրբ եկեղեցոյս, թերևս եթէ արժանի առնիցէք զիս՝ զանարժան Պետրոս սրտի մտաւք մեղաց թողութեան...:

482

Ճ Ա Շ Ո Յ

Փիւրդ. Նօա. 103, Մարգուանի ս. Աստուածածին եկեղեցի

Գրիչ՝ Ղազար Դրիմեցի
վայր՝ Մշոյ սուրբ Կարապետ

... Արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ գրչի Ղազարի Դրիմեցոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ և փառաւոր գերեզմանիս լուսաւորչին մերոյ Գրիգորի, և սուրբ Փրկչիս, և Մանեայ սուրբ գերեզմանիս, ի թուին ՊԶԳ. (1434), ի խնդրոյ պատուական և հեզահոգի կրօնաւորի Սարգսի Տիրիկեցոյ, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց և եդ յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց ի սուրբ Լուսաւորչիս անապատ:

Արդ, ես՝ Սարգիս արեղայս. որ եդի զգիրքս յիշատակ ի սուրբ Կարապետս. ոչ ոք չունի իշխանութիւն հանել զսա ի յանապատէս, ոչ հայրապետ և ոչ այլ միաբան...:

Յիշեսցիք և զառաջնորդ գերախտաւոր հոգևոր հայրն մեր զՄարտիրոս վարդապետն և զՄկրտիչ հայրապետն:

483

Պ Ա Տ Ա Ր Ա Գ Ա Մ Ա Տ Ո Յ Յ

Ֆոնուդի ս. Կարապետի վանք 4, ՀԱ. 1894, էջ 51

Գրիչ՝ Յաւմանէս Կաֆեցի
վայր՝ Գերմանիկ

... Աւարտեցաւ խորհրդատետրս [ձեռամբ] անարուեստ և անարժան մեղաւք լցեալ չեմ արժանի կոչիլ քահանայ Յաւմանէս արեղայ Կաֆեցոյ. եկի սև Գերմանիկ և ձեռամբ գրեցի աստուածային մատեանս ի յիշատակ եղբաւրս Զաքարիե, յիշեսցիք սրբազնասուրբ խորհրդատետրս և յիշաւղբդ յիշեալ լիջիք, և դուք տեառն աստուծոյ մերոյ | | մեր և ամէն. տուժարական տունն ՊԶԳ. (1434), տրէ ԺԳ. (13):

484

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 1906

Գրիչ՝ Դաւիթ

Վայր՝ Ձմռանայ, Ընկուզեաց անապատ

ա

331 Բ ...Աւարտեցաւ սա յամենի
 Ի քսան և ինն ի յունիսի,*
 Յաւուր տաւնի ընարեալ գնդի
 Առաքելոց գլխաւորի:
 Արդ, ես՝ Դաւիթս, որ գրեցի
 Ջաւետարանս տեառն Յիսուսի,
 Չեմ արժանի այս սուրբ կարգի՝
 Ջի կորուսի զփառս հայրենի:
 Բայց գրեցաւ սա յանապատի,
 Որ Ընկուզեաց անուն կոչի,
 Ի դրունս սուրբ Աստուածածնի
 Եւ Մկրտչին տեառն Յիսուսի,
 Ի գաւառիս Յերապաւլսի,
 Որ Ձմռանայ աշտմ կոչի,
 Ձեռամբ Դաւիթ կրանաւորի,
 Որ եմ գերեալ սատանայի:
 Արդ, զառաջնորդ սրբոյ՝ ուխտիս,
 ԸզԱռաքել վարդապետիս,
 Տացէ Յիսուս պարգևս բարիս
 Միաբանիցս առ տէրունիս,
 Այլ և զկուկազ սրբոյ նիւթիս՝
 Հարազատի Մարտիրոսիս,
 Յերկար ամաւք դու ապրեսցիս,
 'Ի ոչ սասանիս մինչ ծերասցիս,**

Աղաչեմ զընթերցաւորսդ, յիշել ի տէր զհայրն իմ՝ զԱննայի քա-
 հանայ, որ գնացեալ է առ Քրիստոս՝ յոյսն մեր, և զմայրն իմ, և զա-
 մենայն արեան մերձաւորսն: Յիշեցէք և զԱննան, որ աւգնական
 եղև ի նիւթս սուրբ աւետարանիս: Ի թուիս Մեծ Հայոյն 929.
 (1434)....:

* Մատթեոսի ավետարանի վերջում Դաւիթը գրում է. «Մայիս ԺԳ. (14) է»։ Ուստի
 ձեռագրի 3/4-ը՝ ավելի քան 200 մեծագիր թերթ, նա ընդօրինակել է ընդամենը 46 օրվա
 ընթացքում:

** Մեջ ենք բերում միայն հիշատակարանի վերջին՝ պատմական մասը: Սկզբում գրի-
 չը նույն տաղաչափությամբ (4+4) տալիս է ավետարանի սեղմ բովանդակությունը, կրո-
 նական անհետաքրքիր դատողություններով համեմված:

Բ

249 Բ Ո՛ւստանայ, քանի և մինչև յերր յարուցանես զպատերազմն քո ի վերայ իմ, քանզի յոյժ տրտմութեամբ գրեցաւ:

Գ

Ստացող՝ Ռեստակէս

322 ա Յանուն Յիսուսի Քրիստոսի, ի թվ. Հայոց 927. (1435)-ն, ես՝ Ռեստակէս երէցս, որ ստացայ զսուրբ աւետարանս ի հալալ վաստակոց իմոց՝ յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց՝ հաւրն իմոյ Հայրապետին, և մաւրն իմոյ Տիկնացին, և եղբարցն իմոց Կարապետին, և Աստուածատրին, և Գրիգորին, և քուրոջն իմոյ Նղիսարեթին, և ամենայն ազգականաց իմոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն ի Քրիստոս...:

Դարձեալ աղաչեմ զձեզ յիշեցէք զՇանապն, որ աւգնական եղև ի գինս սուրբ աւետարանիս, իւր ննջեցելոց հոգւոյն, աստուած հանգուցանէ զիւր ննջեցեալքն յերկնից արքայութիւնն, և զինքն նոցա յիշատակ սլահէ, ամէն:

Յիշեցէք զԼիպարիտն, որ և նա աւգնական եղև ի սուրբ աւետարանս:

Յիշեցէք զԱռաքել երէցն, որ աւգնեաց ի գինս սուրբ աւետարանիս:

Յիշեցէք ըզՇատին, և զՄարտիրոսին մայրն, և զՇատէ մայրն, և զԱղուք-Խաթունն, և զԹանգ-Մամայն, և զՆուրայն, և զՊուղանն, և զՀավրայն, և զԹուխիշայն, և զՇատին, և զիւր կենակիցն, ամենեքեան արժանի լիցին երկնից արքայութեանն...:

322 Բ Այլ դարձեալ աղաչեմ զձեզ, յիշեցէք զաներն իմ զՓողոցն, և զգոքանչն իմ զՃուհարն, և զիւրեանց դուստրն զԹանուխն, և զգեռարոյս զաւաքսն մեր զՄելքիսէթն, և զՍտեփաննոսն, և զքեռակիւնն, և զՇանմելիքն, և ամենեքեան, որ ի Բերդիոնի ռապատս մեզ երախտաւոր են, եթէ շատ և եթէ սակաւ...:

Եւ այս սուրբ աւետարանիս բարեխաւսութեամբն Քրիստոս աստուած պահեսցէ զաշխարհս ամենայն անսասանելի՝ յերևելի և յաներեւոյթ թշնամւոյն, ամէն և եղիցի: Կրկին աղաչեմ յիշեցէք զՎարդանշանն և զիւր հաւրեղբար կիւնն: Եւ զԴաւիթ արեղայս, որ զյիշատակարանս գրեցի...:

485

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Ծրեան 3508

Գրիչ՝ Թադէոս

վայր՝ Կաֆայ

Փառք... որ ետ կարողութիւն տկարութեան իմոյ յանգ ելանել ի թվին 927. (1434), ի հայրապետութեան տեառն Կոստանդեա և 501 Բ սրբասեալ արհիեպիսկոպոսութեան տէր Կարապետի՝ Կաֆայի աս...

տուածապահ քաղաքի և ամենայն հիւսիսական կողմանց, ի լաւ և յընախիւր աւրինակէ գրեցաւ, ի չար ե ի դառն ժամանակի, զոր տէր աստուած տացէ անդորրութիւն, ձեռամբ Թաղէնսի սուտանուն կրօնաւորի, ի քաղաքիս Կաֆաի, ի մենաստանս սուրբ, որ կոչի սուրբ Մինաս, որ է աթոռ սուրբ անէր Կարապետին:

Արդ, սխալանաց և տնարհեստութեան սորա անմեղադիր լերուք, ի կար մեր այս չափ էր: Որք հանդիպիք սմա ուսմամբ կամ կարգալով յիշեսջիք յաղաթս ձեր զծնողսն մեր միով տէր-սղորմալու...:

Արդ, որք հանդիպիք այսմ աստուածարուի տառիս, յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զԱստուածաառուր քահանայն՝ զստացաւդ գրոցս, որ ստացաւ զսոյ յարդար յընչից իւրոց: Արդ, յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զծնաւդսն իւր զԱստուածաառուր երէցն, և 192 ա զկենակիցն իւր զՎարդէթուփն, զՄար|| ախրոսն, և զկենակիցն իւր զՈսկէսիկիւնն, զԹաղէնս երէցն, և զԱռիսաակէս երէցն. զորդին իւր Թաղէնս երէցն, և զԽաչատուր արեղտին՝ զնահատակն, և զմայր իւր զՍիրմա-Խաթունն, զՅովակիմն, և զեղբայր իւր զՀերն, զպատուելի զԱստուածաառուր քահանայն, և զկենակիցն իւր զԹամթան, զհամեստ զաւակն իւր զԽաթունն, զնորին զաւակն զԿարապետն, և զՅովաննէսն, նաև զհարազատ եղբայրն իմ զՅովաննէս, և զկենակիցն իւր զԼալ-Խաթունն, և զզաւակսն իւր զՆմին-Մելիքն, և զՄարգարէն, և զքուրն իւր զԴէսպիւնն, և զկողակիցն իւր զԳրիգորէս՝ աչբն իւր, և զաւակն իւր զԱլեքսանդրն, և զպարոն Գորգն, և զՅովակէփն, և զՊապիկն...:

486

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8590

Հետ. ստացող՝ Յոհաննէս
վայր՝ Ղրիմ

ա

243 բ Քրիստոս աստուած ի քո միւսանգամ գալստեանդ նորափետուր փառաւք զարդարեա զհոգի ստացողի սուրբ աւետարանիս և վերստին նորոգես: զՅոհաննէս կրաւնաւորն և զամենայն ազգայինսն իւր: Եւ ետ վերստին կազմել զսուրբ աւետարանս իւր յիշատակ և իւր ծնողացն: Կազմեցաւ գանձս անկողոպտելի, մարգարիտս անծախելի, յիշատակս անջնջելի, ի Հայոց Մեծաց ի Թուականի ՊՁԳ. (1434):

44 ա Արդ, տղաչեմ զա|| մենեսեան, որք հանդիպիք կամ արդիւնիք ի սուրբ աւետարանէս, յիշեսջիք ի Քրիստոս զվերոյգրեալքս ի սմա և աստուած զձեզ յիշէ յիւր սուրբ արքայութիւնն և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

բ

144 ա Ես Յոհաննէս արեղայս իմ կամաւս ծախեցի զաւետարանս մեղտեսի Տէրաէրիւն,* զոր աստուած վայելել տացէ նմայ, ամէն:

* Վահագըր կատարվել է, ըստ երևույթին, 1451 թվականին, որովհետև նոր ստացող մեղտեսի Տէրաէրի հիշատակարանը ձեռագրի ձեռք բերման մասին գրված է 1451-ին (տես):

Այս է իմ ձեռնագիրս և խրէրս աստուծով հաստատուն:

Գ

Ոսկոգ՝ Ասգսենգ

Ջոսկաւղ սուրբ աւետարանիս զԱսգսենգ սուտանուն արեղայս աղաչեմ լիշէլ ի տէր:

487

Մ Ի Ս Ա Լ

Ալիշան, շայ-Վենետ, էջ 180—181, փարիզ

Նուիրատու՝ Գորգ
վայր՝ Վենէժ

ՌնէԼԻ. և ՊԶԳ. Հայոց (1434), Ես Գորգս կու տամ պարոն Յա-
կարիմ և իւր որդւոյն զայս Միսալս, որ է պատարագատետր: Ով որ
գայ ի Վենէժ, որ կամի պատարագ առնել, նա առնու և պատարագ
ասնէ ի Հայ տուն...*

488

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԿԱԹՈՂԻԿԵՒՅԹ ԹՂԹՈՅ, ՍԱՐԳՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Երևան 4504

Գրիչ՝ Ոհանէս Ածղաւրեցի

Ա

98 ր ...Ո՛վ քահանայ՝ ստացաւդ տառիս,
Աստուածատուր անուամբ կոչիս,
Քեզ երանի, որ հանդիպիս
Լուսափթիթ բուրաստանիս,
Հոգիարուղիս սըրբոյ տառիս,
Երբ լի սրտով ծունըր կըրկնես,
Սիրով հոգւոյդ յաստուած հըպիս,
Յայնժամ յիշեա դու զեղկելիս
ԶՈհանէս Ածղաւրեցիս՝
Զմեղօք փարթամս և զեղկելիս,
Յառեղական մեծ տումարիս՝
Ի յութհարիւր Հայոց թվիս,
Ութսուն ու երեք յաւելորդիս (1434)
Եղև ծրել Սարգիս գրքիս:

* Ալիշանը հայտնում է նաև, որ հիշատակագիրը «Երկու տող ալ կաւելցընէ կիսաա-
բառերով, որով կերևի պահանջել, որ գիրքն ապահով պահեն պարոն Յակոբն և իր որդիները»:

Բ

79 Բ ... Ո՛վ սուրբ ընթերցողք և ունկնդրողք բանիս, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զստացաւդ սուրբ կտակիս՝ զԱստուածատուր կրանաւոր, և զեղրայր իւր Զաքարիա, և զՓարիսուդի, և զծաղկեալ զտւտկսն սոցա՝ զՍանփանոս, զԴաւիթ, զՄելքիսէք զպ[իւր], և զարեան մերձաւորսն և զերախտաւորսն սոցա՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն, և զմեղապարտ գրիչս զՈհաննէս...:

489

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեսն 7849

Կազմող՝ Յովաննէս

318 ա [Յ]ուսազարդ ձայն ի յերկնից
Դոչէ բարրառ ուրախալից,
Որք ժառանգեն յաւիտենին
Ըզհայրական իւրեանց տեղի,
Զոր սրբոցն պատրաստի.
Եւ երանի ում հանդիպի,
Զոր խոստացաւ տէրն ամենի:
Զոր և լուեալ յայսմ իմտ[ս]տի
ԶԱւագ-Պարոնն՝ սրբոց դասի,
ԶՏղա-Պարոնն՝ ի նոյն կարգի.
ԶԿարապետն ի նոցին շաւղուի.
Զմայրն Վարդեափիկն
Եւ զքոյրն մեր զԽամաթին,
Զեղրայրն մեր Տիրաափին:
Այս բարեխորհ և ճշմարտի
Դովեալ լեզուաց բազմադիմի,
Որք հանդիպիք այսմ տառի,
Որ յաստուծոյ սա կու խաւսի...:

Գրիստոս աստուած, ի քո միւսանգամ գալստեանն նորափետուր փառաւք զարդարես զՂազար երիցու զննջեցելոցն զնոգիսն՝ զծնողացն և զեղբարցն և զիւրայոցն, զոր վերոյգրեցաք, զանուանս՝ 318 Բ ի գիրն կենաց գրեսցին. և որք կան այժմուս՝ նոցին լի || ցի յիշատակի:
Որ և զստացաւ զսուրբ աւետարանս Ղազար քահանայն հալալ արդեանցն: Եւ կազմեցաւ գանձս անկողոպտելի վերստին ձեռամբ Յոհաննէս արեղին մարգարիտս սնծախելի՝ յիշատակ անջնջելի Ղազար քահանային, և մաւրն իւրեն Ղիմաթին, և եղբաւրն իւր Հերապետին, քըւերն իւր Խէր-Խաթունին և Ոսկէնատին, և երիցակնոջն Փաշային, և իւրեանց զաւակին, հայր Տիրաափին, [և քուերն՝ Մարիանէ]:

Ի Հայոց Մեծաց Թվականի ՊԶԳ. (1434),

Արգ, աղաչեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք կամ արդունիք*ի սուրբ աւետարանէս յիշեսցիք ի Գրիստոս զվերոյգրեալքս ի սմա՝ զկենդանիսս և զհանգուցեալս, և զնուազ ծրողս, որ տողեցի, զսակաւս ի մեծն համարեցէք...**

490

ՄԱՍՈՒՆՔ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՁԻ

Երևան 287

Գրիչ՝ Վասիլ

83 ր Ի Թվ. Հայոց ՊԶԳ. (1434), ի յունիս ամսոյ ի Ժէ. (17), ի չո-
րեքշաբթի*ի աւր՝ խաւարեցաւ արեգակն:

491

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Վենետիկ 615

Գրիչ՝ Սաեփանոս
վայր՝ Խարտիշարայ վանք

Գրեալ ի վանս Խարտիշարայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապե-
տին և սուրբ Աստուածածնին, ձեռամբ Սաեփանոսի կրօնաւորի:

492

Մ Ա Ն Ր Ո Ւ Ս Մ Ո Ւ Ն Ք

Երևան 8647

Գրիչ՝ Ս[ար]գ[իս]

103 ա Զստացաւ զսրբասէր և մաքրամիտ Հ[այրա]պ[ետ] արեղա աղաչեմ
յիշել ի տէր հանդերձ կրկին ծնողաւք, և զմեղապարտ Ս[ար]գ[իս] գրիչ,
Թվ. ՊԶԳ. (1434),

* Իմա «արդունիք», այսինքն՝ օգտվեք, արդյունք ստանաք:

** Ձեռագիրը դրված է կազմելուց տասնյակ տարիներ առաջ, հավանորեն ԺԴ. դարի վերջերին: 152 ա էջի վրա անհայտ գրիչը Թողել է ստացողների մասին հիշատակադրութուն: «Գրիստոս աստուած, քո կամաւոր չարչարանացդ և բարեխաւսութեամբ ողորմեայ ստացողի սորա՝ սուրբ աւետարանիս, և Վարդան քահանայն զսա արար յիշատակ իւր և կենակցի իւրոյ Հելիսէ-Խարունիկ, և Գրիստոսի փառք յաւիտեանս»:

Նույն գրիչը 5 ա էջի վրա գրել է. «Ձեղկելիս և զանպիտանս յիշեալ, ո՛ր արուեստա-
ղետ, և սղալանացս մի մեղադրեր, աղաչեմ»:

*** Բնագրում հապավված է այսպես. «Դձ.»:

ՊԶԴ

1435

493

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 1163

Գրիչ՝ Գրիգոր

Վայր՝ Չմշկածագ, Կարմիր մեծաստան

Ա

- 116 բ Արդ, գրեցաւ սա սուրբ մանասանիս, որ կսչի Կարմիր, ի խնդ-
րոյ արի և քաջ հովապետի աէր Մելքիսէթին, ձեռամբ մեղսամած
դրչի Գրիգորի, ի յամի ՊԶԴ. (1435) թրւին, ի հայրապետութեանն
տեառն Կոստանդնուպոլս, և ի բըռնակալութեանն Աւթման-Բէկին: Արդ, որք
հանդիպիք սմա կարդալով կամ աւրինակելով յիշեսցիք ի մաքրա-
փայլ յաղաթս ձեր զվերոյգրեալսդ ի սմա, և մեք ըստ փանաքի
մտաց մերոց վերջսին նորոգեցաք զսա և փարթամացուցաք քարոզով
և խրատական ընդհանր, և զկարգս ըստ իւրաքանչիւր աստիճանացն,
117 ա բացտյայտեցաք և յատկացուցաք առ ի դիւրահաւա || նութին կար-
դացողացն ըզկարգս աստիճանացն...

Բ

183 ա Ո՛վ սուրբ մանկունք առաջաստին
Որդիք լուսոյ նոր Սիովնին,
Որք հանդիպիք այս մատենի
Դուք յիշեցէք զստացող սորին՝
Ջտէք Մելքիսէթ հովիւ բարին,
Ջարի և զքաջ առաքիւնին,
Որ անմարմին կայ ի մարմին
Ի մէջ ընտրեալ իւր համացեղին.
Եւ զանպիտան գծող սորին
Ու վեց առիւ առունս կոչին՝
Գիմն առաջին և Բէն վերջին,
Որ համարով վերաբերին՝
Տասը հազար բոլորովին
Եւ վեց հարիւր քսանուվեցին,*

* Գրչի անունն է Գրիգոր: Անվան առանձինքի թվական արժեքի գումարը, իբրեք
10628 է:

Որք միտս ունին՝ նա հաւանին
Եւ որք չունին՝ նա շիւարին:

Գ

Հետ. ստացող՝ Մէլիք-Բէկ

183 ա Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած-ողորմի ասացէք վեր-
ջի ստացողի սուրբ գրոցս՝ անգին մարգարտիս և վարդափթիթ բու-
րաստանիս Մէլիք-Բէկին, և կենակցին իւր Սեւար-Աղին, որ յայսմ ամի
տարածում մահաւմ փոխեցա[ւ] առ Քրիստոս, և սուք անմխիթար
թողեալ գնաց յանցաւորէս յանանց հանգիստն յաւիտենական, յան-
դառնալի և յերկարածիգ յուղէգնաց բարիճանապարհն իւր, և թողեալ
ըզգիսքրիկ տղայքն իւր մայր[ա]կարաւտ և կաթնածարաւ և լալոտ
աչաւք և հառաչմամբ սրտիւ, քանզի ոչ էին լիացել մօր տեսով և
ծնաւդի համբուրիւ:

183 բ Զոր աստուած մխիթարէ զՄէլիք-Բէկն և փարատէ զսուգ և
զտրտմութիւն, և բաշխէ արարիչն աստուած զսւտերս և ըզգստերսն
Մէլիք-Բէկին՝ զառաջին և զվերջին, ընդ երկայն աւուրս արասցէ, և
ազատէ զիւր հոգին ի հրոյն յաւիտենից, և արժանի արասցէ երկնից
արքայութեան զինքն և զկենակիցն իւր զՍեւար-Բակին...*

Դ

Հետ. ստացող՝ Ամիր

190 ա ... Ես՝ անարժան սուտանուն Ամիր միակէցս գնեցի զՄաշտոցս,
Թաթէի սուրբ Առաքելոցս վախճ տվի, յիշատակ ինձ և ծնաւդացն
իմոց՝ հաւրն իմ Վարդանին, և մաւրն իմ Փաշիջանին, ով որ կար-
դայ մէկ բերան աստուած-ողորմի ասի գիրողաց, վախճ տնվողաց:

494

Յ Ա Յ Մ Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Երուսաղէմ 25, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Մինաս

Վայր՝ Չմշկածագ, Երկայն-Հնկուզեաց վանք

... [Գրեցաւ] ի թվ. 927. (1435), ի վանքն Երկայն-Հնկուզեաց,
ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնայ, ի հայրապետութեան Կոս-
տանդեայ, և յառաջնորդութեան սուրբ ուխտին Առաքել վարդապե-
տին, ի պարոնութիւն Օթման-Բէկի խանի, և ի նայիպութիւն գաւառին՝
Խոջիւզաւմին, յորոյ անուն գիրքս գրեցաւ և վանքս շինեցաւ ի յԱրզն:
[Այստեղ Աբրահամ եպիսկոպոսն ստացել է ձեռագիրը և բերել

* Գ. և Դ. հիշատակագրութիւնները, ըստ հնագրական տվյալների, գրված են ԺԵ.
դարի վերջերին կամ ԺԶ. դարի սկզբներին:

երուսաղէմ ի թվ. 927 (1445). գրիչն է Մինաս, որդի Սուրբանշանի և Խէրխաթունի, որ նկարներով զարդարել է իր գրած ձեռագիրը: Թղթի կոկողն է Դաւիթ քարտուղար, ստացող Դաւիթ վարդապետ և Արևշան...]:*

Ձեռագիր Արևշանի շինեցաւ սուրբ Յարութիւնն, ի գիւղս Երկայն Կոզիք, և զսա զարդարեաց շուրջառներով, բազում խաչերով, Աւետարանով, Տարեգրով, Սարգիս գրով և ամենայն պիտոյիք, և ևա գրել զսրբոց պատմութիւնս և եգ ի գուռն սուրբ Կարապետին:*

495

ԽՄԲԱԳԻՐ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆ ԹՂԹՈՑՆ ՊԱԻՂՈՍԻ

Երևան 1380

Խմբագրող՝ Թովմա Մեծոփեցի
վայր՝ Մեծոփայ վանք

ա

343 ա ... Արդ. ևս մեղապարտս ի մանկունս կաթուղիկէ սուրբ եկեղեցւոյ եւ վերջին ծնունդս ի կարգս վարդապետացն առաջնոց՝ սոսկանուն վարդապետ Թովմա՝ աստուածային բանին խնդրաւ եւ ճշմարիտ իմաստից հոգւոյն սրբոյ փափագաւ, ի խնդիր ելեալ գերազանց աստուածաշունչ կտակի՝ մեկնութեան աստուածաբան առաքելոյն Պաւլոսի, եւ ի պարգեւաց հոգւոյն սրբոյ գտի մեկնելու եւ թարգմանեալ, համառօտեալ եւ ի միասին հաւաքեալ ճշմարտասէր եւ ուղղադաւան վարժապետացն մերոց ի կրկին ազգաց՝ Յունաց եւ Ասորոց, քրիստոսածաւալ աղբեր եւ անմուտ արեգականն Յովհաննու Ոսկերբանի եւ երջանիկ սուրբ հաւրն՝ մեծի ճգնաւորի եւ վարդապետի Եփրեմի Խորին Ասորոյ, բացայայտ եւ պարզ տեսութեամբ մտաց վարդապետաց եւ ի լուսաւորութիւն գրոց աշակերտաց անձանց, որ էր թաքուցեալ յանկեան ուրեք՝ ի խաւարի տգիտութեան, անփոյթ եղեալ յուսումնասիրաց անձանց, վասն դառնութեան ժամանակաց պատահմանց եւ վասն աւերման մերոց աշխարհաց: Եւ յաւելեալ եդի ի սմա մեկնողաւրէն զցանդ մեծին Եւթաղի եւ զամենայն որոշմունս բաժանմանց նորա՝ զընթերցուած, զգլուխ, զվկայութիւն, զտուն, զնախագրութիւն, զվասնէրն, և ետու. ի ձեռս մանկանց եկեղեցեացդ Հայաստանեայց՝ ճշմարտախոհ վարդապետաց եւ քաջամիտ աշակերտաց: Չոր եւ ձեզ պարտ է մի կալ եւ մնալ ի ծուլութեան, այլ ամենայն կենցաղական հոգոց բարեաւ մընալ ասել եւ աստուածային երանութեանն արժանի լինել, վասն որոյ ուսուցանէ առաւզն իմաստու-

* Այս պարբերութիւնը վերապատմում է իր խոսքերով Մ. Տեր-Մովսիսյանը:

* Մ. Տեր-Մովսիսյանը հայտնում է, որ «Յիշատակարանը բավական ընդարձակ է, (յիշում է) սուրբ Կարապետի բոլոր միաբաններին և հաղորդում նաև այլ մանրամասնութիւններ: Ընթերցանակերու ժամանակ չկարծ:

թեան՝ Երանեալ է այր, որ եգիտ զիմաստութիւն ե մահկանացու, որ ետես զհանճար: Եւ դարձեալ՝ Յաւրէնս տեառն խորհել ի տրւէ եւ ի գիշերի, եւ ուսուցանել զճշմարիտ աստուածաբանութիւնն եւ զլոյս վերին ճառագայթին, եւ աստուածատեսակ եւ աստուածաման առաքինութեան հետեւել, || եւ ըստ կամացն Քրիստոսի եւ գրելոյ առաքելոյս ընթանալ, առնել եւ ուսուցանել յայսմ աշխարհի, եւ յետ աստեացս ելանելոյ ընդ Քրիստոսի թագաւորել յանճառ ի փառս եւ յանպատում ի կեանս, ըստ խոստման առաքելոյս Պօղոսի: Վասն որոյ յերեսս անկեալ պաղատիմ իբր անքըթիթ ակամբ, ողորմելի դիմաւք եւ կողկողագին պաղատանաւք՝ աստուածաբան վարժապետացդ եւ ուսումնասէր քրիստոսակիր գրոց աշակերտեալ անձանցդ, որք հաւաքեալ ժողովիք առ սեղանս հոգեւոր եւ կերակրիք ի կենաց հացէս եւ յանմահարար բաժակէս ընթերցմամբ դասի աւերինակելով եւ սակս մասին սմին պատահելով, յիշեալիք եւ զիմս անպիտանութիւն առաջի անմահ դառնն Յիսուսի Քրիստոսի՝ զպիտականուն վարդապետս Թովմա, եւ զհոգեւոր եւ զմարմնաւոր ծնաւդքն մեր՝ զՄատթէոս կրօնաւորն, եւ զՍտեփանոս, եւ զմայրն իմ, եւ զուսուցիչքն մեր եւ զվարժիչք՝ զաստուածաբան վարդապետքն զԳրիգոր Տաթեւացի, զՅովնանէս սուրբ ուխտիս, զՍարգիս, եւ զՎարդան, զԳրիգոր նահատակն Խլաթեցի, զՅակոբ ճրգնաւորն Ղըրիմեցի, զԳալուստ Վաղանդեցի եւ զամենայն վարդապետք այժմեան ժամանակիս, որ բազում երախտիս ունին ի վերայ մեր եւ ամենայն Հայաստանեայց եկեղեցեացս: Եւ մի լինիցիք բազմին առաւղ եւ սակաւին ոչ տըւաղ, այս է՝ աստուած-ողորմի ասել մեզ եւ թողութիւն մեղաց ի տեառնէ աստուծոյ խնդրել մեզ եւ մերոցս ամենեցուն...:

Այլ եւ զհամշիրակ եւ զաշակերտակից եղբարս իմ, զպատճառս բազում բարութեան՝ զճգնաւոր եւ զաստուածաբան վարդապետս Մկրտիչ, եւ զհայրն իւր Նանապետ, եւ զամենայն արեան մերձաւորսն, որ խրատէ հոգեւոր մարմնաւոր խրատով զմեզ եւ զամենայն ուխտս միաբան: Յիշել աղաչեմ ի սուրբ եւ ի մաքուր յաղաւթս ձեր նաեւ զբաղձալի եղբարքս եւ զհոգեւոր որդիքս՝ զՍտեփանոս վարդապետ, զԱտոմ վարդապետ, զՋաքարէ վարդապետ, եւ զգրոց աշակերտեալ որդիքս՝ զՆերսէս, եւ զՍտեփանոս, եւ զՀերապետ, եւ զՅովնանէս, զՂազար կրօնաւորն, եւ զԱրքաճամ փիլիսոփայ, զՆերսէս եկեղեցականն, եւ զամենայն միաբան սուրբ տաճարիս, եւ Քրիստոս աստուած զձեզ յիշէ աստ եւ ի հանդերձեալն, ամէն:

Այլ եւ զհոգեւոր որդեակն մեր զՅովնանէս եպիսկոպոս աստուածաբանակ սուրբ ուխտիս, եւ զՅակոբ կրաւնաւորն, զհարազատ եղբարքն իմ զՅովնանէս, եւ զպարոն Գորգի-Մելիքն, որ բազում նեղութիւնս կրէ յանօրինաց վասն մեր եւ սուրբ ուխտիս, եւ զԱռիստանէս, եւ զԱմիր-Մելիք, եւ զՅովնանէս քահանայ, եւ զՍօլթանշա, եւ Մկրտիչ քահանայ, եւ Մկրտիչ միայնակեց, եւ զամենայն արեան մերձաւորքն մեր յիշել աղաչեմ ի սուրբ աղաւթս ձեր եւ թողութիւն մեղաց հայցել ի տեառնէ...:

Այլ եւ զամենաւրհնեալ մանկունքն զՍտեփանոս եւ զՅովանէս՝ աշակերտք մեր, որ զգիրս ըաղուժ աշակերտութեամբ եւ տիւ գրեցին, եւ զհայրն իւրեանց զԿարապետ քահանայ, եւ զՄանգասար, Թրիստոս աստուածաւորհնեցէ զսոսա, եւ բազմաժամանակեան արասցէ ի վերայ երկրի եւ յեա աստեացս զերանաւէտ ընդհարան լսել տացէ սոցա, ամէն:

Արդ, գրեցաւ գիրս յերկիրս Քաջերունեաց, յանաստօրիս Աստուածածնի, առ դամբարանի քրիստոսընկալ վարդապետացն սրբոց՝ Աստուածաբարու եւ Մխիթարայ, Մովսիսի եւ այլոց ճգնաւորացս, որոյ յիշատակն աւրհնութեամբն աստուածային եղիցի. Ի ՊԶԴ. (1435) թվականին, ի փառս հաւր եւ որդւոյ եւ սուրբ հոգոյն, ամէն:

Արդ, գիրս ի Է, գի մինչ ոչ էր աւարտեալ սուրբ գիրս, անաւրէն թագաւորն Շահաւուհ եկն բաղուժ զօրօք յաշխարհս մեր, եւ նստաւ ի վերայ բերդին Երընջանու, եւ թուրքմանն էջ ի ներքին կողմ աշխարհիս Հայոց: Եւ թագաւոր նոցա Սքանդար անուն սպան զթագաւորն Ամբա և բոլոր Դիարբակի՝ Օթման անուն՝ յոյժ քրիստոնասէր և սիրաւոյ եկեղեցականաց: Իսկ մեք փախստական եղեալ հասաք ի Խլաք քաղաք, եւ աստ տեսաք զնմանութիւն Նեոինն դառնութեան, զի բազմութիւն զօրացն մարաց՝ ի լերանց եւ ի ըլլոց ձայն ետուն միմեանց, հաւաքեցան ի դիւարնակ քաղաքն, եւ կամէին որոյ ճարակ առնել զտառապեալ ազգս մեր: Եւ ո՛վ կարէ պատմել զաղէտ տարակուսանաց եւ զձայն գոչման եւ աղաղակ ի քրիստոնէից եւ անօրինացն, զի ոչ անասնոյ, ոչ հանդերձի և ոչ հացի ետուն մնալ: Իսկ մեք մազապուրծ եղեալ ի նոցանէ, ի գիշերի հասաք ի լերինս Բաղիշու: Եւ համբաւ հասեալ առ սրբազան արքեպիսկոպոսն տէր Ստեփանոս եւ առ ամենայն բազմութիւն քրիստոսընկալ քահանայիցն եւ 344 բ աստուածասէր ժողովրդեանն՝ ॥ մեծամեծաց եւ փոքունց, ողբս ի բերան առեալ ողբային զմեզ: Եւ խումբ առեալ ելին ի քաղաքէն եւ ի գեղորէիցն՝ լալով եւ հառաչմամբ, եկեալ գտին զմեզ ի լեռն Ուրտաբու, եւ անճառելի ուրախութեամբ ուրախ եղեն: Իսկ աստուածապատիւ եւ քրիստոսընկալ այրն աստուծոյ տէր Ստեփանոս հետիոտս եղեալ գայր առաջի մեր եւ առաջի ամենայն քահանայիցն եւ ժողովրդեանն, իբր զԴաւիթ առաջի տապանակին աստուծոյ, աւրհնէր զաստուած եւ աւրհնել տայր ամենայն ժողովրդեանն մեծաւ ուրախութեամբ, զի սղջունիւ ընկալաւ զմեզ զամենեկեան, եւ յաչս ամենեցուն սիրել ետ զմեզ՝ զանարժանքս, իբր զճշմարիտ առաքեալ եւ մարգարէ: Եւ ոչ միայն այս, այլ եւ զաստուածաբնակ անապատս իւր մեզ սեպհականեաց՝ քահանայիւք, հացով, անասնով և ամենայն մարմնաւոր պիտոյիւք: Որ եւ արարիչն աստուած սքմա հատուցումն եւ փոխարէն արասցէ հազարապատիկ եւ բիւրապատիկ յայսմ աշխարհի, եւ յետ աստեացս ելանելոյ՝ սրբոյն Ստեփանոսի նախափկային, եւ ամենայն արեան մերձաւորօք, մանաւանդ զորդեակս մեր զԱրքահամ փիլիսոփայ, եւ զՓոքր երիցանիս զՅակոբ, զՍտեփանոս, զՀերապետ, զԿարապետ քահանայ, զՅովանէս կրօնաւորն, որդեակ իւր զԿի-

րակնու, զԴանիէլ, զմիւս Յովանէս ծերունին, եւ զԱռաքել տնտեսն, եւ զԱռաքել, եւ զՅովանէս սարկաւազն, եւ զԿիրակոս միակեցն, որ կան ի ծառայութիւն մեզ եւ սուրբ ուխտիս, եւ զհանգուցեալն ի Քրիստոս զՅովանէս կրօնաւորն, որ ի սմին ամի գնաց առ Քրիստոս: Քրիստոս որդին աստուծոյ հատուցումն եւ փոխարէն արասցէ սոցա եւ ամենայն ժողովրդեանս, որ յայսմ գաւառնիս եւ ի լեւինս բնակեալ կան, եւ տացէ սոցա զանճառելի զփառս եւ զտեսութիւն աստուածային երեսացն յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Այլ եւ զԽօջա Մուրադէն, որ ի սըմին աւուր նահատակեցաւ յԱրծկէ քաղաք ի յանօրինաց, եւ զՄերուց որդի Դամուրին, ի գէշ եւ ի զազիր ազգաց, եւ զԵւառչա տանուտէրն արժանի արասցէ Քրիստոս աստուած իւր տեսութեանն եւ իւր փառացն: Եւ յոյս յարարիչն աստուած ունիմք, որ վաղվաղակի առցէ զվրէժ սոցա ի յանօրինաց, ամէն եւ եղիցի:

Բ

Արդ, յերեսս անկեալ պաղատիմ Քրիստոսի մանկանցդ եւ գրոց աշակերտեալ անձանցդ՝ զտգեղութեամբ ախտիւ պարուրեալս ի կերպարանէ վեհին՝ զպիտականուն վարդապետս Թովմա, յաստուածաբնակ ուխտէ Աստուածածընէ, որ այժմ Մեծոփայ վանք վերաձայնի, մաղթեմ պատահողացդ սմին յիշել ըարեմիտ կամաւք և մեղաց թողութիւն խնդրել ի տեառնէ, եւ տարագիծ գրչիս՝ հոգեոր որդւոյ քմոյ Ստեփաննոսիս, եւ ամենայն երախտաւորացն մերոց, եւ դուք ի վերջին եկելոցն զնոյն ընկալիք զթողութիւն մեղաց, ամէն:

Գ

Ձտարտամեալս հոգով եւ զկապեալս ի տոռունս մեղաց եւ զյետնեալս ի շարս բանասիրաց՝ զսոսկ անուամբս ի կարգս վարդապետաց, աղաչեմ զդասս ճշմարիտ քարոզչաց եւ զերջանիկ գունդ աշակերտելոց բանին կենաց՝ յիշել զմեզ, եւ աստուած զձեզ յիշէ: Այլ եւ զՍտեփաննոս գծաւորիկս յիշեցէք ի Քրիստոս, որ քան ըզմագմանի աշակերտ դէպ յետ կու գնամ:

Դ

Աղաչեմ զընթերցողդ սուրբ մատենիս եւ զաստուածաբան վարդապետդ, որ նստիս ի հանդիսական ատենիս, յիշել զմեզ ի սուրբ աղաւթքդ ձեր՝ զսոսկանուն վարդապետս Թովմա եւ զՄկրտիչ, եւ աստուած ողորմի ասել մեզ, որ ըստ իմում կարի կամ յաշխատութիւն սուրբ գրոցս, զի յետ մեր ելանելոյ յաշխարհէս յիշատակ մնասցէ ի ձեռն մանկանց եկեղեցւոյ: Զի կորուսեալ էր գիրս այս եւ ի դուրս անկեալ ի դաստանէ սուրբ վարժապետացն մերոց՝ մեծին Գրիգորի Տաթեւացւոյ, եւ սրբոցն Սարգսի, եւ Վարդանայ՝ նորին աշակերտի,

եւ մեզ վերջնոցս տուրք եւ ողորմութիւն պարգեւեցաւ յոռատաձիր պարգեւացն աստուծոյ:

Ե

197 ր Աղաչեմք զնաղելի եղրտրքդ եւ զաստուածարան վարդապետք եկեղեցոյդ Հայաստանեայց, յիշեցէք ի Քրիստոս զմեղուցեալ վարդապետս Թովմա, եւ զհոգեւոր որդիքս մեր, եւ զհայր զՄկրտիչ վարդապետ սուրբ ուխտիս Մեծոփայ, եւ զՄկրտիչ վարդապետ հրաշալի ուխտին տէր Յուսկան՝ զսիրելի մեր, եւ զաշակերտեալ եղրարքս ՂԱնեփանոս վարդապետ, ՂԱտոմ վարդապետ, Զաքարէ վարդապետ: զՆերսէս, զՍտեփանոս, որ կան յաշխատութիւն աստուածաշունչ տառից եւ յորդորեն զմեզ ելանել ի ծուլութենէ հեղգութեան, այլ եւ զպատուական որդիքն մեր՝ զՄկրտիչ վարդապետն Հիւսան, եւ զՂազար, եւ զՄեսրոպ, եւ զՅովանէս Բաղիշեցի, որ տարաժամ մահուամբ փոխեցան եւ ելին ի դառն կենացս, եւ զՅովանէս քահանայ՝ եղրայր մեր, եւ սուգ անմխիթար թողին մեզ, զի ի զուրն եղեւ աշխատութիւն մեր վասն մեղաց իմոց....:

զ

218 ա Զսուտանուն վարդապետս, եւ զԿարապետ քահանայն, եւ զորգեակրն իւր՝ զհնազանդ ծառայն Քրիստոսի, որ զգիրս գրեցին, յիշեցէք ի Քրիստոս, եւ աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

է

243 ր ԶԹովմա պիտակ անուն վարդապետս, որ անմահական գանձի տառիք եւ պատճառ եղէ եւ ի լոյս ածի, զի առաջնորդ է սա երկնաշու ճանապարհին, այլեւ զհոգեւոր հարազատն մեր զՂազար կրանաւորն, եւ զՆերսէս եկեղեցականն, եւ զՅակոբ հերպետն, որ աշխատին ի դառն սուրբ եկեղեցոյս, Քրիստոս աստուած՝ փառաց թագաւորն, անմահութեանց պարգեւատուն՝ տացէ նոցա զանտրտում ուրախութիւնն, զանծերանալի հասակն եւ զմանկութիւն զանանցական եւ զանմահական զկեանսն, եւ փոխանակ անկեղծ սիրոյ նոցա, որ առ աստուած եւ առ մեզ ունին, Քրիստոս աստուած ընդ սիրելիս իւր դասեսցէ զնոսա, հանդերձ ծնօղօք եւ ամենայն արեան մերձաւորաւք, ամէն:

Գրեցաւ ՊԶԴ. (1435) Թվականիս:

Բ

315 ա Զպիտակ անուն վարդապետս եւ զհոգեւոր եղրարքն մեր զԶաքարէ վարդապետն, որ աշխատի ի խաղելն, եւ զհամշիրակ որդիս մեր եւ զերախտաւոր զՀերապետ ընտրեալ կրօնաւորն եւ գրոց աշակերտն, որ բազում աշխատութեամբ զհին գրեանքս նորոգէ, Քրիստոս աստուած նորոգէ ի կեանքն անմահական, հանդերձ ծն[ոցօք] եւ ամենայն արեան մերձաւորօք, ամէն:

Ք

327 ա Այլ եւ զպիտակ անուն վարդապետս, եւ զաշխատաւոր եղբարքս մեր՝ զԹովմա սուրբ Թովմեցի, եւ զՍերուն փիլիսոփայ, եւ զԱռիսաակէս, եւ զՍերուն քուերորդին մեր, որ աշխատի վասն սուրբ ուխտիս, եւ զԽաչատուր միայնակեացն յիշեցէք ի Դրիստոս, եւ զզարդարիչ եւ զծաղիկ անապատիս՝ զհեգահոգի եղբարքս մեր զԴաւիթն, զԳրիգորն, զՎարդանն, զՅովնանն, զՅակոբն, զԵրեմիայն...:

Ժ

334 ա Յերեսս անկեալ աղաչեմք զմանկունս եկեղեցոյ, յիշեսցիք ի բարին Դրիստոս զհոգևոր հայրն իմ զՄաթէոս կրօնաւորն, եւ զմարմնաւոր ծնողքն զՍտեփանոս եւ զՇաւշա, եւ զՄկրտիչ քահանայ հօրեղբայր, եւ զՄկրտիչ միայնակեացն, եւ զեղբայրքն մեր զՅովնանն քահանայ, եւ զՍօթանշա՝ հանգուցեալ ի Դրիստոս, եւ զկենդանիքն՝ զՅովանն եւ զպարոն Գօրգի-Մելիքն, զԱռիսաակէսն եւ զԱմիր-Մելիքն, եւ արարիչն աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

ԺԱ

Գրիչ՝ Յովանն

16 բ Զսուտ գծագրիկս զՅովանն քաղաքացիս յիշման արժանի արարէք, ով սուրբ գրոց աշակերտեալ անձինք, որ յայս տետրակս Զ. (900) գիր ի Ա. (1) անգամ թաթխելոյն գրեցի և այլ՝ Ի. (20), Լ. (30) աւելի, վարդապետքս վկայ:

ԺԲ

23 ա Գիրքս այս Մեծովայ սուրբ ուխտին է, եւ Թումա բարունապետին է յիշատակ:*

ԺԳ

229 բ Աղաչեմ զձեզ, լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք Յովանն սարկաւագին եւ իւր ծնողացն, որ աւգնականութեամբ աշխատեցաւ ի յըղորդել գրոցս: Աստուած անփորձ պահէ: **

Եւ Դրիստոս աստուած ողորմի ծնողաց սորա եւ անփորձ պահէ ի փորձանացն սատանայի, որ այս Բ. ամ է, որ ձրի աշխատի և պանդխտութեամբ ի դուռն սուրբ Աստուածածնիս Մեծովայ վանաց: Եւ զընկերակից հոգևոր եղբայր իւր զՍտեփանոս դպիրն, որ միաբանութեամբ յանձն առին զգիրս եւ յաւարտ հանին, եւ զահ եւ զերկիւղ չաղաթին ոչինչ համարեցին, որ հասին ի Թաւրէզ, վայ եւ եղող մեզ: ***

* Գրած է կարմիր թանաքով:

** Այս պարբերութիւնը Յովանն գրչինն է:

*** Երկրորդ պարբերութիւնը գրել է Թովմա Մեծօրհնի:

ՋՍտեփաննոս սարկաւագիգս յիշեցէք ի Քրիստոս, որ տասն ու վեց տետր գրեցի: Բայց ի մի թաթեւոյն էձ. (700) գիր գրեցի: Բայց կաթաւ թանաքն, թէ չէ այլ կու գրէի:*

ժդ

327 ա Արդ, աղաչեմ զմանկունս եկեղեցոյ, որք աւգտիք ի սուրբ կտակէս Պաւղոսի՝ լի բերանով եւ փափագելի սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք տէր Մաթէոսին՝ շինողի տանս, որ զգիրս աւարանցաք, այլ եւ աշակերտի սորին Կալսապետ հեղահոգի կրաւնաւորի, որ զանարժանքս արժանտուոր համարեցաւ եւ մինչև ցայսաւր զմեզ ուրախ եւ քաղցր պահեաց իւր քաղցրութեամբն: Քրիստոս աստուած զսոքա իւր քաղցր տեսուն արժանաւոր առնէ, ամէն, եւ զիս՝ զայս տարակուսեալ գծող:

ժե

Ընթերցող՝ Խալիֆայ

248 ա ՋԽալիֆէս յիշեցէք, որ զէջս իջայ: **

496

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Գ. Հովսեփյան, Թովմա Մեծոփեցու կյանքը, էջ Լ. (30)

Դրիչ՝ Յովհաննէս Մանգասարեց վայր՝ Արցէշ

[Յիշեցէք] եւս ոտաւել զերեւելին ի մէջ ամենայնի, զլուսատուն ազգիս, զաստուածաբան և զսուրբ բարունապետն, զհեղահոգի և զքաղցր վարդապետն Թովմա, զոր տէր աստուած ջտհ անշիջանելի պահեսցէ զնա եւ հաստատուն ի վերայ գաւազանի իւրոյ:

497

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4840

Դրիչ՝ Կարապետ վայր՝ Վան քաղաք

298 բ ... Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ սուտ գրչի ե անարժան քահանայի Կարապետի, ի թվ. Հայոց ՊԶԴ. (1435), ի հայ-

* Վերջին հատվածը գրել է ձեռագրի երկրորդ մասի գրիչ Ստեփաննոսը:

** Հետաքրքրական է 345 ա էջի հիշատակագրությունը, որը պարունակում է վկայություններ իր զրույցի արհեստավորական համաբարոյությունների մասին: Այնտեղ գրված է. «Յիշատակ է գիրքս Արգուսնու թարգմանության, ի ձեռն Պողոս վարդապետին: Թովին ՌՃԻԳ. (1675)»:

բապետութեան Կոստանդնուպոլսի, և մերոյ առաջնորդի և աթոռակալի սուրբ ուխտիս Վարազայ տէր Յովաննէս արքեպիսկոպոսի, ի քաղաքս, որ կոչի Վան, ընդ հովանեաւ սրբոյն Ստեփանոսի նախավկայի և սրբոյն Սահակայ հայրապետի, և դառն և ի վշտաշատ ժամանակիս, որ վասն ծովացեալ մեղաց մերոց բացաւ դուռն հոգրասանայ, և եկեալ որդի Թամուրիճ՝ Շախառլոս ի յաշխարհս Հայոց, և որդիք Ղարա-Ուսուֆին՝

207 և Խըքանդարն փախըս տական գնաց ի ներքին աշխարհն և սպան զՂարա-Օթմանն և զորդին և զայլ բազումք ընդ նմա. և միւս եղբայրըն՝ Ջիւանշայն գնաց հնազանդութեամբ մօտ ի Շախառլոս, և նստաւ նորին հրամանաւ ի Թաւրէզ. և եղեն երկու եղբարքն թըշնամիք միմեանց, և ոչ գիտեմք, թէ զինչ լինելոց եմք:

Արդ, ի յայսմ դառն ժամանակիս ցանկացաւ այսմ աստուածեղէն և երկնապարգև գանձիս և լուսափայլ մարգարտիս երջանիկ և հոգեւոր տանուտէրն Ստեփանոս բրուտն, և ստացաւ զսուրբ աւետարանս ի հալալ ընչից իւրոց, յիշատակ իւրն, և ծնողաց իւրոց՝ հօրն Թումայի և մաւրն Մըրաթի, և եղբաւրն Ատոմի, և կենակցին Մէլէք-Խաթունի, և հօրն Մէրի, և մօրն Փաշայի, և եղբօրն Ամիր-Մէլէքի և Ֆառուխի, որ առ աստուած փոխեցան, և զաւակացն Յովսէփի և Ֆառուգի, Աւիտիսի և Մլխամշի, և դստերն Ղադամ-Փաշի, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն

207 և ի Գրիստոս: Արդ, աղաչեմ զամենսն յան, որք հանգիպիք սմա կարգալով կամ աւրինակելով յիշեցէք յաղաթս ձեր և ի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք, և աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն:

Ընդ նոսին և զիս յիշեցէք՝ զանարժան գրիչս զԿարապետ] անարժան քահանայ, և զծնողքն իմ՝ զՍտեփանոս քահանայ և զՄիւնայ, և զհօրեղբայրն իմ զՄովսէս միայնակեց, և ղեղրարքն իմ զՅովաննէս քահանայ և զՄէլիսէթ սարկաւազ, որ առ աստուած փոխեցան, և զորրացեալ զաւակս իմ զՄեսրոպ, զԱբդիմսէիս, և զՄելքոն, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն իմ՝ զկենդանիք և զհանգուցեալք յիշեցէք...*

498

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

184 161, սյուն. 372, Զուլամերիկի Փոկան գիւղի եկեղեցի

Վայր՝ Մոկաց երկիր

... Աւարտեցաւ սուրբ աւետարանս յարքունական երկիրս Մոկաց, ի թուին Հայոց 927. (1435), ի վաճառ, որ կոչի սուրբ Գէորգ զաւրավար, ընդ հովանեաւ սուրբ եկեղեցոյս և սուրբ նշանացս, [յ]առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Պետրոս արեղային:

* Շարունակութեան մեջ գրիչը կրկին անգամ աղաչում է հիշել ստացող բրուտ Ստեփանոսին և նրա բաղմաթիվ ազգականներին, հայտնելով նոր անուններ: Զեռագրում կան նաև մի քանի ուշագրավ կալվածագրեր (էջ 6 ր, 206 ա, 208 բ):

499

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Աղղաթ գիւղ, Մ. Տ. Մ.

Դրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Ամիթ

Դրիչ՝ Գրիգոր որդի Էրմելիքի և Գաւնարի, ի հայրապետութեան տեառն Կոստանդնույ, և թագաւորութեան Աթման-Բէկի որդւոյ՝ Ալի-Բէկի,^{*} որոյ տացէ տէր աստուած նմա յաղթութիւն ընդդէմ թըշնամեաց իւրոց... ի մայրաքաղաքիս Ամիյ... ի յառաջնորդութեան և վերատեսչութեան մայրաքաղաքին Ամթոյ արքեպիսկոպոսին տէր Մկրտչի նկարագրի, և երեսփոխանութեան ամենայն Հայաստանեաց և արքեպիսկոպոսութեան ամենայն Միջագետաց ... ի վերա ԻԴ. (24) դաւազանաց:

500

Դ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Քրիտ. Թանգ. Օր. 2608, ԿՅ 54, էջ 121

Հետ. ստացող՝ Ստեփանոս Եպիսկոպոս Խարբերդու

278 ա Ո՛վ քահանայք և վարդապետք... յիշեցէք... զգանձատերիս գրաւդն ե զվերջի գնաւդն զՊողոս քահանայ, և զննջեցեալս իւր... և զիս՝ անպիտան ծառայս աստուծոյ Ստեփանոս անարժան եպիսկոպոս Խարբերդու, որ անւամբ կոչեցայ և ոչ գործով. և որ զմեզ յիշէ յիշեալ էիցի... Ի թուականութեանն Հայոց ի ՊՁԴ. (1435):

501

ՆԵՐՔՈՂՆԱՆ ԱՌԱՔԵԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Երևան 83

Հեղինակ՝ Առաքել Բաղիշեցի
վայր՝ Չմշկածագ, Երկան-Ընկուզեաց վանք

380 բ Յօրինեցաւ ճառս ի թվականիս Հայոց ՊՁԴ. (1435), ի նորաշէն յանապատիս Երկան-Ընկուզեաց, որ անուն սրբունոյ Աստուածածնին և յանուն սուրբ Կարապետին, ի գաւառին Յաղմնայ, որք կարդայք՝ մեղաց թողութիւն խնդրեցէք շինողի ճառի Առաքել վարդապետի:

* ԱԿ-Կոյունլու Ուղուն-Հասանի հայրը, Համզայի եղբայրը, որ ձգտում էր ինքը թագաւորել:

502

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Ս Մ Ո Ի Ն Ք

Երևան 2400

Գրիչ՝ Աւգսէնդ
վայր՝ անընթեր Կաֆայի

- 245 ա ... Գրեցաւ Խաղտետրս ի թվ. Հայոց 929. (1435) ամի, ձեռամբ
ապիկար և ախմար գրչի Աւգսէնդ մեղապարտ կրաւնաւորի, ի խնդրոյ
Եսայեայ առաքինասէր և սրբասնեալ կուսակրօն արեղայի, որ ստա-
ցաւ զսա ի հալալ արդեանց իւր ի վայելումն անձին իւրոյ, և յիշա-
տակ իւր, և ծնաւդացն իւր պարոն Աստուածաւորին և Ազիզ-Մելիքին,
245 բ և եղբարցն իւր պարոն Թուման-Պէկին և պարոն լլ էտիլ-Պէկին: Արդ
և [զև սկ]իդքն և զրաւ խաղտ[ետրիս յ]ընտիր աւրինակէ, որ կո[չի
Առաք]ելցի, յաշխարհս Հոնաց, ի վ[անս], որ յանուն սրբոյն Անտո-
նի, որ է առնթեր մեծի մայրաքաղաքի Կաֆայի, առաջնորդութեան
վանացս և աթոռակալութեանն մեծի վարդապետի քաջ բարունոյ
տեառն Սարգսի, ի հայրապետութեան տեառն Կոստանդնեա, և յեպիս-
կոպոսութեանն տէր Կարապետի....

503

Տ Օ Ն Ա Յ Ո Յ Ց

Երևան 7728

Գրիչ՝ Աւգսէնա
վայր՝ անընթեր Կաֆայի

- 102 ա ... Գրեցաւ Տօնացոյցս յաշխարհիս Արքմի, առնթեր մեծի մայ-
րաքաղաքիս Կաֆայի, ի թվ. Հայոց 929. (1435), ի հայրապետու-
թեան տեառն Կոստանդնեա և յեպիսկոպոսութեանն տէր Կարապետի,
102 բ ձեռամբ անպիտան գրչի Աւգսէնա կրաւնաւորի,* ի լլ վայելումն Յա-
կոբ քահանայի և յիշատակ իւր և կենակցին իւրոյ Զոհար-Մելիքին,
և զաւակացն Մկրտիչ-Պէկին և Մանւաթ-** Խաթունին, և ծնողացն իւր

* Ամենայն հավանությամբ նույն այս Աւգսէնտ կրօնավորն է 1438 թվականին
ընդօրինակել Վարդ Յովհաննու Ոսկերեանի՝ այն ձեռագիրը, որի վերջում, հետագա-
յում, ավելացված է եղել Հակոբ Կարնեցու «Տեղագիր վերին Հայոց» աշխատությունը:
Աւգսէնդի ընդօրինակած այդ ձեռագիրը, ինչպես հաղորդում է Հ. Կարնեցու աշխատու-
թյան հրատարակիչ Կ. Կոստանյանցը, եղել է նրա սեփական Մատենադարանի կորսւած
մատնված ձեռագրերից մեկը, զրա հիման վրա է նա կազմել ու հրատարակել «Տեղա-
գրի» բնագիրը (տե՛ս Յակովբ Կարնեցի, Տեղագիր վերին Հայոց, յիշատակարան թէ գարու,
Կ. Կոստանեանց, Վաղարշապատ, 1903, էջ 02):

** Ձեռագիրը Երևանի Մատենադարանի ամենափոքր ձեռագիրն է, մագաղաթյա թեր-
թերի մեծությունն է 4X3,3 սմ: Շատ տառեր ու բառեր փոքրության ու մաշված լինելու
պատճառով դժվար են վերծանվում: Ստացողի դատեր և հոր անունների վերծանու-
թյունը կասկածելի է:

[գՏաւնաւաճ] իրիցուն, և կենակցին Նումեա-Մելիքին, Արդ, որք հանդիպիք ի սմայ՝ յիշեցէք զվերոգրեալն զՅաւոր քահանայ, և զամենայն արեան մերձաւորսն իւր, և զիս զՅոսեփ մեղ[ապարտ],*

504

Ճ Ա Շ Ո Յ

Ալիշան, Շահինից, էջ 161

Հնթերցող՝ Ստեփաննոս Որոտնեցի
վայր՝ Լվով

Յիշեցիք ի Քրիստոս զՍտեփաննոս Որոտնեցի, ի 927. (1435)
զյիշատակարանս կարգացի, ապա զանունս գրեցի, ի քաղաքս, որ Լով
կոչի:

* Մյուս՝ 103 թերթի վրա գտնվում է հետագա ստացող Նիկոլի Նույնպես վատ պահպանված հիշատակարանը:

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4117

Գրիչ՝ Յոհաննէս -
վայր՝ Ի մայրաքաղաքիս Տփլիսաց,
մերձակա գեղս Կրծանիս

293 ր Փառք... որ հասոյց յաւարտումն այսմ աստուածունակ տասիս զիս՝ ղանարժան ծառայս աստուծոյ զՅոհաննէս գրիչս: Արդ, ես՝ մեռեալ մեղաւքս և սեպեալ հոգովս, որ ձևով միայն ունիմ զքահանայութիւն և ոչ գործովք, որ անարժանս եմ մեղապարտ: Արդ, գրեցաւ ձեռամբ մեղաւոր և անարուեստ գծողիս, և գլխագրեցաւ ձեռամբ տէր Սարգսի Աղուվանից արհեստիսկոպոսի, որ հայրաբար գութ ունէր ի վերա մեր, որ հանապազ գայր և քաջալերէր ի գրելն:

Գրեցաւ սայ ի թվականիս Հայոց 926. (1436), ի յաշխարհս Վրացտան, ի մայրաքաղաքիս Տփլիսաց, մերձակայ գեղս Կրծանիս, ընդ հովանեաւ կաթողիկէ սուրբ Աստուածածնիս և այլ ամենայն սուրբ եկեղեցեացս, ի հայր թագաւորութեան տեառն Կոստընդնայ, ի Աղուվանից տէր Մաթէոսի, և մեր՝ բազում երախտաւոր, քաջ և իմաստուն Եղեղիէլ վարդապետին, ի թագաւորութեան Վրաց Ալէքսանդրի, ի նեղ և ի դառն ժամանակիս, որ վասն իմ ծովացեալ մեղացն եկն չար անաւրէն Շաղուխն, ու մեծ աւերումն [արար] աշխարհին: Ապայ դնացաք ի տեղիքն երախտեաց՝ Երուսաղէմ, և համբուրեցինք զսուրբ գերեզմանն, և այլ ամենայն սուրբ տնաւրինականքն: Հետ դալն՝ ի Դմէշխայ զգրոցս թուիթն և այլն գրանաց առաք, և եկաք բերաք ի Վրացտուն: Թողաք զթուղթս ու գնացաք ի Գանձակ, մեր եղբաւր և ընդանացն կարաւտ էաք: Այլ չարիքն ու պատուհասն անաւրէն ջաղաթին նեղեցուց զմեզ, այլ մեք առաք զմեր եկեղեցւոյ հանդերձն՝ շուրջառներ, զաւետարան, ու զգրանք, ու զընդաման, և 294 ր զայլ ամենայն հոգւոյ թուիթն և մարմնոյ զինչ որ կայր՝ զամէն առաք, ի Վրացտուն կու գայաք բազում կարվան: Եկաք մինչև Աղեստն, հանգիպեցաւ ջաղաթին իլղաքն՝ բազում հեծեալ: և թաւանեցին զմեզ ու զամէն քրիստոնէայքն, և մերկեցուցին, որ քան զոտից ամանն այլ իրք չթողին, այլ ձմերան աւուրք և ցուրտ: Այլ եկաք ի Գավազանի բերթն, քրիստոնէայքն ի վերա եկին և ծածկեցին զմեր մերկութիւնն: Այլ մեք եկաք լալագին աչաւք, առաք զթուղթս:

Յիշեցէք զՍարգիս արեղէն Տփլիս[ա]յ կաթողիկէին աւագերէցն, որ զաւրինակն շնորհեց. Գրիստոս աստուած նորայ զերկնից աքայու--

թիւնն պարգևէ, այլ և զհամշիրայ հոգևոր եղբայրքն իմ՝ զՅորդանան արեղայն և զՍտեփաննոս քահանայն կրթանցիցն:

Արդ, զրեցաւ սայ ի ընտիր աւրինակէ զանձատետր և տաղա-
 208 ա տետր, մեղեդի և զամենայն բովանդակ, և արդ, և սուրբ զանձարանս
 պայծառացուցիչ տաւնից և ուսումնասիրաց: Արդ, աղաչեմ զձեզ, որ
 խոշորութեան և սխալանաց զրոյս անմեղադիր լերուք, քանզի կար
 մեր այս էր, բայց սէր ունէաք և արուեստ ոչ:

Ի վերացտուն և ու գացաք, բազ
 ում կարման, Էկաք մինչ և աղէստ
 և, հանդիպեցաւ շաղաթ եւ
 իւղարն բազում հեծեալ, և
 թաւանեցին զվեղու զամենքի
 ստ ուն յայ քն, և մերկեց ուցին
 որ քան զոտից ամանն այլ իրք
 Տ թողին, այլ մեր առաւ ուրբ
 ևցուրտ, այլ Էկաք ի գաւառ անին
 բերժն, քրիստոմն եւայքն ի վերա
 Էկին և ծածկեցին զվեր մերն ու
 թին, ալ մեր Էկաք լաւացին ա
 ջաւք, առաք զթուղթն, յիշեցէք

Նկ. 17. Մի հատված Յոհանէս զբնի հիշատակարանից

Քանզի անարժանս Յոհաննէս՝ անուամբ և ոչ գործաւք քահանայ,
 ըստացայ զսա յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց, և ամենայն արեան
 մերձաւորացն՝ կենդանեացն և ննջեցելոցն և ամենայն երախտա-
 ւորաց, իմ եղբարն՝ Յովաննիսին, և իմ քոյուէրն՝ Թուղթնոյն, և իմ
 զնացելոցն ի Քրիստոս՝ իմ հաւրն Հուտումին, և իմ մաւրն Գունարին,
 և իմ քուերացն Նիւրաթին, Ղատամին և Հերիքին, և իմ զաւակացն՝
 Մելքիսէղին և Միսիթարին, զկենդանիսն փրկեցէ յամենայն յորոգայ-
 թից, և փոխեցելոցն հանգիստ և ողորմութիւն պարգևեցէ ի Քրիս-
 տոս աստուած: Այլ և զիմ սանամայրն զԱրու-Խաթունն, և զիւր որ-
 208 ք դիքն՝ Վսլանն և զՍաւլթանն, և զիւր դստերսն՝ զԻաս ապաշխարողն
 և զԱննայ-Խաթունն, և զիւր հարսն զՀռիփսիմին, այլ և զկրծանեց
 զամէն ժողովուրդն՝ զալլո և զկին, զժեր և զտղայ, զայգապան և

զամենայն աշխատաւոր, որք մեզ մէկ կտոր հաց բերելով, կամ մէկ քարեղէն ապուր, և կամ մէկ փառչ ջուր տալով: Բրիստոս աստուած մեկին աստ զհարիւրապատիկն հատուցէ և հանդերձեալն՝ զհազարապատիկն, և զերկնից արքայութիւնն պարգեւեցէ:

Այլ և որք աւգոստինոս ի սմանէ կարգաւով կամ աւրինակելով յիշեսցի ի սուրբ աղաւթս ձեր զմեղապարտ ծառայս, և աստուած զձեզ յիշէ իւր յերկնից արքայութիւնն, և Բրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն, ամէն:

Եւ զեղրայրայդուստր իմ Խոսարովիթուիթն և զայրն իւր զՂազանն յիշեցէք ի սուրբ յաղաւթս ձեր....*

506

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5843

Գրիչ՝ Դանիէլ
Վայր՝ Աղթամար

...Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ Նաչիս և սուրբ Նշանի, ի հայրապետութեան տէր 290 ր Զաքարիայի, և ի թուին Հայոց ՊԶԵ. (1436), ձեռամբ Դանիէլ ըստ տանուն քահանայի: Եւ իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղացն ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգեւեաց մեզ մարդասէր հոգին, բազում աշխատանաւք գրեցի, ծաղկեցի և կազմեցի անարժան ձեռաւք իմովք, ի ստոյգ և յընտիր աւրինակէ, կենաւք, տառապանաւք և բազում պանդխտութեամբ, ի գառն և ի վշտաբեր ժամանակիս, յորում եկեալ անաւրէն բռնաւորն Փիրի-Բէկ, և առեալ զկղզիս Աղթամար, և յոյժ աւերեալ թալանեաց: Եւ մեր փախստական եղեալ, և մերկ և թափուր ի հայրենի ընչիցն, և տարաշխարհիկ եղեալ կացաք Բ.(2) տարի ի յաստուածապահ գեւղն Ուրանց, մինչև մեծ տէրն խնդիր արարեալ և երեր զմեզ, և ինքն յաստուած փոխեցաւ, և մեք կամք երկմիտ և ի վայր մնացած: Եւ այս ամենայն եղև վասն ծովացեալ մեղաց մերոց:

291 ա Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս, որք պատահիք սմա տեսութեամբ և ընթերցմամբ՝ յիշեսցիք յաղաւթս ձեր զյառաջ յիշեցեալ ստացող սորա զՅովաննէս, և զծնողքն իւր զտէր Աւագ և զԱզիզ-Տիկիւն և ըզհաւրեղրայրն ըզՏիրացու, և զնորին ծնողքն՝ զԱռաքել և ը[զ]Զմբուր, և զկենակիցն զՄարթայ, և զեղբարքն զՍահակ, զՍտեփաննոս և զՄկրտիչ, և զկենակիցքն զՓոքր-Տիկիւն, զԱւագ-Տիկիւն և զՍիրամարգ, և զտղայքն զտէր Աւաք և զՎարդանէս և զՅովաննէս սարկաւագ, որ առ աստուած փոխեցաւ, և զազգն ամենայն յիշեցէք և աստուած-ողորմի ասացէք: Ընդ նոսին և զանպիտան Դանիէլ գրիչ և զծնողքն իմ զՎարապետ քահանայ և զԴուռ-

* Վերջին պարբերութիւնը գրված է այլ ձեռագրով ու թանաքով:

մէլիք, և զեղբայրն իմ զԹումայ կը[աւնաւոր], որ ինքն այլ գրեաց, և զքոյրքն մեր, և զուսուցիչն մեր և զհաւրեղբայրն՝ ընթարիայ փիլիսոփայն, և զկենակիցն իմ զՇումսա-Հաթուն, և զտղայքն զՍտեփաննոս և զՅովաննէս, և զհտնգողեալսն Զարմանի-Հաթուն և ը[զ] Զարարայ և զամենայն ազգականքն մեր՝ զկենդանիք և զնշեցեալք...

507

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ ԼԱՏԻՆԱՅՈՑ ԹՂԹՈՅՆ Ի ՄԿՐՏԻՉ ՆԿԱՐԱԳՐԷ,
ՋՈՐ ԳՐԵԱՅ ՀՐԱՄԱՆԱԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ԵՒ ՄԵԾ
ՐԱԲՈՒՆԱՊԵՏԻՆ ԹՈՒՄԱՅԻ

Երևան 5887

Հեղինակ՝ Մկրտիչ Նաղաշ

150 ր Վերջինս ի մանկունս Սիոնի, անյիշելի հողիկս, անարժան Մկրտիչ կարծեցեալ իմաստակ, բացասութեամբ եպիսկոպոս Համիթ քաղաքի, մականունն Նաղաշ մակագրեալ, հրամանաւ տեառն իմոյ Կոստընդին պատրիարքի, և քաշ ախոյանին և անյաղթ փիլիսոփային Թումա բարունապետի՝ Արեւելեան հռետորի, սուղ ինչ և զսուր* տրամադատեալ պատասխանի եկեղեցոյն լատինացոց, Ջոր վերադրեալ եղև յԱգամայ մինչ ի ծնունդ մարդացելոյն աստուծոյ ՐՃՂԸ (5198) ամի, եւ ի մարդեղութենէն Քրիստոսի մինչ ի հայ թըվականն ՇԾԳ. 151 ա (553) ամի, ծնունդենէն Քրիստոսի մինչ առ մեզ ՌՆԼԸ (1438) ամի. ||

Վերջինս ի մանկունս Սիոնի, անյիշելի հողիկս անարժան Մկրտիչ կարծեցեալ իմաստակ բացասութեամբ եպիսկոպոս Համիթ քաղաքի, մականունն Նաղաշ մակագրեալ, հրամանաւ տեառն իմոյ Կոստընդին պատրիարքի, և քաշ ախոյանին և անյաղթ փիլիսոփային Թումա բարունապետի՝ Արեւելեան հռետորի, սուղ ինչ և զսուր* տրամադատեալ պատասխանի եկեղեցոյն լատինացոց

նկ. 18. Մի հատված Մկրտիչ Նաղաշի հիշատակարանից

ցաք ի ձեռն Արղլմանի սարկաւազի, որ է նվիրակ տեառն Նսայեա արքեպիսկոպոսի, որ եղև առ մեզ արգելական ամիսս Ժ. (10), վասն

եւ ի Լուսաւորչէն մերոյ սրն առ մեզ ՌՃԼԸ. (1138) ամի. եւ ի Նիկիտկոս ժողովոյն մինչ առ մեզ ՌՃԺԲ. (1112) ամի, ի Կոստանդինուպոլսի սուրբ ժողովոյն մինչ առ մեզ ՌԽԲ. (1042) ամի, յԵփեսոսի ժողովոյն մինչ առ մեզ ՋՂԳ. (994) ամի, ի Քաղկեդոնի ժողովոյն մինչ առ մեզ ՋԾԹ. (959) ամի. ի Թվականութեան յարարարգեալ արմենագրի համարադական արհեստի ՊՁԵ. (885+551=1436) թվին,** յամսեանն մայրիս սրն առ մեզ, աւուր չորեքշաբթի, եւ նվիրեց

* Մշակած է. Գ. Հովսեփյանը իր «Մկրտիչ Նաղաշի թուղթը Ֆլորինտիոյ ժողովի առթիւ» հոդվածում (տե՛ս «Արարա», 1916 թ., էջ 413—423) կարգում է՝ «գգիբ», և ինքն էլ կասկածելով իր վերծանությանը՝ հարցական է դնում բառից հետո:

** Գ. Հովսեփյանը կարգում է ՊՁԵ. (1438), և իր վերոհիշյալ հոդվածում իզուր վիճում է Մ. Չամչյանի հետ, որը Նամակի զրույցի թվականը իրավամբ համարել է 1436-ը:

պղտորութեան ժամանակիս, որ շատ աշխատանք կրեաց, որոյ տացէ տէր աստուած մասն բարի:

Եւ ես Յոնանէս Կաֆացի,
Բացասութեամբ արեղայի
Եւ սպասաւոր ուղիղ բանի,
Առ ոտս Թումայ վարդապետի,
Ձեռամբ Գրիգոր մեր մալազի:
Ո՛վ կարդացողք, ձեր աղաթիւք
Գրիստոս աստուած կաաա[ր՝ ի]անի,
Յիշման արէք զմեզ արժանի,
Գրիստոս առնէ զձեզ արժանի
Արքայութեանն իւր ցանկալի, ամէն:

508

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փիբղ. Նօտ. 108—109, Տարօն, Առաքելոց վանք,
Ալեշան, Հայկաբան

Գրիչ՝ Ստեփանոս
Վայր՝ Բաղէշ

... Արդ, դրեցաւ սա ի յաստուածապահ քաղաքս Բաղէշ, ընդ հո-
վանեալ զօրավարացն սուրբ Սարգսի և սուրբ Գէորգայ և սուրբ Ստե-
փանոսի նախավկային, ի հայրապետութեան տեառն Կոստսնդեայ, և
յեպիսկոպոսութեան տէր Ստեփաննոսի, ի բռնակալութեան աշխար-
հիս Հայոց Սքանդարի՝ սրգւոյ Ղարայ-Ուսուֆի* աշխարհակործան և
աւերող յամենայն դաւառացս՝ ի Դարբանդէն մինչև Սեւաստ, և եղև
երկրորդ Աշրաֆ աղգիս, և մեր ամիրայի Շեխ-Մահմուտի, Յայսմ ամի
մեծ վարժապետն՝ Թումայ և Կարապետ՝ եօթն վարդապետօք և այլ
բազում աշակերտօք՝ փախստեայ եկեալ ի գաւառէն Արմիշոյ՝ առ մեզ
կային ժամանակ ինչ, և ի նոցին շնորհաբաշխ և առատաբուխ իմաս-
տիցն բազումք օգտեցան պէս-պէս ուսմամբ, զոր տէր աստուած
վարձս բարեաց տացէ նոցա, ամէն:

Տառատպեցաւ գիրքս ձեռամբ... Ստեփանոս երիցուն ի թուարե-
րութեանս Հայոց 926. (1436), Տանուտէրն Թումայ ցանկացաւ...

509

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Վենետիկ, Մ. Տ. Մ., «Այբբարտ», էջ 163

Գրիչ՝ Կարապետ
Վայր՝ Սաղմոսավանք

... [Գրեցաւ] ձեռամբ սրբասէր կրաւնաւորի և կուսակրաւն քա-
հանայի Կարապետ գրչի, յԱյրաբատեան դաւառի, ի յերկնահանգէտ և

* Ալեշանի մօտ՝ «Յարա-Ուսուֆի»:

ի ղերահռչակ ուխտն Սուղմոսավանից... ի թվ. 926. (1436), ի բռնակալութեան Սքաւորարի...: Յովնանցէս վարդապետ վաղակալ Սանանոյ՝ ստացող... յիշատակ հաւրն Վարդանայ, և մաւրն հոնձի, և հանոյ իւրոյ տէր Ֆարխունդէ, եղբարց՝ Խաչատրոյ, Աստուածատրոյ, և Մկրտչի, և Ամիր-Սարգիս սարկաւազի, և քերցն Բարա(՝)-Խարունի...:

510

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԹԷՈԳՈՐՈՍԻ ԶԱՒՐԱՎԱՐԻ

«Սիսական», էջ 326 (ապագծ է նմանահանութիւնը)

Գրիչ՝ Յովնանցէս
վայր՝ Ագուլեաց վանք

Գրեցաւ պատմութիւնս ի թուականութեանս Հայոց 926. (1436), ի թագաւորութեանս Թորգոմա Ասկանաւարի՝ որդի Ուսեփիւն, եւ ի հայրապետութեանս տեառն Կոստանդեա, ի վանքս Ագուլեաց, ընդ հովանեաւ սուրբ Թումայիս, ձեռամբ բազմամեղ գրչի Յովնանցէս վարդապետի:

511

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Փերդ. Նօտ. 108, «Լոյս», 1906, էջ 569, Կարին

Գրիչ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Զմշկածագ, Կարմիր վանք

...Արդ, գրեցաւ սա ի նահանգիս Փռուզիոյ, ի գաւառս Երազօլեաց, որ այժմ մականուամբ կոչի [Զմշկածագ], ի համանուանադրութիւն Զմշկիկ Յովնանցէս թագաւորի:

Արդ, գրեցաւ սուրբ տառս ի թուականութեանս մերում 926. (1436) ամին, հայրապետութիւն Կիւլիկեցւոց տեառն Կոստանդեայ, և յաշխարհակալութիւն Ալի-Պէլիւն, ի յերկիրս Զմշկածակու, ի սուրբ ուխտս Կարմիր վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետին և աստուածընկալ սուրբ Նշանացս, ի յառաջնորդութիւն տէր Մելքիսէփի: Եւ լրացաւ ձեռամբ... անարհեստ Մկրտչի սուտանուն կրօնաւորի:

512

Ճ Ա Շ Ո Ց

Երևան 7448

Հիշատակարանի գրիչ՝ Սիմէոն արեղայ

500 « Զվերդին ստացող սուրբ գրոցս Ճաշոցիս, զՅակոբ կուսակաւան արեղայն ե զընկեր նորին՝ զՍարգիս արեղայն՝ զհանգուցեալն առ Քրիստոս [յիշեցէք]: Եւ սոքա միաշունչ, միախորհուրդ գովով կային ի գունն սուրբ Աստուածածնին վանացն, որ կոչի հայր Յովանիսի, և

բաղում աշխատութեամբ շինեցին և լցին զպակասութիւնն կահիւքն ևս, այլ և սպասուք, նա ևս գրեցեալք, և զսա ևս՝ սուրբ մատեանս՝ զձաշոց գիրքս, որ յիւրեանց աշխատանացն և հալալ արդեանցն գնեցին և գրամով եդին ի մէջ սուրբ եկեղեցոյ՝ յիշատակ իւրեանցն իբրև զանդրանիկ որդի, որպէս այն, որ ասէ՝ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն. և է սուրբ գիրքս ճմարիտ զաւակ և կենդանի և իւրեանց մեծ յիշատակ, նաև ծնողացն ևս լիցի յիշատակ, եղբարցն և ազգականացն:

Արդ, դուք, ով ոք որ հանդիպիք սուրբ գրոցս, յիշեսցիք ի սուրբ աղաւթս ձեր զՍարգիս արեղայն, և զհայրն նորին զՂրիմշայն, և զեղբայրն նմին զԹորոսն, և զմայրն իւրեանց: Այլ և յիշեսցիք վերստին զՅակոբ արեղայն, և զհայրն նորին զՏիրացու քահանայն, և զմայր նմին զՂրիմ-Խաթունն, և զքոյրն զԻաղուք-Խաթունուն, և զեղբայր նորին զՍարգիսն՝ զփոխեցեալն առ Գրիստոս, և զեղբայր՝ Եղիսէղոս քահանայ՝ և զկրսհր քոյր նոցա զԲաւմալոս, և զամենայն արեան մերձաւորսն նորա յիշեսցիք ի Գրիստոս, և ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յուսացելոցս ողորմեսցի Գրիստոս աստուած, և յիշեցէք ի Գրիստոս զերախտաւոր վանացն զպարոն Աստուածատուրն զԲաղժենց, և ով ոք լըբբութիւն առնէ յազգականաց կամ յարեղայից և ի հայրապետաց՝ զսուրբ գիրքս հանելով ի վանացն կամ փոխելով կամ ծախելով, առնու զանէծս սուրբ աստուածածնին և ղաստուծոյ և զամենայն սրբոց:

508 Բ Եւ ով որ բարի ոք լինի ի գործ սպասաւորութեանն սուրբ Աստուածածնին և պահէ զպատուէր վերոյգրեալ սուրբ գրոցս, և պահէ զսուրբ գիրքս ի դուռն սուրբ Աստուածածնին՝ առնու աւրհնութիւն...:

Եւ գրեցաւ գիրս ի թվ. Հայոց ՊՁԵ. (1436), դեկ[տեմբերի] Թ. (9), ձեռամբ Սիմէոն արեղիս, այլ և զկազմող գրոցս զՄաղաքիա կրօնաւորն յիշ[եցէք]...:

513

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

«Հնութիւնք Ակնայ», էջ 78—79

Գրիչ՝ Սամուէլ
վայր՝ Երզնկայ

...Յիշեսցիք Յովնանէն քահանայ զծաղկաւղն՝ զՄելիքինցի և... Ամիրապէկ սարկաւագն, որ զաւրինակս շնորհեաց մեզ: Գրեցաւ և ծաղկեցու և կազմեցաւ... ի լաւ և յընտիր աւրինակէ, որ կոչի Խլկցի, ձեռամբ Սամուէլի, ի յեկեղեաց գաւառս, ի մայրաքաղաքս ի Երզնկայ, ի Թուրքերութեանս Հայոց ՊՁԵ. (1436):

922

514

1437

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երևան 8979

Գրիչ՝ Շմաւոն
Վայր՝ Սանահին

. ա

- 349 = Փառք... որ եա կարողութիւն տրկարութեանս մեր հասանել ի վերջին գիծ Շարակնոցիս և Տաւնացուցիս, որ է զարդ աաւնից և պայծառութիւն եկեղեցեաց և ի վարժումն մանկանց Սիոֆիւս Արդ, գրեցաւ սա ի լաւ և ի ընաիր աւրինակէ Խըկոյ, ձեռամբ մեղսամակարդ անձին Շմաւոն վարդապետի, ի վանս Սանահնոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Կաթողիկէիս, և այլ բազմահոյլ
- 349 բ եկեղեցեացս և բազմագումար սուրբ նշանաց և սուրբ նշխարացս ॥ . եւ մերձ դանքիրանի քաջ հոետորի Գրիգոր վարդապետի որդոյ Աբսաւս: Ե[ւ] ի թվարեութեան Հայկազեան տոմարի 922. (1437), եւ ի թագաւորութեան Վերաց Ալեքսանդրի բարեպաշտի, եւ իշխանութեան տեղոյս իշխանաց իշխանին պարոն Բէշքենի՛ն՝ շառաւիղին՝ Օրբելեանց, և որդոյ իւրոյ պարոն Ընքսաւմի՛ն, որ և է ինձ հոգեոր որդի, զոր տէր աստուած պահեսցէ անսասան կենաւք զպարոն Իէշքենն ծաղկեալ զաւակաւն իւր մինչ ի խորին ծերութիւնն: Եւ ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս առն իմաստնոյ և առաքինի անձին՝ անմարմին ի մարմնի և մարմնով հաւասարեալ վերին քահանայապետութեանցն, լցեալ երկոքին որակաւն՝ տեսականաւն, գործնականաւն, համբաւ բարի և գործով սքանչելի և արուեստիւ նազելի, արդեալ ի յոգունց և բարգաւաճեալ ամենայն լեզուաց, զոր բազում աշխատութեամբ, որ ի ճշգանցն նուազեալ կայր և վասն յուսոյ արքայութեանն և բազում գըթոյն հայրախնամ, զոր ունէր առ մեզ՝ տէր Յոնաննէս, ամենևին նմանեալ
- 350 = անու[ան]ակցին իւր՝ սիրելի աշակերտին, թողեալ զմարմնոյ տի ֆաբութիւնն վասն աղաչանաց և սիրոյ մերոյ և զարդարեաց զսա սոփերակսն ոսկով և բազմերանկ դունով, և զցրուեալն կազմով՝ ի մի ժողովեաց և ընձեռեաց մեղ վասն իւր բազում գթոյն: Զոր տէր աստուած զարդարեսցէ զսայ երկոքին կենաւքն, հանդերձ իւրաեաւքն, արեան մերձաւորաւքն և ձեռնասուն աշակերտաւքն՝ ներսէս կուսակրաւնի և քաջ ֆիլիսոֆայի, և Բէհնուշ դպրի, և Վարդաւն սարկաւագի, զոր տէր աստուած պահեսցէ մինչ ի խորին ծերութիւնն անսասան կենաւք, և զննջեցեալսն իւր երանական ձայնին արժանաւորէ, ամէն: Այլ և իմ՝ մտածեալ զբանս իմաստնոյն, որ ասէ՝ Երոսի, որ ռնիցի զաւակ ի Սիոն, և իմ ոչինչ գոլով մասն բարեաց, և ոչինչ

տրէխտուր վոխարինաց, և վասն յուսոյ արքայութեան և ի պատճառ ապաշխարութեան գրեցի զսա յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց՝ հաւրն իմ հաչատրոյ, և մաւրն իմ Աղուտին, և եղրարցն իմ Հովադեղին, և Բաղրիարին, և քեերցն իմ Շիրազին, Ասուկանին և հաթունընին, և որդոց նոցին հիւմըն և Ումիտըն, և եղրաւորդեացն իմ Միրիջանին, 350 ր հաւանջանին, և հաչատրոյն, || և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց՝ կենդանեաց և ննջեցելոց, և հոգեւոր ծնաւդացն իմ տէր Առաքելին, և քաջ հռետորին Միթարա, զոր տէր աստուած գասեսցէ ընդ նմանիսն իւրեանց: Եւ դհամշիրաք եղրարսն իմ զԵզեկիէլ վարդապետն, և զԳրիգոր վարդապետն, և զՄարտիրոս փակակալ սուրբ Առաքելոյն Եւստաթէի յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր: Այլ և զհոգեւոր որդիս իմ զՂազար կուսակրաւն արեղա, որ բազում միամտութեամբ ծառայէր մեզ՝ յիշեցէք հանդերձ իւրաւաքն:

Արդ, գրեցի զ[ս]ա յիշատակ ինձ հոգոյ և ի վայելումն դեռաբուսիկ և նորորդոց եղրաւորդոյս իմ Սարգ[սի] | | * և ընձեռեցի սմա: որ այլ մարդոյ դաւի չկա հետ Շարակնոցիս՝ յիմոց կամ աւտարաց, զոր տէր աստուած վայելել տացէ սմա մինչ ի խորին ծերութիւնն, ամէն:

Այլ և յիշեալիք յաղաւթս ձեր զհրեշտակատիպ և զկուսակրաւն արեղայն զԱլեքսանոս՝ որդիս մեր, և զձեռնասուն որդիս մեր զՅովաննէս դպիր, և զհայրն իւ[ր] զՈւմնի յիշեցէք ի Քրիստոս: Դարձեալ, աղաչեմ յիշեցէք իւր՝ ամենայն կենդանեաւք և ննջեցելաւք՝ զՅովոր կուսակ[ր]աւն արեղա և զմահդասի, որ զնիւթ մագաղաթիս շնորհեաց: Եւ դուք՝ ով ոք տեսանէք կամ գաղափարէք, յիշեցէք զվերոյսացեալ զտէր Յովաննէս՝ հանդերձ իւրաւաքն, և զիս՝ հանդերձ իմաւքն, և զվերոյգրեալսն...:

351 ր | | տար]տեամեալ** անձամբ վասն գառնութեան ժամանակիս և բազում վշտաց և աւերման աշխարհիս Հայոց, զի գալն անիծեալ չար բռնաւորին և կարապետ նեռինն, որդի անակն* սատանայի Շահրաւիսն, որդի Լանկ-Թամուրին, յազգէն պարսից ելաւ բազում զաւրաւք և անթիւ հեծելաւք ի կողմանց հարաւու, և եկեալ տապալեաց զաշխարհս մեր, և արար կապուտ կողոպուտ, և գերի էառ զամենայն, և փախըստական արար զաշխարհակալս մեր՝ զկոչեցեալն Ասկանդար՝ զորդին Յուսուֆին, յազգէն Թորգոմա: Եւ զաղէտն և զկոծն և զազգի ազգի վիշտ և գառնութիւն ժամանակիս ընդ գրով ո՛ կարէ արկել, զի այս երրորդ գալն էր և աւերելն և եկեղեցեաց մերոց խաւար ածելն: Եւ վասն աւերման հրեշտակաբնակ աթոռոյն մեր Եւստաթէի սուրբ առաքելոյն, զի բնաջինջ աւեր ածին և, առհասարակ, զաներն այրեցին և զստացուածքն զամենայն կողոպտեցին. և միա-

* Մի բառ ջնջված է:

** 350 և 351 Թերթերի միջից ընկել է մեկ (կամ մի քանի) Թերթ: Ուստի և հիշատակարանի պատմական և ամենակարեւոր մասի սկիզբը չի պահպանվել:

*** Այս բառի վերծանման վրա կասկածում ենք, կարելի է կարդալ նաև «արեանակն», «քուցե» և «արբանեակին» և այլն:

րանաւք մերովք փախստական և ցանուցիր եղաք աշխարհս Վրաց,
351 ր աստուածապարգև իշխանաւս թմբ և ամենայն աւրհնութեանց ար-
ժանաւոր պարոնաց պարոն Բէշքեցաւս, և ազատաւք, և ժողովրդաւք:
Եւ վասն այս՝ պատճառիս ընակեցաք ի սուրբ ուխտս ի՝ Սանատիցս,
առ ոտս բաղմերանեան և ճգնաղգեաց և խարազանազգեաց կուսա-
կրանի Յոնանցէս նկարողի այս մատենի, զոր տէր աստուած զար-
դարէ զսա երկոքին քաղաքավարութեամբ, զի բազում և ազգի-ազգի
տրաւք միթարեաց զմեզ և զմերոյքս ի տառապանս մեր. և մեք ի
բազում դառնութենէ և ի տարակուսանաց ոչ հանդուրժէաք զտիւ և
զգիշեր վասն աւերածուն աշխարհին մեր և խաւարելոյ եկեղեցայցն,
այլ կրկին միթարք եղև ազգիս տառապեալ՝ պարընաց պարոնս ե
իշխանաց իշխանն, տիպ գեղեցիկն և ամենայն կերպիւ զարդարածն
պարոն Բէշքեցաւս, գնաց առ բռնաւորն և առհասարակ ազատեցոյց
ղգեբեալսն ի դաւրաց նորին, զոր տէր աստուած ազատէ զինքն և
զնախնիքն իւր ի ձեռաց սատ[ան]այի և ի պատրանաց նորին: Եւ
այս փոքր ի շատէ | | *

Բ

10 ւ Աւգնեա հոգիդ սուրբ և զսկըսեալս իմ շուտով կատարեա և
ղգծաւդ սորա փրկեա ի նաղբից բանսարկուն, և լիցի սա առիթ
ինձ ապաշխարութեան, և զվայելող սորա զԴԱՆԻԷԼ ԴԱԿԻՐ՝ անսասան
կենաւք պահեա: Եւ զհրեշտակակրան անձն, զլցեալս ամենայն առա-
քինութեամբ՝ տեսականաւն և գործնականաւն, զՅովաննէս մաքրա-
միտ և սրբասէր արեղա, որ ոսկով և զանազան դունով զարդարեաց
զսա՝ զարդարեսցէ տէր աստուած զքաղաքավարութիւն սորա, և յետ
աստեացս ելանելոյ պսակեսցէ զսա բաղմերանի պսակով:

Գ

109 ր Ընդ իմաստուն կուսանաց և յառագաստ հարսանեաց արժանա-
ցոյ զնկարող այս երգարանաց և դասեցոյ ի խորանս անդրանկաց և
պսակ սորա պայծառ պատրաստեաց:

Դ

124 ւ Շմաւոն վարդապետս յիշեցէք՝ զգծող սուրբ տառիս:**

Ե

Նկարիչ՝ Յոնանցէս.

216 ր Զերանաշնորհ և զերջանիկ բաբունին զՇմաւոն՝ զառաջնորդ և զվե-
րադիտող առաքելական աթոռոյն Սիւնեաց՝ զգրիչ ե զստացող ոսկե-
ճաճանչ բուրաստանիս յիշեցէք վերափոխման տիրա[մօր] տօնիս: Ընդ

* Շարունակությունը չի պահպանվել:

** Գրված է 124 ւ էջի լուսանցքում, Շմավոն վարդապետի նկարի շուրջը: Շմավոնը
նկարված է Գրիգորի խաչկության պատկերի առջև, չորս զիւրքով:

նմին և զաշխատեալս ի սմա, զբազմաբիծ մե[ղօք առ]ակեալս՝ զՅոնա-
նէս նկարող աղաչեմ յիշել սրտի մտօք ի մեղաց թողութիւն, զի որով
չափով չափէք և ձեզ եղիցի։*

515

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն
ՍՅՀ, հա. Ա, 28, էջ 64—65

Գրիչ՝ Մխիթար
վայր՝ Սևերաք

577 ր . . . Գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թվականիս 922. (1437), ձեռամբ
Մխիթար արեղայի, ի վայելուչ տեղս, որ կոչի Սևերաք, ընդ հովանեաւ
սուրբ Թէոդօսրոսիս, ի յաթոռակալութիւն սրբոյն Գրիգորի մերոյ լու-
սաւորչին՝ տէր Կռաթընդի, ի հայրապետութիւն տէր Մկրտչի՝ վերա-
գիտող յամուրն Արզնի բարձր Աստուածածնին և Ամիթ շահաստան
քաղաքի։ Զոր և Քրիստոս՝ յոյսն ամենեցուն և զառաջնորդող ամե-
նայն բարեաց բացցէ զգուռն ողորմութեան ընդ-
դէմ Սևերկո քրիստոնէիցս, որ բազում կարեաւք
լցսւցին զպէտս մեր՝ կերակրելով և հանգուցա-
նելով, զոր և ի Քրիստոսէ զմիոյն հարիւրապա-
տիկն սուցեն, ամէն։

Նկ. 10. Հիշատակագիր և
Տաթևի եպիսկոպոս Շմա-
վոնի գիմանկարը

և եկաք մինչև ի Համիթ քաղաք. և ի խնդրոյ Սևերկոյ քրիստոնէիցս
մնացաք ի տեղս և գրեցաք զսուրբ աւետարանս։ Աղաչեմ յիշել ուղիղ
սրտիւ ի սուրբ աղաւթս ձեր զմեղաւք լցեալ ոգիս Մխիթար գծողիս,

* Հիշատակագրութիւնը գրված է Աստվածածնի փոխման, ամբողջ էջով մեկ նկար-
ված, պատկերի ներքին լուսանցքում։ Ձախ լուսանցքում, կանգնած գիրքով, նկարված է
ձեռագրի գրիչ՝ Շմավոն վարդապետը, առաջնորդական գավաղանը ձեռքին (տես Նկ. 10)։
Այս և ձեռագրում պահպանված մյուս բաղաժամով նկարները վկայում են Յովանէս Ժաղ-
կողի բարձր ճաշակի և մեծ հմտության մասին։

զոր և ինքն Գրիստոս աստուածն մեր, որ առատն է ի տուրս, ձեզ՝
կարգացողացդ և մեզ՝ աշխատողացս ի միասին ողորմեոցի ազաւթիւք
ձեր, ամէն: Այլ և խոշորութեան և սղալանաց գրոցս անմեղադիր լե-
ըռք, քանդի կալի մեր այո էր, և զհաւրեղրաւր որդին՝ աշակերտն
իմ զԱլթուն յիշել յաղաւթս, որ զթուխտն կոկեաց...:

516

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 9432

Գրիչ՝ Աստուածատուր
վայր՝ Խլաթ

... Եւ ես անպիաանս և տրուպո կարգաւորաց Աստուածատուր
ինդրոզս բանի մոռացայ զնեղութիւն և զտըկաբութիւն տնձինս և
ձեռն արկեալ գրեցի զսուրբ աւետարանս ընդ հովանեաւ ԺԱ. խորա-
նացս և սուրբ Գէորգ զաւրաժարին, ի Խղաթ մայրաքաղաքի, ի հայ-
290 ր բաղետութեան ահառն Կոստանդ || Եւա ընդհանուր կաթողիկոսի, և
մերոյս նախանգի տէր Զաքարի Աղթաւարայ կաթողիկոսի, ի յաշխար-
հակալութիւն Զխանչայ ամիրզին, որ զեղրայրն իւր զԱրաւելայն փա-
խրսաական արար, 'ւ յԱլընչայ մտաւ և ամրացաւ, և խսարեաց զնա
բազում զաւրաւք:

Եւ գրեցաւ սա ի թըւականութեանս Հայոց ի ՊԶԶ. (1437) ամին,
Արդ, որք հանգիպիք սուրբ աւետարանիս տեսութեամբ կամ ընթեո-
նելով կամ գաղափար առնելով ի պէտո աւրինակի՝ յիշեցէք ի Գրիստոս
զստացող սորա զԵւա ճգնաւորն, և զեղրարքն իւր զՆուրաւն, և զկո-
ղակիցն իւր զԹաւնկ-Խաթուն, և զՅովանէսն, և զԺնօզսն իւրեանց, և
ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց՝ կենդանեաց և հանգուցեաց,
ամէն: Եւ զՄարթէն յիշեցէք:

Ընդ նմին յիշեցէք ի Գրիստոս զմեղադարտ գրիչս Աստուածա-
տուր անարժան քահանայս, որ բազում աշխատութեամբ գրեցի, ծաղ-
291 ւ կեցի և կազմեցի զաւ || ետարանս, և զԺնաւզսն իմ զԿարապետ քահա-
նայ և զԹաղայ-Մելիքն, և զեղրարքն իմ զՅովանէսն սարկաւագն, և
զԽաչատուրն, և զՎարդանէսն, և զԿենակիցն իմ, և զնորընձայ զաւակն
իմ զԿարապետն...:

517

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

«Թորոս Աղբար», Բ., էջ 462—463, 2-րդուշի սերահայեաց
ս. Աստուածածնի վանք

Գրիչ՝ Մատթէոս
վայր՝ Յաւաքքար վանք

... Աւարտեցի դառն և ի նեղ ժամանակիս, որ տիրեալ էր աշ-
խարհիս Հայոց ազգն թուրքման, որ և զամենայն աշխարհս ի սուր
և ի սով և ի գերի մաշեաց, որ ոչ ուստեք ունէաք միսթարութիւն...:

Գրեցաւ գիրքս ի գաւառիս Եղեգեաց, ի վանքս Յաւղացքար, ընդ հովանեաւ կենսաբեր սուրբ նշանիս, ի լաւ և յընտիր աւրինակէ Խլիցի, ձեռամբ Մատթէոս քահանայի, յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց... ի թվին Հայոց 922. (1437)....

518

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5530

Գրիչ՝ Կարապետ
Վայր՝ Վան քաղաք

ա

... Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ սուտ գրչի և անար-
282 ա ժան քահանայի Կարապետի, ի թուականիս Հայոց 922. (1437), ի
հայրապետութեան տեառն Կոստանդնուպոլսոյ, ե ի թագաւորութեանն Ջը-
խանշայ ամիրզին, ի քաղաքիս, որ կոչի Վան, ընդ հովանեաւ սրբոյն
Ստեփաննոսի նախավկայի և սրբոյն Սահակայ հայրապետի, ի դառն
և ի վշտաշատ ժամանակիս, որ վասն ծովացեալ մեղաց մերոց մահ
տարածեցաւ յաշխարհի՝ յԱսորոց մինչև ի Հայք, և անողորմ կոտո-
րեցան անթիւ տղայք և մանկուհիք, և ոչ գիտեմք զինչ լինելոց եմք,
բայց յոյս ունիմք ի սուրբ Աստուածածինն, որ բարեխաւսէ առ որ-
դին միածին, մի թէ բառնայ զայս պատուհասս յաշխարհէ, ամէն:

Արդ, ի յայսմ դառնացեալ ժամանակիս ցանկացաւ այսմ... կու-
սակրան արեղայն Սարգիս, և ստացաւ զսա յարգար վաստակոց իւրոց,
282 բ յիշատակ բարի հոգւոյ իւրոյ ե ծնողաց իւրոց՝ հաւրն Ղազարի ի և
մաւրն էլթանգի, քուերն Մամիսթունի, և քուրոջ դստերն Փաշայի, և
այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց՝ կենդանեացն և հանգուցե-
լոցն, ամէն:

... Ընդ նոսին և զմեղապարտս և զչարս յամենայն գործս անօ-
րէնութեան՝ զգծող սորա զԿարապետ, և զծնողքն իմ զՍեփանոս քա-
հանայ և զՄիքայ, և զհօրեղրայրն իմ զՄովսէս միայնակեց, և զեղ-
բայրն իմ զՅովսէփ արեղա, որ փոխեցաւ առ Գրիստոս, և զայլ ամե-
նայն արեան մերձաւորսն իմ յիշման արժանի արարէք...:

Այլ և յիշեսցիք առաջի Գրիստոսի զպատուական հայրապետն,
զուղղափառ անբիծ ախոյանն, քաջ և յաղթող, զսրբասնեալ, զաղքա-
տասէր և զողորմածն զտէր Զաքարիա կաթուղիկոս, զոր տէր աստուած
պահեսցէ զնա ջահ անշիջանելի ի սուրբ եկեղեցի, ի պարծանս քրիս-
տոնէից և աջն անեղին և բազուկն հզաւորն պահապան և հովանի
լիցի նմա, ամէն...:

բ

Ստացող՝ Սարգիս

283 բ Արդ, գրեցաւ Աւետարանս այս յառաջնորդութիւն Կարապետիս
և տուաք Անձնանառատիս, յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց, Սարգիս
կրոն[աւոր]իս, հաւրն Ղազարի, և մաւրն էլթանգի, քուերն Մամիս-

թունի, և դստերն Փաշ[այի]: Մի ոք իշխեսցէ (հանել զսա) ի դռանէ սուրբ եկեղ[եցւոյ, ոչ ի յառաջ]նորոգեաց և ոչ ի յիպիսկոպոսեաց, ոչ ի հայրապետեաց և ոչ ի քահանայից, եթէ ոք յանդգնի զսայ ծախելով, կամ գրաւելով և կ'ամ տանելով զսայ ի սուրբ եկեղեցոյ՝ զմասն զՅուդի առնէ և զանեցքն Կայենի տոցէ | | |

519

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փիրդ. Նօա. 111—113, Բաղէշ, Ամբղօլու վանք

Գրիշ՝ Կարապետ
վոյր՝ Արմէշ

ա

... Եւ ես՝ անպիտանս... գրիշս Կարապետ՝ տեսի զփափագ ամենօրհնեալ քրիստոնէին խօճայ Թաճիկն, և յանձն առեալ գրեցի ի քաղաքս Արմէշ կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարին, և այլ ամենայն սրբոցս, որք աստ կան, ի թրւականիս Հայոց ՊԶԶ. (1437), ի հայրապետութեան տէր Կոստանդին, և յառաջնորդութեան երկրիս Քաջրեքուցուց և ամենայն քրիստոնէից ազգի՝ մեծ հռետորին և քաջ քարտուղարին Թումայ րաբունապետին, քանզի յայսմ վերջին ժամանակիս սա միայն յայտնեցաւ ճշմարիտ քարոզող ազգիս Հայոց եւ պարծանք ամենայն վարդապետաց և կրօնաւորաց: Վասն զի առնէր և ուսուցանէր ամենեցուն զսրբութիւն և զառաքինութիւն, քանզի աբեգակն էր բերան սորա և լոյս փայլէր ի պրակաց բանիցն, որ շուրջ էին դնովաւ:

Եւ արդ, ես՝ անպտուղս ի բարեաց... անյիշելիս ի գրչաց՝ սուտանուն Կարապետ աշխարհի երէցս, ծառայ և աշակերտ սմին, հրամանաւ սորին և միջնորդութեամբն, ըստ իմում տկարութեամբս յանձն առի և ամենակարող զօրութեամբն աստուծոյ կատարեցի զսա: Վասն զի այսչափ գծագրելս շնորհիւ և ողորմութեամբ սորին է՝ Թումայ վարդապետի: Որոյ տէր աստուած ընդ երկայն աւուրս հաստատուն և անշարժ պահեսցէ զսա ի վերայ գաւազանի իշխանութեան իւրոյ, և յետ աստեացս ելանելոյ՝ երկնից արքայութեան արժանիս արասցէ, հանդերձ ծնողօքն և ամենայն արեան մերձաւորօքն, ամէն:

Ստացող գրոցս զխօճայ Թաճիկն և զծնողսն իւր Ամիր-Հասան և զԹավրէզ-Մէլիքն, զկենակիցն զԴիլքուշաւ, և զհանգուցեալն ի Դրիստոս զԱլամշա, և զծագկեալ զաւակսն իւր զՍքաւդար և զնաքաղիկն, և զեղբարսն զԱմիրդօլ, զԱբդըլբարիմ: Նաև զծնողքն մեր՝ զՅովնաննէս քահանայ և Ջըմրուք, և զեղբարքն իմ զՄկրտիչ, զՄելիքիսեք և զՎարդան քահանայս, և զուսուցիչն մեր զԹումայ վարդապետն՝ զվերոյիշեցեալն, և զՅովնաննէս եպիսկոպոսն, որ զօրինակն շնորհեաց, և զորգին իմ զՍտեփաննոս սարկաւագն, որ և նա գրեաց:

Բ

Ստացող՝ Թափղին

Ես՝ Թափղին, Հասանի որդիս, գնեցի զջաղացն Շամոյէն՝ հայի և տաճկի վկայութեամբ, և բնական մուլք տուի սուրբ Յովանիսին, ինձ բարի յիշատակ, և իմ ծնողացն Ամիր-Հասանին և Թավրէզ-Մէլիքին, և եղբարցն իմոց Ամիրդօլին և Աբդլ-Քարամին, Կարապետին և Մկրտչին, և իմ զաւակացն Սքանդարին և Նասարադինին, և իմ կենակցին Դիլ-քուշաւին, և Ալամշին, և ամենայն արեան մերձաւորացն, ով որ կարդայք լի սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք սոցա:

Եւ զջաղացն մեր թաղի վկայութեամբ ամենու, և քաղաքացւոցն՝ հայու և տաճկի վկայութեամբ, և վանից երիցանու վկայութեամբ, Ես՝ Բարսեղ եպիսկոպոս վկայ, Ես՝ Մաաթէոս արեղայս վկայ, Ես՝ Աստուածատուրս վկայ, Ես՝ Ատոմ արեղայս վկայ, Ես՝ Ղազար վարդապետս վկայ, Ես՝ Խոսրով արեղայս վկայ, առաջի աստուծոյ վկայ ենք, որ ջաղացն վանիցն գնեցաւ՝ տաճկի և հայի ձեռօք:

520

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Կիւրոս, Նիկոսիա, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Տիփսիս

Ի-թվ. Հայոց ՊՁՁ. (1437) և ի փոքր թվ. ՅԾԴ.* (354) և ի հոռոմոցն ՌԴՃԶ*Թ. (1489),** ի Թագաւորութեան վրաց Աղէքսանդրու, ի մայրաքաղաքս Տիփսիս, ի յանապատս Բետղահեմ, ի դրան սուրբ Աստուածածնին, ձեռ[ամբ | | | արեղայիս Կարապետի...:

521

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

Բրիտ. թնգ. Add. 8999, ԿՑ. 47, էջ 96—97

Գրիչ՝ Մարտիրոս
վայր՝ Հսղպատ

Արդ, գրեցաւ գիրքս այս, որ կոչի Շարակնոց ի թվականութեանս Հայկազնեա ՊՁՁ. (1437) ամի, ի սուրբ ուխտս Հաղպատայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս, և սուրբ Կաթողիկէիս, և սուրբ գերեզմանիս Սարկաւազ վարդապետիս, և Շուշանա սուրբ վկային, ի վարժապետութեան մեծ բարունոյս և քաջ հոգեւորիս Յովանէս վարդապետիս, ի յառաջնորդութեան տէր Զաքարիէի, ձեռամբ յոքնամեղ, փծուն և անարհեստ գրչի Մարտիրոսի սուտանուն արեղայի, ի վայելս անձին:

* Մ. Տեք-Մովսիսյանի մեքենագիր ցուցակում սխալմամբ ապված է ՁՄԴ. (*):

** Հնդուռոց (իմա բյուզանդական) թվականը սխալ է գրված, ըստ երեւոյթին, պետք է լինէր ՀՌԴՆԹ. (1439):

և յետ մահուն յիշատակ հոգւոյ, և կրկին ծնողաց, և եղբարց, քերց և հոգեւոր զաւակաց:

Արդ, որք հանգիպիք այսմ տառի ուսմամբ կամ ականատես և գաղափար առնելով՝ յիշեցէք ի մեղսաքաւիչ յաղաւթս ձեր զվարոյգրեալսդ, և զհաւրեղրայրն իմ զտէր Յունան, զհայրն իմ զԽոնցադեղ, և զմայրնս իմ զԽոնդիկ, զեղբայրն իմ զԱարգիս, և զսմուսինն իւր զՄամբան, և զզաւակսն իւրեանց, զքոյրն իմ զՈւստիանէ, որ միամտութեամբ սպասաւորեաց մեզ, և զզաւակսն իւր և զայլ արեան մերձաւորսն՝ հանգուցեալսն և զկենդանիսն: Եւ խոշորութեան զրոյս և սխալանացն անմեղադիր լերութք, զի այս էր կամ մեր...:

522

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Բրիտ. Թնգ. Օր. 2668, ԿՑ. 18, էջ 30

Գրիչ՝ Աւետիք
վայր՝ Բալու գաւառ

340 ր

... Այսմ աստուածաւանդ սուրբ աւետարանիս տենչացեալ եղև մաքրամիտ Անի-Մելիքս՝ դուստր Տաւլաթ-Մելիքին... և ստացաւ զսուրբ աւետարանս ի յարդար և ի հալտլ արդեանց իւրոց, յիշատակ և բարեխաւս առ աստուած իւր, և բարի ծնողացն իւրոց՝ հաւրն Յովան-Գիսիկ՝ ոսկերչին, և մաւրն Տովաթիկ, և դստերն Տիւնաւիկ, և մմե-նայն արեան մերձաւորաց:

Արդ, սկսեալ եղև սուրբ աւետարանս ի դաւառս, որ կոչի Բալու, ի վանքն, որ կոչի սուրբ Գէորգ զաւրավար, և աւարտեցաւ ի նմին գաւառ, և ի վերայգիտողութեան նորին եպիսկոպոսի տէր Միգասայ: Ի դառն, և ի նեղ ժամանակի, զոր մահտարածամն յաստուծոյ չտար թոյլ քահանայիցն հաց ուտել:

Արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ... յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Աւետիք սուտանուն արեղայի, ի կաթողիկոսութեան Կիլիկիոյ տեառն Կոստանդեայ, և յաշխարհակալութեան Միջագետաց Համզայ սուլտանին, ի թուականութեանս Հայոց ՊՁԶ. (1437)....:

Յիշեսցիք... Անի-Մելիքին և իւր կողակցին խօճա Ֆախրաւանին:

Եւ արդ, ես՝ անպտուղս ի բարեաց և անպիտանս յամենայնի, անարգս* ...անյիշելիս ի գրչաց Աւետիք անարժան արեղայ տեսայ զսէր և զփափաք Անի-Մելիք խաթունիս... աւարտեցի զսուրբ աւետարանս...: [Յիշեսցիք] նաև զհոգեւոր հարքն և վարդապետքն մեր, ընդ նմին և զբարի ծնաւդքն իմ զԱտով և զԽոն-Մելիք...:

* Տպված է «պնարգո», հրատարակիչը հարցականով առաջարկել է սրբազրել «պնարգո»:

523

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԼՅՎ 104, սյուն. 378—380, կտուց անապատ

Գրիչ՝ Յուսէփ
վայր՝ Թացու

... Ուստի և տեսեալ զսորա անճառ փրկագործութեան խորհուրդ՝ աստուածասէր և հաւատարիմ տանուտէրն Դաւիթ, որ ցանկացող եղեալ աստուածաբան սուրբ աւետարանիս, և ետ դրել զսա ի հալալ և յարդար վաստակոց իւրոց, յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն Գալոցիւն, մօրն Թուրուանդիւն, էթարիւն, և զաւակաց Մուրաւիւն՝ փոխեցելոյն առ Քրիստոս, և դըստերոց Չինարիւն, Համբէկուն, և եղբաւրն Խաչատրուն, և կողակցոյն Մարգարտիւն, և որդոցն տէր Գրիգորիւն և կողակցին Սալչուկիւն, Մէլքէսէթիւն և կողակցին Շանուիւն, ամէն:

Դարձեալ, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զԴաւիթն, և զծնողքն՝ զԳալոցն և Թուրուանդէն, և զկողակցին Մարգարտիւն, և որդոցն տէր Գրիգորիւն, և կողակցին Սալչուկիւն, և դստերն Գօգսիւն, Մէլքէսէթիւն, և կողակցոյն Շանուիւն, և դստերն Թուրուանդիւն, ամէն:

Դրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ սուտանուն Յուսէփիս, յգիւղն, որ կոչի Թացու, ընդ հովանեաւ սուրբ Գէորգա զօրավարին և սուրբ Ատոմա զօրավարին, ի թուականիս Հայոց ԸՃՁԶ. (1437), ի հայրապետութեան Աթթաւարա աթոռոյն տէր Ստեփանոս կաթողիկոսին, և պարնութեան Աւդալ-Բէկիւն, ի դառն ե նեղ ժամանակիս գրեցաւ, անմեղադիր կալէք խոշորութեան և սխալանաց մերոց, զի կայր ձեր այս է, առաջին գիրն է այս:

524

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Լոյս», 1903 թ., էջ 319

Հետ. ստացող՝ Յունան
վայր՝ ի վանօրայս Բաղիշոյ

Ընդ նմին և զվերջին ստացող սուրբ աւետարանիս՝ զյետինս ի կարգաւորաց ե զսրբասնեալ քահանայն Յունան, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց, զի անկեալ է[ր] ի ձեռն օտարաց... Ջոր յետոյ կրկին նորոգել ետ, և արար իւրն յիշատակ բարի, և ծնաւղացն իւրոց՝ հաւրն Առաքելիւն և մաւրն Մէլքիւն, զոր տէր աստուած վայելել տացէ երկար ժամանակաւ մինչև ի խորին ծերութիւն, և յետ նորա տացէ տէր աստուած ճիւղ աւրհնութեան և զաւակ բարի, զի և նա վայելեացէ ընդ երկար աւուրս: Այլ և զհոգևոր և զերախտաւոր հայրն իւր զԳրիգոր քահանայն, որ բազում երախտիք ունի ի վերայ սորա, որ և զհատուցումն աստուծոյ առցէ և զպսակն ի հաւրէն լուսոյ...

Արդ, գրեցաւ սակաւ գիրս ձեռամբ յոգնամեղ և անարժան գրչի և յոյլ և ծոյլ կարգաւորի սուտանուն քահանայի, ընդ հովանեաւ սուրբ Յովանիսիս և սուրբ Գէորգայ զօրավարին, առ ոտս տիեզերալոյս և քաջ բարունապետի Թովմա վարժապետի, ի ժամանակիս, որ բնակեցայք ի վանօրայս Բաղիշոյ: Ի թվին 922. (1437) սրբասէր կրաւնաւորն Յունան ի խնդիր ելեալ լուսազարդ տառիս և ետ զսա կրկին նորոգել յիշատակ բարի իւրն և ծնաւդացն իւրոց...:

525

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

Երևան 6933

Գրիչ՝ Յոնանէս

վայր՝ Խիզան, Գամաղիէի վանք

365 ր ... [Գրեցաւ սուրբ աւետարանս] ի մեծ թուվականիս Հայոց 922. (1437), ի կաթողիկոսութեանն Հայկազեան տեառն տէր Կոստանդինայ Կիլիկեցւոց, զոր տէր աստուած պահեսցէ զսայ յամենայն ներգործութենէ սատանայի և բարձրացուցանէ զաթոռ հայրապետութեանն, ամէն:

366 ր Եւ արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս այս ի վանքս, որ Գամաղիէի կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոյս Գամաղիէի, ձեռամբ յոգնայմեղ Յոնանէս բանախնդրի՝ սուտ և ախմար և անարժան գրչի: Եւ իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան, և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգեւաց մեզ մարդասէր հոգին սուրբ, բազում աշխատասիրեալ իմ ի սմա, դրեցի անարժան ձեռաւք իմովք յընտիր ե ի ստոյգ աւրինակէ, կենաւք տառապանաւք և բազում պանդըխտութեամբ, ի գառն ե ի նեղ ժամանակի, յիշատակ Թումաին, ե իւր կողակցին Հռիփսիմին, և դեռաբոյս զաւակացն Աբրահամու, Գրիգորին և Յակոբին, և քուերն Թանկ-Խաթունին, և եղբարցն Թադէոս քահանային, Մարտիրոսին, և Յովանէսին, Անդոնին, և Միսիթարին, քուերն Մարգարիտին, և ծնաւդացն Գորգուն և Թանկ-Խաթունին: Գրեցաւ սուրբ աւետարանս յիշատակ սոցին ի վաւրուքս, զոր տէր աստուած Յիսուս Քրիստոս վայելել տացէ, ամէն: Եւ որք կարդայք կամ աւրինակէք աստուած-ողորմի ասացէք Աբրահամ || ուն և իւր ծնաւդացն, և որ ասէ աստուած-ողորմին և աստուած իւրն ողորմի, ամէն:

Արդ, որք ճաշակէք յաստուածաին բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս, յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած զԹումէն, և զծնաւդսն իւր զԳորգն և զԹանկ-Խաթունն...:

Արդ, ես՝ յերեսս անկեալ մոխրաթաւալ և արտասուածոր աչօք, կողկողագին պաղատանաւք, յուսապատար հաւատով աղաչեմ զձեզ, ո՛վ լսողք, անմոռաց յիշմամբ յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած և բոլոր սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք ինձ՝ մեղապարտ գրչիս Յոնանէս

վարդապետիս, և ծընաւդացն՝ հօրն Վարդանին և մօրն Դիլատին, և հանգուցեալ ի Գրիստոս եղբաւրն խերապետին...^{*}

526

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Երեւն 5285

Գրիչ՝ Խաչատուր
վայր՝ Սորոյ վանք

372 ա ... Յերեսս անկեալ աղաչեմ ըզքեզ սուրբ Աստուածածին... ողորմեա բազմամեղ Խաչատուր արեղաի՝ գրողի երգարանիս, անիմաստ և հեւազարի, զի յոյժ անպիտան և անարժան ծառայ եղայ տեառն իմ Յիսուսի Գրիստոսի, ահ, զի ողորմի և ինձ յաւր անեղի:

Արդ, գրեցաւ ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, որ կոչի Սորոյ վանք, թվականիս Հայոց ՊՁԶ. (1437): Ո՛վ հանդիպողք, անմեղադիր լերուք սղալանաց և խոշորանաց...:

Այլ և աւրինակի տըւողին՝ Սեթուց և իւր ծընաւդացն ողորմեսցի տէր աստուած, ամէն, եղիցի, ևղիցի:

527

Փ Ի Լ Ի Ս Ո Փ Ա Յ Ա Կ Ա Ն Ք

Բողիւն գրատուն Ms. Arm. B. 1**

Մատենադարան, «Անհատական արխիւներ», Թղթ. 110, էջ 496,
ինչպես նաև՝ ՀԱ, 1938, սյուն. 69—70

Գնող՝ Յրա Յուէփ

Յանուն աստուծոյ. յամի տեառն ՌՆԼԷ. (1437), յունիս ԺԹ. (19), ես ֆր. Յուէփ վարդապետս և վերախնամողս գնեցի զարտաքինքս ի մեր հալալ ընչից ի տէր Յոնանէս և պիսկոպոսէն՝ ԺԱ. (11) Թ[ա]ն[ի]ւ, միջնորդութեամբ ֆր. Գրիգորին և ֆր. Ջուանին ճանկեցո, և վկաութեամբ Գրիգորի վարդապետի և ֆր. Միքայիլի և ֆր. Ջուանին և Թաթեոսի և Միքայիլի և Մանուէլ տղոցն: Եւ թիւ ամաց մեր [եղ]և ի սոյն ամի ԽԹ. (49) ամ, և Ջանջան թագաւորն:

528

Տ Ա Ղ Ա Ր Ա Ն

Արիւն, Հայկաբան

Ի թվիս Հայոց ի ՊՁԶ. (1437) և հոկտեմբեր ամսոյ, ի Գրիստոս մեռաւ վարպետն Սըմբատ երէց:

* Հիշատակարանը հասել է մեզ ոչ իւր բնագրով, այլ 1486 թվականի ընթերցանական թյամբ: Այդ թվականին Արարհամ քահանան ձեռք է բերել զողացած ձեռագիրը և գրել է «Յեա զողանալոյն»՝ հիշատակարան: Գրչի հիշատակարանը, հավանաբար, մայրած և ֆլանդրացի է եղել, ուստի նա նորից արտագրել է այն:

** Ջուադիբը մագաղաթյա պահպանակներէ հավաքածու է, հիշատակարանը վերաբերվում է փիլիսոփայական նյութերի մի ժողովածուի:

529

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

ԵՐԿԱՆ 8358

ԳՐԻՆ՝ ՄԱՔԷՆՍ

224 ա Գրեցաւ գիրքս և մաշթոցս ե աստուածարանս և ամենայն աւրի-
նաց կատարուին ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Մաքէնոս քա-
հանայի, որ կտտարեցաւ ի դուռն Գաւթայ սուրբ գերեզմանին, ե
Գոհարա սուրբ Նշանին, և այլ ամենայն սրբոց, որ աստ կան հա-
ւաքեալ ի հայրապետութեան տէր Արգաթին, ե եղբաւրն՝ սրբա-
սնեալ քահանային տէր Պետրոսին, և այլ ամենայն սուրբ և բնորեալ
կրանաւորացդ ի ալ ալ աղաչեմ զամենեանս, ով որ հանդիպիք
սմա տեսեամբ՝ կարգալով, աւրինակելով կամ շ[աւշ]ափելով՝ թողու-
թիւն շնորհել Մաք[էնոս] քահանային և ծնողաց իւր և ամենայն արեան
224 բ մերձաւորաց, յիշելով ի մտքրափայլ յ|| աղաւթս ձեր զգծսդ սորին և
զտշխատացեալ հոգին, որ աստ պապալեալ և նուաղեալ և յանկ հան-
եալ, ամէն:

... Արդ, եղև գրութիւն [այ]սմ ամի, որ էր թիւ Հայկազան ի
ՊԶԶ. (1437), ձեռամբ սուտան[ուն կը]աւն[աւ]որ Մաքէնոսի:

| | | ստացող վկասարանիս | | | Կարապետ տնտեսին | | |

530

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

ԵՐԿԱՆ 6283

ԳՐԻՆ՝ ՅԱԿՈԲ ՏՐԱՎԻԳՈՆԵՑԻ

ՎԱՅՐ՝ ՏՐԱՎԻԳՈՆ

436 բ ... Աշխարհասէր մարդկան՝ ընչից ցանկացեալ՝ բազում ջանիւ
յայլմէ յայլ գաւառ անցանեն, որպէս զի զշահն աճեցուցանել կարա-
դեն, ոմանք լայնատարած ծովու ձկանաց զանձինս առեալ, փրփրադեզ
խսրոցն անդրնդապտուտ ալեացն արտաշնչութիւնն կարծիւք զմեծա-
նալոյն շահն առաջի աչաց ունելով համբերեն ամենայն վշտաց, իսկ
այլք ստորիջիւք յատակս ծովուն առ ի խնդիր լուսալիզ՝ մարդար-
տաց, լաւ համարելով զմահ անձանց քան զվատիցն անուն ժողան-
գել, որ և յովով անգամ ի շահելն զանշահութիւն կենաց շահին: Բայց
մեք յիշատակեսցուք զանուանս այնոցիկ, որ դրեալ է ի դպրութիւն
կենաց, որք ծանեան հոգով ե իմացան զստութիւն կենցաղոյս, և
թողեալ կամաւ զվայելչութիւն և զմեծութիւն և զփառս՝ ալն ունե-
լով առ յոյսն ամենեցուն Քրիստոս, ելեալ բնակեցան ի յայրս ե ի
ծերպս վիմաց, անդ բազում ճգնութեամբ անցուցանէին զամենայն
ժամանակս կենաց իւրեանց՝ ի ցուրտ և ի տաւթ, և ամենայն փոր-
ձանաց սատանայի ժուժկալեալք լինէին: Նաե մարտիրոսք յաւժարու-
թեամբ դիմէին ի սուր և ի հուր, և ի յայլ ամենայն զարհուրելի

տանջանս և ի սոսկալի մաանէին զանձինս կամաւ՝ վարդազոյն արեւմտ Ներկեալ զմահ ճաշակէին վասն երանաւէտ կենացն և անթառամ պսակադն արժանի լինէին, որ կա պատմութիւն սոցա ի լիակատար ճառս սոցա, զոր յետոյ կարգեալ եղև բովանդակ տաւնք սոցա աշխատութեամբ տէր Իսրայէլի, ի խնդրոյ Զաւա[լ]-Դաւալիճ՝ տեառն Խաչենոյ, հրամանաւ ը վաճառեալ վարդապետի և հարազատին Գրիգորոյ՝ տէր Իսրայէլի, Զի նոքա հրամայեցին նմա հայելով ի համբերութիւն և ի հնարիմաց դիտութիւն նորա, զի ջանս եղեալ գտցէ զաւր նահատակութեան սրբոցն, որ դրեալ կա ի լիակատար պատմութիւն սոցա, համառաւտելով նմա զսքանչելի կատարումն սոցա եդ ընդ այլ կարգի և զԱյսմտուրս, զոր միաշունչ եղեալ անսխալ զտարին կատարեն: Բայց ոմանք յանդէտս եղեալ հակառակին այսպիսի գեղեցիկ և սքանչելի ընթերցմանց, որ յամենայն աւր զլսելիս մեր զարհուրեցուցանեն, և դողումն ցաւագին տան անձանց մերոց և ճանաչել իմանամք, թէ այնպիսեանցն է արքայութիւնն աստուծոյ: Եւ զայս մտաւ ածեալ խորհիմք, թէ մեզ զլինչ լինիցի՝ ծուլիցս և հեղգացելոցս: Այլ միայն յայս ասլաւինեալ՝ յաւժար սրտիւ տաւնելով զյիշատակ սրբոցն և ըստ ընթացաւ առնել առ աստուած, զի հաշտեսցի ի մեզ և բարձցէ զպատուհաս մերոց. տաւնք ըստ Հայոց և ըստ Հոռոմոց ամսոց, յիշատակ և վարք և վկայութիւնք ամենայն սրբոց, զոր կատարէ եկեղեցի ի փառս Քրիստոսի: Բայց գիտել պարտ է, թէ այն, որ ասէ յիշատակ՝ միայն յիշատակ է սրբոց, զոր պատմութիւնն յիշէ վասն պիտոյից, իսկ այն, որ ասէ վարք՝ զայն յայտ առնէ, թէ առաքինութեամբ և հաճոյական վարուք ճգնեալ սուրբքն հանգեան ի Քրիստոս, իսկ որ ասէ վկայարանութիւն՝ յայտ է թէ արեամբ նահատակեալ սուրբքն վկայութեամբ կաարեցան ի Քրիստոս: Եւ դուք եղբարք, անխաղախ բնկալաւորք սիրով և ընթերցեալ ուրախասջիք ընդ պըսակիլ մարտիրոսացն, որք բարեխաւս են առ տէր վասն մեր, զի ընդ նոսին բնկալցուք զպսակն անթառամ ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ,

437 Բ որ է աւրինեալ ը վասն որոյ փափագող եղեալ այս մեծազարդ սաղարթափթիթ ծաղկաւէտ բազմաբեղուն բուրաստանիս պատուելի և հոգեսէր բարեպաշտն պարոն Ստեփաննոսն և ետ գրել յիւր հալալ վաստակոցն յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց, և ամենայն մերձաւորացն: Արդ, աղաչեմք զձեզ, ո՛վ որդիք նոր Սիոնի և մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, որք հանդիսիք սմա կարգալով կամ աւրինակելով, յիշեսջիք սրտի մտաւք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զպարոն Ստեփաննոսն, և զհամեստ կողակիցն իւր զՈւստիւնէն, և զծնաւդսն իւր զպարոն Յովսէփն, և զԳուհար-Մելիքն, և զիւր պապն զպարոն Ամիրշան, և զմամն իւր զՄարթա-Խաթունն, և զմաւրքունն իւր զՄարի-Մելիքն, և զպարոն Գալուստն, և զպարոն Ստեփաննոսն, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիսն, զհանգուցեալսն, և թողութիւն մեղաց խնդրել յամենազուր արարչէն, զի վասն այս յուսոյս ետուն դրել...: Արդ, եղև կատարումն սուրբ գրոցս ի թվ. 922. (1437). ի յանապատս Տրապիզոնու, ընդ հովանեաւ սուրբ Փրկչիս և սուրբ Յովտնիսիս, ձե-

ռամբ անարժան և մեղաւք մեռեալ ոգոյ՝ Յակոբ Տրսպիզոնցի ան-
ւամբ կրանաւորի:

Արդ, երես անկեալ աղաչեմ զսուրբ ընթերցողդ յիշել ի բարի
մասին և լի սրտիւ զաստուած-ողորմին ասել անարժան գծողիս Յա-
կոբ արեղիո Տրսպիզոնցի, և ծնաւդաց իմոց՝ Պետրոս Թանանուշին և
զԳայիանէն՝ զփոխեցեալն առ Գրիստոս, և զհարազատ եղբայրքն՝ զԹու-
ման և զՄարգարէն, և այլ ամենայն մերձաւորաց իմոց, և մե զաց
438 թողութիւն հայեցեցէք...

Արդ, երես անկեալ աղաչեմ զձեզ, ո՛վ սուրբ ընթերցողդ սուրբ
գրոցս, անարհեստութեան և խոշորութեան և սխալանացս անմեղադիր
լերուք, զի կար մեր այս չափ էր, զպակասն դուք լցէք և զյաւելորդն
ի ռաց ընկեցէք, և թողէք զմեզ առանց տրտնջանաց, աղաչեմ զձեզ:

Եւ դարձեալ, աղաչեմ զձեզ յիշեցէք ի բարի մասին զհամշխրակ
զնոգեոր եղբայրն իմ՝ զառաջնորդ սուրբ ուխտիս Ամենափրկչիս և
զվերատեսուչ քաղաքիս Տրսպիզոնու՝ զտէր Յոնանէսն արհեստակո-
պոսն, և զերկրորդ ծնաւդն իմ զտէր Ղազար Ղրիմեցի՝ զգրոց աշա-
կերտն, և զայլ ճգնագգեաց զսրբասէր զկուսակրան կրաւնաւորքն՝
զՂազարն, և զՄարտիրոսն, և զՄերունն, և զՅովանէսն, և զայլ միեղէն եղ-
բարքն՝ զԿիրակոս սարկաւազն՝ զկոկոզ նամակիս սուրբ գրոցս, և զՍար-
գիս տնտեսն, և զ[Գրիգ]որ հովիւն, և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք...

Այլ և երես անկեալ աղաչեմ զսուրբ ընթերցող[սգ] յիշել սրտի
մտաւք զստացող սուրբ գրոցս զպարոն Ստեփաննոսն, և զհամեստ կո-
ղակիցն իւր զՈւստիանէ խաթունն, և զծնողսն իւր՝ զպարոն Յովանէսն
և զԳուհար-Մելիքն, և զպապն իւր զպարոն Ամիրշան, և զմամն իւր՝
զՄարթա-Խաթունն, և զմաւրքոյրն իւր զՄարի-Մելիքն, և զԳալուստն, և
439 զՍտեփաննոսն... ॥ և ետ յիշատակ ի վերի Աստուածածինն... Ոչ ոք
չունի իշխանութիւն հանել զգիրքս զայս ի սուրբ Աստուածածնէն, ոչ
ի մերոց և ոչ յաւատորաց, և թէ ոք յանգզնի՝ պատիժս կրեսցեն յաս-
տուծոյ և յամենայն սրբոց, ամէն: Խնամով պահողքն աւրհնին յաս-
տուծոյ և յամենայն սրբոց, ամէն:

Եւ զյորդորողն ի բարի և զկամակիցն սուրբ գրոցս զՅեաիլայէկ
սարկաւազն յիշեցէք ի բարի մասին, որ յորդորեաց զպարոն Ստե-
փաննոսն, և նա ետ գրել, և եգ ի վերի Աստուածածինն յիշատակ իւր,
և ծնողաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, և դուք
յիշեցէք ի Գրիստոս:

531

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևանադէմ 296

Գրիչ՝ Ղազար Ղրիմեցի
վայր՝ Տրսպիզոն

Գրեց Ղազար Ղրիմեցի ի 922. (1437) թուին, ի խնդրոյ տէր
Յովանէս նորընծայ Տրսպիզոնի եպիսկոպոսի:

* Այս և հաջորդ համարի տակ բերված է միայն հիշատակաբանների բովան-
գակության համառոտ շարադրանքը, կատարված է Մ. Տէր-Մովսիսյանի կողմից:

532

Ք Ա Ր Ո Ջ Գ Ի Ր Ք

Երուսաղէմ 1210

Գրիչ՝ Սանփանոս

Վայր՝ Անկիւտիա

Սրա գրիչն է Սանփանոս, յԱնկիւտիա, ի թվ. 922. (1437), ի հայ-
րապետութեան տեառն Կոստանդնույ, և յեպիսկոպոսութեան տէր Յով-
սէփայ, ի խնդրոյ Նիկուայ սարկաւադի: Յիշատակուած են նաև Նիկո-
ղանս եպիսկոպոս Աքերմանի, Մարտիրոս եպիսկոպոս, տէր Սահակ կրօ-
նաւոր, և տէր Թորոս աթոռակալ:

533

ՀԱՄԱՌՈՏ ԼՈՒԾԾՈՒՆՔ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ,

ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 1304

Գրիչ՝ Աւգսենա

Վայր՝ Ղրիմ

ա

151 ա Ջստացաւ սուրբ գրոցս զտէր Սարգիս բարունապետն և զփրոն
գրիչս զԱւգսենա սուտանուն կրանաւորս յիշեցէք...:
Գրեցաւ թվ. 922. (1437):

բ

363 բ Զփրոն գրիչս զԱւգսենա սուտանուն արեղայս, որ զգիրքս ծաղ-
կեցի, աղաչեմ յիշել ի տէր:

534

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

Ալեշան, Հայկաբան (Կ. 901թ.)

Գրիչ՝ Աւգսենա

Վայր՝ մերձ ի Կաֆայ

Գրեցաւ Տօնացոյցս յաշխարհս Ղրիմ, առնթեր մեծի մայրաքա-
ղաքիս Կաֆայ, ի թվ. Հայոց 922. (1437), ի հայրապետութեան տեառն
Կոստանդնույ և յեպիսկոպոսութեան տէր Կարապետի, ձեռամբ անպի-
ռան գրչի Աւգսենա կրանաւորի, ի վայելումն Յակոբ քահանայի և ի
յիշատակ կենակցին իւրոյ Զոհար-Մելիքին, և զաւակացն իւր:

Ճ Ա Շ Ո Յ
Ալիշան, Հայկաբան

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Արծկէ

Գրեցաւ... ձեռամբ Յովանէսի սարկաւագի | | | քաջ և տի-
եզերալոյս վարդապետիս Թովայ, որ քանուն և վերատեսուչ քահա-
նայից, վարդապետաց և եպիսկոպոսաց և ամենայն ժողովրդոց, ի
խնդրոյ մահտեսի Ամիր-Փաշայի... յիշատակ ծնողաց՝ Պարոնի և
Մամա-Տիկնայ | | |, զի կարգեալ է զսա որրոց հարցն և սուրբ
վարդապետին Գէորգեայ ի սուրբ ուխտն, որ կոչի Դրազարկ, ի սահ-
մանս Կիլիկիեցւոց | | | սուրբ եկեղեցիք: Իսկ երջանիկ քահանայն
Տիրացու ի քաղաքէն Մշոյ, որ կարողութեամբ աստուծոյ և հրամա-
նաւ երանեալ վարդապետին Սաեփանոսի, որ ի վանս Իննակնեան, որ
յանուն սուրբ Կարապետին, ի գաւառին Տարաւնոյ, զայս ամենե-
ցուն բազմութիւն ծաղկանց ի հոգւոյն սրբոյ գալստեան օրէն մինչև
ի մեծ պահս ազուհտցից շարագրեաց ի վայելումն և ի պայծառութիւն
սրբոց եկեղեցեաց...:

Գրեցաւ սա ի հայրապետութեան մեծ աթոռոյն տէր Կոստան-
դեայ ընդհանուր Հայոց կաթողիկոսի, և յառաջնորդութեան աշխար-
հիս մերոյ քաջ և ըաբունի ճգնաւոր վարդապետի Թովմայի Մեծո-
ւիեցւոյ, ի գառն և ի չար ժամանակիս, յորում եկն ազգն Չաղաթից*
Թագաւորութեան Շահնուխին, և փախոյց զՍքանդարն, | | | և հեծեա-
լըն Շահնուխին եկն ի վերայ ամրոցին Շամիրամայ, որ է բերդն
Վանայ, զի | | | անդ Էր] եղբայրն Սքանդարին Ջնանշանուն, և նա
եւ ի բերդէն և գնաց առ Շահնուխն, և նա ներեաց զսա, և ետ
զթախտն թամանովս, և գնաց: Եւ Սքանդարն դարձաւ և փախոյց
զեղբայրն և նստաւ ի Թախտն: Եւ մնաց ի պարոնացն Ջնանշին մին
անիծեալ Փիր-Ալի անուն ի բերդն Ամկու, և հանապազ ելանէր ի բեր-
դէն և գայր ի վերայ երկրիս Արծայ և Արծկայ. չարչարէր, զոմանս
սպանանէր և զոմանց զաղայսն գերի առնէր, և ծնողքն աղէխորով
սրտիւ այրվէին և օգնել ոչ կարէին անմեղ գառանցն իւրեանց:

* Ալիշանի «Հայկաբանից», ինչպես արդեն հայտնել ենք առաջաբանում, օգտվել ենք
միջնորդութեամբ Մ. Տեր-Մովսիսյանի քննադրաց ցուցակի: Այստեղ «Չաղաթից» բառի
փոխարեն, անշուշտ վրիպակով, դրված է «Երաւդարից»:

Եւ առաւել կսկիծ տեսաք, որ մին տանուէր և Գ. (3) տղայ և Բ. (2) կին ի մին տանէն հանել ոչ կտրաց. և անօրէնքն զտունն և զնոսա անգ այրեցին, որպէս քաջ նահատակ...*

Յայսմ չար ժամանակիս սկսաք զգիրքս ի քաղաքի Արծիէ, ընդ հովանեաւ ամենամաքուր Աստուածածնիս և պատերազմի սուրբ Նշանիս...

536

Ճ Ա Շ Ո Յ

Փիրդ. Նոտ. 116-118, Արշան, Հայապատում, Բ, էջ 557-558

Գրիչ՝ Յովնան
վայր՝ Հաղբառ

...Արդ, ես՝ Աստուածատուր մեղապարտ էրէց՝ բազում ժամանակաց այրի, ի Կոտեւուց երկրէն, ի գեղջէն Արծնոյ, ցանկացող եղէ այս հոգեւից տառիս ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, որ որդի մեծի խորագմին Թաւուրիճ՝ Շաւուռիս կոչեցեալ, չորս անգամ բազում հեծելօք, անգուժ և անագորոյն ե անողորմն և ծարաւի արեան քրիստոնէից՝ երեկ ի վերայ աշխարհիս Թաւրիզոյ, որ բազում ե անասելի աւերած ի վերայ աշխարհիս Հայոց: Զի զոր սրով կոտորեաց, ե զոր անողորմ գերի վարեաց ե կորոյս, ե զոր սովամահ եղան, և զոր մահն տարաւ, ե զորս գայլք և գաղանք կերան ե պատառեցին, և մնացեալքն այսր ե անդր փախեան բնաջինջ և մտին յաշխարհն Վրաց: Եւ ամենեկն անմարդաբնակ մնաց և աւերեցաւ աշխարհն մեր, և դրունք երկնանման տաճարաց փակեցան, և լոյսք և կանթեղք շիջան և խաւարեցան, և խուկեք և նուէրք պակասեցան, և աղօթք և երգք սաղմոսաց պակասեցան և դադարեցան, և մատուցմունք պատարագաց և ամենայն սրբութիւնք եկեղեցւոյ՝ խաչ և աւետարան, և ամենայն հանդերձեղէն, սպասք եկեղեցւոյ ի ձեռն այլազգեաց գերի մատնեցան: Եւ մեծ սուգ և ողբ և տրտմութիւն և կսկիծ հոստու Հայոց եկեղեցեաց. և եղաք որպէս հինն Դսրայէլ՝ կոխան և այսն կատականաց ամենայն ազգաց, և այս ամենայն հասաւ և եկն ի վերայ մեր վասն ծովացեալ և անառակ և անգարձ և անզեղջ մեղաց մերոց:

Յայս դառն և կսկծալից ժամանակիս, կարի աղքատութեամբ և չքաւորութեամբ ետու գրել զգիրքս ի յօտար երկիրս Վրաց, ի ձեռս Յովնանէս քահանայի, ի վանքս Հաղբառայ, առ դրան սուրբ Նշանիս,

* Փիր-Ալու խժժութիւններ ժառանգ ի խոսում է նաև Թովմա Մեծոփեցին (աճս չԳատմութիւն, էջ 110-111): Նա գրում է. «Բայց եւ զայս գիտելի է, զի ի սոյն աւուրս պիղծ իշխանն Փիրալի անուն, որ նստէր ի քարն Ամկու, երեք անգամ ի սոյն ամի գերկերն Արհիշու եւ Արծիու գերեաց եւ կոզոպտեաց. եւ ի գիւղն Զերիշատ գձեռնաւորն Մկրտիչ անուն ութն մարգով բնտանեօք տան իւրոյ ի հուրն այրեաց: Եւ բարեպաշտ ձեռնաւոր մի Յովհաննէս՝ սպան ի գիւղն Ասպիսնակ: Եւ եզրայր մի ծառայիս Արիստակէս անուն ի հուրն խորովեցին իբրեւ զգառն անմեղ»:

և սուրբ մայրաքաղաք խմբարանիս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Գրիգորիս, առ դամբարանի սուրբ վարդապետաց և սուրբ հայրապետաց, և մեղսաքաւիչ և աստուածաբնակ սուրբ տաճարացս, ի յառաջնորդութիւն աէր Զաքարիա արհեպիսկոպոսիս, և ի Թագաւորութեան Վրաց Ալեքսանդրէի, և պարոնութեան տեղւոյս և նահանգիս Լօռոյ՝ մեծափառ և աստուածասէր իշխանաց իշխանիս՝ պարոն Բէշքենիմ յազգէն Օրբէլեանց, Թոռին մեծ պարոնին Բիւրթէլիմ, ի Թուականիս հայկազեան տումարիս ՊԶԷ. (1438) ամին:

537

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ղուգեղիտան գիւղ, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Սարգիս
վայր՝ Ախալցխոյ երկիր

...Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի Վրացառուս... յերկիրս Ախալցխոյ, ի վանքս պարոն Յակոբայ, ի մեծ Թուիս Հայոց ՊԶԷ. (1438), ընդ հովանեաւ սուրբ Հրեշտակապետին, ի ժամանակիս յորում Շանուռն երեկ ի վերայ Սքաւնդարիմ, և նա փախեաւ և գնաց մինչև Սևաստ, և բազում գաւառք աւերեաց, և զբազումս յազգէ Հայոց գերի արար և երեր, բազումք ի մերկութենէ և ցրտոյ ի սարին մեռան, և բազումք սոսկամահ եղին: Եւ ինքն գնաց ի վերայ Զնանշիմ, և ի նորա զաւրութենէն հեծելն ամէն յեզրայրն դարձաւ, և նա փախեաւ ի յեղբաւրէն՝ ի Զնանշանէն, և ամրացաւ ի յամուրն Երնջաւայ, և ընկալաւ զհասն ի յաւիտենական տանջանացն...:

Այլ և կրկին յիշեցէք զստացող սուրբ աւետարանիս զբարեմիտ ճգնաւորն զԿարապետ... և զիս՝ զմեղապարտ գծաւղս՝ զՍարգիս պիտակ անուն վարդապետ, և զծնաւղսն իմ, և զհոգեւոր որդիս մեր զԳրիգոր քահանայ, և զեղբայրս զԿարապետ քահանայ, որ զաւրինակն շնորհեաց...: Այլ և սխալանաց և խռոքութեան անմեղադիր լերուք, զի ի դառն և ի վշտաշատ ժամանակի գրեցաւ և մեք լի տրտմութեամբ կայաք:

538

Յ Ա Յ Մ Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փիրդ. Նօտ. 117, Նշխարք (№ 4515), էջ 149 Կարէկան, Վանիկ գիւղ

Գրիչ՝ Կիրակոս
վայր՝ Բաղէշ

...Եւ արդ, ես՝ անպտուղս ի բարեաց... Կիրակոս | | | * կատարեցի ի վանս՝ Հինգ խորան, ի հայրապետութեան տեառն Կոստան-

* Երեք տող՝ մշակված:

դեայ, և մեր առաջնորդութեան (Բաղիշոյ) տէր Ստեփաննոսի, և
ամիրութեան քաղաքիս Շեթ-Մանմատին, և զանութեան Զնանշայ միր-
դին, որ յայսմ ամի Սքանդար՝ եղբայր նորա սպանաւ ձեռամբ որդ-
ւոյ իւրոյ, և նստաւ ի թաղթն Զնանշէն, և ի թուականիս Հայոց
ՊՁԷ. (1438),

Զստացող դրոյս՝ զբարեմիտ տիկին Ղրիմ-Խաթուն, և զայրն իւր
զԱպալէն [յիշեցէք]... որ եդ ի դուռն սուրբ Աստուածածինն և Գէոր-
գայ զորավարին... և Կիրակոս գրչիս, և իմ ծնողացն էլէքսան քահա-
նային և Եղիսաբեդին, և կողակցին իմոյ Քնքուշ-Խաթունին:

539

Բ Ժ Շ Կ Ա Ր Ա Ն Յ Ո Վ Հ Ա Ն Ն Ի Ս Ի Բ Ժ Շ Կ Ի

Վիեն. 310. Տաշ. Յուդ., էջ 740

Կազմող գրոյս* Աբրահամ

ա

10 ա Զսակաւագիծ աշխատողս եւ կազմողս գրոյս զԱբրահամ նուաստ
արեղայս աղաչեմ յիշել ի տէր՝ ի մեղաց թողութիւն, եւ աստուած
յիշողացդ ողորմեսցի, ամէն:

բ

310 ա Զվերջի կազմողս եւ զաշխատողս գրոյս՝ զԱբրահամ բազմամեղս
աղաչեմ յիշել ի տէր սրտի մտաւք...: Ընդ նմին եւ զկազմել տվող
Յովնանէս հէքիմս եւ զհայրն իւր զհանգուցեալն ի Բրիստոս՝ զվար-
պետ Սկանդարն յիշեսցիք...:

Կազմեցաւ ի թվին Հայոց ՊՁԷ. (1438):

գ

01 բ Աստուած ողորմայ Սկանդարին հոգուն՝ հաքիմինն:**

540

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7839

Վայր՝ Տըփսիս

ա

357 ա ...Արդ, գրեցաւ սա*** ի թուականութեանս Հայոց ՊՁԷ. (1438), ի
մայրաքաղաքս Տըփսիս, ընդ հովանեաւ սուրբ և հրաշափառ կաթողի-

* Իմա՝ հավաքող, խմբագրող:

** Ունի մի քանի այլ անշան հիշատակագրութիւններ ևս:

*** Հիշատակարանի սկզբի մասում ձեռագիրը կոչվում է Շրաժշտական սուրբ առա, սբ կոչի Գանձարան:

կէին սուրբ Աստուածածինն, ի հայրապետութեան տեառն Կոստանդնուպոլսի, և ի Թագաւորութեանս Վրաց Աղէքսանդրիւն աստուածասիրի և բարեպաշտի, զոր տէր աստուած պահեսցէ զսա անփորձ կենաւ և պարագայց ամաւք՝ զաւրաւք և զաւակաւք իւրովք՝ ի վանումն և ի 357 ր հերքումն անաւրինաց խըմրից և ի հաստատութիւն սրբոյ եկեղեցւոյ:

Արդ, որք հանդիպիք սմա երգելով, կամ աւրինակելով, կամ տեսութեամբ, յիշեցիք ի մաքրափայլ և ի մեղսաքաւիչ յաղաթն ձեր զյառաջասացեալ սաացաւոյ սորին զԴաւիթ կուսակրան քահանայ*, և զհայրն իւր զԱւետիս քահանայ, և զմայրն իւր զԵսուփան, և զհղրայրսն զՆերսէս և զՍիմէոն՝ զփոխեցեալսն առ Դրիստոս, և զմանցեալ հղրայրն զԱբել, և զսիրելի որդին իւր ըստ հոգւոյ**, և զամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիսն և զննջեցեալսն...:

Ընդ վերոյգրելոցս յիշեցիք և զերջանիկ և զսրբակրան զհայր մեր ըստ հոգւոյ զտէր Սարգիս փիլիսոփայն՝ զփակակալ և առաջնորդ սուրբ Կաթողիկէին՝ զգծագրող սորին, և զիս՝ զանարժան ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ, որ զսակաւ պակասորդս գրեցի, հանդերձ ծնողաւք և ազգականաւք, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

|| | մրխօթուն ապաշխարողն յիշեցիք ի Դրիստոս, որ աւգնական եղև ի ծախս սորին:

P

Հետ. ստացող՝ Գուշար

358 ր ...Արգ, երես անկեալ աղաչեմ զձեզ, ով դասք լուսեղէն, որ ամէն տաւնի և տաւնականի զյիշատակարանս կարգալք և մէկ ըրեան աստուած-ողորմի ասէք Սուրբնեց հին և նոր ննջեցելոց, ամէն:

Արդ, ես՝ Գուշարս առի սուրբ Գանձարանս իմ հաւրանց գերեզմանատան՝ ի սուրբ Կաթողիկէն, իւր ննջեցելոց հոգոյն համար, որ ամէն տարի յիշատակուին մեր զարիպ ննջեցեալքն: Եւ ոչ ոք ունի իշխանութիւն հանելոյ զգիրքս ի դրանէ սուրբ Կաթողիկէիս, հչ իմոց, և հչ աւտարաց, ոչ եպիսկոպոսէ, և ոչ քահանայից, և ոչ աշխարհականաց, զի ազատ է գիրքս սոյս, ով ոք որ անաւանի, կամ յայտնի լրբութեամբ, կամ գողանալով, կամ բաշխելով, կամ ծախելով՝ դատի յաստուծոյ և ամենայն սրբոց, և զհուրն անշէջ առցէ, ամէն:***

* Հիշատակարանի սկզբի մասում լրացուցիչ ասված է, որ Գաւիթը Հիւս ստանալոյ բաղում տառից հին և նոր կտակարանաց, յաւել և զսա ի զանձս աստուածայինն:

** Անունը ջնջված է:

*** Հնագրական տվյալների համաձայն հետ. ստացող Գուշարի հիշատակարանը գրված պետք է լինի ԺԵ. դարի կեսերին:

541

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիրդ. Նօա. 117, Սերասարդյս. Նշան

Գրիչ՝ Յոհաննէս
վայր՝ Գորի մայրաքաղաք

...Գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի մայրաքաղաքն, որ կոչի Գորի
ի Թագաւորութեան վրաց Աղեքսանդրոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աս-
տուածածնիս, ի թուին 925. (1438), ձեռամբ Յոհաննէս գրչի, ի
խնդրոյ տէր Մատթէոս քահանայի...:

542

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 1042

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Մուխրան, ի գեղս, որ կոչի Վարդիսուպան

ա

224 ա Գրիստոս աստուած... ջնջեա զձեռագիր յանցանաց իմոց՝ զեղ-
կելի Կարապետ արեղայիս, և զհայրն իմ զՈվանէս քահանայ, և
զմայրն իմ զԱզիզ, և զուսուցիչս իմ զտէր Սարգիս, որ շատ երախ-
տաւոր է մեզ, աւրհնութեամբ եղիցի, ամէն: Եւ զհայրեղբարս իմ
զԱկոբ, և զամուսինն իւր զԱյմիլիքն, և զորդին իւրեանց զԱրզուն-
շայն, և զքեռին իմ զԻւլն, և զորդին իւր զՅովսէփ, և զՎեսայն իմ
զԻշխանն, և զքուրն իմ զՈւստիանայն, և զորդին իւր զՇարիարն, և
զսանայայր իմ՝ զԾանազիզն, և զսանամայրն իմ՝ Սուլթանն, և այլ
զամենայն երախտաւոր, Քմիկս, որ շատ կու ծառայէ մեզ, և ամենե-
քեան աւրհնեալ աստուածոյ ի մէջ, ամէն:

Գրեցաւ գիրս ի թվականի Հայոց 925. (1438) էր, ի Մուխրանիս,
ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, ի գեղս, որ կոչի Վարդիսուպան.
երախտաւորք մեր աւրհնեալ եղիցի[ն], ամէն:

Բ

317 ր ...Եւ զայլ ամենայն կերակ[ր]ողքս մեր, որ այս գեղումս զմեզ
կերակրել են, և որ շատ և որ սակաւ՝ զվարձս առցեն ի Գրիստոսէ
աստուծոյ մերոյ, ամէն: Եւ զՔիմիկս աղաւթս յիշեցէք, և զհերեանս
մեր՝ զԿարապետ, և զամուսին իւր՝ զՄիսրիկ, աւրհնութեամբ եղի-
ցին, ամէն:

Գ

342 ա Ջաէր Վարդան եպիսկոպոսն յիշեցէք յաղաւթս ձեր, ամէն:*

* Գրված է կամիր Թանաքով, նախորդ հիշատակարաններից տարբեր գրով:

543

Ճ Ա Շ Ո Յ

ԲՅՎ 254, ԼՅՎ 688, ԼԻՄ

Գրիչ՝ Հերապետ Խալիֆա
Վայր՝ Արնէշ

...Աւարեացի... յամի ութհարիւր և ութսուն եւթներորդի թուականութեանս Հայկազեան տոհմիս տումարիս (1438), ձեռամբ յոգնամեղ ե անարհեստ գրչի սուտանուն Հերապետի, որ մականուն Խալիֆա կոչուր, ի խնդրոյ սրբասնեալ և սրբակրաւն Մկրտիչ կրաւնաւորի...:

Այլ և այս գիտելի է, քանզի ունի աստուածաշունչ գիրքս այս զընդոր մասունս տաւնից տէրունականաց, զոր սուրբ հարքն հաստատեցին... զոր մեծաջան և ծանր տշխատութեամբ հաւաքեալ եղև ի սրբոց վարդապետացն, զորոյ և Տիրացու քահանայն Մըշոյ յետոյ ի մի գիրս ժողովեաց, որոյ յիշատակն աւրինութեամբ եղիցի:

Արդ, գրեցաւ աստուածաշունչ կտակս ի քաղաքս, որ կոչի Արնէշ, ընդ հովանեաւ Տիրամաւր աստուածածնի տաճարիս, ի հայրապետութեան տեառն Զաքարիայի, կամաւք և հրամանաւ հոգևոր, բարեմիտ սրբասնեալ և կուսակրաւն Մկրտիչ կրաւնաւորի, որ ետ գրել զսա յիշատակ իւր, և հոգևոր և մարմնաւոր ծնողաց իւրոց Խնդուին և Խոսթլուին, և հաւրեզրաւրն իւրոյ Խոցադեղին, և կենակցին Լի-Տիկնոջն, և որդւոյն պարոն Մկրաչին, և եղբարորդւոցն Խնդուին և Հերապետին, և քուերն իմոյ (") Փաշա-Մելիքին, և եղբարց իւրոց Յովանիսին և Կարապետին՝ հանգուցելոցն ի Քրիստոս... և դեռարոյս զաւակին իւրոյ Միսիթարին, և Հերապետին, և զաւակին իւրոյ Սուլթան-Խաթունին, և քուերորդոյն իւրոյ Աւաքելին, և դստերն Ամրար-Խաթունին, և դեռարոյս զաւակացն Յակոբին, Խալիֆին, և Միսիթարին...:

Արդ, աղաչեմք զամենեսեան, որք հանդիպիք այսմ աստուածաշունչ կտակիս կարգալով կամ աւրինակելով նաև ինձ՝ մեղապարտիս սուտանուն Հերապետի և ծնողաց իմոց թողութիւն խնդրեցէք յաստուծոյ, որ բազում աշխատեցայ ի գրել սորին, եւ դարձեալ զուսուցիչն մեր զքաջ քարտուղարն Թումա գհեզահոգի բարունապետն, և զբանիբուն հռետորն զԿարապետ վարդապետն, և զԿարապետ աշխարհի երէցն, որ մեզ վարպետութիւն արար և ուսոյց զմեզ, Ստեփանոս այրի քահանայն յիշել ի տէր, և զՆերսէսն, և զԳրիգոր, որ զաւրինակն շնորհեցին յիշեցէք: Անմեղադիր լերուք սղալանաց և խոշորութեան գրիս, զի այս էր կար մեր...:

544

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՀՅՎ. 92, սույն. 182, Աղթամար

Գրիչ՝ Կարապետ Աղթամարցի

300 ա Ջվերջին կազմող սուրբ աւետարանիս՝ զվարդան, և ծնողս իմ՝ յիշեցէք յաղօթս ձեր, թվ. 925. (1438), նաև ինձ՝ մեղսասէր և անարժան Կարապետ գրչի Աղթամարցոյ, և մեր ծնողացն, ամէն:

545

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

«Թորոս Աղբար», Բ., էջ 452—453:

Ջնքուշի սիբահայեաց ս. Աստուածածին վանք

Գրիչ՝ Դաւիթ
վայր՝ Մելիտինէ

Գրեալ ի վանս ս. Գրիգորի Մելիտինոյ Հայոց, ի թվ. Հայոց 925. (1438).... Յիշեցէք զիս՝ զԴաւիթ աբեղայս, և զհայրն իմ զԻսաւանկ քահանայն,... զԿոստանդին աւագերէցն, և զաստուածատուր զաւակսն իւր զԹորոս քահանայն, և զՍտեփաննոս հայրապետն, որ այժմ խնամատար և վերակացու են սուրբ ուխտիս....

546

Յ Ա Յ Մ Մ Ա Ի Ո Խ Ր Ք

Նրևան 4517

Գրիչ՝ Ազարիայ
վայր՝ Կեսարիայ

ա

130 ա ...Հնդ նոսին և զստացող սուրբ գրոցս՝ զտէր Յովանէս արհեպիսկոպոսն, և զծրնօղք նորին՝ զՆերսէս քահանայն և զԽաբիր-Խաթունն, և զքըւէրքն իւր զՋմրութն և զՍանդուխտն, և զհօրեղբայրքն՝ զԿարապետ կրաւնաւորն, և զՆուրադինն, զՄաղթումն, և զԳրիգորն, զՄովսէս բաբունին, և զնորին եղբայրն զՄալիքն, և զմեղապարտ գծողս՝ զԱզարիայ, և զկարգացողդ և զլսաւղբդ [յիշեսջիք առ աստուած]....

բ

287 ա Ո՞վ նորածին մանուկ Յիսուս... ոգորմեա ամենայն հաւատացելոց քրիստոնէից, ևս առաւել ստացողի գրոց՝ պանծալի արհեպիսկոպոսին Յովանիսի, և ծնողաց նորին Ներսէս քահանային, Խաբիր-

հաթուցին, և քրեերն Զրմրութին, և մեծ պապուն Մանգլաւին, և Մովսէս վարդապետին, և նորին ծնողացն՝ Յիսաւին և*, և եղբաւրն Մալիքին և Մուրադին, և մեղապարտ գծողիս՝ Ազարիայի, և իմ ծնաւորացն, և ձեզ՝ կարգացողիդ և լսողացդ, և Մարգարայ կրաւնաւորին, որ աշխատեցաւ ի կոկեկ թղթիս, ամէն: **

547

Գ Ա Ն Ձ Ս Ո Ւ Ր Բ Վ Ա Ռ Վ Ա Ռ Ի Ն

Փիւղ, Նօա. 116

Հեղինակ՝ Առաքել Բաղիշեցի
վայր՝ Մերձ ի Մերտին

...Որ Առաքել անուանեցայ
նւ վարժապետ ես կոչեցայ.
Բայց ի գործոց յոյժ հեռացայ,
Այլ յոյս ի տէր Յիսուս կալայ:
Ի յութհարիւր թուականին,
Ութսուն և եօթն աւելորդին (1438),
Զրանս ասացի սուրբ Վատվառին,
Յեզր Մերտին մեծ քաղաքին:

548

Գ Ի Ր Ք Ձ Ե Ռ Ն Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

ՀԱ, 1924, սուրբ. 435—436

Գրիչ՝ Յակոբ Տրապիզոնցի
վայր՝ Կոստանդինուպոլիս

Գրեցաւ գիրքս ձեռնագրութեան թվ. ՊԶԷ. (1438), ի վայելուսն արհեստակոպսին տէր Յովակիմին Կոստանդինուպոլիսի, զոր տէր աստուած վայելել տացէ յամերամս ժամանակաց, ամէն:

Կատարեցաւ հրամայեալն ի քէն, ով տէր պատուական, զսակաւ գծիկս ընկալ յանպիտան Յակոբ արեգէ Տրապիզոնցոյ, իրրև զխէ-

* Մոր անվան լրացման համար տեղ է բաց թողնված:

** Ձեռագրի գլխավոր հիշատակարանը ԺԸ. զարուս, նորոգման ժամանակ, եղել է մաշված և գծվաւրնթեռնելի վիճակում: Նորոգողը թողել է մի հիշատակագրութիւն ձեռագրի գրչութեան վայրի և ժամանակի մասին: Ստորև տալիս ենք այդ հիշատակագրութիւնը:

«Արգ, ի ծաղկալից գրքոյս թուականն յոյժ հնացեալ էր և հազիւ թէ միայն նշմարանքն երևէր, և մեք տեսեալ զնա՝ աստէն եղաք թուական գրքոյս, որ էր ՊԶԷ. (1438)-ումն, ապրելի է. (7)-ումն, աւետեաց տօնին աւարտն եղեալ էր: Գրեցաւ ձեռամբ Յովհաննէս վարդապետին, ի Կեսաբիայ. որ է Ղայսաբի քաղաքին, ի հրաշալի սուրբ աթոռն սրբոյն Յովհաննու Կարապետին: Վասն այն գրեցաք, զի զաշխատանս նորին տեսանելով մէկ բերան տացեն զողորմին, և յիշողացն տէր ոգորմեսցի իւր միւսանգամ գալստեանն և յաւուրն անեզին, ամէն:»

Ձեռագրի գրչի անունը, ինչպես որոշակիորեն հայտնի է Ա. և Բ. հիշատակագրութիւններէն, Ազարիայ է, ուստի նորոգողը լավ չի կարողացել վերծանել գլխավոր հիշատակարանը, և ստացողին շփոթել է գրչի հետ:

րեւելս այրոյն: Եւ անմեղադիր լեր խոշորութեան և անարհեստութեան և սխալանաց սորա, զի կար մեր այս չափ էր, և մի մոռանար ի մասց քոց սուրբ ի բարի մասին զանարժանս, աղաչեմ:

549

Ճ Ա Շ Ո Յ

Սերասիա, ս. նշան 77, ՀԱ, 1926, սյուն. 242-243

Գրիչ՝ Դաւիթ

ա

150 ա ...Եւ զԴաւիթ գրիչս յիշեցէք ի տէր, 925. (1438):

բ

291 բ ...Ողորմեա ստացաւդի գրոցս Ներսէսի քահանայի, և մաւրն իւրոյ Մեծ-խաթունին, և հաւրն իւր Շնոֆոր պարոնին, և քեռոյն Աստուածատուր քահանայ կուսակրօն կրտնաւորին, և կենակցին իւր Փաշային, և որդւոց իւրոց Աստուածատրին և Դաւթին՝ հանգուցելոցն առ Գրիստոս աստուած, որոց ողորմեսցի սուրբ հոգի աստուած, և դստերն իւր Շահտիկնայ, և փեսային իւր Սատաղային, և թոռին իւր Ստեփաննին, և ամենայն արեան մերձաւորացն...

Այլ և ողորմեսցի հոգին սուրբ և անվորձ պահեսցէ զհայր Ներսէս քահանային՝ զՇնոֆոր պարոնին,* և զփեսայն իւր զՔուրդամիրն, և զաստուածապարզ և զաւակսն իւր զԽաչատուր քահանայ, և զՄկրտիչն. և զԱւագն, և զԱստուածատուրն, զի բազում սպասաւորէ Շնոֆորն Ներսէս քահանային, և տանն, և ամենայն գալաւղ և գնացաւղի, և գորովագութ գթով կու խնամարկէ, զի տունս Ներսէս քահանայիս որպէս զվանք է, և բազում գալաւղ և գնացաւղ կայ՝ ի յեպիսկոպոսաց և ի վարդապետաց և յամենայն աղքատաց, և ամենեցուն կերակրէ, զոր տէր աստուած վարձահատոյց եղիցի, ամէն:

գ

308 ա Ամենազաւր սուրբ հոգի աստուած՝ ողորմեա անարժան գըրչիս Դաւիթ արեղայի, և հաւր իմ Սահակ քահանայի, և մաւրն իմոյ Միգայի, և ստացաւդի սորին՝ այսմ ծաղկաւէտ բուրաստանի՝ պատուական և սրբասէր գովելի և հաւատարիմ, զՆերսէս քահանայն, և զՍահակ երէցն, և զզաւակս նորա զՍտեփաննան, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն իմ: Աղաչեմ ես՝ Ներսէս երէցս, զի խնամով պահեսջիք զայս սուրբ տարեգիրքս և լիցի սա յիշատակ մեզ անջինջ ի Սերասիա քաղաքիս, ի դուռն սուրբ Աստուածածնին վաժիւի շուկայի մահալան: Աստուած զայն քահանայն և զայն ժողովուրդն աւրհնէ, որ խնամով պահէ զսայ, և մի իշխեսցին իմոյքն ծախել և կամ հանել ի դրանէ սուրբ եկեղեցւոյս, այլ պաշտօնէից սորա լիցի սայ:**

* Տպւած է Կտիկինն, ուղղում ենք համաձայն նախորդ պարբերութեան և 356ա էջի հիշատակադրութեան տվյալներին:

** Նոր բան չպարունակող հիշատակադրութիւններ կան նաև 207ա-208ա, 265ա, 276բ և 356ա էջերում:

550

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 5905

Գրիչ՝ Խալիֆա

144 ա ... Արդ, գրեցաւ սա ի թուականիս Հայոց ՊԶԷ. (1438), ձեռամբ սուտանուն Խալիֆա սարկաւագի: Տէր աստուած ողորմես ստացողի գրոցս Յակոբ քահանային, և Եղիսաբեթին, և Ղարիպ-խաթունին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց նոցին՝ կենդանեաց է հանգուցելոց, յիշեցէք ի Քրիստոս և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք Եղիսաբեթին, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց, յիշատակ իւրն և ծնաւդաց իւրոց, ամէն, եղիցի:

Արդ, աղաչեմք զամենեան, որք հանդիպիք այսմ գրոցս, անմեղադիր լերուք, զի այս էր կար մեր: Եւ դարձեալ զԿարապետ քահանայն, որ եղեւ պատճառ այս Մաշթոցիս, || և ետ գրել զսա անջինջ յիշատակ յաւիտեան. Եւ դարձեալ, յիշման արժանի արարէք զստացող սորին զԵղիսաբեթն, զՅակոբ քահանայն և զԿարիպ-խաթունն...:

551

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Միաբանք և այցելութեամբ Երուսաղէմի», էջ 70

Վայր՝ Երուսաղէմ

...Ողորմիա խոճայ ձանազիզի և ծնողաց իւրոց, որ եկն ի Տփիսիս քաղաքէ և բազում արդիւնս արար ի յաղթատս և ի կրանաւորս և յեկեղեցիս, և զսուրբ աւետարանս ետ վերստին կազմել պատուէլի և ճրգնագգեաց եպիսկոպոսին Գաբրիէլի Կարբեցոյ, որով արքայութեան արժանի առնէ Քրիստոս աստուած զձանազիզ խոճան և զծնողսն իւր ամէն:

Ի թվ. Հայոց ՊԶԷ. (1438) կազմեցաւ սուրբ աւետարանս ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ:

552

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԴԱԻԱՆԱՐԱՆԱԿԱՆ ԳՐՈՑ

Երևան 3485

Հետ. ստացող՝ Խաչատուր

199 բ Ի թվին ՊԶԸ. (1439): Զվերջին ըստացողս՝ զԽաչատուր արեղաս յիշեցէք, ով սուրբ ընթերցողք...:

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Վիեն. 7, Տաշ. Յուլ. էջ 49—50

Գրիչ՝ Սիմէոն
վայր՝ Եկեղեաց գաւառ, Աւագ վանք

ա

806 ա—807 ա Փառք ...վասն որոյ փափագաւ եղեալ ողջախոհ եւ իմաստուն առտուածասէր եւ հեզահոգի քահանայ Մովսէսն, որ ստացաւ զսա յարդար ընչից իւրոց: Եւ ի բազում ժամանակս ի խնդիր եւ ի փափագ էր ստուածագիծ տառիս, որ կոչի Այսմաւուրք...: Եւ ետ գրել զգիրքս յիշատակ իւր ե ծնաւդաց իւրոց եւ ամենայն ազգականաց իւրոց կենդանեաց եւ հանգուցելոց, ձեռամբ բազմամեղ եւ անիմաստ գծողի Սիմէոն կրաւնաւորի, ի գաւառս, որ կոչի Եկեղեաց եւ Դարանաղեաց, ի վանքս, որ կոչի Աւաք, ըսդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, եւ սուրբ Կարապետին, եւ սուրբ Առաքելոցն, յառաջնորդութեան վանացս երջանիկ եւ առաքինի սուրբ վարդապետին Մարտիրոսի: Բայց գրեցաւ կէսն ի դուրս երջանիկ հաւրն մերոյ սուրբ Լուսաւորչին, եւ միւս կէսն ի դուրս սուրբ Առաքելոցն:

Արդ, աղաչեմ զձեզ յիշեցէք զմիաբան եղբարքս, որք աստ կան հաւաքեալ՝ հոգեւոր հայրն իմ զԳրիգոր արեղայ, որ դասագլուխ էր, եւ զՄկրտիչ արեղայ, որ շատ աշխատեցաւ յըզորդելն, եւ զՄարտիրոս արեղայ, եւ զՅակոբ արեղայ, եւ զՆերսէսն, եւ զԱռաքելն, եւ զՄարգարէն, եւ զմիւս Մարտիրոսն, զոր աստուած անսասան պահէ զսոսա, ամէն: Վասն որոյ աղաչեմ զձեզ, ով տաւնասէր... քահանայք... յիշեսջիք ի մաքրափայլ եւ յարժանաւոր աղաւթս ձեր զՄովսէս քահանայն եւ զհայրն իւր զՄիսիթար սարկաւազն, զՄկրտիչ սարկաւազ, զՖռանկ սարկաւազ, եւ զեղբայրսն իւր զԳրիգոր երէցն, եւ զՅովանէսն, եւ զկողակիցն իւր զԹիմայն, եւ զծնաւդսն իւր, եւ զփեսայն իւր զԱւետիք երէցն, որ կամակից եղեւ այս գրոցս... եւ զիւր ծնաւդսն զՄկրտիչ եւ զՃուռնար-Խաթունն, եւ զեղբայրն իւր զպարոն Թադէոսն, եւ զպարոն Խաչատուրն: ...Յիշեցէք զպարոն Ֆռանկին խաթունն զԼալ-Խաթունն, որ ՃԾ. (150) դրամ երեսո Յայսմաւուրացս ի գրելէն, եւ եղիր յիշատակ իւր եւ ծնաւդաց իւրոց ի դուրս սուրբ Ատեփանոսի: Եւ ոչ ոք ունի յազգականաց իւրոց իշխանութիւն, որ զգիրքս յայս եկեղեցոյս հանէ, ծախելով, կամ գրաւկնելով, կամ գողանալով, կամ այլ ինչ պատճառաւ, եւ եթէ ոք յանդգնի եւ ծախէ՝ զմասն Յուդայի

եւ զխաչահանուացն սոցէ, եւ ով որ զպտտուէրքս ի տեղ պահէ եւ խնամով եւ լաթով բոնէ, եւ ձէթ եւ մոմ չկաթեցուցանէ՝ արհնի յաստուծոյ եւ յամենայն սրբոց, ամէն:

Արդ, աղաչեմ լալագին պաղատանաւք եւ մաղթեմ յամենեցունց, որ ընթեոնոյք եւ լոէք եւ աւգտիք ի սմանէ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զանարժան դժողոս զՍիմէոն զանիմաստ կրանաւորս, եւ զծնաւդսն զՊաւլոսն եւ զՍաւառն, եւ գոհանամ զյաստուծոյ, որ ետ ուժ ու կարողութիւն, որ գրեցի զայս գիրքս, ի մեծ թվականիս Հայոց ՊԶԸ. (1439), ի հայրապետութեան տեառն տէր Կոստանդինա, որ յայսմ ամի փոխեցաւ առ Գրիստոս, եւ յեպիսկոպոսութեան Եկեղեցաց գաւառիս տէր Յովնանիսի, զոր տէր աստուած պահէ խաղաղութեամբ:

Եւ արգ, եղեւ զրաւ գրչութեան այսմ տառիս, զի սկիզբն արարաք ի սուրբ Լուսաւորիչն, եւ վասն գառն ժամանակիս, որ Խուլն երէկ ՃԹ. (100,000) զաւրաւք, եւ աւէր ոչ արար. եւ յետ այնոր եկն Այթանընլուն,* եւ շատ աւեր արար, եւ վասն այն պատճառին ոչ կարացի կենալ ի սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչն, եւ աւտրտեցաւ աստուծով ի յԱւաք վանքս, յապրիլ ամսոյ ի Ի. (20)....:

Եւ դարձեալ կրկին աղաչեմ յիշեցիք զախմար գժողոս, որ աչքս խացկեցաւ ի գրելն ու Բ. (2) ամի ապա գրեցաւ, աղաչեմ զձեզ անմեղադիր լերուք սզալանաց եւ խոշորութեան սորա, զի կար մեր այս չափ էր:

Կրկին աղաչեմ յիշեցիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր Յ. Բ. Մ. Ի. Խ. Կ. Ի. Ո. Ե. Ո. Է. Ի. Ո. Է. Կ. Ե. Բ.,** որ շատ աշխատեցաւ եւ գրեցի զայս անուանս. թէ դպիր էս կարգա, թէ չէ՝ վզիտ տուր ու հազայ....:

Բ

431 Բ Ո՛վ եղբայր, անմեղադիր լերուք, զի աւրս յետի չորեքշաբթի է. զկազմարն ի վեր թ[ափեցաւ], մուր դարձաւ. նա ես փոխեցի զկազմարն, որ գրոցս տէրն աւր մի զմեղ մէկ հացիւ չյիշեց:

Գ

6 ա Աղաւթիւք սոցա... պարգեւեա մեզ զքո առատ զողորմութիւնդ, եւ ստացողի սորա Մովսէս քահանայի, եւ եղբաւր իւրոյ Մկրտիչ սարկաւագի, եւ Միսիթաք սարկաւագի, եւ Ֆառնկ սարկաւագի, որ տղա հասակաւ փոխեցան առ Գրիստոս, եւ զհաւրեղբաւրորդին իւրոյ զՆաղաշ Քարեմն, եւ ինձ մեղապարտ գրաւդիս Սիմէոն արեղիս, եւ ծնողաց իմոց....:

* Առաջին շնչատառը կասկածելի է:

** Փոխարինագիր ծածկագրով (միավորի փոխարեն՝ հաղարավոր, տասնավորի փոխարեն՝ հարյուրավոր) կարգացվում է տառացի այսպես՝ «զՍիմէոն կրանաւորս»։ այսինքն՝ «զՍիմէոն կրանաւորս»։

դ

406 — Ո՛վ եղբայր, անմեղագիր լեր, զի կաւկիչն արէր՝ զթուղթն աւ-
րերեաց, գրեցաւ սուրբ Սարկսէն պահոցն. կարդա եւ զմեղաւորս
յիշեալ:

ե

279 — Մի ակս խացկեցաւ ի գրել սորա:

զ

549 — Ո՛վ եղբայրք, թողութիւն հայեցեք ի Դրիստոսէ, զի աւրս
աւագ երկուշաբթին է, մին աչքս կու ցաւէր, նա խրեցի ու մին աչքի՞ն
գրեցի՝ խիստ աշխատանաւք, եթէ յիշման առնէք արժանի զՍիմէոն
նայ դուք յիշեալ լիցիք:

է

553 — Ո՛վ եղբայրք, յիշեալիք յաղաւթս ձեր զախմար գծողս զՍիմէոնս,
որ աւրս աւագ երեքշաբթի եղաւ, դեռ աչքս կու ցաւի:

ը

667 — Ահայ ազատեցար շլրած աչկունք, կզացաց շնեկունք, կո[արած]
ոտկունք:

554

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Շ Ա Շ Ո Ի Ն Չ

ՍՅՎ 12 (1007), հա. Ա., էջ 128

Վերստին նորոգող և կազմող՝ Հէրապեա
Վայր՝ Մշոյ Առաքելոց վանք:

ա

468 — Այլ և զվերջին կազմող լուսազարդ տառիս և ծաղկաւէտ բու-
րաստանիս՝ ԶՀէրապետ կրանաւոր աղաչեմ յիշել ի տէր ... զի խիստ
փտեալ էր և բամբակ դարձեալ, ի տեղիս աեղիս ցեցն է ծակոտեալ,
հազիւ կարացի ի կապ ածել...:

468 — Դարձեալ, յերես անկեալ աղաչեմ սուրբ և պատուական ուսում-
նասիրացդ և բանասիրաց անձանց, զի որք հանդիպիք սմա տե-
սանելով կամ օրինակելով, յիշեալիք ի մաքրափայլ յաղթս ձեր
զառաջնորդ սուրբ ուխտիս զտէր Պօղոս եպիսկոպոս, զի ի ժամանա-
կիս այսմիկ, որ էր թիւս Հայոց ՊԶԸ. (1439), էր սա առաջնորդ
սուրբ ուխտիս Առաքելոց, և ի սորին աւուրքս չքահանայ ...ոմն
անուն Վարդան՝ եղև գործովն Յուդայի և մատնեաց զամենայն սըր-
բութիւնք եկեղեցւոյն անօրինաց՝ զխաչ և զսկի, և բազում խաւար

էած աղելիս Հայոց, Որ և զաղէտ տարակուսանացն և զկսկիծն օ՛վ կարէ ընդ գրով արկանել:

[Ապա կը նկարտդրուին Թովմա բաբունապետին՝ այն է Թովմա Մեծոփեցւոյն փախստեամբ հոն գալը, բազմաթիւ վարդապետներով, աշակերտներով և գրեցով, յերեսաց նետողաց ազգին, և Առաքելոց վանքի միաբաններու կրած անլուր աղետները Մշոյ քիւրդ իշխանին և մատնիչ Վարդանի ձեռքէն]:*

555

Ճ Ա Շ Ո Յ

Փիւղ. Նօտ. 120, Մարդուանի ս. Աստուածածնի եկեղեցի

Վայր՝ Դարանցիկաց գաւառ, Մնանառնոյ վանք.

...Արդ, գրեցաւ սա ի Թուականիս Հայոց ՊԶԸ. (1439), ի դաւառիս, որ կոչի Դարանաղեաց և մականունն Կամախ, ի սուրբ մենաստանիս, որ կոչի Մնանառնոյ վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, ի հայրապետութեան տէր Գրիգորի, և յեպիսկոպոսութեան Դարանաղեաց գաւառիս տէր Կիրակոսին, և յիշխանութեան Իսաղուրակին, որ էր նախախնամող քրիստոնէից ազգին, ապա չէր արծաթասէր, այլ նախախնամէր և հրաման տայր եկեղեցեաց որ շինէին, և այլ բազում բարութիւնս առնէր:

Յիշեսցիք զստացող սորա՝ զպարոն Պակօսմուրն, և զծնողսն իւր՝ զՔրման-Խաթուն, և զԱստուածատուրն, և զկողակիցն իւր զՄամա-Խաթուն, և զգաւակսն իւրեանց:

Յիշեսցիք և զառաջնորդ սուրբ ուխտիս, այլ և զպարոն Պակօսմուրն, որ եռափափագ և ջերմեռանդ և յօժար սրտիւ ել և զնաց և շինեաց զեկեղեցին, որ անբնակ ի մարդկանէ...: Շինեաց զսա վանք և անապատ, և զարդարեաց հանդերձիւք և գրեանօք, ամենայն զարդիւք՝ ծառօք և տնկօք: Ով ոք չունի իշխանութիւն ի յայս վանքըս՝ ոչ գալէ առնելով ոչ ծախելով, ոչ տանելով, ոչ գիրք և ոչ այլ ինչ, յիշատակ անջնջելի իւրն և ծնողացն:

556

Ճ Ա Շ Ո Յ

Փիւղ. Նօտ. 110, Նշխարք (Ք 4515), էջ 140—150, Վանի Տիւրմօր եկեղեցի

Գրիչ՝ Կարապետ

Վայր՝ Ուտան

...Եւ արգ, ես... քահանայ Կարապետ ...կատարեցի զսուրբ գիրքըս զայս ...ի քաղաքն Ուտան, որ է ծովահայեաց, ի դուռն Քարի

* Յովոք, հիշատակարանի շարունակութիւնը հրատարակելը վերապատմել է էր խոսքերով:

սուրբ Աստուածածինին, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածինին և սուրբ Ստեփաննոս նախավկային, ի թուականութեանս Հայոց 920. (1439), ի հայրապետութեան տէր Զաքարիայի, որ յայսմ ամի նստաւ յաթոռ հայրապետութեան...: Զոր տեսեալ զայսպիսի գանձս ...աստուածասէր տանուտէրն Յովնանէս ...ստացաւ զսայ յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնողացն Թովմային և Մինային և Կողակցին Եղիսին, և դստերացն Ուխտի-Խաթունին, և Եղբօրն Ստեփաննոս քահանային, և որդոյ նորին Աբարամամ քահանային: Եւ ետ զսա նուէր և ընծայ ի դուռն սուրբ և փառաւորեալ վկային Քրիստոսի Գէորգեայ, ի գիւղն, որ կոչի նամ-դենց: Նաև զսանահէրն իւր՝ զհաւատարիմ տանուտէրն զԱմիրբէկն...: Մեղաց թողութիւն խնդրեցէք յաստուծոց ինձ, և ծնողաց իմոց՝ Ստեփաննոս քահանայի և Փաշայի:

557

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 1979

Գրիչ՝ Յովաննէս
վայր՝ Լիմ

350 Բ Ուստի և տեսեալ զսորայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդ ...սուրբ վարդապետն Յովաննէս և ձեռն ի գործ արկեալ գրեաց զսուրբ աւետարանս, յիշատակ բարի հոգւոյ իւրոյ և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն Շաալուսի, և մաւրն Խաթունը: Այլ որ շտեմարանն է ամենայն հոգւոց պահանջեալ շտեմարանեաց զհոգի սորա և ի կատարումն աւետարանիս ոչ ժամանեաց, այլ վրիպեցաւ տարածամ մահուամբ ի Քրիստոս: Վասն որոյ աստուածասէր և բարեպաշտ միայնակեացն Յովսէփ եռափափագ սրտիւ ...ի քիրտն աշխատանաց իւրոց կատարել ետ զսուրբ աւետարանս՝ գրելով և ծաղկելով և կազմելով, յիշատակ բարի առ Քրիստոս հոգւոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն 351 Թաւաքալին և մաւրն Մէրէթին, և կենակցին իւր Աղու ը թին, և զաւակացն իւրեանց՝ Ասովին, Միսիթարին, Առաքելին, Յովաննիսին՝ հանգուցելոցն ի Քրիստոս...:

251 Բ Եւ արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուականիս Հայոց տոմարի 920. (1439), ի ծովահայեաց անապատս, որ կոչի Լիմն, ընդ հովանեաւ սրբոյ Գէորգեա զաւրավարին, ի հայրապետութեան տեառն Զաքարիայի: Արդ, ես՝ վարդապետ Յովաննէս և Յովսէփ միայնակեացս ընծայեցաք սուրբ աւետարանս սրբոյն Գէորգեայ յիշատակ մեզ և ննջեցելոցն մերոց, և մի ոք իշխեսցէ հանել զսա ի դրանէ սորա, ոչ կաթողիկոս, ոչ վարդապետ, և ոչ եպիսկոպոս, և ոչ հերպետ, և ոչ յազգականաց մերոց: Եւ թէ ոք յանդգնի հանել՝ զպատիժն Կայնի և զմասն Յուդայի ժառանգեսցէ:

Գարձեալ, աղաչեմ զամենեւեան յիշել ի Քրիստոս զտիեզերալոյս և զաստուածաբան, քաջ և երջանիկ վարդապետն Միքայիլ, որ

զպակասութիւն սուրբ աւետարանիս գրեաց, և ի կատարումն յիշատակարանիս ոչ ժամանեաց, այլ տարածամ մահուամբ փոխեցաւ առ անծկալին իւր Քրիստոս, յունուար ամսոյ ի ԻԲ. (22) և հոռի ի ԻԵ. (25), և անասելի սուրբ և կսկիծ հասոյց մեզ, եւ զկազմողս զԳրի[գոր], յիշեցէք ի Քրիստոս:

558

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Առ. Դավրիմեցի, Պատմութիւն, 1884, էջ 321

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Արգելաւն

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի Թուիս Հայոց 92Ը. (1439), ձեռամբ Գրիգորի սուտանուն կրօնաւորի, ի վանս, որ կոչի Արգելաւն, ընդ հովանեաւ մօրս լուսոյ սուրբ Աստուածածնին, և տեառն Յուսկայ որդւոյ սուրբ գերեզմանին, ի հայրապետութեան Հուսաւորչին, քանզի յայսմ ամի վերացեալ եղև աջն ի Սաւյ, և ոչ գիտեմք զինչ եղև, ի յառաջնորդութիւն սրբոյ ուխտիս Մկրաիչ վարդապետի...* և ի հայրապետութեան կրօնաւորին Յովնանցեալի, և խաչընդուս փրկիս փայլ Յակոբի՝ հոգևոր հօրս մերոյ:

559

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՍՅՀ, հա. Ա. 39, էջ 83

Հետ. ստացող՝ Յովնանցեալ:

ա

595 ա ...Ի Թուականութեանս Հայոց ութհարիւրերորդի ութսուներորդի ութերորդի (1439): Յայսմ ամի շարժեալ ի սէր աստուածային շնորհաց ...սրբաւանեալ և հեղահոգի քահանայս Յովնանցեալ, և ետ նորոգել զսա վերստին կրկնակի, զի յոյժ հնացեալ էր...:

Արդ, այսմ բանի աստուածայնոյ հլու և հնազանդ եղեալ քահանայս Յովնանցեալ. եւ ստացաւ զսուրբ աւետարանս ի հալալ և արդար վաստակոց իւրոց՝ յիշատակ իւր, և բարի յիշատակեալ ծնաւդաց իւրոց՝ հաւր իւրոյ Սահակ քահանայի և մաւր իւրոյ Քաբամիմ, և պարկեշտ կենակցին իւրոյ Երիցի, զի յիշատակ իշխեանց եղիցի, և ի վայելումն հրեշտակատիպ, գեղեցկագեղ, դեռաբողբո մանկանց իւրեանց Մանկասար դպրի, որ այժմ կոչի Մարկոս, յոյժ ուսումնասէր և բարի բնութեամբ, զոր տէր աստուած պահեսցէ զսա՝ զՄարկոս դպիրս այս ընդ երկայն աւուրս և տացէ սմա վայելել զսուրբ աւե-

* Շարունակութիւնը լրացնում ենք Ս. Տեր-Ավետիսյանի կազմած Նոր-Ջուղայի հայերեն ձեռագրերի ցուցակի տվյալներով:

տարանս պարագած ամաւք յամերամս ժամանակաւք, ամէն, և աս-
տուած-ողորմի ասացէք...:

Բ

Տէր աստուած ողորմեսցի աւետարանիս գնողին, որ գնեաց զա-
ւետարանս: Ես՝ Յովնանց երէցս, որ գնեցի զաւետար[անս] յիսկան-
դարէն Գ. (3) Քլորի, ի թվին ՊԶԸ. (1439), ի հալալ վաստակոց իմոց,
ի յիշատակ իմ և դեռարոյս որդոյն իմոյ Մանգասար սարկաւազին:

560

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Մ. Աթռն Յ, «Էջմիածին», 1850 թ. մայիս-հունիս, էջ 80—87

Գրիչ՝ Գրիգոր

ա

33 բ—34 ա Արդ, ես Գրիգոր՝ ծրող գրոյս,
Յաղաւթս ձեր ունիմ մեծ յոյս.
Արձակեցէք զիս ի կապոյս,
Որ իմ մեղացն է տարակոյս,
Եպիսկոպոս մեր նահանկոյս,
Տէր ե տեսուչ հայկան սեռոյս,
Սուրբ քահանայք եկեղեցոյս,
Եւ նորընծայք ի յայս ժամուս,
Ունկն դրէք իմոյ խնդրոյս,
Եւ մաղթեցէք ի տէր Յիսուս,
Որ ճարն նա է գլորելոյս՝
Մաքրէ զհոգիս մեղաց տղմոյս.
Իմ դեղն դուք՝ խոցեալ հոգւոյս,
Զի յիշեցեք անտարեկոյս,
Յիշողքդ աւրհնիք յայսմ սրբոց
և յեկեղեցւոյս (°), ամէն:

Բ

466 ա Գրեցաւ Մաշթոցս ձեռամբ անյարմար Գրիգորի և [ան]արժան
ծառայի, առհասարակ՝ մեծի ե փոքու, որ էր թիւն Հայոց ՊԶԸ.
(1439), ի դառն ե ի նեղ ժամանակի, վասն ծովացեալ իմոյ մեղացն:
Որք վայելէք զՄաշտոցս և մեր ծնողացն ե մեր երախտաւորաց թո-
ղութիւն խնդրեցէք ի բարերարէն Գրիստոսէ, և զձեր[ն] թողցէ ամե-
նակարողն աստուած, և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

561

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն.

Փիւղ. Նօտ. 119, Կ. Գօլիս, Դաւաթիոյ ո. Լուսաւորիչ եկեղեցի

Գրիչ՝ Մաղաքիա
վայր՝ Կաֆա

...[Գրեցաւ] ձեռամբ... Մաղաքիա արեղայի, Եւ եղև աւարտ սորա ...ի մերում [թուականի] 92Ը. (1439) ամի, ի նոյեմ. 15, (7), օրն շաբաթ, ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի բարեպաշտի և աստուածասիրի և իմաստնոյն, և եպիսկոպոսութեան սրբասիրի մեծի տէր. Մաղաքիայի, ի մերում Հոնաց աշխարհին և Գազարիայ նահանգիս Սաւլ-իսաթ Ղրիմի և Կաֆայիս մայրաքաղաքիս, ի մենաստան մեծի սըրբոյն Անտօնի և Աստուածածնի, ի խնդրոյ պատուական և երջանիկ քահանային Արքանամի:

562

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

«Միաբանք ե այցելութեան Երուսաղէմի», էջ 448

Գրիչ՝ Սարգիս Արծկեցի Մելիքեց
վայր՝ Երուսաղէմ

...Քանզի գրեցաւ սա ի աստուածակոխ քաղաքս Երուսաղէմ, տասն և եօթն տետրակս ի մէջ Յարութեանս, ընդ հովանեաւ աստուած-ընկալ և լուսարուղիս գերեզմանիս և նորակնունք սուրբ վերնա-տանս՝ երկրորդ Գողգոթայիս, ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Սարգիս անպիտան ծառայի, ի վայելութեան մանկանց Միոնի:

Արդ, աղաչեմ զձեզ, ով մանկունք սուրբ եկեղեցւոյ, որք հանդի-պիք սմա տեսանելով կամ ընթեռնելով և կամ աւրինակելով՝ յիշեցէք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր ամենայն աւրհնութեանց արժանաւոր զտէր Մարտիրոսն սրբասնեալ և առաքելաշնորհ եպիսկոպոսն Երու-սաղէմայ և զծնողս իւր, որ ետ գրել զսա...:

563

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՐԳՈՑ ԵՐԳՈՅՆ, ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԻՒՍԱՑԻՈՑ

Երևան 2514

Հետ. ստացող՝ Յովսէփ:

170 ր Ո՛վ սուրբ ընթերցաւորք և մաքուր ուսումնասէրք, աղաչեմ յիշել ի տէր զվերջին ստացող Երգոց երգոյս Սօզօմոնի զՅովսէփ արեղայ, *

* Այս Յովսէփ արեղան 1450 թվականին գիրքը նվիրում է Սուքիաս կրօնավորին: Այդ առթիվ գրված հիշատակարանը տեղ 1450-ի թվաշարքում:

որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց, յիշատակ բարի իւրն, և ծնողաց իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորացն, ի թվին ՊԶԸ. (1439), զոր տէր աստուած վայելել տացէ, ամէն:

564

Բ Ա Ն Ք Ե Ի Ա Գ Ր Ի

Երեան 2840

Հատ. ստացող՝ Յովսէփ

ա

183 ա Սյլ և զվերջին ստացաւ լուսաւոր պատերազմիս Եւագրեայ զՅովսէփ կրաւնաւոր և զհոգեոր համշիրակ եղբայրն իւր զՅոնաննէս, կրօնաւոր աղաչեմ յիշել...:

Ի թվին ՊԶԸ. (1439) գնեաց զգիրքս ի հալալ արդեանց իւրոց, յիշատակ բարի իւրն և ծնողաց իւրոց...:

բ

Ես Յովսէփ արեղայ [բաշ]խեցի զայս գիրքս տէր Սուքիասին՝ իմ հոգեոր եղբաւրն, և էս սա սեփական նմայ, և այլ ոք ոչ ունի իշխանութիւն ի վերայ սորա, բայց ի տէր Սուքիասին:*

565

ՅԱՂԱԳԱ ԱԶԳԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՑ ԲԱԺԱՆՄԱՆ, ՅԱԿՈԲԱՑ ՂՐԻՄԵՑԻՈՑ

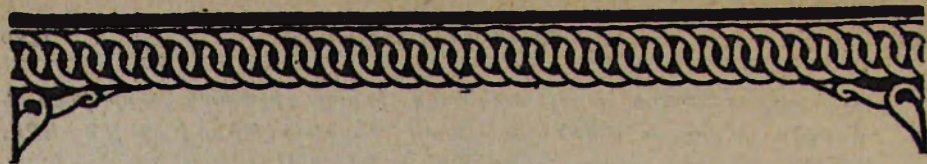
ՍՅՀ հա. Ա. 81, էջ 163

Գրիչ՝ Յակոբ

138 Գրեցաւ գիրքս ի թվինս Հայոց ՊԶԸ. (1439), ձեռամբ բազմամեղ անարժան Յակոբ քահանայիս, վասն որոյ աղաչեմ զամենեանեան, որք աւգտիք ի սմանէ՝ մեղաց թողութիւն խնդրեցէք ինձ՝ անարժանիս...:**

* Նույն այս Յովսէփ արեղան 1450 թվականին տէր Սուքիասին նվերել է նաև 1439 թ. դնած Գր. Նյուսացու Երզ երգոցի մեկնութիւնը (տես նախորդ ծանոթագրութիւնը): Հավանաբար այս նվիրաբերութիւնը նույնպէս կատարվել է ձեռք բերումից տարիներ հետո, զուցէ հենց նույն՝ 1450 թվականին:

** Նույն այս ձեռագրի հետ կազմված է Հակոբ զրչի 1482 թ. ընդօրինակած Մաշաոցը, որի հիշատակարանը տես 1482-ի թվաշարքում:

Կազմող՝ Մխիթար
վայր՝ Մաղարդէ վանք

292 ր Արդ, աղաչեմ զձեզ, ով հանդիպող եզրայրքդ, յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր առ Քրիստոս յոյսն ամենեցուն՝ զստացաւդ սուրբ գրեցըս զՅակոբ վարդապետ, որ յոյժ վափաքանաւք հանդիպաւ սուրբ գանձուցս ի Խօ՞քաղաք, և խնդրեալ զսա ի հաւատարիմ կնոջէ մի, և բերեալ զսա ի սուրբ ուխտս ի վանքս Մաղարդէ, ընձա սուրբ Նախա-վկայ վկայիս, և ետ նորոգել զսա յիշատակ ոգոյ իւրոյ, և յետ աստեացս րարեխաւս առ աստուած:

Ընդ սորա և զվերջին կազմողս զՄխիթար եպիսկոպոս, զթափուրս ի յամենայն բարեաց յիշել ի սուրբ աղաւթս ձեր, և դուք յիշեալ լի-ջիք առաջի Քրիստոսի և յիւր անմահական սեղանն, ամէն: Այլ և յիշել յաղաւթս ձեր զսուրբ Նախավկայիս կրօնաւորքն և զսրբասնունդ քահանայքս՝ զՄաթէոս, զՈհաննէս, զԲարսէղ, զԹումա, զՍտեփանոս, զՅա-կոբ, զԽաչատուր, զԳրիգոր, զԱւետիս, զՂուկաս, զՍիմէոն, զԹադէոս, զՄեսրոպ, զՊետրոս, և զտառապեալ ոգիս Մխիթար եպիսկոպոս, և Աւագ եպիսկոպոս, և զայլ միաբան սուրբ ուխտիս՝ զսարկաւազունս և զայլ ուսումնականքս և զսպասաւորքս յիշել ուղիղ սրտիւ . . . :

Կազմեցաւ սա ի թվ. ՊԶԹ. (1440), ընդ հովանեաւ Նախավկայիս, ի ժամանակիս, որ է առ չար և անխնայ պեղծն շինանշայ իմիրզան զՎրաց-տունն, և բազում քրիստոնայք ի սուր քարշեց, և ով կարէ ճառել || 293 ա [ղսմեգ . . . քր]իստոնէից և զանթիւ կոտորուածք նոցա, որ ոչ լեզու ճառել կարէ զանթիւ բազմոթիւն մարդկան և զկանանց, զմանկանց և զտղայոց, որ վասն հաւատոց և քրիստոնէութեան կոտորեցան վասն սի-րոյն Քրիստոսի և յուսոյ սուրբ արքայութեանն, զմահ ի յանձն առին և զմարտիրոսական պսակն Քրիստոսէ խնդրեցին, և սրով և քարկոծմամբ կոտորեցան և հասին յաւիտենական կենացն. և գեղեցկատեսակ ման-կունքն գերեալ բերին առ մեզ և մեք տեսեալ զանմեղ գառնիս ի ձեռն անաւրինաց՝ դառն և լեղի, մերկ և քաղցած, ծեծած և կոփած | | **

* Այսինքն՝ «Խոյ»:

** Սույն 293 թերթից մնացել է միայն առաջին սյունակի երկու-երրորդ մասը, հիշատակարանի շարունակութիւնը, այսպիսով, կորած է:

567

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 5512

Գրիչ՝ Մինասենց Թումայ
վայր՝ Աղթամար

ա

208 ա Ո՛վ մանկունք սուրբ եկեղեցւոյ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս յիշեցէք ի Գրիստոս և ի սուրբ յաղաւթս ձեր զստացող սուրբ աւետարանիս զպարոն Յովաննէսն, և զծնողքն իւր՝ զՅորդոքն և զԳոնար-Մէլիք, և զեղբայրքն Ստեփաննոս և զԱռոմ, և զկենակիցն զԽալիմ-Խաթուն, և զԽալ-Խաթուն, և զորդեակն զԱռոմ, որ տո աստուած փռնեցաւ և սուգ անմխիթար եթող ծնողաց իւրոց, և ուղիղ մտաւ և բոլորով սրտիւ և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք...*

բ

208 ա Յամի Պ. և ութսուներորդի թվականութեան Հայկազեան տու-
մարիս (1431) անհնարին աղէտ և մեծ կըսկիծ դիպեցաւ յաշխարհիս
մերում, վասն զի ամիր Փիրի-Բէկն՝ ազգաւ քուրդ, թոռն ամիր Էզդը-
նին՝ էառ զաստուածապահ և զանառիկ կըզգին Աղթամար, որ տեղի էր
ապաստանի ամենայն աշխարհացս, և յառ և յաւար և ի գերութիւն
վարեաց զսպասք և զզարդք երկնանման տաճարին, և զբոլոր ծովեզե-
րոյս վանորայիցս և գեղորայիցս զաստուածաշունչ մատեանքս և զայլ
անաւթք սրբութեանցն, և ցան և ցբրիւ ընդ ամենայն աշխարհ տա-
րածեաց: Որ և մի ի բազմաց գերելոցն է աստուածաշունչ և աս-
տուածախաւս սուրբ աւետարանս այս, որ է Աթանաս գեղին. Զոր ծե-
208 բ բունի և պատուա || կան քահանայն Առոմ, որում շնորհեաց զսուրբ
աւետարանս առաջին ստացաւ սորին աստուածասէր տանուտէրն
Խաչատուր:

Սորա ի խնդիր ելեալ մեծաւ փափագանաւ և ջերմեռանդ հա-
ւատով և սիրով, տկարացեալ մարմնով և խաւարեալ ի լուսոյ երկո-
ցունց աչացն, և գտեալ զսա ի վան քաղաք, առ ուրեմն աստուածա-
սիրի, որոյ անունն Յորդոքոնց Յովաննէս ճանաչի: Եւ բազում պա-
ղատանաւ և արտասուաւ թափեաց զսուրբ աւետարանս զայս ի նմա-
նէ աստուածապատիւ քահանայն Առոմ, ի հինգհարիւր և յիսուն դե-
կան, և երեւ զսա վերբստին ի գեօղն իւր ի յԱթանաս, որպէս զի հա-
նապազ ընթերցցին զսա մանկունք եկեղեցոյ ի դուռն սուրբ Գէորգեայ
տաճարին, և ուրախացին սովաւ:

Արդ, աղաչեմ զհանգիպողդ սմա կարդալով կամ աւրինակելով,
լի բերանով և ուղիղ մըտաւ աստուած-ողորմի ասացէք առաջին
ստացողի սուրբ աւետարանիս Խաչատուրն, և ծնաւղաց նորին՝ վերո-

* Այս անթվական հիշատակարանը, համաձայն Ի. հիշատակարանի տվյալի, գրված
պետք է լինի 1440 թվականից ընդ առաջ:

յիշելոցն ի սմա, և վերջին ստացողի սորին Ատոմ լուսաւոր քահանային և ծնողաց նորին՝ Կարապետին և Հէրիսաթունին, և կենակցին իւրոյ Դիլշատին, և որդոյն իւրեանց Թումային, և նորին կենակցին Ջաւհարին, և լերդահատոր հարազատին էվատշին, և իւր կենակցին Ուլուխաթունին, և իւրեանց զաւակացն հալիֆային և հաթունշին, և քըւերցն Մըրվաթին և Փաշային, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց նոցին՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն, և մեղաւոր Մինասենց Թումայիս և ծնողաց իմոց աստուած-ողորմի ասացէք, որ զսակաւ յիշատակարանս գրեցի . . .

Ի Պ. և ՋԹ. (1440) Թվին գրեցաւ:

զ

148 ա Ընդ առաջին ստացողացն յիշեցէք ի Գրիստոս զՖախրադին, և զծնողսն իւր զՎարդան և զԱզիզն, և զկենակիցն իւր զԵղիսէն, և զազգն ամենայն առհասարակ, և աստուած-ողորմի ասացէք նոցա, ամէն:

Գրիստոս աստուած ողորմեսցի հաթունշին, և ծնողաց նորա, և ամենայն ազգականաց նորա, զի սոքա երախտիք ունին ի վերայ մեր, աստուած-ողորմի նոցա հոգուն, ամէն: Եւ Թումայ քահանային և ծնողաց նորա ողորմի Գրիստոս աստուած, ամէն:

զ

26 ա Գրիստոս աստուած ողորմի ստացողի սորա, անդերձ տուողին, և աստուած զնա զարդարէ ի յաւուր դատաստանին, որ ետուր անդերձ սուրբ աւետարանիս:

Այս Թուրանդին և Թումային, յիշատակ իւրն և ծնողացն իւրոց, ամէն, և մեղաց Թողութիւն խնդրեցէք ի յաստուծոյ և ի մէնջ, ամէն: Մէկ՝ Աւաք և մէկ՝ Ուխտի-հաթուն յիշեցէք ի Գրիստոս, զուրենց ծնաւդս և զուրե[ն]ց հոգին, ամէն, եղիցի: Եւ ինձ՝ մեղաւոր գըրջիս սուտանուն Սանփանոս քահանայիս մեղաց Թողութիւն, ամէն, եղիցի:*

568

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԹՂԹՈՑՆ ԵՓԵՍԱՑԻՈՑ, ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՍԿԵՔԵՐԱՆԻ

ԵՐԵԱՆ 1382

308 ր ՊՀ. (1421) նստաւ Սքանդարն | | | ՊՀԱ. (1422) առաջին գալն Շահաւսին, ՊՀԸ. (1429) միջին գալն և Բուսաիտն | | | եղիւր, և տանուտէր աղեղնաւորն, ՊՀԵ. (1436) յետին գալն և տանուտէր [խե]ցգետին, ՊՀԹ. (1440) Ջանհանշէն զՇամշուղէ առ և կոտորեաց աւելի քան զերեք հազար և տարաւ գերի աւելի քան զինն հազար և մեծ

* Գ. և Դ. անթվական հիշատակարանները, ըստ հնագրական տվյալների, գրված են Ա. և Բ. հիշատակարանների ժամանակ կամ նրանցից միայն մի քանի տարի հետո, այն է՝ 1440—1450-ական թվականներին:

սուրբ եթող քրիստոնէից,* զի բազումք թողին զՔրիստոս: Քրիստոս աստուած ողորմեայ Կիրակոս բանասիրին, և թող զմեղք նորին՝ զմահու չափն և զնեղելին, բարեխաւսութեամբ սուրբ Աստուածածնին և ամենայն սրբոց զնորին, ամէն:

* Սամշիլիքի կոտորածի մասին հետաքրքիր մանրամասնութիւններ է հաղորդում Հովհաննէս զրիչը, 1468 թ. ընդօրինակած իր «Յայսմաւուրքի» մեջ, շարադրելով հատուկ Վկայարանութիւն՝ այդ մասին: Ստորև, որոշ սղուծներով, մեջ ենք բերում այդ Վկայարանութիւնը, քաղելով Հովհաննէսի ինքնադիր օրինակից, որը պահպան է նրանի Մատենադարանում (ձեռագիր № 4696): Նույնը իր շնորհաբար պատմութեան Հայոց աշխատութեան Բ. հատորում ընդօրինակել է նաև Ղ. Փիրղալեմյանը (ձեռագիր № 4618, էջ 150—153):

«Քաղոց ի ԺԴ. (14) և ղեկեմբեր ի ԻԲ. (22): Յայսմ աւուր յիօտակ է և վկայաբանութիւն: Կոտորեցն ուղղափառ և անմեղ քրիստոնէիցն Հայոց և Վրաց՝ Շամուլէսէ քաղաքին:

Անօրէն և պիղծ բռնաւորն Թավրիզու Ջնանցայ անուն, որդի Ռաւոֆ-Բէկին, սա ես... պան ղեղարայրն իւր Սեւնդար բահադուռն, ի ձեռն որդոյ նորա Ղան կոչեցեալ, ի ղեկեմբեր Նրնցապետ, հրամանաւ և կամաւ չար Թաւաւորին արեւելից Շամուլէսէ անուն: Եւ ինքն յիսուսելով ի մտի իւրում ընդ Թաւաւորին Վրաց Ալեքսիանոս կոչեցեալ, զի ոչ եկն առ նա յողջոյն խաղաղութեան և ոչ ետ զսահմանեալ հարկս Թաւաւորական: Վասն որոյ զայրացեալ պեղծն և ատեցաւ զքրիստոնէից իբրև զգազան արեան ծարաւի զաւրս ժողովեալ, զուշտ կազմեալ, և զամենայն տուջնորդս անաւրէնութեան նեւին կարապետն Ջնանցուն: Ժողովեալ աւելի քան զԻԲ. (20,000) ոգիս, առեալ զնաց ի տունն Վրաց . . . :

Եւ նոցա երթեալ ի քաղաքն Տրիխիս՝ քանդեցին, աւերեցին և զքաղաքն հրոյ ճարակ տուին, և զամենայն եկեղեցիսն ի հիմանց տապալեցին, և անտի յետս դարձան: Եկն և նստաւ ի վերայ Շամուլէսէ քաղաքին աւուրս Խ. (40), ի զաւստեան ծառադարձարի տաւնին, ի կիրակէին մինչ և համարաձուլեալ Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, ի մեծահաշ իրաւէին նստաւ ի վերայ նոցա անիծեալ անաւրէնն Ջնանցուն: Եւ նոքա՝ քրիստոնեայքն ահն ունէին յուսով անիծեալ Թաւաւորին իւրեանց՝ զալ օգնել նոցա և ազատել ի նեղութենէ անաւրինացն: Իսկ նոքա անփոյթ արարեալ զնոցանէ՝ լաւ համարեցաւ զանձն իւր կեցուցանել, քան զկորուստ քրիստոնէիցն. անարի և անմարդի գտան, որ և մին մարդոյ փաս ոչ կարացին առնել:

Յայնժամ քաղաքացիքն, նեղեալ ի սովոյ և ի ծարաւոյ՝ անփոյթ արարին զպահպանութիւն բերդին: Եւ նոքա զաղտաբար ծակեցին զպարիսպ քաղաքին և ի ներս մտին: Եւ նոցա զահի հարեալ զողացին, կոչեցին զբռնաւորն ի դուռն քաղաքին՝ առնել ողորմութիւն ի վերայ նոցա: Եւ նոցա երդուեալ յարարիչն աստուած ստութեամբ և խաբէութեամբ, թէ ոչինչ չար առնել ձեզ և կամ փնաս մահու գործել: Եւ նոքա աւատացին երդմանն, և բացին ղդուռն քաղաքին, և ետուն ի ձեռս նոցա: Եւ նոքա հանեալ զամենեան արտաքոյ, և հրաման ետ զամենեան չարչարել զերին աւուրս, և առնել զգազանի և զյայտնի ստացուածս նոցա: Եւ յետ երից աւուրց հրաման ետ զամենայն հաւատացեալսն կոչել ի հանդիսական ատենին: Եւ զաւրաժողով եղեն ի վերայ նոցա բազմութիւն անաւրինացն, սուր առեալ ի ձեռն, յայս կոյս և յայն՝ կոյս շրջապատեալ, զհաւատացեալսն ի միջի ունելով . . . :

Եւ նոյն ժամայն Բ. (2) երիտասարդք ի տիսս մանկական հասակի՝ զօրեղ զաւրականք և քաջ նահատակք, զահ և զերկիւղ ի բաց բարձեալ, զոչեն մեծակական ձայնիւ ի լուր ամենեցուն. նշովեալ է Մահմետ աւրէնսդիւն ձեռ, և մեք Քրիստոսի եմք աշակերտք և երկոտասան առաքելոցն, և հոգեւոր որդիք սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին . . . :

Եւ ապա ձայն արձակեալ անաւրինացն, իբրև զշուն կատաղի մոմեալ ի վերայ նոցա, նետով զերկոսին վկայսն անդէն լցին: Եւ չար բռնաւորն ասէ. Ահա, զի՞ կայք, հայհոյեցին զառաջնորդն մեր. ահա կոտորեցէք զամենեան սրով և, առհասարակ, զլիստեցէք և զզուլիս նոցա քարիւ ջարդեցէք: Եւ նոքա կատարեցին զչար հրամանս նորա, սպանին ի նոցանէ աւելի քան զԻԲ. (1000) հոգի և Խ. (40) ի նոցանէ կրաւնաւորք, քահայ-

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՀՄԱՆԱՑ ԳՐՈՑ ԴԱԽԹԻ, ԱՌԱՔԵԼԻ ՄԻՒՆԵՑԻՈՑ

Երևան 1849

Գրիչ՝ Ներսէս

Վայր՝ Մեծոփայ վանք—Մաանավանք

- 123 ա ... Արդ, ես՝ ունայնս ի բարեաց և լցեալս չարեաւք, ծոյլս և յոյլս ե անպիտանս ի մանկունս եկեղեցոյ՝ պիտակ անունս Ներսէս, որ անուամբ արեղայ և գործով խաբեբայ, գրեցի զշարս մարգարտեայ և զքանոնս ամենայն իմաստասիրական արհեստից և մակացութեանց հրամանաւ ե արդեամբք երջանիկ և հոգիւնկալ ըտրունապե-
- 123 բ տիս մերոյ և աստուածաբան վարդապետիս և խաբաղնավարք || ճրգնաւորի Թովմայ բարունապետի և հոգեւոր և մարմնաւոր երախտաւորի, որ վայլէ ի ժամանակիս մերում իբրեւ զարեգակն պայծառ ի կամարս երկնից, յերկիրս Քաջրերունդ, ի հրեշտակաբնակ անապատս Մեծոփայ, Այլ և երկրորդ երախտաւորին իմոյ հոգեւոր հօրն՝ Մկրտիչ վարդապետի և Յոնանէս արքեպիսկոպոսի:

Արդ, գրեցաւ սա ի թուականութեանս Հայոց Մեծաց ՊԶԹ. (1440), ի պատուական օրինակէ, որ էր գրեալ ձեռամբ Մկրտիչ վարդապետի, որ յայս ամի փոխեցաւ ի Գրիստոս և եթող մեզ սուք անմխիթար, որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի, Վասն որոյ երես ի գետին դնելով և համբուրեմ զսուրբ գարշապար ընթերցողացդ այսմ աստուածատուր պարգեւացս, որք պատահիք սմա ընթեռնելով կամ օրինակելով յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զմեղօք զառածեալս Ներսէս, և զհարազատ եղբայրն իմ զՌԵՍԱԿԷՆ քահանայ, և զուսուցիչն իմ զՍԱԵՓԱՆ ԿՐՈՆԱՆՈՐ, որ և զփոխարէնն յաստուծոյ առցէ, և զդեռարոյս որդեակն իմ զԳՐԻԳՈՐ արեղայ՝ իմոյս արեւակցի, որ բազում անգամ սպասաւորէ մեզ անձանձիր մտօք, և զմարմնաւոր հայրն իմ ՍԱԵՓԱ-

նայք և սարկաւագունք էին: Եւ գոչումն աղաղակի նոցա զերկիր դողացուցանէր և զհրեշտակք ի յերկինս զարմացուցանէր, և անմեղութիւն արեան նոցա իբրեւ զԱրէլին առ տէր աղաղակէր՝ վրէժինդիր լինել անմեղութեան արեան նոցին:

Եւ հրաման տուեալ չար բռնաւորն՝ զամենայն կանայս և զորդիս նոցա գերի առնուլ, աւելի քան զԹՌ. (10,000) ոգի, և ցրուեալ յամենայն կողմանս Տաճկաստանեաց՝ ի Մար և ի Նորասան:

Անդ էր տեսանել զազէտ տարակուսանաց ամենայն քրիստոնեական դնդին, զի մայրըն լայր գորգին և որդին լայրն զմայրն աղիողորմ կսկծանաւք և դառն արտասուաւք. որդեակն իմ բաղձալի, այլ ոչ տեսանեմ զքեզ, վայ արգանդիս՝ որ զքեզ երկնեցի, և վայ իմ աչացս՝ որ զքեզ տեսի, վայ ակնջացս՝ որ զձայնդ լսեցի: Եւ, դարձեալ, որդին գոչէր առ մայրն. Աստուծագութ ծնաւդ իմ ցանկալի, վայ ե եղուկ ինձ յերկրի և վայ աւուրն իմ դատաստանի, զի զանապական հաւատս զիմ կորուսի և յաստուծոյ աչաց ելի:

Եւ ոչ ոք կարէ ընդ դրով արկանել զանապատելի դառնութիւնս, որ եղև Հայոց ազգիս: Եւ այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց: Բարեխաւսութեամ սոցին և դառնագոյն չարարանաւք Գրիստոս աստուած ազատեա զամենայն դերիս քրիստոնէական ազգիս ի յանաւրինացն:

Կատարեցան սոքա ի թուականիս Հայոց ՊԶԹ. (1440) . . . :

(Ձեռագիր № 4696, էջ 235 բ—238 բ)

նոս, և զմայրն իմ զՇամշայ, և զԲ. եղբարքն իմ՝ զԱտոմ և զՎրդանէս, որք մտեալ են ի կարգ աշխարհի, այլ և զԲ. սարկաւազս մեր՝ զՅալոբ ճգնաւոր և զԳալուստ, որք սպասաւորեն մեզ...:

Գարձեալ, կրկին աղաչեմ սխալանացն անմեղադիր լինել, զի կար մեր այս էր...:

Սկսեալ եղեւ ի վանս Մեծոփայ և աւարտեցաւ ի վանս Մատնա-վանից, առ ոտս արքեպիսկոպոսի Ստեփանոսի, որ յոյժ սէր ե հայրու-թիւն եցոյց մեզ...:

570

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 5404

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Ոստան

200 ր Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար և տարտամ և անարժան անձինս Կարապետ գրչի հասանել ի յաւարտ Գանձարանիս, որ աւր-ըստաւրէ պայծառացուցանէ զեկեղեցիս և զմանկունս սորա, որ ունի ինքնս հաւաքեալ ծնընդեան և յարութեան և ամենայն տէրունական տօնից՝ առաքելոց, մարգարէից, ճգնաւորաց, մարտիրոսաց և ամե-նայն սրբոց: Որոց փափաքաւ եղեալ աստուածասէր տանուտէրն Պետ-րոս և ստացաւ զսա բարի յիշատակ իւր, ե ծնաւդացն իւրոյ՝ Թու-մային և Սիրային, և ամենայն նախնեացն, և կենակցին՝ Շամշա-խա-թունին, և զաւակացն իւր՝ հանգուցելոցն, և դստերն Փաշային, և միւսն դստերն Խալիմ-խաթունին, ե ամենայն ազգականացն և արեան մեր-ձաւորացն՝ կենդանեացն և հանգուցելոց առ աստուած: Եւ ետ զսա ընծայ և նուէր ի դուռն սրբոյն Թումայի առաքելոյն, ի վանքն, որ կոչի Սուրբ Թումայ, զի մանկունք սուրբ եկեղեցոյս հրճուին սովաւ հանապազ և ուրախասցին ի տա[ւ]նս տէրունականս և ի յիշատակս ամենայն սրբոց, և յիշեսցեն յերկնագնաց յաղաւթս իւրեանց զստա-ցող սուրբ զրոցս զհիւսն Պետրոս, և զծնաւդսն իւր զԹումայ և զՍի-րայ, և զկողակիցն զՇամշա-խաթուն, ե զհարկեոր և զաստուածասէր և զանու[անի] զփեսայն իւր զպարոն Թումէն, որ յայսմ ամի հանգեաւ առ Քրիստոս և եղև սուգ անմխիթար, և զայլ ամենայն ազգականսն իւր...:

210 ւ Եւ արդ, գրեցաւ սա ի մայրաքաղաքս Ոստան, որ է ծովահայ-եաց, ի դուռն Գարի սուրբ Աստուածածնիս, սուրբ Ստեփաննոսի նա-խավկային, և սրբոյն Սարգսի զաւրավարին, ի թուականիս Հայոց ՊԶԹ. (1440), ի հայրապետութեանն տէր Զաքարիայի Հայոց կաթողի-կոսի: Եւ արդ ես՝ անկարգս ի կարգաւորաց, անպտուղս ի բարեաց, մեղաւորս յարգարոց, անկատարս ի կատարելոց, մեղչականս յանմե-ղաց, տպէտս ի գիտնականաց՝ մեղաւոր Կարապետ գրիչս, յերեսս ան-կեալ աղաչեմ զձեզ, որք հանդիպիք և գաղափարէք և քաղցր ձայնիւ եղանակէք զսա յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զանարհեստ-

գրչիս Կարապետ, և զծնաւդսն իմ զՍտեփանոս քահանայ, և զմայրն իմ զՓաշայ, և զեղբայրն իմ զՅովանէս քահանայ, որ փոխեցաւ առ Քրիստոս, և զքոյրն իմ զԱրմանի, և զամենայն արեան մերձաւորսն մեր և զերախտաւորսն, ե լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք մեզ և մերոցն ամենայնի...

Բ

210 Բ Ես՝ հիւսն Պետրոս ի գեղջէն նարեկայ, ետու ըզսա ընծայ և նուէր ի դուռն սուրբ Թումայ առաքելոյն. ե մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի դրանէ սուրբ եկեղեցոյս՝ ծախելով կամ գրաւելով և կամ [այլ] ինչ պատճառաւ, ոչ ի մերոց, և ոչ ի յօտարաց, և ոչ ի քահանայից. և եթէ ոք յանդգնի ե հեռացուցանէ՝ դատապարտի յաստուծոյ և ի սուրբ Թումայ առաքելոյն, և զանէծքն զաւձին ե զԿայենին ժառանգեսցէ, և զմասն զՅուդային և զայլ խաչտհանուացն առցէ, ե մի եղիցի նմա թողութիւն, մի յայս կեանս ե մի ի հանդերձ[ել]ումբն, ամէն:

Իսկ լոնամողքն ե լաւ պահողքն սորին աւրհնին յաստուծոյ, ամէն:

Գ

21 Բ Հազար վա ի վերայ զընցին, անմեղադիր լերուք:

Դ

205 Բ Զոսկերիչ Քրիստոսաւորն յիշեցէք ի տէր, աստուած-ողորմի ասացէք նմա, որ այսօր մեզ ծիրան յօղարկեց:

571

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 7263

Գրիչ՝ Աստուածատուր
վայր՝ Համշէն

228 ա ... Արդ, ի յանկ ելեալ աւարտեցաւ Մաշգոցս ձեռամբ անիմաստ և անարհեստ գրչի Աստուածատուր արեղի, ի գաւառիս, որ կոչի Համշէն, և ի վանքս Խռմկա, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և կենսակիր աստուածընգտլ սուրբ Նշանացս, ի թուականութեանս յարեգական տումարիս ՊԶԹ. (1440), հոռի ամսոյ Բ. (2), ի պարունութեանն պարոն Դաւթի** և դեռաբոյս զաւակին իւրո պարոն Վարդին, զոր աստուած ընդ երկայն աւուրս արասցէ, ամէն:

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան սիրոյն աստուծոյ, որք պատահիք
228 Բ այսմ ամենալի բուրաստանի թողալով կամ աւրինակելով, յիշեսցիք

* Դ. և Դ. հիշատակագրութիւնները գրված են նշված էջերի ստորին լուսանցքներում: Գ-ի գրութեան առիթն եզել է սխալը, որը թույլ է տվել գրել զբռնել հետևանքով:

** Բնագրում՝ ՇԻՐԻՆ:

յերկնաթռիչ յաղաւթս ձեր զա[նար]ժան գծողս ի թողութիւն յանցանաց, նաև զծնողսն իմ՝ զիոխեցեալսն յաստի կենաց առ յոյսն ամենայն Բրիստոնէից և զամենայն արեան մերձաւորսն իմ, որք ակն ունին առատ ողորմութեանն աստուծոյ, զի որ առատն է ի տուրս բարեաց առհասարակ ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յիշեցելոցս ողորմեսցի յաներեկ աւուրն, ամէն:

572

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՀԱ, 1993, էջ 341, Կ. Գօլթո

Գրիչ՝ Մաղաքիա
վայր՝ Կաֆայ

Եւ եղև աւարտ սորա [ի 92թ.] (1440) ամի, ի նոյեմբերի է. (7) աւրն շաբաթ, ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի բարեպաշտի և աստուածասիրի և իմաստնոյն, և եպիսկոպոսութեան սրբասիրի մեծի տեառն Մաղաքիայի ի մերում Հոնաց աշխարհին և Գազարեաց նահանգիս, Սաւլիաթ Ղրիմի և Կաֆայիս մայրաքաղաքիս, ի մենաստան մեծի սրբոյն Անտոնի և Աստուածածնի, ի խնդրոյ պատուական և երջանիկ քահանային Արքանամի...

Արդ, աւետարանս ազատ արարեալ եդի ի սուրբ եկեղեցիս մեծի սրբոյն Հոսաւորչի...: Եւ որք յանդգնաբար իշխելոյ աղագաւ բան ասիցէ խոտորեցուցանել կամելով զաւետարանս ի հալաքեալ* եկեղեցւոյս՝ նա զվարձս Կայենի [աոցէ]...

Եւ զիս՝ զաղկաղկս և վիանաքի գրիչս զՄաղաքեայն յիշեցէք ի տէր Բրիստոս, ողորմութիւն հայցելով ինձ, և ծնողաց իմոց՝ հաւրն՝ իմոյ Եւաշայիւն և մաւրն իմոյ Ազիզ-Մէլիքիւն, և քվերն իմոյ Շիրիմ-Մէլիքիւն, և Խուրյուպէկիւն, և աւաք եղբաւրն իմոյ Մաղաքիա կրաւնաւորին՝ զգնացեալսն առ Բրիստոս, և զամենայն ազգականքն իմ՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն, յիշեցէք ի Բրիստոս զմահտեսի Մկրտիչն և զվոքելն (*) մեր զպարոն Խաչատուրն...:

573

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Ծրեան 7483

Նուիրատու՝ Յովաննէս

351 ա Ես՝ Յովաննէս երէցս, իմ յաւժար կամաւք տվի զայս Այսմաւուրքս սուրբ Աստուածածնին՝ ի Մովսէս իրիցու և իւր որդոյն՝ Յովաննէս իրիցու, ի Մուսելս իրիցու եկեղեցին սեփական, որ ոչ ոք իշխանութիւն չունի այս գրոցս, ոչ իմ ազգ և ոչ իմ զաւակ չունի իշ-

* իմս Կոստանդնուպոլսի Ղալաթիա թաղի:

խանութիւն զայս Այսմաւուրքս ի յայս եկեղեցոյս հանել, և ոչ այս եկեղեցոյս քահանայքն՝ վաճառելով կամ ծախելով. և որ յանդգնի՝ զմասն խաչահանուացն, զՅուդային և զԿայենին առցէ:

Դրեցաւ ի թվ. ՊԶԹ. (1440), նոյեմբերի Դ. (4),

Ես՝ Ավտուլս քարխանաճի, որդի Առաքելիճ՝ վկա:

Ես՝ Յովաննէս, որդի Մուսելի քահանայի՝ վկա:

Ես՝ Ամիրս, որդի Յոնանիսիճ՝ վկա:

Ես՝ Յակոբշաս, որդի Անտիպէիճ՝ վկա:

Ես՝ Յոնաննէս, որդի Սիմէոն քահանայի՝ վկա...

574

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Ս Մ Ո Ի Ն Ք

Երևան 2388

Կազմող՝ Վարդան

¹ Բ ... Արդ, աղաչեմ զձեզ, ով պատուական եզանակողք, յիշել ի մեղսաքաւիչ աղաւթս ձեր զսրբասնեալ քահանայն Ստեփաննոս, որ ստացաւ զտետրս ի հալալ վաստակոց իւրոց, ի վայելումն սրբասնեալ զաւակին իւրոյ Առում քահանային, զոր տէր աստուած վայելել տաց-
ցէ նմա ընդ յերկայն ա լուրս, ամէն:

Դարձեալ, ծանուցանեմ ձեզ զաղէտս կսկրծանաց՝ զժաղիկն ձը-
մերային, մանուշակն գարնանային, զվարդըն փթթեալ ի կոկոնին,
զփիլիսոփայն արին, զընթերցող հին ե նոր կաակաբանին, զճարտարն
ի պատասխանին, զհսկաձեն ի մանկտին, զգեղեցիկ տիպ պատկերին,
զսիրող աստուածային պատուիրանին, զցանկալին ամենայն ազգաց՝
զԹումա սարկաւաքն, զի յայսմ ամի փոխեցաւ առ Քրիստոս և սուրբ
անմիթար եթող ծնաւդաց իւրոց հաւրն իւրոյ Ստեփաննոս քահանա-
յին և մաւրն իւրոյ, և եղբաւրն իւրոյ նորընծա քահանային Առումիճ,
զի ոչ միայն եղբար գոլով, այլ սնընդտկից և ուսումնակից միմեանց,
² Բ զոր միւի թարիչ հոգին՝ սուրբ աստուած ճշմարիտ միթարեացէ
զսուրբ սրտի սոցա, և զԹումա սարկաւաքն ընդ սրբոյն Ստեփաննոսի
դասակից և պսակակից արասցէ, ամէն:

Կազմեցաւ թվ. Հայոց ՊԶԹ. (1440), ի փառս Քրիստոսի աստու-
ծոյ մերոյ, ձեռամբ մեղապարտ Վարդանի, զոր աղաչեմ յիշել միով
տէր ողորմայիւ:

575

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Վրաց Թանգարան 25

Վերջին կազմող՝ Վարդան

¹⁰⁰ Բ Զվերջին կազմող սուրբ աւետարանիս զմեղուցեալ հոդս զՎարդան
և զժողովսն իմ աղաչեմ յիշել յաղօթս ձեր, ով սուրբ ընթերցողք:
Կազմեցաւ ի թվ. ՊԶԹ. (1440), տանուտէրն Կարիճն:

576

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 3862

Գրիչ՝ Մովսէս

342 ա Արդ, եղև գրաւորութիւն սորայ ձեռամբ հոգնամեղ և փծուն գրչիս Մովսիսի քահանայ[ի], մեղսամած մատամբ գծագրեցի: Շնորհիւ տեառն սկսայ և ողորմութեամբ նորին աւարտեցաւ ի թվականիս մերոյ տոմարիս 92թ. (1440), և այլ աւելի և պակասն աստուած գիտէ, ամէն:*

577

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 1828

Գրիչ՝ Սարգիս

... Եւ զայրն իւր | | Ստեփաննոս, և զորդիսն իւր Ստեփան և Սօթանդան, և դստերան իւր Խոյանդարչան և Գնդիշան... և զհայրն իւր Նուդ | | և զԳալուստե և զԽաչնանէսն և զԱստուածատուրն | | , զիս՝ զՍարգիս անարժան գծողս, և զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ Թաղէոս, և զբազմերախտ և արտասուալից մայրն իմ Էլմայ, և զեղբայրն իմ... Յիշեցէք զԱրքանամ բարի և հաւատարիմ և կուսակրան մուգդեսին՝ որ զթուղթս կոկեաց... թվ. 92թ. (1440):

578

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԿԱԹՈՂԻԿԷՑ ԹՂԹՈՑ ՍԱՐԳՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՑ

1841, Աղթամար

Գրիչ՝ Ստեփաննոս

Արդ, գրեցաւ գիրքս այս ձեռամբ մեղսաներկի և անարհեստ գրչի Ստեփաննոս արեղայի, ի թուականութեան Հայոց տոմարի 92թ. (1440), ի հայրապետութեան տեառն | |

Արա ողորմութիւն ստացաւդի սուրբ կտակիս՝ հոգևոր հաւրն Քուրթանցի, և ամուսնոյն իւրոյ Դիշատին, և Շալումին, և Կարապետին, և մեղապարտ գրողի՝ Ստեփաննոս անարժան արեղայի, և կարդացողաց, և լսողաց, և քեզ փառք:

* Հիշատակարանի սույն անգամահատված քաղվածքը գտնվում է նորոգող Կարապետ եպիսկոպոսի կողմից 1801 թ. գրված հիշատակարանի մեջ և, հավանորեն, արտագրված է այժմ գոյութիւն չունեցող գլխավոր հիշատակարանից: Տարակուսանք է պատճառում այն հանգամանքը, որ ձեռագրի երկու փոքր հիշակագրութիւնների մեջ, որպէս գրիչ հանգես է գալիս ոչ թե Մովսէսը, այլ ոմն Ընդստակէս: Ստորև տալիս ենք այդ հիշատակագրութիւնները. «Ազաչեմ յիշել ի տէր զԸնդստակէս մեղօք լցեալ զերիս, և որ յիշէ բոլոր սրտիւ նա՝ աստուած յիշէ գիշողն ի բարին» (էջ 336 ա): «Ազաչեմ յիշել ի տէր զԸնդստակէս գրիչս՝ զմեղաւք լցեալս և զծնողսն իմ» (էջ 260 ա):

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 6863

Վայր՝ Հայթրաա

... Արդ, յանկ ելեալ աւարտեցաւ հոգիարուի քառավրակ աս-
 300 տուածաշունչ մատենան... ॥ ի մեծահոգակ և աստուածաբանակ ե հրեշ-
 տակաճեմ յաթոոս Հայթրաաայ, ընդ հովանեաւ աստուածազաւր և
 արեամբ ներկեալ սուրբ Նշանիս, և երկնանքման Կաթողիկէիս, և
 բարձրացեալ բազկատարած Փրկչիս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ
 Կարապետիս, և Առաքելոցս, <և սուրբ Կարապետիս>, և սուրբ Գրիգորի-
 րիս, և սուրբ Յակոբիս, և սուրբ Նիկողայոսի, և սուրբ Տէրունականիս,
 և Հեղանի սուրբ Նշանիս, և Շիկիքարի սուրբ Սարգսիս, և սուրբ
 Երրորդութեանիս, և Սարկաւագ վարդապետի սուրբ դամբարանիս, և
 300 Թեփակեր ճգնաւորի սուրբ շիրմիս, և այլ բազմահաւ ॥ աք սրբոց, որ
 աստ կան գումարեալ ի պատիւ արեամբ ներկեալ սուրբ Նշանիս, ի
 Թվականութեանս Հայկազեանս տաւմարի Պ.-երորդի և իննսուներոր-
 դի (1441), ի դառն և յանբարի ժամանակի, յորում սաստկացեալ էր
 սուրն Իսմայելացոց ի վերայ մեր հալածանաւք, ըստ յառաջատես
 տեսլեանն սրբոյն Սահակայ, որ և տատանեալ ծվիմք ամենաներհակ
 արկածիւք ի ներքուստ և արտաքուստ, որ ափշուծիւն տեսականի և
 մինջնունն (այսպէս) գործոյս։ Զի յայսմ ամի դառն Դայվրիմու Զա-
 հանջայ իմիրզայն՝ որդի Թուրքման Ուռուֆիւն՝ որդո Ղարա-Մահմա-
 301 տիւն, ելեալ բազում զաւրաւք և ան ॥ Թիւ հեծելաւք մահմետականաւք՝
 եկն ի Վերապտուն, ի վերայ Վրաց, զի ոչ հնազանդէին ազգն Վրաց դա-
 նին Թավրիթու։ Եւ յորժամ եկն ազգն Տաճկաց՝ փախստական եղեն ազ-
 գըն Վրաց և մտան ի յԱփխազս, և մնաց ազգս Հայոց, որք եկեալ
 էին և բնակեալ ի Վրացաւունս՝ ի ձեռն անաւրինաց, և իբրեւ զկատա-
 դած գազան յարձակեցան ի վերայ Հայոց, և սուր եղեալ ի վերա, և
 սպանին իբրեւ հազարաց հնգից անողորմ. և աւելի քան զվաթսուն
 կրանաւ[ւ]որ և քահանայ սրով և քարիւ քարկոծեցին և սպանին, և
 բազում եկեղեցիք ի հիմանց տապալեցին, և զբազում մանկունս ի
 301 Խ մարցն խլէին և ընդ քարիւ հարկանէին, և մայրն զայն տեսանէր.
 և զբազում մանկունս անմեղս մերկացուցանէին և սրով խոցոտէին,
 և տղայն ճչէր և աղաղակէր և լայր, և անաւրէնքն ծիծաղէին և ասէ-
 ին՝ Ահա ձայն, որ ի յիւրեանց բէհէշտէն կուգաւ. և մայրն զայն տե-
 սանէր և աղեխարշեալ մորմոքէր և լայր, և ոչ ոք էր որ աւգնէր։
 Բազում կանայք զտղայն ի գիրկն առնէին և քար ի վայր ան[կ]ա-

նէին: Եւ Գ. (3) ամիս նստան ի վերա ամուրին Սամշուլաու, և յոր-
ժամ խաբէութեամբ առին զբերդն, թէ որպէս յաիշտակեցին զինչսն
կամ որպէս բաժանեցին զայրքն ի կանանցն, կամ որպէս խլէին
զորդ | | *

580

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 2450

Հետ. ստացողներ՝ Գրիգոր և Բարսեղ

372 ր Ի Թուականութեանս Հայոց ԶՃՀԹ (°) Զաճաճէն, որ զկոռու
րերդն հետարեց՝ սուրբ աւետարանս գերի անկօ:**

Ես տէր Գրիգորս և Բարսեղ արեղայս կանգնեցաք Ռ. (1000)
դեկան տուաք, թափեցաք ի գերութենէ յիշատակ մեղ և ծընօղաց
մերոց, ամէն:

581

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ռ Ի Ր Ք

Ա. Դավրիժեցի, Գառմութիւն, 1884, էջ 321—322

Ինճիհեան, Հնախօսութիւն, Ա. էջ 108—107

Գրիչ՝ Վարդան
վայր՝ Վան

Եւ արդ, գրեցաւ սա ի Թուականութեանս Հայոց Մեծաց ԳՂ.
(1441) ամին, ի յերկիրս Վասպուրականի, ի քաղաքիս Վան կոչեցեալ,
ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, և այլ սբբոցս, [ձե-
ռամբ Վարդան քահանայի], ի հայրապետութեան մեծ աթոռոյն Սալ],
որ յայսմ ամի զլուսաւորչի աջն գողացեալ տարան, և աթոռն ունայն
մնաց, ի դառն և ի չար ժամանակիս, ի պարոնութեանն Զաճաճանի՞ն***,
որ Հարութեամբ իւրով լցեալ գնաց ի Վրացառն... և էստ զդղեակն

* Շարունակութիւնը կտրված է:

** Թվականը ԶՃՀԹ. (1530) ձեռագրում շատ պարզ է գրված, սակայն, անտարակույս,
թյուրիմացության արդյունք է: 1580-ին Զհանշահ անունով ոչ մի իշխող չի եղել, ուս-
տի չի էլ արշավել Լոռու վրա: Զհանշահի արշավանքը դեպի Լոռի ու Վրաստան, ինչպես
հաղորդում են բազմաթիվ հիշատակագիրներ, տեղի է ունեցել 1440 թվականին: Հիշատա-
կագրութիւնը տեղադրում ենք 1441 թվադարձում, ենթադրելով, որ եթե ձեռագիրը գերի
է ընկել 1440-ին, ապա մինչև գերութիւնից հեռ գնվելը պետք է, որ որոշ ժամանակ ան-
ցած լիներ:

*** Հիշատակարանի այս հատվածը մեջ է բերում իր շարունակ լիակատար վարուց և
վկայաբանութեանց սրբոց՝ աշխատության ԺԱ հատորում (Վենետիկ, 1814) նաև Մ. Ավ-
գերյանը: Այնուհետև նա հայտնում է, որ գրիչը Վրչի է և զԹովմա վարդապետ, որ ի վանս
Մեծոփայ, և զՀեապետ կոչուաւ որոյ ի խնդրոյ գրեալ է մատենաս (էջ 33-34):

Շամշուլաւայ. և ինն հազար անձինք քրիստոնէից և այլ աւելի՝ հանդերձ քահանայիւք ի սուր սուսերի մաշեցին, և զկանայսն և զտղայսն գերեմարեցին. զորոց աղէտ տարակուսանացն ո՛վ կարէ պատմել կամ գրել. և այս ամենայն վասն մեղաց քան ի վերայ աշխարհիս*:

Յայսմ ամի մեծ նշան եղև, քանզի լեառն Մամրուտ կոչեցեալ, որ ի մէջ Խլաթ և ի Բաղէշ է, յանկարծակի գոռաց, իրրե զսաստիկ որոտումն ամպոյ, որ երկիրն ամենայն ահաբեկ եղեալ սասանեցան, որ և տղայքն ընդ հարս ե ընդ մարս ողբս առեալ լային, վասն զի տեսին, որ սառն պատառեցաւ լայն՝ իրր զքաղաք մի և այլ վիճք փոքր, և ի պատառուածէն ի վեր հուր ցոլացեալ ելանէր մառախլապատ ծխով և ժահահոտութեամբ, որ և տղայքն ի հոտոյն հիւանդանային, և քարինք եռային յահագին բոցոյն, և մեծամեծ վէմս ընդ երկինս ձգէին ձայնիւ որոտմամբ. որ և ի դղրդմանէն Խլաթ քաղաք կարծիս առեալ զողային: Ջայս ամենայն տեսին աչօք բացօք և այ գաւառք,

582

Ճ Ա Շ Ո Ց

«Թորոս Աղբար», Ա, էջ 322, Տիվրեկի ս. Աստուածածին եկեղեցի

Գրիչ՝ Յովաննէս:
վայր՝ Արցնէշ

ա

... Զոր տեսեալ զայսպիսի գանձս... Մկրտիչ քահանայն, և ետ գրել զբոլոր տարեգիրքս տարւոյն անպատճառ ե անթերի, յիշատակ իւր, և ծնաւդացն իւրոց Աւնոփրիոս քահանային, մաւրն իւր Շայմելիքին, և հաւրեղբարցն իւր պարոն Բուլքարամին, Նիկաւղառսին, և Ստեփաննոսին, և մաւրեղբարցն իւր Կարապետ վարդապետին, և Յովաննէս հէրպետին, և Ազիզբեկին, և զմօրքուեր որդին իւր զտէր Ստեփան եպիսկոպոսն:

Այլ և յիշեսցէ տէր աստուածն Խորայէլի զսանամայրն իւր զՈւսուր-Մէլիքն, և զգոռսոր իւր զՄեծ-Խաթունն, որ ի տէր Մկրտիչ հէրպետին բազում երախտիք ունին՝ հոգեւոր և մարմնաւոր....

Արդ, աղայեմ զամենեսեան յիշեցէք ի Գրիստոս զստացող գրոցս. զՎազար երէց, և զծնաւդսն իւր, և զայլ արեան մերձաւորսն, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայութիւնն, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սա ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Յովաննէս քահանայի, ի յերկիրս Քաջբերունի, ի քաղաքս, որ կոչի Արցնէշ, ընդ հովանեաւ Կըմբեթայարկ և խորանաձև սուրբ եկեղեցոյս, որ յանուն սուրբ Գէորգայ զաւրավարին կառուցեալ կայ:

Ի թագաւորութեան ազգին նետողաց սուլթան Ճիհանգշային, և ի կաթողիկոսութեան սուրբ Լուսաւորչին աթոռոյն տէր Կիրակոսի, որ մականուն Խըլոց կոչի:

* Ջհանշահի անվան հիշատակութիւնից հետո՝ մինչև այստեղ ունի միայն Ա. Դավրիժեցին, որով և նրա մաս հիշատակարանն ավարտվում է:

Արդ, գրեցաւ սա ի թուականիս Հայոց ԸՃՂ. (1441) թուին, ձեռամբ յոգնամեղ և տխմար գրչի Յովաննէս քահանայի, ի յիշատակութիւն Մկրտիչ քահանայի՝ ստացողի և նկարողի*:

583

Ճ Ա Շ Ո Ց

Ծրեալ 1771**

Վայր՝ Արծիկ

300 ա Եւ արդ, գրեցաւ սա ի քաղաքս Արծիկ, հանդէպ սրբարար ծովուս, որ մանր ձկունք ելանեն, ընդ հովանեաւ պատերազմի սուրբ Նշանիս և ամենամաքուր սուրբ Աստուածածնի կաթողիկէիս, ի հայրապետութեան մեծ աթոռոյն, որ էր ի Սիւս՝ խափանեցաւ, զի զաջն սուրբ Լուսաւորչին անդի գողացան, և երկու ամ ազգս Հայոց անաւերունչ մնաց: Ի դառն և ի չար ժամանակիս, յորում շարժեալ էր պիղծն Ջիմանշան, զի թվականս Հայոց ԳՂ. (1441) էր, որ այս ամենայն բանս եղև:

584

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ ԱԻՆՏԱՐԱՆԻՆ

Փիլղ. Նօա. 125, Ամասիոյ ս. Նիկողայոս եկեղեցի

... [Գրեցաւ] ի թուին Հայոց Մեծացն ԳՂ. (1441), յամսեանն մարտի, որ օր տասնհինգ էր, աւուր չորեքշաբթի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Ատեփաննոսի նախավկային, և սուրբ Սարգսի զօրավարին, և սուրբ Կարապետին, և այլ բազմահաւաք սբրոցս, որ աստ կան, ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, ի սուլթանութեան Եգիպտացւոց և յաշխարհակալութեան Մելիք-Տաճարի, որ մականունն Չախմախ կոչի, ի դառն և ի նեղ ժամանակի... որ կէսքս ի սովաւ յաշխարհէ յայլ գաւառ վարեն, և կէսք յեղբարց և ի մարց բաժանեն: Եւ յայսմ ամի ԳՂ. (1441) դարձեալ յայլ իմն պատահումն հանդիպեցաւ Հայոց ազգիս, քանզի աջ սուրբ Լուսաւորչին մերոյ Գրիգորի, որ կայր հիմի քանի ժամանակ [ի Սիւս] քաղաքի, որ յաշխարին | | Կիլիկիայ*** անյայտ եղև: Ոչ գիտեմք թէ գողացան, և ոչ գիտեմք՝ ինքն զինքն ծածկեց, և ի մեծ նեղութիւն կան և ի տրտմութիւն Հայոց ազգս վասն այս

* Այս նույն ձեռագրի մասին տես նաև 1450-ի թվադրքում:

** Ք 1771 ձեռագիրը հարուստ բովանդակութեամբ ժողովածու է, որի 307 ա—312 բ էջերում ընդօրինակված են մի քանի ձեռագրերի հիշատակարաններ, որոնցից է նաև այդ հիշատակարանը՝ վերնագրված այսպես՝ «Յայլ գրքէ գտաք և զրեցաք զայս այլ: Ունի նաև Առաքել Դավրիժեցի (տես «Պատմութիւն», էջ 161-ին, 1884, էջ 321), նրա մոտ տարբեր է միայն հիշատակարանի սկիզբը («Եւ արդ, գրեցաւ ճաշու գիրքս...»): Հնարավոր է ենթադրել, որ Ք 1771 ձեռագրի մեջ Լուսաւորչի աջի մասին հիշատակարաններ հաւաքողը հենց ինքը Առաքել Դավրիժեցի է:

*** Հիշատակարանի այս մասը մաշված է եղել:

պատճառի, Եւ զկաթուղիկոս Գրիգոր բազում չարչարեցին, և այլ եպիսկոպոսք ընդ նմա՝ վասն աջին Լուսաւորչին, և ոչ գտին զնա. որ յուսամբ ամենասուրբ հոգին աստուած, զի յայտնեսցէ զաջ սուրբ Լուսաւորչին մերոյ ի ձեռն ընտրելոյ և արդարոյ առնն միոյ, որպէս զփայտն սուրբ Խաչին՝ ի ձեռն Կիւրղի, և որպէս զինքն զԼուսաւորիչն ի ձեռն հովուացն, եւ որպէս զխաչն Վարդայ՝ ի ձեռն Թողկայ սուրբ ճգնաւորի, և որպէս զնշխարն սուրբ Բօշիցն՝ ի ժամանակն վերջին, ամէն և եղիցի:

585

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 9087

Նուիրատու՝ Ամիր-Փաշայ

ա

138 Բ ... Այր ոմն ազնուական Ամիր-Փաշայ անուն մահդասի, ի մեծահռչակ նահանգէն և յանուանի և յականաւոր քաղաքէն Ախթիսոյ... զնաց յերուսաղէմ երկիրպագանել սուրբ տեղեաց տնօրինականացն տեսոն: Եւ անդի դարձեալ եկն յարեւելս. և հանդիպեցաւ ի բանակս Շահնուխ կոչեցեալ բռնաւորի՝ որդւոյ Լաւի-Թամուրի, որ էր բանակեալ շուրջ զգզեկեաւն Երեւնուոյ, որ և գգիրքս զայս գերի բերեալ յերկրէն Սիւնեաց: Եւ հանդիպեալ սրմա մեծահաւատ մահդասիս Ամիր-Փաշայ, եւ ետ ի հալալ արդեանց իւրոց և յարդար վաստակոց իւրոց, և գնեաց զգգիրքս և ազատեաց ի գերութենէ այլազգեաց:*

Եւ ըստ սիրալիր ըղձից իւրոց... զոր ունէր առ սուրբ առաքեալն Թադէոս՝ ընծայեաց զայս հոգէնորոգ մատենան և զվարդափթիթ ըտրա[ստա]նս յիշատակ հոգւոյ իւրոյ ի դուրս երկնահանգէտ սուրբ ուխտիս և գերահռչակ սուրբ մենաստանիս և աստուածաբնակ սուրբ տաճարիս և լոյսընծայ սուրբ գերեզմանի սուրբ առաքելոյս Թադէոսի:

Արդ, որք հանդիպիք այսմ աստուածաշունչ սուրբ տառիս կարդալով կամ օրինակելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զԱմիր-Փաշայ մահդասին, և զհայրն իւր զՊարոն, և զմայր իւր զՄամա-Դեաւ, զմեծ պապն իւր զՀնգու, և զմամն իւր զՄարգարիտ, և զեղբայր իւր զԱմիրջան, և զքոյր իւր զՍտեփանն, և զՋանիւստուն, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորս իւր՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն...

Բ

Նուիրատու՝ Ովանէս Սալմաստեցի.

329 ա ... Յիշեսցիք ի սուրբ և ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զստացաւդ սուրբ գրոցս զՈվանէս աստուածասէր և բարեպաշտ քրիստոնեա, որ է

* Այսպիսով, Ամիր-Փաշայի հիշատակաբանը գրված է 1441-ից տարիներ առաջ հավանաբար Շահնուխի 1439 թվականին ձեռնարկած արշավանքի ժամանակ, երբ նա իրոք, պաշարեց և զբաղեց Երեւանի բերդը:

սայ ի Սալամաստա երկրէն և բարի հոգի, և եկեալ բնակեցաւ ի տեգիս, որ կոչի Զաղացաեղ, և հանդիպաւ եղև աստուածաբուխ գանձուցս... և էառ զսա ի հալալ ընչից և յարդար վաստակոց, յիշատակ իւրենն, և ծնաւդացն իւրոց՝ հաւրն իւրո Տիրաարոյ, և մաւրն իւրոյ Մարեմիթ, և ամենայն ազգատոհմքին...: Եւ ետ զսայ ընծայ սուրբ Աստուածածնիս...:

Ես Յովանէս կամեցայ, որ իմ ծնաւդացն խաչ կանկնեցնի, նա ի յաստմանէ սուրբ հոգոյն հանդիպեցաւ սուրբ կտակս, առի յիմ հալալ վաստակոցն զսուրբ գիրքս և դրի ի սուրբ Աստուածածինս, որ ամէն տաւնի և ի տէրունական հանգիսի աստուած-ողորմի ասեն ինձ, որ Յովանէս եմ, և ծնաւդաց իմոց...:

Այլ և կրկին աղաչեմ զհանդիպող եղբարքդ յիշել ի սուրբ միտս ձեր աշխատողք սուրբ գրոցն զԵգեկիէլ վարդապետ, որ և գծագրեաց զսա. յետ ժամանակի գերեցաւ ի Սիւնեաց և բերաւ ի սուրբ առաքեալքն Թադէոսի. և քաջահաւատ մահդասի Ամիր-Փաշայ անուն էառ՝ ետ սուրբ առաքեալն Թադէոսի: Եւ անդի բերաւ հրամանաւ Գրիգոր վարդապետին՝ աթոռակալ սրբոյն Թադէոսի առաքելոյն՝ ի Զորս—Շամբի, ի գեւղս Զալացաեղ, և ծախեաց: Զսուրբ և քաջահաւատ Քրիստոնեայս Յովանէս զիւր հոգոյ բաժինն էրետ և էառ զսա յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և եգ առ սուրբ Աստուածածինս:

Այրս այս էր ամենայն բարութեամբ լցեալ, էր հեզ և խոնարհ, աստուածասէր և աղաւթարար, զինչ որ աշխատութեամբ առեալ էր՝ զամէնն էրետ և զնեց զաստուածային գանձս, և եկաց ի գեւաղս՝ ընդ առն աստուածասէր և բարեպաշտ տանուտրոջ Պարսումա, որդովքն իւր Ամիրազգի, որ և կնքահայր եղև նոցայ | | * ի թվ. 92. (1441) [էա]ռ զսուրբս, և աղաթիւք կեցեալ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց: Եւ ձեզ և մեզ և ամենայն աշխատաւորաց սուրբ գրոցս ի միասին ողորմեսցի Քրիստոս աստուած, ամէն:

586

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 3556

Գրիչ՝ Սարգիս

ա

- 181 ա ի թուականութեան չայոց 92. (1441) եղև զբաւ գրչութեան սուրբ և տիեզերալոյս և համապիտան գրչութեան, որ կոչի Մաշթոց, ի գաւառս Մաւրուկայ սուրբ Նշանին և ի գեղակս, որ կոչի | | **
- 182 բ Եւ վասն անբարի և դառի ժամանակիս, յորում եմք՝ չէ բնաւ կարողութիւն պատմել կամ ընդ գրով արկանել, յորում ազգըս մեր քրիստոնէից էին ի նեղութիւն երեքալեան թըշուառութեամբ և

* Մեկ առդ քերական չնշած է:

** Մի թերթ ընկած է:

հարկադանջութեամբ և այլ ազգի ազգի վըշտաւք և նեղութեամբ վասն բազմանալոյ անաւրինաց: Վա մեզ, և դարձեալ վա մեզ, զի կատարեցաւ մարգարէութիւն հոգեւից ատն աստուծոյ սրբոյն Ներսէսի, որ վասն քրիստոնէից, թէ՛ Յամենայն կողմանց նեղին, և փոխին անզոջէ ի տեղիս, և հանգիստ ոչ գաանեն, և վասն մարգարէմ և գառնայթոյն գազանաց ազգին նետողաց: Ահայ կատարեցաւ ամենայն, զի՛ Ասեմք լերանց, թէ ծածկեցէք զմեզ և բլրոց, թէ անկերութք ի վերայ մեր, վասն սաստիկ նեղութեանս և վասն կարի անբարի ժամանակիս:

Այս բաւ լիցի ձեզ:

183 բ Եւ դարձեալ աղաչեմ զձեզ, ով սուրբ ընթերցողք յիշեցէք զանարժան գրիչս՝ զՍարգիս սարկաւազն, և զկենակիցն իմ ըզԳայիաճէն, և աստուած յիշէ զձեզ, ամէն:

Եւ դարձեալ, յիշողացդ և մեզ՝ յիշեցելոցս. առհասարակ, ողորմեսցի Քրիստոս աստուած, ամէն:

բ

Աւի, թէ լինէր բազում յանցանաց իմոց թողութիւն, որ գառն խոցաւք խոցոտեալ եմ և վիրաւոր կամ ի մեղաց իմոց, ո՛վ եղբայրք,*

գ

Աւի եղբարք, զեղկելի գրչակս յիշեցէք, որ խիստ վիրաւոր կամ յաշխարհիս, որ չունիմ ի յաշխարհէս ինձ աւգնական՝ ոչ հայրիկ՝ և ոչ մայրիկ՝ և ոչ եղբայրիկ, ես միայն եմ մնացեալ քան զթուփ ի դարն:**

դ

Ո՛վ տէր Յովաճնէս, եղբայր բարի,
Սրտիս ումեկ իմ սիրելի,
Պայծառ ջահ անշիջելի,
Գեղ պատկերիդ ես ցանկայի
Եւ աղաւթիցդ փափաքի,
Որ զիս յիշես ի պատարագի,
Բոլոր սրտիւ տէր-ողորմի.
Քանզի մեղաւք շաղախեցի,
Ջհոգիս մաքուր սեպուցի,
Դարձեալ ձայնեմ ողորմելի
Եւ հառաչեմ արտասուալի:***

* Գրված է 123 բ—124 ա էջերի ստորին լուսանցքում:

** Գրված է 134 բ—135 ա էջերի ստորին լուսանցքում:

*** Գրված է 150 բ—152 ա էջերի ստորին լուսանցքում:

587

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեսն 3802

Գրիչ՝ Թովմա Մեծփեցի
վայր՝ Քաջբերունեաց երկիր,
Գէորգայ զօրավարի վանք

Ա

313 ... Ուստի և անսեալ զսորա անճառ փրկագործութեանն խորհուրդ աստուածասէր և բարեպաշտունի մահդասի կինն Գուլփաշէն* և ետ գրել զսուրբ աւետարանս յիշատակ բարի հոգւոյ իւրոյ, և բարի ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն Միսիթարին և մաւրն,** և առն իւրում Առաքելին, և եղբաւրն Ղազարին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն: Եւ յորժամ ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս ընթերցմամբ, կամ զաղափար տոնելով, և կամ հարեանցի տեսութեամբ, և կամ օրինակաւ՝

315 ր յիշես ը ջիք առաջի անմահ զառին Յիսուսի Քրիստոսի ստացաւդ սուրբ աւետարանիս՝ զմահդասի կինն զՓաշա-Մայրն և զծնաւդսն իւրի մաքուր և յանաղական յաղօթս ձեր...:

Նկ. 20. Ձեռագրի ստացող մահդասի Գուլփաշայի պատկերը

Այլ և ես՝ մեղուցեալ գրիչս Թովմա Մեծփեցի, ի ծերութեան ժամանակիս, որ խիստ տկար էի մարմնովս և հոգովս, այլ վասն

* 10 ր էջում, ծնկաչոք գիրքով նկարված է ստացող Գուլփաշէն: Նկարի կողքին կարգում ենք հետևյալ մակագրութիւնը՝ «Յիշեցէք ի Քրիստոս զմահդասի պատաւճ՝ ստացող սուրբ աւետարանիս» (տե՛ս Նկ. 20):

** Անվան գրութեան համար տեղ է բաց թողնված:

բազում աղաչանաց և պաղատանաց հոգևոր եղբարցն Ներսէս վարդապետին և Հերապետ կրօնաւորին և ստացողի գրոցս մահդասուն՝ ձեռն ի գործ արկի մեղաւոր անձամբ և գրեցի անարժան ձեռաւք 316 և իմովք ի յերկիրս Փաշ Որբունեաց, ընդ հովանեաւ սուրբ Գէորգեա զաւրավարիս և այլ սրբոցն, որ աստ կան, եւ ի թվականիս մերոյ

Վ յԼԵՆԿԱՄԵՂՈՒ
ցեալ գրիչս թով
ման մեծ եփցի. ի
ծերով թէ ժմկիս
որ խիստ տկար էի
միմեռովս և հոգովս.
Վ յԼ ՎՍԲՁՄԱՂԱ
չանսց և պաղատա
նաց. հոգևոր եղբար
ցն ներսէս վարդապետ
և հերապետ կրօնապ
էն. և ստացողի գրոցս
մահդասուն =
ձեռնի գործ արկի
մեղաւոր անձամբ
և գրեցի անարժան
ձեռաւք իմովք.

Նկ. 21. Թովմա Մեծոփեցու ինքնագիրը

92. (1441), և ի հայրապետութեանն տեառն Գրիգորի սուրբ էջմիածնի, և ի թագաւորութեանն Զրհանշին:

Արդ, ի յայսմ գառն ժամանակի հաւատարիմ և իմաստուն կինս այս Փաշայ-Մայրս գնաց բազում չարչարանօք ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ: Եւ անտի եկն ուրախութեամբ և ետ գրել զսուրբ տէրունեան աւետարանս յիշատակ բարի հոգւոյ իւրոյ, և ծնաւդացն իւրոց, և զաւակացն, և մանաւանդ որդոյն իւրոյ Միխիթարին, որ յանկարծամահ յաստուած փախեցաւ և սուգ անմխիթար եթող ծնաւդացն: Եւ ետ սուրբ աւետարանս ի վայելումն անձանց հոգևոր որդոցն՝ քաջ ըրարունոյն Ներսէս վարդապետին. և այլ ոչ ոք իշխեսցէ սմին, բայց վարդապետն Ներսէս և եղբայրն իւր Ռստափէս կրօնաւորն վայելեն և աստուած-ողորմի ասեն Փաշայ-Մորն...:

316 ր Այլ և կրկին յիշեցէք յաղաթս զստացաւդ սուրբ աւետարանիս՝ զմահդասի Փաշայ-Մայրն, և զքեռիքն իւր՝ զպարոն Աստուածատուրն և զպարոն Խաչատուրն, և զաւակսն նոցին, և զվարդանն, և զզաւակսն իւր, և զամենայն արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն...:

588

ՇԱՐԱԿՆՈՑ ԵՒ ՏՕՆԱՑՈՑՑ

Երևան 5887

Գրիչ՝ Թումայ
վայր՝ Մեծոփայ վանք

146 ր Փառք... որ ետ կարողութիւն իմոյ տկարութեանս և հասոյց ի յաւարտ աստուածային երգարանիս, որ կոչի տետր և տաւանացոյց՝

Եւ գրեցի ըստ իմում կորի յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց Ղազար մահապատու և Ամբարիճ՝ հանգուցելոցն ի Գրիստոս, և ի թվականիս 97. (1441), ձեռամբ անիմաստ գրչիս Թումայի, ի սուրբ ուխտս Մեծովիւյ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և այլ սրբոցն, որ աստկան հանգուցեալ, և առ ոտս տիեզերալոյս վարդապետիս Թումայի, զոր և տէր աստուած պահեսցէ անսասան կենաւք, ամէն:

Եւ ես եղիկի գրչիս Թումա աղաչեմ զմանկունսդ սուրբ եկեղեցոյ, որք աւագիք ի սմանէ կարդալով և ուսանելով և կամ աւրինա-
247 ա կելով, յի և շեսջիք առաջի անմահ գառինն Գրիստոսի և Թողութիւն մեղաց մերոց հայցեցէք ի Գրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ [է] աւրհնեալ յաւիտեան:

Ո՛վ եղբարք և սիրելիք, անմեղադիր լերուք վասն խոշորութեան գրիս, զի մագաղաւս հին էր, և շատ աշխատեցայ և քերեցի և ոչ կարացի զայսն հանել, զի չոր և խոշոր էր,* և ժամանակս չար, և աւուրքն ձմերայնի, զի կար մեր այս էր:

Բ

240 Բ Գրեցի զսա յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց Ղազար մահապատու և Ամբարիճ՝ հանգուցելոցն ի Գրիստոս: Անմեղադիր լերուք խոշորութեան և սխալանաց, զի արկար էի մարմնովս և աչաւքս...:

Գ

210 ա Դարձեալ, կրկին անգամ յիշեցէք ի Գրիստոս զտէր Վարդան կրօնաւորն, որ նախախնամեաց բազում ժամանակ զգիրքս, և յետոյ եդ ի վանս սուրբ սքանչելագործ զօրեղ սուրբ խաչին Արծրկոյ, բարեխօս այնոցիկ յորոյ վերայ սուրբ գրոցս երախտիք և աշխատանք ունի՝ տէր Թումայ վարդապետին և տէր Վարդան կրօնաւորին, և եղ-
210 Գ բօրորդոցն՝ Աւետիսին, Վարդանիսին, Երբիանեսին, և տէր Սաէփանեսին՝ խաչընդուս կրօնաւորին, որ մականունն Հաւիկ կոչի, և այլ նախախընամող միարանացն սուրբ սքանչելագործին, և որ յետ սոցա նախախնամէ զսուրբ գիրքս ի դուռն սուրբ Խաչիս՝ վարձս ի Գրիստոսէ առցէ: Եւ կացցէ գիրքս անջինջ յիշատակ տէր Թումա վարպետին, ի դուռն Սքանչելագործին, և մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա կամ ծախելով կամ գրաւելով, և որ յանգդնի և հեռացուցանէ զպատիժն: Կայենին առցէ, ամէն.**

* Ձեռագիրը Մատենադարանի սակավաթիվ կրկնադրերից (палимпсест) մեկն է:

** Գ. հիշատակարանը գրված է ձեռագրի գրությունից շրջադրւած ժամանակ (իմ. մեկ-երկու տասնամյակ) հետո, այլ ձեռագրով:

589

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԵՐԼԱՆ 5515

Գրիչ՝ Դանիել
Վայր՝ Աղթամար

ա

- 281 Բ ... Արդ գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի կղզիս Աղթա || մար, ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչիս և սուրբ Նշանի, ի հայրապետութեան տէր Զաքարիայի, և ի Թըւին Հայոց ԳՂ. (1441), ձեռամբ Դանիելի սուտանուն քահանայի, ի ստոյգ և յընտիր աւրինակէ, կենաւ տառապանաւք և բազում պանդըխտութեամբ, ի գառն և ի վշտաբեր ժամանակիս: Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս, որք պատահիք սմա տեսութեամբ և ընթերցմամբ,
- 282 և յիշեսցիք յաղաւթս ձեր զյառաջ յիշեցեալ ստացող սորա զՄկրտիչ, || և զծնողքն իւր զՊարոն և զՇաքար, և զեղբարքն զԳրիգոր և զՍտեփանոս կրաւնաւոր, և զքոյրն զԹան-Հաթուն, և զազգն ամենայն յիշեցէք և աստուած-ողորմի ասացէք, ընդ նոսին և զանպիտան Դանիել գրիչ, և զծնողքն իմ զԿարապետ քահանայ և զԴուռ-Մէլիք, և զեղբայրն իմ զԹումայ կրաւնաւոր, և զկենակիցն իմ զՇամսա-Հաթուն, և զորդիքս մեր զՍտեփանոս կրաւնաւոր և զՈվանէս և Զաքարայ, որ աշխատեցան ի կռկել Թղթիս, և զքոյրքն մեր, և զհանգուցեալ տղայքն մեր՝ զԶաքարիայ շնորհալի սարկաւազն և զԿարապետ և զԱրմանի-Հաթուն, որք տարածամ մահուամբ վոխեցան առ Բրիստոս և մեզ Թողին սուգ անմխիթարելի, և զուսուցիչն մեր և զհաւրեղբայրն՝ զԶաքարիայ փիլիսոփայն, և զամենայն ազգականքն մեր՝ զկենդանիք || և զնշեցեալք...

Ես՝ Մկրտիչ մեղաւոր ծառայս աստուծոյ, յոյս առ Բրիստոս աստուած եղի հաստատուն հաւատով և եռափափագ սիրով, եռանդնաշարժ սրտիւ ետու ծրագրել զկենսաբեր սուրբ աւետարանս և ըստ կարի զարդարել յարծաթ և յոսկի ի հալալ արդեանց և ի խոնջաքիրտն երկանց աշխատանաց, Եւ ետու զսա ի դուռն գերահրաշ և երկնանման կաթուղիկէիս՝ սուրբ խաչիս Աղթամարայ, յիշատակ անշնջելի և կտակ անդառնալի ինձ՝ Մկրտչիս, և ծնողաց և եղբարց իմոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց և երախտաւորաց: Դարձեալ աղաչեմ յիշել և զԴանիել անարժան գրիչս, և զերախտաւորքն մեր, նաև զսպասաւորքս սուրբ տաճարիս՝ զմեծ փիլիսոփայքն զԹումայ, և զՍարգիս, և զԽաչիկ, և զՈհաննէս, և զԱւել || օիս, և զՀէրապետ, զՅովաննէս փակակալ, և զԲարսեղ, և զՅովանէս, և զՅուսէփ, և զաշակերտքն մեր՝ զՈհաննէս և զՀէր[ապետ], որ հանապազ աղօթեն բազկատարած մաղթանօք զվրկութիւն ամենայն աշխարհի, Յաղագս այսմ յուսոյ նւիրեաց Մկրտիչն զաստուածունակ կտակս կենաց ի դուռն մօրս լուսոյ, եւ մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի դրանէ սուրբ Խաչիս յափշտակելով, կամ զողանալով, կամ գրաւելով: Դատի ի Բրիս-

տոսէ, թէ յանգոնի և արասցէ անիրաւութիւն, և զմասն զՅուգային-
առցէ և զայլ խաչահանուացն, ամէն:

Եւ ինքն Գրիստոս աստուած... ողորմեսցի ստացողին, գրո-
ղին, և աշխատողին, կարգացողին, և լսողին, և խնամով պահողին,
և ինքն եղիցի աւրհնեալ, գովեալ և բարեբանեալ, յաւիտեանս յաւի-
տենից, ամէն:

Ձօնվանէս միջնորդ սուրբ աւետարանիս յիշեցէք...

Բ

Ծաղկող՝ Թումայ Միքայէնց

210 Բ Ձմեղաւք տառապեալ գերիս զՄիքայէնց Թումայս՝ զեղկելի
ոգիս, զանհանճար և զանյարմար ծաղկող աստուածախաւս կտակիս
աղաչեմ յիշել ի տէր սրտի մտաւք և լի բերանով աստուած-ողորմի
ասել ինձ և ծնողացն իմոց, զի և դուք գտջիք ողորմութիւն ի Գրիս-
տոսէ յաւրհնութեանն պահու, ամէն:

Բայց անարհեստ ծաղկիս և անգուն գեղիս աղաչեմ չլինել մե-
ղադիր, զի կար իմ և իմաստ այս չափ էր:

590

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆԵՐՍԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ,
ՄԵՍՐՈՊԱՅ ՎԱՅՈՑՁՈՐԵՑԻՈՑ

Երևան 1865

Գրիչ

Վայր՝ Տայշոյ գիւղ

... Արդ, գծագրեցաւ պատմութիւնս երիցս երանեալ սուրբ և
104 Երջանիկ հայրապետին մեծին Ներսէսի || Ե թագաւորացն Հաոց ի թվ.
ՊՂ. (1441), յամսեանն մեհեկի, ի գեաւդս, որ կոչի Տայշոյ, ընդ հո-
վանեալ սուրբ Աստուածածնի և սուրբ Ստեփաննոս նախավկաի: Արդ,
յերես անգեալ աղաչեմ զձեզ, ո՛վ սուրբ հայրք և եղբայրք, որք հան-
դիպիք սուրբ երջանիկ հայրապետի պատմութեանս, յիշեսջիք յա-
ղաւթս ձեր զստացողք սորայ զԿարապետ քահանայն, և զծնողսն իւր՝
զՄկրտիչ քահանայն և զՆսէֆ-Խաթուն, և զկողակիցն իւր զԲէկի-Խա-
թուն, և զորդիքն զՄկրտիչ սարկաւազն և զՅովանէսն յիշեցէք և աս-
տուած-ողորմի ասացէք, ամէն:

Այլ ես՝ գծագրող սորա, յերես անգեալ աղաչեմ զձեզ մանկունք
սուրբ եկեղեցո, անմեղադիր լերուք խոշորութեան և սխալանաց գրոյս,
104 Բ քան[զի] փոխեցաք յերկրէ երկիր՝ ոչ տո || ւն ունէաք և ոչ գաղար,
այլ կարողութեամբն աստուծոյ գրեցի զսա: Եւ որք ընթեռնուք զսա
լի բերանով և ուղիղ սրտով աստուած-ողորմի ասացէք ստացողի
գրոցս Կարապետ քահանային, և Նսէֆ-Խաթունին, և որդոյն Գրիգոր
քահանային, և նորին որդոյն Մկրտիչ սարկաւազին, որ ստացաւ

զսուրբ գիրգս յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնողաց իւրոց և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն, աստուած-ողորմի ասացէք...:

P

159 P Բրիստոս աստուած, քո սուրբ նահապետացն բարեխաւսու-թեամբն ողորմեա ստացողի գրոցս Վարդան գրակապին, և ծնողաց նորին՝ հաւրն Աւետիսին, և մաւրն Տալիթային, և եղբարցն Քանա-նանային, և Յոնանիսին, Տուրուքին, և Ղազարին, և քուրոջն Քա-րամ-Խաթունին, և հաւրեղբաւրն Հայրապետին, և Գունար-Խաթունին, և ամենայն արեան մերձաւորացն, զի բազում աշխատութեամբ և փափաքմամբ սիրով ետ գրել զպատմութենէն զայս, որք կարդայք և լուսաւորիք՝ լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք ստացողի գրոցս և ծնողաց նորին, և աստուած ձեզ ողորմի, ամէն:

591

Յ Ա Յ Մ Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

ԸՆԲՆՂԱԿ, Էջ 241—242

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Սիւնիք

Փառք... որոյ շնորհաւք և ողորմութեամբ յարմարեաց զմա-տունս մեղուցեալ գծագրիս Յովանէս սուտանուն քահանայի, որ անուամբ յորջորջիմ և գործովք և ոչ իմիք, և հարազատ որդւոյս իմոյ Յակոբ գպրի հասանել յաւարտ այսմ հոգեհորոգ և աստուածա-յարմար տառիս, որ ասի Յայսմաւուր...:

Արդ, զայսպիսի հոգիներոգ և զանուշահոտ բուրաստանս տեսեալ սրբասնեալ և հոգիւնկալ կրանաւորս տէր Սարգիս ճգնաւորս ի գա-ւառէն Վայոյ—Ձորոյ, ի սուրբ ուխտէն Հերմոնի վանաց, և ցանկացաւ այսմ երանաւէտ մեծութեանս և փարթամութեանս...:

592

Ճ Ա Շ Ո Յ

ՎԵՆԵՏԻԿ 813, ԱԻԻՂԱՆ, ՀԱՅԿԱՐԱՆ

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Խլաթ

Կարապետ կրօնաւոր ետ գրել զսա յիշատակ ծնաւդացն Յակոբին և Գոնարին, և եղբաւրն Ստեփանոսին, Կարապետին և Պաւղոսին, և եղ-րաւորորդւոյն Ֆառուիլին... և գրչի Յովանէս քահանայի և իմ ծնաւ-դաց Կարապետին և Թաւամէլիքին, և եղբարց Աստուածատուր քահա-նային, Խաչատրուն, և Վարդանին...: Ի Թվ. 92. (1441), ի Խլաթ քա-ղաքի, ընդ հովանեաւ սրբոյն ԺԱ. (11) խորանին, սուրբ Դէորգայ, և սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Վարդանայ:

593

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Հիշատակում է Գոռուբյանը, Մ.Տ.Մ.

Գրիչ՝ Եղիա
Վայր՝ Բերկրի

Ի թուին Հայոց ՊՂ. (1441), յընտիր աւրինակաց սրբոց հարցն գրեալ ի լուսազարդ և գեղեցկայեղց անապատիս տէր Յուսկան որդւոյ, ի գաւառիս Տուրքերացեաց, որ այժմ Բերկրի կոչի... գրեցաւ ձեռամբ... Եղիա սուտանուն կրանաւորի, ի խնդրոյ բարեբարոյ տանուտրոջն խաւջայ հալիֆիցի:

594

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փերդ. Նոս. 124, Մոկո, ի Բագն Արբանաճեանց

Գրիչ՝ Մարգարէ
Վայր՝ Մոկաց Երկիր, ի գեղս Արբանաճեանց

... Եւ ետ գրել զսա [Մկրտիչ եպիսկոպոսն] յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնողացն՝ հօրն Կիրակոսին, և մօրն Հոնգ-Մէլեքին, և հոգևոր մօրն Մարթայ մահապատոյն, ամէն, և ինձ՝ անյիշելոյս Մարգարէ գրչի... և ծնողաց իմոց Յոնանցեան և Ոսկոյն, և եղբարց իմոց Թումայ քահանային և Յոնանցեան:

Արդ, աւարտեցաւ սուրբ աւետարանս ի յարքունական երկիրս Մոկաց, ի գեղս, որ կոչի Արբանաճեանց, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, ի թուարեւոթեանս Հայոց ՊՂ. (1441): Որք հանդիպիք սուրբ աւետարանիս զպարգևքն տուք՝ զաստուած-ողորմին՝ ստացողին Մկրտիչ եպիսկոպոսին և ամենայն քրիստոնէից, ամէն:

595

Տ Օ Ն Ա Յ Ո Յ Յ

Երևան 7203

Գրիչ՝ Աւգսէնդ
Վայր՝ Կաֆայ

114 ... Արդ, գրեցաւ Տաւնացոյցս բոլոր տարոյն ի թվ. Հայոց ՊՂ. (1441) ամի, ձեռամբ անարհեստ և փցուն գրչի Աւգսէնդ սուտանուն արեղայի, ի վայելումն սրբասնեալ Եսայի կուսակրան արեղայի, ի մայրաքաղաքս ի Կաֆայս, առ ոտս սրբւոյն Անդոնի ճգնաւորին:

Արդ, որք հանդիպիք սմա ուսանելով և կամ աւրինակելով յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զվերոյգրեալն զԵսայի կրանաւոր քահանայն, որ փափագեցաւ այսմ և ետ գրել զսա || ի յարդար 114 ր զաստակոց իւրոց, յիշատակ իւր և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ պա-

բոն Աստուածատրից, և մաւրն խաթուն Ագիգ-Մելիքից, և եղբարցն իւրոյ պարոն Թուման-Պէկից և պարոն Էտիլ—Պէկից, և մայրենի հաւուն իւրոյ՝ պարոն Ամիրից, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց: Ընդ նոսին յիշեալիք և զիս և զբազմամեղ արեղայս զԱւգսէՅիս՝ զանարհեստ գրիչս և զոսկաւղս....*

596

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երուսաղէմ 2563

Հետ. ստացող՝ Մարտիրոս արքեպիսկոպոս.
Երուսաղէմայ

Ձվերջին ստացաւդ սուրբ աւետարանիս այս՝ զտէր Մարտիրոս Երուսաղէմայ արքեպիսկոպոս յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր, որ գնեցի յիմ հալալ արդեամբն զսուրբ աւետարանս և արծաթեցի զինքն և դրի ինձ յիշատակ և իմ ծնաւդացն ի սուրբ Յակոբ ողբ: Եւ ով որ հանէ զինքն ի սուրբ Յակոբայ, կամ ծախէ, կամ դրաւէ, նա առնու զՅուդայի և զխաչահանուացն զմասն և բաժին:

Կազմեցաւ սուրբ աւետարանս արծաթով ի թվ. Հայոց 97. (1441), ի փառս աստուծոյ:

597

Յ Ա Յ Մ Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Վենետիկ 974, Մ.Տ.Մ.

Գրիչ՝ Գրիգոր
Վայր՝ Երուսաղէմ

Գրիչ Գրիգոր՝ որդի Էլմէլիքի և Գոնարի, Երուսաղէմ, ընդ հովանեաւ Գաբրիէլի և Միքայէլի, ստացող Գրիգոր Կրօնաւոր՝ հայր Վանացն, որդի Յովանիսի և Սիմայ-Խաթունի: **

* Ձեռագրի Ձ ա էջում պահպանվել է նաև հետագա ստացողներից՝ Վարդան արեղայի անթվական հիշատակարանը, որն ըստ հնագրական տվյալների գրված պետք է լինի կամ ԺԵ. դարի վերջերին, կամ ԺԶ. դարում: Հիշատակարանի կարևոր մասը հետևյալն է. «Վերջին ստացող սուրբ տաւնացուցիս զՎարդան արեղայս գնեցի զսայ ի հալալ ընչից իմոց, յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, և տվի ի յաշակերան իմ Ագաթիա արեղին: զոր տէր աստուած վայելել ապե՛լ մինչև ի խորին ծերութեան, ամէն»:

** Մ. Տէր-Մովսիսյանի ցուցակում գտնում ենք միայն հիշատակարանի բովանդակութեան սեղմ ու հապճեպ կատարված վերապատմությունը:

598

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Նիկոսիա, Մ.Տ.Մ.

Գրիչ՝ Գրիգոր Արձկեցի
վայր՝ Երուսաղեմ

Գրեցաւ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղեմ, ձեռամբ Գրիգորի Արձկեց-
ւոյ, ի կաթողիկոսութեան Կիլիկեցւոց տեառն Գրիգորի և բռնակա-
լութեան Նգիպտացւոց Չախմախին:

599

ԺԱՐՈՉԳԻՐԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Ծրեան 4227

Գրիչ՝ Դաւիթ

ա

316 Բ ... Գրեցաւ գիրքս այս ձեռամբ բաղմամեղ և անարհեստ գրչի
Դաւիթի, թվ. 92. (1441), ի փառս Քրիստոսի մերոյ, Արդ աղաչեմ
317 ա զհանդիպողսդ յիշել ը ի բարի մասին զանարժան ծրողս զԴաւիթ, հան-
դերձ ծնօզիւք և ամենայն արեան մերձաւորաւք, և թողութիւն մեղաց
հայցել ի տեառնէ աստուծոյ մերոյ, և Քրիստոս, որ առատն է ի
տուրս բարեաց, մեզ և ձեզ, առհասարակ, ողորմեսցի, ամէն:

բ

Ստացող՝ Եղիա

Ջստացող գրոցս զԵղիա կուսակրան աբեղայս և զեղբայրն իմ
զՂազար... յիշեսցիք....:

600

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Բրիա. Թնգ. Add. 19, 727, 48 2, էջ 3

Հետ. ստացող՝ Խասսան

146 Իիշեցէք ի Քրիստոս զԽասսան և զկողակիցն իւր զՄեծ—Խաբուն,
և զղուստրն իւր զՄաքիամն, և զՄլուքն, և զՂամպարն, և զքորն իւր
զՋալմեյիքն, զհայրն իւր զԱպաւն, զմայրն իւր զԳունաշն...: Ստացաւ
զաւետարանս ի թվականիս 92. (1441):

601

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն ԵՒ Մ Ա Շ Տ Ո Ց

Երևան 0452

Գրիչ՝ Յովանէս

40 ր ... Գրեցաւ պակասորդ Մաշտոցիս ձեռամբ անարհեստ գրչի Յովանիսի, ի թվիս Հայոց ՊՂ. (1441): Արդ, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ կամ աւրինակելով յիշեսցիք ի մաքրավայլ յաղաւթս ձեր զստացող սորին զՍիմէոն կրաւնաւորն, և զհայր նորին զԱստուածատուր, զմայրն | | |

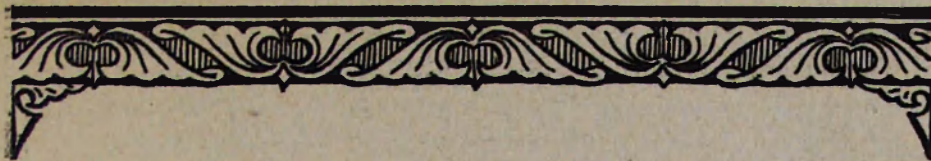
602

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Թերան 2, ՀԱ, 1035, սյուն. 313

330 ա Գրիստոս աստուած, քո սուրբ Հար[չարանաց բարե]խաւսութեամբ ողորմես | | | Յակոբ | | | վերստին նորոգել զսա ե [զաբ]դարեա և գրեա զսա [ի դպ]րութիւն կենաց, ի թվ. ՊՂ. (1441)*

* Այս թերթի երկրորդ սյունակը կտրված է եղել, ուստի սողերը պահպանվել են իրենց առաջին մասով: Պարզ չէ, թե ՊՂ. թվականն ունեցի՞լ է արդյոք միավոր թվանշան, թե ոչ:

Գրիչ՝ Ոճանցէ Թմորուեցի
վայր՝ Երկիրս Արարատեան, ի գեղս Սերկևիլի

ա

Արդ, ի թուարեւութեանս Հայկազեան տաւմարի ՊՂԱ. (1442), և
կենարար<ար>ին փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ՌնճԳ. (1444),
-363 և յեկանելոյն Ադամայ ի դք ըրախտէն ՅՈՒԲ. (6642), կատարեցաւ տե-
սիլ Սահակա հայրապետին՝ առն աստուծոյ, որ տեսաւ սեղան չորեք-
կուսի ամբանման և խաչ լուսեղէն ի վերայ կանգնեալ, և սկ[նւտ]եղ
արծաթի ի վերայ սեղանոյն և մագաղաթ թղաչափի վերայ է. (7)
տողն ոսկի, յառաջքն գիր և մէջն եղծեալ և ջնջեալ, և տող մի ոս-
կի և կէս կարմիր՝ ի վերջքն գրեալ է. (7) ոսկի տողն Լուսաւորիչն
է, մինչև ի Սահակ՝ առն աստուծոյ, և մէջն, որ եղծեալ էր և ջնջեալ
և աթոռն ծովագոյն սառնանման սև կտաւով ծածկեալ՝ Սահակա
մինչև ի մեզ կաթողիկոսք և եպիսկոպոսք, որ նստան եղծեալք և ջրն-
ջեալք ի բարութենէն կենաց, զի արծաթով նստան և անիծիւք և նզովիւք
զաշխարհս լցին: Այս էր սև կտաւն, որ տարածեալ էր ի վերայ ազգիս:
Այժմ բարձաւ անէծքն սուրբ Լուսաւորչի աղաւթիւքն, որ էր
թուի կտաւն եղծեալ և ջնջեալ, նորոգեցաւ աթոռ Լուսաւորչին
վերստին, հինն էանց և եղև ամենայն ինչ նոր, հինն անէծքն էր և
նորս՝ աւրհնութիւն ի ձեռն սուրբ հարանց, որ ժողովեցան յարեւ-
լից և յարեմտից, ի հարաւոյ և ի հիւսիսոյ ի Վարդգէս՝ ի նոր քա-
ղաքս Վաղարշապատ՝ ի սուրբ էջմիածինս, որ է մայր ամենայն եկե-
ղեցեաց և ծնաւդ և լուսատու Հայոց ազգիս: Որ ի բազում ժամանա-
կաց անտես արարեալ էին զնա և ինքեանք ի յաստուծոյ անտեսա-
ցեալք էին, զի խնամք ոգորմութեանն աստուծոյ [վերա]ցեալ էր ի
յազգէս, որսէս ասաց աստուած՝ Մի մնացէ հոգի իմ ի դոսա, վասն
թողլոյ դոցա զտուն իմ: Իսկ այժմ շարժեալ ի գութ ոգորմութեան
արարիչն աստուած և ոգորմեցաւ տառապեալ ազգիս Հայոց, և ժողո-
վեաց բազում իմաստունս և առաքիւնիս՝ բանիբուն վարդապետք, և
-364 ուղղափառ եպիսկոպոսք, և խարազ ընազգեստ կրաւնաւորք, և ողջա-
խոհ քահանայք, և սրբասէր ազտիք և ժողովուրդք, որ ընդրեցին
տեսլեամբ և կամաւք ամենասուրբ երրորդութեանն՝ զհեզն, զխո-
նարն, զիմաստասէրն, որ ունէր զտեսականն և զգործնական առաքի-

նութիւնն, ըստ Պղատոնի իմաստասէր կոչեմ ոչ զոգնագէտս և զայն, որ կարող գոյն ըտզում ինչ ի բերան առնուլ, այլ զայն, որ անբիծ և անաղտ վարս ստացեալ ունին, որպէս հայր[ապետ]ս մեր՝ հոգևոր տէր Կ[ի]ւրազոս կաթողիկոսս, որ յիւր ժամանակն ոչ միս է կերել, ե ոչ գին[ի] խմել, և ոչ սուտ ասել, ե ոչ երգումն կերել, ոչ նզովք և անէծք ի բերանն է ելել: ԽԵ. (47) տարի է, որ յանապատի է ե սուրբ կենդանաթաղ Խոր-Վիրապին սպաս[աւ]որել:

Ձսա ընդրեաց հոգին սուրբ գլուխ, առաջնորդ, հովիւ, վերատեսուչ ե պատրիարք ազգիս հայկազնոյ, սա է տող ոսկին, որ ի վերջք մագաղաթին գըրեալ էր: Աստանաւր կատարեցաւ մարգարէութիւն առն աստուծոյ Սահակայ:

Եւ ի սոյն ժամանակի եզկ կոտորումն անմեղ քրիստոնէիցն Սամշուիլոյ, որ նահատակեցան վասն Քրիստոսի և են մարտիրոսք, վասն զի շարժեցան ի սատանայէ ազգն Սկիւթացւոց Զառնաշառ միւրզէն, և առ<առ> ընդ ինքեան զբազմութիւն լեզէոն զաւարացն, և նստաւ ի վերա բերդին Դ. (4) ամիս, և ի նեղութիւն էարկ զնոսա, զի բազումք մեռան ի վշտաց: Եւ անտւրէնքն երդուեցան յաստուած կենդանի, թէ առնել չենք ձեզ վնաս: Եւ նոքա վստահացեալք ի սուտ երգումն նոցա՝ բացին զդուռն բերդին, և անաւրէնքն դիմեցին Խնկրքս և սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին անխնայաբար՝ աւելի քան Վ. (3000): Եւ զողբումն և զաղիողորմ և զկսկիծ դառնութեան ոչ կարեմ ընդ գրով արկանել, զի զոմանս սրով խո[ղ]խողեցին, զոմանս* քա || բկոծեցին, զոմանս բրաւք ջարդեցին, զոմանց զգլուխն հատին և Գ. (3) մնիրա շինեցին: Անդ էր տեսանել զահագին լալումն և զկոծն ի վերայ սիրելեացն. զի լայր մայր դորդին, և քոյր զեղբայրն, և հարսն զփեսայն, և ոչ ուստէք էր մխիթարութիւն նոցա, ոչ յաստուծոյ և ոչ ի մարդկանէ:

Եւ էր թիւ գերելոցն աւելի քան Բ. (9000), որ բաժանեցին ի վերայ իւրեանց: Անդ էր տեսանել զաղէտ՝ ծնողաց և զաւակաց, զի բաժանէին զմայր ի յորդոյ և զորդի ի մաւրէ, և զեղբայր յեղբաւրէ, և զհարսն ի փեսայէ, և զփեսայ ի հարսնէ, և զմատաղ տղայքն յափշտակէին անողորմաբար ի մաւր գրկացն և արկանէին ի գետ, և մարքն աղէխարշեալք լալով գնացին ի գերութիւն: Չոմանս ի նոցանէ յարեալս տարան՝ ի Խորասան, զոմանս յարեմուտս՝ ի Հոռմաստան, զոմանս ի հարաւ՝ ի յԱրարատան, զոմանս հիւսիս՝ ի Լաւրատան, որպէս զհին Իսրաէլ ի Գ. (4) կողմ աշխարհիս ցրուեցին: Բաժանեցան հայր ի յորդոյ, և դուստր ի մաւրէ, և զսիրելի ի սիրելեաց, և բարեկամք ի բարեկամաց, և գնացին անդարձ յերկիր Տաճկաց: Եւ լային եկեղեցիք Հայաստանեայց ըստ Երեմիայի Եղկեսացւոյ, որ ասէր՝ Գնացէք, գնացէք, և ես մնացի աւերակ, ձեզ ասեմ, ձեզ ասեմ անցաւորք ճանապարհի, տեսէք զաղէտս իմ կսկեանաց և ողբացէք զիս, զի ամայի և անապատ մնացի յո[րդու]ոց իմոց:

Բայց չէ պարտ յուսահաւիլ ի յաստուծոյ, այլ հաւատով խընդ-

* Ձեռագրում՝ շորանս:

րել ի նմանէ, զի դարձ արասցէ գերելեաց, որպէս զհին Իսրաէլին, բա-
րեխաւսութեամբ ամենայն սրբոց, ամէն:

365 ա Եւ ի յայս դառն և ի զնուրբ և ի նեղ և ի սուզական ժամանա-
կիս այր մի բարեպաշտաւն, աղաւթասէր և ողորմած, աստուածասէր

Եւսոյնժա
ժամանակի եղև կոտոր
ուին անմեղ քրիստոնե
իցն սամշուիլդոյ, որ
նահատակեցան վն քի,
և ենմրտրսք: Վն զիշար
ժեցան իսաստանայեազգն
սկիւլ-թագուոց ինչ անշահ
միրզէն: և առ առքնդ
ինքեան զբազմութիւն
լեզբուն զարացն: և նրս
տաւի վերա բերդին, դ
ամիս, և փնեղութիւն արկ
գնոսա: Բիբազուրմե
ուանի: շտաղ: Եւ անաւ
րէնքն երդուեցան յած
կենդանի թէ առնել չենք
ձեզ վնաս: Եւ նորա
վաստահացեալք իստա
երդուին նոցա: Բացին
զդուուն բերդին, և անաւ
րէնքն դիմեցին ինեքս.
և սուր ի վնր եղեալ կոտոր
րեղին անխնայաբար:

Նկ. 22. Մի հատված Ռհանէս Թմուրեցու
հիշատակարանից:

ըստ զանազան առաքինութեանցն ցուցեալ. սա [եկ]եզեցոյ զարդ և
փառք պարծանաց, հայրապետաց խնդութիւն, թագաւորաց պար-
ծանք, քահանայից հրճուումն, սա գանձ և մարդարիտ մեծագին: Ստա-
ցաւ զսա փափագանաւք և ի հալալ և ի քրտնաջան վաստակոց իւրոց և
365 բ ետ գրել զսա, զի լիցի բարեխաւս յաւուրն դատաստանի և ա զնա-

և քրիստոսադաւան և ուղղափառ,
այր հսկայազաւր ի մրցմունս պա-
տերազմաց, դիւցազնական ի յա-
զատաց և պայազատ ի յիշխանաց,
ի յազանց և ի տոհմէ ազքանա-
զեան սեռից պարոն Շալուէ, որդի
մեծի իշխանին՝ աստուածասէր պա-
րոն Սարգսին և թոռն պարոն Բուղլա-
թին. եւ սա հմուտ գոլով հմտու-
թեանց և ներհմտութեանց, ար-
հեստից և մակացութեանց և հնա-
[գի]ր պատմութեանց՝ նորոց և
հնոց, և ուսեալ զբանն, որ ասէ՝
Երանի, որ ունի զաւակ ի Սիովն
և ընդանի յԵրուսաղէմ, և դար-
ձեալ, թէ՛ լաւ է անզաւակութիւն
հանդերձ քաջութեան, զի անմա-
հութիւն յիշատակ նորա, զի յաս-
տուծոյ և ի մարդկանէ ճանաչի,
և դարձեալ, թէ՛ են մարդիկ ո-
րոց գործքն յայտնի են և յառա-
ջագոյն երթան ի դատաստան, և
են որոց զկնի երթան՝ գիրքն է և
ամենայն սպասք եկեղեցւոյն:

Ձայս տեսեալ և իմացեալ հա-
ւատարիմ ծառայս աստուծոյ պա-
րոն Շալուէս, ցանկացող եղև լու-
սափայլեալ և մեծապառ տաւնա-
կանիս, ի հաստատութիւն կաթու-
ղիկէ եկեղեցւոյ: Սա բուրաստան
աստուածային և դրախտ աստուա-
ծատունկ, յորում ծաղիկքն բանա-
կանք սպիտակափայլ, կարմրանը-
շան, ծիրանագեղ, դեզնանկար,
կանաչազարդ վայելչութեամբս

չառ ատենին բարեխաւս և անջինջ յաւիտենական յիշատակ պարոն Բուղլաթին, հաւրն պարոն Սարգսին, և մաւրն պարոն Թամսին, և եղբաւրն պարոն Գրիգորին, որ ի ծրագրել սորա խակակոտորել յաշխարհըս և եթող սուգ և տրտմութիւն բազում եղբաւր իւրոյ, զոր տէր աստուած իմ հանգուցէ զնա ի գոգն Արրահամու և ինքն անցեալ պտշտեսցէ, և միւս եղբաւրն պարոն Փանուելին, և քերցն Սիթ-Խաթունին և Թենեկին, և ամուսնոյ իւրոյ պարոն Դովլաթ-Խաթունին, և միւս այլ կենդանի կենաց կցորդի իւրոյ պարոն Գուլփաշին, և նորաբողջ զեռաբուսիկ զաւակի սոցա՝ պարոն Դաւթին, զի տէր աստուած պահեսցէ զսա անփորձ և անսասան մինչև ի խորին ծերութիւնն, ամէն:

Արդ, որ հանդիպիք սմա կարդալով, կամ աւրինակելով, կամ ունկնդրութեամբ՝ յիշեցէք ի մաքրափայլ և յերկնաթոյն յաղաթս ձեր զվերոյգրեալսդ առհասարակ: Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր Յովանէս եպիսկոպոս՝ մականունն Ոսկիափոր, որ է ուսուցիչ մեր այսմ գործոց:

Արդ, ծրագրեցաւ սա յերկիրս Արարաւեան, ի գեաւզս, որ կոչի Սերկևիլի, ընդ հովանեաւ սրբոյ Յովանիսիս և այլ սրբութեանցս, ի հայրապետութեան և իշխանութեան տէր Գաբրիէլի՝ արի և քաջ կրաւնաւորի, և ի խանութեան Զաւանշանին, և ի թագաւորութեանն Վրաց Վախրանկի՛, և յիշխանութեան տեղոյս պարոն Ալիբէկին, և պարոն Շալուին՝ տեառն գրոյս, և պարոն Վաչ[ուտի]՛ն, և պարոն Քրթին, [և պարոն Սա՛]րգս[ի]ն: Դարձեալ, աղաչեմ վասն սիրոյն Դրիստոսի յիշել ի տէր զայս զեզիս զկրաւնաւորքս և զքահանայքս՝ զտէր Խաչատուր կրաւնաւորն՝ խրատիչ և ուսուցիչ սոցա, վասն զի եաւթանասնամեայ || անձամբ հեծեծանաւ զնացեալ է յԵրուսաղէմ, յերկրպագութիւն սուրբ ոտնատեղեացն և ի տեսութիւն գերեզմանին Դրիստոսի աստուծոյ մերոյ, վասն թողութեան մեղաց և ծնողաց իւրոց: Եւ ի դարձ նորա առել է զքարտէզսս և բազում աշխատութեամբ և տառապանաւք հասոյց առ մեզ, զի եղիցի յիշատակ նորա ի սմա անջինջ յաւիտենական, և ծնողաց իւրոց, կենդանեաց և ննջեցելոց իւրոց]:

Աղաչեմ կրկին յիշել զտէր Մանուէլ քահանայ, զՈհաննէս կրաւնաւոր՝ սպասաւորք սուրբ ուխտիս: Կրկին աղաչեմ վասն սիրոյն Դրիստոսի և յուսոյ արքայութեանն յիշել ի տէր զտէր Յակոբ կրաւնաւոր՝ զփակակալ [սուրբ] Յովանիսիս, զեղբայրն իւր զԻշխան, և զմայր սոցա զՆարին, և զհարսն սոցա զԳուլփաշայ, և զաւակսն սոցա պահեսցէ Դրիստոս աստուած մինչև ի խորին ծերութիւնն, ամէն, որ բազում աշխատութեամբ և տառապանաւք սպասաւորէին մեզ ի ծրագրել սորայ, զոր տէր իմ Յիսուս հատուցէ վարձս աստ և ի հանդերձեալն: Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր զգեղի տանուտէքս՝ զՄովսէսն, զՎիքրապիկն, զԽեքադիկն, զԽաւջա Մկրապիչն, զհանգուցեալ Սարգիսն, հանդերձ կանամբք և զաւակաւք սոցա, և զայլ քրիստոնայքս, որ յառ ոտս հաւաքեալ կան պարոն Շալուին՝ զայր և զկին, զծեր և

զաղա, զմեծ և զփոքը՝ աւրհնեսցէ Բրիստոս աստուած այն աւրհնութեամբն, որ ոչ անցանէ...

566 ր Այլ և աւրհնեսցէ Բրիստոս զԹադմուխն և Գուլ-Մելիքն, զի բազում աշխատեցան յերթեկութիւն և ի կերակրել զմեզ:

Կրկնապատիկ և բիւրապատիկ աւրհնեսցէ Բրիստոս աստուած, ամենայն սրբոցս բարեխաւսութեամբ, որ աստ կան հաւաքեալ, զբարեպաշտ և զհաւատարիմ և զամենայն աւրհնութեանց արժանաւոր զիշխանաց իշխանն զպարոն Շալուէն. թշնամիք սորա ընդ մի ճանապարհ գայցեն և հազարսն փախիցեն, սուրբ նոցա մտցեն ի սիր[սա] նոցա և աղեղունք նոցա փշրեսցին, ատելիք և չարախաւսք սորա ընդ անդունդսն ընկեցան՝ մինչև դարձցին և զղջացին, զի բազում անգամ աշխատեցաւ ի վերայ մեզ՝ ի տան, ի | | | ընկ, ի հարկել | | | նեղանալ և կերակրել | | | կէ և ուրախացուցանել, Աստուած զպարոն Շալուէն ընդ հարիւրաւորսն դասեսցէ և ինքն անցեալ պաշտեսցէ, ամէն:

Եւ ես անարժանս և անարհեստս՝ ախմարս ի բարեաց և լրացեալս յամենայն չարեաց սուտանուն Ոճանցէս միայնակեաց, ի գաւառէն Վրացաւանայ, ի յամուրն դղեակէն Թմոքոյ, ըստ իմում անարժանութեանս գծագրեցի զսայ, զի լիցի մասն մեր ի սմա: Եւ որք կարդայք կամ աւրինակէք յիշեցէք յերկնաթոիչ յաղաւթս ձեր զիս՝ զանարժանս և զանարհեստս, և զծնողսն մեր, և զերախտաւորսն...

567 ր | | ! * անմեղադիր լերուք խոշորութեան գր || բիտ և սղալանաց սորա, ծաղկիդ և կազմիդ, զի կար մեր այդ չափ էր: Եւ ինքն՝ մարդասէրն աստուած թողութիւն շնորհեսցէ յանցանաց և սղալանաց ձերոց և արժանի արասցէ զձեզ և զմեզ անմահ կենացն և երկնից արքայութեանն, ամէն:

Բ

227 ր ...Եւ զՅակոբ կրանաւորն՝ սպասաւոր յայսմ գործոյս յիշեալ ի քում յարքայութիւնդ, ամէն:**

Գ

232 ր ...Եւ զՅակոբ սպասաւորս և զՅովնանէս՝ հողս և մոխիրս աղաչեմ յիշել վասն սիրոյն Բրիստոսի, մի մեղադրել խոշորութեան սորա, զի ժամանակս ձմեռնային է և ես պանդուխտ ի յաւտար գաւառի, և աստուած զձեզ յիշէ:

* 568 ր էջի Բ. սյունակի ցածի 10 տողը շատ մաշված ու գունաթափված է: Վերջին չորս տողը հնարավոր չեղա՞վ վերծանել, իսկ նախորդ 8 տողից անվերծանելի մնացին միայն մի-երկու բառ:

** Յուրաքանչյուր գլխից հետո կան մանր հիշատակագրութիւններ, որոնք ոչինչ չեն ավելացնում գլխավոր հիշատակարանի վրա: Այդ հիշատակագրութիւններից մեջ ենք բերում միայն մի քանի հատվածներ, որոնք նորութիւն են պարունակում:

դ

318 ր ... Եւ սղալանաց և պակասութեան սորա անմեղադիր լեր, վասն զի աւրինակս կտրաած է և ես զայս չափս կարացի յիրար ածել: Վայ, յանագաւրուն և յանիմաստ մարդոց ձեռաց:

զ

344 ր ... Ստացող սուրբ կտակիս զպարոն Շալուէն, և զբարեպաշտ ծնողսն իւր, և զեղբայրն Գրիգոր յիշեսջիք յաղօթս, և զՅովսէփ՝ զիւր ճորտն, և զՈհաննէս գրիչս աղաչեմ:

զ

483 ր ... Ընդ նմին և զԹանուխն, և զդերձակ Գաւրգասալն, և զծնողսն սոցա, և քեզ փառք յաւիտեանս, ամէն:

604

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Ա. Դավրիժեցի, Պատմութիւն, 1884, էջ 322

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Վան

Աւարտեցաւ սուրբ գիրքս Յասմտուրացս յամի ՊՂԱ. թուականութեանս Հայոց (1442), ձեռամբ յոգնամեղ գրչի Կարապետ երիցու, ի խնդրոյ մահդեսի Մխիթարայ. եւ գրեցաւ սուրբ գիրքս ի քաղաքս Վան, քնդ հովանեաւ սուրբ առաքելոցս Պետրոսի և Պօղոսի, և սուրբ Ստեփաննոս նախավկայի, և Սահակայ հայրապետի. ի կաթողիկոսութեան տեառն Կիրակոսի: Որ ի յայսմ ամի եղև ժողով եպիսկոպոսաց և վարդապետաց, ի մայրաքաղաքն ի Վաղարշապատ, որոց էր գլուխ մեծ բարունապետն Թովմայ և Յովնաննէս վարդապետն. և եղին զտէր Կիրակոսն յէջմիածին՝ կաթողիկոս ամենայն Հայոց, և նոր նորոգեցաւ աթոռ սուրբ Լուսաւորչին Գրիգորի ըստ տեսլեանն մեծին ներսէսի հայրապետին և Սահակայ Պարթևին, և մերոյս առաջնորդի սուրբ ուխտին Վարագայ Յովնաննէս եպիսկոպոսին. ի թագաւորութեանն Ջնանշանի, որ ի յայսմ ամի էառ զանաոիկ բերգն զԸնել և զՋուլամերկ:

605

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 939

Գրիչ՝ Գալուստ
վայր՝ Աղջոց վանք

330 ր ... Աւարտեցաւ աստուածախաւս, մարգարէական և առաքելական հոգիաբուխս այս տառ ի թուաբերութեան հայկազեանս տումարի

ՊՂԱ. (1442), ի հայրապ[ետութեան] Հայաց տեառն Կիրակոսի և յաշխարհակալութեան ըստ ներելոյն աստուծոյ արիւնարբու գաղտնին Ջնանդաճին, զոր իբրեւ էառ զիշխանութիւնն և նստաւ յաթոռ առաջին աշխարհաշէն և բարէմիտ զանորէիցն՝ սկսաւ սայ աւերել և տապալել զբազում քաղաքս և զգաւառս, և ամայի և անմարդարնակ առնել։ Եւ ոչ ոք կարէ զչարութիւն սորա ընդ գրով արկանել, առաւել ևս զոր արար ընդ աշխարհն Վրաց, ընդ քաղաքին Շամշուլառոյ, զի խարէութեամբ առ զնա և զամենեսեան ի սուր սուսերի մաշեաց, զի ըստ մարգարէին, որ ասէ՝ Ոչ ոք էր, որ թաղէր զնոսա, այսպէս և սոքա։ Անթիւք և անհամարք՝ քահանայք, և աշխարհականք, և զկանայս նոցա, և զմանկունս ցրուեցին ընդ ամենայն աշխարհ։ Եւ ով կարէ զաղէտ տարակուսանացս լեզուաւ պատմել, զոր եղև ի սոյն ամի ընդ ազգիս Հայոց։ Եւ ի սմին դառն և նեղ ժամանակի գրեցաւ գիրքս այս ի գաւառիս Արարադեան, ի ձորս Քեղոյ, ի վանքս Աղջոց, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Կաթողիկէիս, և սուրբ Ստեփանոս Նահատակիս, և Թրի սուրբ Նշանիս և Սրամունից սուրբ խաչիս, և Թեառ սուրբ Գրիգորիս, և այլ բազմահաւաք սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ։ Եւ է գրեալ սա ձեռամբ յոգնամեղի անարհեստ և ե փցուն գրչի սուտանուն կրանաւորի անուամբ [Գալուստ կոչեցելոյ | | | *]

606

Մ Ա Ն Ր Ո Ի Ս Մ Ո Ի Ն Ք

Երևան 769

Գրիչ՝ Գալուստ
վայր՝ Աղջոց վանք

... Արդ, յանկ ելեալ կատարեցաւ տառս, որ կոչի Տետր ձեռամբ յոգնամեղի և յոյժ մեղապարտի Գալուստի՝ անուամբ միայն արեղայի՝
Յ7 ա սուտանուն կրանաւորի, ի գառն և յանբարի ժամանակի, ի թը || վիսն ՊՂԱ. (1442), ի վանքս Աղջոց, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Ստեփանոս Նահատակիս, և Թրի սուրբ Նշանիս, և այլ բազմահաւաք սրբոցս, յիշատակ մեզ՝ Միթրաբի և Գալուստի, և ծնաւդացն՝ հանգուցելոցն և կենդանեացն։ Եւ որք հանդիպիք տեսանելով յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր և աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայութիւնն, ամէն, եղիցի, եղիցի։

* Հիշատակարանի շարունակութիւնը չի պահպանվել։ Գրչի անունը լրացրել ենք 319 ա էջում պահպանված հիշատակագրութիւնից, ուր ասված է Շարագամեղս և զփօնն գրիչս՝ Գալուստ աղաչեմ յիշել ի տէր, և գուք յիշեալ [1442]։

607

Ճ Ա Շ Ո Ց

Փիբդ. Նօտ 128, Բաղէշ, Ամբղօլու վանք

Գրիչ՝ Յոնաննէս
վայր՝ Խիզան, Գամաղիէլի վանք

... Անարհեստ գրիչս [Յոնաննէս վարդապետ] յանձն առի աւարանձամբ... րազում և մեծ աշխատանք հասուցի զսա յաւարտումն յաստուածարտնակ վանքս, որ Գամաղիէլ կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոյս Գամաղիէլի, ի թուականութեանս Հայոց ՊՂԱ. (1442), ի հայրապետութեան տեառն տէր Կիրակոսի, որ յայսմ ամի նորոգեցաւ սուրբ էջմիածինն, և տէր Կիրակոս հայրապետ ձեռնադրեցաւ, և ի մեր քուրդ ամիրիս՝ Ամիր-Դայուդիս:

Գարձեալ, Յոնաննէս վարդապետս աղաչեմ զսրբութիւնդ ձեր... յիշեսցիք զիս՝ զգծագրող սորա, և զծնողսն իմ զՎարդան և զԴիլշաւն, զհանգուցեալ եղբարքն իմ՝ զքաղցրիկ Յոնաննէս և զտարածամ Խէրապեան:

608

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փիբդ. Նօտ. 129, Մուշ, Առաքելոց վանք

Գրիչ՝ Յովնաննէս
վայր՝ Արծկէ

Օրհնութիւն... որ ետ կարողութիւն... գրչի Յովնաննէս քահանայի հասանել յաւարտ յայսմ աստուածաշունչ կտակիս, յամի... ՊՂԱ. (1442): Եւ արդ, գրեցաւ սա ի քաղաքս Արծկէ, հանդէպ սրբարար ծովուս, որ մանր ձկունք ելանեն, ընդ հովանեաւ ամենամաքուր սուրբ Աստուածածնի կաթողիկէիս: Ի հայրապետութեան տեառն Կիրակոսի ընդհանուր Հայոց կաթողիկոսի, որ է արժանաժառանգ մեծ աթոռոյ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին՝ ի տեղի իջման միածին բանին աստուծոյ: Վասն զի զաջ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին գողացան ի Սոսոյ, և բերեալ եդին յիւր սեպհական աթոռին, և այս ի խնամոցն աստուծոյ: Եւ մերոյս նահանգի (առաջնորդութեան) Ստեփաննոս արքեպիսկոպոսի՝ հօրեղբօրս իմոյ:

609

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փիբդ. Նօտ 128, Թշտունիք, Կապուտկողայ ս. Յակոբի վանք

Գրիչ՝ Թումայ
վայր՝ Աղթամար

... Եւ արդ, ես՝ ունայնս Թումայ սուտանուն կրօնաւորս...գրեցի զսա... ի կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչիս և սուրբ Նշանիս,

ի թուականութեանս Հայոց ՊՂԱ. (1442), Այլ և զմեծ փիլիսոփայն զՄինասենց Թումայն, որ զառաջն նա գրեաց, և զնորին ծնողքն [յիշեցէք]:

610

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս

Փիղղ Նօտ. 129, ի Սեպուհ Լեառն, ի վանս Լուսաւորչի

Գրիչ՝ Յովնանէս
վայր՝ Ի Լեառն Սեպուհ

... Իսկ ես ... փծուն գրիչս Յովնանէս...

Արդ, գրեցաւ սա ի թուականութեանս Հայոց ՊՂԱ. (1442), ի մէջ երկուց գաւառաց՝ Եկեղեաց և Դարաւաղեաց, յերկնահանկէտ և յաստուածարնակ լեառս Սեպուհ, ընդ հովանեաւ սուրբ Լուսաւորչիս մերոյ Գրիգորի, և սուրբ Փրկչիս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Կարապետիս, և Մանեայ կուսին սուրբ գերեզմանիս, և այլ բազմահաւաք սրբութեանց: Եւ եդի զսա յիշատակ ինձ և ծնողացն իմոց... ի գունն բազմբարխտ հօրն մերոյ սուրբ Լուսաւորչիս Գրիգորի, մերձ յայրն Մանեայ: Ի յառաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս տէր Բարսեղ եպիսկոպոսի, և զմիարան եղբայրութիւն սուրբ ուխտիս՝ զՅովնանէս արեղայն՝ զփակակալն, և Թորոս արեղայն՝ զօրինակիս շնորհողն, և զՄարտիրոս արեղայն՝ զծաղկողն, և զԱրքաճամ արեղայն՝ զդասավայրն, և զԱւետիք արեղայն, և զՄեղիտոն արեղայն, և զայլ միարան սուրբ ուխտիս յիշեցէք:

611

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ն. Զուգա 18, Մ. Տ. Ա. և Ս. Տ. Ա., Ալիշան, Հայկաբան

Գրիչ՝ Ոնոփրիոս
վայր՝ Կեղի, Խլպաշի վանք

291 ր ... Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս յերկիրն Խորճիւն, որ կոչի Կեղի, ի վանս, որ կոչի Խլպաշի, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետին և այլ սրբոցն, որ ասա կան, ձեռամբ յոգնամեղ և անարժան սուտանուն կրաւնաւորի Ոնոփրիոսի: Արդ, աղաչեմ զամենեսեան յիշեսջիք և զառաջնորդ վանացս զՄելիքսէփ հայրապետ [և զՊետրոս հայրապետ] և զպատուելի քահանայքն, որ աստ կան՝ զՅովնանէս քահանայ, և զկիրակոս քահանայ, և զՎարդան քահանայ, և զՍտեփանոս քահանայ, և զԱստուածատուր քահանայ, և զՄելքիսէփ ճգնաւորն, և զԴանիէլ սարկաւազն, որ սպասաւորէ վանացս և մեզ, նաև զհոգեսէր խաթունն զՈւղուր-Մէլիքն*, և զծնողսն իւր՝ զհայրն իւր զՇահամիրն,** և զմաւրն.

* Ս. Տ. Ա.—«զուլ Մէլիք»:

** Ս. Տ. Ա.—«զՇահամիրն»:

իւր զԿիրա-նաթուցն,* և զեղրարն իւր Վֆախ (*),** և զառն իւր զպարոն զԱղիպէկն,*** և զաստուածատուր զաւակն իւրեանց զպարոն Սարթախն,**** և զխոճա Ֆարուխշան***** և զԿուլամիրն, և զհաւերեղ-րայր սոցայ զԱմիրպէկն, զոր ետուն գրել սուրբ աւետարանս և եդին յիշատակ ի դուռս սուրբ Աստուածածնին, և սրբոյն Ստեփանոսի նա-խազկային, և աստուածընկալ սուրբ Նշանին...:

Դարձեալ... յիշեսջիք զեղկելի գրչակս զՈնոփրիոսս, և զծնողսն իմ, և զհոգևոր հայրն իմ Յոնանէս քահանայ, և որ ի վերա մեր երախ-տիք ունի, և զթղթին կոկոզն, և զմարմառին տուողն, տմէն:

Գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուականիս ՊՂԱ. (1442). Խոշո-րութեան և սխալանաց մի մեղադրէք, աղաչեմ զձեզ, զի այս էր կար մեր...:

612

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ն. Զուղա 46, Ս. Տ. Ա. և Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Ոնոփրիոս
վայր՝ Կեղի, Խալաշի վանք

... Եւ ես՝ անարժանս Ոնոփրիոսս սուտանուն կրանաւորս
297 անարհեստ գրչակս գրեցի սուրբ աւետարանս ի գաւառիս Խորձիւն,
որ կոչի Կեղի, ի վանքս Խալաշի, ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետին
և այլ սրբոցս, որ աստ կան: Աղաչեմ զամենեւեան յիշեսջիք և զա-
ռաջնորդ վանացս զՄելքիսէք հայրապետ, [և զՊետրոս հայրապետն],*****
և զալեաւք պատուեալ ծերունիս մեր զՈնանէս քահանայ, և զԿիրակոս
քահանայ, և զՎարդան քահանայ, և Ստեփաննոս քահանայ, և ԶԱւ-
տուածաւոր քահանայ, զՄելքիսէք ճգնաւորն, և զԴանիէլ սարկա-
ւազն, որ յայսմ ամի սպասաւոր էր վանացս և մեզ: Նաև զքրիստո-
սադաւան քրիստոնէն զՃաշ-Մելիքն, որ ստացաւ զսուրբ աւետարանս
յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Գրիգորին և մաւրն իւ-
րոյ Ճինաւ-Մելիքն, և հանգուցեալ առն իւրում Մլքն, և այլ ամե-
նայն արեան մերձաւորաց: Եւ ետ զսա հոգոյ որդոյ իւրոյ՝ նորա-
բողբոջ քահանային Աստուածաբան...: Յիշեսջիք զՃաշն, զի յոյժ
աղաւթասէր էր և երթայր աւր մի ի ժամ և կատարէր զսովորական
ազաւթս, թէ՛ Երանի այնոցիկ, որ ունի զաւակ ի Սիոն և ընդանեալ
նորա յԵրուսաղէմ: Եւ ասէր Ճաշն ի մտի իւրում՝ ոչ ունիմ որդի, և

* Ալիշան—Շնեք-Նաթուն:

** Աղապաղված այս հատվածը Ալիշանը չունի:

*** Ս. Տ. Ա. Շարիպէկն:

**** Ալիշան՝ չէ զաստուածատուր զաւակ իւրեանց, և պարոն Սարթախն:

***** Ս. Տ. Ա.—Վարուխշան:

***** Հետո է ավելացված:

ոչ ունիմ դուստր, և ոչ եղբայր և ոչ հայր, և փոխանակ ուստերաց և դըստերաց արար սուրբ աւետարանս իւր հոգեոր որդի... Յիշեսջիք և զիս՝ զեղկելի գրիչս զՈճոփրիոսս և զծնողսն իմ, և մի մեղադրէք խոշորութեան և սղալանաց, զի թէպէտ անարհեստ էի և անմիտ, բայց զոր յաւրինակ գտաք՝ զայն գրեցաք... Գրեցաւ աւետարանս ի թուականութեան Հայոց ՊՃՂԱ. (1442):

Ձեռս երթայ և այս գիրս մնայ:

613

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7870

Գնող՝ Անդրիաս:

238 ր ... Արդ, ես մեղուցեալ ծառայս աստուծոյ Հանգիսի թողու Անդրիասս գնեցի զսուրբ աւետարանս ի հալալ վաստակոց իմոց՝ յիշատակ ինձ, և ծնողաց իմոց՝ պապին Հանգիսին, և հանկանն իմ Մուշանին, հաւր իմ Մկրաչին, և հաւրեղբաւրն Տաաուրին, և մաւրն իմ Արուս-Խաթունին, և եղբաւր իմ Ասլան-Բէկին, և Ակոբին, որ տղաաւք փոխեցաւ առ Բրիստոս՝ ամաց իբրեւ ԻԶ. (26)-ից, և քուրն իւր Խուրիւ-Խաթունն, և հաւրն իւրո Սարգսին, և ամենայն արեան մերձաւորաց, իմոց:

Արդ, երես անկեալ աղաչեմ զամենեւեան, որք կարգէք կամ աւրինակէք՝ զմեզ և զմեր ննջեցեալսն ի սուրբ յաղաթս. ձեր յիշեցէք: Եւ աստուածն ամենեցուն ձեզ և մեզ ողորմեսցի, առհասարակ ի սոսկալի յատենին, ամէն, թվ. ՊՂԱ. (1442)*:

614

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ն. Զուղա 481, Մ. Տ. Մ. և Մ. Տ. Ա.

Գնող՝ Կարապետ Սալիթաղեցի:

ա

287 ր Յիշեցէք ի Բրիստոս զսրբազան կրաւնաւորն զՍիմէովն՝ զմիջնորդ աւետարանիս և զծնողսն իւր, ամէն:

Զֆրա Կարապետ Սալիթաղեցի.

Որ զաւետարանս զայս գնեցի,

* Ձեռագիրը գրվել է այդ թվից մի-երկու տասնամյակ առաջ: Ծաղկողն է ոմն Առաքել եպիսկոպոս, որը 2ր էջի լուսանցքում գրել է. «Զսկաւ աշխատող ծաղկիս Առաքել եպիսկոպոս աղաչեմ յիշել»:

Ստացողն է ոմն Յովաննէս, որը 84 ա էջի հիշատակագրութեան մեջ գրել է. «Յովաննէս, որ զաւետարանս զրել տըի յիշեցէք ի Բրիստոս»:

Յիշատակ ինձ արարի,
Յիշման արարէք արժանի,
Եւ զծնողքն իմ զբարի,
Որ Մամբան և Յնցիկ կոչին:

Բ

Վաճառող՝ պարոն Բէկտոզմիշ

...388 ա Յանուն աստուծոյ ես պարոն Բէկտոզմիշ, հանդերձ իմ եղբորացովս, և աէր Յոր եպիսկոպոս ծախեցի սուրբ աւետարանս ֆրա կարապետին Յի. (320)* Դ[ա]հ[եկա]ն, մեծ շնահաւր առնեմ: **

Ես աէր Յովանէս եպիսկոպոս վկայ եմ, ես ֆրա Յրանկէս վկայ եմ և ծախող, ես ֆրա Օրբէլս վկայ եմ, ես ֆրա Յօսէփ վարդապետս վկայ եմ, ես ֆրա Մաթէոս վկայ եմ, ես ֆրա Յովնանէս վկայ եմ:

615

Մ Ի Ս Ա Լ

Bibl. National 106 (Suppl. arm. 71)

ՀԱ. 1938, սյուն. 78, ՎՍիսական, էջ 380

Նորոգող՝ Դոմինիկոս Շահապօնցի

Պատուական վարդապետ ֆրա Յովսէփ՝ վերախնամող կարգիս միաբանողաց, *** ընկալ զսակաւ աշխատող և զկրտսեր կատարող դրոցս զֆրա Դոմինիկոս **** զանարժանս Շահապօնցիս, և յիշեալ զ[իս] ի քո սուրբ աղօթսդ, և աստուած զքեզ յիշէ և զքո ննջեցեալսն ի յարժայութիւնն երկնից, ամէն: Ի թու. մարդեղութեան տեառն ՌՆԽԲ. (1442) նորոգեցաւ Միսալս:

* Մ. Տ. Մ.—ՎՅ (300)

** Մ. Տ. Մ.—Վանեմ:

*** ՎՍիսականում Դոմինիկոս անվան փոխարեն կարդում ենք ՎՂուկաս: Գուցե այս-անգ չկա շփոթութիւն, այլ նույն՝ ձեռագրում, նույնպիսի մի հիշատակարան գրելէ նաև Ղուկաս Շահապօնցին:

**** Հավանորեն այն Յովսէփ Շահապօնցին է, որը ոմն ժամանակացի կողմից կոչվել է Վգերապատիւ գերարաջ հայր մեր ըստ հոգոյ: Սա սկսել էր թարգմանել Թովմա Աքվի-նացու Վեդազս խորհրդոց եկեղեցւոյ աշխատութիւնը, բայց Վոչ առեալ գաւարտն վասն վրդովման ժամանակին և խստութեան այլազգեացն, և մնացեալ թերատ ըստդում ամա (մինչև 1418 թ.):

Հավանաբար հենց այդ ժամանակ էլ թարգմանութիւնն ավարտել է ոմն ֆրա Գրիգոր: Այս մասին տվյալներ են պահպանվել այդ աշխատութիւնն Հռոմում պահվող մի ընդօ-րինակութիւն մեջ (Հռոմ, Borgio, Cod. arm. 45):

616

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ն. Զուգա 38. Ս. Տ. Ա. և Մ. Տ. Մ.

328 ա ... Աստուածաշունչ աւետարանս ... անկեալ էր գերութիւն. նայ
պր. Ամիր Կաֆացի գնեց զինքն իւր արդար ընչաւք ու պատարագեց
յաւթար կամաւ ի վայելումն հաճառկատար Աստուածածնիս: Իր յի-
շատակ է, և իւր ծընաւդացն, և իր պսակաւոր կողակցուն՝ Դուխար-
Մելիքին, յաւիտենից յիշատակ իւրեանց ծնողացն: Առւր քահանայք,
յորժամ ընդերնուք ձեր մաքրափայլ աղաւթքա յիշէք պր. Ամիրին
ծրնաւդքն՝ զհայրն Տրանկշայ և մաւրն անուն Խթա—Մելիքն յիշէք, և
դուք յիշեալ լինիք սոսկալի ատենի:

Գրեցաւ աստուածաշունչ աւետարանս թվ. ՊՂԱ. (1442):*

Թ. է. [Բ]. Գ. Մ. Թ. որ գրեց:**

617

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 1446

Հատ. ստացող՝ Ազիզպէյ
վայր՝ Ղրիմ

529 ր Ի թվականի Հայոց ազգի
Արեթական սերեալ տոհմի
Ի ՊՂԱ. (1442), ամսեանն ԺԱ. (11) ապրիլի
Ստացա զգիրքս այս պանծալի,
Որ տարէգիրք սայ անուանի...:
Ի յիշատակ անջնջելի
Ինձ՝ անարժան Ազիզպէի,
Որ Չիրքինեաց վերակոչի,
Եւ Գրիգորի ըտզմամեղի,
Որ Միթրեանց վերակոչի...:***

618

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂՅԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՑԻՈՅ

Երևան 5199

Հատ. ստացող՝ Գրիգոր

285 ա Զվերջին ստացողք գրոցս զԳրիգոր արեգայ և զհոգևոր եղբայրն
իմ զՏիրաւաւոր կուսակրաւն արեգայն յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս
ձեր, և զ սուրբ ընթերցողք, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:
Թւիս ՊՂԱ. (1442):

* Խոսքը սույն հիշատակարանի գրութեան մասին է:

** Փոխարինագիր ծածկագրով կարգացվում է «Աւ(ե)տիք» անունը:

*** Ձեռագիրն ընդօրինակված է 1391 թվականին, Ղրիմում: Հատ. ստացող Ազիզպէի
հիշատակարանը ընդարձակ է, բայց շարունակութիւնը զուրկ է պատմական արժեքից:

619

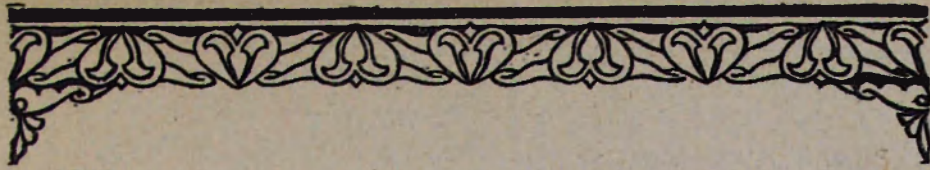
Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 358

Գրիչ

306 ... Եւ արդ, ես կըտսերս յորդիս եկեղեցոյ և անպիտանս ի քահանայս | | * անիմաստ և ախմար գրիչ, և իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգևեաց մեզ մարգասէր հոգին գրեցի անաւ- ժան ձեռաւք իմովք ի յ[ը]նտիր և ստոյգ աւրինակէ, ի մեծ թուիս, ի յեղանական շրջագայութեան արեգական ստորիջիւք երկնաչու ճա- նապարհաւ յերկնից յերկիր հայելով, ըստ արարչութեանն չափեալ յԱդամայ մինչև ցայսր ամք ՅՊԿԷ. (6867), իսկ ի Հայոց թուականիս ՊՂԱ. (1442) | | |

* Գրչի անունը և թվականին հաջորդող 3,5 տող քերված էր

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Իրան, Փերիա, Սանդերարան գյուղ, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Մկրտիչ
Վայր՝ Բաղէշ

... [Արդ, ես]՝ Մկրտիչ քահանայ, ցանկացող եզէ աստուածախօս և աւետարեւր սուրբ աւետարանիս, գտի ստոյգ և ընտիր օրինակ, զոր գրեալ էր Թորոս Իրիկսովայն ի Դրազարկն. յաղագս հռչակաւոր ուխտին սուրբ Առաքելոցն Տաքաւնոյ... որ կոչի Ղազարու վանք։ Եւ իմ առեալ գրեցի զսա անարժան ձեռաւք իմովք ի մեծ թուականիս ի յեզա[նա]կան շրջագայութեան արեգական ստորիջիւք երկնաչու ճանապարհաւ յերկնից յերկիր հայելով, ըստ արարչութեանն չափեալ յԱդամայ մինչև զայսր ՅՊԾԵ. (6855), իսկ ի Հայոց թուականիս ՊՂԲ. (1443), ի գաւառիս Աղծն, ի մայրաքաղաքս Բաղէշ, ընդ հովանեաւ Հինգ խորանիս, ի ժամանակիս յորում զաջն Լուսաւորչին գողացան ի Սսոյ, և վարդապետք միարանեցան և դրին կաթողիկոս էջմիածինն, և կասեն աջն Լուսաւորչին մաւտ ի մեզ է, և զստոյգն աստուած գիտէ։ Եւ ի կայսերական բռնակալութեան ազգին նետողաց Ջեմաշահ պարոնին՝ որդոյ Ուսուֆին, ի դժուար և ի չար ժամանակի, յորում արդարութեան կողմն նուազեալ և անիրաւութիւն յամենայն կողմանց զաւրացեալ ...:

Յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զեսային և զկողակիցն իւր զՏիկին-Մելիքն, և զհանգուցեալ զաւակսն իւր զՅովնաննէսն, և զՄուրատն, և զԲաղդատ-Խաթունն, և զՄարտիրոսն, և զԹուրվանդէն, և զԺնողսն իւր զՍտեփանոս և զՇնոհաւորն...: Գրիչ Մկրտիչ քահանայ, և զԺնողսն մեր՝ զԽաչատուր քահանայ և զԵղիսաբեթ ... զի անմխիթար է սա յորդոյ, ի քաղաքիս յայս Բաղիշոյ, զսուրբ աւետարանս ետ իւրոյ հոգոյ, ի դուռն սուրբ եկեղեցոյ... սուրբ Կիրակոսիս...: Եւ զիս Յովնաննէս անարժան քահանայս, որ զայս զադար յիշատակարանս գրեցի յիշեցէք:

ա

549 ք Փառք ... որ ետ կարողութիւն Յովանիսի հասանել յաւարա գրոցս, որ կոչի Յայսմաւուրք ...:

Բարեպաշտ և մեծազգի տանուտէրս պարոն Վարդանն... ետ գրել զսա ըրարի յիշատակ հոգոյ իւր, և ծնողացն, և ամենայն ազգականացն, Նւ արգ, ես՝ անպտուղս ի ըրեաց և անկատարս ի կատարելոց, մեղանշականս յանմեղաց և անյիշելիս ի գրչաց՝ անարժան Յովանէսս յանձն առի գրել զսուրբ գիրքս ի դառն ժամանակիս, զոր կանք ի վշտի ի ձեռն անօր[ին]աց և սատանայի:

Նւ գրեցաւ սա ընդ հովանեաւ սուրբ Կիրակոսիս, ի քաղաքս Բաղէշ, ի հայրապետութեան տեառն Կիրակիսի ի յէջմիածինն, զի զաջ Լուսաւորչին գողացան ի Սրսոյ և տարան յէջմիածինն ի Վաղարշապատ, և ... հաստատեցին զաթոռ Լուսաւորչին յէջմիածինն, և եգին կաթողիկոս տէր Կիրակոսն՝ խոնց կոչեցեալ, այր ցանկալի, նման մեծ հայրապետացն, ձեռամբ մեծ ըրեցապետին Թումա հռետորի և Յովանիսի մեծ ըրեցապետին: Ի թվականիս Հայոց ՊՂԱ. (1442), և մեր առաջնորդիս տէր Ստեփանոսի, և յամիրութեան քաղաքիս Շիխ Մանմաւ ամիրզի, և ի շահութեան* Ջնանշայ ամիրզին, որ սպանաւ եղբայր նորա ձեռամբ որդոյ իւրոյ, և նստաւ ի թաղթն Ջնանշայ ամիրզէն: Նւ եմուտ ի Վրացաւն, և շատ աւեր արար, զի էառ զբերդն Շամշուլաւայ, և բազում սպանեցաւ արար. զի զքահանայքն ետ ի չուան շարել և քարկոծ առնել, և զայլսն զամենեւեան ետ չարաչար գրելիստել: Նւ զկանայսն և զտղայսն ետ գերիլ առնել ԲՈ. (2000) անձն, և այս ամենայն վասն մեղաց մերոց եղև: Բայց յայս ուրախ եմք, զի ի Քրիստոս եմք ապաւինեալ, զի նոքա, որ կոտորեցան՝ ի տեղի անկելոցն են ժառանգել զանպատում ըրարիսն ի Քրիստոսէ:

Բայց յայսմ ժամանակի ահաբկու նշան եղև, զի գլուխ միոյ լերինն, որ նմրուա կոչի, հրգեհեալ վառեալ ի յանգընդոց. և զքարինքն ըրաճրացողցանէր իբրև Ն. (5) կանգուն, և հալէր, և բոցն երևէր Բ. (2) աւուր ճանապարհ: Նւ ոք ոչ գիտաց թէ այն ինչ նշան է, բայց ճշմարիտ զայս զմտաւ ածեմք, որ վասն մեղաց հրաշս ցուցանէ մեզ, զի դառնամք ի մեղաց, և մեք յամառեալ ի մեղս: Այլ հենց նշան մարգ չէ լուեալ և ոչ տեսեալ, և գեռ ի տեղացն ծուխն ելանէ, և որք տեսանեն զարհուրին, զի լեռն հերձեալ է և վիհ մեծ եղեալ, և զքարինքն յիրար եռացողցեալ ի գլուխ լերինն, և խրատ մեզ և ամենայն ազգի, որ դառնամք ի ճշմարիտ ճանապարհն Քրիստոսի աստուծոյ:

Արդ, աղաչեմք զամենեւեանս՝ զքահանայքդ և զժողովուրդքդ,

* Կասկածելի ընթերցվածք է, ըստ երևույթին բնագրում եղել է «ի զանութեան»:

որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ օրինակելով, յիշեսցիք առաջի
Քրիստոսի աստուծոյ զստացող սորա զխոջայ Վարդանն // * Ամիրին,
Աղուքին, և /// և կենակցին իւր /// զաւակացն Վարդելին և Յուդիդին,
և հանգուցելոցն ի Քրիստոս՝ Յովանիսին և Բուռաթին, և իւրայն]ոցն
առհասարակ։ Եւ ինքն Քրիստոս, որ առատն է ի տուրս բարեաց,
տացէ նոցա զերկնից արքայութիւն . . . :

Դարձեալ, աղաչեմ զամենեւեան՝ զքահանաքդ և զժողովուրդդ,
յիշեսցիք առաջի Քրիստոսի զանարժան և զմեղաւոր ծառայս զՅովա-
նէս զրիչս, և ուղիղ սրտիւ և լիակատար բերանով աստուած-ողորմի
ասացէք ինձ և ծնօղաց իմոց՝ Մկրտիչ քահանային և Շահանգուստին,
և մեծ պապերուն՝ Խաչատուր քահանային, Յակոբ քահանային և
քեռուն իմ Մելքիսէթ քահանային, որ տղայ հասակաւ փոխեցաւ ի
Քրիստոս, զի շատ աշխատեցաւ հետ ինձ, աստուած արասցէ իւրն
բարի փոխարէն յիւր երկնից արքայութիւն, ամէն։ և ողորմի իմ մեծ
մամերուն՝ Եղիսաբեդին և [Խա]թունին, և ամենայն արեան մեր-
[ձաւո]րաց իմոց, և մեղաւոր [Յով]անէս զրիչս, և կենակցին իմոյ, և
ամենայն արեան մերձաւորացն, և Խաթունին, որ շատ մէրութիւն է
առել մեզ՝ ի գրոց զրելս, աստուած արասցէ իւրն փոխարէն, ամէն։

Դարձեալ, ողորմի և Վարդանին և իւր ծնօղացն՝ Շահանգուստին և
Աղուքին, և քեռն իւրոյ, և ծաղկեալ զաւակացն Ուդիդին և Վարդելին,
և ամենայն ազգականացն՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն, ամէն։

Գրեցաւ գիրգս այս ձեռամբ Յովանիսի, ի քաղաքս յայս Բաղէշ
կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ եկեղեցեացս, որ աստ կան հաւա-
քեալ, ի թուականիս ՊԼԲ. (1443)։

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք կարդայք զսա կամ աւրինակէք՝
մեղաց թողութիւն խնդրեցէք ստացողի սորա, և գծողիս, զի բազում
աշխատութեամբ գրեցի զսա ի բազում տեղիս, ի դառն և ի չար
ժամանակիս, որ Բ. (2) տարի գրեցի զսայ ի խուցս սուրբ Կիրակո-
սիս և ի սուրբ Դէորդա ժամատունն, և ի մարդոյ ոչ մէկ խնձոր
տեսի և ոչ մէկ խիար, վասն այն, զի սէրն բարձր էր ի Հայոց
ազգէս, մանաւան[դ] յիրիցականաց։

Դարձեալ, աղաչեմ զձեզ, անմեղադիր եզերուք սղալանաց և խո-
շորանաց սորա, զի կար մեր այս էր։

Դարձեալ, ողորմի Քրիստոս աստուած օրինակի շնորհողին՝
Ղրիմ-Խաթունին, և իւր ծնօղացն, և քահանայիցն, որ կամակից եղեն ի
տալն՝ տէր Մարտիրոսին, և Թադէոսին, և Արսենին, և Կարապետին, և
Գրիգորին, որ աստուած՝ մշակ առանց ամօթոյ պահեսցէ զսոսա ի
դուռն սուրբ Աստուածածնի և Դէորդա զօրավարին . . . :

Ո՛վ, գիրս մնայ,

Ձեռս հող և փոշի դառնայ,

Այլ ողորմութիւն տեառն մնայ,

Որ յետոյ նորոգէ զհողացեալ բնութիւնս Ադմա յ։

Բ

241ա . . . Վասն իմ զտէրն աղաչեցէք

Եւ թողութիւն ինձ հայցեցէք։

* Երեք տող անընթեռնելի։

Միթե լինի [ինձ] ողորմի՜
 Յովանիսիս անարժանի,
 Եւ փոխակցէ զիս ի բարի,
 Զի մի անփոխ մատնիմ չարի,
 Ո՛վ քահանայք աստուածասէրք,
 Մաքուր մտօք սրբանուէրք,
 Յորժամ որ զայս գիրքս կարգէք,
 Յաղօթս ձեր զմեզ յիշեցէք.

Եւ աստուած-ողորմի ասացէք անարժան Յովանիսիս, և ծնողացն իմ Մկրտիչ քահանայի և Շահանդուխտին, և մեծ պապերուն՝ Խաչատուր քահանային և Յակոբ քահանային, և բարի խրատատուացն և ուսուցողացն իմ եւ վարպետացն: Եւ ստացողի գրոց բարեմիտ տանուտրոջն Վարդանին, և իւր ծնողացն Շահամիրին և Աղուքին, և քուրոջն, ե կենակցին իւր Սառին, ե իւրենց զաւակացն, որ հանգուցեալ են ի Գրիստոս՝ Յովանիսին, Բուաաիին և այլոցն, և մեւս զաւակին՝ Ուղիղին, և ամենայն ազգացն, և խցան շինողիս, որ աստ գրեցի: Այլ լուն խիստ զանաթ կու տայր, զի բազում էր ի խոցս, զի այլ մարդ չկայր ի ներս, և ամենին* փոխան՝ զիս կերան: Աստուած ողորմի կարգացողացդ ե լսո[ղացդ]:

622

Ճ Ա Շ Ո Յ

Ա. Դավրիժեցի, «Գաղաթիւն», 1884, էջ 323

Վայր՝ Արծիէ

Եւ արդ, եղև սկիզբն Ճաշոցիս ի սուրբ ուխտս Մառնավանք, և աւարտեցաւ ի քաղաքն Արծիէ, յամի ութհարիւրերորդի, իննսուներորդի և երկրորդ ամի (1443), ի Թագաւորութեան Զնանդանի՝ որդւոյ Ղարսյ-Իւսուֆին, և ի հայրապետութեան աթոռոյ Հուսաւորչին մերոյ տեղապահի տէր Կիրակոս ընդհանուր Հայոց կաթողիկոսի: Զի մինչ ի սոյն ամս աջն Հուսաւորչին մերոյ Գրիգորի ի Սիս էր, և ամենայն ազգս Հայոց հնազանդեալ էաք աթոռոյն Կիլիկիոյ, և այժմ շնորհիւ նորին և օժանդակութեամբ հոգւոյն սրբոյ՝ վերստին եկն ի նոյն Վաղարշապատ էջմիածին շողակաթի տաճարին, և հաստատեցաւ աթոռ հայկազեան սեռի գերապատիւ և հրաշափառ, զոր պահեսցէ տէր Յիսուս, ամէն:

623

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 6450

Գրիչ՝ Իգնատիոս

Վայր՝ Սուխարա վանք

238 ա ... Արդ, գրեցաւ ի թուականութիւնս մեր ՊՂԲ. (1443) ամին, ձեռամբ անարժան կրանաւորի և անպիտան գրչի Իգնատիոսի, ի քրովքէսխումր և աստուածաբնակ մենաստանիս՝ ի վանս Սուխարա

* Տպ. «ամենայն»:

առձանյելոյ, որ այժմ Հեռաբարձ* կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, և սուրբ Ստեփաննոսիս, և սուրբ Սարգսի՝ զօրեղ վկայիս, և սուրբ վարդապետաց գերեզմանացս, որ աստ կան հաւաքեալ: Ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս հեզահոգի և բարեմիտ վարդապետիս Կարապետի, գրեցաւ ի յառաջին ամին հայրապետութեան նոր աթոռոյս էջմիածնի և նորընծայ կաթողիկոսիս տէր 338 Կիրակոսի, ի խնդրոյ աստուածասէր և պատուական, փառաւոր, իմաստուն և հաւատարիմ տանուտէրս Պապն, յիշատակ իւր և ծնաւդաց իւրոց և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, զհայրն իւր խաւջայ Մըսրշէն և զմայրն Աթամելիքն, որ հանգուցեալ են ի Գրիստոս, զՊապին որդիքն՝ զՄիքիջանն, և զկողակիցն իւր Մաղխոբում, զՇէրին, և կողակիցն իւր Խաւնդաւղայն:

624

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

Երևան 380

Նորոգող՝ Կարապետ

312 ... Ի թուրքերութեանս Հայկազեան տաւմարի ՊՂԲ. (1443) ամի, ի դառն և ի նուրբ և յանբարի ժամանակիս, վասն որոյ ազգս քրիստոնէից սառուցեալ տատանեալ և վարատեալ ի ձեռաց իսմայէլական ազգաց, ի կաթողիկոսութեան Կիրակոսի, ի նորոգութեան Վաղարշապատու Բ. (2) ամաւ յետոյ, և ի թագաւորութեան քրիստոնէից Վախտանգի՝ որդոյ Աղէկսանդրի, և ի ղանութեան Զաւանշանի՝ որդոյ Ուսուֆի, և ի ղխանութեան տեղոյս պարոն / / / իկին՝ որդոյ Զաւանտին**։ Գրիստոսասէր և ամենայն աւրհնութեանց արժանաւորք սրբասէր կրանաւոր եղբայրք սուրբ ուխտիս դամբարանաց սրբոյ Սարգսի զաւարավարիս՝ Յովնանէս փակակալ սուրբ տաճարիս, Բարսեղ բնական հայր, և Մովսէս եղբայր հեզահոգի և սպասաւոր սոցին։ Զմտաւ ածաք, որ ասէ՝ Երանի որ ունից զաւակ ի Սիովն և ընդանի յերուսաղէմ, ապաւինեցաք ի բարեխաւսութիւն սուրբ աւետարանիս, որ ունի համարձակութիւն առ Գրիստոս յոյսն ամենեցուն, և ավաք վերստին նորոգել և զարդարել զսա ի հալալ ընչից մերոց յիշատակ մեզ, և ծնողաց մերոց, և ամենայն արեանառու մերձաւորաց։ Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր զիս՝ զկազմող սորա զԿարապետ անարժան արեղայ...։

Ողորմեա տէր աստուած նորոգողի սոցա տէր Յովնանի՝ սպասաւոր սուրբ տաճարի, և աշակերտին իւրոյ / / *** Բարաղի և Մովսէսի,

* Հեռաբարձ» անվան կեղծ ստուգարանությամբ ազավաղված ձևն է։

** Հեղոյս պարոն»-ների անունները քերված են. տառերի մնացած հետքերով հնարավոր եղավ վերականգնել հոր անունը (Զաւուռ) լրիվ՝ Խսկ որդու անվան՝ միայն վերջավորութիւնը։

*** Քերված է։

և ամենայն հաւատացեալ քրիստոնէից, և ինձ՝ բազմամեղ և անար-
ժան Կարապետի. փըրկեա զմեզ յաւիտենական և անշիջ հրոյն և
դառն դժոխոց, և արժանի արա անմահ կենացն և յերկնից սուրբ
արքայութեանդ, ամէն, եղիցի, եղիցի:

625

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Երևան 582

ա

154բ Քրիստոս աստուած ողորմեայ Կիրակոս բան[ա]սիրին, և իւր-
ծնօղացն, և ամենայն արեան մերձաւորացն, ամէն:

Քրիստոս աստուած, ողորմեա պարոն Մեծաւանք որդոյն, և հօրն
Ղազարից, և մօրն Խրքոյն, եղբօր Յոնանէսոյն*, և քւերցն՝ Մարթա-
Խաթունից, և Ճովսար-Խաթունից, և Մարեմից, և Քաղաքից, և Բաղդատից,
և ամենայն արեան մերձաւորին և թող մեզք նոցին՝ զմահացուն.
և զներելին, բարեխօսութեամբ սուրբ աստուածածնին, ամէն:**

բ

Գրիչ՝ Դաւիթ

101բ Ջանյիշելի Դաւիթ և զեղբարսն իմ զՅովանէս և զՄարտիրոս, և
զքոյրսն իմ, և զծնողսն իմ աղաչեմ յիշել առ Քրիստոս, զի ողոր-
մեսցի ամենեցուն, և աստուած զձեզ յիշէ. ամէն:

Տեր աստուած աւրհնեսցէ զՁաքարիա դպիրն:***

* Այս անունը հապավւած է այսպէս՝ Վհոյո. առաջարկված վերծանութիւնն երկ-
բայական է:

** Հիշատակագրութեան ստույգ ժամանակը հայտնի չէ: Կարելի է կռահել, որ այն
գրված պետք է լինի 1443 թվականից մի քանի տարի միայն հետո, որովհետև հիշաա-
կագրութեանը նախորդում է մի ժամանակագրութիւն, որի մեջ գրանցված վերջին
ավայր վերաբերում է հենց այդ թվականին՝ ՎՊԲ. (1443) — Զոէր Կիրակոս կաթողի-
կոսն փոխեցին վասն նախանձոյ և Մակունցիի նստաւ զապալով և թուրքով: Եւ զիս, և
Սարգիս վարդապետն (Սալնապատցի) տօգանել տվին, գինչ վատութիւն, որ արարին
կաթողիկոսին, Սարգիս վարդապետին և ինձ (արարին): Աստուած թողոյ նոցա զմեզս
իւրեանց՝ (էջ 150 բ):

Այդ ժամանակագրութեան հեղինակը Կիրակոս վարդապետ Ռշտունցին է, որը
հիշվում է նաև սովյն հիշատակարանի մեջ, որպէս Վհրակոս բանասեր: (այդ մասին
տես Վ. Հակոբյան, Մանր ժամանակագրութիւններ, հատոր 1, Երևան, 1951, էջ 113—114):

*** Դաւիթ գրչի սույն հիշատակագրութիւնը, ըստ հնագրական տվյալների, գրված
է Ա. հիշատակագրութիւնից առաջ:

626

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրեան 6342

Գրիչ՝ Գալուստ

Վայր՝ Արարածեան գաւառ, Աղջոց վանք

ա

239ա ... Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուականիս Հայոց 928. (1443), ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի, և ի թագաւորութեանն Վրաց Վաղթանկին, և ի ղանութեանն արիւնարբու գազանին Ջանան-շանին՝ որդո Յուսուփին, գրեցօ ձեռամբ յոգնամեղ և անարուեստ և անիմաստ գրչի Գալուստի սուտանուն կրօնօորի, ի դառն և յանրաբի ժամանակի, ի գաւառս Արարադեան, ի ձորս Փեղոյ, ի վանքս Աղջոց, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Կաթուղիչիս, և սուրբ Ստեփանոս նահատակիս, և Թրի սուրբ նշանիս, և այլ բազմահօաք սրբոցս, որ աստ կան:

բ

Գրիչ՝ Մխիթար

239բ Ես՝ նուաստ և անպիտան անյիշելի անուն Մկրտիչ արեղայս ստացայ զսուրբ աւետարանս յիշատակ մեզ՝ Մկրտչին, և տէր Կիրակոս կաթուղիկոսին, և տէր Աստուածատրին,* և ծնաւդացն իմոց, և եղբարցն, և քուերցն, և ամենայն ազգականացն՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն:

Արդ, աղաչեմ զհանգիպեալսդ ի սմա զաստուածասէր տեսողդ, զընթերցողդ և զաւրինակողդ յիշել առաջի զենման գառինն աստուծոյ զտէր Աստուածատուրն, և զտէր Կիրակոսն, և զտէր Մկրտիչն՝ արեղայք և հարազատ եղբարք, և զծնաւդսն մեր, և զամենայն ազգայինսն՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն, և զհոգեոր զաւակն մեր զՄերուն կուսակրաւն արեղայն, ընդ նմին և զանպիտան կազմող եգրող սուրբ աւետարանիս՝ զՄխիթար և զԳալուստ աղաչեմ յիշման արժանի առնել ի սուրբ յաղաւթս ձեր: Այլ աղաչեմ զամենեսեան՝ խոշորութեան և սղալանաց գրոյս անմեղադիր լինել, զի այս էր կարն իմ, և դուք յիշեալ լիջիք յառաջի ողորմութիւնն Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, ամէն ...:

գ

Նկարիչ՝ Ստեփանոս

7ա Ո՛վ, եղբարք սուրբ և ընթերցողք, որ հանգիպիք աստուածաբուղիս սուրբ աւետարանիս ընթեռնելով կամ աւրինակելով, հաս ի

* Մկրտիչի, Կիրակոսի և Աստուածատուրի պատկերները՝ կանգնած դիրքով, նկարված են ձեռագրի 3ա էջում: Նկարիչն է Ստեփանոսը (տէս նկ. 23):

վերայ և գիտութեամբ ընկալլիւր և անմեղադիր լերուք, զի յառաջին աւրինակն խորանքս քարշել էի մի ըստ միոջէ, զամէնն հասարակ, ե յետոյ այլոց հանգիպեցաք և հաւանեցաք՝ զցանկն ի սմա հաստատեցաք: Աղաչեմ զձեզ և դուք ընկալլիք և լիակատար սրտիւ յիշեցէք ի սուրբ յաղաւթս ձեր զՍտեփաննոս նկարիչս:

Նկ. 23. Կիրակոս կաթողիկոսի և Մկրտիչ ու Աստուածատուր արեղաների պատկերները

627

Ճ Ա Շ Ո Ց

Ալիշան, Հայկարան, Երկնիստ զիւր Կարնոյ

Գրիչ՝ Գալուստ
Վայր՝ Աղջոց վանք

Այս է վաստակ մատանց եղկելի Գալուստի տարտամ եղեգնագրծի և կեղի, վայելումն յաւէտ լիցի, և կաթ աղօթից ձերոց ցնծղիցի ինձ ի տապանն գերեզմանի, և ըրուսուսցէ ի նորոգումն կենաց արքայութեան երկնից ամէն:

[Ստացող Ջանաբ (կամ Ջաննան), կինն Դինար, ծնողքն Սարգիս և Տիկնաց, եղբայրն Սարգիս, Պաղիկ, քոյրն Թէլուն, Նազխաթուն, եղբորորդի Ազիզբէկ, և քըւերորդի Մելքիսեդիկ սարկաւագ, Ազիզբէկի կենակից էսանթէն. Գրեալ ի վանս Աղջոց, ձեռամբ Միսիթար և Գալուստ արեղայից]:*

628

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Կ. Գօլիս, Անտոնեան վանք 95, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Գալուստ
ստացող՝ Սամուէլ մահդասի և կինն Փաշիկ

Գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուականութեան Հայոց ՊՂԲ. (1443), ի հայրապետութեան տեառն Կիրակոսի, ե ի թագաւորութեան Վրաց Վաղթանկին, և ի ղանութեան Ջաննաշանին՝ որդոյ Յուսուփին, ի գաւառս Արարատեան, ի ձորս Քեղւոյ,** ի վանքս Աղջոց:

629

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 7772

Գրիչ՝ Աստուածատուր
վայր՝ Խլաթ քաղաք

ա

298 ա . . . Որոյ ցանկացող եղեալ բարեմիտ ե ողջախոհ տանու-
տէրն Յոնանէս և ամուսինն իւր Հալալ-Խաթունն, և ստացան
ղսա յիշատակ հոգոյ իւրեանց և ծնաւդաց Յոնանիսին՝ տէր Մկրտչին
և Ազիզ-Մելքին, որ փոխեցեալ են ի Քրիստոս, ե եղբարցն Յովանիսին
և Մինասին, և քըւերն Շալ-Մելքին, և հաւրեղրարցն Սիոն քահանա-
յին, Թումին և Նեքամատին, և դստերն Նարին-Խաթունին, և փեսին
298 բ Մկրտչին, և դեռաբոյս զաւակի || նոցին Մուրաչին, զոր տէր աս-
տուած ընդ երկայն աւուրս առնէ, ամէն. Այլե նախնեացն՝ Խուրթու-
շին և Ջամալ-Խաթունին, և ամենայն մերձաւորաց իւրոց, ամէն:

Եւ արգ, աղաչեմ զամենեան, որք հանդիպիք սուրբ աւետա-
րանիս կարդալով կամ աւրինակելով յիշեսջիք յաղաւթս ձեր զստա-
ցող սուրբ աւետարանիս զՅոնանէսն, և զամուսինն իւր ըզՀալալ-
Խաթունն, որ ետ զաւետարանս գրել, և մարմնաւոր աջօք չտեսաւ,
այլ յայսմ ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս, ե զդուստրն իւրեանց զՆա-

* Փակագծերէ մեջ բերված հատվածը հիշատակարանի տվյալների հիման վրա շարադրել է իբր խոսքերով Ղ. Ալեշանը:

** Մեքենագրված է այսպես՝ «Ի Ձորոյ քեւոյ»:

րին-հաթունն, և զփեսէն զՄկրտիչն, և զորդին իւրեանց՝ զՄուրաչէն, որ փոխեցեալ է ի Գրիստոս, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայութիւնն, ամէն:

Եւ արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի Խըլաթ քաղաքի, ընդ հովան<ան>եաւ ԺԱ. (11) խորանացն, և սուրբ Գէորգ զօրավարին, և խնդրակատար Աստուածածնին, և սուրբ Վարդանին, ձեռամբ յողնամեղ և անիմաստ գրչի Աստուածատրոյ՝ սուտանուն քահանայի, յամի ՊԼԲ. (1443) Թըւականի, ի հայրապետութեան տեառն Կիրա-
200ա կոսի էջմիածնի կաթողիկոսի, որ մին ամաւ քան զսա || յառաջ հաստատեցաւ շնորհօքն աստուծոյ:

Արդ, աղաչեմ զմեզ, որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի յաղաւթս ձեր զստացող սուրբ աւետարանիս զՅովնանէսն և զԽալայ-Հաթունն, որ փոխեցաւ ի Գրիստոս, զի նա եղև պատճառ սուրբ աւետարանիս և ետ գրել: Ընդ նոսին և զիս յիշեցէք ի Գրիստոս՝ զմեղօք լցեալ գրիչս զԱստուածատուր, որ բազում աշխատութեամբ գրեցի, և զհարազատ եղբայրն իմ զտէր Յովնանէս, և զճնօղսն իմ զԿարապետ քահանայն և զԹաղայ-Մելիքն, և զմեծ եղբայրն իմ զԽաչատուրն, որ երիտասարդ մահուամբ փոխեցաւ ի Գրիստոս, և զՎարդանէսն, և զԳեղարքոյս զաւակսն իմ, և զկենակիցն իմ, և աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայութիւնն, ամէն:

Այլ ես՝ Թափուրս յամենայնի
Աստուածատուր գրիչս ողորմելի,
Ձեզ աղաչեմ մանկունք բարի
Ձմեզ յիշեցէք յեկեղեցի,
Եւ ի ժամ սուրբ պատարագի,
Սուրբ աղօթից տէրն լսէ
Առհասարակ ողորմեսցի
Ձեզ և մեզ և ստացօղի:
Արդ, կատարեալ գործն ի բարի,
Երանի այն մարգ, որ ունի արթուն հոգի,
Թող զանցաւոր կեանքս չսիրէ
Ոչ ժողովէ արծաթ՝ և ոսկի
Եւ արդիւնք, զինչ որ լինի.
Ամէնն անցնի, որ չերևի,

* Ձեռագրի 18-ր էջում կա ուշագրավ մի նկար: Ձախ կողմում, աթոռի վրա բաղմել է քահանայի հագուստով մեկը, աջ ձեռքում բռնած ունենալով մի տախտակ՝ «Ծրանեալ է այր, որ [ոչ գնա ի խորհուրդս ամբարշտաց]» մակագրութեամբ, ձախ ձեռքում՝ հարվածելու պատրաստ մի ճիւղոտ: Նրա դիմաց կանգնած է դառ պատասխանող աշակերտը՝ ձեռքերը խաչած և ծալած կրծքին: Այնուհետև, նկարի աջ անկյունում ծալապատիկ նստած է մի այլ աշակերտ, որի ձախ ձեռքում նկարված է երեք Թարմ ճիւղոտ, որով ուսուցիչը «խելքի է բերել» իր աշակերտներին:

Նկարն իր բոլոր մանրամասնութիւններով նմանվում է № 3714 ձեռագրի համապատասխան նկարին (էջ 226, նկ. 10):

Ով իմաստուն, որ կու գիտէ,
 Քան զայս չկայ գանձ գովելի.
 Ո՛վ Յոնանէս, եզրայր բարի,
 Դու զուգեցէր գանձ պանծալի,
 Ջինչ որ ահունք կայ գովելի՝
 Անգին ջաւխարն՝ զսա չարժէ.
 Ամենայն ինչք, որ լինի՝
 Անտես մընա և անցանի,
 Սա քեզ ճրագ ի վառ լինի՝
 Զհոգիդ յերկինս ուղեորէ,
 Հոգիդ զհօր ձայնն լըսէ՝
 Եկ դու, հանգիր, իմ սիրելի.
 Քեզ պատրաստեալ եմ սուրբ տեղի,
 Որ յաւիտեան ոչ անցանի.
 Զի տէրն քաղցր է և բարի,
 Որ կու լսէ իւր ծառ[այ]ի,
 Եւ որ ասէ զտէր-ողորմին՝
 Աստուած իւրեանն ողորմեսցի,
 Եւ ամենայն քրիստոնէի,
 Որ զսա լսէ յաւժար սրտի
 Դի միտ առնու և աւգտեսցի,
 Եւ. Քրիստոսի փառք յաւիտեանս, ամէն:

Բ

Ստացողներ՝ Յոնանէս և Հալւայ-Խաթուն

109բ Եւ արդ՝ ես Յոնանէս և Հալւայ-Խաթուն տըւինք զսուրբ աւետա-
 րանս Խաթայ սուրբ եկեղեցեացն՝ ԺԱ. Խորանին և սուրբ Գէորգ
 զաւրավարին, որ կենայ ի ձեռն Աստուածատուր քահանային և
 Յով[անէս]ի. և մի ոք իշխեսցէ տիրել սմա, կամ ծախել, կամ գողա-
 նալ, ոչ յազգականաց իմոց և ոչ աւտարաց. և որ յանդգնի՝ զմասն
 Յուդային առցէ և զխաչահանւացն և զհայնին, ամէն:

Եւ արդ, կրկին ազաչեմ զձեզ աստուած-ողորմի ասել Յոնանի մեծ
 պապուն՝ Նսարադին, և Հալւա-Խաթունի մօրն Խաթուն-Մելեքին, և
 աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն:

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՏԹԵՈՍԻ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ,
ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

ՍՅՀ, հա. Բ. 12, էջ 53—55

Գրիգ' Սարգիս
վայր' Եկեղեց գաւառ

... Արդ, գրեցաւ հոգիարուի մատեանս աստուածազարդ և ծաղկաւէտ բուրաստանս, որ ընդունող | | | անային քաղցր բարբառս քաղուածոյ աւետար[ան]ին, որ ըստ Մաթէոսի, հաւաքեալ ի լուսազարդ և յարփիափայլ բանից աստուածաբանչացն՝ Գրիգորի Աստուածաբանին և Ոսկէրերանին և այլոցն, քաջ և մեծ հոետորին՝ աշխարհալուր և տիեզերալոյս անկարաւտ գիտնականին և սուրբ իմաստասիրին, տիեզերահռչակ և մեծահամբաւ վարդապետին զուարթուն անուն կոչեցելոյ, ի պարծանս ե ի փառս եկեղեցոյ և ի վարժ մանկանց նորոյս Սիոնի, նայ և յիշատակ բարի հոգոյ իւրոյ և իւրոյն վարժապետի՝ Յովնանու Որոնանցոյն՝ մականուն Կախեալ ի սէրն Քրիստոսի, որոյ յիշատակն աւրհնութեամբ եղիցի։ Չոր տէր Յիսուս փոխանակ այսմ հոգեոր գանձոյ տացէ նմա զբազմելն ի սեղան հաւրն և մատը | | | *
Եւ գրեցաւ մատեանս այս ի թուականութեան Հայոց... ՊՂԲ. (1443) ամի, աւգաստոս Ի. (20)-ն**, ի գաւառս Եկեղեաց, ի վանք[ս Աւանգ],*** ընդ հովանեալ | | | ինք, սուրբ | | | լոյս մեծ բարունապետիս մերոյ մեծիս Աւետեաց, զոր տէր Յիսուս հատուցէ զորս ընդ մեղ բազում աշխատանացն, նաև զբազմերախտ և զգործագութ հայրս իմ հոգեոր և զուսուցիչս իմ՝ զհեզահոգի և զսրբասնեալ բանին սպասաւոր զտէր Խաչատուր յիշեցէք յաղաւթս ձեր, ով հետևողք բանին ճշմարտութեան, որ և յայնմ աւրէ, որ ոչ զձախ և զաջ՝ ճանաչէր՝ սայ յայնմհետէ սնուցիչ եղև ինձ ընդ դայակ, զտիւ և զգիշեր աշխատեալ ընդ իմ առ ի յուսուցանել զճշմարտութիւն...։ Չոր աէր Յիսուս՝ հատուցանողն բարեաց հատուցէ յիւր միւսանգամ գալստեանն իւր վարձս բարի աշխատողիս ընդ իս, զոր ոչ կայ | | |
ես վճարել փոխանակ բազում աշխատանացն, որ առ իս, ոչ բանիւ և ոչ արդեամբք, նաև զեղբայր տէր զԱստուածաաւուրն՝ զհաւատարիմն աստուծոյ և զբարի ծառայն, որ և երկոքեան սոքա քեռ[ի]ք են ինձ. ընդ այսր յիշատակեցելոցս թերևս և զիս՝ զհարեալս մեղաւք և զմեռեալս յոգի արժանի առնիջիք յիշման, ով գրոց աշակերտեալ մանկունք և սիրողք բանի, խնդրելով զթողութիւն յամենագութ փրկչէն բարի, զոր և ձեզ ամենեցուն ողորմեսցի։ Չի թերևս ի հայցմանց ձերոց ցաւզ ողորմութեանն աստուծոյ իջցէ ի գերեզման մեղաւք մեռեալ ոգոյս և սրբեսցէ զբազմաշարաւ վէրս անձին իմոյ։

* 15 տող խոնավութիւնից վնասվել է ու չի կարգացվում։

** Տպված է ՇԱՀոստոսին։

*** Գերված է եղել։

Այլ և աղաչեմ յիշել ի տէր ղբարի և զսրբասնեալ կրաւնաւորն և զհետեւողն ճշմարտութեան զտէր Խաչատուր զուսուցիչն իմ, որ բազում ուրեք ի սուրբ գիրքս գրեաց՝ զմարգարտաշար գիրս իւր սփռելով, մինչև զկէս գրոցս կարծեմ գրեալ սորա, զի մեք տկար էաք ի յարհեստ գրին, վասն այն աւգնական լինէր մեր. ընդ թէ զոսկի ընդ սեաւ գեղ | | | սեաւն գեղեցկանայ, նաև գիրս մեր անարհեստ և որ լի ամենայն արհեստիւ և գեղեցիկ, Գրիստոս հատուցէ նմա փոխանակ այսմ աշխատանաց զ[հանգի]ստն մշտնջենաւոր և զկեանս անվախճան, ամէն:

Այլ և յիշեցէք | | | եր իմ և զսիրելիքն ի սրաէ և | | | եղբարքն իմ ըստ հոգոյ զսրբա[սէ՞ր] հետեւողքն բանին ճշմարտութեան զտէր Ասատուրն և զտէր Աւետիքն, զոր տէր Յիսուս ի կամս իւր պահեսցէ միշտ և տացէ նոցա բան իմաստութեան առ ի հաստատութիւն կալ փալ ինքեանց, ամէն: Ջսոյն և ես յերես անկեալ աղաչեմ մոխրաթաւալ գիմաւք զհանգիպողքդ այս մատենի, ո՞վ գրոց աշակերտեալ մանկունք, յորժամ ընթեռնուք կամ գաղափարէք յիշեցէք զառածեալս մեղաւք զգրող այսմ տառի, որ և չհամարձակիմ և չհամարիմ արժան գրել զսեաւ անունս իմ ի սպիտակ գարտիզիս՝ զմեզօրոս Սարգիս, նաև սխալանաց և խոշորութեան մեր, որ ի սմաներեցէք, որ չեմ ուսեալ զքերթողութիւն ի կատար, անվարժ և անարհեստս ի մէջ մանկանց քերթողաց: Ջոր աղաչեմ անմեղադիր լինել վերոասացելոցդ, զի կար մեր այս էր, ե թողութիւն մեղաց մերոց խնդրել ի տեառնէ աստուծոյ...:

F

318 Անմեղադիր լեր, ո՞վ սիրողդ բանին, որոյ հետեւեալ ես խաչիս, սխալանաց և խոշորութեան, որ ի սմա, զի կարի շտապով էր աւրինակս, աղաչեմ զիս յիշեալ*:

631

ԺԱՄԱԳԻՐԲ ԵՒ ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ

Երևան 6121

Գրիչ՝ Ղազար

105ա Փառք... որ զօրացոյց զմեզսամակարդ մարմինս և զմատունս հասանել ի զրաւ տառիս: Աղաչեմ զամենեանեան, որք հանգիպիք սմա ինչ կերպիւ և իցէ, յիշեսջիք աղօթիւք մասին զՅովսէփ քահանայս, և զծնաւղքն իւր, զհայրն իւր զ[ի]սրայէլ, և զմայրն իւր զՄռջան, և
105բ զորդիքն իւր զԿի||րակոս և զԹաշգիւն, զՇաքար և զՎարդան, յիշեսցիք յերկնաթռիչ յաղաւթս ձեր, որք հանգիպիք տեսանելով կամ աւրինանելով, լիակատար բերանով աստուած-ողորմի ասացէք

* Նորութիւն չպարունակող մանր հիշատակագրութիւններ կան ձեռագրի բազմաթիւ էջերում:

Յովսէփ քահանային, և ծնաւդաց իւր, և եղբարցն, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն, առհասարակ, ամէն, եղիցի, եղիցի:

Եւ զՂազար զանպիտան գրիչս և զծնողօքն իմ, ամէն:

Թվս. ՊՂԲ. (1443):

632

Հ Ա Ր Ա Ն Յ Վ Ա Ր Ք

«Միաբանք և այցելութեան Երուսաղէմի», էջ 228

Ստացող՝ Ղազար Արիմեցի
վայր՝ Երուսաղէմ

Զվերջին ստացող սուրբ կտակիս զՂազար Արիմեցիս յիշեցէք, որ եգի զսա Երուսաղէմ, ի սուրբ Փրկիչն՝ անջինջ յիշատակ ննջեցելոցն ...:

Ի Թվին Հայոց ՊՂԱ. (1443), մարտ ամսոյ ԻԱ. (21) գրեցաւ:

633

Ճ Ա Շ Ո Յ

Փիրդ. Նօա. 132, Նշխարք (№ 4515), էջ 157, վարագ

Գրիչ՝ Յովնանէս

Օրհնութիւն ... որ ետ կարողութիւն Յովնանէս սուտանուն քահանայի հասանել յաւարտ այսմ կտակի, յամի ՊՂԲ. (1443) թուականի, ի խնդրոյ սրբասնեալ կրօնաւորի տէր Ղազարի: Արդ, գրեցաւ լուսազարդ տառս ի դառնացեալ և յերեկոյացեալ ժամտնակիս, յորում ամի շարժեալ ի վերայ քրիստոնէից անհնարին վիշտ և տառապանք յազգաց անօրինաց և հաբկապահանջողաց, յորմէ այց արասցէ զմեզ Գրիստոս որդին աստուծոյ: Եւ զիս զանարժան զգծողս զՅովնանէս սուտանուն քահանայ, և զծնողսն իմ զՅակոբ քահանայն և զՍալուկ-Խաթուն, և զհարազատն իմ զԳրիգոր արեղայն, և զներսէս գպիրն [յիշեցէք]:

634

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Թորոս Աղբար», Բ, էջ 349—350, Ղուկէի վանք

Գէորգ եպիսկոպոս Ձմշկազեկցի
վայր՝ Խուլավանք

Յիշատակ է այս սուրբ աւետարանս Ձմշկազեկցի Գէորգ եպիսկոպոսիս, որ դադգադեալ ձեռաւք գրեցի, անարժան առաջնորդ սուրբ Գէորգայ գերեզմանի Խուլավանքից, որ զարդարել է հանգուցեալ Միքայէլ եպիսկոպոսն: Վասն երկիւղին Լավանք-Թաւուրին սուրբ գե-

* Զեռադիւրն ընդօրինակված է 1430-ին, հաֆայում:

րեզմանիս միարանքն թագուցեալ են՝ ի Մով դղեակ, և վանս Խաթ-տիշարի, և ս. Կարապետին, և Կարմիր վանուց, Եւ սիրով յորգորեալ ամենայն միարանաց՝ կրկին ժողովեցին ինն միարանս, և պանծառացուցաք սուրբ աթոռս. և երկու ագարակ գնեցաք գիւղին մերձ և դաշտն. մեծ ագարակն հարիւր փարայ և միւսն՝ քսան, իմ հալալ վաստակէս, և ըացի վանքիս մերձակայ հաւղէ, որ աւծեալ քար գրաք ի ներքոյ վանացս ութն ըողէ, և հիւսիսային ճանապարհիւ սուտ Լոյսալի գիւղն, որ հեռի է կէս ժամ, և անտի հողադաշտ լեռն է յարեմտից կուսէ, դէպ ի հարաւ՝ կէս ժամ, անտի յարեմուտս՝ կէս ժամ, մինչև ի ճանապարհն Խաթեբրդու, և ճանապարհիւ ուղիղ դէպ յարեմուտս, և ի գլուխ գեղին՝ աւծեալ քարն, հանց ջրով և հողով, որ ըագում աշխատանաւք ստացայ...:

Պարոն Աբէլն Թաղարցի, որ կուր էր աչաւք և եկն ուխտ, և ըացան աչք նորա՝ հարիւր և վառցուն ամաց. եւ ըագում քաջութեամբ ստացաւ վանացս հողն, որ տիրեալ էր Լոյսալի (գիւղի) չար կարգացողն...: Ասացէք աստուած-ողորմի նահատակ եղբաւրս տէր Յովնան... Մէլիք-Մանադ Աւգբէկցւոյ, թաղեցաւ ի մատուռն սուրբ Աստուածածնայ, և ըագում հիւանդ բժշկի՝ Վայ ինձ, բթամտիս, որ եղբայր նորա եմ և այս սուրբ գերեզմանիս առաջնորդ եմ, Գրեցի այս բանս սակաւ, այլ և գրեալ եմ ամենայն անցք, որք ընդ իս և ընդ աթոռս անցին՝ յիշատակագրութիւն Միքայէլ արքեպիսկոպոսին և միւս առաջնորդաց, որք յառաջ քան զմեզ, իսկ այս բանս սակաւ գրեցին թուին Հայոց ՊՂԲ. (1443),*

* Եթե ամբողջութեամբ կեղծիք չէ այս հիշատակարանը, որ արված է Խուլավանքի անփականած կալվածքների հաստատութեան համար, ապա, անտարակույս, աղավաղված ու փոփոխված է և իբր ներկա ձևով չի կարող 1443 թվականի շարադրանք համարվել:

ՏՈՒՄԱՐ ԱՐԵԳԱԿԱՆ ԵՒ ԼՈՒՍՆԻ

Երևան 8973

Հեղինակ՝ Եսայի

2 ր ... Ծանկեր, զի յամի ծննդեան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Ռնեդ. (1444) թուին Հռովմայեցոցն և Հայոց թուին ՊՂԳ. (=1444) էր....

3 ա Եւ զիս՝ զյոդնամեղս և զյետնեալս ի կրանաւորաց զԵսայիս՝ զանարժան արեղայս՝ զշինող արուեստիս յիշեցէք միով տէր ողորմա- յիւ, որ բազում աշխատութեամբ քննեցի և յարդարեցի զարեգակ- նային և զլուսնեկին գնացմունքն և զաստեղաց դիրքն, որ ան Սխալ և անխափան ընթանալով ոչ կորուսանեն զժամն, զմասունքն, զծը- նունդն, զլրումն, զաստիճանն և զմասունքն իւր, և ոչ ըռպէ մի ան- ցանէ, զոր ցուցանէ արուեստս, զի արարի զսա անխափան, որ ըն- թանայ մինչև ի կատարած աշխարհի։*

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

«Հայապատում», Բ, էջ 569—570

Վայր՝ Այրիվանք

Ամենագովելի և աստուածահաճոյ, ամենայն գովութեանց արժանա- ւորեալն, սուրբ և քաջ հռետորն և արիաջան բարունապետն Սիմէոն, յոյժ սիրելի գտեալ ամենայն սրբոց ի տօնախմբութիւն անյապաղ առանց ձանձրանալոյ, մի ըստ միովէ կատարելով զտօնս սրբոց նահապետաց, նախահարց և սրբոց մարգարէիցն, մինչև ի խոնարհել որդւոյն աստու- ծոյ...։ Զոր տէր մեր Ստեփանոս՝ որդի մեծափառ իշխանին Իւանէից Որոտնեցւոյ երեւ ի Ստոյ յաստուածաբնակ ուխտն Եւստաթէի սուրբ առաքելայն, և մեծ վարդապետն մեր քաջ եկեւստիատէս Հայոց Սի- մէոն՝ ստացող օրինակի սորին, բազում աշխատութեամբ և երթեկ- ւութեամբ բերել ետ ի գաւառն Արարտան, և մեծափափագ յօժա- րութեամբ և բազում ծախիւք գրել ետ յիշատակ իւր և ծնողաց իւ- րոց, Արդ, գրեցաւ օրինակ սորին ի թուարբերութեանն հայկազեան տոմարի ՊՂԳ. (1444), ի հայրապետութեանն Գրիգորի աթոռակալի

* Եսայի վարդապետի տոմարադիտական այս աշխատութիւնը մեծարժեք մի գործ է և արժանի է մասնագիտական մանրակրկիտ քննութեան։

սուրբ էջմիածնին վերստին նորոգելոյ, և յաշխարհակալութեանն կո-
րովի և յաղթող Ջնանշան իմիրզին՝ որդւոյ մեծին Յուսուֆին, ի մե-
նաստան Այրիվան, ընդ հովանեաւ հրաշափառ սուրբ լուսոյ մօր կա-
թողիկէ սուրբ Աստուածածնին, ներկեալ արեամբ կենարարին սուրբ
Դեղարդեանն, և ամենայն սբրոցն, որ անդ հաւաքեալ կան:

Այլ և աստանօր աղաչեմք զամենեւեան՝ պատահողք սուրբ տա-
ռիս, յիշեցէք զստացող օրինակի սորին՝ զաստուածահաճոյ և զարդիւ-
նական և մեծ վարժապետն Հայոց զՍիմէոն, որ յայնմ ժամանակի
փայլէր ի մէջ եկեղեցւոյ իբրև զարեգակն, և մեծաւ յուսով և եռա-
փափազ սիրով սկսաւ նորոգել և զարդարել զվանորայս Արարաւան
նահանգիս, որ խախտեալ կային ի սահմանաց և ի կրօնից յառաջին
հարցն: Նախ բնակեցաւ յաստածաշէն և ի ախրախնամ գեղն Եղիվարդ,
ի փոքր վանս, որ ի մէջ գեղին, և բազում արդիւնս արարեալ անդ ի
խնդրոյ աստուածասէր և բարեպաշտ, մեծազգի և փառաւոր, աղքա-
տասէր, ազատածին առն Ագիգալէկին և որդւոց նորին՝ Աւագին և Զա-
քարիային: Բազում կրօնաւորս և աշակերտեալ մանկունս եկեղեցւոյ
ժողովեալ յուսուցանել զհինն և զնոր մատեան աստուածաշունչ գրոց,
զսուրբ և զարտաքին փիլիսոփայութիւն՝ ամս տառն: Եւ ապա ուշ-
եղեալ գնալ յաստուածակոխ սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ՝ տեսանել և
երկիր պագանել սուրբ տնօրինականացն տեսոն մերոյ Յիսուսի
Քրիստոսի. և ի ճանապարհի տկարութիւն պատահեալ՝ դարձեալ եկն
բնակեցաւ ի մեծափառ սուրբ ուխտն յԱյրիվանս, և զամենայն կարգս
և զսահմանս ուղղեաց ըստ առաջին սուրբ հարցն, ուխտ եղեալ յա-
մենայն օր ասել ՃԾ. (150) սաղմոսն Դաւթի, և անխափան կատարել
զաստուածային պատարագն ի շաբաթ և ի կիրակէի, յամենայն մե-
ծամեծ տօնի, և թողեալ յիշատակ պայծառ ժամատեղացն՝ մի պատուա-
կան Աստուածաշունչ, մի Տօնական և մի Յայսմաւուրք: Եւ կեցեալ սուղ
ինչ ժամանակ, ապա եկեալ բնակեցաւ ի սուրբ ուխտն Ձազավանք, և
վերստին կարգեաց զամենայն բարի կարգս և օրէնս յերկրին Կոտեաց՝ ի
կարգաւորս, յազատս և յաշխարհականս: Վասնզի շատ անկարգութիւն և
անօրէնութիւն մտեալ էր յեկեղեցի: Առաջին՝ զազգակցութիւն, զկնքա-
ւորութիւն և զխնամութիւն՝ ախտիր, անխրատ գործէին, շփոթեալ անա-
մօթ, և յեկեղեցւոյ սաղմոսն Դաւթի պակասեալ էր և չոր շարականքն
բաղմացեալ, և քահանայք զանազան զգեստուք պննեալ և գօտեւորեալ
իբր ալազգի, և արեղայք թողեալ զվանս և զանապատս և զամենայն
հոգեւոր ուսմունս՝ ի գիւղս բնակէին: Իսկ սա աստուածային վարդապե-
տութեամբն սաստէր և յանդիմանէր զանուսումն և զանխրատս և զան-
խրդայս (°): Եւ դարձեալ, քաղցրուսոյց վարդապետութեամբն ու-
սուցանէր, խրատէր և մխիթարէր վկայութեամբ աստուածային սուրբ
գրոց՝ զղջացեալ հաւատացեալ ժողովուրդս, օրհնելով յորդորէր ի
պատուիրանսն աստուծոյ. և երարց զամենայն խռովութիւն ի տանէ
աստուծոյ: Եւ կանոնս և օրէնս հաստատեաց՝ զի արեղայք ի վանս
բնակիցին, իւրեանց հանդերձին՝ բրդեղէն, մաշկեղէն կամ մազեղէն՝
ըստ առաջնոցն, և աշխարհի երէց ի պահք ժամանակի գինի մի ըմ-

պիցէ և ձէթ մի ուտիցէ. և կապուտ փաթթէ* ի գլուխն. զՃԾ. (150) սաղ-
մոսն երգէ իւր ընկերօքն յեկեղեցի, և զերեք յիսնական կենաց պա-
հօք շարաթ և կիրակին՝ զղջացեալքն, միայնակեացքն և ապաշխա-
րողքն: Իսկ պատարագողք արեղայքն և ճգնաւորքն՝ բոլոր կենան
ղյիսնակաց պահսն, և յօրն, որ զպատարագն մատուցանէ՝ լեզուաւն ասէ
զութ կանոնն անխափան, և գինի և միս մի ուտիցէ այն օրն, ըստ առա-
ջին հարցն: Այլ և զամենայն սահմանս և զկարգ վանիցն ուղղեաց
ըստ առաջնոցն. եթէ բնակիչք, որ լինին ի մի խորհուրդ և բան և
մի գործ, այսինքն երեք տեղ՝ ի ժամատեղն, ի հացատեղն և ի բա-
նատեղն,** հնազանդ լինին առաջնորդաց եկեղեցւոյ. և առանց հրա-
մանի կրօնաւոր ի վանացն մի ելցէ յոչինչ գործ: Այլ և զվանքն պա-
րըսպեաց և ամբացոյց և որոշեաց ի յաշխարհականացն, զի արեղայ
ի շուրջ պատի կողմն բնակեացէ, և սանամայր մի արասցէ և քոյրա-
քոյր և մայրաքոյր. և ամառն և ձմեռն ի մի վայր ժողովին ի քնոյ
ժամն, ըստ առաջնոց սահմանին: Եւ հինգ մեծամեծ խաչ կանգնեաց
ի մէջ պարսպին. կամէր զեկեղեցի շինել և այլ բազում արդիւնս
առնել, եհաս հրաման յարարչէն կոչել զվարդապետն առ ինքն, ի
թուիս Պէլէ. (1428), և մնաց գիրքն թերատ ամս բազումս: Առաջինն
գրեալ եղև ձեռամբ սրբասէր և մաքրամիտ քահանայի՝ Մեսրոբ ան-
ուն գրոց աշակերտի, յիշատակ նորին օրհնութեամբ եղիցի:***

Վկայասէր գոլով մեծ բարունապետն Սիմէոն՝ ըղձամբ և փա-
փագանօք վասն յուսոյն, որ առ աստուած և սիրոյ վկայիցս՝ զտկա-
րութիւն անձին մոռանալով գնաց և ի Տաթևայ երեւ զկէս աւրինակն
և զկէսն ի տեղն ետ գրել: Վասն որոյ աղաչեմ զճշմարիտ գաղափա-
րողսն յամենայն ամսի վճարն գծագրէք ընդ յիշատակի ձերոյ զմեծ
բարունապետն Սիմէոն, որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի:

637

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ծրկան 4829

Ծաղկող՝ Միքաւսեց Թումայ
վայր՝ Աղթամար

296 « ... Արդ, այսմ աստուածեղէն և երկնապարգև գանձիս և լուսա-
փայլ և մաքուր մարգարտիս ցանկացաւդ եղէ ես՝ մեղաւոր և անար-
ժան ծառայս ծառայիցն աստուծոյ Թումայ մականուն Ղուզիկ կոչե-
ցեալ՝ ի գեղջէ Գաւաղից, և ետու զըծագրել զսա մեծաւ փափագամբ և
ջերմեռանդ հաւատով ի հալալ արդեանց իմոց, յիշատակ բարի հո-

* Այս նույն հիշատակարանը, որ քաղված է Վեհափիկի № 403 ձեռագրից, Ալի-
շանի Հայկարանից՝ ընդօրինակել է նաև Մ. Տեր-Մովսիսյանը. նրա մոտ Հփաթթէ-ի
փոխարեն գրված է Հմի փաթթէ:

** Իմա՝ Հայկառանոց, Հոբոթառուն:

*** Շարունակությունը վերցնում ենք Ղ. Ալիշանի Հայկարան ժողովածուից Մ. Տեր-
Մովսիսյանի կատարած ընդօրինակությունից:

գոյ իմոյ, և ծնաւդացն իմոց՝ հաւրն իմոյ Կիրակոսի և մաւրն իմոյ Խաթուն-Մէլէքի, եղբաւրն իմոյ Մերուց արեղային, և կենակցին իմոյ Աղուքի, և զաւակացն իմոց՝ հանգուցելոցն ի Գրիստոս Կուրնի-Րէ-կի և Փաշայի, այլ ամենայն արեան մերձաւորացն իմոց՝ կենդա-նեացն և հանգուցելոցն.

298 ա ... Եւ տըւի զսա ընձայ և նըւէր ի յանուանի գեօղս Գաւաշ, ի գուռն գերահոչակ սուրբ տաճարացս Ամենափրկչի և սուրբ Կիրակոսի՝ յիշատակ բարի հոգոյ իմոյ և ծնաւդացն իմոց, որպէսզի հանապազ ընթերցցին զսա մանկունք եկեղեցոյ ի դուռն սուրբ տաճարացս, մանաւանդ ի ժամ սուրբ և սոսկալի, հաշտարար և մեղսաքաւիչ պա-տարագին...*

298 բ ... Եւ արգ, ես՝ ունայնս և թափուրս յամենայն հոգեւոր բարէ-մասնութեանց, և հիւծեալս և մաշեալս վերջին աղքատութեամբ՝ մե-ղապարտ և յանցաւոր ծառայս աստուծոյ Միւստենց Թումայս՝ ան-ուամբ և էթ արեղայս, տեսի զփափագ սորա և զսէրն, զոր ունէր առ հոգեւորն, և հարկեցայ յաղաչանաց նորա, և յանձն առի և ետու զը-ծագրել զսա քրւեքորդոյն իմոյ Հայրապետ արեղային ի ստոյգ և յըն-տիր աւրինակէ։ Եւ ես իսկ մեղսամած մատամբ իմով ծաղկեցի զսա

299 ա ըստ իմում կարի, և զհամարաբառսն և զտրնառաջ գըլ թագիրսն և զյիշատարանս զայս և զերից ևս գլխացն** գըծագրեցի ձեռամբ իմով և կազմեցի յաստուածապահ կրդղիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ գերահոչակ և երկնանման գմբէթայարկ սուրբ Պաշի տաճարին, և Ամենափրկչին, և սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Արգիս զաւրա-վարին, ի հայրապետութեան տեառն Զաքարիայի, և ի թվականու-թեան հայկազեան տօմարիս ի յԳ. և ի ՂԳ. (1444), ի գառն և ի չար ժամանակի, յորում տառապեցուցանեն և նեղեն զազգս քրիստոնէից ազգի ազգի կեղեքմամբ, և անողորմ հարկապահանջութեամբ, և յաշ-խարհէ յաշխարհ վրտարմամբ իբր զգերի՝ տամբ և ընդանեաւք, անիրաւ ազգն նետողաց, որք են տեարք և թագաւորք և իշխանք աշ-խարհաց մերոց՝ ազգաւ թուրք։

Արդ, ի յայսպիսում դառնութեան ժամանակի գըծագրեցաւ սուրբ աւետարանս այս ձեռամբ անարժան և անարհեստ գրչի Հայ-րապետի անուամբ և եթ արեղայի, ի խընդրոյ երկուց հարազատ եղբարցն՝ պատուական և սըրբասէր Մերուց արեղայի և Թումայի վա-ճառականի։

Վասն որոյ աղաչեմ զամենեւեան սիրոյն Գրիստոսի, լի բերա-նով և ուղիղ մտաւք աստուած-ողորմի ասացէք սուրբ աւետա-րանիս երկուց հարազատացն՝ Մերուց կրաւնաւորին և Թումայ վաճա-

* Բաց ենք թողնում 298ա—298բ էջերի վրա գտնվող ընդարձակ հատվածը, որը կրկնություն է նախորդ հատվածի։

** Խոսքը Մատթեոսի, Մարկոսի, և Ղուկասի ավետարանների վերջում եղող համա-ւոտ հիշատակարանների մասին է։ Որոնք ոչինչ նոր բան չեն ավելացնում ընդարձակ հի-շատակարանի վրա։

ոսկանին*, և ծնողաց նոցին Կիրակոսին և Խաթուն-Մէլէքին, և Թու-
մայի կենակցին Աղուծին, և զաւակաց նոցին՝ հանգուցելոցն ի Բրիս-
տոս Գուռքիրէկին և Փաշային, և քեոոյն իւրեանց Աղուպշային, և այլ

Նկ. 24. Ձեռագրի ստացողներ Թումայ վանականը և Մերուն կրօնավորը

ամենայն արեան մերձաւորաց նոցին՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն։
Ընդ նոսին և զմեզ արարէք յիշման արժանի՝ զմեղաւք տառապեալ
ոգիքս զՀայրապետ սոսկանուն արեղայս՝ գծագրող տառիս, և զծնաւդսն
իմ գիւշիկ և զՈսկիաիկին, և զեղբայրն իմ զՅովնանէս, և զքոյրն իմ
300 = զՎարդ-Խաթուն, և լի բերանով և բոլորա թաւա լեզուաւ աստուած-
ողորմի ասացէք մեզ, զի և ձեզ ողորմեսցի Բրիստոս, ամէն։

Յիշել աղաչեմ ի Բրիստոս և զիմ անարժանութիւնս՝ զՄիգաւենց
Թումայս՝ զբազմավէր ոգիս, որ ծաղկող և կազմող եմ աւետարանիս և
գրծող յիշատակարանիս աննախանձ կամաւք և ինձ ասացէք աստ-
ւած-ողորմի, և ծնողացն իմոց Սիմէոնի և Արղունի, և երախտաւոր
քեոոյն իմոյ Թումայ միայնակեցին, և ձեզ յիշողացդ ողորմի Բրիս-
տոս ի յաւրն վերջին, ամէն։

Եւ արդ, ես՝ մեղուցեալ և անարժան ծառայս ծառայիցդ աստու-
ծոյ Մերուն սոսկանուն արեղայս, որ ի նարդեան ժամանակիս հէր-
պէտ կոչիմ ես սուրբ ուխտիս՝ հըռչակաւոր մենաստանիս սուրբ Վար-
դանայ զաւրավարիս, և հարազատ եղբայրն իմ Թումայ, որ ստա-
ցաւդն է սուրբ աւետարանիս, տըւաք զսուրբ աւետարանըս զայս ի

* Ձեռագրի 11ա էջում նկարված են մի աշխարհականի և մի հոգևորականի պատ-
կերներ։ Ըստ երևույթին, գրանցից առաջինը ձեռագրի պատվիրատու Թումայ վանա-
կանն է, իսկ երկրորդը Մերուն կրօնավորը (աճա Նկ. 24)։

300 ր յանուանի գեօղս Գաւաշ՝ ընծայ և նըւէր գերահռչակ սուրբ տաճա-
րացն Ամենափրկչին և սուրբ Կիրակոսին: ॥ Վասն որոյ աղաչեմք
զամենեսեան՝ զպատուական և զսրբասէր քահանայսդ, որ ի յայժմու
ժամանակիս սպասաւորք էք սուրբ տաճարացս՝ երկու հարազատ եղ-
բարքդ՝ Թադէոս և Կարապետ, Ատոմ, և Կիրակոս և Յովաննէս, և որք
յապայս լինելուց էք, զի սիրով ընկալչիք զսա ի ձեռաց մերոց նըւէր
աստուծոյ, և խնամով պահեսչիք զսա ի գողոց և յայլ պատահտրաց,
և առանց ձանձրանալոյ և աննախանձ կամաւք և յաւժար սրտիւ հա-
նապազ ընթեռնուք զսա ի սուրբ քառասներորդ աւուրք յարութեանն
Քրիստոսի, և յամենայն կիրակմտի, և մանաւանդ ի ժամ սուրբ և
սոսկալի պատարագին, զի և դուք գտջիք ողորմութիւն ի Քրիստոսէ
յաւընութեանն պահու, ամէն:

Այլ և զպատուական և զսրբասէր կրօնաւորքս յիշեցէք ի Քրիս-
տոս՝ զհարքս մեր և զեղբարքս, որք են միաբանք և սպասաւորք
հրեշտակաբնակ ուխտիս սուրբ Վարդանայ զաւրավարիս, որք խրա-
301 տիչք եղեն մեզ և յորդորիչք ॥ ի գործս բաբիս՝ ծերունի հայրս մեր
պատուական տէր Թումա, որ ծընաւդ և սընուցող է լեալ մեզ ամե-
նեցուն: Եւ ի սորա առաջնորդութիւնս շատ արդիւնք յաւելցաւ վա-
նացն, աւգնականութեամբ միեղէն եղբայրութեանցս, որք ի բազ-
մացն սակաւք են մնացել և են թըւով վեց՝ Մկրտիչ մահգասին և
Ստեփանոս սրբահոգին, Բարսեղ և Վարդան, Յովաննէս և Վարդան, և
ես Սեբուստիս՝ տրուպ քան զամենեսեան և սպասաւոր սոցին:

Արդ, ի հերպետութիւն տէր Թումային, մեր ամենեցուն աւգնա-
կանութեամբս և կամաւք աստուածասէր տանուտերացս, որք կան
այժմ կենդանի՝ Մանկասարենց Թումայն, և հիւսն Կիրակոսն, խոջա
Ստեփանոսն, Զիթկանց Կիրակոսն, և ըոէս Աղուաշէն, Կիրակոսն, և
301 ր Փափոսենց Յովաննէսն: ॥ Սոցա և մեր ամենեցուն կամաւքս և աւգնա-
կանութեամբս, և տըրաւք և ողորմութեամբ քրիստոնէից, և յորդոր-
մամբ սուրբ և աստուածաբան վարդապետացն Յակոբայ ե Յովաննէս
Պաւլոսիցոյ՝ շինեցաւ ի հիմանց սուրբ Վարդան զաւրավարի գում-
բէթաձև և երկնանման տաճարն՝ ի հերպետութեան վանիցն Թումայ
արեղային, և ի ղանութեան Ղարա-Յուսուֆին, յամիրապետութեան
Ոստան քաղաքի՝ Ամիր-Էզդընին և որդոյն իւրոյ Մէլիք-Մանամադին,
Կըտըրվաւ և նոյն Թումայ վանից հաւր ձեռօքն նաջրաղբի վէցքու
հողն արտ, ամիրաց մըլքաթըղթովն և նըշանովն՝ սուրբ Վարդանայ
մուլք գընվաւ և* էգին, և Կաթողիկոսենց արտերն, և Պէշգէնի դրախտն՝
սուրբ Վարդանայ վանիցն մուլք, շինեցաւ և ձիթահանքն սուրբ
Վարդանայ, ի Գաւաշ գեաւդս:

Այսքան բարութիւնքս և առաւել քան զսոյն, կամօք և աւգնա-
307 ր կանութեամբ Գաւաշից աստուածասէր տանուտերացն և ॥ ** պատուա-
կան քահանայիցն, և աշխատութեամբ վանից սրբաւրաւն արեղայիցն,

* Մի բառի տեղ բաց է թողնված:

** Հիշատակարանի վերջին թերթը, սխալ կազմված լինելով, այժմ ձեռագրի 207-րդ
թերթն է կազմում:

և տըրաւք և ողորմութեամբ ամենայն քրիստոնէից յաւելցաւ սուրբ Վարդանա: Յամիրապետութեան երկրիս Մէլիք-Մամադիւն, և հաւրն իւրոյ և մօրն, և յառաջնորդութեան վանիցն Թումայ աբեղային, որոց ամենցուն առհասարակ՝ կանգնողացն, և կամեցողացն, և աշխատողացն, և ողորմութիւն տըրողացն, և յորդորող վարդապետացն՝ տացէ Գրիստոս վարձս բարի զանսպառ ողորմութիւնն իւր և զերկնից արքայութիւնն, ամէն:

Իսկ գրծագրեցաւ սուրբ աւետարանս ի Թագաւորութեան ամիրզտ Զքնանշային, և ի կողմնապետութեան մերոյ աշխարհիս Ղըլիկ-Աւլան պարոնին, ի խընդրոյ երկուց հարազատ եղբարցն աստուածասիրաց Մէրուն արեղային՝ սուրբ Վարդանայ հէրպետին, և եղբաւրն իւրոյ Թումային: Գրծագրեցաւ և յիշատակարանս այս ձեռամբ Միգնաւեց Թումայի անիմաստ և ախմար գրչի:

297 Բ Վասն որոյ աղաչեմ զհանդիպողքդ սմա՝ զպատուական քահանայքդ, որք սպասաւորք էք սուրբ Փրկչիս և վայելողք աւետարանիս, և զաստուածասէր տանուաէրքդ Գաւառ զեղիս, որ յամէն տարի երկու աւր ընթեռնուք զյիշատակարան սուրբ աւետարանիս՝ մի անգամ աստուածայայտութեան տաւնին և մի անգամ աւագ զատկին, զի լըսօզքն ի բարին յորգորեսցին և ուղիղ մտաւք և լի բերանով աստուած-ողորմի ասասցեն ստացողի սորին Ղուգիկ Թումային, և ծնօղաց նորին, և եղբաւրն, և կենակցին իւրոյ, և զաւակացն՝ ի վերոյ յիշեցելոցն: Եւ մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի Գաւառից սուրբ եկեղեցեացն՝ զողանալով կամ ծախելով կամ գրաւելով: Եւ ով ոք յանգրգնի և հանէ և կամ ի վերայ վանից արտորայիցն և անդաստանացն չար յիշատակ և ըռնիաթ գընէ՝ ընդ հայէնի և ընդ Յուդայի և ընդ խաչահանուացն պատժի ի Գրիստոսէ, ամէն:

Յիշեցէք ի Գրիստոս և զնաւարդիւն սարկաւազն, որ աւգնական և ձեռնտու եղև մեզ կոկելով զնիւթ սորա, զոր տէր աստուած պահեսցէ անփորձ յերկրի, և [արա]սցէ զաւարտ նորա ի բարի, և [տա]ցէ նմա շնորհ և ողորմեսցի նմա, ամէն, ամէն:

Բ

298 Բ Արդ, աղաչեմ զձեզ յիշեցէք յաղաթս ձեր զբարեսէր և գհաւատարիմ տանուաէրն զպարոն Մուղրիւն, որ զսուրբ աւետարանս զերի գնեց յիշատակ իւրն և ծնաւդացն՝ հաւրն Դաւթիւն, և մաւրն Շուշանիւն, և զաւակացն Զաւագիւղիւն և Դարմաւիւն, ամէն:

... Դարձեալ, աղաչեմ զձեզ յիշեցէք յաղթս ձեր զբարիսէր տանուարէք Գաւառից՝ զպարոն Մուղրիւն, և զԱգրէկն, զաւագերէց զտէր Յովանէս, և զԳուլագիզն, զՀայրապետն, զՄլնամն, զտէր Վարդան, Գաւառեցն Միրիշան, Մարտիրոսն, Տլօշեցն Միրիշան, Քարիմշեցն Մկրտիչն, զՊառլոն, զԿապուսն, զԱխշիբէկն, և զԱստուածատուրն, զԳուլագիզն, Մուսիթեցն զքարզարկ Յովանէսն, յիշեցէք և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք սոցա, ամէն...*

* Այս հիշատակարանը հնագրական ավյալներով գրված պետք է լինի ԺԵ—ԺԶ դարերում:

638

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Երևան 5931

Կազմել տվող՝ Թովմա Մեծափեցի

120

Այլ և ես մեղաւորս ի մանկունս եկեղեցւոյ պիտակ անուն վարդապետս Թովմա և հարազատս իմ Մկրտիչ վարդապետ, յերեսս անկեալ պաղատիմ քրիստոսընկալ ուսումնասէր եղբարցդ, որք հանդիպիք իմաստութեան գրոյս՝ լուծմանցս Գործիւրի և Գարապմանցս սրբոյն Կիւրղի ախոյանի, աշխատասիրութեամբ մեկնեալ հոգեւոր հաւր մեր՝ վարժապետին Գրիգորի Տաթեւացւոյ, յիշեսջիք և զմեզ ընդ առաջին աշխատողացն և զծնաւդսն մեր, ասելով՝ Քրիստոս աստուած, թող զյանցանս նոցա. և Քրիստոս աստուած զձեր յանցանսն թողցէ աստ և ի հանդերձեալն: Զի ԳԼԲ. (1383) թվականին գրեալ էր: Եւ ի ԳԼԳ. (1444) թվականիս մեք նոր ետուք կապել հոգեւոր որդւոյ մեր Հէրապետ կրաւնաւորի և գրոց աշակերտի: Քրիստոս աստուած զսա գրէ ի գիրն կենդանի, հանդերձ ծնողօք, և ամենայն արեան մերձաւորաւք, և զամենայն սրբասէր ուսումնական[աւք], ամեն:

Եւ ես ԿԶ. (66) տարոյ եմ, և եղբայրս իմ ՀԲ. (72): Եւ այս գիր ի ձեռն մարդոյ չէ եկեալ վասն ծառայութեան* ուսումնասիրաց:

639

Ճ Ա Շ Ո Յ

Ալիշան, Հայկաբան

Գրիչ՝ Թումա

վայր՝ Արմէշ—Մեծափայ վանք

Յամի ութհարիւրերորդի նըսուներորդի երրորդի ի թուականութեան Հայոց տոհմիս տումարի (1444), և ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի Վաղարշապատու էջմիածնի, և ի թագաւորութեան Զնաւաշտ-նի, որ տիրեաց երկու թախտի՝ Հայոց և Ասորոց և արար խաղաղութիւն ոչ սակաւ, բայց հարկապահանջութիւնն բուռն և ծանր էր ի վերայ քահանայիցս...: Ձեռամբ... Յովնէս քահանայի և Թումա անարժան կրօնաւորի, ... յիշատակ... ծնողացն Ղազար մահապառն և Ամրաբ-Խաթունի, և պապուն իմոյ Սարգսի, և Մով-Խաթունի, և զաւակաց նոցին՝ Աստուածատարուն և Տիրատարուն, և հօրքըւեր իմոյ Մարթայի, և քեռոյն իմոյ Խաչատուր[ի], Կարապետի, և հոգեւոր որդոյն իմոյ Միքայ քահանային | | |

* Շտապութեան բառի ընթերցումը երկբայական է, կարող է լինել նաեւ «ծառայութեան» և այլն:

Այլ և այս գիտելի է, քանզի ունի աստուածաշունչ գիրս այս զբողոք մասունս տօնից տէրունականաց, զոր սուրբ հարքն հաստատեցին...:

Արդ, դրեցաւ աստուածաշունչ կտակս ի յերկիրս Քաջրեւունոյ, ի քաղաքն Արնէշ, և կէսն՝ ի սուրբ ուխտս Մեծովայ, առ ոտս տիրամաւր սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, և յառաջնորդութեան սրբասէր Եհզահոգի արհիեպիսկոպոսիս տէր Ներսէսի և հոգևոր որդւոյ իւրոյ Բարսեղ կրօնաւորի...:

640

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևադէմ 2583

Ծաղկող՝ Զաքարա
վայր՝ Վարագ

Նկարիչն է Զաքարա վարդապետ, ստացող Մարաիրոս վարդապետ՝ որդի Սարգսի և Շամշայ-խաթունի, պապն ու տատը Յովանէս և Մարթայ, քոյրերն են Շաքար, Էվատ-Մէլիք, Գոհար, եղբայրն է Խոջըշան, գրեալ ի թուին ՊՂԳ. (1444), ի մենաստանիս Վարագայ, ի յառաջնորդութեան տէր Յովանէսի, և ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի, որ յետի ժամանակիս կաթողիկոս նստաւ ի սուրբ էջմիածին, և կաթողիկոսին Աղթամարայ տէր Զաքարիայի, և իշխանութեան Զիւանշա միրզի, որ աւերեաց և գերեաց զՎրացաւոն:

Աստուած զնա կործանէ, որ առաւել հարկապահանջութիւն խնդրէր ի քրիստոնէից:*

641

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 2871

Գրիչ՝ Վարդան
վայր՝ Վան քաղաք

...Արդ, կատարեցաւ սուրբ աւետարանս և բերանս Գրիստոսի և քարոզս Յիսուսի տեառն աստուծոյ մերոյ ի քաղաքս, որ կոչի Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի և սուրբ Վարդան զանայ քաջ զօրավարին, ի թվաբերութեանս Հայոց ՊՂԳ. (1444), ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի, և մերոյ աթոռակալի և առաջնորդի սուրբ ուխտիս Վարագայ տէր Յովանէսի, և աթոռակալին երկրին Քաջրեւունոյ տիեզերալոյս և քաջ հոռտորին Թումա բարունապետին, ձեռամբ անարժան և սուտանուն երիցու Վարդան անարհեստ գրչի: Արդ, աղաչեմ զմանկունսդ սուրբ եկեղեցոյ, որք հանդիպիք սմա՝ յիշեցէք ի Գրիստոս և ի սուրբ յաղօթս ձեր զՄկրտիչ սրբասէր կրօնաւորն, և զծնողքն իւր զԽնդուն և զԽուքլուն, և զեղրայրքն զՅովանէսն և զՎարապետն՝ զհանգուցեալքն ի Գրիստոս, և զքոյրն զՓաշա-

* Միայն վերջին նախադասութիւնն է բնագրին հարազատ: Սկզբի ամբողջ մասը վերապատմում է նկարագրող Մ. Տեր-Մովսիսյանը:

Մէլիք, և զեղբորորդիքն զԽնդուն, և զզաւակսն՝ զՄիսիքարն և զԿարա-
պետն, զԽէրապետն, և զզաւակսն նորին՝ զԱմիր-Մէլէքն և զՅովանէսն,
298 ր և զհօրեղբայրն զԽոցաղէղն, և զկենակիցն || զԼի-Տիկիցն, և զզաւակսն՝
զպարոն Մկրտիչն և զԶմրուքն, և զբւերորդին զԱռաքելն, և զզաւակսն
պարոն Մկրտչիցն՝ զպարոն Մեհերն և զՄուղղասին, և զբւերորդին՝
զՍտեփաննոսն... և զիս զանարժան քծողս, և զծնողսն իմ զՅովանէս
քահանայ և զԶմրուք, և զեղբայրքն իմ զԿարապետ քահանայն՝ դու-
սուցիչն իմ, և զՄկրտիչ, և զՄելքէսէք, և զհոգևոր մայրն իմ զԱրդուն-
Մէլէք, և զերախաւորքն մեր՝ զԱրդլմսեհն, զՅառուխշէն, և զՊապուհէր
դարբինն, և զԱւետիսն, և զիւր ծնողքն, և զկոկոզ թղթին յիշեցէք և
լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք ի ժամ սոսկալի՝ ի սուրբ
299 ւ պատարագին, և աստուած չ[յ]իշողքդ և զյիշեցեալքս արժանի արաս || ցէ
արքայութեան իւրում, ամէն:

Դարձեալ, յերես անկեալ աղաչեմ զձեզ անմեղադիր լերուք սխա-
լանաց և խոշորութեան գրիս, զի միտքս մեղօք մոլորեալ է և յիմ
չար գործքն տարեկուսեալ, ազաչեմ չմեղադրել:

Բ

299 ւ Այլ և աղաչեմ ի սուրբ յաղօթս ձեր զԳրիգոր սոսկանուն քահա-
նայ՝ ծաղկող և կաղմող սուրբ աւետարանիս, և զծնողքն նորա և զեղ-
բարքն [յիշեցէք]...

642

Յ Ա Յ Ս Մ Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Նրկան 3806

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Աղթամար

301 ւ ...Արդ, ես՝ Ստեփաննոս քահանայ, յոյժ փափաքանօք ետու գրել
զՅայսմաւուրքս ի հալալ և յարդար ընչից իմոց, և ետու զսա ընծայ և
նէք սուրբ Ստեփանոսի նախավկային՝ ի մայրաքաղաքս յՈստան,
որպէս զի հրճեացին սովաւ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ, և յիշեցեն
յերկնագնաց յաղօթս իւրեանց զստացող գրոցս զՍտեփաննոս քահանայ,
և զծնողսն իւր՝ զԹովմայ և զՍուրաթ, և զկենակիցն իւր զՆաւուդ-Խա-
թուն, և զնորին ծնողսն զԹովմայ քահանայ և զՇամշայ-Խաթուն, և
զմիւս մայրն զՇարմէլիք, և զզաւակսն նոցա զԱտու քահանայ և զԹու-
մայ դպիր, որ տարաժամ մահաւմբ փոխեցաւ ի յաշխարհէս, և զայլ
ազգատոհմսն, և լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասա-
ցէք և աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն:

Ես՝ Ստեփաննոս քահանայ տըւի զՅայսմաւուրքս սուրբ Ստեփա-
նոսի նախավկային, և մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի դրանէ
սուրբ Ստեփանոսին ծախելով, կամ գրաւելով, կամ այլ ինչ աղագաւ,
կամ հակառակ կենայ կարգալոյն, ոչ ի մերոց և ոչ յօաւրաց, և թէ

ոք յանդգնի և հեռացուցանէ կամ հակառակէ՝ դատապարտեսցի յաստուծոյ և զանէծքն զաւձին և զհայեանին ժառանգեսցէ և զմասն՝ զթուդային և զխաչահանւացն առցէ՝ հանդերձ ծնողօք իւրեանց, ամէն:

701 ր

Եւ արդ ես... ॥ րադմամեղ և անարժան սոսկանուն քահանայ Գրիգոր, որ զձեռն ունիմ քահանայի և ի գործոյն թափուր և ունայն գտանիմ, վայ ինձ յահագին աւուր դատաստանին, տեսի զսէր ե զփափագ սորա, զոր ունէր առ հոգեորսն, և իմով իսկ տկարութեամբս յանձն առի և ամենակարող զօրութեամբն աստուծոյ կատարեցի զսուրբ գիրքս զայս մեղսամած մատամբս իմով, բազում և մեծ աշխատութեամբ հասուցի զսա յաւատուիմ յաստուածարնակ կղզիս Ադթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ Խաչիս և սուրբ Աստուածածնիս, ի հայրապետութեան տեառն Զաքարիայի, և ի թուականիս Հայոց ՊՂԳ. (1444), ի դառն և ի վշտալից ժամանակիս, յորում կամք ընդ հարկի ե ի ծառայութեան ազգին նետողաց: Վասն որոյ, բարեխօսութեամբ սուրբ և փառաւորեալ աստուածածնին Մարիամու և աղաչանօք ամենայն ընտրելոց սրբոց, Քրիստոս աստուած, որ տէրն է փառաց ե տրւող ողորմութեանց, տացէ զիւր առտտ ողորմութիւնն ստացողի սորա Ստեփանոս քահանային, և Նաւոռզ-Խաթունին, և Յնողաց նոցա, և եղբարցն, և զաւակացն, և ամենայն ազգականաց նոցա, և խորանակից և դասակից արասցէ սրբոց վկայիցն ե զուրախարար ձայնն արձակեսցէ առ նոսա, եթէ՝ Եկայք բարի և հաւատարիմ ծառայք, մտէք յուրախութիւն տեառն ձերոյ, ամէն:

702 ա

Դարձեալ, մեղապարտ և բազմավէր ոգիս Գրիգոր սուտանուն քահանայ՝ գծագրող սորա... նաև զծնողքն մեր զԽաչիկ և զԱզիզ-Մէլիք, և զեղբարքն մեր՝ զհոջակաւոր քարտուղարն զԹումայ կրանաւոր, որ ուսոյց մեզ զարուեստ գրչութեանս, և զՆաւասարդ՝ զհանգուցեալսն առ Քրիստոս, և ॥ զքոյրն մեր զՀայիմ-Խաթուն, և զզաւակսն մեր զԹումայ և զՆաւասարդ, զԹումար-Խաթուն և զԱզիզ-Մէլիք, և զմայր սոցա՝ զՔրման-Խաթուն, որ յայսմ ամի փոխեցաւ ի կենցաղոյս, և զծնողսն նորա, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորքն մեր՝ զկենդանիսն և զննջեցեալսն, և զայնոսիկ, որք երախտաւորք եղեն մեզ ի պէտս մարմնաւոր պիտոյից, և արժանի արասցէ լսել զկենդոտ բարբառն, որ ասէ՝ Եկայք աւրհնեալք հօր իմոյ, ժառանգեսցէք պատրաստեալ ձեզ զարքայութիւնն երկնից ի սկզբանէ աշխարհի, ընդ սուրբս և սիրելիս անւան իւրոյ, ամէն: Եւ ինքն՝ Քրիստոս աստուած, որ տէրն է փառաց և տրւող ողորմութեանց՝ տացէ զխաղաղութիւն և զողորմութիւն իւր ամենայն աշխարհի, եկեղեցեաց՝ զանշարժ զհաստատութիւն, հայրապետաց ընդ ամենայն տեղիս՝ ուղղափառ վերադիտողութիւն, վարդապետաց՝ արիութիւն, կրօնաւորաց՝ վարս առաքինութեան, քահանայից՝ սրբութիւն, սարկաւազաց՝ պարկեշտութիւն, թագաւորաց՝ հաւատացելոց՝ յաղթութիւն, իշխանաց՝ հանդարտութիւն, տանց՝ շինութիւն, տղայոց՝ պահպանութիւն, աւգոց՝ քաղ[ց]րութիւն, անձրեաց՝ առատութիւն ըստ պատշաճի, անասնոց՝ անսխալ ծննդականութիւն, մեղաւորաց՝ դարձ ապաշխարութեան, համօրէն հաւատացեալ

ննջեցելոց՝ մեղաց թողութիւն, հանգիստ և ողորմութիւն. և յամենայնի գոհացողական փառատրութիւն մատուցանել ամենասուրբ երրորդութեանն և մի աստուածութեանն, այժմ և հանապազ յանսպառ յաւիտենին յաւիտեանս, ամէն։*

643

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 1846

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Աղթամար

260 ր ... Զոր տեսեալ զսորայս մեծութիւն աստուածասէր և հաւատարիմ ծերն Քարիմ, և ստացաւ զսա յարդար և ի քրտնաջան վաստակոց իւրոց, յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնաւդաց իւրոց Վարդամայ և Զմրութի, և եղբարց իւրոց Յովամիսի և Վարդկայ, և այլ ամենայն 261 ա ազգատոհմից իւրոց՝ կենդանե || աջ և հանգուցելոց, և ետ զսա ընծայ և նուէր յանւանի գեօզն ի Գաւաշ, ի գուռն ամենասուրբ Փրկչին և սուրբ Կիրակոսին, որով հրճուին սովաւ մանկունք սուրբ եկեղեցոյ և հրաւիրեն զազգս մարդկան յորդէգրութիւն հաւրն երկնաւորի։

Եւ արդ, մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի դրանէ ամենասուրբ Փրկչին ծախելով, կամ գրաւելով, կամ այլ ինչ աղագաւ, ոչ ի մերոց և ոչ յաւտարաց, և եթէ ոք յանգզնի և հեռացուցանէ՝ զանէծքն զաւճին առցէ և զպատիժն զԿայենին ժառանգեսցէ, մասնակից Յուդայի և այլ խաչահանուացն եղիցի, ամէն։

Եւ արդ, ես՝ ամենամեղս և անարժանս ի մէջ կարգաւորաց՝ Գրիգոր անպիտան ե մեղուցեալ սոսկանուն քահանայ, ըստ իմում տկարութեանս յանձն առի և ամենակարող զօրութեամբն Քրիստոսի կատարեցի մեղսամած մասամբ իմով յաստուածապահ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ սուրբ Պաշխ և սուրբ Գեղարդեանս, ի հայրա- 261 ր պե || տութեան տեառն Զաքարիայի, և ի թվականիս Հայոց 979. (1444), ի դառն և նեղ ժամանակիս, և կամք ի նեղութիւն ի ձեռն անաւրինաց։

Եւ արդ, աղաչեմ զդասս լուսեւրամիցդ, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ, կամ կարդալով, կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի սուրբ և

* Եթե յաշխարհի մեղօք կացի
Եւ ծուլութեամբ զկեանս անցուցի,
Զմարմնոյ կարիս կատարեցի
Զհոգիս ի միտս ես ոչ ածի... և այլն։

Այս գրվածքում կենսագրական ու պատմական ոչինչ չկա, ուստի այն հեաաքքբբութիւն կարող է ներկայացնել սոսկ որպէս Գրիգոր Աղթամարցի գրչի գեղարվեստական ստեղծագործութիւն։

յար[ժան]աւոր յաղօթս ձեր զստացող սուրբ գրոցս գժարիմ, և զծր-
նաւզքն իւր զՎարդան և զՋմրուք, և զե[ղրա]րքն նորա զՅովնանէս, և
զՎարդիկ, և զ[կե]նակիցն իւր զԱր | | |, և զզաւակսն նոցին՝
զԱւետիս և զՀայրապետ, և զքըւերսն իւր զԴովլաթ, զՀռոփսեմ,
զՇնոնուր և զՄարթայ, և զքըւերորդիսն զԿիրակոս և զՄարտիրոս, և
զկենակիցն զԱմենապիկից, և զզաւակն զնոցադեղ, և զայլ ամենայն
արեան մեծաւորսն իւր յիշեցէք և սերտ սրտիւ և լի բերանով զաստ-
ւած-ողորմի ասացէք, զի և աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն:

Եւ ընդ արժանաւորացն զանարժան գծող զԳրիգոր մաղթեմ յի-
շեւ ի սուրբ և յըն || գունակ յաղօթս ձեր, նաև զծնողս մեր զԽաչիկ և
զԱզիզ-Մելիք, և զեղբարսն մեր զԹումայ կրօնաւոր և զնաւասարդ, և
զկենակիցն մեր, որ յայսմ ամի փոխեցաւ առ Քրիստոս, և զա-
ւակսն մեր, և զամենայն ազգատոհմքն, և զերախտաւորսն, և
զայնոսիկ, որք յանձնեցին զինքեան ի մեզ յիշել յաղաւթս, աղաչեմ
զամենեւեանդ յիշել և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասել ստացո-
ղին և գծողիս և մերոցն ամենայնի...:

644

Ճ Ա Շ Ո Յ

Փիւրդ. Նօա. 134—135, Վարագ

Գրիչ՝ Դանիէլ
վայր՝ Աղթամար

ա

...Եւ արդ, Էս՝ անպտուղս ի բարեաց... Դանիէլ սուտանուն քահա-
նայ տեսի զսէր և զփափագ [Առաքել քահանայի], կատարեցի զսուրբ
գիրքս զայս: Բազում և մեծ աշխատանօք հասուցի զսա յաւարտուն
յաստուածաբանակ կղզիս Աղթամար, ընդ հաւանեաւ ամենայաղթ սուրբ
Խաչիս և սուրբ Նշանիս և սուրբ Աստուածածնիս, ի Թուականիս Հա-
յոց ՊԴԳ. (1444), ի հայրապետութեան տեառն Զաքարիայի:

բ

Զստացող սուրբ գրոցս զԱռաքել քահանայն և զծնողքն իւր
զՍտեփանոս քահանայն և զԱրդուն-Մելիքն, և զկենակիցն զնազխաթուն,
և զորդիքն զԹումայ-Պէկն, զՍտեփաննոսն և զՅովնանէսն... յիշեցէք ի
Քրիստոս: Ընդ նոսին և զմեղուցեալ գրիչս զԴանիէլ սուտանուն քա-
հանայ, և զծնողսն իմ զԿարապետ քահանայ և զԴուն-Մելիք, և զեղ-
բայրն իմ զԹումայ կրօնաւոր, և զորդիքն մեր զՍտեփաննոս կրօնա-
ւոր և զՅովնանէս սարկաւազն, որ աշխատեցաւ ի կոկել և ի կցել
թղթիս:

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8058

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Ոստան մայրաքաղաք

250 ա ... Վասն որոյ փափագաւզ եղեալ այսմ մարգարտաշար տառիս
աստուածասէր տանուտէրն Ատոմ և իւր կենակիցն 'Իովլաթ, և ստա-
ցան զսա բարի յիշատակ ե ետուն զսա ի դուռն ոտլոր և գերամա-
քուր Աստուածածնին և սուրբ Գէորգեա զաւրավարին, զի մանկունք
սուրբ եկեղեցեացս [զու]արճասցին սովաւ՝ երգելով ե եղանակելով...*

258 բ ... Եւ արգ, ես Կարապետ գծողս, բազում աշխատութեամբ և
կամաւք յանձն առի և ըստ կարի իմում յաւարտ հասուցի զսա՝ շնոր-
հաւք և ողորմութեամբ աստուծոյ:

Եւ արդ, զրեցաւ սա ի մայրաքաղաքս Ոստան, ի դուռն Քարի
սուրբ Աստուածածնին, որ է ծովահայեաց, ընդ հովան]ե]աւ սորին,
և սուրբ Ստեփանոսի նախավկային, և սրբոյն Սարգսի զաւրավարին,
որ սակաւ հեռի:

Եւ արդ, զրեցաւ սա ի թուականիս Հայոց 929. (1444), ի հայ-
րապետութեան տեառն Զաքարիայի, զոր տէր աստուած ընդ երկայն
աւուրս արասցէ և պահեսցէ զնա ի չարէ, ամէն:

Արդ, և ես Կարապետ գծայ[գր]ող սորին, երես ի գետին դնելով
ձեզ, և աղաչեմ [զդաս]ս կրօնաւորացդ, ե զամենեսեան առհասա[րակ]՝
զմեծ ե զփոքր, զի և զիս յիշման արժանի առնէք** զուսայնացեալս
ի բարեաց գործոց... տառապեալ ոգի Կարապետ գրիչս, և զմեծ պապն
իմ Յովանէս քահանայ, ե զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ զՍտեփանոս, և
զմայրն իմ զՓաշայ, և զքոյրն իմ զԱրմանի, և զեղբայրն իմ զՅովա-
նէս քահանայ, որ հանգեաւ ի Քրիստոս, և զայլ ամենայն արեան
մերձաւորսն իմ՝ զկենդանիս և հանգուցեալսն ի Քրիստոս...:

Գարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զսպասաւոր և զերախտաւորք
սուրբ ուխտիս, զիմաստուն և զհանճարեղ և զմեծահամբաւ բարունին
զՅովանէս, զՍտեփանոս հէրպետ, և զԱստուածաւոր վարդապետն, և
զԱրքանամ սրբասնեալ կրօնաւոր, որ առաջնորդ եղև գրոցս, որ և
յայսմ ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս, և զՄկրտիչ մահդասին, որ մակա-
նուն Կոշիքրեց կոչի, և զՅովանէս կրօնաւորն, և զայլ ամենայն
հաւատացեալ ննջեցեալք, որ ընդ հովանեաւ սուրբ եկեղեցեացս

* Հաջորդ տողերի աջ եզրերը մաշված են և լրիվ չեն վերծանվում: Կարգացվում են
ստացող Ատոմի մերձավորներից և ազգականներից մի քանիսի անունները՝ մայրն է
Շնահուր, քույրերն են Շախաւ և Գոհաւ. կարգացվում են՝ նաև Ակօր. Կարապետ, Մխիթար
անունները, բայց նրանց ազգականի կապը ստացողի հետ չի պարզվում:

** Շարունակութունը, որ այժմ ձեռագրից բացակայում է, մեջ ենք բերում
Հ. Աճառյանի շնորհակ հայերեն ձեռագրաց Նոր-Բայազետի աշխատությունից (Վիեննա,
1924, № 39, էջ 40):

հանգուցեալ են և եդեալ ի սուրբ ուխտս Պաշտօնի վանք կոչեցեալ, թէ ի վարդապետաց են, թէ ի կրօնաւորաց, թէ ի քահանայից, թէ ի սարկաւաղաց, թէ ի մենակեցաց, թէ յաշխարհականաց, թէ ի յարանց են, թէ ի կանանց, թէ ի ծերոց են, թէ ի տղայոց, դասակից և պսակակից արասցէ տէր աստուած սրբոց առաքելոց, սուրբ վարդապետաց և սրբոց մարտիրոսաց...:

Դարձեալ, յիշման արժանի արարէք զայժմու ըզսպասաւորք և զգործաւորք սուրբ ուխտիս, որ կան ծաղկեալ պէս-պէս առաքինու-թեամբ, և սուրբ վարիւք աշխատին ի սուրբ եկեղեցեաց դուռս. Նախ և առաջին՝ զանրիծն հոգով ե զանարատն մարմնով զՅովսեփէս վարդապետն, ե զպատուական և զընտրեալ կրօնաւորն զՄարտիրոս, և զՍտեփաննոս կրօնաւոր, որ պատճառ եղև սուրբ տառիս, և զսրբասնեալ կրօնաւորն զԱստուածաւոր, որ յայսմ ամի ընկալաւ զառաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս, զոր տէր աստուած հովանի լիցի նմա և յայդէ զգործս նորա ի բարի, զընտրեալքն և զգովեալքն ի մարգկանէ՝ սրբասնունդ եպիսկոպոսքն զտէր Սիոն, և զտէր Յովնան, և զՅովնանէս ե զՊետրոս կրօնաւորքն, զծերացեալն մարմնով և զմանիացեալքն հոգով, և զհեզահոգի կրօնաւորն զՅովսեփէս փակակալն, և զառաքինի կրօնաւորն զԱռաքել, և զԹադէոս, և զԹովմա անրից | | մահգասի, և զՊարմուս մահգասին | | սուրբ եկեղեցեացս, և զՂազար | | զգործաւոր և զերախտաւոր | |

646

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեւն 5784

Նորոգող և կազմող՝ Յովսեփէս
վայր՝ Տրփիթիս

357 ... Ըստ յաճախման աստուածային բանին և զհոգւոյն սրբոյ, սրով լուսաւորէ զհոգիս աստուածասիրաց անձանց և տպաւորէ ի նոսա զլոյս աստուածագիտութեան իւրոյ և մերձաւորս առնէ աստուածային երանութեանն, որ և զհուր սիրոյ իւրոյ արկեալ ի սիրտ աստուածասէր ամենամաքուր և ամենարարի, հեզ և ընտրեալ կրաւնաւորի և անյաղթ փրկսոփայի տէր Սարգսի՝ սպասաւորի և առաջնորդի սուրբ և հրաշափառ կաթողիկէի մայրաքաղաքին Տրփիթից, որ և ցանկացող եղեալ այսմ աստուածային տառիս և կենսաբեր սուրբ աւետարանիս, և ստացաւ զսա ի յարդար վաստակոց իւրոց, ետ
357 բ վերըստին || նորոգել ոսկէնկար և բազմերանգ դունովք զտնաւրէնութիւնն և զայլ սքանչելիսն Դրիստոսի աստուծոյ մերոյ, ի զուարճումն և ի պայծառութիւն նորոյ Սիոնի: Զի յետ ստանալոյ բազում տառից և բազում արդեանց, զոր ունէր յեկեղեցի աստուծոյ՝ յաւել և զսա ի գանձս աստուածային, ի յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց՝ հաւր իւրոյ Սողոմոնի և մաւր իւրոյ Ուլու-Խաթունի, և եղբաւր իւրոյ

Ամիր-Ազըզի, և հաւրեգըաւր իւրոյ Դաւիթ արեղայի, և մաւրքուերորդ-
ւոյ իւրոյ և ձեռնասնունդ աշակերտի Վարդան քահանայի, և ամե-
նայն արեան մերձաւորաց իւրոց՝ կենդանեաց և ննջեցելոց:

Արդ, որք աւգտիք ի սմանէ և լուսաւորիք յաստուածային բա-
նիյս՝ յիշեսջիք սրտի մտաւք առաջի Գրիստոսի զնախագրեալ ստա-
ցաւդ զտէր Սարգիս արեղայ, հանդերձ աստուածասէր զարմիւքն իւ-
րովք, ամէն:

Հնդ նոսին և զձեռնասնունդ աշակերտն իւր՝ զորդի պարոն Թու-
մանին՝ զՂուկաս սարկաւագ, և զհոգեոր եղբարսն իւր զՍտեփանոս քա-
հանայ, և զՇմաւոն քահանայ, և զԿիրակոս քահանայ, և զԱսատուածա-
տուր քահանայ, և զԽաչատուր քահանայ....

Նորոգեցաւ և կազմեցաւ սուրբ աւետարանս ի թվականիս ՊԴԳ.
(1444): Հնդ նոսին, որք վերոյ յիշեցան, յիշեսջիք և զիս՝ զՅովանէս
մեղապարտ գրիչ, որ զսակաւ յիշատակարանս գրեցի:*

647

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 1771**

Գրիչ՝ Աւետիք
վայր՝ ի յամուր զղեակս յԱրդնի

309 ա ...Ըստ նմին աւրինակի և այսմ աստուածաւանդ աւետարանիս
տենչացեալ եղև մաքրամիտ, պատուական և հեզահոգի աստուածասէր
այրս այս Մելքիսեփ, և կողակիցն իւր Մէնքիմար՝ թողեալ զբարս ման-
կութեան և փափաքեալ ըստ բանին, որ ասէ՝ Երանի որ ունիցի զա-
ւակ ի Սիոնի և ընդանեակ յԵրուսաղէմ. և ստացան զսուրբ աւետա-
309 բ րանս յարդար և ի հալալ արդեանց իւրեանց, յիշատակ և բաբե ի
խաւս առ աստուած իւրն, և բարի ծնաւդ[աց] իւրոց՝ Փողոսին և Ջնա-
նին, նաև Յովանէսին, Արղունին և ամենայն արեան մերձաւորաց
իւրեանց:

Եւ արգ, սկսեալ եղև սուրբ աւետարանս յԱրդնի, ի վերադիտո-
ղութեան հայկազեան սեռի երկու կաթողիկոսաց՝ տէր Գրիգորին և
տէր Կիրակոսին: Զի յորժամ գրեցաւ սուրբ աւետարանս՝ չորս ամ-
էր, որ լուսաւորչի աջն կողեր էր ի Սքսոյ, և էլ համբաւն ի Վաղար-
շապատ: Վասն որոյ ժողովեցան վարդապետք, եպիսկոպոսք, քահա-
նայք՝ եւթնհարիւր անձն, և հաստատեցին զաթոռն յէջմիածին, և եդին

* Բուն ձեռագիրն ընդօրինակված է 1203 թվականին, Սկեռայում:

** Ք 1771 ձեռագիրը ժողովածու է, ընդօրինակված 1851 թվականին, Վարդան
գրչի կողմից: 301ա—309բ էջերում գտնվում են 4 տարբեր ձեռագրերի հիշատակարաններ,
ի թիվս որոց և սույն հիշատակարանը՝ «Զայս ալ յայլ դբէ գտաք և գրեցաք» խորագրի
տակ: Այդ բոլոր հիշատակարաններում էլ տվյալներ կան լուսաւորչի աջի Սոնի անհետա-
նալու և էջմիածին տարվելու մասին:

զոնն Կիրակոս անուն՝ այր առաքելն է և խստակրոն ճգնաւոր՝ կաթողիկոս, և հաստատեցին զաթոռ սուրբ Լուսաւորչին:

Արդ, աւարտեցաւ սուրբ աւետարանս ի յամուր դղեակս յԱրդնի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ նշխարացս, որ աստ կան հաւաքեալ, ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս և յեպիսկոպոսութեան տէր Մկրտիչ արքեպիսկոպոսին, և յերեսփոխանութեան նորին՝ Յոնանէս կրօնաւորին, ի գտոն ե ի նեղ ժամանակիս, ձեռամբ յոգնամեղ ե անարհեստ գրչի Աւետիք արեղայի անարժանի, ի յաշխարհակալութեան Համգայ սուլտանին, ի թվականութեան Հայոց ՊՂԳ. (1444) ամին:

Ո՛վ, սուրբ մանկունք եկեղեցւոյ, որք հանդիպիք սուրբ աւետարանիս կարգալով, կամ աւրինակելով, կամ տեսանելով՝ յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զվերոյգրեալսդ ի սմայ զՄելքիսէք:^{*}

648

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փարեզ 48, Մ.Տ.Մ.

Ծաղկող՝ Գրիգոր
վայր՝ Խաբրերդ

[Գծադրեցաւ] ի թվականութեան Հայոց ազգիս ՊՂԳ. (1444) ամին, և ի հայրապետութեան Կիլիկեցոց տեառն Գրիգորի, և ի Վազարշապատուն տէր Կիրակոսին, և յաշխարհակալութեան սուլթան Համգային, ի քաղաքս Խաբրերդայ, ի դղեակս, որ կոչի Սինամուա, ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս, որ այժմ Տղայ սուրբ նշան կոչի, ե սուրբ Վասլիս, և սուրբ Յակոբիս, և այլ սուրբ նշանացս, որ աստ հաւաքեալ կան, ի յառաջնորդութիւն և յեպիսկոպոսութիւն տէր Ստեփանոսին, ձեռամբ Մինաս դպրի ե մեղսամած Գրիգոր ծաղկողի: Որ հանդիպիք սմա կարգալով կամ աւրինակելով՝ յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զստացող սուրբ գրոցս՝ զսրբասնեալ քահանայն զՏղապարոն, և զհայրն իւր զպարոն Թաւաքալն, և զմայրն զՍուլտան-Մելիք, և զաւագ եղբայրն զԽոջայ Ամիրն՝ զփոխեցեալն ի Դրիստոս, և զկողակիցն իւր զՇան-Մելիքն, և զամուսին նորին զՓաշայն, և զաւակ նոցին զՄանուկն, զԽաւջաբաղչն, և զկողակիցն իւր զՇան-Մելիք, և զաւակաց նոցին Շամսին, և Գուտգադնին: Այլ և խաւջայ Ալէքսիանոսին, և կենակցին Խանգադային, ե զաւակին Սէթին, և քուերն Շանփաշին, և փեսայ Վարդերեսին... զՏղապարոն ... և մեծ պապուն և մեծ մաւրն Մեծ-Խաթունին, և Դովաթին, և Աղուբ-Մելիքին, և Ամիրբէկին, և Գրիգորին...:

^{*} Այս նույն հիշատակարանն ընդօրինակված է նաև № 8143 ձեռագրում (ԺՔ. զար) և Առ. Դավրիժեցու «Գաղափարներ» մեջ (1884, էջ 823):

649

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԱՅԹ, էջ 72, Թաւրիզ, Բերգաթաղի Ս. Աստուածածին եկեղեցի

Գրիչ՝ Արքանամ Եպիսկոպոս Մարի
վայր՝ Դավթէզ

342 ր Ո՛վ դասք քահանայից, յորժամ ընթեռնուք զսուրբ աւետ[ար]ա-
նքս յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր զանարժան զսուտանուն եպիսկո-
պոս Երուսաղէմա զտէր Արքանամ Մարցիմ, որ հանդիպեցայ ի Դավթեզ,
ի թուին Հայոց Մեծաց ՊՂԳ. (1444) յաւգոստոս է. (7): Զյիշողքս
Քրիստոս յիշէ:

650

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս

«Հանգէս Հայերէն ուսումնասիրութեան», 1929, էջ 137—181*

Ընթերցող՝ Սիմոն Վանեցի

Այս սաղմոս կարդացի ես՝ քնիկ Վանեցի Արիստղոմի որդի Սիմոն
որ վաթսուն ամեայ էի, թվին Հայոց ՊՂԳ, (1444). Ով որ կարդայ՝
գրողին և կարդացողին ողորմի տայ, ամէն:

651

ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ ՊԱՐԱՊՄԱՆՑ ԳՐՈՑ, ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՑ

Վիեն, 181, Տաշ ծուց., էջ 455

Գրիչ՝ Խաչատուր

133 ա- ...Գրեցաւ գիրքս, որ կոչի վերլուծութիւն Պարապմանց սրբոյն
133 ր Կիրիլի ասացեալ ընդդէմ երկաբնակաց, զոր եւ արարեալ է զվերլու-
ծութիւնս զայս Գրիգորի քաջ հոետորի և տիեզերահռչակ վարդապետի,
ի խնդրոյ Գէորգեա քաջ փաղերաին եւ մեծ բարունոյն: Եւ գրեցաւ
սա ձեռամբ իմով՝ անարժան եւ սուտանուն արեղաի Խաչատրի, ի
թվականութեան Հայոց ԸՃՂԳ. (1444):

Արդ, աղաչեմ զամենեան, որք հանդիպիք սմա ընթերցմամբ
կամ գաղափարելով՝ յիշեսցիք զյիշմանն արժանին զբարունեաց պետն՝
զշնորհալին եւ զերախտաւորն իմ եւ զամենայն բարութեանց կամե-
ցողն՝ զվարժապետն իմ զԱւետիք քաջ հոետորն, որ զօրինակն շնոր-
հեաց: Նաեւ զթշուառ ոգիս՝ զեղկելի գծողս, եւ զծնօղսն իմ, եւ խընդ-
րեսցիք զողորմութիւն...:

* Անձամբ չենք տեսել, քաղել ենք Մ. Տեր-Մովսիսյանի ձեռագիր ցուցակից:

ՔԱՐՈՉԳԻՐԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

Ղ. Գարտաշեան, «Գահիրէի հայ. առաջնորդարան», Ա, էջ 86—87

Գրիստոս աստուած ողորմեա Կիրակոս վարդապետին եւ թող
զմեղք նորին՝ զմասս չունին եւ ղներելին, Բարեխօսութեամբ սուրբ
Աստուածածնի եւ կենսաբեր սուրբ Խաչին եւ Յովհաննու կարապե-
տին եւ սրբոյն Ստեփաննոսի նախավկային եւ սրբոյն Գրիգորի Լու-
սաւորչին եւ ամենայն սրբոց գնդին ողորմեսցիս ՎՈՐԱԾՈՒՄ. ամէն,
ԹՎ. ՊՂԳ. (1444):

Մ Ա Շ Տ Ո Ց

«Դիւան Հայոց Գաղութեան», Ժ., էջ 8—12

Փիւրգ. Նօտ., էջ 136—139, Ռշտունիք, սուրբ Յակոբայ վանք

Գրիչ՝ Մինասենց Թումայ
վայր՝ Աղթամար

... Զոր տեսեալ զսորայս զհոգեոր փարթամութիւնս սրբասէր
հրաւնաւրս Յովաննէս, ի գեղջէն Գաւաշից, ըստ նախնեաց Բըծոնց կո-
չեցեալ, և նուիրեաց զսա ընծայ սուրբ տաճարիս, որ է շինեալ գում-
րէթաձև և երկնանման, ի գերահոչակ ուխտս և ի հրեշտակաբնակ
կրօնաստանս, որ կոչի սուրբ Յակոբ, զոր շինեալ է յառաջին թագա-
ւորացն Հայոց, ի գլուխ երկրիս Ընշտունեաց, յարեմտից կուսէ,
առաջի Կապոտկողան բերդին՝ ի պահպանութիւն աշխարհիս Հայոց...

Ստացող սուրբ կտակիս ընծայեաց զսա սուրբ Յակոբայ գերա-
հռչակ տաճարիս՝ յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնողացն իւրոց Բաղտա-
սարին և Շնոնվորին, և եղբօրն իւրոյ Թումային, որ յաւուրս ձմերայ-
նոյ ի բքաբեր ուսի՝ անկեալ՝ մեռանի յեբկիրն Կեցնայն:

... Եւ արդ, ես... փօռնս ի գրչաց... Մինասենց Թումայ եղկելի
հոգիս... ի սիրոյ և ի հարկեցուցիչ հրամանէ սրբազան անձինն և աս-
տուածաբան վարդապետին Սիմէոնի՝ առաջնորդին և շինողին սուրբ
Յակոբայ գերահոչակ ուխտին, որ յորդորեաց զՅովաննէս [կրօնաւորն]
ի բարին, յաղթեցայ և ես... կատարեցի զսա յաստուածախնամ կըղ-
զիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ գմբեթաձև երկնանման տաճարիս, և
սուրբ Փրկչիս, և սուրբ Սարգիս զօրավարիս յաշխարհակալ թագաւո-
րութեան ամիրզայ Զնանշային, և ի կողմնապետութեան մերոյ աշ-
խարհիս, որ տիրէ վանայ և Ոստանայ՝ Դլին-Աւլան պարոնին, որք են
ազգաւ թուրք՝ յոյժ հարկապահանջողք և կեղեքիչք քրիստոնէից, ի
հայրապետութեան մերոյ նահանգիս տեառն Զաքարիայի, և ի թուա-
կանութեան հայկազեան տումարիս ՊՂԴ. (1445), ի յամսեան մարե-
րի Թ. (9), յաւուր շաբաթու գծադրեցաւ և աւարտեցաւ սուրբ տառս
այս...:

Եւ այժմ սակաւ ինչ պատմութիւնս արժանիս յիշատակի գծա-
գրեցից յայսմ տառի՝ ես Մինասենց Թումայս՝ եղկելիս ոգի, զի զինի
մեր եկողքն գիտասցեն թէ յորո՞ց ոմանց շինեցաւ և յորո՞ւմ ժամա-
նակի սուրբ ուխտս այս և հանդիսաւոր կրօնաստանս, որ կոչի սուրբ

* «Ուս» փերզալեմյանի բացատրությամբ նշանակում է «շեղ ձեանց»:

Յակոբ, որ ի վաղուց ժամանակաց ամայի էր լեալ և անբնակ ի մարդկանէ:

Արդ, որպէս լուաք ի պատմութեանց՝ առաջին սկիզբն շինութեան սորտ եղև յառաջին թագաւորացն Հայոց՝ ի Սեցեքերիմայ և յորդոց նորա, ի ժամանակին, յորում գնաց քոյրն Մանգեթի հետիոտս՝ ջերմեռանդ հաւատով և յորդարուղիս արտասուօք ի նքսէրինն, և երբ զսուրբ Յակոբ հայրապետի ճկոյթն մինչ ի տեղիս այս. և աստ հաճեցաւ սուրբ մատն հայրապետին Յակոբայ բնակիլ, և ազատեցաւ յերկիրս Ընշտունեաց յանիծիցն սուրբ հայրապետին, Վասն որոյ աշխարհաժողով արարեալ թագաւորն Հայոց շինէ զփառաւոր եկեղեցիքս՝ զսուրբ Աստուածածինն, և զսուրբ Յակոբն, և զսուրբ Յովնանն, և զսուրբ Մանկունքն, և ժողովեալ բազում կրօնաւորս՝ տոնէ զսա վանս միաբանակեցաց բազմաց, մինչ զի ասի աւտնութեամբ, թէ քան զերբ հարիւրն աւելի արեղայ եղեալ է ի վանքս այս: Եւ հաստատէ թագաւորական հրամանաւ ի բոլոր ծովուս, ընդ ամենայն իշխանութեամբ իւրով՝ գեօղս և արտորայս, այգիս և դրախտս և ծառատունկս ոխով և մուլք վանացս. և մնայ բազում ժամանակ շէն այնպիսի փարթամութեամբ՝ մարդով և մլքով: Եւ այս առաջի շինութիւնս յառաջ էր քան զհայ թուականն: Բայց զկնի ժամանակաց աւերեալ տեղիքս՝ լինի անմարդաբնակ, իբր զհողարլուր մի մեծ, ոչինչ մնացեալ նշան շինութեան, բայց միայն եկեղեցիքն անշարժ մնացին: Եւ թէ զի՞նչ եղև պատճառ աւերմանն, և քանի՞ ամ մնաց աւերակ՝ ոչ գիտեմ հաստատ, բայց կարծեօք թուի թէ քան զերկու հարիւր տարի աւելի աւերակ մնաց: Իսկ ՊԿԱ. ամի թուականութեան Հայկազեան տօմարիս (1412), ի թագաւորութեան թաղթին Ղարայ-Յուսուֆին և ի կողմնապետութեան մերոյ աշխարհիս Ամիր-Եգդեֆին և որգւոյն իւրոյ Մելիքին, որ էր յոյժ խնամածու և բարեկամ քրիստոնէից, և ի կաթողիկոսութեան մերոյ վիճակիս տեառն Դաւթի, վարդապետ ոմն երեւի, բարեսէր և աստուածային ճրիւքն բարգաւաճեալ, որոյ անուն Ստեփաննոս ճանաչի, մականունն Փիր, յերկէս Ընշտունեաց, ի գեղջէն Բախվանից, աշակերտ գոլով Յոնաննու Որոտնեցւոյ՝ մականունն Կախիկ կոչեցելոյ, սորա՝ վարդապետական քարոզութեամբ շրջագայեալ ի վերայ ամենայն երկրի՝ ընդ կողմամբ աշխարհի Հռոմոց ամս բազումս, երթայ մի անգամ և երկիցս յերուսաղէմ, և ապա դառնայ վերստին և գայ յաշխարհս Հայոց, ի բնիկ և ի սեփական երկիրս իւր՝ մեծաւ ընծայիւք ամենայն եկեղեցեացս, շուրջաւ և սկիհ և աւետարան բերելով վանօրէից և դիւղօրէից եկեղեցեացս: Եւ յորդորեալ զքրիստոնեայս և ինքն գլխաւոր լեալ՝ քան զտասն աւելի եկեղեցիք կրամածք և կամարօք շինել տայ յերկիր Ընշտունեաց, յամիրապետութեան Մելիքին և հօրն իւրոյ, Եւ ապա խորհրդակից և գործակից ինքեան առեալ կրօնաւորս աստուածասէրս, որոց անուանք յորջորջեալ կոչին Մկրտիչ և Կիրակոս, Յովնան և Յոնանն, Սիմէօն և Գրիգոր, և եկեալ ի մեծահոշակ և ի թագաւորաշէն ուխտս, որ կոչի սուրբ Յակոբ, որ էր ի բազում ժամանակաց աւե-

բակ լեալ և անմարդաբնակ, Եւ սկիզբն առնեն շինութեան տեղոյս, և յաջողութեամբն աստուծոյ ժողովին ի տեղիս ե այլ կրօնաւորքս և աշխարհականք՝ գործաւորք վանացս, որոց անուանք գրեալ են ի դպրութիւն կենաց, և շինեն զվանքս ծագէ ի ծագ. նորոգեն կղմնտրաշէն և կրամած զսուրբ Յակոբայ գումբէթս, որոյ ճարտարապետ և շինող էին սրբասէր կրօնաւորքն Գրիգորն և Յոնաննէսն և Յովաննէսն, որք մաքրական վարուք զկնի ամաց ինչ անցելոց փոխեցան յաշխարհէս, որոց ողորմի Բրիստոս յօր դատաստանին, ամէն. Իսկ Սիմէոն սրբասէր՝ արբանեակ և սպասաւոր լեալ վարդապետին Ստեփաննոսի, և տուեալ զինքն յընթերցումն աստուածաշունչ կտակարանաց՝ եղև աշակերտ գրոց և սպասաւոր բանի: Եւ մնացեալ վարդապետն Ստեփաննոս ամս ինչ ի նորաշէն սուրբ Յակոբ, յանձն առնէ զաշակերտն իւր և զընակիչք տեղոյս շնորհացն աստուծոյ, և ինքն դէմ եդեալ՝ երթայ դարձեալ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, և վախճանի անդ. որ և հանգուցիչն աստուած հանգուցէ զհոգի նորա ընդ աստուածաբան վարդապետացն ի խորանսն լուսեղէն, ամէն: Իսկ ապա, զկնի գնալոյ նորա, Սիմէոն սպասաւոր բանի առնու գաւազան իշխանութեան վարդապետութեան ի ՊԶԶ. (1427) թուականին, և լինի խնամածու, հոգաբարձու և առաջնորդ սուրբ Յակոբայ հանդիսաւոր կրօնաստանիս, և ծնօղ և դայեակ, խնամիչ և դարմանիչ, սնուցանող և սփռփիչ սուրբ Յակոբայ միաբանիցս, իւր զգորովագութ ծնող զաւակաց իւրոց:

Վասն զի յաւուրս սորա և մեր բազում վրդովմունք եղև աշխարհիս մերոյ. և էառ անիծեալն Սքանդար զաշխարհս մեր և զանառիկ բերգորայքս Դրդստանաց՝ զՎան և զՈստան և զայլսն ամենայն ի ձեռաց բնիկ պարոնանց մերոց, և անցոյց զտունն Շամօանից, և մնաց երկիրս շատ աւերակ:

Ի ՊԶԴ. (1425) թուին էառ զՎան, Եւ ի ՊԶ. (1431) թուականին էառ Փիր-Բէկն զԱղթամար կղզին, և անպատմելի տրտմութիւն եհաս աշխարհիս և ազգիս Հայոց. և երկիրս աւերակ մնաց երկու տարի: Եւ յՊԶԴ. (1435) թուականին Շանդուհն ի դուրս եկն, և Սքանդարն փախեալ, և երկիրս սասանեալ կայր, և զՋնանշէն եդիր պարոն Շանդուհն, և ապա խաղաղացաւ երկիրս: Եւ յՊԶԸ. (1439) թուին գողացան զԼուսաւորչի աջն ի Սիւ, և... հուր անկաւ յերկնից ի Մըմրուտ սարն և շատ տարի այրեց զայն սարերն: Եւ յՊԶ. (1441) թիւն յէջմիածին կաթողիկոս նստուցին: Եւ յայս ամենայն նեղութիւնքս և հալածանքս հեզահոգի և աստուածաբան վարդապետն Սիմէոն զսուրբ Յակոբայ միաբանքս իբր զգորովագութ ծնող պահեաց զսոսա, յայլ և այլ տեղիս շրջելով, ի հոգեւորսն խրատելով և զմարմնաւոր զպէտսն լիակատար պատրաստելով: Սա ստացաւ և բազում մուլք և արտորայք, այգի և ծառատունկք վանիցս, զոր ինքեամբ գնեաց՝ տրօք քրիստոնէից, և զոր յորգորեալ զքրիստոնեայս՝ զքահանայս և զաշխարհականս, ետ գնել նոցա ի հալալ արդեանց իւրեանց մուլք և անդաստան վանիցս, որոց տացէ... Դրիստոս աստուած ընդ միոյն հարիւրապատիկ:

Եւ արդ, այսոքիկ են նոր տուած և արծաթագին մուլք վանացս, Զինչ որ բնական մուլք է վանացս՝ թէ կաղամախի պրակն, և թէ արտ, և թէ ափն, որքան և է ի յԸնծափու դաշտս՝ յայտնի է ամենեցուն, և երկու արտ ի Շատուան, և ծառ ի Գանձակ, և երկու արտ ի Դեղձիսն, և հինգ արտ և Սաղաթիէլ երիցանց այգւոյ կէսն ի Մոխրարերդ, և Օմար Շամշանի բաժին հոգն, ԺԳ. (15) արտ, և խոտունցն, և փա-
գախն*, և կալն, և Մանգուկանց Ամիրապէիկի այգին՝ ծառերովն ի Մոխ-
րաբերդն: Սոքա ամենեքեան Սիմէոն վարդապետին արծաթագին
մուլք են վանացս, զոր ստացաւ տրօքն քրիստոնէից և յորդորեաց
վարդապետական քարոզութեամբ զայլս ոմանս՝ ըստանալ ընչիւք-
իւրեանց և նուիրել մուլք և ռիւս սուրբ Յակոբայ վանացս, Եւ երկու
արտ ի Նաբեկ, և մէկ ի Բախվանց:

Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի Դրիստոս զերթահատոր հարազատքս
մեր՝ զսրբակրօն արեղայքս, որք վայելողք են այս տառիս, և սպասա-
ւորք սուրբ տաճարիս՝ զՊօղոսենց Կիրակոսն, և զԳաւաշեցի Ստեփան-
նոսն, զԿիրակոս և զՄկրտիչ մահապարհն, զՍարգիս, և զԿիրակոս, զՀայ-
րապետ, և զերկու Թումայն, և զԱռաքելն, և լի բերանով... աստուած-
ողորմի ասել...:

654

Գ Ա Ն Զ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5521

Դրիչ՝ Մինասենց Թումայ
վայր՝ Աղթամար

433 ա ... Զսուրբ գիրքս զայս, որ է գանձարան գանձուցն աստուծոյ,
արարի պատճառ փրկութեան հոգւոյս մեղուցելոյ ի յաններելի տան-
ջանացն և ի մխիթարութիւն անձին իմոյ ի նարդեան ժամանակիս.
Եւ ստացայ զնիւթս սորա ի հալալ արդեանց իմոց ես՝ անպիտան
ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ Մինասենց-Թումայս՝ բազմավէր հոգիս,
և իմով իսկ մեղսամած մատամբս գծագրեցի զսա մեծաւ աշխատու-
թեամբ յաստուածախնամ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ հըռչակա-
ւոր և երկնանման գումրէթայարկ սուրբ Խաչի տաճարիս, և Ամե-
նափրկչիս, և սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Սարգիս զաւրավա-
րիս, ի հայրապետութեան տեառն Զաքարիայի, և ի թուականութեան
հայկազեան տօմարիս 927. (1445), Եւ նըւիրեցի զսա ընծայ և նըւէր
ի նոյն գերահոչակ և յերկնանման տաճարիս՝ ի սուրբ խաչս Աղթա-
մարայ, որ է գումուն երկնից և ճանապարհ ար || քայութեան, որպէս
զի ուրախասցին սովաւ հանապազ մանկունք և սպասաւորք սուրբ
Խաչի տաճարիս համեղաբան գանձիւքն և քաղցրեղանակ մեղեդաւքն
և տաղիւքն, որ գըծագրեալ կայ ի սմա ի տաւնս տէրունականս և ի

* «Փագախ» բառը փերդալեմյանի ծանոթագրութեամբ նշանակում է «բնակարան-
անասնոց»:

յիշատակս ամենայն սրբոց: Ջորս երգեալ են զսոսս սուրբ և աս-
 առածարան վարդապետքն եկեղեցոյ և ախոյանքն հաւատոյ՝ սուրբն
 Գրիգոր Նարեկացի, և տէր Ներսէս Կողայեցի, տէր Մխիթար Այրի-
 վանցի, և Խաչատուր Կեչաւեցի, տէր Մկրտիչ տեսուչ բարին, և
 Մսթէոս Գանձաւարեցի, և այլք բազումք, որոց անուանքն գրեալ
 են յիւրաքանչիւր վերնագիրս և ի ստորնագիրս և ի արնառաջս գան-
 ձուցն և տաղիցն, և գրին անուանք նոցա ի դպրութիւնն կենաց,
 ամէն: Իսկ զկնի սոցա եղեալ ոմն վարդապետ Գրիգոր անուն Ղըլա-
 քեցի, ըստ նախնեացն Մերեմք կոչեցեալ, յոյժ հանճարեղ և բանի-
 բուն և առատամիտ, ոչինչ նըւազ գոլով քան զյառաջ յիշեցեալ վար-
 դապետսն, այլ գերազանց գտաւ քան զնոսին: Սորա առեալ զառաջ-
 434 նոց երգեալ գանձարանսն և յամենեցունցն զհամեղաբանսն և
 զքաղցրեղանակսն հաւաքեալ՝ սրբագրեաց մեծաւ աշխատութեամբ և
 ի յոան եհտն: Թէ պակաս բան կայր ի վանկսն՝ յաւելցոյց յինքնէ,
 և թէ աւելի բան կայր, որ հատակոտոր բերէր զվանկսն՝ քերեալ ի
 րաց եհտն: Եւ յաւել յինքնէ բազում գանձս և տազս համեղաբանս
 և քաղցրեղանակս տէրունական տաւնից և ամենայն սրբոց, ի վերայ
 անուան իւրոյ գրծագրելով զտընտաջս գանձիցն, եթող անջընջելի
 յիշատակ ինքեան ի սուրբ եկեղեցի, որ և յետոյ մարտիրոսական
 մահուամբ ել ի կենցաղոյս՝ սպաննեալ յանաւրինաց: Որոց տացէ
 ամենեցուն՝ աստուածազանից արանցն երգաւդացն ըզբանք գանձա-
 րանիս՝ առաջնոցն և վերջնոցս, պսակ լուսեղէն ի յարքայութեանն
 երկնից, ամէն:

Որոց լուսազարդ և ուրախարար բանից ցանկացող եղէ ես՝ վեր-
 ջինս ի ծնունդս եկեղեցոյ և առաջինս ի կարգս մեղաւորաց Մինա-
 սեմք Թումայս՝ սոսկանուն արեղայս. ստացայ զնիւթ սորա ի հալալ
 434 արդեանց ի մոց, և իմով իսկ մեղսամած մատամբս գրծագրեցի
 զգանձարանս զայս, որ ունի հաւաքեալ ի ծոց իւր Ճ. և ԻԳ. (123)
 գանձ՝ մեղեդովք և տաղիւք բազմաւք՝ ի զարդ ճոխութեան և ի
 փառս պարծանաց կաթողիկէ եկեղեցոյս սուրբ Խաչիս Աղթամարայ,
 որպէս զի ուրախասցին սովաւ մանկունք և սպասաւորք սուրբ խա-
 չիս և քաղցրեղանակ երգաւքն, որ ի սմա՝ զուարճացեալ ըերկրեսցին
 ի տաւնս տէրունականս և ի յիշատակս ամենայն սրբոց, և անմոռաց
 յիշմամբ յիշատակեսցեն զմեզ ի սուրբ և յերկնաբացիկ յաղաթս
 իւրեանց: Վասն որոյ յերես անկեալ աղաչեմ զսրբութիւնդ ձեր՝ պա-
 տուական հարք իմ և լերդահատոր հարազատք, ծառայք աստուծոյ և
 սպասաւորք սուրբ Խաչիս, որք ի նարդեան ժամանակիս դուք վայե-
 435 րողք էք այս տառիս և որք զկնի ելիցն մերոց յաշխարհէս հարգեմք
 էք վայելել զգանձարանս զայս, և որք պատահիք սմա տեսութեամբ և
 կամ աւրինակ դնելով զսա՝ լի բերանով և բոլորախօս լինելուաւ և
 ուղիղ մտաւք աստուած-ողորմի ասասջիք ինձ՝ մեղուցելոյս Թումայի,
 և ծնաւդացն իմոց Սիմէոնի և Արղուն-Մելէքի, և քուերցն իմոց Ու-
 կի-Տիկնայ և Անդալատի, և որդոց նոցին՝ Հայրապետի սրբակրան
 արեղայի՝ լերդահատոր հարազատին իմոյ և Յոնանիսին, Քուրդամիրին

և Աւետիսին, և նոցունց զսուակտցն, և այլ ամենայն արեան մերձա-
ւորացն իմոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոցն աստուած-ողորմի
ասացէք:

Դարձեալ աղաչեմ զսրբութիւնդ ձեր, ով պատուական հարք իմ
և եղբարք, յիշեցէք ի Գրիստոս և զերախտաւոր քեռին իմ և զուսու-
ցիչն զԹուվայ միայնակեացն՝ զհոգեոր հայրն իմ, որ բազում ջան և
աշխատութիւն կրեալ է ի վերայ իմ, և զհաւերաբայրն իմ զՎարդան,
և զՆերսէս սարկաւազն զսիրասնունդ աշակերտն իմ, որ աւգնական
եղև ինձ կոկելով զնիւթ սորա....*

655

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փերդ. Նօա., էջ 146, նշխարք (ՁԵ 4515), էջ 168—169, ի գիւղն Խժիշկ

Գրիչ՝ Կարապետ
վայր՝ Վան

... Կատարեցի բազում աշխատանք ի լաւ և յընտիր օրի-
նակէ, զոր արարեալ է քաջ նահատակին և տիեզերալոյս վարդա-
պետին Գրիգորի լեւաթեցւոյ, որ էր ուսուցիչ մեր...: Եւ գրեցաւ
սա յերկիրս Վասպուրական, ի քաղաքս, որ կոչի Վան, ընդ հովան-
եաւ սրբոյն Ստեփաննոսի նախավկային, և սրբոյն Սահակայ հայ-
րապետի, և սրբոց առաքելոց Պետրոսի և Պողոսի, և սրբոյն Վար-
դանայ զօրավարին, ի հայրապետութեան տէր Գրիգորի և մերոյ
եպիսկոպոսի և առաջնորդի սուրբ ուխտիս Վարագայ տէր Յոնաննէսի,
ի թուականութեանս Հայոց ՊՂԴ. (1445), ի դառնացեալ ժամանակիս,
ի թագաւորութեան Ջնանշայի, որ ի յայսմ ամի գնաց բազում զօրօք
յԱխլիքայ երազում քրիստոնեայս դերի արար, զոր տեսաք այօք
մերովք զխիղճ և զնշնոյ սոցա: Արդ, ի յայսմ գառն ժամանակիս
ցանկացող եղև այսմ աստուածային և փարթամ գանձուցս՝ երիցս երա-
նեալ սրբազան կրօնաւորն Մկրտիչ, և ետ զրեւ զսա յիշատակ բարի
հոգւոյ իւրոյ և ծնողաց իւրոց՝ հօրն Խութլու-Բէկին, և մօրն Խութլուին,
և եղբարցն Յովանիսին և Կարապետին՝ հանգուցելոցն ի Գրիստոս: Եւ
արդ, ես անպտուղս ի բարեաց... սուտանուն էրէջ Կարապետ տեսի
զսէր Մկրտիչ կրօնաւորին, զոր ունէր առ հոգեորս...:

* Ձեռագիրն ամբողջութեամբ վերցրած թուղթ է, բացի 417—422 և 432—436 թեր-
թերից, որոնք կրկնադիր մագաղաթ են:

Նախկին գիրը պահպանվել է սկզբից և վերջից գրված մեկական թերթ պահպա-
նակների և 436-ր էջի վրա:

Ըստ երևույթին, այդ պատահիկները հնագույն (գրված Ժ. դարից ոչ ուշ) մի շառ-
ւնտրի կամ Հարանց վարքի հատվածներ են: Պահպանվել է նաև մի հիշատակագրու-
թյուն՝ գրված բոլորձև երկաթագիր խոշոր տառերով:

«ՋՍՏԱՑՈՂ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑՍ
ՋԵԱՋԻԿ ԲԱՐԵՄԻՏ ԿՐԱԽԱԻ
ՈՐ ԵՒ ՋՄԵԱԽՂՍԵ ԻՒՐ ՑԻՇԵՍՋ
ԻՔ Ի ՔՍ ՑՍ Ի ՏՐ ՄԵՐ, ԱՄԷՆ»:

656

Ժ Ա Մ Ա Գ Ի Ր Ք

Նախավկայի վանք, Ս. Տ. Ա.

Գրիչ՝ Կարապետ
Վայր՝ Ոստան

88 ա—187 ր ... Դրեցաւ տետրակս ձեռամբ Կարապետ սուտանուն քահանայի, որ անուանս տիրիմ և գործովքս աւտար յամենայն գործոց բարութեան, ի մայրաքաղաքս Ոստան, ի դուռն Քարի սուրբ Աստուածածնիս, ընդ հովանեաւ սորին և սուրբ Ստեփանոս Նախավկային, ի Հայոց թվ. ՊՂԴ. (1445), ի հայրապետութեան տէր Զաքարիայի, զոր աստուած ընդ երկայն աւուրս արասցէ:

Արդ, աղաչեմ զձեզ, ով դասք լուսերամից՝ մանկունք եկեղեցոյ, որք աւգտիք ի սմանէ ուսմամբ կամ աւրինակաւ՝ յիշեցէք յաստուածամերձ յսղաւթս ձեր զպատուական կրօնաւորն զՅակոբ, որ ստացաւ զսա ի հալալ աշխատանաց իւրոց, ի վայելումն անձին իւրոյ և յիշատակ ծընօղացն իւրոց՝ հօրն Ստեփանոսին և մօրն Խուքուիւն, և եղբօրն Լուսաւազին, որ նահատակեցաւ յանաւրինաց վասն անուանըն Քրիստոսի, և միւս եղբաւրն Աստուածատրին, և այլ ամենայն մերձաւորացն և հանգուցելոցն ի Քրիստոս...:

Այլ և զբարի և զընտրեալն ի բազմաց՝ զպատուական փիլիսոփայն զտէր Սիմէոն զվարդապետն իւր յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած, և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք ամենեցուն, առհասարակ, Յակոբ կրօնաւորին և իւր ամենայն ազգականացն, ամէն: Ընդ նոսին յիշեցէք ի Քրիստոս զմեղաւոր գծողս զԿարապետ, և զիմ ծնօղսն, և մի բերան մեզ աստուած-ողորմի ասացէք, և աստուած մեզ և ձեզ ողորմեսցի և մեղաց թողութիւն շնորհեսցէ, ամէն:

Անմեղադիր լերուք, զի ամէն մեղօք պաշարեալ է միտս ու հոգիս ի րանսարկէն սատանայի, ոհ, ոհ:

657

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ալիշան, շէյխարան:

Գրիչ
Վայր՝ Բաղէշ

Գրեալ ի Բաղէշ, ընդ հովանեաւ սուրբ Կիրակոսի, ի զանութեան Զնանշանի ամիրզին և յամիրութեան քաղաքիս մերում շէյխ Մանուկին, որ խեղադաբեցաւ, և եկին ամենայն մեծամեծքն՝ եղին ի տեղի նորա զեղբօրորդին՝ զամիր Շամշադին:

658

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

«Թորոս Աղբար», Բ., էջ 306, Կամախ, Թաղէոս առաքեալի վանք

Գրիչ՝ Աստուածատուր.
վայր՝ Խլալ

... Յիշատակ Հագարբէկին և ամուսնոյն իւրոյ Թուրուանդէին, և ծնողաց իւրոց Բուրբէլին և Քաֆուրին, Կիրակոսին և Խաթուն-Մէլէքին, և ծնողացն Ստեփաննոսին և Շող-Մէլիքին, և եղբարն Միսիրարին, և... Գրիչն Աստուածատուր, ի Խլաք քաղաքի, ընդ հովանեաւ ԺԱ. Խորանացս, յամի Պ. և ՂԴ. (1445) Թուականի, յաշխարհակալութեան նետողաց ազգի Զընթանշահ ամիրզին՝ Թուրքմանին, և ի նոր հայրապետութեանս Հայոց՝ տեառն Կիրակոսի էջմիածնի կաթողիկոսի...:

Աստուած-ողորմի Հագարբէկի դստերն Գոնարին և քուրուրտոցն Նազ-Խաթունին և Թան-Խաթունին...:

659

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փերզ, Նօա., էջ. 147—148, Մեծփափանք

Գրիչ՝ Յոնաննէս Մանգասարենց
վայր՝ Արնէշ

... Յանկացող եղեալ [սմին] երջանիկ քահանայն և կրօնաւոր [Յոնաննէս], որդի բարեպաշտ և աստուածասէր տանուտիրոջ պարոն. Գուրգի-Մէլիքին, երիտասարդ հասակաւ և բարի բնութեամբ, ուստի շարժեալ ի սէր աստուծային գանձուցս, և ջանաց ստանալ զանառիկ մեծութիւնս և զգանձս անկողոյստելիս ի վայելումն անձին իւրոյ, և յետ ասդեացս ելանելոյ՝ յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնողաց իւրոց պարոն Գորգի-Մէլիքին, և մօր իւրոյ Սալշուկին, և եղբարց իւրոց պարոն Գրիգորին և Ստեփաննոսին և Մինաս Խալիֆին, ... և հօրեղբարց մերոց՝ Թովմայ բարունապետին, և ուսուցչին, իմոյ Ամիր-Մէլիքին, և որդւոց նորին Ստեփաննոս կրօնաւորին, և հանգուցելոցն ի Դրիստոս պարոն պապուն՝ Ստեփաննոսին, և Շամշին, Յոնաննէս քահանային, Արիստակէս նահատակին, և ի զուարճութիւն ուրախութեանց մանկանց և որդւոց նոցին Գրիգոր քահանային, Մերուն սարկաւազին, ... և դեռաբոյս պատանեկաց՝ Յակոբին... Նասրատին... և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրեանց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց, յիշատակ բարի և թողութիւն մեղաց լիցի աստ և ի հանդերձեալն, ամէն. Եւ ես՝ յետինս ի քահանայից և յերիցանց՝ սուտանունս ի կարգաւորաց Յոնաննէս, որ բազում աշխատութեամբ զտկարութիւն աչացս մո-

ոացայ և զգիրս գրեցի,* որք հանդիպիք սմա օրինակելով... յիշեսցիք ի բարին Քրիստոս զմեզ և զհանգուցեալ ծնողս մեր զՄանգիւսաւ: Եւ դարձեալ, կրկին ի յիշումն աստուածաբնակ սուրբ ուխտիս Մեծովայ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս՝ զԹուվայ մեծ ըաբունապետ, և զՄկրտիչ վարդապետ, և զհանգուցեալքն ի Քրիստոս զՅոնաննէս եպիսկոպոս, զՄատթէոս կրօնաւորն, և զՂազար, զՅակոբ, զՄեսրոպ, զՆիկողայոս՝ աշակերտք սորին, ամէն, և զայլ ամենայն միաբանք սուրբ ուխտիս:**

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի գաւառս Դաջերունետց, ի յաստուածապահ քաղաքս Արմէշ, ընդ հովանեաւ սուրբ եկեղեցւոյս, և ծաղկեցաւ ի սուրբ ուխտս Մեծովայ, [ձեռամբ աստուածապատիւ... և հեղահոգի Միգաս կրօնաւորի]: Ի հայրապետութեան տեառն Կիրակոսի սուրբ կաթողիկէ էջմիածնի Վաղարշապաթու Նոր քաղաքիս սկսեալ եղև, և [ի] հայրապետութեան տեառն Գրիգորի աթոռակցի Լուսաւորչին մերոյ օրհնեալ եղև, ի յաշխարհակալութեան Ջնանշայ ղանին Թավրիգու:

Եւ գրեցաւ սա ի Թուականութեանս Հայոց ՊՂԴ. (1445) ամին | |

* Իր աչքերի տկարությունից զանգատովոյ Հովհաննէս Մանկասարենցը (կամ Մանկասարի որդին) ԺԾ. դարի ամենանշանավոր, գրագետ ու վարժ գրիչներից է: Վախճանվել է 80 տարեկան հասակում: 1505 թվականին, կամ դրանից մի-երկու տարի առաջ:

72 տարի շարունակ, 14 տարեկան պատանի հասակից մինչև իր մահը՝ նա զբաղվել է ձեռագրերի ընդօրինակութայն տաժանակիր ու չարքաշ աշխատանքով: Իր բազմամյա գործունեությունը ընթացքում ընդօրինակել է ավելի քան 132 մեծ ու փոքր ձեռագրեր:

Այդ արտակարգ բեղմնավոր, տոկուն ու համեստ մշակի կյանքի ու գործունեության մասին ուշագրավ տվյալներ է հաղորդում իր աշակերտներից մեկը՝ Ջաքարա գրիչը, 1505 թվականին ավարտելով իր ուսուցչի ձեռութայն ու մահով թերի մնացած ավետարանը և գրելով հիշատակարան ձեռագրի գրչության հանգամանքների մասին:

Լսենք Ջաքարային.

«... Արդ, յանդ ելեալ աւարտեցաւ աստուածաբան սուրբ Աւետարանս ի մեծ Թուականիս մեր ԶԾԳ. (1505), ի գաւառս Վասպուրական, ի քաղաքս Վան...: Եւ արդ, գրեալ: եղև Յոհան գլուխն ձեռամբ վարդապետին իմոյ տէր Յոնաննիսի Մանգասարենց քաջ քարտողին, որ ՀԲ. (72) ասարի՝ ամառն և ձմեռն, գիշերն ու ցերեկ ի գրել եկաց: Որ գրեալ: եղև ձեռամբ նորա Խ. (40) Այսմաւուրք և Տարենգիրք, իսկ փոքր գիրք՝ Տետր և Աղօթամատոյց, Շարահնոց և Սաղմոսարան, Մաշտոց և Գանձատետր՝ Ծ. (50)—Կ. (60) և այլ աւելի, և Աւետարանս ԼԲ. (32): Եւ զայս Յոհան գլուխն ի ձեռութեան ժամանակիս, որ, աչք չէր հայիլ և ձեռքն կու գողայր, բազում չաւչարանօք հագիւ կարաց աւարտել, և այլ չկարաց գրիչ բռնել մինչ ի վախճան, որ հանգեաւ ի Քրիստոս ԶԶ. (86) ամաց: Վասն որոյ աստուած-ողորմի ասացէք, ամէն:

Եւ արդ, ես Ջաքարայ աշակերտներին գրեցի զՂուկաս գլուխն, և Կառապետ աշակերտ մեր գրեաց զՄատթէոս և զՄարկոս գլուխն...» (Ծրեան № 5250, էջ 201ր—202ա):

Այս նույն ձեռագրում, Հովհաննի ավետարանի վերջում, Հ. Մանկասարենցը թողել է իր ամենավերջին հիշատակագրությունը. «Զմեղաւոր ծեր գրիչս Յով[նաննէս] յիշեցէք առ աստուած և աստուած զձեզ յիշէ՛ք (էջ 200ր):

** Դ. Փերդալիմյանը հայտնում է, որ Շքսան և հինգ վարդապետաց անվանք եռ-կային, բայց մի առ մի գրելն զանց արարի:

660

Ա Խ Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6366

Գրիչ՝ Մարգարէ
Վայր՝ Աւաք Վանք

III

239 ր ...Արգ, գրեցաւ տէրունական հրամանս ի գերունակ և ի հրա-
շափառ անապատս կոչեցեալ Աւաք վանք, ընդ հովանեաւ աստուածա-
մերձ սրբոց՝ սուրբ Աստուածածնի, և սուրբ Կարապետի, և սուրբ
Առաքելոց, ի յառաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս ժրաջան, մաքրամիտ,
հիւրընկալ, նայ և Այցելուկ կոչեցեալ Մարտիրոս բարունապետի, և
մգտեսի տէր Սարգսի Տիւրիկեցի հեգահոգի քաղցրեղանակ դասավարի,
և մտերիմ եղբաւր մերոյ մգտեսի Երեմիայի արեղայի, և փակակալի
սուրբ ուխտիս Յակոբ արեղայի՝ սրբասիրի և զեղբայր սիրողի, զի
եղբարք բազումք հաւաքեալ ի սուրբ ուխտս, զի արեղայ և սարկա-
ւագ և գործաւորք միահամուռ լի. (33) միաբանք, նաև զՅովնանէս
մգտեսին Ղրիմեցի և զՎարդան տնտեսն, զի ցաւակցաբար աշխատի:
Յիշեսջիք և տէր Կիրակոս եպիսկոպոսն, նաև զարի նահատակն զԼու-
սանէս վարդապետն, որ զգրչութեան դուռն երաց մեզ, զոր տէր աս-
տուած հատուցանէ զտրիտուր նորին: Նաև զանարժան հոգս՝ զՄար-
գարէ արեղաս՝ զկրկնամեծիկս, նաև զծնաւդսն իմ զհանգուցեալսն
առ Քրիստոս, այլև զեղբարսն իմ: Եւ գրիչս յերես անկեալ աղաչեմ
240 ր զամ || ենեսեան, որք հանդիպիք կարգալով կամ աւրինակելով, յի-
շեսջիք ի մաքրափայլ աղաւթս ձէր զվերոյգրեւուող, նաև զանպիաան
գրիչս միով տէր-ողորմայիւ, զի ողորմածն աստուած սովոր է այլոց
աղաւթիւք՝ այլում ողորմիլ: Զի դուք՝ յիշաւղբդ և մեք՝ յիշեալքս,
առհասարակ, ի միասին վայելեսցուք յամէնառատ պարգևողին սե-
զանն:

Ողորմութեամբ ամենակալին աստուծոյ սկսա և կարողութեամբ
նորին եղև զրաւ:

Դարձեալ աղաչեմ, զի խոշորութեան և սխալանաց ոչ մեղադրել,
զի ժամանակն ձմեռն էր և միտքս շիտթեալ բազում իւրիք, և զի կար
մեր այս էր: Եղև ի թվին ՊՂԴ. (1445), ի փառս Քրիստոսի աստու-
ծոյ մերոյ, որ է աւրինեալ յարաձգական յաւիտեանս, ամէն:

Բ

Կազմող՝ Յովանէս

240 ր Յիշեսջիք ի Քրիստոս զբարէմիտ և զբարէգործ, քրտնաջան,
աշխատասէր հողագործն, զիմաստուն և գհանձարեղ քրիստոնէն՝ զպա-
րոն Յովնանէսն, որ ստացաւ զսուրբ աւետարանս ի հալալ արդեանց
իւրոց՝ յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Յակոբիմ, որ

241 ա մականունն ճատիկ կոչի, և մաւրն իւրոյ ॥ Շնոֆոր տիկնա, և կենակցին իւրոյ՝ համեստ և հարկեոր տիկնոջն Տաւնա-Մելիքին, հաւրն իւրոյ Յովանիսին, և մաւրն իւրոյ Խաթունին, և եղբաւրն իւրոյ Մկրտչին, և ամենայն արեան մերձաւորաց և զաւակաց սորա, որ տղա հասակաւ փոխեցան առ Դրիստոս և սուգ անմխիթար թողին ծնաւդաց իւրեանց:

Սայ ստացաւ զսուրբ աւետարանս... և եգ զսա յիշատակ ի գեղաքաղաքս Բագաւին, ի դուռն սուրբ Աստուածածնին և սրբոյ Գէորգեա, և մի ոք իշխեսցէ ձեռնամուխ լինելով՝ ծախելով, կամ գրաւելով, կամ սեփականելով, ॥ և եթէ ոք յանդգնի և զյիշատակս ջնջէ կամ անխնամ պահէ՝ նայ ջնջի ի գրոյն կենաց. բայց ի կարգաւորյալ կամ յաւրինակելոյ անխնայ եղիցի, և ով որ յաւժարութեամբ ղյիշատակս կարդա, որ լսեն՝ լսէ և զձայն յերանաւետ փոզոյն, ձեզ՝ յիշողացաւ և մեզ՝ յիշեցելոցս, առհասարակ, ողորմեսցի յիւր միւսանգամ գալստեանն, ամէն:

Սյլև զկազմող սուրբ աւետարանիս՝ զՅովանէս արեղա և զհաւրեղաւոյն իմ զՄկրտիչ արեղայ յիշեցէք ի տէր, և աստուած զձեզ յիշէ, ամէն:

661

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիւրգ. Նոստ. էջ 135, ի լեռն Սեպուհ, ի վանս Լուսաւորչի

Գրիչ՝ Յովաննէս
վայր՝ Ի լեռնս Սեպուհոյ

... Արդ, գրեցաւ և ոսկով զարդարեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուարերութեանս Հայոց ՊՂԴ. (1445), ձեռամբ սուտանուն արեղայի Յովաննիսի, ի մէջ երկուցն գաւառաց՝ Եկեղեաց և Դարանաղեաց, առ դամբարանի սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչիս և սուրբ Փրկչիս, ի լեռնս Սեպուհոյ, յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Բարսղի, և ի վարդապետութեան քաջ րաբունոյն Յովնաննէսի, և գրոց աշակերտաց նորին՝ տէր Արքանամին, և Մարտիրոսին, և Աստուածատրին, և Աւետիքին, և զալեօք պատեալ ծերունին զտէր Թորոսն, և Յովնաննէս փակակալն, զՍարգիս Ապանունեցին, զԳրիգոր Համշէնցին, և զՀայրապետն, և զայլ միաբան սուրբ ուխտիս՝ զմեծ և զփոքր յիշեսցիք:

662

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս

Երևան 8108

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ յանառիկ դղեակն Արղւնոյ

ա

200 ր ... Արդ, գրեցաւ աստուածաքնար երգարանս գործիք աւրհնութեան և քնար հոգւոյն աստուծոյ ճշմարտի մեծի Դաւթի թագաւորի և մար-

գարէի, զոր երգեն հոգւով մանկունք ուսումնասէրք ի դրունս սուրբ եկեղեցւոյ, որով հաշտեսցի տէր ընդ աշխարհի, ձեռամբ անիմաստ ե անարհեստ, անարժան և տարտամ ոգւոյ բազմամեղի Գրիգոր գրիչ սուտանուն կրօնաւորի, ի մեծ և յանառիկ գղեակն Արղնոյ, առ դուրս վիմարդեան և շքեղաշուք խորանայարկ և կրմբթածեւ բարձր Աստուածածնի տաճարիս, և ընդ հովանեաւ սուրբ նշխարացս, որ
 201 ա ա թ ստ կան հաւաքեալ, ի հայրապետութեան տ(ե)սոն Վաղարշապա-
 սուռ տէր Կիրակոսի, և ի թագաւորութեանն այլազգեաց մերոյ նա-
 հանգիս Ջնանգիր ամիրզային՝ թոռինն Աւթան Բաճաղուիւն, որ
 զսուրբ եկեղեցիս շինեաց ի գլուխս ամուր կլային Արղնոյ, և յա-
 ռաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս՝ հեզահոգի և սրբասէր եպիսկոպոսին
 տէր Յովնանիս նորնծայ հայրապետի, որ մի ամ է աւրհնութեան
 նորա, ի թըւականիս Հայոց ՊՂԴ. (1445):

Բ

Ստացող՝ Ստեփաննոս

201 բ [Գրեցմւ] հոգիայրուղ աստուածային գանձարանս ձե(ոսմ)ր յոք-
 նամեզ և անպիտան ծառայի Գրիգորի, ի խնդրոյ Ստեփաննոս արե-
 ղայէն. յիշատակ իւր և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւր իւրոյ Մխիթարի, և
 մաւր իւրոյ Մինայի, և եղբաւր իւր սարկաւագ Պետրոսի, և մայրա-
 [քան] իւր Շնաւկոյի, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց ...:

663

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

«Միաբանք և այցելութեան Երուսաղէմի», էջ 28

Նուերատուք՝ Առաքել Վարդապետ
 և Արևշան աղա
 վայր՝ Արղնի

ա

Ես Առաքել վարդապետս և պարոն Արևշան Խօշաղամ աղայս՝
 տուաք զգիրքս այս ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, ի դուռն սուրբ
 Յակոբ կաթողիկէի, յիշատակ մեզ և ծնողաց մերոց և ամենայն ար-
 եան մերձաւորաց, ձեռամբ և վկայութեամբ տէր Աբրահամ եպիսկո-
 պոսի Երուսաղէմի և վկայութեամբ տեր Յովնանէս եպիսկոպոսի
 Արղնու...:

Բ

Ստացող՝ Աբրահամ եպիսկ. Երուսաղէմի
 վայր՝ Դամասկոս

Ես նուաստ ոգիս տէր Աբրահամ Երուսաղիմա եպիսկոպոս, որ
 հանգիպեցայ ի Արղնիւն, և երես նուէրք սուրբ Յակոբայ Երուսա-
 ղէմայ եկեղեցւոյն զգիրքս զայս և շուրջառ այլ պարոն Արևշան,

յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, ամէն...:

Դրեցաւ ի մեծ թուին Հայոց Մեծաց ՊՂԴ. (1445), մարտամսոյ ԻԴ. (23), ի փառս աստուծոյ հաւր, ամէն: Յաւուր աւագ շարթու երեք-շարթի աւրն, ի Դամասկոս քաղաք:

664.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5647

Հետ. ստացող՝ Ատով

վայր՝ Մար քաղաք

1 =

Ջվերջին ստացող սուրբ աւետարանիս ղմահդասի Ատով կրաւ-նաւորն յիշեցէք ի Դրիստոս, որ ըստացայ զսուրբ աւետարանս ի հա-լալ արդեանց իմոց՝ յիշատակ ինձ, և ծնաւդաց իմոց Գուռչիբէկին և Խէրիք-Տիկնայ, և եղբարցն Ջանիբէկին և Վարսիւն, և ամենայն ար-եան մերձաւորացն իմ, և ի վայելումն եղրաւորորդուն իմ Կիրակոսին: Ի թըւին Հայոց ՊՂԴ. (1445), ի Մար քաղաքին, ձեռամբ Մեսրոպայ քաջ ըրաբունապետին: Արդ, աղաչեմ զդասս սուրբ քահանայիցդ, որք հանդիպիք այսմ սքանչելագործ և մեռելյարոյց սուրբ աւետարանիս, յիշեցէք ի Դրիստոս և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք Ատով կրօնաւորին, և ծնօղացն Գուռչի-Բէկին և Խէրիք-Տիկնայ, և եղբարցն Ջանիբէկին և Վարսիւն, և ինքն Դրիստոս, որ առատն է ի տուրս ողորմութեան՝ ողորմի ձեզ յիշողացդ և մեզ յիշեցելոցս, ամէն:

665

Տ Ո Ի Մ Ա Ր Ա Տ Ե Տ Ր

Երևան 8973

Դրիչ՝ Աւգսէնդ

վայր՝ Կաֆայ

58 =

Եւ զստացաւդ սորա յիշեալ՝ զերջանիկ ըրաբունապետն մեր զտէր Սարգիսն, որ է աթոռակալ Կաֆայիս և առաջնորդ վանիցս սրբոյն Անդոնի, որ ստացաւ զսա ի յարդեանց իւրոց և ետ դրել զսա | | * և ծնողաց իւրոց, ի թվականութեանս Հայոց ՊՂԴ. (1445), ի յարքիե-պիսկոպոսութեանն սրբասիրի տէր Մաղաքիայի մայրաքաղաքիս Կա-ֆայի և ամենայն հիւսիսական կողմանցս:

Եւ ես՝ անարհեստ դրիչս Աւգսէնդ** անարժան և բազմամեղ արե-ղայս դրեցի զտոմարատետրս զայս ի յանբարի և ի դառն ժամանա-կիս, ի մայրաքաղաքս ի Կաֆայս, առ ոտս սրբոյն Անդոնի, յիշատակ երջանիկ ըրաբունապետին մերոյ տէր Սարգսի, և որ զմեզ յիշէ ինքն յիշեալ լիցի ի Դրիստոսէ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս, ամէն:***

* Գերված է. ըստ երևույթին եղած պետք է լինի՝ Եի յիշատակ իւրս:

** Աւգստինոսը իր ժամանակի ամենաշնորհալի ու ճարտար գրիչներից է, որը հատկա-պես հմուտ է տոմարական աղյուսակներ կազմելու և շատ մանր տառերով գրելու մեջ:

*** Տեղեկութիւնն ունենք նաև այն մասին, որ Արմաշի վանքի ձեռագրերից № 207-ը եղել է 1445 թվականին ընդօրինակված մի Մաշտոց: Դրիչն է եղել Սեփաղան երէց, գրչութեան վայրը՝ Պրուսա, ստացողը՝ Մելիսեփ եպիսկոպոս:

Գրիչ՝ Ստեփանոս
Վայր՝ Բաղէշ

ա

Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար ե մեղուցեալ անձին Ստեփանոսի հասանել յաւարտ գրոցս, որ կոչի Յայսմաւուրք...
543 ր Տեսեալ զանառիկ մեծութիւնս և զմեծագին մարգարիտս՝ զգանձս փարթամ և զերանաւէտ յիշատակս ոմն ի կրօնաւորաց Մկրտիչ անուն և եղբայրն իւր Յովանէս, ե ետուն գրել զսա բարի յիշատակ հոգւոց իւրեանց և ծնողացն և ամենայն ազգականացն:

Եւ արգ, ես... անարժան Ստեփանոս յանձն առի գրել զսուրբ գիրքս ի դառն ժամանակիս, զոր կանք ի վշտի ի ձեռն անաւրինաց և սատանայի:

Եւ գրեցաւ սա ընդ հովանեաւ սուրբ Սարգսի և սուրբ Գէորգեայ և սուրբ Ստեփանոսի, ի քաղաքս Բաղէշ, ի հայրապետութեան տեառն Կիրակոսի, և յամիրութիւն Շեխ-Մահմաւտի, որ յաթոռոյն աքսորեցին՝ զեղբորորդին ի տեղն [եղ]ին՝ զփոքր ամիրէն զՇմբղի[ի], և ի զանութիւն Զընանշա ամիրզին:

Եւ յայսմ ամի եղև թանկութիւն մեծ, որ մին բեռն ցորեան եղև ի Կ. (60) թանկայ: Եւ արարիչն աստուած նախախնամեաց զիւր հաւատացեալ քրիստոնեայքս:

Ի թվականիս Հայոց ՊՂԵ. (1446) գրեցաւ:

Արդ, աղաչեմք զհանդիպողսդ զամենեւեան՝ զքահանայքդ և զժողովուրդսդ, որք կարդայք կամ աւրինակէք, յիշեսջիք առաջի Քրիստոսի զստացող սուրբ գրոցս՝ զՄկրտիչ կրօնաւորն, և զեղբայրն իւր զՅովանէս, զհայրն իւր զՔուքն, և զմայրն զԵլիսաբեթն, և զմիւս այլ եղբայր զՊարոնն, և զԿարապետն, և զմիւս այլ եղբայր զՎարդ-Մանուկն՝ զփոխեալն առ աստուած, և զքոյրն զԽամօշ-Խաթունն, և զեղբորորդիքըն՝ զԴանաբէկն, զԹումաբէկն և զՍիրունբէկն, և զքոյր նոցին զՀայ-Խաթունն, և զմայր նոցին Արման-Խաթուն, և զԿարապետ պղընձգործն, և զկողակիցն իւր զԽոնճէն, որ աշխատեցան ի վերայ մեր, և զմեր հարսն զԹուրաւնդէն, և զհաւրեղբայրն մեր զԹումայ մահդասին, և զմիւս հաւրեղբայրն զՊետրոս քահանայն, զհօրեղբօր որդիքն՝ զԽաչա-

տուր կրօնաւորն և զԿարապետն, և զամենայն արեանառու մերձօրոսն, ի ի բերանով և արտասուալի հառաչմամբ հայցեցէք ի մարգասիրէն զՔրիստոսէ զքաւութիւն մեղաց և զթողութիւն յանցանաց վերագրելոցս ի սմա:

544 ա . . . Դարձեալ յերես անկեալ աղաչեմ զամենեսեան՝ զքահանայսդ և զժողովուրդսդ, յիշեալիք առաջի Քրիստոսի զանարժան և զմեղաւոր ծառայս զՍտեփանոս գրիչ, ե ուղիղ սրտիւ և լիակատար բերանով տստուած-ողորմի ասացէք ինձ, և ծնողաց իմոց՝ Հէրապետ քահանային և Նաւ-Խաթունին, և եղբօրն Սարգիս քահանային, և որդւոց նորին, և ամենայն ազգականաց, և վարդապետաց իմոց, և բարի խրատ տալողաց, և երախտաւորացն մեր, և ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեաց և հանգուցելոց, ամէն:

Բ

Ստացող՝ Մկրտիչ Քուբենց

544 ա Եւ արգ, ես՝ ունայնս և թափուրս ամենայն հոգևոր բարեմասնութեանց և հիւծեալս և մաշեալս վերջին աղքատութեամբ, մեղանշական և յանցաւոր ծառայս աստուծոյ Մկրտիչ անուամբ և եթ աբեղայ, տեղեալ Աղթամարցի, ըստ նախնեացն Քուբենց կոչեցեալ. . . կամաւք և խորհրդածութեամբ երից եղբարց իմոց՝ Շնոնվոր պարոնին և Կարապետին և Յովանիսէն, և ետու գըծագրել զսուրբ գիրքս զայս, որ է պատմութիւն վարուց և սքանչելեաց և նահատակութեան ամենայն սրբոց. . . զոր սուրբ հարքն հոգևոր Գրիգորիս Վկայասէրն, և Ներսէս Շատաշնորհն, և նմանք նոցին հոգիւնկալ և աստուածաբան վարդապետքն եկեղեցոյ, յամենայն ազգաց պատմութեանց հաւաքեալ՝ ի մի տուփ գումարեցին և անուանեցին Յայսմաւուրք: Իսկ ի մերումս ժամանակի, որ էր թվական Հայկազեան տօմարիս ՊԾ. (1401), երանաշնորհ վարդապետ Գրիգոր Խլաթեցին, ըստ նախնեացն Մերենց կոչեցեալ, ոչինչ նուազ գտեալ քան զառաջին հոգիւնկալ վարդապետսընայլ առաւելեալ քան զնոսին, սա յաւել ի վերայ առաջնոց դրելոցն յովով բանս շահաւետս և աւգտակարս յամենայն պատմագրաց և վկայաբանութիւնս յինքենէ նորոց վկայից սրբոց, որք եղեն ի մերումս ժամանակի, և հարստացոյց ըզ[գէր]քս, յետոյ և ինքն սրով կատարեցաւ ի ձեռաց անաւրինաց՝ անիծեալ ազգին Ընօշկանից, ի վանքն Յիպնայ՝ ի Պ. և ՀԴ. (1425) թվականին, որոյ յիշատակն աւրհնութեամբ եզիցի:

544 բ Արդ, ես՝ վերջինս ի ծնունդս եկեղեցոյ Մկրտիչ անուամբ միայն կրանաւորս, տեսի զհոգևոր փարթամութիւն սուրբ գրոցս և ցանգացայ սմա, և ետու գըծագրել զսա ի հալալ արդեանց իմոց և տըւի զսա ընծայ և նըւէր ի գերահռչակ ուխտս, որ է յանուն սուրբ Վարդան զօրավարին, [որ է յերկիրն Ընքշաունեաց, հանդէպ գեղին Գաւաշից], ի հայրապետութեան տեառն Զաքարիայի, յիշատակ բարի հոգոյ իմոյ և ծնողաց իմոց և եղբարցն: Վասն որոյ աղաչեմ զամենեսեան սիրողի Քրիստոսի, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ կամ կարդալով և կամ աւրինակ

դընելով, լի բերանով և ուղիղ մտաւք և բոլորախաւսք լեղուաւ աստուած ողորմի ասացէք ինձ՝ մեղաւոր արեղայիս Մկրտչի, և աստուածասէր ծնաւդացն իմոց Քուքին և Ելիսաթոււնին, և եղբարցն իմոց Շնոն-վոբ պարոնին, և Կարապետին, և Յովանիսէն, և տարածամ մահուամբ վախճանեալ եղբարցն իմոց՝ Վարդ-Մանուկին, և [Ստե]փաննոս և Յովաննէս սարկաւաղացն։*

667

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 8771

Գրիչ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Բաղէշ մայրաքաղաք

301 ա . . . Յանկացող եղև սուրբ աւետարանիս սրբասնեալ և պատուական կրանաւոր արեղայս Մկրտիչ, և ետ գրել զսա յիշատակ իւր, և ծնաւդաց իւրոց, եւ ամենայն արեան մերձաւորացն։

Արդ, աւարտեցաւ սա ձեռամբ անիմաստ և ախմար յարուեստ գրչութեան Մկրտիչ քահանայի և գրչի, ի թուականութեան Հայոց ի ՊՂԵ. (1446), ի մայրաքաղաքս ի Բաղէշ, ընդ հովանեաւ Հինգ խորանիս, ի հայրապետութեան տեառն տէր Կարապետին։

301 բ Արդ, յերես անկեալ աղաչեմ զսրբասնեալ դասս քահանայից, որք հանդիպիք այսմ աստուածաբան աւետարանիս կարգալով կամ աւրինակելով՝ մեղաց թողութիւն խնդրեցէք ստացողաց սորա, և ինձ՝ մեղապարտ գրչիս Մկրտչի, և իմ ծնողացն խաչատուր քահանայի և եղիստաբեթի, և խոշորութեան և սղալանաց անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս չափ էր . . .

Բ

Ստացող՝ Մկրտիչ

301 բ Ես՝ Մկրտիչ քահանայս ետու. զաւետարանս սուրբ քառասնոց Գաւառ վանիցն, ձեռամբ և վկայութեամբ քահանայից և ասնուտերաց Դաւիթ եպիսկոպոսի, և Դաւիթ և Մկրտիչ և Յոնանէս կրօնաւորացն, և Մերուն քահանայի, և տանուտերաց ձեռօք։

Որ հակառակի, կամ ի դրանէս հանէ, կամ ծախէ՝ զմասն զթուդային առնու, ամէն.**

* Ձեռագրի հաջորդ՝ 545 և 546 թերթերի վրա կան հիշատակագրութիւններ (ըստ երևույթին Ժէ. դարի), որոնցից արժանի է հիշատակութեան հետեյալը՝ «Աստուած-ողորմի ասացէք ըռէս Նաւուցիի և եղբօրն՝ ըռէս Յովանիս[ի]ն, որ վերակացու է Գաւառ գիւղաքաղաքին . . . » (էջ 546 ա)։

** Ձեռագրի 302 բ էջի Ժէ. դարի գրչութեամբ հիշատակագրութեան մեջ հիշվում են մի շարք խոջաներ, որոնք «Վանայ քաղաքի քահանայից սաւրիղադիմ զամենայն հարճն վերացուցին»։

668

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

1846 թ. 108, սյուն. 398—399, փերդ. նոտ., էջ 152—153, Ռշտունեաց Բեկու գիւղ

Գրիչ՝ Թումայ Մինասենց
վայր՝ Աղքամար

... Իսկ ես՝ ունայնս... և անարժան ծառայս ծառայիցդ աստուծոյ Մինասենց Թումայս անուամբ և եթ արեղայս՝ լուսայ զփափագ և զսէր և ետու. գծագրել զաստուածաբանութեան սուրբ աւետարանս քուերորդոյ իմոյ՝ Հայրապետի սրբակրօն արեղայի, յաստուածաբանամ կղզիս Աղքամար կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ երկնանման և գումրէթաձև սուրբ Խաչի տաճարիս, և Ամենափրկչիս, և սուրբ Սարգիս զօրավարիս, ի հայրապետութեան տեառն Զաքարիայի, և թուականութեան հայկազեան տոմարիս ՊՂԵ. (1446): Եւ ընծայեաց զսա նուէր և ընծայ աստուածաբանակ սուրբ տաճարիս, որ է շինեալ յանուն սրբոյն Յակոբայ հայրապետին, սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Յոհաննէս աւետարանչին, առաջի Կապուտիղոս երբդին, և է հռչակաւոր վանք և հրեշտակաբանակ կրօնաստան:

Յայսմ ամի էառ սմիրդա Զրեանշէն զԲաղդատ, որ է Բաբելոն, և էր թիւն ՊՂԵ. (1446):

669

Ճ Ա Շ Ո Յ

Փերդ. նոտ., էջ 154, Բեկու գիւղ

Գրիչ՝ Յովսէփ

... Արդ, գրեցաւ սա ի թուին ՊՂԵ. (1446), ի դառնարեր ժամանակիս... Եւ հրաման արարեալ [զանն Զրեանշան] ժողովեաց զամենայն թորգոմացիս յարեւելից, և բազում զօրօք գնաց ի վերայ Բաղդատայ, և կռիւ եղեալ, և ոչինչ կարաց առնել, բայց ի զօրականացն կոտորեցաւ ԲՌ. (2000) այր ու ԳՃ. (300) պարոն: Եւ գիտութիւն եղև մեղ, զի յաստուծոյ էր... զոր ասաց տէրն, թէ որ առնու սուր՝ սրով անկանի:

Յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զմեղուցեալ գրիչս Յովսէփ սարկաւագ...:

670

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փերդ. նոտ., էջ 154—155, Բեկու գիւղ

Գրիչ՝ Մարգարէ
վայր՝ Ընքառուկեաց Եկրի, Բերդաճոր վանք

... Արդ ես՝ Մարգարէս... շնորհիւ տեառն սկսայ և ողորմութեամբ նորին կատարեցի ի յարքունական երկիրս Ընքառուկեաց, ի

վանքն, որ Բերդաձոր կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, ի թուականիս Հայոց ՊՂԵ. (1446).

Եւ արդ ես՝ ունայնս ի բարեաց... Առաքել անուամբ և եթ արեղայ՝ ցանկացող եղէ այս աստուածաբօս տառիս... և ընծայեցի զսա նուէր ի յանուանի և ի գերահռչակ ուխտս սուրբ Յակոբ, որ է յերկիրս Ռըշտունեաց, առաջի Կապուռնոյն ղերդին... յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Սիմէոն վարդապետին, որոյ տացէ Բրիստոս պարզ և բարի ըստ վաստակոց իւրոց, զի մեծ երախտաւոր է մեղ և տեղւոյս...:

671

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փիրզ. Նօա., էջ 153--154, Կտուց կղզի

Գրիչ՝ վարդան
վայր՝ վան

... Աւարտեցաւ սուրբ գիրքս այս յամի ՊՂԵ. ի թուականութեանս Հայոց (1446), ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ գրչի Վարդան երիցու, ի խնդրոյ Վարդան կրօնաւորի... և գրեցաւ սուրբ գիրքս ի քաղաքս Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոցս Պետրոսի և Պօղոսի, և տիրամօր սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Վարդան քաջ զօրավարին, և սուրբ հայրապետին Խահակայ. ի կաթողիկոսութեան տեառն Կիրակոսի և տէր Զաքարիայի, և մերոյս առաջնորդի սուրբ ուխտիս Վարդայ՝ Յոհաննէս եպիսկոպոսի և Զաքարիա վարդապետի. ի թագաւորութեան Զնանշայի, որ ի յայսմ ամի էառ զանառիկ քաղաքն զԲաղդատն: Եւ յայսմ ամի եղև վախճան տիեզերալոյս և մեծ բարունապետին | | *

* Յաջորդ, հիշատակարանի շարունակութիւնը, ուր, անշուշտ, եղել է նաև մահացած «մեծ բարունապետի» անունը՝ կորած է: Այդ կորուստը, սակայն, անփոխարինելի չէ. կան հիմնավոր տվյալներ այն մասին, որ վախճանված այդ բարունապետը եղել է Թովմա Մեծոփեցին: Այդ մասին որոշակի տվյալ է հաղորդում Կիրակոս բանասերը իր «Գատմութիւն մեծի բարունապետին Թովմայի» աշխատութեան մեջ. (աճա Գ. Յովսեփյանի «Թովմա Մեծոփեցու կյանքը» աշխատութիւնը, էջ 1, 6, 11, ինչպես և նրա ուսումնասիրութիւնը՝ էջ ԻԵ.) Ըստ նրա Թովման մահացել է 1446 թվականի մայիսի 15-ին, Մասեաց ստորոտի Արկուռի գյուղում:

Գալիթ Բաղիշեցին ևս իր «Տարեգրութեան» մեջ այդ առթիվ գրում է. «Եւ եկեալ վարդապետն Թովմայ միսանգամ ի Մեծոփ, և սրբազրեաց զՍաղմոսն և զԱզօթամատոյց, և Կ. (60) ամ կացեալ անդ, և թուին ՊՂԵ. (1446) վախճանեցաւ» (տճա Դ. Փիրզալեմյանի «Նօտարք Հայոց», էջ 148):

Ելնելով վերոհիշյալից առաջարկում ենք հիշատակարանի վերջին պարբերութիւնը լրացնել այսպես.

«Եւ յայսմ (1446) ամի եղև վախճան տիեզերալոյս և մեծ բարունապետին Թովմայի Մեծոփեցու»:

Ըստ այդմ էլ հաջորդ անթվական հիշատակարանները, որոնցից առաջին երկուսը (ՊՂԵ 673—673) գրել է ինքը՝ Թովմա Մեծոփեցին, իսկ մյուս չորսի մեջ (ՊՂԵ 674—677) հիշատակվում է նա որպես կենդանի անձնավորութիւն՝ տեղագրեցինք 1446-ի թվաշարում, նկատի ունենալով, որ այդ տարեթվից հետո նրանք չէին կարող գրված լինել:

672

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՆԻՒԹԵՐԻ

Ծրեան 7117*

Խմբագրող՝ Թովմա Մեծոփեցի

ա

345 ր Արդ, յերես անկեալ աղաչեմ զքրիստոսակիր եղբարքդ և զբաղ-
ձալի ուսումնասէր մանկունքդ եկեղեցոյ, որք հանդիպիք նորընծայ
աստուածային պարգեաց գրոյս, յիշեսջիք ի բարին Գրիստոս զճգնա-
ւորն զԿիրակոսն՝ կենդանաթաղ գերեզմանին Գրիգորի Լուսաւորչին
Վիրապայ, որ երեք զգիրս զայս ի Հայս ի Կաֆա քաղաքէն: Եւ ես՝
մեղապարտս ի մանկունս եկեղեցոյ սուտանուն վարդապետս Թովմա՝
առաջնորդ սուրբ ուխտիս Մեծոփայ, վերստին սրբագրեցի զսա:

Եւ ետու գրել զսա հոգևոր որդոյ իմոյ Յովանէս սարկաւազի Ար-
միշեցոյ: Որք աւգտիք ի սմանէ սակս մասին ինչ պատահելով՝ ուղիղ
սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք մեզ և ծնաւդաց մերոց, և աստուած
ձեզ ողորմեսցի, ամէն:

Բայց դուք ընկալարուք զսա իբրև գտախտակն Մովսիսի և զա-
ւետարանն Գրիստոսի. և մի ոք պախարակեսցէ զսա, զի ի վաղուց
ժամանակաց նախատանս կրէաք յազգաց քրիստոնէից և այսօր ետ
զսա աստուծոյ ի ձեռս մեր. և որ ոչ ընդունի զսա՝ պատասխանի
ինքն տացէ Գրիստոսի աստուծոյ մերոյ:

բ

Գրիչ՝ Յովանէս Արմիշեցի

4 ա Զանպիտան և զսուտանուն գրիչ զՅովանէս յիշեցէք ի Գրիստոս,
և զծնողսն իմ ըստ մարմնոյ զՄկրտիչ քահանայ, որ ստացաւ զսայ
ի վայելումն անձին իւրոյ: Զոր տէր աստուածն մեր տացէ վայելել
նմա զսայ ընդ երկայն աւուրբք, և զմայրն իմ յիշեցէք ի Գրիստոս,
որ անչափ աշխատեցան վասն իմ:

673

Ա Ղ Օ Թ Ա Մ Ա Տ Ո Յ Ց

Ծրեան 5212, ՀԱ. 1927, էջ 38—39

Խմբագրող՝ Թովմա Մեծոփեցի

... Արդ, ես՝ մեղապարտս ի մանկունս եկեղեցոյ՝ նուաստ
վարդապետս Թովմայ՝ ի յերկրէ Քաջերուցեաց, ի յուխտէ սուրբ Աս-

* № 7117 ձեռագրում է գտնվում ազվանից այբուբենը, որ 1937 թվականին հայտ-
նարեց անվանի հայագետ պրոֆ. Իլիա Արուստանյան և հմուտ ուսումնասիրությամբ հրա-
տարակեց պրոֆ. Ա. Շանիշե (տե՛ս А. Шанидзе, Новоткрытый алфавит кавказских
албанцев и его значение для науки. և И. Абуладзе, к открытию алфавита кавказских
албанцев, Тбилиси, 1938):

տուածածնին, որ այժմ Մեծովայ վանք վերածանի, սրբազրեցի զԱղօթամատոյցս յընտիր յընտիր աւերակաց յաստուածաբան վարդապետացն և հոգիքնկալ մերոյ աղգիս թարգմանչացն, հրամանաւ սուրբ և երջանիկ վարժապետացն մերոց և համշիրակ հարադատ հոգևոր եղբարց, Եւ բաժանեցի յիննեբորդ աստիճան զաղօթս հասարակաց՝ դիւրտհաս և դիւրագիւտ ամենայն իմաստուն մտաց, և թողաք բարի յիշատակ զինուորեալ եկեղեցւոյս մեր Հայաստանեայց, ի վառոս անմահ թագաւորին Քրիստոսի և ի լուսաւորութիւն պայծառութեան հոգևոր որդոցդ աստուծոյ՝ գրոց աշակերտեալ անձանց և քահանայական դասուց միանձանց, ամէն:

Արդ, յերեսս անկեալ պաղատիմ աղաչանաւք և արտասուալից դիմօք, կողկողագին պաղատանաւք քրիստոսակիր մանկանց Սիոնի, որք զաղափարէք կամ ուսանել կամիք, և կամ սակս մասին սմոյ պատահիք, յաւժարութեամբ, առանց երկրայութեան և տարակուսի, ընդօրինակէք և մեզ ի սուրբ յաղաթս ձեր յիշիցէք, ե բազմավէր և թարախալից հոգւոյ և մտրմոյ իմոյ ի տեսունէ աստուծոյ թողութիւն մեղաց խնդրեցէք:

Արդ, ես յետինս ի կարգաւորաց և անզեղջս ի մարդկան ազանց գրեցի զսա ձեռամբ իմով՝ ես Թովմայ վարդապետս, յիշատակ հոգւոյ իմոյ և ծնողացն և ազգականացն, ամէն: Բայց աղաչեմ զիմաստուն գազափարողսդ զնկարագիր բանիցն մի այլափոխէք, զի բաւական է, որ ինչ փոխեալ եղև ի բազում աւերակաց:*

674

Ա Ղ Օ Թ Ա Գ Ի Ր Բ

Երևան 744

Գրիչ՝ Մկրտիչ

255 բ . . . Արդ, ես ունայնս ի բարեաց և լցեալս ի չարեաց սուտա լնուն վարդապետս ցանկացեալ եղէ աստուածային գանձիս և անգին մարգարտիս: Եւ մեծաւ տենչմամբ և եռափութակ սիրով խնդրեցի ի վեհագոյն պետէն իմմէ և ի ըարուանապետէն Թովմայի, որ փայլէ ի

* Թ. Մեծփեքոս ունայն այս հիշատակարանի համառոտ մի փոփոխակը գտնվում է Երևանի № 6057 (Երիբք աղթից) ձեռագրի 217 ր.—218 ա էջերում: Ստորև բերում ենք այն ամբողջութամբ.

«Արդ, ես՝ մեղապարտս ի ծնունդս եկեղեցւոյ Թովմայ անուն պիտակ վարդապետ, ի Քաջբերուցեաց գաւառէ, ի սուրբ ուխտէն Մեծովայ, ի կարգէ աշակերտաց մեծ վարժապետացն Սարգսի, և Վարդանայ, և Գրիգորի Տաթեացոյ, սրբազրեցի զգիրս հասարակաց աղօթից, ե յիննեբորդ մասն բաժանեցի, և ետու ի ձեռս մանկանց եկեղեցւոյ: Վասն որոյ յերեսս անկեալ պաղատիմ քրիստոսակիր եղբարցդ և ճմարիտ ուղղագիր գրչացդ, որք ընդաւրինակէք և կամ ուսանիցիք՝ զնկարագիր բանիս այլ մի այլալէք, աղաչեմ, և զսակաւ յիշատակարանս գրեցիք, զի յամենեցունց ճանաչեալ լինի այս աւերակ, զի և դուք գրեցիք ի գիրն կենաց: Եւ զմեզ անմոռաց յիշեցիք յաղաթս ձեր՝ հանդերձ հոգևոր և մարմնաւոր ծնողօք և հարազատօք, և թողութիւն մեղաց շնորհեցէք, զի և ինքն Յիս ուս Գրիստոս ձեզ շնորհեցէ զանճառ արքայութիւն, ամէն»:

յաւուրս մեր իրրեւ արեգակն ի մեջաւրէի յազգս Հայոց և յերկիրս Քաջ-
բերունցի, ի հրաշափառ սուրբ ուխտս Մեծոփայ: Որ և սա նորոգեաց
ղաղօթնիս, որ էր ծեքեալ և եղծեալ ի սղալագիր գրչաց և անմիտ
արանց: Զոր հոգ յանձին տտրեալ, ըստ իւրում* իմաստութեամբ և
աւեալ շնորհացն, և յաւժընդակութեամբ հոգւոյն սրբոյ կատարեաց՝
զսղալն ուղղելով, և գաւելորդն բառնալով, և զպակասն լնլով, և եթող
գանձ անկողոպտելի և յիշատակ բարի ի սուրբ եկեղեցի, յորոյ յիշա-
տակն աւրինութեամբ եղիցի:

256 ա Զոր և ես ան || պիտանս, բազում անգամ աղաչեցի, զի մատամբ
իւրով գրեցէ, և վասն բնածին բարուցն իւր, զոր պարգեւեալ էր հո-
ղին աստուած, ձեռն ի գործ արկեալ և վասն անկյարմար նիւթոյն
ոչ յաջողեցաւ, ետ գրել ձեռնասուն աշակերտին իւրոյ հոմանուն
Թումայի: **

675

ԳԻՐՔ ՀԱՐՑՄԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

«Արձագանք», 1888, № 8, էջ 75

Գրիչ՝ Գորգ

ա

Արդ, յերեսս անկեալ աղաչեմ զամենեսեան, որք հանդիպիք
սուրբ գրոյս կարդալով կամ աւերինակելով, յիշեցէք յերկնաթոիչ յա-
ղաւթս ձեր զիս՝ զիարթամացեալս մեղաւք և զծնողսն իմ, և սխալա-
նաց և ամենայն պակասութեան անմեղադիր լերուք, զի կար մեր
այս էր, և գահոյքն թափուր էին ի թագաւորէ...:

գ

... Գրեցաւ աստուածային գանձարանս, որ կոչի Հարցմունք
Գրիգորի վեհիմաստ հոետորի քաջ իմաստասիրի և վարդապետի Հա-
յոց, մանաւանդ ախոյանի ուղղադաւանիցն և ընդդիմի հարկանող
չարափառացն դասուց, առ դուրս սուրբ Աստուածածնիս և նախա-
վկայիս Գրիստոսի սուրբ Ստեփան[ոս]ի, ձեռամբ բազմամեղ անձին
Գորգի, ի վայելումն մանկանց Սիոնի...: Յիշեցէք ի մեղսաքաւիչ
յաղաւթս ձեր ստացող սորտ [զԹարգոյիմէոս արեղայ, և զքեռին սո-
րայ զԱստուածատուր հէրպետն սուրբ Առաքելոյս, և զծնաւղք սորա՝
զԲուրթէլ, և զմայրն Սըթլայնալ, և զեղբայրն զԹարուցալ, և զքոյրն
զԱստեթութլուց, և զիւր որդիքն զԿարապետ և զՀայրապետ սարկա-
ւազն...]: ***

Այլ արդ, անարդս ի սեռս մարդկային ազգի՝ անպիտանս և ան-
արժանս ի մանկունս եկեղեցւոյ ոչ թէ վասն գրչութեան արհեստից

* Բնագրում՝ Եորում: փխ. Եիւրում:

** Սուրբ հիշատակարանը գաղափար օրինակի գրչին է, № 744 ձեռագրում այն ար-
տագրված է 1838 թվականին, Յովհաննէս գրչի կողմից:

*** Փակագծերի մեջ առնված հատվածը ավելացված է այլ ձեռագրով:

և կամ յարագութեան մտաց և յորդորումն մատանց բուռն հարաք ի հանճարիմաստ և ի բազմայեզ մատեանս, այլ վասն սիրոյ և հրամանաց գերապայծ[առ] և երանաշնորհ և պանծալի բաբունապետիս մերոյ Թումայի քաջ հռետորի, զի բազում անգամ թղթով և պատգամաւ առաքէր. եւ մէք հարկեցաք՝ ըստ տգէտ և ըստ վանտքի անզօրութեան մերում աւարտեցաք: Այլ և համշիրաք եղբայրս մեր Գրիգոր, և սա ևս առաւել խնդրէր, վասն զի Գ. (Ծ) ճշտ յայլ ոք ետ և ոչ առին յանձն...: Եւ մէք վասն եղբայրական գթոյ սորա և սրբասէր և մաքուր անձին ե բազմանաղ սրաին կատարեցաք զհայցելիս սորա...:

676

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԿԱԹՈՂԻԿԷԻՑ ԹՂԹՈՑ, ՍԱՐԳՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՑ

Կիւրոս կղղի, Նիկոսիւ, Մ. Տ. Մ.

Գրիչ՝ Ստեփաննոս

[Գրեցաւ] յանապատիս, որ կոչի Ձորոյբերդ, ընդ հովանեաւ սուրբ մաւրս Կոթուղիկէի և սուրբ Աստուածածնի և սուրբ վկային Մինայի... ստացաւ Ստեփաննոս քահանայ...:

Յիշեցէք Շաննշանին, և քուերցն, և ամենայն ազգականացն մերոց... նաև զերջանիկ վարդապետն՝ զԹումայ Մեծոփեցին, և զայլ վարդապետքն, որ յորդորեցին զմեզ ե աւգնական եղեն և ուղարկեցին յԵրուսաղէմ, այլ և զԿարապետ վարդապետն՝ զխոստովանահայրն,... ե զերջանիկ հոգևոր հայրն մեր՝ զտէր Սարգիս եպիսկոպոսն Կոռնիլեան, և զՂազար վարդապետն, և զՍարգիս կրանաւոր քահանայ, և զՅովնանէս, և զԱւշին դպիր՝ որ կրկին աշխատեցան ի յուզորդելն և ի ծաղկելն... և զխոռա Խաբշէն, որ յորդորեաց և օգնական եղև զարդարելոյն...:

677

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փիւղ. Նօտ., էջ 153, Վան, Էրեբուն դիւղ

Գրիչ՝ Խալիֆայ
վայր՝ Արնէշ

Փառք... որ ետ կարողութիւն տկար Խալիֆայ քահանային հասանել յաւարտ [գրոյս]...: Արդ, գրեցաւ ի թուականիս Հայոց ՊՂԵ. (1446), ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին, և Գէորգեայ զօրավարին, և սուրբ Յակոբ հայրապետին, ի քաղաքս Արնէշ կոչեցեալ, ի հայրապետութեան տեառն Կիրակոսի և յառաջնորդութեան քաջ բաբունապետացն Թումայ վարդապետի և Կարապետ վարդապետի, որոց յիշատակ նոցին օրհնութեամբ եղիցի...: Զստացող սուրբ գրոցս՝ զԱբրահամ կրօնաւորն, և զհօրեղբայրն իւր զՎարդան վարդապետն, և զնղիա սարկաւագն յիշեցէք ի աէր:

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Փերդ. Նօա., էջ 148—151, Երզնկայի ս. Կիրակոսի վանք

Դրիչ՝ Սարգիս
վայր՝ Երզնկայ

Ա

... Եւ ետ զսա [Ներսէս երէցն] ի վանքն Նոր-Գեղիայ, ի դուռն սուրբ Կիրակոսի, յիշատակ անջինջ հոգւոյ իւրոյ... Այլ ե աղաչեմ յիշել ի տէր զերջանիկ վարդապետն՝ զքաղցրաձայն փիլիսոփայն զՅովհաննէս՝ զխաբաղանազգեաց ճգնաւորն՝ զառաջնորդ վանացս սուրբ Կիրակոսի, որ կամակից և պատճառ եղև գրոցս գրելոյ և յորդորող այսմ հոգևոր գործոյ, և զՅովհաննէս արեղայն՝ զեղբօրորդին իւր, և զՅովհաննէս արեղայն՝ զհոգևոր սիրեցեալ որդին իւր, և զայլ ամենայն արեղայքն ե զմիաբանք վանացս։ Դարձեալ, աղաչեմ յիշել ի տէր զգրողք գրոցս զՄինաս սարկաւազն, որ զառաջքն գրեաց ԺԶ. (16) տետր, և զԵրեմիայ արեղայն, որ Ժ. (10) տետր գրեաց, և զտէր Խաչատուր վարպետն, որ Ը. (8) տետր գրեաց, և զՅովհաննէս վարդապետն, որ Ա. (1) տետր գրեաց, և զիւր աշակերտքն՝ զԱսատուածատուր արեղայն, որ Զ. (6) տետր գրեաց, և զԱւետիք արեղայն, որ Դ. (4) տետր գրեաց։ Եւ ես՝ բազմամեղ և անիմաստ Սարգիս, որ զԴ. (4) տետրակ՝ ի վերջ գրոցս գրեցի և զցանկն ի յառաջքն, նաև զՄարկոս արեղայն, որ Դ. (4) տետր գրեաց, և Ներսէս արեղայն, որ Ա. (1) տետր գրեաց։ Եւ այսոր պատճառն՝ մին վասն ժամանակիս, և մին, զի օրինակն հատեալ եղև, և այլք ոմանք զնոյն գիրքս գրէին, և մին վասն ջերմ սիրոյն, զոր ունէր Ներսէս քահանայն։ Այլ և աղաչեմ յիշել ի տէր աստուած զտէր Խաչատուրն, որ ետ զօրինակն Մինաս սարկաւազին, գրեց զԴ. (4) ամսոյն, և զայլն տէր Գրիգոր Կարպեցին ետ...

Եւ զի գրեցաւ սա ի ՊՂԵ. (1446) ամի թուականիս Արեթականի, ի գառն և յանրաբի ժամանակիս, որ վասն ծովացեալ մեղաց իմոց խստացաւ սիրտ իշխանին Եզնկա քաղաքիս... և արար խորհուրդ ընդ դանուշմանսն, զի քակեսցեն զեկեղեցիսն՝ զքաղաքիս և զգեղորէիցն, նաև զվանորայս։ Եւ ինքն էլ բազում զօրօք և գնաց ի վերայ Խաչիայ բերդին, և բան տուեալ էր մօլնանուն, թէ յորժամ զբերդն առնու՝ առհասարակ զԲ. (2) երկրիս զեկեղեցիքն քակեսցեն... Իսկ միածին որդին աստուած ոչ արար անտես զգնեալքս պատուական և սուրբ արեամբն իւրով, այլ զթացեալ փրկեաց զեկեղեցիս քրիստոնէից։ Մինչ զի ակներև տեսեալ էր իշխանն զսուրբն Սարգիս սպիտակ երկվարօք և այլ սուրբք ընդ նմա, որ փութացուցանէին զնա երթալ ի բերդն՝ զի առցէ։ Եւ նա եկեալ մերձ ի բերդն ի գիշերի և կապեաց իւրովի զպարանն ի պարանոցն իւր, որք քարշեցին զնա ի վեր և արկին ի բանտ։ Եւ զօրքն եկեալ փախստական ի քաղաքս՝ ըն-

դուռնեցան զորդին նորա իւրեանց պարոն, և դարձեալ կրկին արարին զառաջին խորհուրդն քակելոյ զեկեղեցիսն:

Եւ յաւուրս յայնոսիկ, իրրեւ յետ ամսոյ միոյ, եղբայր իշխանին Շեխ-Հասանայ եկն յօտար երկրէ և եմուտ ի քաղաքս Ի. (20) արամբ, և տեսեալ զկապուտն, որ ի ղլուխն քրիստոնէից և զնեղութիւնս, ելեալ այն Ի. (20) արամբն, և գնացեալ ի դուռն պալատին, և կալեալ զորդի իշխանին՝ ինքնին տիրեաց քաղաքիս: Եւ հրաման արար, զի քրիստոնեայքն զկապուտն ի գլխոյ իւրեանց ձգեսցեն և համարձակ զօրէնս իւրեանց կատարեսցեն:

Եւ յետ աւուրց ինչ Կամխայ բերդի պարոնն եհան զՇեխ-Հասան և արձտկեաց, և մօլնանին այս քաղաքիս դարձեալ թուղթ յուղարկեցին ի ծածուկ առ նա, զի եկեսցէ ի քաղաքս, և նոքա կոտորեսցեն զդուռն և առցեն ի ներս, և սպանցեն զեղբայր նորա, և զառաջին խորհուրդն կատարեսցեն: Իսկ եղբայր նորա Մանմուտ պարոնն իմացեալ զայս, և ըմբռնեաց զամենեւեան՝ զգլխաւոր մօլնան կախեաց և զայլ բազումս չարաչար տանջեաց, զինչս և զապրանք նոցա էառ: և յայլ երկիր վտարեաց:

Եւ յետ սակաւ աւուրց ելեալ Շեխ-Հասանն ի Կամխայ՝ երթայր յերկիրն իւր՝ ի Դերջաւն. և եղբայր նորա իմացեալ առաքեաց զօրս և կալաւ զնա և եգ ի բանտ երկաթի կապանօք. և խաղաղացաւ նոցա չար խորհուրդ... և կատարեցաւ բանն Գաւթի, թէ՛ Գուբն, զոր վորեցին և պեղեցին՝ ինքեանք անկան ի խորխորատն, զոր գործեցին:

...Գործեցաւ այս ի յեղանակէն աշնան, մինչև ի յեղանակն գարնան. իսկ ի գալ եղանակին ամարան եկն ի վերայ քաղաքիս եղբորորդի Մանմուտ պարոնին... Ճիհանկիրն բազում և շատ զօրօք, և խսարեաց զքաղաքս ամսոյ Ի. (27)-էն մինչև յօգոստոս Ժ. (10): Եւ քար և քանդ արար զերկիրս Եկեղեցազ, և զեղորայսն զամէն այրեց, և ելեալ յերկրէս յայլ շրջակայ գաւառսն՝ զամենայն աւերէ: Իսկ մարդիկ երկրիս յօտար երկիր վտարեցան, մինչ զի անբնակ եղև երկիրս ի մարդկանէ, և դեռ յայս ալեաց միջի կամք իբրև զնաւ բեկեալ, և թէ զինչ լինելոց է յառաջիկայն՝ աստուծոյ է գիտելի:

Արդ, մի ոք իշխեսցէ հանել զսուրբ մատեանս... Իսկ եկեղեցպան և այլ աբեղայքդ սուրբ Կիրակոսի վանացդ՝ խնամ տարէք գրոցս, զի ի ժամանակի փախստեան կամ յսուրբեան զգիրքս ի քաղաք տարէք և պահեցէք, և ի ժամանակի խաղաղութեան [ընդէք ի վանս] և ընթերցէք, և մի ախեալ և փակեալ պահէք, զի գիրք փակեալ կուռք են...:

Բ

Ո՛վ գառն ժամանակիս, զի զօրք բազում պաշարեալ են զքաղաքըն Եզնկայ:

Ո՛վ եղբայր, անմեղադիր լեր խոշորութեան և սխալանաց գրոյս, մին՝ զի անարհեստ էի ի գործ իրիս, և մին՝ զի ի խսար էաք և ի տրտմութիւն, զի ամենայն զեղորայս Եզնկոյ և զվանորայսն, նաև զմիարան-

քըն այրեցին հրով, այլ և զվաստակն և այգիքն և զամենայն ինչ՝ զոր կերան ե առին, զոր առ ոտն կոխեցին, և տարակուսեալ էաք:

Գ

Ո՛վ եղբարք, անմեղադիր լերուք խոշորութեան և սխալանաց գրոյս, զի յահ ե ի վախ էաք... ե մարդիկ երկրիս ամենեքեան յօտար երկիր վտարեցան, և երկիրս անաց անբնակ:

Ջստացող գրոյս զներսէս քահանայն յիշեցէք ի բարին... նաև զհեղահոգի նկարող սորա՝ զԱմուէլ վարդապետն, ամէն:

679

Ճ Ա Շ Ո Յ

Կ. Պօլիս, Անտոնյան վնք. 6, Մ.Տ.Մ.

Ծաղկող և կազմող՝ Գրիգոր եպիսկոպոս Հասընքէֆոյ վայր՝ Արապկիր

Ա

Աըդ, գրեցաւ... ձեռամբ գրչի Միգաս սարկաւագի, ի յերկիրն Արապկերոյ, ի մեծ հռչակաւոր ուխտն Փրկչին, զոր տէր ի կերպարանքս երեւեալ եզին եղջերաւորի Ապլակիտոսի, և խաչս առ նա նմանի յեղջերսն, և եղեալ ձայն ի խաչէն առ Ապլակիտոս ե ասէ՝ ԶԲ հալածես զիս: Եւ նա... մկրտեցաւ ամենայն տամբ իւրով և անուանեցաւ Ստաթէոս, և շինեաց զտեղին վանս հռչակաւոր ե անուանեաց Փրկչի վանք...:

Աւարտեաց սուրբ գիրքս... ի թուականութեանս Հայոց տումարի ՊՂԵ. (1446) ամի, ի հայրապետութեան Կիւլիկեցւոյ տէր Կարապետի. և ի թագաւորութեան Եգիպտոսի սուլթան Տափիի, ազգին մահմեդականի:

Արդ, ես Գրիգոր եպիսկոպոս. Հասընքէֆոյ* ետու գրել զգիրքս քընեորդւոյն իմոյ Միգաս սարկաւագին, և ծաղկեցի և կապեցի ձեռամբ իմով, և ետու տէր Կարապետ կաթողիկոսին:

Բ

Ստացող՝ Կարապետ կաթողիկոս

Փառք... տէր Կարապետ կաթողիկոս ամենայն Հայոց... կրկին նորոգեալ զաթոռ մայրաքաղաքիս Կիւլիկոյ... և պատրիարգ առաքելաշնորհ սուրբ աթոռոյս՝ հաստատեալ ի յաստուածարնակ սուրբ ուխտըս տէր Պօղոսի, որ կայ հարաւակողմն քաղաքիս Սըսոյ, քնգ հովանեաւ Վանկոյ սուրբ նշանիս...: Ստացաւ զսուրբ մատեանս... յիշատակ իւր, և եղբարն պարոն Առաքելին, և եղբարորդոյն տէր Գրիգորին: [Այնուհետեւ նկարագրված է, որ գտել է Հոսսաւորչի կորած աջը, հաստատել Սսոյ աթոռը, ուխտ է գնացել Երուսաղէմ, որտեղ Հայոց վանքն ազատել է պարտքից. գնացել է նաև Եգիպտոս]:

* Մեքենագրված է Հաբսընքէֆոյ:

Գրիչ՝ Մաթէոս
վայր՝ Այրիվանք

... Գրեցաւ եղանակաւոր տառս Շարականաց ի թուարեւոթեանս Հայոց 922. (1447), ի դառն ե ի չար ժամանակի, յորում նեղիմք յանաւրինաց և յանիրաւ պահտնջողաց, ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի՝ ի յաթոռ սուրբ էջմիածնի Վաղարշապատ Այրարադեան նահանգի, ի խանութեան Զսիւանջանի:

Արդ, ես... Մաթէոս գծեցի զմագաղաթս և գրեցի զսա ձեռամբ իմով... և ետու զսա ձեռնասնունդ աշակերտի մերոյ Յովանէս սրբասնունդ կրանաւորի...: Եւ ես Յովանէսն աբեղայս ետու ծաղկել զսա ոսկեճաճանջ երանկաւք և ազգի ազգի գունաւք և պատկերաւք...:

Արդ, գրեցաւ սա ի սուրբ գերահոյակ... սուրբ ուխտս Այրիվանքս, ի սկիզբն և մայրն ամենայն վանորայից, ընդ հովանեաւ սքանչելագործ տիգին, և արեամբ ներկեալ անմահին Յիսուսի սուրբ գեղարդեանն, և այլ բազմութեան սրբոց..., ի լաւ և յընդիր աւրինակէ տառջին իմաստնոց և վարժապետացն Սիսոյ, զոր էր գրեալ ձեռամբ Յովանէսն եպիսկոպոսի Անոյ, մականունն Ոսկեփոր վերաձայնելս...:

Գրիչ՝ Մաթէոս
վայր՝ Ագուլիս

527բ.—529բ. ... Զոր տեսեալ զայս ամենայն վայելչութիւնս հրաշից երիցս երանեալ, հաւատարիմ, հեզհոգի, հանճարամիտ, հոգով աղքատասէր, նաեւ աստուածասէր քահանայապետն Քրիստոսի ե արհիական մեծ եպիսկոպոսն Գողթան վիճակիս տէր Ստեփաննոս գովելին, բորբոքեալ ի սէրն աստուծոյ, զի բազում ժամանակաց ջերմ հուսով և եռանդնափափազ սիրով ցանկացաւ զեղեալ այսմ աստուածային սուրբ գրոցս, որ կոչի ամենալի Տունական: Զոր և սա ունի յինքեան լիակատար զպատմութիւն և ըզգովասանութիւն տաւնից տընաւրինականացն Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ՝ զծննդեանն և զյարութեանն և որ ըստ

կարգին, այլ և զյիշատակ սուրբ և փառաւորեալ աստուածածնին և զաստուածաբնակ սուրբ առաքելոցն և զաստուածառաք սուրբ մարգարէիցն, և զհոգիացեալ սուրբ հայրապետացն, և զարեամբ շաղախ նտհատակեալ սուրբ մարտիրոսացն, և զուղղափառ սուրբ Թադաւորացն, և ըզճգնազգեաց սուրբ միանձնացելոցն, և զվսեմական սուրբ վարդապետացն, և զարիացեալ սուրբ կուսանացն, այլ և զպատուէր քարոզութեանն յաւուրս պահոց, զոր գրեցին սուրբ վարդապետքն, զի հանապազ ընթեռնուն սուրբ քահանայք ի լսելիս աւրհնեալ ժողովըրդեան, զի լսելով զայս ամենայն խրատք պատուիրանացս հասաւանսցին ի հաւատս զուղղափառս, զոր ունին ի սկզբանէ, Եւ յիշեսցեն ատալի Բրիստոսի յաղօթսն իւրեանց զստացող սուրբ գրոցս զտէր Ստեփաննոս արհեպիսկոպոսն, և զծնաւդսն իւր ի Բրիստոս հանգուցեալ՝ զհայրն Աղաւուղա, և զերջանիկ մայրն իւր Խուանդ-Խաթուն, և զամենայն արեան մերձաւորս իւր՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս։ Նա ե զերիցս երանեալ երջանիկ և քաջ հաւտապետն նոյն ասացեալ Գողթան աթոռոյս՝ արհեպիսկոպոս զքեռին իւր զտէր Տէրունաղան՝ զառ ի Բրիստոս հանգուցեալն, հանդերձ ծնաւդաւքն իւրովք, եղիցին յիշատակք նոցա աւրհնութեամբ...

Եւ արդ, ես՝ ունայնս ի գործոց բարեաց և փրկունս ի գրչաց Մաթէոս սուտանուն քահանայ, որ անուամբ եմ կոչեցեալ, բա[յ]ց հոգւովս եմ ես խաւարեալ, եղէ անարժանս ես Թախանձեալ ի նոյն վերասացեալ տէր Ստեփաննոսէն, որ և բազում սիրով հրաւիրեաց զմեզ առ ի գրել զսուրբ Տաւնականս։ Իսկ մեք ոչ կարացաք ընդդիմանալ մեծի հրամանաց նորա, վասն զի տեսաք զեռափափագ սէր նորա, որ առ հոգեորսն ... և գրեցաք զսուրբ Տաւնականս զայս ըստ իմում կտրի, դրոշմամբ մեղսամած մատամբ անձինս կործանելոյս՝ բազում և պէս պէս աշխատանաւք, զի մեծաւ չարչարմամբ և անժուժելի տքնութեամբ հասուցաք զսուրբ Տաւնականս առ ի յաւարտ կատարման, զոր միայն տէրն իսկ գիտէ զդիտումն մտաց մերոց, եթէ վասն ոյր ուրուք մտածման գծագրեցաք զսուրբ դիրքս զայս։

... Գրեցաւ սուրբ Տոնականս այս ի գեղաքաղաքս Ազուլիս գովելի Գողթան վիճակիս, ի նոյն իւրոյ աթոռիս, ընդ հովանեաւ առաքելայարկ խորանիս, աստուածաբնակ տաճարիս Բրիստափորի մեծ նահատակիս ե Թումայի առաքելոյ սքանչելագործ հրաշալի աջիս, առ ոտս երջանիկ նոյն վերասացեալ տէր Ստեփաննոսիս, ի Թուականութեանս Հայոց ՊԶԶ. (1447), և ի հայրապետութեան մեծի աթոռոյ աստուածայարկ սուրբ Էջմիածնի՝ երիցս երանեալ տեառն Գրիգորի խարազն ճգնաւորի, նաև երկրորդ լուսաւորչի, զոր տէր աստուած անսասան պահեսցէ և անգըթելի ի յայսմ աշխարհի...

Նա և ստացաւդ սուրբ Տաւնականիս տէր Ստեփաննոս Գողթան վիճակիս, նախնեաւն իւրով՝ տէր Տէրունաղանաւ, և ամենայն ազգայնօքն իւրովք, ոգորմութեամբ քո Բրիստոս, մասնակից լիցին ամե-

նայն գերերջանիկ սբբոցն, որք հաւաքեալ կան ասա ի հրաշափառ ամենալի սուրբ Տօնականիս...*

682

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

ՍՅՎ 181 (543), հա. Ա. սյուն. 887—888

Գրիչ՝ Գալուստ

վայր՝ ի Ձորս Քեղոյ, Աղջոց վանք

238 ա ... Որում բաղձացայ ես յետինս Գալուստ եղկելի, վշտաւք և մեղաւք զանաղանեալ անձամբ գաղափարեցի զսուրբ աւետարանս ի ստուգաբան և յընտիր աւրինակէ, որ ունի զրանս սեփական և ստորակէտ և զտնհատ՝ յստակ և անթերի, ի յայս վերջին գառն և յանբարի ժամանակի:

Գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուականիս Հայոց ՊԼԶ. (1447)**, ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի, և ի թագաւորութեան Վրաց Գաւրգէ, և ի զանութեան Զաւանշաճի՝ որդոյ Ուսուփին, ի գաւառս Արարադեան, ի Ձորս Քեղոյ, ի վանքս Աղջոց, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, և սուրբ Կաթողիկէիս, և սուրբ Ստեփանոս նահատակիս, և սուրբ Աջոյն, և Թորի սուրբ նշանիս, և Արամունից սուրբ Խաչիս, և Թեառ սուրբ Գրիգորիս, և այլ բաղմահաւք սբբոցս, որ աստ կան: Գրեցաւ ձեռամբ անիմաստ և անարուեստ փծուն գծողի Գալստի՝ անուամբ միայն արեղայի, և ձեռնտուութեամբ եղբաւրս իմոյ Մխիթար արեղայի...:

683

Ա Ի Ե Ս Ա Ր Ա Ն

Երևան 8875

Գրիչ՝ Յովանէս

վայր՝ Տփլիս մայրաքաղաք

238 ա Շառաւիղն աւրհնութեան և սեռն բարենշան, աստուածասէր և բարեպաշտ և երկիւղածն յաստուծոյ Ներսէս ցանկացող եղեալ այսմ կեանսունակ և մեղսաքաւիչ տառիս և աստուածախաւս մատենիս: Ձի յետ ստանալոյ բազում զգեստուց և սպասուց եկեղեցւոյ՝ յաւել և

* Գրեթե բոլոր ճառերից հետո զրիչը թողել է համառոտ հիշատակադրութիւններ (ընդամենը 125 հատ), որոնցից մի քանիսը հրատարակել է Հ. Աճառյանն իր «Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Թաւրիզի աշխատութեան 121—122 էջերում»:

Այդ հիշատակադրութիւնները ոչ մի նոր բան չեն ավելացնում գլխավոր հիշատակարանի տվյալներին:

** Բնագրում՝ ՊԼԶ., սակայն հրատարակիչը իրավամբ ուղղել է, նկատի առնելով, որ Ղ-ի ծայրը քերված է, և որ հիշատակված անձինք ապրել են ոչ թե ՊԼԶ. (1387), այլ ՊԼԶ. (1447) թվականին:

զսա ի գանձս աստուածայինս, ի մտի ունելով զբան մարգարէին, որ
ասէ՝ Երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն և յընդանի յԵրուսաղէմ,
286 ր ստացաւ զսուրբ աւետարանս յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնաւդաց ի
իւրոց, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց:

Արդ, որք հանդիպիք սմա տեսութեամբ, ընթերցմամբ կամ աւ-
րինակելով, յիշեցիք սրտի մտաւք առաջի Բրիստոսի զվերոյգրեալ
ստացաւ սուրբ աւետարանս զներսէս, և զհայրն իւր զԿարապետ քա-
հանայ, և զմայրն զԴաւիթ, և զհենակիցն իւր զԱսլմէլիք, և զեղբարսն
զՅովսէփ քահանայ և զՅուսիկն, և զեղբարորդին իւր զՍուրբանշէն, և
զհաւրեղբայրն նորին զտէր Յովնաննէս, և զորդին զտէր Միսիթար, և
մօրքվերորդին զԿարապետ, և զպապն իւր զտէր Մաթէոս, և զքոյրն
զՇնանավորն, և զքվերորդին զԱմիր-Մէլիքն, և զամենայն արեան մեր-
ձաւորսն՝ զհենդանիսն և զհանգուցեալսն: Եւ որք յիշէք բարի յիշ-
մամբ և աներկբայ հաւատով՝ յիշեալ լիջիք ի Բրիստոսէ աստուծոյ
մերոյ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

287 ա Ընդ նոսին, որք վերոյ գրեցան, յիշեցիք և զիս՝ զՅովաննէս մե-
ղապարտ գրիչս և զծնուղսն իմ, որ զսուրբ աւետարանս գրեցի և աւար-
տեցի ի մայրաքաղաքս Տփլիս, ընդ հովանեաւ կամակատար սուրբ
Աստուածածնիս, ի թվիս Հայոց ՊԴԶ. (1447):

684

ՔԱՐՈՉԳԻՐԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երևան 2130

Ստացող՝ Յովաննէս Կաֆայեցի

ա

426 ր Ի թվ. ՊԴԶ. (1447)....

Արդ, գրեցաւ առաքելական և մարգարէական, աւետարա-
նական և վարդապետական, աստուածարուխ հոգիալից տառս այս ձե-
ռամբ Տէրունական[ի] և Յոնաննէս կրօնաւորի Սանան[ն]եցոյ, ի խնդրոյ
սրբասէր և հեզահոգի գրոց հետևողի [Յովաննիսի եպիսկոպոսի Կաֆայեցոյ,
ի վայելուին անձին իւրոյ և յիշատակ ծնողաց իւրոց:

Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք այսմ հոգեւից բու-
րաստանիս կամ կարգալով կամ աւրինակելով, վասն սիրոյն Բրիս-
տոսի յիշեցիք յաղաւթս ձեր զՅովաննէս եպիսկոպոս Կաֆայեցիս, և
զպապն իմ զԴաւիթս երէցն և զխաւճայ Ղազարն. և զհայրն իմ
զպարոն Գէորգն, և զմայրն իմ զՇիրիկն-Մէլիքն, և զհաւրեղբայրն իմ
զտէր Դանիէլ արեղայն, և զեղբայրքն իմ զնիկողայոսն և զԿարապետն
և զՄկրտիչն, և զամենայն մերձաւորքն և զազգականքն իմ. և որ
սրտի մտօք յիշէ զմեզ և ողորմի ասէ՝ տէրն մեր Յիսուս Բրիստոս
իւրն ողորմեսցի աստ և ի հանդերձեալս, ամէն, եղիցի, եղիցի:

Գարձեալ, աղաչեմ զամենեւեան յիշեցիք յաղաւթս ձեր զՀէջա-
ւեցի Միսիթար էրէցն, որ զգիրքս կապեց և շատ զահմտթ քաշեց,
սրտի մտօք ողորմի ասէք:

P

Գրիչ՝ Տէրունական

425 ա Ո՛վ, սուրբ վարժապետք, որք հանդիպիք այսմ հոգելից դրախտիս, յիշեսցիք զսակաւ աշխատողս՝ զՏէրունական տրեղայս։*

685

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Թորոս Ագրար», Բ., էջ 433, Տիգրանակերտի ս. Սարգիս եկեղեցի

Գրիչ

վայր՝ Արծկէ

Դրեալ ի քաղաքն Արծկէ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածանի, ի հայրապետութեան տեառն Կիրակոսի ընդհանուր Հայոց կաթողիկոսի, ի Թաղաւորութեան Զնանդանի՝ որդւոյ Ղարա-եմսուֆի, ի թվականի մերում Գ. և ՂԶ. (1447) ամի, յորում ժամանակի յոյժ հարկապահանջութեամբ տառապի ազգս Հայոց...

686

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4436

Գրիչ՝ Մինասենց Թումայ

վայր՝ Աղբամար

138 ա ... Արդ, այսմ աստուածեղէն և երկնապարզե գանձիս և լուսափայլ և մաքուր մարգարտիս ցանկացաւդ եղև ոմն սրբասէր քահանայ՝ պատուական ե աստուածային ձրիւքն բարգաւաճեալ, որոյ անունն Մովսէս ճանաչի, ի գեղաքաղաքէն Ուրանից... յիշատակ բարի հոգոյ իւրոյ, և ծնողացն իւրոց՝ հաւրն իւրոյ Թումայ քահանային և մաւրն Դուռմէլիքին, և եղբաւրն ը իւրոյ Գրիգորին, և կենակցացն իւրեանց Նիկարին և Շնոնվորին, և զաւակացն իւրեանց՝ կենդանեացն և հանգուցելոցն ի Քրիստոս՝ Յովանիսէն և Աստուածատրուն, Մելքեւէթին և Սանվէլին, և քըւերցն Գոնարին և Սիֆաթին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց նոցին...:

138 բ Եւ արգ, ես՝ ... Մինասենց Թումայս, անուամբ և եթ արեղայ՝ եղկելի ոգիս, տեսի զփափագ և զսէր Մովսէս քահանային, զոր ունէր առ շոգեորսն, ե իմով ծերացեալ անձամբս և տկարացեալ մարմնովս յանձն առի գըծագրել զսա իմով իսկ մեղսամած մատամբս, և ամենակարող զաւրութեամբն աստուծոյ կատարեցի զաստուածախօս կըտակս զայս

139 ա յաստուածապահ կրղզիս Աղբամար, ընդ հովա ը նեաւ գերահոչակ և

* Ձեռագրի բոլոր 425 թերթերը կրկնագիր մագաղաթ են, նախկին գրերը ջնջված են շատ խնամքով, հազիվ որոշ թերթերի վրա նկատվում են նրանց թույլ հետքերը, ըստ այդմ թերթերի մի մասի գիրը ուղղագիծ—թեքական երկաթագիր է, իսկ մյուս մասինը՝ շատ մանր երկաթագիր:

երկնանման սուրբ Խաչի տաճարիս, և սուրբ Փրկչիս, և սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Սարգիս զաւրաւարիս, ի հայրապետութեան տեսոն Զաքարիայի, և ի թվականութեան Հայկազեան տօմարիս ի յուրհարիւր և ի նըստուն և վեց (1447)....*

140 ր ... Աստուած-սղորմի ասացէք և ինձ՝ մեղուցելոյս Թումայի սոսկանունն արեղայի՝ գըծագրողի սորին, և ծնաւդացն իմոց՝ Սիմէոնի և Արղունի, և քրւերցն իմոց՝ Ոսկի-Տիկնէն և Անդալաւին, և որդոցնոցին՝ Հայրապետ արեղային և Յոնանիսէն և Աւետիսին, և երախտաւոր քեռոյն իմոյ՝ սընուցողին և ուսուցողին զիս՝ Թումայ միայնակեցին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն մերոց....:

687

Ճ Ա Շ Ո Յ

ԲՅՎ 416

Գրիչ՝ Սաեփանոս
վայր՝ Աղթամար

Փառք... որ ետ կարողութիւն ... մեղսամած անձինս հասանել յաւարտ սորա...: Եւ արգ, գրեցաւ սուրբ տառս և տստուածտխաւս սուրբ կտակս յաստղածախնամ սուրբ կղզիս Աղթամար, ի հայրապետութեան տեսոն Զաքարիայի կաթողիկոսի, ի մեծ թուականիս Հայոց ՊՂԶ. (1447), ձեռամբ... Սաեփանոս արեղայի, յիշատակ ինձ և ծնաւդաց իմոց Գուլագիզին և Մըջանին...:

688

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երեւան 4922

Գրիչ՝ Իսրայէլ
վայր՝ յերկիրս Մոկաց, ի գեղս Փոսավանք

361 ր ... Կատարեցաւ սուրբ աւետարանս յերկիրս Մոկաց, ի գեղս, որ Փոսավանք կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Գրիգորին և Փրկչին, եթէ լսեալ էիք ի պատմութենէ սորայ, զոր Գ. (3) խնձոր է բերեալ ի դրախտէն Ագամա կրաւնաւորի միոյ:

362 ա Այլ և գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ Իսրայէլ քահանայի ... յընտիր և ի ստո[յ]գ աւրինակէ Կիլիկեցւոց, կենօք տառապանօք և բազում պանդխտութեամբ, ի մեծ թուիս Հայոց ՊՂԶ. (1447), ի կաթողիկոսութեանն հայկազան սեռի տեսոն Զաքարիայի Աղթամարցոյ, զոր տէր աստուած պահեսցէ անսասանելի զաթոր հայրապետական և

* Այս՝ 139 ա էջի շարունակութեան և հաջորդ՝ 139 ր—140 ա էջերի վրա գրելը աստվածարանական տարտամ դատողութիւններ է անուժ և կրկին անգամ հիշատակում ստացողի արդէն հիշատակված ազգականներին՝ մեկ առ մեկ: Այդ ընդարձակ մասը գուրս ենք թողնում:

զթագաւորական, զի յիշելով զտնուանս նոցա սասանել սաքրին ե ոչ
ևս երեին թշնամիք ճշմարտութեանն.

Եւ արգ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի վայելուքն մանկանց սուրբ
եկեղեցւոյ:

362 ր Զոր տեսեալ զայսպիսի գանձս աստուածային լուսով զարգա-
րեալ՝ ցանկացաւ աստուածասէր և հեղայհոգի տանուտէրն Թովմայ և
Բ. (2) եղբայրն իւր՝ Գրիգորն և Ղազարն, ի դեղջէն Աշնայ. և ետ գրել
զսա ի հալալ և յարգար վաստակոց իւրոց, յիշատակ հոգւոյ իւրոյ.
և ծնա[ւ]ղացն՝ հաւրն Սանփանիւն* և մօրն Շնոնորին, և եղբարցն Գրի-
գորին, և կենակցին Փաշին, և որդւոյն Հալիֆին, Ղազարոսին, և կե-
նակցին իւրոյ Սուլտանին, և քուերացն Մարգարտին և Արուսին և
Նարբըրին, և եղբաւրն Առաքելին, որ յառաջ փոխեցաւ ի Բրիստոս,
իրբև զծաղիկ անթառամ...:

363 ր Դարձեալ, կրկին մաղթանօք աղաչեմ ես՝ հողացեալս ի գերեզ-
մանի, անարժանս ի գաս կրօնաւորաց Իսրայէլ՝ զամենայն ընթեր-
ցողքդ սուրբ աւետարանիս, զի յիշման արժանի առնէք զանարժան
գրիչս զԻսրայէլ, և զհայրն իմ զԱմիրջանըն, և զմայրն իմ զՇնոնորն,
և զեղբարքն իմ զՍանակն և զՅովնանն, և զքուերքն իմ՝ զփոխեցեալքն
ի Բրիստոս՝ զՄարգարիտն և զԽէրէքն և զՄրջանն, և զանդրանիկ եղ-
բայրն իմ զՍանակն, զոր յառաջ փոխեցաւ ի Բրիստոս: Պահես տէր
աստուած զվերջինս յամենայն չարէ, ամէն:

Այդ և զամենայն արեան մերձաւորս իմ, և զերախտաւորսն, և
զուսուցիչքն իմ՝ զԹովմայ քահանայն և զԹադէոսն և զԱռաքելն, այլ
և զերախտաւորք վարդապետքն իմ՝ զտէր Մարգարէն և զտէր Վար-
դան մաղդասին, և ասացէք բոլոր հաւատով զաստուած-ողորմին, և
ասացողացդ աստուած ողորմեսցէ, ամէն:

Այլ և յիշեցէք ի Բրիստոս աստուած զԳաշուի Պետրոսն, որ ասէր՝
տէր Իսրայէլ, զիս յաւետարան գրէ, քեզ վարձք է...:

689

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6360

Գրիչ՝ Իսրայէլ

360 ա | | | նելով յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր ըստացող
սուրբ գանձարանիս զԿարապետ քահանայն, և զծնաւդսն իւր զՀարա-

* Հիշատակարանի շարունակութեան մեջ ստացողի հայրը կոչվում է՝ Սանփանուս:

** Այս էջի ստորին լուսանցքում կա մի ծածկագիր տող՝ ՃԾԺԲՆԼԹԸ: Ճ
ԺԾԺԲՆԼԹԸ: Նույնպիսի մի ծածկագիր գրված է նաև 359 ր էջի սկզբում, այսպէս՝ Ճ
Գ. եղբարցն: ԳՏԼԳՇՏ | ԺԾԺԲՆԼԹԸ | ՁԲԵԲՏԼ | Ճ:

Այդ նշանը (□) իր տարատեսակներով՝ «Աւետարան» բառի զաղափարագիրն է:

Ծածկագիր առաջին տողը եղբայրագիր ծածկագրով կարգացվում է «Աւետարանս
Քրիստոսին» (2 անգամ):

Երկրորդը՝ նույն ծածկագրով՝ «Աւետարանս Գ. (3) եղբարցն՝ Գրիգոր, Քրիստոսին
է, Ղազարին»:

պետն և զՀաթունն, և զԵղբարքն զՎարդան և զԳրիգորն, և զԵնուարոյս զաւակն իւր զՀաթապետն:

Գարձեալ, կրկին ազաչեմ և պաղատեմ զդասս կարգացողաց և լսողաց՝ յիշեցէք զըստացող գրոցս զԴաւիթ կրանաւորն, և զձնաւզսն իւր զՎարդան քահանայն և զնազխարուն, և զԵղբարքն զԽէրապետն, և զՅակոբ սարկաւազն, և զՄատթէոս քահանայն, և զորդին իւր զԹադէոս, և զԶրւեւրքն զԹանկ-խարուն, և զորդին իւր զՊետրոսն, և զմիւս քոյրն զՀաւոնիսեմն, և զհօրեղբարքն իմ զՍտեփաննոս քահանայն, և զորդին իւր զՅովաննէս քահանայն, և զՅովաննէս սարկաւազն, զգրստերքն իւր զՄարքանն, և զորդին իւր զՅովսէփ, և զմիւս քոյրն զԽարունն, և զհաւրեղբարքն զՄարգարէն, և զորդին իւր զսարկաւաք Թովմէն...:

350 ր ... Յիշեցէք ի Գրիստոս աստուած զեղկելի Իսրայէլ գրիչս,* և զիմ ծնողսն, և զամենայն արեան մերձաւորսն, ամէն, և զվարպետըն իմ զՄարգարէն և զՎարդան Մաքին, ամէն....

Բ

351 ա Յիշեցէք բարեգութն աստուած և ողորմութիւն տացէ Շուշանին, և մխիթարէ յերկնային յարքայութիւնն զհոգի և զմարմին խարուն-ջին՝ լուսով պայծառ է քան զարփին, զասաւորեայ ընդ կուսանին Հոռիփսիմեայ և Գայիին զխարունջէն՝ զգուստըն Շուշանին՝ զարիպ մեռաւ Մովսէս յերկրին, սուք մեծ արար իւր ձնաւզացն՝ պարոն Թումին և Շուշանին. տացէ զերկնից արքայութիւն, ամէն, տէր, և պահեայ զորդիք սոցին՝ զՊարիպշէն և զԻւրեանքն, պահեա տէր, յամէն չարէն:

Այլ և յիշեցէք զԽանթունջէն, և զՇամամ՝ քոյրն իւր, ամէն, և զհաւրեղբարքն՝ Ջաքարէն, զՅակոբշէն, և զՄխիթարն, զՇաւայունն, յամէն,**

690

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ն. Զուգա 559, Մ.Տ.Մ. և Ս.Տ.Ա.

Գրիչ՝ Վարդան

վայր՝ Մովսէս երկիր, Գիւնէկանց գիւղ

293 ր ... Այլ և արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս աստուածախաւս ձեռամբ անարժան և ախմար գրչի Վարդանի: Եւ իմ անընդել գոլով յարուեստ գրչութեան... գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք յընտիր և ի ստոյգ աւրինակէ կենաւք տառապանաւք և բազում պանդխտութեամբ

* Նախորդ հիշատակարանի հեղինակ Իսրայէլ գրիչն է: Նկատի ունենալով այդ՝ անթվական այս հիշատակարանը տեղագրում ենք նրան առընթեր՝ 1447-ի թվաշարքում:

** Այս երկրորդ հիշատակարանը, ամենայն հավանականութեամբ, նույնպէս գրել է Իսրայէլ գրիչը, սակայն ավելի խոշոր տառերով և, հավանաբար, առաջին հիշատակարանից տարիներ հետո:

և ազգի ազգի տրամուլթեամբ, զոր վասն ծովացեալ մեղաց իմոց ժամանեն ինձ փորձութիւնք յամ յամէ և ոչ տային ինձ հանգչել, Եւ է ի մեծ թուականիս Հայոց 922. (1447), ի հայրապետութեան հայկազեան տոհմի տեառն Զաքարայի, ընդ հովանեալ սուրբ տաճարիս Գէորգեա եւ ամենայաղթ սուրբ Նշանիս, ի յիշատակ հոգւոյ Սարգիս մաղգասոյ, եւ եղբաւրն Փիլիպպոսի, և ծնաւդացն Թագաւորին և Ազիզին, և որդւոյ իւրոյ Աւետիս սարկաւազին՝ տարածամ փոխեցելոյն առ Քրիստոս, և սուք ետ ծնաւդացն իւրոց, և եղբաւրորդւոյն Մկրտչի, և քուերն Դովար-խաթունի...:

Դարձեալ աղաչեմ զձեզ, յիշեցէք ... զՅովաննէս եպիսկոպոսն և Զաքարիայ վարդապետն, որք են առաջնորդք և հովիւ երկնահանգէտ սուրբ ուխտին Վարագայ: Ընդ նոսին և զիս՝ զիծուն գրիչս զՎարդանանարժան արեղայս, ... և զծնաւդսն իմ զՍամուէլ քահանայն, և զմայրն իմ զՄիւնայ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն և զերանտաւորսն, ամէն, եւ զիմ սիրելի եղբայրն զՅակոբ քահանայն:

Այլ և գրեցաւ աւետարանս ի յերկիրս Մովսիս, ի գեաւդս Գիւնէկանց, ընդ հովանեալ սուրբ Նշանիս և սուրբ Գէորգեա...:

Եւ արդ, ես՝ ամենամեղ ծառայ ծառայիցդ Յիսուսի Քրիստոսի Սարգիս մահդասի, վկայութեամբն աստուծոյ, և տէր Յովաննէս եպիսկոպոսին, և Զաքարիայ վարդապետին, Թումա քահանային և Խոսրովին ետու զսուրբ աւետարանս իմ քըւերորդւոյն՝ Վարագեա քահանային, որդւոյ Յովաննէս իրիցուն, որ հանապազ կարդայ եւ աստուած-ողորմի ասէ: Եւ մի ոք իշխեսցէ բնդ նմա աղաղակ եւ կամ դաւի առնել. և թէ ոք յանդգնի և դաւի առնէ՝ նա զմասն զՅուդային առնէ և զայլ խաչահանուացն, ամէն: Այլ տէր աստուած վայելել տացէ զսա Վարագեա քահանային, ամէն:

Այլ և յիշեցէք յաղաթս ձեր և զծնողքն Վարագեա քահանային զՅովաննէս քահանայ և զԱզիզ-խաթուն, և զմեծ պապն զՍտեփանոս քահանայ, և զՈսկին, զՄովսէս քահանայ, և զորգեակն իւր զՄելքիսէօ քահանայ...: Յիշեցէք... զմահդասի տէր Զաքարէն, զհայրն իւր Նորվալի, և զմայրն Խանումն, դուստր և որդին իւր, որ բազում աշխատեցաւ ի Զուդայի մինչ ի Հսպանան, յիշեցէք, ողորմի ասացէք, աստուած զձեզ յիշէ աւրն դատաստանի:

691

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 6385

Գրիչ՝ Մարգարէ վայր՝ յերկիրս Հորջանուեաց, ի վանքս Բերդաձոր

382 ր ... Ուստի և տեսեալ զսորայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդ կին ոմն աստուածասէր և ուղիղ հաւատով Շայխուքուն* կոչե-

* 20 ա էջի վրա, չորս զիրքով, նկարված է ձեռագրի ստացող Շայխուքուն, նրա ձախ կողմում կանգնած է պատանի որդին՝ Յովսէփը, որը, համաձայն նկարի, վերահում

ցեալ, ի վաղուց հետէ ցանկացաւ այսմ աստուածախաւս սուրբ աւետարանիս, և ետ գրել զսա յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և ծնաւդացն՝ հաւրն Մարտիրոսի և մաւրն Սաղգաթի, և որդւոցն Յովսէփին և Մելիքսէթին, և դստերաց իւրոց Համուշ-խաթունին և Մարգարաին և Ուլուն-խաթունին, և քըւերն իւրոյ Հաթուն-Մէլեքին,* և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, և փեսային իւրոյ Մուրադին:**

Նկ. 25. Ձեռագրի ստացող Շայխուժլուի և նրա վաղամեռիկ որդի Յովսէփի պատկերները

... Ընդ նոսին և զիս՝ զանյիշելիս զՄարգարէ մեղաւք մեռեալ գերիս, և զհայրն իմ զՅովնանէսն, և զմայրն իմ զՈսկին, և զեղբարքն 363 բ իմ զՅովնանէսն և զՄիսիթարն, և զամենայն արեան մերձաւորքն իմ ազատեսցէ Քրիստոս աստուած յաններելի տանջանացն, և տացէ ամենայն Քրիստոնէից և ինձ՝ մեղաւորիս և իմոցն ամենայնի տեսանել զինքն՝ զՔրիստոս հայրական փառաւք ի նորոգել զտիեզերս, ամէն:

եզոզ կարմրաքեզ մակաբուրժյան՝ արգեն մահացել էր: Մակաբուրժյան մեջ գրված է՝ «Յիշեցէք ի Քրիստոս Շայխուժլուն, եւ զորդի նորին, որ փոխեցաւ առ աստուած» (տես նկ. 25):

* Այս բառից հետո կարմիր թանաքով ավելացված են մի քանի այլ անուններ, այդ հավելումից հնարավոր է կարդալ այսքանը՝ «Հալիմ-խաթունին և զաւակացն (») | | | զարիա-խաթունին, Համ | | | -խաթունին»:

** Շարունակության մեջ, ևս հինգ անգամ, ձանձրալի կրկնաբանությամբ, գրելը ազաւում է դարձյալ ու դարձյալ հիշել ձեռագրի ստացող Շայխուժլունի ու նրա ազգականներին: Վերը չհիշատակված ազգականներից են «զոէքըն իւր զԱւեսիսն և զորդին զԱստուածաբուրժ» (էջ 363 ա):

Այդ ընդարձակ մասը դուրս ենք թողնում:

Քրիստոս աստուած, ի քո յահեղ դատաստանին դասակից արա և պսակակից ընդ սրբոց առաքելոցն և ընդ մարգարէիցն... զաւրինակ տըւողն զՍիոն եպիսկոպոսն, և զծնաւդսն իւր զՊետրոսն և զՇարմէլէքն, և զամենայն արեան մերձաւորքն իւր, ամէն, ամէն:

Արդ, աւարտեցաւ սուրբ աւետարանս ի յերկիրս Հոբշաունեաց, ի վանքս, որ Բերգաձոր կոչի, ընդ հովանեօ սուրբ Աստուածածնիս, ի յառաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս տէր Սիոնի, և Աստուածաւոր քահանայի՝ հաւր վանիցս, և այլ եղբարցս, սր աստ են հաւաքեալ, զի յոյժ կամակից եղեն մեզ, զոր Քրիստոս աստուած դասակից արասցէ զսոսա ընդ դասուց հրեշտակացն... ընդ նոսին և զՍարգիս տնտեսն, ամէն:

Ի Թվականիս Հայոց կատարեցաւ 922. (1447): Աղաչեմ զձեզ, զի վասն խոշորութեան գրիս անմեղադիր լերուք, զի աչքս [պ]ա[կա-սե]ալ է ի լուսոյ, զի կայր | | | , և Քրիստոսի | | | զաւրոյթիւն և փառք յաւիտեանս, ամէն:

Բ

20 = Յիշեցէք ի Քրիստոս զՇայխուքլուն, և զորդին իւր զՅովսէփ, և զԹոռն զԸնքսաակէս, և զկազմող Գրիգորն, և աստուած-ողորմի ասացէք, և Քրիստոս աստուած ձեզ և մեզ ողորմեսցի, ամէն:

Գ

20 Բ Աւգնեա տէր Յիսուս տկար մատինս և յաջողեա զգործ անյիշելոյս մեղաւորի, ամէն:*

692

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4971

Գրիչ՝ Մարգարէ

ա

206 = Զտառապողս, զանհամեմատս ի գունդս մեղաւորաց զՄարգարէ** գրիչ, և զհայրն իմ զՅոնանէս, և զմայրն իմ զՈսկի, և զեղբարքն զՅովանէս և զՄիսիթար՝ աղաչեմ յիշել ի տէր աստուած, և ասացէք՝ Քրիստոս աստուած ողորմի սոցա, ամէն, ես առաւել [ստացողի գրոցս] Յոնանէս քահանային, և ծնողաց իւրոց, և զաւակացն, և Կարապետ մահապոյն, և ամենայն արեան մերձաւորացն իւրոց, ամէն, և լսողաց և կարգացողաց, ամէն:

Բ

20 = Յիշեցէք զԹուխքանգ, և զաւակսն իւր՝ զՅովանէսն, զՅովսէփն,

* Գրված է Մատթէոս ավետարանչի նկարի ներքեւում:

** Նախորդ հիշատակարանի գրիչն է, ուստի և անթվական այս հիշատակարանը տեղադրում ենք նրան աւելնթեր՝ 1447-ի թվաշարքում:

զՄարգարիտն ե զԳոննարն, և զամենայն արեան մերձաւորքն իւր... ես առաւել զՄոջան՝ զմայրն Թուխթանկի...:*

693

Ճ Ա Շ Ո Յ

Փիւրդ. Նօա., էջ 156—157, Սերասաիոյ ս. Մինաս եկեղեցի

Գրիչ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Դերձկի վանք

... Արդ, գրեցաւ սա ի Թուիս Հայոց ՊՂԶ. (1447), ի դառնաբեր ժամանակիս վասն ծովացեալ մեղաց մերոց, ձեռամբ Մկրտիչ սարկաւագին... Ընդ հովանեաւ սուրբ Թէոդորոսի զինաւորին, զոր այժմ Դերձկի կոչի, և այլ բազմահաւաք նշխարաց...: Եւ Սիմէոն հայրապետի, որ ետ գրել զգիրքս ի վայելուցն մաքուր անձին իւրոյ, յիշեցէք զվանիցս միաբանքն՝ զՍիմէոն արեղայն և զսարկաւագներն և զգործաւորն՝ զՍարգիս պապն:

694

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիւրդ. Նօա., էջ 157, Արապկերի ս. Աստուածածին եկեղեցի

Գրիչ՝ Հայրապետ
վայր՝ Մանիկու վանք

... Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի Թուականիս Հայոց ՊՂԶ. (1447), ի հայրապետութեան տեառն Կարապետի, և եպիսկոպոսութեան տէր Գրիգորի՝ եղբօրորդի նորին, ի վասն Մանիկու, ընդ հովանեաւ սուրբ Աննայի, ձեռնատուութեամբ Սիմէոն քահանայի և քուերորդւոյ իւրոյ Կիրակոս դպրի...: Ջգծագրող սորա զՀայրապետ բանին աշակերտեալ, ընդ նմին և զստացող սուրբ աւետարանիս Աստուծոյ, և զծնողսն իւր՝ Ազիզագէկն և Ընանաթաթուն...:

695

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Ն. Զուլա 463, Մ.Տ.Մ. և Ս.Տ.Մ.

Գրիչ՝ Ներսէս

373 ր ... Գրեցաւ Գանձատետրս ի Թվին Հայոց ՊՂԶ. (1447), յունիս ամսոյ ի ԺԹ. (19), ձեռամբ բազմամեղ, անարուեստ և անիմաստ փծուն գրչի Ներսէս սուտանուն կրօնաւորի ... ի գեաւղս, որ կոչ[ի] Ումբուքիլիսա,* ընդ հովանեաւ սուրբ հրեշտակապետացն Գաբրիէլի և Միքայէլի, և սուրբ Եւտոկիայ և հարազատաց որդոց իւր սուրբ նա-

* Այս հեղատակարանը գրված է, անշուշտ, ձեռագրի գրչուքի յունից տառնամյակներ հետո, հավանաբար ԺՆ. դարի վերջերին կամ ԺԶ. դարում:

** Ձեռագրում՝ «հոչում բուքիլիսայ»:

հատակաց, ի Հաճաքկատար սուրբ Աստուածածնին, և սուրբ Գրիգորի Լուսաւորչի, և այլ բազում սրբութեանցս, որ ի յայս սահմանք կան, զոր ոչ գիտեմք յանուանէ կոչել...

... Յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր... զանպիաանացեալ հոգի զնքսէս սուտ ան[ուն] կարգաւորս, որ անունս կայ և գործս ոչ ունի, այլ և հոգեւոր հայրն մեր և զուսուցիչ զԳրիգոր վարպետն. Յիշեցէք ի Գրիստոս աստուած զմարմնաւոր ծննաւդսն մեր՝ զհայրն իմ զՅեւկաբն, և զմայրն իմ զՄարթայ, և զեղբայր իմ զՅովնանէս, և զքոյրն իմ զԹուրվանդայ...

Այլ և յիշեցէք ի Գրիստոս զսպասաւորս մեր իրիցկինս, որ շատ աշխատեցաւ ի լվանալ, ի կերակրել, ի ծառայութիւն, և զծնողսն իւր և զեղբարքն, և աստուած զձեզ յիշէ. Այլ և յիշեցէք ի Գրիստոս զԹղթիս կոկաւղքն՝ զԿոստանդ սարկաւազն և որ զԱսիլն(°)...

Այլ և աւարտեցաւ Գանձտետրս ի կաթողիկոսութեան տեառն տէր Կարապետի և մեր սրբասնեալ առաքելաշնորհ եպիսկոպոս տէր Սիմէոնի:

Այլ և հոգեւոր հարք և եղբարք մի մեղադրէք խոշորութեան և սխալանաց գրիս, զկար մեր այս էր, և ի բազում սրագմանց մէջ կայեաք և խիստ նեղ տեղ:

Այլ և արգ, աղաչեմ յերես անգեալ զամենեսանգ, ով ոք հանդիպիք տեսանելով կամ կարդալով կամ աւրինակելով, նա յիշեցէք ի տէր և զիս՝ զանարժան գրագիրս և զնքսէս սուտանուն քահանայս զԵրևանցի, և զծնաւդքն իմ, և զուսուցիչքն՝ զկենդանիքն և զնշնջեցեալքն:

Այլ և զմիեղէն եղբարքս ի դուռն սուրբ Լուսաւորչին՝ զԱստուածաւոր հայրապետն, և զնորարոյս բողոքն զԱնանի արեղան, և զՍանփաննոս ճարեղան, և զմիւս Անանիա ճարեղան, և միաբանքն, զսարկաւազանին և զտնտես, և որ զսպասաւորութիւն կանեն սուրբ տաճարին, նա Գրիստոս աստուած զիւր սուրբ արքայութիւնն մեզ և ձեզ պատրաստէ աստ և ի հանդերձելուն...

Այլ և զիս զանարժան և զանպիտան զԱնանիա սուտանուն արեղաս՝ զծաղկաւդս սորին, և զուսուցիչն իմ, և զհոգեւոր հայրն զտէր Սիմէոն արի եպիսկոպոս, որ բազում աշխատութեամբ վարժեցուց զիս յարուեստ ծաղկաւորութեան, ով քահանայք, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաթս ձեր, այլ և անմեղադիր լերուք ծաղկիս, զի առաջին ծաղիկս այս էր, ասասցիք մեզ ողորմի...

696

ՄԱՍՈՒՆՔ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ

Երևան 141

Լրացնող և կազմող՝ Արքաճամ

327 Բ ... Շնորհիւ և օգնականութեամբ տեառն աստուծոյ մերո ես՝ սուտանունս Արքաճամ արեղայս ձեռնարկեցի և սակաւ գծով և կազ-

մեցի զմատենանս հին կտակարա[նա]ցս, զոր սկսեալ է նախամարգարէն Մովսէս ի յիսկզրանց արարածոցն տեսոն աստուծոյ՝ զարարածս ստեղծանելոյն մինչև ի կատարումն երկրորդ օրէնք, որ է գիրք հինկ փերթ, այսինքն՝ Ա. Ծնունդքն, Բ. Ելքն, Գ. Ղևտականքն, Դ. որ է Թիւքն, Ե. Երկրորդ օրէնք:

Արգ, աղաչեմ զհանդիպողստ սմա յիշման արժանի առնել զիս՝ զանարժանս, նայ և հայրն իմ զՅովսէս մղասին, և զամենայն ազգայտոհմս մեր՝ զկենդանիս և զհանկուցեալս, և որ յիշէք սրտի մտօք և աստուած-ողորմի ասէք մեզ՝ նոյն ինքն Քրիստոս աստուած ձեզ և մեզ տացէ զիւր անսպառ բարիսն, և նմա վառք յաւ[իտեանս]։

Ի թվկ. Հայոց. ՊՂԶ. (1447), և ի յամսեան յունիսի Ը. (8),*

* Աբրահամ արեղան ձեռագրի միայն լրացնողն ու կազմողն է, իսկ ձեռագիրը հիմնականում գրել է Մխիթար անունով մեկը (հավանաբար Մխիթար Կերմանեցի), թի. դարում։ Վերջինս թողել է մի երկու հիշատակագրութիւն, որոնցից ընդարձակը բերում ենք ստորև։

Ըբայց ես նուստ և թարմատար գրողս Մխիթար սուտանուն երէց գիմ զմոթրակոյտ երեսս ի գետինն եմ գրել և արտասուելով աղաչեմ գտէր և զսուրբ հայրքտ և զեղբարստ և զորդեակքս, զի ողորմեսցիքտ մեզ և խնդրէք մեզաց թողութիւն, այսպէս ասելով՝ Քրիստոս աստուած, Ըժզ զՄխիթարա զյանցանսն, ամէն> (էջ 158ա)։

301 բ. էջի ստորին լուսանցքում, ձեռագրում գործածված թանաքով, բայց, ըստ երևույթին, այլ ձեռքով, գրված է Գրիգոր Անեցի անունը։ Անկարող ենք պարզել, թե այդ Անեցին ինչ առնչութիւն ունի ձեռագրի հետ։

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Արցախ», էջ 268—269, Մ. Տ. Մ, Գանձակ, Աբուհ Գիւլ

Վաճառող՝ Մուրադշայ
վայր՝ Թմոք

Յանուն Յիսուսի Քրիստոսի եւ Մուրադշայ ծախեցի զիմ հայրե-
նի աւետարանս քեզ՝ Խաչատուր իրիցիդ՝ որդոյ Յովնանի, ի գա-
ւառէն Եզիշէ առաքելոյն, ի յաթոռոյն Ջրվշկայ, վկայութեամբ մեր
եպիսկոպոսիս տէր Թումի և սպասաւորի սուրբ ուխտին Հայրապետայ,
և Թմոքայ քահանայիցս՝ Մկրտիչ իրիցոյ և Առաքել իրիցոյ, ի թվ.
ՊՂԷ. (1448), ի տրէ ամսոյ ի ԻԵ. (25), և աստուած շնորհաւոր առնէ,
ամէն:

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 5198

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Արծկէ՝

294 ր ...Յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր՝ քահանայք և ժողո-
վուրդք և լի բերանով և ուղիղ սրտիւ աստուած-ողորմի ասացէք
ստացաւդի սորա Թուրանդայ-Խաթունի, և առն իւրոյ Իսրայէլին, և
ծնաւդաց նորին Առաքելին և Մլախին, և դստերաց նորա Նարին-Խա-
թունի և Բուրսայ-Խաթունի, և Թուրանդի քու[ր]ոջն՝ Սաղդաթ-Խա-
թունի. և Քրիստոս աստուած, որ առատն է ի տուրս բարեաց՝ տա-
ցէ մեզ և նոցա զարքայութիւնն իւր, ամէն:

295 = Եւ ես՝ յետինս բանասիրաց և տրուպս կարգաւորաց Յովանէս
սուտանուն՝ տեսի զփափագ և զսէր, զոր ունէր հետ սուրբ աւետա-
րանիս հոգևոր մայրս մեր Թուրանդայ, և յանձն առեալ սկիզբն
արարի սուրբ աւետարանիս թվականութեանս մեր Պ. և ՂԷ. (1448)
ամին, յաւուր չորեքշաբթի՝ յարութեան զատկին: Որ և ի մեւս
աւուրն սուգ տրամութեան և դառնակսկիծ աղէտ եհաս ինձ և ծերա-
ցեալ ծնաւդի իմոյ: Վասն զի հրաման եհաս յարարչէն փոխիւ առ
տէր լերգահատոր եղբար իմոյ հարազատ Ներսէսի՝ Ի. (20) ամեայ,
լի շնորհաւք սարկաւագ, լըցեալ աստուածային իմաստութեամբն,

խոնարհ և հեզ բարուք, քաղցրատես և սիրուն յաչս ամենեցուն, եւս առաւել արարչին իւրոյ, նման սրբոյն Ստեփանոսի նախասարկաւագին, վասն որոյ ոչ արժան համարեցաւ զայնպիսի պաւական եղ-
 295 բայր ինձ՝ մեղաւորիս, այլ փոխեաց աստի՝ ի զառն ե ի մեղսս-
 սէր աշխարհէս, ուր ինքն կամեցաւ. Բայց զի թէպէտ և նորա հան-
 գիստ էր և ընդ հրեշտակս ցընծութիւն այնպիսի անմեղութեամբ
 մահն, այլ ծնաւդին իւրոյ և ինձ՝ անչափ տրտմութիւն և դառն կըս-
 կիծ: Վասն որոյ յոյժ տրտմութեամբ և արտասուլից աչաւք գրեցի
 զսուրբ աւետարանս ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի ընդհա-
 նիւր Հայոց կաթողիկոսի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տա-
 ճարի և սրբոյն Ստեփանոս կաթողիկէի:

Գարձեալ, կրկին [ան]գամ յերես անկեալ աղաչեմ զձեզ, յիշեցէք
 ի բարին Քրիստոս զվերոյասացեալ ստացաւ աւետարանիս զԹուր-
 ւանդայ-Խաթուն, և զծնաւդսն իւր զԹաղաշար և զՍարաթ-Մելիք, և
 զեղբայրն իւր զՍաղղադին, և զքոյրն զՍաղղաթ: Եւս առաւել յիշեցէք
 ի Քրիստոս զԻսրայիլն, և լի բերանով աստուած-ողորմի ասացէք
 305 ծնաւդաց նորին Առաքելին և Մլախին, և զաւակաց նորին Նար ին-
 Խաթունի և Բուրսայ-Խաթունի, և դուք և մեք մասն բարեաց ընկալցուք
 ի Քրիստոս աստուածոյ մերոյ, ամէն:

Գարձեալ, աղաչեմ յիշել առ Քրիստոս զմեղուցեալ գրիչ[ս],
 և զծնաւդսն իմ զՅակոբ քահանայ և զՍալչուկ-Խաթուն, և զեղբայրն
 իմ զԳրիգոր՝ սրբասնեալ կրաւնաւոր, և մեղաց թողութիւն խընդրէցէք,
 և Քրիստոս աստուած յիշողացն ողորմեսցի, ամէն:

699

Գ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Փիւղ. Նօւ., էջ 156, Նշխարք (№ 4815), էջ 163, Բաղէշ

Գրիչ՝ Խաչատուր
 վայր՝ Վան

... ի թուականիս Հայոց ՊՂԷ. (1448) գրեցաւ սուրբ Գանձարա-
 նըս ի քաղաքիս Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոց Պետրոսի և
 Պօղոսի, ի հայրապետութեան տեառն Ըստապէտի, և մերոյ առաջնոր-
 դիս սուրբ ուխտիս Վարագայ տէր Յովնանէս եպիսկոպոսի և Մար-
 գարայ վարդապետի, ձեռամբ Խաչատուր երիցու...:

Յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զստացող սորա զտէր Աս-
 տուածատուրն, որ յանօրինաց նահատակեցաւ, ընդ նմին աստուա-
 ծասէր տանուէրն զԱղազարն, [հայրն] զԳրիգորն, զմայրն Շնանոր,
 զկենակիցն Շախփաշայ... որ ետ երկու գրիւ ցորէն և թափեաց զգան-
 ձարանս ի գերութենէ, և ետ ի դուռն սուրբ Աստուածածնին, որ է
 յԱրարքն՝ անջինջ յիշատակ:

700

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

184, 170, սյուն. 400

Ստացող՝ Առաքել
վայր՝ Ռշտունիք, Բերդաձորի վանք

...[Գրեցաւ] ի յարքունական երկիրս Ընդունեաց, ի վանքս, որ
Բերդաձոր կոչի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս, ի թուակա-
նիս Հայոց ՊՂԷ. (1448), Ես՝ Առաքել արեղայս ետու գծագրել մեծաւ
փափաքմամբ ի հալալ արդեանց մերոց և ընծայեցի զսա նըւէր սուրբ
Յակոբայ տաճարիս և գերահոչակ կրանտստանիս, յիշատակ բարի
հոգւոյ իմոյ, և ծնողացն իմաց՝ Խաչաարուն և Թանգ-Մելիքին, և քե-
ռեացն իմոց Յովնանիս և Թումայի՝ սրբակրան արեղայիցն, յառաջ-
նորդութեան սուրբ ուխտիս Սիմէօն վարդապետին։ Որոց տացէ Գրիս-
տոս պարգև բարի ըստ վաստակոց իւրոց, զի մեծ երախտաւոր է մեզ
և տեղոյս։

701

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Արարատ», 1005 թ., էջ 731—732, Գիւմուշխանէի ս. Փրկչի վանք

Գրիչ՝ Հայրապետ

... Սուրբ աւետարանիս եռափափաք սիրով ստացող եղեալ սրբա-
սէր քահանայն Սիմէօն, և հանգիպեալ իմոյ նուաստութեանս Հայրա-
պետ պիտակ անուն, մոռացեալ զտկարութիւն հոգւոյ իմոյ, վասն
աստուածասէր փափաքմանն Սիմէօն քահանային... սկսայ... զի իմոյ
ձեռամբս զթուղթն նշայեցի և սկսեցի և գրեցի և ծաղկեցի և կազ-
մեցի այս։ Եւ յիշեսցի ի Գրիստոս զստացող սուրբ աւետարանիս
զՍիմէօն քահանայն և զամենայն արեան մերձաւորս, նաև զանդրա-
նիկ որդին իւր Աստուածատուր քահանայն և զԿիրակոս դպիրն, նաև
զյոգնամեղ կցողս Հայրապետ աշակերտեալ բանի, և զհայրն իմ
զՄաթթէոս քահանայն, և զամենայն ազգատոհմս իմ, և զուսուցիչս
և զամենայն երախտաւորս իմ...։

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուականիս Հայոց ՊՂԷ.
(1448), ի հայրապետութեան տեառն Կարապետի, եպիսկոպոսութեան
եղրաւորդոյն իւրոյ տէր Գրիգորիսի, առ ոտս սոցա աւարտեցաւ։
Տէր աստուած պահեսցէ զսոսա ընդ երկայն աւուրս, ընդ հովանեաւ
Մաւիկու* սուրբ Աստուածածնիս, և միաբանից սուրբ ուխտիս՝ Աստուա-
ծատուր կուսակրան տրեղային, և Սիմէօն քահանային, և Գրիգոր
տնտեսին, և Նուրբակի միայնակեցին, և Իշխան միայնակեցին, դե-
ռաբոյս սարկաւազացն՝ Կիրակոսին, և Վասիլին, և Սիօնին, և Կիրա-
կոսին, և Սիրեբին, և Պապուկին...։

* «Մաւիկու» բառը տպւած է «ընդ հովանեաւ»-ից առաջ։

702

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Սերասարիոյ ա. Նշան 84, ՀԱ, 1026, սյուն. 338

Գրիչ՝ Մկրտիչ
վայր՝ Սերասարիա

424 ա Յիշատակ է ի գունն սուրբ Աստուածածնին (Սերասարիոյ), որ կոչի Շուկի ժամ.* Ձունի ոք իշխանութիւն մերոց թէ յաւտարաց հանելոյ զսա ի դրանէ սուրբ Աստուածածնին: Եթէ ոք յանգրնի՝ զընդդիմակն կրեսցէ, իսկ հնազանդեալքն՝ աւրհնին յաստուծոյ և յամենայն սրբոց նորա: Արդ, գրեցաւ Մաշթոցս այս ձեռամբ Մկրտիչ կրաւնաւորիս, ի թվ. ՊՂԷ. (1448):

703

ՀՈՒՄՄՈՒՆՔ ԱՐՏԱՔՆՈՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

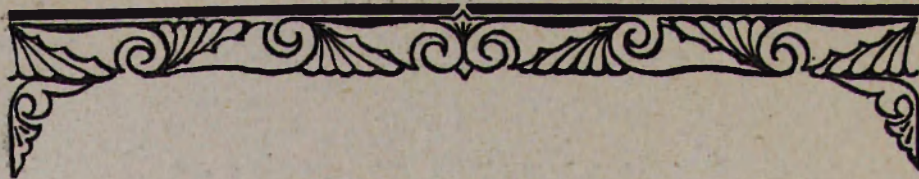
Երուսաղէմ 1584

Գրիչ՝ Յովնաննէս
վայր՝ Կաֆա

Ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի, յեպիսկոպոսութեան տէր Մաղաքիայի, յաշխարհս Հոնաց, ի Կաֆա, առ ոսոս սուրբ Մինասայ արաքահասիւն, ձեռամբ Յովնաննէս կրօնաւորի,**

* Շուկի (Շուկայի) ժամի (եկեղեցու) անդը պարզվում է ձեռագրի հետագա ստացողներից Մահտեսի Տաւնիկի 1558 թվականին շարագրած հիշատակագրութիւնից, ուր գրված է Հի գունն սուրբ Աստուածածնի, որ կոչի Սերասարիոյ քաղաքի Շուկի ժամ:

** Գ. Սրվանձայանի շնորոս Աղբարի՝ Բ. հատորից (էջ 387) տեղեկութիւն ենք ստանում նաև մի Մաշտոցի մասին՝ շարեւիտ Սմեկաձագ, ի վանքն Կարմիր, յամի ՊՂԷ. (1448)», իսկ Մկրտիչ Արծրունիյանի շնորագրութիւն Երուսաղէմի աշխատութեան մեջ (էջ 319—320) հրատարակված է 1448 թվականից կազմողի մի հիշատակագրութիւն. շարեւիտ Յայսմաւուրքս Լեւոնակողման վանացն սուրբ Յովհաննէս Մկրտիչ, ձեռամբ Յովհաննէս արեղայի, ի թիւ Հայոց ՊՂԷ. (1448)»:

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Ծրեան 2379 (Ա), 2748 (Բ), 9004 (Գ)*

Յիշատակարան գրոցս պատմագրաբար, զոր շինեալ է քաջ քարտուղարն, առաքելական եպիսկոպոսն և աստուածաբան վարդապետն տէր Աստուածատուր՝ քուերորդի բարունապետին Յակոբայ Ովսանանց:

Փառք ամենասուրբ երրորդութեանն հաւր և որդոյ և սուրբ հոգոյն:

Ամենեցուն ճարտարապետն աստուած յառաջ քան զլինելն ժամանակաց ընդրեաց ի մարդկանէ զորս ինքն կամեցաւ, և յիւրաքանչիւր ժամանակի նոյն և մի հոգի աստուծոյ յայտնէ ներգործութեամբ զնիւթս պատշաճաւոր և տնօրինէ նախագիտութեամբ նահապետս և մարգարէս, հովիւս և հովապետս, տեսուչս և վերակացուս, իշխան ե գատաւոր. և յարաձգականս յաւիտենիւ ոչ դադարէ ի ներգործելոյ, որպէս ասաց ճշմարտութիւնն, թէ՛ Նս ընդ ձեզ եմ մինչ ի կատարած աշխարհի: Ըստ այսմ սարասի ի վախճան ժամանակի և ի կէտ սուզական, որ ամենայն ծաղիկ թառամեալ էր և ամենայն տերեւ 19 ցամաքեալ, յայտնեաց մեզ աստուած ծաղիկ անթառամ, որոյ անուր շահոտութիւնն ելից զտիեզերս ամենայն՝ զտէրն տիեզերալուր՝ զտէր Մկրտիչն մականունն նաղաշ կոչեցեալ, որ և եղև երկրորդ լուսաւորիչ ամենայն Միջագետաց և պարծանք պարծանաց ամենայն քրիստոնէից:

20 Եւ էր սա բնական ի նահանկէն Բաղիջու, ի Պոռ կոչեցեալ գեղջէն, որդի մեծատան և աստուածաբեալ քահանայի Առաքելոյ և մաւր բարէպաշտի: Էին և սմա եղբարք երկու՝ Յովաննէս քահանայ, որ

1 Ի. «պատմադրական» 3 Ա. «Ովսանան», Բ. «Ովսանց» 7 Բ. «և ի» 13 Ա. Գ. «յաշխարհիս» 18 Բ. «պարծանաց» չի 20 Բ. Գ. «գեղջէն»

* Այս հիշատակարանը, որի մեջ շարադրված է ԺԾ. դարի նշանավոր բանաստեղծ Մկրտիչ Նաղաշի ընդարձակ կենսագրութիւնը՝ բնագրով մեզ չի հասել, այլ պահպանվել է հետագա ընդօրինակութիւններով: Մատենադարանի ձեռագրերից այդ հիշատակարան-կենսագրականն ունեն հետևյալ ժողովածունները՝

Ա.—Ձ 2379, էջ 244 ա—262 Բ (ԺԷ. դար)

Բ.—Ձ 2748, էջ 354 բ—357 Բ (1624 թ.)

Գ.—Ձ 9004, էջ 1 ա—Ե Բ (1678 թ.):

Բնագիրը կաղմելիս օգտագործել ենք այդ ձեռագրերը՝ առաջնութիւն տալով Ձ 2379 (Ա) ձեռագրի բնագրին, որն ամենալրիվն է:

Կենսագրականը, միայն մի ձեռագրի (Ձ 9004) հիման վրա, հրատարակել է Կ. Կոստանյանցը՝ «Արարատ» ամսագրի 1898 թ. հունվարյան համարում (էջ 23, 44—48):

տղա հասակաւ փոխեցաւ առ Քրիստոս և միւսն՝ Արգաթ անուն, որ եղև երևելի, մեծ և փառաւոր և պատուեալ յամենեցունց, որ և զտուն հաւր իւրոյ առաւել քան զառաջինն բարեկարգեաց՝ երկրորդ հայր Արրահամ լեալ՝ կերակրելով զրազուստ։ Եւ բազմերջանիկս տէր Մկրթ-
 5 տիշտ ի տղայութենէ սիրէր զվարս կրօնաւորական՝ սիրէր զկրաւնա-
 ւորս և զվանականս, և սիրող լեալ արուեստից և ուսման և հանա-
 պազ նմին հետեւէր։ Եւ էր տուեալ նմա շնորհք ի վերուստ, մինչ զի
 զամենայն դիւրաւ ուսանէր և զամենայն դժուարին արուեստ միան-
 10 գամ տեսանելով նա գերագույն քան զօրինակն ներգործէր։ Եւ զու-
 սումն աստուածաշունչ գրոց, զոր ինչ սա ի միում ժամու, այլ ոք
 զաւուրս Ժ. (10), բազում աշխատութեամբ ոչ կարէին ի միտ առ-
 նուլ, և ամենեցուն հիանալի էր ի վեր քան զտեսութիւն մտաց,
 մինչ գրեթէ ոչ ոք երևեցաւ յայսմ ժամանակի այսպիսի տիրական
 շնորհիւ։ զարգարեալ՝ առաքելաշնորհ և աստուածուսոյց։ Մինչ հընգե-
 15 տասան գոլով ամաց եղև կատարեալ ուսմամբ և արուեստիւ, իմաստու-
 թեամբ և վարդապետութեամբ, քաջ քարտուղար, անհամեմատ նկարիչ
 և ամենայն արհեստից ճարտարապետ, մինչ զի զամենայն արուեստ, զոր
 ինչ և կամէր, կարողութեամբն աստուծոյ անսղալ առնէր, մինչ զի հռչա-
 կեցաւ համբաւ շնորհաց նորայ և իմաստութեան ընդ ամենայն երկիր։
 20 Եւ զի ոչ ունէր սէր աշխարհի, բռնադատեալ եղև ի ծնողացն,
 եմուտ ի կարգ աշխարհի, ոչ փոխելով զբարս իւր, այլ հանապազ ընդ
 կրաւնաւորս լինէր։ Եւ զի նախագիտութիւնն աստուծոյ տնաւրին-
 եալ էր զսա լինել փեսայ երկնաւոր հարսին՝ եկեղեցոյն Միլագեաւաց,
 զի սովաւ ուրախանալոց էր հարսն Քրիստոսի, և ցնծալով մանկանց
 25 Միոնի, և բարձրանալ խաչին Քրիստոսի, և ուրախանալ սովաւ տար-
 տամ և տխուր ազգս հայկազեան, որ եղև իսկ։ Զի մին որդի ծնանե-
 լով եղև մեռանել ամուսնոյն իւրոյ, զոր և ինքն զնոյն խնդրէր յաս-
 տուծոյ՝ ազատ լինել։ Եւ առաջնորդութեամբ աստուած սուրբ հոգոյն
 ելեալ ի բնական նահանգէն, եկեալ բնակի յեկեղի և յականաւոր
 30 ապաստանի՝ ի քաղաքն յԱմիք շահաստան։ Եւ ողորմութիւն տեսաւ
 էր ընդ նմայ, և յաջողեալ էր ի գործս սորա, զի յամենայնի հոգին
 աստուած էր թելագիր և գործակից սմա։ Զի յօրէ յօրմէ հետէ
 եմուտ սա ի Միլագեաւ՝ շարժեաց հոգին աստուած զսիրտ ամենայն
 մարդոյ ի սիրել զսա և զամենեցուն լեզու՝ գովել և բարեբանել և
 35 բարեհամբաւել։

Եւ երաց սմա աստուած զգուռն ողորմութեան, զի ամենայն
 ոք, որ տեսանէր զսա՝ կամէր և զհոգին ևս տալ յաւժարութեամբ և
 զուարթութեամբ և առատ սրտիւ։ Եւ ոչ եթէ միայն յազգս քրիստո-

Ա. Հնասնագէտ 5—6 Բ. Շուրէր զկրաւնաւորս չի 16 Բ. Գ. Հնկարօզ 17 Բ. Հն չի 19 Բ. Գ. Շորա Բ. Հն իմաստութեան չի 20. Գ. Հոսէր 22—23 Բ. Հոսէր փխ. տնաւրինեալ էր 27 Բ. Հնաւ ի. Հնոջն 28 Բ. Հաստուած չի 29 Բ. Հերկէն 30 Ա. Հն յապաստանի 30 Բ. Հն մայրաքաղաքն՝ յԱմիք շահաստանի 31 ի. Հն գործս սորա, զի յօրէն... 39 Գ. Հազգս։

նէից, այլև Թուրք, և Թաթ, և Թաթար, և Գուրթ, և Արապ, և Զհուտ, և ամենայն ազինք, ընդ տեսանելն զպատիւ և զպարգևս պատրաստէին՝ ձիս և ջորիս ե խլայս մեծագինս՝ անասելի և անպատմելի, Եւ ոչ եթէ միայն իւր դէմն և յիւր վիճակն, այլ և յամենայն աշխարհ հաց գային՝ յԱրևելից և յԱրևմտից, և պարգևատու լինէին և պարգևս ընդէին ոսկի, արծաթ, ականս պատուականս, կտաւս մեծագինս, մինչ զի ըրազում ոմանք Ռ. (1000) և ԲՌ. (2000) Թանկայ պարգևս ընդէին: Զի տարածեցաւ համբաւ սորայ ընդ ամենայն աշխարհս, մինչև եհաս առ Թագաւորն Պարսից և առ տէրն Եգիպտոսի, և էանց զՄեծ ծովն՝ մինչև ի պապն Հռոմայ և ի Կոստանդնուպոլիս, մինչ զի վարդապետս ոսկեթելս և մեծագին պարգևս առաքէին:

Եւ ևս առաւել սիրեցևտլ եղև ի յաշս պտրոնաց պարոնին շահ Աւթման-Բէկին, որ տիրէր ի Խառանայ մինչև ի ծովն Պոնտոսի, որ է Տրապիզոն: Զի այնպէս քաղցրացոյց աստուած զսիրտ բռնաւորին ընդդէմ սմայ, զի զամենայն քրիստոնեայք, որ ընդ իւրոյ իշխանութեանն էր՝ ետ ի ձեռն սորայ և մեծապէս պարգևաւք և տրօք մեծաւեաց և վառաւորեաց Թագաւորական սգեստիւք և արքունական երկվարուք, մինչ զի զոր զգեցեալն էր արքայն՝ զայն զգեցուցանէր. և զսէրն զոր սիրէր և զպտրգևսն ոչ ոք կարէ ընդ գրով արկանել, մինչ զԲեթէ և ոչ ոք ի մարդկանէ՝ ի Թագաւորացն քրիստոնէիցն այսպիսի պարգևաւք ճոխացոյց զոք ի հայրապետաց սրբոց: Եւ զչափ սիրոյն ի պարգևացն գիտացիր, զի յարաժամ հազար և ԲՌ. (2000) Թանկայ ի պարգևս տայր: Եւ ի գնալն առ նա՝ ընդ առաջ ելանէր, և համբուրէր, և ի վերայ իւրոյ Թագաւորական խալիչային նստուցանէր, և զբան սորայ ընդունէր իբրև զծառայի աստուծոյ, զի սիրող էր բանին: Զի հրաման տայր բերել յիւրոց առաջնորդացն և զգիշերն ի բուն տայր խաւսել յաստուածաշունչ գրոց: Եւ սա աստուածատուր շնորհաւքն և աստուածուսոյց վարդապետութեամբն զամենեսեան յամաւթ առնէր, և զԹագաւորն հաւանացուցանէր և առնէր պարգևս ի Թագաւորէն և աւրըստօրէ աստուած զսա ի բանս իւր զաւրացուցանէր և հոգի աստուծոյ էր ի վերայ սորա:

Եւ յետ յԱւթման-Բէկին, սուլթան Համզա, զոր ինչ ականատես եղև հօրէն իւրմէ, այլ առաւել պատուով ընդունեցաւ զսա՝ հայր ինքեան աւանդելով փոխանակ հօր իւրոյ: Եւ մեծաւ պատուով փառաւորէր զսա քան զամենայն մեծամեծս իւր, մինչ բազմաց ասելիքէ և ինքն քրիստոնեայ է, զի այս չափ սիրէր և պատուէր զեպիսկոպոսն:

1 Գ. քուրդ 2 Ա. զպատիւ չի 3 Գ. լիւրայ 4 Բ. Գ. լիւր, Բ. լիւր 11 Ա. ըսկեթել Ա. Գ. զառաքէին բառից հետո ունեն՝ զարհնեալ է աստուած. 12 Բ. Գ. լիւր 13 Ա. զառանայ 16 Բ. լիւր չի 17 Բ. Գ. զգեստիւք 18 Բ. Գ. զգնոյն 23 Ա. զառաք 26 Գ. զքանգի 27—28 Բ. զշորհիւն 29—30 Բ. լի նմանէ փի. լի Թագաւորէն Ա. զաւրացուցանէ, Բ. Գ. զգորացուցանէր զսա ի բանս իւր 33 Բ. Գ. լի Թան-պէկին փառաւոր սուլթանն որդի նմին սուլթան Համզայ (Գ. Համզայն) 33 Գ. զսա չի 36 Բ. Գ. լիւրէ և պատուէ 36—37 Բ. զհայրապետն:

Եւ ձեռնագրեցաւ սա յաստիճան եպիսկոպոսութեան ի տէր Կոստանդեայ կաթողիկոսէ Վառկեցոյ, որ էր ի մեծ թուականիս Հայոց ԳՀԹ. (1430): Մեծարեաց զսա և կաթողիկոսն զանազան պատուով և պարգևաւք, և հաստատեաց արքեպիսկոպոս ի վերայ ԻԴ. (24) դաւա-
 5 զանի: Եւ ամենեքեան սիրով հնազանդեցան և ընկալան զսա իբրև զառաքեալ աստուծոյ, և եղև բանս սորա արդիւնաւոր ընդ ամենայն երկիր: Եւ եղև յաւուրս սորայ ցնծային եկեղեցիք Հայաստանեաց, և բարձրանայր եղջիր քահանայից, և պայծառանայր հաւատս քրիստոսական, և ուրախանային ամենայն հաւատացեալք: Զի յայտնեցաւ
 10 հովիւ քաջ և արժանատոհանգ վիճակին պայադատ, որ գիտէ հովուել զրանաւոր գառինքն յարօտ անմատարար և ի ջուր կենդանի՝ բազմադիմի և յորդառատ վտակաւք, որ տուեալ է սմայ առատապէս շնորհացն հոգոյն:

Զի աւրէն [է] պատմագրաց յաւելեալ ի ճառս գովեստից, այլ
 15 մեք զնոյն շարագրեցաք, զոր ականատես եղաք և յայտնի է ամենայն երկիր տեսողաց, այլ մի ըստ միոյն գրել ձանձրութիւն է լսողաց, այլ համարեա՝ թէ զամենայն տեսակ աստուածային շնորհաց: զոր յամենայն մարդիկ՝ ի սա միայն տեսանիւր լի և անթերի՝ ընկերասէր, աւտարասէր, աղքատասէր, խաղաղարար, խոնարհ և համբե-
 20 ըող, ողորմած, առատասիրտ, մեծապարգև, զի յայսմ ժամանակի ոչ ոք էառ իբրև զսա և ոչ երեստ իբրև զսա, որպէս ասաց տէրն՝ Զրի առէք և ձրի տուք:

Զի սա միայն գտաւ արկանել զքանքարն ի սեղանաւորս և բազում բարեաց պատճառ եղև կարողութեամբն աստուծոյ: Նախ, զի
 25 եկեղեցիս խախտեալ ոչ ոք իշխէր քար մի ամբացուցանել, և սա զամենայն եկեղեցիս խախտեալ և զհնացեալ և զհողաշէնս՝ նոր նորոգեաց կամարակապ և գմբեթաձև, և բազում նորաշէնս, որպէս զբարձր Աստուածածինն՝ ի գլուխ բարձր բերդին Արղնոյ:

Եւ երկրորդ, զի յաւելեաց յեկեղեցիս բազում շուրջառ մեծա-
 30 գին, գիրք, աւետարան, և սկիհ պատուական և զարմանալի, և հանապազ զնոյն բանս հոգայր:

Երրորդ, զի ոչ իշխէին համարձակ պաշտել յեկեղեցիս. և յաւուրս սորա համարձակ պաշտէին. առաւել պաշտէին քան յանապատս և ի վանորայս:

Չորրորդ, զի հալածէին զքահանայս և հարկապահանջութեամբ տանջէին առաւել քան զաշխարհականս. և սա, կարողութեամբն աստուծոյ, զամենեւեան ազատ արար ի թագաւորական հարկէն:

Հինգերորդ, զի եկեղեցիք Միջագետաց ի ներքոյ դիմոսական հարկի կային, և եպիսկոպոսք՝ մաքսապետք, զի զամենայն, զոր ինչ

1 Բ. Հարքեպիսկոպոսութեան 6 Բ. Գ. Հրան 7 Գ. Հեւ յաւուրս սորա ցնծային եկեղեցիք, Ա. Բ. Եցնծայր 12—13 Բ. Գ. Հշնորհաց 16 Բ. Հերկրի փխ. Հերկր տեսողաց 18 Գ. Հմարդիկք, Բ. Հմարդիկն 19 Ա. Հխաղաղերար, Բ չի 20 Գ. Հև առատասիրտ, 21 Բ. Հառ 25 Բ. Հեկեղեցիս 29—30 Գ. Հշուրջառ մեծաքինս 30 Գ. Հսկիհն 33 Բ. Գ. Հքան զոր 36—37 Բ. Գ. Հքրիստոսի փխ. Հաստուծոյ 39 Ա. Հհարկէ, Բ. Հհարկին:

առնուին ի քրիստոնէից՝ ի մաքս տային, և ոչ կտրէին մէկ հաց տալ աստուծոյ կամ աղքատի, և սա, դաւրութեամբն Գրիստոսի, երարձ զմաքսն յեկեղեցեաց ե ինքն ևս առնոյր ի պարոնացն Ժ. (10) և Ի. (20) հազարով և բաշխէր եկեղեցեաց, աղքատաց և կարաւտելոց:

Վեցերորդ, զի վասն սորա ազգ կարգաւորաց առաւել սիրեցեալ եղեն ի պարոնաց քան զառաջնորդս իւրեանց:

Եւթներորդ, զի ոչ ոք խշխէր փիլոնով կամ վեղարով շրջել. և յաւուրս սորա յամենայն ուրեք համարձակ զգենուին և քահանայա-կան կարգաւք շրջէին՝ երևելի փառաւք:

Ութերորդ, զի անուամբ սորա բազմաց ազատութիւն լինէր ի դատաստանաց և ի տուգանաց և ի բռնաւորաց, մինչ զի ի ճանա-պարհի ըմբռնէին զրազուս. և յորժամ ասէին, թէ մենք տէր նաղաշի մարդն էնք՝ ազատ առնէին:

Խններորդ, զի բազում գերիս ազատեաց յանօրինաց, զորս գնե-
15 լով, և զորս խնդրեաց ի պարոնաց, և զորս յափշտակելով ի ճանա-պարհին: Առաքէր ի ծառայից իւրոց արս զօրեղս և սրտապինդս, և խլէին զգերիս յանաւրինաց և բերէին ի նորաշէն վանս իւր ապաս-տանի՝ ի բարձր Աստուածածինն, պահելով ժամանակս ինչ, մինչև գային տեարք ծառայիցն, և տայր նոցա հանդերձս և նաֆաղոյս, և
20 ուղկտէր ի տեղիս իւրեանց:

Տասներորդ, զի զամենեցուն պակասութիւնն և զնեղութիւնն և զվիշտն՝ ինքեան համարէր. և ամենեցուն աւգնական լինէր՝ կերա-կրով, պարգևս տալով, և կարեկից լինելով, և մխիթարելով բանիւք և արդեամբք:

Մետասաներորդ, զի դրունք եկեղեցոյ հանապազ փակեալ կային և ոչ գոյր յեպիսկոպոսարանն սեղանատեղ, և սա, կարողութեամբն Գրիստոսի, այսպիսի սեղանատեղ սահմանեաց, մինչ զի յամենայն ազգաց գային՝ ուտէին, ըմբէին և առեալ տանէին անխնայ և անար-գել՝ առատապէս, մինչ զի պարոնայք զարմանային, թէ ուստի կարէ
30 պատրաստել ինչ, որ բաւական լիցի այսչափ ուտելոյ, տանելոյ և պարգևելոյ, ոմն ասելով թէ քեմիայ ունի,* բազումք ասէին թէ գանձ է գտեալ. և փող մի չունէր, այլ շնորհիւն աստուծոյ գայր նմա գանձ անպարապելի, որ յամէն աւր ձ. (100) թանկայ և ԲՃ. (200) մուսխ էր նորա, սակաւն Մ. (50) և Կ. (60) [թանկայ] լինէր ամէնն
35 ի շինումն սուրբ կաթողիկէին սրբոյն Թորոսի, քեղ օրինակ, որ բանակն Մովսէսի յաբիկունն դատարկ լինէր ի մանանայէն և ի լուսա-

2 Բ. Գ. Շատուծոյ տալ, Բ. Գ. Շատուծոյ փխ. Շրիստոսի 7 Ա. Վիղարով 11 Ա. Վի գանաւորաց (՝) 11—12 Ա. Վանապարհի 12 Ա. Վնաշի 13 Բ. Վարգիկ եմք 14 Ա. Վանօրինաց 10 Ա. Բ. Վօրեղ և սրտապինդ 19 Բ. Վային 20 Ա. Վուղարէր 21 Բ. Վապասութիւն և զնեղութիւն 22 Գ. Վինքեան 23 Ա. Բ. Բանիւ 25 Գ. Վեկեղեցեաց 27 Բ. Վեղան 28 Բ. Գ. Բըմպէին 34 Ա. Վուսն, իմա Վախս Բ. Վուսն 34 Ա. Վամէն, Բ. Վա տայր փխ. Վամէն 35 Գ. Վթողորոսի 36 Ա. Վարտակ Ա. Վի մանայէն Ա. Գ. Վա չիւ

* Այսինքն՝ ձեռք է ձգել քեմիա քարը, որի օգնութեամբ, հավատում էին, թե հա-րավոր է անազնիվ մետաղներից ոսկի և արծաթ ստանալ:

նալ առաւօտուն լին էր ամենայն բարութեամբ, նոյնպէս և աստուած լցուցանէր զաէրս մեր հոգեւոր ամենայն բարութեամբ, զի քան զմեծամեծ թագաւորս առաւելի բաշխէր ձիս, ջորիս, հանդերձս, ոսկի, արծաթ, ցորեան՝ մեծատուր պարգեւաւք: Եւ որքան առաւել բաշխէր՝
5 առաւել տայր նմա Բրիստոս՝ նա, որ ասաց՝ Տուք և տացի ձեզ, և սա ճշմարիտ հաւատայր, զի անսուտ է խոստումն, վասն որոյ առնոյր ըստ հաւատոյն:

Երկոտասաներորդ, զի յայսմ ժամանակի սա միայն կատարեաց գհրաման տեառն իւրոյ, որ ասաց՝ Բարի արարէք ատելեաց ձերոց,
10 և սա զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց սիրեաց զթշնամիսն և բարի արար ատելեաց, և ամենայն չարի փոխարէն՝ բարի հատուցանէր, վասն որոյ արդարադատն աստուած զամենայն թշնամի սորին անդբնդասոյդ կորոյս:

Երեքտասաներորդ, զի յաւուրս սորա եղև աւգտութիւն մեզ, զի
15 զմեռեալս քրիստոնէից ի քարշ տանէին Հայք, և Ասորիք, և Նեստորականք, և Ջհուտք. և թէ ճՌ. (100,000) դեկան տային՝ ճարակ չկայր. և ի գալն նորա, ընթացեալ մօտ ի սուլթանն, և ընդ բազում պարգեւացն, զոր ընկալաւ՝ խնդրեաց ե զայն, և առեալ հրաման բարձրացուցանել զմեռեալս քրիստոնէից, և այս սովորութիւն եղև:

20 Դարձեալ, ի 92. (1431) թուին նստի յաթոռ հայրապետական ի յԱմիր շահաստանի; և ի [9]26. (1433) թուին շինէ զբարձր Աստուածածինն ի յԱրդնու բերդն, ի 927. (1439) թուին սկսանի վերանորոգել զամենագով և զամենահրաշն զամենեցուն զարմանալին՝ զհրաշափառ Կաթուղիկէն, որ յԱմիր շահաստանի, յանուն սրբոյն Թէոդորոսի
25 գինաւորին: Եւ թէ որչափ աշխատանք կրեաց ի նմա անասելի, մինչ գրեթէ հողանիւթ մարմին ոչ կարէր տեւել այնպիսի երկարախոնջ, ցայգացանկ և գիշերատանջ չարչարանաց, որ իբրև զկենդանի նահատակ զԴ. (4) ամ մարտիրոսական արիւն եհեղ ի շինումն սուրբ եկեղեցոյն և աւարտեալ կատարեաց զմբթայարկ յօրինուածով, անասելի և անպատմելի գեղեցկութեամբ, զի գլուխ զմբթին բարձր էր
30 քան զմնարայիցն և Ը. ու Ժ. (18) անկիւնիւ ճոխացեալ, և Ը. ու Ժ. (18) լուսամուտս ի գմբթին, և բարձրութիւն լուսամտին՝ ի չափ մարդոյ, և ով ոք կարէ ընդ գրով արկանել զզանազան յաւրինուածս գմբթին վայելչութեան:

35 Զոր տեսեալ քրիստոսատեաց ազգն մահմետականք, և ի խոր խոցեցան, և ձայն ետուն միմեանց որդիքն հագարայ, և հռչակ հարեալ համբաւեցին և ամբաստան եղեն առ սուլտանն Եգիպտոսի, և առ թագաւորն Պարսից, և առ սուլթանն Հոռոմաց տանն, եթէ այսպիսի դեղեցիկ յօրինուածով բարձրացաւ եզեղեցին քրիստոնէից: Զոր

3 Բ. Գ. աւելիք 8 Ա. շառ չիք 9 Ա. շիւրճ չիք 11 Գ. աւելեաց իւրոց: Ա. ճմտացուցանէր 13 Բ. ճարարք փխ ճկորոյս 14 Բ. ճիւրութիւն 15 Բ. ճբարշէին 16 Գ. ճհահուկք փխ. ճհուտք, Բ. ճհար 22 Գ. ճիւրդնոյ 25 Ա. ճյորչափ: Բ. ճաշխատանս, Բ. ճի նմանէ 29 Բ. ճշինուածով, 29—30 Ա. Բ. ճանանելիք 31 Բ. ճմնիւրայիցն, Գ. ճանկիւնով, Գ. ճութութ, (18) 32, Ա. ճլուսնամուտս 36 Գ. ճոր տեսեալ և ի խոր խոցեցան:

լուեալ նոցա վառեցան չար նախանձու և իսկոյն իսկ դեսպան և հրովարտակս առաքեցին առ սուլթան Համզէն՝ քակել զամենագով սուրբ Կաթողիկէն: Եւ անտանելի սուգ հասաւ Հայոց ազգին, և ամենեքեան ի խոր խոցեցան, և յամենայն աչաց աղիողորմ արտասուս հե-
 5 դոյր: Եւ ետուն կաշառս գանձս րազումս, և ոչ կարացին աղատել, զի զամենահրաշ ե զամենագով գհրաշալի գմբէթն քակեցին հաւա-
 սար աններացն, և ամենայն քրիստոնեայք ի սուգ մտին: Ո՛հ, ո՛հ, ո՛հ, ո՛վ կարէ պատմել զանտանելի սուգն և զաղիողորմ կսկիծն, զձայնս հառաչանաց և զողորս տարակուսանացն, և զկականաւոր աղաղակն, և
 10 զաղետալի մորմոքումն, զի ամենայն սիրտ ի տրտմութեան էր և ամենայն աչք յտրտասուս, ամենայն բերտն յաղաղակ և ամենայն լեզու յաւաղումն: Եւ առաւել ևս արի այցելուն, և քաջ հովուապետն տէր Մկրտիչ՝ շինող սուրբ Կաթողիկէին: Եւ ի սաստիկ խոցոյն և ի
 զառն կսկծանացն տարաշխարհիկ եղև, և գնացեալ էանց ի ծովն Պոն-
 15 տաք և եհաս ի Կաֆայ և յԱռամպօլ, և գցայք և զցերեկ խոցեալ սըր-
 տիւ առ աստուած աղաղակէր՝ այցելու լինել սուրբ Կաթողիկէին յառաջ քան զելանելն ի մարմնոյն, զի մի մտցէ խոցով ի գերեզ-
 մանն:

Այլ ողորմածն աստուած՝ այն, որ կատարիչն է խնդրուածոց և լսող
 20 աղօթից, տեսեալ զՅերմեոանդ սէր նորա, որ առ աստուած և սու սուրբ Կաթողիկէն, և լուաւ աստուած աղաչանաց նմին և կատարեաց աս-
 տուած զխնդրուածսնորա: Սատակեաց աստուած զայնոսիկ, որք քակե-
 ցին զգմբէթն և յարոյց այլ թազաւոր Միջագետաց՝ զՋնանգիր իմիրդայն: Եւ տեսչութեամբն աստուծոյ նա խնդիր արար, և գիր և դեսպան
 25 առաքեաց Ջնանգիրն, և ամենայն մեծամեծքն, և զատէստանն, և տա-
 նուտերարքն քրիստոնէից, և ամենայն քահանայքն՝ ժողովրդովք միաբան գիր գրեցին հետ պարոնաց թղթին՝ Բ. (2) և Գ. (3) անգամ,
 և մեծաւ ջանիւ առաքեցին ի Կաֆայն, և բերին զամենեցուն զտեն-
 չալին զարհիական գլուխն զտէր Մկրտիչն՝ մեծաւ պատուով: Եւ միա-
 30 բան ընդ առաջ և ին Բ. աւուր ճանապարհ, և ընկալան մեծաւ պա-
 տուով՝ ուրախութեամբ և ցնծութեամբ, զի յօրէն, յօրմէ* հետէ ելեալ
 էր սա ի Միջագետաց՝ ամենայն եկեղեցիք ի տրտմութեան կային,
 որպէս զմայր որդեմեռ ի տարակուսանս կային, և ամենայն քրիս-
 տոնեայք ի տրտմութեան: Վասն որոյ ի գալն սորա ցնծացան ամե-
 35 նայն քրիստոնեայք, և բերկրեցան ամենայն եկեղեցիք, և զուարճա-
 ցան մանկունք Սիոնի: Եւ սա՝ արիացեալ ի հոգոյն սրբոյ և առեալ
 հրաման ի պարոնէն և Գ.Բ. (3000) թանկայ պարոնացն ետ և մեծամե-
 ծացն, և վերստին նորոգեաց, շնորհօքն Դրիստոսի և ողորմութեամբ
 նմին:

3 Գ. Հնասեալ աղգին Հայոց, Բ. Հաղգիս Հայոց 4 Ա, Հյաչաց 4—5 Գ. Հնեղուին 6 Բ. Հկմբէթ 7 Գ. Համենեքեան 8 Ա. Գ. Հղձայն 9 Ա. Հհառայաց 14 Ա. Հկսկծանաց 15 Բ. Հկաֆայն 18 Բ. Հգերեզման 22 Բ. Հոր 25 Բ. Հղատաւորքն փխ. Հղատէոտանն 27 Բ. Գ. Հգիր 35 Ա. Բ. Հքրիստոնեայքն 37 Ա. Բ. Հմեծամեծացն ետ, Բ. Հետ 31, 39 Բ. Հնորին:

* Սույն էջի 13-րդ տողի ՀՄկրտիչ բառից սկսած մինչ այստեղ՝ բացակայում է Ա. Հեռագրից՝ մի թերթի կորուստի պատճառով:

Եւ բնակիչք քաղաքին՝ քահանայք և ժողովուրդք, միաբան աւգնական եղեն՝ աշխատելով, դրամ տալով, կերակուր բերելով, մշակ տալով, աղքատք և մեծատունք միամիտ քաջութեամբ և բոլոր հաւատով ջանացին, և ի Ժ. (10) աւրն կատարեցին զղուպայն ի շինելոյ.

Եւ առաջիկայք ժողովրդեանն և երեւելի տանուտէրք էին՝ Շանքմանն Թիլկուրանցի, և ոսկերիչ Սատաղէն, որ էր երեսփոխան և հրամանատար, և Ալեքսիանոս ոսկերիչ, և Յերկէն Դանիէլ, Արքանամ, և Սիմէոն դարբին, որ ինքեանք տային ինչս բաղումս և կերակուրս, և զամենեանս յորդորէին ի գործառութիւն սուրբ Կաթողիկէին, Եւ կատարեցաւ սուրբ Կաթողիկէն ի ՊՂԶ. (1447) թուին, յաւգոստոս ամսոյ ի Զ. (6), յաւուր երկուշաբթի, ձեռամբ վարպետ Նեքամատին:

Եւ յորժամ ետես արհիական գլուխն եկեղեցոյ ե աստուածաբան վարդապետն տէր Մկրտիչ զսուրբ Կաթողիկէն կատարեալ՝ մեծաւ ուրախութեամբ զոհացաւ զաստուծոյ, և մոխրաթաւալ երեսաւք աւրհնէր զամենազաւրն աստուած, և ցնծայր և պարէր ի գաւիթս եկեղեցոյ, որպէս երկնաւոր փեսայ ի մաքուր առաքաստին, և զարդարեաց զեկեղեցին ամենայն կահիւք և զարդիւք: Եւ բերեալ ի Տրապիզոնու զմեծ սկիհն՝ զանազան յաւրինուածով, ոսկեզօծ և յոյժ պատուական, որ ոչ ուրեք գտանի այնպիսի փառաւոր սկիհ փարթամ և գերաշխարհիկ՝ Ժ. և Զ. (180) մաղալ քուրիճայ արծաթ՝ ոսկեղաւծ եմինաքարի: Եւ ի Կաֆայն գնացեալ ե ինքն շինեալ նորաձե նաշխ խաչաձե, ետ գործել շուրջառս մեծագինս ըաղմախաչեան: Եւ զհրաշտլի և զչքնաղազարդ զպատուաւ կան սուրբ Նշանն Քրիստոսի բերեալ ի Կաֆայէն, որ ունի մասն ի խաչափայաէն Քրիստոսի և բուն սուրբ Նշանին՝ ի լուսափայլ ականց, և ի սիրտս խաչին՝ զՔրիստոս բեկեռեալ յոսկոյ ձուլածոյ:

Եւ թէ ուստի՞ իցէ հրաշալիս այս՝ պատուական սուրբ Նշանս. զսա պապն Հոռմայ պարգեւեաց մեծ վարդապետին Սարգսի Կաֆայեցւոյն, յորժամ գնաց ի Հոռմ: Եւ ի գնալն տէր Մկրտչից ի Կաֆայն, մեծ վարդապետն Սարգիս ընկալաւ մեծաւ պատուով, և ընդ բազում մեծարանացն և պատուոյն՝ պարգեւեաց տէր Մկրտչից զսուրբ և զհրաշալի զպատուական սուրբ Նշանն: Զոր ընկալեալ մեծաւ ուրախութեամբ, և բերեալ մեծ պարգեք տանս Հայոց՝ ի սեփական յաթոռն իւր՝ և յԱմիթ մայրաքաղաքն, ի սուրբ Կաթողիկէն, զոր ինքն շինեալ էր: Եւ եհաս յաւուր տաւնի սուրբ Նշանին՝ Վարազայ, և զօրն զայն տօն մեծ կարգեաց յանուն սուրբ Նշանին, և սահմանեաց ամ յամէ

3—4 Բ. շորիւն փխ. շահատով 4—8 Ա. Բ. շահուպայն ի շինելոյն 7 Բ. Գ. շորիւկուրանցի 8 Գ. շորկայն, Բ. շորկեան 10 Ա. շի գործութիւն Ա. այստեղ և այլ ուրեմ՝ շաթաղիկէին 12 Գ. շորն, Բ. շուսթայ 13 Գ. շեքամատին, Բ. շաւմատին 18 Բ. Գ. շահրկնաւոր 20 Գ. շորինուածով, Ա. շյոթ 22 Գ. շաղալ, Բ. շախարի 24—25 Գ. շապտուական 26 Բ. շաչէն, Գ. շշանն, Ա. շուսափայլ, փխ շի շուսափայլ 29—30 Ա. շաֆեցոյն 33 Բ. շահալաւ 34 Գ. շաթոռն:

յամենայն տարի, զնոյն օր մեծ տօնախմբութեամբ ուրախութիւն առնել բազմութեամբ հաւատացելոց, ուխտ մեծ կատարել զաւր գալստեան սուրբ նշանին ի վառս Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ:՝ Եւ զսուրբ և զհրաշալի սուրբ նշանն և զպատուական սկիհն և զհանգիսաւոր շուրջառն տմեցնաւայելուչ, և դալլ դեղեցիկ շուրջառն, և դայս հրաշալի Յայսմաւորքս, որ ետ յիշատակ բարի ի սուրբ Կաթողիկէն, և զՏարեգիրքն՝ յիշատակ հոգոյ իւրոյ, և ծնաւդացն իւրոց՝ Առաքել քահանային և Հովսեփաթուրնին, և եղբարց իւրոց Յովաննէս քահանային և պարոն Արգարին,՝ Ներսեսին և Ստեփաննոսին, որք ի Քրիստոս են հանգուցեալ. ի 10 յիշատակութիւն հոգոց նոցա և ի վայելումն աստուածապարգեզ զաւակին իւրոյ տէր Մեսրոպին, որոյ տէր աստուած վայելել տացէ երկար կենաւք և պարագայց ամաւք. ամէն և եղիցի:

Վասն որոյ աւրհնեմք զձեզ ի հոգի և ի մարմին, որք հանգիպիք ի սուրբ Կաթողիկէն, և սուրբ գրոցս, և սուրբ նշանին, և հրաշալի սկոյն, և վայելչագեղ շուրջառնին, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զարժանին յիշման զտէր Մկրտիչ արքեպիսկոպոս և աստուածաբան վարդապետն՝ զշինաւղ սուրբ Կաթողիկէին, և զծնաւդսն նորին՝ զԱռաքել քահանայն և զՀովսեփաթուրնին, և զեղբարսն իւր զՅովաննէս քահանայ, և զպարոն Արգար, և զՆերսէս, և Ստեփաննոս, և 20 զծաղկեալ զաւակն իւր և զաւագ որդին՝ զտէր Մեսրոպ, և զամենայն երաշխաւորսն իւր, և առաւել զտէր Յովաննէս եպիսկոպոս բարձր Աստուածածինն, և զմղասի Յովաննէս և զծնօղն իւր, որ Ի. (20) տարի ծառայութիւն արար տէր Մկրտչին, և շատ աշխատեցաւ ի սուրբ Կաթողիկէն և ի բարձր Աստուածածինն, և զեկեղեցպանն, որ կայ 25 հանապազ ի սպասաւորութիւն ի սուրբ Կաթողիկէն և ի շինելն աւգնական եղև: Եւս առաւել յիշեցէք ի Քրիստոս զՂարա-Սաղաղէն և զմղտսի Զմրութն, որ աւգնական եղեն ի գիր և ի թուղտ Յասմաւորացս:

Այլ և զքաղաքի քահանայքս, որ եղեն յաւորս սորա՝ զհանգուցեալքն ի Քրիստոս զԴաւիթ երէց, զՄարգարէ, զԱստուածատուր, զԹովայ երէց, զՅիսէ երէց, զՄիքայել, զԱռաքել երէց, որոյ տէր աստուած ողորմեսցի նոցա և իւր սուրբ տեսոյն և սուրբ արքայութեան արժան առնէ, ամէն: Նաև զՂազար քահանայ՝ աւագերէց սուրբ Կաթողիկէի սուրբ Թորոսու, որ բազում աշխատութեամբ չարչարեցաւ ի շինումն

1 Բ. Գ. «Խրախութիւն» Թ. Գ. «Երեստ» փխ. «որ ետ», Գ. «զՏարեգիրքն ևս»:

* Բ. ձեռագրում չիշատակարան-վարքն ավարտվում է այստեղ:

** Գ. ձեռագիրը սրանից հետո ունի միայն մի պարբերություն՝ որով և ավարտվում է հիշատակարանը: Ահա այդ պարբերությունը. «որք ի Քրիստոս են հանգուցեալ, որոց յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի. վասնորոյ սրտահառաչ տենչմամբ աղաչեմ զհանգիպողքդ, որք հանգիպիք ի սուրբ Կաթողիկէն և սուրբ գրոյս և սուրբ նշանին և հրաշալի սկոյն և վայելչատես շուրջառնին, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր զարժանին յիշման զտէր Մկրտիչ արքեպիսկոպոսն և զաստուածաբան վարդապետն, և զծնօղսն նորին, և զփօռն ծօղսն ևս ընդ նմին: Ի թուականութեանս Հայոց կրկին քառիւք հարիւրօք և երկ յորելին ընդ նմին երկերիւրօք հանգերձ. և եռիւք ըննեօք աւարտելօք (1678 թ.)...»։ Ուրեմն, № 0004 Գ. ձեռագիրն ընդօրինակված է 1678 թվականին:

սուրբ եկեղեցոյս, նաև բազում աշխատութեամբ գնաց ի Կաֆէն՝
թղթով պարոնաց և տանուտրաց, երբ զպարծանաց պարծանքն մեր՝
զլուսաւորիչն մեր զտէր Միքայիլ. այլև զքնկերք նորին՝ զքահանայքն՝
զԿիրակոս, զԽաչատուր, զԳրիգոր, զՅովաննէս, զԱստուածատուր, և զմիւս
8 խաչատուր եզնկացի: Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զհոգևոր մայրն
մեր զմղտսի Ասանքն և զծնողս իւր, որ շատ աշխատեցաւ հետ մեզ,
ևս առաւել յիշեցէք ի Քրիստոս զրոպիս Գտոնն, և զիւր աւրհնեալ
որդին զԽալաւն, և զԽուքիւն, և զԹանխուսն, որ շատ աշխատեցան
հետ մեզ, և զմեր միաբանքն դամէն ծառայեցին ի շինումն սուրբ և փա-
10 ռաւորեալ բարձր Աստուածածնին, զմեզ զամենսեան կերակրելով,
ծառայելով, լուանալով և խնամ տանելով, որոց տացէ տէր աստուած
միոյն հազարաւորով փոխարէն զարքայութիւնն երկնից՝ պարոն
Գտոնին, և աւրհնեալ Խալաւին, և մօրն իւրոյ Խուքիւն, և կենակցին
իւրոյ Թանխուսին, և եղբօրն իւրոյ Անթառամին, ամէն:

15 Դարձեալ, յիշեցէք ի Քրիստոս զՇանմելիքն՝ զկենակիցն տէր
Մեսրոպայ, որ տղայ հասակաւ փոխեցաւ. ի Քրիստոս, զի դեռ Բ. (2)
ամիս էր, որ տէր Մեսրոպն երէց էր աւրհնած և Շանմելիքն նոր տի-
րուհի, և նման արեգակն փոխեցաւ ի Քրիստոս ի ՊՂԸ. (1449)
թվ[ականին],*

20 Յիշեցէք ի Քրիստոս և զարժանին յիշման զՏրնէ-Մելիքն՝ զխա-
թուն մայրն Շանմելիքին, որ յետ ժԾ. (15) աւուր և ինքն փոխեցաւ
ի Քրիստոս, որոյ ողորմեացի Քրիստոս աստուածն, ամէն:

Յիշեցէք ի Քրիստոս զՅովաննէս և զԱրուսն և զիւրեանց անմեղ
զառներն՝ զԱղուպն և զՔաբամն, որ տարածամ մահուամբ փոխեցան
25 ի Քրիստոս և զքօզէն տվին Յայսմաւուրացս՝ յիշատակ հոգոյ իւ-
րեանց, որոց ողորմեացի Քրիստոս աստուած գծողին այս գրիս Սարգիս
սարկաւազին, ամէն, հայր մեր:

705

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Ծ Ա Շ Ո Ի Ն Ջ

ՍՅՎ 10 (280), հա. Ա., սյուն. 115—116

Հետ. ստացող՝ Յովսէփ

ա

444 ր Յիշեցէք ի Քրիստոս և զվերջին ստացաւդս՝ զմեղաւոր և զա-
նարժան սուտանուն կրանաւորս զՅովսէփ արեղայս, և զմարմնաւոր
ծնաւդսն իմ զԽաչատուր և զԴուռմելիք, և զեզրայրսն իմ զԱմիրբէք, և
զԱստուածատուր, և զՍանփանոս՝ զփոխեցեալն ի Քրիստոս, այլ և

15 Ա. «զկենակցին»

* Հիշատակարան-վարքի մեջ եղող վերջին թվականն է այս: Ըստ այդմ էլ հիշա-
տակարանը գրված պետք է լինի կամ 1449 թվականին, կամ նրանից միայն մեկ-երկու
տարի հետո:

զհոգևոր՝ զեղբայրն մեր՝ զտէր Յովսէփն կուսակրօն արեղայն, և զծրնաւդսն նորին՝ հաւրն Եղէոնից, և մաւրն Մարգարայից, և եղբաւրն Յովանիսից, և ամենայն արեան մերձաւորաց նորին, ամէն:

Բ

Ծաղկող՝ Մկրտիչ Նաղաշ

Յորժամ ստացաւ տէր Յովսէփն, էր թվ. ի ՊՂԸ (1449) ամին...

Սոյն երջանիկ և աստուածաբան սուրբ վարդապետս Յովսէփն* ետ գրել զաստուածաշունչ սուրբ տառս յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և ամենայն մերձաւորաց:

Եւ վասն առաւել բարեսէր կամացն արաբ զանարժան ծառայս իւրն յորդեգիր. և յառաջ քան զվախճանն իւր երեք ամով՝ պարգեւաց մեղ զսուրբ գիրքս յիշատակ սուրբ հոգւոյն իւրոյ: Եւ եկաց մնաց առ իս սուրբ գիրքս՝ յետ վախճանի սուրբ վարդապետին՝ վեց տարի,** ի մայրաքաղաքն յԱմիթ, ի նորակերտ սուրբ Կաթողիկէն. Ապա յետոյ եկն եհաս և հանդիպեցաւ առ մեղ ի յԱմիթ մայրաքաղաք ճրգնազգեաց սուրբ կրաւնաւորն Յովսէփ, ձեռնասուն աշակերտն սուրբ և աստուածաբան վարդապետին Առաքելի: Որ և տեսեալ սուրբ աստուածաբեալ աստուածազարդ գիրքս, և վախա[գտն]աւ խնդիր արար ի մէնջ. Եւ իմ տեսեալ զջերմեռանդ սէր և տենչումն նորա... պարգեւեցաւ զսուրբ աստուածազարդ գիրքս Յովսէփ կրաւնաւորին անգարձ յիշատակ. և ի պատճառ գրոցս առաք ԴՃ. (300) թանկայ ի Յովսէփ կրաւնաւորէն և խարճեցաւ ի սուրբ Կաթողիկէն՝ վարդապետի հոգւոյն, և գրեցաւ զվարդապետի անունն ի սուրբ Կաթողիկէն յիշատակարանն...: Յիշեցէք ի Գրիստոս Յիսուս նախ և առաջին զարժանին յիշման՝ զաստուածաբան վարդապետն զՅովսէփ րարունապետն, և զեղբայրն իւր զԹուղթամուր միայնակեացն...: Դարձեալ, յիշեցէք ի Գրիստոս և զիս՝ զեղկելիս զմեղաւոր Մկրտիչ միայն անուամբ եպիսկոպոս, մականունն Նաղաշ կոչեցեալ, զշինող սուրբ Կաթողիկէն, որ յԱմիթ մայրաքաղաք և բարձր Աստուածածնին՝ ի յամուրն Արդնու, և զծնողսն իմ զԱռաքել քահանայն և զՀովսեփ-Նաթուլ...:***

* Տպված է «Յովսէփ»: Ըստ երեւոյթին ձեռագրում դրված է եղել հապավումով «Յով.», և հրատարակելը առաջին պարբերութեան մեջ՝ հիշվող Յովսէփի հետ շփոթելով, հապաված անունը սխալ է վերծանել:

Առաջին ստացող Յովհաննէսի մասին տես այս հիշատակարանի շարունակութեան մեջ և 1422 թվաշարքի 2-րդ հիշատակարանում:

** Այսպիսով, ձեռագրի պատվերատու Յովհաննէս վարդապետը վախճանվել է 1449-ից 6 տարի առաջ՝ 1443-ին: Ձեռագիրը նվիրել է Մկրտիչ Նաղաշին իր մահվանից 3 տարի առաջ, ուստի 1440-ին:

*** Հրատարակելը հայտնում է, որ այս հիշատակարանին նոտր զրով կցված է հետեյալը. «Որ եղ յիշատակ ի դուռն ամենասուրբ Առաքելոցն և սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Կարապետին ի աթոռն Կամիսայ Աւագ վանքն, ի թվականութեան Հայոց Զ. (1481) ամին»: Զի պարզվում, թե ով է նվիրաբերողը:

706

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ն. Զուգա, Ամենափրկիչ 546

Հիշատակագիր՝ Մկրտիչ Նաղաշ

318

Զմեղապարտ Մկրտիչ Նկարագիր. և արքեպիսկոպոս ամենայն Միջագետաց, և երեսփոխան կաթողիկոսի ամենայն Հայաստանեայց, որ զվերջի յիշատակարանս գրեցի, աղաչեմ յիշել...^{*}

707

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիլղ. Նօա., էջ 159—160, Բաղէշ, ս. Գէորգ եկեղեցի

Գրիչ՝ Ներսէս եպիսկոպոս
վայր՝ Աղբամար

...Եւ արդ, ես... Ներսէս անուամբ ե եթ արեղայ եղկելի ոգիս՝ ծրագրող սորա ... գրեցի զսա ընդ հովանեաւ գերապայծառ և երկնա- նման սուրբ Խաչիս՝ զմբէթայարկ տաճարիս և սուրբ Փրկչին, ընդ հովանեաւ սուրբ Սարգսիս, և ի հայրապետութեան տեսնն Զաքարիայի, և ի թուականութեան Հայկազեան տումարիս ՊԼԸ. (1448) ամին:

... [Յիշեցէք] Ներսէս սոսկանուն արեղայիս, որ զսուրբ աւետարանս գծագրեցի, և ծնողացն իմոց Կուռնի-Բէկին և Էմնայ-Խաթունին, և հա- րազատ եղբօրն իւրոյ Ստեփաննոս սրբասէր կրօնաւորի: Աստուած- ողորմի ասացէք հոգևոր հօրն իմոյ՝ անյաղթ փրկիսոփային Մինա- սենց Թումային, ամէն:

Եւ արդ ես՝ ունայնս... Հայրապետ անուամբ և եթ արեղայս, ի Շաւլվան գեղէ, ստացաք զսուրբ աւետարանս զայս... և ընծայեցի նուէր Նկարինայ սուրբ Յարութեան և սուրբ Աստուածածնին՝ հրեշ- տակարնակ մենաստանին, յիշատակ բարի հոգւոյ իմոյ և ծնողացն իմոց Թումային և Մարթային...:

Եւ մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի Նկարինայ սուրբ Յա- րութեան տաճարէն:

Աւաղ դառնութեան ժամանակիս, որ պատահեցաք մեք, վասն զի յայսմ ամի, որ զսուրբ աւետարանս ծաղկեցի և կազմեցի՝ էր սա- տիկ մահաարաժամ, որ չէր եղեալ այսպէս ի վաղ ժամանակաց. ե ժանգն ապականեաց զվաստակ դաշտաց, և մուկն եռաց յամենայն երեսս դաշտաց և ապականեաց զվաստակս:

Այս եղև ի ՊԼԸ. (1449) թվականին:

^{*} Հիշատակագրութիւնն անթվական է, տեղադրում ենք Մկրտիչ Նաղաշի ինքնա- գիր հիշատակարանին առընթեր՝ 1449-ի. թվաշարքում:

708

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Երևան 4928

Գրիչ՝ Գրիգոր
վայր՝ Աղթամար

306 ր ... Արգ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս յաստուածապահ կղզիս Աղթամար, ընդ հովանեաւ ամենայաղթ սուրբ Խաչիս և սուրբ Նշանացս, ի հայրապետութեան տեառն Զաքարիայի և ի թուականիս Հայոց ի ՊՂԸ (1449), ձեռամբ Գրիգոր սոսկանուն և անպիտան քահանայի... ի ստոյգ և յընտիր յաւրինակէ, կենօք տառապանաց և բաղում սլան-
307 ա գըխտութեամբ, ի դառն և ի վշտա ը բեր ժամանակիս, որ կամք ընդ հարկի անաւրինաց՝ ազգին նեւոդաց...:

Արգ, որք ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս... յիշեսջիք... ստացող սորա զՅովանէս ոսկերիչն, և զծնաւդսն նորա զԱմիրմուլք և զԽոն-Մէլիք, և զգաւակսն նորա զՅովանէս, զԽաչիկ և զՅուստիանէ, և զկենակիցն նորա զԹուրաւնդայ, և զնորին ծնօղսն զՄարգարէ և զԲարաթ-Մէլէք, և զԵղրարքն զԴովլաթիար և զՇահրիար, զԱքանգար և Գրիգոր, և զԵրւերք նոցին ըզՇահ-Փաշէն և զՍուլտան-Մէլիք, և զԽոջայ Ատոմ՝ զայրն Թուրվանդին, որ և յետոյ եղև,* և զայլ ամենայն ազգատոհմսն նոցին...:

307 ր Ընդ նոսին և զանպիտան Գրիգոր գրիչս, արժանի արարէք միոյ աստուած-ողորմոյ, նա և զծնօղքն իմ՝ զԽաչիկ և զԱգիգ-Մէլիք, և զԵղրարքն իմ՝ զհոգեւոր քարտուղարն զԹումայ կրօնաւոր և զնաւասարգ, և զգաւակսն իմ և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն մեր՝ զկենդանիսն և զհանգուցեալսն...:

709

Ա Ն Յ Ա Յ Տ Ձ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր

«Հայապատում» Բ, էջ 576—577

Վայր՝ Մէրաին

... Յորում ամի (1449) բացան պատուհանք հինից բարկութեան ի տանէ աստուծոյ, և մերկացաւ սուրն վաղակաւոր յազդերէ իւրմէ, և տարածեցաւ հուր ծախիչ ընդ ոլորտս տիեզերաց, ոչ եթէ խրատ կամ հարուած, որպէս երբեմն յԻսրայելի, այլ պատիժ, վրէժ աշխարհի կորստեան, զի հարուածն և խրատն մին գաւառի լինի՝ զի միւսն խրատեսցի, իսկ պատիժն՝ համօրէն և ընդհանրական, որպէս ջրհեղեղաւն: Սոյնպէս և յայսմ ամի յընդհանուր արարածս տարածեցաւ տարածամ մահ, յեւանելոյն արեւու մինչև ի մուտս արեւու, ի հիւսիսոյ մինչ ի հարաւ, զի ոչ ոք կտես կամ լուաւ ի հնոց կամ ի նորոց այսպիսի դառնալուր պատիժ և հիւանալի տեսողաց և լսողաց զարմանալի: Մինն այս է դառնութիւն սորա, զի բոլոր ամ մի է և երեք

* Երկու բառի տեղ դառարկ է թողնված:

ամիս, որ ի Մէքսիկոն է և ոչ վերանայ. և երկրորդ եղեռնագոյն դառնութիւն, որ մի անգամ և երկու հանէ խոց և ողջանայ զաւուրս բազում, և դարձեալ կրկին հանէ և մեռանի. և երրորդ դժնեայ դառնութիւն սմին, զի յոր տունն որ մտանէ՝ բնաջինջ առնէ ամենայնիւ. չորրորդ սաստկութիւն սորա, զի ոչ տայ իմանալ զցաւն, երեի թէ անվնաս է և իսկոյն մեռանի: Որ եզկ մեզ գալ և հանդիպել ի Մէքսիկոն քաղաք ի սոյն ամի և դառն ժամանակի, զոր ոչ կարեմ պատմել կամ ընդ գրով արկանել զանցս աղետից և զմրուր դառնութեան, զկսկիծս մորմոքման և զբաժակն բարկութեան, զողբս արտասուաց և զբեկումն հառաչանաց, զվիշտս վառեալ և զհուրն բորբոքեալ, զաղիողորմ դառնութիւն և զանպատմելի տարակուսանս, զմեծակական հառաչանս և զաղիողորմ արտասուս, զի աստուած էր խռովեալ և արարիչն դառնացեալ, զի անբարկանալին աստուած էր բարկացեալ, և կենարարն մահու մատնեալ, զի ողորմածն աստուած անողորմն դատեցաւ և քաղցր բնութիւնն՝ վրէժխնդիր յայտնեցաւ. զի տուողն կենաց՝ հրաման ետ մահու, և պահապան հրեշտակն հրեղէն սրովն խոցէ. քաղցր տեսութիւնն ընդ աւամբ հայեցաւ, և սուրն վաղակաւոր իսկոյն ընդ մէջ կարէ զանմեղ մանկունսն: Զի սաստիկ էր պատգամն և անեղ պատգամարեւն, զօրաւոր էր զինաւորն և սուրն և զօրագլուխ անեղին, զի կարծեմ թէ, որ յանապատին զքսան և չորս հազարսն կոտորեաց՝ այսօր ի միջի մերում զեօթանասուն և հինգ հազարսն երևի, կամ որ երբեմն յաւուրս Դաւթայ ընդ մէջ կոտորեաց ի միում ժամու՝ այսօր շողշողացնէ զսուրն բարկութեան ի միջի մերում. կամ այն, որ զօրս Ռափսակայ զհարիւր ութսուն և չորս հազար սատակեաց ցուցանէ այսօր և զմրուր դառնութեան պատժոյն, և առաւել դառնագոյն քան զնոյն, զի անդ միայն ի գիշերի սպանանէր, և աստ ի տուէ և ի գիշերի, և աստ մի ամ և երեք ամիս, զի անդ միայն զանհաւասան սատակէր և զարգարն ապրեցուցանէր, աստանօր՝ զարգարն վասն մեղաւորաց պատժէ: Յամենայն առաւօտու փոխանակ լուսոյն՝ աղիողորմն կսկիծ ծագէ, և ամենայն աւուր փոխանակ արևուն՝ արեան արտասուք, յերեկօրեայ՝ երգ տրտմութեան, և ի մէջ գիշերի՝ խաւար մահաբեր, ի հաւախօսին՝ կանայք լալականք, և ընդ արշալոյսն՝ ողբերգականք պարաւորք: Անգ էր տեսանել զողբս արտասուաց և անդանօր զկսկիծն մաղկտտանաց, զալիս ծերոց արեան արտասուք թաթաւեալ, և զմարքն որդեմեռ՝ կիսամահ նուաղեալ: Ոմանք ծամակտուր և այլք ոմանք հերարձակ. ոմանք սեղազեստ և կէսք հրապարակ. ոմանք յարեան ճապաղեալ և շատք ի խելաց անցեալ. ոմանք ապշեալք և ոմանք կատաղեալք ի դառն կսկծանաց: Զի անմեղ գառինքն ի հուր ծնողացն եփեցան, մատաղ մանկունքն ի ծնողացն պատուհասեցան, որպէս ասէ աստուած մարգարէիւն, եթէ՝ Հանեմ զմեղս հարց՝ յորդիս և յորդիս յորդուց նոցա. և զմեղս մարց՝ ի դստերս և ի դուստրս գստերաց նոցա: Եւ մարգարէութիւնս այս այսօր առ մեղ կատարեցաւ, զի վասն մեր մեղացն անմեղ մանկունքն կոտորեցան: Ո՛հ դառն դատաստանիս և սաստիկ վրէժխնդրու-

թեանս, ո՛հ անկասկած կատարածի և արժանահաս պատգուհասի Վալ է ինձ ի բիւրս հազարաց և եղուկ է զիս, թէ զձր կսկիծ տեսի կամ զո՛ր գառնութեան բաժակ ընպեալ ճաշակեցի: Զի տեսի զնորարդորջ մանկունքն յաստուածային անեղ սրոյն ստասնեալ, զի թաւալէին մանկունքն առաջի ծնողացն՝ որպէս զգառն սրով զենեալ, կամ զձագս աղաւնոյ նետիւ խոցոտեալ, ի վերայ գրկաց մարցն նուաղեալ, և ողորմն ընդ երեսս ծնողին նայեցեալ, զձեռքն մեկնեալ և զտքն տարածեալ և առ մայրն աղաղակեալ, և ի հօրէն օգնութիւն խնդրեալ: Ոչ մայրն ողորմէր մանկան և ոչ հայրն օգնական լինէր, և հրեշտակն անեղ կերպարանօք զհոգին քակտէր, և ընդ քակտել հոգւոյն անմեղաց՝ և ծնողաց հոգին խոցոտէր: Անգ էր տեսանել զմանկունս մուրուզապտի աղիողորմ թաւալեալ, զնոր փեսայն և զնորահարսն՝ զի փոխանակ վայելուչ անկողնոյն՝ ի գէջ գետին և ի ներքոյ հողին տարածեալ, և փոխանակ հարսանեացն՝ սուգ սաւառնացեալ, և փոխանակ ուրախարար երգոցն՝ կանայք լալականք և ողբերգականք:

Արդ, զսօր լացից կամ, զո՛ր ոք ողբացից, զո՛րս ապաշաւեցից և զորո՛ց պատմեցից. զանմեղ մանկունքն՝ եթէ՛ զկատարեալքն հասակաւ, զվայելուչ նորափեսայքն՝ եթէ՛ զգեղեցկագեղ նորահարսունքն, զնորարդորջ կուսանքն՝ եթէ՛ զսուրբ սարկաւազունքն: Որ ամենեքեան ի միասին կոտորեցան որպէս զծաղիկ նռնենեաց՝ հարեալ ի կարկտէ յաւուրս գարնանային, զի ամենեցուն էր պատիժն և առհասարակ պատուհան: Անտանօր տեսանելի էր, զի ամենայն աչք ի յարտասուք և ամենայն բերան լալական, ամենայն անձն ի սուգ և ամենայն սիրտ ի տրտմութիւն: Եւ այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն բազում մեղաց մերոց ի ՊՂԸ. թուին Հայոց (1449). յորում ամի այսպիսի սաստիկ պատուհաս ընդ ամենայն գաւառս տարածեցաւ, և բազումս լալագին արար, և զբազում աւանս անմարդաբնակս, շատ մայր առանց որդւոյ արար, և շատ ծնող առանց զաւակաց, բազում տուն առանց տանուտէր, և բազում հարսն առանց փեսայի:

710

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիւրգ. Նօտ., էջ, 162—163՝ Վանի ս. Յակոբ եկեղեցի

Գրիչ՝ Թումա Մեծոփացի

վայր՝ Քաջրեքունեաց Արջունից վանք

... Ուստի և տեսեալ զսորա փրկագործութեան խորհուրդ մեղուցեալ գրիչս Թումայ Մեծոփացի* զտկարութիւն մարմնոյս ի րաց ընկեցի, և զօրութեամբ և օգնութեամբ հոգւոյն սրբոյ սկսայ և աւարտեցի զսուրբ աւետարանս յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց՝ Ղազար մահտասուն և Անբարիւն՝ հանգուցելոցն ի Քրիստոս:

Գրեցաւ ի յերկիրս Քաջրեքունի, ի սուրբ ուխտս, որ կոչի Արջո-

* Զպեաք է շփոթել նշանավոր Թումա Մեծոփեցու հետ, որը վախճանվել էր երեք տարի առաջ՝ 1446 թվականին:

Յից վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Գէորգայ զօրավարիս և այլ սրբոցն, որք աստ կան հաւաքեալ, և ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի սուրբ Էջմիածնի, և ի թագաւորութեան Ջնանշին՝ որդի Ուսուֆին, որ տիրեաց աշխարհիս Հայոց և Ասորոց, զի էր խաղաղարար, և հարկապահանջութիւն բուռն էր... վասն մեղաց մերոց, և ի թուականութեանս մեր ՊՂԸ. (1449),

Դարձեալ, մեղուցեալ գրիչս Թումայ և Մինաս եպիսկոպոս ընծայեցաք զսուրբ աւետարանս աստուածահաճոյ և փառաւորեալ տէր Գրիգոր կաթողիկոսին սուրբ էջմիածին, որ հանապազ զմեզ ի յիւր սուրբ աղօթքն յիշէ, և անմեղադիր լինի, զի խիստ տկար էի աչօքս, որ ոչ զկարգ գրոյն և զնիրքն տեսանէի. աղաչեմք զձեզ վասն սիրոյն Քրիստոսի, որ անտես չառնէք, զի կար մեր այս էր. եւ զվարպետ Վարդան, որ զսուրբ աւետարանս կապեաց և կազմեաց յիշեալիք ի սուրբ յաղօթս ձեր,

711

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՍՅՎ 162 (663), հա. Ա., էջ 690—692

Գրիչ՝ Թումայ

վայր՝ Քաջքերուցեաց գաւառ, Ջորոյ վանք

299 բ— ...Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի գաւառս Քաջքերուց-
293 բ եաց, ի յանապատս, որ կոչի Ջորոյվանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և կեանսաբեր սուրբ Նշանիս, ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի սուրբ Էջմիածնի, և ի թուականութեանս մերոյ ՊՂԸ. (1449), և ի թագաւորութեան Ջնանշին, որ է որդի Ուսուֆին և եղբայր Սքանաւարին, որ տիրեաց երկու թագաւորութեան՝ Հայոց և Ասորոց, և էր խաղաղասէր. բայց հարկապահանջութիւնն բուռն է ի վերայ քրիստոնէից. վասն որոյ ապաւինեալ եմք յարարիչ արարածոց Քրիստոսն, որ այց առնէ տառապեալ ազգիս քրիստոնէից, ամէն:

Եւ ես՝ անարժան գրիչս Թումայ, տեսա զսէր և զլի փափագ սորա՝ հոգևոր եղբաւրս մեր Հէրապետ կրաւնաւորիս, որ բազում անգամ աղաչեաց զմեզ. և էի խիստ տկար մարմնով և պակասեալ լուսով. հարկեցայ՝ ձեռն ի գործ արկի, մեղսամեծ մատամբ և մեղաւոր անձամբ գրեցի անարժան ձեռաւք իմովք: Արդ, որ ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս ընթերցմամբ, կամ գազափար առնելով, և կամ հարկանցի տեսութեամբ՝ յիշեալիք առաջի անմահ գառինն՝ Յիսուսի Քրիստոսի ի մաքուր և յանապական աղաւթս ձեր...

ՔԱՂՈՒԱԾՈՅ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԱՏԹԵՈԱԻ,
ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ

ԵՐԼԱՆ 4419

ԳՐԻԳՐ՝ ԱԼԷՔՍԱՆՈՍ
ՎԱՅՐ՝ ՀԵՐՄՈՆԻ ՎԱՆԵՐ

288 ր ... Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանի քաղուածոյս Մաթէոս դը-
լսին յերկիրս Եղեգե[ա]ց, ի վանս Հերմոնի, ընդ հովանեաւ սուրբ Լու-
սաւորչիս եւ սուրբ Նշանացս, ձեռամբ բազմամեղ եւ անարժոն, տար-
տամ եւ անպիտան, փցուն եւ անյարմար գրչի Ալէքսանոս սուտա-
նուն արեղայի, որ ձեռով միայն է եւ ոչ գործով, ի առաջնորդութեան
սուրբ ուխտիս Սարգիս վարդապետի, զոր տէր աստուած պահեսցէ զսա
ընդ երկայն աւուրս յուղիղ վարդապետութեամբ, եւ փակակալի սորա
289 ա Ջա || քարիայ սուրբ եւ մաքուր արեղայի, կուսակրաւն եւ սրբաւնունդ
Յակոբ քահանայի, եւ այլ միարանիցս՝ մեծի եւ փոքու, ի թվականու-
թեան Հայոց ՊՂԸ. (1449), ի յաւուրս դառն եւ անբարի, ի յետին
ժամանակս եւ անձուկ, որ յամենայն ուրէք բարին նուազեալք եւ չարն
յորդորեալ եւ թագաւորեալ: Զի ազգ անաւրինաց զրկեն զազգս Հայոց
եւ քահանայից ի յընչից իւրոց եւ դատեն անողորմ:

Արդ, երեսս անկեալ աղաչեմ զամենեւեան դհանդիպողոյդ սմա
կարդալով, կամ տեսութեամբ, կամ յօրինակով, կամ ուսմամբ՝ յիշել
յեռափափագ եւ ջերմեռանդ սիրով եւ սրտի մտաւք ի մաքրափայլ եւ
լուսարորբոք յաղաւթս ձեր զհարազատ եղբայրն իմ ի Բրիստոս փո-
խեցեալ՝ զԱնտոն արեղայ, եւ զհաւրեղ[ը]այրն իմ զՅովանէս կուսա-
կրաւն քահանայ, եւ զհայրն իմ Մկրտիչ, եւ զմայրն Խոնդիկ, եւ զայլ
արեան մերձաւորս՝ զկենդանիս եւ դհանդուցեալս: Ընդ նոսին եւ զիս՝
զանարժան եւ զբազմամեղ գծող սորին աղաչեմ սրտառուչ դոչմամբ
եւ արտասուալից հառաչանաւք յիշել ի քաղցր գութն Բրիստոսի՝ յոյ-
սոյն մերոյ, զի թերեւ ներեսցէ բազում մեղաց իմոց ձերով աղաւ-
թիւքդ: Եւ խոշորութեան եւ սխալանաց սորա անմեղադիր լինել,
զի ըշտապ էի:

Այլ եւ է. (7) տետրն գրած էր առաջ, ի զատ ի առաջի մին
տետրէն, որ խորանաց մեկնութիւն է՝ առել եմ իմ հալալ ընչիւք ու
զպակասնորգն լմնել, ի յիշատակ ինձ եւ ննջեցելոց իմ, զի որք բո-
լորով սրտիւ յիշեն զմեզ ի Բրիստոս՝ յիշեալ լիցին եւ ինքեանք ա-
ռաջի ատենին Բրիստոսի, ամէն:*

* Գրիգ Ալէքսանոսն ունի նաեւ մի քանի հիշատակագրութիւններ, որոնցում նոր
քան չի ասում: Ուշագրաւ է միայն երկու տողանոց այն հիշատակագրութիւնը, որը գտնե-
ւում է 8-րդ տետրակի առաջին էջի (90 ա) ներքին լուսանցքում: Այստեղ գրված է՝
«Աւգնութիւն ինձ ի տեառն է եկեսցէ եւ սուրբ հոգին առաջնորդեսցէ, ամէն, տկար ոգոյս
Ալէքսանոսի, որ զվաղնջուց թերատս լնունք»:

713

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Ծ Ա Շ Ո Ի Ն Չ

«Թորոս Աղբար» Բ., էջ 296, երգնկայի ս. Մարգիս եկեղեցի

Հետ. ստացող՝ Կարապետ
վայր՝ Ապանունիք վանք

... Զվերջին ստացող աստուածաշնչին զԿարապետ վարդապետն, և զհայրն զՄկրտիչ քահանայն, և զմայրն զԵղիսաբեթ, և զքոյրն զՄարթա, և զամենայն ազգատոհմսն, և զՅակոբ վարդապետն իւր... և զաշակերտսն զՅովանէս, և զՅակոբ, և զՍիմէոն, և զՄարտիրոս, և զՍիմէոն հայրապետն, և զամենայն միարանք սուրբ ուխտիս Ապանունիք կոչեցեալ՝ զՍարգիս, և զԹորոս, զՍողոմոն, զՅովանէս, զՊետրոս, և զմիւս Յովանէս սուրբ քահանայն, և զԳրիգոր տնտեսն յիշեսջիք ի Դրիստոս...:

Եղև զրաւ րանիս ի թվ. Հայոց ՊՂԸ. (1449)....

714

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Յ

Բրիւ. Բնդ. Add. 18,603, ԿՑ 46, էջ 95, Փերդ. Նօա., էջ 160—161

Գնող՝ Յոնանէս
վայր՝ Արգելան

15 Բ Ես Յոնանէս որդի Ժանկտարին,* ի Գ. (4) Թանկայ** Թամուրի ի չաղաթիցն գնեցի, յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, ի վայելումն որդոց իմոց: Որդիքս առ աստուած փոխեցան և թողին մեզ սուք անմխիթար. ետու զՇարակնոց դեռարոյս մանկանն Յովանէս սարկաւագին, ի վայելումն անձին իւրոյ՝ տէր Եսայի որդուն...:

Գրեցաւ գիրս ի յԱրգելան,** ի յառաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս Ներսէս վարդապետիս և Յովանէս եպիսկոպոսիս, սոցա վկայութեամբ, Աբգալու որդու Բուրաքրիս վկայութեամբ ետու զՇարակնոցս Յովանիսին, ի թվ. ԸՃՂԸ. (1449) ամին, ի հայրապետութիւն Գրիգոր կաթողիկոսի, ի Թագաւորութիւն Զնանշին, որ գնաց ի Հրէ ու ի Խորասուն:

715

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Երևան 3656

Գրիչ՝ Սարգիս
վայր՝ Երզնկայ

212 Բ ... ի թվալանութեանս Հայոց ՊՂԸ. (1449) եղև զրաւ գրչութեան սուրբ և տիեզերալոյս և համապիտան գրչիունքս, որ կոչի Մաշթոց, ի մայրաքաղաքս Երզնկայի, ի դուռն սուրբ Աստուածածնին և սուրբ

* Փերդ. «Մքանդարին»

** Փերդ. «Ի.Գ. (24) Թանկայ»

*** Զեռաղրում եղել է «Յարպելան» (*), ուղղում ենք՝ «յԱրգելան»:

213 ա Կարապետին ե այլ բազմահաւաք սրբոցս, որք աստ կան ժողովեալ: || Եւ ի թագաւորութեանս բարբարոսաց, ե ի կտթողիկոսութեանս Հայոց տէր Գրիգորի, ե յառաջնորդութեան ե վերայտեսչութեան գաւառիս տէր Ներսէսի արհիեպիսկոպոսի:

Արդ, ստացաւ զսա բարեմիտ ե հեզահոգի, ընտիր ե պարծանք, տեսականաւն ե գործականաւն բարգաւտեալ*

Արգ, ես՝ ողորմելիս ե տարտամս, ի սրտէ խոցեալ ե մեղաւք 213 բ զառածեալս, ազգի ազգի մեղաւք լցեալս, || զանարժան գրիչս զՍարգիս երէցս, ե զծնաւդսն մեր զՄեսրոպ քահանայն, ե զմայրն իմ զՄանան-Խաթունն, ե զբարի խրատատութն մեր՝ զտէր Յակոբ ճգնաւորն ե զԿարապետ քահանայ Վանեցի, [որ] զգրիկս ծանուցեր է մեզ փոքր ի շատէ. տէր աստուած զիւր երկնից արքայութիւնն պատրաստէ իւրեանց հոգւոյն:

[Ա]րգ, ես յերես անկեալ աղաչեմ զամենեւեան, որ հանդիպիք այսմ տառի կարգալով, կամ տեսանելով, կամ աւրինակելով յիշես-ջիք յարժանաւոր յաղաւթս ձեր ե սրդալանաց ե խոշորութեան ե անարհեստութեան մի մեղադրէք, քանզի կար մեր այս է: Եւ ձեզ՝ յիշողացդ ե մեզ յիշեցելոցս Գրիստոս աստուած առհասարակ ողորմեսցի:

716

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

«Թորոս Աղբար», Բ., էջ 423—424, Տիգրանակերտ, ս. Սարգիս եկեղեցի

Գրիչ՝ Երեմիա

վայր՝ Դարաւաղեաց գաւառ, ս. Լուսաւորչի անապատ

Գրեալ ի լաւ ե յընտիր աւրինակէ Երեմիա կրաւնաւորէ, ի թվ. ՊՂԸ. (1449), ի լեառն Սեպուհ, ի հոչակաւոր անապատն ս. Լուսաւորչին, ի դուռն ս. Աստուածածնին, ե ս. Կարապետին, ե սքանչեւ լազործին սրբոյն Մինասայ, ե Երից մանկանցն, ի յառաջնորդութեան Մաթթէոս սրբասէր կրաւնաւորի, ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի ի Վաղարշապատ քաղաքի, ե ի բռնակալութեան Դարաւաղեաց գաւառիս Ճաւար-Բէկի...:**

717

ՂՈՒԾՄՈՒՆՔ ՍԱՂՄՈՍԱՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵԻԱՑԻՈՑ

Երեւան 1203

Գրիչ՝ Մարտիրոս

վայր՝ Կաֆայ

255 ա ... Գրեցօ քաղուածոյս երգարանին Դաւթի ի թվականութեանս Հայոց ՊՂԸ. (1449), ի յաշխարհս հիւսիսային, ի մայրաքաղաքի յեզրս

* 5 տող գատարկ է թողնված՝ սաացողի ե նրա մերձավորների անունները լրացնելու համար:

** Հիշատակարանի բովանդակութիւնը վերապատմել է իւր խոսքերով հրատարակիչ Գ. Սրվանձտյանը:

Կաֆայի, ի մենաստանս Նորաշէն, ընդ հովանեալ երաշխօր սուրբ Աստուածածնին, ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի սուրբ էջմիածնի պատրիարգի ամենայն Հայոց, և յեպիսկոպոսութեան նահանգիս այսմ՝ Սուրղարոյ և ամենայն հիւս[իս]ական կողմանց՝ տէր Մաղաքիայ արշիեպիսկոպոսի, ի դառն և յանրարի ժամանակիս, ի նըւազել սուրբ վանորէիցս, ձեռամբ Մարտիրոս կրօնօրի, հրամանօ քեռոյն իւրոյ և երկրորդ ծնօղի տէր Սահակ բանասիրի, ի վայելումն տէր Մարտիրոսի եպիսկոպոսի և աշակերտի և նըւիրակի սուրբ էջմիածնի քրիստոսական աթոռոյ, յիշատակ իւր, և ծնողաց իւրոց, և զկնի եկելոց սուրբ ընթերցողաց:

Արդ, յերես անկեալ աղաչեմ զամենեանս, որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ օրինակելով, յիշեսլիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զվերոյգրեալն զտէր Մաղաքիայ արհիեպիսկոպոսն, որ զօրինակն շնորհեաց, և զիւր ծնօղսն, և զեղբայրն իւր՝ հանդերձ զարմօք և զաւակօք, ամէն:

Այլ և զաշխատողքս ի սուրբ գիրքս՝ զվերոյգրեալ հեղահոգի սրբասնունդ եղբայրս իմ ըստ հոգոյ՝ զտէր Սահակ կուսակրօն արեղա և սպասօր բանի. ընդ նմին և զհեղահոգի մանկագոյն կրօնօրն զՄարտիրոս՝ քըւերորդին իւր՝ զգաղափտր սորին, որ բազում լիութով և աշխատութեամբ սիրով և հնազանդ բարուք գրեաց մեզ զգիրքս զայս վասն սիրոյ աստուածային պատուիրանացն, ի յիշատակ երից եղբարցս Մարտիրոս եպիսկոպոսի, և տէր Սահակի, և իւրս (°) գծողի, և ծնողաց մերոց, և ամենայն զարմից՝ կենդանեաց և հանգուցելոց: Այլ և զճգնազգեաց կրօնօրն և զեղբայրն իմ ըստ հոգւոյ տէր Ստեփանոս և զչարչարակիցն իմ յիշեսլիք ի Քրիստոս:

Դարձեալ երկրամած դիմօք աղաչեմ զամենեանս՝ զհանդիպողք այսմ գանձի՝ յիշեսլիք ի Քրիստոս աստուած զերախտօրքն իմ և զհոգեւոր ծնօղքն իմ՝ զԿարապետ բարունին, և զՅովնանէս բարունին, և զՅովնանէս վարդապետն, և զաշակերտակիցսն իմ՝ զՅակոբ, զՍիմէոն, զԱրքանամբ, զԱստուածատուրն, զԱւետիք: Նայ և զմարմնօր ծնօղսն իմ զՍտեփանոս, և զմայրն ի[մ] Հովսիւսիմէ, և զայլ ամենայն արեան մերձաւորսն իմ:

255 բ Այլ և զառաջնորդ սուրբ ուխտիս զտէր Քրիստոսատուր հայրապետն, որ ամենայն արդեամբ[ք] է մեզ երախտօր, ևս առօել ի պատճառ գրոցս՝ հանապազ մոմ տալով և լոյս՝ վասն դրելոյ սուրբ գրոցս, Քրիստոս աստուած զիւր հոգին լուսօրէ, ամէն:

Այլ և զկոկոզ նիւթիս զԿարապետ կրօնաւոր և զՄիքայիլ յիշեցէք առ Քրիստոս, և զամենայն երախտաւորսն մեր՝ զառաջինսն և զմիջին և զվերջինսն:

Եւ Քրիստոս աստուածն իմ, որ առատն է ի տուրս բարեաց ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յիշեցելոցս, առհասարակ, ողորմեսցի, ամէն, ամէն և եղիցի:

Բ

Արդ, ես՝ նրա աստ ծառայա աստուծոյ Մարտիրոս պիտակ անուն եպիսկոպոս, եդի զսուրբ գիրքս զայս, և զարծաթի սկիհն, և զիմ ոսկած աւետարանն, և զշուրջառն, և զբազմապիսի յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց՝ ի գերեզման և ի դամբարանի սուրբ Լուսաւորչին: Եւ ոչ ոք ունի իշխանութիւն հանել ի դրանէ սորա, ոչ վարդապետ, և ոչ եպիսկոպոս, և ոչ ոք ի քրիստոնէից, ոչ յիմոց և ոչ յաւտարաց, ոչ ազգական և ոչ բարեկամ, ոչ ի ծանաւթից և ոչ յանծանաւթից ծախել և կամ գրաւել...*

718

ՅԻՍՈՒՍ ՈՐԳԻ ՆԵՐՍԻՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ

Երևան 5297

Գրիչ՝ Թաղէոս
վայր՝ Երուսաղէմ

197 ր ... Գրեցաւ գիրքս, որ կոչի Յիսուս Որդի ի Թուականութեանս Հայոց ՊԼԸ. (1449), ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, ընդ հովանեաւ սրբոյն Յակոբայ որդոյ Զերեդեա, ձեռամբ բաղամամեղ գրողկանս Թաղէոսիս, ի խնդրոյ պատուական և կուսակրաւն քահանային Յովնանէսին:

Արդ, աղաչեմք դամենեսեան, որք հանդիպիք սմայ կամ աւգտիք ի սմանէ, կամ գաղափար առնոյք՝ յիշեսցիք ի Գրիստոս զստացաւ զ || տառիս՝ զսրբասէր քահանայն զՅովնանէս, և զծնողսն իւր, և զամենայն արեան մերձաւորս իւր՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն ի Գրիստոս, որ ստացաւ զսա ի վայելումն անձին իւրոյ և յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, և ծնողաց իւրոց, և համաւրէն զարմից՝ յետ աստի փոխելոյն: Ընդ նմին և զեղկելիս՝ զՅովնանէս, որ զգրկունքս ծաղկեցի, նաև զվերոյգրեալսն՝ հանդերձ ծնողաւքն իւրեանց, և որ յիշէք՝ և դուք յիշեսցիք ի Գրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

* Ձեռագրի 14 ր էջի վրա՝ մեծ հմաությամբ ու ճաշակով նկարված է աշխատության հեղինակ Գրիգոր Տաթևացին կենտրոնում՝ մեծ դիրքով (տե՛ս էջ 102, նկ. 6), շրջապատված իր 15 աշակերտներով: Աշակերտների մեջ կան երիտասարդ անձինք, ինչպես և հասակավոր ու ծերունի մարդիկ: Դրանք, հավատացած ենք, իրական անձանց դիմանկարներ են, ինչ վերաբերում է Գրիգոր Տաթևացու դիմանկարին, ապա՝ տարակույս չի կարող լինել նրա հավաստիության մասին: Այդ դիմանկարը գտնվում է նաև Պետական Մատենադարանի երկու այլ ձեռագրերում՝ նույնությամբ: Սույն ձեռագիրն ընդօրինակված է 1449 թվականին, այսինքն՝ Գր. Տաթևացու մահվանից 39 տարի հետո: Պետք է ենթադրել, սակայն, որ նկարը կամ ընդօրինակված է ավելի հնագույն (Տաթևացու կենդանության օրոք արված) ընդգրից, և կամ գրված է ձեռագրի մեջ՝ այլ ձեռագրից: Վերջինս հնարավոր է, որովհետև նկարի թերթը մագաղաթյա է, երբ ձեռագիրն ամբողջապես թուղթ է, և իր չափերով այդ մագաղաթե թերթը՝ փոքր է ձեռագրի թերթերից:

719

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ծ Ո Ի

Երևան 3179

Գրիչ՝ Յոհաննէս

132 ր ... Արդ, գրեցաւ գիրքս կանոնաց սրբոց հարց և սակաւ ոտա-
նաւորքս և սակաւ Բարուխաւսս առ ոտս սրբոյն Մինասայ արա-
գայհասին, ձեռամբ Յոհաննէս արեղի, ի վայելումն սարկաւագատար
Յովաննէսին, յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց՝ հաւրն իւրոյ պարոն
Մաղաքիային և մաւրն՝ Տովլաթ-Խաթունին:

Արդ, աղաչեմ, որք հանդիպիք ի սմա ընթեռնելով կամ աւրի-
նակելով, յիշեսցիք զվերոյասացեալսն՝ զՅովաննէսն և զծնողսն իւր, և
որք յիշէք՝ յիշեալ ի ղիք ի տէր:

Գրեցաւ ի թվ. ՊՂԸ. (1449), և ապրիլի Գ. (3)-ն:

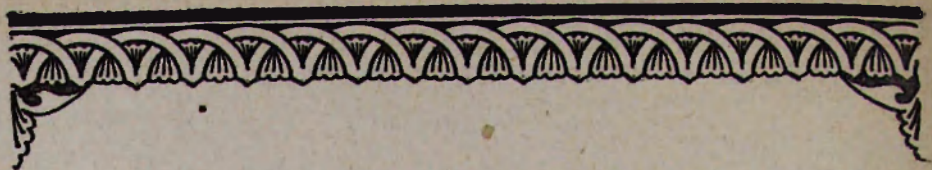
720

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՍՏՎ 122 (323), հա. Ա., սյուն. 537

Նուիրատու՝ Յոհաննէս

2 ւ Ես Յոհաննէս երէցս՝ Սարգիս երիցու որդիս՝ պարգևեցի զսուրբ աւե-
տարանս Մարաիրոս երիցու, մեզ յիշատակե՛ք զարմից մերոց: Նա չու-
նի ի իշխանութիւն որ ծախէ. քանի կենդանի կենայ՝ նա բռնէ, և յոր-
ժամ իւր վախճանն հասնի՝ նա մեզ յիշատակ դնէ: Ի թվիս Հայոց
ՊՂԸ. (1449), հոկտեմբեր ԺԳ. (14):

Գրիչ՝ Յովանէս.
Վայր՝ Յիպնա՝ վանք

ա

275 ա ... Ի խնդիր ելեալ լուսափայլ մարգարտիս առաքինասէր և բարեմիա միայնակեացն Կարապետ, ե փափագանաւք ետ գրել զսուրբ աւետարանս...:

Արդ, աղաչեմք զամենեան, որք հանդիպիք այսմ աստուածաքնար աւետարանիս ընթերցմամբ կամ գաղափարիւ՝ աստուած-ողորմի անյապաղ արձակել Կարապետին, և ծնաւդաց նորին Թումին և Մարեմին, և զաւակաց նոցին Ազրզին, Ներսեսին, Սառ[այ]ին, Անն[այ]ին, և զաւակաց նոցին Ներսէս սարկաւազին, Վարդանին, Սարքիսին]:

Գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուաբերութեանս հայկազնեան սեռիս ՊՂԹ. (1450), ի վանս Յիպնա՝ Դաստակ կոչեցելոյ, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփաննոս կաթողիկէիս, և Վասիլ թագաւորի սուրբ նշանիս, և սուրբ վարդապետաց գերեզմանիս, որ աստ կան հանգուցեալ, ի խանութիւն Թաւրէզ քաղաքին Ջնանշա խաղաղարար պարոնի, և ի կաթողիկոսութեան տեառն Գրիգորի Վաղարշապատ քաղաքի սուրբ էջմիածնի, աւարտեցաւ ձեռամբ ամենամեղ գրչի Յովանէս սուտ կրանաւորի. Այլ և աղաչեմք զձեզ յիշել ի սուրբ յաղաթս ձեր զմիաբանք վանացս՝ զառաքինասէր հայրապետն մեր զտէր Մինաս եպիսկոպոսն, զՅովանէս արեղայն, և զՄանուէլ, և զԱրսէն, և զՅակոբ քահանայ, որ են ժիր մշակ ի դրունս սուրբ եկեղեցոյս...:

բ

Ծաղկող և կազմող՝ Թումայ Մինասեց

10 բ Ի ՊՁԹ. (1440) թվականին Ջնանշա ամիրզէն ի Վրացտուն մտաւ, և շատ աւեր արար, և զեկեղեցիքն քակեց, և քան զԺԲԹ. (12000) աւելի ի Հայոցս՝ զորս եսպան և զորս գերի վարեաց: Եւ ի Պ. և ի ՂԵ. (1446) թիւն զԲաղդատ էառ:

11 ա Ի Պ. և ՂԹ. (1450) թվականին էառ Ջնանշա ամիրզէն զԵզրն-կէն, և անթիւ քրիստոնէից կանայք և մանկունք գերի կալաւ: Եւ յիննհարիւր (1451) թիւն՝ զՂըլաթայ երկիրն և զԲաղիշուն արար գերի և գետին: Վայ Թ. (1000) բերան, որ զայս խըղճերս տեսաք. աչաւք մերովք ի ժամանակիս մերում:

1132 Բ

Ջմեղուցեալ գծող ցանկիս և կաղմող սուրբ աւետարանիս՝ զՄի-
նասեց Թումայս յիշեցէք ի Դրիստոս, և աստուած-ողորմի ասացէք
ինձ և ծնաւդացն իմոց, և ձեզ ողորմի Դրիստոս։*

722

Ճ Ա Շ Ո Յ

«Թորոս Աղբար», Ա, էջ 223—225**

Ա

Վաճառող՝ Մկրտիչ
վայր՝ Տիւրիկ

...Արդ, ես Մկրտիչ քահանայս, ուխտ եղեալ էի գնալ յԵրուսա-
ղէմ. և ի զբաղմանէս և ի ծուլութենէս ոչ շտապեցայ։ Եւ յազդմանէ
չարին եկաւ Նուր-Ալաւնդն ի վերայ Արմիշոյ և թալանեց զամենեսեա-
նըս։ Եւ մեր չհանգիպեալ ուխտին՝ առաք զգիրքս և բերաք ի Տիւրիկս,
և տուտք ի Ղազար երէցն. և նա ետ մեզ Մ. (50) Քլօրի, և մեք տա-
րաք յԵրուսաղէմ։

Բ

Գնող՝ Ղազար
վայր՝ Տիւրիկ

Արդ, ես՝ Ղազար երէցս և որդին իմ Յովաննէս քահանայ գնե-
ցաք զգիրքս ի Մկրտիչ արեղայէս Մ. (50) Քլօրի, յիշատակ մեր և
ծնաւդաց մերոց։

Արդ՝ ես Ղազար երէցս ուխտ եղեալ էի գնալ յԵրուսաղէմ, և ի
մամանակիս գառնութենէն ի վերայ ազգիս քրիստոնէից, զոր ելեալ
Ճիհանդան սուլթանն ի թաղթէն Թաւրիզոյ, և եկաւ ի վերայ Եզրնկոյ
քաղաքին, և էառ զԵզրնկոյն, և բազում նեղութիւնք էած ի վերայ
ազգի քրիստոնէից. և խաթալապի պարոնն ոչ հնազանդեցաւ Ճիհան-
դին, զոր հրաման ետ Ճիհանդան զաւրաց ե զաւրավարաց իւրոց, զոր
գնացեալ առին աւար բազում և գերի բազում. և ով կարէ պատմել
զխեղճ և զաղիողորմն քրիստոնէից ազգիս։ Եւ դարձեալ անտի, և

* Այս հիշատակագրութիւնները Թովմա Մինասեցը թողել է նշված էջերի խորան-
քներէն ներքեւ։ Ուշագրաւ է, որ այսքան ավերածութիւններ զործող բռնակալ Ջհանշահը
զվազոր հիշատակարանում կոչվում է լեռնաղարար պարոն։

** Ձեռագիրն ընթերցանված է 1441 թվականին, Հովանէս գրչի կողմից։ Արեւելում
(աճա 1441-ի թվադրբում)։ Մտացող (աղա և վաճառող) Մկրտիչի ու գնող Ղազարի հի-
շատակարաններն անթվական են, սակայն, անտարակույս, նրանք գրվել են 1450 թվակա-
նին։ Բ. հիշատակարանում նկարագրված քաղաքական անցուզարձերը (Երզնկայի գրա-
ւովումը Ջհանշահի կողմից և այլն) ինչպես պարզվում է Թովմա Մինասեցի հիշատակա-
րարութիւնից (աճա նախորդ հիշատակարանը) և Դաւիթ Խաբերտցու 1453 թվականին
գրած ընդարձակ հիշատակարանից՝ տեղի են ունեցել 1450 թվականին (վերջինս հրապա-
րագրելու ենք թիւ. գրքի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններն ժողովածուի Բ. հա-
մարում)։

չուեալ ի Կամախ, և առին աւար և դերի բազում. և զխեղճ և զողորմն, զոր եղաւ ի վերայ քրիստոնէից, զոր հրաման տեսնոն կատարեցաւ, թէ՛ Մի լինիցի փախուստն ձեր ի ձմերայնի և մի յաւուր շաբաթու. այս ի Կամախ կատարեցաւ: Եւ իմ տեսեալ զդառնութիւն ժամանակիս և զձերութիւն անձինս, և իմ յուսահատեալ յաստուած առաւելնեցայ, թէ այց արասցէ աստուած փափաքանաց իմոց: Եւ ողորմածն և մարդասէրն աստուած ողորմեցաւ, և այլ դուռն ողորմութեան երաց ինձ, զոր եկաւ գիրքս այս ի յԱրճիշտ և եհաս առ մեղ. և մեք տեսեալ զգիրս ե զթուղթ և զվայելչութիւն ծաղկի սորա. և մեր լցեալ փափաք սրտի՝ առաք զգիրքս ի վայելչութիւն իմոյ անձին և իմ որդւոյ. Յովաննէս քահանային:

723

ՔԱՐՈՉԳԻՐԻ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՅԻՈՅ

Երեւն 5223

Գրիչ՝ Մարտիրոս.
վայր՝ Թորքաճայ վաճառ

133 ր Աւագ հանդիպմանս ե ահագին աղետիս, որ դիպեցաւ գոտիս և շրջակա ըստրիս, զի ծածկեցին զօրք Իսմայելիւն և յանխնայ թալանեցին՝ զոմանս սպանին և գիւղեցին. ուստեք չեղև մեզ օգնութիւն, վերուստ խնդրեմք զայցելութիւն:

ՊԼԹ. (1450) ամի գրեցաւ, Թորքաճայ վանքս, առ դամբարանի հօրս լուսոյ և որդոց և թոռանց նորա, ձեռամբ մեզսաներկ ոգոյ և անարժան Մարտիրոս եպիսկոպոսի:

724

Ճ Ա Շ Ո Յ

Փիբղ. Նօա., էջ 163—164, Բագէշ, Ամբղու վանք

Գրիչ՝ Յովաննէս.
վայր՝ Խլաթ.

... Զոր տեսեալ զայսպիսի դանձս աստուածային և պայծառ լուսով պատուական և երջանիկ պարոն Ամիր-Դօլն, ցանկացաւ այսմ՝ աստուածային փարթամ գանձուցս, և ջերմեռանդ սիրով հոգւոյն և մեծ փափազամբ ստացաւ զսա յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և ծնողաց

* Ձեռագրի ընդօրինակութիւնը կատարվել է տարբեր վայրերում և, տեղիով 13 տարի, ավարտվել է 1463 թվականին: Գրիչ Մարտիրոսը շատ քաղցնեղից հետո թողել է սեզմ հիշատակագրութիւններ, ուր հայտնում է տվյալ քաղցի. ընդօրինակութիւնն աւարթիւք, երբեմն նաեւ՝ վայրը: Ահա այդ հիշատակագրութիւնների մի մասը՝
«Ջմեղաւոր ՅՐՏՅՆՏՅՎ (եղբայրագիր ծածկագրով կարգացվում է ՎԱՐՏԻՐԱՍ) յիշեցէք ի Բրեռոս, գր[եցաւ ի] ՋԹ. (1460)» (էջ 61 ա):
«ՋԹ. (1460 թ.) գր[եցաւ] այս Բ. (2) քաղցոյ» (էջ 145 բ):
«ՋԹ. (1400 թ.) գր[եցաւ], ի Պուրսա» (էջ 16 բ):

իւրոց՝ Հասանին և Թարեզ-Մելիքին, և եղբարց իւրոց պարոն Թանդին, պարոն Ապտուլ-Փարամին, պարոն Կարապետին, պարոն Մկրտչին, և քըւերցն Շիրին-Խաթունին, Շատուն, Արմէլիքին, և զամենայն ազգատոհմ նորա՝ զկենդանիս և զհանգուցեալսն: [Յիշեցէք] զստացող սուրբ գրոյս զպարոն Դօլն, և զկենակիցն իւր զՄլքան-Խաթուն, և զիւր ծնողքն զԱսաւածատուն և զՍաղղաթ-Մելիքն: Ջանիմաստ և զանպիտան գրչակս՝ զՅովանէս սուտանուն քահանայ, և զծնողսն իմ զԿարապետ քահանայն և զԹաղայ-Մելիքն, և զեղբարքն իմ զԱստուածատուր քահանայ, և զամենայն արեան մերձաւորս իմ...: Կատարեցի կարողութեամբն աստուծոյ զսուրբ գիրքս ի Թուականիս Հայոց ՊՂԹ. (1450): Այլ և գրեցաւ ի քաղաքս Խլաթ, ընդ հովանեաւ ԺԱ. (11) խորանացս, և սուրբ Գէորգ զօրավարին, զի ետ գրել զսա Ամիր-Դօլն յիշատակ իւրն և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց: Եւ ետ զսա ի դուռն սուրբ Յովաննիսին, ձեռամբ և վկայութեամբ Սարգիս վարդապետին, և սրբակրօն կրօնաւորացն՝ տէր Ասաուածապրուն, տէր Մկրտչին, տէր Խոսրովին, տէր Ստէփաննոսին, տէր Յովանիսին, միւս տէր Ստեփաննոսին, տէր Ներսէսին...: [Յիշեցէք] զպարոն Ամիր-Դօլն, զպարոն Թանդին... և զծնողքն իւրեանց՝ զԱմիր-Հասանն և զԹաղեզ-Մելիքն, և զմեծ պապն զՍուլէմանըն, և զՇար-Մելիքն, և զհօրեղբայրն իւր զԱմիր-Ալին, և զորդիքն՝ զՍուլտանըն և զՍուլէմանըն, զՅովաննէս, և զՇանքիարն, և զպարոն զԽլաթ...:

725

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԱՅԹ, էջ 05—07, Թաւրիզ, Լիւաւա, ս. Սարգիս եկեղեցի

Գրիչ՝ Յովանէս
վայր՝ Արմէշ

...Ամէնաւրհնեալն և հոգիացեալն ի գործս ամենայն առաքինութեանց Վարդան գրական <և> ստացաւ զանառիկ մեծութիւնս զփարթամ հարստութիւնս ի յիշատակութիւն հոգւոյ իւրոյ և բարեպաշտ ծնաւդացն իւրոց՝ հաւրն Աւետիսին և մաւրն Տալիթին, և եղբարցն Քանանայապետին, Յոնանիսին, Ղազարին և Տուրուքին, և հաւրեղբօրն Հէրապետին, և զաւակաց նորին, և պապուն իւրոյ՝ Ներսէս բարի քահանային, և որդոյն Անդրիաս քահանային, և մաւրքըւերցն Երանուհոյն և Խաթունին, և հօրքըւերն Եպրաքսին, և Գօնար-Տիկնին, և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց: Արդ, որք վայելէք յամէնառատ սեղանոյս՝ լիակատար սըր-

«Ի դուռն Ծանարտաշ սուրբ Նշանիս գրեալ եղև Զ. (1451) ամին» (էջ 181 ա):

«Գրեցաւ Թվ. ԶԹ. (1460), մայիս Ժ. (16), և աւարակցաւ ի ԺԱ. (11) տարի» (էջ 200 ա):

«Նախագիրս ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ գրեցաւ», ի ԶԺԱ. (1462)» (էջ 200 բ):

«Այս Գ. (3) քարոզս... ԶԲ. (1463) գրեցաւ, յօրինակէ Վարդեցի Յովանէս արեղայէ և աշակերտէ, Բրիտոս լուսաւորէ գիր հոգի և զձեռն, ամէն» (էջ 204 ա) և այլն:

տիւ աստուած-ողորմի ասացէք Վարդանին և իւրոցն ամենայնի, ամէն:

Եւ արդ, ես՝ յետինս ի կարգաւորաց և անպիտան և անարժանս ի մանկունս եկեկեցւոյ և անիմաստս ի գիրս գրչութեան Յովանէս սուտանուն քահանայ շնորհիւ տեառն սկըսայ և ողորմութեամբ նորին կատարեցի զսուրբ աւետարանս ի թուականիս Հայոց Մեծաց ԳՂԹ. (1450) ամին, յԱրճէշ քաղաքի, ընդ հովանեաւ և ի դռնն սուրբ տաճարիս Գէորգեայ զաւրավարիս, ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորի աստուածադիր կաթողիկոսի մեծ աթոռոյս աստուածաշէն Կաթողիկէի սուրբ էջմիածնի Վաղարշապատու, զոր տէր աստուած հաստատուն և անփորձ պահեսցէ զնա յաթոռ իւր ի պարծանս և ի մխիթարութիւն յետնեալ և նուազեալ աղգիս, ամէն:

Արդ, որք ճաշակէք յաստուածային ըուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս՝ լի սրտիւ և առատ բերանով աստուած-ողորմի ասացէք վարպետ Վարդանին և քւերն իւրոյ Քարամ-Խաթունին, ամէն: Եւ ինձ անարժան գրիչ Յովանէս քահանայի, և երախտաւոր ուսուցչին իմոյ Թովմա աշխարհալոյս վարդապետի՝ հետեողի առ Գրիստոս, և մարմնաւոր ծնաւդաց իմոց՝ Մանկասարին և Փաշային՝ զնացելոցն ի Գրիստոս:

Բայց խոշ[որ]ութեան գըրիս անմեղադիր լինել աղաչեմ, զի կարմեր այս է, և զի սիրտս խոցեալ է ի սատանայէ, և զի կենդանոյն մեռեալ եմ, և աչքս ի բաղում արտասուաց կուրացեալ է, զի իմ սիրական որդիքն Սանակն և Մեսրոպն զիս սկեցին:

726

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՔՅԲ Ե, էջ Ծ

Գրիչ՝ Յոնաննէս
վայր՝ Հարճոց

...Եւ արդ ես՝ ունայնս ի բարեաց գործոց, սուտանուն գրչակս Յոնաննէս... գրեցի զսա՝ զսուրբ աւետարանս ի գեւղս, որ կոչի Հարճոց, ընդ հովանեաւ սուրբ Գրիստափորի և Աւաք սուրբ Խոջի:

...Եւ արդ, ես Կիրակոս եպիսկոպոս... ետու գրել սուրբ աւետարանս յիշատակ հոգոյ իմոյ և ծնողացն իմ, ամէն, եղիցի, եղիցի:

Արդ, գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուականիս Հայոց ԳՂԹ. (1450), ի դռն և ի նեղ ժամանակիս, ի հայրապետութեան Հայոց տէր Գրիգորի, ի զանութիւն Թավրիզոյ Զրնանցի...:*

* Հիշատակարանը հրատարակված է նաև «Բարգմանվեալ»-ի 1888 թ. համարում, էջ 101: Այնտեղ հայտնված է նաև, որ ձեռագրի ծագողի անունն է Մկրտիչ:

727

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փիրգ. Նօա., էջ 165, Մշոյ . Մարիանէ եկեղեցի

Վայր՝ Բաղէշ

...Եւ գաի ստոյգ և ընտիր օրինակ, զոր դրեալն էր Յովանէս Աղէթըցի ի Թորոս փիլիսոփայէ՝ ի Դրագարկն, և յուղարկեալ հոչակաւոր ուխտին Առաքելոցն Տաքօնոյ, որ կոչի Ղազարու վանք։ Եւ իմ առեալ դրեցի... ձեռօքս, ի թվականիս Հայոց ՊՂԹ. (1450), ի քաղաքս Բաղէշ, ընդ հովանեաւ սուրբ Սարգսի...:

728

Ճ Ա Շ Ո Յ

Երևան 936

Հետ. ստացող՝ Վէգեն

222 ր Ջվերջին ստացողիս այս սուրբ գրոցս, որ է Ճաշագիրք զհայրս Վէգեն, և բարէպաշտ և աստուածայսէր զկիսն իւր Մովսէս, և զորդին իւր՝ զԱմիր-Մէմէն, և զՅովանէս սարկաւազն, և զՀայրապետն, և զվանիդն հայր զՀայրապետն՝ քահանայ փառաւոր և պատուելի, և զայլն ամենայն արեան մերձաւորքն՝ լի սրտիւ աստուածողորմի ասացէք և մեղաց թողութիւն խնդրեցէք ի յաստուծոյ, Վէգենին և կողակցին Մովսէսին յիշեցէք ի Քրիստոս աստուած մեր։ Գիրքս տվի սուրբ Աստուածածնին դուռն յիշատակ հոգոյ իմոյ և այլ ամենայն արեան մերձաւորացն, թվականիս ՊՂԹ. (1450):

729

Ժ Ա Մ Ա Գ Ի Ր Ք

Բրիւ. Թնգ. Add. 16,408, ԿՑ. 61, էջ 159

Գնող՝ Թաղէոս Շահապունեցի

Վայր՝ Կաֆայ

406 ա Յամի տեառն ՌՆԾ. (1450) վերջի ստացող Բրէվիաբիս ես՝ Քր. Թաղէոս Շահապունեցի եկի ի Կաֆայս՝ ի սուրբ Նիկօլ վանքս և զնեցի ըզգիրքս զայս ի լադինացոց, ի հալալ արդեանց իմոց, և ետու զսա վերստին կազմել և զպակասն լնուլ, ի վայելուքն անձին իմոյ և յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, և որք հանդիպիք ի սմայ՝ յիշեսջիք յաղօթս ձեր զիս՝ զՔր. Թաղէոս, և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, ամէն:

730

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԱՌԱԿԱՑ ԵՒ ՔԱՐՈՋԻՑ

Երևան 2226

Գրիչ՝ Մակար Կիլիկեցի

250 ա Այս քարոզներս ասացեալ է ի Ղուկաս Կեղեցի սուրբ վարդա-

պետէ՝ դիւրալուր հեշտիմաց ըստ աշխարհականաց ճանապարհաւ, Եւ
յառաջն եդաւ գեղեցիկ պատմութիւնք անծանօթք վասն օրինակի,
ի հնոց որրոց վարդապետաց ասացեալ և գաղափարաւ առ մեզ հասեալ:

Գրեցաք ի վայելուծն մեծի ըրբունապետին տեառն Սարգսի
վարդապետին Մեծնփեցւոյ՝ աշակերտին Գրիգորի Տաթևացւոյն: Գրեցաւ
ձեռամբ Րաֆամ (=Մակար*) գրչիս էլլիկեցւոյ,** թիս. ԸՃՂԹ. (1450),***

731

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՐԳՈՑ ԵՐԳՈՑՆ, ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԻԻԱԱՑԻՈՑ

Երևան 2614

Նուիրատու՝ Յովսէփ:

170 Բ Ես Յովսէփ արեղայս ըաշխեցի զայս սուրբ գիրքս իմ հոգևոր
եղբաւրն Սուքիաս կրտսնաւորին ի յիշատակել զիս և զծնաւդսն իմ ի
ժամ ընթերցման խրատու սուրբ հաւրն Եւագրիոսի, աւգտելով ի
սմանէ՝ ի յերգ երգոցն Սողոմոնի, աստուած ո[ղո]ւմի աս[աս]ցէ մեզ
և ինքն յիշեալ եղիցի ի Քրիստոսէ՝ հանդ[երձ] եղբաւրն Դաւիթ
կրտսնաւորիւ, և ամենայն ազգականաւք և ծնաւղիւք, ամէն:
Ի թվ. ՊՂԹ. (1450):

732

Մ Ա Շ Տ Ո Ց

Մ. Աթոռ 31, Վեյմար, 1950 թ., նոյեմբեր—դեկտեմբեր, էջ 85

Գրիչ՝ Կարապետ

ա

211 Բ ... Գրեցաւ սուրբ տառս աստուածային՝ յորջորջեալ ցուցակ
արարուած սուրբ հաւրն Մաշդոցի, ի թուականիս Հայոց ՊՂԹ. (1450);
ձեռամբ յոգնամեղ և անարժան և պարտաւոր գրչի՝ սուտանուն Կա-
րապետ արեղայի, չարեաւք լցեալ եմ յաշխարհի:

բ

101 Բ- Ո՛հ, ո՛հ, զայս ոչինչ տունս, զինչ յերգէն կու անկանի՝ թո՛ւ ի
102 ա գիրս և ապականէ:

գ

144 Բ Զեղկելիս և զանարժան գրիչս յիշեցէք և զպատուական կին
զՔիչի-Խաթունն՝ զստացող զրոցս աղաչեմ յիշել ի Քրիստոս. և ինքն՝
ամենառատն աստուած ձեզ ողորմեսցի՝ կարգացողաց և լսողացդ
յիւր միւսանգամ գալտեանն, ամէն, ամէն, եղիցի:

* Պետք է կարգաւ աջից ձախ:

** Թերևս եզած պետք է լինի Վեյմարացւոյ:

*** Հիշատակարանը գրված է: անտարակույս, Ղուկաս Կեղեցի վարդապետից (առ.
1857 թ. գրեց իր չափածո տոմարը) հետո: Երկրորդ պարբերութիւնը ընդօրինակված է
այն ձեռագրից, որի մասին ընդօրինակողն ասում է՝ Վարդապետաւ առ մեզ հասեալ: